התקופה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

העורך: **דוד פרישמאן**

טבת-אדר תרע״ח

ספר ראשון

מהדורה רביעית

הוצאת א. י. שטיבל, ח׳ בע״מ

ברלין–תל-אביב

תרצ״ד

נדפס בארץ־ישראל

Printed in Palestine

נדפס מאמהות

בדפוס «ספר» תל־אביב

תוכן הענינים

ספורים:

תרגומים:

שירים:

מאמרים:

בקורת:

מתקופה לתקופה:

הד הימים:

ספורים

בוקי בן־יגלי
(ד״ר י. ל. קצנלסון)

שני קונטרסים

ספור מחיי היהודים בספרד לפני הגרשם משם *)

פרולוג

בשנת תרל״ח, בעצם ימי מלחמת רוסיה עם טורקיה, נקריתי בתור רופא הצבא לבוא עירה קאזאנליק אשר מעבר להרי הבלקנים נגבה. הדבר היה בראשית חודש אדר, כירחים שנים אחרי לכוד הרוסים את מצודת שיבקה. מצפון להבלקנים עוד שרר בשנה ההיא החורף בעצם תקפו, אולם בעמק־השושנים (כן יקרא המישור רחב־הידים אשר בין שני רוכסי הבלקנים הגרולים והקטנים) כבר שפך את ממשלתו האביב בכל הדר תפארתו. העיר קאזאנליק בכרמיה ופרדסיה, בפרחיה ופלגי מימיה, כבר היתה כגן־עדן כולה. אולם מרבית בתיה היו ריקים ושוממים מאדם. הטורקים והיהודים ברחו מן העיר עוד בימי הקיץ שעבר. כי כמעט נראה החלוץ מחיל סקוביליוב בפעם הראשונה במורד ההר נגבה, וימהרו צעירי הבולגרים השובבים ויפשטו על רחובות הטורקים והיהודים ויכו בהם מכה גדולה מאד, למורת־רוח הבולגרים הזקנים אשר חיו עד אז באהבה ורעות עם היהודים, ואלה אשר נשארו בחיים נמלטו לנפשם, בהשליכם מנגד את כל הונם ורכושם. וכאשר באו צבאות הרוסים קאזאנליקה, מצאו את העיר שוממה מאין יושב.

מלבד בתי־המסגד, בתי־הכנסיות ובתי־הספר, שנהפכו לבתי־חולים להנפצעים הרבים אשר בעיר, בחרו להם הרופאים ופקידי הצבא איש איש את הבית, אשר מצא חן בעיניו, לשבת בו, ורק הבתים האלה נשארו לפליטה מהרס ואבדון, כי הבתים אשר לא מצאו ארונים להם, נהרסו בקרב ימים מעטים עד היסוד בידי אנשי הצבא הרוסים קלי־הרעת, אשר השתמשו ברלתות הבתים ובקורותיהם המחוטבות מעשי ידי־אמן — לאפות בהן את לחמם ולבשל את נזידם. ככה

---

*) מעזבון הסופר המנוח. — המערכת.

נהרסה העיר היפה הזאת, אחרי אשר כבר שבתה המלחמה, ותהי לגלים נצים מפוזרים הנה והנה בתוך כרמי חמד וגני פרחים.

בלכתי ברחובות העיר השוממה לבחור לי מעון לשבת בו, וארא והנה על שער אחד הבתים כתובת עברית מפותחה באבן באותיות אשוריות גדולות: „זה הבית לאליהו גדליה ס"ט, נבנה בשנת תרי"ג לפ"ק". כתובת זו משכה את עיני עליה, וגם הבית מצא חן בעיני מאד. הוא היה בנוי בתבנית כל בתי הטור־קים בבולגריה הדרומית: שני חדרים מרווחים מבפנים עם אכסדרה גדולה ופתוחה מכל עבריה מבחוץ. גם בית־מרחץ קטן נמצא באחת מפנות החדר הפנימי, בנוי על תקרת התנור הפתוח אל ההדר החיצון. על פני כל התצר השתרעה שבכת־עץ מעשה רשת, מכוסה בביקלעת עצי־גפן מסולסלים. השתולים מסביב, עד כי היה החצר לסוכה אחת גדולה, שנועדה למחסה ולמסתור מחום השמש.

את הבית היפה והנעים הזה אויתי למושב לי.

ובאחת מפנות החצר מצאתי ערמת־קרעים של ספרים שונים, נדפסים וכתבי־יד, שנקרעו ביד אכזריה לקרעים קטנים. מרבית הספרים היו בשפת עבר, ואולם נמצאו קרעים גם מספרים כתובים בשפת הלאדינה ובאותיות עבריות. גם עלה אחד שלם לא מצאתי בתוך הערמה. ורק אחרי עמל רב מצאתי שני קונטרסים שלמים, משולבים יחד, שתי וערב בפתיל משי, תכלת וארגמן משזר. פתחתי את מוסרות הפתיל, וארא, והנה הקונטרס האחד כתוב בכתב רומי ובלשון ספרד, שפה לא ידעתיה בימים ההם. הקונטרס השני, דק מן הראשון, אמנם כתוב עברית, אבל בכתב עתיק מאד, אשר רק בכבדות יכולתי קרוא אותו, ויען ידי היו מלאות אז עבודה בבית־החולים מן הבוקר עד הערב, על כן טמנתי את שני הקונטרסים במלתחתי, ואומר בלבי: כשאפנה אשים את עיני עליהם; את שני הקונטרסים הבאתי אתי פטרונראדה, אבל מרוב טרחי ומרודי ומרוב עבודתי נשכחו כמת מלבי זה שנים רבות.

לפני ירחי מספר נתתי אל לבי להביא סדרים בכתבי הרבים, שנצברו בבית גנזי: לדון לשרפה את אשר לא יצלח למאומה ולהשאיר למשמרת את אשר יש לו ערך היסטורי. והנה נגלו עוד הפעם לנגד עיני שני הקונטרסים משולבים יחד בפתיל משי תכלת וארגמן. לבי נפעם בקרבי לקראת פלטת ימי נעורי זאת. זכרונות שונים, זכרונות נעימים, מלאי גיל ועצבון, השתרגו עלו על לבי מתהום הנשיה... חשתי בנפשי כעין רגש של מוסר כליות על חטא שחטאתי נגד כותבי הקונטרסים האלה, אשר מעודי, אמנם, לא ידעתים.

מבלי משים שמתי עיני אל העלים הראשונים של הקונטרס העברי, אשר כנראה נדבקו אליו אחרי ימים רבים, כי היה גם הכתב שונה מעט מכתב הקונטרס כולו, וכמו נכתב בידים רועדות... והנני נותן את הדברים הנספחים האלה בתור פרולוג לשני הקונטרסים יחד.

„רופא אנכי מגולי ספרד, אשר התעה אותי אלהים מארץ מולדתי לבול־גריה המדינה. שמי — דון גדליה בן עמנואל לבית נרגילה. זקן ועריריו אנכי היום... אשתי, זכרה לברכה, אשתי — רוח אפי ונשמתי, אשר אמרתי בצלה אראה חיים בארצות נדודי — מתה עלי בדרך באביב ימיה. עוד בראשית ימי

גלותנו מארץ מולדתנו. אתה יחד מתו גם שני ילדיה הנאהבים והנעימים. את כל מחמדי שכלתי יום אחד..."

„ברחנו מספרד, גלינו מסיציליה, עברנו ארחות ימים, תעינו בערבות תרקיה; ובכל אשר הלכנו, הלך גם הדבר בעקבותינו. גם אשתי היתה טרף לשני האכזרי הזה, אשתי ושני ילדיה הנאהבים והנעימים. האחד מת במגפה בזרועותי אני, והשני מת עטוף רעב בין שדי אמו הצומקות והמרעלות..."

„אהה! גם קבורה לא היתה להם כמשפט. כי קבור קברתים בערמת החול, אשר צברתי עליהם במדבר ציה ושממון. אין מצבה ואין ציון לנפשות הזכות והטהורות..."

„אהה, אלי בשמים! — קראתי אז מנהמת לבי הסוער, בנשאי עיני למרום: רבות, אלי, הבאת עלי, רבות עשית עמדי, למען אמיר את דתי, אבל על אפך, אלהים, ועל חמתך, על אף כל כחות השמים ממעל, ועל אף כל מצרי שאול מתחת — יהודי הייתי ויהודי אשאר עד נשימתי האחרונה!". *)

„דם רותח, דם עלומים עוד נזל אז בעורקי, אז לא יכולתי עוד להצדיק עלי את הדין והטחתי דברים כלפי מעלה..."

„ועתה... זקן וערירי אנכי, זקן ורפה כח..."

„מכל כבודי ותפארתי, שהיו לי בימי נעורי, מכל הוני ורכושי לא נותר מאום, בלתי אם שני הקונטרסים האלה. הקונטרס האחד הוא ספר-הזכרונות לעלמה קתולית, שכתבה עוד בנעוריה בית אביה, בטרם תהיה לי לאשה. והשני— ספר הזכרונות ליהודי צעיר לימים; הוא יכיל דברי ימי המלחמה העזה, אשר נלחם עם נפשו פנימה, מיום הכירו את העלמה ההיא עד היום אשר נפלה לו חבל בנעימים, ושני הקונטרסים יחד — המה ציון לנפש זכה וטהורה, לפרח יפה אף נעים, שנקטף בעודו באבו, ואשר יתגולל עתה תחת ערמת החול, שם במדבר ציה ושממון".

„ובהתעטף עלי נפשי אקרא יחד עם איוב:

מי יתן אפו ויכתבון מלי,\
מי יתן בספר ויחקו,\
בעט ברזל ועופרת\
לעד בצור יחצבון.

„אכן לא למצבת אבן תערוג נפשי, כי יוצג לזכר האשה הנפלאה ההיא. הנה עתה חדשה נהייתה בארץ. איש אשכנזי, גוטנברג שמו, מצא זה לא כבר תחבולה נפלאה מאד, להעתיק מספר אחד העתקות למאות ולאלפים בבת אחת. בשם „דפוס" יקראו לתחבולה זו. הוי, לו יכולתי להדפים מאה או מאתים העתקות מספר זכרונותיה ולהקים לה מצבת ניר, החזקה שבעתים ממצבת אבני שיש וחלמיש. אבל, אהה! לדבר הזה דרוש כסף הרבה מאד. ואני אך זקן עני ורל-כח

*) שבט יהודה סימן נ"א

הנני: ואף גם זאת: לספרי מוסר ומנהגי הדת עוד ימצאו גואלים בקרב עמנו, אבל מי ימצא חפץ בספורי עלם ועלמה על אודות אהבתם ומלחמת יצרם בקרב לבם פנימה?"

„פלצות תאחזני, מדי יעלה על לבי, כי הקונטרסים האלה יבלו ברבות הימים ויהפכו לעפר ואפר, מבלי השאיר כל שריד וזכר להם".

„היכול אוכל לקרוא יחד עם איוב:
ואני ידעתי גואלי חי,
ואחרון על עפר יקום...?"

* *

*

דברי דון נרגילה נגעו עד לבי. בסערת רוחי נדרתי נדר לאמר: אנכי, אנכי אהיה גואלך, דון נרגילה! אנכי אפדה אותך ואת רעיתך העדינה מתהום הנשיה... ראה הנה גואלך חי!

שנסתי את מתני ואגש אל המלאכה. ברוב עמל תרגמתי את זכרונות דוניה אביגיל די רודרינה (אביגיל שמה העברי) ללשון העברית, כי מעטים הם בקרב בני עמנו היודעים את לשון ספרד העתיקה. את זכרונות דון גדליה די נרגילה, הכתובים עברית השארתי כמו שהיו, ורק במקומות המטושטשים והחסרים תקנתי על פי שקול דעתי. רק באחת סרתי מן האוריגינל, כי סדרתי את הזכרונות לא קונטרס קונטרס לבדו, כי אם ערבתי אותם יחד וסדרתי אותם לפי סדר הימים שנכתבו. הסדר הזה יקל על הקורא לראות את ערך המעשים והמחשבות, כפי אשר התפתחו על ידי השפעת נושאי הספור זה על זה.

I

.1486 ,31 יולי

שלשה ימים תמימים עברו למן הרגע הנורא ההוא. שלשה ימים תמימים כמעט אשר לא עצמתי את עיני להרדם ולא פתחתי את שפתי לדבר דבר. שליש פעמים ביום התאספו הרופאים להועץ, מה לעשות להחולה היקר לנפשי וכאשר באו כן הלכו להם, מבלי אשר אמצא עוז בנפשי לשאול את פיהם: היש עוד זיק תקוה, כי יקום אבי מחליו?

ולמה זה אפוא אשאלם? האינני רואה את גורלי המר בפניהם העצובים?

אהה, ישוע אלי ונואלי! האומנם אפסה כל תקוה? האומנם תסתיר את פניך ממני החוטאת ולא תחיש לעזרתי? האומנם אשאר באביב ימי יתומה גלמודה בתבל?

הכהן הדומיניקני יוסטוס די-לה-רוזה, מורי ומדריכי באמונה ודת, יוכיחני תמיד על פני לאמר, כי מלאת-חטא אנכי, כי אהבתי את החיים, את הצחוק ואת הגיל להטא בעיני אלהים תחשב. אמנם כן: אוהבת אני את החיים עם כל מנעמיהם, אוהבת אני את הפרחים ומתענגת על ריחם, אוהבת אני את הצפרים ומתענגת על שירתן; מלאת חטא הגני מיום הולדי ועד היום הזה. אבל, הוי אלי וגואלי! מדוע יענש אבי בגללי — אבי עם נפשו הזכה כבדולח, אשר גם הנזיר הקנאי די-לה-רוזה, לא ימצא כל עון בו? מדוע ילקח אבי, מחמל נפשי, ממני. בטרם ילמדני לדעת, מה טוב ומה רע בעיני אלהים?

למן היום אשר מתה עלי אמי — אך ילדה קטנה הייתי אז — היה לי אבי לאב ולאם גם יחד. את מסחרו ואת כל עסקיו הגדולים עזב בגללי ויקנה לי את האחוזה הזאת, למען יוכל להקדיש לי את כל עתותיו, לחנכני ולהנחותני במעגלי אמונתנו הקדושה. למיום זכרי את נפשי לא עבר עלי יום, אשר לא התענגתי בו שעות אחדות על שיחתו הנעימה. כגמול בחיק אמו ערכתי לפניו יום יום את כל רחשי לבבי, הקטנים עם הגדולים, את כל ספקותי ואת כל מבוכותי... הוא ידע תמיד להמתיק לי את מרירות הלקח, שהטיף לי מורי הדומיניקני, אשר בקנאתו הגדולה לאמונתנו הקתולית יש אשר ישמיע באזני דברים, אשר בקלות דעתי לא יכולתי להולמם...

אמנם לפעמים נדמה לי, כי לא יגלה אבי את כל לבו לפני, וכי יש דברים, אשר יכחידם תחת לשונו... ביחור התחמק תמיד אבי מדבר אתי על אודות היהודים — למטוב ועד רע.

אהה, מרים אם האלהים! האומנם אנכי לבדי אשמה ברעה, אשר מצאה את אבי? האומנם אנכי בקלות דעתי סבותי במהלתו האנושה?

הוא ישב על כסאו בחדר האוכלים, כדרכו תמיד אחר סעודת הערב, ויגמא מעט מעט מכוס היין אשר לפניו, בהקשיבו בשום לב אל שיחתי. אנכי ספרתי לו, כאשר הסכנתי לעשות זה ימים רבים, את הלקח אשר הטיף לי ביום ההוא די-לה-רוזה מורי. בין יתר הדברים אמרתי לו, כי על פי דברת מורי חובה גדולה רובצת על כולנו להשיב את כל היהודים אשר על פני האדמה אל האמונה הקתולית, אם באונס ואם ברצון. הלא כה אמר גואלנו אל שליחיו הקדושים: „אל דרך הגוים אל תלכו ואל מושבות השמרונים אל תבואו, כי אם לכו אל צאן אובדות עמי ישראל". וצאן אובדות אלה, כמלפנים כן גם היום, לא יאבו ולא ישמעו אלינו: היכול נוכל לשאת זאת במנוחה?...

עוד לא כליתי את דברי, והנה קפץ אבי מעל מושבו ויחל ללכת בחדר אחת הנה ואחת הנה; ופתאם נצב לפני, ואחרי קראו בקול גדול: „לא כן בתי!" נאלם דומיה. ברשמי פניו ראיתי, כי מלחמה עזה נצתה בקרבו, כי פוסח הוא על שתי הסעיפים, אם לדבר או לחדול. ובטרם אמצא מלה בפי להשקיט את סערת רוחו, והנה חורת-מות כסתה את פניו. הוא החל להתנודד כשכור הנה והנה ובעוד רגע אחד נפל מלוא קומתו ארצה...

קראתי לעזרה. כרגע התאספו המשרתים והמשרתות אשר בבית, וישכיבוהו כבול עץ על מטתו. פניו החורים ועיניו התאדמו כדם, ואנכי הבינותי, כי אחזהו השבץ. שלחתי העירה לקרוא לרופאים, אבל הנה זה עברו שלשה ימים, וכל אות לטובה לא אראה בו.

הוי, אל משגבי, האומנם אפסה כל תקוה?

שלשה ימים תמימים כמעט אשר לא עצמתי את עיני. אצל מטת החולה אתי יחד ישב האלם הזקן, המשרת את אבי עוד מימי ילדותי. גם הוא לא עצם את עיניו. ככלב נאמן ישמור את חיי אדוניו וכאם רחמניה יהפך את משכבו בחליו. מה אומללה הייתי, לולא האלם הנאמן הזה!

עתה גרשני האלם מעל פני אבי וידרש ממני בהזקה, כי אלך לנוח בחדרי. אולם שנתי נדרדה; לישון לא אוכל.

שלשה ימים לא הריקותי את רחשי לבי בחיק אבי, כאשר הסכנתי מעודי, יהי נא אפוא הנייר האלם מעתה לאיש סודי. אשפכה את מרי שיחי בחיקו דבר יום ביומו: אדברה וירווח לי.

והאלהים בשמים הלא כל יכול, ומי יודע, אם לא יבוא יום, ואבי ירפא מחליו ובעיניו יקרא את הטורים האלה.

II

1 אוגוסט, 1436.

למן הבוקר ועד הערב לא מצאתי היום מרגוע. רק אתמול נודע לאדוני האחוזות ולהאכרים אשר מסביב לאחוזתנו האסון אשר קרנו, ויבואו בהמון, הם ונשיהם, לשאול לשלום אבי ולנחמני ביגוני. ידעתי, כי אוהבים אותנו האנשים הטובים האלה, ואת טובתי ידרושו. אולם שפעת רחמיהם היתה עלי למעמסה, כי הפריעוני ממלאות את פקודות הרופאים במועדן, ותחת ההסד אשר חפצו לגמול עמדי, הסבו לי דאגה ורעות רוח.

יותר מאשר הלאוני האורחים בתנחומיהם, דכאוני במועצותיהם. זה אומר בכה וזה אומר בכה ורק באחת נשתוו כולם: בהאיצם בי פה אחד, כמו עשו הוזה ביניהם, כי אקרא את הרופא היהודי, את דון גדליה די נרגילה, כי יכלכל הוא את מחלת אבי. נפלא הדבר; הלא יושבי המקום הזה כולם קתולים נאמנים לדתם הם, ובכל זאת יהללו וישבחו את היהודי הזה עד למרום. אומרים הם, כי הוא עושה נפלאות בחכמתו. וכי גם בישרת לבו עולה הוא על כל בני אומנותו. גם ביום וגם בלילה לא ילא להחיש עזרה לכל דורשי עזרתו מבלי לבקר בין עני לעשיר, בין יהודי לנוצרי. יתר מכלם ימלאו פיהם תהלתו האכרים הדלים אשר בסביבותינו. כי לא לבד אשר לא ימכור להם את עצתו במחיר, כי גם יעניקם שקויי-מרפא חנם אין כסף, ויש אשר לא ימנע מהם גם מתנת כסף לקנות בשר ויין לאשר נכון לו.

יהודי נדיב לב ושונא בצע —הנשמע כדבר הזה?

רק באחת יחטא האיש, כן ספרו לי היום. סוד הפרופיסורים בסלמנקה המפוארה בחרו בו פה אחד להטיף שם לקח בתורת הרפואה והפילוסופיה, זידרשו ממנו רק כי ימיר את דתו, והוא קשה העורף הלזה נער את חצנו מן הכבוד הגדול אשר הנחילוהו, ויבחר להשאר יהודי בזוי בחייו ואשר גם במותו לא יושע תשועת עולמים... אמנם עם קשה עורף היהודים!

האקרא לאיש הזה? היכול אוכל לעשות כזאת?

הן ידעתי, כי אבי רחק תמיד מבני העם הזה כמטחוי קשת. מדוע? זאת לא אדע. אבל מעודו לא בא בדברים עם איש יהודי, ולו גם ימלאו ביתו כסף וזהב. האם לא אהטא לאבי הטא לא אוכל כפרו, בקראי לאיש יהודי לכלכל את מהלתו?

ואיככה אצטדק לפני אבי בשוב בינתו אליו, בשוב אליו כשרון הדבור? הלא אהיה בעיניו כמתעתעה, בהודע לו, כי עשיתי דבר, אשר היה תמיד למורת-רוחו?

„בשוב בינתו אליו „הוי" מי יתן והיה הדבר הזה! ואם באמת ובתמים יעשה היהודי הזה נפלאות, כאשר יאמרו עליו, ואבי ייקץ מתרדמת השבץ זיוכיחני על פני ויקללני — הוי, מה תיקר אז קללתו לנפשי. יחיה אבי ויקללני!

ואף גם זאת; די-לה-רוזה מורי ספר לי לא אחת ולא שתים, כי רבים ממלכי

הארץ וגם מן החשמנים וכהני הדת הגדולים לא נמנעו מדרוש ברופאים יהודים, עד כי התירו להרופאים לשבת בין הקתולים מחוץ לתחום גרותם על אפו ועל חמתו של האפיפיור הקדוש. אולם יש אשר האפיפיורים בעצמם ישתמשו ברופאים יהודים. מורי הדומיניקני אמנם לא יאבה סלוח להם את הדבר הזה, אולם הטובה אני מן האב הקדוש אשר ברומי, ואם צדקתי יותר ממנו?

כלה ונחרצה. מחר בבוקר אני שולחת לקרוא להיהודי הזה, והאל בשמים הלא טוב וסלח הוא.

III

2 אויגוסט, 1486.

בלילה הזה אשכבה ואישנה. התקוה אשר החלה לפעמני תישנני..

אולם עוד היום גרול. הבה ואבלינה מעט על שנתי וארשום בספר זכרונותי את אשר עבר עלי היום.

עוד בטרם יאיר הבוקר שלחתי העירה לקרוא לרופא היהודי. ובקוצר רוח ובכליון עינים החילותי להכות אל בואו. לבי נבא לי, כי האיש הזה יביא ישע ומרפא לאבי.

התאמן נבואתי זאת?

למועד הצהרים ראיתי בעד החלון, והנה פרש עם ילקוט־רופאים על שכמו הולך וקרב אל שער החצר.

לא יכולתי להתאפק ואצא לקראתו אל היציע, אשר לפני פתח הבית.

אחרי תתו את סוסו על יד השוער, מהר לגשת אלי ובהשתחוותו לפני בענות־חן, שאלני, אם יתכבד להתיצב לפני דוניה די רודריגה.

— אני היא, ארוני. הנני מחכה בכליון עינים לבואך.

זה היהודי הראשון, אשר ראיתי בימי חיי. אפס כי ככה לא פללתי לראותו. על פי ספורי מורי הדומיניקני, תארתי לי ברמיוני את היהודי כסמל בלהות מעורר רגשי פחד, בוז וגועל נפש גם יחד. ואולם גם אחת משלש אלה לא יעורר דון נרגילה בלב רואיו גם במבנה גוו, גם בתואר פניו. ולולא אות הקלון הצהוב על מעילו, כי עתה יכולתי להשוב אותו לאחד הגרנדים, בשגם הוא ילוה את תואר הכבוד „דון" אל שמו, כאחד מרוזני הארץ. אות הוא, כי מזרע היהודים הוא, אשר נתן להם הכנוי הזה בגלל התועלת, אשר הביאו לפנים למלכי הארץ. שמעתי, כי יש יהודים רבים בארצנו אשר יקראו בשם „דון", וגם שר האוצרות אשר לפרדיננד מלכנו הוא יהודי אשר בשם דון אברבנאל יכונה. ובצדק יתמרמר על זה מורי די־להורוזה, באמרו, כי בהנתן הכנוי הזה גם ליהודים יחדל מהיות תואר הכבוד, אך כי לא אוכל לאמר, כי יצדק המשפט הזה גם בנוגע לדון־נרגילה.

בצחוק הקל תחת שפמו ובעיניו ההודרות אל לב והמפיקות בינה ורחמים

גם יחד, רכש האיש מהר את אמונתי בו. האיש הזה, אמרתי בלבי אם גם תקצר ידו להושיעני, הלא בין יבין את מרי יגוני.

אבל מדוע ישא את הכתם הצהוב על שמלתו? הן הרופאים, כאשר שמעתי, חפשים מאות הקלון הזה. אנכי אמנם לא אבוז לו בגללו, אבל אם תשוב בינת אבי אליו וראה, כי קראתי לרופא יהודי, וקצף עלי קצף, ומי יודע, אם לא יבולע לאבי בגלל הדבר הזה.

אחרי אשר ספרתי להרופא בחדר האורחים את פרטי המחלה, ואחרי ענותי על כל שאלותיו, נכנס אתי יחד אל חדר החולה. פני האלם נהרו בהביטו אל הרופא, כמו קוה גם הוא לישע ממנו. בשום לב התבונן הרופא זמן רב אל אבי, אל נחרת נשימתו, אל רשמי פניו, הרים פעם ושתים את ידיו ואת רגליו, משש את דופקי עורקיו, ואחרי עמדו רגעים אחדים תפוש במחשבותיו, שאלני:

— האם הורע בעיניך מצב החולה מראשית מחלתו?

— לא הורע ולא הוטב, עניתיו.

— טוב הדבר, אל נא נואש, סיניורה די רודריגה!

— האומנם יש תקוה, אדוני? שאלתי בגילה ורעדה.

— כל עוד ירפוק רק עורק אחד בגוף האדם, יש תקוה, כי יקום ויתעודד. בספרי היהודים כתוב לאמר: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים". לרחמי האל, סיניורה, אין קץ ואין תכלה.

זכרתי את אשר הגיד לי מורי הדומיניקני על אודות התלמוד של היהודים, כי הוא מלא תוך ומרמה, רשע וכסל גם יחד, ואשר על כן נגמר דינו להשרף — ואומר בלבי: אמנם פתגם יפה אחד איננו די להציל ערמת רשע וכסל משרפה. אבל נפלא הדבר, כי נמצא פתגם כזה בספר התלמוד.

בידים מהירות הוציא דון-נרגילה שקויי מרפא שונים מילקוטו וימזוג אותם בכוס אחת יחד, ואחרי הגמיעו ממנו ברוב עמל כמלוא כף את החולה, פנה אלי ויאמר:

— מן השקוי הזה תתני, גברתי, כמלוא כף משעה לשעה. כי נחוץ עתה ללכת העירה לקחת אתי אבק-מרפא אחד, אשר איננו בילקוטי וגם להגיד לאמי הזקנה, כי לא תחכה היום לבואי. אחרי שעות שתים או שלש אשובה הנה ואשאר פה עד הבוקר.

רק באגלי הדמעה, שנזלו מעיני יכולתי להודות להאיש על טובו והסדו; כל אומר ודברים לא מצאתי בפי, להביע בהם את תודתי.

שלחתי את האלם לנוח מעט ואשאר לבדי על יד מטת אבי.

אבל, האח, ישוע אלי וגואלי! האאמין למראה עיני, או חולמת אני בהקיץ? רק כשתי שעות עברו מאז בא דון נרגילה אליו ופני אבי, שהיו אדומים כדם, הלבינו מעט מעט, נחרת נשימתו הסוערת שככה, והנה הוא ישן במנוחה, כאיש אשר לא אונה לו כל רע, ורק רשמי פניו המעוקמים יעידו, כי עוד אנושה מחלתו.

בשבתי כה על יד מטת אבי, מבלי לגרוע את עיני ממנו, לא שמעתי את קול צעדי דון-נרגילה, בבואו בלאט החדרה. הסיבותי את פני ואראה והנה גם הוא מתבונן אל אבי, וצחוק נצחון וגאות יאיר את פניו היפים.

— הלא אמרתי לך, סיניורה, אל נא נואש.
בדומיה לחצתי את ידו בכפי לאות תודה.
— אבל סיניורה, הנני רואה בפניך, כי גזלת שנה מעיניך זה ימים אחרים. לכי אבוא לנוח מעט. ואנכי אשב פה על משמרתי עד הבוקר. שבתי פה נחוצה גו מאד.
— בידך, אדוני, עניתיו, אוכל להפקיד במנוחה את חיי אבי היקרים לי.

IV

3 אויגוסט, 1486

קול דופק על דלתי חדרי העירני משנתי. הבינותי, כי האלם הוא אשר יקראני אל אבי. מאור השמש המנומר על הרצפה בתמונת כתמים ענולים, שהבקיע אל חלוני מבעד עפאי העצים, אשר לפני חלון חדרי, נוכחתי, כי שנתי ארכה עד הצהרים. זכרתי כי הרופא מחכה שם על יד אבי, ולבי הכני על אשר בוששתי לקום. בחפזון תקנתי את שער ראשי (את בגדי לא פשטתי לפני שכבי, כי הייתי עיפה ויגעה מאד), ואמהר אל חדר אבי.

האח, אלי ונואלי! האומנם?...

בעיני אבי הפקוחות והמביטות נכחן ראיתי, כי שבה אליו בינתו, ובנשתי אליו שלח לי את ידו השמאלית וילחץ בה את כפי באהבה. נפלתי על צוארו ואעתיר לו את נשיקותי, בהרטיבי את לחייו ואת זקנו הלבן ברמעותי ההמות — דמעות גיל ותודה לגואלנו.

אבי נסה לדבר אתי, אולם בכל עמלו לא יכול להוציא מפיו, בלתי אם הברות בודדות ומוזרות, אשר לא יכולתי להבינן. כשרון הדבור עוד לא שב אליו. אולם הוא לא התקצף ולא הראה פנים זועפים כי אם הרים את ידו השמאלית ויור באצבעו אל תמונת אם־האלהים התלויה על הקיר נוכח מטתו.

אנכי הבינותי, ואכרע על ברכי לפני התמונה הקדושה. איש מבלעדי אבי לא היה בחדר, ועל כן יכולתי באין מפריע לצקת לפניה את כל לבי. היא, העלמה רבת־החסד, הלא תבין הגיג עלמה מרת נפש כמוני.

את דון־נרגילה מצאתי בחדר האורחים.

— השלום, גברתי? שאלני, בקומו מעל מושבו לקראתי. הראית את אביך?

— ראיתי, ומה אומר לך, ארוני? היים חדשים נפחת בקרבי.

— הלא תסלחי לי, גברתי, על אשר צויתי להעירך משנתך. עלי ללכת העירה, ואנכי לא יכולתי לצאת מזה עד אם צויתיך, מה לעשות לחולה עד בואי מחר בבוקר.

— ומדוע לא חכית לי, ארוני, בחדר החולה?

— לא חפצתי, כי בהקיץ אביך משנת השבץ, תפגושנה עיניו לראשונה פנים מוזרים לו מתמול שלשום. חשבתי למשפט, כי יותר ינעם לו לפגוש ברגע ההוא את פני בתו, היקרה לו. ועל כן כמעט פקח את עיניו, מהרתי להתחמק

בלאם מן החדר, ואצו לקרוא לך. עתה גברתי, תוכלי לחציגני לפניו ולהגיד לו, מי אנכי.

אמנם גם לב רגש להאיש הזה... ואנכי האמנתי תמיד, כי היהודים כולם אטומי־לב הם, ואין מקום בנפשם לרגשות דקים כאלה.

אבל איככה אגיד לאבי, מי הוא האיש הזה? היכול אוכל להסתיר ממנו, כי יהודי הוא, והמטלית הצהובה על מעילו תכזיבני על פני?

נבוכה עמדתי רגעים אחדים לפניו, והוא גם הוא הביט אלי בתמהון מבלי לדעת שרש דבר מבוכתי. לאחרונה הרהבתי בנפשי עוז ואומר אליו:

— סלח לי, אדוני, כי אשאלך: מדוע תשא את האות הצהוב על מעילך? הלא שמעתי, כי חפשים הרופאים מאות קלון היהודים.

— לא אות קלון היהודים הוא, ענה די נרגילה, ופניו רעמו מעט: לא אות קלון היהודים הוא, כי אם קלון האנשים אשר צוו זאת עליהם. אנחנו לא נפליא בין יהודי לאשר איננו יהודי. בעינינו כולנו יחד בצלם אלהים נבראנו, רק אתם תבדילו בין אדם לאדם. לא לקלון הוא אפוא לנו כי אם לכבוד.

חשתי, כי אדמו פני מבושת, ובכל זאת התחזקתי ואוסיף לשאול:

— אולם אם כה ואם כה, הלא יבדיל האות הזה אותך מכל יתר האנשים, אשר אתה מתהלך בתוכם. ואתה הלא תחפוץ לבלתי הבדל אדם מאדם, ומדוע תעשה זאת ברצונך הטוב, מבלי אשר יכריח אותך לזה איש?

— בן עמי אנכי, ומבני עמי לא אחפוץ להבדל. יהודי אנכי, וכיהודי אחפוץ להראות בכל מקום בואי.

לא פללתי לשמוע, כי יוכל איש להתגאות, כי בן הוא לעם נבזה ושפל כעם היהודים. נחמתי כי מבלי משים נגעתי בפצע כואב, ואירא כי עוררתי רגש רוגז בלב האיש, אשר רק טוב גמלני. אולם עד מהרה נגלה עוד הפעם שחוק־החן המרחף תמיד תחת שפמו, ואשר יקח בו לב כל רואיו, ונפשי שבה למנוחתה.

לשמחת לבבי אך פחד שוא פחדתי. בהציגי את דון־נרגילה לפני אבי ובספרי לו בדברים מעטים את הטוב אשר גמלנו, הציצו עיני אבי באות הקלון ובפני הנבוכים, וצחוק קל חלף על שפתיו העקומות. נוכחתי, כי לא למורת רוח אבי היה הדבר הזה.

דון נרגילה דבר על לב אבי דברים טובים ונחומים ויתן תקוה בלבו, כי מעט מעט ישוב אליו כשרון הדבור וגם תנועת האברים: „מעט סבלנות ומעט זהירות, והכל על מקומו יבוא בשלום".

הנה כן, אך פחד שוא פחדתי. אבל מדוע שחק אבי תמיד על היהודים ולא חפץ לדעת אותם? חידה היא בעיני, ומי מבלעדי אבי יגיד לי פשר דבר?

אור ליום ה׳, ב׳ אלול שנת רמ״ח.

בלילה האחרון לא לנתי בביתי. עוד אתמול בבקר שלחו אלי מאחת האחוזות אשר בסביבות ברצילונה, לבוא אל חולה מסוכן מאד, אשר כבר נואשו הרופאים מחייו. אוהב אנכי תמיד לבקר חולים כאלה. הן אם לא יצלח בידי לרפאותם — אז לא טוב אנכי מן האחרים, אבל גם לא רע מהם, אולם אם בעזרת השם יצלח בידי להקימם ולהחיותם, אז כפלים יהיה שכרי: הבריות ינחילוני כבוד, וגם לנפשי יוטב בגלל הדבר הזה. המחשבה כי עלתה בידי לחלץ בן־אדם ממות, יש בה מתיקות במדה גדולה כל כך, עד שתוכל להמתיק את כל תמרורי החיים, המתרגשים ובאים עלי יום יום.

בחנתי את מחלת האיש הזקן ונוכחתי, כי למען הביא לו את העזר הדרוש צריך אני לשבת אצל מטתו כל הלילה. ומאשר חסרו בילקוטי שקויי־מרפא אחדים, וגם אשר לא תדאג אמי הטובה לשלומי ולא תחשוב, כי קרני אסון, מהרתי לשוב העירה להגיד לאמי, כי לא תוחיל לי בערב. בעינים מלאות דמעה הסכימה הזקנה טובת הלב, כי אלין בבית איש זר מחוץ לעיר. למן היום אשר הומתו אבי הרב ושני אחי (זכר כלם לברכה) בידי ההמון הפראי, בהתנפלו על היהודים ביום זעם — למן היום ההוא כל הדרכים בחזקת סכנה בעיני אמי, וכל הספרדים בחזקת רוצחים. ורק כאשר תארתי לפניה את הצער ואת היגון, שהפיקו פני העלמה הצעירה, בתו של ההולה הזקן, הבליגה אמי על צערה ועל פחדה ותאמר: לך אפוא, בני, לך! ידעו נא הגוים, כי אנחנו היהודים לא נטור ולא נקום להם. גם אביך הרב, מנוחתו-עדן, היה אומר תמיד: „כל הגומל חסד לנכרי, מקדש את השם". לך, בני, לך ואני פה אתפלל להשם כי לא תאונה אליך רעה...

והאלהים ברך את יגיעי ואת עמלי.

כאור הבוקר נראו סמנים טובים בפני החולה המסוכן, סמנים, אשר נתנו תקוה בלבי, כי יצלח בידי להקימו ולהחיותו, אף כי תארך מחלתו ימים רבים. מקצת שכר עבודתי קבלתי מיד. לא אכחד מנפשי, כי רגשות התודה והשמחה שהביעו עיני העלמה היפות, הרהיבוני וירווני נחת... וגם עתה, מדי אזכרה את מבטי עיניה, תעלה מחשבה זרה על לבי... וכמעט יצר לי, מדוע עלמה זו לא עבריה היא.

אבל עלמה זו היא קתולית, ומה לי ולה? אסיח אפוא את דעתי ממנה.

אמי שמחה היום לבואי, כאילו שבתי ממדינת הים, או כאילו יצאתי מבית־האסורים של האינקויזיציה הקדושה. ובהושיטה לי מכתב חתום, שהביא אתמול איש עתי מסלמנקה, אמרה לי ברגשי גאות מהולים ברגשי פחד ודאגה:

— מה ידרשו האנשים ההם עוד מכך? הלא כבר הודעת להם, כי לא תמיר את דתך בעד כל כופר; או אולי יקוו לפתותך סוף סוף בחלקת לשונם?

אמנם כן היה. סוד הפרופיסורים הודיעני, כי אף על פי שמסרב אני לקחת עלי משרת מורה בהאוניברסיטה על פי התנאי הידוע, בכל זאת המה

מקוים, כי האהבה לחכמה והחפץ הטבעי הנטוע בלב כל אדם להפיץ את מעינות חכמתו חוצה, ירכו סוף סוף את קשי ערפי. ועל כן אינם חושבים את מאוני לדבר גמור ומוחלט. ובכל עת שיעלה על לבי לשוב אליהם נכונים הם לקבלני בזרועות פתוחות ובסבר פנים יפות.

ואני אמרתי, כי כבר נגמר הנסיון, והנה לא ירפו ממני האנשים ההם ויאריכו את נסיוני... אבל לשוא, אדוני!

אמנם כן עוד לא נגמר הנסיון. בשבתי לבדי בלילה על יד מטת החולה לא יכולתי גם רגע אחד להסיח את דעתי מן הדבר הזה. לא מאשר אתירא כי לא אעצור כח לעמוד בנסיון, חלילה. לא על צחיח סלע זרע גואלי ואיש חסדי דון יצחק אברבנאל את זרע האהבה לעמנו ולסגולות הרוח אשר נחלנו מאבותינו. אבל מה גדול הכאב ומה עמוקה התוגה. אשר הסב לי הנסיון הזה. לא הכסף ולא הכבוד, אשר חפצו להנחילני, הם אבני הנגף אשר יכולתי להכשל בהם. לא. יש דבר היקר גם מכסף גם מכבוד, — זאת השאיפה החזקה, זאת התאוה הנשגבה להעניק לאחרים מן הדעת אשר רכשתי לי בעמלי. חכמי התלמוד הביעו את הרעיון הזה במשל גס ושנון מאד: „יותר משהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק". רבות למדתי בימי חיי, רבות חקרתי ודרשתי, ועמי יחד תמות גם חכמתי, מבלי אשר אנחילנה לאיש, מבלי אשר תביא תועלת לבני אדם. עניני הפילוסופיה אמנם יוכלו להכתב על ספר, אבל התשוינה אותיות מתות הנשקפות מן הניר אל הדבור החי הנובע ישר מן הלב? ואשר לתורת הרפואה הנה היא חכמה ומלאכה גם יחד. לא מספרים ירכש לו איש את כשרון ההתבוננות, למען הכיר את המחלה ולמען התאים את תחבולותיו להלחם בה. את הדברים האלה ילמד איש מפי איש, והדברים האלה ירדו אתי יחד אל קברי...

אמנם כן: יותר משהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק. אבל האמור יאמר העגל אל הפרה: להניקני את אומרת? חכי מעט, אני לא אקרב אל שדיך, עד אם תושיטי צוארך לטבח.

חלב נובע משדים חיות לא יערב לחככם, ועל כן אתם אומרים להמיתני, להמית את רוחי ואת נשמתי ולשתות בצמא את מיץ מוחי ולבבי המתים!

כי האיש אשר בחזקת היד ימית את האמת אשר בלבו, האיש אשר יאמר אמן לאשר לא יאמין, כמת יחשב בעיני, ואנכי — לא אמות כי אחיה!

כשמשון הגבור כן אחוש גם אני, כי מקור חיי, מקור מחשבותי, הוא נזר אלהים אשר על ראשי. חלילה לי מתת לדלילה לישנני על ברכיה ולקצץ את נזרי. חש אני, כי אז אחלה ואחלש, ושאר רוחי ינדוף ממני ויאבד...

סורי, אפוא, סורי ממני, דלילה; סורי, סורי, בוגדה!

* *

*

מחשבות כאלה וכאלה עלו על לבי גם בשבתי רגעים אחדים דומם אחרי קראי את המכתב. אמי הזקנה, אשר מכל יפיה, שהיה לה בימי נעוריה, נשארו לה רק עיניה המזהירות, אשר הסכינה להביט בהן אל תוך לבי, כאלו היה עשוי

כולו זכוכית שקופה, — אמי נגשה אלי ברגלים רועדות מזוקן, ותשק לי על ראשי, ובהחליקה באצבעותיה הצנומות את תלתלי ראשי, כדרכה תמיד מדי תחפוץ להשקיט את סערת רוחי, ענתה ותאמר:

— כן, כן, בני, כן כן, מחמד נפשי! זאני זקנה פתיה, ימים רבים הצטערתי, על אשר מאנת ללכת בדרכי אביך, זכרו לברכה, להיות כמוהו רופא ורב בישראל כאחד. הלא לזאת נשא את נפשו גם מודענו ואיש חסדנו דון אברבנאל. לו ידעת, כמה כלתה נפשו לראות גם אותך משתמש בשני כתרים אלה, לו ידעת, כמה בכיתי בסתר חדרי כאשר השיבות את פני ראשי עירנו, אחרי בהרם בך לרב להם ולמורה צדק ותקדיש את כל עתותיך לרפואה ולפילוסופיה. יגורתי פן תטה הפילוסופיה אותך מדרך הישרה; עתה רואה אני, כי אך זקנה פתיה הייתי, עתה רואה אני, כי גם אתה תדע לעמוד בנסיון.

— לא, אמי חמדתי, עניתי, הלזאת יקרא נסיון? לא, אמי. זכרי נא את הנסיון, שעמד בו אבי הקדוש, בהתפרץ ההמון אל בית הכנסת וידרוש ממנו לבחור אחת משתי אלה, או לנשק את צלם הנוצרי או למות יחד עם ילדיו בחרב. הוא בחר במות. הוא הקריב את נפשו הטהורה ואת נפשות ילדיו הטהורות עולות כליל על מזבח אמונתו. הוא ידע כי עוזב הוא לאנחות את אשתו האהובה על ערש דוי, על יד ערש בנו החולה... אנכי, אמי, אנכי הוא בן־עוני זה; האנכי אשקר באמונתי, האנכי אבגוד בעמי ובאלהי? ולא האחד היה אבי בדבר הזה: אתו יחד הורגו על ידי החרב כל באי בית־הכנסת ביום הנורא ההוא. לעומת הקרבנות האלה מה קטן ומה דל הקרבן, אשר אקריב אנכי. הן לא את חיי הם נוטלים ממני, רק מעט כבוד הם שוללים ממני, מעט כבוד אשר כצל יחלוף ואיננו. ואם בעד נזיד עדשים אשר כזה לא אמכור את בכורתי. לא אחזיק גם טובה לעצמי.

אמי נשקה לי עוד הפעם על ראשי ותאמר:

— אל נא נוסיף לדבר בדבר הזה.

V

16 אוגוסט 1486.

מעט מעט ישוב אבי לאיתנו ומיום ליום ילך הלוך וטוב. הוא שמח כילד בהניעו מעט בפעם הראשונה את אצבעות ידו הימנית. לפעמים ינסה גם להוציא הברות בודדות מפיו, וכאשר לא יצליח לקרוא בשם את הדבר אשר הוא מבקש, לא יתרגז ולא יתקצף, כי אם יצחק צחוק ילד תמים, כמו ילעג לנפשו, כי היה לערל שפתים. וגם בדבר הזה אסירת־תודה אני לדון־נרגילה: הוא יבקר את אבי מדי יום ביומו, ולא יחדל מלשנן לו בכל יום, אשר לא יתעצב אל לבו, אם לא יוכל עוד לדבר כאחד האדם. כשרון הדבור מעט מעט כלה ישוב אליו.

נפלא הדבר: כאשר יודיעו לאבי, כי בא דון־נרגילה אליו, יצהלו פניו מגיל, כמו יתעתד לחזות פני אוהבו משכבר הימים. אולם כמעט יבוא דון־נרגילה החדרה, ישונו פני אבי פתאום, עד כי יראו כזועפים. האמנם שנאתו ליהודים

עצורה ככה בלבו, עד כי לא יסלה גם לדון־נרגילה, כי יהודי הוא? גם אנכי אשנא את היהודים תכלית שנאה, מבלי אשר ידעתים; אנכי אשנא אותם על פי דברת מורי הנזיר הדומיניקני, אולם מדי הביטי בפני דון-נרגילה הנהדרים, כמעט אשר לא אאמין, כי יהודי הוא. התום והיושר, החן והחסד, אשר יפיקו כבטי עיניו היפות, ישכיחוני, כי יהודי הוא, למרות הכתב הצהוב אשר על מעילו.

והאכרים אשר יבואו כפעם בפעם לבקש עבודה מאת פקיד אהוזתנו, שמחו מאד בשמעם, כי אבי הולך ושב לאיתנו, ובגדל לבב יתפארו, כי הם הם אשר יעצוני לקרוא לדון נרגילה לכלכל את מחלת אבי. הם גם יתגאו עליו, כמו היה היהודי הזה גואל וקרוב להם ממשפחתם, ויוסיפו לספר נפלאות על דבר חכמתו, צדקתו וטוב לבו. ובכל אשר יוסיפו להללו, כן יצר לי וכן תדאב נפשי בגללו...

האיש הטוב הזה לא יאמין בישוע גואלנו, ועל כן לא יגאל. ומה בצע בכל הטוב ובכל החסד, אשר הוא עושה לבני האדם, ובמותו תרד נשמתו שאולה ותאבד לנצח. כן לא חדל מורי הדומיניקני לשנן לי יום יום על דבר היהודים.

מכל האנשים הסובבים אותי רק יוסטוס די-לה-רוזה לבדו עוין את דון נרגילה. את כל הסדיו יחשוב לו לחטאת. „זכרי, אמר אלי אתמול, זכרי ואל תשכחי את אשר עוללו היהודים לישוע גואלנו. הטאת אבותיו רובצת גם עליו. ואת לא טוב עשית, כי קראת לו לרפא את אביך. חיים נתונים מיד יהודי — טוב מהם המות"...

אנכי החרשתי ולא עניתי דבר. לדברים האלה לא יכולתי לענות אמן, לא יכולתי בכל יראת הכבוד, אשר אני הוגה למורי הדומיניקני. כי לו היו חיי אבי היקרים לי נתונים לי מיד השטן בעצמו, גם אז לא אחדל מקחת אותם. אולם דון-נרגילה איננו דומה להשטן לא בתאר פניו ולא במעשיו. רגשי התודה, אשר ירחש לו לבבי בעד כל הטוב אשר עשה עמדי, יעירו בקרבי רגשי חמלה אין קץ, רגשי חמלה ותוגה גם יחד. לבי בקרבי יגזור לגזרים, בזכרי, כי נשמת האיש הטוב הזה תלך לאבדון, תמסר בידי מלאכי שאול אכזרים ולנצח לא תראה אור...

האנסה את כחי להציל את נשמתו ולפתותו, כי יספח אל הכנסיה הקתולית הקדושה? אבל מה אוכל אנכי, עלמה פתיה לא מלומדה, מה אוכל אני להגיד לאיש הזה? אשר נבחר להיות מורה פילוסופיה בסלמנקה? מה אוכל אני במעט השפה הלטינית אשר למדתי, במעט ידיעותי באמונה ודת אשר רכשתי, מה אוכל להגיד לו את אשר לא ידע? צר לי מאד, כי מיום אשר חלה אבי, חדל מורי לבקרני פעמים בשבוע. הוא, המלומד עם לשונו החוצבת להבות אש, הוא נצח ינצח את קשה הערף הנעים הזה. לדאבון לבי בא הכהן בכל הימים האלה רק פעמים לאבי להתפלל בעדו ולהכינו לדרך, אשר משנה לא ישוב, ואת דון-נרגילה לא ראה אף פעם אחת.

האחכה עד אשר ישוב אבי לאיתנו? אבל לבי לא ישקוט בקרבי, עד אם יודע לי, כי לא ימות האיש הזה לשחת, לא אדע נפשי... לא אדע, מדוע

נכמרו ככה רחמי אל האיש הזה, מרוע נבוכה אני תמיד מדי הביטי אל פניו?
,,לא ארע נפשי'' — לא כן הרבר! יורעת אני היטב מה עמדי; רגשי התורה אשר יהגה לו לבי יעיקו כנטל אבן על רוחי ונפשי. כי במה אשלם לו ככל תגמוליו עלי? הטוב אשר עשה עמדי האיש הזה לא ישולם בכסף. גם לא לכסף ישא איש כרון־נרגילה את נפשו.

הוי לו חנני אלהים בלשון למודים, לו למרתי פילוסופיה וחקר־דת, כי עתה יכולתי להשיבהו אל אמונתנו הקרושה, כי עתה חלצתי את נפשי מנטל האבן, אשר יעיק עליה, בשלמי לו שבעתים בעד הטוב אשר עשה אתנו, כי עתה יכולתי להביט ישר בפניו בלי כל מבוכה. אתה, ארוני, חלצת את אבי ממות בעולם הזה, ואני, אני גאלתי את נשמתך משאול ואברון בעולם הבא. במיטב כספי שלמתי את נשיי!

מה ייף הרעיון הזה ומה יקח את לבי! ובכל אשר אוסיף להשוב בו כן ירהיבני לנסות את כחי הרל, אולי אוכל לפתותו. את אשר יחסר לי בלשון למודים, זאת ימלא ההפץ הנמרץ בטובת רון־נרגילה ובאושר נשמתו. הוא יאמין לי, כי את טובתו ואת אשרו אני רורשת. מאמינה אני, כי הרברים היוצאים ממעמקי לבי ימצאו מסלה גם בלב רון־נרגילה. האח! גם ערמתי תעמוד לי, יורעת אני במה לתפוש את לבו. אנכי אוכיחה לו, כי באמת הוא כבר קתולי טוב מאר, כי גם באהבתו לבני ארם גם במעשיו הטובים הלא ימלא את כל אשר צוה גואלנו, ולא נשאר לו רבר, בלתי אם להאמין, כי נגלה המשיח בתבל ארצה למען פרות את נפשות המאמינים בו משאול ואברון.

מחר אנסה אליו רבר, לו רק אמצא תואנה להסב פני שיחתנו אל מטרתי.

VI

17 אוגוסט, 1486.

רון־נרגילה בעצמו נתן תואנה בירי לאסור אתו מלחמה בעניני אמונת ורת. ההצים הראשונים אשר שלחתי באיש מלחמתי לא החטיאו את המטרה. אמנם עור רחוקה אני מן הנצחון, וכאשר אחזה לי עתה לא על נקלה אשיגנו, אבל כבר ערכתי את עצומותי, כבר מרטתי את הצי, ובנשק אשר נתן על ירי יוסטוס מורי בשיחותיו עמדי הנני עומרת הכן לקרב. הנני השה בנפשי, כי תהי לאל ירי לנצח את אויבי היקר ולהובילו שבי אל היק הכנסיה הקרושה.

האח, מה נעימה ומה מתוקה תקות הנצחון!

* * *

אתמול לפנות ערב היה הרבר הזה. עיף ויגע מעבורתו ומן החם הלוהט בימים האלה בא אלינו רון־נרגילה, ואחרי בקרו את אבי ואחרי סררו את עניני

הרפואה, יצא אל הגן להנפש וישב על הכסא בצל אלה עבותה. אנכי נלויתי אליו ואצו לערוך שלחן ולשים עליו יין ומגדנות.

— האם לא אהיה עליך, אדוני, למשא, אם אלוה אליך, ואתה הלא תחפוץ להנפש?

— חלילה, סיניורה, חברתך נעימה עלי תמיד. אולם אם כשר הדבר לפניך, גברתי, הואילי וצוי להביא לי מים קרים, כי צמאתי מאד.

מלאתי את חפצו וארהיב בנפשי לשאול אותו בערמה:

— התנזר, אדוני מי היין? כי מדוע לא תשתה מן היין אשר שמתי לפניך?

— לא, גברתי, מן היין לא אנזר, אולם הלא ידעת, כי אנחנו היהודים לא נשתה יין בבית איש אשר לא מעמנו.

— אמנם מורי הכהן הדומיניקני הגיד לי זאת. הוא הגיד לי גם שורש דבר: היהודים יחשבו אותנו הספרדים לעובדי אלילים, ויראים, כי נסכנו מן היין אשר נתן להם לבכוס או לאפרודיטה, אלילי היונים הקדמונים. אולם סלח לי, אדוני, כי אשאלך: האומנם תחשוב גם אתה אותנו לעובדי אלילים? ואתה הלא למדת פילוסופיה, ולא אפונה, כי למדת גם את תורת דת הנוצרים, ועל כן ירעת, כי כמוכם היהודים נאמין גם אנחנו באל אחד בורא שמים וארץ. אמנם אנחנו נאמין גם בישוע בן-האלהים, אשר התגלה בתבל בתמונת בן אדם לגאול את המאמינים בו מחטא האדם הקדמוני; אבל בכוס ואפרודיטה הלא תועבה הם גם לנו, ולמה זה תנזר אתה מייננו ככל יתר אחיך היהודים, אשר אולי במשגה יחשבו אותנו לעובדי אלילים?

דון-נרגילה הביט בפני בתמהון. הוא לא חכה לשמוע מפי שאלה כזאת, ובראותי כי נבוך הוא כמעט, נכונה הייתי לחוג בלבי את חג הנצחון על איש ריבי. אפס כי אחרי החרישו רגעים אחדים ענה ויאמר:

— לא אכחד ממך, סיניורה, כי בלי חפץ אענה על שאלתך זאת מדעתי, כי לא תביני את כל אשר אדברה...

— יען כי נערה פתיה, לא מלומדה אנכי! שסעתי את דבריו.

— אל נא, גברתי, תדברי כזאת, ענה דון-נרגילה, והשחוק אשר ירחף תמיד על שפתיו חלף פתאם ויעבור: אל נא תדברי כזאת. בדבריך אלה תאלציני להגיד לך, כי במשך הימים המעטים, אשר התכבדתי להתודע אליך, למדתי להוקיר את שכלך הישר ועוד יותר מזה את אהבתך לאמת; אולם...

דון-נרגילה הפסיק את דבריו ויאלם רגעים אחדים. נפלא רוח האדם. לא אכחד מנפשי, כי התהלה הקלה אשר השמיע באזני היהודי הזה כמעט בפניו נזעמים, הרהיבוני יתר הרבה מכל התהלות והתשבחות ומכל שפתי החלקות אשר הסכנתי לשמוע יום יום מבני האצילים, הבאים לפעמים לשחר את פנינו. מדוע היתה כזאת, לא ידעתי, אבל לבי צהל בקרבי...

— אולם, — הוסיף דון-נרגילה במתינות, כאיש אשר ילא למצוא מלים נכונות לבטא בהן את מחשבתו — אולם חושב אנכי, כי בעניני דת יוכלו

להתוכח יחד רק אנשים בני אמונה אחת. אנשים בני אמונות שונות יתוכחו כמו בשפות שונות; איש איש ידבר בשפה מוזרה לרעהו.

— אבל אנכי רק אחת אחפוץ לדעת: התחשבו אותנו לעובדי אלילים אם לא?

— ראי נא, דוניה די רודרינה, הנה נשאתי את פניך לדבר הזה, לו רק ארע, כי לא תוסיפי לשאול אותי על דברי אמונה אחרים. כמוני ככל המון עם היהודים לא חשבנו ולא נחשוב את הקתולים לעובדי אלילים, חלילה לנו. את החק בדבר איסור יין נכר אמנם יסדו אבות כנסת ישראל, בעוד היתה עבודת האלילים נפוצה בארץ. אולם הם עשו זאת לא מיראתם את בכוס ואת אפרודיטה, כי אם מחפצם העז לשמור על עם היהודים אשר לא יתבולל בגויים. אין דבר אשר יוכל לקרב ככה לבות אנשים זרים איש לרעהו, ככוס היין העוברת מיד ליד במשתה רעים. קרבות הידידות תוכל להביא לידי קרבת משפחה, לידי התחתנות, וההתחתנות הלא תביא לידי טמיעה, לידי המסת המעטים בקרב הרבים. אמת הדבר, כי בזמן הזה ובארצות האלה אין מקום לפחד ההתחתנות, אחרי אשר גם הדת הקתולית תאסור על בני בריתה להתחתן ביהודים. אולם איסור יין־נכר כבר נקדש בעיני העם כקדושת חוק עתיק ימים, ועל כן נשאר בכל תקפו, אף כי כבר בטל היסוד אשר עליו נבנה החוק הזה. הלא בגלל אשר ישמור העם הזה את חוקיו העתיקים יאריך ימים על פני הארמה על אף כל הרדיפות והתלאות, אשר עברו ואשר יעברו על ראשו.

בשום לב שמעתי את דברי דון־נרגילה: אולם לדבריו האחרונים לא יכולתי עצור ברוחי ואקרא בקול:

— אבל מה בצע בהאריך העם הזה את נפשו? מה התועלת אשר יביא בחייו האומללים לעצמו ולאחרים? הוא נרדף תמיד על צוארו, וגם לאחרים יבולע בגללו. הוא יעכב בקשי ערפו את הגאולה השלמה של המין האנושי. כן הוכיח לי לא אחת ולא שתים יוסטוס מורי. האם לא ייטיבו היהודים לעשות, לו התנצרו כולם יום אחד, והיו לעם אחד אתנו הספרדים, הלא גם את נפשם יצילו אז מכל צרותיהם וגם פדות יחישו למין האנושי כולו.

— ראי נא גברתי, והוכחי, כי לא לשוא מאנתי להתוכח אתך בדבר הזה. הנה החלות בשאלה קטנה, מדוע לא אשתה מן היין אשר הואלת לשום לפני; לא הספקתי לענותך כאשר עם לבבי, והנה הולידה תשובתי שורה שלמה של שאלות עמוקות ונשגבות מאד. התשובות על השאלות האלה, אם יצלח בידי לתתן לך, תולדנה שאלות אחרות כהנה וכהנה; וככה יהפך הגן הנחמד הזה עם עציו ופרחיו הרעננים לאקדמיה של למודים צנומים ויבשים, אשר מפני ריחם יבולו כל הפרחים היפים, שככה ירהיבו את עינינו בשלל צבעיהם. אולי תרשי לי, גברתי, לבלתי היות עליך למשא בתשובותי?

— אם ברשיוני הדבר תלוי, אזי לא ארשה, לא ארשה, לא ארשה, ויהי מה יהי! עניתי בקול ילדה קשת־ערף, היודעת מראש, כי לא ימרו את פיה.

— למצותך אנכי עומד, גברתי! ענה דון נרגילה, וישתחוה לעומתי בהכנעה עשויה ובצחוק גלוי על שפתיו; טוב הדבר! הנה שאלת: מה בצע בהאריך העם הזה את נפשו? אבל, גברתי, הוא חי, וכל חי ישאף לחיים. הנה שם על יד

השער עומד עני זקן ותרמילו על שכמו. לא מתוקים חייו. שאלי אותו, מדוע יאריך את נפשו, מדוע לא יקפוץ מן הגשר המימה לשים רגע אחד קץ לכל עמלו ולכל צרותיו? והוא יענך: חי אני ובחיים אחפוצה. כאדם האחד, כן תשאף לחיים גם החיה המקובצת רבתי האברים הנקראת בשם „אומה". וכמו שיש נשמה לאדם היחיד, ככה יש נשמה אחת מסותרת לאומה כלה, אשר תאחד, תחיה את כל אבריה המפוזרים. אצל עם היהודים תתגלה נשמה זו בשפה העברית, שבה נכתב כל הגיג רוחו מאז היה לגוי ועד היום הזה, ועוד יותר מזה—בדתו האוצרת את השקפתו על העולם ועל האלהים וגם את תקוותיו לימים יבואו. קחי ממנו את דתו — והעם העברי יגוע וימות והיה כלא היה. רק אברים אחדים יוכלו להפרד ממנו באונס או ברצון, אולם העם כולו יתרפק על החיים בכל מאמצי כחו, ולא ימות בהפרד אברים אחדים ממנו, כאשר לא ימות האדם היחיד בהגזז שער ראשו או בהקצץ צפרניו.

עוד תשאליני, גברתי, מה התועלת אשר יביא העם האומלל בחייו לאחרים? על שאלתך זאת לא אענה דבר, אף כי מחשבות רבות וגדולות לי בדבר הזה. יש דברים אשר יאמין בהם איש בכל לבו ובכל נפשו, ובכל זאת לא יוכל להוכיח את אמתתם לאחרים. והדבר הזה גם למותר הוא. הן לכל אשר רוח חיים באפו יש זכות הקיום על פני האדמה לא בגלל התועלת אשר יביא לאחרים. גם אנשים פרטים רבים יש אשר לא יביאו כל תועלת לאחרים, אף כי גם הזיק לא יזיקו לאיש. האומנם נמיתם בחזקת היד?

אולם הנה את אומרת בשם יוסטוס די-לה-רוזה מורך, כי היהודים בקשי ערפם יעכבו את הגאולה של המין האנושי. סלחי, גברתי, אם אומר, כי הדברים האלה אין להם שחר. אמת הדבר: גאולה שלמה של המין האנושי עוד לא באה, מלכות השמים עוד לא ירדה ארצה, אבל האם היהודים לבדם אשמים בזה? המושלמים באסיה ובאפריקה, הברמינים בהודו, הקונפוציים בחינה וכל עובדי האלילים באפריקה ובאיי הים — הם כולם לא יעכבו את הגאולה, ורק היהודים יעכבוה? — אבל מה לך, גברתי, ולמין האנושי? הנה עמי אירופה כולם הם כיום נאמנים לכנסיה הקתולית, אחים בני אמונה אחת, האם לא יריבו הספרדים באיטלקים, הצרפתים בבריטים, וכולם יחד עם בעם? האם לא ישפך דם אחים כמים במלחמות אין קץ? הגם בזה אשמים היהודים? ואת הנך מקוה, גברתי, ליום אשר יתנצרו היהודים כולם והיו לעם אחד עם הספרדים. אבל הדבר הזה היה לא יהיה לעולם, לא יוכל היות. —

— לא יוכל? שאלתיו.

— לא יוכל. פלוני או אלמוני יוכל לפנות ערף לאמונת אבותיו. אולם היהודים כולם לא יוכלו להתנצר, כאשר לא יכלו הספרדים או הצרפתים להתיהד.

— אבל מדוע? הן דברי הימים לעמי אירופה יכחישו אותך על פניך. הלא היו הספרדים לפני אלף שנים כולם עובדי אלילים וימירו את אמונתם האלילית באמונה הקתולית, ומדוע לא יוכלו היהודים להמיר את דתם בהוכחם, כי יתרון לאמונה הקתולית מאמונת היהודים? הנה אתה אומר, כי לא יוכלו גם הספרדים להתיהד. אבל שוה נא בנפשך, כי עלתה בידך להוכיח לטורקוומדה

ולפרדיננד מלכנו, כי טובה אמונת היהודים מהאמונה הקתולית, הגם אז לא יוכלו הספרדים להתיהר?

— גם אז. אבל הם לא יחפצו ולא יוכלו להוכח, וגם אנכי לא אוכל ולא אחפוץ להוכיח זאת להם.

— לא תחפוין? מרוע? האמנם תקנא את האמת אשר אתך, כאשר יקנא איש את אהובתו ויסתירנה מעין רואים, לבל יתענג איש על יפיה? הנה אנכי חושבת, כי האמונה הקתולית היא הנכונה, כי היא היא האמת, אשר גלה האלהים בתבל, ועל כן אחפוץ, כי תפול האמת הזאת לחבל לכל בני האדם אשר על פני הארמה, ברצונם הטוב או גם בעל כרחם; הן מלעיטים אנחנו את הילדים שקויי-מרפא מרים גם בעל כרחם, יען ידענו, כי יביאו תועלת להם. ואתה, ארוני, ככילי ורע-עין תשמור לך לבדך את אשר תחשוב לאמת, פן יהיה בה חלק ונחלה לאחרים. היתכנו דבריך?

— ואני חושב, ענה דון נרגילה, כי דבריך לא יתכנו.

— במה אפוא?

— נכון אני להשיב על כל עצומותיך, אם רק תדרשי זאת ממני. אף כי אחשוב, כי מלחמת הדברים אשר בינינו היא נגד חוקי הקרב ונימוסיו, כי מה תאמרי, גברתי, בצאת פרש מזוין מכף רגליו ועד ראשו נגד איש רגלי, אשר בידו אין כל. אנכי למדתי וחקרתי הרבה, ואת, גברתי—סלחי נא לי—לא תדעי גם את יסודי אמונתך במקורם. אולי היטיבה הכנסיה הקתולית לעשות באסרה על בני בריתה, מלבד הכהנים, לקרוא גם את ספרי האוונגלים. אבל אם כה ואם כה, הלא יחסר לך הנשק ההר אשר יתנו כתבי קודש להמתוכחים בעניני דת, והנך, גברתי, בעיני כהנער דוד האדמוני ויפה העינים, בצאתו לקרב נגד גלית הפלשתי עם חרבו הקשה ועם חניתו הארוכה.

— ובכל זאת, עניתי בצחוק, הלא נצח דוד את הפלשתי. השמר אפוא לנפשך, גלית די־נרגילה, פן תפול שדוד לרגלי העלמה דוד די רודריגה...

פני דון-נרגילה אדמו מעט מבשת, על אשר נכשל באמרי פיו להביא משל לרע לו. אולם עד מהרה התאושש ויאמר:

— לא בכל יום ויום יתרחש נס כזה. אבל, גברתי, הנה כבר נטה היום, ואנכי לא הייתי בביתי למן הבקר. אמי הזקנה דואגת לי שם ותפחד פחוד, פן קרני אסון, הלא כן דרך הנשים.

— התאהב את אמך, דון-נרגילה?

— מאד מאד, ענה האיש, והצחוק הנעים אשר לו האיר את פניו העיפים.

— לך אפוא אל אמך ודרוש את שלומה בשמי; אולם זכרה נא, ארוני, כי עוד לא כלינו את שיחתנו.

*

* *

„העם כולו לא יוכל להמיר את דתו" — עוד לא הוכיח לי זאת דון־נרגילה. אולם, לו גם כדבריו כן הוא — מה לי ולעם היהודים, אנכי לא ארעם ולא אחפוין לרעת אותם. רק גורל דון-נרגילה לבדו נוגע אל לבי, והוא הלא הורה

שתי פעמים בפיו, כי אנשים יחידים יוכלו להמיר דתם — ומדוע לא יהיה דון־נרנילה כאחד מאלה?...

ב

יום ח' ט"ז אלול, רמ"ו.

הזקן דון-רודריגה ירוני נחת יותר מכל החולים שאבקר בימים האלה. הוא הולך הלוך וטוב מיום ליום, ויש ידים לחשוב, כי ישוב כלה לאיתנו. הדבר הזה יתן משנה שמחה בלבי: שמח אני, כי עלתה בידי להציל איש נכבד ממות (כי נכבד האיש—זאת ארע עתה לנכון), ומשנה שמחה אשמח על דבר בתו העלמה, שצערה נגע עד לבבי. עתה הנה למדתי לדעת אותה ולכבדה בלבבי, אבל בראשית בואי אל ביתה הן לא ידעתי אותה, ורק החן השפוך על תאר פניה, על מדברה ועל כל הליכותיה, האיר בקרבי עליה רגשי נחומים.

אין חקר לבני אדם. הן מה לי ולעלמה קתולית זו המוזרה לי גם ברוחה גם בדעותיה? ובכל זאת לא אוכל להסיח את דעתי ממנה גם רגע אחד. הנני יושב על יד השלחן לאור הכהה של המנורה, והנני רואה את תמונתה מרחפת לפני ברוח עם צחוק החן על שפתותיה היפות והעדינות. הנה שתי מחלפות ראשה השחורות והעבותות, אשר שתה כנזר לקדקדה ואשר תתנה לוית חן ליפי תארה. הנה פניה הסגלגלים והחורים, אשר רק חכליל דק ועדיני יאירם, כחכליל השחר בראשית גיחו מתחת האופק בבוקר לא־עבות. הנה עיניה הגדולות והשחורות, המביטות נכחן ומפיקות תום ילדות מהול בגבורת הנפש, כמו תאמרנה: את האמת, את האמת הגידו לה, ואני ארע מה לעשות; הנה שתי גבות עיניה, המשולבות מעל להטמה ההטוב מעשה ידי אמן כמעט לקשת אחת גדולה ושחורה. אומרים אמור, כי אשה אשר גבות כאלה לה לא יאושר גורלה בארץ, כי יגון ומכאובים יחכו לה בחיים, כי עצב פנימי ימרר לה את מתק תענוגותיה... אך משפט שוא והבל הוא! האומנם עלמה כדוניה די רודריגה לא תהיה מאושרת בארץ? היא, אשר מכל יצורי גוה ומכל רשמי פניה יציצו גיל וחדות החיים. היא, אשר בחורי המד מבני מרום עם הארץ יקדימו יום יום לפתחה ויתחרו למצוא חן בעיניה. אמת הדבר: בקו העקלתון הנהמד אשר מסביב לשושני שפתותיה הנני רואה רושם דק, אשר יראה בעיני כרושם של תוגה והחכינות מתוקה... רושם אשר כמוהו ראיתי רק מסביב לשפתי בנות העברים... האמנם מעט מדם העברים יזל גם בעורקי דוניה די רודריגה? הדבר הזה לא יפלא! במאת השנים האחרונות, מאז התחילו השמדות בארצנו, אין משפחה בכבוד אשר לא התערבה באנוסי היהודים. אין כל ספק, כי אבי העלמה, דון יוסי די רודריגה, הוא נצר ממשפחת ספרדית עתיקה. אפס כי את רושם התוגה וההחכינות יכלה העלמה לרשת מאת אחת מאמותיה בדורות שעברו.

אבל אוי מה היה לי! אנכי הפילוסוף המתפאר בנפשו, כי כבר עלתה בידו לכבוש את יצרו, להשליט את המוח על הלב, את הבינה על הרגש —

הפילוסוף הזה יושב אחר עמל היום וקושר כתרים לעלמה יפהפיה כאחד הטרובדורים, ואיננו חסר דבר בלתי אם לכתוב שירים מחורזים לכבוד העלמה ההיא או לנגן בדממת הליל סירינארה לפני חלונה. לו עבר עלי הרוח לאהוב אותה, כי עתה יכולתי סלוח לנפשי תעלולי הילדות האלה, כי מה לא יעשו הגברים בנוח עליהם רוח רעה זאת. אבל, תהלה לאל, בינתי עוד לא הסתתרה. אנכי אינני אוהב אותה ולא אוהבנה לעולם. לא אוכל לאהוב אותה. גם הדמיון היותר עז לא יוכל לבנות גשר על-פני התהום הנורא, המפריד בינינו, ובלי דמיון גם אהבה אין.

ועלמה זו מוזרה גם לרוחי. ולא מאשר היא קתולית. הן יש לי אוהבים גם בין קתוליים נאמנים לדתם. אבל שנאתה העמוקה לעם היהודי מבצבצת נגד רצונה מכל תנועות שפתותיה וגם מכל דבריה הנעימים. את שנאתה זו ינקה יחד עם חלב אמה, ושנאתה זו עוד התגברה בה בהשפעת מורה ומדריכה, הנזיר הדומיניקני יוסטוס די-לה-רוזה, זה הקנאי האדוק, אשר לפני שנים אחדות היה עובר מעיר לעיר והיה מטיף לפרעות נגד היהודים. אולי תבדילני העלמה לטוב מכל יתר היהודים, בגלל רגשי התודה אשר תרחש אלי, ובכל זאת שאלתני היום לתומה: „מה בצע בהאריך העם העברי את נפשו ולא יטמע בגוים"? — מבלי להרגיש, עד כמה הכאיבה את לבי בשאלה זו.

את הספרדים, את הצרפתים לא ישאלו, מדוע יאריכו נפשם, ומה התועלת אשר יביאו ליושבי תבל, ומאתנו היהודים ידרשו תעודה מאושרת ומקוימת מאת רפמיליה של מעלה לזכות הקיום. אבל תעודה כזאת הלא יש לנו — כתבי־הקדש! וכתבי-הקדש לא רק בשבילנו בלבד, כי אם גם בשביל עמי הנוצרים — כי גם ספרי ברית החדשה מידינו לוקחו.

את הדברים האלה לא דברתי לפני דוניה די רודריגה, מיראתי פן תשיבני: אמנם כן, אבותיכם הגדילו לעשות, אבל אתם מה תעשו? גם את ספרי הברית העתיקה, גם את ספרי הברית החדשה כבר מסרתם לעמי אירופה. לבריתות אחרות אין אנו מקוים, וגם אין לנו צורך בהן, עתה תוכלו לנוח בשלום על משכבכם ולישון שנת המות לנצח...

ומה יכולתי להשיב על טענה כזאת?

בקרב נפשי פנימה אני חש, כי מלאכות העם העברי עוד לא נגמרה כלה, כי לא לשוא הותירה אותו ההשגחה על פני תבל, אם לא לתקן עולם במלכות שדי, ובדבר הזה מחשבותי כמחשבות דודי ואיש חסדי דון יצחק אברבנאל. אבל היכול אוכל להוכיח זאת באותות ובמופתים?

„זכרה נא, אדוני, כי עוד לא כלתה שיחתנו"! אמרה אלי בשחוק-החן אשר על שפתותיה, ברגע הפרדי מעליה. ידעתי, כי שיחתנו לא תביא לה כל תועלת, ואולי תביא לה צער ומכאובים. אבל מה אוכל לעשות? קסם בעיני הילדה הנפלאה הזאת להטות את לבי לחפצה — ואולי גם לרע לה.

דודי דון אברבנאל כותב לי היום: „אלי דבר יגונב, כי הנזיר הדומיניקני יוסטוס חורש עליך מזמות, איך להביאך במסורת הדת הקתולית. השמר אפוא לנפשך". לא ארע אל מה ירמזון הדברים האלה. עם יוסטוס לא דברתי עד הנה למטוב ועד רע, וכמעט אשר לא ראיתיו. בכל אופן אשמר לנפשי.

VII

21 אוגוסט, 1486.

אשר לא פללתי — באתני. לפתות את דון נרגילה לא עצרתי כח, ורק את נפשי הבאתי במבוכה, אשר לא אדע להחלץ ממנה. שיחתי האחרונה עם דון־נרגילה לא נתנה לי מרגוע גם שלשום גם אתמול גם היום. דבריו העירו בלבי שאלות שונות מוזרות ומסובכות, אשר בידיעותי הדלות לא אוכל למצוא להן פשר דבר. עתה ידעתי, מה אומללה אני בהלקה כמני היכולת לגלות את סערת־רוחי לפני אבי היקר. רק הוא לבדו ידע תמיד להשביח את גלי מחשבותי וספקותי. אבל הדבר אין אתו, ולמה זה אעציבהו חנם? האגלה את לבבי לפני מורי הדומיניקני? לא! הוא לא יבין את מצוקת נפשי; הוא המאמין האדוק לא ידע ולא יבין מה זה ספק. יודעת אני מראש, כי אם אגלה לפניו את לבי, יחרפני ויקללני קללה נמרצת ויאסור עלי לבוא בדברים עם היהודי, וזאת לא אחפוץ ולא אוכל...

קנאתי במרצלה רעותי, קנאתי במנוחת נפשה השאננה. הן היא עלמה קתולית כמוני, מסורה לדת אולי יותר ממני. פעמים ביום תבוא אל בית הכנסיה להתפלל. את ימי הצום תשמור מכל משמר. וכאשר נסיתי להציע לפניה אחת מן השאלות, אשר תדכאנה את רוחי, הרימה קול צחוק אדיר מאד לאמר: „מה לך, ליאונורה, ולדברים כאלה? זה הוא ענין לגברים ולא לעלמות לענות בו". ותמהר לסבב את פני שיחתנו אל שמלת המשי החדשה, אשר היא עושה לה ואל עוגביה הרבים אשר יחכו בבית הכנסיה, מדי בואה להתפלל. ואני... עשוקה אנכי ורצוצה כל היום מן השאלות האלה, אשר תנקרנה במוחי הדל כמו במקדח, עד כי גם בלילה לא אוכל לישן.

האנחם על אשר באתי בדברים עם הרופא היהודי? לא, לא הוא אשם בדבר. הן עוד מלפנים אהבתי לשוחח עם אבי בעניני אמונה ודת; עוד טרם אדע את דון־נרגילה נגעו השאלות האלה אל לבי; הוא רק העמיק הרחיב אותן. האנחם על אשר מחמלתי עליו חפצתי להטות את לבבו לאמונתנו הקתולית, למען הציל את נפשו משאול ואבדון? הן לא מזדון ולא מרוע לב עשיתי את הדבר הזה. רגשי התודה, אשר יהגה לבי לאיש הזה לא נתנוני לחשוב במנוחה, כי נשמתו הזכה תאבד ותכלה כנשמת הכלב והחתול, אשר לנצח לא תראה אור... אנכי חמלתי עליו, בחשבי אותו לעני ודל, ואחפוץ להעניק לו מרכושי, אבל הוא בגאוה ובגדל לבב זרק את כסף נדבתי בפני לאמר: אין לי חפץ במתנת ידך. עשיר אני כמוך, גברתי, ואולי עוד יותר ממך!

הוי אלי, אלי! ומה אם צדק האיש הזה?...

אבל לא. היה לא יהיה כדבר הזה? הוא לא יצדק ממורי הדומיניקני, הוא לא יצדק מאבי... אנכי לבדי אשמה, כי מחסרון ידיעות לא מצאתי מענה להוכיח לדון נרגילה את משוגתו ובכל זאת עוד לא נואשתי מתקוה. אערכה קרב נגד אויבי זה, אשר אכבד בכל לבבי ויהי מה יהי! או אפול שדודה או אנצח; אך לעזוב את איש ריבי לנפשו לא אוכל, לא אוכל.

סערת־רוחי בכל שלשת הימים האלה לא נתנתני לקחת את העט בידי.

עתה הונח לי כמעט. הבה ואסדר את כל דברי ריבותינו על הספר, כפי אשר הם חקוקים בזכרוני, אולי אמצא בהם במה להפוש את איש ריבי. כבר נסיתי ונוכחתי, כי באחזי את העט בידי, אז משנה עבודה יעבוד מוחי, ומעט מעט יתבררו ויתלבנו גם מחשבותי.

*

* *

דון-נרגילה בא אלינו שלשום בהיות עוד היום גדול. אבי ישן את שנת הצהרים, ודון-נרגילה צוה בהחלט לבלתי העירו משנתו. יצאנו יחד אל הגן. השמים היו מעוננים, ומעת לעת ירד גם גשם רביבים דק ארצה. אולם אנחנו לא שמנו אליו לב והתהלכנו הנה והנה במשעולי הגן בין שדרות הערמונים, תפושים בשיחתנו.

— צר לי מאד, החלותי אז, כי בגלל שנת אבי תאבד לך עתך חנם.

— את השעה, אשר אבלה בחברתך, סיניורה עדינה, לא אחשוב לאובדת, ואף גם זאת: את כל מלאכתי היום הנה כליתי ואינני נחפז ללכת העירה.

— אם כן, אדוני, אולי תואיל לשלם לי היום את נשיך, אשר אני נושה בך?

— את נשיי? נכון אני לשלם, אם תדרשי זאת ממני, אבל חושב אני, גברתי, כי תיטיבי לעשות, לו הואלת לשמוט נשיי זה. וכוחים כאלה מעולם לא הביאו כל תועלת לבעליהם. כי אם יתוכחו עשרה ימים רצופים מן הבקר עד הערב, איש מהם לא יחליף ולא ימיר את דעותיו אשר ינק יחד עם שדי אמו, ומה בצע בעמלם?

ואחרי החרישו רגעים אחדים הוסיף דון נרגילה ויאמר:

— את האמת אגיד לך, גברתי, כי נפלאת את בעיני. זאת הפעם הראשונה אשר אראה עלמה צעירה לימים מבנות האצילים אשר תשים לב לשאלות כאלה. מה ימריצך לעשות כזאת?

לא יכולתי לעצור את פי מצחוק ואומר:

— שאלה כזאת שאלתני אתמול גם אחת מרעותי, עלמה טובת-לב מבנות האצילים. גם היא חושבת, כי האמונה והדת תוכלנה להיות ענין רק לגברים לענות בהן; אנחנו הנשים נמצא בפוקנו בשמלות ורבידים וקישוטים שונים, ודי לנו. אולם מפיך, אדוני, לא פללתי לשמוע כזאת. הנה למדת תורת הרפואה והפילוסופיה, הרפואה היא משלח ידך, מקור לחמך ומחיתך, אבל למה ענית נפשך גם בפילוסופיה, איזו תועלת תביא לגופך?

— אבל היא תביא תועלת לנשמתי, היא תרוה את צמאונה לדעת...

— היא תביא תועלת לנשמתך? כן! אבל התדמה, אדוני, כי לנשים אין כל נשמה בקרבן, כי הן נוצרו רק לענג את עיני הגברים ביפין, כי הן לא תוכלנה לחוש צמאון לדעת את העולם ואת האלהים? מדוע נפליתי בדבר הזה מכל בנות גילי — לא ידעתי. אולי מאשר שקד אבי לטעת בלבי את אמתות אמונתנו הקדושה וירגילני לתת את היתרון לצרכי הנשמה מצרכי הגוף. אם

כה ואם כה הלא תודה, אדוני, כי יש לי הזכות והמשפט למלא את אשר תדרוש ממני נשמתי...

— נצחתיני, גברתי, נצחתיני הפעם, ענה דון-נרגילה וישתחוה לעומתי בענות חן: השתחויתי ונכון אנכי לשרתך, גברתי.

— נצחתיך! שמחה אני מאד על הנצחון הראשון הזה והנני מקוה, כי לא יהיה גם האחרון. ראה הזהרתיך, אדוני, הלא ידעת, כי אשר יתן את אצבעו לשטן, ימשוך השטן את כולו אחריו.

— מעודי לא צירתי לי את השטן ברמות עלמה יעלת-חן כמוך, סיניורה די רודריגה, ענה דון נרגילה בצחוק. אבל אנה את אומרת למשכני, שטן יפה עינים?

רגעים אחדים החרשתי מבלי מצוא מענה בלשוני. ידעתי, כי לא טוב אעשה, אם בראשית דברי אגלה לפניו את כל לבי, אבל גם להכחיד את האמת תחת לשוני לא יכולתי, ערמה לא למדתי מנעורי.

— אנה את אומרת למשכני? שנה דון-נרגילה את שאלתו.

— אל הכנסיה הקדושה, עניתי בקול רועד ואאנק דום.

דון-נרגילה עמד מלכת ויתיצב ממולי, עקבות הצחוק נעלמו מעל פניו היפים והעצובים, ובהביטו רגעים אחדים ישר אל תוך עיני, ענה במנוד ראש ובהשפילו את קולו לאמר:

— לא, דוניה די רודריגה, את הנצחון הזה לא אנחילך!

הוספנו ללכת יחד בדומיה במשעולי הגן. אנכי לא נועזתי להפסיק את הדומיה המעיקה אשר העיקה על שנינו; בלבי נחמתי על אשר הוצאתי את שלש המלים הנמרצות שלא בעתן. יגורתי פן יחדל דון-נרגילה לשיח אותי כדבר הזה. אולם לשמחת לבבי שגיתי. אחרי בואנו אל קצה המשעול ונסב את פנינו לשוב אחור, הרהבתי בנפשי לשאת את עיני אל בן לויתי, והנה האח! השחוק הנעים אשר הסכנתי לראות תחת שפמו האיר עוד הפעם את פניו, ובהסבו את עיניו אלי שאלני:

— הגידי לי, דוניה די רודריגה, האין יד יוסטוס די-לה-רוזה בדבר הזה? אם לא הוא הוא השטן אשר הסיתך לפתותני, כי אמיר את דתי?

בעינים מלאות דמעה נשבעתי לו בחיי אבי היקרים לי מנפשי, כי יוסטוס לא דבר אתי מטוב ועד רע בדבר הזה, וכי מדעתי ומרצוני הטוב לקחתי עלי את המשלחת הזאת.

— הנני מאמין בתומתך ובישרת לבך? דוניה די רודריגה לא נוצרה להיות.

— הלא תאמין לי, אדוני, כי לא מרוע לב עשיתי זאת. רגשי התודה, כלי חפץ בידי השטן. אבל אם כן אפוא, מה המריצך להציע לפני כדבר הזה? אשר ירחש לבבי אליך בעד החסד אשר עשית עם אבי, הברכות והתהלות אשר יביעו לך האכרים העניים בסביבותינו בעד הטוב אשר תגמול עמהם יום יום — כל אלה לא יתנו דמי לי, בזכרי, כי נשמתך העדינה נועדה לשאול ולאבדון בגלל אשר לא תאמין...

דמעותי הגיעו עד גרוני, עד כי לא יכולתי לכלות את דברי.

— הרגעי, גברתי, ענה דון-נרגילה, הרגעי. הנני רואה כי נכמרו רחמיך על נשמתי העלובה, ועל כן תאיצי בי להמיר את דתי. אבל, גברתי, נשמתי איננה זקוקה לרחמים. לו יהי כדבריך, כי עושה אני את הטוב ואת הישר בעיני האלהים, כי עתה לא אוכל להאמין, כי אלהי הצדק והמשפט יקפח את שכרי וישליכני לשאול ולאבדון. ומדוע זה אמיר את דתי, הנותנת לי ערובה יותר בטוחה, כי אנחל אלמות ואושר נצחים, מאשר תתן לי הדת הקתולית? דתי היהודית תדרוש ממני רק מעשים טובים, והדבר הזה תלוי ברצוני החפשי. הדת הקתולית תדרוש ממני גם להאמין בדברים רבים, אשר תחשוב לאמתים, ואם יפול ספק בלבי באמתת אחד הדברים האלה, אז תסגור הכנסיה הקתולית את שערי גן העדן לפני. אבל האוכל לאלץ את נפשי להאמין באשר לא תאמין? יש דברים רבים באמונה הקתולית, אשר את, גברתי, תחשבי אותם לנכונים ופשוטים, תאמיני בהם, יען כי ינקת אותם יחד עם חלב אמך, או אולי נחלת אותם מאבותיך ואבות-אבותיך — ולי יראו הדברים האלה כמתמיהים. מחשבתי תלאה להבינם, ואיך אומר: „קרידו", ולבי בל עמי? הלא תהיה מלחמה בנפשי פנימה כל ימי חיי, ועל דברתך, גם אחרי מותי לא תושע נפשי. האין טוב לי אפוא להשאר בדתי, אשר תתן לי את אושר מנוחת הנפש בעולם הזה ותבטיח לי חיי נצח בעולם הבא בעד המעשים הטובים אשר בידי לעשות?

— אבל מעשים בלי אמונה מתים הם, מעשים בלי אמונה הם כגוף בלי נשמה.

— האם אמרתי לך, גברתי, כי דת היהודים לא תדע כל אמונה? גם אנחנו מאמינים באחדות האל המוחלטת, מאמינים באחדות המין האנושי, מאמינים, כי עוד יבוא המשיח, אשר ישכין שלום אמת בין כל העמים, וריב ומלחמה ישבתו מקרב הארץ. מאמינים היהודים גם בנסים ונפלאות, אשר הראה אלהים לעמנו בימים הקדמונים. אולם הדת לא תתכן את האמונות האלה בפלס, ולא תתן מדה ומשקל להן, לא תגזור להאמין ככה ולא ככה, כי אם תרשה לאיש ואיש להאמין לפי הלך רוחו ומהשבותיו. וגם אם יכפור איש באחת מן האמונות האלה, לא תוציאהו הכנסיה הדתית מגוה, גם לא תנעול בפניו את דלתי גן-העדן. היא לא תנעול את דלתי גן-העדן גם בפני אנשים אשר לא מבני ישראל הם, אם רק יעשו חסד ומשפט בארץ. „חסידי אומות העולם, יאמר התלמוד, יש להם חלק לעולם הבא" אחת היא על כן אמרתי, יאמין האדם באשר יאמין, רק יעשה את הטוב ואת הישר בעיני האלהים, ואז יבוא בטח על שכרו, ונשמתו תנחל אושר רוחני וחיי נצחים.

— אבל מה בצע במעשים הטובים, שאלתי אני, אם על כל יושבי תבל רובצת הקללה הקדמוניה בגלל חטא אדם הראשון, אשר הפיר מצות אלהים, באכלו מעץ הדעת? הלא רק בגלל הדבר הזה התגלה גואלנו בן האלהים בתבל, למען כפר בדמו את החטא הקדמון הזה ולמען פדות את כל המאמינים בו מרדת שחת.

— זאת היא אמנם תורת השליח פאול, שהיתה אחרי כן ליסוד אמונת הקתולים. אנחנו היהודים לא יכולנו לקבל תורה זו. הרעיון הזה יתנגד אל כל אשר ידענו מן התורה ומן הנביאים ואל אשר יגיד לנו רגש הצדק והיושר.

תורתנו אומרת: „לא יומתו אבות על בנים, ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומת“. הנביאים ירמיה ויחזקאל דברו דברים נמרצים נגד המשל הקדמון: „אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה“, ויחזקאל אומר: „הנפש החוטאת היא תמות, בן לא ישא בעון האב, ואב לא ישא בעון הבן“. אבל גם רגש הצדק והמשפט, כפי אשר יבינוהו היהודים, יתמרמר אל הרעיון הזה. הגעי בעצמך: לפני אלפי שנים רבות עבר אדם הראשון על מצות האל ואכל מפרי עץ הדעת. רבים מחכמי היהודים יחשבו, כי הספור הזה כולו איננו בלתי אם אליגוריה יפה ונשגבה. אבל לו גם נקח את הספור הזה כפשוטו. היתכן, כי איש אחד חטא, וצאצאיו, כל מתי תבל, אלפי דורות אחריו, יענשו בעד החטא הזה, אף כי עשו משפט וצדקה בארץ. הנני שואל אפוא: השופט כל הארץ לא יעשה משפט?

— אבל, עניתי אנכי: הלא זה הוא יתרון דתנו מדת היהודים. אתם היהודים תציירו לכם את האל בתור אלהי הצדק והמשפט, ואנחנו נדמהו בתור אלהי האהבה והרחמים... יש מדה וקצב לצדק ומשפט, ואין קץ ואין תכלה לאהבה ורחמים.

— סלחי לי, גברתי, אם נגד רצוני אכאיב את לבך בדברי. האמיני לי, כי אין את נפשי להשפיל את כבוד אמונת הקתולים בעיניך, אשר גם אנכי לא הייתי מונע כבוד ממנה בגלל הדברים הטובים, אשר תטיף לבני־בריתה, לו הואילו הקתולים ללכת בדרך שהתוה לפניהם ישוע משיחם. אבל ראי נא, גברתי, זה כשש שנים יועלו יום יום על המוקד בשביליה, טולידה וקורדובה אנשים לעשרות בשם האהבה והרחמים. ילדים קטנים ויונקי־שדים יגזלו מזרועות אמותיהם למען הביאם בברית האמונה הקתולית, וגם זה בשם האהבה והרחמים. הוי, גברתי! על אדות האהבה והרחמים של כהני הדת הקתולית יכולתי לספר לך הרבה־הרבה מאד, אבל לא אחפוץ לעכור את רוחך. ואף גם זאת: הן לא הדת הקתולית אשמה בכל אלה, כי אם נושאי־דגלה, אשר יתאמרו להולכי בעקבות מיסד דתכם ועושים מעשים אשר על אפו הם וחמתו... אמנם אמונת הנוצרים תרים על נס את התארים אהבה ורחמים ותדגישם בדבר שפתים, אבל היא למדה זאת מן היהדות אמה יולדתה. אך במדה שהרחיקה מאמה, כן הלכו הסגולות האלה הלוך ונמוג לא רק בפועל ובמעשה, כי גם ביסודי־למודיה... במה אפוא יתגלו רחמי האל ואהבתו לבני האדם על־פי תורת הדת הקתולית? האם באשר יסלח להם חטא אשר לא חטאו? הנה תאמרי, כי אין קץ ותכלית לאהבת האל ורחמיו, אבל הדת הקתולית תשים קץ וגבול לרחמי האל, באמרה, כי רק לקתולים לבדם חלק ונחלה באושר־הנשמות, וגם לא לקתולים כולם, כי על־פי תורת אוגוסטין הקדוש חיי־נצחים יפלו לחבל רק לאלה אשר חוננו מאת האלהים במתנת־החנינה, וכל יתר בני־האדם אשר על־פני האדמה, אף כי עשו את הטוב ואת הישר בעיני־האל כל ימי־חייהם, ימקו בעון אדם הראשון, ונשמותיהם תלכנה בתוהו ותאבדנה. לדעתי אני אין חפץ באהבה ורחמים באשר אין צדק ומשפט. דמי־נא בנפשך, גברתי, מלך בשר־ודם מושל בארצו רק באהבה ורחמים, ואת הצדק ואת המשפט ישליך אחרי גוו. את בחיריו רצתה נפשו יחונן באושר וכבוד בלי גבול ומצרים, אכן יש גם אשר יעשוק

פעולת שכיר לבלתי שלם לו בער עבודתו. התבחרי, גברתי, לשבת בצל מלך־חסד אשר כזה? האם לא טוב ממנו מושל אשר לא ידע רחם, אבל אשר ישלם לאיש ואיש כמעשהו?

— אבל הטוב ממנו מושל קנא ונוקם, כאשר תציירו אתם היהודים את אלהיכם? הן אמר יאמרו, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מעודו. ואם ישולם לאיש ואיש רק כמפעלו, ואם אין מתנת־חנינה בעולם, ואם אין אהבה ורחמים לאלהים, כי עתה אבדנו, כולנו אבדנו. איש ממנו לא יגאל, איש ממנו לא יושע

— אבל מי הגיד לך, גברתי, כי אלהי היהודים לא אלהי האהבה והרחמים? קראי נא את דברי הנביאים, קראי נא את מזמורי התהלים, הלא כולם יביעו וירוממו על שפתם את חסדי האל ואת רחמיו לבני האדם. הנה אזכירך רק פתגם אחד אשר תשמעי תמיד בבית התפילה: „טוב אדוני לכל ורחמיו על כל מעשיו". „על כל מעשיו" — גם על הרשעים. הצדיקים אינם נזקקים לאהבה ורחמים. הם לא ישאו את נפשם למתנת הנינה", להם די בצדק ומשפט לבד, ורק אלה אשר נכשלו בעונם, רק הם נזקקים לאהבה ורחמים בשובם לאלהים בכל לבם. הסליחה זאת היא באמת „מתנת הנינה" מאת האלהים לבני האדם, ובמתנת חנינה זו יאמינו גם היהודים. על כח התשובה הרבו לדבר גם התורה גם הנביאים כולם. אולם מתנת הנינה זו איננה יוצאה מכה טמיר אשר ברצותו יחונן וברצותו יעות משפט, כי אם תלויה ברצוננו החפשי, וכל אחד מאתנו יוכל להשיגה.

אנכי החרשתי ולא מצאתי מענה. חשתי בנפשי, כי לא צדק האיש, אולם מי יוכל לדון עם שתקיף ממנו. ומה יכולתי אני, עלמה לא מלומדה, לענות לאיש הזה המזוין כגלית הפלשתי מכף רגלו ועד ראשו? ובעודני הושבת מהשבות, איך לצאת ממבוכתי, והנה נגשה אלינו אחת השפחות להגיד לנו, כי הקיץ אבי משנתו וחפץ לראותנו. הקריאה הזאת היתה לי כדבר בעתו כי הוציאתני מן המצר, אשר הביאני בו זה האיש דון־נרגילה.

עוד לא כלתה שיחתנו, אמרתי אליו בלכתנו הביתה, עוד דברים רבים לי אליך.

VIII

לחדש מאי, 1488.

היום לא בא דון־נרגילה אלינו, אף כי אמר לבוא למועד הצהרים. הוא ישמור תמיד את עת בואו, ועל כן נפעמתי בראותי כי בושש לבוא, מיראתי פן קרהו אסון בשעה השניה אחר הצהרים בא איש עתי שלוח ממנו להגיד לנו, כי לא נחכה אליו היום, יען כי נעצר בבית אחד מאוהביו, אשר חלה במחלה אנושה מאד. אפס כי גם אז לא שככה סערת רוחי בקרבי. ולא מאשר דאגתי לאבי, פן יבולע לו בלי עצת רופאו. אבי, תודה לגואלנו, הולך ושב בצעדים מהירים לאיתנו. אבל נדמה לי, כי צריכה אני לראות את דון נרגילה מהרה בעוד רגע, כי דברים נהוצים ונכבדים לי להגיד לו, אף כי לא יכולתי לתת דין וחשבון לנפשי, מה המה הדברים אשר אחפוץ להגיד לו.

לעת ערב אחרי כלותי את מלאכתי בביתי, הוצאתי מארגז שלחני את ספר זכרונותי, ואקרא את אשר כתבתי אתמול. ראיתי כי באמונה כתבתי את דברי דון נרגילה ולא שניתי בהם אף כמלוא השערה. עברתי עליהם פעם ושתים, ובכל אשר הוספתי לקרוא בהם כן גדלה מבוכתי... הן אמונתנו הקדושה היא לבדה האמתית, ואיך יצדק גם דון נרגילה? האומנם יש אמת ויש אמת? אבל לא! דבר כזה הן לא יתכן. אין זאת כי אם מאשר לא קראתי את ספרי הדתות במקורם, ועל כן לא אוכל להתחרות את איש ריבי. הוי, לו ידעתי את כתבי הקדש, כי עתה לא הגדיל עלי האיש הזה עקב, כי עתה לא עמדתי לפניו כרחל נאלמה, אשר אין מלה בלשונה.

מדוע לא למדני אבי את הביבליה? הנה יודעת אני את השפה הלטינית גם קראתי את ספרי יוליוס קיסר, את ספיר ווירגילי ואת ספרי ציצירון, אך את ספרי הנביאים, את תהילות דוד ואף את ספרי ברית החדשה, מקורי אמונתנו הקדושה, לא נתנוני לקרוא. זוכרת אני, כי לפני ירחים שלשה מצאתי פעם אחת את הביבליה על שלחן אבי. לתומי פתחתיה ויקר לי לפתוח את הספר רות. החילותי לקרוא, והספור לקח את לבי, עד כי לא יכולתי להתאפק ואקרא אותו עד תומו. אידיליה נעימה כזאת לא ראיתי עוד ליופי. גם שמחתי מאד בראותי בסוף הספור, כי המואביה הישרה והתמה, רות, זכתה, כי אחד מבני בניה היה המלך דוד אשר מצאצאיו היה ישוע, גואלנו-בבשר. פתחתי את הביבליה במקום אחר, ואם לא אשגה היתה זאת נבואת הנביא ישעיהו. החילותי לקרוא, והנה שירה נשגבה ורוממה לפני. קוראת אני, ולבי רועד בקרבי מעונג והדרת קדש... ופתאם בא אבי החדרה, ובקחתו בחפזון את הספר מידי אמר אלי: אל לך, בתי, קרוא בספר הזה. — מדוע? שאלתיו בתמהון? — יען כי קתולי נאמן לדתו, ענה אבי בקול נמרץ, אין לו לקרוא את הביבליה בלתי אם ברשות הכהן — אביו ברוח. — אם כן אפוא, הגד ליוסטוס די לה רוזה מורי, כי יתנני לקרוא את הספר הנחמד הזה, — לא, ענה אבי, הוא לא ירשה לך זאת. עודך עלמה צעירה לימים. כאשר תבואי בימים, כאשר תזקני, אז אולי ירשו לך לקרוא בו.

גם אז גם עתה הבין לא אוכל, מדוע נאסרה עלינו קריאת הביבליה? את ספרי הומירוס, ווירגילי ואת ספרי כל יתר עובדי האלילים אוכל קרוא ואת הספרים הקדושים, מקורי דתנו הקדושה — לא אוכל. הנה אנחנו לועגים ליהודים, על אשר בדו להם איסורים רבים, אשר יאסרו בהם את ידיהם ואת רגליהם על כל מדרך כף רגלם: לא יאכלו בשר ולא ישתו יין בבית מכריהם הקתולים, לא יבעירו אש ביום השבת ועוד איסורים כאלה עד אין מספר. אבל למה זה אכחד מנפשי, הלא גם בדתנו הקתולית יש לנו איסורים, אשר השכל הישר לא ידע שמרם, בבוא דון נרגילה, אשאלהו, האסור גם ליהודים לקרוא את הביבליה?

ועל אפי ועל חמתי בוערת עתה בקרבי התשוקה העזה לקרוא את הביבליה. עתה אבינה את רחשי לב חוה אמנו ואת תאבונה לאכול מפרי עץ הדעת. מתוקה הדעת ותאוה היא לנפש, ומתוקה היא על אחת שבע, כאשר יאסרו אותה עליך.

האעבור על מצות אבי ועל מצות הכנסיה הקדושה ואקרא את הביבלי־

בהחבא? אבל הלא זה הוא עון פלילי, חטא לא יכופר לעולם, כחטא אדם הראשון בגן-עדן, חלילה מעשות כדבר הזה!

ויש אשר אשיב אל לבי: הן לא למען מלא תאות נפשי אעשה זאת, כי אם למען אוכל עמוד נגד איש ריבי, למען אוכל לפתותו ולהביאו תחת כנפי הכנסיה הקדושה. הן לו יצלח הדבר הזה בידי, האם לא היה יהיה האיש הזה ברוחב דעתו ובמתק לשונו פאר ומעוז לכנסיתנו? האין די בתועלת זו לכפר על אשמתי! „המטרה מקדשת את האמצעים" — יאמר תמיד יוסטוס מורי. ומה יפה ומה נשגבה המטרה אשר אשאף אני אליה?

לא אוכל עצור ברוחי. כלה ונהרצה: למן היום הזה אחל לקרוא את כתבי הקודש על הסדר, והאל הטוב הלא יסלח לי.

IX

לחדש יוני.

למן הבוקר חכיתי היום בכליון עינים אל בואו, אף כי ידעתי, כי לא יבוא לפני הצהרים. בלבי החלטתי לבלתי התוכח אתו בדברי אמונה ודת עד אם כלותי לקרוא את כתבי הקודש כולם מראשיתם ועד סופם. במשך עשרת הימים אשר לא בא אלינו הקדשתי כל רגע פנוי מעבודתי בבית לקריאת הביבליה, וידיעתי את השפה הלטינית עמדה לי לעבור על פני כל חמשת ספרי משה עד תומם. ואולם לא היופי הנשגב ולא תום הילדות השפוכה על פני כל ספורי המקרא לקחו את לבבי, אף כי אמנם מאד התענגתי עליהם, כי כל מעיני היו בזה להוכח, אם אמת נכון הדבר, כי אלהי היהודים לא אל קנא ונוקם בלבד, כי אם גם אל רחום וחנון. הן הספג הספיגוני מילדותי את הרעיון, כי בדבר הזה תבדל אמונת הקתולים לטובה מאמונת היהודים...

חוה אותה לאכול מפרי עץ הדעת ותענש. כמוה, אהה, נענשתי גם אני...

* *
*

הוא בא אלינו היום עלז ושמח, כאשר לא ראיתיו עוד עד הנה. פניו אשר צהלו מגיל ענו בו, כי נרפא אוהבו מחליו, ועל כן מהרתי לשאול אותו:

— ומה שלום אוהבך החולה?

— הוא קם מחליו ויחי. שבעה ימים ושבעה לילות ישבתי על יד מטתו. שבעה ימים ושבעה לילות נאבק אוהבי עם מר המות, וברוך אלהי הרוחות לכל בשר, כי עתה סר ממנו מר המות.

— קנאתי באוהבך זה, כי אוהב נאמן לו כמוך. הלא תגיד לי, אדוני, מי הוא היהודי המאושר הזה?

— שגית, גברתי, הפעם אוהבי זה, אשר אוקירהו כאח לי, לא יהודי הוא, כי אם ספרדי מלדה ומבטן וגם כהן נזיר מכת ההירונימים.

— ואתה, אדוני, תאהבהו?

— בכל לבי ונפשי. גם ידעתי, כי ככה גם הוא יאהבני. הוא הראה זאת לעין השמש בהשליכו את נפשו מנגד לפני שנים אחדות, למען הציל אותי ואת אמי מחמת ההמון ביום פרעות. ולא אותנו בלבד הציל ביום ההוא, כי אם גם רבים מבני עמי. איש טוב והסד הוא ולטוב וחסד יטיף יום יום לכל הנברא בצלם אלהים.

— אבל היוכל כהן קתולי להגן על עם־עברתו, על היהודים?

— אם תאמיני, גברתי, כי יוכל איש יהודי לדאוג לשלום איש קתולי (ואת הלא קראתיני לכלכל את מחלת אביך), מדוע לא תאמיני, כי יוכל איש נוצרי לדאוג לשלום איש יהודי? הנה אמרת: „על עם־עברתו". אבל אוהבי זה לא יחשוב את היהודים לעם עברתו. קתולי נאמן לדתו בכל נימי־לבבו, קתולי החושב, כי דתו עשתה אותו למאושר בתבל—ידידי זה, ירחש תודה וגם אהבה לעם העברים, יען כי מידיהם נתונה לו דתו זאת.

— והוא לא נסה מעודו לפתותך, כי תהיה לקתולי?

— לא. כמוני יחשוב גם הוא, כי איש ואיש יוכל להיות מאושר על־פי דרכו. אוהבי זה, אשר כל ימיו עסק בחקרי־דתו, לא מנע גם מלמודי־הפילוסופיה את נפשו, וירבה לדרוש בחקרי נפשות העמים השונים אשר על פני האדמה. והוא יחשוב, כי לא יוכלו היהודים להאמין באמונה שלמה בתורת הנוצרים, כאשר לא יוכלו הספרדים להאמין בתורת היהודים. לעם ועם חלק אלהים את הדת אשר תתאים לתכונת רוחו ונשמתו. גם הנביא מיכה, אשר נבא לאחרית־הימים, לימים אשר „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". יאמר, כי גם אז „כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם אדני אלהים לעולם ועד".

— אם כן, לדבריך ולדברי ידידך הכהן, לא אמת אחת יש בעולם, כי אם עם ועם ואמתו בידו. היתכן כדבר הזה?

— מדוע לא יתכן? האמת המדעית אמנם אחת היא בעולם, אחת ואין שניה לה, אף כי עוד לא באנו עד חקר תכונתה, ומי יודע אם גם ברבות הימים תגלה לפנינו בכל עצם־זהרה. אולם האמת הדתית יסודתה לא בשכל האדם, כי אם ברוחו. וכאשר ישתנו העמים בתכונת רוחם, אשר תתנחל מאבות לבנים, כן ישתנו גם בהשקפותיהם על האלהים ועל העולם.

— השקפות והשקפות, והאמת המחלטת איה? שאלתי בקוצר־רוח.

— האמת המחלטת היא בידי האלהים, ענה דון־נרגילה בנחת. אנחנו בני האדם די לנו באמת מצטרפת. לכל אחד מאתנו האמת היא באשר נאמין מקרב ולב עמוק. ורק אז נחטא אל האמת, אם נעשה בנפשנו שקר לאמר „קרידו" לאשר לא נאמין בכל לבנו.

— אבל הלא תודה, אדוני, כי תשוקה נמרצה נטע האל בקרבנו, אשר בגללה ישקוד איש ואיש, כי אחרים יחשבו ויאמינו כמוהו. עדים הספרים לאלפים ולרבבות, שכתבו אנשים אשר שאו־רוח להם. מדוע עמלו האנשים האלה, מדוע גזלו שנה מעיניהם ויעשו לילות כימים לעבוד את עבודתם? הן לא תאמר, אדוני, כי כולם יחד יעשו כזאת רק למען בצוע בצע או למען

עשות חונף לאילי־הארץ. אין זאת כי אם מאשר חפצו לאצול מרוחם על בני דורם. הן אם נבוז לכילי ורע־עין אשר יחמול לתת מלחמו לאיש דל ורעב, הלא שבעתים נבוז לאיש הוגה־דעות, אשר יחמול להעניק מפרי־תבונתו לבני דורו הרעבים והצמאים לדעת. וגם אתה, אדוני, מדוע נעצבת ככה אל לבך כאשר מנעו ממך, בגלל דתך, משרת פרופיסור בסלמנקה? הן לא מאשר הסת על הכסף ועל הכבוד אשר מנעו ממך, כי... מדוע לא אגיד זאת גלוי בפניך?— הן לא לכסף ולא לכבוד ישא איש כמוך את נפשו.

דון נרגילה הציץ בפני במבט מוזר ונפלא מאד אשר לא ידעתי אכנהו ואשר הרעיד את כל יצורי גוי... רק זאת ידעתי, כי מבטו זה הביע לי חן וכבוד. וגם עתה ירחף לנגד עיני וימלא את לבבי נועם ועונג אין קץ. אחרי החרישו רגעים אחדים, ענה ויאמר:

— לא אוכל, גברתי, לבלתי תת צדק לדבריך אלה. אמנם עזה התשוקה בלב כל אדם להשפיע ממחשבותיו על בני גילו. אפס כי שונה היא בדבר הזה המחשבה המדעית מן המחשבה הדתית. הן על נקלה אוכל להוכיח לכל אשר בינת אדם ישרה לו, כי שתי פעמים שתים הן ארבע, או כי סכום כל שלש הזויות בהמשולש הוא מאה ושמונים מעלות במעלות העיגול. אולם קצרה ידי להוכיח לאיש, אשר חסרה לו האמונה, כי האל בשמים משגיח על כל יצורי תבל ויפלם את כל מצעדיהם. קצרה ידי להוכיח לך, גברתי, כי האלהים הוא אחד באחדות מוחלטת, וכי לא ישיגוהו כל משיגי הגוף, כאשר תקצר גם ידך להוכיח לי, כי האלהים הוא בעל שלש תמונות, וכי שלשה אלה הם אחד, וכי התגלם האלהים בתמונת בן־אדם קרוץ מחומר, אשר נולד, מת וגם שב לתחיה. כאשר כבר אמרתי, האמונה יסודתה לא בשכל האדם, כי אם ברוהו. ואף כי אל אחד בראנו, ואב אחד לכלנו, אולם בעקבות מסבות הזמן והתלאות השונות שעברו על העמים השונים, נפרדו זה מזה ברוחם, ועל כן, אולי יוכלו אנשים בודדים להחליף ולהמיר את אמונתם למראית עין, אולם עם שלם לא יחליף ולא ימיר את אמונתו באחרת, אשר לא תתאים אל תכונת רוחו. עם שלם לא יוכל לעשות זאת למראית־עין. השאיפה לחיים הנטועה בנשמת העם לא תתנהו לעשות זאת.

דון־נרגילה כלה את דבריו וידום. ושנינו הוספנו להתהלך מהרישים במשעולי הגן אחת הנה ואחת הנה. נשאתי את עיני אל בן־לויתי, וארא והנה ענן תוגה כסה פתאום את פניו היפים, וגם אל צחוקו הנעים, המרחף תמיד תחת שפמו, נלוה הפעם קול עצב ומרירות. אנכי לא נועזתי לשאול אותו לשורש דבר התמורה במצב רוחו. אשר השפיע גם עלי לדכאני... רגש של חמלה בלי מצרים מלא את לבבי, כאילו היה האיש הזר הזה אחי בן אמי, חפצתי לנחמהו ולדבר על לבו, ולא ידעתי מה להגיד לו.

ופתאום התאושש דון־נרגילה ויאמר:

— אבל, גברתי, הנני משתעשע פה על חברתך הנעימה ואשכח, כי עוד עבודה רבה לי בתוך העיר, שאיני אפוא, גברתי, כי אפטר ממך.

* * *

נפלא הרבר, כמעט אסב את עיני מן המנורה ומן הניר אשר לפני, והנה עיני דון־נרגילה מרחפות לפני ברוח בתוך האור הכהה, אשר ימלא את חדרי, והן מביטות אלי במבט הנפלא והמוזר, אשר רגע אחד הציץ בי היום. אכן המבט הזה לא ירעיד עוד את אברי גופי העיפים מעבודת היום, כי אם ישפוך עליהם מנוחה נעימה ומתוקה, מנוחת שלוה והשקט. מה יביע לי המבט הנפלא הזה? האומנם מצאתי חן בעיניו לאהבני? אבל לא! אך עלמה פתיה אנכי. היוכל איש יהודי לאהוב עלמה קתולית? האוכל אנכי להשיב אהבה אל חיקו? הלאה מחשבת־כסל ממני, הלאה, הלאה! אך דמיון כוזב עבר על נפשי. הוא לא יאהבני, וגם אנכי לא אוהב אותו; לא אוכל לאהוב אותו!...

רגשי תודה וחמלה אמנם ירחש לו לבבי. כל היום לא יכולתי לשכח את רשמי העצב והמרירות, שנראו על פניו בטרם לכתו מעמדי. לו היה קתולי, כי עתה אולי גם אהבתיו. תאר פניו היפים, עיניו המפיקות חן ושכל טוב, השחוק הנעים תחת שפמו, צלצול קולו המתוק ושיחתו המלאה ענין—כל אלה יחד יש אשר ירהיבוני וימשכו את נפשי אליו. אבל התהום הנורא אשר בין שנינו הן לא ימלא לעולם: הוא לא יוכל לאהוב אותי, וגם אנכי לא אוהבנו, לא אוכל לאהוב אותו...

הוא הבטיח לבוא אלינו ביום המחר השני. מדוע לא בקשתיו, כי יבוא אלינו מחר? אכן מה לי ולו. לי אחת היא. יבוא מחר או מחרתים, אחרי שנה או שנתים, אנכי אוכל לחיות גם בלעדיו.

הנני עוצמת את עיני לבלתי ראות את העינים המרחפות לפני ברוח. המחזה הזה יחל להרגיזני. אולם תחת העינים הבודדות תתיצב לפני תמונת דון־נרגילה בכל הוד תפארתה... לא ידעתי מה היה לי! אין זאת כי אם עיפה נפשי מעבודת היום, ורוח דמיוני יוליכני שולל. אפשטה איפוא את בגדי ואשכב לישון. ידעתי, כי תערב עלי שנתי, הן אנכי אינני אוהבת אותו...

ג

בזמן נפלא ומשונה אנחנו חיים היום.

וכוחים ושיחות על אודות הדת, על אודות המרת הדת ימלאו עתה את כל חלל עולמנו בספרד, ויספגו את האויר הסובב אותנו, מבלי אשר נוכל גם שעה אחת להסיח את דעתנו מהם. דתות שונות היו לבני האדם גם מלפנים, אבל איש ואיש האמין באשר האמין מבלי לבקש חשבונות רבים, מבלי אשר יעלה על לבו גם רגע אחד להמיר את דתו, כאשר לא עלה על לבו להמיר את גופו באחר, או להמיר את נשמתו באחרת, עתה היתה ההמרה ענין לענות בו לכל מפלגות העם: לקתולים, ליהודים ולמושלמנים גם יחד.

כהני הדת הקתולית חדלו להטיף מוסר באזני שומעיהם, חדלו לבאר להם בבתי־כנסיותיהם את עקרי דתם, כי אם יטיפו כל הימים ליהודים ולמחמדים, כי ימירו הם את דתם. רבני היהודים גם הם משכו את ידם מפלפולי התלמוד, הפילוסופים המעטים שבתוכנו משכו את ידם מחקירה במה שלמטה

ובמה שלמעלה מן הטבע, והמשוררים הדלו מחרוז את חרוזיהם ומספור את התנועות ואת היתדות לשיריהם, וכולם יחד יכתבו ספרים בוכוחי הדת.

אין מנוס ואין מפלט מוכוחי הדת. שלשום ישבתי כשעה אחת בחברת העלמה דוניה די רודריגה. אנחנו ישבנו בגן על גבעה קטנה על יד בריכת מים מרובעת, מוקפת בחוף אבני שיש מסביב. לארבע קרנותיה התנשאו פסילי־צבים עשוים אבני שיש ומוריקי־מים מלועיהם אל תוך הבריכה ויכו בה משברי גלים דקים ועדינים, אשר לאור השמש הזורח עליהם יראו כרצי זהב מרהיבי עין. וממורד הגבעה ירדה מסלה צרה אל הבריכה עשויה שלבים שלבים מחוטבים בסלע; ומשני צדי המסלה התנשאו פסילי אבן שיש—פסילי אלילי יון הקדמונים, שנשארו פה לפלטה מימי ממשלת הרומים בספרד. יפה היתה הבריכה, אשר השתרעה מתחת רגלינו. יפה היה מחזה הטבע מעבר הבריכה והלאה — הגבעות והעמקים עוטפי יערות ושדי חמד. ויפה היתה גם העלמה היושבת ממולי... מיום דעתי אותה לא נראתה אלי בכל יפיה כמו בערב ההוא.

ועל מה ישא מדברותיו גבר, שעוד לא זרקה שיבה בו, בשיחתו עם עלמה יעלת חן כרוניה די רודרינה? על הדר הטבע העוטר את שניהם מסביב? על החזיונות החדשים של משוררי ספרד? או הוא יבחר לו שפת חלקות להביע ברמזים דקים אף נמרצים את יפי העלמה ואת טוב טעמה: את החן ואת הקסם השפוך על כל רשמי פניה ועל כל תנועותיה? לא! לא מהם ולא מקצתם! אנחנו נדברנו על הדת הקתולית והיהודית, אנחנו התוכחנו על המרת הדת.

אין מנוס ואין מפלט מוכוחי הדת.

„השקפות והשקפות, והאמת המהלטת איה?" קראה העלמה בקוצר־רוח, שתי גבות עיניה שולבו לקשת שחורה אחת מפיקה מריץ וגבורת הנפש; ומעיניה הגדולות התמלטו כדורי אש טהורה ונשגבה, ועיניה אלה הביעו לי: את האמת, דון־גרגילה, את האמת אנכי דורשת מאתך, ואנכי אדע אז מה לעשות.

„את האמת"! ומאין אקח לה את האמת! המן הגרן או מן היקב? ההכמה תאמר: לא בי היא, והפילוסופיה תאמר: אין עמדי, ורק הדת לבדה תתאמר, כי האמת אתה. אולם היא תצפון אותה רק לבני בריתה

הוי, לו עבריה היתה העלמה, כי עתה ידעתי, מה היא האמת, אשר לי להגיד לה... אבל היא עלמה קתולית, לאהוב אותה לא אוכל; לא אוכל, ולו גם יתפוצץ לבי הדל לרסיסים. ותהלה לאל, עוד כחי חדש עמדי, עוד אני שליט ברוחי, ועל כן יכולתי להבליג על רגשותי ולענות לה בנחת עשויה: „האמת המחלטת בידי האלהים היא"!

ובכל זאת לא אחפוץ להעמיד את עצמי בנסיון. רבות שבעה לה נפשי במסירות הנסיון... מי יתן ושב אביה מהר לאיתנו למען אחדל מראותה כפעם בפעם, ואז יקל עלי להסיח את דעתי ממנה.

* *

*

בבואי היום בערב הביתה, מצאתי אגרת שלוחה אלי מאת אוהבי ותלמידי מלפנים, מאת דון וידאל ברזילאי. האיש הזה שב זה מעט מעיר פרובה באיטלית המדינה, אשר נסע שמה על פי עצתי לשמוע באוניברסיטה לקח מאת הפילוסוף היהודי רבי אליהו דלמדיגה מקנדיה. במכתבו זה הוא כותב: „מחפצי לחדש את ברית הידידות עם כל אוהבי משכבר הימים, הנני משתמש במקרה, כי יום הולדת אותי היום וגם חנוכה לכל בני ישראל במושבותיהם, ועל כן אחפוץ לחוג את היום הזה על כוס יין בחברת אוהבי ורעי. את רובם ידעת גם אתה: מהם משוררים ומהם מטיבי נגן, ועל כן אחפוץ, כי לא יפקד גם מקומך בינינו" „אתה דון-נרגילה, הוסיף דון ברזילאי באגרתו, אתה אשר תשמע כל היום רק אנחות חולים ויללת קרוביהם, אתה הלא תציל גם לנפשך שעה אחת קטנה להתעלם במסבת רעים".

מאד ערגה נפשי לשמוע מפי ידידי דון ברזילאי דברים חיים ומסודרים על דבר רבי אליהו דלמדיגה ועל דרכו בפילוסופיה וחקר הדת הישראלית, אשר רק דברים מקוטעים הגיעו אלינו בארץ ספרד על אודותיהם. חפצתי לשמוע מפיו גם על דבר מגנו ותלמידו בפילוסופיה ובשפת עבר—על דבר האיש הנפלא הגרף פיקה די מיראנדולה, אשר התחכם לחבר במוחו „שלשה הפכים בנושא אחד": האמונה הקתולית, הפילוסופיה האריסטוטלית וסתרי הקבלה של הזוהר.

אולם, ביחד עם זה, חמלתי על אמי ויצר לי מאד לעזוב אותה לבדה בבית, היא היתה תמיד ידועת חולי ותשושת-כח. אולם בימים האחרונים השתנה מצבה לרוע מאד, כאילו קפצה הזקנה עליה פתאם בכל מדויה ולא תרף ממנה. לדאבון לבי הנני רואה אותה הולכת וגועת לנגד עיני, ואנכי אין לאל ידי להושיע לה. קראתי לאחדים מחברי הרופאים להועץ אתם, מה לעשות לאמי, אבל אין עצה ואין תרופה נגד הזקנה...

ואמי אשר ידעה את תכן המכתב מפי האיש אשר הביאו בראותה אותי מתנודד ופוסח על הסעיפים אם ללכת אם לחדול האיצה בי ללכת: „הלא חג היום לנו חג החנוכה. בעוד אביך הרב, זכרו לברכה, חי היה ביתנו מלא אורחים בימים האלה. כל גדולי העיר היו באים לברכו, וידי היו אז מלאות עבודה להכין יין ומגדנות. ועתה, אל נא יחשוב לי האל הטוב לעון, אשר אחטא בדבר-שפתים, עתה אין חג ואין שמחה בביתנו. דומיה ואבל מסביב. לך אפוא, בני, לך, אל תתירא, לי לא יאונה כל רע. לך, בני, ושמח במסבת רעים לכבוד החג, ואני פה אתפלל בעדך ובעד רעיך."

דון ברזילאי הוא נצר ממשפחה מיוחסת בישראל, בן יחיד להורים עשירים, אשר במותם הנחילוהו הון רב וגם בית בנוי לתלפיות באחד הררחובות הנהדרים בברצילונה. אביו היה חוכר מס הממשלה באחד המחוזות בארגוניה ויתרועע אל רבי הממלכה ויהי יוצא ובא בחצרות הנסיכים והחשמנים וילמד אל דרכי חייהם ונמוסיהם. ובדרכם זאת חנך גם את בנו יחידו. הוא למד את ידו לקרב, לאחוז בחנית ורומח ולצאת במחולות כאחד מבני מרום עם הארץ; גם כל לשון וספר למד אותו מלבד הלשון העברית ותורת ישראל. אולם רוח אחרת עברה על דון ברזילאי הצעיר אחרי מות אביו. „התורה, יאמר המשל הקדמוני, מחזרת על אכסניה

שלה", והרוח אשר נחה תמיד על משפחת בית ברזילאי לבשה פתאום גם את דון ויראל ומבלי אשר יעירהו לזה איש החל ללמוד את השפה העברית ואת כתבי הקודש. העיון התלמודי לא לקח את לבבו, ויהגה גם בספרי הפילוסופים העברים: ברבנו משה בן מימון החל וברבי חסדאי קרשקש כלה. והנה תנועה חדשה נגלתה בשנים האחרונות בארץ איטליה. בשם „התחיה" יקראו לתנועה זו: תחית חכמת יון העתיקה, תחית השירה היונית ותחית חרושת-המעשה היונית. וגם הפילוסופיה, אשר באשמת כהני הנוצרים ורבני היהודים גם יחד, קמלה ונבלה בספרד, הוציאה פרחים ותציץ ציצים להתפאר בארץ איטליה. וזאת אשר הניעה את דון ברזילאי ללכת שמה.

אמי לא תתן לי לכתוב ותאיץ בי ללכת אל דון ברזילאי. הנני ואלך.

ד

אבל אין מנוס ואין מפלט מוכוחי־הדת.

בבואי אתמול אל דון ברזילאי, התנשאו כל האורחים לעומתי בקול המון חונג: ברוך הבא,דון נרגילה! ודון ברזילאי נגש אלי ויאמר: שמח אני לראותך, ידידי, ואף גם לשעה טובה באת. עוררו פה שאלה קשה ועמוקה מאד, אולי תמצא לה אתה פתרונים.

— גם לי שאלה עמוקה וקשה מאד, עניתי בצחוק: הנני רואה את הגביעים על השלחן, כולם מלאים יין עד שפתם— סימן לא-טוב הוא להאורחים הנכבדים, כי לא גבורים הם לשתות יין. אמנם, כנראה, הנה מזרע-היהודים אתם כולכם, אבל כאשר ידעתי, הנה התאמצתם תמיד להיות דומים בכל דבר להספרדים האומנם לא למדתם מהם לשתות יין כמוהם?

— אל לשחוק לנו היום, דון נרגילה. אבל בטרם אציג לפניך את שאלתנו הקשה, הואילה נא להתודע אל אורחי הנכבדים. את חבריך הרופאים, את דון ביבאנו ואת אבן־מונטורה, הלא ידעת. את עורכי־הדין: את די־סארגא ואת אבן אבינדור — הלא גם את שניהם ידעת. אל המשורר הנפלא בשפת-קשטיליה, אל דון יוסי די לונה, הלא התודעת בביתי לפני שנתים ימים. הנני ואציגה לפניך את אורחי החדש, את דון טאווירה. הוא קתולי למראית־עין, אבל יהודי נאמן בסתר לבו... שבתו פה, כמובן, לא יודע לאיש.

אחרי תתי את ידי לכל מכירי ואחרי לחצי בחבה רבה את יד בן-האנוסים, שאלתי:

— ושאלתכם העמוקה והקשה מה היא?

— מדוע אנחנו יהודים? ענה דון ברזילאי.

— אך זאת היא באמת שאלה עמוקה וקשה, עניתי, מבלי יכולת לעצור את פי מצחוק: מדוע אתם יהודים? יען כי נולדתם יהודים! לו נולדתם ספרדים, האם עלה על לבכם לשאול מדוע ספרדים אנחנו ולא צרפתים ולא אשכנזים?

— אל נא בצחוקך תדחנו, דון נרגילה, ענה אבן־אבינדור ויקם מעל כסאו, ובהרימו את ידו, כמו ישא מדברותיו לפני השופטים, הוסיף ויאמר: לו ספרדים נולדנו, כי עתה לא היה לנו לא החפץ ולא היכולת להמיר את ישותנו. אבל אנחנו

נולדנו יהודים: לא רק היכולת יש לנו להמיר את ישותנו, כי יש גם אשר יכריחונו לזה. ובכל זאת נאחז בקשיות ערף ביהדותנו, אשר תמרר את חיינו ואשר תשביענו קלון וחרפה כל הימים. בלי המטלית הצהובה על מעילנו לא נעיז להראות החוצה. לכם הרופאים עוד ירשו לשבת ברחוב הספרדים נגד חוק הכנסיה האוסרת זאת עליכם. הקתולים הטובים ידאגו לגופם יותר מאשר ידאגו לנפשם, ועל כן יחפצו, כי יהיה הרופא היהודי מצוי תמיד בשכונתם. לנו עורכי-הדין לא ירשו זאת. אמנם לא ירשה לנו החוק להתיצב גם בתור עורכי-דין בבתי המשפט לפני השופטים, ורק מאשר ידאגו הקתולים הטובים לכספם יותר מאשר ידאגו לאושר נשמתם ומאשר לא ימצאו יודעי דת ודין בין הספרדים כמונו, המה מתנהגים עמנו לפנים משורת הדין, ובכל פעם אשר נתיצב לפני השופטים יאחזנו פחד, פן יגרשונו בחרפה מעל פניהם. ומה לנו ולהיהדות אשר לא ידענוה? את תורת היהודים לא למדו אותנו אבותינו, מנהגי הדת לטורח לנו, יען לא הסכנו בהם. והנה אנחנו סובלים מחסור וקלון, מבלי לדעת מדוע ועל מה! הנה אומרים לנו; קראו את דברי ימי עמכם ותדעו במה להתגאות. תתגאו בגדולות המלך דוד, תתגאו בנצחונות החשמונאים ותתגאו בגבורות בר כוכבא... לא, אדוני! רק אנשים זקנים לימים, אשר אין להם עתיד, ישתעשעו בזכרונות ימי נעוריהם. לבן אדם חי וחפץ בחיים; לעם חי וחפץ בחיים אין די בזכרונות לבד, לו תנו גם תקוה לימים יבואו; כי באין תקוה אין חיים. ובראותי את אחי בני עמי הולכים וגועים לעיני שם בשיביליה, קורדובה וטולידה, אז לא ארע, מדוע אני מתרפק בקשיות ערף על היהדות, אשר מלבד כל אלה גם לא ארענה.

הוא כלה לדבר ודומיה לוהצת שמה את משטרה בבית. איש לא מצא מלה בפיו להמתיק את מרירות הטרגדיה של הנשמות הערטילאות האלה. אולם עד מהרה התאושש דון ברזילאי ויאמר:

— צר לי עליך, אבן אביגדור ידידי, כי קשור אתה בעל-כרחך בדת אשר לא תדענה ואשר על כן לא תחוש את העונג ואת האושר הרוחני אשר יחושו שלומי אמוני ישראל בדתם. אתה לא תדע בעצמך, מדוע לא תמיר את דתך, אשר נולדת בה ואשר לא תדענה, בדת הקתולית אשר גם אותה לא ידעת. אבל אולי ידעו זאת חבריך. נשאלה אפוא את פיהם. דון ביבאגו ידידי, מדוע לא תמיר את דתך?

— אם זקנה לי, אשר אוהב מאד. היא חרדה על אמונתה, וחלילה לי מעכור את רוחה ולהוריד אותה ביגון אלי קבר.

— ואתה, אבן מונטורה, מדוע לא תמיר אתה את דתך?

— יען לא אחפוץ להוציא דבר שקר מפי. הן בעודני יהודי לא ישאלני איש לאמונתי, אולם בבואי בברית הדת הקתולית, אז יהיה עלי להעיד בפני קהל ועדה, כי מאמין אני בדברים אשר בסתר לבי לא אאמין בהם.

— ואתה, די-סארגא?

— לחרפה וקלון אחשוב לי להפרד מן הנרדפים והמוכים ולהספח אל הרודפים והמכים.

— זאת היא אמנם הגאוה העדינה של הנעלבים ואינם עולבים, ענה דון ברזילאי, ולכבוד תחשב זאת לך. אבל חושב אני, די-סארגא ידידי, כי לו חדלו

היום כהני ספרד לרדוף את היהודים, גם אז לא תמהר להמיר את דתך. וגם אתה, דון ביבאגו ידידי, תחיה אמך הזקנה לאורך ימים, אבל חושב אני כי כאשר תאסף אחרי מאה ועשרים שנה אל אבותיה, גם אז לא תמהר להמיר את דתך. אם כה וכה, הלא רואים אתם אדוני, כי לכל אחד מכם טעמו ונמוקו עמו, שונה מטעמו ונמוקו של רעהו. האם לא תוכיח זאת, כי לא הטעמים האלה הם העיקר, ורק יש סבה יותר עמוקה ויותר נעלמה, אשר תעצור בעדנו לבלתי נפן עורף לעמינו האומלל. ורק מאשר לא נדע ולא נחוש את הסבה הנעלמה ההיא, אנחנו בודים לנו איש איש טעם ונמוק המקביל לעניני חיינו.

— והסבה הנעלמה ההיא מה היא? שאלנו כולנו פה אחד.

— אחלי אדוני, אל נא תלעגו לי, אם לראשונה יראו דברי בעיניכם כמוזרים וכמתמיהים. חושב אני, כי אם תשובו תהפכו בדברי, וראיתם כי נכונים הם. ואף גם זאת: אם לא ימצאו דברי חן בעיניכם, לא עלי תהיינה תלונותיכם, כי אם על ידידנו היקר, על דון נרגילה, אשר בדבריו על „נשמות האומות" הניח לפני שנתים ימים את היסוד למחשבותי. שמעו נא אדוני. לפני שנה נקרה לי למצוא באחד מגנזי הספרים אשר בפדואה ספר קטן הכמות לפילוסוף קדמון, אשר לא ארע לכנותו בשם. שם הספר „על האהבה". הפילוסוף עומר ושואל: הנה לפניך עלם, אשר השקה נפשו בעלמה לקחת אותה לו לאשה, והוא נכון להשליך את נפשו מנגד בשבילה, ואם ימנעו אותה ממנו, אז נכון הוא לטרוף את נפשו בכפו, כי מבלעדיה חייו אינם חיים. אבל מה כל החרדה הזאת? האחת היא בתבל? אמנם עינים יפות לעלמה. אבל האומנם לא ירע העלם, כי עינים יפות כאלה נמצאות לאלפים ולרבבות? הצחוק על שפתותיה מלא חן וקסם! אבל גם שפתים עם צחוק־חן וקסם הוא דבר מצוי מאד. אין זאת, יאמר הפילוסוף, כי אם יש כח טמיר ונעלם מחוצה לנו, הדואג לקיום מין האדם, והכח הנעלם הזה, הסוקר הכל, יודע, כי בהזדוג עלם זה עם עלמה זאת, אז יולד דור חזק וקים למין האדם. העלם האוהב הוא אפוא רק עבד נרצע למין האדם, משרת עושה רצונו. הוא יחשוב לתומו, כי באין העינים ובאין השפתים האלה חייו אינם חיים, ועל כי ישתדל למלאות את פקודת הכח הנעלם שלא מדעתו ושלא ברצונו.

— אדוני, הוסיף דון ברזילאי אחרי דומיה לא ממושכה: כולנו פה עבדים משועבדים אנו לכח הטמיר והנעלם, הדואג לקיום האומה הישראלית, עבדים שלא על מנת לקבל פרס, עבדים הנכונים להקריב את חייהם עולת כליל, למען מלאות פקודת הכח הטמיר והנעלם. שלומי אמוני ישראל קוראים לכח הנסתר הזה בשם „ההשגחה האלהית" הדואגת לקיום העם הנבחר; ידידנו דון נרגילה קורא לו בשם „נשמת האומה". הוא חושב, כי כאשר יש נשמה פרטית לאיש הפרטי, אשר תאחד ותחיה את כל אבריו השונים, כן יש גם נשמה כללית להאומה כולה, אשר תאחד ותחיה את כל אבריה — את כל אישיה הנפרדים והמפוזרים. בין כה ובין כה לא על פי בחירתנו החפשית אנחנו מפלסים את דרכינו בהיים. על כרחנו אנו נולדים, על כרחנו אנו חיים ועל כרהנו אנו יהודים, ורק למען הצדיק את נפשנו בעיני עצמנו, אנחנו מבקשים ומוצאים לנו איש איש טעם ונימוק ליהדותנו. רק אנשים בני בליעל כשלמה

הבוכגיני ויהושע הלורקי, אשר התאוה לתענוגי בשרים, לכבוד ולממשלה גוברת על כל רחשי לבם, רק אנשים כאלה ימצאו עוז בנפשם להשתחרר משעבודם זה; אבל אוי ואבוי לשחרור כזה! אנכי לא אקנא בשחרורם. בימי חרפי התהלכתי עם אנשים כאלה ויודע אני את מוסר הכליות אשר יציקם כל הימים. יודע אני את הקרע הנורא אשר בקרב נפשם פנימה. הנה פה יושב אתנו ידידנו החדש דון־טאווירה. הוא ורבים כמוהו גם לא ידעו מוסר כליות. לא הם המירו את דתם, כי אם אבות אבותיהם, ולא ברצונם הטוב עשו זאת, כי אם באונס ביום זעם. מאה שנים עברו למן היום ההוא, והקרע אשר בנפשם לא התאחה עוד עד היום הזה. למראית עין הם קתולים, ובקרב לבם הם חשים, כי הם משועבדים אל הכח הטמיר והנעלם... הגידה לנו, דון טאווירה, מה הניעך לשים את נפשך בכפך ולהמלט משיביליה עיר מולדתך, מה הניעך לבקש פה את חברתנו? ספר לנו, אם לא יכבד הדבר עליך.

דון טאווירה, איש צעיר לימים, כבן עשרים וחמש שנים, עם רשמי תוגה על פניו החורים והיפים, אחרי הביטו רגע אחד על כל סביביו, השפיל את עיניו אל השלחן ויחל את אמרתו בנחת, כאיש אשר ידבר אל לבו, ויאמר:

— מה הניע אותי לבקש את חברתכם? זאת לא ידעתי, כאשר לא ידע הברזל, מה יניע אותו להמשך אל המגניט. אנכי עוד בימי ילדותי הסכנתי לעשות שקר בנפשי ולחיות על פי שתי דתות יחד. אז לא חשתי עוד, כי צוררות הן שתי הדתות האלה אשה אל אחותה. להתפלל הלכתי עם אבי אל בית הכנסיה הקתולית, ובביתנו ידעה אמי, זכרה לברכה, לסדר את חיינו ואת מאכל שלחננו על פי חוקי היהודים. הילדים, כאשר ידעתם, אוהבים מאד את תערוכי המנהגים של כל דת בכלל, ובכל זאת יקרו מנהגי הדת היהודית בעיני ממנהגי הדת הקתולית. מדוע? לא ידעתי; אולי מאשר הסתירו אותם מעין רואים, „ולחם סתרים ינעם", ואולי מאשר נלוו אל מנהגי היהודים בביתנו תמיד בכי ודמעות חמות. יש כח בדמעות לרכך את הלב, כאשר ירכך גשם רביבים אדמה צחיחה, להפרות את הזרע הנופל עליה, למען תת פרי תנובה. גם עתה רק בכבדות אוכל לעצור את עיני מדמעה, בזכרי את ימי ערבי השבתות, כאשר התגנבתי כפעם בפעם אל אמי אל חדר המטות, ששם הדליקה את נרותיה לכבוד השבת. היא כסתה אז את עיניה בשתי כפות ידיה ותתפלל ותבך בכי תמרורים, ואנכי בכיתי אתה יחד. היא התפללה תמיד בלחש, רק שפתיה היו נעות. ורק פעם אחת התפרצה זעקה קורעת לב ונפש. „הוי אלי בשמים! תן לבני יחידי לשמור את תורתך הקדושה!" אנכי נבהלתי מאד ואחל לצעוק גם אני: „אלי שבשמים, תן לי לשמור את תורתך הקדושה!" וימים רבים אחרי כן לא ידעתי תפלה אחרת בלתי אם: „אלי שבשמים, תן לי לשמור את תורתך הקדושה". עוד זוכר אני את לילות חג הפסח: את הסדר ערכנו תמיד בחצות הליל בחדר המטות. אתנו ישבה אל השלחן גם המבשלה. בקול רועד מבכי עצור ברך אבי על היין. אמי והמבשלת מחו לרגעים את דמעותיהן מעל פניהן. ובאמרי את ה„מה נשתנה", אשר למדני אבי בהחבא, בכיתי גם אני בכי תמרורים, וגם את פרוסת המצה היבשה הרטבתי בדמעותי. אנל י-- מתקה אז המצה המלוחה לחכי!

הורי אבדו לי עוד בשחר ילדותי. אנכי התחנכתי בבית אחד מדודי אשר מנה אבי לאפיטרופוס לי, הוא היה סוחר נאמן־רוח: את כסף ירושתי שמר מכל משמר. אבל לירושתי הרוחנית לא דאג, ויחנך אותי ברת הקתולית. וכמעט אשר שכחתי, כי ממקור ישראל מוצאי. אולי עשה זאת דודי מחמלתו עלי. הלא ידעתם, אדוני, כי בשיביליה עיר מולדתי עוד מאז הביטו הנזירים הדומיניקנים בשבע עינים על האנוסים, ואף כי בשנים האחרונות האלה, מאז נוסדה האינקוויזיציה הקדושה בקשטיליה, אשר תעשה שמות בקרב האנוסים. לפני שנים שבע, ואני הנה השתחררתי מאפיטרופסות דודי ואהי בעצמי השליט בכל רכושי — לפני שנים שבע נקרה לי בערב יום בציר אחד לעבור דרך גרות היהודים, והנה מאחד הבתים הגיעה לאזני מנגינה זו שמעתי בימי ילדותי. יגון ותקוה, קשיות־ערף וגעגועי אין קץ השתרגו בה להרמוניה נפלאה, אשר לקחה את לבבי. לא יכולתי להתאפק ואבוא אל הבית. הבית היה קטון מהכיל את כל המתפללים, אשר עמדו שם צפופים. ביניהם ראיתי גם איש, אשר חשבתיו לקתולי נאמן. מפיו נודע לי (אחרי אשר השביעני לבלתי גלה את דבר בואו שמה לאיש), כי יום הכפורים היום ליהודים, וכי המנגינה אשר שמעתי — מנגינת „כל נדרי" היא. ככלות החזן את מנגינתו, החלה העדה להתפלל בהמון. אנשים זקנים לימים לא בושו לבכות בקול רם. אז נחה גם עלי רוח לא ידעתי שחרו, ואחל גם אני להתפלל: „הוי, אלי בשמים! תן לי לשמור את תורתך הקדושה, תן לי לשמור את תורתך הקדושה!" תפלה אחרת עוד לא ידעתי אז...

למן הערב ההוא לא ידעתי מנוחה בנפשי. געגועים לדת אבותי, געגועים קודחים כאש אחזוני, דכאוני ולא הרפו גם רגע ממני... אל אחי אשר בשיביליה לא יכולתי להתודע מפני אימת האינקויזיציה אשר נוסדה אז בערי קשטיליה. הדבר הזה יכול היה להמיט שואה לא רק עלי, כי אם גם עליהם. הבלגתי על אהבתי לעיר מולדתי ואחליט בלבי ללכת לארגוניה, אשר ימים רבים לא נתנו הקורטסים שם לפרדיננד מלכם ליסד בעריהם את בית משפט האמונה, המתנגד להוקי הארץ. כי על פי חוקי ארגוניה לא יוכל המלך לעשוק את משפט יורשי הנדונים למיתה ולקחת את רכושם לאוצר הממלכה. ופרדיננד הן לא נצחון הדת הקתולית הוא כל מגמתו, כי אם להעשיר את אוצרו ברכוש הנדונים למיתה. החלטתי ללכת לארגוניה, אבל משרתי משחית של החיה הטורפת שמו מוקשים לרגלי האנוסים ויעמידו שומרים על כל גבולות הארץ, פן ימלט איש מהם החוצה. בין כה וכה והנה צלחה ביד פרדיננד להטות את לב הקורטסים ליסד בית משפט האמונה גם בארגוניה. בין חברי הקורטסים היו גם שרים נכבדים מצאצאי האנוסים, וגם הם הסכימו לזה, מבלי להבין את הסכנה הנוראה אשר ימיטו על ראשם. ורק פה במדינת קאטולוניה לבדה עוד יתחזקו אזרחי הארץ לבלתי תת להחיה הטורפת לקנן בתוכם.

אין את נפשי, ארוני, להלאות אתכם בדברי ולספר לכם את כל יגיעי ועמלי, את כל תלאותי ומצוקותי, עד אשר צלחה בידי להמלט הנה. לאשרי התודעתי מהר לבעל הבית הזה, לדון ברזילאי הנכבד. מה שמחתי היום בהקראי להתעלם בקרב אחי היהודים, אחי אשר זה שנים רבות קנאתי בהם, חשבתים

למאושרים, יען כי הם יוכלו ללכת קוממיות ולהגיד לפני קהל ועדה, כי יהודים הם, בעת אשר אנכי אנוס להסתיר את יהדותי מעין רואים...

דון טאווירה הרים את ראשו ובעפעפי עיניו נראו שוב אגלי דמעה, אשר לא עצר כח להסתירם, ויוסף ויאמר:

— ומה נשבר לבי בקרבי. בבואי הנה ובראותי אתכם יושבים ושואלים: „מדוע אנחנו יהודים?" ככה ישאלו האנשים אשר השבתים למאושרים, אשר ימים רבים קנאתי בהם. ומה היא התשובה אשר יאמר דון־ברזילאי לפתור בה שאלה זו? עבדים אנחנו לכח טמיר ונעלם, יהודים אנו על כרחנו. לא, אדוני! קרא דון־טאווירה, בהתנערו פתאום מעל כסאו ובהתיצבו לפנינו בכל מלא קומתו, לא אדוני. כל חושי בקרבי יתמרמרו למחשבה זו, ולו יהי גם באמת יסודה. הנני גולה מעיר מולדתי האהובה לי, הנני הולך יום יום למות על המוקד של האינקוויזיציה הקדושה, והנני עושה זאת לא בגלל רעיון או מחשבה גדולה היקרה לי מחיי, גם לא מבחירה חפשית, כי אם מאשר יכריחני לזה איזה כח טמיר ונעלם? הבזה אתם אומרים לנחמני? הבזה תעודדו את רוחי לשאת ולסבול את כל התלאות ואת כל המצוקות הצפונות עוד למעני בחיק העתיד?

— אבל הרגע נא, דון טאווירה, עניתי אף אני חלקי. לשוא, ידידי, תתמרמר. האם הגיד לך דון ברזילאי, כי אין ביהדות דבר לקשור אליה את בני הגזע העברי, בלתי אם הכח הטמיר והנעלם בלבד? חלילה! הוא רק חפץ לבאר לנו, מדוע לא יעזבו את היהדות חברינו היהודים, אשר לא למדו את תורתה ולא ידעו את סגולותיה הנשגבות. האנשים האלה ראוים באמת לחמלה ולרחמים. מירושת אבותיהם נפל בגורלם רק סבל החובות בלבד; הרכוש העצום אשר נחלו מאבותיהם נצפן מהם ולא ידעוהו. והנה הם דומים בעיני לעני, היודע מחסור כל הימים, מבלי לדעת כי אוצר הון־עתיק טמון בביתו תחת הרצפה. לעני כזה אומר: הוי קשה־יום, הרימה רובד אחד מרצפתך, ותחדל משאת חרפת רעב כל הימים! פתחו גם אתם ספרי הנביאים וראיתם, כי לא לשוא ידאג הכח הטמיר והנעלם לקיום העם העברי; עוד משדי נצפנו לו עתים, עוד יבוא ישע גם לו גם לכל עמי הארץ...

— ומה יכיל האוצר הטמון הזה? — שאל דון־ טאווירה.

– זכרונות ותקוות! עניתי אנכי. אולם אנכי אדבר לא על זכרונות ימי הנעורים אשר בצדק אמר עליהם אבן־אביגדור, כי רק הזקנים, אשר אין להם כל עתיד, ישתעשעו בהם; לא על זכרון גבורות המלך דוד והחשמונאים אדבר, אשר לא השאירו אחריהן כל שריד בחיים (גבורות כאלה ועוד עצומות מאלה היו גם לעמים אחרים); אנכי אדבר על זכרונות של גבורי הרוח, על זכרונות של גבורת המחשבה, אשר בתמונת חוקי מוסר נשגבים הם חיים וקימים לנצח ויתנשאו כנס, אשר אחריו ינהו כל עמי הארץ.

— אבל את הזכרונות האלה כבר לקחו ממנו עמי הארץ, ובמה אפוא נפלינו מהם?

— אמנם כן, את הזכרונות לקחו ממנו, אולם את התקוות לא לקחו ממנו, את התקוה הנשגבה אשר נבאו עליה הנביאים, כי באחרית הימים נכון

יהיה הר בית אדוני בראש ההרים... ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים, וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה. ועוד יאמר הנביא לאומה הישראלית: „כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים. ועליך יזרח אדני, וכבודו עליך יראה. והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך!" זאת התקוה לימות המשיח, זה היעוד הנשגב לעם המעונה והנרדף — הם אשר יפליאו בין הדת היהודית ובין הדת הקתולית. הקתולים אומרים, כי המשיח הנה בא, כי המאמינים בישוע איש נצרת הנה נגאלו. ומה אנו רואים? עוד כמלפנים ישלוט האדם באדם לרע לו, ועבדים ינאקו תחת שבט אחיהם נוגשיהם. עוד כמלפנים ישפך דם אחים כמים בעד שלטון על כברת ארץ לא־זרועה, בעד מלא שעל אדמה צחיחה. וחרב כי תעבור בארץ ותהפוך ערים נושבות למדבר שממה, והנמלט מן החרב יאסף ברעב ובדבר. הזאת היא הגאולה, אשר עליה נבאו הנביאים? הזאת היא מלכות השמים השפוכה על הארץ? היהודים נרדפים על צוארם. אמנם כן. והספרדים האם כולם יתענגו על רוב שלום? האם לא ימקו אבריהם בעוני ובחוסר כל? כמה מהם ימותו על שדה קטל, וכמה מהם ישובו לביתם שבורי יד ורגל? והיהדות אומרת, כי המשיח עוד לא בא, כי הוא עוד יבוא, עליו שומה לבוא למען פדות את מין האדם מסכלותו ולמען הצילו ממצוקותיו. הוא עוד יבוא. ואם יתמהמה נחכה לו. וחושב אנכי, כי רק היהודים, יוצרי התקוה הרמה והרוממה הזאת, הם אשר ישאפו אליה, הם גם יוציאו אותה לפעולות אדם. רק היהודים, אשר אין להם לא שבט ולא ממלכה, רק הם יוכלו בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאדם להטיף לשלום אמת בין העמים. היהודים נתנו את הנצרות לעמי אירופה ואת המושלמות לעמי אזיה, נקוה כי הם יתנו גם את דת החיים והשלום לכולם יחד. תחי אפוא התקוה הרוממה ויחי העם העברי! כליתי את דברי, בהרימי את כוס היין אשר עמד לפני על השלחן.

כל המסובים הרימו גם הם איש איש את כוסו ויריעו אחרי פה אחד:

— תחי התקוה הרוממה, ויחי העם העברי!

סחור, סחור

רומן

חלק א

פרק א

אחרי נדודים מרובים על פני רחובותיו וסמטאותיו של הכרך ו., נדודים מתוך בלבול רעיונות וגעגועי כאב בנשמה, ראה פסח שליט כתאום את עצמו עומד, כאילו ניתן לו צו לעמוד.

הוא הניע ראשו לצדדים, השהה את מבטו שהיה קלה על החלל העשוי כעין שדה מרובעת, שהיה נתון בתוכה, ונתבררה לו העובדה: זו היא חצר של בית.

תמה שליט על עצמו. ולא על שום שנתגלגל לתוך חצר זו שברחוב מרוחק ובלתי ידוע לו ובא לשם בלי-מגמה ועמד שם בלי-טעם. תמוה היה עצם עמידתו כאן, ברגע זה, על כברת־ארץ זו, תחת פסת־רקיע זו שמלמעלה, עמידה זו של עכשיו כיצד אפשר לקשר אותה עם כל מה שהתרחש ועבר עליו במשך ימי-חלדו עד עתה?

הרהור זה נצנץ באותו רגע במוחו והיה כולל מעצמו הרהור שני, שהיה טמון בקרקעיתו של זה:

— קשר ודאי ישנו. בזה אין ספק. ישנו: ומהו?

מבטו של שליט היה שט בינתים על פני חללה של החצר מתוך פזור-הנפש, כתר איזה דבר בתוכו, וההרהור לא זז מרעתו:

— הלשם זה ירד לעולם לפני תקופה של שתי עשיריות שנים ויותר בעירה אחת קטנה שבחבל הדרומי ונעקר משם, עבר כמה וכמה כרכים וערים ונטלטל כמה וכמה טלטולים, כדי שיהא עומד בסופו באחר הימים, באחד הרגעים, בתוך אחת החצרות שברחוב מרוחק ובלתי-ידוע לו של כרך זה תחת פסת-רקיע זו ויהא מפשפש עצם להשרות עליו מבטו? הא כיצד? —

שליט שרבב את ידו באויר, כחותר לדלות מתוכו חוט־הסתרים המקשר את מאורע זה עם שאר מאורעות-חייו שחלפו.

כהרף־עין נצנצה לפניו מחרוזת של ימים ולילות, ערבים ושעות בין השמשות, אב מוטל מת ונרות דולקים למראשותיו, פרצופים של רעים ומכרים, שנקרו לו בדרך-חייו, ושעות-יחוד עם אהובות — וצלצלו באזניו קולות-הרקודים,

בהאיר נר אלהים על ראשו בערבי שמחת־תורה של ימי ילדותו. דמיונו השיאו דוקא אל הרעיון, שכל אותם הפרצופים והרגעים נתקפלו תחת הרגע של עכשיו ושמשו לו כעין מצע. הם הכשירו אותו. וחוט יש. יש חוט כזה, הוא הפרוש על פני מי־חייו הנועשים מחופם עד חופם — ואחר החופים הוא רגע זה.

הרגשה זו הלבישה את הרגע תגא־של־חג. נפש בודדה חגגה בתוך אלפי רבבות רגעי־שבתוי שלה. אולם גם טפה־של־עצבות הוטלה לתוך החדוה — הוא הקשר הנעלם.

לא עברו רגעים וההגיגיות שבהלך־רוחו של שליט נסתלקה. נטשטשו הפרצופים, כבו הנרות הדולקים. במוצאי החג עמד יחידי, עזוב־רעים, שכוח אהובות ונטיש־חזיונות, כרחים־של־רוח שקוצצו כנפיהם, והרי הם עומדים פרועים לתוך אויר העולם לדראון. פלח היץ הרהור את הלב: — יכול הוא לעמוד כאן שעה קלה, רגעים מספר, ולעקור מכאן, אולם מי יעכב בעדו מלהשהות את עמידתו כאן עד הצי שעה, שעה, או כל היום כולו, למשל? ואם פתאום יעבור עליו רוח ויעקור מכאן ויצא את החצר הזאת ויעבור מכאן והלאה וישסע לו דרך בין מרכבות־הטראם וכרכרות ורכבות ואוטומובילים וענני־אדם ויפסע על פני רחובות, סמטאות ומבואות, כמעשיו אתמול ושלשום וכל הימים, שחלפו משעת בואו לו. — כשיעשה דברים אלו, לשם מה יעשה אותם ? —

ומיד התחיל שליט כדרכו להקניט את עצמו על שאין בו כלום ממדתם ומחכמתם של כל באי־עולם. הנה כבר עברו כעשרה ימים משעה שבאה לו, הכרך שיצא לתוכו, כדי להתחיל שם חיים חדשים: לחפור בורות, לחטוב עצים. להכריז על עתוני שחרית וערבית הנתונים למכירה, להשכיר את עצמו לעבד כנעני, ואפילו ללמד את ילדי בני ישראל תורת שפת עבר, — שפת הנביאים והחוזים ומלכי־ישראל ומשמשי־המתים וחובביה של כל אתר ואתר בגולה ושל הפועלים המרטיבים בזעת־בשרם את הררי־ציון — ושפת הפעוטות, תינוקות של בית רבן עד שנת העשר... ומכאן ואילך... ומכאן ואילך,,, הוא נטה מדרך מחשבותיו. הן הוא בא לכאן לפרך את גופו העצל והנוטה להזיה, לפרך אותו בעבודה, במעש"ם, להשפיל אותו בעיני עצמו. הן הוא בא לכאן לשם העיקר לחזק את בית האב. לפרנס את האם, את האחות, את טפליה... והוא מה עושה? — הוא מתלבט ברחובות, הוא קורא ותיק של שלטי־זרים, הוא מעיין בפרצופיהן של נשים אשות־איש, רושם על לבו לכבודן שירי שבח ותהלה או מקללן בשפתיו, בודק במבטיו את מכנסיהם של שוטרי־הכרך ומפשפש בפניהם את הניצוץ האלהי, כי אם ישנו, למה זו החרב, ואם אינו, כיצד שכזה עומד על רגליו, כיצד גוף זה מתקיים ואינו מתפורר לחלקיו? הא כיצד? — וכלום יש סדר בקפסולין אלו של הנות זו? כלום יש? — לפי־שעה צרור כספו לא הורק עדיין עד תומו, אולם מה יעשה כשתכלה הפרוטה? מה יעשה?

שליט חזר בכונה פעמים אחרות על המלה ,,פרוטה'', שהיתה עליו מאוסה תמיד ושהיה נזהר מלהשמיעה בשפתיו. דוקא משום זה פרש פעמים אהדות בקול את המלה הזאת, כדי לנקום בעצמו על הסלסול המרובה שהוא נוהג בהויתו ולהתדבק מתוך זה בעל כרחו באחוריהם של החיים — תם ההולין השנואים עליו כל־כך.

דעתו של שליט הוסחה מיד מהרהורים אלו. הציץ וראה, שיש טעם לעמידתו זו. בתוך החצר עמדו פועלים מלובשים אצטליות אדומות והפרו כוכים, העלו מתוכם טיט ועשו אותם תלים, כשאגם־מים היה שוטף בשעה זו לארכה של החצר דרך חריץ מארך. נעשה לו ברי, שדברים אלו משכו את עיניו לתוך חצר זו והעמידוהו כאן.

היה אחד מימי הקיץ האחרונים, ימי גסיסתו, המעלים עמם ריח חריף של לבלוב, והם, קשים ביותר לבני אדם שטופי עונג, ואפילו אלו הפקחים שבבני אדם היוצאים מיוזנים כלפי האביב בחומה של קרח מסביב ללב ובחיוך של לגלוג מסביב לשפתים — אפילו הללו אינם יכולים לעמוד מפני שאגתו של הקיץ, של אותו שכיב־מרע.

— השתעשע, בחור, על חיק אהובתך והתלהב על שביבי עיניה, עד שימק החיק וינוסו השביבים, כי הן רק קרהה בלבך הנואש, רק קרחה...

שליט היה שקוע עדיין בהסתכלותו. ריח הטיט ומראה המים לא הרפו ממנו. בדמיונו: חורשה, סוף ונחל־מים. בית חומר קטן ולבן, אוזים צורחים, ככר רחב־ידים, סוס עקוד־רגלים עזוב לנפשו דוהר ממקום למקום, ואין לו פרות. שקעה החמה. הכל שרוי בצל. רק בתוך תנוך אזנה של הפרה, השבה מן העדר, מפזז עדיין דינר של שמש. השתטח, בן־אדם, על הקרקע או עמוד וקפוץ כסוס העקוד הזה: כולך—בצל. אולם בתוך חביונות הלב — אוזן ההויה— מפזזת עדיין קרן של שמש, עד שיגיעו ערבי הסתו ויכלה הניצוץ מתוך הלב, ותהא מתלבט בדד בירכתי הסופה שבזויות הכרך, בכי אין רע ואין אהובה. הצץ נא בפניו של שוטר־הכרך, שוט, שוט, אין תקוה ותוחלת.

שליט נשא את עיניו והרגיש פתאום בקומת־איש הנטויה לקראתו. אצל אגם־המים ותלי הטיט עמד, כנראה, בן־אדם זה כל אותה שעה והיה מסתכל בהם כמותו. מי קדם, למשל, למי? הוא, שליט, או הזר? בן־אדם זה מה טיבו? — מה לי ולהלה? — ואף על פי כן אדם זה מה טיבו? — אכן תמוה הדבר. בן, אדם, שלא ראהו מימיו ולאחר רגע אפשר שיתקל בו שוב בתוך גלי העוברים והשבים ולא יכירנו, כלום כדאי הוא לאבד עליו אפילו הרהור כל שהוא? —

בינתים כבר עברו על שליט רגעים אחדים מתוך שקלא וטריא חשאית בנוגע לאדם זה. בעל כרחו הוא נותן את לבו עליו וקשה לו להפרד ממנו במחשבה. בעל כרחו לבי נתון לו. בעל כרחי? — הכיצד? — הוא אינו. הן אדם זה אינו — אי אפשי בו. אני כופר לגמרי בהויתו. אני רואה אותו כאילו אינו, אין אני רואה אותו כלל... מה משועמם ענין זה! — הן הוא חי ועומד לנגדי. בין שאפשי בו ובין שאי אפשי בו, כועס רק ומתמרמר. מה משועמם!— לזוז מכאן, לעקר, להתרחק — ובשל מה? בשל הלז העומד כאן אצל תלי הטיט ואגם המים ומסתכל לו לתומו? — הוא מבריח אותי לזוז? — מה טיבו של הלז המבריח? —

כך היה שליט מתלבט בתוך קורי־הרעיונות בדבר הזר הזה. היתה זו טופת־הרגשות, שאינה נשאת על פני הלב כגשם של ברכה ומרוה את מעין־ עשתונותיו, אלא היא מעלה אבק ועלים כמושים, זורקתם על פני הלב ועושה את האדם עץ יבש. ושוב הובל בשביה על ידי זרם ההרהורים הבטלים. הן רשאי

הוא לגשת אל אדם זה. הן יכול הוא לגשת אל אדם זה, להציץ לו בפניו, לתקוע לו את כפו, לחייך לו בפניו, לשאול אותו לשמו, לטיבו ולמעמדו — והוא מסתלק מכל הענין הזה. מסתלק באמת? הן הוא נגש אליו, מחייך לו בפניו ותוקע לו את כפו כידיד נאמן מימים רבים.

הפנים מלאים חן. כמעט פנים ידועים לו. ודאי אדם כבן עשרים. אימתי ראה את הפנים הללו? — הנה פרצוף־פנים שכיח על פי הסקירה הראשונה. אולם כלום מן הנמנע הוא, שמאורעות חייו, אשר יבואו בצירופו של הפרצוף הזה יהיו עולים על מאורעות חייו, שיבואו בלי הפרצוף הזה? הרהורים בטלים. ואם באמת... הן עלול הוא לגשת אל האיש הזה, לגשת מתוך היסח־דעת גמור, רגליו יוליכוהו אליו, ופיו ידבר מאליו, ובעל־כרחו הוא תוקע להלז את כפו — ואחר כך... ואחר כך...

בינתים הקדימו הזר, שנגש אל שלים ואמר בנחת מתוך חיוך של ילד:

— רואה אני בארוני, שהוא מציץ בפני.

— אמת... — נמגם שליט מתוך מבוכה קלה.

— ודאי סבור ארוני, שמכירים אנו איש את אחיו. הן יש... — דבר הזר בקול של אדם המבקש זכות לחברו.

— לא! — קרא שלים מתוך שמחה יתרה, שהתחרט עליה מיד, לפי שהרגיש בה אבק־של־עלבון כלפי בן־שיחו. כדי לגאול את עצמו מתוך החרוה המעליבה, הזיל שלים טפות של עצב לתוך עיניו וכדי לפיים את הזר על העלבון, העלה על פניו חיוך, שאפשר היה להם בלעדיו. הזר הרגיש בחיוך בלתי כשר זה, והישיר ברגע זה את קומתו.

— ולמה? — שאל באירוניה קלה, שהיתה מעוטפת בחיוכו הילדותי, שדוקא נתפשט יותר מכפי הרגלו — אולם — תפס הזר פתאום את עצמו — אולם מה בכך? הן יש — הן גם פניו של ארוני ידועים לי כמעט...

— ידועים? כך? — פניו של ארוני אינם ידועים לי! — השיב שלים, מתוך קצת רוגזה על שהשפיל את עצמו בחיוכו לפני זה, ונתכוין לנקום בו.

— אינם ידועים? גם פניו של ארוני אינם ידועים לי. טעות היתה לי. סבור הייתי, ש... — השיב הזר תוך כדי דבור והעלה על שפתיו שוב חיוך.

שליט נזדעזע קצת. החיוך הזה ידוע לו יש בו בבואה מחיוכו של משה ריין.

הזר נרתע לאחוריו פסיעות קלות, חזר מיד ונגש אל שלים. אמר:

— יסלח לי ארוני. אמת... אולם... אולם... הן, מה בכך? וכי משום זה? מתכוין אני כלפי...

שליט הציץ במבוכתם של פני הזר. ארשת הפנים היתה של תינוק שנתפס. שלים חמל עליו בלבו וכבר חש רגשי תודה לאיש הזה, שהעלה על שפתיו חיוך כעין זה של משה ריין.

— ארוני ודאי מתכוין — דבר שליט תחתיו כדי להוציאו ממבוכתו — כלפי זה שבכלל, שאפילו בלא זה הן בני־אדם אנו... מחומר אחד... אחים אנחנו, כלומר: רעים, כלומר: מכרים, ואפילו אם לא זה ולא זה, אולם הן אנו... אנו... אוהבים זה לזה, או שונאים זה לזה... אחת היא... אנו איש לחברו —

אספקלריה, מעין עמוק של מים... אנו... אח, דברי שטות: שלום, ר' יהודי, מה שמו? —

כך דבר שליט מה שדבר, מפני שחמל על האיש, מפני שאהב אותו ושנא אותו קצת, מפני שבקש להתנקם בו ומפני שבקש לעמוד על מהותו של הלה, ומפני שרגע אחד נגע בו כהרף עין קצה של קרן־אור מרפרפת, ומפני שהיה מתחרט על כל דבור ודבור, וההרטה היתה נעימה לו.

— הוא אשר דברתי, אשר מתכוין הייתי לדבר — כזב מיד הזר ותקע את כפו לשליט מתוך אמירת־שלום — האדון כון לדעתי. את הדברים הללו הוציא האדון מפי, ממש ממוחי. תמיד אני מעיין בענינים אלה. ולא עוד אלא שאדוני לדעתי, לא הביע עדיין את הכל. יש עדיין להתעמק בדברים אלו. יש...

וכדי לעצור בעד שטף הדברים של הזר הוסיף שליט:

— ובכלל: כלום אסור לגשת אל חברו שנברא בצלמו, ואפילו כשהלה אינו ידוע לו מתמול שלשום, להרכין לפניו את הראש — כך — נענוע כל־שהוא — כך — סתם. הרי לך פרצוף ועינים יש — ואתה מחייך. ובכלל...

— ודאי. ודאי! — הניע הזר בראשו — בלי שום ספק!

— כי הנה אנו פוגשים בכל יום — הוסיף שליט — ברחובות אלו, שאנו רגילים לעבור בהם בשעה מסוימה אנשים מסוימים אנו מכירים מתוך כך יפה את פניהם, את ארשת-פניהם, את הלוכם —

— ואת צבע בגדיהם, שהם לובשים — דבר תחתיו הזר בחגיניות יתרה, כאדם המגלה דבר שנעלם מחברו.

— הן: ואת בגדיהם, שהם לובשים העשוים לפי טעם התקופה והאויר ושעת־היום. וגם הם מכירים בנו, ואנו עוברים איש על יד חברו ונתקלים איש בשכם חברו ו...

— אמת, אמת. הלא מעשה־צחוק הוא — הלא — אמר הזר מתוך החיוך של משה רייז — כך הם דבריו של אדוני? נמצא, שגם אדוני מסכים לדברי? —

— והרי דוגמא: — גרר שליט אחרי שטף דבריו — אדוני רגיל לעבור ברחוב הזהב? ובכל יום? יבצד ימין ודאי? בכל רחוב אנו מוצאים צד אחד, שהמטיילים והעוברים והשכים נותנים לו היתרון מן הצד השני. הן. ברחוב־הזהב, בצד ימין, פוגע אני בכל יום בבחור אחד גבה-קומה, בעל שערות ארוכות ומלובש פלירינה, שגופו כבוף קצת דרך־גדלות לצד שמאל.

— הן, הן. גם אני, גם אני. פגעתי בו — ודאי — הפסיקו הזר בדבורו המהיר.

שליט חשד בו שמכזב הוא, אולם מיד התחרט על שבז בלבו לאדם זה המציץ בו בעינים תמימות ומחיכות, ולפיכך הוסיף לדבר כמפיסו:

— הוא מהלך תמיד בלויתן של עלמות. פעם אחת פגעתיו בלויתה של עלמה זקופת־קומה וגזוזת־שער.

— כן, כן — נזכרתי. גם אני, גם אני פגעתי בו. אין אני אוהב את הבחור הזה. יש בלבי, יש בלבי — לא זה! אין זו שנאה — לא! ביטוי אחר...

— הן, הן, כוונת לדעתי — אמר שליט והיה שמח, לפי שנכר היה מפניו ומדבריו של זה, שבאמת פגע בהלז — אני ממש שונא את האדם הזה. אין אני מניח בשום אופן, שאלהים יצר את האדם הזה.

— ודאי לא — הסכים הזר מיד — הוא מעשה ידיו של השטן. כי הלא אלהים לא ברא אותו. בשום אופן לא. טפו! — כעס הזר וירק בקול.

— דבר זה משמחני מאד — אמר שליט — הן עוד לא הכרנו עד היום איש את אחיו ומכל מקום היה איזה חוט עובר בינינו.

— חוט־סתרים! — הקדימו הזר, ושליט הוסיף:

— זה היה רגש השנאה. אמת, מה לנו ולהלז? אולם יש באופן הליכתו, בהצלפת מבטיו, בגופו הכפוף דוקא לצד שמאל —

— על שום מה הוא כפוף דוקא לצד שמאל? — הפסיק הזר את שליט מתוך כעס על הבחור הגבוה.

— הן, בכל הדברים הללו יש נעימה כזו... נעימה... המאוסה עלי,

— עלינו... העיר הזר וקרב כדי פסיעות אחדות אל שליט, שותפו לרגש השנאה.

— לא— אמר שליט — אין אני שונא לו.

— לגמרי לא — העיר הזר.

— אין אני שונא לו — אמר שליט — אלא נראה לי כאילו: כאילו הוא מעליבני. עדיין לא בררתי לעצמי טעמו של עלבון זה. אולי הליכתו היא הגורמת. מהירה היא יותר מדאי וזקופה ויש בה מעין השתערות, כאילו אדם זה מפרסם את עצמו בה ומכריז על עצמו ברבים: „ראו, מה מוצק גופי וחזקים שרירי, חי אני את חיי ביד רמה ואני כופר באלהים".

— יש בו נעימה מאוסה — אמר פתאום הזר, כאילו הוא הראשון השמיע מימרא זו. בכלל — מאוס. פעמים אני חש בלבי בחילה — בחילה סתם, בלי טעם. וכשאני מעיין בה יפה, אני חש שבוחל אני בעצמי, כלומר, לא בעצמי אני בוחל אלא בדמות זו של האדם בעל השערות הארוכות, שנקבעה בתוך הויתי, כלומר, אני בוחל בעצמי — הבחילה כלפי הויתי עולה אלי מתוך דמות זו. לא זה — לא זה — מתכוין אני...

הזר הציץ בשליט מתוך תחנונים של אדם רפה־כח, שהוטל עליו לגול אבן כבדה מאיזה מקום ומתחנן בשתיקה לחברו, שיסייע לו. שליט נענה לו, נטפל אל האבן וגלל אותה —: נענה ואמר:

— עוד באדם אחד אני פוגע לפרקים תכופים ברחוב־הזהב. דרכו להלך בלויתה של ברוניטה אחת. פניה המחייכים מכוונים תמיד אליו כמו הפרחים המפנים תמיד כלפי השמש. אולם עיניו החולמות תלויות אל הרקיע, כאילו אינן מרגישות כלל בהויתו של שכנו. הוא ודאי משורר.

— בלי ספק! הסכים הזר.

— ודאי משורר רעב הוא, שכתבי־ידו מונחים תמיד בכיסו ומזומנים לקוראים, והוא נודד מעיר לעיר ומבית לבית ועובר עבירות, משום שכך היה עושה פאול וורלן. הוא נגרר תמיד אחרי עלמות בוגרות ומכוערות ומדקלם בפניהן את שיריו ואת דברי אהבתו ופורץ בצחוק באמצע, כי הן הוא אדם מוזר ומשונה בהליכותיו. כל דבור, שהוא משמיע, הוא יורק עליו מיד את לגלוגו, והעלמות מאכילות אותו פת שחרית וערבית. הללו הם וונדלי־השירה, שעשו את השירה לא קרדום לחפור בה, אלא מניף של טיול. הם פוסעים

ברחובות כבעלי חובותיהם של הבריות, כותבים שירים מוסיקליים, רואים את עצמם כגאוני עולם ואינם נוהגים לקרוא את כתבי-ידם עצמם.

— טפו, איני סובל את הבחורים הללו — התרגז הזר, וכמעט שרקע ברגלו על הקרקע מכעס.

— יבוא יום, ואיש המכבד את נפשו לא ינבל את עצמו לערוך את רעיונותיו על הניר — סיים שליט.

— האמנם? — שאל הזר, ופניו התמהים נעשו מתוך כך תמימים ביותר — דבר זה מענין מאד — דבור מחוכם. אמת, אמת. אולם... יסלח נא לי אדוני — אמר הזר וכפף את קומתו, כאילו הוא מתנצל על הויתו בעולם — עדיין לא נתברר לי כל צרכו פרושם של הדברים. הדברים, ודאי, מחוכמים, אולם קצת סתומים — סיים הזר בקול של אדם תובע.

פני הזר הביעו סקרנות של תינוק ואשה, של שופט קורא לדין. כל דבור של הסברה, שהשמיע שליט, העלה כנגדו על פניו של בן-שיחו חיוך, תמהון, השתוממות וחנינה, והשורה התחתונה של השנים שלו נשתרבבה.

— הגע נא בעצמך — דבר שליט מתוך אונס — דרך כתיבתו של סופר בן-זמננו מהו? הוא נוטל גליון של ניר, גוזרו ועושו עמודים עמודים. הוא מסדר את רעיונותיו שורות שורות מתוך ליטוש, תיקון, עיבוד, מחיקה והגהה. הוא מסדר לו מקודם תכנית ומדת-הכמות. הוא נכנס בדברים עם המו"ל ועומד עמו על המקח. הוא מקצר ומאריך לרצונו. כלום זו היא המחתה, שעליה מגישים לבני אדם את האש העצורה בעצמות? — וכההגשה כן היא הקבלה, בני אדם קוראים כך — מתוך סקרנות. כדי לתהות על הקנקן. קצת משתוממים וקצת לועגים על אמן השורות המחורזות או שאינן מחורזות. איפה הוא נביא אלהים? אם החיים הם מדבר גדול ושמם, איפה הוא הקדוש השוכן במסתריו של המדבר? איפה היא התורה הניתנת לבני אדם מתוך סערות, ברקים ולפידים?

הספר של זמננו ניתן קרעים קרעים, מעמדי-נפש מדולדלים. זו היא „הרשימה". „ראוי לדפוס" — מה פירושם של הדברים? מי נתן לאדם את הרשות לקבוע בדפוס דבר שאפשר היה לעולם בלעדיו, שאפשר היה לו שלא להקבע? בזמננו כתבנים יש ולא סופרים.

— ושניאורסון? הסופר הישראלי שניאורסון? — שאל הזר.

שליט חייך מתוך רוגזה. „בן-אדם זה עושה את עצמו כתופס את דברי" — הרהר שליט בכעס, וכאילו עמד הזר על הרהורו של שליט, אמר:

— כן, אני מבין את דברי אדוני. ראוים הם להשמע... ומקוריים, קצתם... ודאי בפעם הראשונה אני שומע דוגמתם. אולם שניאורסון הלא גאון הוא. וכי לא כך? — דבר הזר כמתחנן לבן-שיחו שיודה לו לכל הפחות בשניאורסון.

— אה, אה, שניאורסון! בדבר הסופר הגניאלי שניאורסון! — השיב שליט בלגלוג מסותר — אולם אני מדבר לפי שעה על סופרים בכלל. אין אני מטפל ביחידים.

אבל שליט השמיע את דבריו גם על סופרים מפורסמים: קסמים היו לבן-אדם זה להתיר את לשונו של בן-שיחו. אדם זה, אמת, קצת שוטה הוא —

חלף הרהור במוחו של שליט — ואולם חביב הוא. יש בו מן התמימות. הלא יש בי חוש של ריח להבחין בין בני האדם — אמר שליט בגאוה — אך לא מפני כך... יש בי תשוקה לדבר, ואני מדבר. הן חטאתי נגדו: חשדתיו שהוא מכזב.

שליט דן על חזיונות ספרותיים שונים והיה מעריך את כשרונותיהם של סופרים מפורסמים.

— וטולסטוי? — שאל הזר והיה דומה כעומד ומחכה לגזר-דינו של טולסטוי.

— אח, הנח לו לטולסטוי, זה — דבר שליט בהתרגשות — גזלן היה. הוא חבר רומנים נפלאים והיה גזלן בטבעו. ירד נא אדוני לסוף דעתי. טולסטוי כשלעצמו אפשר שהיה צדיק גמור, אלא מזלו היה זה של נוכל. הגע נא בעצמך: האדם הזה נולד גרף. כתב רומנים ונתפרסם. התחרט על שטפל ברומניו, ונתפרסם על ידי כך. הכה על לבו על הטאות נעוריו בפניו של כל העולם, ונתפרסם שוב. את רכושו הפקיר, כמובן, אלא שמסר את המפתח לפלג גופו. רק את המפתח לא הפקיר. תקע את מחרשתו באדמה, ונתפרסם הדבר בכל העולם. נפל מעל הסוס ונפצעה רגלו משהו — הכריזו על דבר זה בכל העולם. פהק טולסטוי — ונשמעה בת-קולו של פיהוקו מסוף העולם ועד סופו. כשנפטר מן העולם? — והן אלפי אלפים ורבבות בני אדם גדולים וקטנים חוטאים וחוזרים בתשובה, נופלים מעל הסוסים, נפצעים ונרפאים, נטבעים ונהרגים, חורשים את האדמה או מפהקים ואין שמם הולך אל מחוץ ד' אמותיהם. לא. טולסטוי זה ירש אח אחרים. גזל את הרבים. אבות-אבותיו גזלו אדמת זרים, והוא לא די שאכל את עשרם של העניים, כי אם בקש לבצר לעצמו כסא בכותל המזרחי של גן העדן, שהוכן להעלובים והנגזלים חלף עמלם, ענים ורישם בעולם זה. הוא התענג על מערני עולם כמו העשירים, והיה מתמרמר על הגזל בשמם של העניים והאביונים וגזל מהם את תענוג ההתאוננות. גם את דעותיו לקח מן המוכן מאחרים. בספרי-מוסרו אין אש, כי אם עשן עולה. הוא היה נהנה ממעשי-יצרו וממלחמת הבינים שנלחם עם יצרו כל ימיו במעמדם של כל באי-עולם, עדי-הראיה. הוא היה משחק על הבמה — ואולי דוקא משום כך היה טרגי ככל משחק על הבמה.

מטולסטוי עברה השיחה לשאר חזיונות החיים והספרות, לעוסקים בצרכי צבור ולדברנים, לעורכים, מו"לים, נואמים ועתונאים. שליט נגרר אחרי גלי דבריו, והלה היה מכה את הגלים. הוא דבר באזני איש, שלפני שעה לא ידע עדיין את מציאותו, את אשר לא היה מימיו מגלה לחברו. אנחנו מכסים תמיד מן הקרובים יותר משאנו מכסים מן הרחוקים. יראים אנו לגלות לחברנו את ספקותינו באלהים, באדם ובחברה, שלא נעורר מתוך כך עלינו את רחמיו של החבר או את בוזו ושלא יתרחק מאתנו על ידי זה. השיחה עם אדם זר מקרבת אותנו אל התגלותנו. מפני כך להוטים כל כך בני האדם אחרי השיחה במרכבת הברזל, בספינה ובגן-העיר. הזר היה אמן-ההקשבה. מתוך ארשת פניו של זה אפשר היה לדון, שכל דבור של שליט הוא לו כנשם. והוא העשב... קרן של אור.

נחה על פני הזר. שליט תפס את הקרן הזאת. סבור היה, שמאור נפשו של הזר נחצבה, ולא ידע שבבואת אורו היא.

— אדם זה בעל נפש הוא — החליט שליט בלבו ואהבו ברגע זה.

שליט גלה לפניו את נכליה של החברה, עסקניה ומשמשיה. סכום ידוע של דעות וחובות ניטל מזמן לזמן בידיהם של יחידים, שקפצו בראש, ונעשה לבלי שרת לתועלתם. דעת־הקהל היא נזיד, שמבשלים לתאותם יחידים, האוחזים בכף־המבשלים, על אש הקהל. מאש המוסר והיופי, העצורה בעצמותיהם של נביאי־האמת, נוטלים הזדים ומוסיפים ממנה על גחלי תאוותיו של הקהל ומתגדלת הבערה. שוטים נכנעים ונעשים למטיפיה של דעת־הקהל הזאת שנתחדשה במוחם של יחידים ערומים כנחשים. אחר כך באים העסקנים ברבור, בכתב או במעשה, מקצתם תמימים ורובם רמאים, המפיצים ברבים את ההובות הללו—והקהל מקשיב ומקבלן בתמימות כדעותיו וחובותיו.

כזה וכזה דבר שליט והזר נענה בראשו לסימן של הסכמה ותמהון כאחד.

— אני מבין. ירדתי לסוף דעתו — הפסיקו הזר מרגע לרגע — גם אני כבר התעמקתי בענינים אלו. הללו הן מן השאלות, שאני מתלבט בהן תמיד, אלא שהאדון, האדון, מה שמו? — מר שליט? — שם נאה ופלאי — כן, האדון שליט נתן צורה לאותו החומר ההיולי, לאותה הערבוביה שבמוחי. אין שם תהו ובהו. כן הוא ממש. טוב שהתודענו איש אל אחיו. גם בי ימצא אדוני מועיל. תועלת ממש. אני מבטיחו. הן. בלי ספק. אדוני תמה? — אני סותם את דברי. ימים יפרשו. הן. ודאי. אכן מחוכמים דבריו. כן. אני מסכים. כאן אני מסכים לשעורים: כלומר, מסכים ואיני מסכים, משום שעדיין יש לדון. לפי שעל פי העיקר — שבכלל — אה, אה — זהו ענין אחר.

כך היו הכרוזים הבודדים, שהפסיקו מרגע לרגע את דבריו של שליט. רובם נאמרו מתוך ודאיות יתרה, ורובם היו מעולפים בסוות. שליט לא הרגיש כמעט בהם, אף על פי שהגיעו לאזניו.

אולם פתאם נשתתק שליט מבויש. הוא תפס את עצמו על הדבר. הוא דבר מה שדבר, וממילא יצא, שכל העולם כולו עם סופריו, משורריו, עורכיו, מולי"ו, דברניו ומנהיגיו הם תרבות אנשים רעים וחטאים, ורק שני האנשים האלה העומדים זה אצל זה אצל תלי הטיט ואגם המים, הם היחידים הזכאים. שליט חש בהתוצאה ההגיונית שבדבריו ונעשה מאוס על עצמו. ראה את עצמו ואת הזר, כאילו באו במחתרת לתוך כרמה של האנושיות, גנבו, רמסו את הפרחים והציצים היותר נאים וגם שמו בכליהם.

תלי־הטיט ואגם־המים כבר נעשה לזרא לשליט. הוא החליט לצאת מן החצר וזז קצת מן האילן, שהיו סמוכים אצלו כל אותה שעה.

ידו של שליט כבר היתה פשוטה כלפי הזר, ובלבו הרהור חרטה: קשה היתה לו פרידתו של הזר. מפני מה? מפני שנשא חן בעיניו, או שמא קשה היה לו להפטר מן האיש הזה מתוך הדברים הקשים, שטפל על חיי האדם. סוף כל סוף מציק היה לשליט הרעיון, שהזר יהא נזכר בו, כשיזכירו מתוך דברי המלשינות על האדם והחברה. ואולי יהא חושדו, שדבר מה שדבר מתוך צרות־עין.

מתוך קנאה, חולשת־אונים. ואולי יבוא בלבו הרעיון: כמה מזמות בלבו של דברן זה, שחושר בכל העולם כולו ובכל הסדרים.

צלילי הפסנתר שבאו מלמעלה מתוך אחד המעונות, השרו קצת חרוה על לבו של שליט. הזר לא הרגיש, כנראה, בידו של שליט, שהיתה מרפרפת כנגדו רגעים באויר, וכנגד זה חל מבטו על ראשו של שליט, שהיה תלוי למעלה.

— ארוני אוהב נגינה? שאל הזר מתוך חיוך של אבק־חנופה, שפירושו היה: אדם המעלה כאדוני ודאי אוהב נגינה הוא.

— לא! — השיב שליט.

— האמנם? — תמה הזר — עניוות...

— לא — השיב שליט — איני אוהב נגינה, לפי שלא למדתי מעולם את תורת הנגינה.

— ארוני לא למד את תורת הנגינה? לא למד? — ומה בכך? וכי משום זה? — אולם אדוני... הן... ארוני — וכי משום כך?,,, דבר הזר מתוך עקשנות של גשם־סתו מטפטף.

— וכי משום כך?—הן, משום כך... דבר שליט בכעס עצור—כלום יכול אדם לאהוב דבר, שאינו ידוע לו על בוריו? הן האהבה היא הדביקות בלב ונפש עם העצם האהוב, הן האהבה היא הידיעה המוחלטה...

כך דבר שליט, כדי לדחות את בן־שיחו. ברגע זה צף על לבו גל שני של הרגשות, שמתוכן נתבררה הרגשה אחת יסודית, שהאדם מסוגל לאהוב דוקא את הדבר הסתום, הפלאי, העטוף, הנעלה והזר ממנו — ולפיכך סיים: — אולם פעמים...

— גם אני... גם אני... — קפץ כנגדו הזר ואמר — גם אני כונתי לרעיון זה... פעמים: הן פעמים הנגינה משפיעה כל כך על האדם המרגיש... היא מעלה דמעות בעינים. כשהאדם הוא בעל הרגשה. ודאי גם אדוני...

הזר הטעים את המלות ,,מרגיש" ,,והרגשה"; דבר זה עכר את רוחו של שליט מתוך סמיכותן של שתי המימרות: ,,כשהאדם הוא בעל הרגשה"; ,,ודאי גם אדוני". משמע היה בפירוש, שגם שליט הוא בעל הרגשה יתרה. המלה ,,רגש" בכלל מאוסה היא מאד; כהמלות ,,לב" ,,ודם; ולא כל שכן; כשהיא נשמעת מפיו של אדם שוטה, שמדקלם אותה.

קשה היה לו לשליט להסתכל בפניו של בן־שיחו, שהיה נראה כאילו הוא מקבל את דברי הנופתו. פניו של שליט הביעו בוז; וכדי לכסות על הבוז ולפייס את הבזוי על ידו הוא מדבר בהתרגשות:

— הן. פעמים. פעמים ביום קיץ יש שהנגינה מתוקה על האדם. הנה אדם מתהלך ברחובות, מתנודד כעלה נדף, שרב, אבק, אספלט רותח מעלה הבל; כרכרות עפות, מרכבות־הטראם מקשקשות והאדם מתנודד ביניהם: לשם מה? למה? ומסביב פרצופים —

— המון פרצופים — הוסיף הזר.

— הן. המון פרצופים. גברים, נשים. חטמים משורבבים כזיזים. הפנים כמושים. שופעים זיעה. פשוטי כלי־חומר. אין ארשת כל שהיא. אין רוח קלה

נושבת. לפני שנים מרובות היו דמדומים של אור, של הלך־נפש, ועכשיו, עכשיו אתה נאד נפוח, ריק.

— ריק ממש.

— הן. ממש. ופתאום עברת מתוך ריצה את אחד הבתים, והגיעה לאזנך קול זמרה בצירוף נגינת פסנתר. זו היא קול נגינתה של עלמה רכה ונאוה וכאילו כל הפרצופים הללו, פשוטי כלי־ההומר, הכרכרות, מרכבות־הטראם האספלט הרותח, הכל, הכל נעקר מיד ועף באויר ונתפורר לחלקיו ובטל מתוך ההויה, ועל לבך החשוף נשבה רוח שדמות.

— מרחבי שדמות... העיר הזר מתוך עיון עמוק: ושליט הפסיקו:

— אולם להתעכב כאן אסור. אל עמוד, כי בנפשך הוא. הנה עבר צליל מתוק את לבך — התמהו בלבך, עבור והעבירהו מכאן והלאה, כי עוד רגע, עוד שעה קלה, ובעד החלון הפתוח ישתרבב ראשה של עלמה בוגרת, תאונית־המבט וכעורת־הדמות. היא המזמרת. ומיד ויהובל לך ולהצליל. לא, עבור מכאן והלאה עם הצליל המתוק ועם הדמות הנאוה, שחננך דמיונך, שלל־הכרך באחד הרגעים הספורים.

וכמו בקש שליט לקיים את דבריו במעשה, משך את בן־שיחו בידו, ושניהם יצאו מן החצר. הזר תפש את שליט ושלב את ידו בזרועו. והנה הם מהלכים זה בצד זהו שלובי־זרוע, והם עוברים על פני רחובות וסמטאות מרובות, ושליט מספר לו, ולא לבו, שנולד בעירה קטנה בפלך רחוק שבחבל הדרומי, שיש לו רע נאמן, רע אהוב, ושמו משה ריין, שבעירה קטנה זו נתחנך בלא אב — אביו מת עליו בילדותו, — ובלא אם — אמו היתה נתונה כל היום אל החנות — ולכן נתחנך על ברכי סבתא, שאהב אותה יותר מאב ואם ואחות. כשנסתלקה הסבתא — הוא היה אז כבן תשע — עלה על המטה והשתטח על גופה של המתה: ראשו על ראשה ופניו על פניה, והיה מתופף בידו על ראשו ואת ראשו הטיח בכותל, והיה תמה על שלא שבה אליה נשמתה, והיה בוכה עד שהתעלף. אחר כך עברו ימים ושנים, קיצים וחרפים, והוא ישב באחד הימים על ברכיו של רב ישיש ויפה־תואר כמלאך אלהים, מנהיג הישיבה באחת הערים הרחוקות שבליטא. היה הלה מלפפו ומחבבו ומקלסו ולא זז מלחבבו, עד שעמד ונשקו על מצחו ואמר לו:

— מובטחני בך, בני, שתהיה לרב וגדול בישראל!

פרק ב

שליט הפסיק פתאום את דבורו, והרגיש בפניו המרוכזים של בן־שיחו ובשורת־השנים התחתונה שלו המשורבבת לקראתו. פיו של הלז היה פעור כולו, השפה התחתונה היתה תלויה קצת למטה, ודומה היה, כאילו התכוין למצוץ בשפתיו כיונק. שליט נשתתק מתוך כעס. התבונן על סביבו.

— רחוב הברזל! — הכריז פתאום בקול.

— הן, אדוני. — אמר הזר בהכנעה ונרתע לאחוריו כדי־פסיעה, כחולק כבוד לבן־לויתו — אדוני...

— הן! השיב שליט — המקרה הביאני אל הבית הזה. רחוב־הברזל, עשרים ושלשה. ענין לי פה.

— עשרים ושלשה? — גם אני. גם אני עסוק. אדוני נפטר ממני? סיים הזר מתוך ראנה קלה, שנשמעה בקולו.

ידו של שליט כבר היתה פשוטה לקראת הזר. פניו של זה הסמיקו כנעלב קצת וככואב על הפרידה.

— כנראה, כנראה — השיב שליט על שאלתו האחרונה של בן־שיחו ורכך את קולו כמבקש לפיסו — אני בהול. לרגלי ענין אחד; ברגע זה נזכרתי בו בתוך הבית הזה דר... דרה — תפס שליט את עצמו על השקר — מכרה אחת פייגין, כלומר, חנקין — חזר בו שליט, על שגלה לזר את סודו, ולפיכך החליף את השם הראשון בשני. אולם הזר תפס דוקא את השם הראשון ואמר:

— פייגין? אה, אה — שם ידוע לי, אם איני טועה. אימתי שמעתיו? אימתי? והיכן? ולמה נפקא מינה? — עובדה היא: שמעתיו. ושמה של השניה?

— ריבה אחת!... השיב שליט בהתמרמרות כבושה ולא גלה לו את שמה, כדי להכעיסו, אף־על־פי, ששם זה לא היה חשוב לו כלל.

הזר נטל לתוך ידו את כפו של שליט, שכבר הגיע בינתים עד השער, לחץ אותה שעה קלה.

— ושמי דרבקין — אמר בקול שקריאת „הידד" נשמעת ממנו: הידד, מר דרבקין! — ומה שמו של ארוני? מה שמו של האיש, שאני עתיד, וראי, לכברו, לפי, לפי שיש בי הרגשה כזו — היא תוססת תוססת...

שליט הפסיק את הטיראדה הממושכה, פרש את שמו, עקר את כפו מתוך ידו של דרבקין והתרחק ממנו בפסיעה גסה. דרבקין הדביקו על המדרגה הראשונה של מעלת־המסדרון, שעלה עליה שליט.

— הלא דירתו של אדוני אינה פה! — אמר דרבקין ספק מתוך ערמה ספק מתוך תמימות — והיכן היא דירתו של אדוני גופו? —

— אני... שלי... ברחוב־הזהב — השיב שליט בשפה רפה.

— אדוני ירשני לבקרו בחדרו בשעת־הרחק, בשעה שהלב... שהלב... כשסתו יורד ללב...

— בבקשה. וראי. מה זו שאלה? — דבר שליט בסגנון מהיר, כדי להשתיק את ההכנעה שבקול השואל. — מספר־ביתי הוא שבעים וארבעה.

— שבעים וארבעה? — יפה. כך. אדוני מרשה לי לבקרו בחדרו? — וכהסכמת הלב, בהסכמה גמורה. אל נא יהא לבו של אדוני נוקפו. אני אין דרכי להפיל את עצמי על אחרים למשא. אני אהיה מוקיר את רגלי מביתו. רק כשהשעה תהא דחוקה לי ביותר. כשאין מפלט. כשהשמים ברזל והאדמה נחושה...

— למה? בבקשה. שלום —

— אני חוזר על דברי. מוכן אני להיות מבאי־ביתו, אם הדבר הוא לרצון לפני אדוני. אני חוזר על שאלתי: יואל נא להתודות. אל נא יכפה ממני, אולי אין דרכו של ארוני לקבל אורחים בביתו?

— אדרבא, בבקשה.

— אם כך — אבוא. כן — אבוא, עדיין אינם ברורים לי היום והשעה,

אבל ברי שאבוא אליו. ביום הרביעי או ביום החמישי הבא. ואולי בששי. איני קובע זמן ואיני מבטיח, שלא אתברה, אולם את הבטחתי אקיים, אם הדבר לרצון הוא לארוני. שלום. אני בהול מאד, אדוני... ידידי, מר שליט. סליחה. אני בהול. אין לי פנאי. הרשני נא ללחוץ את ידך באהבה קודם פטירתי.

שליט חייך מתוך לגלוג קל. הזר, שפשט ראשון את ידו, אחז את כפו של שליט יותר מכפי השעור ואמר מתוך אנחה קלה:

— כך. אנו נפטרים זה מזה. לצערי. אחרי הסליחה.

דרבקין זז ממקומו, ואולם עמד שוב כמרכבת־הברזל שמתעכבת קצת אחרי ההרתעה הראשונה. דרבקין העיר קודם הפטירה:

— יש לי רע, זן שמו, שמעון זן. הוא מחבר שירים. אינו מקריאם לאיש. לא. הוא נחבא אל הכלים. כדאי היה, שאדוני יכירו. כדאי היה. הוא טפוס מענין. יש בו דבר מה... סודיי... גם באדוני יש דבר מה... מובטחני בו,,, יש בו מה שאין באחרים ולא בי... שלום, אני בהול מאד.

שליט כבר עלה על המדרגות העליונות של המעלה בקומה הרביעית, אולם התחרט וירד מיד לתוך החצר. קשה היה לו לסור ברגע זה לתוך חדרה של פייגין. הוא נזכר בדבריו, שהשמיע כל השעה באזניו של הזר, ודמיו החלו שותתים לתוך פניו מבושה. בלבו היה תוסס רגש כעין זה, שחשש האדם הרואה בחלומו אפלת לילה ומקשיב צלצולי־פעמונים המבשרים את הדליקה. קפץ בבהלה מעל מטתו. התפרץ לתוך הרחוב ערום. פשפש בעיניו את להב הדליקה ולא מצא. פקח את עיניו לרוחה וראה והנה אור היום גדול. עוברים ושבים מרובים. אין פעמונים ואין דליקה, והוא ערום ויחף בעצם הצהרים. כזה היה הרגש, שהיה אוכל את לבו. את אשר לא גלה מעולם למכריו הקרובים, ואפילו למשה ריין, חשף היום לפני אדם זר, ולא עוד אלא שמסר לו אפילו את שלשלת היוחסין שלו. טפו, מאוס! — חי לו בעולם בחור, שנולד בעירה קטנה שבחבל הדרומי, חי לו בסתר. סבל מחסור ורעב בסתר, נחבא אל הכלים. לא נחבא כי אם החביאו אותו אל הכלים, כי למה יסובב את עצמו בכחש? הבה וארתס בדעתי וברצוני הטוב את עצמי בכבליו של חוק הברזל, של אפני החיים ההוים המוחשים, של התנאים, של קולות התרועות הרועשים בחלל העולם ושל קולי ההלוש, הגוסס, חי לו בחור, התנודד בתוך הפרוזדורים, ואולם ידע לכבד את עצמו ואת מקומו בפרוזדור. מעולם לא משך בפעמוני זרים. לא הטיל את עצמו למשא על אחרים, כמבטאו של האדון דרבקין, האדון הנכבד, הפקח, הטפש, התמים, הרמאי, הגאה והנכנע מר דרבקין — חי לו בחור ונטלטל בכמה וכמה טלטולים ונתגלגל בכמה וכמה כרכים וערים, בין רעים ורעיות, נחמדות ואהובות — מה שמותיהן? סוניה, יחנה, פריל. והשאר מה שמותיהן? — אולם את אשר הרה והגה במעמקי לבו לא גלה מעולם לשום איש, ולא שתף מעולם את יומו עם אתמולו, ולא דבר באזניה של בת־ישראל אחת את אשר לחשה לו חברתה — הלך בחור זה, מצא לו בן־אדם, ששמו דרבקין, הבהול מאד לעסקיו, נטפל לו ושתפו לימי נעוריו, לנגינתו לשנאתו הקדושה, הטהורה — טפו, מאוס! —.

כאלה בקירוב, היו הרהוריו של שליט בשעה שעמד על המדרגות. אמת,

אחרי שירד לתוך החצר, חזרו אותם הדברים עצמם ונתגלו לו שוב, עטופים מסוה של אור. נטשטשו בזכרונו כל העויותיו, המישונות יבאורה, של דרבקין, שורת־השנים התחתונה המישורבבת, חדותו ראווילית וההצטדקות שבגופו על הויתו. ראה את דרבקין התינוק המקשיב, דרבקין העשב, והוא נגלה לעצמו רגע אחד כגשם המכה ומגדל. הוא עלה בעיני עצמו והקשיב את ויחש נשמתו, את שאגת הגידול של הנשמה שהיא החדוה התוססת, ולבו השיאו לחזור ולעלות ולסוו דוקא ברגע זה לתוך חדרה של פייגין. ומכל מקום יצא את חצרו של בית זה, כדי לחזק את חדותו בתוך שאגת הכרך ולהביאה לפייגין מוצקה.

אולם חדוה זו היתה רופפת כל כך, עד שנסתלקה ממנה חיותה מיד היא לא היתה כבירה, כדי להעמיד את עצמה בתור מהות מופרשת, בפניה של שאנת הכרך התקיפה ממנה ולהתהרות אתה, ולא יכלה לאבד את עצמה ולהתמזמז בתוך השאנה של אהותה הנעלה ממנה, עמדה והתחפשה בלבושה של התוגה. נוגה ה״ה שליט בעיניו. הוא, המורה את תורתו לדרבקין אצל תלי־הטיט ואגם־המים, לאדם שוטה זה הוא גשם. מה נלעג הוא. הוא, הבז להאלפים, והרבבות, מתרפק על אדם שוטה, שפער כנגדו פה כמקשיב. כך באה התוגה בתה האהובה של החדוה, והתנקמה בשליט בגלל אמה, על שהשתמש בה לגאותו הנסהרת וזייף את הגושפנקא שלה.

שליט ברח מבויש לתוך חדרו.

כחמשה רגעים עמד שליט מאחרי הדלת של בית־דירתו, עד שנשמע רעש סנדלים וקול תלונה, שהגיעו אליו מבפנים. הדלת נפתחה לפניו בידי בעלת־הבית, אשה פרועת־שער ופרומת־שמלה. האשה נרתעה פתאום לאחוריה מפחד, כאדם שהיה שקוע כולו באופל, והדליקו פתאום לעיניו גפרור.

— חיים, הוי, חיים! — צעקה בעלת־הבית מתוך בהלה ונרתעה בכל גופה לאחוריה — הוי, נבהלתי! — סימה והניחה את כפה על לבה כמגינה בפניו מפני השתערות.

שליט עמד בלי נוע על גבי האסקופה. שניהם הציצו זה בזה בתמהון של שתיקה, כאילו ראו איש את פני חברו בפעם ־ראישונה או אחרי פרידה של שנים מרובות. פתאום חייך שליט בפניה. נהנה מן הפחד שבכל הויתה. החיוך הזה נראה לבעלת־הבית כחיוך של לגלוג. ירקה בכעס בפניו. התחילה מתרחקת בפסיעות גסות בקשקוש סנדלים וגניחות קולניות.

אחר כך עמד שליט רגעים אחדים על גבי האסקופה כנבוך, זז משם, סגר את הדלת, עבר את שני החדרים האפלולים השרוים בדממה. ראה את בעלת הבית שוכבת במטה ופניה שקועות בכר. ודוקא משום כך כפף קצת את פניו אל הצד, כדי להציץ הצצה קלה בהפרופיל של הפרצוף ולינוק ממנו את הפחד המתוק ואת דבחילה שבו. רגלו זזה קצת ליד המטה. אולם מיד תפס את עצמו על מעשה זה ונרתע לאחוריו, כאילו מעדה רגלו, התחזק ותפס מעמד, החיש את פסיעותיו ונתחמק לתוך חדרו.

— הדלת! — הוי, הדלת! — נתגלגל קולה המרוגז של בעלת־הבית מסוף חדירה ועד סופה.

שליט לא השיב על דבריה כלום. פסע אילך ואילך לארכו של החדר כרוזה הנרגז של בעלת־הבית לא פסק.

— הוי, הדלת! הבחור לא סגר את הדלת! הוי, חיים! —

שליט עשה את עצמו כלא שומע, נהנה היה בלבו מקולותיה המטורפים וששׂ היה להרגיזה.

— הדלת סגורה! — קרא לבסוף שליט, שפתח לאט את דלתו לתוך חדרה של בעלת־הבית — כגרתיה, בידי סגרתיה!

— היא פתוחה, פתוחה! — השמיעה בעלת־הבית את פזמונה הממושך— אני אומרת: פתוחה! והוא: סגורה! את עיני הוא נוקר. את אזני הוא אוטם. נכנס לו בן־אדם זר לתוך הבית ולא כלום. דלת, כשהיא פתוחה, כלב בא, מתפרץ בעדה, חתול שחור בא, מתפרץ בעדה. כלום ראיתם, שדלת שאין נועלים אותה, תהא עם כל זאת נעולה? שדלת תסוב מאליה על צירה? חתול שחור, מאוס— טפו! — היא ירקה בקול — סחי ומאוס! חצר מלאה סחי ומאוס, דומן, אשפה, שופכין, ריחות, ריחות רעים, זוהמא, הכל זוהמא! טפו; הבחור! — סר לו לתוך הבית — ולא כלום. פתח את הדלת של חדרו — ולא כלום. למה פתח את הדלת? למה? — אה, למה? —.

דבריה, שהיו תחלה מכונסים ורחופים, נעשו לבסוף מפוזרים ומצומצמים כגשם הדק אחרי סופת־מטר. בשעה זו כבר היה שוכב שליט על המטה, מעמיד את עצמו תחת זרם־דבריה להנאתו. ברגע זה התקשר לבו עם המטורפת הזו יותר מעם כל האלפים והרבבות, שברח מהם: הוא נוזנה מדברי־הטרוף, שיצאו מפיו של בודד המסתתר בכרו מפני שאגת־ההויה של הצבור. הוא אמנם לא יכול לברר לעצמו את הקשר שבין הדברים, וגם לא נתן את דעתו על כך. אולם חש שקלוח־דבריה גם כן משתער על הצבור וטופח עליו. הוא והמטורפת— שני קלוחים מרוחקים זה מזה ומאוחדים בנקודות־הכותרות שלהם: בההשתערות על היש, במתיקות ההתקוממות והקובלנא, בהבוז אל העולם המלא סחי ואשפה.

תבת־זמרה התחילה מנגנת נגוני־עם בהצר. מתוך הנגינה ינקו הדברים הסתומים מתחלה את בירורם. תקפתו תשוקה עזה אל המטורפת. לשכב אצל זו בצרה, לחבקה, להתרפק עליה, לנשאה ולטלטלה בזרועותיו ולהשליכה אל תלי־ האשפה, להציגה ערומה בראש־חוצות, לירוק בפניה או להיות נרמס ברגליה עד שיעשה חתן־היופי מדרס לכעור. סלדו בו דמיו, לבו נקפו, והוא התביש בפני הדיין העליון המנצח על הויתו. הוא נעלב על ידי תשוקתו זו, וכפר בה. חלפתו מין בטחה: תשוקה זו לא שלטה בו כלל, אף־על־פי שהיתה חרותה במוחו. הוא שקר למוחו ולא ללבו. הוא לא ראה את עצמו כשקרן. אילו היה השקר הזה פוגע גם בלבו, היה שקר זה ודאי מתכשר על־ידי אחר, שהיה מתפצל מתוכו כדי להמליץ עליו.

נשבה רוח והרימה את הוילון של חלונו. הוא הציץ בחלון. ברגע זה נשתרבב כנגדו ראשה של אשה צעירה בעלת־חן, שתינוק מנמנם בזרועותיה.

שבה לשליט החדוה, שהתחפשה תחלה ברחוב בלבוש־תוגה: לבו שש על האשה המטורפת מסורבלת הבשר והכעור, וכרוז יצא מתוכו לסבב אותו בכחש אמר:

מה נהדר המחזה! אשה רכה בשנים ויפת־חן שרבבה את ראשה כדי להתקשר, ולו לרגע, עם ההויה, עמו, ורק לרגע. אולם כולה היא של התינוק המנמנם. מה נהדר המחזה! על־כן תכה בו השמחה את גליה.

הפרצוף הנאוה של האשה נעלם. שלים הביט אחריה כאחרי שקיעתה של חמה. היא תכנים את התינוק המנמנם לתוך עריסה שבחדר אפל, והיא עצמה תהא מוטלת על המטה הסמוכה, תנענעו ותשיר לו שיר. הוא ירמוז לה באצבע, ירמוז באצבע, והעריסה תעבור ביעף ותתפוס מקום בתוך כתליו של חדר זה, והיא תעלה על מטתה של המטורפת, לפי שקמה סערה ועקרה את המטורפת והפריחה אותה באויר ואיננה. משונים סדרי עולם. קרובים נעשים מרוחקים ורחוקים נעשים מקורבים. דירים דירים ניתן העולם וכתלי אש ביניהם. אנו הולכים בשורה וסמוכים איש על כתפו של חברו, אולם את פניו אין אנו רואים. יצא נא, יעמוד כנגד חלונה, יקעקע את הכותל, יחייך לה בפניה, ירמוז לה באצבע, יפסע על פני החדר, ירים קול וירגיז את המטורפת, ישכב על המטה וירדם, ירד לתוך הרחוב, לבית-הקריאה של ספרים, לחדרה של פיינין, ירדם, יערוך מכתב ארוך ומפורט למשהריין וירצה לו את כל פרטיה של הפגישה עם דרבקין, יתודה לפניו על ההלטתו לאחוז במעשים, לעבוד עבודת פרך גסה...

לא הרגיש שליט, שבינתים כבר ירד מעל המטה, לבש את מעילו וירד. כשנתן דעתו בדבר, נתגלה לו, שמתכוין היה ללכת לביתה של פיינין.

אמנם לא רחוק היה ממנו הבית הכחול שבכפר דמפובקה, והוא העומד כל ימיו ומקשיב לרשרושי האלון, המשמיע לו דברי אהבים ברבבות פיותיו עליו. הרוח הוא המתווך ביניהם ומשיא את הישיש הזה לתנות אהבים עם הבית הכה־ל. ואולי מתרגז הוא על הלז, שעמד כחוצץ בינו ובין חבריו המרובים שבפרדס הסמוך.

ובפרדס מתהלכים יחידים הוא ואידה. הנה היא באה לקראתו.

— הירשני אדוני להלוות אליו?

— בבקשה!

— אדוני לא הרגיש כלל בי, שלבושה אני שמלה חדשה? — שואלת אידה, שלא החליטה עדיין בלבה, אם ענין זה פונע בכבודה עד כדי להעלב על ידו אם לא.

— מה נאוו פעמיך, כלומר, מנעליך! — קורא הוא בעליצות.

— ושמלתי החדשה? —

— נהדרה!

— בשלשים רובל עלתה לי. כלום עול הוא? כן? — פזרנות? — ואני עלמה עניה. הלא כדברים אלו אני קוראת מעל פניך.

— לא כדאי, אידה, למה? אדרבא. אידה אידה. האשתטח על הרשא? האתגלגל מעל ההר הזה לתוך הנחל?

— אבכה.

- האטפס על צמרת האלון ואתחבא בתוך ענפיו? —

- אהיה מחפשת אותך בכליון עינים.

— האכה בגרזן על ראשי? —
— אמות —
— ואלא מה, אידה? להשתטח הדשא? — כן? —
הקדימתו אידה, צנחה על הקרקע, פרסה על הדשא את סינורה ואמרה מתוך רמיזת אצבע על עצמה:
— כאן ינוח ראש זה. אני — הדשא בשביל ראש ענוג זה! —
האלה היו דבריך, פייגין, מרת פייגין, פייגין היקרה לי כאמי? — הכן היו דבריך באותו הקיץ? — והלא עלי האילנות רשרשו ונענעו כצמרות: הן, הן! — ואחר כך: ערבי ירח, והם יחידים כלפי הלבנה. ערבה רחבה ושממה. לא דובים ולא אריות ולא שעטת סוס, ואין הוא מתירא אלא מפני זו, מפני בת־לויתו, כי הנה הלבנה במילואה, והאילנות מלבלבים, ונירון הטפש מתלבט בין רגליהם, והם יוצאים את הפרדס ופוסעים במשעול של חול לאור הלבנה, ואידה אינה מתיראת, לפי דבריה, מפניו כלל וכלל כי, אדרבא: יואל נא וישאנה ויטלטלנה למזרח או למערב, לצפון או לדרום, ואפילו בין דובים ואריות נכונה היא לעבור עמו, כי הוא הדוב והוא הארי והוא הכלב הנובח כנגד הלבנה, כי היא הלבנה שבשמים, והוא בז לה בלבו, כהכלב הבז לירח השקוף במי הנחל. אולם לא כן היא. אדרבא, יקשיב נא לדפיקות לבה, כי כלום דרכו של לבה בכך? אל נא יתעה את נפשו בשוא. כבר היו ערבי ירח בחייה, והיא היתה מתהלכת במשעולים, ולא יחידה היתה בערבי ירח אלו, כי אם בודדה, כי עוד לא נחה על כתפה יד זו הרצויה לה, חוץ מאחת. ודאי סבור הוא. שהיד הזאת, המשומרת בשבילה, נחה עכשיו על כתפה? אל נא יתעה את נפשו בשוא. לא זו היא היד. ואם זו היא, אל נא יהין להשמיע זאת בפיו, אל נא יהין, כי מי נתן לו הרשות להתגאות? אפשר שגם הירח מאיר לכבודו? עזות כזו! — ואם יש בלבה הרהורים... הרהורים של... ודאי סבור הוא, שמתכוונה היא להרהורי אהבה? כך סבור הוא? כי על כן אדם תמים הוא. ואם יש, שגם התמימים קולעים לפעמים אל האמת, יבוא נא ויקבול על הירח המלא: הוא שמשיאה לדברי טפשות. אולם אל נא יחמול עלי. הוא חומל עלי. אני מכירה מתוך פניו. אל נא יעיז. יש בי... יש בי ארס, יש בי... יש בי נחש... אל נא יחמול עלי. איני ראויה לחמלה. הנחש הוא מניני. גם כך זוחל נחש זה — כי על כן מציצה אני בירח המלא, ולבך הטפש ודאי משיאך מפני כך להאמין, כי כלתה נפשי אחריך, כמו אחרי הירח. ומי יודע, אם התמימים אינם צודקים גם כן לפעמים. אנא יחוס נא עלי ואל נא יחמלני, כי אין בי אפילו ניצוץ מהרהורים אלו. חי נירון הטפש! אין בי חלילה וחלילת יקרא נא תגר על הירח המלא, על הלובן והשקט. כי יוצאת נפשי אליהם, ואינה משיגה אותם, כי רחוקה ומרוחקה היא מהם, ועל כן יטלטלני וינשאני איזה דבר אליהם. הדרך אליהם על יד זרועותיו קרובה יותר. כך מאמין לבה הנואל של נערה בערבי ירח, אנא, אל נא יחשדני שמקושרה אני בו בעבותות; רק על ידי קרני הירח והמות נשמותינו מקושרות. כי הנה ומים לא רבים יחלפו — הן כך הוגה לבו — ואלפי פרסאות יעמדו כחומה בינו ובין הלבנה המלאה העולה על פני שדמות ובין הכלב הטפש ובין בריה נוגה ופתיה זו — ואפשר שהיא

ערינה גם כן קצת — וכשם שישתכחו ממנו שם במרחקים כל אותם הריחות הערבים הנפוצים בערב זה על ידי אילנות הפרדס, כן ישתכח ממנו גם זכרונה של הבריה הנוגה והפתיה — ואפשר שגם עדינה קצת. אנא, אדון, שכחני נא ואל תזכרני. עד עולם אל תזכרני. אל תגד את שמי לא למודע ולא לרע, לא לאהובה ולא לכלה, לא לאשה ולא לבן. שכחני, שכחני. האזן נא את תחינתי: שכחני, שכחני, גם לרוח אל תגד את שמי ולא לסערה. אני הרוח, אני הסערה. ונירון הוא טפש. הוא מקשיב לכל דבור ודבור היוצא מפי ו... מאמין. אל נא תאמין, נירון, אל נא יאמין האדון ש... עוד לא שכחתי את שמו, כזבתי, הכל בי כזב ותרמית, אין בי לא אהבה ולא נחש... אם זקנה יש לי — אלמנה ועניה ואחות בכירה מדולדלה ונובלת — אני לה שורש יבש, והיא לי עלה נדף... שלשתנו בחדר צר... רצפת אדמה וטחב. ובלילה אל נא תעמוד מאחרי חלוני ואל נא תקשב. אני אינני מתיפחת ואינני מורידה דמעות... אין בי דמעות, אבי הוביש את המעין הזה בשעת תפילותיו. אני אינני בוכה, הן... הן... שתיהן::: הן דברי שטות. ואימתי יוצא אדוני את הכפר? — אל נא יצא, כי יתחייב בנפשי. אל נא. אל נא. יצא נא. אנא. אדרבא. ומהר יצא בלא דחוי, אדרבא, אדרבא... יזהר נא האדון! — שמע שליט פתאום כרוז.

הוא הביט על סביבו. כמעט שלא נפל תחת גלגליה של עגלה, שהגיחה בשעה זו דרך אחד השערים, שעמד אצלו. זה היה הבית העשרים ושלשה שברחוב הברזל. מראות המציאות טפחו על פניו ונתפרקו ממנו כבלי ההזיה.

הנה הוא מטפס על גבי המדרגות, ודעתו צלולה: הוא עומד לנוח מרגע לרגע, כי נזרקה עיפות בגופו. הן הוא מטפס ועולה לשם. הן הוא יסור לתוך חדרה. היום יסור. בזה אין שום ספק, — דבר לעצמו בקול, כדי לעכב בעד הרטתו. היום. היום הרת דבורים מפורשים. את כל רחשי לבו יערה לה. כלו דברי הושתיקה. הוא יקרע מעל עצמו את מלבושי הבושה. הוא רואה בחזיונו את הלבושים הקרועים ושמח על הקריעה כמו על ההריסה. בלכתו הרים מעל המדרגות שבר כלי זכוכית, שנזדמן לו, ונפצו לרסיסים. הוא יעמוד לפניה כמות שהוא: בצחוקו ובתנועותיו, בדבורו השוטף ובחריצות שכלו, בכשרון לענו ובעמקות הסתכלותו. הוא יגיש לה את דיוקנו של דרבקין כמות שהוא עם שורת השנים התחתונה המישורבבת ועם צער הבטוי שבו. את בעלת הבית המטורפת ואת הפרצוף הנאוה של התינוק המנמנם, את חדותו ותוגתו, את דברי חכמתו ואת הרהורי חטאיו — את הכל, את הכל יפיל לרגליה. ובערב של היום: מרת פיינין הכבודה! הלא את רוח, את סערה, את נחש, את ירח, הלא את לי שורש, הלא את נשקפת לי משחר ילדותי, מבת צחוקו של רבי באל"ף בי"ת, מאהבת אחות ורחמי אם. הלא אני עבדך ושופטך, אסקופסך ואיש ריבך, אני הזכוכית המגדלת את מרותך, את קרן אורך הדל, ואני קרן אורך! אני בז לך, מרת פיינין הכבודה. — הוא הקיש בדלת — שלום: מרת פייגין בביתה? —

— האח, האדון שליט! — יכנס נא! נשמע כנגדו קולה של עלמה ממוצעת קומה ובעלת פנים שחומות ומנושמות, שפתחה את הדלת בפניו, ובירה ספר. זו היתה העלמה חנקין, חברתה של פייגין לדירה.

פרק ג

רגעים אחדים עמד שליט כנבוך, ועיניו היו מפשפשות בחללו של החדר הריק. ברי היה, שפייגין אינה כאן, ורגליו לא יכלו לזוז מעל האסקופה. אולם חנקין משכה אותו בידו. הוא סר לתוך החדר בלי חשק. ישב על כסא. העלמה חנקין הגישה את כסאה אליו, הניחה את הספר שבידה על ברכיה. פניה הסמיקו כשפיה פלט שלא מרעתה:

— אדוני שליט, ודאי חדשות בפיו.

— אין חדש, השיב שליט בקצור. הוא שתק מתוך כעס על חנקין, לפי שלא מצא את פייגין בחדרה.

— כך, כך, אדוני שליט. גמגמה במבוכה של בושה העלמה חנקין, שלא ידעה במה לכבד אורח הגון שכזה. ובשעה שכל עצמותה התרפקה עליו ובקשה ממנו סליחה על כעורה וטפשותה ועל שאין בה הכמה להעסיק אותו בדברי חן, נרתע אליו גופה מעצמו כדי לפייסו. היא הגישה את כסאה אליו. הוא הרחיק את הכסא בתעוב. פניה נתעותו מתוך מצוקות־נפש. ברגע הזה הציץ בפניה וחמל עליה.

,,אכזר'' — הכהו לבו — וכי זו מה חטאה? מה? — ובדיעבד הן טוב שלא מצאתיה — את ה... שניה. — הוא מחה כנגד הבטוי ,,שניה'' שבמחשבתו, הכולל את שתיהן כאחת, שהן מחלל הוא על ידי כך את כבודה. ,,הן טוב שלא מצאת את פייגין — חזר במוחו על הרהורו — שאילו מצאתיה, במה היינו מסיחים? — הנה אני יושב. הנה... ומה?.. מה בפי?''

— כך, כך, אדוני שליט...

— אה? — מה? — שאל שליט, שנעור על ידי דבריה מהרהוריו — אה, כן. הגברת היא יחידה? — סיים והעלה צחוק על שפתיו, כדי שפניו לא יהיו נראים נוגים.

— יחידה, אבל לא בודדה — השיבה חנקין בעליצות, שנראתה לשליט כמעושה. ברם — הוסיפה אחרי דממה קלה — מרת פייגין יצאה מן החדר לפני עשרה רגעים בערך.

— באמת?... שאל שליט מבוהל ונרגז.

— הארון שליט כבר השיג שעורים? — שאלה חנקין אחרי שתיקה ממושכת.

— כלום מחפש אני שעורים? — השיב שליט בגאוה.

— לא? — סליחה. טעיתי... הצטדקה חנקין — ואני סבורה הייתי, ש... שאדוני זקוק ל... אדם אחד, מכר אחד בקשני להמציא מורה לבנו, וסבורה הייתי... ומה הכרך ו. בעיני אדוני? הכבר ראה אדוני את ו.? —

— מה זו שאלה? — השיב שליט — הלא כבר שהיתי פה כשבועים.

— כשבועים? — באמת? — המלה ,,באמת'' יצאה מפיה בהטעמה זו, שיצאה לפני שעה קלה מפיו של שליט. דבר זה הכעיסו מאד. — ואני רואה את אדוני כמכר ישן נושן...

— אני כבר עברתי ברגל את הכרך מתחלתו ועד סופו — אמר שליט

ותפס את עצמו על התגלות לב יתירה, ולפיכך החליט להשיא את השיחה לענין אחר — ספר זה שביד הנברת מהו? —

— זהו „ספר האגדה". ארתי אוהב אגדות חז"ל? — לא זה. אדוני אוהב אגרות?...

— אגרות?... הן. ודאי. מה שייך? פעמים...

— וגם את השתיקה אוהב אדוני, כן? פעמים או... תמיד? —

— דהיינו?...

חנקין נבהלה מפני העזות שבשאלותיה, ודוקא מפני כך הוסיפה:

— ארוני ודאי אינו שותק אלא בשעה שיושב בחברתי, וכי לא כך? —

„שטות" החליטה ברגע זה בלבה „אני מדברת דברי שטות. רק השתיקה יפה לי". ובשעה זו פלט פיה מאליו:

— ואת שעת בין השמשות אוהב אדוני?...

— מי? — אני? — הזר שליט על שאלתר כי לא ידע מה להשיב — אני? — לא.

— אדוני צנוע הוא. אולם... הן משורר הוא אדוני. קראה חנקין פתאום בפאתוס — מכירה אני בכם המשוררים.

— לא משורר אני.

אולם חנקין העמידה כנגדו פנים של חשד, כאדם השומע מפי חברו דבר המופרך מאליו. היא מחאה כפיה בהתלהבות ואמרה:

— גם אני אוהבת שעת בין השמ־שות. אפלולית בהדר. הפרצופים שרוים בענן. כעין פרצופים. אין קול. רק הנשמות... רק הנשמות מתלחשות זו עם זו. יפה שעה זו להויה. אכן זה נפלא. רעיון פלא כברק — היא חוזרה ומחאה את כפיה בהתלהבות — אני לא ארליק גם להבא את העששית, שנינו נהיה מסובים באפלולית, תמימים כילדים, מהרישים כחולמים, כבן־מלך ובת מלכה בארמון קסמים, מחרישים וחולמים.

שליט אמר בהלצה, כי את השתיקה הוא מקבל „ עצמו בעונג גדול. אולם חנקין לא החרישה כלל. היא שרה בקול גם היוצא מן הלב בסנטימנטליות את השיר של נד סון „רעי ואחי", ושליט שתק בעקשנות. מעשה פתיות נראתה פתאום בעיניו ישיבתו זו בחדר אפל זה עם קורסיסטה סנטימנטלית זו, הרואה את עצמה כבת מלכה. היה היתה לפנים בת מלכה, שנתכשפה, ויפה היתה כחמה או לא היתה כלל בעולם. כנגד זה אנו מוצאים עולם מלא מילדות, חובשות, קורסיסטות סנטימנטליות וגבירות מטורפות, מכוערות ורשלניות כמרת ברגמן, בעלת ביתו ה„יפהפיה", והכל מחפשים דוקא בת מלכה וחיים בזכותה. אלפים ורבבות נולדים ומולידים, חיים ומתים, ובתקופת הימים שבין לידה ומיתה הם מבקשים את השולמית ומתגלגלים את גלגול החיים בינתים עם אותן המילדות, החובשות, הקורסיסטות והגבירות המטורפות והמכוערות. ועוד: אם יש שהאדם מוצא בת מלכה זו, אינו מוצאה אלא לימים קצרים ומאבדה תוך כדי מציאתו, ובין חפוש לחפוש הוא תועה וחולם ועורך מכתבים להשולמית הנעלמה ושר לכבודה שירים וקורא אליה בכל הלשונות של אהבה ושולח לה את

נשמתו בשכר המבט הצפוי בחזון, שיגלה לו באחד הרגעים בימי חלדו — או לא יגלה כלל.

חנקין הפסיקה את דברי השיר, נגשה חרש אל שליט ושאלה בקול רך, כזהירה מאד בכבוד הרגשותיו ואינה מעיזה לשאול אלא מפני קורבת הנשמות שביניהם.

— במה אדוני הוגה עכשיו? —

— אני? — במה? — כלום אני הוגה באיזה ענין? — כך... אני עיף — ענה שליט מבולבל על שנתפס ונאנס לשקר.

— אדוני משתמט מתשובה — דברה חנקין בהשתתפות — ניכר, שענין חשוב אחד מטרידו. הוא שקוע בהרהורים, ובהרהורים נוגים. ניכר. אני רואה ללבו: עיניו של ארוני נוגות מאד. כנראה, עמל הרבה — הוסיפה אחרי דממה קלה — הוא ודאי עסק בכתיבה. הלא אדוני משורר.

שליט גחך מתוך לגלוג והשיב:

— הגברת טועה. איני כתבן. אין דרכי בכך. יש לי מכר ודרבקין שמו. ולדרבקין זה יש רע ומשורר הוא. אני איני משורר. עיף אני מהליכה מרובה. כל היום התהלכתי ברחובות

— כל היום? — קראה חנקין בתמהון, ובת-קול של רחמים נשמעה בקולה — אני מכירה באדוני. אין מנוחה בלבו, והוא תועה ברחובות לבקש את...

— מנוחתי— השיב שליט בלגלוג, וכדי להשתיק את בת-הקול של רחמים אמר:

— אדרבא, גברת, אדרבא. יש בי מנוחה רבה. יש. אולם אני אוהב להתנודד ימים שלמים ורצופים ברחובות, יחידי בין המרובים, שלו בתוך ההמולה שאינה פוסקת, מתפלל בין הנרשאים ונותנים. אני שר, גברתי, אני מהלך ושר. נפשי עולה בלהב בתוך שיר השירים של ההויה. אני מרים את קולי ושר. על החיים השואגים אני שר. על חמדת התענוגים, על המעשה והבנין. הכל עוסקים בבנין העולם: הרכב, השוטר, מוכר-העתונים והחנוני. הכל — חוץ ממני. אני סופג לתוכי את הקולות, הגונים והריחות, עד כדי עיפות, עד כדי אפיסות-כחות גמורה. ופעמים אני חש, שאני מתברך בתוכם ומתוכי, שגם אני גביע מלא על כל גדותיו. וראוי שיקדשו עליו. וכשאני שב יחידי לתוך חדרי, אני מטיל את גופי על מטתי, והקולות והדמויות עולים מתוכו בשיר. הרי בן-לויה בשדרות-הגן, והרי בעלת-בית מטורפת למחצה, והרי אם רכה בשנים ותינוק מנמנם בזרועותיה, והרי תבת-נגינה מזמרת, ומחבל הדרומי הרחוק באים לקראתי אידה ונירון הטפש, והרי הסבא „הדוד" עם שני דליי מים על כתפיו. מעיר מולדתי הוא בא לקראתי ומעיר שניה שנתגלגלתי לתוכה באחד הימים ומעיר נכריה אחת, שנטיתי לתוכה ללון מתוך טלטול דברים. בכל עיר ובתוך כל קבוצה של אנשים אי אפשר שלא ימצא שם ה„דוד" הזה, נושא דליי המים בשכר פרוסת-לחם וכוס של טי. צחוק על שפתיו, והוא משתעשע עם תינוקות ומספר מעשיות. הוא חי על פנת גג ושמח על פת לחם חרבה. בשורה באות אלי התמונות ורובצות לפני מטתי. אני לבוש לכולן והן לבוש לי. אני מתגלה בהן והן מתגלות בי, אני פושט לבוש ולובש, לובש ופושט. אני עיף, גברתי, עיף מאד. שלום. אני יוצא: שלום.

ידו של שליט כבר היתה פשוטה לקראת חנקין, אולם היא לא הרגישה בה, לפי שהיתה נרגשה משטף דבריו הנלהבים ומעליצותה על שזכה אותה בהם פתאום, אותה ולא אחרת. היא שעשעה את עצמה באותו הרעיון, שרק לפניה הוא מגלה את רוחו ולא לפני אחרת. הלא שתקן וביישן הוא — הגתה ברוחה מתוך נחת רוח. היא הרגישה פתאום בידו הפשוטה, אחזה בה, לחצה אותה בתוך ידה ונענעה אותה שעה מרובה, ולחשה:

— אדוני יוצא? ומיד? — אני מכירה לו מאד תודה, מאד.

— תודה? על מה? על שאני יוצא? — שאל שליט בצחוק של לגלוג קל, כי על פי האמת היו דבריה מובנים לו כבונתם.

— לא. אדוני תמים מאד. הן דבורו נאה כל כך. אני נהניתי מאד, והנני מכירה לו תודה — אמרה חנקין בתמימות לב.

אולם שליט לא נתן כלל את דעתו לדבריה ולא הרגיש ברטט הנפש שבהם.

— שלום! — קרא במנצח.

— שלום! — השיבה חנקין — ובכן אדוני יוצא? — אך למה? — הלא עיף הוא. הנה העששית — היא הדליקה את העששית — ישב נא אדוני עוד שעה קלה. ישכב נא על הספה לנוח. הן אדוני עיף. הלא דירתו של אדוני ודאי רחוקה מכאן. הן לא ברחוב זה דר האדון שליט.

„מה קשים לי דברי חנופתה", הרהר שליט בלבו ואת פניו הצהיל כנגדה כדי לפיסה על ההרהור הזה.

— דירתי לא רחוקה כלל — אמר שליט — אדרבא!

— לא רחוקה. באמת? מה טוב. — קראה חנקין בחדוה והציצה בפניו כמתחננת לפניו לגלות לה את מקום דירתו.

— ודאי לא רחוקה. ברחוב הזהב. שבעים וארבעה. כבר גליתי לאדם אחר את מקום דירתי. יש לי חדר נאה מאד. אני הולך. שלום! —

שליט התרחק ממנה בבהילות יתירה כבורח. היא עמדה תמהה ומבולבלת באמצע חדרה. ראתה אותו מתרחק, ולא הניעה לו אפילו את ראשה בברכה ולא השיבה לו שלום. לבה נקפה. והום הציף את עיניה. עלבתיו! — קראה בכאב לב. אולם פתאום נצנץ הרהור של נחמה במוחה. הן הוא הזמין אותה לבקרו בחדרו. הן בפירוש הזמין אותה. כי למה זה הגיד לה את מספר ביתו? הוא לא הזמין אותה בפירוש גמור, לפי שצנוע הוא וביישן. אולם על פי האמת רצונו בכך. ודאי לכך נתכוין. לא עלה כלל על לבה זכר הארשת המיוחדה של פניו, שהיו כמתחננים. היא מחאה כפים מתוך שמחה: אבקרו בחדרו. אבקרו! שאגה כל הויתה — כשתהא שעת הכושר לכך. כזה יהיה ה„סיורפריז": נפתחת דלת חדרו — והריני. כזה יהיה הסיורפריז. ובתוך חדרו אבקש ממנו סליחה על שלא כבדתיו כראוי, על שלא לויתיו עד הדלת, על שלא ברכתיו לשלום מתוך חרות הלב. אבקש ממנו את סליחתו על שלא ירדתי כראוי לכונת דבריו, על שלא הקשבתי לו בחכמה, כי אין בי חכמה — אתה החכם, הצנוע, הבישן!

היא נגשה מתוך קפיצה אל החלון, פתחתו, שרבבה את ראשה לחוץ והסתכלה למטה, בקשה אותו בין העוברים והשבים. הכרך כבר היה מקושט

בשביבי הפנסים המהבהבים. היא רמזה להם באצבעה וקראה אותם אליה. לתוך לבי, חביבים, לתוך לבי! החדוה שאגה בלבה כסער, השכרון שטף את הויתה. היא לא ידעה שמחה בחייה עד היום הזה, עד הרגע הזה. מכלל שעכשיו אני מאושרה! — דברה לעצמה בקול — מכלל שעכשיו אני מאושרה! באמת? ולמי אגלהו את סודי? — שאלה את עצמה והיתה רצה על פני החדר — לאמי? — לשיינדיל? — לקפלן? — לא! — שלי הוא הסוד. שלי הוא החכם, הצנוע, הבישן. הנה אני אוהב... היא התיראה להגות אפילו במוחה את המלה הזאת — את.. נשב נא כך באפלולית כילדים חולמים ומחרישים, חולמים ומחרישים... כך לחשו שפתיה, ולבה חתם בתוכו את החדוה לשמור עליה.

פרק ד

חנקין הרגישה פתאום בידיה המתפתלות באויר מתוך חיבוק. כל גופה נזדעזע.

— האמנם, הוי, האמנם? — לחשה לעצמה מתוך אימה מתוקה. הכזו היא הרגשה זו? הכזו?

היא חשה פתאום גל גדול של הרגשות מוזרות ובלתי משעורות, שצף עליה, ולא ידעה אם להאבק עמו בכל כחותיה או להרכין ראשה בפניו ולנענע בנשמתה על כל גל וגל.

בינתים בא כח השופט שבה והביא בבקורת את שטף רגשותיה. אם תסיח לו את סודה, מי לא ילעג לה? או שמא גם הוא, גם הוא, האח, צהלה! שמא גם הוא... החכם?

היא מצאה מיד סמוכים להשערתה זו. זו היתה הפעם השלישית, שסר לחדרה עם ערוב היום. וכשבא, הוא יושב מחריש, זועף וכמבויש. עם פייגין לא נכנס אפילו פעם אחת בשיחה. רק עמה, רק אליה הוא פונה, כששמשמיע איזה דבור שהוא. פעם אחת שמעה בפירוש, שבכניסתו שאל את השפחה רק לה, בפירוש השמיע את שמה: באולם-הקריאה, אמת התודעה אליו פייגין ראשונה. אולם הן היא הזמינתו לבקרן בחדרן. חיום, אמת, ישב אצלה פחות מכפי הרגיל, לפי שמצא אותה יחידה והיה מתביש מפניה. כך הוא דרכו של עלם בימים הראשונים, קודם... קודם... — כך אמרה פעם אחת שיינדיל הפקחית. בשעה ששאל אותה, אם היא יחידה, היה צחוק קל שרוי על שפתיו. יחידה, אבל לא בודדה — השיבה לו. כלום לא היתה תשובתה זו מחוכמה וחריפה? — ושמא היתה אוילית? — הלא היא היתה אוילית. הלא דברים אלו דברי שטות הם. תשובה זו, כמדומה לא הגיעה כלל לאזניו. הוא היה היום מרוגז מאד: מלה בסלע. כששרה היו עיניו נוגות. ופתאום התלהב ונשא את משאו על אושר האדם, חרות החיים ועל שיר השירים של ההויה. ופתאום עמד מתוך בהלה ותקע לה את כפו. פניו היו בשעה זו מבולבלים, כאדם שעושה מה שעושה בעל כרחו ובבהלה, כדי שלא תהא לו שהות לחזור בו. התסור לחדרו מחר? וזה יהיה „סיורפריז". „פתאום נפתחת הדלת — והריני"! הן היא עלבתו. כי למה לא לותה אותו אפילו עד הדלת בפטירתו? — כלום דרך כבוד

הוא זה? — היא תלך מחר ותפול לרגליו ותבקש את סליחתו. מחר לא תלך. תחכה יום או יומים. הוא יסור אליה, ודאי, מחר או ביום שלאחריו. מחר? — לא. אין דרכו בכך. הוא מוקיר את רגליו ואת דבריו ואת צחוקו. היא תמתין ימים. תתחזק ותמתין. ושמא, האח, צהלה! — הנה דפיקה בדלת.

הוא. הוא. הריהו. חזר וסר אלי. חזר וסר. מפני הגשם חזר. מפני הגשם. מפני שיצא בבהלה והתחרט. הן גשם מקיש בחלון, מקיש, מקיש. ולמה היא עומדת? — ולמה היא מחרישה? — ולמה היא עומדת? —

כך עברו רגעים, והיא עמדה מחרישה ומבולבלת, ומבטיה היו תועים לצדדים. כונה את צעדיה כלפי הדלת, וידה אחזה בעששית. הן. היא תדליק את העששית, כדי שיראנה שרויה באור, וכדי שתסתכל בפניו בשעת כניסתו ותראה אותו נרגש ונלהב ומבויש.

הדפיקה שבדלת נשנתה ושולשה, והנקין היתה מתרוצצת בחדר, מעלה ומורידה את הלהב של העששיה, ולבה כמה ונקף.

הדלת נפתחה. חנקין לא הבחינה בפניו של הנכנס. רצה לקראתו בזרועות פתוחות. לפניה עמד בן־אדם זר ותכריך על כתפו.

— כאן מעינה של הגברת פייגין? — שאל האורח, שבגדיו היו שרוים בטי גשמים — או שמא — הה, אסון! — שמא נפלתי בפח? — המעות? —

— כאן! — השיבה חנקין בפנים זועפות. היא כעסה על האורח, שהכזיב את תוחלתה, שהעיז להזדמן לכאן בשעה זו, שכל המלאכים המלוים אותה היו מזומנים לקבל את דמותו של... החכם, הצנוע והבישן. היא שנאה את האדם הזה בלבה, ומפני כך אמרה בלא השתתפות כל־שהיא בצערו של האורח:

— הן. אולם הגברת פייגין יצאה לפני רגעים.

— הה, שוד ושבר! — ספק האורח כפיו בבהלה — אנה אני בא עתה? — אבדתי! —

פניו של האורח השרוים במי־גשמים היו חביבים כל כך ומעוררים רחמים בארשת־יאושם, ולבה של חנקין, הפתוח לקראת הצער כפרח לקראת הטל, רעד. — אדני, אדני, מה רבו חלכאיך ונדכאיך בעולם! אתה מציף עליהם את מטרות עוזך, והם עוברי־דרכים ועיפים ותכריך על כתפם. והם תועים בים וביבשה. וגם אני עלמה חלכאה ונדכאה ואווילית, ואין בי רחמים!

— יסור נא האדון־האורח — אמרה הנקין ברחמים, ופניה הזהירו באור הצער והחמלה.

היא עברה את המפתן, שלחה את ידה ופרקה מעל כתפו של האורח את תכריכו.

— התרשני הגברת הכבודה — שאל האורח — לנוח קצת פה תחת צל קורתה, כי מבול של גשמים ירד לעולם — ואנה אני בא?

— אנא, ארוני, הואל־נא לסור — דברה חנקין בסבר פנים יפות. נכמרו רחמיה באמת על אדם זה, אולם במסתרי לבה היתה כמהה לשליט, שיהא רואה אותה באהבתה וברחמיה על הבריות.

— יכנס נא האדון, החדר פתוח לפניו — שנתה חנקין על דבריה והצהילה את פניה וקולה, כי חוץ מן השנים, בעלת־החדר והאורח, היה מרפרף עוד פה

רוחו של שלישי, של זה שעזבו לפני רגעים, וזה הן מציץ בה ורואה אותה באהבתה ובחמלתה — יכנס נא הארון!

האורח עבר את המפתן. הוא תמה מאד על סבר פניה היפות של חנקין ועל רגש הקורבה שבקולה. „אכן בת־ישראל כשרה היא", חלף הרהור במוחו ועלה מיד על שפתיו. חנקין הוציאה את התכריך מידו. חזר פשט את מעילו. חנקין נטלתו ותלתו על הקולב. הזר שלח מבט בורק בחללו של החדר, תקע לחנקין את כפו אחרי קידה של נימוס, הזמינה לשבת על הכסא, והוא עצמו בצר לו מקום על הספה. אחר כך פתח ואמר:

— שמי, גברת כבודה, נתן. יותר — לא כלום. זה שמי וזה זכרי. והריני כולי לפניך. ושם הגברת מהו? — מלכה? מלכה חנקין? — יפה. נחה דעתי בשם זה. יש בו צלצול נאה ויש לו בת־קול. יש שמות עמומים, דוממים, ויש שמות הנותנים הד בחלל כבת־קול בין הסלעים הענקים. הגברת היא ודאי חברתה של פייגין לדירה. ואני באתי לכאן להרביץ תורה בין ילדי ישראל, כי אומן פרנסו אני לילדי ישראל.

האורח בדק בינתים במבטיו כראוי את כתליו, את תקרתו ואת כליו של החדר, כאדם השוכר לו חדר בבית־מלון ומבקש לעמוד על טיבו לראות, אם בשר הוא בעיניו. שעה קלה שתק כמניים בלבו את עשתונותיו. אחר כך העיר:

— חדר נאה הוא חדרה של הגברת. הוא גורם לי קורת רוח. כל ימי אני מכבד דירה מרווחה. כמה, למשל, מחירו של החדר? — הוא לפי טעמי. ופה אני יושב וצופה למרת פייגין. להיפהפיה פייגין. פה יושב וצופה לפייגין בת העינים הכחולות בן־עירה, החביב עליה כאח. הן ידידים נאמנים אנו. דרכי עכשיו מבית־הנתיבות. עכשיו באתי. מרכבת הברזל הביאתני מתנה לו. אני עיף מאד, גברת כבודה.

— ותכריך זה הוא כלי הדרך של ארוני? — שאלה חנקין בחבה גלויה — רצונו של אדוני בהוראת שעה. מכר אחד בקשני להמציא בשבילו מורה.

— על ענין זה, גברת כבודה, עוד נדבר. אני מבית הנתיבות דרכי. שני ימים ושני לילות עשיתי בדרך. יצאתי מעירנו לפני שבועים והתעכבתי בדרך. התארחתי בכפר אחד ולנתי על פני השדה תחת השמים הזרועים כוכבים. עירנו גדולה היא, ותושביה הם כעשרת אלפים. ובכן, גם הגברת היא תלמידתו של בית־הספר העברי? דבר זה גורם לי קורת־רוח יתירה. אני עיף מאד, גברת כבודה.

ובכן היא חברתה של פייגין לא לדירה בלבד. ומה שלומה של פייגין? הכבר נעשתה לתלמידה חרוצה או עדיין היא רקדנית ויצאנית כשהיתה? הבאתי לה במתנה ספר חשוב אחד. קובץ ספוריו של שניאורסון. של הסופר הגאוני שניאורסון. כבר עברו כשנתים ימים מיום שראיתיה. אני עיף מאד, גברת כבודה.

כך היה מפטפט לו האורח העיף מתוך רוח נוחה, כאילו הפטפוט היה אחד מיסודי מנוחתו. האורח התחיל פתאום מטפל בהתרתו של התכריך, שהיה מקושר בחבל כפול והיה מונח עכשיו בזרועותיו כתינוק. חנקין גם כן סייעה לו בעבודתו הקשה. אחרי שהצליח האורח להתיר את חבילתו, נגלה לעיניה של

חנקין רוב עשרו: שלש חליפות לבנים, כנף אלונטית, חבל שני הטמון בפנים התכריך וצרור קטן של ספרים. אחר כך פתח האורח ודבר בלשונו הנמלצה:

— לרוח הביתי ואל תפני לחומר, גברת חנקין החשובה. צאי וראי: ספר השירים של המשורר הגדול ליהודים ומכובד לגוים, גאון הגאונים, הלא הוא נירנברג ירום הודו. כל שיר ושיר שלו חייב כל אדם מישראל לדעת בעל פה. ודאי הגיע שמו גם לאזני הגברת. הוא משורר התחיה. תחית ישראל על אדמת ישראל בשפת ישראל. פיינין כבר למדה את שיריו בעל פה? כיסופקני אם כבר עברה אליהם אפילו מתוך קריאה כל־שהיא. ולא תעבור. כי אין דרכה בכך. זהו ספרו של משורר גדול לגוים ולא כל שכן ליהודים, הוא המשורר פושקין. הוא לי שדה, מעין ונחלים. אחד מאבותיו הזקנים היה כושי, והשני — אשכנזי. אני טבלתי בתוך שיריו את כל רמ"ח אברי, על כן מתוק הוא לי כחיי נשמות. וטיטוס הרשע הוא הגורם. הוא שהגלה אותנו בין הגוים ובין כנורותיהם המיטיבים נגן. ובצדו את מוצאת כפר שני: ספר התנ"ך. לא שלי הוא, גנבתיו. זהו ספר קדוש כל כך עד שמותר לגנבו. ובעיקר הדבר כבר גנבו מתוכו את כל הלאווים, ואת הספר עצמו עשו כלי שרת לכל הגנבות שבעולם. וזהו ספר המאמרים של הסופר המהולל והחריף רייכשטיין, האירופאי הראשון בספרותנו. יש את נפשי לרקלם לפני הגברת אחד משיריו של נירנברג. רצונה של הגברת בכך? הרי תחלתו! נתן כבר עמד על רגליו וקרא בקול ובהתלהבות גדולה את השיר „קסמי־יער". אולם קולו נעשה מיד צרוד ונשימתו קצרה. המדקלם הפסיקו באמצע ואמר:

— אנוס אני, גברת כבודה, לצערי הגדול, להפסיקו באמצע, עד שתגמיאני הגברת מעט מים, כלומר, כוס חמין, כי רעב אני ללחם, וכבר עברו עלי עשרים רגעים, שתי שעות ויום ולילה שלמים משעה שבאה שום פרוסה לתוך פי. התרשני הגברת להתפרקד על הספה? עיף אני, מרת חנקין.

— אנא ארוני, ארוני רעב! ולמה לא השמיעני את זה עד כה? חמין? מיד — הרי יאכל? — לחם יש. חמאה אין. אולם יש דבש — אמרה חנקין, ופניה הסמיקו מבושה, שחסרה היתה בשעה זו ממון לקנות חמאה — השפחה, כמדומני, יצאה את הבית — כזבה חנקין.

חנקין נחנה והוציאה את צפחת הדבש מתחת השולחן, מרחה פרוסות לחם בדבש וכבדה בהן את האורח, והאורח לעס לתיאבון. אחרי שהשקיט קצת את רעבונו, הודה לחנקין ולאדני על רוב הסדם עמו, התפרקד על הספה, שלב את ידיו על גבי לבו דרך־חרות, תלה את עיניו לשמים, דרך־חסידות, ודבר באזניה של חנקין, שטפלה בינתים בשפיתת הקומקום על המכונה, כדברים האלה:

— מה טוב ומה נעים! אכן מעשי נסים... בוא וראה: אילו למשל, הייתי נגש אל דלת זו, מקיש עליה אחת ושתים, ומרת חנקין איננה. הלא מי שאמר לפייגין: צאי את הבית, הוא שהיה יכול לומר גם למרת חנקין: קומי ולכי לך. אילו היה הדבר כך, מה היה בסופי? אנה הייתי בא? — כרך גדול שכזה!— ענק! — ונתן הוא בריה קטנה והלכאה. ומה היה בסופו? בשעה זו היה פוסע תחת מטרות העוז, היה מתכוץ ומצטמצם, וכל גופו היה רועד, רועד. כלום יש

הגזמה בדברי? — ועכשיו נשתנה המחזה שינוי גמור. חדר מואר וחם. המכונה דולקת, והחמין מזומנים לו, וגברת כבודה מציצה ממש בפניו ונכונה לשמוע מפיו את סופו של השיר. אולם, לצערי, לא עת שירים לו הטעה. עיף אני, מרת חנקין. שני ימים ושני לילות התעניתי בדרך. אמנם הנסיעה לו, מעירנו אין זמנה אלא יום ולילה, אולם אני התעכבתי בדרך, לפי שאחרתי את המסע באחד מבתי הנתיבות. ירדתי לראות את העיר חולם, רק להציץ בה הצצה כל שהיא, ועף לו המסע ואיננו. ולשם מה ירדתי? כדי לתור את הכרך חולם. דרכי לתור כרכים, גברת חנקין הכבודה, אוהב אני לראות את עצמי גר ותועה. וטיטוס הרשע הוא הגורם. אוהב אני לשנות מתקופה לתקופה את מקומי. תר אני לי מקום, גברת חנקין. והגשם דופק. כך. כך. אני נח לי.

האורח נשתתק לרגע, קפץ פתאום מעל הספה, נגש אל חנקין, עמד ושאל בלחש, כמשמיע לה על אזנה סוד.

— תסלח נא גברת חנקין. שאלה אחת לי אליה. תסלח נא על שאלתי. הבאמת בת־ישראל היא, בת־ישראל ממש, ממש? —

— כלומר? — נעצה בו חנקין עינים תמהות.

— רואה אני בהגברת, שתמהה עלי. מתכון אני... סבורני, שאין אני טועה בטביעות־עין. הגברת היא, כמדומני, בת־ישראל ממש ויודעת על בוריה לשון־הקודש. אם איני טועה, יודעת היא לשון הקודש ידיעה הגונה. על בוריה לא רק את הלשון: — את הרוח, את הספרות, את האגדה העברית.

— קראתי את הספרות. עברתי על ספר־האגדה! — השיבה חנקין בענוה.

— הגברת קראה את אגדות חז"ל? — מחא נתן כפיו מחדוה — אכן לבי נבא לי. דבר זה גורם לי קורת־רוח יתירה. אכן לבי מנבא לי, שבת־ישראל ממש את. ברוכה את, מרת חנקין החביבה. לא, מלכה בת אברהם, כך הוא שמך בפי מהיום ולהבא. אני שש עליך מאד.

המים כבר הרתיחו. חנקין מזגה להאורח כוס חמין. הלה חזר ומרח פרוסת להם בדבש. סעד שוב את לבו. גמע כוסות־של־המין זו אחר זו. מתוך כך נתבדחה עליו דעתו ופתח את משאו בקול חוגג, כאדם הנושא נאום בשעת־הלולא של בנקט:

— שמח אני שהכרתיך, אחותי מלכה. ברוכה את לי. הנה כניתיך בשם אחות מפני כמה וכמה טעמים. והעיקר, מפני שאין לי אחות אפילו אחת, כלומר, אחות גדולה בשנים ויפה, בשעה שאחים לי לרוב. הראשון, הוא הבכור, רב בקנדה. השני הוא ציוני. והשלישי מה שמו? — הן הוא חבר להחברה המצוינת בחכמה וביופי, הלא הוא ה„בונד" הידוע. לפי דעתו: אנחנו, כלומר עם ישראל, הננו דעה קרומה. נבערים אנחנו כולנו ואנו עומדים ומעכבים בעד ההשתלמות הגמורה של האנושיות. הרביעי הלך לאמריקה אשתקד, ועכשיו עמד והריץ מכתב לאבינו הנגיד, שיקום ויריץ לו למעה"ש עם הפוסתה החוזרת סכום הגון של ממון להוצאות־הדרך, כי כלתה נפשו אל מולדתו. החמישי הוא צמהוני: ועל מיני שאר הירקות, אחים ואחיות פעוטים, אעבור לגמרי בשתיקה, חוץ מפינהס'ל הקטן היקר לי מכל יקר, כי מאד המו מעי עליו. בשעת פטירתנו פצר בי לשגור לו מן הכרך דורון: מרכבת־טראם ומעיל־של־חורף. זהו יהודי קטן בעל מוח גדול.

תמיד כשאני מציץ בפניו, בוכה בי לבי, כי בטוח אני בו, שסופו להתגלגל לקנדה או לארגנטינה, ולפיכך אני מרחמו כפלים. המו, המו מעי עליו בין כשאנו שרוים כאחד ובין כשאנו מרוחקים זה מזה. ואפילו עכשיו, בשעה זו שאני יושב לי לבטח בתוך החדר המרווח והנאה הזה ולפני בת־ציון חביבה, מלכת בת אברהם, והמכונה דולקת ומתיזה לעיני ניצוצות, וקול עמום עולה מן הרחוב, כי הגשם כנראה כבר פסק, ומרת פייגין, בעלת העינים הכחולות, אין קולה נשמע, ואפילו לא צליל מקולה, ואני יושב וחוזה בכוכבים, כלומר בכוכב מבהיק אחד — אפילו עכשיו, כשאני מעלה על זכרוני את דמותו של פינחס'ל הקטן הזה, יגדל עלי צער זה אפילו מצערה של פנת־מטה ללינת־לילה, כי הנה ודאי כבר הגיעה השעה העשירית של הערב, ומקום ללינה אין, כלומר, בחנם... וכסף אין באמתחתי...

— אם לכך, יש תקנה! — אמרה חנקין, שנעורה מהרהוריה, שהיתה שקועה בהם כל השעה.

נתן העמיד בה פנים תמהים ומתחננים, כפני כלב החש בחסד הצפוי לו מבעליו.

— תיכף־ומיד. שעה קלה! — קראה חנקין והזרה להרהוריה.

בשעה קלה נשאו במוחה דחופים הרהורים משונים וסבוכים.

„אליו"... „הוא יקיים בו הכנסת־אורחים בלילה הזה". „הן טוב־לב הוא. אכן זהו ענין. אביאו ואציגו לפני..." היא לא הגתה במוחה את שמו של שליט. „לא, זהו חילול כבודו". „אדם זר ומוזר, ומה להולה ולההכם ולהטוב? — נתן זה בחור חביב הוא." „קצת חונף הוא, אבל חביב." „נתן יבדח את דעתו בהלצותיו ובסגנונו המוזר." „כלום רק לטובתו של נתן אני מתכונת או לטובתי?" הוא היה עצוב מאד לפנות ערב. „אכן זה יהיה סיורפריז. נפתחה הדלת — והריני." „הוא יהא תמה ושש עלי. אחרי יציאתי מחדרו יהא נתן זה סח ב...בבת־ישראל זו ויהא משבחני בפניו." „לא. לא לשם זה אני מתכונת. לא לשם כך. הבוז לרחשי־זדון אלו!" — היתה חנקין משתדלת למחוק מעל לבה את ההרהורים הזדונים הללו, שהיו משפילים את כבודה בעיני עצמה — לאדם אין מקום ללינת לילה, ואני מבקשת חשבונות ודרכים להתקשט. הבוז! —

— כן, יש! — קראה חנקין בקול, כמתכונת לעקור את עצמה מפקפוקיה ולשתול בעל־כרחה את ההחלטה הגמורה בלבה — אדוני, אני ייצאים את הבית, ומיד, ומיד, כי הענין יעשה כשורה. ומיד — כך סימה חנקין מתוך חדות־לב שלמה של אדם השש באמת על מעשה מצוה.

— האח, אל אלהי הרוחות—ספק נתן כפיו מחדוה — מהרי נא והשמיעיני, גברת חנקין, מהרי נא.

— יש לי מכר אחד — אמרה חנקין — הוא דר בחדר נאה ומרווח. ביתו לא רחוק מכאן. אביאך ואציגך לפניו. הלא זה נפלא. אביאך ואציגך לפניו. הוא אדם... הוא אדם... אביאך ואציגך לפניו.

— מה את סחה? — מכר ובחור חביב ויש לו דירה נאה — ומאנשי־שלומנו — ומה שמו? פסח שליט? האח, מה טובה ומה נעימה שבירת אחים גם יחד!

חנקין לבשה את מעילה. נתן סדר את תרמילו ושם אותו על כתפו. הניח את ספרו של שניאורסון על השולחן ובקש את חנקין, שתמסרהו למרת פייניך, כשזו תואיל לחזור לחדרה. למען השם תמסור נא לידה של זו. וכך תאמר לה בקיצור ובפירוש: מתנה הוא לה מבן־עירה נתן. נתן — ולא יותר. ודאי לא נשתכח עדיין שמי מזכרונה. לפני שנתים, בערך, הציגו אותי לפניה. וכך היה מעשה... בקיצור: אנו יוצאים לדרך. אין ספק, ששמי לא נשתכח עדיין מזכרונה. נתן — ולא יותר. גם פניה עדיין שמורים יפה בזכרוני. האח, בעלת העינים הכחולות.

— קצת טעה ארוני, העירה לבסוף חנקין, עיניה לא כחולות.

— אם כך, הן שחורות. ודאי שחורות, שחורות כאש. — התלהב נתן.

— הלא יפה היא — אמרה חנקין מתוך קנאה מסותרת.

— מי? זו? — בעלת העינים הכחולות? — ודאי, ודאי — קרא נתן בהתלהבות. יפה כחמה. האח. בת־ה [illegible] היה ילדת־חן היא ופניה כמלאך אלהים. הלא יש לה אחית. נפלאה. נהדר. גם לפני אחותה הציגו אותי באותו הערב. אחת מהן היא הצעירה. והשניה גדולה בשנים מהראשונה.

חנקין חיכה. ומיד יצאו מן החדר.

— והיכן הרידיקול? — קרא פתאום נתן כנואש — היכן הוא הרידיקול של הגברת? —

חנקין פשפשה בין הספרים והוציאה משם את הרידיקול. היו שניהם מהלכים. הוא — התרמיל בידו, והיא — הרידיקול הגדול שלה בידה. היא כבר התחרטה על שנשמעה להבחור המשונה הזה. חנקין היתה בוררת להליכתם את צדי־הרחובות, ונתן משכה דוקא לגבהה של הרחוב. הוא היה בהול, והיא הקילה משעה לשעה את פסיעותיה, כדי להרחיק את רגעי נסיונה הקשה. נתן היה מתוך־כך מקדים אותה בכל פעם כדי שתים או שלש פסיעות, וחנקין שנאתו בשל זה בלבה. הלב היה נוקפה כל־כך. נתן היה מהלך בראש, וחנקין דולקת אחריו. הוא היה מהזיר מרגע לרגע את פניו אליה ושולח לקראתה שאלות מטורפות ודחופות: לצד ימין? לשמאל? הדרך עודה רחוקה? לכאן? מה שמו של הרחוב? — פסח שלים? — והרי שכור! — הוא מתנועע... ומספר הבית? — חדרו נאה באמת? ובעלת־ביתו? — יפה? —

מתוך כל הדברים הללו היתה חנקין נרגזת וראתה את עצמה נלענה מאד. הכזו היא תהלוכתה הראשונה אל אהובה? — בכה בה לבה מכאב. מוזר כל־כך נראה לה ברגע זה בן־לויתה המשונה עם התרמיל שעל כתפו ועם מעילו המטורט ומליצותיו הנשגבות הנראה לבריות כעני עובר־אורח. והיא השושבינה המביאה אותו אליו... אל ההכם, הצנוע והבישן — אל המשורר... הן היא לא כבדה את הבחור העני הזה אפילו רגע בלבה. הכזו היא התהלוכה הנאה אליו, שחלמה עליה בלילות־נדודיה? — הכזו? —

— הרי הבית שבעים וארבעה! — קרא פתאום נתן כמנצח ומשך את חנקין בידה. לבה של חנקין נרתע. הוא בכה בקרבה.

פרק ה

— רבונו של עולם, מה היה לי? — קראה חנקין מעמקי לבה — הרי הבית! ואני מה לי פה? מה? — שיינדיל! — שיינדיל! היכן אני? — הזו היא הדרך, דרכי? — עני נא לי שיינדיל, חושי נא לעזרתי. תהיינה עיניך פקוחות עלי!

כך התפללה חנקין לרעותה הטובה כאחות, לשיינדיל היקרה לה.

„להתחמק מכאן, לברוח, לברוח", „הוא ילעג לי, הוא יחשדני, שהבאתי את נתן רק מתוך אמתלא לבקרו בחדרו".

אולם הוראיות שבמעשה זה היתה קבועה בלבה וכבירה מרצון אדם, וברור היה לה שתצלצל בפעמון הדלת, שיד איש תפתח לה את הדלת. — תהום חייה — ושתעבור את מפתן חדרו. הדבר היה ברור לה עד כדי גזרה מן השמים.

נתן כבר בא בינתים בדברים עם השוער וחקר למקום מעונו של שליט. הכל נתברר לו בנשימה אחת, וכבר היה מושך לחנקין הנבוכה בידה — והיא נגררה אחריו, עד שהעלתה על הקומה השלישית ורמז לה באצבע על דלת מעונו של שליט. ידו של נתן כבר היתה פשוטה ומוכנת למישוך בפעמון הדלת משיכה הזקה וארוכה. חנקין הרגישה מיד בדבר, דחתהו בכח ותפסה את מקומו אצל הדלת. היא נשמה בכבדות ומשכה משיכה קלה וחרישית· כך – דברה לעצמה בלבה – בלחש [illegible] יותר יפה· לא בסערה· לא בסערה· אין בי כלום מהסערה· ולא מהכח· יפה הצניעות לחולשה·

על מפתן הדלת עמד שליט תמה ומבולבל קצת.

— כאן מעונו של הארון שליט? — קרא נתן בקול.

שליט השיב תשובה של הן והניח את ידו על פיו להשתיק את האורחים, שלא יכנסו ברעש, כדי שלא להפריע את שנתה של בעלת הבית. חושש היה, שמא תעור זו משנתה ותבזה אותו בפניהם של האורחים. חנקין חשה דקירה בלב, בשעה ששליט השמיע בפניהם את הזהרתו. „גסות! כלום אנו באים ברעש? הוא חרד על שלומה של בעלת הבית. ודאי פרצוף נאה!" אמרה חנקין בלבה בכעס. עוד כמה וכמה הרהורים נוגים נשאו ברגע זת במוחה שלא הספיקה אפילו להביאם לידי הכרתה ולא השה אלא בקבעת התמרורים שלהם. כסופה הנשאת ברוח וכרימה תמרות אבק, שאין עינו של האדם יכולה להבחין בה בעצמה מפני תמרות האבק, כך לא יכלה הנקין להבחין בטיב הרהוריה הסוערים מפני תמרוריהם תשוקה כבירה חלחלה את כל הויתה להתפורר לחלקיה, להיות לנציב עפר, להתפזר כעשן, להתרומם אל על מתוך טיסה בצפור, להתלבש עור חתול וליבב, להיות לא-היא, להתחמק, לשוב אל האפס כהרף עין או להפריח את נשמתה ולהפיל לרגליו על יד המפתן את גופתה המתה — ובשעה זו עצמה הוליכוה רגליה חרש על פני שני החדרים האפלולים השרוים באור כהה: נתן הפסה בידה ומשכה, והיא היתה הותרת מתוך כעס לעקור את ידה מתוך ידו והיתה מזהירה אותו בינתים, שלא יפריע את הדממה ברעש פסיעותיו.

כשנכנסו לתוך החדר פרק נתן את תרמילו, תקע כפו לשליט ואמר:

- הרי ידי. שמי נתן. בן-עירתה של בעלת העינים הכחולות, מרת פייגין

היפה, ומחסידיו של ר' ישראל בעש"ט ז"ל. חסיד מופלג. באתי לו, להרביץ תורה בין ילדי ישראל. הגברת חנקין כבר הבטיחה לי שעור אחד בבית מכריה. הללו הלא ימציאו לי שעור שני. הגברת חנקין הביאתני לכאן, כדי להציגני לפני אדוני, אדם מאנשי שלומנו, ולהמליץ לפניו בעדי, שיקיים בי הכנסת אורחים בלילה הזה בחדרו, כי שני ימים ושני לילות התעניתי בדרך. יום אחד שהיתי באיזה כפר ולנתי על פני השדה. ועכשיו פני וגופי המרמרו, ומקום ללינה אין לפי שעה. תבעתי מהכרך ז. את בעלת העינים הכחולות והודה לי בהגברת חנקין הנחמדה. היכן יש כאן מקום של כבוד בשביל תרמילי? — כנראה, גם האדון שליט עיף הוא מאד. פניו נפלו. לפי דבריה של הגברת חנקין עסוק הוא כל היום בכתיבה.

— הגברת חנקין הפליגה קצת יותר מדאי בשבחי, ושלא לצורך! — העיר שליט מתוך התמרמרות כבושה. — אני איני עסוק כלל בכתיבה לא כתבן אני.

כך דבר שליט בכעס, ועל שפתיו לא נצנצה אפילו בת־צחוק זו, שאין שום אדם נותן בה ממש, ומכל מקום הכל צופים אליה, והכל חיבים בה, לפי, שאפילו אם כוזבת היא ומלאכותית, מכל מקום בלעדיה אין אויר לנשימה לבני־א־ם היושבים במסבה אחת. אפילו בת־צחוק של תרמית זו לא בקש שליט לבזבז לכבודה של חנקין. כל כך לא חשובה היתה בעיניו. רגע הבהיקה הרגשה זו בלבה של חנקין, ועיני רוחה נפקחו לראות את הויתה באור עיניו. אולם לבר נתפס מיד להרהורים אחרים, הרהורי כעס על עצמה, והם הסיחוה מן האמת האכזרית.

„למה אני יושבת כאן? — שאלה חנקין את עצמה מכאב — כאן, בחדרו של גבר זר? — כל גופה נזדעזע מתוך הרעיון הזה. ישיבתי כאן מופרכת היא לגמרי. עשיתי את שלי ועלי להפטר מהם ולפנות את מקומי, כדי שיהא ניכר בחוש, שלא נתכונתי אלא לטובתו של האורח.

היא כבר קמה מעל כסאה ונתכונה להפרד מהם בברכת הערב. אולם חזרה בה ועמדה לשעה קלה כנמלכת עם עצמה.

„ודאי יפצר בי, כשירגיש בעמידתי, כי אואיל לשבת עמהם עוד שעה קלה. אך אני אעמוד על דעתי ואפרד מהם"

אולם שליט לא הרגיש, כנראה, בעמידתה, ומפני כך לא יכלה חנקין להפטר מהם ברגע זה, שיהא נראה כאילו עלבוה.

„אדרבא, אחזור ואשב על הכסא. אעשה את עצמי כאילו לא היה כלל בדעתי לצאת וכאילו לא הרגשתי כלל בדבר, שהוא לא נתן את דעתו על עמידתי, לפי שעל פי האמת הן לא הרגיש בה".

כך היתה חנקין משדלת את עצמה אל הישיבה. בקשה שוב לקום והחליטה לשבת, שלא תבוא לידי בזיון כבתחילה.

„אשב עוד שעה קלה, שלא אהיה נראית כבורחת ונרדפת. אחר כך אעמוד ואצא בנשימה אחת". ואולי תגיע בינתים השיחה לענין, שגם היא תוכל להשמיע את דעתה עליו בדברי טעם קצרים ומיושבים. „אולי יקלסני נתן בפניו ותשתנה מתוך כך ארשת פני, שלא יהיו נראים כל כך זועפים כדרכם, ומתוך

השמחה אקום ואפטר מהם". „תמיד פני זועפים, ומרה שחורה שרויה עליהם. פיינין עליזה תמיד. ולפיכך היא נושאת חן". „לא לי להרמות לפיינין. לא ככחה כחי". "הכל מקלסים את פיינין ומבקשים את קרבתה. אני לא בת כרך אני". „אני — אחרת. אחרת. טפשית, חלשת אונים, פחדנית, אבל — אחרת". אין בו יופי, לא חן ולא חכמת, אבל יש בי דבר... יש בי מין דבר... תכונה, שאינה ברורה לי. הלא קפלן היה תמיד מדבר באוזני על תכונה זו, שיש בי. הוא הרבה כל כך לדבר עליה, אבל לי לא נתבררה, לפי שדבריו עמוקים וסתומים כל כך. אולם הן ישנה בי. קפלן ידע לכנותה בשמה. הוא ידע. אתגבר נא. אתחזק נא אך הפעם. חזקי, חזקי. איני שפלה כל כך, כפי שאני נראית בעיני".

כאלו היו מחשבותיה של חנקין ברגעים המעטים האלה שעברו על שני הגברים מתוך שאלות ותשובות מקוטעות, שהתנהלו דוקא בכובד ראש. רוחו העליזה של נתן הליצן נסתלקה, כמו להכעים, לגמרי. שליט הציע לפני האורח שאלות מקוצרות, וזה השיב לו בשפה רפה מתוך עינים מבולבלות ואחוזות שינה.

„מה שפלה ישיבתי כאן. נתן זה גס וחונף. בביתי היה מקלסני וכאן אינו מרגיש בי כללי".

— ומה שלומה של הגברת חנקין? — שאל פתאום שליט.

— הלא אדוני היה בחדרי היום! — השיבה חנקין נעלבה ומבולבלת במקום התשובה: הלא ראה אדוני את פני היום.

התשובה האוילית הזאת הכעיסתה מאד, אולם ברגע הזה היה לבה כבר נתון להרגשה אחרת, שעלתה בו כהחלטה.

„עכשיו. ברגע זה. רגע זה כשר הוא לצאת. דוקא לפי שנתן את דעתו עלי. לא ברגע זה. אחר כך. אחר כך, שגם על ידי זה יהיה הענין נלעג יותר מראי.

אולם הרידיקול הגדול, שהיה מונח על השלחן עד עכשיו, כבר היה בידה וכאילו טלטלתו בכח לצאת ברגע זה את החדר. היא תקעה את כפה לשליט ולנתן, הציצה בפניו המבולבלים והמעונים של האורח ורחמתו בלבה.

— ארוני, נתן — התבקרני מחר? — שאלה חנקין בקול של ידידות וחבה.

— וכי מה זו שאלה, מלכה בת אברהם הכבודה? — והן גם את בעלת העינים הכחולות לא ראיתי עדיין. שנתים ימים כבר עברו מיום שראיתיה בפעם האחרונה.

— יואל נא הארון נתן לסור אלי. — השמיעה חנקין בסרקסמוס כבוש — אם לא למעני הרי למען...

חנקין כבר החזירה את פניה אל הדלת, אולם הרגישה פתאום, שגם שליט חבש בינתים את מגבעתו ולבש את מעילו.

— ארוני להיכן? — ללוותני? — אמרה חנקין וחסמה בירה בפניו את הדרך — איתו כראי!

„אם יפצר בי ארשה לו ללוותני, ואם לא, לא ארשה".

— להיכן? ולשם מה? — חזרה ושאלה חנקין.

— ללוות את הגברת! — השיב שליט מתוך דעה קרה ושפה רפה. חנקין הציצה בפניו מתוך כעס.

„והוא מלגלג. לא ארשה לו בשום אופן. הן הוא עיף" — השתדלה להצדיק את עצמה בעיניה. „אני אתחנן בפניו שלא ילוני".

— ארוני... אדוני.. איני... איני מרשה — קראה חנקין פתאום שלא מדעתה ונבהלה מפני דברי עצמה והזרה דוקא משום זה על דבריה — איני מרשה. אל נא יטריח האדון את עצמו. הלא עיף הוא. והן הוא יפריע את שנתה של בעלת הבית כשישוב ויצלצל בדלת. שלום!

היא יצאה בבהלה מן החדר כבורחת וסגרה בפניו את הדלת. אחר כך עברה בבהלה את שני החדרים האפלולים וירדה מן המדרגות ברעש.

„גם המנוסה הזאת אינה אלא מעוררת צחוק. ולמה היא העקשנות היתירה? אולם הן הוא עיף, עיף".

כך נשאה ונתנה חנקין עם עצמה, כדי להצדיק את מעשה המנוסה בעיניה. „לא מפני כך ברחת — הכה אותה לבה — לא מפני כך. פחדנית את. יראה היית מפני הרגע המקווה, שחלמת עליו, להיות מהלכת עמו ביחידות בשעה מאוחרת של ערב. ואולי היה משלב את זרועו בזרועך? — ננעץ בלבה הרהור צורב. — וכלום לא עלבת אותו? — מה פירושו של הדבור: איני מרשה? — הלא זה צחוק! — ולמה חסמתי בפניו את הדרך? את נתן הזמנתי לבקרני מחר ואותו לא הזמנתי — הלא זה עלבון, עלבון!"

ההרהור על דבר העלבון היה צורב כל כך את לבה, עד שנכונה היתה לחזור מיד לחדרו ולבקש ממנו את סליחתו. היא החישה את פסיעותיה כמעכבת בעד החזרה. שעון העיר השמיע את השעה האחת עשרה בערב. היא הרגישה פתאום, שתעתה בדרך ונתגלגלה לתוך סימטא מרוחקה מרחוב ביתה. העוברים והשבים פה היו מועטים. הדרך היתה עדיין ארוכה. הגשם חזר וירד. קולות מטורפים של שכור הגיעו לאזניה. היא נטתה לצדו של הרחוב וכמעט שנתקלה בשכור, שפסע לקראתה כנכון להשתער עליה. נטתה לצד שמאל — נטה גם השכור לצד זה. כך היתה מהלכת טעונת פחד ויחידה בשעה מאוחרת בערב בתו היחידה של אברהם חנקין, העשיר התקיף של העיר ק., וילדת שעשועיה של אשתו, אסתר רחל הצדקנית, ושל המורה קפלן החרד עליה כעל דמעת תינוק. הוא היתה ברגע הזה שפלה בעיניה כשכור זה ונעלה היתה בעיניה, כי כבר עלתה בלבה שמש אהבתה והכסיפה בתוכו את ראשי ההרים השוממים. כלתה נפשה להשתפך עד תומה בדמעות, לחבק ולנשק את שיינדיל, לשפוך את חום לבה על מי שהוא ולהתיפח אחר כך, לחנן במבטה את קפלן ולהתרפק על נתן, שבזתה אותו תחלה בלבה, ולכרוע לרגליו של שליט ולבקש על נפשה.

את חדרה מצאה כשהוא אפל. פשטה באופל את בגדיה ושכבה במטה. להרדם. מיד. לשכוח.

להסיח את הלב מן העלבון. רעב צבט את הלב. היא נזכרה פתאום שלא טעמה כלום מזמן השחרית. אולם בארגזה אין לחם. היא הסיחה לגמרי את דעתה מן הדבר, שכלה הלחם מארגזה.

מי עלב את מי? כוי את מי? — היתה חוקרת ודורשת בינה לבין עצמה.

ושוב עמדו לפניה כמו חיים פניו הקרים והמיושבים של שליט בערב של היום, בשעת בקורה הראשון בתוך חדרו של גבר זר. ושוב עלתה על זכרונה שאלתו לשלומה אחר פרידה של שעה או שתי שעות, שנשמעה מתוך לגלוג ודאי. היא בקשה לנשוך את בשרה מכעס. היא, היא נתנה בעצמה את כבודה לבוז. היא בקרתו בחדרו, והוא אפילו לא הרגיש בה. להרדם. היא עברת מפתן גבר. היא עברה... להרדם. להרדם לימים רבים: לכבוש בכר את הראש, את הפנים, את הנשמה, את הפנים הזועפים הללו, את המרה השחורה שבעיניה, שלא יכיר בה איש לעולם, שלא תבחין בה עין, ושתנשא בעולם צנועה ומעוטפה ומעורפלת בעב הענן, שלא יראה לעין גופה הגס, המגושם, המעוקם. הלא היא דלה ושפלה ובזויה כל כך. ההיא תהיה מורה, מנהלת ומחנכת תינוקות ישראל? היעמוד בה רוח? -- היהיו הפנים הללו מרפרפים עוד ימים רבים ונשאים בחלל העולם, הם — הרגל של אבלות? — —

תקפה חשק להציץ בפניה, להסתכל בהם מתוך האספקלריה, להסתכל בגסותם, בחצער שבתוכם ולעקרו מתוכם, ליחוק בהם. לירוק! — היא ירדה ממטתה, הדליקה את העששית והרגישה פתאום במכתב המונח על השולחן. הנה כתב ידה של שיינדיל. ודאי גם מכתבו של קפלן רצוף בתוך המעטפה — אמרת בשמחה. היא קרעה את המעטפה, ובתוכה מכתבה של אמה. וזה דבר המכתב:

בתי היקרה מלכה שתחיה!

מפנה אני לרגעים את לבי מן הטרדות המרובות, שהנני שקועה בהן יומם ולילה, כדי להכנס עמך בשיחה קלה. וכי מה את סבורה? שאמך הקשיחה חלילה את לבה מבתה היקרה? — תמיד אני הוגה בך, בתי היקרה. תמיד. לבי, לבי אליך, חמדתי. הנה כלינו, ב"ה, את סעודת הערב, אכלנו ושבענו וברכנו להזן ומפרנס כל חי, ואני יושבת תפושת מחשבות רבות ונוגות. למי נתון הלב של אמך? — לך, בתי היקרה. איפה יושבת בשעה זו מלכה'ניו? — האכלה גם היא? השבעה גם היא? — אני שאלתי את לבי, והוא השיב לי — לא. עכשיו אני יושבת ומביאה בחשבון את סכום הכסף שאת, בתי, מרויחה, למשל, לחודש. במה את היזז וכיצד את ניזונית? — פעמים אני כופרת לגמרי בעשרך הרב, בתי היקרה. ואולי אין את מרויחה כלום. כרך גדול כזה. אנשים שם — כחול הים, והאדם — אבקת חול. במה נחשב האדם שם אצלכם, בתי היקרה? — ואת כה חלשה ורפת אונים ובישנית. הלא מכירה אני את טיבך, בתי היקרה ודרכיך גלוים לי, ואיני משיגה בשום אופן, כיצד בריה קטנה כמותך מוצאת לה את מחיתה שם בתוך הערבוביה. כיצד את חיה ובמה את ניזונה? — האין מורים בו. שקדמו לך? וכלום אנשי ו. היו יושבים ומצפים לך, בתי היקרה, עד שתבואי את, מלכה בת אברהם מק., ותלמדי תורה לבניהם ובנותיהם? —

לא, בתי היקרה, חוששתני, שיושבת את תמיד על צפחת הדבש ומשם את מוצאת את מחיתך: דבש בשחרית, דבש בערבית ודבש בצהרים. ואיך תערב לי פתי לחכי ואיך לא אשרה אותה ברמעות? כלום על הדבש לבדו יחיה האדם?

ועוד שאלה אחת מטרידה תמיד את מוחי הדל, בתי היקרה: מה טיבו של אותו הדבר שהביאך לו.? „שקולה" זו מהי? אם ללשון הקודש — כלום מורך קפלן, שלמדך בק., כבר למדך את כל תורתו ולא הניח יותר בשבילך כלום? כתבת במכתבך, שמצוה גדולה את עושה בתלמודך. אדרבא, הסבירי נא גם לי את טעמה של מצוה זו. אשה פשוטה אני, אמת, אולם כלום גדול כל כך הדבר, שאת עושה, ואני קטנה כל כך, עד שאין בי שכל כלל להשיגו? כתבת במכתבך, שעתידה את להיות מורה בישראל. אבל הלא גם עכשיו את מורה בישראל, בתי היקרה. הלא, לפי דבריך, את משתכרת אוצרות כסף. ואם כן, מה תרויחי, אחרי שתתעני שם „בהשקולה" שלך שנים על שנים? — או שמא סבורה את להיות בסופך למורה „בשקולה"? כלום מלאכה זו לפי כחותיך? הן רפת־כח את חל־שה, גאה ובישנית. הן בת מלכה את, ומים צוננים לא עלו מעולם על כף ידך הענוגה, והכל חיבים בכבודך, ואת הנך נעלבת על כל דבור קל. האת תוכלי להתערב עם הבריות, לישא וליתן עמהם, ועיניך לא תזלינה פלגי דמעות? כלום מלא עולמו של הקב"ה אנשים טובים, ישרים ורחמנים? מי ומי הם האנשים הטובים, שיבינו את דרכיך, בתי היקרה, את דבורך, עצבך, רוגזך, אהבתך ורחמיך? — כאלו הם הספקות המענים תמיד את לבי. האירי נא את עיני, בתי, והסבירי נא לי את חייך שם. או שמא, בתי, תשמעי מכל מקום בקול אמך ותנחמי מדרכיך ותשובי לבית הוריך? — אני שולחת לך בחשאי רובלים אחדים, שמסרתים על ידו של קפלן, והוא ישלחם לך על פי האדריסה של הסוחר וויינשטיין. אביך עדיין בעקשנותו עומד. לא בת את לו — צועק הוא בכעסו, פוסע על פני החדרים ומחשב את חשבונותיו. סבור הוא, שהאדם חי לעולמים. ואני לבי בוכה בי במסתרים, וגם עיני זולגות פלגי דמעות. קפלן יוצא ונכנס לביתנו, ואנו יושבים ומסיחים בך, בתי היקרה. את כל רחשי לבי הכואב אני שופך לפני האדם הכשר הזה. גם בחלקו אין להתקנא, בתי. הוא נדכא ושחוח, ופניו עוד רעו משהיו. הוא כאן, ומוחו, כדרכו, מרחף בעולמות העליונים. שובי נא, בתי, לבי, לב אם, מנבא לך רעות שם, בתוך התוהו־ובוהו של הכרך. אל נא אפתח פה לשטן. אוצי נא ובואי והכניסי בי רוח חיים, בתי היקרה. אמך המתפללת לאלהים בעבורך

אסתר.

חנקין עברה ברפרוף על דברי המכתב המלאים אהבה ורחמים, וללבה לא נגעו. היא קנטרה כל כך את עצמה בשל זה. הרי המכתב לפני — ולא כלום? ולא כלום? — הכל כבר נעקר מלבי? הכל?—לא אב ולא אם, לא שיינדיל ולא בית־הספר. רק הוא... הוא... אין לי כלום, לא כלום, לא כלום. רק...

היא כבתה את העששית, שכבה במטה, כבשה את פניה בכר, התכרבלה בשמיכתה, ואותיות המכתב השתרבבו ורקדו לקראתה שיירות שיירות והיו מכניסות לתוך לבה את קרני־מישושן הטבולות בסם של ספקות. כרך גדול, אנשים בתוכו כהול־דוֹם, וביניהם בריה קטנה ודלה, מלכה בת אברהם מס. וצפחת הדבש בידה. והיא פעוטה, בישנית ובודדה כל כך. בודדה בבית הספר,

בודדה בין רעותיה, ושליט שוה־רוח, מחריש ומלגלג. הכמותה תקנה את אהבתו?

כך הלך חוט־יגונה הלוך ונרקם על ידי העכביש, שהיה יושב בזוית־לבה. אולם היא השתדלה להסיח דעתה ממראות־ההוה. היא ראתה את עצמה בחזון מוקפת סיעות סיעות של תינוקות המרקדים מסביב לה. היא המנהלת אותם, היא המחנכת אותם. לשונות של תינוקות מקשקשות ומשמיעות בשיר את הדבור העברי. אחד מהם מספר בקול את המעשה בחנה ושבעת בניה. חנקין חתרה לצמצם את כל הויתה במעשה הנעלה של חנה ושבעת בניה, במסירות־הנפש של הקדושים. אף אני אמסור את נפשי. והלא יקבלו אותה לעולה. הלא יקבלו אותה — דברה לעצמה בתנחומין — אני אמסרנה להעם. היא ראתה את עצמה עולה על המוקד להציל את העם. קפלן ושליט עומדים על ידה, מציצים בה, כשהיא מוקפת חבילות זרדים, ונופה בתוך הלהב. אף הם עולים אחריה. הלא יקבלו את נשמתי. הלא יקבלו! — ושוה נגלתה לה נשמתה, כשהיא קטנה ודלה כל כך, והאור בתוכה מעט. הכזה הוא הקרבן שירצה? — הלא אני משקרת — הלא אני מסבבת את עצמי בכחש. הלא אני בזיתי כל הערב את נתן ושנאתיו. הן הוא צדיק, מסתפק במועט ועניו — ואני שנאתיו. מחר אפייסו, אסביר לו את פני. לכל בני אדם אסביר את פני. לא אקנא בפייגין. אערוך מכתב של אהבה ורחמים לפייגין, לאמי, לקפלן. רק לש... לא אסביר את פני. הוא רע ואכזר. עמו אתנהג במדת־הדין.

חנקין חשה פתאום, שהתאוה אל הטוב, אשר עלתה תחלה מתוך הויתה כנל, יבשה בתוכה מרגע זה, שצף כנגדה פרצופו של שליט. היא בזה שוב לנתן ולפייגין, וגם הדברים הבאים נראו לה בשעה זו רחוקים ונעלים ממנה כל כך. ההיא תנהג תינוקות ותחנך ותדליק פנסי־אור בתפוצות ישראל? — היא לא תגיע לעולם אל החוף, שלא למדו ידיה לשחות. התחמקי! הסתתרי! תחת השמיכה תסתתר לימים רבים. בחגוי סלע תסתתר לימים רבים עד שתעשה זקנה שחוחה ובלה. היא מתבישת להגלות בפני הבריות, היא מתבישת בשר פניה, בצבעם, בהלוכה. היא לא יכלה ללמד את לבה אל הרעיון, שתקום מחר בבקר משנתה כאחד האדם, תרד ממטתה, תתלבש ותבוא בין הבריות.

אולם היא שלבה את זרועותיה, לחצה אותן עד כדי כאב, קראה ממעמקיה לכל הכחות השפונים בתוכה ודברה לנפשה בקול מצוה:

— אח, לא! לאט לך, לבי! אלו הם הספקות. אור השמש יעלה על חרבותיהם. אור היום יחדש את כחותי. ולאור היום אני — לא אני. אני אחרת. אני גאיונית. אני חכמה. אעקור נא את לבי מכבלי המחשבות. נומי נא, ישני נא — דברה לעצמה כחולה, שנתון בין זרים, ואין אדם קרוב סועד אותו בחליו, והוא מתחטא לפני עצמו מדבר תנחומים לנפשו.

אחרי שהתלבטה שעה מרובה במטתה, באה עליה תרדמה.

פרק ו

בשחרית, כשנעור שליט משנתו, ועיניו המבולבלות התחילו שטות באויר, הרגיש פתאום בתמונת איש העומד כנגדו והרמילו על שכמו.

זה היה נתן, שכבר היה מלובש את מעילו העליון, וכפו שלוחה לקראת שליט לשלום ומקלו בידו השניה כמוכן לצאת. שליט בקש לעכב בעד יציאתו הבהולה של נתן, שכבר היה מקושר בו ומיצר על פרידתו. מתירא היה לראות את עצמו בודד בתחלתו של יום. אולם הלה לא נשמע לו.

— לא, חביבי, לא הורשה לי. אני בהול מאד, מר שליט. הרבה עבודות חשובות לפני. והחשובה שבכולן: עלי להציג את עצמי לפני ו, למסור לה את כרטיס־הבקור שלי ולתהות על פרצופה וטיב רחובותיה, אי מהם נאים ואי מהם נהדרים. ותהיה זו יפה דוקא ביחידות. כך דרכי: לתור תחלה כל כרך ביחידות. גזרה שוה מבן-ארם, שאי אפשר לך לעמוד על טיבו כראוי, אלא אם כן אנו מתיחדים אתו בלי חציצה של שלישי. ושנית: הן היפה, בעלת העינים הכחולות, ודאי מחכה לי בכליון נפש.

— איזו יפה, שעיניה כחולות? — שאל שליט בחיוך.

— זו בת־עיר, פייגין היפה.

— כלום כחולות עינים היא? הן עיניה שחורות כאש!

— כן. זו בעלת העינים השחורות. לא, הכחולות — היא הן מחכה לי בכליון נפש. כלתה נפשי לדבר אתה ביחידות, לא לדבר, אלא להציץ יפה לתוך עיניה הכחולות והטהורות. הלא היא משאת נפשי. הלא היא מבחר חלומותי. מיום שהכרתיה אין בי מנוחה, חביבי שליט. סוד זה אני מגלה לך בלחישה. לפני שנתים הדליקה זו עששית בי, שדולקת כנר־תמיד עד היום. אמת, היו ימים, שלבי הלך שבי דוקא אחרי אחותה הצעירה ממנה. גם זו היתה קרובה ללבי מאד, ודוקא על שאין עיניה כחולות ועל שלשונה מקשקשת תמיד. אולם משחל מבטי על הגדולה, פנה לבי והלך לו מן הצעירה והתדבק בהבכירה לאהבת עולם. שמעתי אומרים, שעיניה שחורות כאש. כלום אמת בפי האומרים? טועים הם. הם טועים. בחיי, הן הסתכלתי בהן הרבה, הרבה, כל אותו הערב שראיתיה, כמעט כל הערב הצצתי יפה לתוכן. גם עלה ברעתי להכנס אתה בדברים, אלא שלא גרמה לי השעה; אחר כך הייתי פוגשה ברחובות פעמים רבות וברכתיה בברכה כפולה ומשולשת מתוך קידה של כבוד רב. אף היא היתה משיבה לי שלום באהבה ובחן, כאילו אדם מורם מעם ודגול מרבבה אני. ובלחישה אגלה לך, שליט הטוב, שפעם אחת כבר סרתי לביתה. ודוקא אחרי שכבר יצאה מתוך עירנו ונעלמה מעל גבי האופק. וכאילו להכעיסני, לא מצאתי גם את אחותה הצעירה בשעה זו בביתה. היכן היא היפה? שאלתי את בני הבית, ולבי בכה בקרבי. הסמיקו פניהם ולא ענו לי דבר. אחר כך נתפרסם הענין כהויתו. היא עזבה את אביה, את אמה, את אחיה ואחיותיה ואפילו את פיהם לא שאלה. יש אומרים: לאודיסה יצאה, ויש אומרים — לקיוב, ובת-קול מכריזה ואומרת. היא בו. והעיקר, שהיו מרננים קצת אחריה. היה מי שאמר, שלא בגפה יצאה. אולם אין בדבריהם של הללו שום ממש. ודאי אין בהם ממש, ודאי. יצאתי גם אני ובאתי לו. ושמא תשאלני: מה הוא הדבר אשר הביאני לכאן? ואשיב לך, כדרכי להשיב לכל שאר הבריות: כדי להרביץ תורה בין ילדי ישראל. ויש גם בדבר זה יותר משמינית של אמת, כי אם לא זה, אנה אני בא? — אם יזדמן לאדוני שעור, יזכרני נא לטובה. ואני בהול מאד. עלי

לקיים את הבטחתי ולסור מיד למעונה של פייגין, להכנס בשיחה קלה עם הגברת הכבודה, בת ישראל הכשרה והצנועה מרת חנקין, הרגולה מרבבה. וללחוש לה בפירוש, שהיא בת ישראל כשרה, ושכמותה תרבינה בישראל, ואברך אותה על שהאכילתני והשקתני בכל הכבוד הראוי לאדם הנברא בצלם אלהים, כשנפשי התעטפה בי אתמול ברעב, וגם אדרוש, דרך אגב, לשלומה בשמך. יש בכיסי גם מכתב־מליצה לבהור אחד בישראל, ושמעון שפירא שמו. ואין ספק ברבר, שגם הוא יעמוד לי בשעת דחק ויתן לי תלמיד אחד או שנים. רצונך, חביבי! ואסיח לך מעשה בר' זוסיה מאוניפולי? לא עכשיו. אני בהול מאד. חביבי — הבק נתן פתאום את שליט מתוך זרם אהבה ששטפו. — יפים יהיו הענינים הבאים. נראה חיים יחדו. נהיה שמחים. שמחים.

נתן החל מרקד משמחה בחדר, ושליט צחק כנגדו בקול. שליט הקשיב לדבריו של נתן בהנאה. הוא הסתכל בפניו, בתנועותיו, בדרכי הניונו וראה אותם כידועים לו משכבר הימים. הן נתן זה ידוע היה לו מימים רבים. וכלום אפשר היה לו בלא זה? — מוזר נראה לו הרעיון, שאפשר היה למסבות החיים לעמוד בינו ובין אדם זה ולא הציץ אפילו פעם אחת בפרצופו. וכזו היתה הרגשתו של שליט אמש בערב תיכף להסתכלותו הראשונה בפניו של האורח. הלא אני אוהבו אהבת נפש! — דבר שליט אל לבו, כדי לעקור משם את ההכרה הקבועה שם, שנקבעה בו בעיקרה על ידי אחרים: שאין אהבה בלבו לבני אדם. „הלא אני אוהבו אהבת נפש ובלא פניה כל שהיא". דבר זה מנין לך? — חלק על עצמו. יש פניה. יש. מקוה אתה, שיקלסך הלה בפניה. הוא יכול לשמש לך בן־לויה לבקר אתו את פייגין. בשנים אין מלאכת הבקור קשה כל כך. ידיו של אדם זה משוכלות בכל לפתוח את דלתותיהם של בתי זרים ועל ידו תבנה גם אתה. „אולם לא בגלל זה קננה בלבי האהבה אליו" — התקומם בו לבו כנגד הרעיון המחרחר הזה.

וכשיצא נתן מתוך חדרו היה באמת לבו של שליט כמו אחרי נתן. הוא היה הוגה בעונג בערבים הבאים, כשיכלה ניצוץ מתוך הלב. יסור למעונו של נתן ויהיו מספרים זה עם זה בהצדיק ר' זוסיה מאוניפולי. הוא היה מכיר בלבו תודה גם לחנקין, שהביאה לביתו את האדם הזה, והתחיל מתוך כך מכוון את קרני לבו אליה. ברגע זה, כשהיה מהרהר בערב של אמש, היה באמת מתחרט על שהניח לבת ישראל זו ללכת יחידה בשעה מאוחרת של ערב. צריך היה לעמוד על דעתו וללוותה. היא ודאי לכך נתכונה. הלא זה הוא עלבון! עלבון! לכשאראה אותה אפייסה. הלא זה עלבון!

אולם דעתו הוסחה מיד מחנקין. פרצופו של דרבקין נפח על לבו. לא ידע, אם אוהב הוא אותו או שונאו, והקניט מיד את עצמו על שהוא משפיל את כבודו ומטהה את מוחו יותר מראי על אדם שוטה זה. מאום היה דרבקין זה בעיניו ולא זז מכל כיקום ממוחו, עד שבא לפניו משה ריין ונאלו משעבירו. הפעם עמד משה ריין והטיל אבנים לתוך מי הים. ברביקות של שמחה הקשיב בקשקושם של הגלים, דבקו בדלת, ולבו של שליט נקף מפחר. הדלת נפתחה ברעש. בעלת־הבית התפרצה לתוך החדר, כשהיא מנענעת באגרופיה, ועיניה יורות זקים.

— מי פה בחדר? — קראה בצוחה כמטורפת.

— אני בחדר — השיב שליט בנחת ובבת צחוק. מבטה של הגברת ברגמן חל לרגע על בת־הצחוק, ופניה להטו מכעס.

— מי פה בחדר? חזרה וצוחה בעלת־הבית, קרבה כדי פסיעות אחדות לשליט ונענעה לעומתו באגרופיה. שליט התרחק ממנה כדי הפסיעות הללו והציץ בפניה מתוך שתיקת תמהון, ובת־הצחוק לא סרה מעל שפתיו.

— מי פה בחדר? קראה שוב הגברת ברגמן בקול היסטירי ורקעה ברגליה על הקרקע.

— אני בחדרי! השיב שליט מתוך אותה השלוה, שהרגיזה כל כך את בעלת־הבית.

— חדרך? — חדרי! — צוחה בעלת־הבית וקרבה אליו מתוך קפיצה — חדרי ולא בית־מלון לאורחים פורחים.

רק ברגע זה הבין שליט את כונתו של הכעס האכזרי שעוה את פניה. הוא השיב בלשון רכה:

— צדקה הגברת. אולם הן כבר נעשה מעש, ולפיכך אני מבקשה... אני מבקשה.

— מה אתה מבקש, חצוף? — מה אתה מבקש? — לגרשני במקלות אתה אומר, רוצח?...

— כן. אני מבקש את הגברת לצאת מחדרי, שאין לה רשות להתפרץ בו — סיים שליט, שהיה מרוגז על ידי דבריה — ולהקים שאון אין לה רשות...

— מהי מה? — אין לי רשות לסור לתוך חדרי? להכנס עם הארון הגדול בדברים? אין לי רשות לדרוך על סף־חדרו? שפלה אני ובזויה — הלא כן הם דבריו. מי זה העיז להשמיע באזני כדברים האלה? — אני שואלת: מי העיז? מי זה העיז? — היא נענעה לעומתו באגרופה, טלטלה בכח את ראשה לצדדים כמבקשת להשתער עליו, עד שנשמטו מסרקותיה מתוך שער ראשה ונתפזרו השערות — מה? מה? — אתה אומר, שמטורפת אני. כך אתה אומר. מי זה העיז לעשות את ביתי בית־מלון לאורחים פורחים? מי זה העיז? —

— אני לא עשיתיו בית־מלון — השיב שליט בנחת — נאנס הייתי. רע מימים רבים — שקר שלא בכונה ובז את עצמו בשל זה — אולם בלבו היתה קבועה בטחה, שהוא באמת רעו משכבר הימים — לילה אחד. ומה בכך? — התחנן שליט ושנה פתאום את קולו — אני מבקש את הגברת לצאת מיד את חדרי! — קרא פתאום בקול מפקד.

כעסה של הגברת ברגמן התחולל עכשיו בכח יותר גדול. דומה היתה בפניה הנלהבים ובשערותיה הפזורות למכשפה הצמאה לנקם. היא זעקה בקול הדוקר את הלב וצורב את העצבים.

— מי זה משמיעני על היציאה מביתי? מי זה מגרשני מביתי? מי? מכניסים לתוך ביתי בלילה, מכניסים לתוכו אורחים פורחים המתפרצים ומקפחים את שנתי ומתפרצים ומגרשים ומקפחים ומכניסים ריחות רעים. אי, טפו! — היא ירקה בקול — ריח רע — היא סתמה את נחירי־חוטמה בידה — אין לעמוד מפני הריח הרע. אין לעמוד פה!

— אם אין לעמוד פה, תואל נא הנברת לצאת — אמר שליט בקול צווי ורמז באצבעו אל מול הדלת.

— מה? — מה? — קראה בקול צרוד, השתרעה על שליט, רקעה לפניו ברגליה על הקרקע ותפסה אותו בידו — מה? תוציאני? תכני? תרמסני ברגליך? —

היא לפתה בידה את זרועו כדרקון המשתלשל מסביב לזרועו של אדם ולחצה בגופה את גופו, כדוֹתרת להאבק עמו.

נגיעה זו היתה מאוסה על שליט. הוא נרתע מלפניה בכח קל, עד שגופה הנשען בגופו צנח באלכסון. כונה את הרגע הזה והפילה את עצמה בכח על הקרקע והתחילה זועקת בקול אנוש:

— הוי, הוי, את צלעותי פרס, הרוצח... להרגני הוא אומר, הגזלן. הוי, הוי! —

שעה מרובה היתה מוטלת על הקרקע, עד שהתחילה להתיפח בקול רם. שליט עמד מבולבל ולא ידע אם לסטרה בכעס על הלחי או לצחוק בקול. הוא חש את גופה החם, שהיה כרוך סביב לגופו. הוא חש, שמשהו מהויתו נעקר ממנו ונתדבק על ידי המגע בבשרה. תשוקה הלהלתו לעקור מבשרה משהו זה, להפשה בגרגרתה, לדרסה ברגליו, לדקור במהט את בשרה או לתקוע בה את צפרניו.

הוא הציץ בפניה של המטורפת ששכבה לרגליו וראם זורחים באור גדול שלא הבין את מהותו. אולם משתוקק היה להתרפק עליו. הוא חש, שאומצא של בשרה החם כאילו נתדבקה בגופו מתוך מגע ותובעת ממנו לפחת בה רוח חיים או להשיבה אל מחצבתה. הוא היה כמה אליה בלבו, כמה אל נשמתה ומפגל את בשרה, הומד את בשרה ומבזה את נשמתה. לא ידע, אם כלה נפשו אחרי בשרה או אחרי נשמתה. לא ידע, אם זורחים הפנים באור הנשמה מתוך שנתונה בגוף עכור ושפל או הם זורחים באור התאוה, שאכלה את הנשמה וספגה את אורה.

הוא ראה אותה כגרגיר נשל המתפלש לרגליו בעפר ועליו שומה לדרכו ברגליו, כדי שלא יחולל כבודו, או להרימו ולשימו בתוך סלו. הוא עמד מבולבל, תמה, כועס, מחייך, כמה, חומד, מפגל, מבזה, מרחם וכוסף אליה אל הניצוץ שבעיניה של המטורפת.

היא עמדה על רגליה, הציצה בפניו מתוך בהלה גדולה, רמזה עליו באצבע וקראה:

— הוי, רוצח! העינים, העינים' העינים — של רוצח!...

היא יצאה מתוך החדר בחשאי, חייכה כנגדו בחן, כאילו נפטרה ממנו מתוך שיחת־ידידים. שבה לתוך חדרה, חזרה ושכבה על המטה והתכרבלה בשמיכתה. מיד נשמעו נחירותיה הקולניות, שהיו מפריעות לסירוגין את הדממה שבחדרים. שכב לו שליט גם כן על מטתו והיה הוגה בדרבקין, בנתן, בפיינין, רגע כהרף־עין בחנקין, במשה רייז. את רייז ראה כשהוא עומד על הדוכן שבחנות, והעפרון אחורי תנוך אזנו. החליט ברעתו לקום ולרדת לתוך הרחוב, לשוט,

לשום, להיות צופה במעשיהם של הבריות הטורחים ולטוות לו ברשות הרבים את חוט דמיונותיו.

כשפתח את הדלת של הבית ראה כנגדו את חנקין, שעמדה זה שעה מרובה במסדרון מחוץ לדלת ולא העיזה למשוך בפעמון, כדי שלא להרגיז את בעלת־הבית.

— הלא כן היו דבריו אמש בערב! — אמרה בלבה והתכונה להנקם על ידי הרהוריה המרגיזים הללו בשליט ולהטיל לתוך לבו את הארס שבהם.

פרק ז

כל הלילה היתה שנתה של חנקין מרוגזת.

בהלומה ראתה את עצמה מסרקת את שערותיה בחדרו של שליט. בעלת־ביתו מסייעה לה. ושליט טופח לבעלת הבית על שכמה. כל גופה רעד מפני החלום הזה. חנקין נעורה, חזרה ונרדמה וראתה את שליט וקפלן נאבקים זה עם זה, ובעלת־ביתו של שליט רמזה לה באצבעה על המשורר שימקין, בעל השערות הארוכות, ולוחשת לה, שיפה הוא משליט. הלכה חנקין לחפש את מסרקה, פגעה בשיינדיל. היתה שיינדיל מציצה בה בתמיה, כאילו אינה מכירה אותה מתמול שלשום. שאלה: כלום אין את מכירתני, שיינדיל? — צחקה שיינדיל בפניה כמטורפת. נגשה אליה פיינין, לחשה לה על אזנה ורמזה לה באצבע להלוות אליה. הלכה, לפי שהבינה מתוך הרמז, שהוא — שליט — מצפה לה. הלכה אחריה, עד שפגעה שוב בשיינדיל. אמרה לה שיינדיל בשמחה:

— הלא אני מחפשת אותך זה ימים רבים!

אף היא היתה שמחה מאד על שיינדיל, אלא שחשה בפיה כעין טעם של תמרורים ומצוקות־געגועים בלב. וגם הרעב צבט את הלב. והן היא הלכה לחפש אותו, אותו. ופתאום מצאה ספר אגדה בידה והיא משוטטת יחידה ברחוב ואין איש. נפלה על הקרקע ונתקלה בשכור.

מתוך נפילה זו נעורה חנקין משנתה וחשה בזעה קרה שכסתה את גופה. אחר כך נרדמה שוב, ושנתה היתה שקטה כל הלילה. וכשהקיצה בבוקר היתה דעתה עליה ברוחה מאד. לא ידעה טעמה של שמחתה. היא לבשה את בגדיה בבהלה, ובלבה הבהבה הרגשה של חרוה:

— ודאי יתברר לי הטעם. ודאי.

אמנם נתברר לה אחר כך טעמה של חדותה, לפי שכבר גמלה ההחלטה בלבה לסור היום לחררו, ומיד, תיכף להלבשתה, היא תסור ותשאל לשלומו של נתן. היא תסור תחלה בדרכה לביתו של הסוחר וויינשטיין ותשאל את פיו בדבר השעור. אחר כך תביאו במתנה לנתן. השעור יהא משמש לה אמתלא לבקור זה. חוששת היתה, שלא יקדמנו אחר. השכימה ובאה לזרז את נתן. היא תשים בתוך הרידיקול שלה את מכתבה של אמה ותקריאו לשליט. היא תתהלל באזניו במכתב מחוכם זה. מתוכו יודע לו דבר החרדה, שהכל חרדים עליה, וגם אהבתו של קפלן אליה תגלה לו מתוכו — יקנא אותה בקפלן. ודאי כבר

נתקבלו על שמו של וויינשטיין סכום הכסף ומכתבו של קפלן. עכשיו היתה משתוקקת אל מכתבו של קפלן. הלא הוא ודאי יקלסנה, כדרכו, ויכתוב לה על דבר התכונה המיוחדה שבה, על התכונה המיוחדה רק לה. אמנם לבה כבר בחל בדבריו של קפלן, לפי שרוחם תמיד אחד, אולם היום, בכל יום, מיום שהכירה את שליט, נפשה נכספת אל דברי המורה שלה ואל אהבתו, שרק הם יכולים להחזיקה עכשיו, עכשיו, כשלבה כלה ונמק, והבושה אוכלת אותו! עכשיו רק מתוך אהבתו של קפלן היא דולה את כח החיים שלה. כי הן כחותיה כלים... התוכל, ה', התוכל במלחמה הקשה הזאת? הן רפת־כח היא, חלשה ובישנית. אולם אהבה יש בלבה, אהבה גדולה, כבירה. כבירה ממנה. היא אינה יכולה להחזיק מעמד כנגדה. היא שוטפת לקראתה כזרמי־אביב וגורפת את כל הגדרים והסיגים. כן. היא לא תחזיק מעמד, כי גדולה השלהבת מהפתילה. היום תתחזק. היא תסור לחדרו ותקריא לו תחלה את מכתבו של קפלן. היא לא תפתח את המעטפה של המכתב עד שתסור לחדרו. של מי הוא המכתב? — ישאל. שלי הוא. ומי הוא הכותב? — אניחנו על ידו בתחנונים, לא, בגזירה: קרא! — וגם את מכתבו של קפלן אקריא לו. ואציץ בדרך הליכה בפניה של בעלת ביתו, בעלת הפרצוף היפה.

כך היו מחשבותיה של חנקין בינה לבין עצמה והיתה שמחה, על שפייגין עדיין ישנה, והיה סיפק בידה לצאת מן החדר, כשזו לא הקיצה עוד, ולא תתקלקל מתוך כך הדות־הבוקר שתקפתה. כי אילו פקחה זו את עיניה. ואילו... הן היא אינה יכולה לדבר אליה לשלום. תודה נא בפני עצמה על האמת. שנואה היא לה, לפי שיש בה עזות־לב יותר מדאי. כלום מתקנאית היא בה? חלילה וחלילה. אלא שקלת־דעת היא יותר מדאי, וקלות־הדעת שנואה עליה בכל צורה שהיא. ומפני כך ומפני כך — בלאט, בלאט.

חנקין רחצה את פניה וידיה בלאט ובחפזון, לבשה את מעילה ויצאה מן החדר. אולם כשהגיעה עד המדרגות, נצנץ במוחה רעיון, שודאי נשתכח ממנה איזה דבר. חזרה לתוך החדר, עשתה בו שעה קלה, ואותו הדבר לא עלה על מוחה. היא החליפה את המיחט של מצנפתה באחר, גדול מזה, מאחרי שזה לא היה מקביל לה יפה. נטלה את מכתב אמה, שהניחה על השולחן. בינתים הקיצה פייגין משנתה ופקחה את עיניה. סימן רע! רע! חנקין ירקה מכעס, וכדי לכפר על חטאתה, חייכה כלפי פייגין, נגשה אל מטתה וברכתה בברכת־הבוקר. וכשהגיעה אל המטה, הרגישה פתאום באותו דבר, שנשתכח ממנה: הרידיקול.

היא נטלה את הרידיקול הגדול בידה והתחמקה מתוך החדר בבהלה. שמחתה לא נתקפחה לפי שעה, שהן, על פי האמת, אין בלבה שנאה כל עיקר, ואפילו לא לפייגין, ולא ל... לנתן... לא... לא... ולא לשום איש מן העוברים והשבים, ולא להשכור, שהפהידני אמש בערב. אח, שלום, גברת כבודה! — שמעה חנקין פתאום כרוז עולה לקראתה. — צפרא טבא לגברת! —

זה היה קולו של נתן.

— מה מזוהמים פניו! — הלף הרהור במוחה של חנקין — הוא מאוס, מאוס. אברתי. בין כך וכך לא אזוז מהחלטתי. אסור לחדרו של שליט אפילו

בלי שום אמתלא. אסור סתם. נפתחת הדלת — והריני! — הצץ נא לתוך עיני, הצץ נא לתוך עיני, אהובי, מחמדי, הצץ נא לתוך עיני! למה לי אמתלא? — למה לי לסובב אותך ואותי בכחש? למה לי אמתלא? כלום נתן הוא השבי? שביני ובינך, מחמדי? — כלום דוקא נתן? — הבט נא בי, הבט נא, הבט נא...

— צפרא טבא להגברת מלכה בת אברהם! — חזר נתן על קריאהו, לפי שחנקין, שהיתה שקועה בהרהוריה, כמעט שלא הרגישה בו.

ברגע זה הסבירה לו חנקין את פניה. היא היתה באמת ששה עליו ולא ידעה מפני מה.

— ושלום להגברת גם בשם האדון שליט! — קרא נתן בשמחה.

חנקין היתה נכונה להתרפק עליו בשל קריאתו זו. התחילה לשדלו, שיטפל אליה וילונה, כי הן פיינין עדיין ישנה ממש — שקר אני מדברת — היא הסור לבית אחר, שמתוכו יצא גם לו טובה, אלא, שעליה לשהות שם שעה מרובה. לפיכך כדאי היה, שמר נתן יסור בינתים לשליט ויחכה לה בחדרו. הבית לא רחוק הרבה מביתו של שליט — דברה חנקין בערמה, לפי שסבורה היתה ברגע זה באמת, שהבית הוא קרוב, אף על פי שידעה, שהבית הוא רחוק מאד מביתו של שליט.

נתן נטפל אליה על פי בקשתה ולוה אותה משהו, אולם חזר מיד והודיע, שאין הוא עכשיו ברשותו ובהול הוא מאד. הוא יחכה לה בחדרה.

— מה שייך: לא ברשותו? — שאלה חנקין מתוך קנאה מסותרת לפייגין, כלום יש אדם שאינו ברשותו?

— יש. יש — השיב נתן בפיזור הרוח — יש.

נתן נעלם, וחנקין כעסה מאד עליו בשל זה. הן הוא עלבה. הוא להוט אחרי זו — אמרה בכעס — הוא יצא לגמרי מגדר הנימוס. יש יש — מה פירושה של מלה זו? הוא חושד בי ורמז לי על הדבר.

מתוך כך הלשה מאד דעתה, והיתה מתביישת כל כך להראות עכשיו לעיני שליט. עור פניה כאב מבושה. „אפילו בעיניו של אדם זה — של נתן — איני נושאת חן" היא החליטה מתוך כך, שבאמת שפל מאד ערכה ושנאה את נתן בשביל זה. ולמה אני שונאה אותו? — שאלה את עצמה — הן ערכי שפל ואיני ראוי לאהבה. אבל רגש השנאה שבלבה הלך וגדל. וכבר נצנצה בה תשוקה לרדוף אחרי נתן ולהחזירו בעל כרחו. לשליט! לשליט! שאגו בה דמיה. היא החישה את פסיעותיה. הוא דרש בשלומי, החכם, הנאה והגאה! — הוא דרש בשלומי, ואני איני רצה אליו כמטורפת, הלא אני עלבתיו אמש. לא. הוא עלבני, שלא לוני ולא נתן כלל את דעתו עלי. דוקא מפני כך עלי לסור עכשיו, שלא יהא נראה, כאילו עלבני באמת. ואולי באמת נעלב על ידי ולא יבקרני יותר בחדרי. היום אכפר את פניו. אם אקבל מכתבו של קפלן, אסור אליו, ואם לא — לא, כך העמידה חנקין את הדבר על המקרה.

בביתו של וויינשטיין קבלה את הכסף ואת המכתב בבהלה, ולא זזה מעל המפתן, שלא יעכבוה, והסיחה את דעתה גם מן השעור והתחמקה בעל כרחה, לתמהונם הגדול של בעלי הבית, האדון וויינשטיין ורעיתו, שנטפלו שניהם לה וסמכו את זרועותיהם על כתפה מתוך תחנונים.

היא רצה, ראה, כנשואה בידיו של קוסם. אליו! — תמוהים ומופרכים כל כך היו ברגעים אלו בעיניה כל הפקפוקים. ורחוקים כל כך היו ממהות נפשה. הן הדברים פשוטים כל כך ומובנים. אמש עברה בפעם הראשונה בחייה את המפתן של גבר זר. אולם המפתן כבר נעבר. הכל עבר, עבר. היא נוחה כל כך, היא קלה כל כך. על כנפים תעוף לתוך זרועותיו. רוחות וסערות יטלטלוה. היא פותחת את הדלת — והרי היא! — אמש הפילה את החיץ. עקרה את הגדר. עכשיו היא בת־חורין, היא גאה, היא עזה, הוא שמחה. שלום. הגברת ברגמן היפה! אל נא תרחיקיהו מזרועותי. אשבור, ארמוס, אנפץ. אזרוק עליך מי־קרבול. אל נא תעיזי. הלא הדברים פשוטים כל כך ועשוים ישר. אני מושכת בפעמון משיכה גדולה וארוכה, נכנסת, עוברת את המפתן, יושבת אצלו על המטה, מרכינה קצת את ראשי לצד שמאל. אני מפטפטת בקלת־דעת, כפייגין — אני... אני... ראשי נוגע דרך כפיפה בידו, ידו בתוך שערות ראשי, פשוט כל כך, ישר כל כך.

היא ראתה את עצמה בדמיונה קרובה אליו קורבת בשר — כולה שלו — ועכשיו היא ברחוב. משונה, משונה. מה מעשיה כאן ברחוב בין העוברים והשבים הזרים? — מוזר היה בעיניה הדבר, שכברת־אדמה וכתלים מפסיקים בינה ובינו. היא מעבירה בדמיונה מחק על כברת־האדמה ועל הפרצופים שמסביב. כמעט שנופלת בזרועותיו תחת תכלת השמים, כי הכל נעקר מסביב. ובחלל העולם הוא והיא, הוא והיא, שניהם אחוזים ומדובקים. היא רצה, רצה, כנשואה בידי קוסם. רוחות וסערות ינשאוה ויטלטלוה. הנה הבית והנה המדרגות. הנה הדלת והפעמון. והריהו! — הוא עומד על המפתן לבוש מעיל־הרחוב ומזומן לצאת. לבה חשב להשבר.

— הגברת הולכת אלי? — שאל שליט מבולבל קצת.

— נתן איננו? — שאלה חנקין.

— איננו! — השיב שליט.

— הלא האדון יוצא! — אמרה חנקין נעלבה עד תהום הנפש — אנו הולכים! — סיימה חנקין, כשראתה את צפור־הדותה מתגוללת לרגליה פצועה.

— לא אדרבא: נכנס נא — תואל נא הגברת לסור! — אמר שליט קצת מתחנן וקצת מתוך רחמים.

היא לא סרבה, נתרצתה מיד להצעתו ולא העמידה אפילו פנים כמסרבת. מעשה השטות הזה התחיל לכרסם את לבה ולא חדל כל אותה שעה. היא נכנסה לתוך חדרו ולא הסירה מעליה את מעילה ואת מצנפתה, אף־על־פי שהחליטה בדרך להסירם תיכף לכניסה ולהתנהג כאדם שדעתו בדוחה עליו.

— הלא ארוני בהול לדרכו! — אמרה חנקין וישבה על הכסא — אף אני בהולה לדרכי.

היא קמה והתקינה את עצמה לצאת.

— תואל נא הגברת לשבת עוד שעה קלה! — אמר שליט בקול, ספק חבה וספק נימוס.

היא ישבה. חזרה בה מיד וקמה.

— הלא ארוני הזמינני לשבת שעה קלה! — אמרה בתוכחה מגולה — ואני כבר עברתי קצת על המדה.

— לא, גברתי חנקין — אמר שליט מתוך פשטות לב — אני רק תפסתי לשון בני אדם ואיני בהול כלל. אמרתי לצאת לרחוב מפני הבדידות. וכיון שהגברת כאן, שוב איני בודד.

קולו של שליט ופשטות דבריו פייסו את חנקין, וכבר נכונה היתה לסלוח לו על כל חטאיו. היא היתה נכונה לפשוט אפילו מעליה את מעילה ולהסיר את מצנפתה, אילו היה מעתיר עליה משהו, או אילו, לכל הפחות, היה משמיעה כי כך רצונו. אולם דעתו לא היתה נתונה כלל, כנראה, לדבר זה. מפני כך כעסה עליו קצת. ומכל מקום התרצתה לשבת.

— ואיך עברה על הגברת הדרך אמש בלילה? — שאל שליט אחרי דממה קלה — ולמה אין הגברת מסירה את מעילה?

היא שתקה.

— אחר כך הייתי מתחרט מאד — אמר שליט אחרי שתיקה ממושכה קצת — על שלא עמדתי על דעתי ללוות את הגברת.

— הלא ארוני היה עיף — השיבה חנקין בקול של השתתפות.

— לא הייתי כלל עיף —

— וגם חוששת הייתי להרגיז את היפה...

— איזו יפה? — שאל שליט בתמיהה.

— בעלת הבית, הלא יפה היא.

שליט חייך. „הוא מלגלג לי. לא אסיר את מעילי. הן הוא לא השמיעני את זה אלא דרך אגב ועבר מיד לענין אחר. אלמלי היה משמיעני את זה עוד פעם אחת, הייתי נשמעת לו".

— האדון שליט מלגלג...

— הגברת מלגלגת — אמרו שניהם כאחד, הוא מתוך תלונה קלה, והיא נרגזת.

— אדוני אינו מנומס כל צרכו — אמרה חנקין בהתמרמרות והתחרטה מיד על הדבור הקשה הזה.

— מוטב שנדבר על ענינים יותר טובים — אמר שליט בבת־צחוק, כדי להמתיק קצת את המרירות שבדברים — היש לנתן תקוה להתפרנס בו. מהוראות שעה? — ואימתי סר אמש בערך לתוך חדרך? —

— דבר זה מעסיק באמת את ארוני? —

שליט שתק. חנקין קמה מעל כסאה, עמדה נבוכה שעה קלה, נגשה אל החלון, ופניה היו מופנים כלפי החצר. התחילה מתהלכת על פני החדר, כשידיה היו מנענעות את הרידיקול הגדול, ומוחה היה מטפל בשאלה:

— הלקרוע בפניו את המעטפה של המכתב ולהקריאו לו אם לא? — לא. אין הרוחות נוחות לכך ברגע זה. היא חזרה ונגשה אל החלון, התחילה מתהלכת שוב על פני החדר, התעכבה באמצעו, ישבה על הכסא, עמדה שוב, נגשה אל שליט והציצה בפניו הצצה אווילית, מתחננת, נכנעה ונרגזת, ובו־ה פלט פתאום מתוך קובלנא על עצמה:

— אח, למה אני יושבת כאן? — הן שעתי אינה פנויה. יגזור נא מר שליט לעזוב את החדר. יגרשני נא —

— למה? — למה, גברת חנקין? — תשב נא ונסיח קצת — אמר שליט, שראה את רוחה הנרגשה.

— אדרבא, יסיח נא האדון שליט! — אמרה חנקין ועמדה כבתחילה מתוך הבעת תחנונים שבפניה. — אדרבא, ישמיעני נא הארון דבר. ישמיע נא הארון שליט — אמרה בקול רך והרכינה את אזנה כמוכנה לשמוע.

שליט שתק. היא תפשה אותו בירו ואמרה מתוך עקשנות:

— נו. נו. —

— אין לי מה להשמיע — השיב שליט בכעס עצור כשל התחנונים התובעים שבפניה.

— אין לו מה להשמיע? ולא כלום? — שאלה חנקין והציצה לתוך עיניו, כאילו בא לקחת את נפשה.

— לא כלום — חזר שליט בהנאת הנפש על שמצער את הבריה הטפשית הזאת. ותיכף אחרי זה כאב לבו על הנערה התמימה הזאת, שלא למדה עדיין לדבר בלשון ערומים. ואולי תמימות זו יש בה הרבה מן הערמה, ושטות זו יש בה הרבה מן החכמה. כי בעיקר הדבר למה היא מתכוונת? — ומה הוא צריך להשמיע אותה? הן אהבה היא תובעת ממנו, זו האוילית, ובאכזריות היא תובעת ממנו — ובתחנונים היא תובעת. ופתאום באו הרחמים בלבו והוא דבר בלשון רכה כלאחות:

— שאלה קשה את שואלת ממני, מרת חנקין הנכבדה. להשמיע דבר מפורש — כלום יש לאדם ענין יותר קשה מזה? — עניני הנפש של האדם אינם נחתכים על ידי לשון האדם. שאלי ממני דברים יותר נוחים. בכל לבי, גברת חנקין, בכל לבי, רק לא הדבור המפורש. יבואו החכמים החוזים בכוכבים ויגידו, יבואו הטפשים בעלי הלשון ויגידו. מסובכת נפש האדם, חנקין הטובה, ותונת בצבת.

פניה של חנקין הזהירו, היא עמדה מחרישה ומעיינת בפניו, בשעה שרבר את דבריו. אחר כך אמרה בקול של חובשת רחמניה המספרת עם החולה ושואלתו למדת חומו:

— אדוני ודאי עצב מאד. כן? יש בלבו תוגה... תוגה זו... לבי חש... איני יכולה לראות את התוגה שבעיניו.

שליט חייך מתוך לגלוג צנוע. כל גופה נזדעזע. היא אמרה:

— שמא קשה ישיבתי לארון שליט! — שמא אני הגורמת? הנה אני עוזבת את ארוני.

היא נטלה את הרידיקול בירה ונתכונה לצאת בבהלה. שליט תפסה בירה ואמר:

— אל נא, גברת חנקין, אדרבא.

— אדרבא? — חייכה כנגדו חנקין באהבה — ארוני אמר: אדרבא, הוא מח על ישיבתי בחדרו? — ובאמת? —

היא הניחה את ידה על שכמו. הרידיקול נשמט וצנח על הקרקע.

— שליט! — פלט פיה מתוך קריאה סנטימנטלית של אהבה, ונופה היה רועד.

הוא כפף את נופו, כדי להרים את הרידיקול שצנח, וכדי שלא ינוח מבטו בשעה זו על פניה, שהיו ודאי נלעגים. מתירא היה לביישה במבטו. שרט המחט המגודל של מצנפתה את מצחו בכפיפתו. הרתיע שליט משהו את המחט של המצנפת ואמר בהלצה, כדי להשתיק את בת קולה של הקריאה הסנטימנטלית של חנקין:

— מרת חנקין, תסיר נא את המחט, כלומר, את המגבעת מעל ראשה! —

— רצונו בכך? שאלה חנקין, כשהציצה בפניו באהבה והיתה מחכה לתשובתו. היא הגישה לו את המצנפת בידה המושטה. עיניה היו מתחננות, וצווארה היה פישוט. נטל שליט את המצנפת והניחה על הכסא. נרתעה אליו כדי פסיעה, עמד על רגליו ונרתע לאחוריו. כפפה פתאום את ראשה כשמצחה היה תלוי באויר ומכוון כלפי שפתיו, שנראו לה כזוות ונוגעות במצחה.

— שליט! — קראה מתוך התיפחות חרישית והטילה את גופה על שכמו. רק ברגע זה חש את קשקושן של כנפי נשמתה הפצועות. הניח ברחמים את ידו על ראשה. נטלה את ידו השניה והניחתה על ראשה. וברגע רחמים זה נגלו לפניו שערותיה וערמוניות ,בצבען הנהדר, שלא הרגיש בהן כלל עד עכשיו. הוא היה מעביר את ידו על שערותיה מתוך לטיפה קלה, ככנר מומחה, שנוגע במיתרים דרך זלזול, והצלילים המתוקים עולים מעליהם. היא צנחה על המטה. שליט תמך שעה קלה בזרועותיו את ראשה, אחר כך השמיט אותן מן הראש בזהירות של כבוד, נגש אל החלון והרים משהו את הוילון.

חנקין נזדעזעה. קמה, כשראשה היה כבוש, ופניה להטו מבושה וחרטה.

— כמה השעה? — שאלה.

— השעה ודאי השעה השתים עשרה! — השיב שליט.

— השעה השתים־עשרה? הוי, השעורים! — קראה חנקין בבהלה.

— כלום כבר התחילו הלמודים בבית הספר? — שאל שליט.

— כבר עברו כשבועים מיום שהתחילו הלמודים.

— ובאיזו שעה? —

— מן השניה עד הששית.

— ומה טיבו של המנהל, מר רייכר? —

— אדם נפלא — השיבה חנקין בהתלהבות מתוך זכרונו של השם הזה — לא אדם אלא מלאך. את נפשו הוא מוסר בשביל עם ישראל.

— באמת? — שאל שליט מתוך בת צחוק של לגלוג.

חנקין הציצה ברגע זה בפניו והרגישה באותו לגלוג. לבה כאב על אותה התכונה המוזרה הנטועה בלבו של החכם, הצנוע והגאה: ללגלג על כל הבריות, ובתוכחה אמרה: — רואה אני במר שליט שאינו מודה במה שברור לי והוא מלגלג עלי. הבאמת דרכו של מר שליט ללגלג על כל הבריות? — אל נא — הוסיפה בתחנונים — למה? — הלא האדון רייכר ישר כל כך ונפלא ונלהב כל כך. את נפשו הוא מוסר על העם. גם המבקר שיינר, בעל ההרצאות על תולדות הספרות הישראלית, הלל מאד פעם אחת את האדון רייכר.

— גם המבקר שיינר? — אמר שליט בלגלוג.

— גם על המבקר שיינר מלגלג מר שליט? —

— חלילה! — ומה טיבן של תלמידות בית ספרכן? — החרוצות הן? השוקדות הן על התורה? —

— מהן חרוצות ומהן... פייגין, למשל...

— התלמידה חרוצה היא אם לא חרוצה? —

— ענין זה, כפי שאני רואה, נוגע מאד עד נפשו —

שליט שתק נסער. חנקין כבר התחרטה על דבורה האחרון. חזרה ונגשה אל החלון, הציצה לתוך החצר, התחילה מתהלכת על פני החדר בהתרגשות, עמדה אצל שליט והציצה לו בפניו, כאדם המכין את עצמו לדבר עם חברו על ענין חשוב לשניהם, אלא שמאיזה טעם הוטל עליו החוב לדבר הוא הראשון. ופתאום השמיעה מתוך מבט מלא אהבה:

— אנחנו אוהבים... נשמתי?

שליט הפנה את ראשו אל הכותל מבושה וכעס. חנקין נשקה לו בצוארו ואמרה:

— אתה מתבייש תינוקי? —

שעה מרובה שררה דממה מעיקה בחדר. כל הענין היה נלעג בעיניו של שליט עד כדי לירוק בפניה מכעס, אולם לבו הרחמן לא נתנו לקפח את השמחה התמימה של זו המתחננת על נפשה.

היא השתטחה על המטה במעילה ובמצנפתה, כבשה את פניה ועיניה בכר והושיבה אותו על ידה. אחר כך טלטלה את ידה באויר ופשפשה את כף ידו. והוא נטל את כפה התועה והחזיק בה כמחזיק בצפור פצועה שצנחה מעל ענף שבור. אחר כך הניחה את כפו על שערות ראשה והעבירה אותה עליהן, והוא ישב על ידה נלעג בעיני עצמו ומתבייש בפני חברו משה ריין שראהו בקלקלתו. ברגע הזה היה חומדה, מתעבה, מרחמה ומבזה לה בלבו.

בזיון, בזיון — היה מדבר אל לבו — לא עמד בך רוח לגלות לכבשה תמה זו, שאין הדבר כדאי, שאינו הגון, שאין בלבך אליה כלום, לא אהבה ולא שנאה, ורק כבוד קצת, כי אחות היא נשמתה לנשמתך, אבל בשרה פגול הוא לך — לא עמד בך רוח! — כך היה מדבר אל לבו, כשהיד היתה עולה ויורדת על ראשה.

אולם מיד נשתתק היתוש הזה בלבו. היד היתה טובעת להנאתה בתוך השערות החמות, וקול בלבו לחש לו:

— מי אסר באמת ליד זו, שתהא נחה בתוך השבלים המלאות של השערות הללו, לאוזן זו, שתהא מקשיבה לדפיקותיו של לב רותח זה?

לבו היה מתענג על היצור הזה, המוטל כולו ומסור אליו, והוא הן חס עליו ואינו נוגע בו. אחר כך הסיח את דעתו לגמרי ממנה וזאת מפרשי אניותיו שלח על ימי דמיונות רחוקים והעלה עמו גם את פייגין הנחמדה, הרצויה והנהדרה.

חנקין קפצה פתאום מעל המטה נרגשה. הסירה את מצנפתה ועשתה את שערותיה הפזורות. אחר כך הודיעה לשליט, שעוזבת היא את חדרו. שליט יצא ללוותה.

מחרישים הלכו שניהם על פני הרחובות. ראשה של חנקין שח לארץ מבושה. נרמה היה לה, שכל העוברים והשבים מכירים במעשיה היום. והוא החיש את פסיעותיו, והיא נגררה אחריו ברוגז עד שהגיעו לבית הספר שברחוב הסנטורים. שליט היה הראשון שהרגיש באותיותיו של השלט והשמיע בקול:

— הרי בית הספר העברי! —

— הרי בית הספר העברי! — השיבה לו חנקין כמו הד אומר שלום.

חנקין עמרה שעה קלה והציצה בפניו מתוך אהבה ובקשת רחמים. ופתאום הרחיבה את פסיעותיה ונעלמה בתוך החצר, כבורחת מפני הסכנה. אירע הרבר, אירע! — לחשה לעצמה בקול. ובחביון הלב נקבעה הבטחה: הוא היה המתחיל ברבר. שפתיו זזו מתוך נשיקה ונגעו במצחי. „אדרבא" — הן הוא אמר בפירוש: „אדרבא".

ושליט התהלך עוד שעה מרובה ברחובות, אחרי שסער את לבו. פני הכרך ו. נראו לו היום מזהירים יותר מכפי הרגלם. שש היה, סוף סוף, על הנפש, שנתקשרה בו בבדידותו: ולפנות ערב, כשהעלו את לבות האור של פנסי הרחוב, נרמה היה לשליט, שאשנב נפתח כנגרו, ונראה משם מקצת מפנימיותו של ארמון גרול ונהדר, ובתוך הארמון הולכות ונדלקות צנתרות אור מאליפות.

אולם לא עברו רגעים מרובים, ושטף מחשבותיו פגע בדרכו בעניינים ומראות אחרים, ומעט מעט נגרף והוסח הלב לגמרי ממאורע הבוקר הזה.

פרק ח

זה ימים רבים שפסח שליט מתהלך ברחובותיו של הכרך, ועיניו משוטטות סביבו — והיכן הוא אותו הרע או הידיד, שמתלבט כמותו כאן או באחד מן הרחובות הסמוכים, ועיניו משוטטות סביבו? — מי הוא זה ומה תארו של אותו הידיד, שעשוי, וראי, להגלות בקרן זוית זו של רחוב זה או של חברו, להזדקר דרך שערה של חצר זו או פלונית, שעשוי לגשת עליו מתוך נפש בטוחה ולשלב את זרועו בזרועו, כרי שיהיו מתהלכים אחר כך שניהם ומספרים זה עם זה על ענינים קרובים ללב, שהתרקמו לפני ימים רחוקים מאר, שבהם היו גם בן שניהם מתהלכים שלובי זרוע ולב. הנה כבר עברו שעות רבות, ששליט מתלבט יחידי כשה אובר, שנתק מבני לויתו, בין העוברים והשבים הבאים כנגרו צפופים, כשורות של אבלים, שחזרו מהלויתו של בר מינן, והוא הוא בר מינן זה.

אולם פתאום עומד שליט כתמה. על שום מה מהלכים הללו זועפים ומחרישים? הן אדם שכמותו מתהלך ביניהם! — הנה הוא עובר בין שורותיהם, ואפילו פרצוף פנים אחד אינו מבהיק כנגדו, ואפילו פה אחד אינו מתרונן משמחה לכבוד סוד חייו. וראי באה להם ההבטחה הכוזבת, שכבר פרחה מתוכו אותה הנשמה אשר שלחה שרשים לתוך תהומות המצוקות וכנפים — על גבעות החדוה. כי אילו היה אותו הרע או הידיד יוצא לקראתו בדרכו, היה משלב את

ידו בזרועו בלב נאמן ובטוח, כי הן לא חל בו, בפסח שליט, שום שינוי כל שהוא, ואפילו כבשה קטנה מן העדר אשר לחדותו לא אבדה לו בדרכו — כי יתקע נא לו הלז את כפו וישים נא את ידו על שכמו ויקרא נא לו בשמו כרע וכידיד וינלה פתאום עמוד האש המזהיר שמסביבו, וינלה פתאום אליו, כפי מה שהוא על פי מהותו הפלאית, על פי שורש הויתו וברק עיניו, אותו הברק שנסתלק לימים ולשעות מתוך עיניו והוא מהבהב ומרפרף בתוך החלל ועתיד להרבק בו, כשירחמו עליו העליונים.

כאלה היו ההרגשות המבולבלות שהבהבו בתוך נשמתו השכורה של שליט. הוא היה תולה את מבטיו בחלונות הבתים, במרכבות הטראם, ברכבות. מסתכל בתוך הקונדיטוריות וחוקר בפרצופיהם של העוברים והשבים. פתאום החזיר את ראשו לאחוריו. הן קראו לו בשמו. כלום שמיעתו הטעתו? צלילים נתנו הד במוחו. הצלילים נצטרפו לתיבות ולשמות מוזרים וידועים לו. דרבקין, גתן, חנקין ז... וזו... בעלת העינים השחורות כאש. ודאי אחד מהם קרא לו בשמו. היא... היא. הוא חזר והפנה את ראשו לצדדים. הוא והיא, שניהם מהלכים, וזרועותיהם שלובות, ושיחתם שוטפת. הנה זוג עיניה השחורות מנצנצות לקראתו. בתוך חלל העולם תלויות העינים, רומזות לקראתו ונעות אחריו, למקום שהוא נע. וכל השעה הן תלויות כנגדו — היא עומדת על ידו. הוא אינו רואה אותה בעיני בשרו, אלא חש הוא את הויתה, כאילו גופה מהביל את חומו על גופו, וגופה נוגע בו — ושיחתם שוטפת בעליזות. במה הם מסיחים?— במה היו מסיחים? — במה? — שיחה שתהא שוטפת כמחרוזת של לבות אש לתוך עיניה או כפלגי מים מאררים לתוך נשמתה, שתצית את הדמים או שתכבה את להב הנפש, שתרקיד את הנשמות או שתקרב את הגופים מתוך סלודים. בצרפת היה מלך. לודוויג השנים עשר, אם אינו טועה. היה המלך חולה במחלת הספלין — זו מחלת העתיד. בימינו אינם זוכים לה אלא יחידי סגולה — כך היא תחלתה של השיחה. נוהג היה המלך החולה לעמוד כל היום אצל החלון המפנה לתוך הרחוב והיה מסתכל בעוברים ובשבים ומשתעמם, משתעמם, עד כדי חולשת הלב ובלבול הראש, משתעמם עד כדי חריקת השנים וכפירה באלהים. מלך מוכה אלהים זה היה מזמין בכל יום את אחד ממקורביו, שיהא עומד על ידו ומשתתף עמו בשעמומו. כלפי מה הוא סח לה את הדברים הללו? — הן אם רצונה של הגברת בכך, תואל נא להלוות אליו לשם טיול לשעה קלה, כדי להשתעמם אתו בחברותא. הגברת מתרצית? — כדברים הללו ידבר באזניה בתורת הקדמה. ואחר כך? אחר כך תהא השיחה שוטפת עליזה וסתומה, דרך התול וסימבוליות, על מה תסוב השיחה? עכשיו קשה לי הסידור, על העיקר הוא פוסח בדמיונו. ואולי יהא דומם כאבן; ושתי עיניו — סרסורי המוח— תהיינה נעוצות בה. ופתאום יתעורר כאדם המתעורר מתרדמה עמוקה, יציץ לתוך עיניה יפה יפה ויאמר לה:

— ספר פתוח את לפני, גברת כבודה! —

— כלומר? — נועצת היא בו את עיניה השחורות כאש והתמהות כצפור שבויה.

— כלומר? — הויות נשמתך ידועות לי. יש בך, גברתי, ממה שיש בי...

— מה יש בי? — אדרבא, גלה נא! — שואלת היא מתוך קוצר רוח.
היא מאיצה בו לגלות לה, והוא מסרב. הוא משיא את השיחה לענין אחר. פתגמים קצרים, סודיים ומלוטשים כגירי אבנים חדים. הנה, למשל, אחד הפתגמים.

— החיים הם חלום, שינה ליטרגית. גסי הרוח נוחרים בקול רם, משמיעים נאומים, מחוקקים חוקים, מתוכחים, מוחאים כפים, שורקים, מכריזים על דעותיהם בקהל ואומרים דברי קלוסים לאלהים. וכנגדם אניני הדעת, והם אינם נוחרים כלל. הכל בלחש, הכל בצנעא. שמונה עשרה. אסור להפסיק. אני חי. אסור לגלות. אני — סוד. — אני — מה אני, גברתי פייגין הכבודה? מי אני, ומי את? כלום ידוע לי, מי את, ובמה, למשל, הוגה לבך באותה שעה? ושמא כבר קצת, למשל, בשיחה אוילית זו, ובשעה זו עצמה שאני שוהה אצלך ומשמיע את דברי התפלים ואיני חושד בך כלום — בשעה זו עצמה עובר בלבך הרהור ואומר: הלואי שיסיים את דבריו המטפטפים כגשם של סתיו ואפטר ממנו! — רצונה של הגברת להפטר ממני? — הנני! — אינני... חי השמים ושמי השמים אם לא אכחד את שמי וזכרי מעל פני אדמתך, גברת נהדרה, ואם לא אתן את בשרי מאכל לחיות הטרף שבלבי...

כך יכלה את דבריו ויתקע לה אחר כך את כפו, כאדם שמתנהג בנימוס מרובה, ויוסיף בחן:
— החיים הם חלום. אנו ישנים. אנו מוכי ירח. לילה. פעמים מנצנץ כוכב.
שליט תפס את עצמו פתאום, כשהוא טובע בשטף עשתונותיו. ראה, על איזו ענינים אדם משהה את מוחו לבטלה! איזו דברים היה מדבר, אילו פגע בריבה אחת, שמימיו לא נכנס עדיין עמה אפילו בשיחה כל שהיא ולא עמד עדיין אפילו על צלצול קולה! — אולם הן לבו מנבא לו, שהרבה דברים יש לו להגיד לה, רק לה, ומה שלא יגלה לה, לא יגלה שוב לשום בריה שבעולם. כי הנה הלב... הלב... כושל,,, הרגלים כושלות...

הוא נתקל בספסל וצנח עליו. והוא תמה: הדברים, שנראו לו מחוכמים כל כך בשעת הליכה, משישב, קבלו בעיניו צורה נלעגה כל כך. כמה אוילים הדברים, וכמה כבר דשו בהם. — ,,החיים הם חלום, שינה ליטרגית. מוכי ירח. לילה. מנצנץ כוכב. אין כוכב" אילו היה מדבר אליה באמת את הדברים האלה, הן היתה מלגלגת עליו בלבה ואולי גם בפניו. ובאמת: איזו דברים היה משמיע לה, אילו פגע בה מיד, אילו...?

הוא מתעמק בנשמתו ומעיין בתוכה. אין כלום. ריקניות בלב, ריקניות במוח. הוא הן היה שותק מבויש. כי אילו פגע בה, מה היה משמיע באזניה? — היה ההרהור הזה מנקר בלבו כזבוב ואינו זז ממנו. הוא עמד פתאום מעל הכסא נבהל והתחיל בורח. מתירא היה, שלא תזדמן לכאן, אל הספסל הזה. ,,אנחנו אוהבים... נשמתי?" — נצנצה פתאום במוחו שאלתה של חנקין. הוא הוא הנשמה של הגוף המכוער הלז. אי, טפו. מאוס, מאוס! — ירק לארץ מפני רגש של גועל שתקפו. אי, טפו, ריחות רעים! — ירקה הגברת ברגמן ועקמה את חטמה כשהציצה בפניו. הבאמת רע הוא הריח הנודף מגופו? — הוא רץ, רץ, לפי שכבר חש את קורבתם של רגעי הגועל והבוז בלי מצרים אל גופו

וכשרו. הוא כבר חש את התשוקה, שהיתה צורבת את לבו לרגעים: לנשל בגדים ונעלים, לגלח ראש וזקן, לקלוף את העור מעל הבשר, לטבול ביורה רותחת או באש, להתעטף בעור של כלב מת ולקרוע מעל עצמו את לבושי-הבשר, את העלבונות, את התשוקות, את זכרון המעשים, התאוות והדבורים של הכל. אלו הם רגעי הבושה התוקפת את האדם, שמתבייש בהויתו, במדת-קומתו, בחתוך אבריו; שמתבייש להגלות חי, נושם ומתהלך. הראש למעלה והרגלים למטה, שתי נקודות של אור זעירות מנצנצות באמצע הראש, וכעין גבשושית של כרס מתלבטת לפניו, וכולו, כולו מלא זוהמא, סחי, אשפה ושופכים. טפו, מה מאוס, טפו, מה מאוס! אני יורק בפני, בפני כולכם, כל העוברים והשבים, בפני הגברים, הנשים, הטף, החזירים, הכלבים והחתולים. להתחמק, להסתתר, להפשיל וילון, לסגור תרים, לכבוש ראש במטוו, להתכרבל, להצטמצם:

— נסתלקתי!

כשב שליט לתוך חדרו, כבר ירד הלילה. הוא השתטח על מטתו, כחולה שנפרד לשעה קלה ממטתו שבבית-החולים והוא חוזר אליה להתקשר אתה שוב לימים רבים. ממעמקי לבו התפתלו והניחו נחשים, שהיו משתלשלים על גופו. חתולים מזוהמים לקקו בלשונותיהם את בשרו החשוף. הוא חש, כאילו בקעות, בורות ומסדרונים אפלים בלי מצרים מפסיקים בינו ובין הבריות ולעולם לא ישוב אליהם. נסתם עליו הגולל — וחסל! —

ואחרי שעקר את היותו מתוך העולם, התהוללה סופה מסביב, ורוחות וסערות עברו ושבו, ופנסים בלי סוף הודלקו, והוא ירד שוב לתוך עולם ההויה, ופרצופו נשתנה לגמרי. הוא נטפל אל המונים של חוגגים, והם עולים עם סלי הבכורים על ראשם בשירות ובזמירות אל בית הבחירה. הוא עלם רך ויפה-תואר, ותום-הילדות בעיניו. מיקירי ירושלים הוא. בין הכת של פרחי כהונה הוא, ומפתחנת ההיכל בידיהם. ימי-להבות דולקים, עלה על הר גבוה. ישבה שם על ראש ההר אשה עטופה צעיף ולבושה שחורים ושערה פרוע והיא צועקת: מי ינחמני?.. ישב לרגליה, פרע את תלתלי ראשו, קרע את בגדיו ורמז באצבעו על לבת הדליקה העולה על הר הבית ועל תמרות העשן. אל נא תרידי בבכי, בת ציון הנחמדה, פייגין הנהדרה. ראי והביטי: אני עולה ביעף, אעמיס עננים על ראשי, עננים מטרות עוז, ואכבה בהם את האש הבוערת. נדודי חילים אכנים ואכבוש את ארץ-האבות ואושיב עליה את עם ישראל. בנערינו ובזקנינו נקום ביום אחד ונעזוב את הארצות, שהקיאו אותנו, ונחרוש את אדמתנו ונקים נביאים וגבורים וחוזים. בשיר נשתה יין ונצא במחולות ברחובות קריה. מי שם עולה מן המדבר כתמרות עשן?

לבת האש שלחה את לשונה לנגוע בגופו של שליט, והוא חש, כאילו הוא גולש מעל ההר.

כל גופו נזדעזע. הוא נעור מנמנומו, קפץ מעל המטה. התחיל מתהלך על פני החדר. פתח בלאט את הדלת. לא ידע, אם כבר עבר הלילה, או לא הגיעה עדיין שעתה של נעילת השער. מן החדר השני הגיעו אליו קולות של נחירות ממושכות והכיר מתוכם את נשימתו של האדון ברגמן. בא לידי מסקנא, שוראי כבר עבר חצות הלילה, לפי שהלז כבר שב לביתו. ישב על ארץ

החלון ותמך את מצחו הרותח בזגוגיות הקרות. ישב נים ולא נים. ותהום נפתחה לפניו. התהום פוערת את פיה ובולעת את שלשתם: אותו, את האדון ברגמן ואת האשה המטורפת. הם שניהם צללו לתוכה, ואולם הוא עלה משם מתוך טיסה. יחידי הוא פוסע על פני החדרים השרוים באפלולית ובדממה. פייגין משכה בפעמון הדלת. הדלת נפתחה מאליה, וחנקין באה לתוך הבית. אולם הוא לא הרגיש בה. הוא פוסע כבראשונה אחוז-עשתונות ומבולבל. היא חוסמת בפניו את הדרך בכף ידה. הוא מחבקה ומנשאה ומושיבה אצלו ומעלה לכבודה אורות מאליפים, והם מספרים זה עם זה.

היה שליט רץ כמטורף על פני חדרו וצופה לפייגין שתבוא ותחסום בידה את הדרך בעדו, עד שנתיגע. עמד, פתח בלאט את הדלת, נכנס לתוך החדר השני. בעלי הבית היו שקועים בתרדמה עמוקה. נגש בלאט על בהונות רגליו אל המטות ועיין בפניהם של הנרדמים. לבו היה נוקפו מפני האימה, שלא יגש ויעורר אחד מהם. הפרצופים הנרדמים מסכו עליו קסמים בארשת החולשה והתמימות שבהם והיו מרמזים אליו, שיגש ויתדבק בהם ויתרפק עליהם באהבה. השתוקק לגשת אליהם וללטפם חרש ולאט כאב וכאם. אולם פתאום ראה את עצמו כגנב הבא במהתרת, ולא יכול להשיג במוחו, לשם מה התגנב לתוך ההדר הזה, ומה מעשיו פה. חזר לתוך חדרו, פשט את בגדיו, נתנמנם והקיץ מתוך חריקת השער. אחר כך נתנמנם שוב, וכל הלילה עבה עליו כהרף עין.

למהרת, כשפקח שליט את עיניו, נשקף אליו מתוך החלון יום של סתיו עכור וגשום. תקפו גועל, שלא חש כמוהו זה ימים רבים. לכתחלה הבהב הרהור בלבו, שהיה משיאו להרים את הראש מעל הכר, לרדת מן המטה וללבוש את בגדיו. אולם הרהור זה נסתלק מיד. מהשבה מטושטשה ועמומה היתה מפרכסת במוחו בדבר הקימה, ההלבשה ורחיצת הפנים והפה. אולם נפסק הצנור המקשר את המחשבה עם המעשה. הוא שכב שבוי הרהורים מסובכים והרגשות מטורפות. ראה בעיניו את הדמויות הנשאות מעבר לחלונו והקשיב באזניו את שעטות הסוסים, קשקוש המרכבות וקולות הכרוזים. אולם הדברים היו מטושטשים כל כך, כאילו נקרו והיו לפני יובלות שנים, והם צלם ובבאותם של החיים החרישים המפכים מסביב לו ובתוכו. אזנו הקשיבה את קשקושם של הגלים הסוערים העומדים בינו וביניהם כהומה. פעמים רזה מקעקע קירות, מנפץ חומות, שט בתוך הגלים השואנים בתוך סירתו ומתקרב אליהם. רבבות עיני תמהון ננעצות בו מכל עברים. כי הן ברור כאופל הלילה, כדומיה, כמות, שכבר עלתה ישותו מתוכם, וכיצד יגש אליהם ויפגל את גופו? הן עיניו המזורות שכול ואבדון תגלינה את סודו, כי בא הוא אליהם ממרחקים, כי נושא הוא בחובו את סוד מותם, שמתחת משואות קם, משים את עצמו חי ומתהלך ביניהם ואורב להם.

הוא פשט את ידו, הפשיל את הוילון, התכרבל בשמיכתו ושלח את רשת אזניו לתוך הערב הרב של הקולות, שעלו אליו מתוך הדממה. וכשהעלתה לו הרשת תלונת-לחש של קללות וגדופים היוצאים מפיה של השוכבת מעבר לכותל, שנשלחו על מיני בריות נסתרים, עשה את אזניו כאפרכסת וחתם את

הקולות האלה בנשמתו, עד שהיה עורג עליהם, כשנפסקו לשעה. פעמים היתה באה המולת הרחובות כיין משכר לתוך לבו, ואז היה מתאוה להתפרץ לתוכה ולהתמזמז בה עד כדי כלות כל טפה של חיות בתוך הגוף הזה. ופעמים היה משתוקק, שיבוא איש ויעמיד אותו על רגליו וינענע את גופו לצדדים ויעמיד פניו כלפי שמש אדומה כדם, העולה בראש ההרים. ופעמים היה חש, שאילו היו מוציאים את המטה הזאת, שהוא מוטל עליה, והעמידו אותה בגבהו של כרך, לא היה מתקומם כנגד זה, אפילו מתוך זיע כל שהוא. ובשעת בין השמשות היה חש, שהלשה עליו דעתו, גופו מתמזמז והולך, והוא חוזר לחדלון. התאזר בגבורה, ירד מעל המטה, עלה על ארדן החלון באפלולית, זקף את קומתו והשמיע בקול: הנני! — ובערבים היה מנמנם נים ולא נים והיה מיצר על שאינו לבוש בגדים, שיהא בא עכשיו לפשטם ויחוש את העונג שיש בהפשטת הבגדים עד לידי התערטלות. וכשפעם אחת הרגיש בבעלת הבית, שנכנסה לתוך חדרו בחשאי והדליקה גפרור כלפי ראשו לבדוק בו, אם כבר נרדם, כבש את נשימתו, כדי להתעותה להאמין, שכבר פרחה נשמתו. אחר כך היה מיצר על שלא תפסה בידה ולא חבקה בכח. שעה מרובה אחר כך היה לבו מכה אותו בשל זה. ובלילות היתה שנתו מטורפת והשתוקק בחלומו לחלום, שיהיו בו ענינים מרובים והשתלשלות מסובכת של דברים, ולא היה רואה כלום, חוץ מחנקין, שחבקה אותו, ופניו רוו מתעותים, ונפשו היתה ריקה.

שני ימים ושני לילות היה שליט מתלבט באופל ככד אברים ומטורף הרגשות, עד שהתפרצה הגברת ברגמן בבוקר של יום השלישי לתוך חדרו, ירקה תחלה בקול ואחר כך יצאה, חזרה ומשכה בידה את הארון ברגמן, שנגרר אחריה כנרון למיתה.

— חיים, דבר! — קראה הגברת ברגמן בקול מושל.

הארון ברגמן, יהודי זקוף קומה, דק־אברים ושתקן, פתח את פיו ודבר תחנונים:

— האדון שליט אנוס לעזוב את החדר. זוגתי יראה מפניו אימת מות. יואל נא הארון לפנות את החדר ביום השלישי הבא.

— חיים, הוא רוצח. העינים, העינים! — קראה בעלת־הבית והתכנסה לתוך שלה מתוך רטט האברים.

שליט שמע את דבריו של הארון ברגמן ולא השיג את משמעותם. מכל מקום הניע בראשו לאות הן. וכשיצאו בעלי הבית מחדרו, קם מתוך היסח דעת גמור, לבש את בגדיו ויצא מן הבית. בא בקרבו ריחו של האויר כריח בשמים, וקולותיהם של הבריות היו לו כסימפוניה ערבה. חש את עצמו קל וגבור לעלות הרים, לרדת עמקים, לאסוף חילות, לכבוש מצודות, להפקיר את עצמו, לגזול, לגנוב, לאהוב, לשנוא, להכניע, להתרפס כעני המחזר על הפתחים ולהשמיע נאום החוצב להבות אש.

הוא חפש בעיניו את נתן, דרבקין, פייגין, ואפילו את חנקין — לערות בפניהם את חכמתו המפכה בו. נתקל ביהודי לבוש בלואות, עטוף חבל כאזור עטיפה כפולה ורתום אל עגלתו כסוס. נטפל אליו שליט והיה נגרר אחריו מרחוב לרחוב, מסימטא לסימטא, מקדימו בכל פעם, מציץ לו בפניו והוגה

בערכו של האדם, נזר הבריאה. הה, אדם! קרא בסגנונם של סופרים אופטימיים ידועים. הה, אדם, עליך גאותי! מדי אחזה בך יגיל בי לבי מכבוד וגאוה! — נמשך שליט אחרי שטף הרהוריו, ונעלם מעיניו היהודי בעל העגלה. היה שליט מהלך יחידי ומרמז לה למרכבת־הטראם מתוך נפנוף אצבע דרך שררה, שתלך לה לדרכה ולא תעבור את הנתיב המוגבל לה, ולהרכבים היה מתיר לקשקש בעגלותיהם על מרצפות־האבנים, ולמוכרי העתונים וקופסאות המשחה התיר להכריז על סחורותיהם. ראה את שורותיהם של בתי החומות והיה מנענע להם בראשו לסימן של קורת־רוח, שבנוים הם על פי הסדר הרצוי לו. ראה את עצמו עומד אצל אשה תגרנית המוכרת פול מבושל, ולפניה קונה קטן, שהיה בודק בעיניו לתיאבון את הסחורה שבתוך סלה. הקונה הקטן בא עמה במשא ובמתן, כשפרוטתו על כף ידו הפשוטה. הקונה כבר קבל את הסחורה וסלק את הכסף, ובכל זאת לא זז ממקומו, וידו היתה עדיין פשוטה מתוך צפיה: מכלל שדברים בגו. הן היא לא מלחה את הפולין בסוקר כתות כפי המקובל. לבסוף קבל הקונה את שלו ופרש לו. האשה חזרה לנמנומה. הפרצוף המנמנם של האשה בגבהו של הכרך כנגד המון העוברים והשבים הכנים שלוה ושמחה לתוך לבו של שליט. זו היא הבטחה — דבר בינו לבין עצמו — זו היא האהבה אל הבריות. נרדמת אני ביניכם, בחיק אהבתכם. מתוקים אתם עלי, אף על פי שהפרשתם לי מהונכם רק חלק זעום מאד: סל קטן של פול. מנמנמת אני לי ובטוחה אני ברכושי זה המוטל הפקר, שלא יקפחהו חלילה שום איש מכם ולא יגע בו לרעה. וכלום מתכוונת אני למשא ומתן? אלהים עמכם, אנשים טובים, הן רק להיות שרויה ביניכם אני מתכוונת.

עמד שליט והיה דן כך:

הרי לפנינו מחזה בעל שתי מערכות. מעבר אחד עולם גדול ורחב־ידים עם רבבות פרצופים, וכנגדו נקודה קטנה של פנים מנמנמים על סל של פולין. כדאי לו לאדם להשהות את מבטו על הנקודה הקטנה שמעבר מזה, להסתכל בה יפה ולעמוד על כל פרטיה, והוא קונה לו גם את המערכה שמעבר השני. כי הנה מלא עולם־יה חזיונות ודמויות, והאדם בתוכו הוא נקודה קטנה. וכל מה שאתה מוצא בעולם הגדול, אתה מוצא גם בנקודה הקטנה, המלאה כמותו הרים, עמקים, אשנבים, שאלות וסתירות, פירכות ותמיהות ופרצות, להתחמק בהן כדי שתסתתר מפני עצמה. ואם אלף שנה תתקים הנקודה, לא תמצא לה את הדרך אל עצמה, כי אין דרך. אולם חייבת היא הנקודה הזאת, המהרהרת הרהור זה ומרגישה הרגשה זו, נקודה זו, כלומר, עצם זה, הכולל סכום של... האדם, כלומר, עצם זה, שנראה לעין, שבעיקרו אינו אלא לבוש של מה, שאינו נראה לעין, עצם זה חייב הוא לשקוד על עצמו, שיהא יכול להתקיים בעולם בתורת לבוש יפה ונחמד לעין ולא יופסד ולא יעלה בו סדק. ושורת הדין היתה נותנת, שתהא הנקודה האת מוצאת הכל מוכן לפניה, כל המכשירים הנחוצים, שלא תהא צריכה להתבזות ולבזות את הנשמה שהתלבשה בה, בת־האב שבשמים, שלא תהא — שלא תהא... הולך סובב הראש — הולך סובב הראש. הכל נע... נע...

שליט חש פתאום בראשו ההולך וסובב. מוחו העיף נטמטם, רגליו כשלו.

כל הפרצופים והדמויות התחילו סובבים ברקודים, קרבים זה לזה ונעשים גוש אחד עב ואפל. שליט צנח על ספסל מספסלי הרחוב. לבו חלש. בגרונו יבושת. הוא העיף עין סביבו. אצל הספסל ישבה התגרנית על סל הפול. כלק לה מטבע. מדדה לו קומץ של פול. לעס ונח. עמד והית מהלך כחולה, עד שנכנס אל חצר אחת. עלה על מדרגות, פתח דלת, ישב אל שלחן. היתה המולה של קולות, ערבוביה של פרצופים, קשקוש של לשונות, צלצול של מזלגות, כוסות וטליפון. לגם כוס מים. אורו עיניו, ונתפזר קצת הגוש העב והאפל. ראה שוב את פניו של היהודי העטוף אזור חבל ופניה המנמנמים של האשה והיה שמח. וכשהעינים היו נתונות להדמויות, הקשיבה האוזן קול. מהיכן בא הקול? היא... היא... היא במסדרון. עזב בבהלה את השלחן: הצטמצם בקרן־זוית. אחר כך רץ לתוך המסדרון ופשפש אותה בעיניו. לא מצא אותה. היא כבר ירדה. ירד למטה ולא מצא אותה. חזר ועלה למעלה ומיד ירד. יצא לרחוב, רץ לצד ימין ולא מצא אותה. אחרי שהגיע מתוך ריצה עד קרן הרחוב, חזר ופנה לצד שמאל. הבחין בה מרחוק, אולם אחרי רגע והיא כבר נעלמה בתוך הקהל. שעה קלה היה עומד ונמלך בדעתו אם לרדוף אחריה. אולם אחרי שנעלמה, היה שמח שלא הדביק אותה, לפי — כך נצנץ רעיון במוחו — לפי שהיא היתה מרגישה בדבר, שרדף אחריה, והיתה אחר כך מתהללת בפני מכריה בדבר זה וגם לחנקין היתה סחה. עלה שוב על המדרגות וישב אל השלחן לסעוד. שמחה גדולה שטפה את לבו. הראש כבר נח, והגוש האפל נתפזר לגמרי. נזדמן לידו גליון העתון „השקפה". הוא עבר מתוך רפרוף על המודעה של המערכת.

המערכת הודיעה, שאחרי הפצרות מרובות הצליחה למשוך אליה את הלויתן הגדול, את הסופר הגאוני שניאורסון, המפורסם בכל תפוצות הגולה, שהתרצה בטובו להעניקה מפרי רוחו הגאוני מערב־שבת לערב־שבת. ערבים הם שמו של הגאון הזה והבורה שלמה של סופרים ידועי שם, העובדים בקביעות במערכת עתונה, הלא הם: המבקר שיינר, פינדרסוביץ וכו' — ערובה הם לנו, שעתוננו יתרומם למדרגה גבוהה זו, שלא הגיע עדיין אליה שום עתון בישראל. המערכת תקריב לקוראיה ממבחר החדשות ומעידית של הספרות וכו'. וגם: המערכת תעמוד על המשמר להגן על רוחו של ישראל סבא בטהרתו ובקדושתו, כפי שעבר אלינו בירושה מן הנביאים והמחוקקים, התנאים והאמוראים, הצדיקים והחסידים וכל הקדושים, שמסרו את נפשם על קדושת האומה ואלהיה. המערכת תמשיך את החוט העובר דרך מעבה הדורות מיום שחרב בית המקדש ועד היום הזה. היא תשמור על המעינות, שמהם שאבו אחינו בני ישראל בכל הדורות והזמנים, כל המומתים והנהרגים, כל הפושטים צואר למאכלת. היא תראה באצבעה אל המזרח, אל ארץ האבות והבנים. המערכת תשתדל גם כן ליפות ולשבח את המקצוע של הספרות היפה והבקורת. המבקר החרוץ והמפורסם, המסור לספרות בכל נפשו, מר שיינר, יאיר כדרכו על כל מאורעות הספרות בישראל ובעמים, בעולמנו ובעולם הגדול. המחיר נמוך מאד. פרס הגון לחותמינו: כל כתביו הגאוניים, תפארת הספרות, של הגאון שניאורסון. אוצר נחמד ויקר, וראוים הם וחוב קדוש הם להיותם לברכה לכל בית בישראל.

שליט חש, שרגשי הגועל חזרו אליו כבראשונה. היה לו לשליט, כאילו

מערכת ה„השקפה" באה במחתרת לתוך לבו, גזלה מתוכו את קרני האור, שהיו מרצדות בו — את הרמות של היהודי העטוף חבל ופניה המנמנמים של האשה, קפחה את שמחתו ונתנתן פרס לחותמיה. אחר כך צחק שליט צחוק של לגלוג ושבה אליו רוחו הבדוחה. יצא מבית האוכל וירד בדר לרחוב והיה מעלה בדמיונו את הטעם המתוק של מסיבת רעים היושבים כחצי גורן עגולה והוא ביניהם. הוא אוהבם והוא אהוב גם להם. אולם גם בכרך הזה, הענק והזר, האכזרי והמתנכר, קשורה נפשו לאהבה. מתחפש הכרך לפניו באלפי לבושיו, ואולם שניהם עורגים זה לזה.

פרק ט

שליט צמצם את פסיעותיו. הוא עשה חשבון. הן ודאי לא הגיעה עדיין השעה הרביעית. יהא מתהלך עד הרביעית לפחות. הרי חצי הרביעית. ברביעית יחזור לביתו. לא, ברבע החמישית. ישכב ויהא מנמנם לו שעה קלה — הרי החמישית, חצי הששית. בששית יפתח אולם־הקריאה. ישהה שם עד העשירית. — ויהי ערב ויהי בקר יום שני.

כך עשה חשבון שליט עם יומו והיה משתדל לסבב את ה„יום" בכחש. ואולי יעשה לו נס ויפגע בדרבקין, למשל, או בנתז ויקצרו לו את יומו ולא יהא מוכרח לסור לביתו אפילו עד הששית.

שליט עבר בכונה על־יד הבית, שמצא שם בפעם הראשונה את דרבקין. סר לתוך החצר והסתכל בתלי הטיט. עמד וצפה לדרבקין. יצא וראה את עצמו עומד אצל הצרו של בית הספר העברי. הוברר לו, ששתי החצרות סמוכות זו לזו. רק ברגע זה נתברר לו טעם כניסתו ושהייתו בתוך חצר זו באותו היום. שוב עלתה על מוהו אמרתה של חנקין: „אנחנו אוהבים... נשמתי?" וחש בעקיצתה. „אנחנו" — „אני והיא". הן גאותו נפצעה על ידי אמרה זו. משהעיזה להשמיעה בפני מכלל שאין בי גאות. אתרחק מכאן, שלא תרגיש בי אחת מהן בהליכתה. „אחת מהן"? — חזר בו על שצרף את שתיהן כאחת ופגע בכבודה של בעלת העינים השהורות. ברח מתוך ההצר. גשם של סתו טפטף, כנראה, ושליט חזר לתוך הדרו לבקש בתוכו מחסה. משך בפעמון. הדלת נפתחה מיד, שלא כרגיל. אולם הכניסה לתוך המסדרון קשה היתה על שליט מפני הדליות המלאות מים ועביט־השופכין שחסמו בפניו את הדרך והפילוהו כמעט לתוך העביט.

שליט צהק צחוק גדול: זה מעשה־ידיה של בעלת־הבית. היא כונה להכשילו, המכשפה. וכנגדו התגלגל קול צחוקה של בעלת הבית. לא יכול שליט להבקיע לו דרך בין החומות. ברגע זה הקישו בדלת. שליט פתח אותה. על המפתן עמד נתן, גפרורית דולקת בידו, והוא מאיר את הדרך לשליט. נתן הודיע לו, שכבר היה דואג לו. שתי פעמים כבר סר היום לתוך חדרו לבקרו. היה מושך בפעמון, ואין קול ואף לא סימן של קול. ודאי, חולה הוא! — ההליט. אמר לעצמו לנסות את מזלו בפעם השלישית.

כך דבר נתן, כשתרמילו עדיין בתוך ידו. אחר כך הפיל אותו על הקרקע, הדליק את העששית, לפת בשתי ידיו את שליט, שכבר השתטח על המטה עיף ומבויש, הציץ לתוך עיניו הצצה ממושכה, פתח ואמר:

— נתפשת, חביבי. עיניך לי לפה. רואה אני בעיניך, שערכת לך כלי־גולה — השעמום והגעגועים — ויצאת לערוך גלות על מטתך על גבי הכר המופשל אל הצר, כאחד הנסתרים הקדמונים, אשר עליהם מספרת האגדה העממית. לר' ליב בן שרה נרמית. לר' אליהו הגאון מווילנא נמשלת. מה זה היה לך, ידידי, שככה נפלו פניך, וחזותך כחזותם של היקירים שבירושלים, הבנים האמונים עלי תולע, כאשר התעטפה עליהם נפשם והלכו שבי לפני טיטוס הרשע, ימח שמו? העלמות אין בישראל, אם יפהפיות אין בו. בכרך נהדר זה, שאנו והרוכסים הפולנים, הרדזיווילים, הזאמויסקים והפוטוצקים, שוכנים כבוד בתוכו, כי יצאת לערוך קרב עם קורי העכביש שבחדרך, בראותך את השממית עובדת עבודת הקודש, ואתה, חביבי, הנך המנצח על המלאכה? ואינו חש ואינו מרגיש בן אדם זה, ששמו שליט, ועינו נוגות, נוגות מאד, שבשעה זו עצמה, שהוא שוכב למעצבה על המטה, אשר הכר שלה מופשל אל הצר, והוא קשה יום, נכה־רוח וגאה מחריש, חוזה חזיונות של מה בכך, כמקובל בין המשוררים המרחפים בעולמות שאינם שלהם ושלא נצטוו כלל לישבם, בשעה זו עצמה בנות ישראל, שיפות הן ושוכנות כבוד ברחוב־הברזל שבעיר הבירה ו', לא שנת להן ולא דמי להן, וביללה מיללות: נתן, מה לבחור יפה זה? — איפה נסתתר שליט זה? —

— מי הן היפהפיות ומה שמן? — שאל שליט בתמימות.

— הלא היא בעלת העינים הכחולות ובת־ישראל הכשרה, מלכה — הן, מלכה בת אברהם.

— שתיהן? — שאל שליט מתוך פקפוק של חשד. „בחור זה קצת רמאי הוא" —

— שתיהן. חי אלהים וחי עם ישראל. רואה אני בך, פסימיסטן ולגלגן, שמפקפק אתה קצת בדברי, כי אינך מאמין באדם. אולם נשבעתי לך: הן כלות אחריך ככלות הנפש אחרי אלהים היים, ככלות נפשך אחריהן. אמרתי לבנות: מנוחה ומרגוע! אל נא תזלנה דמעות, כי לא בדמעות יופי ולא בלב נשבר חן. כי כבר מלאה כוס הדמעות עד בלי די. ולמה לכן לשקוד עליה, שלא תחסר, הלילה, אפילו טפה מן המזג, כאותם הפיסימיסטים הגדולים אשר בארץ, שאינם זזים לרגע מכוס הדמעות ומרביצים נכאים בעולם. אל נא, מנענה נא, בנות, קולכן מבכי ועינכן מדמעות. הנה ארתום את מרכבתי ואת הלבוש ואת הסוס ואכפות את הבחור הזה ואביאנו ואשאנו. או שמא קשה עליך פרידתה של זו השוכבת מעבר לכותל ורודפת חזיונות תהו והבל, כי לקוב שלחה אלהים? פניך רעים מאד, שליט, הם נפלו. מה זה עבר עליך? — השלום לך? — שאל נתן בדאגה.

— שלום, שלום, נתן. האמנם כה רעים פני? — ומה שלומך אתה, נתן? —

— שלום וכל טוב, שליט הטוב. — קפץ נתן כדי פסיעות אחרות באויר,

לפת את צוארו של שליט בשתי ידיו ומחא כפיו — כזאת לא פללתי אפילו בחלום־חזיון ליל. הייתי ממש כנבר אשר ההצלחה רודפת אחריו ומלפפתו על כל פסיעה ופסיעה. כאשר צעדו רגלי על ספו של כרך זה, אמרתי לא פעם בלבי: באת, נתן, ואין איש אשר ישים את לבו על בריה קטנה ודלה כמותך, אשר תקעה את חטמה לתוך בית־נכאותם של זרים. כי גר אתה פה, ומי אתה ומה אתה אשר תבחר לך מקום על גפי מרומי הכרך בתוך שלוי עולם, אשר העושר והכבוד קמו להם למקנה לצמיתות, כל זמן שאשיותיו של העולם הנחמד הזה תהיינה חזקות ולא תתפוצצנה לרסיסים תחת כובד הפטיש, אשר יעלה עליו כגרזן. אין זאת, אמרתי, אשר מי שאין חלקו בין הפטישים, אותו יכיר מקומו בין הסדנים. ואף אני סופי לכהן פאר בין אנשי העליה, אשר אוו להם למושב עלית קיר קטנה שבפנת גג. אולם מזלי לא כן צוה, שליט ידידי. טוב לי, שליט. לזאת לא פללתי. ההצלחה פנתה אלי בפנים שוחקות. טוב לי, שליט. עכשיו בטוח אני — לחש נתן לתוך אזנו — שיעלה בידי לתפור לי מעיל חורף עם עטיפה של עור ברדלס. יש לשער, ששעותי יכניסו לי לא פחות משלשים רוכ׳ לחודש. וידה של חנקין באמצע. היא המליצה עלי בפני המנהל רייכר, מנהלו של בית הספר העברי. השמעת את שמו? — זהו רייכר המפורסם. אדם נפלא ומסור לעבודת העם מאין כמוהו. הוא דבר אתי בכבוד גמור, כמו שמדבר נסיך נעלה לרעהו. האדון רייכר מסר על ידי מכתב מליצה לאדם חשוב אחר ובעל־בית הגון, יהודה ליב אייזמן. סרתי לביתו של האדון אייזמן. הציגני לפני אשתו, גברת כבודה ויפת־תואר, אם לא יתעני דמיוני, ומושלת במכמניה של הלשון העברית, שמועטות כמותה בישראל. בקור זה גרם לי קורת רוח מרובה. אמנם עדיין אני שוקל בדעתי את צבע עיניה, כי נעלם ממני ואיני יודע, אם עינן כתכלת השמים לטוהר או שחורות כגחלי איש הלוחשות. ועדיין רפה בידי טיבו של צבע עור פניה, השחום הוא אם לבן. ועוד כפקות כאלה וכאלה אוכלים את לבי, כי הוכיתי בסנורים תיכף לסקירת העין הראשונה, ונבצר ממני להסתכל בפניה יפה, כאדם המסתכל עד כדי שביעה בדיוקנו של הירח המשתקף במי הנחל בערב קיץ, כי נכויתי בגחלתה. ואין האדם, ולא כל שכן האשה, נדון על פי ראיה קלה כהרף עין. רק על חטמו של האדם אפשר לדון מתוך סקירה ראשונה. אולם דבר אחד ברור בעיני כשמש, שזקופת קומה היא כאחת מבנות יהודה וירושלים. ודבורה העברי נאוה לה כשירת הזמיר מעל לעצי האורן של היער בליל ירח. רק עברתי את מפתן הבית, וכבר נקשרו נפשותינו זו בזו, כאילו היינו ידידים נאמנים מימים רבים, ועד שאני מביט כה וכה, והנה כוס המין על ידי וגלוסקאות מתוקות, שטעמן, בטעם פרי נחמד ביום קיץ, ומיד נכנסנו בשיחת רעים, שיחה השוטפת לה מאליה, ואתה שט לך לאטך ובנחת, בסירת דוגה קטנה השטה לה בליל קיץ בנחת שלא מרעתם של המשוטים — במה היינו למשל, מסיחים? האזכור? היזכור האדם, שזכה לדרוך בין שדרותיו של גן הדור ומלא כל טוב, את צבעו של כל פרי נחמד וריחו, והוא לא הספיק עדיין להעיף עליהם עין, וככר בא בקרבו ריחם המשכר? כן. עיקר שכחתי. בשעת שיחתנו, שהיתה נסבה על ענינים העומדים ברומו של עולם, השאתי את השיחה, כמובן, בזהירות יתירה.

אל הענין, שאני עומד בו, אל ענף פרנסתי. סחתי להם ברמיזה דקה מן הדקה, שבאתי לו' להרביץ תורה לילדי ישראל ואפילו לילדות, כי איני מוציא לענין זה את הילדות מן הכלל. ובכלל משבח אני את הבנות המחוכמות שבאנגליה, הדורשות בשבח האשה וטוענות לה. נפל, נפל מאד כבודה של האשה בכל הדורות ובדורנו. גבר לגבר — זאב, ואשה לאשה — שועל. הרבה גורמים חשובים השפילו את כבודה של האשה. והעיקר, שכבודה של האשה שפל בעיני עצמה. האשה אינה מכבדת את חברתה, אלא יראה מפניה. האשה מגלה את סודה לחברתה, אבל את אהבתה לא תתן לה לעולם. כל אשה היא מפלצת המפילה אימים על שאר בנות־מינה. הדברים הם מסובכים ומלאי־ענין רב. ואני הרבה דברתי להם על ענין זה והבאתי להם ראיות לדברי מדברי ימי הגבר והאשה, היחיד והחברה, מן ההגיון והרגש, והדברים ארוכים מאד — צחק הארון אייזמן. אף הגברת חייכה בחן. ומיד באותו מעמד הבטיחו לי למסור על ידי לתורה גם את בתם הרכה סימקנה'ניו, ילדה כבת חמש, חכלילת לחיים. בת ירך אמה. אם כך, אמרתי, הרי העיקר כבר נעשה. אקום ואשכור לי דירה הגונה לפי כבודי. וכן היה. יצאתי ומצאתי לי דירה נאה, חדר — כיד המלך. בעלי הדירה הם אנשים הגונים. אנשי מעלה, לא פללתי. אנשים ישרים. המין מדי בוקר בבוקר. היום בערב אסתדר בתוכו כראוי. וגם את טובי אעביר לתוכו. כלפי תרמילי דבר הכתוב. תרמילי החביב, איכה, בן־אוני ומחמל נפשי? — עוד היום בערב תבוא אל המנוחה. הנך נע ונד, החביב. ובשכר זה נדרתי ללמוד עוד היום בערב בעל פה שיר חדש ויפה של המשורר הצעיר, כוכב עולה בשמי ספרותנו — הוא המשורר שימקין,, משורר הכח והשרירים, כפי מבטאו הנשגב של המבקר החרוץ מר פינחסוביץ. הקראת את כל שיריו? הוא משורר התחיה. אמש למדתי על פה את השיר ,,קסמי יער" הרי תחלתו!...

— ואיפה לנת, ארון נתן, אמש ושלשום? — הפסיקו שליט.

— בחדרו של שמעון. הארון שליט אינו מכיר את הבחור שמעון? בחור נפלא. מכרה של בת עירי כחולת העינים. הוא משמש בקונטורה. חדרו נאה, והוא מנגן על הכנור. שתקן חרוץ. אם איני טועה, יש לו בלבו דבר אל פייגין.

— דבר זה מנין לך? שאל שליט בחיוך.

— דבר זה למדתי מרמיזה... מרת פייגין רמזה לי על הדבר, כלומר, כעין רמז. היא דברה בשפה רפה, והמבין יבין. ולכשתרצה — היא לא רק רמזה בלבד. היא סחה לי בלחישה, כלומר, כעין סחה, היא השמיעה לי בפירוש, מעין זה. לא בפירוש ממש.

— השמיעה בפירוש? — מרת פייגין? — ובפירוש? תמהני — אמר שליט, כדי להשהות קצת את השיחה על פייגין — כלום מותר לו לאדם לגלות סוד?

— יפה דנת, אדוני שליט הנעלה. יפה שאלת. ובאמת: הן היא הזהירתני בפירוש, שלא לגלות את הסוד לשום איש. הן היא צנועה וצדיקה, בת עירי. היא גלתה לי את הדבר בתורת סוד, ופי הכשילני. גם אני לא גליתיו לך אלא בתורת סוד. ומה דעתך? לחנקין מותר לגלות? מותר? רק לה אגלה. היא, ודאי, שומרת סוד. גם היא צדיקה.

— כך, גם היא צדיקה. והבחור שמעון דבר לו בלבו אל פייגין — אמה שליט והשתטח על מטתו. משתוקק היה לדבריו של נתן, שיהיו שוטפים כל הערב וכל היום שלאחריו. כל הערב וכל הימים והערבים שלאחריו יהא נתן זה יושב על ידו ומספר עמו בפייגין, באביה, באמה, באחיה ובאחיותיה. אימתי היא שוכבת במטתה ואימתי היא קמה, מה היא אוכלת ומה היא שותה, מה הכרטיסים המצוים באלבום שלה, ומה המלים העבריות הידועות לה, ומה הפסוקים השגורים על פיה, ויהא מספר גם בהבחור שמעון. והוא יהא שוכב לו בעינים עצומות והוגה בה והוגה בדבר, שחוץ מן הבחור שמעון יש עוד בחור בעולם, שיש לו בלבו דבר אליה. יש בחור כזה. יש. אולם נתן השתמט דוקא מלדבר בפייגין.

— כך, כך, הרבר מענין, — גמגם שליט אחרי שתיקה ממושכה כדי לזרז את נתן על הרבור.

— מה מענין? — שאל נתן.

— הדבר על אורות הגברת...

— הגברת אייזמן היפה, אמה של סימקה... ודאי, ודאי.

— אני מכוון ל... להבחור שמעון — השיב שליט וחזר בו, על שהוא מתעכב יותר מדאי על ענין זה, ואפשר שיתן מקום על ידי כך לחשוד בו, שגם בלבו דבר אליה.

— מה? הבחור שמעון? שאל נתן — מה מענין? —

— כך: אומר אני — גמגם שליט — יש בחור בעולם ושמעון שמו. המנגן על הכנור ושתקן מענין. חי לו בחור בעולם, משמש בקונטורה, שתקן ויש לו דבר בלבו. מענין.

— אה, אה, זהו טפוס נפלא מאד — התלהב נתן — זהו שתקן, שמועטים כמותו בישראל. כל היום הוא עוסק בקונטורה ושותק. בערב הוא חוזר לביתו ושותק כחצי שעה. אחר כך הוא נח כחצי שעה מעבודת השתיקה וחוזר שוב לשתיקתו. שותק שוב כשלש שעות, נח כחצי שעה משתיקתו וחוזר שוב לעבודת־השתיקה. וכך חוזר חלילה. לא, צריך אדם להיות סבלן כמשה רבנו, כסוקרטס או כמרת חנקין, כדי שישא את חברתו. פעמים נכנסה בי תשוקה לתפשו בקצה חוטמו, לנענעו ולגזור עליו: פתח פיך, מר שמעון, ודבר! —

— ואיזה הדרך באת אליו, כלומר, מי הביאך אליו? שאל שליט, לפי שלבו נבא לו, שפייגין היתה המתווכת ביניהם.

— בת עירי. ודאי. היא הציגתני בפניו. סחתי לה בדבר מכתב ההמלצה שבכיסי, שכותבו מדבר בו לבחור אחד, ששמו שמעון שפירא, חייכה בהן ואמרה: אם לשמעון — אני! —

— והיא הציגתך לפניו בחדרה? —

— ודאי הציגתני לפניו: עוד באותו היום בנשף סרנו לחדרו הנפלא. הוא נגן לכבודנו על הכנור עד חצות הלילה. רמעות הזהירו בעיניה של פייגין, היא רהפה ממש בתוך עולם הנגינה. היא עצמה להשה לי בסוד על דבר זה בתמימותה.

— ומר שמעון נגן ושתק עד חצות? — אמר שליט מתוך היתול קל:

— האדון שליט מלגלג — אמר נתן כמתחנן לשליט שלא ילגלג — אל נא, מר שליט. בחור חביב הוא שמעון זה. אנא, אהוב אותו. אני מאיץ בך: תתקשר נא נפשך בנפשו ואהוב אותו.

— כלום מלגלג אני? — הצטדק שליט — חלילה. אדרבא. אני אוהב מאד את השתקנים. אדרבא...

— אדרבא... הלא כה הם דבריו של ארוני — באמת? — ארוני אוהב רק את השתקנים? — שאל נתן מתוך דאגה קלה בקולו, ועל פניו שכנה עננה, כפניו של תינוק שנעלב — באמת? — ואת... והללו, שאינם שתקנים?...

שליט כבר התחרט על שנגע בכבודו של נתן.

— אני מכוון, כלפי — הסביר לו שליט — אני מכוון כלפי... אני אוהב את הבטלנים, אלו שהם ללעג ולקלס לאנשי המעשה. אני אוהב את הנלעגים, אלו, שאינם עוסקים בישוב העולם. אני אוהב את הבטלה. החיים הם חלום. שינה ליטרנית. אנשי המעשה הם הנוחרים משנתם. אני אוהב את... הצנועים. הנושרים גשרים ובונים מסלות למה הם דומים? למוכי ירח. הם עוסקים, מורחים, רצים ומקימים שאון. ואני מה אומר? בלחש, בצינעא, שמונה עשרה. אני — סוד.

שלא בכונה חזר שליט על הדברים, שהיו מציקים לו בימים האחרונים.

נתן הקשיב לדבריו של שליט מתוך פנים תמהים ורוח פזורה. פניו הביעו שעמום והעידו על יגיעה יתירה של המוח, שחתר לתפוס את כתתם של דברי שליט ולא תפסה.

הוא הקים פתאום את שליט, הלבישו מעילו העליון, נטל את תרמילו בידו ואמר:

— ארוני שליט, אנו הולכים לדרך. הן מצפות לנו בכליון עינים. כבר הגיעה ודאי השעה השמינית.

נתן כבר בקש לכבות את העששית שבחדר ולצאת. הרגיש פתאום בפתקא המוטלת על השלחן. הרי פתקא אליך! — קרא נתן. שליט עיין בתוכה. נתן טפל בשעה זו בכונה בתרמילו, שלא יכשל חלילה בסקירת עין על הפתקא מתוך בטלה. סדר את השמיכה, שנתקמטה משכיבה, סגר את התרים, הפשיל את הוילון. אולם שליט החליט להקריא את הפתקא לנתן, כדי שיפרסם זה את תכנה בפני פייגין. אכן פלא הוא, באמת. אדם, ששח עמו פעם אחת בחייו, נתקשר אליו באהבה. הוא ודאי יסיח לה. ולפיכך אמר שליט לנתן אמירה מרושלת:

פתקא. מענין. של מכר. דרבקין שמו. אדם, שדברתי עמו פעם אחת בחיי. מענין.

— הניתנה לי רשות לקרוא? — שאל נתן, שכוון את מחשבתו של שליט, הפיל את תרמילו על הקרקע ואחז את הפתקא בשתי ידיו.

— בבקשה, קרא.

נתן קרא בקול:

שליט. ידיד נפש. סרתי. חפשתיך. רציתיך. רק סקירת עין על פניך. כואב הלב וקורא תגר על עלבונו. התקלם בי הגורל. שוה

בשחרית של היום, מדי הקיצותי משנתי, נחש לי לבי ואמר: משאלתך היום לא תקום! העוד חיה בלבך שיחתנו? בלבי היא בת אל מות. מדי אזכרנה ירקד בי לבי משמחה. הרבה ממה שהגדת לי, היה תמיד חי ותוסס ומפרפר בלבי. אולם אתה נתת לו צורה, בטוי ודמות. הרבה דברתי עם רעי זן, המשורר הצעיר, עליך. השלום לך? השקטה רוחך? הראית את השמים היום? הם היו מעוננים. אולם השמש נאבקה עם העננים ובנטות היום נגלתה לעולם בשפעת גווניה. שלך:

דרבקין.

בשעה החמישית.

נתן כבה את העששית ויצאו בחשאי את החדר. הגברת ברגמן נמנמה, ונתן הזהיר מפני כך את שליט על הדממה. נתן נטל בידו את הדליות של מים ואת העביט של שופכים והוציאם לתוך חדר המבשלות. אחר כך יצאו לרחוב.

היו מהלכים דוממים. נתן היה תפוש מחשבות, ושליט היה נתון כולו בתוך החרזה. הפתקא גרמה לו נחת רוח. ביחוד עכשיו, קודם ביקורו בביתן. הפתקא היחיבה את דעתו. בכחה יהא עלז ומבדח אחרים. פייגין תראה אותו בחרותו, בהדרתו, בחכמתו. הן חכם הוא. כמה נהנה דרבקין זה משיחתו הקצרה. ניכרים דברי אמת. אחרי ימים קצרים יקריא את הפתקא לפייגין, אם תהא השעה כשרה לכך. הוא יקריאנה לה דרך אגב קריאה מרושלת, מתוך היתול. אחרי שתיקה מרובה. כשיהיו יחידים. בתוך חדרה? לא. בחדרו. כשיהא דר בחדר אחר, נאה מזה. בגן. כשיזדמנו במקרה בתוך הגן הזקסי. הלא יזדמנו.

אחרי רגע כבר מצא אותו שטף הרהוריו, כשהוא מתהלך עמה שעה מרובה בתוך שדרות מרוחקות שבגן. וכבר היה בז בלבו לעצמו על דבר פתקא זו שנטל עמו, כדי להתיפות בעיני פייגין. הנה כך. הוא מעיד על עצמו את דרבקין, את האדם החכם דרבקין. הבוז! שפלות! אני. אני — ערכי. מדת קומתי — ערכי. ברק עיני — גאותי. שתיקתי — גאותי. שתיקתי — חכמתי. אני — הברק. אני — השתיקה. אני — החכמה. אני — הגאוה. אותי אוהב אלהים ובי הוא משתעשע, שגדולה תשוקתי אליו, כי הנה נשמתי תלויה בו כשלהבת בפתילה. אל המנוחה אני משתוקק. אל הנורבנה. בתשוקתי אל החדלון אני מתגאה. אני השנתי את אהבת החדלון — והיא כחי. להיכן מוליכות אותי רגלי? אני — ספוקי בי. אני המשפיע והמושפע, ואיני קשור במקבלי שפע. להיכן? את כבודי אני מבזה. — נפשו שועה בו להציל את כבודו ולחזור על עקביו, ורגליו הוליכוהו לשם... לרחוב הברזל.

נתן הפסיק פתאום את השתיקה וקרא בכעס:

— שטות! —

— מה שטות? מה השטות? שאל שליט בתמיהה.

— טפו, שטות — קרא נתן בקול — שטות נוראה. אני כועס. מר שליט, אני שרוי בכעס.

— מה השטות? ומה הכעס? שאל שליט, שלא ידע למה הוא מתכוון.

— שטות! — קרא נתן — הפתקא היא דבר של שטות. רמזים. סתרי תורה. השמש נאבקה עם העננים. בשעה החמישית תוסס ומפרפר. כואב הלב. התקלס הגורל. אלו דברי שטות הם. תוסס ומפרפר. שום דבר אינו תוסס שם. שקר, שקר. שטות.

שלים חש כעין סטירת לחי מתוך דבריו של נתן. הן באמת דברי שטות הם. ולבו הלך אחרירם. ולו רק רגע, להאמין בהם. בושה וחרפה! —

חלשה עליו דעתו מתוך כך והיה מתביש בהרהורי לבו הקודמים. כשעמד אצל הדלת נקפו לבו מפחד.

פרק י

חנקין פתחה את הדלת לפניהם. הרגישה בשליט, נרתעה לאחוריה מבהלה, טפחה בידיה על פניה. אולם מיד שלטה ברוחה ואמרה מתוך קידה של כבוד:

— אורחים חביבים! ערבא טבא, ארוני שליט! — שלום רבותי! —

בבת אחת הושיטה את ידה הימנית לשלים ואת השמאלית לנתן.

„אין בה גאות. תנועה זו המונית היא" — חלף רעיון במוחו של שליט. אחר כך חייך ואמר:

— ערבא טבא לגברת?

— והיכן היא בת עירי? — שאל נתן מבוהל, כשהרגיש בחדר הריק — ישב נא הארון שליט! — אמר נתן ורמז באצבע על הספה.

— הנברת פייגין — הטעימה חנקין את השם הזה מתוך הפסקה קלה אחרי הזכרתו — תחזור מיד. יהא נא לבו של מר נתן שקט. היא בקשה למסור בשמה „למבקריה", שיחכו לבואה. היודעים אתם, רבותי, — קראה חנקין בעליצות — היום אין למורים בבית ספרנו. יום גנוסיא היום.

„למבקריה" — תופס שליט מלה זו, שנשמעה מפי חנקין: לשון רבים. ודאי התכונה לי, ואפשר לנתן ולשמעון ולאחרים.

— ובכן: בית־ספרכם בית־ספר הוא לכל דבר! — אמר שליט. ומחשבותיו עדיין עסוקות בכוונתה של אותה מלה „מבקריה", והחליט כך: אם יבוא שמעון היום, סימן הוא, שהמלה „מבקריה" מכוונה כלפי שמעון, ואם לא — גם אני בכלל. ואולי אורחים אחרים צפויים לה.

— הן — השיבה חנקין — בימי גנוסיא אין מלמדים בבית־ספרנו. גם בשבוע הבא נהיה בני חורין. אולם ימי הבטלה קשים לי מאד. איני סובלת את הבטלה. לא כן כשהייתי תלמידה של הגימנזיום, ואפילו אחרי שכבר עברתי לתוך המחלקה השביעית. הייתי ששה על כל יום גנוסיא. אני ושיינדיל היינו ששות כל כך... ועכשיו...

חנקין נשתתקה באמצע. אוילית יותר מראי נראתה לה טיראדה ממושכת זו. יש לגלות בדבריה כונה זרה, כאילו נתכונה להתחדר בתלמודה בגימנזיום. שררה שתיקה ממושכה. חנקין פשפשה במוחה ענין להעסיק בו את שליט. „הלא הוא האורח, ועלי להעסיקו". רק לא לננוע אפילו ברמיזה במאורע של הבוקר. אהיה מחכה, שהוא הראשון ירמוז עליו. „אלמוד אל דרכיה: מה

הוא נאה ושותק, אף אני כך". „כשאני שותקת, פני זעומים מאד ומרה שחורה מבצבצת מתוך עיני. „אכנס בדברים עם נתן. אחרי אותו ה„מאורע" לא סר להדרי שלשה ימים רצופים, והיום הוא בא כאנוס ושותק בעקשנות. רע ואכזר. ויפה־תואר כמלאך. כשאני מסתכלת בפניו אני מאמינה באלהים".

— מר נתן! — אמרה חנקין — מה משפט העסקים שלך? —

היא התאמצה למצות מתוך נשמתה את החדוה עד טפתה האחרונה ולהשקות בה את פניה, שהיו מזהירים לכבוד האורח החכם, הצנוע והגאה. את נתן עשתה לשליח דבר חדותה למסרה לשליט.

— מר נתן, מה משפט העסקים שלך? — חזרה חנקין והציצה בו באהבה.

אולם נתן, השליח של החדוה, כבר היה שטוח על הספה ותרמילו למראשותיו.

— לשלומי את שואלת — אמר מתוך נמנום קל — שלום לי, מלכה בת אברהם. האח, שלום. אלא שעיף אני, גברת כבודה. עיף מאד. בלילה נגן המנגן עד חצות. אחר כך לוינו את בת עירי. חזרנו, שכבנו ופטפטנו עד השעה השלישית. אני סחתי לשתקן דברים רבים, שלא גליתים מעולם לאיש. ממאורעות חיי סחתי לו. גם לכם, מלכה ופסח, אגלם. אלא אני שעיף לפי שעה.

— איזה מנגן? מי נגן? — שאלה חנקין מתוך עליזות, שנראתה לשליט כמעושה, נגשה בקפיצה לנתן, תפסתו ברגלו ומשכה אותה בכח — מי נתן לך את הרשות להרדם בחברה? — בושה וכלימה!.. איני מרשה!

חנקין לא חדלה מלמשוך את נתן ברגלו. קפץ נתן מעל המטה ויצא להאבק עמה. רגלה של חנקין כמעט שמעדה. הלוחמת צנחה על הספה. אחר כך עמדה וסטרה לנתן על שכמו, התרחקה ממנו וישבה על יד שליט אצל השולחן. נתן חזר ושכב. לא עברו רגעים מרובים, ונתן כבר הכריז בנחירות קולניות על עצמו מתוך שנתו, שלא לעקור את עצמו לגמרי מן ההויה. חנקין נשמה בכבדות מפני העיפות, שבאה לרגלי האבקה עם נתן. שליט התביש להסתכל בפניה אחרי מעשה זה, כי נתבזתה מאד בעיניו. ולפי שבוזו עורר את רחמיו עליה, שאל אחרי שתיקה ממושכה מתוך היתול קל ומסותר:

— ולמה אין הגברת דורשת גם לשלומי?

— כבר דאגתי באמת לשלומו — השיבה חנקין במבוכה. דוקא אחרי שאלתו זו, שנשתמעה לחנקין כצורתה הנגלית, כעסה עליו, שלא בא לבקרה כל אלו שלשת הימים. „ואני עוד דואגת לשלומו" קנטרה את עצמה על התגלות לבה והתחרטה על תשובתה.

— הדאגה למה? — אמר שליט מתוך כעס על התביעה הנסתרת שבצבצה מתוך דאגתה זו.

— אני לא... כך... — השיבה חנקין — תפסתי לשון בני אדם. נתן היה מדבר בך. שאלתיו דרך אגב לשלומך.

„שקר נתן זה — הרהר שליט מתוך מפח נפש — איש לא דאג לי ולא שאל לי. והיא לא הזמינתני כלל. אקום ואצא מן החדר לפני חזירתה. אמצא

לי איזו אמתלא ואלך לי. רק דרבקין הוא היחידי, שעמד על ערכי" — אמר שליט לעצמו בתור נחמה, ודברי האהבה שבמכתבו עדנו את לבו, לפי שלעגו של נתן נשתכח ממנו לגמרי באותה שעה.

שליט כבר עמד על רגליו. הוא החליט לפסוע תחלה רגעים מועטים על פני החדר ולצאת אחור כך.

התרדמה כבר חטפה את נתן — אמרה חנקין, כדי להפריע את הדממה המעיקה — אני מתקנאית בו.

שליט הציץ בנתן הנרדם — ודברי הבוז שהשמיע תחלה הישן כלפי הפתקא של דרבקין קבלו תוקף מרובה על ידי הפרצוף המנמנם, כאילו התמימות שבפרצוף המנמנם הזה שפכה על דבריו הקודמים קרני אמת.

— הקנאה לאיזו דבר? — שאל שליט מתוך החלטה לצאת מיד, כי עכשיו נראה לעצמו כגבור, שפרקו מעליו את כלי זינו — ובמה היא רואה אותו דבר? במה?

— כך! — השיבה חנקין — אני מתקנאית בו, לפי שהוא מנמנם לו כאן במנוחה. ואולי הוא רואה בשעה זו היום זהב המושך את לבו. בשורה טובה נתבשר. ושמא הגיע לאזניו קול צחוק המלטף את לבו. צחוק, צהלה, אושר וכיוצא מן הדברים, שאינם שכיחים כלל בינינו, לפי שהחיים...

חנקין לא כלתה את דבריה. בעל כרחה יצא מדבריה ההפך מכונתה: היא בקשה לשבח את חדות החיים, ויצא שמקטרגת היא עליה. לפיכך חזרה ואמרה:

— אני מתקנאית בו בכלל על שהוא שמח תמיד. ומפני כך יש בלבי חבה גדולה לאדם זה. וגם רחמים יש בלבי עליו. כל ימיו אדם חי ברחקות. כל היום הוא נע ונד מבית לבית. עוד לא אכל סעודה של צהרים בו., לפי דבריו, כל אנשי ו. אינם נוהגים סלסול מרובה בסעודה זו —

חנקין נהנתה בלבה, שנזכרה בפתגם מחוכם זה, שיש בו כדי לבדח את הדעת. וכיון שעלה בידה להשמיע בפניו את הדבור המחוכם הזה, נתעלחה בעיני עצמה וחשה בקרבה זרם של הרגשות מתוקות ששטפה. היא אמרה לטפל עכשיו דוקא ב„מאורע" ולדבר עמו דברים ברורים, מחוכמים וגאים, ודברה בהתלהבות של אמת, ופניה היו מזהירים.

— כשאני צופה בחייהם של העניים והמרודים, אני שומעה בת־קול עולה מתוך לבי, שאגת שירי הצער שבלב. סערה מתחוללת, ואני בתוך הסערה. לנתוש ולנתוץ, להאביד ולהרוס, לעקור, לבנות ולנטוע. איני יכולה לסלוח ואיני יודעת על מי לקבול. הנה מרתפים אפלים, טחב, תינוק יתום מיבב. יד גרומה פשוטה ברחובות לנדבה. עלבונו של עולם — עלבונו — הכזה יארך לעולמים, ארוני שליט, ארוני —?

בשעה זו נפתחה הדלת ונכנסה לתוך החדר פייגין בלויתם של שני בחורים. אחד גבה קומה ודק אברים, בעל נעלי־יד לבנות עם פורטפיל תחת בית שחיו, והשני רחב כתפים ובעל פנים מרושלים. נתן נעור מיד משנתו וקפץ מעל המטה כנשוך, והיה משפשף בידיו את עיניו המבולבלות האחוזות שינה.

— אח, נתן! מה שלומך? — קראה פיינין בעליצות ותקעה לו את כפה.
נתן הושיט לה את ידו הימנית ובשמאלית רמז על שליט, שעמד מן הצד.
— והבחור הזה — הן שליט שמו! קרא והיה כמליץ טוב על שליט.
— אה, מר שליט... שלום אדוני! — אמרה פיינין בקול חרישי ומוסיקלי ופרשה על עיניה השחורות את האד הרק של חזון ומחשבה, שהיה חבוי תמיד בתוך זוויות העינים והיה עולה משם על פי הצווי והיה זז לכאן ולכאן כפרוכת על ארון־הקודש. וזה היה , כנראה, הקסם שצד בכחו את הלבבות.
שליט השיב לה גם כן שלום בקול דממה. שניהם עמדו רגע מחרישים זה לעומת זה.
— אני מתכבד להציג לפני מר שליט את הבחור המנגן, מר שמעון — ספץ ביניהם נתן ומשך לשליט בידו — הריהו! מנגן הוא בכנור — ושותק. אם תתן לו את כל הונו של פרנק, לא יפתח את פיו, עד שלא יעלה הרצון לפניו. וְהו — הוסיף בפנותו אל השני — זהו מר שליט: אדם המעלה, הרואה את עולמו בתוך מטתו, שהכר שלה מופשל דוקא אל הצד. רק את פניו אתה רואה, שמעון, ולא את כבודו. כבודו אינו מתהלך בתוכנו בני תמותה. הוא מרחף בעולמות העליונים. וכך היא האדריסה שלו: עולמות עליונים — בין הכוכבים — בן מלך שליט! — ומה שמו של אדוני? — שאל נתן את הבחור ארוך הקומה בעל הפורטפיל, תפשו בידו והגישה לשליט:
— התודעו נא, רבותי: מר שליט — ושמו של אדוני? מה שמו? — שאל נתן המתווך ביניהם.
— אשר ווֹל! — השיב האורח בלחש ובהתרשלות, כאדם מפורסם, שאינו נוהג להשמיע את שמו בקול רם, לפי שבהזכרת השם בלבד יש גם כן מעין התהדרות.
— התודעו נא, רבותי, לכשתרצו — אמרה פיינין להמסובים — הגברת חנקין, חברתי לדירה, מר נתן ומר...
אשר ווֹל הפשיל את נעל־היד הלבנה מעל ידו הימנית, הציג את עצמו לפני המסובים מתוך קידה של נימוס כדז'נטלמן גמור, חלק לכולם כרטיסי־בקור.
— ועכשיו ישב נא אדוני ווֹל על ידי, כי דבר לי אליו — אמרה פיינין לאשר ורמזה לו באצבע על הכסא הסמוך לכסאה — ומה שלומך, נתן?
— בן עירך כבר הספיק לנמנם פה כהלכה — אמרה חנקין בלחש.
— השומע אתה, נתן? — קראה פייגין — השמעת את הרבה הרעות שהביאו לי עליך? — בושה וכלימה! ובחברתה של אשה!...
— לא אני הגורם — חי חוטמי — השיב נתן — אלא... מר... שליט —
— הכיצד? — שאל אשר והעמיד בו פנים מחכים לתשובה.
— מר שליט פתני אל השינה — השיב נתן — לפי דבריו, החיים הם חלום. שינה ליטרגית. אנו כולנו תמיד נמים ולא נמים. אנו מוכי ירח. כל

מפעלינו הם מעשי ידיהם של מוכי־ירח, שאין בהם טעם, תכלית ומגמה. אמרתי: עד שאהיה דומה לישן, מוטב שאהיה ישן ממש.

— דעתו של האדון... מה שמו? ש... איך? איך? — שליט?... כן, דעתו של האדון באמת כך היא? — שאל אשר וול והטיל בשליט מבט אלכסוני ובדקני, כמציץ בו על ידי זכוכית מגדלת.

— האדון שליט ודאי שלא דבר את הדברים האלה אלא בשעה, שנחה עליו רוח השירה וההזיה, אבל על פי האמת... — אמרה חנקין בקול של סניגוריה.

פייגין קמה והתחילה מתהלכת על פני החדר אילך ואילך, כאדם, שכל הדברים וכל המסובים רחוקים ממנו כל כך, עד שאינו חש כלל בהויתם. בת־צחוק קלה של לגלוג רחפה על שפתיה. שליט יחס צחוק זה לעצמו.

אשר רמז לנתן באצבע והזמינו לשבת על ידו.

— במה עוסק אדוני? — שאל אשר דרך זלזול — ודאי בהוראת שפת עבר. כן? —

— צדק אדוני וחכם גדול הוא העריף מנביא. אמנם כן. מורה עברי אני ומרביץ תורה לילדי ישראל. לפני שלשה ימים באתי לו' — השיב נתן בתמימות — וההצלחה הפנתה אלי פנים שוחקות. היא רודפת אחרי ממש על כל פסיעה ופסיעה. רק עמדתי על ספה של ו' ולבי בי היה חרד כצפור פצועה וכעיניה המתרוצצות של פייגין היפה. כי אמרתי: הנה באתי, ואין איש אשר ישים את לבו על בריה קטנה ודלה כנמלה. כי גר אני פה ומה אני ומי אני. אולם הזמין הקב"ה לידי חנקין זו...

— איזו? — שאל אשר — זו שחסרה לה יבלת על חוטמה? — אולם נתן לא הקשיב, כנראה, כלל לשאלתו של בן־שיחו ונגרר כדרכו אחרי שטף דבריו.

— חנקין זו בת ישראל כשרה וצנועה היא. ואם יופי אין בה, רואה אני אותה כאילו ישנו בה. כי כלום מה היא חסרה? רק עינים כחולות, פה קט ורועד ולחיים חכלילות, ולא יותר. ובת־ישראל זו היתה בעזרי. היא האכילתני והשקתני. דברה עלי טובות בפני המנהל רייכער, האדם המהולל, המסור לטובת העם. וזה קבלני בסבר פנים יפות ודבר עמי בכבוד גמור. לא זז מלחבבני, עד שנתן לי מכתב מליצה לבעל בית הגנן וסוחר חשוב. נתן לי זה מכתב מליצה לחברו. וסופו של דבר ש„שעותי" פרות ורבות ככמהין ופטריות וכאנשי סודה של בת־עירי. ויש לשער, שמלאכתי, מלאכת־הקודש, תכנים לי בימים הקרובים כשלשים רובל לכל חודש, ואולי כארבעים, חמשים או ששים, לא יותר ממאה. אומרים, שבו׳ שכיחים מורי־הוראות בישראל, שנעשו לעשירים מופלגים. ואם כך הוא, מי ידמה לי ומי ישוה לי? אקנה לי מעיל חורף חדש עם עטיפה של עור ברדלס.

אשר הקשיב לדבריו של נתן מתוך בת־צחוק של זלזול. חבליט את כרסו, הכניס את ידיו בתוך כיסי מכנסיו, והעמיד פנים של פקיד עליון המקשיב הרצאת־דברים מפיו של פקיד נמוך ממנו. אחר כך העיר:

— סבורני, שאוכל להמליץ על אדוני בביתו של אחד ממכרי.

— ודאי יש לאדוני פה חוג גדול של מכרים! — קרא נתן בעליצות.
— יש. יש. — אמר אשר בענוה יתירה.
— ודאי מכריו הם אנשים עשירים מופלגים — אמר נתן.
— עשירים, עשירים.
— וגם אדוני עשיר הוא? — שאל נתן בתמימות.
— ודאי, ודאי. אני מנגן — השיב אשר — מנגן מומחה. קולי הוא קול באריטון.
— ודאי קול נגינתו יפה הוא — אמר נתן — קול נפלא, שמועטים דוגמתו.
— מועטים, מועטים.
— ומה דעתם של הפרופיסורים שלך? — שאל נתן.
— הפרופיסורים? — הפרופיסורים? — הם מנבאים לי גדולות —אני אמליץ עליך. ודאי יקבלוך למורה בתוך אחד הבתים.
— האח, מה טוב ומה יפה! — קרא נתן בשמחה בקול רם — האדון וול ימליץ עלי ויספחני למורה אל אחד הבתים של עשירים מופלגים. הם ישלמו לי ממון רב. רב. אתעשר.
— ויקנה לו מעיל חורף עם עטיפה של עור ברדלס — קרא אשר וצחק בקול, עד שכל המסובים, חוץ מפייגין, צחקו לקולו. פייגין, שהיתה עדיין שקועה בהרהורים, התעכבה שעה קלה אצל אשר ונתן ושאלה:
— במה יהודים מספרים זה עם זה? הם לא הספיקו עדיין להשיב לה ופייגין כבר היתה רחוקה מהם. היא חזרה להלוכה המרוכז. בדרכה התעכבה לרגעים אצל שליט ושאלה:
— האדון שליט קרא את ספרו האחרון של שניאורסון?
— קראתי — השיב שליט — כמדומני, שקראתי. הספר האחרון? ? — קראתי, אם איני טועה.
— קרא — כמדומה קרא — הספר האחרון? ? — אם אינו טועה — דברה פייגין בתלונה, כנעלבה עד תהום הנפש בשל הזלזול הזה בכבודו של יופי — הלא זה יופי! הלא זה אור! הלא יש בו מטל השמים! הלא יש בו תוגה כזו! — הרבה הויתי יכולה להשמיע לאדוני עליו, אלא... אמרה פייגין מתוך גניחה עמוקה והזיזה את הפרוכת שעל עיניה, ונשמע היה, כאילו אנוסה היא לכבוש הפעם את דבריה הנלהבים מפני טעם כמוס — הן, דבר לי אל שמעון: הוא עצב היום כל כך ובודד.

פייגין עזבה את שליט, נגשה אל שמעון, שישב כל השעה מחריש אצל החלון, העבירה את הפרוכת ולחשה לו:

— שמעון חביבי, למה אתה ננוגה כל כך היום? —
שמעון התעורר כמו מתרדמה עמוקה, הציץ מבולבל בפניה ואמר:
— כלום אני נוגה? —
— הן, נוגה אתה — אמרה בודאיות.
שמעון נכנע מיד.
— אכן צדקת, פייגין, באמת צדקת. אני נוגה היום כל כך. איני יודע

מה היה לי. אני יושב — ואני נוגה. הנה אני רואה חלון, אני רואה — והלב נוגה, ואיני יודע למה — גמגם שמעון.

— ואינך תמה כלל, שמעון יקירי, מהיכן נגלה לי סודך זה? — שאלת פייגין.

— אני באמת תמה על הדבר.

— אתה תמה? —

— הן. אני תמה מאד על הדבר, גברת פייגין. הנה אני יושב ומציץ...

— במי אתה מציץ?

— במי? — כלום אני יודע?

— ודאי בהצללים אתה מציץ.

— הן, בהצללים אני מציץ. כל הערב אני קשור בהצללים. איני יודע, מה היה לי.

— אבל הלא הסחת את דעתך מן הענין, שמעון יקירי.

— מאיזה ענין, פייגין כבודה?

— הלא החלות לדבר בי! —

— כן, החלותי לדבר בך, גברת כבודה.

— ובתוגתך — הלא כך אמרת: הנה אני יושב ומציץ בהצללים.

— כן, כך אמרתי.

— ואמרת, שהנך תמה עלי, שגליתי את סודך.

— ודאי אני תמה. אני תמה מאד. הנה אני יושב ומציץ, והגברת גם כן הציצה בי וגלתה לי, שאני נוגה.

— ואתה אינך תמה כלל על שניתנה לי הסגולה לראות ללב?

— הלא אני תמה מאד. הבאמת רואה הגברת ללב?

— וגם למסתרי הלב! — הטעימה פייגין בקול מרובה־המשמעות.

— ומה שם בתוך מסתרי הלב? מה רואה שם הגברת בתוך מסתרי הלב?

— האהבה קננה שם בתוך מסתרי לבך, שמעון — דבר זה אני קוראה מעל לבך.

— אני אוהב? דבר זה ברי הוא להגברת? —

— ברי הוא הדבר, שמעון הטוב, ברי. אתה אכול־אהבה, אתה נשרף על ידה. ואני היא אהובתך! — סיימה פייגין כמנצחת.

— את? את? — וללבי לא נגלה עדיין סוד זה? — לא נגלה עדיין פייגין? — לא? — שאל שמעון ונעץ בה עינים תמהות.

פייגין השיבה בנחת:

— אמנם הלב כבר קבל את הבשורה, ורק עד המוח עדיין לא הגיעה. האמן, שמעון, לאשה. לאשה עין חדה — אמרה פייגין והציצה בפניו של שמעון כילדה תמה.

שמעון, התינוק רחב הכתפים, צחק צחוק מתרפס, שנתן את הד קולו על פני חללו של כל החדר כנכאים. בת קול של הודיה לפפה צחוק זה.

בשעה זו היו מסובים בחבורה חנקין ונתן, שליט ואשר.

— את פני אדוני — אמר אשר... מה שמו? מה? ש... הוא אומר: שליט? — הן. את פני אדוני אני רואה בפעם הראשונה. הוא ודאי טירון בו. ומהיכן בא יהודי? —

— מן הדרום! — השיבה חנקין במקומו של שליט, שהקשיב את דברי הזלזול של אשר בתמהון ולא השיב מפני כך על שאלתו.

— האדון שליט דרומי הוא, דרומי, ואני לא ידעתי! — קרא נתן בקול רם ומחא כפיו מחדוה. — אם מן הדרום אתה, שליט, שלום עליך, אדוני. שלום רב. הרי לך ידי לאות אהבה וידידות, דרומי הוא, דרומי — ואני לא ידעתי...

— גם האדון נתן דרומי הוא או היה משמש שם בכהונת ההוראה? — שאל אשר.

— למה תשאל? — האח, הדרום, הדרום. אליו כלתה נפשי. הן בשנה שעברה הייתי מזומן לעלות לדרום במקלי ובתרמילי. הן. רויתי מזומן ממש. ואלמלא התגלגלתי לעיר הבירה ו. הנפלאה, ודאי שכבר הייתי שוכן שם ימים רבים. האח, הדרום, יחי הדרום! יפה נוף הוא, ונפשי קשורה בו לאהבה! — קרא נתן בהתלהבות גדולה.

— גם אני עורגת על הדרום — אמרה חנקין.

— אולי אל הדרומי — העיר אשר.

„אדם גס — הרהר שליט בלבו — עלב אותה, והיא אינה מגינה כלל על כבודה. וגם כבודי מתבזה על ידי כך, שמערבבים את שמי בשמה"

„הכל מכירים ברגשותי" — הרהרה חנקין בלבה גם היא והרגישה בפניו של שליט, שהסמיקו קצת — „אף הוא נתביש, שנגעו ברגשותיו".

— ואימתי בא אדוני לו', אדוני הדרומי? — שאל אשר.

— לפני שלשה שבועות.

— וכבר מצא לו דירה?

— הן. ברחוב הזהב. לפי שעה.

— לפי שעה? — שאל אשר — מכלל שאחרי שעה עתיד האדון לעזוב את חדרו? האבד לחדרו חנו בעיניו? אם מחוסר שמש הוא? או מה?

— אדרבא: חדר נאה הוא — השיב שליט — חדר נאה מאד. האין זאת, גברתי? הלא הגברת חנקין ראתה את חדרי.

— פעמים ראיתיו — אמרה חנקין ושמחה מאד בלבה על שאינו מכסה בפני אחרים את בקוריה בחדרו.

— אף אני ראיתיו. אף אני. האדון שליט כבדני בלינת לילה. אולם בעלת הבית... אח, בעלת הבית... קרא נתן.

— מה בעלת הבית? — דברים שבינו לבינה. הדרומים חשודים על כך. ודאי מפני טעם זה אדוני אנוס לעזוב את החדר.

— האדון וול, כנראה, הוא בעל־דמיון עז יותר מדאי — השיב שליט בהתמרמרות, ורק שנתנקה מיד על ידו. לפי שהרגיש בה והיה מתבייש בה, שהכעס משתף את בני האדם יותר מן האחוה והרעות — כך, סתם — שנה שליט את קולו והחליט לעשות את עצמו, כאילו לא נעלב כלל על ידי אדם גס

זה, אנוס הייתי. בעלת הבית היא אשת... מטורפת קצת. היא מתיראית...— פלט פיו של שליט שלא בכונה.

— מתיראית, שלא יסלק לה הארון שכר דירה? — שאל אשר.

— לא חלילה. היא מתיראית, שמא... אהרגנה — הסביר לבסוף שליט, שהוכרח על ידי בן־שיחו הטרחן לדבר בפה מלא.

— שמא יהרגנה? — קרא אשר וצחק בקול רם — רבותי, שמעו נא, רבותי! — הארון שליט מתנקש בנפש איש, כלומר, אשה — פרסם אשר את המאורע גם בפני פייגין ושמעון, שהיו עומדים בשעה זו בקרן זוית. נטפלו גם הם אל החבורה.

שליט אנוס היה להסיח להמסובים את פרטי הענין. הוא הרצה את הדברים מתוך בת־צחוק של היתול והשתדל לתת להם צורה של שחוק. תאר לפני שומעיו את פרצופו הקודר של בעל־הבית, הארון ברגמן, יהודי גבה קומה ודק אברים, בעל גבות עבות ושתקן, הדומה לחבר מחברא קדישא, שכל ימיו עברו עליו למראשותיהם של מתים. בשעה הששית של בוקר קם אדם זה בכל יום משנתו ושב לביתו בחצות הלילה. אחר כך תאר גם את פניה של הגברת ברגמן, פני מכשפה, אשה המכורבלת תמיד בסודרה, וראשה שקוע בכר כל היום ובלילות היא מדליקה נפרוריות כלפי ראשו ובודקת בו, אם כבר חטפתו שינה. היא מפחדת מפני חתולים, כלבים, רוחות וריחות רעים. היא משלחת מיד קללות בראשן של בריות נסתרות והוסמת בפניו את הדרך בדליי מים ובעביט של שופכין, כדי להפילו בכניסתו. הוא דבר בדרך הלצה, ולבו היה נרגש בו מכעס על בן אדם גם זה, שהביאו לגלות את קלונו ברבים.

כל המסובים צחקו בקול. רק חנקין כאבה על הדברים. נתברר לה טעמו של פחדו, שהיה מפחד תמיד מפני בעלת הבית. חושש היה, שמא ירגיז את בעלת הבית המטורפת ותבוא לבזות את כבודו. ולא משום שיפה היא. כמה עלבונות סבל בימים אלו — דברה חנקין בלבה — ואני לא רק שלא הרגשתי בהם ולא קראתים מעל פניו, אלא שגם טפלתי עליו חשד. ומפני זה רבצה התוגה בעיניו, ביהוד באותה השעה של בין השמשות. ואני באה עליו בטענות, ומפני כך לא לוה אותי באותו הערב. ואני באתי עליו בטרוניא.

היא הרגישה פתאום, שקבעת התמרורים, שהיתה עד עכשיו מחלחלת את כל הויתה, נתמזמזה, ותהתיה ספג לבה מין מתיקות, מתיקות תשוקה וצער. ברגע זה תפסה את עצמה על הרגשה זו, שהרי נמצא, כי צער עלבונותיו אשר סבל, גורם לה עונג גדול. מתוך כך נצטערה מאד, ואולם במעמקי לבה התענגה גם על צער זה. אבל לבה נעקר מיד מתוך קורי הצער והעונג שהיו מסובכים כאחד. כל מהותה נצטמצמה ברגש של הכנעה בלי מצרים. נראה לה כאילו עלתה מעל פני האדמה בתור אדים בודדים ונתמזגה כולה בתוך ישותו— והוא עלה ונתגדל ונתקדש בעיניה. הנה הוא פוסע שפי בגילה וברנה לתוך משכנות לבה, הפותחים לפניו את שעריהם ועוטפים אותו כשפריר הרקיע.

— ובכן על הארון שליט לבקש לו מעון אחר? — שאל אשר בלגלוג.

— ובכן על הארון שליט לבקש לו מעון אחר? — שאלה חנקין מתוך

בלבול ובקול מוזר, שהיתה מתביישת מעכשיו לדבר אליו בפני אחרים בקולת השמור רק לו.

— שליט הקשיב את לגלונו של אשר מתוך דבריה של חנקין ושתק בכעס.

— ואני רעב, רעב מאד — קרא

חנקין לבשה את מעילה, התחמקה וירדה לרחוב. אחרי רגעים מועטים חזרה והביאה לחם, חמאה וגילדרנים מלוחים.

ברגע זה דפקו על הדלת.

— הנני! — קרא קול של אשה גבהת־קומה וגזוזת שער, ספק עלמה, ספק נשואה, שמא מתגעגעים אתם עלי, רבותי? — הנני! —

— סוניה, סוניה'טשקה! — קראה חנקין ונשקתה על פיה.

— שלום לך, מניה הטובה! — קראה סוניה בעליצות — ושלום לכם, פייגין ושמעון. כבר התגעגעתי על שניכם. מה מרובים אורחיכם! רק זהו עונג! מה מרובים בעלי המין היפה אצלכם — כלומר, הגברים. הלא הם המין היפה! וכי לא כך, ארוני שמעון? — לא לחנם משכני הלב אליכם. משכני כל כך. רק זהו עונג! הלב הוא טפש ונביא. חה, חה, טפש ונביא. אני התהלכתי עד כה עם... עם... זהו סוד סוד, פגעו בי ואגלה לכם, פגעו בי...

— גלי נא, סוניטשקה! — קראה חנקין, נפלה שוב על צוארי סוניה ואצלה לה נשיקות רבות. נשקה לסוניה בגלל עיניו היפות והתוגות של החכם, האהוב והבישן. התרפקה על סוניה, חבקתה והתדבקה בה, כדי להתדבק בפרהסיא עם נשמה אחת זרה ואהובה, רחוקה וקרובה...

— הן עוסקות להן בחיי עולם, ואני אעסוק בחיי שעה! — אמר נתן כלפי המנשקות ושלח את ידו אל הלחם והגילדרנים.

— מה גסה נשמתה של זו, שלהוטה אחרי הנשיקות בצבור! — אמר שליט בלבו ויבז לה.

פרק יא

חנקין הציגה לפני סוניה את אשר, שמעון, נתן ושליט. סוניה הציצה יפה יפה בפניו של כל אחד מהם ואמרה:

— הגברים מרובים כל כך, עד שאני מתבלבלת ואיני יודעת עם מי מהם לתנות אהבים קודם. מה שמו שלך?... שליט...? — כן. הוא בחור נאה קצת. — שליט ברכה בלבה בעד דבריה והחליט, שיש בפניה חוט של חן — יש בה דבר מה... מעין זה, שאין לו שם... והאדון וול גבה־קומה הוא יותר מדאי דבר זה יש לי משלי דיי. הבחור נתן שטוף יותר מדאי באכילה ואינו אלגנטי. הגבר אם אינו אלגנטי אינו ולא כלום. אל שמעון הייתי פונה באהבתי בעונג גדול. הן הוא ידיד ישן נושן. אולם אני מכירה בו, שהוא בז לי. ודאי יש בלבו אהבה אחרת ואינו פנוי אלי. הוא ממש בז לי. כשהוא עובר על ידי ברחוב אינו מברכני אפילו בשלום. כמעט בכל יום אני פוגשת אותו. הוא יוצא מתוך הצר

אחת של הרחוב הפושקיני. פנס עומד לקראת חצר זו. הבתוך הבית הזה דירתו? — פעם אחת השתוקקתי מאד לסור לתוך חדרו, להתנפל עליו כאורחה מעולם האמת. אמרתי: הבה ואסור לתוך חדרו ואציץ בפניו. אראה נא, במה, למשל, עוסק בחור כשמעון. ואולי בין כך וכך יתקשר לבו בי לאהבה אותי. הלא הגברים דעתם קלה. פעם אחת סחתי עליו גם לבעלי במכתב. וזה כבר אמר לקנא אותי בנוגע לשמעון. הלא הגברים קנאים הם עד להשחית. נחמתיו במכתב שני ואמרתי לו: הרגע נא, בעלי היקר. עד לידי כך לא הגיעו עדיין הדברים. רצונכם לדעת מי היה הגבר, שטיילתי עמו כל הערב של היום? — נחשו נא, רבותי. פגעו נא בי ואגלה לכם את שמו: המשורר... שימקין.

— המשורר שימקין? — קרא נתן בתמהון ומחא כפיו.

— האמנם? — קראה פייגין, ועיניה החולמות כאילו ראו את המשורר לפניה.

— מקנאה אני בך, סונ׳יטשקה — קראה חנקין בעליצות.

„גסת־רוח היא", הרהר שליט מתוך דבריה של חנקין ותמה על תמימותה של פייגין, שרואה בתמימותה את החרזן שימקין כמשורר גדול. „וגם זו היא גסת רוח" אמר שליט וכוון לסוניה. פשפש את חוט החן, שיחס בראשונה לפרצופה ולא מצא.

סוניה הרצתה את השתלשלותם של הדברים.

— רצונכם, רבותי, לדעת את פרטי הענין? הנה הם: הולכת אני ברחוב. ופתאום — האח! את מי רואות עיני? את היפה שימקין. התבוננתם אל עיניו? יש בהם מרץ ועוז לב נפלא. הוא צועד כגבור — וכך היא גם שירתו: שירת הכח. מר שימקין להיכן? הוא בהול ואץ להסופר שניאורסון. לרגלי ענין חשוב מאד. פצרתי בו ללוותני. ואף הוא פצר בי ללוותו. וידו של מי חזקה? ודאי ידו של הגבר. נצחני המשורר שימקין. הן קלת דעת אני ונוחה להיות מנוצחת. כשעה שלמה התהלכנו ברחוב התיאטרון וברחוב הזהב: החליכה היתה נעימה מאד. הוא דבר הרבה ובחכמה גדולה. הלא הוא משורר נפלא. הוא הקריא לפני את שירו „בסירתי", שכבר נתרגם לרוסית ולאשכנזית, ויתורגם עוד להרבה לשונות אחרות. סופו, הוא אומר, להתפרסם בכל העולם. שניאורסון התמוגג מתענוג בשעת הקריאה של השיר הזה. למדו בעל פה. המבקר שיינר עתיד לכתוב עליו מאמר שלם...

— אני מכירה את המבקר שיינר! — אמרה פייגין בקול מרובה המשמעות.

— האמנם? — שאל נתן בהשתוממות.

— הוא מעריצני — אמרה פייגין. סוניה חזרה לדבורה השוטף.

— קובץ שלם של שיריו עתיד לצאת בימים הקרובים. רק אחר כך יתפרסם טיבו בעולם. כל שיר שלו הוא סוד. לא תמיד, אומר הוא, הוא מסוגל לכתוב שירים. השיר הוא מאורע בחייו. הוא אינו שר אלא מתוך השראת השכינה. סוד זה חבוי בתוך עיניו. פעמים הן מתחילות להתרוצץ כעיניו של מטורף. בשעות כאלו הוא עסוק במעשה יצירה.

— כדאי היה להכיר אדם כזה פנים אל פנים — אמרה פייגין — סוניה, הביאיהו נא אלי והציגי אותו לפני.

— וגם לפני — התחננה חנקין.

— אני אציג אותו לפני כולכם — אמרה סוניה — אידיאה נפלאה! במוצאי השבת הבאה יהיה נשף של ספרות באולם החברה „שפה ותרבות". שימקין גלה לי את הסוד הזה. הוא מזמין את עצמו לכתוב פואימה בשם „האשה". וכך היא תחלתה: הה, האשה, את הגאיונה! —

— יחי המשורר שימקין — קרא נתן ומחא כפיו — הוא משורר עברי גדול, בן התחיה. מי מכם קרא את שירו „בסירה"? — הלא זו היא מרגלית של שירה. אני יודע אותו בעל פה.

— אדוני שליט קרא את שיריו של שימקין? — שאלה חנקין — הוא משורר גדול, כן? —

שליט נענע בראשו בשלילה, ובת צחוק של בוז רפרפה על שפתיו: חנקין הציצה בפניו מתוך תחנונים.

— האדון שליט מבטל את המשורר שימקין? שאלה חנקין מתוך סובלנא חרישית.

— את „החרזן שימקין" ולא את המשורר — השיב שליט בהתמרמרות. סוניה התפרצה בצחוק.

— פרדוכס. פרדוכס! — העיר אשר בלחש:

— פרדוכס! פרדוכס! — קרא נתן בקול וחבק את שליט באהבה.

— נקל להיות מבקר מלהיות מחבר! ענה אשר.

— מי הרעב ללחם אלי! — קרא נתן. חנקין הזמינה גם כן את האורחים לסעוד עמה פת ערבית, סוניה ואשר נטפלו מיד אל הסעודה, ושמעון ושליט משכו את ידם ממנה: חנקין פצרה מאד בשליט להטפל גם הוא אליהם. שליט עמד על דעתו, וחנקין לא פסקה מלהתחנן אליו, עד שנצנצו בעיניה דמעות: היא מרחה בשביל שליט פרוסת לחם בחמאה ודבש. הגישה את הפרוסה אל פיו ופתחה בכח את שפתיו, עד שנתרצה. האורחים תפסו את מקומותיהם אל השלחן. חנקין ישבה על חביונת הדבש, מפני שכל המקומות כבר נכבשו בידי אחרים. פייגין ישבה על הספה בין שמעון ואשר. סוניה מרחה פרוסות לחם לשמעון. נתן מרח לפייגין. חנקין מרחה לשליט.

— אכול נא, נשמתי! — לחשה בכל פעם חנקין על אזנו של שליט, כשהיתה מושיטה לו פרוסת לחם.

שליט היה מחזיר לה בכל פעם את הפרוסה, והיא היתה מגישה לו שוב. פייגין וסוניה היו מתלחשות על דבר „הזוג" חנקין ושליט.

— כיונים! — לחשה סוניה על אזנו של אשר.

— כיונים! — לחש אשר על אזנה של פייגין.

— כיונים! — לחשה פייגין על אזנו של שמעון. גם לאזניו של נתן הגיע הדבור הזה.

נתן סעד בינתים את לבו. הרים בידו את חנקין ועמד על חביונת־הדבש. חנקין סטרה לנתן על ראשו ועמדה. נתן קרא:

— ברשות רבותי ויונותי! אקריא נא בעל פה את השיר ,,סירתי'' של המשורר הגדול, העברי, בן התחיה, משורר הכח והעוז, שימקין.

נתן הקריא בהתלהבות את השיר, שנכתב בחרוזים לבנים. המשורר בן המלך, שהפליג בסירתו הקטנה עם ערוב היום על פני גליו של הים הגדול, עלה על צוקו של הר גבוה. משם הוא מנענע באגרופו על ,,זבובי המורד'', שעזב מאחוריו. המשורר מתאמץ לעקור את ההר כשמשון הגבור בשעתו, להפילו על ראשיהם ולהשמידם מתחת שמי ה'. יש שהמשורר מנענע באגרופו כלפי כביכול בכבודו ובעצמו ותובע ממנו את עלבונו, כי מלך אדיר הוא, המשורר, ודמיו שואגים בו לעקור הרים, לכבוש מצודות, לקעקע את הבירה ולהפוך את קערת השמים על פיה. אולם בדד הוא המשורר כאלהים. האלה זבובי המורד הם אנשי צבאו? — קורא הוא בהתלהבות. אולם גם רחמן הוא המשורר. כבר הניף את חרבו לגזור על ימין ועל שמאל. נכמרו רחמיו על הכבשים התמימים והתועים. טרגדיה נוראה קורעת את לבו של המשורר. שנאת מות ואהבת שאול בוערות בחובו כשני ימים גועשים. בחמתו הוא מטביע את סירתו בתוך הגלים הזדונים, חושף את לב הענק שלו אל פני הסערות והזוועות, כשגופו תלוי באויר ומרחף בין ההר והעמק, כארונו של מחמד.

מחיאות כפים סוערות לוו את קריאתו של נתן. סוניה התמוגגה מתענוג. פייגין הללה את ,,מעופי'' של המשורר. נתן הלל את שפתו הנמלצה והעשירה. אשר עמד והכריז, ששיר זה יש בו הרבה מן הנגינה.

— מה נפלא המשורר! — אמרה חנקין — הלא אנחנו באמת ,,זבובי המורד''.

— ודאי, ודאי — הסכים אשר לדבריה.

,,השפחה'' — קרא שליט עליה בלבו מכעס.

— רבותי! — קראה סוניה — הבו נא ונתאסף כולנו, כל חברינו הקבצנים, במוצאי השבת הבאה בתוך האולם של החברה ,,שפה ותרבות''.

— כולכם התאספו פה אצלנו — אמרה חנקין.

ברגע זה עמד שליט ממקומו ונפטר פתאום מן המסבה. הוא יצא כבורח וברך את כולם בברכה משותפת. רק לחנקין תקע את כפו מתוך היסח דעת גמור. היא לחצה את ידו לחיצה ממושכה, והוא עקרה מתוך ידה בכח.

שליט הזר לחדרו, שכב במטה בתוך גוש האופל, שעמד סביבו כחומה.

,,ריקניות, ריקניות'' — קרא והתהפך במטתו כאחוז חבלים ומכאובים. מה לי ולמסבה אוילית זו?—ואני מה אני?—הנה פייגין המכשפה, הפורשת את רשתה לרבים, הנה חנקין הסנטימנטלית, המגישה לפי פרוסות לחם מרוחות בחמאה ודבש ומציצה בפני ברחמים. הנה סוניה גסת הרוח, הנה נתן הטפש ואשר צר העין — אך מה לי ביניהם — מה? —

הוא עבר ברמיונו על כל הימים, ששהה בו, ולא מצא בהם אפילו זיק אחד של אור, חוץ מן הפתקא של דרבקין. ,,רק האדם הזה הבין את ערכי. מה נלעג. מה נלעג ומה מעציב! — לחש לעצמו — מה גדול האופל סביבי. אין זיק של חדוה — אין. אופל מסביב... ברור, שאין לבי לפייגין — לחש לו הרהור שני — ברור, שאני בן חורין. כשפיה לא צדו אותי. וזהו הזיק''.

רק רגע נח לבו של שליט, ואולם מיד נטרד שוב. אין זיק. אין בי אהבה. טוב ונוח לי — קנטר את עצמו באירוניה — ואולם למה היו פני זעומים כל כך כל הערב? — למה? — את התוגה, בתה הרכה של הבושה, של היופי והמוסר, המתיראים לחיות בעולם, אני מיחס לי ותופר ממנה בשבילי לבוש לעטוף בו את חולשתי, את צרות עיני ושנאתי לבריות. אין בי חכמה להנות בה את הבריות. לברח את דעתם ולהכנים בלבותיהם שמחה, והריני מתחפש בתוגה, כדי שיהו אחרים ממליצים עלי ואומרים: התוגה צדה את האיש הזה. היא העלתה אותו עלינו והרחיקה אותו ממנו. ולפיכך אין עיניו ולבו פנוים אלינו. אין בי כח לבלוע את אחרים ולשפוך עליהם את ממשלתי, ולפיכך אני עושה את חולשתי, היא תוגתי, כח להכניע על ידו אחרים. אני צבוע ובוגד. אני משפיל את דגלי, כאומר להפסיק את המלחמה עם אחרים, ובאמת אני מתכוון להשתער מתוך כך עליהם ולדרכאם.

כך דבר שליט לעצמו דבורים ברורים וחותכים. הוא הרים על לבו את הגרזן, ואולם לא הורידו על לבו. רק פצע קל גרם לבשרו, ורגש הרחמים על עצמו, שהוא הרופא הנסתר שבאדם, העלה מיד קרום על הפצע.

הן לא להשתער על אחרים הוא מתכוון — הצדיק את נפשו מפני עצמו — אלא להגין על עצמו מפני אחרים. הוא אינו מתנפל אלא מסתתר. כלום הוא קרא לתוגה ותעל? היא באה אליו מאליה ושטפתו. מתוך חביון נשמתו הניחה אליו מתוך חביון הדורות של אבות ואמהות, של רבנים עוסקים בתורה ומסגפים את נפשם ושל רבניות המבכות את שנות נעוריהן ואת יפין הבלה על ספרי התהלים ו„צאינה וראינה" — מתוך עינים של בנות ישראל בעירות קטנות ונדחות, הכלות אחרי ניצוץ של אור ומתוך עינים של אם ואחות, אלמנות רכות, שלא ראו חיים — מתוך פנים של אב מת, אשר ראה אותו שטוח על הקרקע בעודו בשחר טל ילדותו, ומתוך עיניו של שמש זקן בבית המדרש, שפניו היו כפני בר־מינן, ושפתיו היו כאילו לוהשות „צדקה תציל ממות" — מתוך חביון הדורות של יהודים לומדי תורה ושוכחי חיים, לבושי ז'יופיצות ואבנטים, טליתים ותפילין, ומתוך קרקפתא דלא מנח תפלין, ומתוך כנורות נאלמים מיום אשר תלום אבותינו על הערבות של נהרות בבל, ומתוך ימי אלול וצום גדליה, ערבי תשעה באב וימים נוראים, ומתוך פנים של רבי זועף ורבנית מכה „ואוריאדניק" מלאך חבלה, ומתוך ספורי מעשיות על דבר קנטוניסטים, ומתוך קול קריאה להשכלה, בשעה שהוא בא אל המבוע ומצא אותו יבש — מתוך ריקודים בערבי שמחת תורה, שלא הגיעו לעולם עד כלות הנשמה, והריקודים צורבים והולכים ומחלחלים בתוכו ותובעים את תקונם — מתוך נגעועים לארץ אבות, להוד ולתפארת ולבגדי כהונה ולמלוכה ולמפתחות ההיכל ולאמנון הרועה ולתמר ולשולמית — ההיא, פייגין, תמר ושולמית? — האליה כלתה נפשי? הלכבודה ירדתי ממרומים? — ואיך אפליט את חרותי בתוך השביה, בשעה שהאפר על ראשי? כורע אני על ברך לפני חרותי, כי לה אני עובד ולא אני משתחוה, והיא יקרה לי מכל יקר, כי היא כבודי, היא גאותי ותפארתי...

כן היה שליט מרחף בעולמות הרמיון. ולבו שב בין כך וכך אל החולין. אל מאורעות הערב. הנה כך היה סדרם של המאורעות. אני כרתי לתוך חדרה

— חדרה של פייגין — עברתי את המפתן. יצאה השניה לקראתנו. נתן נרדם, כשפייגין באה, נעשו פני זועמים מכשהיו. דבר זה הוא ודאי מעשה של שטות: פני הם כנייר חלק, שכל הרוצה לרשום בא ורושם עליהם. הם גלוים יותר מדאי. שטות. למה? —' אני הנני כהויתי. המקום שתפסתי בעולם תפוס הוא בידי. כפי מדת קומתי,כך היא מדת אורי וצלי, שאני משרה סביבי. ולא ניתנה לאדם הרשות להגדיל או למעט בכונה את אורו או צלו. ואין אורו של האחד מצטמצם על ידי אורו של חברו. מה לי שימקין? כלום אני נשפל על ידי גאותו? בנחת, בלחש, בסתר. הנה הזכירו את שמו. הוא הגדול, הוא המשורר, הוא הענק, הידד, מר שימקין! — אם למחיאות כפים, אף אני ביניכם. הבה ואשתתף עמכם. לא לעולם, אבל לא! לעולם לא אשתתף עמהם... כי הם 'מלעיבים, כי הם מלעיבים בטעמי, בטעם היופי, בטעם הספרותי, בטעם חיי. אדם, שאין בו לא טעם, לא חן ולא שירה, ונעשה להם לאלוה. הוא כהנם. כטעמם כן טעמו, ושליח צבורם הוא — ואני מה כי אלין עליו או עליהם? — משלהם הוא נותן להם. אל סדר המאורעות של הערב. מה העיב תחילה את פניו? — סר. עבר את המפתן. נתן נרדם. חנקין משכה אותו ברגליו. נאבקה עמו. דבר זה גרם לו צער. הוא אינו יכול לראות את האשה בשפלותה. היא נתבזתה בעיניו, ומפני כך נפל עליו רוחו. ואחר כך נשיקותיה וקנאתה בסוניה, על שזכתה לדעת את המשורר שימקין פנים אל פנים. ובריחה זו שברחתי פתאום ובלי 'ברכה, ובלי אמתלא כל שהיא. הלא זה הוא מעשה שטות. איש לא נתן אפילו את דעתו עליו. ואפילו נתן לא הרגיש בו כלל. רק חנקין לחצה את ידו שעה מרובה. היא נאבקה עם נתן, מקנאת בסוניה ואת ידו לחצה שעה מרובה. כך היא האשה. אולם למה ברח מן החדר דוקא אחרי קריאת שירו של שימקין? ודאי הרגישו הכל בטעמה של בריחה זו, שהוא הקנאה. ונתן גרם לדבר. נתן זה מבקש תמיד דרכים להתהדר בפני אחרים בכח זכרונו ובכשרון ההקראה שלו. הגורם העיקרי ודאי הוא בחור גבה־הקומה הזה, שהביאו לגלות את קלונו ברבים. דבר זה נשתכח לגמרי ממנו עד עכשיו. והן מתוך כך נעשה עצב באמת. אלמלא זה, ודאי היה מסוגל להקשיב לדברי השיר התפלים של המשורר הנעלה מתוך בת צחוק על שפתיו, ולא היה בא אפילו להעלות את שמו על שפתיו, ולא כל שכן שלא היה קורא אותו בשם „החרזן", שעל ידי כן נתגלתה ביותר קנאתו. פרדוכס! — קרא נתן. ואילו לא התפרצה פתאום לתוך החדר סוניה הפטפטנית, לא היה הדבר מגיע לידי כך. כל הנשף היה ודאי מקבל צורה אחרת. הכל היו יורדים עמו לרחוב והיו מלוים אותו עד ביתו. הוא היה מתרחק ביחידות עם פייגין. הם היו ודאי מסיחים בשניאורסון, והוא היה מסביר לה את טעמו הספרותי הסברה מפורשת, וכל הענינים היו מקבלים צורה אחרת. בסוף השיחה היתה היא ודאי מזמינה אותו לבוא אל הגן הזקסי באחד הימים הסמוכים. סוניה היתה מזמינה אותו. שלשה ימים רצופים היה מחבק ומנשק את סוניה ואחר כך היה בורח ממנה. היום היה דיק ומבוזה. הוא עמד במערכות המלחמה עם שימקין וברח מפניו, וכולם לעגו לו. רק חנקין חמלה אותו ולחצה מתוך כך את ידו ברחמים.

כך היה שליט מתלבט שעה מרובה בהרהוריו והיה בורח מתוך מוסר־לבו לתוך זרועותיה של סוניה ומסתתר בתוכן והיה חש את הבל גופה התם

של פייגין ומסתבך בתוך שערותיה של חנקין וראה את עצמו בשפלותו ובחמרתו ובגאותו — עד שהטפתו שינה.

פרק י"ב

ממחרת בבוקר יום החמישי, נעור שליט משנתו בשעה מאוחרת והכין את עצמו לקראת היום הבא כשבוי בבית האסורים, שכל יום חדש הוא לו טבעת הרשה המרותקת לשלשלת הוימים הקודרים. עצלות מעיקה, כובד אברים ורפיון כח ההגיון, קשי ההויה, ויתור על הויתו וכליון נפש אחרי החדלון — אלו היו ההרגשות שתקפו אותו תיכף כשפקח את עיניו. שעה מרובה נשא ונתן עם עצמו, אם להתגבר ולקום או להתכנס יפה יפה בשמיכה ולהסתתר בה.

אולם פתאום התעורר מתוך היסח הדעת וישב לרגע במטה, לבש את בגדיו, ירד לתוך הרחוב וראה את עצמו עומד אצל בית־קהוה חדש, שלא סר אליו עד היום. משרתת בלונדית לבושה שמלה בטעם בנות רוסיה הקטנה הגישה לו כוס תה בצחוק של חן. כברק עברה החדוה את שליט והשקתה את כל אבריו. פגה קבעת־התמרורים של אמש, שצפתה מיד ליקיצתו על לבו וענתה אותו. המסכה האפלה, שעטתה אותו כל ימי ישיבתו בו., נתפזרה פתאום כקורי העכביש המתמזמזים מאליהם, ולא יכול להשיג בשום אופן במוחו את טיבה של המועקה, שהיה נתון בתוכה עד היום כמו בצבת. סרה ממנו הרגשת השפלות וקרא בלחש להמשרתת בשם אחות, וכל המסובים היו לו כאחים. הוא נתעלה פתאום, נטהר ונתקדש בעיניו, כאותו העני המדוכא, שהיה מתפלש ברפש. ובאו בני אדם והעלוהו ורחצו את בשרו והזו עליו מי קולוניה ולבשו אותו בגדי תפארת ולדשו לו, שכל מה שעבר על בן המלך במשך שנים רבות ועד כה, לא הו'ה אלא חלום מבהיל ומאחז את העינים.

יצא שליט לרחוב, ואחיו ואחיותיו רבו והלכו ועלו לקראתו זוגות זוגות וסיעות סיעות, והוא ראה את עצמו כבן למשפחה מרובת־אוכלוסין זו.

הלא טוב אני! הלא ישר אני! — לחש לו לבו — הלא ידי נטויה לחבק! הלא שערי לבי פתוחים לפניהם!... רק אולת היא, שאני עוזב את משכנות לבי עם אורחי האהובים, עומד כשומר הסף על יד השערים, מתלבש בטלית של איבה ומבריח ממני את אורחי. כי מה יש לי בעולם תחת תכלת השמים, ומעל לתכלת השמים, ברחשי לבי ובברק עיני, ואין להם חלק בו? כי מה יש לי מן הבגולות והמחמרים, שלא הבאתים משכבר שי להעוברים והשבים, להרצים, להמשחקים, להבוכים, להאוהבים ולאויבים? — ואלהים יש בעולם, יש! כי מה תואר לי, מה חן ודמות, אם לא נקודת האור של שלהבת אלוה שבי? כי מה ערך יש לי הבזוי והשפל, כשאני עזוב ומרוחק מאלהים ומאדם? תנו לי את אהבת אבי שבשמים, ואתעשר ואתגדל ואתקדש, והיו כל מאורות השמים עובדים לי ומשמשים אותי, ומלוא העולם, גברים ונשים, יסעדו אותי בחליי... הן אני חולה, עזוב, רך ומפונק... כך היה שליט מדבר אל לבו ופוסע בשמחה על פני רחוב הנלווקות. והנלווקות היו נושאות כדרכן את גליהם של בני אדם הרצים

ושבים, — אותן הנלווקות העניות בפשטותן, בצמצום המקום שבצרו להן ובעשירותן הנסתרת. רצועה צרה של רחוב היא לבו של הכרך ולבו של כל החבל. היא המלבישה והמקשטת מליוני בני אדם שבו' ושבכמה וכמה כרכים קרובים ומרוחקים, היא הסוחרת עם עמים, ועד סחלין יגיעו דברי מישאה ומתנה, והיא עצמה עומדה פשטניות, מלובשת בגדי חול ומכוסה רפש למראית עין, כמתביישת בעשרה הנפרז ואינה מעיזה להתהדר. שלובי זרוע, זריזים, עסקנים, מתלחשים ותפושי־עשתונות היו נשאים בני האדם והיו גועשים בלחשם כאילנותיו של יער גדול ורחב ידים. הנה ראש אדם הכפוף תחת משאם של ארגזים מרובים זה למעלה מזה, ושולים להם מכל עברים. הנה רבים מפנים לו את הדרך. מרכבות הטראם ורכבות נשאות בשבילן הצר בקול תרועה. גם על המדרכות דרך השערים הנפתחים בחריקת רעש ,מזנקות מתוך החצרות עגלות טעונות משא כמשתערות על העוברים והשבים. האדם והבהמה נצבים זה כנגד זה כאויבים. רגע כהרף עין: אני או אתה: — נרתעים לאחוריהם אחרי ישוב הדעת ונפרדים כאוהבים. גועש, רועש היער, ואין קצה לאילנותיו. אכן יפה להתבודד כבני אדם הראשונים בתוך יער זה, שכולו קולות, גונים וריחות. אל תבקשוני לא ביערות עבותים ולא במדבריות של חול ולא על אי שמם ולא בבורות, שיחין ומערות ולא בתוך וחבית של דיוגנס. אני חית הכרך. בתוכו אני שוכן בדד למעצבה. ובתוך המולה זו שוקקת ושוטפת גם שיחתם של שני תינוקות על יד אחת החנויות. אחד מהם סח להברו דבר, ופני השומע מרוכזים כפני גדול ופקח, שאינו בא לשמוע את ספור המעשה כשלעצמו, אלא בא לעמוד על אופן הרצאתם של הדברים.

לארכה של גדר הגן הקרשיני מבחוץ עומדים תגרנים ומכריזים על סחורותיהם. כבר זו הקרשינית היא כעין סניף, זיז של הנלווקות. הרי לכם מחטים, הוטים, משחה, כרטיסים, תמונות של אנשים מפורסמים, עטים. גליונות נייר, כפתורים, נברשות, אלונטיות, מסרקים, סכינים. ספרי הכנסיה הנוצרית וספורי הסידים ועתוני ה,,השקפה''. אלו הם העוללות שנשרו מאילנות היער הפסולת. ודוקא היא מכריזה על עצמה ואינה מתביישת כלל בפני הדרתו של היער, כשדרות של אילנות בודדים בצדו של יער עבות וכנהל קטן ומבויש השוטף בצדו של ים גועש. שמא מבקש אתה לצאת מעביו של היער ולעלות לגביהו — לך ועשה לך פרצות בין חרולים וקמשונים, שיחים ואילני סרק. כאן רחוב המעבר. שביל צר הוא רחוב המעבר, שהנלווקות הצנועות העובדות והטורחות מובילות בו את דגי זהבן, עשרן וברקן הטמירים, אל מרומי הכרך, במקום שהעושר והיקר מוצגים לראוה. חיות הטרף — כרכרות, רכבות, עגלות, אוטומובילים ומרכבות הטראם — מזנקות ממחבואיהן מכל עברים, והאדם להן למשחק. פחד המות, האורב לאדם על כל פסיעה, שופך את קסמי המשחק על החיים. הנה האדם מנצח מרגע לרגע את חיות הטרף, משתער עליהן לרצונו, מעמיד כנגדן את לבו, מכוון את רגע הסכנה ומסתלק לו בשלום.

שליט רץ ורודף, בורח על נפשו ומשתער. צופה בככרות החמאה, בחביות הדבש, בגבעות הדגים, בהררי הפירות ובהמון הקונים, מקשיב אל הקולות יהכרוזים ואל דברי הריב והתחנונים, מעיין בקומות נשים נהדרות, הנראות כחיות

ומוצגות לראוה בקפסולין של חנויות, ובפניהן של החיות המתהלכות הנראה בפורחות בחללו של הרחוב. שליט רודף אחריהן, עובר אותן, מסתכל בפניהן מארשן לו באהבה וכותב להן ספר כריתות, כשאין יפין מתישב על לבו. אך חן חיות הטרף המזנקות ממחבואיהן לטרוף ולדרוס. הוא משתער עליהן לרצונו, מכוון את רגע הסכנה ומסתלק. אלו הם אילנות מלבלבים. מה נאה אשת איש זו! הבעל שתל אותה, הפרה אותה, חשקה אותה. היא פרחה, שלחה פארוה לתפארת ולברכה לעינים וללבבות. אשת איש היא, ואולם חנה הפקר הוא לכל, ואין עליו לא בעל ולא בעלים ולא אדון ומושל. הפקר בשר: הפקר גוף, כי הרוח שולט בכל, כי הרוח קורא לאחדות וליחוד ולחדלון: לנתוש, לנתוץ, לעקור ולהרוס. כל אדם יש לו חלק בחן וביופי. ואם יש בקצה העולם פרח אחר, שלא הריחותי עדיין את ריחו, עקרוהו נא והביאוהו אלי והגישו אותו אל אפי, כי לא ביד חזקה אשפוך את רוחי על העולם, רק ברוח חזקה ובעין החודרת מחוץ לגבולות המותר והאסור. והמראות שבקפסולין הן שרמות הכרך. מכל הארצות והמדינות, מכל הגנות והפרדסים טולטלו לכאן, להזין את עיני ולעדן את לבי. מה טוב להתהלך בטל ובן־חורין בתוך תשואות התעשיה, בתוך אילנותיו של היער. אני הזמיר הנסתר של היער. אני המשורר. אני הפרי שכבר בשל. אני מלאך המות המלא עינים. אני אני המשורר המסתכל, הנושא בחובו את המות. אף אני פועל ומעשיר את התעשיה. אני מעביר על פניהם את המות, כדי לשפר בו את החיים, כדי להבריחם אל העבודה, שיהיו צופים בשפלותי ובעצבותי וימנעו מהיות בוחלים בחיים. מה טוב ומה יפה לנוע כאן, בתוך מרכז התעשיה וההמולה, בדד, בטל ונוטה לתרדמת מנוחה. כך מתוק על האדם הנמנום בתוך חדר, כששיחתם של רעיו ומיודעיו קולחת סביבו ומנענעת אותו, כמו בתוך ערש. כי הנה אני סופג לתוכי את החנקן שבאוירם, כדי שיתרבה על ידי כך החמצן. אני הנטע הרך שביניהם או האילן גבה הקומה המטהר את האויר.

כאלה היו רחשי לבו העליזים של שליט כל אותו היום, יום הדבש הראשון לו פה בו'. כאדם שהיה משנן בעל פה ימים רבים את פרקי התפל. הקשה להשגתו עד כדי גועל, ופתאום ברגע אחד אורו עיניו ונתבררה לו כונתם של הדברים, והתיבות התחילו מפרפרות כנגדו כצפרים והיו לנשמות חיות. שמח האדם על זה מאד, התרפק על הדברים וקבל מידם את שכר הימים, שהתענה עליהם — כן נתבררה לשליט פתאום החכמה העמוקה שבהמולה חסרת הטעם של הכרך. הוא השיג פתאום את המנוחה הנסתרה וההרמוניה השלמה שבתוהו ובוהו זה ובתוך שאגת הכרך. הוא התדבק בה.

וכמו לצערו עבר עליו היום הזה כהרף עין. הוא לא הרגיש כלל ברבר, וכבר שקע עליו היום. הכזה הוא עיקר מהותה של החרות. התפשטות גשמיותם של הדברים, המראות והרגעים, שנעשים קלי מרוץ, ואין חושינו מסוגלים לתפסם?— לא הרגיש שליט ברגעים, וכבר שקע עליו היום. סעד פת צהרים, שהה מצה בגן הזקסי, נטה לרחוב המרשלים, העיף עינו על שדרות ירושלים, התעכב לשעה קלה על גשרה של הויסלה — ועבר היום. וכשחזר לחדרו, צנח על המטה מתוך עיפות מתוקה, כאדם שחש, כי קנה לו את זכות המנוחה בשכר עבודה קשה וממושכה, נרדם כתינוק שלחשי לו קודם שנתו, שמחר הוא יום הולדתו.

אולם שנתו היתה מטורפת. פעם נעור מתוך דפיקות לב, כי ראה בחלומו את עצמו מתהלך על שפת נחל מים. רגלו האחת הודבקה אל המים ולא יכלה לזוז משם. פעם ראה בחלומו את חנקין הנושקת את נתן, ולבו היה כואב לו מאד על זה, וזיעה קרה טפחה את בשרו. פעם נעור פתאום מתוך רטט אברים ומתוך הרהור, שחדוה זו, שהיתה תוססת בלבו כל היום אתמול, לא באה בעיקרה אלא מתוך הראיון הצפוי לו במוצאי שבת עם... המכשפה, עם הנהדרה.

אולם ממחרת, כשנעור משנתו, האיר כנגדו יום בוגר ושבע שעות. היה שליט מיצר מאד על שנגזלו ממנו נעורי היום. מאיזה מקום באה סערה ופזרה את ענני הינון. הנה היום יום הששי. כרוח נושבת, המגישה לאף האדם ריח פרות נפלאים מן הפרדסים הסמוכים, כן הוגש לשליט ריחו של יום הששי בימי הילדות — ריח נפלא דק מן הדק. מי שאומר לתת לו שם ודמות, זה מקפח את מהותו. הן יש שאדם מסתכל בגג ירוק, ופתאום מתנשאים ועולים לפניו כל ימי ילדותו, והוא לא ידע, אי מזה הביא לו הגג הירוק ההוא את כל היקר הזה. אולם כשיתעמק בהויתו ויקלוף מעליה ערמות ערמות שלמות, אז יגיע פתאום לגג ירוק של בית כנסיה נוצרי שעל גבי ההר בעירתו. הגג הירוק, שהיה מפיל עליו אימים בילדותו, בא עכשיו ופיסו ושלם לו חלף הפחד שבימי ילדותו. חי לו הגג הירוק בצנעה בתוך מחבואי הלב וחכה בסבלנות של קרושה עד שתבוא שעתו.

יום הששי בימי הילדות... אתה העניו, הנפלא, הצנוע והמתוק! מה נפלאים כל הדברים שבחיים. כולם מעולפים זה בזה, והקודש יוצא מלובש בבגדי חול. יום הששי והתחילו השמים והארץ וכל צבאם. יום השבת בעצמו כעסן הוא, רגזן וטרחן. כולו קודש ומלא הוא תביעות, גדרים ואיסורים. מכיר הוא את ערכו ומכריז על קדושתו. אולם יום הששי — ערב שבת הוא, משמשו הוא, נסתר הוא, חוטב העצים ושואב המים אצלו. ובמה ותרן הוא וסלחן ומתוק לנשמה! בילדותי, כאשר רק הקיצותי ופקחתי את עיני, אתה נגלית אלי בלהב התנור הבוער, בחדות המלאכה, בתוך הלישה, הגלגול, האפיה, ובקולות הקנתור של אמי ואחותי, שיש בהם זרוז לעבודה ומעולפת בהם איזה חבה. נגלית אלי בריחות מתוקים של מאכלים טובים, בקלפות של ביצים ובצלים, המעוררות רחמים אחרי שנתרוקנו מתכנן, בצמוקים, שהייתי בורר מתוכם את הפסולת ואת המתולעים; באטריות, שהיו פרושות על המפה אחרי טרחה מרובה, אותן האטריות הגזורות, שיש בהן תמיד רמז לחיי האדם הנתונים גזרים גזרים; ברובדבנים, שאינם ראוים לאכילה אלא אחרי בדיקה יפה, ואני הוא הממונה על הבדיקה, ודבר זה מטיל בי גאוה. אני העד, אני הדיין ואני המבקר. הנה היד האחת בודקת, והשניה מטילה לתוך הפה, כשהעין מבהינה באמי שמא תרגיש בגנבתי. מה מתוקים היו כל הדברים האלה ביום הששי, ומה נפסד טעמם בשבת. מה רבה היתה מנוחת הנשמה הכרוכה בעבודתו של יום הששי, ומה קשה היה יום השבת הזועף עם פני אבי הזועפים, בשעה שהוא יושב לנסותני בלמודי, ועם המנוחה הטרדנית אחרי הסעודה, שהשינה בשעה זו חובה היא, ועם הדממה המרגיזה שבכל חדרי הבית, שלא להפריע, חלילה, את שנתו של אבא המשתעל, ועם תפלת המנחה, הספוגה כולה דאגות חול, ועם הסעודה השלישית שלאחריה,

שחובה היא, והתיאבון לאכילה מסתלק מתוך כך מאליו, ועם הערב של מוצאי השבת, שכולו דברי חשבונות ומשא ומתן, והחולין שבו קשים שבעתים מכל ימות החול. על כן מתוק אתה לנו, יום הששי, ומדי נזכירך, יהמה לבנו לך. ואפילו כשאנו יוצאים לתרבות רעה וכופרים בשבת, אין קרושתך מתחללת מתוך כך, ואתה חי לפנינו בחזון...

כך התהלך שליט שעות רבות ברחובות ספוג זכרונות, ולבו טעון כולו רחמים על עצמו.

הוא ראה את כל ימי חייו כיום שבת אחד ארוך, יום זועף וטרדן, ששעול עולה ממנו. שליט חש פתאום, כי נהג סלסול בעצמו יותר מדאי. כפרוכת של שבת היה נשא בעולם, הבריק כברק ולא ידע את ענות העץ והאבן. על כן באוהו העיפות, צער ההויה ומשטמת הבריות. על כן שנוא עליו המשורר שימקין. ועל כן בזוי הוא לאשר ולפייגין ולסוניה ולכל העוברים והשבים, שאינם נותנים כלל את דעתם עליו. רד, בן אדם, מעל כסא כבודך, השלך את נזרך, עמוד ולכלך את ידיך ואת גופך. עבוד, טרח, עסוק, חטוב עצים ושאב מים; חלל צלם אלהים שבפרצופך, רמוס נשמתך ונשמות זולתך, עשה לך שערות ארוכות וצפרנים שורטות ונעלי־יד לבנות ושפם מתמר והקש במקלך הקשות קולניות וקח לך פעמון של יושב־ראש ועשה לך דגל של אידיאל וכרטים־בקור עם שם של ד"ר או בא כח של פירמא — רק אז תהיה כאחד האדם. תהיה אהוב ומכובד וגם על בדידותך יכריזו בקול. היה עניו, נכה־רוח ושמח — ותבוא אליך המנוחה.

כאלה היו רחשי לבו של שליט, שפעפעו בקרבו כהחלטות. בכה בו לבו והיה מתביש בפני הבריות, שלא יקראו את הכתוב עליהם בחרט החלטות. עמד וחזר על עקביו וכוון את פסיעותיו לחדרו, להסתתר בו. ישב בלא נוע, עד שנטה היום לערוב. עמד והדליק נרות לקדש עליהם את שבתו האחרונה. ישב מחריש בנשף יום הששי לאורם הבהיר של הנרות הדולקים, שהאירו על בדידותו וגם התיזו מאורם ניצוצות על הימים הבאים, כי נבא לו לבו:

נשבתה ממנו מנוחה, ואפילו מנוחת החול.

פרק יג

לא אל שלחן משפחה הערוך בכל מיני מעדנים ישב שליט בערב זה. בבית קהוה זר לגם את כוס החמין ועבר מתוך קריאה שטחית על הגליונות הכפולים של העתונים „השקפה" „והשחר", שיצאו לכבוד שבת והיו מלאים את מאמריהם, ספוריהם ושיריהם של המבקר שיינר, הסופר שניאורסון, המשורר שימקין, העורך פויגל, הפובליציסטן פישר, פינחוסוביץ ואחרים. הכל היה פשוט ומובן כל כך בעיניו. הוא השיג את תכונתו של כל מחבר ומחבר, דבר שלא היה רגיל בו כל כך בשעת קריאת העתונים. גליונות הנייר ענגו את אזניו ברשרושם, והצבע החן של האותיות ענג את עיניו. כשאנו עוברים על דפים בלים של ספר ישן נושן המלאים כתמים של נרות חלב, נראים לנו דבריהם מחוכמים ביותר מפני ישנם, מפני חן הדורות המרחף עליהם ומפני

להיש הנשמות של הקוראים והלומדים, שפרחו לתוך האותיות והוסיפו על כחן. בספר חדש, שנכתב לעינינו על ידי סופר החי ומתהלך עדיין בקרבנו על פני האדמה, אנו נוהגים קלות ראש יתירה, שכלום יש חכמה באדם חי ומתהלך ובדברים שיצאו מפיו של אדם, שלא נסתם עליו עדיין הגולל? ומכל מקום יש חן מיוחד גם בדברים שנאמרו ונכתבו על ידי סופר חי, שיש בהם מריח התעשיה, הלישה, הגלגול והאפיה. נעים להכנו מאכל, שלא טרחנו עליו ושלא ראינוהו בשעת עשיתו, אולם גדול התיאבון לאכילה שמעוררים בנו הככרות והלחמניות, שרודים לעינינו מן התנור הבוער. כי יפים החיים העוטים צעיף המות והמות המפרה את החיים. הלא הכל פשוט, ישר ומובן כל כך. הלא הויתו כאן, בבית־קהוה זה שבכרך ו., פשוטה כל כך וישרה ונובעת מתוך סדר השתלשלותם של הדברים עד כה, והויתו מהר בשעה השביעית של ערב ברחוב הברזל, בתוך חדרן של... בחברתם של סוניה, אשר, נתן חנקין ופ... — את שמה של פיינין לא הגה באותיותיו, שלא לכללו עם שאר השמות — הלא גם הויה זו פשוטה ומובנה כל כך. ולפיכך גם הוא יהיה פשוט, ישר ומובן. ושמח יהיה — שרק השמחה היא פשוטה, ישרה ומובנה. ואוהב יהיה את כל הבריות סביבו — שרק האהבה היא פשוטה, ישרה ומובנה. הנה הוא קורא, למשל, מודעה בדבר הנשף מחר, נשף הפתיחה, שיערך על ידי חברת „שפה ותרבות" באולם שלה ברחוב הנפחים. כרטיסים נמכרים בהקונטורה של העסקן הצבורי, היושב ראש של החברה „שפה ותרבות", וכן גם באולם החברה. סופרים וחברים מתבקשים לבוא. הוא אינו סופר ואינו חבר ואינו מתבקש, כמובן, לבוא, ומכל מקום יבוא. אם לא לכבודם של החברים, הרי לכבוד... לכבודה... והרי סדר ההרצאות: „על קברה של ההתבוללות ולפני ארון הקודש של התחיה". ההתחלה היא בשעה השמינית בדיוק. „הנשף הראשון של הסיזון הנוכחי — מעידה מערכת ה„השקפה" בפנים הגליון — עורר ענין רב בקרב הקהל הן מצד תכנו המזהיר והן מצד המרציא הנפלא גופו, שכבר קנה לו שם בתור נואם מצוין והוגה דעות, הוא עוזרנו הנעלה מר פישר. הקהל, שכבר נעשה להוט אחרי מלה עברית חיה, אחרי ההפסקה הממושכה של ימות הקיץ, מזדרז וקונה כרטיסים. ומפני כך אנו מזרזים את קוראינו הנכבדים לזכות בכרטיסים, לפי שלא נשאר מהם אלא קומץ קטן". גם הדברים הללו היו מובנים כל צרכם לשלים. יש בהם טעמם שלהם. הנה מר פישר עומד על קברה של ההתבוללות ומשתחוה לפני ארון הקודש של התחיה. הסופר הגאוני שניאורסון מעניק לקוראיו את ספוריו הכתובים בערפל. פינחסוביץ מעיר על עצמו שמים וארץ ומכריז ומודיע לקוראיו, שנצח ישראל לא ישקר. כי ההרים ימושו ממקומם, והגבעות תמוטינה, ועם ישראל יהיה חי וקים, ורוחו של ישראל סבא לא יפוג, ודבריהם של החוזים והנביאים לא יבטלו. לו, לפינחסוביץ ברור הדבר כשמש — ומה שברור לו, הוא עורך על גליון ה„השקפה", שיוצא בכל יום ששי בשבוע, כדי שהיהודי יהיה קוראם ביום הששי בערב בשעת אכילת הדגים המפולפלים, כששורה עליו רוח הנשמה היתירה. ולמה הוא עורך את דבריו דוקא מערב שבת לערב שבת? לפי שבערב שבת גליון ה„השקפה" יכיל שמונה עמודים ולא ארבעה, כגליונות החול. והמחיר אינו מתעלה על ידי כך, וכל יהודי קונה לו גליון של

ערב שבת בשכר שלש אגורות, בזול הזול, ורוחו של ישראל סבא עולה על השלחן, עולה, עולה... שמא רצונך, משהלי שלי, בזרעוני דלעת? רצונך בזרעוני דלעת, משה'לי שלי? — כמה טרחן הוא תינוק זה! את כל הזרעונים השמיד היום בערב! — אולם מלווינה מעיינת בשעה זו בספר כתוב פולנית ומזדעזעת מפני רשרושו של הגליון שבידו של אבא. מלווינה נרגזת עצבים היא. הוי העלמה מלווינה! בואי נא ונרוץ אל מעבר לים, אל מעבר לימים ומדבריות, ונתחבא שנינו בחגוי הסלעים מפני הדר רוחו של ישראל סבא, אשר היה לנו לרועץ! — כי ברור הדבר, שרק היום אני גר פה וזר ועזוב בתוך בית קהוה בטעמה של רוסיה הקטנה, ואין לי בעולמי כלום, חוץ מנעלי היד הלבנות והפורטפיל של אשר, תרמילו של נתן ושתי הדמעות המנצנצות ותלויות בריסי עיניה של חנקין — אלה הדברים מרפרפים תמיד לנגד עיני. אולם מחר הן מחר. הנה יחלוף הלילה ויעלה שמשו של מחר, ואחר כך ישקע השמש ויבוא הערב ותגיע השעה השביעית, ואני בתוך הבית של רחוב הברזל בחברתם של אשר, נתן, שמעון, סוניה, חנקין ופ...

אולם הלילה בא מזוין בחזיונות בלהות. ארוך היה ומתעקש ולוחם באכזריות על קיומו. ואחרי שנאבק שליט עם גלי הלילה הגועשים ונלחם עמהם ויכל להם והגיע בסירתו עד היום הזורח, עמד אחר כך במלחמת דואל עם היום הארוך והפתלתול, שיצא לקראתו מלובש בכסות הלילה. בתוך חדרו נאבק עמו, ואחר כך הזמין אותו אל הקרב בגבהו של הכרך במעמד הבריות. לא נרתע היום לאחוריו מפחד, וכאילו נתכוון להתהדר בכחו בפני הצבור, התהלך עם שליט בקרי, עד שהפיל אותו שדוד והבריח אותו משדה הקרב, מן הרחוב, לתוך חדרו והכה אותו שם מכה אחרי מכה. פצוע יצא שליט מתחת פטישו של היום רפה אונים, נכה רוח ומבויש ועבר לתוך רשותו של הערב. כשהיה פוסע בשעה הששית בדרכו לרחוב הברזל, היה לבו נוקפו מאד, והויתו לא היתה בעיניו כלל פשוטה, ישרה ומובנה. הוא לא היה ישר עם עצמו. כל לבו השתוקק אל פייגין, ואת לבו סבב בערמה להאמין, שאינה פנוי כלל לפייגין, שבז הוא לה, שחביבים עליו ממנה נתן, הנקין, ואפילו סוניה ואשר. הוא היה משדל את עצמו להאמין, שכשפיה של ריבה זו לא צדו אותו, וכל פסיעה ופסיעה של רגליו הכושלות היתה לו לעד זומם. כל נקיפה של לבו הרועד היתה לו לעד זומם. זכרונו של שימקין עלה פתאום על לבו, ורוחו נעכרה עליו. אחר כך עלה כנגד עיני רוחו זכרון פניו הזועפים אמש, בשעת קריאת השיר. הוא גלה את ערות יגונו ברבים. זהום! זהום!

הוא עמד תחתיו. היה רבע השעה השביעית. ההתחלה היא בשמינית, והבהלה למה? הוא כבר עמד אצל שער הבית וחזר על עקביו. התרחק מן הבית ועקם כמה וכמה רחובות. חזר ברבע השמינית. עכשיו היו הדברים נכרים, שלא היה בהול כלל אליה, אלא שלא בקש לפרוש את עצמו מן הצבור ולפיכך סר לחדרה. ברגע זה ראה את עצמו עלז ותקיף, חכם וגבור. ויפה היא המסבה. יופי בכל: בהדרת פניה של פייגין, במרה השחורה המבצבצת מתוך עיניה של חנקין, בבהילותו העליזה של נתן, ואפילו אשר הנמאס הן בא להשלים את התמונה.

עלה לקומה השלישית וחזר וירד מעל המדרגות. ודאי כבר יצאו מן

הבית — נצנץ הרהור במוחו — יצאו בלעדי. מוטב שארד ואציץ בחלון המפנה אל הרחוב. אם מואר הוא, אעלה, ואם לא — אלך לי יחידי אל הנשף ואגיד להם שלא סרתי לביתם כלל מחוסר פנאי, ונמצא, שהם לא עלבוני, כי הן אני לא עמדתי בדבורי, ונמצא, שהצלתי את כבודי.

ירד, ראה את החלון המואר, חזר ועלה. וכבר סדר במוחו פסוק שלם של בקשת סליחה, שישמיע בפני המסובים, תיכף לכניסתו, אחרי שיכבדוהו ב„ברוך הבא".

— גברת פייגין ושאר המסובים! — כך יקרא תיכף לכניסתו — סלחו נא לי על שהייתי האחרון של הנאספים. חטאתי! —

ובשעת מעשה יכה בידו על לבו מתוך תנועת יד של הרמוניה והידור. „חטאתי".

וכשעבר את מפתן החדר הרגיש מיד בחנקין ובסוניה, רוחו העליזה נתקפחה מיד.

עיניו היו מפשפשות סביבו בתמהון. אולם החדר היה ריק. היא בודאי יצאה לרגע ועתידה לחזור מיד — נחם את לבו והתחיל פוסע מתוך קוצר רוח על פני החדר. חנקין כאילו כוונה להרהורי לבו ואמרה:

— האדון שליט אחר קצת. מרת פ—פייגין...

— ושושביניה! — הפסיקתה סוניה.

— מרת פייגין, שמעון ונחז — הוסיפה חנקין — וצעיר אחד...

— זהו טפוס חדש: משורר! — הפסיקתה סוניה.

— הן. כולם יצאו לפני רגעים. רק אנחנו יושבות ומחכות לך. סוניטשקה כמעט שבכתה מתמרורי לב...

— ומגעגועים! — הוסיפה סוניה.

— שנינו היינו מתגעגעות — אמרה חנקין בתמימות.

— האמנם? — אמר שליט בהתול מר—ואני לא ידעתי, שנמצאים בעולם בני אדם המתגעגעים עלי...

— המדבר אדוני את דבריו בתמימות לב, ואם הוא משטה? — שאלה חנקין וצפתה לתשובתו. אולם סוניה התערבה ביניהם ואמרה:

— יפה עשה מר שליט שבא. אני ומלכה צופות היינו לו בכליון עינים, אני — ומרת חנקין ודאי ובודאי. סבורות היינו, שגם האדון שליט יבגד בנו כשאר בני בריתנו. והן אני הייתי מזדרזת כל כך לאכפתנו. ולמה? כדי לעמוד בדבורי. בשעה החמישית, בדיוק, ואולי ברבע הששית, הנחתי את עבודתי מידי. אף על פי שהייתי מצווה להביא את תפירתה של השמלה לידי גמר. הגברת ליפשיץ הן תסקול אותי באבנים, שלא קיימתי את הבטחתי. ואני הן הבטחתי לה בהן צדקי. אני הן שלי הן, אף על פי שאשה אני. רק הלאו שלי רפה הוא קצת בידי, כי על כן אשה אני, קלת דעת, והגבר ימשול בי. הגברת ליפשיץ תבכה. בחיי ראשי. היא תבכה. אשה משונה וקפריזית היא הגברת ליפשיץ. וכל זה למה? לפי שלחייה חכלילות הן. ואשה שלחייה חכליליות משולה לנמר. אה, אילו הייתי אני בת כרך הייתי מחריבה עולם מלא. הגברת ליפשיץ אוהבת אותי אהבת נפש. סוניטשקה, סוניטשקה שלי, נשמתי, יפתי,

חביבתי! — אלו הם דבריה אלי תמיד. בשוקולארה ומונפסיה אינה מקמצת בשבילי. ופעמים אנו רבות זו את זו, קורעות בכה אשה מעל חברתה את המטפחת ואת הצעיף מעל ראשינו. את המטפחת ואת הצעיף, שהייתי עוטפת את ראשי בהם, אילו הייתי אשה צנועה וצדיקה, כאמי הכשרה, המתפללת כל היום בשלומה של סוניטשקה שלה. סבורה היא הזקנה, שסוניטשקה שלה עסוקה כל היום ב„צאינה וראינה". מה דעתו של הארון שליט? אילו, למשל הייתי צדיקה והייתי מתעטפת במטפחת ובצעיף, כלום לא הייתי משולח לעכבר שמישוהו מתוך הכותח? היו ימים, שהייתי באמת אשה צדקנית, עוד לא מלאו לי אז שש־עשרה שנה. הלא עכשיו אני זקנה וכבר טעמתי מעץ החיים ומעץ הדעת וכבר בלעתי והקאתי, ואני אומרת, שכל הענין אינו שווה אפילו חוט שערה אחד שנזורקה בו שיבה. „הנבאית" — כך היו קוראים לי הכל באותם הימים. ברכת המזון, קריאת שמע, תפלה בבוקר ובערבית. כל הדברים הטובים, שתפארת הם לאשה כשרה וצנועה — בהם הייתי זהירה מאד מאד. אולם עכשיו נשתנו הימים. אבדתי, אבדתי, מר שליט. אבדה לי אמונתי. וכשאין אמונה בלב, גם לב אין לו לאדם. כי אם אין אלהים בעולם, למה לו ללב להיות טפש ולהאמין בו?— הלא אחיה טפשית גמורה ואי אפשי בטפשות. דיי, שאני טפשית לכשעצמי לשם צרכי, ולמה לי עוד טפשות לשם שמים? — כלום אין לו למנהיג הגלגל די שוטים בעולמו חוץ ממני? — ובכן באתי לידי ההלטה, שאין אלהים, כשם שאין אהבה, ואם יש אלהים, הן יהיה בטובו לסלוח לי אלף אלפי פעמים על שכפרתי בו, כי הן טוב הוא ורחמן. ואם אינו טוב ורחמן, הרי אינו אלהים, ואני איני מקבלת עלי רגזן וקפדן לאלהים. אי אפשי בו — וחסל! גם הגברת ליפשיץ שבעלת השכלה גבוהה היא, דעתה כדעתי לענין זה. לגבי ענינים אחרים אנו שרויות במחלוקת. אני דנה כך: יפה המונפסיה מאלהים, ולוז'ה בתיאטרון לא כל שכן, שהן נראות לעין, ואלהים מסתיר את עצמו בעב העננים. אילו היה מבקש להתכבד בי ולהתכבד על ידי, היה יורד אלי. הייתי מציצה בפניו ובאה לידי אהבה או לידי שנאה. עכשיו אין אני מחויבת לרדוף אחריו עם אהבתי אל בין הערבות. גם אחרי בעלי אין אני רצה. הוא היה רץ אחרי. אני עובדת בשבתות ובימים טובים, ואפילו בחול המועד. אם להקב"ה ניהא כך, לי לא כל שכן. ולכשתבוא שעתי, אקבל את ענשי. הלא אני עושה מלאכה מסכנה. בעלי אינו מפרנסני. רוכב הוא בערבות. הוא עכבר השוכב על הספרים ומכרסמם. ואינו יודע, שגם אני ספר חתום הנני לפניו. כל היום עבדתי, כי הן מבקשת אני להתענג למועד הנשף. ומכל מקום לא הבאתי את עבודתי לידי גמר. הגברת ליפשיץ תבכה, אבל מה לי ולה? אני חפצה להתענג — וחסל. אידיאה נפלאה הבהיקה במוחי, רבותי! — קראה פתאום סוניה בקול וקפצה מתוך חרוה, וגם חנקין קפצה לקראתה וחבקתה — אידיאה נפלאה, ואם מר שליט יפצור בי, אגלה לו.

— הנה אני פוצרת בך, סוניטשקה, בשמו של מר שליט — אמרה חנקין.

— כלום את לו לפה? — שאלה סוניה. — סבורה את, שמר שליט הוא חמים יותר מדאי, ולא ניתנה לו לשון לדבר? טועה את, מלכתי בו. הוא אינו תמים כל כך. גם בעלי היה נראה קודם כשה. ובכן, גם מר שליט פוצר בי? הבה

ואגלה: קומו, רבותי, ונערוך לנו הלולא רבה. נכניס נא את כל חברינו הקבצנים. וגם המשורר שימקין יתרצה לנו להשתתף עמנו, אף על פי שאין אנו אנשים גדולים ומפורסמים. נתכנש נא כולנו ונהיה שמחים. נשתה יין ונצא במחולות, כי קצתי בחיים התפלים ללא אור ויין ומחולות. הבה נא, מר שליט, ונרקד קצת לשם נסיון. ואולי יתקשר בי בין כך וכך לשם אהבה. האדון שליט מתרצה לרקוד עמי? אל תראגי, שאני זקנה. אמת, לבי נתון לאחר. הוא יפה ממך. האדון שליט מזהיר ושקוף הוא יותר מדאי. משול הוא לזכוכית. כזכוכית חותך הוא ופוצע, ובזכוכית נקל הוא להשבר. ואולי משום כן הוא פוצע, כדי להגין על עצמו. שלי יפה ממנו. שמו, שמו... רק למלכה אגלה את שמו. — היא לחשה על אזנה של חנקין את שמו של שמעון בקול רם, שנשמע גם לשליט.— ואולם לבו של זה אינו נתון כלל אלי. הוא בורח ממני...

שטף דבריה של סוניה נפסק על ידי אשר, שסר בשעה זו לתוך החדר. אשר בא מקושט כנרף צעיר, שנמשך תמיד אחרי בריות שפלות ממנו בעשרן ובמעמדן בחברה. הוא נכנס בקידה ובהשתחויה, נרתע לאחוריו כדי פסיעות אחדות דרך כבוד, תקע את כפו לחנקין, אחר כך לסוניה, הקריב אליה את שפתיו הקמוצות. שניהם צחקו בקול, וגם חנקין צחקה.

„גסות" — הרהר שליט — חנקין אינה עולה כלל על הבריות האלו. ואפשר עולה היא קצת עליהן, אבל אין בה הגיון של בחירה. הכל יפה וכשר בעיניה. וזו היא הגסות של נפשה.

— ואת האדון הזה מר אשר אינו מכיר כלל? — שאלה חנקין את האורח, שלא ברך את שליט בשלום.

— אח, סליחה! לא הרגשתי בו כלל... הלא זה הוא האדון... האדון,,, אני ראיתיו בבית אחר... שכחתי... מה שם משפחתו? — שאל אשר ותקע את כפו לשליט.

— שליט! — השמיע שליט בקול רם והתחרט מיד עד מאד על שנכנע בתשובתו לאדם גס זה, שהרי ברור היה, שזה רק מתחפש ועושה את עצמו כאילו אינו מכירו.

— שמו של יהודי זה ודאי חיים הוא! — אמר אשר לחנקין בלחש, ואולם הקול היה נשמע לכולם.

— למה דוקא חיים? — שאלה חנקין.

— כך. יהודי, שאינו לא שפל קומה ולא גבה קומה, ויש לו עינים המביטות בפניך ואינן מביטות, ויש לו חוטמי־נעל צרים, והעניבה שלו מופשלת אל הצד — חזקה ששמו חיים — השיב אשר כמנצח.

חנקין וסוניה צחקו בקול לדבריו של אשר, אף שליט חייך ואמר:

— אולם הפעם טעה האדון וגו'. שמי הוא דוקא פסח ולא חיים.

„שוטה" — הכהו לבו של שליט על התשובה האוילית ועל בת הצחוק ששרתה בשעה זו על שפתיו. „לסטור למנוול זה על לחיו — וחסל". אולם שליט כבר היה מנוצח על ידי האדם הזה, ומפני כך לא מצא לעצמו טוב משתיקה. רק עכבר קטן היה מתרוצץ בתוך הלב ומכרסמו. „נפל חני גם בעיניה של זו" — הרהר שליט בדאגה ונתכוון לחנקין.

— והיכן היא מרת פייגין? — שאל אשר.

— אהובתך פרחה — אמרה סוניה — בא לכאן משורר אחר והפריחה מכאן על כנפיו הרחק, הרחק. מפני מה לא נעשית למשורר, אשר? והאדון שליט למה לא נזדרז ולא נעשה משורר לכל הפחות כנירנברג או כשימקין? — ולפיכך נסתפחה שרכם.

— לא, האדון שליט, כמדומני, משורר הוא — אמר אשר בהתול קל.

— ודאי, ודאי — אמרה הנקין — האדון שליט באמת משורר הוא. עתיד הוא להתפרסם. מציצים אתם בפניו. לכאורה הוא אדם סתם. אחד משלנו. אבל לא — הוא משורר.

— יש לו עינים של משורר — אמרה סוניה — הן נוגות מאד.

— עיניו הן של יתום — העיר אשר.

— הגיעה השעה ללכת — אמר שליט.

— אנו יוצאים לדרך — קראה סוניה וקמה מעל הכסא מתוך רקוד.

ארבעתם יצאו מן החדר. אשר וסוניה הלכו חבוקי זרוע. הוא — זקוף קומה כשליח במלאכות חשובה, והיא היתה מחזירה את ראשה לאחוריה מרגע לרגע. חנקין, שנטפלה לשליט, צמצמה את פסיעותיה, כדי לפגר את מהלכה ולהיות מרוחקת מהם.

— מה סוניה בעיניך? — הפסיקה חנקין את השתיקה — היא חכמה? כן? —

— היא גסת רוח! — השיב שליט בכעס.

— הכל שפלי ערך הם בעיניך — אמרה חנקין מתוך כאב לב. הוא לא השיב כלום על זה. שניהם שתקו. וכשנכנסו לתוך אולם הנשף, היו פניו של שליט מכריזים:

— עצבות, עצבות!

פרק יד

הנשף, שעורר, לפי עדותם של גליונות העתונים של ערב שבת, ענין רב בין הקהל, עורר באמת ענין רב בין הקהל, אחרי שהקהל קרא בעתונים הענין הרב, שעורר הנשף בקרבו. אולם החברה „שפה ותרבות" היה מלא מפה אל פה. בני אדם עמדו צפופים בתוך אולם הקריאה, באולם הבופט ובמסדרונים. על הבימה כבר עלו חברי הועד וישבו בחצי גורן עגולה, ופניהם מפנים אל הנאספים.

במרכזו של העיגול התנוססה הקרחה של היושב ראש, העסקן הצבורי המפורסם, האדון פרנק, גלוח השפם והזקן, הדומה לדיפלומט או לקונסול של אחת המדינות הקטנות. תמיד הוא שותק, ומתוך פניו המטומטמים אין להכיר, אם דעתו נוחה או זעומה. מן הצד האחד: העורך והמו"ל של העתון „השחר", חברו של היושב ראש, פויגל, יהודי קטן קומה, שהיה סופר קטן ונתון בשפל המדרגה והרויח בעתונו בשלש השנים האחרונות כדי מאת אלף. ומן הצד השני: הסופר הישיש פרגר, שהיה אלילם של הצעירים בשנות השמונים, ודבריו

מתקבלים עכשיו לדפוס בעתונים בלא חשק מיותר. אחריו הסרסור של הבירסה ליברמן, יהודי חרוץ, המתבל את הערותיו ואת נאומיו הקצרים בהתולים חריפים. הוא הגזבר של החברה, הממונה על עניני הכסף. אחריו הרב המשכיל, רב דתי ורב מטעם הממשלה, מר איידלברג, שנוהג להטיף בנשפי החברה במוצאי ימים טובים, בחנוכה ובפורים ובכל מוצאי שבת, כשלא נזדמן להחברה נואם אחר במקומו. אחריו הסופר פינחסוביץ, עוזרו הראשי של „השחר", שהספיק לרכוש לו במשך שנים מועטות את הצבור היותר גדול של קוראים. יש אומרים, שהוא נשמתו החיה של העתון ושהוא הביאו להמדרגה הגבוהה, שהוא עומד עליה, אף על פי שאין להכחיש גם בכשרונו הנפלא של פויגל, עורכו של העתון הזה. אחריו האדבוקט זיננר, נואם, עסקן לאומי, סופר, חבר של כמה וכמה חברות, הנכנס בכל ערב וערב לכמה וכמה ישיבות, ומפני כך פניו מביעים לאות יתירה והם רגילים אצל הפיהוק. אין הועד חסר גם את מזכירו, האדון רייכר, מנהלו של בית־הספר העברי, בא כחם של המורים והצעירים, שבחירתו לתוך הועד עלתה להצעירים ביגיעה מרובה, ולא עלתה בידם אלא מפני התלהבותם היתירה בשעת הבחירות בשנה שעברה. והנה שני החברים של הקבוצה לבקורת, לבקר אחרי מעשיו של הועד: הסוחר יפה, והסוחר המכובד מר ישפה, יהודי בן־אורין ובן־יוחסין, נלהב וחובב עמו, כפי שידוע לכל, וידיד נפשו של הסופר הגאוני שניאורסון, איש יועצו ובעל סודו. האדון ישפה הוא אדם צנוע, מתון, מנומס — מלה בסלע, מתהלך תמיד עם שניאורסון ומדבר אליו בלשון „אתה", והוא בכלל דורש טובתם של כל המושכים בעט סופר בישראל. כל מי שנצרך לשניאורסון, משכים קודם לפתחו של ישפה, מתיעץ עמו ומקבל לפעמים ממנו מכתב מליצה. האדון ישפה הוא גם כן סופר קצת, אלא שכל עבודתו הספרותית הצטמצמה בזכרונות, שהוא מפרסם מזמן לזמן בדפוס מתוך חייו של שניאורסון ושל שאר הסופרים, שנתחנכו על ידו. הן הוא הדפיס את שירו הראשון של המשורר נירנברג. אמנם גם האדבוקט זיננר חבר הוא לקבוצה של הבקורת, ואולם הוא גם כן חבר לקבוצה הממונה על הכספים כאחד עם ליברמן, ישפה ופרנק, וכן הוא חבר גם לקבוצה הספרותית כאחד עם פויגל, פינחסוביץ, הרב איידלברג, המבקר שיינר והסופר שניאורסון.

עכשיו מסובים כולם, כל העוסקים בצרכי הצבור, ופניהם כלפי אותו הצבור: הרינו, מצביאיכם ומפקדיכם! הסתכל נא, קהל נכבד, בפרצופינו, התבונן נא יפה יפה, כי עלינו גאותך!

סקרנותו של הקהל גדלה והלכה. הנואם לא נגלה עדיין על הבמה, והקהל צפה לו בקוצר רוח. מחיאות כפים של תביעה הרעישו משעה לשעה את האולם. בשעה זו נכנס לתוך האולם הסופר שניאורסון בלויתו של המבקר שיינר. אחרי שיינר נגרר בריחוק מקום קצת, בחור גבה קומה ובעל בלורית ארוכה.

— יחי שניאורסון! יחי סופר התחיה, שניאורסון! —

הקהל הריע מתוך מחיאות כפים סוערות. העומדים צפופים התחלקו לשתי שורות. שניאורסון עבר ביניהן כמפקד צבא ועלה על הבמה מתוך שררה. שיינר גם כן עלה על הבמה וירד מיד. הוא, חבר הועד, לא היה נוהג לתפוס את מקומו בתוך העיגול, „אני מתרחק מבעלי הקרחה" — כך היה שיינר מנמק

את הותור הזה שהוא מוותר על מקום חכבוד. הבחור בעל הבלורית עמד לרגלי הבימה וצפה לשיינר, עד שירד זה ונטלו בזרועו, ושניהם יצאו לתוך המסדרון.

— הרי שימקין! — לחשה סוניה לחנקין על אזנה ורמזה באצבעה על הבחור בעל הבלורית, שעבר על ידן שלוב זרוע עם שיינר.

— זהו המשורר שימקין! — לחשה מיד חנקין לשליט על אזנו.

סוניה התפרצה דרך שורות הספסלים, חייכה לקראת שימקין, שלחה את ידה וחסמה בה את הדרך בפניו. שימקין ברכה בשלום מתוך שפה רפה. ידה של סוניה היתה עדיין פשוטה לקראת שימקין, ואולם הוא קרא את שמו של שיינר והתרחק ממנה. סוניה חזרה אל בני מסבתה ואמרה להם:

— זהו המשורר שימקין. אנחנו ידידים נאמנים אנחנו. הוא מפוזר מאד ברוחו,, אני מדברת אליו, והוא מרחף בעולמות העליונים. הוי, מה משונים הם חבריך המשוררים, מר שליט!

— סוניטשקה היא תמימה מאד! — אמרה חנקין לשליט.

שליט הרגיש בבת הצחוק של סוניה, שנועה ערירה על שפתיה ולא הולידה דוגמתה. כה כואב הלב על בת הצחוק של האדם, המכוונת כלפי החבר, שנוועת בבדידותה. נכמרו רחמיו על סוניה ושנא בלבו את הבחור בעל הבלורית. ופתאום הזהיר רעיון במוחו: הן זהו אותו הבחור, שדרכו לעבור בכל יום ברחוב הזהב בלויתן של עלמות, הוא, הוא, שנוא לבו של דרבקין, שכבר סח לו עליו. לא לחנם נצנצה בלבו השנאה אל האדם הזה. מתוך כך שרתה השמחה על שליט. הוא אהב את סוניה וחנקין והכיר בלבו תודה לדרבקין, ששנא גם כן את האדם הזה. הוא כבר התגעגע על דרבקין. ואולי... גם דרבקין פה בתוך האולם. הוא היה מושיבו ביניהם והיה לוחץ את ידו בפני סוניה וחנקין והיה מכריז באזניו על אהבתו אליו. כי הן יש בלבו אהבה אל בני אדם. גם סוניה וחנקין היו מרגישות בפניו המזהירים לקראת דרבקין והיו עוקרות מלבן את החשד, ששונא הוא את הבריות. כי הן שתיהן נשים רכות וטובות לב. טפשות הן קצת, ויש בהן קצת גסות רוח. אבל יש בהן גם מישרות הלב. יש. הן סוניה אמרה שעיני נוגות, וחנקין אמרה, שמשורר אני. היא ודאי נקשרת אלי ושואפת את צלי. אחייך לה בפניה, אגע נא בידי נגיעה קלה בידה. אשמיע לה דבור של חבה.

שליט נגע באצבעו בכף ידה של חנקין. פניה הזהירו כנגדו באהבה ואמרה מתוך קוצר רוח, כדי להתחטא בפני שליט:

— אח, למה בושש הארון פישר לצאת? — אני משתוקקת כל כך לראות פניו. הוא ודאי יפה-תואר.

— ומה נהדר שניאורסון! — קראה סוניה ותמכה את נופה בגופו של שליט. שליט נלחץ אליה.

— הן פניו כפני מלאך אלהים! — קראה חנקין בהתלהבות.

— והגברת ודאי סבורה, שגם פניו של פישר הם כפני מלאך אלהים? — אמר שליט בהתמרמרות כבושה.

— ומה פני שימקין בעיניך, ארוני שליט האסתניס? — אמרה סוניה.

— אל נא תשאלי את פי הארון שליט — השיבה חנקין — אין כחו אלא בבטול. את הכל הוא מבטל.

— השמע מר שליט את דבריו של אדם קרוב אליו? — האמת בפי מלכה? — שאלה סוניה — ומה הארון שליט משיב על זה?

— אמת — השיב שליט — אני באמת מבטל את כל אלו בני האדם, שערכם שפל בעיני.

— הארון שליט יודע לדבר גם גבוהות — העירה חנקין.

היושב ראש צלצל בפעמון והודיע להקהל, שהנואם והסופר הנכבד מר פישר יעלה אחרי רגעים על הבמה. הקהל לוה את דבריו של היושב ראש במחיאות כפים ממושכות.

הנואם פתח את דבריו. הוא דבר על החוט המשולש, שלא נפסק כל אלפי אלפי השנים, מיום שעם ישראל נגלה בעולם, ולא יפסק עד אחרון דור. החוט המשולש הוא: ישראל, הארץ הקדושה והשפה הקדושה, שפת חוזים ונביאי-יה. הנואם הוכיח בנאום ארוך וממושך, שאין עם, שאין לו ארץ, ואין עם שאין לו שפה, ואין עם, שאין לו ספרות. רבותי, קרא הנואם בהתלהבות, הספרות היא ראי החיים. הספרות, רבותי, היא ארץ מולדת נודדת של עם ישראל, לפי מבטאו השנון של המשורר הגדול והטרגי הינריך היינה: צאו וראו, רבותי: לפני דור אחד, דור אחד ולא יותר, היה היאוש הגדול שורר במחננו, קולו של הצרצר היה נשא מסוף עולמנו ועד סופו. עמנו היה עם דווי, סחוף וממורט, וזמר „מה יפית" בפיו: ארצנו היתה נשמה, ושועלים הלכו בה. לשוננו — חצי מתה, וספרותנו? — אין זכר לספרות. אחד מבנינו, שעשה כנף, פרח מאתנו למרחקים ועזב את קנו. כזה היה הזבל, שהכשיר לנו דור שלם של מתבוללים, שהעמיד נר דולק למראשותיו של העם, בשעה שנר-התמיד של נשמת-העם עוד היה מהבהב ורועד בחביון-הנפש. „אני ישן ולבי ער" — יכול היה העם הנפלא הזה להמליץ על עצמו. אולם, רבותי, זה היה דור ההשכלה, דור המתבוללים, דור המדבר, שגוע ולא זכה לראות את הארץ הברוכה. הם לא בקשו לקרוע רק חלון לאירופה. הם חרשו מזמות בלבם לקעקע את כל הבירה. את כל הבירה — הנואם השמיע את הדבור האחרון בקול רם —

— כאן יש למחוא כף! — לחש צעיר אחד מן הקהל על אזנו של חברו.

מחיאות-כפים בודדות הפסיקו את דבריו של הנואם. אחריהן החזיקו שאר הנאספים. הנואם היה אנוס להפסיק את נאומו לרגעים. היושב-ראש אנוס היה לצלצל בפעמונו ולפצור בנאספים הנכבדים, שירגעו ולא יפריעו את דבריו הנכבדים של הנואם הנכבד. צחוק פרץ מפיו של הקהל מתוך הדבור המסולסל של היושב-ראש והודה לו בשכרו במחיאות-כפים סוערות. היושב-ראש לא פסק מלצלצל, עד שנשתתק הקהל, והנואם חזר לדבריו, אחרי שלגם מכוס-התה שלפניו.

הנואם המשיך את נאומו.

— אולם עכשיו, רבותי, נשתנו פני הדור. לא עבר עדיין דור שלם, וראו את החיל אשר רכשנו לנו. א ת כ ם רכשנו. — הנואם העביר את ידו באויר מימעל

לראש הנאספים — אתם כולכם הנצבים פה בין כתלי אולם החברה „שפה ותרבות". לא הלכתם. לתיאטראות ולא לקרקסאות ולא אל הביבר, כי־אם הלכתם לשמוע דבר ה'. ולפיכך אני אומר, רבותי, יש לנו רב! — כשנעיף עין על פני שרמות־חיינו השוממות מאתמול, נוכל באמת לקרוא בגאוה: יש לנו רב! —

מחיאות־כפים סוערות חזרו והרעישו את האולם ולא פסקו אלא אחרי הפצרותיו וצלצוליו הממושכים של היושב־ראש. אחרי הפסקה קצרה הוסיף הנואם:

— הנה כן. בגאון נוכל להכריז: יש לנו רב! אנחנו דור התחיה! —

מחיאות־כפים סוערות הפסיקו שוב את הנואם, שהסתכל אל הקהל מתוך תחנונים.

— אנחנו דור ראשון לגאולה, לפי מבטאו המוצלח של המשורר. עוד לא נס ליחו של העם! — הכריז פעם אחת בגאוה הסופר הגאוני שניאורסון שלנו.

מחיאות־כפים סוערות וממושכות.

— עודם מרובים הגרעינים הפורים שבשדמות־ישראל. אותו העם שהקים מקרבו את הרמב"ם, את ר' יהודה הלוי, את שפינוזה, את היינריך היינה, את הסופר הגאוני שניאורסון (מחיאות־כפים סוערות), זה הצופה בחיי־האומה וצר צורות ואומר כל ימיו שירה כנער; את המשורר נירנברג, נביא לעם ישראל, זה ששיריו הגאוניים עתידים להיות מתורגמים בקרוב לרוסית ולאשכנזית, מה שאני יכול לבשרכם בעונג, רבותי (מחיאות־כפים סוערות, וקריאות: יחי המשורר נירנברג! יחי משורר התחיה!), ועוד פמליה גדולה של סופרים ומשוררים. שאינם נופלים בשום פנים מסופריהן וממשורריהן של יתר אומות העולם — אותו העם, אומר אני, שהביא לעולם אחרי בלותו ספרות צעירה ורעננה — אני מדגיש את המלה „רעננה" ומטעימה ביחוד — אותו העם, שנתן לעולם את הפילוסוף היותר גדול של זמננו, כפי שהודיע פעם אחת המבקר החרוץ מר פינחסוביץ, אותו העם, אומר אני, רבותי, עתיד להיות עם, עתיד לבנות נשמות, להחיות את הארץ; להחיות את הלשון. אמרתי: להחיות את הלשון. טעות נזרקה מפי, רבותי! להחיות? — שפתנו אינה מחכה לתחית־המתים. היא חיה וקימת — התלהב פתאום הנואם והרים את קולו — מי הוא זה ואיזה הוא אשר ערב את לבו ואשר מלאהו לבו ואשר קם בו רוח להוציא על לשוננו שם רע של מות? — הנואם נענע באגרופו כלפי אויב גלוי או נסתר, כנכון להשתער עליו ולקרעו כדג — תדבק לשונו לחכו! — היא חיה, חיה! — להכעיס, להכעיס אתכם, אדוני המתבוללים, לנקר את עיניכם, אדוני המתבוללים! — טען הנואם, כאילו האדונים המתבוללים עמדו בשורה כנגדו — לא! אומר אני — לא! מכריז אני ומודיע — אלף פעמים לא! — קרא הנואם, שקולו היה כבר צרוד — שפתנו חיה! — פה, מעל במה זו, אנו מכריזים: היא חיה! — והעולה על לבכם היה לא תהיה! — קוראים אנו בדברי הנביא. צאו וראו, רבותי: ערכין חדשים הולכים ונוצרים לעינינו, עם שלם מתעורר משנתו. ענק מישיר את גבו הכפוף וחולץ את עצמותיו. התחיה הולכת, רבותי. בצעדי־ענק היא פוסעת. פלג גדול של אביב שוטף ונורף בזרמו את הכל. הוא מקעקע קירות, חותר חתירות באבנים, גורף ושוטף בחזקה

את העלים הנרפים והבלים ומשיל את האברים המרולדלים ואין לפניו רחם. החוט, רבותי, אותו החוט המשולש של העם והשפה והארץ העובר דרך מעבה הדורות, לא נפסק ולא יפסק לעולמים עד אחרון דור. לעו—ל—מים — תחי התחיה! — סיים הנואם את נאומו כמנצח וירד מעל הבמה לקולות קריאות „הידד", שהתגלגלו באויר כרעם. הכפים מחאו בלי הפסק, הרגלים רקעו על הרצפה, והרוחות היו נלהבים.

— מה דרש הפטפטן? — שאל שיינר את המבקר ברג, עוזר „השחר", שנזדמן לקראתו בתוך המסדרון.

— כלום אין לי עבודה אחרת אלא להקשיב לדברי שטות אלו? — השיב המבקר ברג והציע לשיינר סיגארה.

היושב־ראש קם והזמין את עצמו להכריז על ההפסקה. ברגע זה לחש פויגל איזה דבר על אזנו. הלז הניע את ראשו בהסכמה. היושב־ראש עמד והודיע, שמכריז הוא הפסקה לחצי שעה, ואחר־כך יתכבד הסופר הידוע מר ברג, עוזרו של „השחר", להרציא לפני הקהל הנכבד: מחיאות־כפים קלושות לוו את השם הזה.

הקהל יצא דחוף מתוך האולם, אולם רבים עמדו עדיין לפני הבימה והסתכלו בפניהם של חברי הועד. שניאורסון, בעל ראש־הארי, ירד מעל הבימה שלוב־זרוע עם העסקן פרנק לימינו ועם ישפה לשמאלו.

חבורת סופרים צעירים עם המבקר שיינר בראשם נטפלו לשניאורסון שהשמיע באזניהם מיד איזו מלה של בדיהותא. הכל צחקו בקול. שניאורסון בעצמו הריע תרועת־שחוק גדולה. ישפה הציץ בפניו מתוך יראה של כבוד.

— שניאורסון מצחק! — התלחשו ביניהם בני־החבורה.

אחרי ששניאורסון כלה לצחוק, התחיל לספר לבני־החבורה אפיזודה. ישפה הקשיב בצחוק של טוב־לב ונענע בראשו על כל דבור ודבור.

— בשחרית אני יושב לי בחדר־עבודתי על האבנים — אמר שניאורסון בהתול, ובני־החבורה צחקו בקול — העתקתי זאת הפעם השביעית את ספורי „בעולמות עליונים" — שניאורסון רמז באצבעו לישפה ולשיינר — עבודת־פרך. עיבוד. מחיקה. הגהה. גוונים, קולות, ריחות, קשה עתיקא מחרתא. עבודה קשה מאד. והזקנה... — בני־החבורה צחקו בקול — ופתאום: דפיקה בדלת. וכנגדה מהלומה בלב. אסור! צועק אני — והדלת נפתחת. אבדתי! — פרחה ממני רוח־הקודש — וחסל! אין פרספקטיבה. לגוונים — אין זכר. גזלה. עורבא פרח! חי וקים! — אני מרים את ראשי, שהיה כבוש על השלחן. כך דרכי בשעת כתיבה. יפה חושב האדם את מחשבותיו, כשראשו כבוש. בקיצור: גזלה. עורבא פרח. הבחור כבר עומד לפני. כזה! — שניאורסון הרים את ידו באויר ומדד בה את שעור קומתו של הבחור — גלית הפלשתי! — נעלי־יד לבנות ופורטפיל תחת בית־שחיו. גרף צעיר. מי זה? — גלב? — סוכן של חברת־אחריות? — אנרכיסטן? — ואולי, מה שקשה מכולם, קוריספונדנטן של עתון? — ואולי של עתון לועזי? — הלועזים הם מנוולים עוד יותר משלנו. הבחור נצב, כאילו בלע מקל אל קרבו. יודע אני את הטיפוס הזה. בחור ארוך, שנעלי־יד לבנות לו והוא עומד ומחריש — בבחור יעברי הכתוב מדבר — חזקה עליו, שסופר הוא

לא־יוצלח. כיון שסופר הוא, ממילא לא יוצלח — התל שניאורסון — אולם הלה גם להיות לא־יוצלח לא יוצלח. ודאי שייך הוא לאותם הבחורים, שמחברות נושרות להם מכל כיס וכיס, ודוקא דרמות. כל דרמה משקלה פוד. כאשר אבדתי אָבדתי! —

— מה בקשתך, בחור? — שואל אני.

הבחור זוקף את קומתו, נצב כמשחק על הבמה. הגעו נא בעצמכם, עד היכן נשתרבבה מתוך־כך קומתו של הלה. לא אדם אלא צלו של אדם בנטות יום קיץ. הוא מחוה לי קידה. דנדי. מדקלם ואומר:

— סופר אני, אדוני שניאורסון! —

— ואם סופר אתה, שניאורסון מה חטא? — שואל אני.

— רצוני להקריא לאדוני דרמה — משיב הוא, כלומר, הבחור.

— שב, אברך, וקרא, אם כשרון לך! — משיב אני, כלומר, שניאורסון. הבחור אינו מתעצל ומלעיטני מחזה אחרי מחזה. ישמרנו כביכול! לא צבעים ולא פרספקטיבה, לא קולות ולא ריהות: גזלה! — מה עושה שניאורסון?— הרים את רגלו והעמידה כנגד הבחור, רמז לו על סוליא של נעלו ואמר:

— הבט נא, מר אברך! —

מר בחור העמיד בי זוג עינים, כולו תמיהון.

— הרואה פה אדוני סוליא? — שואל אני.

— כלומר, שניאורסון — העיר ישפה. כולם צחקו בקול.

— אני רואה — השיב הוא.

— כלומר, הבחור! — העיר שימקין. כולם צחקו בקול.

— הקרועה היא? — שואל אני את הבחור:

— קרועה קצת... — משיב האברך.

— ובכן תקננה! — מציע אני להבחור הלבלר.

— כלום רצען אני? — שואל הוא משתומם.

— וכלום סופר אתה? — משיב אני בנוסח שלו.

החבורה צחקה בקול ממושך. שימקין עלה על כולם בצחוקו הרם.

— מה שמו של אדוני?... הפרצוף... גם אדוני הוא, כמדומני, מבאי ביתי?... שאל שניאורסון את שימקין.

כל בני־החבורה נעצו את מבטיהם בשימקין, שזכה למשוך עליו את לבו של שניאורסון, הענק שניאורסון.

שיינר וישפה קראו את שמו של שימקין.

— הלא זה הכותב את הספורים מחיי ההמון! — העיר שניאורסון.

— לא, אני מדפיס פואימות — השיב שימקין. אולם שניאורסון לא שמע כלל את תשובתו. הוא משך לישפה בידו, ושניהם התרחקו מן החבורה.

— הנאהבים והנעימים! — פלט אחד מבני־החבורה כלפי שניאורסון וישפה, שהתרחקו והלכו. שאר בני־החבורה הודו לו מתוך בת־צחוק.

בני־החבורה התפזרו. שימקין נגרר אחרי פינחסוביץ, שהתוכח עם הסופר הישיש פרנר ועם ליברמן בדבר הסופר רייכשטיין, שאינו בא כלל לבקר את

נשפיה של החברה „שפה ותרבות". לפי דבריו של פינחסוביץ עול גדול הוא מצרו של הסופר החרוץ רייכשטיין. הוא פורש את עצמו מן הצבור ובשל־כך תתנקם בו התולדה ותמחוק אותו מספרה. גם שימקין הסכים לדבריו של פינחסוביץ.

— הוא שייך למשפחת הבודדים — הצדיק אותו ישפה. שימקין הסכים לדבריו.

— אמת. הבודדים דרכם לפרוש מן הצבור. אולם יש בודדים, שמתברכים מבדידותם. ויש בדידות ששמורה לרעתו של בעליה. וכזו היא הבדידות של רייכשטיין.

— זו היא בדידות זעומה ועקרה — העיר שימקין.

— במה יהודים סחים? שאל שניאורסון, שעבר על ידם והתעכב אצלם לשעה קלה.

— ברייכשטיין — השיב שימקין.

במשוגע זה — הלא הוא פרא אדם! — הפליט שניאורסון לתוך החבורה והתרחק ממנה.

העורך פויגל לחש לעוזרו ברג על אזנו:

— אתה תנאם אחרי ההפסקה. השמעת את נאומו של השוטה? —

— אני אנאם? — שאל ברג בתמיהה — לא שמעתי כלל את נאומו. שמעתי. קצת. קטעים. השוטה בשטותו עומד.

— כן, אתה תנאם: פרנק כבר הכריז על זה בקהל. זכין לאדם שלא בפניו. ומשום כבודו של „השחר". ודע מה שתשיב... — סיים פויגל והתחמק.

ברג פרש מן החבורה. הוא התעמק במחשבות, כדי לדלות מתוכן איזו סנטנציה פסוקה וחריפה, להתחיל בה את נאומו. הדליק סיגארה, הוציא את האספקלריה מכיסו, פרש לקרן־זוית ותקן במסרקו את זקנו.

— מי הוא בן האדם גבה הקומה הזה? שאל אחד הצעירים את חברו — גם הוא ודאי קרוב הוא לחוגים הספרותיים.

— הלא זה הוא פויגל, עורכו של „השחר"! — השיב נער כבן חמש עשרה שנה, בעל שערות של פשתן — הוא חבר הועד. הוא, עורכו של „השחר"; הרויח כמאת אלף רובל במשך שלש השנים האחרונות — סיים הנער ופלט מתוך דבורו את רוקו בפניהם של השומעים.

— ומי הוא בן־שיחתו של פויגל? —

— בעל הזקן? — הלא זה הוא המבקר ברג, הבקי בספרות הסקנדינבית — השיב בזריזות הנער, בעל השערות של פשתן.

— ובכל זאת אינו מגיע אפילו לקרסוליו של הסופר פישר! — אמר צעיר שלישי מתוך החבורה.

ברגע זה נטפל אל החבורה עוד צעיר אחד, כעסן ונלהב, ששמע את הדברים האחרונים וקרא בקול:

— טעה האדון, טעה.

— במה יהודים מסיחים? — שאל צעיר אחד, זריז בתנועותיו ונלהב.

שהתעכב גם הוא בשעה זו אצל החבורה — כמרומני: במבקר ברג. ומה דעתם של חברי בדבר ערכו הספרותי של המבקר ברג? —

בני החבורה הרציאו לפניו את דעותיהם על ענין זה: לפי דבריו של האחד, המבקר ברג הוא סופר גדול, שמועטים כמותו אפילו בין אומות־העולם, ועתיד הוא לעלות אפילו על רייכשטיין, ולא כל שכן שענק הוא לגבי ננס כפישר. אולם לפי דברי השני, המבקר ברג אינו אלא דקרנט, סופר מעורפל, שאין בו כלום מן הבהירות, ולא ירד לתוך הצער הלאומי, לתוך עומקו של הצער. לא כן פישר...

התחילו הויכוחים בין שני הצדדים.

— ארוני קרא את המאמר הנפלא, שאין כמוהו בספרותנו, „אמנות מה היא?" של הסופר ברג? — מאמרים כאלה אינם שכיחים אפילו בספרויות של אומות־העולם.

— ואת מאמרו הנלהב „קדשי האומה" של פישר קרא אדוני? —

— והמאמר השנון של ברג על הסופרים הסקנדינביים, המאמר המפכה חיים, הקורא אל היופי, הרענן, לפי מבטאו המוצלח של המרצה הנכבד מר פישר? אני מדגיש את המלה „רענן". אומרים, שהמשורר נירנברג נשק לו לברג על מצחו בשל המאמר הזה.

— והמאמר „תחזקנה ידיכם" של פישר, מזמור־שיר לאומי החוצב להבות אש?

— היש עוד סגנון חי, שוטף, עשיר ומתובל במלים רעננות כסגנונו הנפלא של ברג? —

— היש עוד סגנון חי לירי, שוטף, עשיר ומתובל בסנטנציות כסגנונו של פישר? —

את הדברים האלה קראו שני הצדדים כאחד.

— כן, פישר הוא בעל לב עברי רותח, הכואב על שבר בת עמו ומרים כשופר קולו על כל צרה שלא תבוא על העם — התלהב העלם הנלהב זריז התנועות.

— ושניאורסון? — והסופר הגאוני שניאורסון? — והמשורר הגאוני, שיש בו ניצוץ מן החוזים, לפי מבטאו הנעלה של פינחסוביץ? — קראו שני הצדדים באחד כדי לערער כל אחד על דברי חברו.

— שניאורסון? — ענין אחר שניאורסון! — הוא צר את חיי העם. הוא צופה בחיי האומה — — —

— וצר צורות — —

— שניאורסון? — הן הוא אומר כל ימיו שירה כנער.

— ענין אחר שניאורסון! — —

כך עלו הקולות בלולים ומעורבבים, מחזקים וסותרים זה את זה. ולא היה ברור לשום אחד מהם, מי טוען כנגד מי, ומי בדעה אחת עם מי. החברים כבר הגיעו לידי התלהבות של נצחון והיו מנפנפים זה כנגד זה באגרופם וקוראים:

— מה לפישר אצל ברג? הן פישר ענק הוא, ענק! —

— הן ברג ענק הוא! —

— ננס הוא! כלום יש לו סגנון? הוא משעמם.

— ננס! פישר הוא ננס! פישר משעמם! ודאי משעמם!

— מי הוא הננס? — ברג הוא הננס? ברג?

— לא! לפישר אני מתכוון, לפישר!

— ברג הוא הננס!

בחור אחד קפץ לתוך החבורה בכעס וקרא בקול:

— הניחו לו, רבותי, לברג זה. פשפשו ומצאו להם אדם גדול! אמת: סופר. כך. סתם. בינוני. כלום אינני מכיר את הסופר ברג? — את מי אתם באים להשמיע מלים? בשנה שעברה היינו מסובים שנינו בכל יום אל שלחן אחד בבית־האוכל שברחוב הפושקיני. פשפשו ומצאו אדם גדול. הלא זהו ברג, בעל הזקן. את מי אתם באים להשמיע מלים. פשפשו ומצאו להם אדם גדול!

דבריו של הבחור הזה נאמרו מתוך דעה מוצקה, ורבים מן המתווכחים נשתתקו פתאום.

אל החבורה נגשה בשעה זו פייגין בלויתם של שמעון, אשר ונתן, שהיו כל שעת ההפסקה אורבים לשניאורסון ושיינר ומלוים אותם על כל פסיעה.

— במה יהודים סחים? — שאלה פייגין באותו הנוסח, שבו שאל שניאור־סון את בני החבורה.

— מסיחים אנו במאורות שלנו, במאורות ישראל — השיב הבחור הנלהב וזריז התנועות.

— רבותי, מי מכם קרא את ספרו האחרון „בחיים ובספרות“ של הסופר רייכשטיין? — שאלה פייגין תפושת הרהורים עמוקים.

— מי ממנו לא קרא? — השיב הבחור הנלהב.

— הלא זה הוא האירופאי הראשון בספרותנו, לפי מבטאו המוצלח של פינחסוביץ! — השיב הנער בעל השערות של פשתן.

— מבטא שנון! — אמרה פייגין.

— ואת הסופר שניאורסון קראה הגברת? — שאל הבחור הנלהב וזריז התנועות.

— אה, שניאורסון! אני מעריצה מאד את הסופר שניאורסון! אילו ידע... אילו נגלה לו סודי... — קראה פייגין, ועיניה נעשו כחולמות.

— הלא הוא צופה בחיי האומה — אמר הבחור הנלהב:

— וצר צורות — סיים הנער בעל השערות של פשתן.

— כך, כך — אמר הבחור הנלהב — הגברת מעריצה את שניאורסון — אני שמח מאד על חזיון זה — הבחור הנלהב השתחוה לקראת פייגין — אני שמח מאד. תסלח נא... שמה? — מה? — פייגין, אני שמח מאד. גברת פייגין הכבודה. אני שמח מאד, שספריו של שניאורסון פעלו פעולה עמוקה כל כך על לבה של הגברת. חזיון זה הוא סימפטומטי ביותר. הוא מציין ביחוד את הלך־הרוחות, אם אפשר לומר כך, של צעירינו וצעירותינו. וכשאני רואה בת־ישראל כזו... לא איש קומפלימנטים אני. איש עברי אני, עברי מסור לעמו. לאומי אני. כשאני רואה בת־ישראל כזו, שאלהום לא השה יופי... ה—ב—כשאני

רואה אותה, והיא משתעשעת בדברי־יצירותיו של שניאורסון, יותר נכון: היא חיה עליהם, מתרגשת בשעת קריאתם, מתלהבת באש קודש — כשאני רואה חזיון מרהיב שכזה, אומר אני, אני מוצא אותו סימפטומטי ביותר... הרי לך את כפי, גברת, כף יד עברי לאומי — לורברבלט — כך הוא שמי: — לורברבלט השתחוה בכבוד ותקע לה את כפו — והרי לך ידי, גברת כבודה, גם בשמו של שניאורסון — סיים לורברבלט בפתום והושיט לה בפעם השניה את ידו — גם אני אחד ממכבדיו ומעריציו.

— מרת פייגין, איש אחד קרא לך — לחש נתן לפייגין, שהיתה מעורבת עם החבורה.

— אַח, מר שיינר! את מי זה רואות עיני? — קראה פייגין ועזבה את החבורה. לא פללתי! גם אדוני בין הנאספים? — פניו של אדוני נוגים מאד! — אמְרה פיינין, כמסיחה לו על מאורע, שאירע לו שלא בפניו.

— מגעגועים, גברת פייגין. מהם תוגתם — השיב שיינר ספק הלצה וספק אמת.

— גם אדוני מסוגל להתגעגע? — שאלה פייגין מתוך השתוממות.

— עד לשגעון! — השיב שיינר באותו הקול — לבי מלא געגועים כים.

— האמנם? — קראה פייגין ומחאה כפיה מהתפעלות.

— והגברת מה היתה סבורה? — שאל שיינר מתוך כובד־ראש, אחרי שראה בפייגין, שקבלה את דבריו כדברים של ממש.

— אני מאמינה, אני מרגישה. לבי היה מנבא לי — גמגמה פייגין — אולם... געגועים אלו הם סתומים, כלומר... בעב הענן... או... ברורים... כלומר... האוביֶיקט שלהם. —

— ברורים, ודאי ברורים. מה שייך לומר? — חלום חלמתי, ופתרונו של החלום... את הפותרת — אמר שיינר וצחק לה בלבו.

פייגין עמדה מהורהרת וכאילו לא שמעה כלל את דבריו. הזיזה את הפרוכת של מרה־שחורה על עיניה השחורות, שנראו כמלאות יין־קדשים לוהט, הניעה את קווצותיה, נופפה בידה הימנית בתוך האויר ממעל להראשים כמו בשרביט ואמרה:

— שמא ידוע לו להאדון שיינר... מתכוונת אני כלפי... הראשים הללו, ההמולה הזאת. כל אלו הדברים, שואלת אני, מה טיבם? — פעמים נדמה לי, שכולנו ישנים, חיים, מתהלכים, אוכלים, מדברים ונואמים נאומים מתוך שינה. חלום אנו רואים. מוכי ירח אנחנו. כל מפעלינו הם מעשי מוכי ירח. הדבור אינו אלא נחירה מתוך שינה. אח, מר שיינר! הן לא את זה אמרתי לדבר. לא זה... לא זה... תהו ובהו. לא זה, סיימה בקול היוצא מן הלב מתוך קובלנא על שפת־האדם, שלעולם איננו שלוחו הנאמן של הלב.

היא היתה נהדרה ברגע זה. העלמה בעלת העינים השחורות, המחזיקות בתוכן יין קדשים לוהט ועטופות יריעה של מרה־שחורה, היתה מדברת בקול היוצא מן הלב ומקטרגת על התוהו ובוהו שבחיים, כששתי הקווצות הערמוניות היו מפרפרות כדגי־זהב חיים והיו מלמדות בלשון אלמת סניגוריה על אותו התהו ובהו שבחיים: שסוף כל סוף תהו ובהו זה מוקף מסגרת יפה של עינים

שחורות וחולמות, קווצות ערמוניות המפרפרות וחיק מסתור של נשי תום ושל חטא.

— הן, צדקה הגברת! — אמר שיינר ותפש לפייגין בידה — אמת, הכל חלום. וגם אני רואה עכשיו בחלומי כוס חמין ונלוסקא ממורחה בחמאה. אל הבופט, גברתי פיינין, רק לו פתרונים לחידות החיים!

פייגין צעדה בנאות על ידו של המבקר שיינר. ברגע זה עבר על ידם שליט. עיניו הציצו במסגרת חייו כמו בסוד חייו המרחף סביבו ומתרחק ביעף ונעלם בתוך היכל שאנן זר ובודד, והוא מבחוץ. תקפה אותו עצבות. כל הערב היה לבו עצב עליו. יחידי היה מתלבט בקרני הזויות של המסדרונים. תיכף לכניסתו לתוך האולם נטפלה אליו העצבות ולא פסקה ממנו, כאילו מכר לה את נשמתו. פתאום התחרט על שבא לכאן. היא ברחה ממני — נצנץ הרהור במוחו תיכף לכניסתו לתוך האולם, ואני רודף אחריה. ושליט החליט להתרחק ממנה, להיות נבדל ממנה, לכל הפחות, חיום בערב. לא ירכין לה את ראשו ויעשה את עצמו כאילו אינו מרגיש בה. גם מנתן, שמעון ואשר, בני לויתה, החליט להתרחק, כדי שלא ידא נראה כמבקש את קרבתה על ידם. כך התרחק גם מחנקין וסוניה, שלא יהא נראה כאילו מבקש הוא להתנקם ממנה על ידן. וגם מחבורות המשוחחים והמתווכחים התרחק, שלא יהא נראה, כאילו הוא מתכוון להתערב בענינים של זרים ולהעמיד פנים כמסיח את דעתו ממנה.

כך החליט שליט בלבו והיה פוסע בצדי המסדרונים והאולמים, מתחבא כשפן וקל כצבי לברוח. הוא פסע לאטו והיה נזהר מלנגוע בבני אדם, שלא יבוא עמהם בדברים. ואולם משול היה לאדם הלבוש נעלים קרועות ומבקש לפסוח על שלוליות של מים הפורצות כנגדו ודבקות אחריו כל עומת שהוא בורח מלפניהן — כך היה נסחף מרגע לרגע בידי גלי המון אדם. הוא צפה מרחוק במכרים, שהזמינו את עצמם להתקרב אליו. מיד כשהרגיש באחד מהם, השתמש בתכסיסי מלחמה של נרדף וברח. ראה את חנקין המתרפקת על המנהל רייכר ומספרת עמו בשמחה, שנא אותה בלבו והתקנא במנהל בגללה והתפלל בלבו, שתגש אליו ותצילהו מבדידותו, וברגע זה עקם את הדרך, שלא תרגיש בו, נתקל בפייגין, שעברה על פניו עם פמליה של מלוים ונגעה כמעט בשכמו, אולם להצלחתו לא הבחינה בו. נתקל פתאום באספקלריה שבתוך אולם־הבופט, ונצנצו משם כנגדו פניו העטופים אבלות. נבהל מפניהם: נבהל מפני כל הנאספים, ורטט עבר את כל נפשו: — וגם אני ביניהם? —

שליט התביש כל כך בישותו ובעצמו מפני אלו המרובים והתקיפים, ולא יכול להשיג ולהבין, כיצד הוא מעיז פנים להתהלך ביניהם ולהלך ביניהם את פרצופו ואת גופו. הן הוא שקוף כזכוכית, וכל רחשי לבו גלוים לכל. כפצע חשוף, החש בנשיבתו של רוח קלה, כן חש שליט נשיבתו של הבל פי הבריות, שהיתה צורבת את בשרו. הוא הוציא מכיסו את מסרקו, עשה את שערותיו. עלתה פתאום על זכרונו חבילת הפפירוסות, שהכין לעצמו בכיסו. הדליק פפירוסה והכניסה לתוך פיו. „עתה איני נראה כל כך כבודד" — הרהר בלבו, ומיד נראה לעצמו נלעג מאד. אדם המתהלך בודד בין הבריות ופפירוסה בין שפתיו, אי אפשר שלא יהא נראה כבודד מתגאה, ושאחרים לא יחושו

בלבם שנאה אליו. הן הוא שקוף כזכוכית. כך העידה עליו סוניה. הן עיניו נוגות כעיניו של יתום. הוא מבטל את הכל. כך העיד עליו פעם אחת אפילו משה ריין. רגע אחד התעכב אצל חבורה אחת, ומיד קפץ שכנו, שעמד אצלו, והתחמק משם. זרק שליט את הפפירוסה. עמד כלפי החלון המפנה לתוך החצר. הן הסופר פישר רמאי הוא או שוטה או שניהם כאחד. כך עמד שעה מרובה, עד שהחזיר את פניו וראה, שהבריות כבר יצאו מן האולם הזה. פייגין עברה על ידו וחייכה כנגדו.

— מר שליט? — שלום! אדוני שקוע מאד בהרהוריו? — אמרה והושיטה לו את ידה.

— אה, גברתי פיינין הכבודה! קרא שליט בחדוה ובקול שנשמעה מתוכו בת־קול של הודיה — מה שלומה של גברתי? —

— שלום לי! — אמרה פייגין, ועיניה היו כמלגלגות — ומה שלומו של האדון שליט? — ולמה פניו נוגים כל כך? — הם נוגים מאד.

מחביון לבו, ממעמקי חכמתו, עלה על שפתיו איזה דבור בתור תשובה, דבור קצר, חריף, נלהב, נוגה, מהוכם, גאה ומצורף באש האמת. מחביון עיניו, מתוך מעמקיהן, עלה כנגדה הברק — ברגע זה צלצל היושב ראש בפעמונו והכריז על נאומו הנכבד של הסופר ברג הנכבד.

מחיאות־כפים סוערות וממושכות לוו את דבריו של היושב ראש.

— הגיעה השעה! — קרא פתאום שליט ותקע את כפו לפייגין בברכת פטירה.

הם נכנסו לתוך אולם הקריאה ונפרדו זה מזה.

פרק טו

על הבימה עמד המבקר ברג, שהתחיל את נאומו. הוא אמר:

— רבותי! בשעה שבמקום הזה עמד הנואם הנכבד שקדמני, עשיתי את אזני כאפרכסת ובלעתי כל דבור ודבור שלו. ואין לתמוה. דברי תנחומים בא חברנו הנכבד, מר פישר, להשמיענו, ודברי תנחומים ערבים תמיד לאוזן. חברנו הנכבד בא להזות עלינו טל של תחיה, ומי כנשמה העברית צמאה לטפה של טל? כי הן שוכנת חררים היא הנשמה העברית. אולם כמה טרגיות יש בדבר זה, רבותי! הצמא מגיש את פיו אל כוס התנחומים ומוצא אותה פגומה. ולא עוד אלא שאנוס הוא לבוא לידי כפירה בכוס זו. נפלנו מכל עם, בושנו מכל גוי. רבותי, כאן מעל בימה זו, הכריז חברנו, מר פישר הנכבד, שיש לנו רב; כרוז זה ודאי יצא מלבו של אדם החולה על עמו ומתגאה בקניניו. אולם האהבה היתירה שבו קלקלה את שורת האמת של הדברים. הוא הפריז על המדה. הפרזנו קצת על המדה, רבותי, ומפני זה נעשינו למסתפקים במועט. מסתפקים אנו במה שיש לנו, בההוה, בפת לחם חרבה. מפני סכנה זו באתי להזהירכם, רבותי. לא יבואו עליך בדין — אמר הגאון הסקנדינבי איבסן — על שלא רכשת לך גדולות, אלא על שלא שאפת לגדולות. הזהרו מפני האונאה העצמית! — למד אותנו אחד מן הטובים שבסופרינו, רייכשטיין השולל. אומרים

אתם: יש לנו רב! גם אני מסכים לדבריכם. הרכוש, שכבר רכשנו לנו, יקר לנו מאוצרות זהב וכסף. יש לנו הסופר הגאוני שניאורסון, שהיה יכול לשמש לתפארת לכל ספרות איזו שתהיה, שניאורסון הנפלא, הצופה בחיי האומה וצר צורות. יש לנו משורר האומה נירנברג, הכנור והתנים של בת־ישראל. יש לנו הסופר החשוב רייכשטיין, האירופאי הראשון בספרותנו, וכן יש לנו עוד פמליה שלמה של יוצרים חשובי ערך. יקרים הם לנו, רבותי, ועוד הדרך רבה לפניהם. אולם, רבותי, מכל מקום, רבותי, אני, אני איני שבע רצון. לא! לא ולא! — דעתי עדיין לא נתקררה, לפי שאיני יכול להסתפק במועט. משתוקק אני אל הגדולה, רבותי, אל התפארת, אל העידית שבעידית, אל ההוד שבהוד. ולכשתרצו אכריז בריש גלי: כל מה שכבר רכשנו לנו ערכו מעט מאד. כלומר: ערכו הקיים. אלו הם פרחים ולא פירות. אלו הם ענקים לגבי ננסים. היש לנו, רבותי, רומן עברי? — היכן הוא, שואל אני, הרומן העברי? — התלהב הנואם פתאום והרים את קולו — לא סקיצה ולא רשימה של ציור, הטופה וטרופה, אלא רומן, רומן ממש, רומן, רבותי, רומן שיש בו מעשים, שמתרקמת בו יריעה רחבת ידים של מסבות, מפעלים כבירי עלילה, מומנטים דרמטיים וטרגיים. תבו לנו רומן! — אומרים אתם: יש לנו שניאורסון הגאוני. אמת! —

שניאורסון, שהקשיב כל השעה לדבריו של הנואם מתוך בת־צחוק של בוז, עמד וירד מעל הבימה ויצא מן האולם. מתוך הקהל נשמע רעש של לחש.— כן! הוסיף הנואם, גדול הוא שניאורסון שלנו במקצוע שלו. אנו מעריצים אותו. אנו משתוממים מפני כשרונו הנפלא להיות צופה בחיי האומה וליצור צורות. אולם, רבותי. כן, יש לנו רב — אומר גם אני: כחות מרובים נרדמים בנו. העם, שהביא לעולם את הספר היותר נפלא במינו, את התנ"ך, העם, שנתן לעולם את התלמוד, העם, שנשא בידיו בימי הבינים את אבוקת ההשכלה והמדע והיה נר לגוים בכל הדורות והזמנים, העם שנתן לעולם את הנביאים, את יהודה הלוי, ובן־גבירול — העם הזה, רבותי, שומה עליו לעלות גם בימינו על כל העמים, לפי שהרבה כחות נרדמים בו. אולם היכן הם הכחות הענקיים?—שואל אני. על שום מה אינם באים לידי גילוי? — מה היא הקללה הרובצת על ראשנו? — היכן היא „הקומדיה האלהית" שלנו? — היכן הוא „פויסט שלנו?— לא, רבותי, צרצר היאוש עודו עובר אצלנו לפני התבה. „צפור אחת היתה מזמרת על ראשי, בשעה שכתבתי את הדברים האלה" — אמר היינריך היינה, המשורר הגדול לגוים, היינריך היינה שלנו (מחיאות כפים סוערות וממושכות). כן, רבותי, שירת הצרצר אינה פוסקת מלהיות נשמעת ממעל לכל מפעלינו פה ובארץ האבות. כשאני מעיין, למשל, ברומן סקנדינבי, רבותי, אני חי. אני חי על הדברים והמעשים. אני גדל. הספר מנחילני עולם מלא של הרגשות נפלאות, צללי הרגשות ובבואותיהן, חזיונות וחלומות. אני מתעשר. אני מתעלה. אחת מששים מבדידותו של האדם המודרני ניטל ממני על ידי הספר. אולם ספר משלנו, כשמזדמן לידי, אני קורא, למה אכסה בפניכם, רבותי? — אני קוראו מתוך קצת רחמים בלב. רחמים — זוהי ההרגשה היסודית שבלבי, כשאני קורא ספר עברי. רחמים על המחבר ועל העם, שלא זכה עדיין לגדולה ולתפארת.

הנואם הפסיק לרגעים! אחר כך העיף את מבטו על פני האולם והוסיף:

— אמנם, רבותי, הרשוני נא ללמד גם זכות על בנינו־יוצרינו. סם מר אחד יש באוצרנו, הוא המלאך הממרר את כל חיינו — וגלות שמו. שכינת האומה בגלות. שכינת היצירה בגלות. מי שיודע, רבותי — קולו של הנואם כבר נעשה צרוד — מי שיודע את יסורי־טנטלוס של האמן העברי, רבותי, מי שיודע, כיצד ניזונים וכיצד מתפרנסים סופרי ישראל, בני העליה של האומה, זה לא יבא עליהם בקובלנא. המשורר נירנברג, תפארת ישראל — אגלה לכם בלחישה — מורה הוא בישראל, מורה לשעות. והסופר המהולל רייכשטיין, במה מתפרנס? בחנונות. והשאר? — אח, למה אלך כרוכל ואגלה סודות ואחשוף פצעים? סלחו נא, רבותי, שמסכתי נטפי עצבות לתוך כוס שמחתכם. יודע אני עם אחר, והוא שכן קרוב לנו, הוא עם הפולנים. העם הזה, רבותי, לא כך התנהג עם בהירי בניו, אשר עליהם יתגאה. הוא נתן במתנה לבחיר־בניו, לסינקיביץ, לחג יובלו, אחוזת־קרקע. כן, אחוזת־קרקע, רבותי! — בתוך הקהל קמה המולה של התעוררות — עוד ימים רבים, רבותי, יעברו, עד שנגיע לידי מדרגתו של עם זה, עד שנלמוד מן המתוקנים שבהם לכבד את כהני היופי שלנו (מחיאות כפים סוערות), עוד היום רחוק. עוד עבודה קשה של כיבוש בסטיליה לפנינו. ואתם, רבותי, סלחו נא לי. אוהב אני את אפלטון ואת אריסטו ואת האמת יותר מכולם.

מחיאות כפים סוערות וממושכות לוו גם את הנואם השני, שירד מעל הבמה. חברי הועד התחילו מתלחשים זה עם זה. ברי היה, שאין להניח את השומעים תחת השפעת דבריו של הנואם הפסימיסטן. הראשון, שהשמיע על הדבר הזה, היה ישפה, שלחש ליושב־ראש על אזנו והציע לפניו, שהרב הד"ר איידלברג ינאם את נאום הנעילה, והנאום יהיה מין שיטה מקובצת של שני הנאומים, והעיקר, שיעקור על ידי נאום זה את העצבות מתוך הלבבות. ליברמן אחז מיד בסברה מחוכמה זו והסבירה להרב. העיקר, שהרב יגרש את העצבות וילהיב קצת את הלבבות.

מיד עלה הרב הד"ר איידלברג על הבימה לקול מחיאות כפים, שלא פסקו שעה מרובה. דרשתו של הרב היתה באמת מעין שיטה מקובצת, שכללה את הכל. הרב תבל את דבריו בפסוקי תנ"ך, במאמרי חז"ל, בהידודי העם, בשיחות חסידים ובמימרות של חסידי אומות העולם. הוא פתח בדבריו המחוכמים של הנואם הראשון וקלס גם כן את הקהל הנכבד, שלא הלך לתיאטראות ולקרקסאות, ולא אל הביבר, כי אם בא לשמוע דבר ה' (מחיאות כפים סוערות). אחר כך דרש הרב בכבוד האכסניה, בכבודו של אולם ה„תרבות", שאמנם אין בו מן הברק, הגיהוץ, עתרת־הנברשות ושפעת־האורים, כל אלו הדברים הרגילים אצל תיאטרונותיהם ובתי מנגינותיהם. אבל כנגד זה יש בו הרבה ממסבת־רעים, מן האהבה והאחוה, מן האחדות הישראלית, שאבותינו, הצטיינו בה בכל הדורות והתקופות; אותה האחדות, שעשתה אותנו לעם ועשתה אותנו כצור קשה להתקיים בין הגויים על אפם ועל חמתם של המכשולים הרבים, של ההתפתקיאות, של הגזרות הקשות, של הרדיפות והמכות שהוכינו (מחיאות כפים סוערות שנמשכות שעה מרובה). ובעד העונג הרב הזה, רבותי, חייבים אנו תודה לאיש המורם ממנו — הרב הראה באצבעו על היושב ראש — שלא קמץ ביגיעת בשר

ורוח (מחיאות כפים סוערות) — היושב ראש עמד והשתחוה לעומת הקהל — אחר כך חזר הרב שוב אל התמיהה הגדולה שבקיום העם הישראלי בין הגוים, אחר כך דבר הרב על כחן של התורה, המצוות המעשיות ומסירות הנפש של עם ישראל. מתוך דברים אלו עבר הרב לדברי חכמתם של בני ישראל ואל דור המשכילים, שבקשו לעקור את הכל, ואל ההבדל שבין לבן הארמי ובין פרעה מלך מצרים, בין הרמב"ם ושפינוזה, בין האסיים והפרושים, אחר ור' יוחנן בן זכאי, משה מנדלסון ור' נחמן קרוכמל, וכן בין שניאורסון הגאוני, הצופה בחיי האומה וצר צורות, ובין רייכשטיין הספקן. אחר כך דבר על המתיאשים בישראל ועל הקושרים מספד, הפסימיסטים והשוללים מיסודו של רייכשטיין, שמתרבים בישראל, שעל פי האמת אין בהם מן היצירה, כי אין השולל יוצר ורק המחייב יוצר. והוא הוא כחו של המשורר נירנברג, שקורא את העם לעבודה ולתחיה, ופניו מפנים כלפי ארץ המזרח, ארץ האבות (מחיאות כפים סוערות). כי רק בארץ האבות צפוי עתיד מזהיר לעם מפוזר ומפורד. רבותי — סיים הנואם בדבריו של המנהיג הגדול — „אם תרצו, אין זו אגדה". רבותי — הוסיף הנואם אחרי הפסקה קצרה של התעמקות במחשבות — רבותי! המומנט הוא היסטורי—את הדברים האלה זרק לתוך הקהל, כזורק לתוכו אבק שרפה, ומחיאות הכפים, שלוו את דבריו של הנואם הזה, עלו על כל הקודמות. הנואם עמד רגעים אחדים מחריש כמפקד צבא, וכבר היה מוכן לרדת מעל הבמה, אולם פתאום הגיח אל הקהל מתוך התעוררות גדולה בלב והקיש באגרופו על השלחן וקרא מתוך שאגת ארי — רבותי, אם לא עכשיו אימתי? —

מהיאות הכפים לא פסקו כל השעה. חבורה של צעירים נלהבים פלסה דרך לעצמה בין שורות הקהל, טפסה על הבימה והרימה את הנואם הנלהב. היא נשאה אותו על כפיה עד המסדרון.

ובשעה זו עמד שניאורסון יהיר בתוך אולם הבופט והיה מסיח עם העלמה הצהובה המשמשת את המיחם.

— כך, כך — אמר שניאורסון — עומדת לה עלמה צהובה, בעלת עינים... מה צבען... כבר זקנתי. הראיה היא לקויה. עומדת לה עלמה, ודוקא צהובה. פלא פלאים. הלא זאת תפארת — תפארת — עומדת לה צהובה אצל המיחם, ולא כלום.

פניה של העלמה הסמיקו. היא גמגמה במבוכה:

— סבורני, שהאדון אינו זקן כל עיקר. אדרבא —

אדרבא? — צחק שניאורסון — אדרבא! חה, חה. בן־כמה, למשל, אני, לפי השערתה של הצהובה? —־

— אני... מתקשה להגיד. פניו של אדוני... אני מתקשה להגיד,

— מכל מקום: כבן חמשים? — כך? —

העלמה נענעה בראשה בהסכמה.

— טעות, טעות — צחק שניאורסון — אני בן חמשים? הן כבר חגגו את יובל הששים שלי. הלא אני שניאורסון הסופר. הגברת שמעה את שמי?

העלמה חייכה, ופניה הסמיקו עוד יותר. היא הניעה בראשה בהסכמה. ודאי, שמעה את שמו של האדון שניאורסון. הן היא קראה את ספוריו. את

הכל קראה. אולם האדון שניאורסון משטה בה. עוד לא מלאו לו ששים שנה, הוא לא הגיע בודאי עדיין אפילו לשנת החמשים.

— צדקה הצהובה, הלא אני באמת איני עדיין זקן כל כך. כשנתפרסמתי בעולם הייתי כבן ארבעים ושתים, זה היה לפני חמש שנים. ועכשיו צאי והביאי חשבון, צהובה..

— הוא אשר אמרתי — אמרה העלמה בשמחה — גם אני הייתי משערה, שהאדון שניאורסון צעיר עדיין. שנותיו בודאי...

— לא, רמיתיך, צהובה, אני בן ששים וחמש.

— האדון שניאורסון מלגלג — הוא ודאי כבן ארבעים וחמש.

— הגברת ראתה את תמונתי האחרונה, שנדפסה בעתון הרוסי של אתמול? — הלא הפנים של תמונתו זו הם פניו של זקן ממש. אולם על פי האמת איני זקן עדיין כל כך. אני בן ארבעים ושלש.

— האמנם? — ספקה העלמה כפיה — ודאי, ודאי...

— ארבעים ושלש. ועתה הוסיפי עליהן עוד עשרים. אלו הן שנותי.

העלמה הציצה מתוך מבוכה בפניו של שניאורסון כצפור שבויה ואמרה מתוך מבוכה:

— האדון שניאורסון יתן לי במתנה ספר מספריו? —

שניאורסון הבטיח להביא לה את ספריו בתרגום רוסי. אגב: תגיד לו את חוות־דעתה בדבר התרגום, אם עלה יפה, כי ידיעתו בשפה הרוסית קלושה מאד.

— ומה בעיניך כל הפנטומימה הזאת? — שאל לבסוף שניאורסון את בת־שיחתו.

העלמה נעצה בו עינים תמהות.

— כל זה — הסביר לה שניאורסון — כלומר: כל הענין הזה: הנה אנשים מתאספים, מפטפטים, מצלצלים בפעמון, ספרות, אמנות, גאוניות. אני גאון. חה, חה! אני שניאורסון גאון. וכשהייתי תינוק סטרו אותי, ממש. אבא שלי סטרני. גם אבא שלי היה גאון בחכמת הסטירה. הוא לא היה פואיטן. חה, חה! פואיטן! כל עת שהיה אבא סוטרני, היו פניו מתלהבים כפני כהן העובד עבודת הקודש. הוא היה סטרן העושה את עבודתו מתוך השראת השכינה. חה, חה! ופעמים אני קץ בחיי. כי לא כדאי, צהובה, לא כדאי כל הענין הזה. הלא הם חמורים. הכל חמורים. חמורים או גמלים — ח־מו—רים—פואיטן —

— אני אוהבת מאד את הפואסיה — אמרה העלמה בתמימות — כשיש לי ספר אני קוראת בו תמיד. אני בתוך הספר כדג בתוך המים. פעמים אני בוכה בשעת הקריאה —

שניאורסון צחק בקול רם. בשעה זו נכנס לאולם־הבופיט פויגל, עורכו של „חשחר". נגש אל שניאורסון ואמר:

— שניאורסון שלנו שוגה באהבים? חה, חה! תפארת ישראל! ואם אשקול על ידו של שניאורסון שלנו שלשת אלפים לשנה בשכר?...

— בשכר שהשם שניאורסון יקשט את עמודי „השחר"? — קרא שניאורסון.

בכעס — היה לא תהיה! — ששמי יקשט את ,,הסמרטוט''? — היה לא תהיה!

— ואם אלחש לשניאורסון שלנו, שלא בשמי אני מדבר את הדברים, אלא בשמם של שלשים אלף קוראים וחותמים? ואם אעיז לפצור בשניאורסון שלנו, שיואיל לתת טעם לסירובו? — דבר פויגל בהכנעה של עזות.

— שלשים אלף קוראים?—קרא שניאורסון והרים את ידו באויר כשרביט— אני יורק על אלה! — שמי — זה הוא מאה אלף קוראים וחותמים! שמי הוא עם ישראל! ובשכר שלשת אלפים לשנה? היה לא תהיה! — העם כרוך אחרי, העם הוא שלי. היה לא תהיה! —

— ואם אלחש לשניאורסון שלנו, שמוסיף אני לו עוד אלפים רו''כ? אם אלחש לשניאורסון שלנו, שמחמישים אלף ומעלה יעשה שניאורסון שלנו לשותף לנו... שמארבעים אלף קוראים והותמים יעשה שניאורסון שלנו לשותף ל,,השחר'' ואני אתחייב לשניאורסון שלנו בשטר־אמנה, והכל יהיה שריר וקים?

שניאורסון שקע בהרהורים קלים. כבר הזמין את שפתיו להשמיע הן. ראשו כבר נע כמסכים. ברגע זה הגיעו לאזניו קולות של קריאות ומחיאות כפים. גלים גלים התפרץ הקהל לתוך אולם־הבופיט. שניאורסון תלה בקהל את מבט־הנשר שלו, נפנף בידו באויר כמו בשרביט מלכות וקרא בפניו של הקהל ודרך שררה בקול:

— היה לא תהיה!

— שניאורסון התרחק מפויגל בגאוה. חבורה גדולה הקיפה את שניאורסון.

— עכשיו חוזר הקהל לביתו לנחור מתוך שנתו! — קרא שניאורסון בקול.

הקהל צחק בקול רם, והפתגם השנון של שניאורסון עבר מפה אל פה. שיינר הגיש לשניאורסון את הפלרינה שלו, ישפה הלבישו בה, ושימקין החזיק בידו את הפנמה ואת המקל של שניאורסון. חבורה של צעירים ועלמות עמדו מרחוק, הביטו בשניאורסון וחכו לפתגם שני אשר יצא מפיו. ישפה עמד ולטף בידו את שכמו של שניאורסון, כמגין עליו.

— שלום! — אמר שניאורסון ברוסית ויצא מן האולם עם ישפה ועם שיינר, ורבים מפרחי הסופרים ושימקין בראשם נגררו אחריהם.

פייגין, אשר, נתן ושמעון עמדו גם הם והציצו בשניאורסון.

שליט עמד והביט אחרי שימקין עד שיצא. משא כבד נגול מעל לבו, אחרי שיצא אדם זה. הן בשלו היו כל הערב פניו זועפים כל כך. לא מפני כך— חלק מיד על עצמו — כי מה לו ולאיש הזה? שונא הוא אותו — וחסל! בז הוא לו — וזהו העיקר. לכולם הוא בז; להפישרים, להברגים ולהרבנים הרר''ים איידלברג. כי מה לו ולהם? — הם חרדים על קדשי האומה, הם שמחים על הגאונים שלהם, שפרים ורבים אצלם ככמהין ופטריות. הם בוראים ערכים חדשים ונותנים אותם לעם — ואני מה לי ולהם? — היה היה להם ישעיהו בן אמוץ, ירמיהו בן חלקיהו, משה בן מימון, שפינוזה, היינריך היינה הגדול לגוים, שניאורסון — והאחרים מה שמם? —

כן, שימקין. כי הן לא יעברו ימים מרובים, ואחד הנואמים, רב או ד''ר או מושך בעט סופר על עמודי ,,השחר'' או ,,השקפה'', יעלה על הבימה הזאת

וידרוש דרשה ארוכה על השיר היותר נפלא „בסירתי" של המשורר היותר נפלא, מר שימקין, ויזה גם ממנו טל של תחיה על העצמות היבשות של האומה — ואני פסח שליט, נין ונכד לרב גדול בישראל, בדד ועזוב ויתום, תולעת נשכחה, פרי יבש, שנשל מאילן העם, גרגיר עזוב ונשכח, שנעלם מעיניו של המלקט, ונרמס, ועתיד להיות נרמס ברגלים. מרוחק מן האילן, מרוחק מגזעו אני מוטל פצוע. אני האיש, ששכח את שפת עליו המרשרשים של האילן. הזה הוא העם? — הזו היא האומה הקדושה, ואלו הם גאוניה, מאוריה, חכמיה וצדיקיה? — הלשם דרשות ההבל של הרבנים הדר"ים והעתונאים התקיימנו בכל הדורות למרות כל המכות והפורעניות? — עם שפתח בירמיהו הנביא וכלה בשניאורסון — היש להתגאות בו? — עם שכלה בירמיהו הנביא וקם לתחיה בשניאורסון ובשימקין ובהרב איידלברג — היש להתגאות בו? או להתמרמר? או להאלם דום? — ואם נחריד לרגע את צלו של הגאון ר' ישראל בעש"ט ז"ל כלום לא נבוש, ולא יחורו פנינו לקראתו, בשמענו את פירושיו הנפלאים על התורה, שיש בהם מן החכמה, מן העמקות ומן הצניעות שבשירה, ובראותנו את דורנו ערום וריק? — אברח מפניהם. אסתתר בתוך חגוי הסלעים — אצא לי מכאן לעולמים! לא אשוב עוד ואביט את פניהם של נתן, דרבקין, אשר, חנקין, סוניה ופ... לנתוש, לנתוץ, להאביד, להרוס, ולא לבנות ולנטוע!

שליט ראה את עצמו פתאום מרחף ממעל להראשים: הוא עומד על הבימה, פניו לוהטים, ועיניו יורות זיקים. להבות הוא חוצב, וכל פניו לוהטים לנגדו עוף הפורח סביבו נשרף בהבל פיו. כל הלבבות מזדעזעים, והוא נשא על הר הבית ושר להם משירי תלוים ומזמירותיו של בן־ישי. ופתאום כוחותיו רפו. הם פוחתים והולכים. הוא מתמוגג מתענוג עליון. נשא הוא בסערה, וכל הקהל עומד משתומם ונופל לפניו על ברכיו.

כחותיו של שליט תשו באמת קצת. ההתלהבות פגה, והוא חש את עצמו עזוב וריק ועצב עד כדי כאב. נכון היה להפיל את עצמו לתוך באר עמוקה של מים. נזכר פתאום בהתנהגותו המשונה היום בערב עם פייגין. הן היא הראשונה נגשה אליו מתוך בת־צחוק על שפתיה ואמרה לו ברחמים, שפניו נוגים. והוא דחה אותה, דחה את רחמיה המרובים, את עיניה החולמות ואת אף ההזיה, שנרקם על ידי דורות של רבנים ולומדי תורה — אבדתי! אבדתי! — קרא בלבו מתוך יאוש — את מסגרת־הזהב של חיי שברתי בחמתי ובטפשותי. אללי לי, אללי לי! רחמיני נא, מלכה בת אברהם, הן יש בלבך רחמים אלי! רחמני נא, משה רייז! —

ברגע זה נגשה אליו חנקין, לחצה את ידו באהבה, הציצה לתוך עיניו ברחמים ואמרה.

— נאה אתה מכולם! —

— מה? — מי? — ממי? — שאל שליט מבולבל, כי לא השיג תחלה את כונת דבריה.

— נאה אתה מכל הנאספים ומכל הנואמים ואפילו משניאורסון! — לחשה לו חנקין באהבה.

שליט הציץ בה שוב מבולבל ופתאום חייך בבת־צחוק של חן לזו, שכוונה באהבתה את רגע צערו ופתחה לפניו את שער הרחמים.

ושוב לחשה לשליט:

— הן אוהב נגינה אתה, הן מנגן נסתר שלי אתה ומשורר. הנה שם בתוך אולם־הקריאה מזמרת מקהלה, ואתה עומד פה יחידי. הבה ונלוה אל המזמרים!

שליט נגרר אחריה נבוך. מתוך שבחיה של חנקין נתמוגג בו לבו וחשב לבכות או לזמר או להשבר או לעלות באש. על הספסלים והשלחנות עמדו בני־אדם, שרידי הקהל, שנשארו באולם, אחרי שיצאו ממנו כל הגדולים והמאורות והדברנים והמצלצלים בפעמונים והיושבים בתוך הועדים. הקהל שר. יהודי ישיש, בעל זקן כעין הכסף עמד נלהב ונצח על המקהלה. הבחור הנלהב וזריז התנועות, פייגין, סוניה, נתן היו גם הם בין המזמרים. שרו משירי הגלות ומשירי התחיה, משירי העם ומשירי ר' יהודה הלוי ונירנברג, משירי ליטא ופולין ומשירי ציון, יהודה והגליל. כל דבור של המשורר היה מתוק לנפש והיה מתהנן: פשטו מעלי את בגדי החול, שהתכסיתי בם בשעה שהייתי יוצא מרבבות פיות בכל הימים ובכל הזמנים. הלבישוני נא את כתונת־הפסים שלי. יש בקרבי נשמה צנועה. היא מפרפרת בי — היא פצועה ותמה. היא בוכה וצוחקת. היא בכם ובי. היא בורחת מכם ומתחננת: רדפו אחרי. קשורה אני בכם. התלבטו בי, הגלויה, והתרפקו עלי, הנסתרת. נתרפק נא איש על אחיו. אהבה, אהבה! שלום! שלום! — נפיל כולנו את עצמנו מעל השלחנות והספסלים ונפול איש לתוך זרועותיו של חברו ונחבק ונשק איש את צואר חברו. או נתגלגל נא על הרצפה כולנו מחובקים ומדובקים. נהיה נא פורחים, עפים, עפים, נתיפח נא בקול רם ונבכה נא את הויתנו, נערה נא את הנפש מתוך בכי עד היסוד. נסלח נא איש לאחיו. סלחי נא, אם טובה, לבנך שעזבך. ואת, האחות, סלחי לאח, כי נולד לשוא ושלא בזמנו ושלא במקומו, ואין לו אב ולא אם ולא רע ולא מלך ולא מולדת ולא כנפים, אין בלבו להבת אהבה, כי בוער הוא על גבי קיסמים לחים הדולקים ואינם דולקים. הבו, אחים, ונרקד, ונרקוד, ונכבוש את העולם ברקודים. נכבוש את הרצונות. נבכה, נבכה. נכבס ברמעות את הכתמים ואת הפצעים. כי אחד הוא פצע לחברו, ואחד הוא כתם לחברו. האשה היא הכתם. נרקוד, נרקוד — נקעקע את הכתלים, נשבר את החומות. שלו נעלים ובגדים ושמלות. כולנו משתוקקים להיות פלא. הנה אני חנקין. עורי עב, וצבע פני מזוהם, ואני יפה, יפה. יש לי אב. יש לי אם. חנקין נאבקת עם נתן. אולם חנקין אהובה לאמה ויקרה לה מכל יקר. היא מאירה לאמה כמאורות השמים. היא פרח והיא צפור. אם יקרה. אחותי הרחמניה. מרוחקים אנו זה מזה לעולמים. כי לעולם לא אשוב אל מחצבתי. כי זר לי מחצבתי, כי זר לי חיק־הורתי מכל סלעי המדבר, מכל הנחשים, מכל העינים המשקרות. כי ממרומים השליכוני, ואת פי לא שאלו. הנה אני מרקד ושר ושמח, ואין עיניכן, אם ואחות, צופות בי. רחמתיך, חנקין. רחמתיך, נשמתי, וגויתי נקעה ממך. כזה הוא גורלנו, חנקין הטובה, כזה הוא גורלנו הקודר — הנה הגברת פייגין! — קרא שליט פתאום בקול מבולבל, שהרגיש בפייגין, כשהיא עוברת עליו.

— גברתי פייגין! שמא רצונך לצאת סוף סוף ומזה? — שאל שליט ומשכה בידה.

שליט נבהל מיד מפני שאלתו ומפני מעשה המשיכה: פניו חורו כקלף, הפנה את שכמו אליה ויהי מזומן לברוח.

— מה בקש ממני האדון שליט? — שאלה פייגין מתוך עזות ובבת־צחוק של לגלוג.

— לצאת מכאן — וחסל! — קרא פיו של שליט מאליו — כבר קצתי בזמרה.

— ואני לא קצתי בה עדיין! — ענתה פייגין והתחמקה.

— זהו ענין אחר — אמר שליט, שלא ידע מפני בלבולו מה להשיב לה על העזות שבקולה ועל הבוז הגלוי.

ברגע זה הרגיש שוב בחנקין, שעמדה אצלו. היא אמרה:

— האדון שליט עצב קצת הערב.

— מרת חנקין רואה ללב? — ענה שליט בהתמרמרות כבושה.

— רצונו של שליט בבדידות? הוא מצוה עלי להתרחק ממנו? — שאלה חנקין בהכנעה.

— לא, אדרבא! ענה שליט בבת־צחוק ולחץ את ידה.

— אדרבא? — אמרה חנקין ופניה הזהירו — אדרבא? — אני לא אזוז ממך, כדבריך אדרבא? — מה טוב! — הראית את המנהל רייכר? — הוא יפה־תואר? כן? — הוא אדם נפלא מאד: חפצתי להציגך לפניו ונעלמת. כל הערב התרחקת ממני, רע לב שכמותך.

— כך, כך. הוא אדם נפלא, רייכר זה — אמר שליט מתוך לגלוג — ואני לא ידעתי. כך. כך.

— אתה אוהב אותי קצת? — שאלה חנקין.

בשעה זו נגש אליהם נתן עם סוניה ואשר. כולם כבר היו מלובשים את מעיליהם ונכונים לדרך. כשנגשו עד הדלת פרש מהם נתן והלך לקרא לפייגין, סוניה הזהירה את נתן, שיביא אותה מיד ויאמר לה בפירוש, שכולם, כי החברים הקבצנים, ואפילו הכעסן הגדול, המשורר מר שליט, מחכים לה בקוצר־רוח. נתן חזר מיד עם פייגין, שמעון והבחור לורברבלט. חנקין, סוניה ושליט— מאחריהם, ונתן היה צף בתוך החבורה, עובר מן האחד אל השני. לבו היה מלא הרגשות כים.

— אח, שניאורסון, אח, פישר, אח, ברג! — אח, הרב איידלברג! — מחא מרגע לרגע בכפיו והעלה על שפתיו את שמותיהם של האנשים הנפלאים האלה — הרב איידלברג, הן זהו חכם מחוכם. הן הוא בקי בש"ס בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי ותוספתא ובספרות ימי הבינים ובספרות ההדשה — וגם בספרות של אומות־העולם ודאי בקי הוא. ודאי, ודאי — צעק בהתלהבות — ושניאורסון זה — הלא הוא משיח ישראל. פוסע בגאוה. נפלא, נפלא — קרא והיה סוטר באגודל שלו על גבי אצבעו כדרך החסידים.

— רבותי, הנה קונדיטוריה! — קרא פתאום נתן.

אשר משך את שמעון בידו, ואחריהם נגררו כל בני החבורה לתוך הקונ־

דיטוריה. נתן עמד בראש, ברר את התופינים והלחמניות וחלק לבני החבורה, צוה לאשר ולשמעון לסלק את מחירם. והנה האח, האדון שיינר בכבודו ובעצמו! —

פיינין הריעה לקראתו בשמחה, כשלחשה לשליט על אזנו:

— אדוני שליט, דבר לי אליך! —

— אלי? — שאל שליט מתוך המיה בקולו. — האמנם?

— הן — לחשה פיינין — ביום השני. בגן הזקסי. בשעה החמישית. אצל האנדרטא.

אחר כך שלבת פיינין את זרועה בזרועו של שיינר, ושניהם יצאו מן הקונדיטוריה. אחריה יצאו גם בני החבורה. אולם פיינין ושיינר התרחקו מהם. חנקין, אשר, שליט ושמעון היו הולכים מחרישים. רק נתן, סוניה ולורברבלט היו מדברים בקול. טפלו בפרטיו של הנשף. נתן מהא כפיו לכל מאורע שעלה בזכרונו. לורברבלט סח להחבורה ראשי פרקים של האפיזודה, ששמע מפיו של שניאורסון, אפיזודה בסופר רצען. כולם הוץ משליט צחקו בקול רם. עלה עליהם קולו של אשר, שקומתו הזקופה היתה נכפפת מפני נפתולי הצחוק. אמנם המספר השמיט הרבה מתוך שכחה מנוסחתו של שניאורסון, ואולם נעלי היה הלבנות, שהיו נוצצות כלפי אורה הבהיר של הלבנה, והקומה הזקופה של אחד מבני החבורה היו כמו חותרות למשוך אליהן את העינים.

אחרי שספור המעשה בא לידי גמר, התחילו בני החבורה להפרד זה מזה. סוניה פצרה בשמעון, העלם הטוב שלה, שילוה אותה לביתה. יכמרו נא רחמיו עליה. הן היא אשה עזובה מבעלה ובודדה כערער בערבה, ואין איש אוהב אותה. היא כבר עשתה בעולם עשרים וחמש שנים ועדיין לא רכשה לה גבר, חוץ ממישא שלה, שילוה אותה על דרכה, בשעה שהיא זקוקה לכך. ואם יתרצה אליה העלם הטוב שלה ללוותה, תתן לו את אהבתה בשבר זה תיכף ומיד. לא, בראשונה תהד שנתה בלילה זה ותהגה בו עד עלות השחר ותחליט בלבה, אם כדאי לה הדבר לאהבהו ואם לא, שלפעמים האהבה היא דבר של מיותרות, ולא כל שכן, כשהיא מאחרת קצת ובאה לאדם כאורח לא צפוי. היתרצה אליה ללוותה?

שמעון הניע בראשו והסכים ואת כתפיו הרחבות הרים, כמכין אותן לקראת משא כבד מתוך מסירת נפש. סוניה שלבה את זרועה בזרועו ואמרה:

— נראה נא את עצמנו כאילו אני היפהפיה פיינין, ואתה הסופר המפורסם שיינר! —

סוניה ושמעון התרחקו מן החבורה. אף חנקין אמרה להפרד מעם שאר בני הלויה וללכת יחידה עם שליט. נטפל אליהם לורברבלט. אחרי המאורע של אותו הבוקר לא רמז לה אפילו פעם אחת עליו — אמרה חנקין, ולבה בכה בה — עכשיו לא תרמוז לו עליו, עד אם יתחיל הוא לדבר בראשונה. היא אינה משתוקקת אלא ללכת עמו יחידה ולשתוק. אף היא תעשה את עצמה, כאילו לא אירע כלום. ודאי התכוון לדבר עמה ביחידות היום בערב. הן לחץ את ידי באהבה. ובערב שלפני זה הושיט רק לי את ידו בשעת פטירתו ואת יתרם ברך רק בפיו. התזמין אותו עכשיו לבקרה בחדרה? — אילו היו יחידים, היתה

יודעת לרון על זה מתוך התנהגותו עמה. לרמוז לו על... לרמוז? — לא? — הן? —

בינתים נגשו עד קרן הרחוב הפושקינית: חנקין עמדה פתאום ותקעה את כפה ללורברבלט. אולם הבחור הנלהב אמר:

— קשה עלי מאד, פרידתך, בת־ציון הכבודה! אגב: הן גם דירתי ברחוב הברזל, וגם הגברת הולכת לרחוב הברזל, ובכן בני לויה אנחנו.

היו מהלכים שלשתם. לורברבלט היה מביע בלי הפסק את קורת רוחו בשל הלך־הרוחות, אם אפשר לאמר כך, שבין צעירינו וצעירותינו. חזיון זה הוא סימפטומטי ביותר ומעיד על חשיבותו של המומנט ההיסטורי. — הן המומנט הוא היסטורי — קרא בהתלהבות — כי ערכין חדשים הולכים ונוצרים לעינינו. צאו וראו, פמליה גדולה של סופרים ויוצרים קמה לנו בתקופה זו, שמועטים כמותם אפילו בין סופרי אומות העולם. הנה שניאורסון, הסופר הגאוני שניאור־סון, הצופה בחיי האומה וצר צורות. והמשורר נירנברג, משורר התחיה, הקורא לעם: קום! — כי כבר מת דור המדבר, דור המשכילים והמתבוללים. והעצמות היבשות קמו לתחיה. וחזיון זה משמח ביותר אותו, את לורברבלט: כי הגיעה השעה להתגאות בעם ישראל. הגיעה השעה! המומנט הוא היסטורי.

חנקין הקשיבה מתוך פזור נפש, ואולם משעה לשעה נכנסה בוכוחים עם הנואם ושמעה הרבה מדבריו מתוך הכרת־תודה או מתוך תמהון שליט כעס על שניהם. הנה כך היא זו, שהעידה לפני שעה קלה על יפיו ועל שירת נשמתו!

וכשהגיעו עד שער ביתה הזמינה את לורברבלט לבקרה לפעמים בשעות הפנאי, לכשיהיה לו הרצון לכך, וגם את הארון שליט הענום והכעסן הזמינה בפירוש לבקרה בחדרה.

„ושלא יתנהג עמה כמו אחרי אותו הבוקר", הוסיפה לשליט בלחש.

שליט הביט בה בתמהון. ברגע זה נפתח השער, וחנקין התחמקה.

וכשחזרו לורברבלט ושליט שמעו עדיין את קולותיהם של אשר ונתן, שפרשו קודם לזה מן החבורה. בקש שליט לרדוף אחריהם, אולם הקולות נשתתקו ואבדו במרחקים יחד עם בעליהם.

אשר היה המדבר.

— יש לו לבחור כנתן אב? יש לו אם? יש לו אח או אחות? — במה מתפרנס יהודי זה, ששמו נתן? — ולמה קומתו כפופה כל כך? ולמה היא דלה כל כך? כיצד בן־אדם זה גדל, גדל והפסיק באמצע? — ואלו הם שריריו? — והוא מסתפק בשרירים אלו, בשריריהם של ר' צדוק ור' חנינא בר דוסא? — ואינו מתבייש להגלות בהם ברבים? — ודאי לא מצא לו עדיין כלה? לא מצא? — אל נא יתן אמון בה. כל בתולה היא כלה, כל כלה היא אשת איש, וכל אשת איש היא גרושה או משתוקקת להתאלמן. עדים הם הכוכבים הרמאים. עדיין טפש הוא נתן ומתלהב ומאמין ודאי בבחור כשליט, דל נאה, המבקש להיות גבור בפני עלמות אויליות. ודאי מאמין הוא עדיין ביופי כוזב זו של בעלת העינים —

— הבתולות?...

— השחורות כאש. המתעות בשוא, המבטיחות ואינן עומדות בדבורן, טפו! — אשר ירק פתאום בכעס, כשנזכר בפיינין, שהתרחקה שלובת־זרוע עם שיינר. „אסטור לה על לחיה — הרהר בכעס — החצופה! אטביע אותה בווּיסלה — וחסל!

— הרקיקה למה? — שאל נתן.

— על הלבנה אני יורק — שקר אשר.

שררה ביניהם שתיקה. נתן אמר:

— הנה אני שומע את דבריך, ארתי אשר ווֹל. צלילי דברים אני שומע ולא דברים. אני שומע אותם, כשם שאני שומע את הרעם, ואיני משיג אותם — לא, אתה חכם יותר מדאי: אתה חכם. טפו, אתה חכם. טפו! אתה... אתה, אתה כסיל! יש לך מוח בראש. אתה טפש, בעל מוח — ואני הנני אדם פשוט. נתן — ולא יותר. נתן.

ואשר לא שמע כלל לדבריו של נתן ואמר:

— ובדבר אפיזודה זו, בעיקר הדבר בחור כנתן, בחור סתם, בן־אדם סתם, מה דעתו, למשל, בדבר אפיזודה זו של שניאורסון? — כלום היא מעוררת דוקא צחוק... או שמא היא מעוררת רגש אחר לגמרי... לגמרי...

נתן לא השיב כלום על זה: הוא אמר:

—תקפתני שינה. שלום, אדוני!

פרק טז

חנקין פשטה את בגדיה בחושך ושכבה על המטה. רוחה היה מתחולל בתוכה כסער, מפני שפעת הדברים שנגלו לפניה היום בנשף ובאו לתוכה כיין. היא לא הדליקה את העששית, שלא יפזר האור את ערפלי־החג שבלבת. ורק קראה לשיינדיל ולקפלן, שיעמדו לפניה ויקבלו מידה את חלקם בשמחתה. היא ראתה היום בעיניה את מאורות ישראל, פנסי־הדור, לפי מבטאו של קפלן, ושניאורסון בראשם. שניאורסון אבי־התחיה, הצופה בחיי האומה וצר צורות — כך ציין אותו קפלן: מה נפלא מבטא זה של קפלן! כלום יש די שכל במוחה, כדי להשיג את מהותו של שניאורסון? שניאורסון, שהשיב אותה אל עמה ואל עצמה על ידי ספריו הנוטעים בלב אהבה עזה אל העם ההולה, בספריו המלאים שירה עליונה, המביעים תקוות של גוי מרודף ועני, תפלותיו של גוי זה ודאגותיו, חלומותיו ונחמותיו, שיחו ושיגו, שבתותיו ומועדיו — והן היו ימים, שכל אותם הדברים היו רחוקים כל כך ממנה, עולמה — ספסל בית־הספר. אלהיה — המורה של השפה הרוסית. האידיאל שלה — ציון של חמשה. מה ריקנים היו באותם הימים חייה, ומה שרופים היו בני־סביבתה! כלום ידעו הללו, מה משאת־נפש? — וכלום היה ביניהם כמותו?...

היא לא הרגישה כלל בדבר, שלבה כבר התחיל שוב להגות בו... בשליט. אולם הן היא קבלה על עצמה לעסוק דוקא בפרטיו של הנשף ולהרצותם לפני שיינדיל וקפלן: היא השהתה בכונה את הרהוריה על שיינדיל וקפלן, כדי להסיח על ידי כך את הרהוריה ממנו... הן כולה מלאה את שמחת הנשף, שמחת החג,

שמחה טהורה ומזוקקה. קפלן היה הראשון, שפקח את עיניה והעמידה על האמת של חייה וחיי העם. היא השקיעה את זכרונה בימים הראשונים של הקיץ בשנה שעברה, היא וקפלן היו מתיחדים ביער, והוא היה מלמדה את שפת הנביאים והחוזים, מקריא לפניה ספרים ועתונים עברים ומספר עמה על הקולוניות המתיסדות בארץ־האבות, על הבתים הנבנים, על השדות הנחרשים מתוך שירות וזמירות היוצאות מפי פועלים ופועלות עברים. אף היא החליטה לעלות לארץ. פעם אחת השמיעה את הדבר הזה בפני אביה, ואביה השיב לה בכעס:

– בתולה, הנשאי לבחור ואל תשגי בהבלים! בתולה, שכבר הגיעה לשנת העשרים — טפו!

באותם הימים היתה בודדה כל כך. בודדה בבית אביה וברחוב. כשהיתה עוברת בשוק עם שיינדיל או קפלן בין היהודים המקומחים והיהודיות התגרניות היתה נראית לעצמה מגוחכת ואוילית כל כך, ונדמה היה לה, שהיא, שיינדיל וקפלן הם השבלים הבודדות, היחידים ההוגים בדברי הבל. כשהיה קפלן מקריא לפניה על דבר אסיפות וקונגרסים עבריים היתה רואה אותם כחזון של ימים רחוקים, שכבר חלפו או שיבואו אחרי יובלות רבים... והיום ראתה בפעם הראשונה בעיני־בשרה את אשר צפתה תמיד בחזון: צבור של מאות איש, צעירים וישישים מדברים בלשון הקודש כמו בשפת האם, שרים שירי עם ושירי תחיה, וסופרי ישראל ראתה העולים כחוגגים. מה טוב, שלא הדליקה את העששית, שהיא חיה בעולם, שהיא שוכבת פה, שהיא שרויה בתוך כרך זה במהיצתו של... במחיצתם של כולם. מה טוב, שיש נתן בעולם, אשר, לורברבלט, רייכר, הישיש הנחמד ישפה. הנה ראיתי את פניו של שניאורסון הדומים לפני מלאך ה' צבאות. אשר, נתן, פייגין, סוניה, שמעון וש... כולכם חביבים עלי. בכולכם קשורה נפשי. הלא אני — אתם. הלא אתם — אני. כי מה יש בי, שאינו בכם, ומה יש בכם, שאינו בי? — כשצחוק שרוי על הפנים האלה, כל הפרצופים מחייכים כנגדם. וכשיד זו פשוטה לקראתם, כל הידים פשוטות כך. וכשאני מחבקתם, אף הם מחבקים אותי. ובלא מרה־שחורה! ועצבות הסירי מקרב הלב! ואין שנאה וקנאה! רק מפני רוע לב אני מתקנאה בהם. בפייגין אני מתקנאה תמיד, שאין עיני שחורות כעיניה, שאין לשוני מהירה כלשונה, שאין לי ברק, שאין לי מעוף, שאין לי חכמה, שאין עור פני מצוחצח כעור פניה. וכי משום כך? כלום לב דופק זה פסול הוא משום כך? ואין לו שום ערך? — שום? — ואם אין בי יופי, כלום אין בי אהבה? אהבה פשוטה, טהורה ומזוקקה? — והן אין אני תובעת כלום בשכרה. בני־אדם טובים, סלחו־נא לי! סלחו־נא לי, לכיעור פני ולסכלות לבי. סלחו־נא לי, בני־אדם, שאין אני מענגת את לבכם. ואת אזנכם בקול שירה מתוקה, ושאין אני מצחצחת את עיניכם בברק עינים מצודד, כי לא באתי לעולם זה לצוד ציד. אני, אני הציד — כי רק באתי לשפוך עליכם את אהבתי. כי כלתה גם נפשי אל היופי, אל יופי כשלי... וגופי מכוער. במה אכפר את חטאי זה? — פסח שליט! סלח־נא— השמיעה פתאום בפיה מפורש את השם, שאפילו אבריה היו חרדים מפני הזכרתו — סלח־נא! — היא התעודדה וישבה על המטה מפני עינויי הנפש —

סלח־נא, ש... לא הבאתי לך במתנה גוף פורח והדור. אני כמו שהנני, אתפלל לך, אשרתך, אעבדך, אהבך, אעריצך. נערץ אתה וקדוש! הסלחת? רק אל־נא תבוז לי! אהב־נא אותי, ואם לא, אז אשנא אותי עד היסוד ואבוז לי...

חנקין חשה פתאום כויה בלב. היום, היום, היום בערב לחשה היא, המרשעת, לחשה לו על אזנו בתוך הקונדיטוריה. אולם חנקין קנטרה מיד את עצמה על רגש זה של קנאה. שפלות, שפלות, וצרות־עין. לא! היא לא תקנא. היא הטיפוס של האשה החדשה, לפי מבטאו של קפלן.

היא הסיחה בכונה את לבה מהרהורים נוגים אלו, חזרה לפרטי הנשף והיתה מרחמת בלבה את שיינדיל וקפלן והיתה מצטערת מאד, שלא זכו לראות את מראות הנשף. הן הוא אוהב אותי! — חלפה פתאום בטחה בלבה, ששטפתה כגל של תענוגים. הוא, שליט... לא, קפלן, אוהב אותה — הרהרה בעונג. וכבר קטרגה על עצמה, שלא קראה כלל את מכתבו האחרון של קפלן. הן התכוונה להתהדר בפניו במכתב זה... ומאותה שעה מונח המכתב בתוך הרידיקול.

היא קבלה על עצמה לרדת מיד, להדליק את העששית ולעבור על דברי המכתב. אולם העצלות מנעתה מדבר זה. ההזיה עטפה אותה בקוריה. ברגעים אלו כבר לא היתה בודדה. פסח שליט ישב על ידה והיה מספר לה את מאורעות ימיו האחרונים משעה שבא לו', את מצוקותיו, נכאיו והרפתקאותיו. היא הציצה בפניו מתוך בת־צחוק של רחמים, הניחה את ידה על ראשו ולחשה: גם אני! גם אני! — היא לא הניחה את ידה על ראשו. לאט לאט נענה בראשה על כל דבור ודבור, ושפתיה לחשו:

— הן לבי נבא לי, בני, נבא לי לבי. הן משום כך היתה נוגה כל־כך· זו היא המרה־שחורה שבתוך עיניה. אולם בחביון לבה רבה הצהלה.

כך היא מדברת, ופסת ידה עוברת מתוך לטוף על ראשו. העששית דולקת, והיא יושבת על המטה מלובשה בבגד־ארגמן, והוא מסב על ידה על הכסא. הוא לא נגע בגופה אפילו באצבעו הקטנה. לא כמו באותו הבוקר, בשעת המאורע. — גופה רעד. למה התנהג באותו הבוקר כך? — למה שלף את הפריפה מתוך המגבעת? — אולם עכשיו הוא יושב צנוע, בישן, מחריש ומרוחק, — לא כך! — עששית אינה דולקת. בוקר. שמש. למחרת בבוקר. פתאום והנה צהלה! — הוא סר לתוך חדרה, יושב על־ידה מחריש. היא מבינה פשר מבטו הנכנע. עיניו נוגות. אחרי דממה ממושכה היא קמה פתאום בהתרגשות מכסאה ואומרת בלחש:

— העינים הללו — הגישן־נא אלי, הקריבן־נא... נא...

הוא מטיל את ראשו בתוך חיקה. ידיה צונחות על שערות ראשו. ידו לופתת את צוארה. ידה הימנית מופשלת על מצחו. ידו השמאלית לופתת את צוארה. ידה השמאלית לופתת את צוארו. שפתיו נוגעות בשערות ראשה. פיה נוגע במצחו. שפתיו נוגעות בשפתיה. שניהם מחובקים...

היא נבהלה מפני השטח הגדול, שעברה בחזון. היא נבהלה מפני גופה· הטילה את עצמה בתוך השמיכה והתכרבלה בה. העצבות באה אליה כהלך. להיכן אני צועדת? — שאלה את עצמה בדאגה, מה היה לי? להיכן מובילני

הדרך? — עזבתי אב ואם, שיינדיל וקפלן, ונדדתי לו׳ ללמוד את לשון הקדש ולהשתלם במלאכת ההוראה. והנה הסחתי את לבי מן הלמודים וממלאכת חיי. כולי, כולי נתונה לו... הן שפלה אני ובזויה בעיני ובעיניו. כי לא דרכיו דרכי. דרך הנשר בשמים, ואני אומנת פשוטה. מורה בישראל. מלכה בת אברהם. ועלי לשמור על הגחלת הצנועה שבלבי. כי הוא הנשר, ואני הדג. הוא הצבי, ואני צב־השריון.—

חנקין השתדלה להשפיל את עצמה, כדי להנקם מעצמה על השאיפה לגדולות.

כך אָמרה בפירוש לעצמה והחליטה להדליק את העששית ולקרוא את המכתב של אָדם אחד בינוני, אָדם סתם, אלא שבלבו של אדם זה יש אהבה אליה ולא בוז.

היא ירדה, הדליקה את העששית ונטלה את המכתב לעיין בו. היא חטאָה כנגד כותבו ועתה יש לה מוסר־כליות. ארוכים מדי היו דברי המכתב, וגם ידועים היו לה למדי. היא פסחה על ההקדמה הממושכת ולא קראָה אלא שורות ספורות באמצעו ואת הפתקה הקטנה המצורפת אל המכתב, שנכתבה ביום שני:

„מלכה! אני יושב שוב אל שלחן־הכתיבה ומשביע את עטי, שלא יפלוט נכאים. אַל התאונן! העל השממון והריקניות שבחיי פה ובחייה של עדה שלמה של יהודים? אַל התאונן!—העצבות היא בתה של סטרא אחרא. הספק הוא הניהול שמתבשל בתוך בית־מרקחתו של השטן, כדי לערבב את הנפש המשכלת. יודע אני בך, ששתי מדות אלו מצויות בך. אולם מאמין אני בך שתעקרין משורש, כי מאמין אני בך, מלכה.

איני בא לקפח בדברי את שעתך היקרה לך, מלכה. אַל־נא תאַבדי את זמנך על קריאָתם. אני מערה את רחשי־לבי על הנייר ורושם בראשו את שמך כדי להתרפק על נשמתך על־ידי הדברים, שיגיעו לידך ויתקדשו.

את הראשונה מן השורה הראשונה של החוגות העומדות למראשותיו של העם החולה וקולעת לראשו זר־של־תחיה, שלום לך.

בשעת־הפנאי העלי על הנייר דברים אחדים.

שלך

קפלן.

היא ישבה אל השלחן והחליטה לערוך למורה שלה מכתב מפורט, לצייר לפניו את פרטי הנשף, את פרצופיהם של בני החבריא, החברים הקבצנים, כפי מבטאָה של סוניה: את פרצופו של נתן המתבל את דבריו בפסוקים מתנ״ך ואגדה, זה שבא לכאן לפני ימים מועטים וכבר נתעשר, לפי דבריו, ובטוח הוא שידו תשיג לו בסופו לקנות לעצמו אדרת עם עטיפה של עור־ברדלס, אולם לפי שעה לא אכל עדיין סעודת־צהרים בו׳; את פניו של שמעון השתקן בעל הכתפים הרחבות; את תמונתו של אָשר עם הפורטפיל ואת... אולם כאן הפסיקה את דבריה וחתמה את מכתבה בברכה ובהבעה של תקוה טובה ובהבטחה להשתלם בלמוד השפה ובעבודת החנוך. אני אשקוד על הלמודים, אשקוד,

אשקוד. בדבור זה חתמה את מכתבה. וכדי לחזק את עצמה בדבריה, פתחה מיד את ספרו של רייכשטיין, שניתן לפייגין במתנה מאת נתן, וקראָה בו שעה מרובה. וזשינה כבר נסתלקה ממנה. אַחר כך התחילה לשנן בעל־פה דף מתוך ספר של אגדה, „שני דברים יש לי בלבי, ואני אוהבם אַהבה חזקה: תורה וישראל, ואיני יודע מי מהם קודם". שלשה דברים יש לי בלבי — חזרה חנקין על המאמר — תורה וישראל וש...

היא כבר למדה בעל־פה את הדף הזה מספר האגדה. היא היתה שמחה. הלאָה הספק! בערב יום השני הייתי מפקפקת בכחותי. הספק הוא בנה של סטרא אחרא, הלאָה הספק! מה יפה דבור זה של מורי —

היא שמעה פתאום קול צלצול השער. „זו היא פייגין", החליטה בלבה וכבתה מיד את העששית, שלא תתגאה בפניה של פייגין בהתמדתה. שכבה במטה והסיחה את דעתה ואת לבה מן ההוה. מחשבות עליזות שעשעו אותה. היא שלחה את מפרשה על פני הגלים של העתיד. שם, שם... בית קטן ולבן... על שפת הים... בתוך הבית הקטן — היא והיא. קולות־זמרה של פועלים מעל שדמות־יהודה. הפללת לזה, פסח? החלמת כזה? —

ברגע זה נשמע קול פסיעותיה של פייגין. היא קראָה:

— חנקין! אינך ישנה עדיין? מה טוב! — מה נהדרים היו גלי הוויסלה לאור הלבנה. שיינר כמעט שיצא מדעתו...

הרהורי השמחה נסתלקו מחנקין על ידי קולה של פייגין. היא התכרבלה בשמיכה והתחילה שוב לטפל במאורע של אותו בוקר. היא התחילה שוב לטפל בפרטיו של המאורע ובפרטיהם של המאורעות שלאחריו, וכל הדברים עברו לפניה כסדרם עד אותו הרגע, שבו עמדו שלשתם, הוא, היא ולורברבלט, אצל השער. היא התרעמה על עצמה ועל שליט. כעסה עליו ועל עצמה, סלחה לו ולעצמה, להשה לו סודות, קנטרה אותו, בכתה לפניו, התחננה, חרקה בשניה, חבקה אותו, דחפה אותו מפניה בכעס, התלחשה עם שיינדיל ושאלה בעצתה, רמזה לו באצבעה על פייגין, העומדת ביניהם והוסמת בפניה את הדרך אליו. היא התיעצה עמו, כיצד להתנהג עם קפלן, באיזה הדרך לגלות לו את דבר הברית שביניהם, כדי שיעקור מלבו את זכרונה. הן האָדם הישר הזה סובל כל־כך! — כך תלחש לשליט בפירוש, ועיניה תהיינה מזהירות כל־כך ברגע זה מדבריה. קפלן החביב, הישר והצדיק פונה והולך לו בחשאי, באהבה ובסליחה. לא אעמוד ביניכם! — כזו היא אֶרשת פניו. הוא יברכנה. הוא יברכם ויחבק את שליט, ושניהם יהיו אוהבים זה את זה — והוא יהיה מסב על שולחני כל הימים. שטות, שטות! — הוא עומד ועוזב את העיר ויוצא לו למדינה רחוקה. אַף הוא מוצא שם את שאהבה נפשו. ולמה דוקא שם? פה, פה, שלשתם דרים בכרך אחד, בבית אחד. בראשונה — כן — בראשונה תגלה לקפלן את הדבר. כיצד? — היא מדברת, והוא מקשיב בנחת ובאהבה ומחריש ולוחץ את ידה. היא מציצה במורה שלה באהבה. לא באהבה זו אלא באחרת. יש שני מינים של אַהבה. לא כמו לשליט. מציצה, תולה את אצבעה לשמים ואומרת: אלהים! — כלומר, מן השמים גזרו כך. הוא לוחש: סלחתי! — היא לוחצת

את ידו בתודה. ברגע זה נלוה אליהם שליט. קפלן מתחמק פתאום. אַחר כך שניהם... אַחר כך... אַחר כך...

אולם בינתים היתה חשכה ודממה, וקשקושיו של שוטר הלילה היו עולים מתוך דממת הלילה, וקולות של ענבלי־פעמונים היו מעלים על הלב קולות זרים ורחוקים של בני־אָדם זרים, כבירים, יפים, נהדרים רחוקים ועשירים. והשעון היה משמיע את גניחותיו של הלילה, והלב היה מתיפח כבתחלת האָביב ובסופו של קיץ. הנשמה, באר של דמעות, היתה מעלה מתוכה טפין טפין לתוך העינים־המשאבים — וחיק לא היה קרוב כדי שיקלטן. רחוק היה שליט, זר בכח הקסמים שבו וקרוב על ידי הבוז שבמבטו. מושך היה את הנפש על ידי הכעס שבתנועותיו על ידי העיפות שבחיוכו, על ידי רגש הגועל שבדבורו, על ידי גועל נפשו אל בני־האָדם, על ידי אַהבתו אל הרחוק, על ידי התרפקותו על השתיקה, על ידי גועל נפשו גם אל הגדול והנשגב ועל ידי כעסו עליה. כשהוא מחייך, היא מכירה לו תודה, ועד שתשרה על שפתיו בת־צחוק זו, היא עומדת ומתפללת אליה. כשהוא מדבר נדמה לה, שהכל עומדים ומצפים לדבריו, וכשהוא משתתק היא מפחדת מפניו. מתוכה יצא למלוך עליה. אהובי! — איני באָה לקפח בדברי את שלותך. אַל־נא תשים את דעתך אל דברי השטות של הקטנה, המסכנה, הדלה. אני מערה את רחשי לבי אל תוך הדממה וחותם את שמך בראשם.

אהובי! — אני מוותרת על הכל: על אבי, על אמי, על שיינדיל וקפלן ועל בית־הספר ועל העם, ועל שניאורסון ועל רייכר ונתן, ועל הדורות העתידים ועל כבוד האָדם שבי ועל גאותי ועל אַהבתי אל בני־האָדם ועל אהבת קפלן. גש־נא אלי, בוז־נא, הבט־נא בי, קרבני־נא, הגישני־נא אל שלהבתך. אכוה? אעשה לאפר מקלה? — או אָציץ בשלהבתך וארפא ואחיה וארקוד בשמחה ואעלה על המוקד של אשך הבוערת ולא אאוכל? — ארצה־נא לפניך לקרבן עולה, ואתה הכהן. אַתה. לא יהיו לי אלהים אַחרים על פניך...

דממה גדולה היתה שרויה בחדר. פייגין לחשה אל תוך הדממה:

— חנקין, הכבר נרדמת? — שימקין נהדר הוא. האמת? —

— נהדר, נהדר, נהדר! — קראָה חנקין בקול, קמה וכרעה במטתה על ברכיה לפני החכם, האָהוב והרצוי.

פרק יז

ביום השני בבוקר נעור שליט משנתו מתוך צלצול היעָון, שהשמיע את השעה האחת־עשרה. שליט ירד בקפיצה מעל מטתו, הרים את הוילון, הציץ בחלון, וחדוה שטפה את לבו כגל.

ההרהור הראשון, שהבהב במוחו, היה: האַחת־עשרה, השעה האַחת־עשרה. מה טוב. הנה נתבשרתי, שכמעט חצי יומי עבר עלי, והן אני לא טרחתי עליו כלל. ולא אשאַל עוד את עצמי: יומי להיכן? אלא: חצי יומי להיכן?

כך דבר לעצמו שליט בפירוש, ובכל זה היתה שרויה בחביון לבו בטחה, שלא קצור־יום הוא הטעם העיקרי של שמחה זו. הוא חש מין קלות

של הויה, שכמותה לא חש כבר ימים רבים. הוא עמד על אדן חלונו, פתח את האשנב והרגיש, שברגע זה נפתח לקראתו אשנב שני של הבית הסמוך, ונגלה בו פרצוף של איש. פתיחתם של שני האשנבים ברגע אחד נראתה לו לשליט כמעשה־מסתורין חשוב, שנעשה על ידו בשותפות עם איזה אַחר נעלם, כדרישת־שלום של אותו האחר הנעלם, שנזדווג אליו לרגע אחד בבדידותו. הבגלל הזדווגות זו תרונה כל עצמותיו ? —

הוא היה נבוך, הוא היה שמח, הוא היה כחתן לפני חופתו. לבו הלם בקרבו. באָזניו צלצלו כנורות ותופים. הוא היה המנצח על מקהלת מנגנים, הוא היה המפקד של צבא רב, הוא נגן באבובו על שפת הנחל בערב של קיץ לקראַת הירח והוא בכה והתחנן והתרפס והתרפק על יצור פלאי ונעלם.

קם ורחץ את פניו ואת ידיו. נזדמן כנגדו באַקראי פרצופו, שנשקף מתוך האספקלריה והיה מזהיר. היה מעיין בארשת־הפנים, שנגלתה אליו ברגע זה כמתנת־עליון ותמיד היה כמה בלבו עליה.

אעזוב מיד את החדר, מיד, מיד — לחש לעצמו — אתהלך לי ברחובות הכרך. אַעביר את פרצופי זה על פני אותם הרחובות עצמם הרואים אותי תמיד בכעסי ובעצבי. הנה נע ונד אני תמיד ברחובות הכרך כאַבעבועה של מרה־שחורה המבצבצת פה ושם. צאו וראו עתה בפניו של הנודד, כשהם קורנים מחדוה ומחייכים לקראַתכם ואומרים שלום!

כך היה מדבר שליט אל לבו ויוצא מן החדר ואיזה ניגון בפיו. הוא השתדל לעבור בטיסה את החדרים האַפלולים של בעלת־הבית המטורפת, שלא, להרגיש בה, שאם לא כך, שאם לא כך, עלולה היא הצהלה, עלולה היא...

אולם רק ירד שליט מעל המדרגות ועבר את החצר והגיע אל השער חש פתאום לקוי בחדותו... אח, היכן היא אותה ההרגשה המיוחדה, אותה קלות־ההויה, שלא חש כמותה זה ימים רבים ? — נשתכח מפיו הניגון. חסל!-- אָבד, אָבד. צנה פגעה פתאום בלבו. כך יש שאדם קם בבוקר משנתו מתוך לב שמח, קופץ ממטתו, נגש אל החלון, מציץ בו ורואה רגע אחד את פני־העולם באספקלריה של ילדות. אחר כך קם האדם הזה ויורד לתוך הרחוב ושומר בלבו את החדוה הזאת מכל משמר, ומתעכב רגע משום איזו סבה אצל עמוד־הרחוב, שפנס תלוי בראשו, ואינו יודע, לשם מה התעכב אצל הפנס הזה. אולם בין כך וכך נתמזמזה חדותו והיתה כלא־היתה. רוח של עצבות באה במחתרת לתוך לבו וגזלה ממנו את החדוה. ובשל מה ? — בשל הפנס שאינו דולק, בשל העמוד הגבוה, שנידון לשממון עולם, או בשל אָח קטן, שמת בילדותו ונגלה אליו פתאום ברגע זה להרגיז את שלותו. כי למה נקטף האח הקטן על ידי מגלו של מלאַך־המות, והוא הן עודו כבן שלש שנים ועדיין היה תמים בצערו ובשמחתו, בצחוקו ובכעסו, ועדיין זרועותיו הרכות היו רועדות ומפרפרות ונשלחות לקראת כל יד ופרצוף ומבט־עין ? הן קטף מלאַך־המות הרע את הרך, את התמים, את החלש, את שאינו מזוין. ומי נתן לו רשות לפגוע בנה שלא שלח עדיין פארות בעולם, שלא שלח עדיין שרשים ולא בחל עדיין בחיים ולא צבר עדיין ערמות של בוז, צער, כעס ותרעומות ? כי הן בא האָח הקטן לעולם לעבור על פני הארץ לרחבה ולאָרכה ולראות את החיים השוטפים

אל תהום האפס וליהנות מקצפם ולבלוע ולהקיא ולמאוס ולבחור במות ברצונו ולשוב למרומים ולהסתפח אל הסיעות המקיפות את כסא הכבוד ומכריזות על האפס וההבל של העולם התחתון ומנאצות את העובר והשוטף ומקלסות את זיו השכינה, והנה בא המלאך הרע וקטפו קודם שנתמלאָה סאַת־חייו. אח קטן, אח מסכן ! — כי הן שלוח המגל על כל הרך, החלש, התמים והקדוש, הנשא בחלל העולם כפצע, על בת־צחוק של ילדות, על אהבה ואמונה ! — הנה פרצוף של אָדם כפוף קומה. פניו אומרים : רחמים ! רחמים ! — והנה נושא־המכתבים עומד בקרן־זוית של רחוב, עומד ופותת מפרוסת הלחם המשתרבבת מכיסו ומגיש בידו אל פיו פתים פתים. הנה נושאי־מכתבים המטפסים כל ימיהם על מדרגות של בתים ומטלטלים מכתבים ותרמילים, שתכנם אינו ידוע להם. כל ימיהם הוא טפוס שאינו נפסק. לקיחה ונתינה עולמית. והנה אשה עניה היושבת על גבי הקרקע, תינוק בין שדיה, וידה פשוטה, והיא מעוה את פניה מתוך העויות משונות. היא... היא אמי!—נצנץ פתאום רעיון במוחו, שננעץ בלבו כאיזמל.

הוא נזדעזע מפני הרהור זה והושיב מיד את אמו במקומה של זו. אמי אמי. אמי היקרה במקומה של זו ! — לנתוש, לנתוץ, להרוס ולעקור, לשבר ולמגר. הוא מקעקע קירות ועוקר אילנות משרשם. מה בזוי האדם הרואה, ואפילו רק בעיני רוחו, את הורתו בכך. והרהור אחר בא וקנטרו :

— הנה גם ידך נטויה להיות פשוטה — הנה גם אַתה מסוגל לפשוט יד, מסוגל, מסוגל.

הוא רואה את עצמו מחזר על הפתחים ואינו מזדעזע כלל. אדרבא, הוא משהה בעונג את מוחו על הרהור זה שעה מרובה. הוא עומד בתוך חדר המבשלות של בית־עשירים, בולע את שיורי האוכלים ולוקק בשפתיו את אצבעותיו. אולם מיד בא לידי החלטה, שבעיקר הדבר לא היה יכול להתקיים בכך אפילו שעה אחת, והרהורים אלו לא באו אלא כדי להנקם ממנו על שבזה את תבנית אמו. אולם אחר כך חזר והושיב את אמו במקומה של זו, והוא היה עומד בצדה. ידו פשוטה לקראת עוברים ושבים, והפה מכריז בקול בראש הומיות :

— עזרו למשפחה עניה בישראל, עזרו ואַל־נא תעזבוה, רחמנים בני רחמנים !

כך היה מהלך ברחוב שעה מרובה, כשהוא בדמיונו עני לבוש קרעים, נכנס ויוצא אל חדר המבשלות, כשהיא, כשהן, האם ופייגין, עומדות בחוץ וממתינות לשיורי האוכלים — וכבר היה לבו מפחד, שלא יטפל פתאום לאחד מן העוברים והשבים ולא יפשוט לו ידו מתוך בקשת נדבה.

הוא ישב על ספסל שברחוב, ושליט האביון, לבוש הקרעים, שהיה מלפפו עד שעה זו, נסתלק מיד. הוא ישב על הספסל והביט אחרי העוברים והשבים. במה היה הוגה עד השעה הזאת ? — מה קרה לו היום ? — הן הוא קם... כן, הוא קם משנתו והיה צוהל. ואחר כך... ואחר כך... הנה אני יושב על הספסל הזה, וכנגדי עוברים ושבים פרצופים, חטמים, עינים ולחיים— ואני מביט בהם מן הצד. אין לי ביניהם לא אח ולא אחות, לא מידע ולא אהובה. רצונך בבתולה זקנה, אַל תחפשנה בנרות. מלא כל העולם איתן. הילדות היא טפה מן הים. גל של זקנה הציף את העולם. הנה גבירות כבדות־

בשר, וחזיהן גובה להן כגבעות וראויות הן לשמש בתור אנלוגין. יבוא הכנר ויניח עליהן כרך של תוי-נגינה ויעמוד כנגדן וכנורו בידו. אולם הן אני מביט רק מן הצד. אלא שאני תמה: הבשר הרך הזה למה? למה כל אותם הגופים, הזרועות, הלחיים והחזות? — שפת אלהים קדרה רחבת-ידים יותר מדאי. אולם אשרי האיש, שלא נעשה שותף ליוצרו בשפיפתה של קדרה זו. אשרי האיש, שלא הקיש בקורנסו בין מינים כמו אלה, שלא חרש ולא זרע, שלא נטע ולא השקיע אבנים בבנין. יעמדו כל הבנינים האלה לעולמים, והוא לא ישקיע בהם אפילו גיר אחד משלו. כי בעיקר הדבר, כל באי עולם נחלקים לשתי כתות: אַחת מהם מטנפת, והשניה מטהרת. זו היא כל עבודת החיים. ומי שאינו רוצה לא בזו ולא בזו, אין לו חלק ונחלה ביניהן. כרת, כרת! — כי מי נתן לו רשות לתפוס מקום ביניהן, ללחוץ למי מהן יד ולחונן את מי מהן במבט מלבב ובבת-צחוק סולחת? יפרוש-נא מהן, יכרה-נא לעצמו קבר, יבנה-נא לעצמו לשכה קטנה בעבי היער, ישים-נא לו חבית למחסה, כדיוגנס בשעתו. כי מה טעם ומה צדק יש לו לכעוס ולקרוא תגר על באי עולם, כשבלב רותחים התעוב והגועל בהם, בכבודם, בעשרם ובבנותיהם? — כי אילו לא היתה בעולם אלא כת קטנה של חברים החבוקים ומדובקים זה בזה, אילו לא נברא על ידי היוצר אלא גוף ענקי אחד ונשמה ענקית אַחת הכוללים את כל היצורים? — הנה בן-אדם עומד אצל חנות. הנה פרצוף. טפו, פרצוף גס ואוילי! יואל-נא ויתפוס לו מקום בתוך מרכבת-הטראם העוברת! אני גוזר. כך אני גוזר. התכבד ושב בתוך הרכבת! — והנה נער בעל שערות של פשתן. הוא עומד אצל תא-הספרים וקורא בראש הומיות עתון „השקפה", כשמגבעתו מופשלת לו על מצחו כדרך גדול. בן כמה הוא, למשל? — כבן אַרבע-עשרה, ודאי. פרצוף ידוע לו מתמול שלשום. היכן ראיתיו? היכן? ודאי, בשבת בערב, בתוך אולם ה„שפה ותרבות". הלא זה הנער בעל השערות של פשתן, החובב הקטן של שפת עבר וספרותה. כדאי היה לעבור בטיסה אחת על פני כדור הארץ ולצלם בתמונה אחת ענקית את כל הבריות ולהצניע את התמונה הזאת בתוך אחת המערות, כי הלא יקיץ הקץ עליהם...

הרהוריו של שליט נפסקו פתאום על ידי קול דברים, שהגיע לאזניו.

— כמה השעה? — שאל הנער בעל השערות של פשתן.

בטוח היה נער זה, שאדם חשוב כמותו, ודאי יש לו שעון בכיסו — אמר שליט בלבו מתוך נחת רוח.

— איני יודע — השיב שליט בפנים מסבירות.

— כלום אין לאדוני? — שאל הנער.

— אין לי — השיב שליט, כאדם שמודה על אשמתו.

— ואדוני מבקש גם הוא לדעת את השעה? — שאל הנער מתוך השתתפות.

— אני מבקש, מבקש — דבר שליט בקול של אדם קרוב.

— אם כך, אלך ואשאל ואודיע לאדוני. אדוני לא יזוז מכאן? — אני אשאל ואודיע מיד לאדוני.

הנער נגש אל האדם, שעמד כל השעה אצל החנות. חזר והודיע לשליט, שכבר הגיעה השעה הראשונה. מאורע זה בדח מאד את דעתו של שליט, וכבר

היה מוכן אפילו להכנס בדברים עם הנער הזה. הנער כאילו כוון את דעתו של שליט, החזיר אליו את פניו ואמר :

— אם איני טועה כבר ראיתי את אדוני בתוך האולם של החברה „שפה ותרבות".

— דבר זה בגדר המציאות הוא.

— גם אדוני חובב שפת עבר וספרותה ? — שאל הנער.

— שפת עבר וספרותה ? — ודאי, ודאי.

— וגם אדוני מאמין הוא ? —

— במה ? — שאל שליט בתמיהה.

— בכל אותם הדברים : בתחיתו של עם ישראל על אדמת ישראל, בשלטון הצדק, בדבריהם של הנביאים והחוזים. שונא אני את העבדות בכל צורה שהיא. אבותינו היו עבדים, ואנחנו בני חורין. אנחנו שואפים אל החירות, והשאיפה הזאת היא כחנו. אנו לא נוסיף לשאת על שכמנו את עול הגלות כאבותינו. אבותינו כפפו את חוט־השדרה שלהם. אנו ניישר את החוט. אנו עומדים במאת העשרים — דבר הנער בתמימות מחוצפה.

— באיזה בית־ספר לומד אדוני ? — שאל שליט.

— אני איני לומד בבית-ספר. מעולם לא למדתי. איני רגיל למשוך בעול. אני בן־חורין. יש לי חברים גימנזיסט־ים. חבר אחד כבר עבר לבית־מדרש עליון. הוא סטודנט. אולם אני אויב הדיסציפלינה. איני יכול להכנע. איני קורא רומנים — השמיע פתאום הנער מתוך התגלות לב—אני רגיל יותר אצל עתונים. אני אוהב מאמרים־ראשיים. אדוני שמע ודאי את נאומו של פישר בשבת זו כולו ?—כן ? —

— שמעתי ! — השיב שליט.

— ומה ? שאל הנער והציץ לתוך עיניו של שליט הצצה חריפה זו של חכם ופסיכולוג הצופה לדבור אחד של חברו : השמיענו־נא ונראה, אם יש בך בינה ! —

שליט לא השיב. הנער עמד וצפה לתשובתו של בן־שיחו.

— ומה הנאום בעיני אדוני ? — קרא הנער לבסוף מתוך קוצר־רוח.

— כך... נאום ככל הנאומים.

— נאום ככל הנאומים ? ודאי טועה אדוני. ודאי לא שמע מתוך הקשבה. כלום זה הוא נאום ככל הנאומים ?—הלא זה היה נאום מצוין. זה היה נאום מצוין. מצוין. מאמר ראשי !—קרא הנער בהתלהבות—נאום כזה לא שמעו עוד כתליו של אולם זה. זו היא החלטתם הכללית של כל מכרי ומכרותי. נשים רבות גם כן השתתפו בנשף זה. האשה היהודית שבה אלינו, אל העם, אל הארץ, ואל השפה. ודאי אדוני ראה עלמה אחת יפה. פייגין שמה. היא גם כן השתתפה בנשף. הלא היא יפה. כזו היא האשה העברית...

שליט קם פתאום מעל הספסל ועזב את בן־שיחו. „ביום החמישי. בשעה השניה. בגן. אצל האנדרטא"—חלפו הדברים כלהב את מוחו. ושוב רננו כל עצמותיו. הוא רץ, רץ, עד שהגיע לשער ביתו, הוא סר לתוך חדרו. אולם כשנכנס לתוכו, לא ידע לשם מה הוא בא לכאן. הנה השעון משמיע את השעה השניה. עוד שלש שעות. שלש שעות. והן לא טעם עוד היום שום אוכל. הוא

ירד לחנות, קנה גבינה ולחם, סעד את לבו וישב להגות במאורע של היום.

בשעה החמישית, בגן, אצל האנדרטא. מי מהם יבוא הראשון לשם? — שניהם יסורו לתוכו ברגע אחד. בדיוק, בדיוק. היא תהיה עומדת ומחכה לו, הוא יבוא לשם בחצי הששית. ברבע הששית. רבע שעה תהיה מחכה לו. לא! אין זה ממדת היושר. מוטב שיקדמנה. הוא עומד בתוך הגן, ופתאום זוג עינים שחורות כנגדו. פניו אינם מגלים את קורת־רוחו. הוא אינו בא לכאן אלא לטובתה כדי למלא את בקשתה. זו היא מצדו רק סקרנות סתם. ושמא לא נתכוונה אלא לשטות בו? — היא לא תבוא אל הגן. היא לא תבוא. כלום לא לעגה לו? — הוא ישחק לשכמותה. תבוא ולא תמצא אותו בגן. תתמרמר, תתקצף. כל היום לא יצא מפתח חדרו. כבר הגיע, כבר הגיע חצי השלישית. שלשת רבעי השלישית. עוד שתי שעות ורבע. דיו לשלוט בעצמו עוד כשתי שעות, והוא נצל. יכבוש את ראשו בכר, יתנמנם ויעברו עליו שתי השעות. להרדם אי אפשר שהרי נעור משנתו באחת־עשרה. ישכב במטה ולא יהא ישן. יכבוש את נשימתו. לא יניע אבר. הוא איננו. נסתלק מן העולם לשעה. ישרבב את ראשו בעד החלון ויהא מציץ בעוברים ובשבים, לא לשם הערכת פרצופים ולא לשם התמרמרות, אלא לשם הצצה בלבד. וכי אין בכחם של כל אותם הפרצופים המרובים להכיח את דעתו מפרצוף מזויף אחד של ריבה אחת?—הוא יסיח את דעתו ממנה לגמרי. או ישכיחה מלבו. ישכיחה, יעקרה מלבו. עקירה, עקירה. אולם הלא אינו אלא מאחז את דעתו! ולמה הוא מסבב את לבו בכחש? — הוא לא ירדם. הוא לא ישכב במטתו. ירד, יצא לתוך הרחוב ויהא־מתהלך ברחובות ויקללה בפניהם בקול רם: יכחד־נא שמה מתחת שמי ה׳! —

הוא לא ירד לתוך הרחוב, לא התהלך ברחובות, לא קללה בקול רם, אלא כבש את ראשו במטה וחש אותה מיד. חש את חום גופה, שמע את דפיקות לבה, את גניחותיה ותחנוניה. אז החליט לשכב בחדרו כל הערב וכל הלילה ולעזוב מחר את ו׳. לצאת אל השדה ולהשתטח על פני הקרקע ולגוע, כי אין תקוה ותכלית.

אולם אחרי שעה קטנה שנה את החלטתו. הן הישיבה בחדרו אסורה עליו, אסורה, לפי שהאדם, כשהוא יחיד, כחו חלוש, ואינו יכול לשלוט בעצמו. הן עלול הוא לקום מתוך היסח־דעת גמור, להתחמק מחדרו, לרדת מעל המדרגות, לעבור את הרחוב, לגשת אל הגן, לעמוד אצל האנדרטא כמרותק אליה ולצפות לה, לצפות. אם לא ירד מיד, עלול הוא לרדת אחר כך, אחרי שעה, למשל, בחצי החמישית, למשל. כשהשעון ישמיע את השעה החמישית עלול היא לרדת לרוץ. ולפיכך החליט לרדת מיד לתוך הרחוב ולהפיג בדרך הליכה את היין המשכרו. הנה הוא לובש את מעילו, יוצא מחדרו, יורד מעל המדרגות ומבריח את עצמו מן הגן. הוא בורר בכוונה את הדרך היותר רחוקה, מכוון את פסיעותיו אל הרחוב היותר מרוחק. רחוב זה מה טיבו? — עוד לא דרכה רגלו עליו עד היום. גדולה העיר ו׳ מאד. במשך כמה רגעים, למשל, אפשר לעבור את הרחוב הזה מתחלתו ועד סופו? – במשך עשרים רגעים. לא, במשך חצי שעה. עכשיו יחזור על עקביו. הרי לך חצי שעה שניה. והנה כבר הגיעה השעה... רבע החמישית. עוד שלשת רבעי שעה. שוב הוא פוסע מתחלתו של הרחוב עד סופו.

או שמא ישב על הספסל וינפש? הרגלים, הרגלים. וכשתגיע השעה החמישית יקום ויפסע שוב עד סופו של הרחוב וממילא יתרחק מן הגן. ואפילו אם ישוב אחר כך לתוך הגן, שוב לא ימצא אותה. הרגלים, הרגלים — הן כושלות. איזה מן הספסלים יברור לעצמו? אחד, שנים, שלשה. על כל אחד מן הספסלים ישב כדי רבע שעה. אחר כך יתרחק מכאן — ובחמישית, הן, בחמישית יגש עד הגן, רק יסתכל בתוכו ויתרחק מיד. אולם עד האנדרטא לא יגיע.

כך החליט שליט בדעתו. אולם כשהגיע עד הגן, השיאו לבו להכנס לתוכו ולברור לעצמו זוית סמויה בין האילנות כנגד האנדרטא. הוא יכיר אותה על פי קווצותיה המרפרפות. ישרבב את ראשו ויציץ בה, כשהיא עומדת אצל האנדרטא, ומבטיה משוטטים לכל עבר בתמהון. עוד לא רמה איש את זו בעלת העינים השחורות כאש. עוד לא רמה איש, חוץ מבחור אחד שעלה מן הדרום כדי לכלות את האש הזרה הבוערת סביבה. הוא מלאך המות האורב אליה, כי קסמים בה, כי ארס בה, כי חן בה, כי עון בה, כי פורשת היא את רשתה לבחור תמים ושתקן ומנגן על הכנור ולבחור קצת טפש וקצת חכם עם תרמיל בידו ולבחור גבה־קומה וגאה וצורר הבריות — ולבחור דל וגאה, שהונק במעוף־הנשר ובאם עניה ואלמנה, בחוש הבקורת וביד כהה של אמן פגום, המטפס על הר היופי ונופל חלל והיה ללעג ולקלס לבריות ושונא ומבטל ומפגל ומחלל את תאותו בחולשתו ואת אהבתו — ברגזון עצביו, ואת כעסו — ברחמיו על שריון־הצב ועל רע ואחות — כי לא יתן את נפשו מטרה לחצי הלעג של המרשעת היפה. היא לא תמצא אותו אצל האנדרטא. היא תחפש אותו, היא תחפש, היא תתמרמר, תכעס, תהרוק שיניה. ואחר כך — ואחר כך תסור לחדרו של שמעון ותבקר את המבקר שיינר בחדרו ותתהלך עמו שלובי־זרוע בלילה על חוף הוויסלה, כי איפה היה מתלחשים הנאהבים והנעימים באותו הנשף של שבת? — וגם המשורר הגדול ליהודים תתן את אהבתה, לשימקין הגדול והמהולל על ידי נתן ולורהרבלט והנער בעל השערות של פשתן. תתן, תתן. וגם סוניה תתן למשורר את אהבתה, והוא יהיה מתהלך בעולם בדד ועזוב ואכול עש־הקנאה.

שטוף הרהורים נוגים אלו היה שליט מתהלך מסביב לגן עד שסר לתוכו. עבר בבהלה בין שדרות־האילנות הראשונות, השניות, השלישיות, עד שנגש כמעט אל האנדרטא. הוא נרתע לאחוריו כדי פסיעות מספר. היא איננה. היא רמתה אותו. היא. היא... הנה צלצל השעון. השעה החמישית. היא תבוא אחרי שעה קלה. אין ספק בדבר. אותו לא תסבב בכחש. ארשת פניה הביעה הסכמה גמורה של הלב בשעה שלחשה לו על הפגישה. אין דרכו של אדם לסבב את חברו בכחש, בשעה שהלז לא חטא כלל כנגדו. כלום עלבה ביום מן הימים או משכה בקווצותיה או קלס בפניה את חנקין, למשל, או גלה לה את האמת שבלבו, שבעיקר הדבר עיניה אינן שלוחות הלב, כי בדאיות הן, בדאיות. כלום גרם לה ביום מן הימים דאבון נפש? ובאותו הלילה, כשהיתה מתהלכת עם המבקר שיינר על שפת הוויסלה והיתה זורקת גירים במי הנהר והיתה נלחצת מרגע לרגע בגופו מפני הקור ומפני בדידות־ההויה, כלום הלך הוא מאחריהם והיה אורב להם והיה מקשיב לדבורם והיה זורק גירים לתוך מי הנהר, כדי להבהילה בקשקושם? — גלמה לא סרה לתוך הגן, כפי שהותנה ביניהם? — ודאי לא הגיעה עדיין השעה

החמישית. בדבר זה אין שום ספק. אולם פתאום עלה על זכרונו צלצולו של השעון. הן כבר עברה השעה החמישית, והיא לא באה. הנה קול פסיעות. היא! היא! — כמה רגעים כבר עברו, משעה שצלצל השעון?—כעשרה או כעשרים. ומה בכך?— עד השישית יעמוד פה. הוא ודי טעה. הן היא אמרה בפירוש: בשעה הששית...

ופתאום נצנץ כנגדו עצם לבן. הנה! הנה אשר, הבחור אשר בעל נעלי-היד הלבנות. שליט בקש לברוח מכאן, אולם אשר כבר תפשו בידו ותקע לו את כפו השמאלית.

— אדוני... מה שמו?—כמדומני: חיים. לא?—וכיצד?—כן! אדוני שליט. מה, מה לאדוני פה? — המתהלך הוא פה לרוח היום? — שאל אשר בתמימות מעושה.

— לרוח היום, אדוני, לרוח היום! — השיב שליט בכעס כבוש. אולם בקולו היה נשמע כעין התול.

— בוא-נא ונטייל שנינו — יפה אוירו של הערב — אמר אשר ושלב את זרועו בזרועו של שליט.

שליט עמד נבוך. הוא הציץ בהעצם ארוך-הקומה ולא יכול להבחין בהפנים של הגוף הארוך. נבוך היה שליט. ולאחר שעה קלה אמר בהכנעה:

— אדרבא, בוא-נא אדוני ונטייל שנינו. אדרבא!

— אדרבא, אדרבא! הזר אשר על מלה זו באותה ההטעמה, שבה השמיע אותה שליט, ובת-צחוק של לגלוג רחפה על שפתיו. שליט ראה בת-צחוק זו, אולם לא הרגיש בה.

שעה מרובה היו מהלכים שניהם מחרישים. אחר כך אמר אשר לשליט:

— כך, כך, אדוני. האדון שליט הוא עתה בכרך ו׳.

— כך, אני עתה בכרך ו׳! — השיב שליט אחרי שתיקה קלה.

— כך, כך — חזר ואמר אשר אחרי שתיקה ממושכה — האדון שרוי בכרך ו׳.

— ודאי, ודאי. אני שרוי בכרך ו׳.

— כך, כך — חזר ואמר אשר — האדון שרוי בכרך הגדול ו׳.

— כך, כך — השיב שליט — אני שרוי בכרך הגדול ו׳.

— עיר גדולה מאד היא ו׳! — אמר אשר אחרי שתיקה ממושכה.

— כן. עיר גדולה מאד היא.

— ואימתי בא אדוני? — שאל אשר אחרי שעה מרובה.

— כבר עבר כחודש.

— כחודש? —

— כן, כחודש.

— אה, אה — כך.

אחר כך הלכו שניהם מחרישים עד שהגיעו אל שער הגן. ראה שליט באשר שמתכוון הוא לצאת מן הגן. הוציא את זרועו והושיט לו את ידו להפרד ממנו. אשר לחץ את ידו של בן-לויתו שעה מרובה כאח הנפטר מאחיו לימים רבים. לחש לו לבו של שליט, שקרוב מאד הלז אליו, שמקושרת מאד נפשו של הלז בנפשו. אשר הציץ לתוך עיניו של שליט באהבה, בתחנונים ובהתרפסות. שליט כמעט שחבקו ברחמים. ברגע זה נשתלבה שוב זרועו של שליט בזרועו של אשר. הוא עצמו לא הרגיש בדבר, שכבר עברו את שער הגן ויצאו לרחוב והיו פוסעים שניהם מחרישים ועגומים.

אשר הפסיק את הדממה. הוא שאל בלחש:

— בעיקר הדבר, אדוני, לשם מה בא דוד בו׳? —

— לשם מה?... לשם מה?... אה? —

— כן. מה הוא הדבר, שהביאהו לו׳? —

— כך. סתם. איני יודע.

— „כך. סתם. איני יודע.״ ולשם זה הוא בא לו׳? —

— לראות בבני־אדם — השיב שליט בתמימות — לעמוד על אפים, לתהות על חיי הכרך.

— אה, אה. אדוני הוא מסתכל?... הוא מסתכל בחיים, הוא סקרן. אה, אה... יפה, יפה — אמר אשר מתוך לעג מר — אולם מהיכן ירק זה חי? מהיכן?

— אני חי, אני חי. מה יש לומר?... אני אוכל — ואני חי.

— והאכילה מהיכן תמצא?—היא גופה קשה. האכילה מהיכן תמצא, אדוני?—

— יש לי ממון. יש לי.

— אה, אה. זהו ענין אחר, זהו ענין אחר.

— הלא אני עשיר — אמר שליט — ואיני רגיל אצל דחקות.

— זהו ענין אחר. ואדוני בא ודאי להשתקע פה? —

— להשתקע, להשתקע.

— נעבור־נא אל הצד השני של הרחוב. נעבור־נא.

— נעבור־נא.

— ומה היה בסופו של ענין מעונו? מה?

— המעון? — אמר שליט ותמה על עצמו, שהסיח לגמרי את דעתו מענין זה — כן, מחר הוא היום האחרון. עדיין לא מצאתי בשבילי מעון.

— אדוני מבקש ודאי חדר נאה, חדר משובח. אדוני ודאי נכון לשלם ממון רב.

— לא. אדרבא, חדר קטן.

— אה, אה. יש עצה. אחד ממכרי סח לי לפני ימים מועטים בדבר חדר קטן, שיש בדירתו ועומד להשכר. אני אמליץ עליו.

— כמה השעה? —

— רבע השביעית. כן, רבע השביעית. אני בהול מאד. אני עוזב את אדוני— אמר אשר ועמד אצל בית־חומה נהדר ופתח את שער הכבוד. — שלום, אדוני.

— ובדבר המעון? — גמגם שליט.

— אה, אה. יפה, יפה. בשעה העשירית בערב. הואל־נא לסור לביתי שברחוב הפושקיני, עשרים ושבעה. סור־נא, בבקשה.

אשר ספק לשליט על שכמו והפנה את ראשו ממנו. בגאוה פתח את דלת־הכבוד וסגרה ברעש בפניו של שליט. שעה מרובה עמד שליט והציץ בדלת הסגורה. עכשיו להיכן? שאל את עצמו בעצבות. ומחר להיכן?—חדר קטן בזול. הבו לי חדר קטן, אדונים נכבדים. הבו לי חדר קטן. הבה לי חדר קטן, אשר טוב־הלב, מגיני ואיש חסדי. בשעה העשירית, הן, בשעה העשירית. מהיכן ירק זה חי?— ומקור פרנסה מהיכן ימצא? — ושכר־דירה? — עכשיו לא יטפל בהתרתה של שאלה זו. מחר, מחר. לפי שעה יהרהר־נא בהבחור אשר. אולם מחר... מחר. מהיכן ירק זה חי?—ושוב התחיל לקנטר את עצמו על שמתרחק הוא מן החולין

שבחיים, על שמסיח הוא את לבו מאם ואחות. פתאום ראה את עצמו עומד אצל השער של מערכת ה„השקפה". ופתאום, כברק חלף רעיון בלבו:

הן הוא סופר. הן הוא סופר בעל כשרון גדול. הן מלא ארגזו ציורים וספורים. הוא יוציא רשימה קטנה מארגזו וימסרנה לידו של עורך ה„השקפה"— ה„השקפה" המעריכה את כל חזיונות החיים בישראל ובעמים, הטוה את חוט הדורות. הוא רץ לתוך חדרו, הוציא מתוך ארגזו רשימה קטנה ונתנה בתוך כיסו. הנה הוא עומד על יד השער של המערכת ובכיסו חבילה קטנה של קרני נשמתו, שצר אותן על גבי הנייר. מה שפל היה בעיניו. שעה מרובה עמד אצל השער, וכבר בקש לחזור על עקביו. נצנצו לנגדו האותיות הבהירות שעל גבי השלט: „המערכת וההנהלה של „השקפה".

האותיות דברו אליו בלשון של פיוס ורמזו אליו. הוא פתח בזהירות את הדלת, ולבו נקפו.

פרק יח

— מה רצונו של האדון? — שאל את שליט נער אחד, שירד בשעה זו מעל המדרגות וגליון של דפוס בידו.

— איפה הוא הקבינט של העורך? — שאל שליט.

הנער רמז לו בידו על הקומה השלישית. שליט עלה אל הקומה השלישית דפק בדלתו של אחד החדרים, שהיה מיוחד לפי השערתו לעורך עצמו, ולא נענה. חזר ודפק — אין עונה. ודאי שטעה — החליט בדעתו — ודאי החליף את הקומה השלישית בשניה. ירד לקומה השניה, ראה דלת פתוחה לתוך חדר ריק. נכנס לשם. עמד שעה מרובה והמתין — אין איש. יצא מכאן וחזר ועלה אל הקומה השלישית ודפק בדלת של איזה חדר — לא נענה. הרגיש בדלת שניה ודפק — אין עונה. דפק שוב — אין עונה. פתח בזהירות את הדלת. כחמשה אנשים ישבו אל שולחנות על יד קופות של עתונים. הראשים כבושים, הקולמסים חורקים. כולם הציצו בו וכאילו לא הבחינו בו כלל.

— איפה הוא הקבינט של העורך מר זלצר? — שאל שליט.

— לא כאן! — השיב בקצור אחד הלבלרים ולא הרים אפילו את ראשו הכבוש על פני קופה של עתונים.

שליט עמד שעה מרובה מחריש, אולם איש לא הרגיש בו שוב.

— איפה הוא חדרו של העורך? — שאל שליט.

— הם — מלמל אחד הלבלרים ורמז בידו לשליט. אולם שליט לא הבין פירושה של רמיזה זו. שעה קלה עמד כנבוך, עד שיצא מן החדר הזה. ירד שוב לקומה השניה וסר לתוך החדר הריק. ישב והמתין אל העורך כרבע שעה.

קול פסיעות הגיע לאזניו. הוא, הוא — החליט שליט בדעתו ופתח אל הבא את הדלת. זה היה פועל של בית-הדפוס, שנשא בידו עמוד של דפוס.

— איפה הוא הקבינט של העורך? — שאל שליט את הפועל.

— שם. למעלה! — השיב הפועל והתחמק מיד.

— איפה ? — בקומה השניה או השלישית ? — קרא אחריו שליט, אולם הפועל כבר היה רחוק ממנו, והדברים לא הגיעו לאזניו.

שליט התחיל פוסע במסדרון של הקומה השניה והקשיב לקשקושה של מכונת הדפוס. על פני המדרגות עלו וירדו בני-אדם, רקעו ברגליהם, השתעלו, הפליטו כרוזים. כולם היו בהולים. שליט התקנא בהם. הוא החליט לבזות את עצמו, להתרפס לפני העורך, להתחנן אליו בכל מיני לשון של תחנונים, ובלבד שיסתפח אל החבורה העסקנית הזאת, כדי שיעשה גלגל נוסף על גלגל המכונה. שליט עלה שוב אל הקומה השלישית ופסע אילך ואילך במסדרון. אחד העוזרים יצא מתוך החדר לתוך המסדרון והתחיל יורד בבהלה מעל המדרגות. שליט רץ אחריו על המדרגות, עד שהשיגו למטה.

— איפה הוא הקבינט של העורך ? — שאל את העוזר.

— שם, למעלה.

— הייתי שם ולא מצאתיו. בחדר הסמוך לחדר העוזרים ? — שאל שליט.

— כן.

העוזר התחמק, ושליט רץ שוב אחריו. תפשו בידו ואמר :

— הן סרתי לתוך החדר הזה ולא מצאתיו שם.

— ימתין-נא. ודאי יסור לשם אחרי שעה קלה.

שליט עלה שוב על הקומה השלישית, סר לתוך החדר הריק, ישב והמתין שם שעה מרובה. אחר כך כעס, התגבר ונכנס לתוך חדר העוזרים.

— שעה מרובה צפיתי אל העורך מר זלצר — אמר שליט בהתמרמרות כבושה — והעורך לא בא. איפה הוא מקומו ?

אחד העוזרים הרים את ראשו, תלה בשליט מבט כבוי. רק בת-צחוק קלה של לגלוג רפרפה על שפתיו. ואחר כך אמר מתוך התרשלות :

— העורך מר זלצר ודאי עתה בבית-הדפוס אשר למטה —

שליט ירד, סר לתוך בית-הדפוס. יהודי קטן-קומה וכרסני נגש אליו, נטלו בידו והעמידו כלפי פתקא אחת.

— מה בקשתו של האדון ? — שאל היהודי קטן-הקומה.

שליט נתבלבל ולא ידע מה להשיב.

— אם כך, יואל-נא האדון לקרוא את הכתוב על הפתקא : „לזרים אין רשות-הכניסה לתוך בית-הדפוס".

— אה, אה... גמגם שליט, כאילו נתגלה לו ענין חשוב, שהיה מתלבט בו ימים רבים, ומיד התחמק מתוך בית-הדפוס.

הוא יצא לתוך החצר, התהלך שם שעה מרובה. פגע ביהודי אחד, תגרן של עתונים. העמידו ושאלו :

— איפה הוא הקבינט של העורך ?

— יואל-נא אדוני לסור לתוך הקונטורה וישאל את פיה של אחת העלמות המשרתות.

עצה זו מצאה חן בעיניו של שליט. הוא הודה להיהודי הזה בהודיה כפולה. הנשים נוחות יותר מן הגברים להשיב על שאלותיו של אדם.

– איפה הוא הקבינט של העורך ? – שאל שליט עלמה אחת, שישבה אצל פנקס גדול, ופניה היו חורים מאד.

– שם למעלה, בקומה השלישית, שם שני חדרים, אחד הוא של העוזרים, והשני הוא של העורך. אולם העורך אינו מצוי שם בשעה זו. הוא ודאי בבית־הדפוס.

– העורך, מר זלצר, הוא בבית־הדפוס ? – שאלה העלמה את חברתה – כך ? –

– אולם הן הכניסה לשם אסורה ! – אמר שליט מתוך קובלנא, ובעיניו נצנצו דמעות.

– אם כך, עצתי היא – אמרה העלמה ברחמים – שהאדון יעמוד אצל הדלת וימתין שעה קלה. עשוי הוא מר זלצר לצאת משם תוך כדי רגעים. ואם לא, לא ישיגנו לעולם. רוח סופה הוא.

שליט שמע בעצתה של העלמה הרחמניה הזאת. כיון שכבר קבל על עצמו למחול על כבודו ולחזר בפרי רוחו על בתי המערכות, שוב אין לו תקנה אחרת אלא ההכנעה. זו היא הדרך המובילה אל הכבוד, אל הפרסום, אל התפארת ואל החירות. הוא עמד במסדרון אצל הדלת כעני בפתח, והיה מתביש כגנב בפני היפה, שחורת העינים. כי הן מה שהוא עושה, הוא עושה לכבודה, לכבוד בית־אמו, להעלותו, לנשאו, לרוממו ולהשכין את כבודו שנפל בין שאר בתי ישראל.

כך פייס את לבו, וידו היתה נכוית בגליונות־הנייר, שהיו מונחים בתוכה. הוא ראה בדמיונו את הרגע אשר קוה אליו, שגליונות הנייר האלה יעברו מידו לתוך ידו של העורך. משא כבד יצנח בשעה זו מעל לבו. קל כל כך, קל כל כך. נוח כל כך לנשמה. הלב נוקף מתק־ה ופחד. כי העיקר היא הרשימה הראשונה הרואה את אור העולם – יסוף הכבוד לבוא. הנה קול פסיעות מעבר השני של הדלת. הוא רואה בדמיונו את הדלת של בית־הדפוס הנפתחת, הפותחת לפניו את הדרך לתוך היכל ה־הלה והגדולה. קול הפסיעות קרב והולך. יתרחק־נא כדי פסיעות אחדות, שלא יהא נראה להעורך, כאילו עמד מאחרי הדלת כעני בפתח. יתרחק־נא כדי פסיעות מספר. כך, כך. הנה נפתחה הדלת, ואדון גבה־קומה, דק־בשר ובעל משקפים יצא. שליט נרתע לאחוריו. הוא, הוא. העורך עבר על ידו בבהלה ולא הרגיש בו. הוא עלה על המדרגות. שליט המתין רגעים אחדים ועלה אחריו. הלה רץ, והוא רץ אחריו. העורך כבר הגיע עד הקומה השלישית, ושליט אחריו. העורך פתח את חדר העוזרים וסגר את הדלת בפני שליט. שעה מרובה אחר כך עמד שליט בתוך המסדרון, אצל הדלת, וכששמע קול פסיעות, נרתע שוב מאצל הדלת. העורך יצא שלוב־זרוע עם אחד העוזרים והיו מדברים בקול רם. הם היו שקועים כל כך בשיחתם, עד שלא הרגישו בו כלל. שניהם ירדו מעל המדרגות, ושליט רדף אחריהם. הם נגשו עד בית־הדפוס, ובעוד רגע והדלת נפתחה ונכגרה בפניו. לבו של שליט כמעט שנשבר בקרבו.

– אדוני, אדוני, אדוני זלצר, אדוני העורך ! – קרא שליט בקול של בדרכו – לרגע אחד – סליחה – לרגע אחד –

– אין לי פנאי ! – השיב העורך ולא הפנה גם את ראשו לשליט.

– אנא אדוני, סליחה – לרגע אחד – התחנן שוב שליט.

– מהר. דבר אברך, מה בפיך? – אמר העורך ומשכו אל הצד.

– כתב־יד, אדוני – גמגם שליט.

– מה זה? – סקיצה, קטע, שיר בפרוזה? – שאל העורך, שנטל את כתב־ידו של שליט ומנה את מספר העמודים – הלך־נפש? ספור־המעשה? אין לי פנאי, אברך! – הואל־נא והניחו שם למעלה בתוך חדרי על השולחן. שם למעלה. אדוני הוא בן עיר זו? – לא? – דרומי?! – ומבקש אתה להיות סופר בישראל – ודוקא סופר? כל אחינו בני ישראל הם בחזקת סופרים. ודאי לא אל האגדה בלבד אתה מתכוון. ודוקא אצלנו בה„השקפה"! – הלא יש עוד עתונים בישראל. הכל רצים אלינו! –

העורך כבר הפנה לשליט את שכמו. אולם שליט שאל בעקשנות.

– ואימתי ישמיעני אדוני את דעתו? אימתי? –

– אשמיעך, אשמיעך, אברך! אל תהא בהול, אברך! מחר בשתים־עשרה אשמיעך! הלא עלי לקרוא אותו קודם שאשמיעך! מתחילה קוראים, אברך! אצלנו ב„השקפה" קוראים מתחילה עד שמשמיעים! –

העורך התחמק מיד. שליט עלה על הקומה השלישית, נכנס לתוך החדר והניח את כתב־ידו על השולחן. לכתחילה חש שליט רגש של קורת־רוח. אולם אחר שיצא לרחוב, התחיל לבו מקניטו על העלבונות שגרם לעצמו. והן לבטלה השפיל את כבודו. כי כלום יוכשר כתב־ידו לדפוס? יפסלו אותו, יפסלו! – החליט בדעתו והצטער מאד על שיפסיד על ידי כך את שכר־הסופרים הצפוי לו, שכר הדירה העתידה, שעשוי הוא לשכור לעצמו מחר. הוא הצטער מאד בלבו על זה, אולם קול אחר לחש לו, שבעיקר הדבר אינו מצטער כלל על שכר־הסופרים, שילך לאבוד, כי הן סובב הוא את נפשו בכחש. הן הוא אינו אלא משתוקק לקבוע את פרי רוחו בדפוס ולהתפרסם על ידי כך. הן הוא הסתיר בארגזו את גליונות הנייר לא מפני ענוותו היתירה, אלא מפני פחדנותו, מפני יראתו מן הבקורת והלגלוג. הלגלוג? – על שום מה? – כלום הרבה מדברי הספרות הנדפסים בירחונינו ובעתונינו עולים על דבריו?.. עולים? – ואם נבוא להעביר את איזמל הבקורת על מבחרי יצירותיהם של מבחרי סופרינו, ואפילו של שניאורסון, כלום לא נמצא בהם כמה וכמה פגימות? – גאותן! – ושוטה. לא יפסלו את רשימתי. יפסלו. לא יפסלו. היא תתפרסם בדפוס ותמשוך עליה את עיניה של הבקורת. היא תעורר השתוממות. פייגין תקרא אותה בעיון. ואם יפסלוה? אה, אלמלי עבר הלילה כהרף־עין! אלמלי נרדם מיד והיה ישן עד השעה השתים־עשרה של שחרית. ומיד, כשיפקח את עיניו, ירוץ לשם וישמע מפיו של העורך, מר זלצר, את דברי השבח. כמה השעה? השמינית? – חצי הששית. האומנם? וכל הערב מה יהא עליו? – בשעה העשירית יסור לביתו של אשר. וכשיחזור לביתו, ישכב תיכף במטה וירדם תוך־כדי־רגע ויעור משנתו בעשירית, ואולי [illegible], בשעה זו עצמה [illegible] משנתו. עכשיו חצי הששית. ועד העשירית? – ובמה יהא עוסק עד העשירית? – בשמינית יסור לתוך חדרה של חנקין. בשמינית הן

חוזרות מבית־הספר. הוא ימצא בחדר את חנקין יחידה ויסיח לה בסוד סודות על ציורו, שמסר לדפוס. אחר כך יהיו מסיחים והולכים, ובין כך יעבור הערב כהרף־עין. ואם פייגין גם כן תשוב לביתה, תהא יושבת לה מן הצד. הוא לא יכנס אתה בשיחה כל־שהיא, כדי שלא תזקוף את הבקור הזה על חשבונה. ואם תזקוף — מה הפסיד? — מה הפסיד. — מה יכול להפסיד האדם, שכבר נתן את כבודו לשמצה, שעמד על סף בית־המערכת כעני בפתח ובקש תחנונים מן האדון העורך מר זלצר? — אולם אחרי המאורע של היום, כלום יכול הוא לראות את פניה ולשתוק? — לברוח ממנה! — להבריחה ממנו! — גם להבריחה אינו כדאי. הוא יעשה את עצמו כאילו לא אירע כלום — וחסל. הוא סר, למשל, לתוך חדרה של חנקין, תוקע לפייגין את כפו, אחר כך — לחנקין, דוקא על פי הסדר הזה. שלא תעיז זו להעלות על דעתה את הרעיון, שיילה בידה לפגוע אפילו כחוט השערה בכבודו. שלא תעיז... שלא תעיז... לא! מתחלה יברך את חנקין בשלום ואחר כך את פייגין, שלא תחשוד בו, שלכבודה סר לתוך החדר. אולם על ידי כך יכולה היא לחשוד בו שנעלב, ולפיכך — ולפיכך לא יקדים האחת לפני השניה. הוא יעשה את הדבר כאדם שעושה מתוך היסח־הדעת. ואולי תזדמנינה לקראתו שתיהן בבת־אחת ויברכן בבת־אחת, כששתי ידיו לוחצות את ידיהן של שתיהן. כך, כך. אחר כך הוא נכנס בדברים עם שתיהן, או יושב ושותק, שותק כשמעון, שותק כנעלב, שותק כאבל, שותק כחכם, שותק כאדם הנושא בחובו סוד פלאי. שותק כעיף, כהוזה וכמשורר. הוא ישב שעה קלה בתוך החדר ויקום וילך לו. ואם תפצורנה בו, יתעכב שם עד השעה העשירית. ואם לא ימצא את פייגין בתוך החדר — מה טוב! אשריהו! ולהבא אהיה מתנהג עמה כמו עם מכרה סתם. כלום כל אחת מהן, מבנות מינה, ראויה היא שנבזבז עליה דמעה או אנחה חרישית או רסיס קל של תום הילדות או שנסיח בגללה את הדעת אפילו לרגע אחד מאם אלמנה ואחות יתומה? — כלום כדאית היא, שארחמנה, שאהבנה, שארעיל בגללה אפילו טפה אחת של דמי? — לא ארמוז לה אפילו ברמז קל על המאורע של היום. כי בעיקר הדבר מה קרה לו? — היא, ששלחה אותו דרך לילות נדודים לתוך הגן אל האגדרטא והכזיבה את תוחלתו, כלום קפחה את אשרו וכלום עקרה אותו מתוך סערת מאוייו ותקוותיו? — לא ולא. פניו ברזל, ומצחו נחושה. הוא אמר לה בפירוש, שפגע באשר תיכף לכניסתו לתוך הגן ונתגלגלה בינידם שיחה, שמשכה את הלבבות, והוסחה מפני כך דעתו מכל הענין. כלום יש בדבר זה משום תרמית? — ודאי אין בדבר זה כלום מן התרמית — שדל את עצמו, אף־על־פי שעל פי האמת הן בא לרמות אותה. אולם בטוח היה משום איזה טעם, שאינו חוטא כנגדה כלל וכלל.

כך היה שליט מתהלך ומסדר לו תכנית של התנהגות. ודוקא מיד אחר זה תקפה את לבו תשוקה כבירה לראות תיכף את פייגין, כי פתאום התחיל לבו דואג לה. כן, אפשר מאד שפגעה בה מחלה קשה, או צנה פגעה בה על פני שפת הים. ואולי סר לבה מאחריו. וכשיציץ בפניה, הן יקרא את הכתוב עליהם: סר לבי מאחרי אותו שליט, סר. נדמה היה לו, שאילו נתבררה לו

שנאתה, היה נופל על־ידי־כך משא כבד מעל לבו, שנוח לו לאדם האסון הודאי מן האסון הצפוי ואינו ודאי.

וכשהגיע רבע התשיעית, עלה בקומה הרביעית ומשך בפעמון. המשרתת פתחה לו את הדלת.

– מרת חנקין בביתה? — שאל שליט.

– לא, מרת פייגין בחדר! — השיבה המשרתת.

כרוז גדול של חדוה יצא מתוך לבו. נתכוון לסור, ומפני החדוה נתבלבל וסגר את הדלת וירד מעל המדרגות. שטות! שטות! – קרא על עצמו בקול – לעלות, לצלצל, לסור, לשבת, לשתוק, לצחוק, לכעוס, לירוק, להתפרקד על הספה, לנוח, לנוח! – אני עיף. אני רעב. הבו אוכל, אוכל! פרוסת לחם מרוחה בדבש. כוס תה. לדקלם בפניה שיר. להקריא לפניה מאמרו של רייכשטיין, לשאול לשלומה של חנקין ולרדת מיד. לספר עמה על חדות ימי ילדותו, חלומותיו, אגדותיו, עניו, נדבת לבו, כעסו, יאושו ובוזו. מה יש בחיים? — אדרבא, מה יש? מה דעתו של המבקר שינר, שטייל עמה על שפת הנהר? – אה! – הדליקו נרות למראשותי! השקוני מים! השכיבוני במטה! צמא אני ועיף... הלב סחרחר... הציצי־נא לתוך עיני. רגע קל. סרקי־נא את שערות ראשי במסרק של כסף. נגנו בכנור, נגנו. הגה חלונות מוארים. קומות על גבי קומות, מה יש שם? – עלמות חן, צחוק, ילדות, מנגנים על פי פסנתרים. כוס תה ומבט מלבב ובת־צחוק של חן ויאוש צורב את הלב. מיחם מזמזם, ופעמון מצלצל, ובני־אדם מסובים אל השולחן. הכניסוני־נא לשם. הושיבוני־נא אל אחד השולחנות. אני עיף...

רוחו הנסערה של שליט נחה קצת. עיפות קשה פעפעה לתוך גופו כנוזלים. ראשו התגלגל. רגליו כשלו. הוא ישב על ספסל שברחוב עד השעה העשירית.

פרק יט

בעשירית טפס שליט על מדרגות לולים שבתוך חצר מרופש ברחוב הפושקיני. אחר כך עבר שני חדרים טחובים והקיש בדלת חדרו של אשר השנוא עליו כעכביש. כך הרהר ברגע זה. אשר שכב על מטתו בחדרו האפל.

– מי שם? – שאל זה והושיט את ידו אל האורח מתוך החשכה.

שליט השמיע את שמו, ואשר קפץ מיד מעל המטה, תפש לשליט בידו ולחצה שעה מרובה.

– תודה רבה, אדוני – קרא בקול היוצא מן הלב, שלא כדרכו – שהואלת לסור למעוני. הואל־נא ושב על־ידי. אל־נא תשב על הכסא הזה. הוא רעוע. שב־נא על־ידי על המטה. אינך מבחין כלום בחשכה? הנה ידי, אחוז בה.

– לא, אין בכך כלום. אני מבחין יפה – נחמו שליט ברחמים.

— אם כך, טוב, אדוני שליט הדרומי. הן באת מן הדרום. אני שמח מאד עליך. אגלה לך את האמת שבלבי: יש בך דבר־מה בלתי שכיח. יש בך מה שיש בי, מה שהיה בי ונתמזמז, לפי שאני חולה, אדוני שליט, חולה הרוח וגם חולה הגוף. וגם, וזה העיקר, אכלוני הויות העולם. בן למשפחה

נעלה מאד אני. כלום שמי הוא וולז – שם משפחתי הוא אחר לגמרי. רק לך אגלה את האמת: שם משפחתי הוא חיות. משפחה מרוממה בישראל. שרים ורוזנים. אלא לפי שנתגלגלתי לכאן, כסיתי את שמי. כי נעלה אני מכל בני חוגי. נעלה אני מכל אלה השמעונים, הנתנים, הסוניות, החנקינות והשימקינים. נעלים אנו עליהם, אדוני שליט, נעלים. כי הן איש הרוח אתה, איש הרוח, הרוח, רוח שאינה מצויה. וכלום לך לעצמך לא נגלה הדבר הזה? —

שליט נכון היה לחבק את האדם הנחמד הזה, וכבר הכה לבו אותו על ששנאו עד היום. ולפיכך דבר שליט מתוך התגלות לב:

– צדק אדוני, צדק. כלום לי לא גלוי הדבר? אמנם שפל אני בעיני, תמיד אני שפל, ואולם הן יש שרוח ממרומים תשרה עלי, ואני גא, ואני מתגאה בנפשי, אני מתגאה ברוחי היתירה, ואני מתגאה... בשעה כזו אני בז לכזו... לפייגין, למשל.

– הוא אשר אמרתי – דבר אשר – ברוחך היתירה, ברוחך היתירה! מכתלי פניך הכרתי את הדבר הזה. כי הן נעלה אתה עליה, נעלה, נעלה. וגם אני איני רואה אותה אלא במרכאות כפולות, אותה ושכמותה. אהבתי פעם אחת עלמה וילדה לי בן – והוא ודאי עכשיו כבן עשר — ואחר כך נדדה עמו לאמריקה. אולם גם אותה אהבתי במרכאות כפולות. המבקש אדוני לראות את החדר לאור הנר? – תם הנפט מן העששית. החדר איננו מן המשובחים. בעלי הבית בני־אדם עניים הם. עניים מרודים. לבי אליהם. ולפיכך איני מחליף את מעוני במעון אחר וחשוב. תם הנפט מן העששית. משרתת אין כאן. בעלי הבית עניים הם. רצונך, ארד ואביא נפט! — שב־נא על ידי. נפט? – לא? — טוב, טוב. גם אני רגיל לשכב בחשכה. שעות רבות אני שוכב בחשכה ונתון להזיה. קשה היא הישיבה על המטה הזאת. היא אינה למודה להחזיק את היושבים אלא את השוכבים. שכב־נא על־ידי. כך. שכב־נא על ידי ונדבר על האהבה. הכבר אהבת עלמה? — שכב־נא על־ידי. הן שנינו הננו עניים בני טובים.

– תודה, רצוני לעמוד קצת.

– אם רצונך בכך, בבקשה — דבר אשר בחשיבות יתירה ושנה פתאום את קולו — עלי בתור בעל־הבית לבטל את רצוני מפני רצונו של אורחי הנכבד. סלח־נא, אדוני, על שמקבל אני את פניך בחשכה. עצלות, עצלות נזרקה בכל הויתי. אני מתעצל אפילו לשנוא את מי־שהוא. רצונך, ארד ואעלה נפט.

– לא. אני ארד. אני אינני מתעצל – אמר שליט והתחיל לחפש את הצלוחית של נפט. אולם אשר עצר בעדו.

– חלילה וחלילה. מוטב שנהיה שרויים בחשכה. אני רגיל בכך. רצונך, אזמר לפניך. קולי הוא באריטון מצוין. רצונך, אשמיעך את קולי.

כרבע שעה עמד שליט על רגליו הכושלות בתוך החדר הספוג ריחות של טחב ושמע על לב ריקן את זמרתו של אשר. פס איר קלוש, שחדר בעד חרכי הדלת המפנה לתוך החדרים המוארים של בעל הדירה, הכחיל את

הפרצוף של העצם ארוך־הקומה, שעמד כלפי שליט. כך עמד המשחק הבודד לפני העני בן הטובים הבודד והטיב את לבו של שומעו בשיר

– היפה קולי? שאל אשר.

– יפה הוא, כמדומני – השיב שליט, שלא ראה את עצמו מומחה לזמרה.

– רואה אני בך – אמר אשר בכעס כבוש – שמפקפק אתה בטיב קולי. ואין לתמוה. דבר זה תלוי בטעם, והטעם הוא דבר, שאין הכל מצויים אצלו. אין הכל מצויים אצל הטעם, אדוני! – דבר אשר בגאוה וזקף את קומתו – אולם יסלח־נא לי אדוני. צריך אתה להזהר מלהשמיע את דעתך בענינים אלו, הזהר־נא, שלא תעורר צחוק. כל מקצוע, שאין האדם יודע אותו על בוריו, הרי הוא בור לגבו. בור ועם הארץ. הלא אתה בור, בור. ומה שלומו של אדוני? – שאל אשר פתאום בקול רך ומנומס. אני שמח מאד, שבקרני אדוני בחדרי, והנני מביע לו את תודתי העמוקה על זה. ישב־נא האדון על ידי.

– תודה, אני נפטר מאדוני – אמר שליט.

– נפטר? ומיד? קרא אשר בתמהון של דאגה – ובאמת? – מה צר לי! אל־נא, מילא, לא אעצור בעדו. ודאי הוא בהול. אדוני כבדני בבקור אופיציאלי? – ודאי בהול הוא. שלום, לא אעצור בעדו.

שליט תקע לו את כפו, פתח את הדלת ועבר את המפתן. אשר יצא אחריו. שליט החיש את פסיעותיו, כדי למהר ביציאתו מתוך החדר השני, שהמסובים היו מרובים בו. אולם אשר משכו בידו והעמידו אצל השולחן.

– זהו האדון שליט! – קרא אשר בקול חוגג – משורר צעיר... ואלו הם בעלי־ביתי הנכבדים. האדון הרמן... ובעלת הבית מרת...

האדון הרמן, יהודי קטן־קומה עם שרשרת על לבו קפץ לקראת שליט, תקע לו את כפו ולחץ את ידיו שעה מרובה.

– כך, כך, משורר צעיר! אני שמח מאד, ודאי לא משורר עברי. רוסי? – כן? –

– עברי, עברי – קרא אשר.

– אם כך, איני מתקנא בו כלל – דבר היהודי עם השרשרת בקול דק ומצלצל מתוך הבעה של בוז על פניו. – משורר עברי? – ואם תאמר?... שאל היהודי בקול מרובה־המשמעות.

– ואם תאמר: מה נאכל? – סיים שליט את סופו של הפסוק מתוך רגש של תעוב גמור – דבר זה אינו נוגע, כמדומני, לאדוני.

היהודי הרמן לא נפגע כלל על ידי תשובתו של שליט.

– אומרים, שספריו של שניאורסון נתרגמו לרוסית – קרא אחד האורחים.

– מה האדון סח? – קראה הגברת הרמן ומחאה את כפיה בהשתוממות

– עכשיו יצא שניאורסון שלנו מבית־המרחץ היהודי לתוך העולם הגדול – אמר האדון הרמן.

– שניאורסון הוא ענין אחר – אמרה בעלת־הבית – הוא גאון.

– ודאי, שניאורסון הוא ענין אחר – אמר שליט וברך את המסובים בתנועת ראש.

אשר, שעמד כל השעה, וידיו היו נתונות בתוך כיסי מכנסיו, תקע את כפו לשליט ואמר:

– כך, כך, אדוני שליט, אתה דר בכרך ו׳.

– כך, אני דר בכרך ו׳,

אשר זקף את קומתו ועמד בפני שליט כפקיד עליון המחכה להרצאת דין וחשבון של פקידו הנמוך ממנו.

— ודעתו של אדוני להשתקע בכרך ו׳? – אמר אשר וספק לשליט על שכמו.

– דעתי, דעתי – – השיב שליט ועקר את ידו מתוך כפו של אשר והזמין את עצמו לצאת בבהלה מן הבית.

– יסור־נא האדון שליט אלי בשעה פנויה – קרא אחריו אשר בחשיבות – יסור־נא. הנני לשרתו!

שליט רץ לביתו. טפו, מה מזוהם אשר זה! והזמן היהודי – מה מאוסים הם! הכל מאוס! שריון־הצב ועכבר, נשר ויונה. טפו, טפו! – להרדם, לשכוח. יפרוש־נא הלילה עליו את כנפיו, ומחר יתפרסם שמו בעולם. כי הן נפלא הציור ומחוכם, נפלא ומחוכם. ואולי לא יסור כלל לבית־המערכת. יעשה האדון זלצר עם כתב־ידו מה שלבו רוצה. יותר לא ישפיל את עצמו. מה מנוול אשר זה! לשכב, להרדם ולשכוח. הלילה יעבור עליו כהרף עין, ובשתים־עשרה יסור לבית־המערכת. ואולי יודפס הציור בגליון של מחר ויהיה פטור מן ההליכה. הה, צהלה! – עיפות, עיפות, הראש סחרחר. מנוחה, מנוחה גמורה! –

שליט כבר שכב במטתו. על המפתן עמד בעל־הבית, האדון ברגמן, ששרוולו היה נתון בתוך ידה של הגברת ברגמן. היא רקעה ברגלה על־יד מטתו של שליט.

– חיים! – קראה בעלת־הבית בקול המטיל אימים — הנהו! — שאל את פיו.

– אדוני שליט! אשתי מבקשת אותו... — אמר בעל־הבית בקול נמוך וקרב לשליט כדי פסיעה.

– אשתי? — בהמה גסה! — קראה הגברת ברגמן בקול היסטרי –

— אני מבקש...

— מבקש? – תרנגולת טבולה במים! – דבר דברים ברורים. שור הבר! —

– אשתי דורשת – – אמר האדון ברגמן.

– דורשת?... במפגיע... גוזרת...

– אשתי גוזרת, שהאדון...

– האדון?... האדון?... צו! צו! צו! – קראה בעלת־הבית מתוך תעוב.

– שמר שליט...

– שהקבצן יפנה את החדר! — קראה הגברת ברגמן בקול היסטרי.

– יפנה את החדר! – קרא אחריה בעל־הבית, כתלמיד החוזר על שעורו.

– וכעלות השחר! תיכף ומיד!

– תיכף ומיד.

– אח, למה? אמר שליט בקול של תחנונים — הלא ידוע הדבר. הן כבר שמעתי...

– ואם לא – קראה הגברת ברגמן – חיים, הבחור שומע את דברי? – אם לא – היא נענעה באגרופה אל מול שליט – ואם לא... אם יסרב הבחור...

– ואם יסרב? – שאל שליט בהלצה.

– מי יסרב? – מי יעיז לסרב? – חיים, שור הבר, תרנגולת טבולה במים, השמעת את דבריו של הבחור? — הוא אומר לגנוב ממני כף של כסף. חייה, הוי, חבל! –

– אני מצוה את הגברת לעזוב מיד את חדרי – קרא שליט סוף סוף בהתמרמרות.

– חיים! שיר חרש! השמעת את דבריו של הבחור? הוא אומר, שלא יעזוב מחר את ההדו. הה, חבל! –

– אדיני, ובכן תעזוב מחר את החדר, ובכן תעזוב — הרים ברגמן את קולו.

– אעזיב, אעזוב – ענה שליט בנחת – אולם לפי שעה אני מבקש שתצאו מזה ולא תכניסו מהומה לתוך מעוני... כי עיף אני.

– חיים! שור הבר! השמעת את דבריו? – הוא אומר להרגני. – הגברת ברגמן נרתעה מפחד לאחוריה – הן הוא רוצח. הצץ־נא לתוך עיניו. הן הוא הורג נפשות. חיים, תן לי את ידך. הוליכני־נא. סגור־נא את דלתו של הבחור במפתח.

הגברת ברגמן התיפחה פתאום בקול והתחי"ה להכות באגרופה על ראשה. האדון ברגמן נטל אותה בידה והוליך אותה. השכיב אותה במטה וכסה אותה בשמיכות. קול התיפחותה לא פסק.

– חיים! הוי, חיים! - טבול את האלונטית במים! ראה, חיים, מה היה בסופי? – הן אני עץ יבש. עור ועצמות, חיים. הנח את האלונטית על גבי הראש. הנח־נא. כך, כך. חזור וטבול את האלונטית במים, במים קרים, חיים! אל־נא תזוז ממטתי, חיים, כל הלילה אל־נא תזוז. והגן עלי מפני הרוצח. הוא חורש רעות עלי, חיים. הזז־נא את הכר אל הצד, לשמאל, וקצת לימין, וקצת למעלה. כך. לא כך. קצת למטה. הורד־נא את הכר. אל־נא תגע בי בידך השעירה. הרימני־נא קצת. וגרש את החתול השחור מתוך הבית. גרשהו־נא, כי בנפשי הוא. גרש־נא את הריחות הרעים מקרב הבית. סגור את דלתו של הבחור על מסגר, ושמור אותו, חיים! למה אתה עומד כגולם? — טפו, טפו - גנחה פתאום בקול - הוי, מי זה גנח בקול? – למה זה גנחו בקול? — חיים! בלילה הזה תתאלמן, אמור לי, שתתאלמן. אל־נא תכחד ממני. הלא אתעכך. הכלב השחור המתהלך על סביבי ומריח בי חכם ממך, חיים, שאתה

טפש בעל עינים בולטות. עינים בולטות טפשות הן, חיים. אמור, שטפשיות הן. התוודה חיים, התוודה, שטפשיות הן. ועינים אפורות מסוכנות הן, חיים. אני מתירא מפניהם. — היא התחילה פתאום לשיר בקול. — איני מתירא מפניהן. סגור־נא את דלתו של הבחור על מסגר, חיים. אל־נא תסגור את דלתו של הבחור על מסגר, חיים. מי זה התיז ממני את ידי? – ולמה מובדלת ידי השמאלית מגופי? – חיים, הוא יפתח את החלון ויקפוץ מעליו ויתפרץ בעד הדלת אלינו ויתקע סכין בבטני, הוא הכלב השחור. שמור־נא אותי, חיים. חיים, למה אתה בוכה בקול משונה כזה? הן אתה מפחידני. מי זה לקח ממני את קולי והניח לי במקומו קול זר? – למה הוא לי? חיים, למה הוא לי? – חיים, אתה שותק כבול עץ, חיים, כמלאך־המות אתה שותק. ולמה הוא מתהלך מסביב למטתי, למה מתהלך הסכין השחור מסביב לראשי? על מצחי הוא מתהלך. הלא אני אמרתי לו: מלאך־המות, סור ממני, ברח לך אל המקום, ששם צומח הפלפל השחור! ולמה לי שני קולות, חיים? אל־נא תזוז ממני. התרחק ממני כדי פסיעה, כדי שתי פסיעות, כדי פסיעה. כך, עמוד והצץ בי. למה אתה עומד? קרב אלי והצץ בי! כך. כך. כבה־נא את העששית, כבה, כבה. אתה אינך מכבה, אינך, אינך. למה אתה מעלה את הלהבה? – העלה, העלה. הדלק גם את העששית השניה, שתי עששיות, וכבה את עיניך, חיים, כבה, כבה. כבה את השמש בשמים. הוא מכה אותי בסכינו. ואחרי מותי, חיים, מה יהיה בסופן? -- אל־נא תתיפח בקול רם אחרי מותי. ואל־נא תשא אשה אחרת. מקברי אעלה, בשערות ראשך אסחבך, בקרניך אחזיקך ואעמידך כנגד השמש ואומַר לו: השלך אותו לתוך בור עמוק, כי הוא שוטה. חיים, הבחור לא ישלח אש בבית? — אי, טפו, ריח רעו בנים לא נתתי לך, ואתה מתפלל אל מותי, חיים. וכשאשתך תרד לתוך הקבר, מה יהיה בסופך, חיים? מה תעשה? גרש את הכלב השחור מתוך הבית, מתחת המטה גרש אותו, הדלק עששית בחדרו של הבחור, גרש אותו משם והושיבו על החלון. גרש את העכבר ההורק, גרש. אם תשא אחרת במקומי, תלד לך תינוק, חיים? – לא תלד, לא תלד, לא תלד. והשמש לא תלד, לא תלד. אתה חורש עלי רעות, חיים, חורש, חורש. אתה וכלביך חורשים עלי... אתה והם. אתה והם והם... אל־נא תציץ בי כמו שאתה מציץ בי, אל־נא תציץ בי כך, חיים. תהא מיתתך קודמת למיתתי. אתה קודם, אתה קודם, מזמה רעה קננה בלבך. מזמה רעה. מבקש אתה להניח אותי אלמנה. חיים, אל־נא תסגרני בידו של הרוצח. אל־נא. ומתי יאור היום, חיים? – למה בושש היום לבוא? – מי זה התיז את ראשו? – ולמה פתמו את פיו? – למה לא קרא עדיין היום? – כלום אינו יודע, שאני צופה לו, שאני צופה לאור השמש? חיים, העוד יזרח השמש או לא יזרח? – יזרח או לא יזרח? – ואם לא יזרח השמש, למה תהל הלבנה? למה? – [illegible] ושער? למה? – ולמה סובב הכלב השחור מסביב לראשי ושולח בי את סכינו? חיים, שאני־נא וטלטלני בתוך זרועותיך. הנח־נא אותי, חיים, בתוך עריסה ונענע אותי. אה – אה – אהו – התחילה הגברת ברגמז לנגן פתאום בניגון שמישנים בו את התינוק.

הגברת ברגמן התיפחה פתאום בקול רם, שהיה מתגלגל בחלל החדרים כצווחה אנושה של אם המבכה את בניה. היא בכתה וזמרה כאחד, ונגינת צרש יצאה בלולה עם הספד מר וקורע את הלב. היא הספידה כתנים את ילדיה־אפרוחיה, שלא באו לעולם ושראתה אותם בדמיונה, כשהם שטוחים מתים על הקרקע.

— וי וי לאם, וי וי, אללי לי, אללי לי, אפרוחי, אפרוחי! למה ירדתם לתוך קבר, לתוך בור אפל ועמוק, ע־מו־ק, א־ל־לי לי! וי וי, בא עליכם המות כ־ח־ת־ף! מבין זרועות אמ־כם — אמ־כם נזרקתם לתוך בור אפל. וי וי, חיים, וי וי, חיים! — פתח את ה־ד־לת של הבחור — הדלק את כל העששיות, הדלק, הדלק...

שליט התלבט במטתו כל הלילה לאורן של העששיות הדולקות ולקולותיה וגניחותיה של בעלת־הבית אשר עלו מתוך נדודי שינה. המצע הקשה, שהיה מפרק את עצמותיו, נשמט, כנראה, בכונה על ידי בעלת־הבית. עתה שכב על גבי מטילי הברזל, וכל גופו רעד מקור ומעלבון וממצוקות נפש. כזה היה ליל התקדש חג חייו, אור ליום הראשון, שבו צפה לראות את שמו מתפרסם בעולם. עוד בעצם הלילה ירד ממטתו, התכרבל בשמיכה, ישב על אדן החלון והיה מציץ אל תוך החשכה, כשבוי בבית־האסורים הנדון למאסר עולמים וסופר עם כל זאת את הרגעים.

וכשהכסיפו פני השמים, יצא מן הבית. השער היה סגור עדיין. כשעה שלמה עמד מבפנים וחכה לשוער. אחרי שיצא מן החצר ועבר כמה וכמה רחובות, השמיע שעון־העיר את השעה הששית. השוערים עמדו בשורה וזרקו מים מתוך כלי המזרק על הרחובות. שפך המים, ששטפו מכל עבר, הניס את שליט בכל רגע ממקום למקום. הוא רץ, רץ. השוערים הביטו בו בחשד. משעה לשעה היתה עוברת ביעף איזו מרכבה, שישב בה איש או אשה. שכורים ושכורות היו מתנודדים. הנה שכור ושכורה שלובי־יד והם פולטים לתוך חלל העולם נבול־פה, כמתקנאים בטוהר העולם ומבקשים לנבלו בהבל־פיהם ולהתנקם בו נקמת טומאתם. בשוק הדגים כבר החל המשא־ומתן. הנה חצי השעה השביעית. עוד חמש שעות ומחצית. והנה נושא עתון ה„השקפה". הבה לי גליון, הבה, נער! הבה גליון לסופר גדול, שציורו בא בדפוס! הבה גליון, הנה הכסף! — לא, כסף אין. כלתה פרוטה מכיסו, והוא לא הרגיש כלל בדבר. הנער זרק בפניו איזו מלה של קללה, חטף את הגליון מידו וברח. אולם עינו של שליט כבר עברה על פני הגליון, והשם „פסח שליט" לא הזהיר מתוכו, אותו השם, שבת־קולו תהא מתגלגלת בחייו, וקולו — אחרי מותו. עוד חמש שעות ומחצית. הוא יסור לבית־המערכת. יסור, יסור. למה זה הכבוד? והגאון למה? — למה יכבד האדם את נפשו, והיא מושפלת עד שאול תחתיה? היא מושפלת על ידי הבחור אשר, האדון הרמן, הגברת ברגמן, שפך המים והנער מוכר העתונים? — הכבוד למה, ולמה הגאון? — למה ברק עינים, ויחוס אבות למה? — הנה כבר הגיעה השעה השביעית. יסור או לא יסור? — בשתים־עשרה יחליט. ובין כך וכך שלום לך הויסלה הנהדרה, שהבאת לעולם את מיצקיוויץ'

ואת סלובצקי, את קספירוביץ ואת סטניסלב פז׳יבישווסקי. סטניסלב פז׳יבישווסקי! אשוטט־נא ברחובות ובשוקים ואבקש אותו. כלתה נפשי אליו, כי הוא לי דגל, הוא לי ניגון, הוא לי אח. ואם תמצאוהו מתגולל שכור בקופה של אשפה, הביאוני־נא אליו ואכרע על ב־כי לפניו ואשק את קרסוליו. אגולל לעיניו את ספרו על האמנות ועל המשוררים והחוזים לעם הפולני ואקרא לפניו בקול את דבריו המלאים חזון ושירה וכליון נפש – והתאספו סביבי אגודות אגודות וסיעות סיעות ועמדו למראשותיו של החוזה ואקרא בקול: שלו את נעליכם מעל רגליכם, כי קדוש גם המקום הזה! כי הנה שוכב המשורר על משואות עולם שחרב וחובק את אשפתותיו – הנה שוכב, ה׳זה המשורר. לאט, לאט לכם, החכמים והמנוסים. אל־נא תפריעו את דממתו ואל־נא תקפהו גניחה אחת מגניחותיו. סלחו, סלחו למשורר שהוקיע את קלונכם לנגד השמש. את חליכם הוא חולה ואת רפשכם הו׳א מוקיע! –

וכשהגיע חצי השתים־עשרה, כבר היה שליט נצב על יד השער של בית־המערכת, ולבו היה מנחש: כתב־ידי הוכשר או נפסל? – לבו היה נותן לו סימנים: אם יסור אדם פלוני לתוך חנות המכולת, סימן הוא שהוכשר, ואם לא, נפסל. אמנם אדם פלוני לא סר לתוך חנות המכולת, ואולם שליט התחרט מיד ונתן לעצמו סימן אחר, כדי לנסות את מזלו בפעם השניה: אם יימין רכב פלוני – כשר, ואם ישמאיל – פסול! לא, להפך, אם ישמאיל — כשר. מה? מה? כך או לא כך? – מילא, מה שעשוי עשוי. אמנם גם הנחוש השני לא הניח את דעתו, ואולם שליט ירק פתאום בכעס ותמה על עצמו על שנותן הוא ממש בסימנים תפלים אלו. ובכל זה היה לבו נוקפו.

ובשעה השתים־עשרה עלה שליט על המדרגות וסר לתוך חדרו של העורך האדון זלצר. העורך ישב על השלחן נטוי ראש, וידו היתה חורקת בעט על גליון של נייר. שליט עמד בקרן־זוית מחריש ומבויש, ולבו היה נוקפו בכח. העורך לא הרגיש בו כלל. שליט לא העיז לפתוח ראשון בדבור. הוא לא יכול לראות את פניו של העורך, שהיו נטויים. רק קדקדו של האדון זלצר היה גלוי לפניו, והוא היה מסתכל בו בלי הפסק ומבקש לדלות מתוכו את גורל חייו.

אחרי עשרה רגעים בערך הרים העורך את ראשו מעל גליון־הנייר ושאל:

– מה בקשתך, אברך?

– אתמול מסרתי על יד אדוני כתב־יד – גמגם שליט.

– ומה בקשתך, אברך? – שאל שוב העורך והציץ בו בעינים מטומטמות.

– מבקש אני לדעת...

– אם גאון אתה... ש – אמר העורך בהתול של בוז.

– הכבר עבר אדוני עליו?...

– מיד! – השיב העורך, וחזר וכבש את ראשו בגליון־הנייר וחרק בעטו. „מיד" זה מה פירושו? – התלבט שליט שעה מרובה בהתרתה של שאלה זו – ודאי כבר קרא והכשירו, שאם לא כך, היה מחזירו לו בשתיקה. ודאי עוד

דברים בפיו. הוא פסלו, שאם לא כך, היה מחייך אלי כמו רע. מילא, הלואי שהיה מחזיר לי את כתב־ידי! הן אין בו לא טעם ולא ריח, אין בו כלום. אפילו ניצוץ של כשרון אין בו. אין, אין. ואפילו אלמלי הסכים העורך להדפיסו בעתונו, איני כדאי. מובן מאליו: אלמלי הסכים, לא הייתי מסרב. רק בפעם זו... לראות את שמו מפורש, לראות במו עיניו את אותיות שמו, כשהן נדפסות — מה טוב, מה יפה! הן זהו עונג מתוק, כלטיפתה של יד רכה אשר לאשה אהובה. הן זהו עונג מתוק לנפש. אני מודה ומתודה בפני עצמי: צמא אני אל הכבוד, אל הפרסום. אולת היא – ואולם אמת היא, שאין לכפור בה, כך, כך, עד מתי? – הלב הולם, הולם –

אלו היו הרגשות שהכו את גליהן בלבבו של שליט וטלטלו אותו בכח עד כדי מכאוב.

העורך הרים שוב את ראשו ושאל את שליט:

– ומה בקשתך, אברך? –

– כתב־ידי... גמגם שליט בפחד.

– אה, אה... ומה שמך, אברך? –

– שליט.

– פסח שליט המחבר של הציור „הוא והיא" — אה אה... ומבקש אתה לראות את שמך בדפוס? — ובאותיות גדולות? — ודוקא אצלנו ב„השקפה"? — אה, אה... אכן... אכן...

האח, צהלה! – אמר שליט בלבו – הוא הכשירו, הכשירו...

טוב — הוסיף העורך – בעונג גדול – ... אם יצלח...

– האדון זלצר לא קרא עדיין? – לא קרא? – שאל שליט בבהלה וכמעט שבכה מכעס. העורך דבר בנחת ובקול נמוך:

– ציור זה מה טיבו? — סקיצה? קטע? רשימה? הלך־נפש? – הוי „הליכות־הנפש" הללו של בחורי ישראל! מבול של „הליכות־נפש" – אין מנוס מפניהם. והכל רצים אל „השקפה"...

העורך חזר וכבש את ראשו בגליון. שליט ישב וחכה.

– ובכן? – אמר שליט אחרי שקצרה רוחו.

– מה? – שאל העורך.

– האדון לא קרא עדיין? – האדון יקרא? או לא יקרא —

– עוד לא קראתי. אין לי פנאי.

לבו של שליט רעד.

– ואימתי תהא שעתו פנויה? — שאל מתוך קול מהול בבכי.

– אחרי שעה, אברך. סור־נא אלי אחרי שעה.

שליט יצא מן החדר. היה נע ונד בדחובות שעה ורבע. בכונה הפריז את המדה. וכשחזר פגע בעורך, שעמד אצל בית־הדפוס.

– ומה? – קרא שליט.

– לא יצלח! – נפשו של האדון חשקה באשת־איש... ידוע, ידוע. כל אברך דרכו בכך. ידוע, אברך...

– מה? – שאל שליט נבוך – לא יצלח בכלל או בשביל עתוננו לא יצלח? –

– בכללו... גלל, גלל, רוק. קרא־נא, אברך, בעיון את ספוריו של שניאורסון שלנו ותלמוד על פיהם את מלאכת הכתיבה, אברך. בחור מישראל אין אמנם דרכו להיות תלמיד. אמת. אולם אני איעצך, אברך, ללמוד, ללמוד, ללמוד.

– זהו ענין בפני עצמו! – גמגם שליט ולא שאל אפילו לכתב־ידו וברח מבית־המערכת.

מבויש יצא שליט לרחוב. תוגה היתה מוצצת את לבו. לא התוגה הרכה, המזהירה, אלא תוגה כבדה, כזו של אדם, שסטרו לו על לחיו. מה טפש לבו. אדם חולה. מפריז על ערכו. ואיך לא התבייש בפני עצמו בציורו התפל הזה? ואיך לא הבין למפרע, שאין בו לא טעם ולא ריח? ובכל זה... אולי יש בו טעם כל־שהוא. אולי יש בו. הוא נזכר פתאום בדבר, שלא קבל את כתב־ידו, הזר לבית־המערכת ועלה אל הקומה השלישית. כתב־ידו היה מונח על השולחן, החדר היה ריק. נטלו וירד עמו לתוך הרחוב. ישב על ספסל וקרא בו בעיון רב. מה תפלים הדברים! והוא הלא מפשפש מומים באחרים, בשימקין, בשניאורסון, בפישר ובברג... בושה וכלימה! – קנאה, צרות־עין ושנאת־הבריות. המומים הרעים הללו מצוים בו. חשכות, חשכות. עיפות. הוא שם ידו בתוך כיסו. נזדמנה לו פרוטה בת־חמש אגורות, מציאה מצא. ישב בתוך מרכבת־הטראם המקיף את כל הכרך. כאן, כאן. בית אחר אין לו — בכה לבו בקרבו – אין אב ולא הדר ולא כשרון ולא אהובה. ראשו היה סחרחר, עיניו היו מבולבלות, חולשת לב פנימה וענני אופל מסביב. יהודי אחד ישב כנגדו בתוך המרכבה ואחז גליון ה„השקפה" בידו. שליט הציץ בתוך הגליון כמתגנב. נזדמן לנגד עיניו מכתב מעירה קטנה. עבר עליו דרך חטיפה. כותב המכתב מספר מעשה בפועל שבעליו חשדו בגנבה של שעון, היה הפועל מתהלך ימים רבים כצל עד שאבד עצמו לדעת. טהור היה האדם הזה כתינוק ולא יכול לראות רבב כל־שהו על נשמתו. נשמה זו ירדה לעולם זה, כדי לעבור בו טהורה ומזוקקה ולהבהב בו רגע כברק, באו אחרים והעלו עליה רבב. היא לא מלאה את משלחתה ונסתלקה לה. אולם זה לא היה רבב, אלא פצע המטהר ומזקק את הנשמה שבעתים...

שליט חש פתאום באור גדול השופע ובוקע אליו בעד ענני האופל. האור הזה עלה אליו מתוך אותה העירה הרחוקה...

וכשירד מתוך המרכבה, פגע בנתן ובשמעון, שהיו מהלכים שלובי־יד. הם כוננו את צעדיהם לבית האוכל. נתן קרא בחדוה:

— הלוה־נא אלינו, חבר, אל סעודת החברים, שאנו עורכים היום – לכבודו של יום השלישי של פרשת לך־לך שנת הת"ת וכו' ליצירה. הן יום זה מכובד מכל הימים. כי יום השלישי של פרשת לך־לך שנת ה'ת'ת וכו' ליצירה יחיד ומיוחד הוא מיום ברוא אלהים שמים וארץ. למה נתכרכמו פניך, חבר? – צרור נקוב? כיס אחד לכולנו היום, חבר נכבד. הן בקשנוך היום בהדרך. —

וכשישבו החברים וסעדו את לבם, שאל נתן את שליט לדירתו, כי הן היום הוא היום האחרון.

– אין דירה! — ענה שליט בקול הגג. נתן עמד על רגליו ואמר לשמעון:

— כדאי היה, דוכס, שתכניס בחור חביב, כשליט זה, לתוך דירת מלכותך, הן גדול ורחב־ידים הוא.

שמעון הניח את כפת־ידו הרחבה על שכמו של שליט לסימן של הסכמה. נתן מחא כפיו בחדוה:

– מה טוב, מה יפה! – אני אבקר אתכם. בכל ערב וערב נשב שלשתנו, ושיחתנו תהיה קולחת. וגם כחולת־העינים תשתתף לפעמים בשיחתנו. מה טוב! –

בעצם היום הזה טלטלו שלשתם את חפציו של שליט והעבירום ,תוך חדרו של שמעון. לבסוף טיילו שלשתם ברחובות. נתן סח להם ספורי מעשיות של חסידים. שמעון זמר את הניגון „אונזר רביניו״. לבו של שליט היה רוקד מחדוה, יש מקום בשביל גוף זה. יש. והנפש השקה להעמיד את כל העוברים והשבים בשורה ולהפסיק את מהלכי של מרכבות־הטראם ולערוך מקהלה גדולה, ששירת „אונזר רביניו״ בפיה.

פרק כ

באותו הערב של היום השני, שבו היה שליט נודד ברחובות־הכרך ומעביר את מבטו המלא כוסף אל פני חלונות מוארים וכסויי וילונות של בתי־חומות, נזדמן נתן לביתו של האדון אייזמן. אצל הדלת מבחוץ נשאר עומד שעה קלה, מקלו בידו האחת וחבילה של ספרים, חבושה יפה ותלויה על גבי חוט, בידו השניה. הוא היה לכתחלה תוהה על בקורו בתוך בית זר זה, ולבו היה מהסס קצת. אולם מיד הזרה אליו שלותו הרגילה. ביד בטוחה משך בפעמון הדלת. לא עברו רגעים מרובים, ונתן כבר היה מסב בשלוה על יד השלחן, כפו היתה בוחשת בתוך כוס התה, והוא היה מספר מתוך התגלות לב עם הגברת אייזמן.

— רואה אני בהגברת – אמר – שהיא תמהה קצת עלי, על אשר החרדתי את מניחתה ובאתי לראות את פניה מתוך רצון לב לבד, קודם שהוזמנתי על פיה מפורש, והקדמתי מתוך כך את כרטיס־ההזמנה, שהגברת היתה ודאי מדיצה אלי אחרי עידן ועידנים. אני איני נותן ממש בענינים קלי־ערך כאלו, כל ישראל אחים הם. מתבולל אני, גברת נכבדה. מתבולל בתוך אחינו בני ישראל. מן הבדידות ברחתי, גברת כבודה. הבדידות אינה לפי רוחי. קשה לאדם מישראל הבדידות כמחט בבשר החי או כמו פתגם חריף של הסופר החכם רייכשטיין, החותך את השקר של החברה באיזמל. ביחוד קשה עלי הבדידות משעה ששחקה לי השעה ובאתי ממש לידי עשירות. שעורי שפת עבר רודפים אחרי, גברת כבודה, ממש כהבדידות. בטוח אני, ששעורי יכניסו לי בימים הקרובים כחמשים או ששים רובל לחדש. גדולה כוס חמין, שמחממת את

הנשמה עד היסוד. היא מפיגה את הבדידות. אכן נפלא הוא האדם, ופלאים דרכי חייו. האדם כשהוא יחידי אינו ולא כלום. אות קלילה. ענן על פני רקיע ביום קיץ. העמד בצדו כוס חמין – והאדם קם לתחיה. יש לו אחיזה בחיים. החלטתי לקנות בשבילי מעיל של חורף עם עטיפה של עור ברדלס. צאינה וראינה בנות ישראל! – והאדם המלובש מעיל חדש שוב אינו בהול בשעת הליכתו ברחוב. הבהילה למה? – פסע לך לאט, לאט, כאזרח העולם. עכשיו אני רץ כאילה. אני דולג. ולמה? -- כך! דבר שבשטות. ודאי המעיל הוא הגורם. פוסע לי אני היום בערב ברחוב, ולא כלום. ובקומה זקופה. עברתי על יד חנות של ספרים ורכשתי לי את שיריו של נירנברג. הגברת ודאי קראה את שיריו של משורר התחיה, גאון הגאונים, שאין דוגמתו, לפי עדותו של המבקר הנפלא שלנו, פינחסוביץ, בכל ספרויות־העולם. פוסע לי אני היום בערב. כך. הראש מורם. העינים משוטטות. מסביב לי בתי חומות, חלונות מוארים, וילונות מופשלים. ומעבר לחלונות מבצבצים פרצופים, עינים, חטמים, מבצבצים ומתחמקים. ואני – מבחוץ. מרגע לרגע יגלה לפני פרצוף של אדם, זוג עינים, חוטם, וכולם זרים הם לי. לא שאר־בשר ולא אח ולא רע. אמרתי בלבי: הנה ספרו של המשורר בידך, ספר הספרים, מהר לתוך חדרך, התחבא בתוכו, כבוש את הראש בספר ושכח עולם ומלואו ובוראו. ספר לו לספר־השירים, שבתוך העיר הגדולה מאד אין איש ואין אלהים. ופתאום האח! עלה על לבי זכרן של בנות־ישראל יפות־התואר והחן, מרת מלכה בת אברהם ומרת כחולת־העינים, שתיהן הן יפות תואר וחן, אלא שהאחת יפה קצת יותר מן השניה... עליתי, צלצלתי, סרתי. הה, מפח־נפש! – לא קול ולא בת־קול. ירדתי קצת מרוגז והחלטתי בלבי לתפוש את הבחור הדרומי, ששמו שליט, והוא פלאי, אדם נפלא, שיש בו דבר־מה... דבר־מה... דבר כזה, שאינו בי... אינו. ודאי אינו. הוא חכם ממני, ודאי. הלא אני איני מגיע אפילו לקרסוליו. ודאי איני מגיע. אני מיצר מאד, שהגברת לא זכתה לראות בעיניה את האדם הנפלא. הוא אינו מצוי אצל הדבור כמותי, אה, לא! – ודאי לא! –

בעלת־הבית, שהקשיבה לדבריו של נתן מתוך בת־צחוק, שאלה:

– מה השם? כיצד אמר אדוני?

– של הבנות? –

– לא – של...

– שליט? – פסח שליט! –

– פסח שליט! — חזרה הגברת אייזמן על השם הזה, והרגשה קלה חלפה את גופה כרעד. כריח נפלא של ימי הילדות הבהב לפניה השם הזה. אימתי שמעה אותו בפעם הראשונה? לפני... כן, לפני שנתים, קודם שיצא לו'. מפיה של אדלינה שמעה אותו. הגברת אייזמן קמה מעל כסאה, הציצה באספקלריה וישבה על הספה.

— רצונו של האדון בכוס חמין שניה? – שאלה והשתדלה בשעה זו לברר לעצמה את פרטי הדברים, שנאמרו על ידי אדלינה בצירוף השם הזה.

– בשמחה רבה! – ענה נתן, נטל את הכוס, הגישה אל המיחם ומלא אותה חמין.

– כן, כך! – אמרה הגברת אייזמן אחרי שתיקה ממושכה, שהופרעה לרגעים על ידי לגימותיו הקולניות של האורח — הוא דרומי? –

– מי? – שאל נתן, שכבר הסיח את דעתו מענין השיחה.

– אותו — במה הוא מתעסק? – אותו – – גם כן מורה עברי – אמרה בעלת־הבית.

– אותו... שליט? – כן, דרומי. מורה עברי? – לא, כמדומני. במה הוא מתעסק? – במה? דבר זה הוא סוד. סוד. ואולי דבר זה אינו כלל וכלל סוד. ואולי הוא עני שבעניים. מאנשי שלומנו. אולי! –

– ולמה אמר אדוני שדבר זה סוד הוא? – שאלה הגברת אייזמן בכדי לטפל בשם זה.

– כן, סוד. כלומר – ודאי. הוא גופו, כמדומני, סוד הוא, כן.

– אה, אה, זהו ענין אחר – אמרה הגברת אייזמן, ועל זכרונה צפו הדברים של אדלינה:

– רבקה, מה יפה את, מה זיונים פניך! הן את כבת עשר, ואפילו עלם כשליט היה מתקשר בך לאהבה...

כך הכריזה אדלינה פעם אחת בערב. יותר לא שמעה את השם הזה. ובכל זה נחרת משום איזו סבה בלבה. היא קמה מעל הספה וישבה על הכסא ועל מה דברו באותו הערב? על... על... הן באותו הערב היו, היא ואדלינה, מספרות בעניני אהבה. באהבה הבאה כסערה ועוקרת הכל מן השורש. הכל: את שטף הענינים, צרכי־היום, חובות־הבריות וכבוד הנשים.

היא קמה, נגשה אל האספקלריה והציצה בה כדי להוכח, אם פניה הם זיונים עדיין כבאותם הימים.

– ובכן יש תקוה, מר נתן, שבימים הקרובים יקום עשיר חדש בישראל? – אמרה בעלת־הבית וישבה על הכסא על־יד האורח.

– אין ספק בדבר.

– ונזכה לראותו לבוש הדר במעיל של חורף עם עטיפה של עור ברדלס?

– שמחירו מעשרים רובל ומעלה.

– מעשרים רובל ומעלה? – אמרה בעלת־הבית בתמיהה. ואולם דעתה כבר הוסחה מבן־שיחתה. היא היתה רצה, רצה, ולבה היה נוקפה מפחד. היא היתה בודדה על פני שדות שוממים ובורחת במשעולים מפני הרהור האהבה הרודף אחריה. אולם היא חשה תוך כדי בריחה, שהרהור זה רוחש במעמקיה, שבעיקר הדבר הוא רוחש תמיד במעמקי לבה תחת שכבה עבה של אפר מקלה, לפי שהיא הוגה בו תמיד ונושאת אותו בחובה כילד של חטא, וחי הוא לו תחת סף ההכרה חיים מיוחדים. כי הנה זה הגוף (הגוף היפה – לחשה לעצמה) וזו הנשמה (הרכה – לחשה לעצמה), אהבתה ושמחתה, הם בריה אחת, השייכת לו, להאיש,

שכבודו חביב עליה כגופה, לבעל המזג הנעלה, למשה... שאשה כשרה היא, כשרה... אולם הרהור זה הרוחש במעמקי הלב, הוא בריה שניה, הנושמת מאויר אחר לגמרי ונמצא מחוץ לגדר האסור והמותר.

על צד האמת לא יכלה לברר לעצמה כהוגן את טיבה של הפלגיות הזו שבהויתה, אולם בטוחה היתה בצדקתה.

וכלום אין זה מעשה חטא? — קטרגה על עצמה. ומיד המליצה על עצמה:

— חטא? לא. הן הוא אינו מגיע לידי מעשה. ואפילו לא לידי הכרה. חוץ... מרגע זה. רק רגע אחד. היא תעלה מנבכי הויתה את ההרהור הזה, את התשוקה המעוממה ההיא, תגיש אותה כלפי פנס הדמיון. היא תחטא רגע בדמיונה ותעקור אותו מיד משרשיו — לעולמים.

אולם דוקא לפי שתשוקה זו נדונה לחניקה התלקחה אחרי רגע בכח איתנים ופלחה את הויתה של הגברת אייזמן מתוך התגלותה היותר חריפה ויותר מוחשית:

— להשכיב על ברכיה עלם רך וחולם, הנושא בקרבו אהבה אנושה כמחלת עולמים, לראותו מפרפר וגונח מדלקת אהבה, ללחצו אל לבה — זה אויטו־דא־פי של העלם — כך... כך... ולינוק מתוכו, מתוך מעין הילדות...

הגברת אייזמן נדזעזעה. התשוקה הזאת, שבקשה תחילה על עצמה חיי רגע, האריכה בתוכה שעה גדולה, ואפילו בשעה שכבר התחילה מתכרכמת בחיבה כשדה לאור השמש העולה, עדיין היתה צורבת את אבריה, ולבה היה מתרפק עליה בשעת פרישתה ממנה.

— ומה הנשף של חברת „שפה ותרבות" בעיניך, מר נתן? — שאלה הגברת אייזמן.

נתן התחיל להרצות לפניה בניגון הנואמים את נאומו של פישר.

„להשכיב על ברכיה" — עלתה על מוקד־תשוקותיה, ופיה שאל:

— הקהל היה גדול? —

„ללחצו" — והיא שאלה:

— ומי מהם השתתף בהווכוחים? —

„עלם רך וחולם" —

— דואגת אני למשה, שלא שב עדיין —

„אני והוא בצל אילן ביום קיץ" —

— היום התאחר יותר מכפי הרגיל —

„דממה" —

— כמה השעה? —

„חרבוני קיץ. ערב".

— התשיעית? האמנם? —

„הוא מחבקני" —

— רצונו של מר נתן בכוס של תה? —

„הוא"...

— השעה התשיעית? היתכן? —

„ואני" —

— ומכל מקום אני דואגת למשה. —

היא נבהלה פתאום מפני עינו הבוחנת של נתן. הן פניה לוהטים. קמה, נגשה אל האספקלריה, הישירה את קומתה הזקופה ואמרה בלבה. „הן יפת־תואר ויפת קומה אני. פני מזהירים".

— אח, מה נורא קלסתר פני היום — אמרה לנתן — אני מתביישת להראות בפרצופי זה לעיני משה. כל הלילה לא ישנתי בשל סימקה׳ניו. סימקה׳ניו אינה בקו הבריאות. וי, וי, כבר הסחתי את דעתי ממנה. היא ודאי כבר הקיצה משנתה.

הגברת אייזמן יצאה את חדר־האורחים. סימקה׳ניו נמה בתוך עריסתה שבחדר־הילדים. על פניה השלוים היתה מפוזת בת־צחוק. אולם הגברת אייזמן שבה לתוך חדר־האורחים ואמרה בדאגה:

— אני דואגת לסימקה׳ניו. גם עכשיו שנתה מטורפת. כאילו היא רואה חלום בלהות.

ברגע הזה צלצל הפעמון.

— משה! קראה בעלת־הבית בשמחה ורצה לקראת הדלת. על המפתן עמד המבקר שיינר.

— ערב טוב, גברת בת־החן ויפת־התואר! — קרא שיינר בקול חוגג והכניס את ידה של בעלת־הבית בין שתי כפיו.

— ערב טוב, ידידי — השיבה הגברת אייזמן — שמח אני על האורח הנכבד.

— אוירו של הערב נפלא הוא — קרא שיינר, שהרגיש פתאום באדם הזה שבחדר ועשה את פניו זועפים.

— התודעו־נא, רבותי, זה לזה — אמרה בעלת־הבית — האדון שיינר ומר נתן, מורה עברי.

שיינר תקע לנתן את קצות אצבעותיו כמתעצל ושאל אותו, בשעה שהציץ בפניה של בעלת־הבית:

— מה שמו? —

— נתן. נתן ולא יותר.

— כך. מורה עברי — אמר שיינר והאהיל בידו על גבי עיניו כמעיין יפה בפרצופו של בן־שיחתו כדי להבחין בו — אה, זהו, נתן! — ודוקא נתן! — ומה חדשות בארץ, גברת אייזמן? —

— מה חדשות, אדוני? — הלא אדוני בא מן העולם הגדול!

— מה חדשות? — אנשים חיים, מתים ומשתגעים — השיב שיינר.

— ואדוני מה? חי, מת או משוגע? — שאלה הגברת אייזמן.

„היא טפשית גמורה — החליט שיינר בלבו — היא אינה ראויה לשום דבר, חוץ..."

— אני? גברת חשובה — השיב שיינר — אני? — בי את מוצאת את שלשתם. —

שיינר לחץ את שפתיו כמזמין את עצמו לשתיקה ממושכה, כשכעס בלבו על הבטלן הזה היושב בצדו.

— רצונו של אדוני בכוס תה? — שאלה בעלת־הבית.

— ובגלוסקאות.

שתיקה ממושכה שררה בחדר.

— ומה חדשות, אדוני הסופר? — שאלה בעלת־הבית.

— האדון הזה הוא המבקר שיינר המפורסם? — קרא פתאום נתן בעליצות — ואני לא ידעתי. הוא קפץ מעל כסאו — ובכן זכיתי לראות פנים אל פנים את מבקרנו החביב, מר שיינר. —

נתן נגש לשיינר בקפיצה, תקע שוב את כפו לו וקרא:

— אם כך, אני חוזר ואומר שלום לאדוני.

שיינר הושיט לו את קצות אצבעותיו מתוך העויה של בוז.

— ומה חדשות בעולם הספרות, אדוני הסופר? — שאלה הגברת אייזמן.

— אח, רק לא ספרות! — ענה שיינר ברוגז, הפסיק את שתיקתו והרתיע את כסאו לאחוריו ואמר:

— קצתי, שבעתי ספרות. נבחר־נא לנו עניני שיחה יותר עליזים.

— אדרבא, יבחר־נא האדון שיינר — אמרה בעלת־הבית.

שיינר שתק. קם, נגש אל החלון והציץ בעדו לתוך הרחוב. אחר כך עמד על יד נתן.

— מה שמו של מר? — שאל המבקר שיינר את נתן.

— נתן.

— אה, אה, שכחתי. הלא הוא דוקא נתן. כן, כך הוא שמו. דוקא נתן. חה, חה. ובמה עוסק אדם, ששמו דוקא נתן?

— בהוראה.

— מורה עברי הוא ודוקא נתן? —

— כן. כבר רכשתי לי שעורים לאלפים. ההצלחה רודפת אחרי על כל פסיעה ופסיעה. באתי לו׳, ראיתי ואין איש. אמרתי: מה לך בריה קטנה ודלה...

שיינר הפסיק את שטף דבריו ואמר:

— כן, כך. הוא מורה עברי. אכן גם זה הוא ענין תחת השמים.

— ענין או לא ענין? — שאל נתן בתמימות.

— ענין, ענין — השיב שיינר בהלצה של זלזול.

— יסלח־נא אדוני — אמר נתן — רצוני לשאול... הן אדוני נותן מקום לטעות בדבריו... האומנם?

— והיכן הוא בעל־הבית החביב? — שאל שיינר ולא השיב כלל על שאלתו של נתן.

— גם אני כבר דאגתי לו — ענתה בעלת־הבית.

— אדוני נותן מקום לטעות בדבריו — חזר נתן ואמר — ויש לסבור, שהאדון הנכבד, סופר עברי מפורסם, נוהג קלות־ראש בהוראה העברית.

— גם אני תמהה — דברה הגברת אייזמן ברגש — מתקשה אני להבין את כונתו של מר שיינר. כלום ההוראה היא חרפה לבעליה, וביחוד ההוראה העברית...

— ואיפה היא סימקה׳ניו? שאל שיינר.

– היא ישנה. שנתה מטורפת, כאילו היא רואה חלום בלהות. היא גונחת משנתה. כל הלילה היתה מתיפחת. בשלה לא נרדמתי גם אני כל הלילה – שקרה הגברת אייזמן בלא סבה ברורה לכך. אולם היא חשה, שהדאגה משרה על פניה חוט של חן ולפיכך בדתה אותה מלבה. היא היתה תמיד מפחדת להראות לעיני הבריות בפרצוף שקט ועלז, שלא יראו אותה בשלותה ובריקניות שבנשמתה.

– הן המורה העברי הוא המחנך של הדור החדש של עברים נאמנים!...– העיר נתן.

– הן המורה העברי אינו עוסק בהוראה בלבד – דברה הגברת אייזמן בהתרגשות סנטימנטלית וגנחה גניחה עמוקה – הן הוא מנהל לעם, כהן גדול, שר־צבא... אני מעריצה את המורה העברי. מי שיודע את חייו, כיצד הוא חי וכיצד הוא ניזון... אני כורעת ברך לפניו.

– הגברת היא קצת סנטימנטלית יותר מדאי – העיר שיינר בסרקסמוס והוסיף – סימקה׳ניו היא חולה? –

– לא חולה. היא אינה בקו הבריאות, ואני דואגת לה. אני כורעת ברך לפני המורה העברי, החי בצנעא ועובד בצנעא, ועבודתו היא עבודת הקודש, עבודת פרך. כלום לא כך הוא, אדוני שיינר? – אח, למה הוא צנוע כל כך בדעותיו? – הלא גם הוא ודאי מעדיף את המורה העברי. כלום לא כך? –

– אני מעריץ שוקולדה! – השיב שיינר מתוך לגלוג קל.

– מר שיינר משטה. תמיד דרכו בכך. רואה אני את המורה העברי המחנך את דור העתיד, הבורא מהפכה עיקרית ויסודית. כולנו זקוקים לחנוך חדש – דברה הגברת אייזמן בהתלהבות – בכולנו יש מין מגרעת, מין מיוחד – מין ליקוי בתוך המרכז – היה רגיל מכר אחד שלי לומר תמיד – הוא היה אדם חכם מאד. כלום מה חסרים אנו? – היה אומר – רק דבר קטן אחד: עור חדש, שרירים חדשים ונשמה חדשה – ולא יותר. הוא היה אדם חכם מאד. ועוד דבר אחד אנו חסרים: התלהבות, התלהבות של אמת, מתמידה. כהתלהבות של חסידים. החסיד – היה אומר אבי זקני – אינו לא אדם ולא מלאך, כי־אם שרף. ועוד דבר אחד אנו חסרים: תמימות. אין בנו היחס הפשוט, הישר, התמים אל החיים, יחס זה, ששכיח הוא אצל כל אומה ולשון. כלום תמים אתה, אדוני שיינר? – כלום תמימה אני? – אין בנו האהבה התמימה אל נכסי העם, אל קדשי האומה, אל מעלותינו ואל חסרונותינו. אנו עברים לאומיים ומכירים אנו תודה לעצמנו על כך, כאילו אנו גורמים נחת רוח למי־שהוא על ידי זה, שאנו מלמדים את בנינו עברית ומחנכים אותם ברוח לאומי. איני יודעת להשמיע כהוגן את הרעיון העיקרי שלי. הלא סוף כל סוף אשה אני – אמרה הגברת אייזמן מתוך קוקיטיות והישירה את גופה כלפי אורחיה – חסרים אנו דבר עיקרי. הלא אתה, מר שיינר, סופר אתה ומושל במכמני הלשון, המצא־נא לי את הביטוי. מרגישה אני בכל הויתי, שחסרים אנו מין דבר עיקרי – גם משה עמי בדעה אחת לגבי ענין זה – אנו העם היותר פרוזאי בעולם – היה אומר מכר אחד שלי.

כך דברה הגברת אייזמן מתוך התלהבות. היא היתה נהדרה בשעה זו. שיינר הקשיב לדבריה מתוך לגלוג קל, ונתן — מתוך השתוממות. אולם באמצע דבריה חשה פתאום, שכבתה בלבה אש ההתלהבות. היא נשתתקה. אולם לא נעלמה מעיניה הבעת ההשתוממות שהיתה שרויה על פניו של נתן. היא נהנתה מאד מדבריה, שנאמרו, לפי השערתה, ברגש ונהנתה מגופה הגמיש, מקולה. הנה אני בעלת עשרים -- הרהרה בלבה – בעלת עשרים ושמונה... לא: ושש – עשרים ושש – שקרה לעצמה, ובלבה היתה קבועה ודאיות, שהיא בת עשרים ושש – והנה פרצופו – היא הציצה כמתגנבת אל האספקלריה – ודאי נהדר הוא, בשעה שאני מדברת בהתלהבות – את מי אני אוהבת אהבה עזה? – את העם. את עם ישראל אני אוהבת. כל האש שמלהכת את הלב ויורדת לטמיון קדושה היא לעם –

אמנם לא היה ברור עדיין לעצמה מה תשפות על האש הזאת לטובתו של העם, אולם עצם הרעיון הזה בדח מאד את רוחה. היא נגשה לשיינר, ספקה לו בידה על שכמו ואמרה:

– רוחו של מר שיינר עכורה היום.

— מגעגועים! – ענה שיינר ספק הלצה ספק כובד־ראש.

— גם אדוני מתגעגע? – שאלה הגברת אייזמן ותפשה את עצמה על המלה „גם".

– הן, לא רק הגברת – אמר שיינר בהתול מר – הה, לבי מלא געגועים כים!

– אני הייתי תמיד מכירה באדוני, שנגוע־געגועים הוא – אמרה בעלת־הבית מתוך גניחה קשה, כמשתתפת בגורלו.

– הה, אני מתגעגע עד כדי שגעון! – דקלם שיינר.

– עד כדי שגעון? – שאלה בתמימות הגברת אייזמן.

מתוך השיחה הזו נתבדהה קצת דעתו של שיינר עליו. הוא שאל:

– הגברת כבר בררה לעצמה את הארג לשמלה החדשה?

– לא – ענתה מתוך גניחה עמוקה, שבאה לכפר עליה על שעוסקת בהבלים כאלו.

– על שום מה? –

— משה עסוק היה בימים האחרונים — שקרה הגברת אייזמן.

– אני הייתי יועץ לה שתברור לעצמה סאטיי די מרווליין – הגברת שניאורסון קנתה לה גם כן ארג זה.

– הגברת שניאורסון יפת־תואר היא? – שאלה הגברת אייזמן.

– הלא היא יפהפיה! – קרא נתן.

– מי שאומר כך, הריהו מעליב ביופי.

– אומרים, שהכופרים הצעירים כרוכים אחריה – אמרה הגברת אייזמן, והמלה „געגועים" טפחה פתאום על לבה.

— צעירים? – הטעים שיינר מלה זו מתוך התול מר. – כלום יש אצלנו צעירים?

– מר שיינר הוא פסימיסטן יותר מדאי, ממש כרייכשטיין – אמרה הגברת אייזמן בדאגה.

– אמת, אמת. בדבר זה אני דומה באמת לרייכשטיין. ולא רק בדבר זה! לכל הדברים! – עם ישראל לא הקים מקו־בו אלא שני סופרים של ממש: רייכשטיין הוא השני –

הגברת אייזמן חייכה ואמרה:

– אולם הגברת שניאורכון יפה היא. אני פגשתיה ברחוב בלויתו של צעיר אחד בעל שערות ארוכות. הכל הראו עליה באצבע: זוגתו של שניאורסון שלנו. בן־לויתה, אמרו, הוא משורר צעיר, מי שעתיד להתפרסם.

– להתפרסם? – ומשורר? – וצעיר? –

– הן, מובאים לו עתידות מזהירים, השמיעו גם את שמו ונשתכח ממני. ריבקין, כמדומני, או חנקין... לא, לא כך... מה שמו, מר שיינר? –

– ודאי, שימקין – אמר נתן.

– ודאי, ודאי, כן. בלי ספק...

– הוא חבר שיר נפלא בשם „בסירתי" קרא נתן.

– הוא חבר שיר „בסירתי"? – שיר נפלא? – שאלה הגברת אייזמן את שיינר.

– אם הגברת לא ידעה, לי מניין? – השיב שיינר בהתול.

– והיכן נדפס השיר? –

– בירחון „החיים".

– לא קראתי את החוברות האחרונות של „החיים" – אמרה הגברת אייזמן מתוך קובלנא על עצמה.

– ואני לא קראתי אפילו את הראשונות – אמר שיינר.

– למה מר שיינר משטה תמיד? –

– באמת – אמר שיינר ספק הלצה וספק כובד־ראש

– בעירי – אמרה הגברת אייזמן מתוך אותו הטון של קובלנא – הייתי קוראה בעיון את כל הירחונים והעתונים העברים. ביחוד הייתי אוהבת להתעמק במאמריו השוטי הערך של פינחסוביץ. ואת שיריו של נירנברג הייתי מעריצה. מאד הייתי מעריצה אותם. משה שלי כבר קנא אותי על דבר נירנברג. אני כורעת ברך לפני המשורר הזה. אולם מיום שיצאנו, אני ומשה, לו', נטשתי לגמרי את הספרות העברית, ומשה שלי הוא הגורם. תמיד היה מזרז אותי לקריאה, ובו' הסיח לגמרי את דעתו ממני. ואולי כבר נמאסתי עליו – הוסיפה מתוך קוקיטריה.

– בדבר זה אני מטיל ספק – העיר שיינר.

– כבר עברה כשנה, מיום שקראתי ספר עברי. –

– וכלום לא הפסידה – אמר שיינר.

„מגעגועים" טפחה שוב אותה המלה על לבה. אח, מה צובטת היא את הלב!

– אולם – הוסיפה בקול של תקוה טובה – עוד אחזור אל הקריאה. אני אזרז את משה. גם הוא התחיל להתרשל. המשורר הצעיר שימקין הוא באמת משורר גדול? –

– גדול? –

– לא? –

– גדול, גדול. נפלא! – קרא נתן בהתלהבות.

– אצלנו הכל גדולים. אפילו קטן המוטל בעריסה. מה שאצלם ננס, אצלנו ענק הוא.

– הגאון ברחוב היהודי – כלום יש דבר נלעג מזה? –

– הלא אלו הם דבריו של רייכשטיין הפסימיסטן – אמר נתן.

– אני משתוקקת מאד לדבר עם רייכשטיין – אומרים, שהוא סקפטיקן נורא –

– ומה זה היה לו לנירנברג, שפסק מלשיר בשירים? הן עם ישראל כולו עומד וצופה מראשית השנה ועד אחרית השנה לשיריו הנחמדים, המרוממים את הנפש הישראלית? – שאל נתן.

– מה זה היה לו למשורר הנחמד נירנברג שנשתתק? – שאלה הגברת אייזמן.

– הוא יצא לשמד. כלום אין הדבר ידוע להגברת? הן הוא יצא לשמד.

– האדון שיינר נשתגע. הבאמת? – אח, לא – –

– אדוני מעשן? – שאל שיינר את נתן.

– לא. לפי שעה – לא. לכשאתעשר, אקנה לי חבילה של פפירוסים – השיב נתן.

אח, מה זה צובט את הלב? — „מגעגועים" —

– בחור מישראל ואינו מעשן? —

– „להתחמק מכאן. להתחמק." —

– נטשתי את הסיגארות שלי מתוך שכחה בביתו של שניאורסון — הוסיף שיינר.

– רצונו של אדוני בפפירוסה? — שאלה הגברת אייזמן — אני אלך ואפשפש בארגזו של משה...

– אידיאה, אידיאה — קרא שיינר.

היא יצאה את חדר־האורחים ובאה לחדר־השינה. שהתה שם שעה מרובה. העלתה את לבת העששית. הציצה בפניה של סימקה, שהיו שלוים בשנתם. הציצה בהאספקלריה שעל־גבי הקיר. פניה לוהטים? — לא. ורודים־כהים. והעינים? — ובשעה שדברתי על עם ישראל? — אח, הלב, הלב! „מגעגועים" — לחשה לעצמה. לבי המסכן מתגעגע ויוצא ממסגרותיו. סימקה'ניו — לחשה בקול — אמך היא חוטאת. צל עלם נאה, חולם, מתרפק ומפרפר מדלקת אהבה מתגעגעת אמך.

היא צנחה על הכסא, ישבה, כפפה את ראשה ותמכה אותו בידה, שנשענה על השולחן. השתתה את לבה על הרהורי החטא.

– גברת אייזמן, איך? – נשמע קולו של שיינר.

היא נבהלה. הוציאה מארגז הקומודה פפירוסות וסרה לחדר־האורחים. היא אמרה:

– האדון שיינר כמעט שלא עורר את סימקה'ניו החולה משנתה.

הערתה האחרונה של הגברת אייזמן הכעיסה מאד את שיינר.

לקום ולצאת מיד – החליט תחלה בלבו. ומיד שנה את החלטתו - אדרבא, תחלה אצהיל את פני, שלא יהא העלבון ניכר לעין. הוא החזיר את פניו לנתן ושאלו מתוך דעה בדוחה:

– חושד אני במר... דוקא נתן... חושד אני בו –

– בי? — במה? – שאל נתן בתמיה.

— במה, למשל? —

– במה? — שאלה הגברת אייזמן.

– נחשו־נא – אדרבא, נחשו –

הגברת אייזמן הפגיעה שעה מרובה בשיינר, עד שגלה את הסוד. הוא חושד בהבחור, ודוקא נתן, שמושך הוא בעט סופרים...

– דבר זה מנין לו לאדוני? – שאלה הגברת אייזמן תחת נתן, שנתבלבל מתוך שאלה זו ולא ידע מה להשיב מפני הבושה.

– חזקה על בחור מישראל, שמושך הוא בעט סופרים – השיב שיינר.

נתן נענע בראשו בשלילה.

– חלילה וחלילה. כלום סופר אני? כלום יש בי שכל וסגנון נפלא ואמנות, וכלום רוח הקדש שורה עלי? - חלילה וחלילה — דיי בקריאה לבד. קורא אני, קורא ותיק. והלואי שאזכה להבין ספר עברי. חלילה וחלילה. הן מחוסר אני כשרון לגמרי. לא סימן ולא זכר. חלילה וחלילה. כלום שימקין אני? – או אפילו פסח שליט? חלילה וחלילה –

– אם כך, מקומו של יהודי זה בתערוכה – חי נפשי, בתערוכה. חה, חה - בחור מישראל - ולא נתפס לדברי ספרות. מי כבחורי ישראל שטופים בעניני ספרות? – כולם הם בטלנים, פורחים באויר, שטופים בדמיונות של הבל. בחורי ישראל הם אלמנט נרקב מאד. נרקב, פשוט נרקב.

– כולנו שוגים בדמיונות — העירה הגברת אייזמן.

– כולנו? – וזהו רקבוננו. וביחוד מאוסים עלי אותם מבחורי ישראל, שהם בעלי הובותיו של עם ישראל, הרואים את עצמם כגאונים, שלא מצאו להם מכבדים. אנו אין אנו מודים בכשרונם, פשוט, מפני רוע הלב. מאוסים הם עלי ביחוד. צרעת ממארת הם לנו, גברת אייזמן. שיירות שיירות הם באים לבית־המערכת שלנו – התלהב פתאום שיינר – הכל רצים דוקא לה„השקפה", קבע אותנו בדפוס! – כרוז זה יוצא מפיהם בבוקר ובערב. לחם ושעשועים! צעקו ההמונים ברומא. אלמלי ראתה הגברת בעיניה את הפרצופים הללו:

שקועי־גב, שקועי־לסתות, עינים בולטות, חורי־פנים, חצי משוגעים. דיקַדנטים, בקיצור, לא כלום, דברים בטלים...

– בנינו הם – המליצה עליהם בעלת־הבית.

– הם אוהבים את העם – אמר נתן.

– הם באים בטענות ובתביעות. שנוררי־עולם!

– אנחנו הזבל המגדל אותם – אמרה הגברת אייזמן.

– הם יולידו את המשיח – אמר נתן.

– הם עוברים את הגבולות ופורצים את הגדרים – קרא שיינר בכעס.

– תנאי־חיינו הם הגורמים – המליצה הגברת אייזמן.

– מהם יצא נירנברג, המשורר הגדול נירנברג – אמר נתן.

– קבע את דברינו בדפוס – צווחים ככרוכיא – ובשעה שבחור כזה מוסר לידינו את כתב־ידו, הוא עושה את עצמו, כאילו מזכה הוא אותנו בו, כאילו משפיל הוא את כבודו על־ידי־כך. הכל הם בבחינת הַמסון. כל בחור מישראל המסון הוא מלידה ומבטן. בחור כזה היה היום בבית־המערכת שלנו, חצי משוגע. עלה אל הקומה השלישית, ירד לשניה, חזר ועלה, רץ כמשוגע, התפרץ לבית־הדפוס, תפש לעורך בשרוולו על־גבי המדרגות ותחב לו את כתב־ידו, העורך מראה לי את כתב־היד. „הוא והיא" – כך שמו. אדם שדעתו נטרפה – וסופר! – בקיצור, לא כלום, דברים בטלים.

שיינר נשתתק לרגע. אחר כך התלהב פתאום ואמר:

– הבה ואספר לכם אפיזודה מענינת אחת. פעם אחת בשחרית אני יושב בחדר־עבודתו של שניאורסון. שניאורסון מקריא לפני בפעם העשירית את ספורו „בעולמות העליונים". אני נותן את לבו על המגרעות שבתוכו. הן אדם זה יותר משהוא מתקן הוא מקלקל. אנו מתווכחים, מתלהבים. פתאום: דפיקה בדלת! – הא אלֹהַ הקדוש – אבדנו! – אומר שניאורסון וצוח: אסור. – והדלת נפתחת. על המפתן כנגדנו עומד בחור כזה – הוא הרים את ידו באויר והראה על שעור־קומתו של הבחור – נעלי־יד לבנות. פרַנט. פורטפיל בידו. הבחור עומד. מה בקשתך, בחור? – שואל שניאורסון ומציץ בי, כאומר: הצילנו! – הבחור מתיצב כנגד שניאורסון, זוקף את קומתו. – הגעו־נא בעצמכם, עד היכן נתארכה קומתו של הבחור – לא אדם, כי־אם צל של אדם עם נטות היום – הבחור משתחוה כדז'נטלמן גמור – שיינר שרבב את שפתו התחתונה כדרכו של שניאורסון – הבחור נרתע לאחוריו כדי פסיעה ומדקלם. סופר אני! – אם אתה סופר, שניאורסון מה חטא? – שואל שניאורסון מתוך האירוניה השניאורסונית המיוחדה רק לו. כדאי היה לראות את שניאירסון, בשעה שיצאה מפיו השאלה הזאת. הטון היה אופיי ואירוני. הבחור כובש את ראשו, אחר כך הוא מרימו ופונה בתשובתו אלי: – רצוני להקריא להאדון שניאורסון את הדרמה שלי! – שב, אברך, וקרא – אמר שניאורסון. הבחור קורא. חוכא ואטלולא. לא צבעים ולא פרספקטיבה. בקיצור, לא כלום, דברים בטלים. אני ושניאורסון מציצים איש בפני חברו, והצחוק מתפרץ מתוך הפה בעל כרחנו.

ופתאום הרים שניאורסון את רגלו ורמז להבחור על סוליה שבנעלו — כדאי היה לראות את שניאורסון בשעה זו — אברך, ראה — אמר שניאורסון — הנה הסוליה של נעלי. ומה משפט הסוליה? — לטש הבחור עלי ועל שניאורסון עינים תמהות. היא קרועה? — שואל שניאורסון. ומה? — שואל הבחור בתמהון — קצת. אם כך, תקננה — מסביר אני להבחור. אני מיד השגתי את כוונתו של החכם שניאורסון — כלום רצצן אני? — שואל הבחור משתאה ומשתומם. — וכלום סופר אתה? — השיב שניאורסון בתמימות המיוחדה רק לו. צריך אדם להכיר את שניאורסון על בוריו, כדי להבין, כמה מן הגיחוך היה במחזה זה.

שיינר צחק בקול. גם נתן צחק. רק הגברת אייזמן לא צחקה כלל.

— שניאורסון אוהב נשים? — שאלה פתאום הגברת.

— מי ממנו אינו אוהב נשים? — השיב שיינר והרהר בשעה זו בלבו:

„היא לא צחקה כלל. המעשה לא בדח כלל את דעתה, לפי שהיא טפשית ואינה משיגה את הנלעג" —

— שניאורסון יפה־תואר הוא? — חזרה ושאלה הגברת.

— הגברת לא ראתה עוד מימיה את שניאורסון? — תמה נתן.

— לא, אפילו לא פעם אחת. ומר שיינר רואה אותו בכל יום? — שאלה בערמה.

— יותר מכפי הצורך — השיב שיינר.

— הוא מקבל את כל איש בסבר פנים יפות? — שאלה הגברת אייזמן.

— את כל... אשה — השיב שיינר.

— האדון יציגני לפניו? — משתוקקת אני להכירו פנים אל פנים.

— כן. לכשתהיה הזדמנות לכך —

— ואימתי? —

— לכשתהיה הזדמנות לכך —

— באולם של חברת „שפה ותרבות" אפשר לראות את שניאורסון — אמר נתן.

— זו [illegible] — אל הנשף הבא. יואל־נא מר שיינר לסור אלי ולהוליכני אל הנשף. משה עצלן גדול הוא ואינו להוט אחרי הנשפים.

— טוב! — ענה שיינר וקם ללכת.

רוחו של שיינר היתה נרגזה. הוא חשב למצוא את הגברת אייזמן יחידה בביתה ולהזמינה לטייל עמו. ספור המעשה בהבחור הסופר־הרצען לא בדח את דעתה. היא כעסה עליו על שקרא אותה לצאת מחדר־הילדים. היא הפגיעה

בו להציגנה לפני שניאורסון, זקן אֲשמאי זה הלהוט אחרי הנשים — הוא החליט לקום ולצאת מיד מן הבית, לצאת בנחת ומתוך דעה מיושבה, ודוקא מתוך דבור של בדיחותא. בלא זה אי אפשר. פשפש במוחו דבור של בדיחותא ולא מצא לפי שעה.

רגעים אחדים עמד על רגליו עמידה זו, והיה נראה כנמלך בדעתו, דבר שאינו מוסיף לו כלל כבוד. ראה את הגברת אייזמן, שעמדה כנגדו בהדרתה זקופת קומה ומזהירה. החליט להתיז טפה של מרה בפניו של היופי החוגג הזה.

— גברת אייזמן — אמר בשעת לבישת המעיל — גברת חשובה, שמא תכבדני הגברת בפפירוסה שניה! — משבח אני את הפפירוסה, שרק היא נותנת טעם לחיים — —

— רק היא? — שאלה הגברת אייזמן מתוך עלבון.

— גם האשה — אמר שיינר.

— גם? —

— גם ה„גם" הזה עודו מוטל בספק — השיב שיינר כמנצח.

— כן, טובה הפפירוסה לאדם — התערבִ ביניהם נתן.

שיינר הושיט פתאום את ידו להגברת אייזמן בברכת הפטירה.

— אדוני יוצא? — ופפירוסה? — שאל נתן.

— כן, ופפירוסה! — הנה — אמרה הגברת אייזמן והושיטה לו פפירוסה.

— לא, אינו כדאי. כבר נסתלק החשק — אמר שייִנר, יצא מן הבית ולא ברך את נתן בשלום.

שררה דממה ממושכה.

— כך, כך — אמרה הגברת אייזמן — כזה הוא המבקר שיינר. כזה הוא —

היא נשתתקה. רגעים מועטים שהו הרהוריה על המבקר שיינר. הוא בז לה? — מבטל אותה? — אוהב אותה בלבו? — היא עלבה אותו היום. הוא יצא ופניו היו זועפים. הוברר... שמקושר הוא בי. הוברר שצדה אותו. רעיון זה גרם לה קורת־רוח מרובה. אולם מיד הסיחה את דעתה ממנו, והרהוריה חזרו והתעכבו על השם, ששמעה היום מפיו של נתן. הוא, הוא — ננעץ הרהור בלבה — ש־ל־י־ט־הגתה בדמיונה את השם הזה מפורש. ניצוץ אחד פרש מנשמתה ופלח פתאום את גלי־האופל של העתיד ושב אליה כיונתו של נח, שחזרה ועלה־התאנה בפיה.

— ברגע זה נמשך בפעמון.

— ערב טוב, רבותי! —

זה היה קולו של האדון אייזמן. הוא עמד פתאום אצלה. הגברת אייזמן לא הרגישה כלל בדבר. היא נזדעזעה. ראתה את עצמה כולה שקופה, וכל הרהורי לבה נקראים כמו מעל הספר. היא התחילה מפרפרת כיונה פצועה וחותרת להוריד לתוך חביון הלב את השם ואת התשוקה המחלחלת, להצניע, לכסות על קלונה — ופיה פלט בקול חוגג:

— משה, נחש־נא; מי בא לו'? — מי? —

– מי? – שאל האדון אייזמן.
– פסח שליט! – השיבה הגברת אייזמן מבולבלת.
– מי הוא שליט זה? – שאל האדון אייזמן, ששמע את השם הזה בפעם הראשונה.
– אח, טעיתי, משה'ניו! – ענתה הגברת אייזמן ותשב בפיה גרגר אבק מעל מעילו — אתה לא שמעת את שמו. הוא מכרה של אדלינה.
אחר כך לחשה לו באהבה:
– משה'ניו, היוצאים אנו לארץ־ישראל? –
ואחר כך הוסיפה:
– גם מר נתן יצא אתנו לארץ־ישראל. אימתי? הגד־נא: אימתי? – התחטאה בפניו כתינוק.
– אח, פתיוז, את שואלת: אימתי? – אימתי? – אדרבא, הגידי־נא את: אימתי? –
– נמהר־נא ונעלה, נמהר־נא. בחלה נפשי בו' – קצתי בחיים אלו. נעלת־נא, משה'ניו. וגם נתן יעלה עמנו לארץ־ישראל...
נתן מחא כפיו בשמחה. ואחרי אשר הלהיבו שעה קלה את דמיונם בפרטי העליה לארץ ובסדר־חייהם שם בקולוניה של יהודה קם לבסוף נתן ונפטר מהם.
הגברת אייזמן אמרה:
– כך, כך, מר נתן, התבוא לנשף הקרוב אל האולם של חברת „שפה ותרבות"?
– ודאי, ודאי. כל חברינו הקבצנים באים אל הנשפים.
– וגם אני, וגם אני בלי ספק. אתה מרשה לי ללכת אל הנשף הבא, משה'ניו? – שאלה הגברת אייזמן בקול של תינוק.
נתן יצא מן הבית כחוגג ונשא עמו את הדמות הנהדרה של האשה העברית זקופת־הקומה ויפת־התואר המסורה לעם ישראל ולבעלה הלאומי הנלהב, המדברת בהתלהבות קדושה על עם ישראל, בניו, סופריו וגורלו, ושמבטיה מכוונים כלפי המזרח, ארץ האבות. כל עורקיו רעשו בו משמחה. כל עצמותיו היו מרננות ומשתוקקות להקריב לעיניו של מי־שהוא את הדמות הנהדרה הזאת. להיכן הרגלים? – לחנקין ופייגין? לשמעון? לסוניה? – או לשליט? ודאי לשליט. ליה ישאל? – ודאי לשליט, כי הוא משורר. ודאי לשליט.
אולם את שליט לא מצא בערב זה בחדרו. וגם למחר, כשפגע בו עם שמעון, היה נזהר בדיבורו. הוא השמיע באזניו את שמה של הגברת הכבודה בלחש ומתוך דבור קצר. כשימצא את שליט יחיד, יצייר לפניו את דמות דיוקנה של הגברת הכבודה כמות שהיא. הוא שמר בלבו את הדבר.

תם החלק הראשון.

ח. ש. בן אברם

לילה

א

עם תחלת הערב הרגיש שמעון, שכח התפישה שלו נחלש, ואין הוא יורד די צרכו לתוך ענין הספר שבידו. העביר את אצבעותיו על מצחו ועל שערותיו, אחת ושתים ושלוש, מתוך כונה לפזר את ההרהורים הזרים והטורדים — ולא עלתה בידו. התחילו בלבו מוצצים ומכרסמים תולעים, ידועים לו משכבר הימים, וברקותיו התחילה תסיסה לוהטת. שרשי השערות התחילו דוקרים, קצת פה קצת שם, את עור הגלגולת, ובתוך החזה שלו חסר אויר לנשימה.

עזב את הספר הפתוח והתחיל מהלך ארוכות וקצרות בחדר, גייס את כח זכרונו כולו לזכור איזה דבר חשוב והגון, שיהא בכחו לתפוש, לכל־הפחות לאיזו שעה, מקום כל־שהוא במוחו, ולגרש משם את הצללים הכהים, המחוללים את מחולם המשכר — ולא עלתה בידו. המוח נתרוקן ונשאר ברשותם של אותם הצללים, שהתחילו זוחלים לתוכו מתוך כל הזויות, ואשר נסיונו המר העיד עליהם, כי מכיון שהם נכנסים, שוב אין תקוה לגרשם.

בזגוגיות החלונות של הבית שמנגד הוצתו שביבי־אור דוקרים, המגרים את אישון העינים ומכריזים על שמש שוקעת מאחרי החומות הגבוהות. עמד זמן־מה לפני החלון הפתוח, ובזוית אחת צנועה שבנשמתו צצה לרגע תקוה קלושה, כי המראה הנשקף לו מלמטה יפזר סוף־סוף את צללי הערב האכזרים וישביח את המית הדם הטורדת והפרועה. אך גם תקותו זו לא באה. הלב השוטה התחילו שולטים בו געגועים כהים ומעורפלים, צר נעשה לו המקום בתוך החזה הרחב והשעיר, והתחיל מתלבט בתוך כתליו מתוך חפזון מרובה וחדוה צוהלת לקראת הערב הקוסם ומבטיח הרבה.

עיניו תעו בחצר שמתחת ובקשו נקודת־אחיזה כל־שהיא לענין בה את מוחו, ולא מצא כלום. רצה לסור מן החלון, והנה נתקלו העינים מעצמן בגזוזטרא שמנגד ובריבה, שישבה שם מסובה בכסא־נוע, וידיה משולבות על גבי החזה שלה. רגע נתעכב מבטו בציארה ובקצה ההזה החשופים, גלש משום

על גבי קפולי שמלתה הצהובה והרחבה ונתקל בפוזמקה השחור. רגלה הימנית היתה מונחה על ברכה השמאלית וגלתה פוזמק שחור ורצועה לבנה של שמלתה התחתונה. נמשך מבטו אל אותה רצועה לבנה, המבהיקה והמגרה, כאותה פרסת ברזל אל האבן השואבת, נסתבך בה כאותו איל מתוך פרשת העקדה, והתחיל קורע ומגולל את שולי־השמלה הצהובה ומחפש תחתה את העור הנוצץ והחלק. הלב התחיל מרקד, כאילו עלה בדעתו לשבור את כותל החזה ולהתפרץ מתוך כלובו. גידים התחילו מתנפחים ברקות. בתוך חוט־השדרה התחילה איזו עדשה מתגלגלת מלמעלה למטה, בלסתות פרצה דלקה, בתוך הפה נסתתמו צנורות הרוק, נתיבשו החך והלשון, וכפות־הידים נתכסו בזעה.

— לעזאזל!

נס מאצל החלון. חזר לאחר רגע והוריד את הוילון. אך כל־זה ללא־הועיל. הריבה שבכסא־הנוע כבר קנתה לה מקום בתוך אחת הזויות שבהדר, שככה שם פרקדן, כשראשה נשען אל הקיר, עיניה סגורות, וארג־שמלתה שקוף לגמרי.

שמעון נזדעזע. נשך באכזריות את שפתו התחתונה ולחץ באגרופיו את הרקות הלוהטות.

– הרי הלילה מתחיל כבר. הלילה...

עצם את עיניו והתחיל מונה עד מאה.

– אחת, שתים, שלש, ארבע...

כשגמר את מנינו ופקח את עיניו היתה כבר הזוית ריקה. אך בתוך הלב צוחו עוד גלי־דם שואנים, הנשימה היתה קשה כבתחלה, ובתוך הרגלים הרגיש הולשה. העמידה כמעט שנעשתה עליו לטורח.

– הרי כן אי־אפשר. אי־אפשר...

הכניס מתוך המטבח כד מים קרים, עמד לפני קערת־הרחצה, פתח את צוארון־כתנתו ויצק את מלא כל הכד בבת־אחת על ראשו.

ב

בכונה עסק שעה מרובה בנגוב השער והפנים הרטובים. עטף במגבת את הצואר והיה מעביר את שוליה במתינות על פני המצח, מכניס אצבע כרוכה בבד המגבת לתוך אוזן, משהה אותה שם זמן־מה וחוזר ומכניסה לתוך האוזן השניה. עצבי הראש והפנים שקטו במקצת, הלסתות נצטננו משהו, וכפות הידים נתיבשה עליהן הזעה. במתינות מרובה ביותר החזיר לבסוף את האלונטית למקומה, רכס את פי כתנתו וחזר למקומו שאצל הספר הפתוח.

כעשרה רגעים ישב לפני הספר עד שהרגיש, שאין הוא מבין כלום ממה שהוא קורא. העינים עוברות משירה לשורה, אך בוגדות הן בשליחותן ואינן מוסרות למוח ממה שלפניהן ולא כלום. נמצא, שאף משפט אחד, אף מלה אחת לא נקלטה ולא נתרשמה בראשו. הבין שאין לו מפלט וקם מלפני השלחן.

הדממה והריקניות שבחדר העיקו, כריכות הספרים, שנשקפו מעל הגזוזטרא, עם אותיותיהן המזהבות נראו שוממות וזרות. מן הכותל נשקפה „החורשה הקדושה" של בוקלין, ובבואות הנשים הלבנות התחילו לוחשות על דבר מרחקים יפים, גנים ריחניים, חורשות זיתים ותמרים וחיי־כשפים אגדיים, ערפליים ומתוקים. שוב לא היו אלו בתולות לבנות ושותקות, כהנות יווניות מחרישות ותמימות: מתוך המסגרת האדומה נשקפו לו נשים. מתחת לסודריהן הלבנים צעקו גויות צעירות וקודחות. במקום דממת החורשה וקדושתה התחילו שירים לוהטים ולחשים צורבים מתפרצים לתוך אזניו...

ומתחת התחיל מתפרץ לתוך החדר שאון הערב הרגיל: צעקותיהם של תינוקות משחקים, פעמוניהן של עגלות־הטרם, קריאותיהם של מוכרי עתוני הערב וצלילי פסנתר מבעד לחלונות הפתוחים. מרחוק, מעבר לכתלים והתריסים המוגפים, התחיל רומז הכרך בקסמי אוריו, והמיתו התחילה קוראה, קוראה ומבטיחה. הלב, זה הלב השוטה, האמין מיד לכל הבטחותיו המוגזמות של הרחוב הנעור עם ערב והתחיל תובע שוב ולוחש וחולם על דבר גנים ופרדסים חוגגים, על צלילי תזמורת צוהלים ועל שדרות אפלות וריחניות שבתוך אותם הגנים. סח הלב על רחובות שטופי־אור ותנועה ונשים מקושטות וצוחקות. האזנים נעשו אפרכסות וקלטו את רשרוש שמלותיהן המרתיח. נחירי האף התרחבו וספגו לתוכן את ריחות בשמיהן הערבים והמשכרים. החדר נתרוקן רגע אחד מכל אוירו, ובשום אופן אי־אפשר היה לשאוף רוח.

הרגיש את עצמו כבתוך מכבש. הנשימה היתה תכופה וקודחת. הבל האף התחיל מכוה בשעת יציאתו את השפה העליונה, והעינים, שנתרבו בהן החוטים האדומים, אמרו לקפוץ מחוריהן.

— טפו!

ירק והוריד את אדרתו מן הקולב.

— הרי שוב אי כח עוד.

ג

ברגעים הראשונים לצאתו החוצה הוקל לו קצת.

מבעד לחלונות המחסנים התפרצו אלומות אור והתלכדו עם אור פנסי הרחוב הגדולים, המתנועעים עם הרוח בראשי העמודים. עגלות־הטרם הטסות הבהיקו בשלל פנסיהן וצלצלו בלי מעצור. קריאות רכבים התלכדו עם אלו של נערות מוכרות פרחים.

— שושנים מאוחרות! שושנים אחרונות!

עמד וקנה זוג ורדים. בסלקו לנערה את מחירם נגעו אצבעותיו באלו שלה. הנערה לא הרגישה בכך, הורידה את המטבע לתוך צלחתה והוסיפה לרוץ ולקרוא:

— שושנים אחרונות! שושנים אחרונות!

אך לו דיה היתה נגיעה קלה זו של הילדה, כדי להרתיחו מחדש ולטול ממנו את מנוחתו. לא הרגיש יותר בתנועה והשאון שברחובות, לא ידע באיזה רחוב הוא ולהיכן הוא הולך. עיניו נתרחבו, נדלקו בהן ניצוצות פראים והתחילו יורות חצים בפני הנשים שנפגשו על דרכו. הנשים, רובן, כמובן, לא הרגישו במבטים הללו כלל. אך יש שאיזו נערה היתה נתקלת בזוג העינים הללו והיתה מורידה את עיניה ומסמיקה מבוּשה ושמחה כאחת.

אצל איזה גן טיול נדחק עם ההמון אל אשנב הקופה, קנה כרטיס ונכנס.

השדרות הסמוכות לשער היו מלאות. מנגד, על־גבי הבמה, ישבו המנגנים ומחו את הזעה מפניהם. כנראה זה רק גמרו לנגן דבר־מה. נדחק עם הקהל הרב, ספג לתוכו את הריחות החריפים והשונים של שמלות־הנשים, ידו השמאלית חשה לרגעים נגיעה חמימה ולוטפת של שרוול־אשה, וראשו סבב עליו. מסביב הבהיקו שפתים עסיסיות, עינים מבריקות ופרחי מגבעות שונים ומשונים.

קצות אדרתו הפתוחה התבדרו במקצת, המגבעת נעשתה כבדה ביותר, והרגלים קשה נעשתה עליהן ההליכה. הלילה היה חם, אף כי טחוב קצת. האדרת היתה מיותרה והכבידה על הכתפים. יצא מתוך ההמון וסר אל אחת השדרות הצדדיות. כאן שרר אופל, והמטיילים היו מעטים מאד. פה ושם ישב זוג שכור־לילו ובדידותו. הרוח הניע את טרפי העצים הצהובים כבר ברובם, וממעל נראו שמים אפלים משובצים כוכבים מחישים ורחוקים. נזכר פתאם, שכל הערב לא הרגיש בכוכבים הללו. שוב נזכר שאינו מרגיש אף בנשימת הסתיו ההולך וקרב, באותה מדה, שהיה מרגיש בה לפני איזו שנים ואפילו אשתקד. צבת קרה ואכזריה צבטה את הלב.

– החושים הולכים וקרים. וכי זו היא כבר הזקנה?

הסיר את המגבעת והעביר את האצבעות על המצח ושערות הראש. אך אותה הצבת לא הרפתה.

– ומה תהא התכלית, עלם? הלא זוהי כבר מרת זקנה!

בקצה השדרה על ספסל נמוך ישבה אשה בודדה. כשקרב אל אותו ספסל התחילו פטישים קטנים הולמים ברקותיו, ובמרכז קדקדו התחילו מיני יתושים משונים תוקעים צפרנים חדות וארוכות. עבר סמוך לספסל וחזר ועבר פעם שניה. האשה הרימה את ראשה והסתכלה בו רגע מתחת לשולי מגבעתה הרחבים. פסע פסיעות אחדות וחזר ועבר על פניה, כשהוא מביט אליה. מפני האפלולית לא ראה את פניה, הרגיש רק שעודנה מסתכלת בו. עשה שוב פסיעות אחדות ונשאר עומד לפניה.

– מותר לשבת על־ידה? – קולו רעד, והמלים יצאו מגרונו מקוטעות ובלתי ברורות.

– ישב. הרי הספסל ארוך. – התשובה היתה שקטה וקרה.

ישב.

המוח נתרוקן ונתיבש לגמרי. בתוך כתלי הראש העיף נתחבטה רק שאלה קהה:

– עכשיו מה? ומה עכשיו?

לב התעלף. הפטישים שבתוך הרקות לא פסקו אף לרגע.

– מה עכשיו?

חבש את מגבעתו וחזר והסירה. הגיש את השושנים שבידו אל אפו ורכס שני כפתורים עליונים שבמעילו! הרי צריך לדבר דבר־מה! מה אתה יושב כך, גולם?

צריך, צריך... אך במה מתחילין? – חזר ופתח את כפתוריו. תקע עיניו בשכנתו כמבקש לעמוד על שרטוטי פניה. במה מתחילין?

– משעמם לשבת כך יחידה? — הוליד סוף־סוף מוחו העקר שאלה בנלית ואוילית.

שכנתו לא ענתה כלום. הסבה קצת את ראשה הצדה, באופן שהוא נמצא יושב מול ערפה. גל רותח התפרץ לתוך פניו, ואזניו התחילו יוקדות. ישב מבויש ונכלם, כאילו סטרו איש על הלחי. צריך היה לקום, לברוח – והתביש. התביש גם להשאר; הספסל נעשה קשה וצר.

חכך רגע את עיניו, קמט את מצחו ולא ידע להיכן יסתיר את ידיו, את ידיו עם אלה הורדים הארורים!

– הרי אינה מכירה בך! — הוליד שוב המוח המסכן הצלה פורתא. אחז בקש זה של הצלה, קפץ ממקומו ונס. נס כגנב שנמצא בגנבתו.

לסתותיו שהסמיקו לא הלבינו שוב גם אחרי שיצא מן הגן והיה מהלך מרחוב לרחוב. בת־צחוק חולנית עקמה את שפתיו ומתוך כונה להשתיק רגע את הפטישים שברקות, שלמרות הכל לא הפסיקו את עבודתן, לחש לו לעצמו:

– כך נאה לך! כי נאה לך! כך נאה לך, מזוהם שכמותך!...

ד

לאחר שתי שעות של הליכה נמצא באחד הרחובות המרוחקים ביותר ממרכז העיר. רגליו כבר היו עיפות. התחיל מחשב את דרכו. להיכן עכשיו? הביתה אי־אפשר. השעה קדומה עדיין, ועצבי הרי לא יתנו לו שם מנוחה בשום אופן. נזכר שלא אכל מן הצהרים והלך לבקש מזנון.

החדר הראשון של קפה „ויניציה" היה מלא. אד מתוק ומשביע עלה מספלי הקהוה והשוקולדה. עבר אל החדר השני וישב סמוך לכותל. הזמין כוס חלב והסתכל בזרועה החשופה של המלצרית הגבוהה והיפה.

ההבל החם העולה ומתמר מהספלים הרותחים ורשרוש שמלותיהן של המלצרות הרצות אילך ואילך שללו ממנו שוב את מנוחתו. העצבים התערטלו, וגלי דם התחילו מתפרצים מחדש לתוך הלב מתוך תביעה צווחת. הרגיש

שעיניו הדליקו את אבוקותיהן ונעשו חודרות וטורפות. כשנגשה אליו, הלוך וקרוב, הנערה המצטחקת והטס בידה, היה לו מין הרגשה, שכל פנסי־החשמל כבו בבת־אחת, ומתוך האפלה קרצו רק עיניה הלחות ויצורי גוה המסתמנים מתחת לשמלתה. העמידה את הטס ולא מהרה לסור מעל שולחנו. הסמיקה קצת, אך בת־צחוקה הקלה, התמידית, הפרופיסיונלית לא סרה מעל שפתיה. אחז בשתי ידיו בקרנות השלחן, שלא לקפוץ ממקומו ושלא להתנפל עליה. נשך את שפתיו ואת לשונו חליפות.

– בבקשה: זוג לחמניות.

ביאה את המבוקש ונשארה עומדת על מקומה הקודם. הסירה במברשת איזו פרורים מן השלחן ותקנה איזו פריפה שובבה שבתסרקתה.

– ומה יצוה האדון עוד?

האדון לא חדל לנשוך את שפתיו.

– לא כלום.

האדון קשה היה עליו הדבור, והגרון נעשה נחר ויבש.

– יותר לא כלום.

התרחקה. לגם לגימה מכוסו ותמך את ראשו בידו.

– שד משחת! מה זה נעשה לו? מה זה נעשה לו?

בראש התחילו גלגלים גדולים וכבדים סובבים על ציריהם ואתם יחד כל החדר, השולחנות, הנברשות התלויות מן הספון, הזקן הקרח שמנגד, עציצי הפרחים שעל הרצפה. עצם את עיניו ופקחן שוב. פרס מן הלחמניה ושם לתוך פיו, אך השנים לעסו בקושי, בית־הבליעה נעשה צר ואי־אפשר היה לבלוע. לגם שוב לגימות תפלות אחדות מן הכוס ונזכר פתאום, שכאשר אין תיאבון אין אוכלים.

נשען אל דופן הכסא וישב בלי נוע.

עברה המלצרית, ובדרכה נגעה זרועה החשופה והקרירה במפרקתו שלא במתכון. יין חריף ולוהט הוצק לתוכו. נעקר ממקומו ונקש בכף, שרטטה בין אצבעותיו ואמרה להשתמט מתוכן.

– כמה?

ה

השעה היתה מאוחרת, כנראה. שערי הבתים היו סגורים, והתנועה ברחובות כמעט שפסקה. הדרך לביתו היתה רחוקה, אך הרחובות האפלוליים והריקים כמעט, שהיו שוקטים ונרדמים, התחילו שוב קוראים ללב הנואל ומבטיחים — והלה האמין, ה א מ י ן ש ו ב. העצבים שנתערטלו עדיין לא ידעו מנוחה, ונדמה היה לו לשמעון, שנדידה מוזרה זו ברחובות העיר ולילה זה ימשכו עד עולם. הגויה הצמאה תתלבט כך עד אין סוף מרחוב האחד לשני, והראש כיון שנתרוקן ישאר ריק עד עולם. תמה היה רק משום־מה כבד הוא כל־כך ראש ריק זה, שהרי אין כח להחזיקו.

בקרני הרחובות נפגשו לו איזו זוגות מאחרים... מרחוק היו מגיעים לאזניו קטעי דברים וצחוק.

נחיריו התרחבו. שריריו נעשו מטילי עשת. אצבעותיו נכפפו מעצמן, נעשו אגרופים. גלים לוהטים ופראים חדרו מן הראש לתוך העינים, והללו נעשו אדומות, נוצצות ובולטות. הרגיש שעוד שעה של הליכה מטורפה כזו והוא יתנפל כזאב רעב על האשה הראשונה שתפגש לו בדרכו. הרחיב את צעדיו.

– הביתה... הביתה...

מתוך אחת הסמטאות יצאה נערה לבושה סודר כחול ועטיפה שהורה ושקופה על ראשה, חסמה את דרכו והלכה לפניו בצעדים מרושלים ובוטחים.

– יצאנית...

רטט חשמלי עבר בכל גופו, ברכיו התעלפו וכמעט שנפל. התחיל רץ. עבר על־פני הנערה והציץ לתוך פניה. פנים מלובנים בפוך, פה סמוך, עינים לאות וחצופות. צעדיו חזרו ונעשו אטים וקטנים. לבו, מלא תקוה ופחד, חכה לרגע שתשיגהו הנערה ותקרא לו, אזניו ספגו לתוכן את קול צעדיה על פני מפסעת האבן. אך הצעדים היו מרושלים כל כך, קטנים כל כך! לא, היא לא תשיגהו עד עולם... נראה לו מרחוק ספסל עץ, מהר אליו וישב. הנערה התחילה רוטנת איזה נגון והלכה הולכת וקרובה, הולכת וקרובה. עיניו נדבקו בה, ולבו התבוסס בדמו. הנה הוא כבר על יד הספסל. סבור היה שתשב אצלו או שתקרא לו, לכל־הפחות, אך היא עברה לה הלאה מרושלת ושקטה, רוטנת את ניגונה... קם ונשרך אחריה, נכון בכל רגע להתנפל עליה מתוך צעקה פראית, כאן באמצע הרחוב. הפנתה את ראשה.

– למה הוא מסתכל בי כך?

סוף־סוף הרי הרגישה בו – חגג שמעון את נצחונו, מה היא סחה? — את דבריה שמע, שמע ברור, אך לא הבין כלום. לא ידע מה להשיב ובא בשאלה מיותרה, מיותרה לגמרי:

– מותר ללוותה?

את קולו לא הכיר. מי־שהוא זר, זר לגמרי, דבר מתוך גרונו.

– בבקשה...

הלכו יחד. היא שקטה ומצטחקת, והוא אין־אונים ורצוץ, ושאגת פרא עולה ומתפרצת מתוך חזהו. נטל את ידה.

– להיכן היא הולכת?

היה בדעתה לחזור הביתה, אלא... והוא להיכן?

זרועה, שהיתה חבוקה רגע אחד בשלו, משכתו אליה, וידו הרגישה מתחת לסודרה נגיעת גוף חמים ורך. מהר ושחרר את ידו. סלדה נפשו באותה השרות הנכנעת לו שבתנועותיה. עברה צמרמורת בבשרו. נכון היה לטרוף, להתנפל, לצעוק ולנשוך, והרי זו נותנת לו את גופה לתוך ידיו. ב ד ר ר ר!

– למה הוא מביט כך?

הבחין בקולה נעימה של פחד. לא ענה כלום ואף את עיניו לא הוריד. זמן־מה הלכו שותקים.

– רוצה הוא, כנראה, שאמצא חן בעיניו... הרי כן?

לא ענה. לה, כנראה, היתה שתיקתו למשא.

– אוהב הוא רציניות? הרי גם אני רצינית.

גרשה את בת־הצחוק משפתיה והורידה את שמורות העינים. אה, שוב אותה השרות! סרטו דבריה את נשמתו, כמשור חלוד בבשר החי.

מה לו ולריבה זו? להיכן אתה, עלם? – ידע כבר שלא זו הדרך. אך ידע גם, שמפלט אין, ותקנה לא תהיה לו עד עולם.

הנערה לא הרגישה את עצמה יפה בחברתו של אדם שותק זה ובקשה להכנס עמו בשיחה, יהא מה שיהיה. פתחה את צוארון־מעילה, הורידה את קצות־עטיפתה השחורה וחשפה משהו את צוארה.

– חם לי. והוא, כנראה, קר לו.

– מנין לה זה? – ענה בכבדות והוברר לו באותו הרגע, כי כאשר אבד אבד.

– הרי המעיל... – הראתה על כפתורי אדרתו המרוכסים כולם. לא השיב כלום. השיחה נפסקה, ושוב עברו שכונה שלמה מתוך שתיקה. הריבה נסתה בפעם האחרונה:

– אוהב הוא פרחים? אף אני...

הושיט לה את אלה שבידו.

– בבקשה, תקחם־נא.

הריחה בם פעמים אחדות זו אחר זו. בעיניה ניצת לרגע זיק מאיר ויפה, שנשתמר שם בתוך העינים, כפי הנראה, מימי הילדות הרחוקים. האיר רגע ודעך.

אך שמעון לא ראה ברגע זה את עיניה. מה לו ולריבה זו? „בשר אטליז" נצנצה מחשבת פגול במוחו והרגיש שיותר אינו יכול. זעה כסתה את כל בשרו.

בקרנה של איזו סמטא עמד.

– לאן פניה מועדות?

– הלאה. – הראתה לאורך הרחוב.

– אם כן: להתראות. עלי לסור פה הצדה.

עכשיו הגיעה שעתה שלה לתקוע בו את עיניה.

– שמא ילוני?

לא שמע.

– מה?

עמדה תמהה ונכלמה.

– לא ילך אחרי?

– לא.

קולו היה יבש, והמלה התפרצה כמעט מתוך צעקה.

רץ וירא להביט לאחוריו. נדמה לו שניצל מסכנה גדולה, ולפנ רגעים אחדים הרי היה סבור שכבר אין מפלט.

– כך, אחא... כמעט, כמעט... כיצד קורין לזה גימנזיסטים? כמעט „שנפלת", אחא?

רצה להצטחק ולא יכול. עמד ממרוצתו והשתאה לעצמו. יחד עם רגש השמחה ל„הצלה" נולד בלב רגש שני של חרטה על שלא הלך אחריה.

– אוי! – חנק שמעון את צעקתו עד שלא התפרצה, הכניס אצבע לתוך הפה ונשכה עד כדי כאב.

הנערה נשארה עומדת בקרן הרחוב, מביטה אחריו ופרחיו בידיה, עמדה כך שעה קלה, משכה בכתפיה, תקנה את עטיפתה וחזרה על עקבותיה למורד הרחוב, כשהיא רוטנת מחדש את הנגון הקודם.

ו

בלי העלות אש בעששית, הפשיל שמעון את השמיכה, התפשט והתנפל לתוך המטה. ראשו כבד עליו. רגליו היו עיפות, וזעה כסתה את כל גופו. מרוצת גלי הדם בתוך החזה והראש לא פסקה, והנשימה היתה כבדה. לתוך היבושת שבפה נוסף עוד איזה טעם מר שבא ונתגלגל מן הלוע, ושפתיו היבשות גם בלי זה נתקמטו ונעשו מלוחות. הכר היה חם ביותר ולהט את האוזן, אפלולית החדר היתה שותקת וכבדה. בדיוטא שממעל נשמעו צעדי רגלים יחפות על־פני הרצפה, חריקת מפתח בתוך מנעול ונקישת דלת. אחר־כך הפריע את הדממה זבוב נדוד־שנה, שהתחיל מתלבט בזגוגיות החלון ומזמזם. לבסוף נשתתק גם הזבוב, ותחת הרצפה, בזוית החדר, התחיל עכבר צעיר מכרסם את הקרשים. כרסם, כרסם והתחיל מצפצף נואש: קרשי הרצפה עבים ביותר, ואין כל תקוה שיוכל להם.

כל זה היה ידוע משכבר הלילות והיה זה כבר, זה כבר לזרא. כטפות טפות של מים דלוחים הסתננו הקולות והתנועות הללו ללבבו החולה המתבוסס בדמו.

– להרדם... – התחנן הלב. אך מן הנסיון ידע, שהשינה לא תמהר לבוא. התהפך אל צדו השני. העכבר שנשתתק התחיל מכרסם את הקרש במשנה מרץ ומשנה כח ולשמעון התחילו נזכרים אחד אחד כל מאורעות הלילה עם כל פרטי פרטיהם המכוערים. נאנק.

– הרי אין כח עוד, אין כח!

עצם את עיניו והתחיל מונה עד מאה, עד מאתים, עד אלף, בלבד שירדם, כי הרי אין כח עוד.

מנה רגעים אחדים והפסיק.

מי־שהוא דחף את הדלת. על המפתן עמדה נערה באדרת הכחולה, הסתכל בה זמן מה עד שהכירה. אה! הרי זוהי אותה... זו שנס מפניה לפני שעה. עמדה וגחכה.

— סבור היה שנס? לא, יקירי!

סגרה את הדלת אחריה וישבה על קצה מטתו.

— ומה הוא שוכב כגולם? יעזור־נא לי, בבקשה, לפשוט את אדרתי.

לא השתומם כלל לבקור זה. התחיל פותח אחד אחד את כפתורי אדרתה. הבהיקה כתונת לבנה, צואר וזרועות חשופים. שמלה לא היתה תחת האדרת. תמה.

— כך היא מהלכת גם ברחוב?

צחקה הריבה:

— הרי מלאכתי בכך.

זרקה לו בפניו מלה גסה זו וצחקה. נדמה לו, ששרץ לח וחלקלק עבר במרוצה על גבו מתחת לכתנתו. נטלה את יד ימינו ושמה על בשרה. עור קריר וחלק נגע בקצות אצבעותיו.

— גופי יפה, הלא?

נעקר ממקומו. יותר אינו יכול, אינו יכול! מה לה כאן? בבקשה, תלך־נא. תלך־נא כל עוד...

הריבה צחקה.

— למה הוא כועס? הרי קרא לי. וכי אינו זוכר? אני מה? כשקוראים לי, הריני באה. צעקות אלו מיותרות הן לגמרי. שמא לא מצאתי חן בעיניו?

שמעון נמלט על נפשו. ישב על אדן החלון והוריד את ראשו. התחילה כועסת.

— אם כן למה קראני?

הוא תופף באותה שעה בזגוגית החלון וראשו מורד. נגשה וזרקה לו לתוך פניו את הורדים, שנתן לה ברחוב. הפרחים נשמטו לרצפה. גחן להרימם, קפצה אליו, הדקה בשמאלה את גזרתו, משכתו אליה ותחבה לו את ראשי אצבעותיה לתוך פיו.

— הא לך... הא לך... הא לך!

התפרץ לתוך נחיריו ריח זעתה, נחנק בזוהמא זו שבפיו וצעק בקולו הצרוד והנחנק.

ני רוצה! א־ני רוצה! איני רוצה...

מתוך הצעקה הקיץ. ראשו צנח מן המטה ונתלה לרצפה ובתוך פיו היה תחוב קצה השמיכה.

נאנח, תקן את הכר וחזר ועצם את העינים היגעות.

ז

נדמה לו, שהוא מתחיל כבר נרדם, והנה אותה בחורה, שהיתה יושבת עם תחלת הערב על הגזוזטרא שמנגד, יושבת על כסא־נועה בזוית החדר. באותה זוית גופא, שכרסם בה קודם העכבר. ידיה משולבות על חזה, ועיניה צמומות.

הסתכל בה שעה מרובה ונשתומם. כיצד לא הרגיש בה עד כאן? התחילה חדוה צוהלת רנה בתוך לבו. יצא מתוך קפיצה אחת ממטתו ועמד על־יד כסאה.

— מה לך? — את עיניה לא פקחה.

לא ענה כלום. צנח על ברכיו ונדבק בשפתיו אל אלו שלה. ינק וינק מתוכן אש מתוקה וריחנית, שהלכה ונתפשטה בכל עורקיו והציתה שם את העולם כולו.

— ילך־נא! ילך־נא! מה הוא רוצה הימנה? — התחילה ידה הקטנה דוחפתו.

— אה! מה הוא רוצה?!

נטל את ידה בזו שלו, חבק בידו השניה אותה ונדבק שוב אל שפתיה הריחניות והמשכרות.

הכתלים, החדר, העולם כולו נעלמו לבלי שוב עוד. נשאר רק שמעון והגויה העקשנית המפרכסת בתוך זרועותיו. שריריו נמתחו כמטילי עשת, והצהלה שבחזו הלכה וגדלה, הלכה וחזקה. קם מעל ברכיו והרים אתו מן הרצפה את הנערה. הקיף את גזרתה בימינו החזקה כצור ובשמאלו לחץ את ראשה אל חזו, עמד על רגלו האחת והתחיל סובב אתה כזביבון. הלב התעלף, נשתתק לגמרי, מת. ומתוך הגרון התפרץ קול ענות גבורה, צעקת נצחון פראית.

— אה — אה — אה!!

מתוך הצעקה הקיץ שוב.

ידיו משולבות על חזו, וכל גופו שטוף בזעה. כולו עיף ורצוץ.

החדר שרוי עדיין באופל. בעד סדק־התריס מסתננת רצועה של אור שחר הור וקלוש. על השולחן מלבין הספר שנשאר פתוח מאתמול.

– בוקר! בוקר!

ירד בקושי מן המטה. פתח את התריס ואת החלון ונשם מלוא ריאתו מאויר הבוקר הקריר.

אחר כך חזר על המטה ושכח, שמח, שסוף סוף עבר הלילה. התכסה בשמיכתו ונתכוין להרדם שוב. שכח שבעוד תריסר שעות יבוא לילה חדש ושעוד נכונו לו לילות רבים...

וילון החלון הלבן התנפח כשלחופית; רוח רעננה נשבה מן החוץ והפכה שני דפים בספר הפתוח.

אודיסא.

נְחַשׁ הַנְּחשֶׁת

מעשה *).

אמי קבלה את הדברים מאמה ואמה מאמה, זקנתה מזקנתה וזקנתה מזקנתה, דור מפי דור – ואמי מסרה את הדברים לי.

בהיות המלחמה הגדולה אצל אדרעי, בשנת השלשים ושמונה למסעי בני ישראל במדבר, אז היה בין השבוים, אשר לקחו בני ישראל מן האמורי ביום ההוא, גם עלם גר, בן אשה מדינית, גבה־קומה ויפה קדקד מאד, דישון שמו. כל היום ישב על הכלים במחנה עוג המלך, ולעת ע־ב עם בוא השמש נלקח בשבי. והאנשים מישראל חמלו עליו ועל יפיו ועל נעוריו ולא הרגו אותו בהרגם את כל אנשי הבשן עם הנשים והטף, כי היה מדיָני, ויקחוהו ויביאוהו עמם עד גבול ישראל אשר עם עיי העברים, ויתנו לו מקום בתוך בני ישראל בקרב שבט הגדי. אז תעלה אליו אל המחנה גם קטורה אמו לשבת עמו, ויקימו להם אהל קטן וישבו יחדו.

וכל המחנה מן הקצה עד הקצה ידע את המדיָני הצעיר אשר לו העינים החולמות ואשר רובץ העצב הרך על פניו תמיד ואשר עפים לו על ראשו התלתלים הצהֻבים כנחשים קטנים – ויהי מתהלך בקרב המחנה כחולם כל היום.

ממעל בערה השמש ותך את כל קדקד בתמהון, ומתחת להט החול כמו להבה ויהם את כל לב עד להשכיר – והעלם לא ידע ולא שם לב. יומם ירד עד שפת נחל ארנון, אשר עם כפר ערוער, ויעש לו הכה וישלך אותה המימה לצוד בה את דגיו, ויהי יושב כל היום וחולם, ובערב עלה מבקעת גד על ראש הר ההר, ויפצל לו קנה רך ויעש לו חליל, ויהי מחלל על פי חלילו עד לראש האשמורה – אז שמע כל המדבר מסביב ויקשב את הקול הרך, ויעצור רגע את נשמת רוחו. כמו כליון נפש ממושך ורועד עבר על כנפי רוח, עגום עד לאין מלה, ויהי כקול בוכים אשר נהנק, – והשמים האזינו, והכוכבים רעדו במסלותם. והאנשים והנשים אשר בקצה ההר מתחת יצאו מן האהלים, ויהיו עומדים

---

*) מן הסריה „במדבר. מעשיות ביבליות". הראשון מן הסריה הזאת הוא המעשה „מחולות" (כל כתבי דוד פרישמאן, כרך א, דף 35).

ושומעים ופוערים פה, ופתאם נאנחו ויחלמו גם הם. ויש אשר השליך העלם פתאם את חכתו מלפניו ביום ואת חלילו בלילה, ויהי תועה כל היום בערבות מואב, וילך כל הלילה במקומות אין איש, וכאשר עלה באזנו מתוך דממת הלילה קול יללת זאב רעב – ותחי רוחו רגע אחד וילך לקראתו. ואמו לא מנעה ממנו ללכת אל כל אשר יהיה רוחו ללכת.

ורק פעם אחת מנעה את חפצו ממנו. בהיות החג הגדול באבל שטים, והנערות מתאספות לפני בעל פעור לחל את מחולותיהן ולהקריב שם את קרבן בתוליהן, והעם עולה מקרוב ומרחוק, אז קם גם דישון ללכת אל השטים – ותמנע אמו ממנו את חפצו ולא נתנתהו. „אל תלך, בני, אל תלך! אם יקרה נפשך בעיניך, בני — אל תלך. שם הנערות תחלנה, והן יפות מכל בנות אדם ילודות אשה אשר היו על פני הארץ". והנער שמע ולא הבין ולא ידע. ואולם כל העם אשר מסביב ידעו פתאם ויתלחשו איש עם אחיו ויניעו ראש ויאמרו: „אכן נודע הדבר! משבט הדודנים הוא..."

והדודנים שבט קטן אשר נפלאות יספר בו: – מות ימותו האנשים ביום אהבם אשה. כי לא כאהבת יתר בני האדם אוהבים האנשים האלה: לא ברעש ולא במשובה, כי־אם ברוח. בכל יצורי נשמתם יאהבו ובכל גידי לבם ובכל בדי עורם ובכל חלבם ודמם. גם הצפרן הקטן אשר על בהן ידם יאהב, וגם השער אשר על קדקד ראשם יֵחר. כאש תאחז בם האהבה פתאם, והלב יהיה כמו נעורת. אז תלַחך האהבה מסביב את כל הלבם עד אשר יהיו כמו גחלת שרופה, וחדל לא יחדלו, וגועו באחריתם כגוע הנר אשר במנורה. והאשה האמללה ידעה את כל זאת. ככה מת לפני עשרים שנה גם אישה באהבתו אותה, וככה מת גם אחיה בנעוריו. בן עשרים ואחת דישון בנה, והוא לא ראה עוד פני אשה חשופת־צעיף עד היום ההוא.

והנער מתהלך בקרב המחנה וחולם חלומותיו. יומם ידוג את דגיו ולילה יחלל בחלילו. ויום אחד והוא יושב על עץ גבוה תלוי בין הענפים, כי קן יונים ראה ויהי עם לבו לשלח את האם ולקחת לו את האפרוחים – ברגע הזה ותראינה עיניו, והנה נערה עומדת מתחת. ושכרון כמו נזיד אש לוהט עבר אותו בו־גע זה ויזל בתוך כל עורקיו. אז עמד פתאם לבו רגע אחד מהכות — וברדתו, והנה נעלמה הנערה.

והוא לא דבר דבר וילך, לא חקר איש ולא שאל איש וילך, רק אחת ידע, כי מאחרי ההרים היא, כי צעיף לא כסה את פניה, וכזאת תעשינה רק הבנות אשר מאחרי ההרים, ויקם וילך אל מאחרי ההרים. בסגרו את עיניו ראה את תמונתה לנגדו, ובפקחו אותן – ותעלם. והוא הולך הלוך וסבוב את ההרים, רגע לא עמד מלכת. ככלב בוטח בריח אפו כן הלך יום ולילה וידע אל נכון כי בוא יבוא עד סכתה.

ובבואו עד אחת הסכות ויעמוד. אז ידע פתאם, ואיש לא הגיד לו, כי פה היא, ויום ולילה ארב לה. בקר עמד על ראש ההר אשר ממול סכתה ויארב, וערב רבץ בין השיחים אשר מאחרי קֻבתה ויחכה. ויום אחד, והיא

מתרחצת בנחל זרד בין הערבים אחרי נטות השמש, ולבה לא ידע רע — ודישון ראה אותה ערומה.

אז הלבינו פניו פתאם כמו השיד אשר בעמק יריחו

ובשובו אחרי ארבעים יום אל אהל אמו אשר בעיי העברים, לא הכירה אמו אותו. רק עוד כצל התהלך, והוא כושל ועיף ויגע מאד. בראשונה לא דבר דבר, ורק אחרי כן, פתאם, התנפל אל חיק אמו ויבך בקול גדול. ואחרי כן רבץ על הארץ בתוך האהל וישכב שלשת ימים. וביום הרביעי בלילה בהיות הדממה שאל ויתנו לו את חלילו. אז חלל בו – וכוכבי השמים אשר ממעל התחבאו, ועצי היער אשר מתחת חדלו מנוע, ויהי כקול בוכים אשר לא פי אדם יבכנו, כי־אם לב אשר עלה בו פתאם בקיע וישָבר בחצי. וככלותו לחלל לקח את חלילו וישברהו ואת שבריו השליך מלפניו, וירבץ על מצעו אשר בפנת אהלו ולא קם עוד. אז נמס בשרו מעליו מעט מעט כדונג, ונשמתו הבהבה בו רק עוד כנר טרם יכבה – והוא לא ידע מה היה לו.

ואולם אמו ידעה.

בימים ההם, בשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים, והעם חונה על פני המדבר, נטוש על פני כל הערבה, קצה המחנה בעיי העברים וקצה המחנה בצלמונה ובפונון ובאובות, ויתרם בדיבון גד ובעלמון דבלתימה, שבט פה ושבט שם, בודדים למשכנותיהם ולאהליהם ולסכותיהם – ואיש בא בחדש החמישי בשלישי לחדש בצהרים מאובות ויגיע עד עיי העברים. את אזורו לא פתח ואת שרוך נעלו לא התיר ואת תרבושו לא הֵרים, כי נהפז מאד, ויספר בחפזון ובנשמת רוח לוהטת את כל הנפלאות אשר נעשו עתה באובות ואשר ראה אותן בעיניו רק זה היום בבקר: – נחש נחשת תקע האיש משה על עץ גבוה, קשור אל נס ונשקף על פני כל הישימון, והיה כל חולה אשר יסור שמה ואת עיניו ישא אל הנחש והביט בו – וסרה ממנו מחלתו בן־רגע ושב וחיה...

ואיש עמד ושמע את הפלא, ויהי פיו פעור ורירו יורד, וישכח לסגור את פיו ויעמוד. ואשה מבשלת פתח אהלה מעט מָן בסיר בכיור אש אשר על שני גזרי עצים דקים, ובשמעה ותתחלחל מאד ותאחז בסיר ותרעד, ותִשָפך זרע הגד הלבן ארצה, והיא עמדה, וכף העץ עודה בידה. ואיש זקן בן מאה ושלשים יושב על פני אבן ומתחמם והוא מצעק כל היום כי ' לו, ויקם בכבדות גם הוא וינס ללכת ופניו מועדות לאובות.

ונער מנערי הלויים שמע את הדבר, ויתנפל על ברכיו פתאם ואת ידיו פרש – והעם רואים ונופלים על פניהם וכורעים.

וגם קטורה אֵם דישון שמעה בדַבר ההלך את דבריו – ותקשב מאד ותט את אזנה. אז החלה ת ק ו ה ח ד ש ה ל ה ח י ו ת א ת ל ב ה...

ובאובות אשר על פני מואב היתה התכונה רבה מאד. על פני הכפים ובחגוי הסלעים שכן העם למשפחותיו – ועל ראש ההר אשר לפני נבו התנוסס נס, עשוי ארגמן כלו, והנס קשור אל מוט, ועל המוט תקוע נחש עשוי נחשת,

אשר עשה אותו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. תבנית שרף מעופף עשה אותו האמן. גחונו אמתים ארכו, וטבעות עורו מעשה גלילים, מצֻפים קשקשים חלקים, ומן הגחון כתבנית צואר, אמה אחת ארכו, והצואר זקוף כמו נד נצב. וראשו עגול, ושתי עינים ירוקות לטושות ונוצצות מחוטבות בו, ופה לו פתוח ולשונו שסועה ותלויה החוצה – כלו מעשה חושב. ותהי הנחשת נוצצת בלהב השמש עד למרחוק...

והעם אשר מתחת מביטים למעלה, וחרדת קדש ורוח אמונה ורוח נשגבות ונפלאות תלבש את כל המחנה. ויש אשר חמת קדש תאחז אותם פתאם ופלצות אשר לא ידעו מה היא – ונפלו כלם על פניהם וכרעו על ברכיהם מפני מורא ההוד.

ולרגל ההר בנוים שבעה מזבחות על פני שבע במות, והכהנים ובני הכהנים והלוים ובני הלוים עוברים בקרב המחנה ולא יחדלו וקראו: „מי איש חולה והקטיר המזבחה, וסרה ממנו מחלתו ורפה וחיה!" והעם מביאים את חוליהם ואת נגועיהם ואת הכואבים, והם מנהיגים עמם פרים ואילים ובני צאן, ויונים ותורים וסלת משחת שמן נושאים עמם, איש ככל אשר תשיג ידו. ויהי העם מגישים בראשית רק את החולים נשוכי הנחשים, כאשר דבר משה, ובאחריתם הביאו גם את יתר החולים עם כל נגע אשר יהיה.

אז יצא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, ועדת כל הכהנים יוצאים אחריו, ועברו הכהנים במערכה, שבעה שבעה בטור האחד, ופינחס עובר לפניהם בראש. ופינחס נושא מחתה ועליה קטרת אש, והוא לבוש מעיל ארגמן ארוך ואפוד בד וחושן, ומגבעת לבנה על ראשו, ואחריו נוסעים עדת הכהנים, שבעה שבעה בטור, מחנה רב מאד, כלם לבושים מעילים לבנים, והם נושאים בידיהם לפידים בוערים בכדים, ובשולי המעילים רמונים ופעמונים, והלפידים בוערים, והפעמונים מצלצלים, הלוך וצלצל, הלוך וצלצל, ועלו כלם ובאו ונגשו עד המזבחות, והקיפו את המזבחות שבע פעמים יזמרו, הקיף וזַמר הקיף וזמר, ועתר הענן עולה מן המחתה וכסה רגע אחד את כל המראה – ובסור הענן והנה כורע כל העם על ברכיו, והחולים והדווים והכואבים שוכבים על הארץ ונושאים את עיניהם אל הנחש אשר ממעל, ונעוות עיניהם ושפתיהם נדות בדממה.

וחולים באים מכל המחנות אשר שם בני ישראל נפוצים על פני המדבר, מקרוב ומרחוק הם באים, ואשר אין בהם כח ללכת והובאו, יום יום יבואו ויום יום יובאו: מעציון גבר וממדבר צין, מהר ההר ומצלמונה, מפונון ומעיי העברים, מדיבון גד ומעלמון דבלתימה, וגם מבית הישימות: נשוכי נחש ונשוכי כלב, נגועים וידועי מחלה, דווים וכואבים ועורים ופסחים וחרשים, כל אלה באים ומובאים – והקטירו כל אלה אל אחד המזבחות או יגישו קרבנות אל הכהנים, ועמדו וכרעו ורבצו על הארץ ואת עיניהם הם נושאים אל נחש הנחשת אשר ממעל, וככה יביטו ולא יסירו ממנו את עיניהם – וחיו.

ובחדש החמישי בשביעי לחדש בצהרים באה גם קטורה אֵם דישון עד הנחש אשר באובות, ואת בנה הביאה עמה.

ואובות רובצת מתעלפת בשרב הלוהט בעצם הצהרים, והחול אשר מתחת

נאפה כלחם בתנור, קודח ומתלקח ולוהט, ויש אשר רגע אחד יזהירו גרגרי חול אחדים פתאם והיו כפנינים צהובות. והעם נחבא מפני להט הזלעפות הנורא באהלים ותחת השיחים ובנקרות הצורים. ושני המעינות אשר עם הסלע נחרבו ויעל אֱדם הלבן וינדוף. וכלב עצל עמד על יד המעין האחד הנחרב, ותהיינה עיניו הטרוטות דומעות בלי מעצור, ולשונו תלויה החוצה ומורידה ריר, ופתאם נבח, ויהי הקול איום מאד, ועלה ההד מן ההרים מסביב, אחת ושתים ושלוש, עד לחרדה, אז התנפל הכלב על פני האדמה ויתגולל בתוך החול אחת ושתים ושלוש, ואחר כן השתער פתאם על עץ ויישך את קלפתו בחמת רעל. – אך מראש ההר אשר לפני נבו נשקף אל פני כל הישימון הנחש העשוי נחשת וקשור אל מוט נשא בפתיל תכלת, והוא מביט בעינים נוצצות אל תוך הדממה האיומה.

והאשה נוהגת את בנה ותומכת בו בידה, כי לא יכול ללכת לבדו, ופניו לבנים כפני מת, ותבוא עמו עד לפני הבמות ותרביצהו על הארץ.

והעלם היגע נושא את עיניו היגעות אל פני הנחש אשר ממעל ומביט אליו, ועיניו קמות – ופתאם באו לו דמעותיו וישא את קולו ויבך.

ושפתיו היגעות נעו ותתלהשנה. ואחר כן והנה גם קול ודברים:

„נחֻשתן! לא חיים בקשתי, כי בקשתי רק מעט אהבה.

„גלמוד ויתום הייתי, נחשתן, ובטובה לא ראיתי. לא ידעתי בלתי אם את חלילי אשר דברה בו כל נפשי ואת דָגי אשר במים, והמה אלמים, לא ענו לי דבר.

„אז ראיתי את הנערה – ואני לא ידעתי כי ראיתי.

„ותהי לי כמו שלח בי נחש פתאם את שִנו – והרוש פעפע מעט מעט בכל דמי ובכל יצורי בשרי וגם בנשמתי.

„רפאני־נא, נחשתן, אם תוכל. ואם לא תוכל – וְמַתִי. ובמותי – לו רק ידעתי כי לא תמות עמי אהבתי.

„ולא מזבח אקים לך, נחשתן, כי פני הנערה היו לי למזבח קדש – ולא קטרת אביא לך, נחשתן, כי את כל דמי ואת כל חלבי ואת כל משמן בשרי הקטרתי. רפאני־נא, נחשתן, אם תוכל.

„ולו רק ידעתי כי עם תום החיים לא תתם גם האהבה!” – וידום.

ובנטות היום בטרם בוא השמש ויצא העם ממחבואו ובאו הכהנים ובא פינחס הכהן ונשא את המחתה והקטיר – והחולים והדווים והנגועים רובצים על פני הארץ ונושאים את עיניהם אל הנחש.

ודישון שכב כל הלילה, ועיניו נשואות גם הן –

ובבקר בעלות השמש על ההרים ותהיינה עיניו מביטות מחוריהן אל פני השמש העולה, והעינים פתוחות לרוחה – ויראו והנה מת הנער.

והאשה הביטה גם היא אל הנחש, ותארך מאד להביט בו – ואחרי כן לקחה את מתה ותקברהו בגיא אשר לפני נבו.

דוד פרישמאן.

תרגומים

בֵּין שְׁנֵי עוֹלָמוֹת

(הַדִּבּוּק)

אגדה דרמטית בארבע מערכות

מאת ש. אנ—סקי

תרגום ח. נ. ביאליק

הנפשות:

ר׳ סנדר — עשיר בבריניץ.
לאה — בתו.
פרידה — אומנתה הזקנה.
גיטל, בתיה — רעותיה של לאה.
מנשה — ארושה של לאה.
נחמן — אביו.
ר׳ מנדל — רבו של מנשה.
ר׳ עזריאל — צדיק זקן במירופול.
מיכאל — גבאי שלו.
ר׳ שמשון — רב במירופול.
א, ב — דַיָנים.
משולח — יהודי אורח.
מאיר — שמש בבית־הכנסת בבריניץ.
א, ב, ג — בטלנים.

חנן, הֶנֶךְ, אשר — בחורי הישיבה.
א, ב, ג — חסידים.
אשה זקנה.
אורח.
גבן, קִטֵעַ בקב שלו — עניים.
חגרת, יְבֵשַׁת־יד, סמויה — עניות זקנות.
אשה גבוהה ותְזֵרת, אשה ותינוק בזרועה — נשים עניות.

חסידים, בחורי ישיבה, בעלי־בתים, חנוניות, קרואי־החתונה, ילדים, קבצנים.

מערכה ראשונה ושניה — בבריניץ.
〃 שלישית ורביעית — במירופול, בבית ר׳ עזריאל.
בין מערכה ראשונה לשניה — זמן שלשה חדשים.
בין שניה לשלישית — שני ימים.
בין שלישית לרביעית — מחצית היום.

מערכה ראשונה

לפני הרמת המסך, בתוך העלטה, נשמעת זמרה חרישית ומסתוריתז

עַל מָה וְלָמָּה
יוֹרֶדֶת הַנְּשָׁמָה
מֵאִגְּרָא רָמָא
לְבִירָא עֲמִקְּתָא?
– יְרִידָה צֹרֶךְ עֲלִיָּה הִיא,
יְרִידָה צֹרֶךְ עֲלִיָּה הִיא.

המסך מורם לאט לאט.

בית כנסת ישן של עץ. הכתלים – מראיהם שחור, בלי טיח וסיד. מנורות נחשת משולשלות מן התקרה וקבועות בכתלים. ארון־קודש עתיק מחוטב עץ, מעשה פתוחים, במזרח. סמוך לו ה„עמוד״, עם „שויתי״ ומנורות ישנות עליו. באחת מהן נר של שעוה דולק, נר־נשמה. בכותל השמאלי, קרוב לשפת הבמה, פתח אל הרחוב, וסמוך לו כיור וכנו ואלונטית תלויה בטבעת. מרוחק מהם קצת – תנור מסויד ואצלו ספסל, שאיש יהודי, אורח, שוכב עליו ותרמילו למראשותיו. אצל הספסל – שלחן־עץ ארוך שאינו צבוע, וספרים מפוזרים עליו, ונר של חלב נעוץ שם בפי צלוחית. מסביב לשלחן, על גבי ספסלים, יושבים שלשה בטלנים, א, ב, ג, עצובים וחולמים, זה נשען אל השלחן. וזה יושב מוטה, כמסב. אחרי השלחן, עד לכותל שכנגד – ארון מלא ספרים, ואצלו, נשען אל הכותל שכנגד, עומד חנן, כשהוא צלול ברעיונותיו, וידו הימנית נתונה על גבי הארון. באמצע בית הכנסת – שלחן הבימה, אצל דלתותיו הפתוחות עומד מאיר כפוף ומסדר שם טליות ותפילין בתיקיהן. בכותל אימני, סמוך לשפת הבמה, פתח קטן לחדר מיוחד. באותו הכותל, לכל ארכו, שורה של אשנבים מעזרת הנשים, ספסל ארוך, ואצלו שלחן עץ, שספרים מפוזרים עליו. אצל השלחן יושבים 5–6 בחורי ישיבה. ובתוכם אשר, והוגים ב„גמרא״ בחשאי, מתוך תנומה. מרוחק מהם על גבי עמוד, סמוך לארון הקודש, יושב הֶעָנָךְ לבדו והוא משוקע בספר. בבית הכנסת אפלולית וצללים, ורוח עצב והזיה מרחפת בחללו.

בטלן א. ב. ג.

(מזמרים יחד בקול הולך וגוסס)

עַל מַה וְלָמָּה
יוֹרֶדֶת הַנְּשָׁמָה
מֵאִגְּרָא רָמָא
לְבִירָא עֲמִיקְתָּא ?
– יְרִידָה צֹרֶךְ עֲלִיָּה הִיא,
יְרִידָה צֹרֶךְ עֲלִיָּה הִיא.

(הפסקה ממושכה. כלם יושבים דומם כאבן.)

בטלן א (בנחת, כמי שמספר מעשה)

לר' דוד'ל מטלנא, זכרונו לברכה – היה כסא של זהב והיה חקוק עליו: „דוד מלך ישראל חי וקים" (הפסקה קצרה)

בטלן ב

הקדוש ר' ישראל מרוז'ין, זכותו יגן עלינו, היה נוהג מנהג מלכים. להקת מנגנים היתה מנגנת לשלחנו ועשרים וארבעה מיני כלי זמר בה. ויוצא היה במרכבה רתומה לשלשה צמדי סוסים אבירים.

בטלן ג (בחדוה)

ועל ר' שמואל מקמינקא מספרים, שהיה מטייל בסנדלי זהב... בסנדלי זהב...

הארח (מתעורר, מדבר בנחת, וכמו ממרחק)

ר' זוסיא מאניפוליא היה עני ואביון כל ימיו, מחזר על הפתחים, לבוש בגלימא של אכרים, וחבל קשור במתניו, ומצשי מופתיו לא היו קטנים מאלה של הטלנאי והרוזינאי.

בטלן ב (בתרעומת)

דבריך הם, במחילה, שלא כענין כלל. וכי להפליג בשבח עשרם של אותם הצדיקים באנו? כמה וכמה עשירים יש בעולם! אין מדברים אלא בגדלותם. בר דעת הלא יבין מאליו, כי גם הכסא של זהב וגם כלי הזמר והסוסים וסנדלי הזהב—סוד גדול צפון בהם, טעם כמוס.

בטלן ג

בוַדאי בוַדאי!

בטלן א

מי שעינים פקוחות לו – הוא יראה... הרב מאפטא, זכותו יגן עלינו, כשנזדמן פעם ראשונה עם הרוז׳ינאי בדרך, נפל על אופני מרכבתו ונשקם, וכשתמהו לפניו על כך, צעק ואמר: טפשים, כלום אינכם רואים, שזו היא מעין מרכבה של מעלה?

בטלן ג (בהתלהבות)

אַי, אַי, אַי!

בטלן ב

הלא זהו עיקר הסוד, שהמרכבה אינה מרכבה, וכלי הזמר אינם כלי זמר, והסוסים אינם סוסים, אלא כלם רק לבושים לגדלותם, כלים לאור הגנוז שלהם...

המשולח

הגדלות העליונה אינה זקוקה ללבוש.

בטלן א (בתם-לב)

טעות היא! אדרבא, הגדלות העליונה זקוקה ללבוש.

בטלן ג

גדלות שלהם – מי ישער! וכי יש להשיגה בשכל הפשוט

בטלן א

וכי קלה היא גדלות שלהם? השמעתם את המעשה בר׳ שמילקא מניקלשבורג ורצועתו? כדאי לשמוע: מעשה בר׳ שמילקא, שבאו לפניו שנים לדין, אחד עני ואחד גביר אדיר, תקיף גדול במדינה, קרוב למלכות. יצא העשיר חייב. נתמלא כעס והתחיל צועק ואומר, שלא יציית. אומר לו ר׳ שמילקא בנחת: „תציית ותציית. פסק דינו של הרב יש לקבל״. התמרמר הגביר והרים קולו עוד יותר וצעק: „בז אנכי לך ולרבנות שלך״. התיצב ר׳ שמילקא מלוא קומתו וגזר: „בזה הרגע תקבל עליך את הדין, ואם לאו – אני נוטל את הרצועה!״ כאן התחיל הגביר מחרף ומגדף. עמד ר׳ שמילקא ופשט את ידו ופתח תיבה קטנה משלחנו – וברגע זה קפץ ויצא משם נחש עקלתון — נחש הקדמוני, ונכרך מסביב לצוארו של הגביר... מה שהיה אחר כך – תשערו מעליכם. הגביר צעק: „הושענא, רבי, סלח לי, מחל לי, שמע אשמע ועשה אעשה ככל אשר תצוני – הסר מעלי אך את הנחש הזה״. ור׳ שמילקא חמל עליו ואמר: „עתה תצוה את בנך ואת בן-בנך אחריך לשמוע בקול הרב, פן יוציא את ה„רצועה!״

בטלן ג

חה, חה, „רצועה״ יפה היא... אין חקר לכחם! (הפסקה).

בטלן ב (אל א׳).

תמהני, ר׳ וואלף, אם היה המעשה בנחש הקדמוני. דומה אני, שטעות יש כאן.

בטלן ג (בתמיהה)

למה? מדוע לא

בטלן ב

היעלה על הדעת, שר׳ שמילקא מניקלשבורג יהא משמש בנחש הקדמוני? חלילה לו! הנחש הקדמוני מי הוא? הרי הוא ה„סמך-מם״ בעצמו, רחמנא לצלן (רוקק).

בטלן א (מתוך קפידא)

למאי נפקא מינה? מספרים מעשה שהיה, ושראוהו כמה בני אדם בעיניהם, וזה בא ואומר: אי אפשר! אני אומר לך בפירוש, שבכח קבלה מעשית הכל אפשר: הנה בעירה שלנו היה בעל שם אחד, בעל מופתים נוראים, שהיה מבעיר לכתחלה אש בבית על ידי שם ומיד חוזר ומכבנה על ידי שם אחר. יושב היה כאן ורואה את הנעשה במרחק אלף פרסא, מוציא יין מן הכותל, רואה ואינו נראה, — והוא האיר את עיני בענינים הללו. הוא היה אומר, שבכח קבלה מעשית אפשר לברוא גולם, להחיות מתים, להעלות שדים ורוחות, רחמנא לצלן, ואפילו את ה„סמך־מם" בעצמו (רוקק). בודאי לא מן הדברים הקלים הוא זה אבל הבקי בדבר — הכל יכול. באזני שמעתי זאת מפיו הקדוש.

המשולח

להעלות את ה„סמך־מם" אפשר רק על ידי השם הקדמון, שבכח אשו הגדולה נתכים ומתמזגים יחד הררי אל ותהום רבה...

בטלן ג

אין סכנה להשתמש בו?

המשולח (מהרהר)

סכנה? לאו... אבל יש שעל ידי עוצם התשוקה של הניצוץ אל השלהבת נשבר הכלי...

בטלן א

בעל־השם אמר לי, שהוא יודע את הסוד של השם הקדמון.

חנן

(שומע בכונה לכל דברי המשולח. פורש מן הכותל ופוסע פסיעה אחת אל השלחן; בקול חוזה)

ואיו?

המשולח (מציץ על חנן)

מי?

חנן (נותן עין במשולש ואחרי כן בבטלן).

בעל השם.

בטלן א

ואיו? בעירה שלנו, אם עודנו חי.

חנן

הרחק מכאן?

בטלן א

העירה? רחוקה מאד מאד. בעמקם של יערות פוליסיה.

חנן

מהלך כמה ימים?

בטלן

מהלך כמה ימים? כשני חדשים. ולמה אתה שואל זאת? אולי אתה אומר ללכת לשם? (חנן שותק). העירה — קראסני שמה, ושם בעל השם ר׳ אלחנן.

חנן

אלחנן? (לעצמו) אלחנן... אל חנן... המ!

בטלן א

כראי לראותו. (אל הבטלנים) מעשיו — פחדים נוראים. פעם אחת עשה בקבלה מעשית...

בטלן ג

אין מסיחיי בלילה בענינים כאלה, ובפרט בבית הכנסת.

בטלן ה

יפה השתיקה בקבלה מעשית, שהדבור מביא לידי תקלה, חס ושלום. כגון שיצא בשגגה איזה שם או צרוף מפיך, ונמצאו חייך בסכנה. כבר היתה כזאת לעולמים (חנן יוצא בנחת מבית הכנסת).

המשולח (מביט אחריו)

אברך משונה. מי הוא?

בטלן ז.

מבחורי הישיבה, כלי יקר!

בטלן ב

עילוי. ת"ק דפים גמרא שגורים על פיו.

המשולח

מאין הוא?

בטלן ג

מי יודע, מאין הוא? מי יכול לדעת?

מאיר (קרב אל השלחן)

מאחד המקומות בליטא הוא. מתחלה למד כאן בישיבה, הגה יום ולילה בגמרא. נחשב בין בחירי התלמידים, נסמך להוראה. ופתאום נעלם. אמרו, שקבל עליו גלות. זה לא כבר חזר ובא לכאן. נהפך לאיש אחר. נהלך כצל כל הימים, מתענה „הפסקות" משבת לשבת, שוהה במקוה כמה שעות רצופות. הבחורים אומרים, שהוא עוסק בקבלה.

בטלן ב (בחשאי)

כבר נודע הדבר בעיר. באים אליו לבקש קמיעות, אבל אינו נותן.

בטלן ג

מי יודע, מי הוא? אולי מן הגדולים הוא. כלום אפשר לדעת? ולהסתכל אחריו — סכנה (הפסקה).

טלן א (מפהק)

עת לישון.

בטלן ב (בגחוך)

מי יוריד לנו הנה את בעל השם ויוציא לנו יין מן הכותל! כוס קטנה היתה לי למשיבת נפש. יום תמים לא בא כזית אל פי.

בטלן ה

גם אני כמעט שרוי היום בתענית. רק בבוקר ברכתי „שהכל" על רקיק של כוסמין.

מאיר

המתינו מעט. כמדומה, שבקרוב נזכה ל„תיקון" יפה. סנדר הלך לראות חתן לבתו. יכתב נא, למזל, תנאים, ומשקה לא יחסר.

בטלן א

כבר נואשתי מן ה„תנאים" שלו. זה שלש פעמים יצא לבקש לו התן ושב ריקם. כאן החתן לא נראה לו, כאן — היחוס פגום, וכאן – הנדוניא מועטת. לא טוב לבדוק יותר מדי!

מאיר

סנדר רשאי לבדוק. אלהים ברכו בכל: עשיר, מיוחס ובת יפת תואר.

בטלן ג (בחום)

הו אוהב אני את סנדר. חסיד גמור! מחסידי מירופול! לב בוער!

בטלן ב (בקרירות)

מה יש להכחיש? חסיד נלהב הוא, אלא... שלא כך היה צריך להשיא את בתו היחידה...

בטלן ו

כלומר? פירוש הדברים?

בטלן ב

‚פנים בישראל, איש עשיר, מיוחס, שבקש חתן לבתו, לא נתן עיניו לא בממון ולא ביחוס, אלא היה בא לישיבה גדולה, הביא מתנה לראש הישיבה, וזה היה בורר לו בחור מן המעולים. סנדר אף הוא היה יכול לקחת לו בחור מן הישיבה...

המשולח

ואפשר שלא היה צריך לחזור אחריו במרחקים. מוצא היה החתן נאה לבתו בישיבת מקומנו.

בטלן א (בתמהון)

זו מנין לך? (הוא ובטלן ב. מעיפים עין זה בזה).

המשולח

אני אומר זאת בדרך השערה...

בטלן ג (בחפזון)

די, די. בלא לשון הרע! לא לקח – שמע מינה, כך נרם המזל. (אשה מתפרצת הביתה ומושכת אחריה שני ילדים).

האשה (צועקת בבכיה)

אוי ואבוי, רבונו של עולם, הושיעה נא! (רצה לארון־הקודש בלשון תחנה) אוי, ילדים קטנים, אפרוחים... נפתחה נא את ארון הקודש? נתנפלה נא לפני ספרי התורה! לא נזוז מכאן עד שתבוא רפואה שלמה לאמכם! (מסלקת הפרוכת, פותחת הארון ונותנת ראשה בחיקו, מרימה קול בבכיה) אלהי אברהם יצחק ויעקב! ראה מה גדול שברי, שעה לתחנתי! עשה למען האפרוחים הקטנים! אל נא תקח אמם מעליהם. (מרימה קולה). ספרים קדושים, עלו לפני כסא הכבוד והיו מליצי יושר על בתי החולה! אבות קדושים ואמהות קדושות! רוצו, בקשו רחמים על הנטיעה הרכה, שלא תעקר מן הגן, על השה שלא תטרף מן העדר, על היונה שלא תשולח מקנה (בבכי תמרורים). שמים אקרע בזעקתי, הרים אהפוך משורש, לא אזוז מכאן עד שישיבו לי עטרת ראשי, מאור עיני ושמשי! (הילדים בוכים).

מאיר (בא ונוגע בידה)

גניסא, אולי להושיב עשרה ולקרוא תהלים?

האשה (פורשת מארון הקודש)

אוי לי, אללי לי! ישבו לקרא תהלים! אנא רחמו עלי! מהרו ואל תמהמהו! יקר כל רגע! מלאך המות בפתח! זה יומים שהיא נוטה למות...

מאיר

בזה הרגע אני מושיב עשרה... אבל... יש לתת להם מה שהוא. בטלנים, אביונים...

האשה (נותנת לו מטבע. בנוסח של תחנה)

הרי לך זהוב אחד. יותר אין לי. בואו, ילדים, נרוצה לבתי מדרשות, נדפקה על דלתי בתי כנסיות... (יוצאים)

המשולח (לבטלן)

בבוקר צעקה אשה לפני ארון־הקודש על בתה המקשה יומים לילד, ועתה אשה מתפללת על בתה המקשה יומים למות...

בטלן ג

ובכן.

המשולח

הנשמה של הגוססת עומדת להכנס בילד העתיד להולד. וכל זמן שהאשה האחת עודנה חיה — חברתה המעוברת אינה יכולה לילד. וכשתתרפא החולה — המעוברת תפיל...

בטלן ג

אך עור כל אדם! עינים לו ולא יראה את הנעשה בארבע אמות שלו.

מאיר (פונה אל השלחן)

ראו, הזמין לנו הקדוש ברוך הוא זהוב אחד ל„תקון”. נקרא תהלים ונשתה „לחיים”, והקדוש ברוך הוא ברחמיו ישלח רפואה שלמה לחולה...

בטלן א

בואו ונקרא בחדר המיוחד. (לבחורי הישיבה) בחורים, מי מכם שיקרא עמנו תהלים יקבל רקיק של כוסמין. (מקצת מן הבחורים פורשים ויוצאים לחדר המיוחד. יוצאים לשם גם הבטלנים ומאיר. מקץ רגע נשמע משם קול קריאת תהלים בנוסח המקובל: „אשרי האיש אשר לא הלך” וגו'. המשולח נשאר לבדו, יושב דומם, מציץ תחלה בארון הקודש ואחר כך בחנן. חנן נכנס).

חנן

(פוסע לאט, עיף מאד, מאין כח לעמוד על רגליו. הולך באין מטרה, צולל ברעיוני לבו, רואה את הארון פתוח, עומד ומשתאה). הארון פתוח? מי פתחו בעצם הלילה? בשביל מי נפתח? (נגש ומסתכל בו). ספרי תורה... עומדים כחיים, צפופים זה לזה, שלוים ודוממים... ובהם צפונים כל רזי עולם, כל הסודות הנעלמים מששת ימי בראשית ועד סוף כל הדורות... כל השמות, כל הצרופים, כל הרמזים... ומי ידלה את הצפונות? מי יגלה את הנסתרות? (מונה). אחד, שנים, שלשה... תשעה– תשעה ספרים. כמנין „אמת" במספר קטן. ולכל ספר ארבעה „עצי חיים"—בסך הכל — ל"ו... שוב ל"ו... אין לך יום שלא יבא לידי מספר זה. ומה בא לרמז– איני יודע. אבל מרגיש אני, שסוד גדול צפון בו. ל"ו–עולה ב' פעמים ח"י. והוא גם – לאה. ג' פעמים ל"ו עולה חנן. ל"ו – משמעו „לו", כלומר, אליו. למי? ו„לאה" מה פירושה? (רועד) לא ה', בלעדי אלהים, חס ושלום! כמה נורא הרעיון, ועד כמה הוא מושכני אחריו!...

הנך (מרים ראשו מן הספר ומתבונן אל חנן)

חנן! מתהלך אתה כבעל החלומות...

חנן

(מתעורר ורואה את הנך. נגש ויושב אצלו. ו„בר לנפשו). רמזים אין מספר, ודרך ישרה אין. שם העירה קראסני, ובעל השם שמו אלחנן.

הנך

מה אתה סה?

חנן

מי? אני? לא כלום. מתבונז הייתי.

הנך

נשתקעת בקבלה יותר מדי. מיום שבאת לכאן, לא ראיתי ספר בידיך.

חנן (מתאמץ להבין)

לא ראית ספר בידי... ספר בידי... איזה ספר?

הנך

איזה ספר פתוח לפניך? גמרא, פוסקים? מהי השאלה?

חנן

גמרא! פוסקים!... לא ראית בידי, אתה אומר... (כחולם) גמרא — קרה ויבשה... פוסקים — קרים ויבשים... (מפסקה. הנער שב אליו. הולך ומתעורר בדברו). מתחת לארץ יש עוד עולם אחד, העולם התחתון, כדמות העולם אשר על הארץ מלמעלה. שם ימים רחבי ידים ותהומות עמוקות, יערות־עד ומדבריות נוראים. ועל פני הימים אניות גדולות הולכות ומשברים גדולים יהמיון. ובמדבריות תרעשנה סערות וסופות ופחדי עולם ישלטו בקרב היערות... ואולם אחת מנע מהם אלהים: את רקיע השמים. השמש לא תזרח שם וברקים לא ישלחו שם רמזיהם... וכזאת היא הגמרא! גדולה היא ונוראה מאד מאד, אין קץ וגבול לה, ואולם הרם לא תרים את האדם בלהבות־אש השמימה... לא כן הקבלה! היא תשלח ברק ונגלו כל שערי שמים לעיניך; עולמי עולמות אשר אין חקר להם יראו לנגה זרחה, ואת נשמתך תשא למרומי אין סוף, דרך היכל החכמה הנעלמה, עד בואך אל ה„פרדס" בנימה להציץ באחורי הפרגוד... (נרתע לאחור). אין הפה יכול לדבר... לבי, לבי...

הנך

כדבריך כן הוא. ואולם אל תשכח, כי עלית־חפזון למרום סכנה מרובה בה; יש לחוש משום נפילה־פתאום למעמקי התהום... הגמרא מרוממת את האדם מעט מעט, במדרגות, בלי רעש וחפזון, ואולם בטוחה ומבוררת היא לו; כשומר נאמן העיר עליו להצילו מכל רע וכאב אומנת תשאהו בחיקה. הסובבתו כביב שריון ברזל קשקשים, ולא תתנהו לסור מן הדרך הישר ימין ושמאל כמלוא השערה. לא כן הקבלה. גדולה העליה, אך הנפילה בסופה גדולה שבעתים... זוכר אתה מה שלמדתו? (בניגון של גמרא). ארבעה נכנסו לפרדס: בן עזאי, בן זומא, אחר ור' עקיבא. בן עזאי הציץ ומת, בן זומא הציץ ונפגע, אלישע בן אבויה קצץ בנטיעות, ורבי עקיבא לבדו נכנס בשלום ויצא בשלום...

חנן

אל תפחידני. אין אנו יודעים את הדרך, שהלכו בה, ולשם מה נכנסו לפרדס. אילו נכשלו בדרכם, לפי שנכנסו לשם כדי להציץ בלבד, ולא על מנת לתקן. הרי מצינו כמה גדולים בדורות האחרונים, כגון האר"י הקדוש ובעל שם טוב זכרונו לברכה, שנכנסו ולא נכשלו.

הנך

ואתה אומר להדמות אליהם?

חנן

חלילה לי. אני בדרכי אלך.

הנך

ודרכך מה היא?

חנן

לא תבין ללבי.

הנך

אבינה. גם בלבי עזה התשוקה למדרגות הגבוהות.

חנן (כמפקפק רגע)

עיקר מעשיהם של צדיקים — לתקן נשמות, להסיר מהן כבלי החטא ולהעלותן לשרשן העליון. כבדה המלחמה, לפתח חטאת רובץ. תקנת נפש אחת, והנה שניה באה, נפש חדשה וחטאים חדשים. תקנת דור אחד, והנה דור חדש בא וחטאים חדשים עמו, — והמלחמה מתחדשת. ודורות יורדים מטה, וצדיקים מתמעטים והולכים...

הנך

ומה יש אפוא לעשות, לפי דעתך?

חנן (בחשאי ומתוך בטחון)

לא להלחם עם החטא אנו צריכים, אלא לתקן אותו. כמו שצורפים זהב מסיגים ופסולת, כן יש לצרף את החטא מטומאתו, שלא ישאר בו, אלא ניצוץ הקדושה בלבד.

הנך

ניצוץ קדושה בחטא? אתמהה!

חנן

כל מעשי ידיו של הקב"ה — ניצוץ של קדושה מחיה אותם, וגם את החטא עשה אלהים.

הנך

מה אתה סח! את החטא הביא הס"ם לעולם!

חנן

ואת הס"ם מי ברא? הקב"ה! ואם כן גם בס"ם עצמו ובמעשה ידיו של הס"ם ניצוץ של קדושה יש.

הנך (נבעת)

ניצוץ של קדושה בס"ם?!

חנן

הס"ם הוא הסטרא אחרא, כלומר, הצד השני, צד שמאל, של האלהות. ואם כן, בהכרח גם בו יש ניצוץ של קדושה.

הנך (בחרדה)

למעלה מהשגתי היא!... הנח לי להתבונן בדבר!... (טובע פניו בכפות ידיו, משפיל ראשו ושוהה במקומו בלי תנועה).

חנן (מתוך התעוררות)

איזהו העז שבחטאים? מהו החטא האורב לאדם תמיד? איזהו החטא שקשה ביותר להתגבר עליו? — הוי אומר, התשוקה אל האשה — לא כן?

הנך (כשראשו מושפל)

כן...

חנן (בקול רועד מגיל)

וכשמצרפים ומזככים אותו החטא, באופן שלא ישאר בו אלא הניצוץ של הקדושה, כל הטומאה מתמרקת ונהפכת מיד לקדושה עליונה, ל„שיר השירים"... שומע אתה, ל„שיר-השירים" (מסתכל בעינים בוערות, מתחיל שלא מדעת לזמר „שיר השירים"). „הנך יפה, רעיתי, הנך יפה, עיניך יונים מבעד לצמתך... שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד, שניך כעדר הקצובות, שעלו מן הרחצה, שכלם מתאימות ושכלה אין בהם". (בנגנו הוא עוצם עיניו. הדלת נפתחת בלאט ואל בית הכנסת באה בצניעות, כמהססת קצת, לאה, וידה אוחזת ביד פרידה. אחריהן הולכת גיטל. מאיר יוצא לקראתן מן החדר המיוחד).

מאיר (תמה מאד)

ראו! בתו של ר' סנדר? לאה?

לאה (מתבוששה)

זוכר אתה? הבטח הבטחתני להראותני את הפרוכיות העתיקות... (בתחלת דבריה מפסיק חנן את זמרתו, פוקח עיניו לרוחה ומתבונן בלאה. כל השעה שלאחר כך – או שהוא צופה בלאה צפיה מסתורית, או שעומד במקומו ועיניו עצומות).

פרידה (למאיר)

הראם נא, את הילדים, את הפרוכיות, הראם נא. לאה'לי נדרה לבית הכנסת, לזכר נשמת אמה, פרוכת. משי נקי תעשה את הפרוכת, ומרוקמת זהב טהור, מעשה כרובים: תבנית אריות ונשרים, כרקמת הפרוכת בימי קדם. פרש יפרשו את הפרוכת על ארון הקדש, ונשמת אמה הטהורה תשמח בגן־עדן (לאה מבטת סביבה מתוך צניעות. רואה את חנן ומשפילה עיניה. נסוגה אחורנית ושוהה כל הזמן במקומה, כשהיא נבוכה, עיניה מושפלות ודעתה מפוזרת).

מאיר

הריני מוכן ומזומן! תיכף ומיד אני עומד ומוציא לעיניכן את כל מיני הפרוכת, את המהודרות ביותר, את העתיקות ביותר, משופרי דשופרי (נגש אל הארון ומוציא משם פרוכת אחרי פרוכת).

גיטל (תופשת ביד לאה)

לאה'לי, אין את יראה לעמוד בבית הכנסת בלילה?

לאה

מעודי לא הייתי בלילה בבית הכנסת, חוץ מב„שמחת תורה". מה עגום למראה המקום הזה עתה! מה עגום!

פרידה

בנותי, כך הוא מראה בית הכנסת מעולם. בחצי הלילה יבואו הנה המתים להתפלל והניחו פה מאבלם ומיגונם...

גיטל

סבתי, אל תסיחי במתים. מפחדת אני.

פרידה (אינה שומעת)

ובשחר, בשעה שהקב"ה בוכה על חרבן בית מקדשו, דמעותיו נושרות לתוך בתי כנסיות, ולפיכך כתליהם של בתי הכנסיות הישנים דולפים... ולסיד את הכתלים אסור! כשבאים לסידם — הם מתרעמים וזורקים אבנים...

לאה

כמה עתיק, כמה ישן-נושן בית הכנסת למראה! מבחוץ אין הדבר ניכר כל כך.

פרידה

אכן עתיק-ימים וישן-נושן הבית. אין זוכר ואין יודע, מתי נבנה. אומרים, שמצאו אותו באדמה בנוי... כמה שרפות, כמה דליקות נפלו בעיר, כל הבתים נשרפו והיו לאפר, ובית הכנסת יצא בשלום. האש לא שלטה בו. רק פעם אחת אחזה האש בגגו, ומיד באו חבורות חבורות של יונים, נפנפו ונפנפו בגפיהן וכבו את האש.

לאה (כלא שומעת, לנפשה)

מה עצוב, מה עגום המראה, ומה חביב ללב!... קשה עלי הפרידה מבית-כנסת עתיק זה. רוצה אני להצמד אל קירות קדשו, לגפפו, לחבקו ולשאל אותו: מה לך, בית הכנסת, שככה קדרו פניך? למה אתה שומם ועצוב כל כך? מדוע החשית ונאלמת דומיה?... רוצה אני – איני יודעת מה אני רוצה, אך לבי, לבי יהמה לו, ונפשי עליו תשתוחח...

מאיר

(מביא את הפרוכיות ופורשן אחת אחת על הבימה) הנה העתיקה מכלן. שנותיה מאתים. פורשים אותה על הארון רק לימי הפסח.

גיטל (מתפעלת)

כמה יופין, ראי, ראי, לאה׳לי! שני אילנות מרוקמים זהב עבות על פני קטיפה שחומה, ושתי יונים על האילנות. למטה מהם — שני אריות תופשים מגן־דוד. בימינו אין למצוא לא זהב כזה ולא קטיפה כמוה.

לאה

כמה רך וענוג מראה הפרוכת וכמה עגום (מחלקת את הפרוכת ונושקתה).

גיטל (רואה את חנן תופסת ביד לאה)

לאה׳לי הביטי וראי, שם בחור עומד ומסתכל בך, מה מוזר מבטו.

לאה (מבלי נשוא עין)

מבחורי הישיבה הוא. חנן שמו... אכל בביתנו ארוחות ימים. אחרי כן נעלם ולא נראה ימים רבים.

גיטל

מה לוהטות עיניו בהביטו בך...

לאה

ככה משפטו כל הימים... עינים לוהטות לו. ובדברו אלי — תקצר נשימתו. וגם נשימתי תקצר... הרי לא נאה, שבחור ובתולה זרים זה לזה יבואו בדברים.

גיטל

מסתכל הוא בך, וכאלו קורא הוא לך בעיניו. אין זאת כי אם מתאוה הוא לגשת ומתביש.

לאה

הייתי רוצה לדעת, מה לו, שככה חורו פניו? החולה הוא?

פרידה (למאיר)

מאיר׳קי, הלא תתן לנו לנשק את התורה. הבוא נבוא אל בית אלהים ונצא בלא נשיקת תורתו הקדושה?

מאיר

אדרבה! (נגש לארון קודש. גיטל מושכת את פרידה, אחריהן – לאה. מאיר פותח את הארון, מוציא ספר תורה ונותן להן לנשיקה).

לאה

(בעברה על חנן, מתעכבת, נושאת אליו עיניה ומשפילן מיד. בקול רועד וחרישי). שלום לך, חנן... שוב אתה פה...

חנן (בכבדות)

הן ... (מנענע בראשו).

פרידה

לאה׳לי, באי שקי את התורה הקדושה. (לאה חובקת את התורה ברעדה ומעתרת עליה נשיקות מתוך דבקות עצומה. פרידה מתוך חבה). צדקנית!... (בדאגה). רב לך, רב, בתי, את התורה אין לנשק יותר מדי. של אש היא, אש שחורה כתובה על גבי אש לבנה... (לאה מרפה בלי חמדה מן התורה. פרידה מתוך דאגה יתרה פתאום) מהרנה, בנותי, הביתה. אויה, כמה התמהמהנו פה! מהרנה הביתה. (כממהרת לצאת. מאיר סוגר הארון, מאסף הפרוכיות ומצניען ושב אל החדר).

חנן

(שוהה בלי נוע על מקומו ועיניו עצומות. מתחיל לנגן חרש־חרש פסוקי שיר השירים, ממקום שהפסיק). „כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה. כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך".

הנך (מרים ראשו ומקשיב).

מה אתה מזמר? (חנן משתתק, פוקח עיניו ואינו רואה מה שלפניו. הנך מביט בו). פאותיך רטובות, שוב טבלת...

חנן (מיכנית)

הן...

הנך

ובשעת טבילה — כונות ויחודים? עפ״י „ספר רזיאל״?

חנן

חן...

הנך

ואינך מתירא?

חנן

לא.

הנך

ואתה מתענה „הפסקות״ משבת לשבת? ולא קשה לך הדבר?

חנן

קשה עלי האכילה בשבת מן התעניות בימות החול. תאות האכילה בטלה אצלי לגמרי. (הפסקה).

הנך

וכל זה למה? מה אתה רוצה להשיג?

חנן

(אחרי הפסקה קלה כמשיב לעצמו). רוצה אני להשיג אבן-חן, לרככה כדונג, להתיכה בדמעה זכה ולספגה בנשמתי... רוצה אני להמשיך עלי שפע זוהר מן ההיכל השלישי של הספירה השלישית, ספירת תפארת (נאלם מהתרגשות. מתעורר פתאום מתוך דאגה). כן, ועד אחרת: (בלחש, כמגלה סוד). עלי עוד להשיג שתי כדים מלאות דינרים... בשביל איש אחד שאין לנצחו אלא בדינרים, בדינרי זהב...

הנך

הכזה אתה חפץ? — (מניד ראש) השמר לך, חנן, בדרך הישרה לא תשיג חפצך...

חנן

ואם לא בדרך הישרה?

חנן (נבהל).

ירא אני לשבת אתך יחדו. (עומד והולך לו. מן החדר יוצאים מאיר ובטלן א).

בטלן א

כלינו ח״י מזמורים – ודין הנגמור את כל התהלים בשכר זהוב אחד? אתמהה!

מאיר

פשיטא! אבל מה אעשה, ועליהם חביבה קריאת תהלים לשמה... (נכנס אשר).

אשר (בחום)

ברוך החייט נזדמן לי ברחוב. מקלימובקא הוא בא, מקום שנסע לשם סנדר לראות חתן לבתו, וספר, שהענין בטל בגלל מזונות... סנדר דרש, שיפסוק המחותן עשר שנים מזונות לבני הזוג, וזה לא הסכים אלא לחמש. ומשום כך בטל כל העניז.

מאיר (במרירות)

זאת הפעם הרביעית.

בטלן ג

לבי לבי לו –

המשולח

מילא, נתבטל – נתבטל. מה בכך? מסתמא כך גרם המזל. וכי לא אתה הוא שאמרת ־־?

חנן (מזדקף, בעליצות)

שוב נצחתי אנין (צונח בלי כח על הספסל. שוהה בלי תנועה במקומו, ופניו מביעים שמחת נצחון. מן החדר יוצאים בטלן ב. בחורי הישיבה).

הבטלנים (זה אל זה)

מזל טוב, מזל טוב! יהי רצון שישלח הקב"ה לחולנית רפואה שלמה (תוקעים כף זה לזה).

המשולח (למאיר)

עת לי לצאת לדרך.

מאיר

מה החפזון?

המשולח

הלא משולח אני. בידי ישלחו הפריצים זה לזה ידיעות שונות וגם חפצים יקרים, ועלי להיות זריז בשליחותי

מאיר

אנה תצא בלילה? חשך ואפלה. תשגה בדרך.

המשולח

פנסי בידי והוא ינחני למישרים.

מאיר

הלא טוב לך לחכות עד הבוקר...

המשולח

הבוקר רחוק עודנו. והדרך ארוכה. כחצות הלילה אצא לדרך, (מתיר תרמילו).

בטלן א

עתה יש לטעום טעימה כל שהיא. מאיר, למה תתמהמה?

מאיר

כבר הכל מוכן. גם י"ש וגם רקיקים. (מוציא צלוחית מחיקו ומראה) בואו ונצא לפרוזדור... (הדלת נפתחה, ואל הבית נכנסים סנדר וכנופיה של יהודים).

סנדר

(שוהה בפתח. מביט סביבו בעליצות. בקול רם. דרך תקיפות). **עבור עברתי לפני** בית הכנסת ואמרתי: אבואה נא ואראה, מה אנשי שלומנו עושים? סבור הייתי: יושבים ועוסקים בתורה, והנה לבסוף – הרי הם מכינים עצמם לשתות „תיקון" אכן חסידים טרטקוביים אתם. חה-חה-חה!

כלם (נדחפים לקראתו בשמחה רבה)

ברוך הבא! ר' סנדר! אורח בזמנו!

בטלן

אתנו תשתה „תיקון".

סנדר

פרא אדם! אני בעצמי אתן „תיקון". ברכוני ב„מזל טוב". „תנאים" כתבתי לבתי היחידה, בשעה טובה ומוצלחת (חנן מזדעזע ומביט עליו בעינים פקוחות לרווחה).

כלם

מזל-טוב! מזל טוב!

סנדר (רואה הצלוחית ביד מאיר)

מה זה לפני איש? אשר! מהרה רוצה אל ביתי וצו בשמי להכין „כיבוד"-אמור, כי עוד מעט ונבוא כלנו הביתה. רוץ, אל תעמוד! קל כצבי!

בטלן א (למאיר)

ואת הצלוחית טמון. יבוא יומה! (מאיר טומן)

מאיר (לסנדר)

ולנו הוגד זה היום, כי לא באת עם המחותנים לידי גמר, ואתה שב ריקם.

בטלן ג

וכמה נצטערנו על כך!

סנדר

הענין, באמת, כמעט שנתבטל משום מזונות. ואולם ברגע האחרון הסכים המחותן, וה„תנאים" נכתבו.

חנן (מזדקף, חור פנים. בנשימה קצרה)

תנאים?.. תנאים?.. היכי תמצא? אם כן כל היגיעה לבטלה! והצרופים?.. והסגופים?.. והטבילות עם הכונות? הכל לבטלה, הכל... ועתה מה? (מזדעזע.) לא ה'? לא מה' יצא הדבר!.. (לפתע-פתאום, כאלו זרחה מחשבה גדולה עליו, בשמחה.) עתה ידעתי סוד השם הקדמון! (בלי נשימה משמחה עצומה.) אני נצחתי!!!.. אני!!!.. (נופל ארצה).

המשולח

(מוציא פנס מתרמילו, בינו לבין עצמו.) הנר כבה. יש להדליק נר אחר. (הפסקה מאוימת.)

סנדר (מתבונן לצדדים)

מה החשכה פה? מאירקה, העלה נרות. (מאיר מדליק)

המשולח (בחשאי לסנדר)

אמרת, שברגע האחרון הסכים המחותן?

סנדר (מזדעזע, בתמהון ופחד)

כך..

המשולח

יש שהמחותנים מבטיחים ואינם מקיימים... ובאים לידי תגרה.. ופעמים—לידי דין תורה... מאד מאד יש להזהר...

סנדר (נבעת בחשאי למאיר)

מי הוא יהודי זה? אני רואהו בפעם הראשונה...

מאיר

לא מבני מקומנו. עובר אורח. משולח.

סנדר

מה הוא מבקש מעמי?

מאיר

איני יודע.

סנדר (נרגע)

עד שיכינו בביתי את ה„כבוד", נשב אל השלחן כאן ונשוחח מעט (כלם יושבים אל השלחן). אולי יספר אחד מכם בגדולתו של אדמו"ר ר' עזריאל'קה, שיחיה לאורך ימים, אולי יש שיודע לספר בשמו דבר־מופת או משל ושיחה נאה. שיחה קלה שלו יקרא מפנינים.

המשולח

אספר לכם בשמו משל אחד: פעם בא לפניו „גביר" עצום. נתן בו ר' עזריאל עיניו הבהירות והכיר בו מיד, שקמצן הוא. תפסו בידו והוליכו לחלון ואמר: „הביטה ואמור, מה אתה רואה?" „בני אדם!" — עונה הגביר ותמה מאד לשאלת הרב — רואה אני בני אדם". לקחו הרב והעמידו לפני המראה: „ועתה מה אתה רואה?"—„עתה—ענה הגביר והסתכל במראה—איני רואה אלא את עצמי". „וזוא הדבר — אמר הרב — כאן זכוכית וכאן זכוכית, אלא שהזכוכית של המראה מחופה כסף קצת, והמשמש בה שוב אינו רואה בני אדם, אלא את עצמו.

סנדר (אין דעתו נוחה)

לקצים אתה מטיל בעיני, ר' יהודי, שמא סבור אתה לרמז עלי?

המשולח

חלילה וחס

בטלן ב'

מהראוי לנגן זמר.

סנדר

אדרבה, אדרבה.

בטלן ג

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם,

הָבָה, בֶּחָלִיל לְךָ אֲנַגְּנָה.

הָבָה בֶּחָלִיל לְךָ אֲנַגְּנָה.

אַיֵּה אֶמְצָאֶךָּ וְאַיֵּה לֹא אֶמְצָאֶךָּ?

אִם בַּאֲשֶׁר אֵלְכָה, שָׁם עִמִּי אָתָּה

וּבַאֲשֶׁר אֶפְנֶה, לְנֶגְדִּי אָתָּה,

וְאֵין דָּבָר אִם לֹא אָתָּה,

אַתָּה הַכֹּל וְהַכֹּל אָתָּה,

אַתָּה, רַק אַתָּה, אַךְ אָתָּה

אַתָּה, אַתָּה, אָתָּה.

כָּל הַטּוֹב הֲלֹא מִיָּדְךָ אַתָּה,

וְגַם הָרָע – מִיָּדְךָ אַתָּה,

וְאִם אַתָּה לִי מָה אִירָא רָע?

אַתָּה הַכֹּל וְהַכֹּל אָתָּה

אַתָּה, רַק אַתָּה, אַךְ אָתָּה,

אַתָּה, אַתָּה, אַתָּה, אָתָּה.

מִזְרָח – אַתָּה, מַעֲרָב – אַתָּה,

צָפוֹן – אַתָּה, דָּרוֹם – אַתָּה.

מַעְלָה – אַתָּה, מַטָּה – אַתָּה,

אַתָּה, כק אַתָּה, אַךְ אַתָּה

אַתָּה, אַתָּה, אַתָּה, אָתָּה.

סנדר

פלאי-פלאים, כפתור ופרח! עתה נקום לרקד! לא כן? סנדר משיא בתו היחידה ונפטר בלי ריקוד? לא יעשה כן בין חסידי טרטקוב! (סנדר והזקנים עומדים במעגל, איש ידו על כתף רעהו, ראשיהם מוטים הצדה, עיניהם נשואות וסובבים לאט לאט, מזמרים בתוך כן נגון חשאי ועצוב. סנדר נתק מן המעגל.) ועתה ריקוד של שמחה! בחורים (מקצת בחורים נגשים.)

בטלן ב

והיכן יתר הבחורים? איה הנך? וחנן איהו?

סנדר (מתוך קצת דאגה.

אָ-אָ! הגם חנן פה? איהו? היכן חנן? הביאוהו הלום!

מאיר (רואה את חנן שוכב על הארץ)

הנה זה ישן ״על הארץ!

סנדר

העירו אותו, את הריקא! עוררוהו!

מאיר (מעורר-בחרדה)

איננו מתעורר! (הכל נגשים אל השוכב ומערגים אותו).

בטלן א

הוא ...מ!

בטלן ב (מגביה ספר מעל הארץ. רועד)

ספר רזיאל המלאך נפל מתוך ידו!

המשולח

הציץ—ומת...

המסך.

מערכה שניה

רחבה של עיר. משמאל בית כנסת עתיק של עץ, גג על גג. לפניו, מן הצד – תלולית עפר ומצבה ישנה, שכתוב עליה: „פ״נ הקדושים והטהורים חתן וכלה שנהרגו על קדוש השם. שנת ת״ח לפ״ק. תנצב״ה״. אחרי בית הכנסת – מבוי, ואחריו בתים קטנים אחדים, שמצטרפים אל הדיקורציה. מימין – ביתו של סנדר – בית גדול של עץ, בעל קומה אחת ובעל אכסדרה. שער רחב של החצר, ואחריו מבוי ושורת חנויות ותריסין שמצטרפים גם הם לדיקורציה. בדיקורציה מימין, אחרי החנויות, פונדק, גן, ארמון הפריץ, דרך רחבה יורדת לנהר. מעבר לנהר, על פני שפתו הגבוהה, בית־עולם זרוע מצבות. על פני הנהר משמאל נטוי גשר, וסמוך לו – טחנה. קרוב אל הסצינה – בית מרחץ ו„הקדש״. בירכתי הבמה – יער כבד.

שערי חצרו של סנדר פתוחים לרוחה. בתוך החצר עומדים שלחנות ארוכים, שנמשכים ויוצאים החוצה לרחבה. השלחנות ערוכים, ומסביב להם על גבי ספסלים, מסובים עניים ואביונים, בעלי מומים, זקנים וזקנות וילדים, וכלם אוכלים לתאבון. משרתים יוצאים מן הבית ובידיהם אלפסים מלאים מיני מאכל וטסים מלאים פת ומגישים לשלחן.

לפני החנויות והתריסין יושבות נשים, סורגות פוזמקאות ואינן גורעות עיניהן מבית סנדר. בעלי בתים ובחורים, עם תיקי טלית ותפילין בידיהם, יוצאים מבית הכנסת, באים עד לפני הבתים והחנויות, עומדים ומסיחים. מבית סנדר עולה קול כלי זמר ומחולות. נשמעת משם המולה מטושטשת. התעוררות ותנועה מסביב. השעה שעת צהרים. ברחבה של עיר כנגד בית הכנסת עומד אורחו של הגביר, יהודי בא־בימים בלבוש אטלס ואצלו בטלן ב.

האורח (נותן ידיו באבנטו, מתבונן בבית־הכנסת)

בית־כנסת מהודר לכם, בנין גדול, נאה — השכינה שורה עליו. ישן, בודאי.

בטלן ב

ישן־נושן. זקנים אומרים, שאבות אבותיהם לא ראו בבנינו.

האורח (רואה את המצבה)

וזו מה היא? (נגש וקורא) „פה נקברו הקדושים והטהורים חתן וכלה, שנהרגו על קדוש השם שנת ת״ח. (אל הבטלנים) של גזרות ת״ח, בודאי.

בטלן ב

בשעה שנפל הרשע חמיל', ימח שמו, על העירה ושחט בה כמת וכמה נפשות של יהודים, הרג בתוכם חתן וכלה בשעת חופתם. ובמקום שנהרגו, אצל בית הכנסת גופו, שם היתה קבורתם. ושניהם בקבר אחד, כדין הקדושים. הכל קוראים לו: „הקבר הקדוש". (בלחש, כמגלה תעלומה) ועד היום הזה, בכל פעם שהרב מסדר קדושין אצל בית הכנסת, נשמע כעין קול אנחה יוצא מתוך הקבר הקדוש. ומנהג בידינו, שבאים אחרי החופה ומרקדים מסביב לקבר, כדי לשמח את החתן והכלה הטמונים שם.

האורח

מנהג משובח. (מן החצר יוצא מאיר, נגש אל המשוחחים.)

מאיר (בחום)

אכן סעודת עניים היא! מעודי ועד היום לא ראו עיני סעודת עניים כמוה!

האורח

ואין פלא. סנדר משיא את בתו היחידה.

מאיר (בהתרגשות)

נתח דג לכל אחד, צלי בשר מנה יפה, פרפראות ומיני תרגימא לקינוח סעודה! וייש לפני הסעודה — כרצון איש ואיש, ודובשנית — חתיכה הראויה להתכבד לכל אחד! לא יאומן כי יסופר!

בטלן ב

סנדר — עיניו בראשו. המקל בכבוד אורח קרוא — אין בכך כלום. אם יתרעם – יתרעם. אבל המזלזל בעניים – אל יהי חלקי עמו! עני שבא לפניך — כלום יודע אתה מה טיבו? אפשר עני הוא. ואפשר בריה אחרת בדמות עני, מי נביא וידע? אולי „נסתר" הוא, אחד מל"ו...

מאיר

ואולי גם אליהו הנביא... בידוע, שעשוי הוא להתגלות בדמות עני.

האורח

לא בבני אדם עניים בלבד יש להזהר. גם אדם סתם יש שאין אתה עומד על טיבו. אין לדעת מה היתה המדרגה שלו בגלגולים הקודמים, ולשם מה חזר ובא לעולם הזה... (מן המבוי השמאלי יוצא המשולח ותרמילו על כתפו. נגש.)

מאיר (מושיט לו כפו)

שלום עליכם! שוב בא כבודו למחננו?

המשולח

שוב שולחתי לכאי

מאין

ליום-טוב באת, לחתונה של גביר..

המשולח

שמעה הולך בכל הגליל.

מאיר

אולי פגע כבודו את המחותנים והחתן בדרך. הם אחרו לבוא.

המשולח

החתן בוא יבוא בזמנו. (הולך לבית הכנסת, מאיר ובטלן ב. הולכים לחצר. מאחורי השלחנות נראית לאה בבגדי חתונה, סובבת במחול, כל פעם עם זקנה אחרת מן העניות. שאר העניות נמשכות אליה. אלה שנפטרו מן המחול יוצאות לרחבה ומתלקטות חבורות חבורות.)

אשה ותינוק בחיקה (מתוך הנאה)

אני רקדתי עם הכלה.

זקנה חגרת

וגם אני! לפפתיה וסובבתי עמה. חי-חי!

גבן

למה מרקדת הכלה עם הנשים דוקא? גם אני הייתי מתאוה לרפפה ולהסתובב עמה. חי־חי!

העניים

חי־חי־חי. (יוצאות לאכסדרה פרידה, גיטל, בתיה)

פרידה

אויה לי. לאה'לי עודנה מרקדת עם העניים. הלא תתעלף! בנותי! הביאוה מהרה הנה. (יושבת על הספסל באכסדרה. גיטל ובתיה נגשות אל הכלה.)

גיטל

רב לך, לאה'לי, לרקד. בואי.

בתיה

הלא תתעלפי. (היא וגיטל תופסות את לאה בידיה ואומרות למשכה משם)

העניות

(סובבות את לאה וצועקות בתחנונים ובקול בוכים)

— עמי לא רקדה עדיין. במה גרועה אני מאחרות?
— שעה שלמה אני מחכה לה!
— הניחו לי. אחרי אלקה הגיע תורי שלי!
— עם יחנה החגרת הסתובבה כעשר פעמים, ואני לא זכיתי אפילו פעם אחת. אוי, מזלי הרע! (מאיר יוצא ועומד על ספסל).

מאיר (בקול רם ובדרך זמר)

כֹּה אָמַר ר' סֶנְדֶר, סֶנְדֶר הַגְּבִיר:
יֵאָסְפוּ לֶחָצֵר כָּל עֲנִיֵּי הָעִיר!
וִיקַבֵּל כָּל אֶחָד נְדָבָה בְּסֵבֶר פָּנִים:
יו"ד פְּרוּטוֹת בִּמְזוּמָנִים, יו"ד פְּרוּטוֹת בִּמְזוּרָנִים!

העניים

(רצים דחופים ומבוהלים לחצר פנימה, הודפים זה את זה וצועקים בקול מהתרגשות).

יו״ד פרוטות! יו״ד פרוטות! (ברחבה מבחוץ נשארות רק לאה, גיטל, בתיה והזקנה הסמויה קצת.)

הזקנה הסמויה קצת (בתפשה את לאה)

אי אפשי בנדבה! לו אך תרקדי עמי כל־שהוא! רק הקפה אחת! זה לי ארבעים שנה שלא רקדתי! הה, מה היטבתי לרקד בימי נעורי! (לאה מלפפתה ומרקדת. הזקנה לא תרפה ממנה וצועקת) עוד! עוד! (סובבות. הזקנה – נשימתה קצרה צועקת מתוך טירוף.) עוד!... עוד!... (גיטל מושכתה משם בעל כרחה ומוליכתה אל החצר. חוזרת מיד, וביחד עם בתיה מביאה את לאה אל הספסל. המשרתים מסלקים השלחנות. סוגרים השער).

פרידה

חורת את כסדין, לאה׳לי. עיפת מאד?

לאה

(עוצמת עיניה, מרימה ראשה; דובבת כמעט שלא מדעת)

חבקוני, לפפוני, נצמדו אלי... נעצו בי אצבעותיהם הקרות. ראשי עלי סחרחר... לבבי תעה... אחרי כן אחזה בי יד פתאם ותשאני הרחק... הרחק...

בתיה (נבהלת)

אהה, לאה׳לי, ראי: את שמלתך קמטו ולכלכו. מה תעשי עתה?

לאה (כבתחלה)

כשעוזבים את הכלה ביום חופתה לבדה – רוחות באות ונושאות אותה למרחקים...

פרידה (נבהלת)

מה הדברים אשר בפיך, לאה׳לי? את כחות הטומאה אין להזכיר אפילו בשמם! יושבים הם צפופים בכל הפנות והמחבואים, בכל החורים והסדקים, את הכל הם רואים, את הכל הם שומעים, יושבים ומצפים, שיזכירו בשמם הטמא, ומיד הם קופצים ומתנפלים על האדם. תוף־תוף־תוף!

לאה (פוקחת עיניה)

לא רעים הם...

פרידה

לשבחם אסור. כשמשבחים רוזו רעה, כח מתוסף בו ויוצא לעשות מעשי תעתועים.

לאה (באמונה שלמה)

לא רוחות רעות סובבות עלינו, כי אם נשמות של בני אדם, שמתו קודם זמנם. והן הן הרואות כל מעשי ידינו ושומעות לכל דברי פינו.

פרידה

ישמרך אלהיב, לאה'לין למה תדברי כזאת? איזו נשמות? הנשמות הטהורות פורחות ועולות לשמים, ומנוחתן בגן העדן...

לאה (מפסיקתה)

לא, סבתי, עמנו הן. (בנעימה אחרת.) סבתי! האדם הלא לחיים ארוכים יולד. ובגויעתו קודם זמנו שארית ימי חייו אנה היא באה? להיכן באים ששון ימיו וצער חייו? מחשבותיו ומעשיו שנקצבו לו מראש – מה יהא עליהם? והבנים אשר נועדו לו ולא הביאם לעולם? אנה באים כל אלה? להיכן? (מתוך הרהורים) היה היה עלם אחד, ונשמה גבוהה היתה לו ומחשבות עמוקות דרך חייו ארוכה היתה לפניו. ובפתע פתאם, בן-רגע אחד – והנה נפסקו חייו. ובאו בני אדם זרים וקברוהו באדמה נכריה. ואיה אפוא שארית ימי חייו? אמרי פיו שנקטעו לפני האמרם, ותפלותיו, שנפסקו באמצע – מה יהא עליהם? נר שכבה — חוזרים ומדליקים אותו, והוא דולק והולך עד כלותו. ואיככה זה יכלה נר החיים שכבה לפני זמנו. לאן יעלם ויאבד?

פרידה (מנענעת בראשה)

אסור להרהר במופלא ממנו, בתי. אלהים הוא היודע תעלומות, ואנחנו עורים כלנו, ומה נבין דרכו? (המשולח נגש לשם. מבלי שתרגשנה בכך בעלות השיחה, ושוהה במקומו, לא רחוק מלאה).

לאה (כלא שומעת. בדרך ודאי)

לא, חיי האדם לא יאבדו גם הם. אדם שמת קודם זמנו — נשמתו חוזרת לעולם הזה וערומה בלי דמות הגוף תשלים חקו ותמלא צבאו. גומרת היא את מעשיו, שמחה תחתיו את שמחותיו ומקבלת את יסוריו... (הפסקה.) סבתי! אמור אמרת, כי בחצי הלילה יבואו המתים אל בית הכנסת להתפלל... הללו באים לגמור את תפלותיהם, שנפסקו באמצע... (הפסקה.) אמי מתה בעלומיה. לא זכתה לראות כל עולמה בחייה. אקומה נא ואלכה היום אל קברה ואזמין אותה לחופת בתה, והיא תבוא, וביחד עם אבי תוליכני אל תחת החופה ואחרי כן תרקד עמי... וגם שאר הנשמות כולן מתהלכות בתוכנו, אבל לא נראה אותן בעינינו ולא נבין להם... (בחשאי.) סבתי! מי שרוצה בכל לבו, זוכה לראותן ולשמוע קולן ולהבין הגיגן כמו בחייהן. אני יודעת... (הפסקה. מורה באצבע על הקבר הקדוש). הנה הקבר הקדוש. ידוע הוא לי מילדותי. יודעת אני את החתן והכלה הטמונים שם. הרבה פעמים ראיתים. בחלום ובהקיץ, וקרובים הם לי כבני משפחתי... צעירים ומאושרים יצאו לחופה. דרך חיים ארוכים, ימי שני אדם, היתה משוכה לפניהם. והנה באו פתאם בני אדם אכזרים וקרדומות בידיהם — והחתן עם הכלה נפלו חללים. אל קבר אחד נקברו והנאהבים לא נפרדו לנצח... ובכל חתונה וחתונה, בשעה שמרקדים מסביב לקברם — שניהם יוצאים ונוטלים לעצמם חלק משמחתם של החתן והכלה החיים... (עומדת והולכת אל הקבר. פרידה וגיטל הולכות אחריה. בקול רם אל הקבר.) חתן וכלה, קדושים וטהורים! הריני מזמינה אתכם ליום כלולותי. בואו והתיצבו עלי תחת חופתי. (נשמעת תרועת זמרה של קבלת-פנים, לאה נותנת קול צוחה ומטה לנפל. גיטל ובתיה תומכות בה).

גיטל

למה נבעת? החתן הנה זה בא, וכלי הזמר ירדו השערה לקבל פניו בתרועה.

בתיה

ארוצה נא ואראה פניו.

גיטל

וגם אני. אחרי כן נשובה ונגידה לך, מה מראהו? רוצה את?

לאה (בחשאי)

לא.

בתיה

מתבוששת. אל נא תתבוששי, פתיה. לא נגיד לאיש. (משמאילות בחפזון. לאה ופרידה שבות לאכסדרה.)

פרידה

דרך הכלה שתהא שואלת מחברותיה ללכת ולראות את החתן ולהודיעת אחר־כך, מה מראהו, הלבן אם שחור?

המשולח

כלה...

לאה (מזדעזעת)

מה רצונך? (מסתכלת בו בעיון.)

המשולח

נשמות המתים, אמנם, שבות אל הארץ, אבל לא בלי דמות הגוף, כאשר תדמי את. יש שנשמה אחת מתגלגלת דרך כמה גופים, עד שהיא נצרפת כלה. (לאה שותה דבריו בצמא.) נשמות חוטאות מתגלגלות בחיות, בעופות ובדגים, ואפילו בעצים. הן עצמן אינן יכולות לעלות מאליהן — אין חבוש מתיר עצמו — ומצפות הן לאחד מן הצדיקים, שיביא להן את תקונן. ויש נשמות, שהן בעצמן, בגלגולן החדש, מתקנות מה שפגמו בגלגולים הקודמים...

לאה (ברטט)

דבר עוד דברה!

המשולח

ויש שנשמה נדחת, שלא תמצא לה מנוחה, נכנסת בגוף חי כעין „דיבוק"... ועל ידי כך היא מוצאת את תקונה. (נעלם. סנדר יוצא).

סנדר

מה את יושבת פה, בתי?

פרידה

משמחת היתה את העניים בשעת הסעודה. מרקדת היתה עמהם ונתעלפה ועתה ישבה להנפש קצת.

סנדר

יישר כחך, בתי! לשמח עניים — מצוה גדולה! (מביט לשמים.) היום נוטה. המחותנים והחתן כבר באו. מי־יות אתן?

פרידה

ש לה עוד ללכת לבית העולם.

סנדר

לכי, בתי, לכי לבקר את אמך. (נאנח.) שפכי לבך על קברה. הזמיני אותה לכלולותיך. אמרי לה, שאני רוצה להוביל עמה ביחד את בתי היחידה לחופה. אמרי לה, כי עשיתי ככל אשר בקשה מעמי לפני מותה. עיני ולבי נתונים היו כל הימים לך, רק לך. בת ישראל כשרה וטהורה גדלתיך, ועתה בחרתי לך איש, תלמיד חכם וירא־שמים ובן־אבות. (בוכה ומוחה דמעותיו. חוזר לביתו. ראשו כפוף הפסקה.)

לאה

סבתי החביבה, בבית העולם מותר להזמין אל החתונה עוד את מי שהוא, מלבד אמא?

פרידה

רק את בני המשפחה הקרובים ביותר הזמינו את הסבא ר' אפרים, את הדודה מירה'לי.

לאה

רצוני להזמין עוד אחד... שאינו קרוב.

פרידה

אסור, בתי, כשתזמיני איש זר, יקפידו שאר המתים, ויעשו לך, חלילה, רעה.

לאה

לא זר הוא... כאחד מבני הבית היה בתוכנו.

פרידה (בחשאי)

חנן? (בדאגת חרדה.) אוי, בתי, בתי, יראה אני. אומרים עליו, שמת מיתה מגונה... (לאה בוכה בחשאי.) אל נא, אל נא תבכי, בתי. הזמיני גם אותו, על־העון. (נזכרת.) אבל, הרי איני יודעת את קבורתו ולשאול – לא נאה..

לאה

אני יודעת...

פרידה

מניין לך?

לאה

ראיתי קברו בחלום. (עוצמת עיניה. לנפשה.) וגם אותו ראיתי... וגם ספר לי על כל אודותיו, ובקש שאזמינהו אל החתונה... (גיטל ובתיה באות דחופות.)

גיטל, בתיה (שתיהן כאחת, ובהתרגשות)

ראינוהו! ראינוהו!

לאה (נרתעת)

את מי? את מי ראיתן?

גיטל

את החתן! שחרחר הוא! שחרחר!

בתיה

לא, לבן היא! לבן!

גיטל

הבי, נשובה לראות! (מסתלקות בחפזון.)

לאה (קמה)

סבתי, נלכה לבית העולם...

פרידה (אבלה)

נלכה, בתי, אח-אח-אח! (לאה שמה סודר שחור על כתפיה. הולכת עם פרידה אל המבוי שמימין. הבמה מתרוקנת שעה קלה. תרועת כלי הזמר. מן המבוי שמשמאל יוצאים נחמן, ר' מנדיל, מנשה, בחור כחוש וקטן, מטושטש ובעל עינים גדולות, מפוחדות. אחריו הולכים גברים, נשים, מלובשים בגדי יום טוב. מן הבית יוצא לקראתם סנדר.)

סנדר (נותן ידו לנחמן)

שלום עליכם, מחותן! ברוך הבא! (נושקים זה את זה. נותן שלום למנשה-ונשיקות. נותן שלום לשאר הבאים.) והדרך איך היתה, מחותן?

נחמן

הדרך היתה קשה ורעה מאד מאד. נטינו מן המסלה ותעינו זמן רב בשדה. אחרי כן נפלנו אל בצה וכמעט שטבענו בה. בקושי רב נחלצנו ממנה. מי יודע, אמרתי, אם לא יד כחות-הטומאה באמצע, והשטן מעכב... איך שהוא ברוך השם! באנו למועד הנכון!

סנדר

ואי עיפים אתם? ולהנפש אתם מבקשים?

נחמן

אין פנאי, עוד דברים לנו בעניני ההתחיבות שבינינו, על אודות סילוק הנדוניא, מתנות, רח"ש וכל"ז...

סנדר

אדרבה! (מלפפו ושניהם מתהלכים הנה והנה בחצר ומשיחים בחשאי.)

ר׳ מנדל (למנשה)

הסכת ושמע: **אל** השלחן תשב במנוחה שלמה, בלי זיז כל שהוא, בכפיפת ראש ובשתיקה... ותיכף לסעודת החופה, כשיכריז הבדחן: „יעמוד החתן לדרשה!” — תקום ממקומך ותעמוד על הספסל ותגיד את הדרשה בקול רם ובניגון. בדרשה – כל המרבה להרים קול הרי זה משובח! אל תתבייש! שומע אתה?

מנשה (מיכנית)

שמעתי. (בחשאי.) רבי... ירא אני...

ר׳ מנדל (נבהל)

מה היראה? שמא שכחת את הדרשה?

מנשה

את הדרשה זוכר אני...

ר׳ מנדל

ולמה אתה ירא?

מנשה (מתוך צער גדול)

איני יודע... ביציאתי לדרך מיד נפל עלי פחד גדול. זרים לי המקומות החדשים, ומעודי לא ראיתי קהל אנשים רבים כאלה. פחד תוקפני, כשהם מביטים עלי מסביב... ירא אני מעיניהם... (מתפלץ) רבי, אין פחד כפחד עיניהם של בני אדם זרים...

ר׳ מנדל

אלחש לך מעין הרע

מנשה (כלא שומע)

רבי, רוצה הייתי להשאר בדד, לחסות בצל פנה, להסתר מעינים... והנה קהל אנשים זרים מסביב לי, ועלי לדבר עמם, לדרוש בפניהם... כעולה לגרדום אני בעיני... (בפחד סתרים.) רבין וקשה עלי מכל — אימה שלה!.. אימת אותה הבתולה הזרה!..

ר׳ מנדל

חזק ויאמץ לבך. התגבר על הפחד! פן תשכח, חלילה, את הדרשה. נכנס לאכסניה ונחזור עליה. (הולכים משם.)

מנשה

(רואה את הקבר הקדוש ונרתע לאחוריו. תופס בר׳ מנדל.) רבי, מה זה? קבר באמצע העיר! (נגשים וקוראים בחשאי את הכתב שאל גבי המצבה, שוהים במקומם מחרישים וכפופי ראש. סנדר נכנס לבית, נחמן ושאר המחותנים הולכים לשמאל אל המבוי. מן החצר יוצאים אחד אחד העניים, תרמיליהם על כתפיהם ומקלם בידם. הולכים בלאט על פני הסצינה ונעלמים מעינים במבוי משמאל. מקצתם שוהים רגע.)

אשה גבוהה וחורת מראה

כלתה הסעודה. היתה כלא היתה...

זקנה חגרת

הבטיחו קערת־מרק לאיש — ולא נתנו...

גבנת

חלה — פחות מכזית...

קטע בקב שלו

עשיר שכמותו, ועינו רעה מתת גלוסקא לאיש.

האשה הגבוהה וחורת המראה

הקצרה ידם לתת גם בדל תרנגולת? מובטחתני, שלאורחים העשירים הגישו גם תרנגולים, גם אוזים וגם ברבורים אבוסים...

הזקנה הסמויה

במותם יהנו מהם התולעים. אח, אח-אח! (הולכים משם. מנשה ור' מנדל מטיילים כפופי ראש במבוי. הבמה מתרוקנת. דרך הבמה עובר בנחת המשולח. חשכה ממשמשת ובאה. החנווניות סוגרות חנויותיהן. בבית הכנסת ובבית סנדר עולה אור הנר. אל האכסדרה יוצאים סנדר, גיטל, בתיה, מביטים כה וכה.)

סנדר (בדאגה)

איה לאה? לאה איה? ואיה הזקנה? מדוע הן מתמהמהות כל כך לבוא מבית העול... אולי קרה אסון?

גיטל, בתיה (שתיהן כאחת)

נצא לקראתן. (מן המבוי הימני יוצאות פרידה ולאה בחפזון)

פרידה

מהרי, בהי, מהרי! התמהמהנו מאד. ולמה שמעתי בקולך? יראה אני שלא יקרנו אסון, חלילה.

סנדר

הנה הן! למה התמהמהתן! (מן הבית יוצאות נשים.)

הנשים

נוליך את הכלה להדלקת הנרות. (מכניסות את לאה הביתה.)

פרידה (לגיטל ובתיה)

נפלה מתעלפת. בקושי השיבותי אליה רוחה. עודני רועדת.

בתיה

צמה יום תמים. לבה חלש.

גיטל

שפכה דמעות על קבר אמה?

פרידה

כל עוד נפשה בה! (אצל הפתח מציעים כסא למושב הכלה. מביאים את לאה ומושיבים אותה. מן המבוי שכנגד יוצאים נחמן, ר' מנדל, מנשה והמחותנים. מנשה – נושא לפניו הינומא בידו והוא הולך נבעת, כשעיניו מושפלות, אל לאה, ואומר להשליך את ההינומא על פניה. מן המבוי הימני יוצא המשולח).

לאה

(קופצת ועומדת ממקומה, הודפת מעליה את מנשה וצועקת בקול.) **לא אתה חתני** (מהומה. הכל חרדים אל לאה.)

סנדר (נפעם ונרעש)

בתי, בתי! מה לך בתי?

לאה

(מתפרצת ורצה אל הקבר הקדוש, פורשת כפיה.) **חתן וכלה קדושים וטהורים, היו למגן לי!** (נופלת על הקבר. מקימים אותה. מבטת כה וכה כמטורפת. צועקת בקול שאינו שלה, קול גבר.) **א־א! קבר קברתם אותי, ועתה שבתי אל בת זוגי ולא אסור עוד ממנה.** (נחמן נגש אליה. היא צועקת לו בפניו,) **חמליוק!** ! (הוא נרתע בחרדה).

המשולח

דיבוק נכנס בכלה. (מהומה גדולה בקהל.)

המסך.

מערכה שלישית

בבית ר' עזריאל מירופולי. חדר גדול, שמשמש גם מקום תפלה ל„מנין". אצל הקיר משמאל, לכל ארכו, עומד שלחן ערוך מכוסה במפה. משני צדי השלחן – ספסלים ארוכים. בראש השלחן – כורסאי אחרי השלחן – פתח לרחוב. בקיר שכנגד – ארון־קודש ו„עמוד". מימין שלחן, במקום „בימה". אצל הקיר ארונות ספרים, ספסלים. אצל השלחן הערוך עומד מיכאל, בוצע את הפת לפרוסות קטנות ומניחן תלים תלים. אצל השלחן הקטן יושב המשולח, וששה – שבעה הסידים נצבים עליו. שאר החסידים – מקצתם יושבים וקוראים תהלים, מקצתם עומדים ומסיחים.

חסיד א (לחברו, באמצע החדר)

האורח הבא מספר נפלאות מבהילות, פחד אחזני לשמען.

חסיד ג

מה הפחד?

חסיד א

מעשים נוראים! ורמזים גדולים יש בהם, דברים בגו... מעין מה שיש בספורי מעשיות של הבראסלובי...

חסיד ב

זקני חסידים שומעים ואינם יראים. היראה למה?

חסיד ג (אל המשולח)

יספר מעלתו. יוסיף לספר.

המשולח

השעה מאוחרת.

חסיד ג

ה„רבי״ לא יצא במהרה.

המשולח (מספר)

בסוף העולם — הר גבוה יש, ובראש ההר נתונה אבן גדולה. ומן האבן נובע מעין זך וטהור. ובסוף העולם השני נתון לב העולם. מפני שכל דבר בעולם יש לו לב. וכל העולם גופו — גם הוא לב אחד גדול לו. ולב העולם צופה תמיד מרחוק אל המעין הזך ולא ישבע מראות והוא מתגעגע ונמשך ומשתוקק וצמא אליו. אבל להתקרב אליו אינו יכול, מפני שברגע שהוא זז ממקומו כדי פסיעה אחת — מיד נעלם מעיניו ראש ההר ומעינו הזך. וכשלב העולם אינו רואה רגע אחד את המעין הזה, מיד כל חיותו פוסקת. ובלי חיות הלב אין חיים לכל העולם והוא נוטה למות. והמעין הזך אין לו זמן משלו, והוא מתפרנס מן הזמן שלב־העולם נותן לו במתנה. ונותן לו לב־העולם יום אחד. וכשהיום נוטה לערוב — המעין הזך מתחיל מזמר כנגד לב העולם, ולב העולם אף הוא מתחיל מזמר כנגד המעין הזך, וזמרת שניהם מתפשטת בעולם, וקרני אור יוצאות ממנה ונמשכות אל כל הלבבות של כל הדברים שבעולם, ומלב לחברו, ומחברו לחברו... ואיש אחד, נאמן וחנון, משוטט ועובר בעולם ומלקט את ניצוצי האור של הלבבות ואורג מהם את הזמן, וכשגומר לארוג יום תמים, הוא נותן את היום ללב העולם, ולב העולם נותנו אל המעין הזך — וזה חי עוד יום אחד...

חסיד א

— — — הולך. (הכל משתתקים וקמים ממקומם. מן החדרים הפנימיים יוצא ר׳ עזריאל, והוא איש זקן לבוש לבנים ומצנפת שטרימל בראשו.)

ר׳ עזריאל

(משוקע ברעיונותיו, פוסע בנחת אל השלחן ויושב בכובד אכרים על כורסא. מיכאל עומד מימינו. החסידים סובבים את השלחן, הזקנים שבהם יושבים על הספסלים, והצעירים עומדים מאחוריהם. מיכאל מחלק „חלה״ לקהל. ר׳ עזריאל מרים ראשו ומתחיל מנגן בחשאי ובקול רועד: „דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא״ הכל עונים אחריו. אוכלים מן החלה. מתחילים לנגן, תחלה בחשאי זמר בלי מלים, זמר עצוב ומלא תקיפות מסתורית. הפסקה. ר׳ עזריאל מתאנח מעומק הלב, תומך ראשו בזרועותיו ושוהה רגע משוקע ברעיונותיו. דממת מות ופחד אלהים בבית. ר׳ עזריאל מרים ראשו ומתחיל לדבר בחשאי ובקול רועד.) מספרים על „בעל־השם״ הקדוש, זכותו יגן עלינו

(הפסקה כל שהיא): פעם אחת באה למז'ביז' כת של ליצנים, ממיני בריות הללו שמראים מעשי נפלאות ברבים, מתחו חבל על פני הנהר, ואחד מהם יצא לרקד על גבי החבל. רצו בני אדם מכל פנות העיר אל הנהר לראות את הפלא, בעוונותינו הרבים. ויצא גם „בעל־שם־טוב" אל הנהר, ועמד בתוך הקהל, עומד ומציץ באותו בר־נש, שמרקד על החבל. היו הכל תמהים: „הבעל שם" יצא לראות דברים כאלה!— חברו עליו תלמידיו ושאלו אותו, מה פירוש הדבר? ענה „הבעל־שם" הקדוש ואמר: יצאתי להתבונן ולראות, היאך בן אדם עובר על פני תהום עמוקה. ראיתי והרהרתי: „אלו היה האדם עמל ומתיגע בתקון נשמתו כשם שהוא עמל וטורח בגופו — על פני כמה תהומות עמוקות זיתה הנשמה עוברת דרך החבל הדק של החיים". (אנחה מעומק הלב. הפסקה. החסידים מתבוננים זה בזה מתוך התפעלות)

חסיד א

דברים העומדים ברומו של עולם!

חסיד ב

גבוה מעל גבוה!

חסיד ג

איז לשער ואין לערוך!

ר' עזריאל

(רומז למיכאל, וזה גוחן.) מיכאל! איש זר בינינו.

מיכאל

(פונה כה וכה ורואה את המשולח.) משולח הוא. באתי עמו בדברים. מקובל גדול.

ר' עזריאל

לשם מה בא לכאן?

מיכאל

איני יודע. אולי אצוהו לצאת?..

ר׳ עזריאל

חלילה! אדרבה, את הגר יש לקרב. תן לו כסא. (מיכאל תמה קצת, מגיש כסא למשולח. זה מהסס קצת ויושב. מן החסידים אין איש מרגיש בדבר.)

ר׳ עזריאל

(נותן עין באחד מן החסידים, וזה מתחיל לזמר נגון מסתורי בלי מלים. ר׳ עזריאל כבתחלה.)

גדול וקדוש עולמו של הקדוש ברוך הוא, והקדושה מכל ארצות העולם — ארץ ישראל, והקדושה מכל ערי ארץ ישראל — ירושלים, והקדוש מכל המקומות בירושלים — בית המקדש; ובבית המקדש המקום הקדוש ביותר — מקום קודש הקדשים (הפסקה כל שהיא). שבעים אומות יש בעולם; הקדושה שבכלן — האומה הישראלית; הקדוש מכל שבטי ישראל—שבט לוי; הקדושים מכל בני לוי—הכהנים; הקדוש מכל הכהנים — הכהן הגדול (הפסקה כל שהיא). שנ״ד ימים בשנה; הקדושים שבהם — ימים טובים; למעלה מהם — קדושת יום השבת; למעלה מכלם — קדושת יום הכפורים, שבת שבתון (הפסקה כל שהיא). שבעים לשונות בעולם; הקדושה שבכלן — לשן הקודש; הקדוש ביותר בלשון זו — התורה הקדושה, מכל דברי התורה קדושים ביותר — עשרת הדברות, ובעשרות הדברות קדוש ביותר — שם הויה (הפסקה כל שהיא). ופעם אחת בשנה כל ארבע הקדושות העליונות מתחברות יחד: ביום הכפורים, כשנכנס הכהן הגדול לקודש־הקדשים והוגה את השם המפורש. ומפני שהשעה הזאת היתה קדושה ונוראה עד אין שעור - סכנה גדולה היתה בה לכהן גדול ולכלל ישראל; שאלמלי נכשל, חס ושלום, הכהן הגדול באותה שעה מכשול כל שהוא, כגון על ידי הרהור חטא או נדנוד של מחשבה זרה, היה כל העולם חרב. חס ושלום (הפסקה. כל שהיא). כל מקום שאדם עומד עליו ונושא משם עיניו השמימה - קודש קדשים הוא. כל יום בחיי האדם - יום כפור הוא. כל איש ישראל כהן גדול הוא, וכל מלה שיוצאת מפי האדם בקדושה ובטהרה - שם הויה הוא. ולפיכך כל מחשבה זרה של האדם, כל ירידה וכל נפילה שלו - מביאה חורבן לעולם כלו (הפסקה בקול רועד.) נשמות ישראל מתוך יסורים קשים וענויים גדולים, דרך כמה וכמה גלגולים, כתינוקות אל חיק אמם, נמשכות הן ומתגעגעות לכסא הכבוד. ופעמים כשהן מתקרבות עד הכסא ומגיעות סמוך לו ממש - יש שהקלפה גוברת, חס ושלום, והנשמה נכשלת ונופלת... ולפי גודל העליה - עוצם הנפילה... כל מה שהעליה גבוהה ביותר - הירידה עצומה יותר. ונשמה - כזאת כשהיא נופלת לתהום - כל העולמות וכל עשר הספירות בוכים ומתאבלים עליה (הפסקה. כמתעורר). בני, היום נקצר בסעודת „מלוה מלכה״.

מיכאל

הרב מבקש להניחו יחידי... (כולם יוצאים בחשאי ופנחת מן הבית. ר' עזריאל יושב ועולה ברעיונותיו.) רבין! (ר' עזריאל מציץ בו דומם ועצב.) רבי סנדר מבריניץ בא.

ר' עזריאל (כחוזר על דבריו)

סנדר... מבריניץ... יודע אני.

מיכאל

צרה גדולה באה עליו. בתו היחידה — „דיבוק" נכנס בה.

ר' עזריאל (בבהתלה)

„הדיבוק"נ כנס בה... יודע אני.

מיכאל

והביא את בתו אל ה„רבי"...

ר' עזריאל

אלין... אלין... היאך! וכי מי ומה אני! כלום יש „אני" שלי בעולם?

מיכאל

העולם כלו משכים לפתחך...

ר' עזריאל

העולם כלו... עולם שרוי באפלה... צאן עורות נמשכות אחרי רועה עור... אלו היו עינים להם, לא היו באים אלי, אלא היו נושאים את עיניהם לזה, שיש לו „אני", שהוא הוא „האני" היחידי של כל העולם.

מיכאל

רבי, ואתה שליחו.

ר׳ עזריאל (נאנח מן הלב)

כך אומר אתה, וכך אומר העולם, אבל אני איני בטוח בדבר. זה ארבעים שנה אני יושב על כסא הרבנות ועדין איני יודע, אם באמת שליחו של הקדוש ברוך־הוא אני. יש שעה שאני מרגיש מעין קרבה להקדוש ברוך־הוא, כביכול, ובאותה שעה יש לי שליטה בעולמות העליונים. כל ספקותי עוברים ובטלים באותה שעה. אבל יש שעות, שאני קטן וחלש מאד בעיני, והרי אני כתינוק אובד... ובשעות כאלה אני עצמי צריך חזוק וסעד...

מיכאל

זכורני...

ר׳ עזריאל (נבער)

מה אתה זוכר? מה?

מיכאל

פעם אחת בא רבי לביתי בחצות הלילה ובקש ממני לקרוא עמו „תהלים".

ר׳ עזריאל

כך... הדבר היה לפני כמה וכמה שנים. עתה רע לי מאז... (בקול תחנונים.) מה בני אדם מבקשים מעמי? זקן אני וחלש, גופי תש, הנשמה נכספת נלהתבודדות... וכל הצער והיסורים של כל העולם משכימים לפתחי. לפני גלים נגעי כל הלבבות. הכל מצפים לישועה מידי ותובעים תפלה מפי... כל פתקא שמגישים לי הרי היא כמחט בבשרי... (בוכה) אין כח עוד... איני יכול...

מיכאל

רבי! רבי!

ר׳ עזריאל

איני יכול... איני יכול... (בוכה).

מיכאל

רבי! אל ישכח נא, שהרבה דורות של צדיקים וגדולים עומדים מאחוריו!.. אביו ר׳ איצילי, זכרונו לברכה, ואבי אביו האדמו״ר ר׳ וולוולי הגדול...

ר׳ עזריאל

(ריחו שב אליו. מתוך הרהורים)

אבותי... אבי ר׳ יצחק׳ל זכרונו לברכה, שהיה יודע להחיות מתים... דודי הקדוש ר׳ מאיר בר שהיה עולה לרקיע בקריאת־שמע. אבי זקני ר׳ וולוולי הגדול, תלמיד חבר לבעל־שם הקדוש... (זוקף ראשו.) יודע אתה, מיכאל, אבי זקני היה מגרש דיבוק בלי השבעות, בלי שם, אלא בגערה אחת... שומע אתה? בגערה אחת... (מתעודד) בשעת דחקי אני מכוון לבי אליו, והוא עומד לי באותה שעה. גם עתה לא יעזבני. אמור לסנדר ויבוא! (מיכאל יוצא ושב עם סנדר).

סנדר

(פורש כפיו לר׳ עזריאל) רבי, רחם עלי! הושיעני! הצילה נפש בתי יחידתי!

ר׳ עזריאל

איכה באה הצרה?

סנדר

שעה קלה לפני החופה קרה הדבר...

ר׳ עזריאל

(מפסיקו) לא כך שאלתי... א י כ כ ה היה הדבר ובשלמה?

סנדר

איני יודע רבי.

ר׳ עזריאל

אין התולעת נכנסת לתוך הפרי, אלא אם כן נכנס בו תחלה רקבון...

סנדר

רבי, בתי היחידה – בת ישראל כשרה וטהורה. כל ימיה מצניעה ללכת ומעודה לא יצאה מרשותי...

ר׳ עזריאל

יש שבנים נענשים בעוון אבותיהם.

סנדר

אלו מצאת בי עוון, הייתי מקבל עלי תשובה...

ר׳ עזריאל

ואת „הדיבוק" שאלו מי הוא ולמה נכנס בגוף הבתולה!

סנדר

אינני מגלה... אך לפי הקול הכירו בו, שאחד מבחורי הישיבה הוא, שלמד בישיבה שלנו ומת לפני ימים מועטים מיתה חטופה. (משפיל קולו) הוא עסק בקבלה ונפגע...

ר׳ עזריאל

על ידי מי?

סנדר

על ידי כחות הטומאה, בודאי... לפני מותו אמר לאחד מחבריו, שאין להלחם עם החטאים, ושיש ניצוץ של קדושה גם בסטרא אחרא, רחמנא לצלן!

ר׳ עזריאל

הידעת אותו?

סנדר

הוא אכל על שלחני.

ר׳ עזריאל

שמא חטאת כנגדו במה שהוא?

סנדר

איני יודע... איני זוכר... (בצער גדול) רבי, הלא אינני בלתי אם בשר ודם... (הפסקה)

ר׳ עזריאל (בהחלטה)

הביאה את הבתולה. (סנדר יוצא. ר׳ עזריאל משתקע ברעיוניו. על הסף נראו סנדר ופרידה, שמחזיקים את לאה בידיה. היא מסרבת להכנס).

סנדר

בתי, חוסי על אביך והכנסי. אל תבישיני בפני רבנו.

פרידה

בואי, בתי, בואי, מחמל־נפשי.

לאה

סבתי, רוצה אני להכנס, ואיני יכולה.

פרידה

התחזקי, בתי, והכנסי!

לאה (בקול הדבוק)

איני רוצה להכנס! איני רוצה (מתאמצת להשתמט).

ר׳ עזריאל (בחשאי, דרך פקודה)

בתולה! גוזרני עליך להכנס לחדר! (לאה כופפת ראשה נכנעת ונכנסת בלאט) שבי! (יושבת. סנדר ופרידה מחזיקים בידיה)

לאה (הדבוק. מתפרצת פתאם ממקומה)

הניחו לי! איני רוצה.

ר׳ עזריאל

דבוק! גוזרני עליך, שתאמר, מי אתה?

לאה (הדבוק)

הרב דמירופול! אתה יודע מי אני. ולאחרים איני רוצה לגלות שמי.

ר׳ עזריאל

גוזרני עליך עוד הפעם לומר לי, מי אתה?

לאה (הדבוק)

הנני אחד מאלה, המחפשים שבילים חדשים...

ר׳ עזריאל

רק התועים מן הדרך הישרה יבקשו להם שבילים. תמימי דרך ילכו בה לבטח.

לאה (הדבוק)

צרה היא.

ר׳ עזריאל

כבר קדמך „אחר". גם הוא אמר כזאת — וקצץ בנטיעות. (הפסקה) למה נכנסת בגוף הבתולה?

לאה (הדבוק)

בן זוגה אני...

ר׳ עזריאל

על פי התורה אין רשות למתים להיות בין החיים.

לאה (הדבוק)

לא מת אני.

ר' עזריאל

לעולם אחר יצאת ושם עליך להיות עד שיגיע זמן תחית המתים. על כן גוזרני עליך, שתצא מגוף הבתולה ותשוב למקום מנוחתך.

לאה (הדבוק. בחשאי)

הצדיק ממירופול! ידעתי מה גדול אתה ומה רב כחך! ידעתי כי מלאכים ושרפים מצוות פיך ישמורו. ואולם אני לא אובה לך ולא אשמע. (במרירות) לא אדע לאן עלי לילך, ואין לי מקום מנוחה אחר בעולם, זולתי מקום משכני עתה. שם מבחוץ — התהום הנוראה צופיה לי, וכתות־כתות של שדים ומחבלים נכונים לטרפני. לא אצא! איני יכול לצאת!

ר' עזריאל

מיכאל! הבא „מנין" יהודים! (מיכאל יוצא ושב עם עשרה יהודים) עדה קדושה! הנותנים אתם לי רשות ויפוי כח לגרש בשמכם את הדיבוק?

המנין

רבנו, אנו נותנים לך רשות ויפוי כח לגרש בשמנו את הדבוק!

ר' עזריאל (קם ממקומו)

בשם עדת בני ישראל, עם קדוש, ובשם כל הצדיקים הקדושים, אני עזריאל בן הדסה גוזר עליך, הדבוק, שתצא תיכף ומיד מן הבתולה לאה בת חנה ולא תגרום ביציאתך שום נזק לא להבתולה הנ"ל ולא לשום אדם מן העומדים כאן ולא לשום בריה שבעולם. ואם לא תציית לי — אצא כנגדך בחרמות ושמתות ונדויים וקללות ובכל כח ידי הנטויה... ואם תעשה בקשתי, אשתדל בכל מאמצי כחי לתקן אותך ולגרש מעליך את כל השדים והמחבלים הסובבים אותך.

לאה (הדבוק)

איני מתירא מפני החרמות והקללות ובהבטחותיך איני מאמין. אין כח בעולם שיוכל להמציא לי מנוחה. אין מקום לי בעולם. כל הדרכים נסגרו בעדי, כל השערים ננעלו בפני. אין בגן עדן היכל עליון מהיכלי עתה, ואין תהום עמוקה מן התהום הנכונה לי. יש ארץ ושמים ועולמות אין מספר, ובכלם לא מצאתי מקום־מנוחה קדוש וטהור כמקומי עתה. פה אנוח לי כתינוק בחיק אמו ולא אירא רע. ועתה האומרים אתם לגרשני גם מן המקום הזה? אל נא תגרשוני! אל נא תשביעוני!

ר' עזריאל

בעל כרחי תצא מגופה של הבתולה לאה בת חנה.

לאה (הדבוק. בתוקף)

לא אצא!

ר' עזריאל

בשם אלהי העולם אני משביעך בפעם האחרונה, שתצא מן הבתולה לאה בת חנה! ואם לא תשמע גם הפעם בקולי, אטיל עליך חרם ואמסרך בידי מלאכי חבלה! (הפסקה של אימה.)

לאה (הדבוק)

בשם אלהי העולם הריני דבוק ומדובק בבת זוגי ולא אפרד ממנה עד עולם.

ר' עזריאל

מיכאל! תן לעדה איצטליות לבנות, צו להוציא שבעה ספרי תורה והכן שבעה שופרות ושבעה נרות שחורים. (מיכאל יוצא. הפסקה של אימה. מיכאל שב ובידו שופרות ונרות שחורים. המשולח נושא אחריו אצטליות לבנות. מיכאל פותח את ארון־הקודש. המשולח כונה את האצטליות.)

המשולח

אצטליה אחת יתרה. (פונה כה וכה) אין זאת, כי אם איש אחד חסר פה.

ר׳ עזריאל (כמתעורר)

אין להטיל חרם על נפש אחת מישראל אלא אם כן נוטלים תחלה רשות ממרא דאתרא. (הפסקה) מיכאל! קח מקלי ולך אל הרב ואל הדיינים ואמור להם בשמי שאני מזמין אותם לבוא תכף ומיד לכאן. (מיכאל יוצא).

לאה (מתעוררת בקולה שלה)

סבתי! יראה אני!.. מה יאמרו לעשות לי?

פרידה

אל תיראי, בתי. הרבי יודע מה לעשות.

ר׳ עזריאל

סנדר! היכן נשארו המחותנים והחתן?

סנדר

נשארו לשבות בבריניץ.

ר׳ עזריאל

שלח רץ להגיד להם בשמי, שישארו בבריניץ ויחכו לפקודתי.

סנדר

הנני שולח כרגע.

ר׳ עזריאל

לפי שעה הוציאו מעלי את הבתולה.

סנדר

רבי. רבי! במה נתחייבתי עונש כזה?

ר׳ עזריאל

הוי מקבל את היסורים באהבה. אלהינו הוא אל רחום וחנון. (סנדר מוציא את לאה. ר׳ עזריאל יושב שקוע ברעיונותיו. מרים ראשו. בתוקף) ואם אפילו בעולם העליון נגזרה גזרה — אני אבטלנה! (נכנס ר׳ שמשון ועמו שני דינים: א. ב).

ר׳ עזריאל (קם לקראתם)

ברוכים הבאים!

ר׳ שמשון והדיינים

שבוע טוב, רבי!

ר׳ עזריאל

בית דין צדק! לשם ענין גדול הטרחתי עליכם לבוא לכאן. יש להציל בת ישראל מן הדיבוק, שנכנס בה, רחמנא לצלן, ואינו רוצה לצאת בשום פנים. תחבולה אחת עוד נשארה בידנו: לצאת כנגדו בחרמות ונדויים. ואני מבקש בזה ממעלתכם, שתסכימו אל הדבר וזכות פקוח־נפש תעמוד לכם...

ר׳ שמשון (באנחה)

החרם כלי־זין קשה הוא לחי וכל שכן למת. אבל באין ברירה אחרת וכבוד קדושתו מוצא בדבר צורך השעה — גם אני מסכים... אבל מתחלה עלי לגלות לפני הרבי סוד אחד, שיש לו נגיעה בענין הדיבוק...

ר׳ עזריאל

גלה! אולי רק לי לבדי, ביחידות?

ר׳ שמשון

לא. ישמעו גם העומדים פה. רבי, זוכר אתה, לפני כמה שנים היה אברך אחד רגיל לבוא לביתך, ניסן רבקה׳ס שמו. למדן גדול. ומקובל...

עזריאל

זכורני, הוא מת בחצי ימיו.

ר׳ שמשון

בלילה הזה נראה אלי בחלום שלש פעמים ואמר לי, שהדיבוק שנכנס בגוף הבתולה — נשמת בנו היא ותבע את סנדר לדין תורה, לפי שסנדר חייב בנפש בנו.

ר׳ עזריאל

הוא מחיב את סנדר?

ר׳ שמשון

לא הגיד לי... אבל נזכרתי מה ששמעתי קודם, שסנדר, חברו של המת, לא נהג עם בן המת כשורה...

ר׳ עזריאל

כשהיהודי תובע את חברו לדין תורה, אין הרב רשאי להסתלק, וכל־שכן אם התובע הוא מת. על כל פנים, טענותיו של המת אינן ענין אצל הדיבוק. היא חייב לצאת מן הבתולה, ולא יכרת ענף רך מגזע ישראל. ואף־על־פי־כן, כדי שלא נגשש כעורים באפלה, נתן לו לדיבוק זמן חצי מעת־לעת. מחר אחרי התיקין, אם ירצה השם, ניטיב חלום לכבודו ונזמין את המת לדין תורה, ואחרי כן נגרש ברשותכם את הדיבוק.

ר׳ שמשון

אף על פי שאני מרא דאתרא והם דייני העיר, מבקש אני מכבוד מעלתו הרמה לשבת עמנו בדין ולהיות ראש הדיינים.

ר׳ עזריאל

מסכים אני... מיכאל, צו להביא את הבתולה (סנדר ופרידה מביאים את לאה ומושיבים אותה במקומה הראשון). דיבוק! אני נותן לך זמן חצי מעת־לעה. אם לא תצא עד מחר בצהרים ברצון, אטיל עליך חרם ברשות הרב והדיינים ותצא באונס. (הפסקה). סנדר! בזה הרגע שלח סוסים קלים ויריצו הנה את המחותנים והחתן ויבואו תוך שתים עשרה שעות.

סנדר

אולי חזרו בהם ואינם רוצים עוד להתחתן בי ולא יבואו.

ר׳ עזריאל

יאמרו להם; אני צויתי! (הפסקה) מה שעשוי ברשותי – עשוי;

לאה (מתעוררת)

איני רוצה!.. איני רוצה!.. איני רוצה!.. (בפתח נראה המשולח)

המשולח

המחותנים והחתן לא יבואו בזמנם (השעון משמיע שתים עשרה).

המסך.

מערכה רביעית

אותו החדר שבמערכה שלישית. במקום השלחן הארוך וספסלים משמאל, עומד שלחן עגול ובסאות סביב לו. אצל השלחן יושב ר' עזריאל לבוש טלית ותפלין, ומימינו ומשמאלו – שני הדיינים. כנגד פניהם עומד ר' שמשון. סמוך להם – מיכאל. ר' עזריאל גומר הטבת חלום.

ר' שמשון

חלמא טבא חזאי, חלמא טבא חזאי חלמא טבא חזאי.

ר' עזריאל והדיינים

חלמא טבא חזית, חלמי: טבא חזית, חלמא טבא הזית.

ר' עזריאל

רבי, היטבנו לך את החלום. עתה שב עמנו לדין. (ר' שמשון יושב אצל ר עזריאל) **מיכאל, קרא לסנדר ויבוא.** (מיכאל נגש אל הפתח וקורא לסנדר). **סנדר! להוי ידוע לך, ש„מת" אחד בא אמש למרא דאתרא בחלום ותבע אותך בפניו לדין־תורה.**

סנדר (משתומם)

אותי?.. מי הוא?

ר' עזריאל

חברך מלשעבר, ניסן בן קרינה.

סנדר (מתפלץ)

גיסן... ניסן... מה הוא שואל מעמי?.. מה טענות יש לו עלי?

ר׳ עזריאל

את זאת יגיד בשעת דין תורה, לפי שעה עליך לאמר לנו אם תקבל עליך את הדין אם לא.

סנדר (רועד)

כאשר יצוה הרבי...

ר׳ עזריאל

אין הנתבע לדין רשאי להשתמט, וכל שכן כשהתובע הוא מת, שהכח בידו לתבוע גם לבית דין של מעלה...

סנדר (נבהל)

מקבל אני עלי. מקבל...

ר׳ עזריאל

לפי שעה רשאי אַתה לצאת. (סנדר יוצא.) מיכאל, הבא מקלי! (מיכאל מביא.) מיכאל, קח את המקל והלכת לבית־העולם, ועצמת את עיניך ופנית מזרחה, וגרפת במקל לפניך בלכתך, והיה המקום אשר יתעכב מקלי שם ועמדת במקום ההוא, ובאת אל הקבר הקרוב, ודפקת עליו במקלי שלש פעמים וככה תאמר: מת טהור! עזריאל בנו של ר׳ איצ׳לי הגדול ממירופול שלחני אליך, ומבקש הוא מחילה ממך על שהרגיז אותך ממנוחתך וגוזר עליך, שתלך בדרכים הידועים לך ותודיע למת טהור ר׳ ניסן בן קרינה, שהרב ר׳ שמשון ממירופול מרא דאַתרא, מזמין אותו לדין תורה עם חברו סנדר בן הניא, וגוזר עליו שיבוא תיכף ומיד במלבושיו, באותם שהובא לקבר ישראל. על הדברים האלה תחזור שלש פעמים, ואחרי כן תהפוך פניך ותשוב מערבה, וכשיעלו באָזניך קולות וצעקות -- אַל תבט אַחריך, שאם לא כן — חייך בסכנה גדולה, ואת מקלי לא תשמיט מידך אַף רגע אחד. הזהר והזהר! לך ואלהים ישמרך בדרך. כי שליחי מצוה אינם נזקים. (הפסקה) יעשו מחיצה למת, ואני אעשה לו עיגול (עג עוגה במקלו בפנה השמאלית – משמאל לימין. מוסר המקל למיכאל, וזה יוצא. נכנסים שני חסידים וסדין בידיהם, מאחיזים את הסדין בתקרה ופורשים אותו כעין וילון לפני הפנה)

יכנס סנדר! (סנדר נכנס.) סנדר! שלחת עגלה להביא את המחותנים והחתן?

סנדר

שלחתי, רבי.

ר׳ עזריאל

ולא בא עוד?

סנדר

לא, אבל מחכה אני להם מרגע לרגע. את הקלים שבסוסים שלחתי אחריהם.

ר׳ עזריאל

שלח רץ לקראתם להאיץ בם. הם מוכרחים לבוא הנה עד עת הצהרים.

סנדר

שלח אשלח (יוצא ושב מיד הפסקה)

ר׳ עזריאל (לר׳ שמשון והדיינים)

בעוד שעה קלה יבוא מעולם האמת להתיצב בינינו רוח בלי גוף, ואנחנו נשפוט בינו ובין אדם אחד מעולם־ההבל. (הפסקה) ומזה יש ללמוד, כי תורתנו הקדושה, אף על פי שנתנה לבני אדם על הארץ, משפטיה קיימים גם בשמים והובה הם גם לשוכני עפר. (הפסקה. בפתח נראה המשולח.) קשה והמור דין תורה כזה, לפי שכל היכלות ברקיע נשמעים לו, ודיין שמטה, חס ושלום, דין כזה כמלוא השערה, מסכן בעצמו, שימשכו אותו גופו תכף ומיד לבית דין של מעלה. על כן יש לגשת למשפט כזה באימה ובפחד, לפי... לפי...
(מפסיק דבריו ופונה כה וכה, דומית אימה. ר׳ עזריאל משהה מבטו על מחיצת הסדין, הכל מפנים עיניהם למקום זה.)

דיין א (אל הראשון, מתוך אימה)

במרומה, שכבר בא...

דיין ב (אל הראשון, מתוך אימה גם הוא)

כבר בא כמדומה...

ר׳ שמשון (כקודמים)

הוא בא...

ר׳ עזריאל (לצד המחיצה)

מת טהור, ניסן בן קרינה, בית־דין־צדק גוזר עליך, שלא תצא מחוץ לעיגול המוגבל לך. (הפסקה) מת טהור! בית־דין־צדק גוזר עליך, שתציע הטענות והתביעות שיש לך על בעל דבריך סנדר בן הניא. (הכל מטים אוזן. הפסקה של אימה)

דיין א
(אל השני בחשאי, מתוך אימה)

הוא עונה...

דיין ב (כקודם)

הוא עונה.

ר׳ שמשון (לסנדר)

סנדר בן הניא! המת הטהור ניסן בן קרינה טוען ואומר, שהוא ואתה הייתם חברים מנעוריכם ושניכם למדתם בישיבה אחת, ונפשותיכם היו קשורות יחד בקשר של ידידות, ואחרי הנשואין של שניכם נפגשתם שוב בבית הרבי, וכדי להזק את ידידותכם תקעתם כף זה לזה והתניתם, שאם יוליד אחד מכם בן וחברו בת, תתחתנו זה עם זה.

סנדר (בקול רועד)

אמת...

ר׳ שמשון

סנדר בן הניא! המת הטהור טוען ואומר, שלא עברו ימים מועטים אחרי תקיעת הכף, ואשתו ילדה בן, ואשתך שלך ילדה גם היא בת. כשנה אחרי כן נפטר מן העולם. (הפסקה קצרה) בעולם האמת נודע לו, שנשמה גדולה נתנה לבנו, והיא עולה ממדרגה למדרגה; והיה האב מתגאה בבנו ושמח בו שמחה גדולה. אחרי כן ראה, איך שהבן, בהגיע פרקו, יצא מאליו, ושלא מדעתו, לבקש את בת זוגו, והלך ממקום למקום ומעיר לעיר עד שהגיע למקום מגוריך,

סנדר, ונזדמן לביתך ואכל על שלחנך. כאן נזדמנה לו בת זוגו, ונשמתו נמשכה אחריה. אלא שאתה, סנדר, עשיר היית, והוא עני, על כן לא פקחת עיניך עליו והלכת לבקש לך חתנים בעלי נדוניא מרובה ובעלי יחוס. אז תקף היאוש את לבו של בן ניסן, ויצא לבקש לו דרכים חדשות. ראה זאת ניסן, ונשמתו התאבלה וחרדה אל בנו. והסטרא אחרא, רחמנא לצלן, ראה את בן ניסן ביאושו, עמד ולכד אותו במצודתו והוציאו מן העולם קודם זמנו. והיתה נשמתו של בן ניסן תועה „בעולם התוהו" ימים רבים, עד שנכנסה בגופה של בת סנדר כדמות „דיבוק" (הפסקה). עתה טוען ניסן בן קרינה, שנכרת בגלגל משני העולמות, לא שם ולא שאר לו ולא אחרית ותקוה. כבתה גחלתו ואבד נירו לעולם. מי יאמר „קדיש" אחריו ומי יזכיר נשמתו? ומבקש הוא מאת בית דין הצדק לשפוט את סנדר על פי דין תורתנו הקדושה ולדרוש מידו את דם הבן השפוך ודם זרעו וזרע זרעו עד סוף כל הדורות... (הפסקה של אימה)

ר' עזריאל

סנדר בן הניא! השמעת את טענותיו של המת הטהור? מה יש לך להשיב עליהן?

סנדר (בלב נשבר)

מה אומר ומה אדבר? לפתוח שפתי לא אוכל, ואין בפי מלים. ואני שואל ומבקש מאת חברי המת הטהור ניסן בן קרינה, שימחל לי במחילה גמורה, לפי שחטאתי כנגדו ועברתי על תקיעת הכף לא במזיד, חס ושלום, אלא בשוגג. אחרי תקיעת הכף הרי חזרנו כל אחד לעירו ונתרחקנו זה מזה. לא ראיתיו עוד ולא שמעתי עליו. לא ידעתי כי נולד לו בן, וגם דבר מותו נעלם ממני ימים רבים. וכאשר ראיתי, כי אין מזכיר לי את דבר תקיעת הכף, אמרתי, אין זאת כי אם אשת ניסן לא ילדה לו בן, ותקיעת הכף בטלה.

ר' שמשון

ולמה לא השתדלת לחקור ולדרוש את הענין על בוריו?

סנדר

אני הייתי אבי הבת, ואמרתי, אלו היה בן לחברי ניסן, היה הוא מחזר אחרי, שכן דרך העולם, שיהא צד החתן מחזר אחרי צד הכלה, ולא להפך.

ר׳ עזריאל

כשנזדמן בנו של ניסן לביתך ואכל על שלחנך, למה לא שאלת, מי הוא ומאין הוא?

סנדר

איני יודע... איני זוכר... אבל נשבע אני בפניכם, שלבי היה נמשך אחריו והתאויתי לקחתו לחתן לבתי. וכשהציעו לפני שדוכים אחרים, מן המשובחים ביותר, התניתי כל פעם תנאים קשים, שלא עמדו בהם המחותנים, ומשכו ידיהם ממני. וכך בטלו בזה אחר זה שלשה שדוכים, ואולם קרובי ובני משפחתי רבו עלי... (הפסקה)

ר׳ שמשון

ניסן בן קרינה טוען, שעינך תפסה מיד, כי פני בנו דומים לשל אביו, אלא שהיית מתירא לשאל, מי הוא. רודף היית אחרי דינרי זהב ואחרי מזונות טובים בשביל בתך, וגרמת בכך, שיעקר גזעו מן השורש, ועטרת ראשו תפול לתהום רבה...

ר׳ עזריאל

ניסן בן קרינה! דרכי הטוב והרע מסורים ברשותו של אדם, ואם נטה בנך מן הדרך הישר, אין לחיב על כך את סנדר בן הניא.

ר׳ שמשון

ומי יודע? אולי ברגע האחרון נצנץ בנפשו ניצוץ אור של שלהבת העולם (מיכל נכנס ומושיט את המקל לר׳ עזריאל.)

ר׳ עזריאל

(מתלחש עם הרב והדיינים, קם ממקומו ומקלו בידו.) אנחנו שופטי בית־דין־צדק שמענו את טענותיהם של שני הצדדים, וזה משפטנו: הואיל ולא נתברר אם היו שתי הנשים מעוברות בשעת תקיעת הכף, והיות שעל פי דין תורתנו הקדושה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, לפיכך באנו לידי החלטה, שלא היתה תקיעת הכף חובה על סנדר. אבל לפי שסנדר קבל על עצמו את תקיעת הכף לחובה ועבר עליה, ועל ידי כך גרם צער מרובה לניסן בן קרינה, לפיכך גוזרים אנו

על סנדר, שיהא אומר כל ימיו „קדיש" אחרי ניסן ובנו הנפטרים, ואת חצי הונו יחלק לעניים. (הפסקה) ושוב גוזר בית־דין־הצדק, שהמת הטהור ניסן בן קרינה יצוה את בנו בגזרת אב, שיעזוב תיכף את גופה של הבתולה לאה בת חנה... ובית־דין־הצדק מבקש מאת המת הטהור ניסן בן קרינה, שימחול לסנדר בן הניא במחילה גמורה, ובזכות זה ירחם הקדוש ברוך־הוא עליו ועל נפשו התועה והנודדת של בנו.

ר' שמשון, הדיינים, סנדר

אמן!

ר' עזריאל

מת טהור, ניסן בן קרינה! שמעת את פסק הדין? מקבלו אתה עליך? (דממה איומה. הכל מקשיבים.) סנדר בן הניא! שמעת פסק הדין?

סנדר

שמעתי.

ר' עזריאל

ואתה מקבלו עליך?

סנדר

מקבל אני.

ר' עזריאל

מת טהור, ניסן בן קרינה! המשפט נגמר. עתה עליך לשוב למנוחתך וגוזרים אנו עליך שלא תזיק בדרך שום אדם ושום בריה חיה. (הפסקה) מיכאל, הבא מים... (מיכאל מביא ומעמיד על הקרקע כד מים ואגן. הכל נוטלים ידיהם.) יסלקו המחיצה! (מסלקים הסדין.) מיכאל, תן לי את המקל. (מיכאל נותן. ר' עזריאל עג במקלו עוגה במקום הראשון, אבל מימין לשמאל. הפסקה. לסנדר.) סנדר, עוד מעט ויכלה הזמן, שקבענו לדיבוק. ברגע יציאתו מבתך, יש להכניסה תיכף לחופה. יכינו את החופה וילבישו את בתך בבגדי חתונה. יהא הכל מוכן: אם החתן והמחותנים לא באו עוד – ישלחו רץ אחריהם.

סנדר

ככל אשר יצוה הרבי כן אעשה. (יוצא. ר' עזריאל פושט טליתו וחולץ תפליו ומתחיל לקפלן.)

ר׳ שמשון (בלחש להדיינים)

יודעים אתם, המת לא מחל לסנדר...

הדיינים (נבהלים)

הן, יודעים אנו...

ר׳ שמשון (כבתחלה)

מרגישים הייתם, שלא קבל עליו המת את הדין?״

הדיינים (כבראשונה)

מרגישים היינו!

ר׳ שמשון (כבתחלה)

השמתם לבכם, שלא ענה המת על דברי הצדיק „אמן!״?

הדיינים

שמנו לב...

שמשון (כבתחלה)

סימן רע הוא מאד. רואים אתם, ידיו של ר׳ עזריאל רועדות...

הדיינים

רואים אנו.

ר׳ עזריאל (צולל מאד ברעיונותיו)

רבונו של עולם! דרכיך נסתרים ונפלאים מאד, ואולם רצונך הקדוש אור לנתיבתי, על כן אלך עליה לבטח ולא אט ממנה ימין ושמאל.

ר׳ שמשון

שומעים אתם? עודנו מתחזק. לא נכנע.

ר׳ עזריאל (מרים ראשו לבטוי)

מיכאל, יכניסו את הבתולה! (מיכאל יוצא. סנדר ופרידה מכניסים את לאה בבגדי חתונה ומושיבים אותה. ללאה.) דיבוק! הזמן שנתתי לך כלה. התצא מן הבתולה לאה בת חנה ברצון?

לאה (הדיבוק)

לא!

ר׳ עזריאל

מיכאל, הבא „מנין״ והכן כל המכשירים לחרם. (מיכאל יוצא. לר׳ שמשון והדיינים.) הריני מזמין אתכם לשבת עמי אל השלחן. (יושבים. מיכאל נכנס ועמו עשרה יהודים.) הוציאו ספרי התורה, קחו השופרות! (עושים) דיבוק! הואיל ולא קבלת עליך את גזרתי, הריני מוסר אותך לרשותם של הרוחות העליונים, יבואו הם בכחם הגדול ויוציאוך. תקיעה! (תוקעים.)

לאה (הדיבוק בחלחלה רבה)

הניחו לי! אל תגרשוני! לא אצא!

ר׳ עזריאל

דיבוק! קשה־עורף! הריני מוסר אותך לרשותם של הרוחות הבינונים, לא טובים ולא רעים, יבואו הם באכזריותם ויוציאוך. שברים! (תוקעים.)

לאה (הדיבוק באין כח, מתוך צער גדול)

כחות כל העולמות קמו עלי! גדולי ישראל עומדים כנגדי ונשמת אבי בתוכם, וכלם מצוים עלי לצאת. כחותי הולכים וכלים! ואולם כל זמן שיש בי עוד ניצוץ של כח אתגבר עליהם ולא אצא! (בפתח נראה המשולח.)

ר׳ עזריאל (מסתומם)

אין זאת כי אם כח אחד נעלם, גדול מאד, מסייעהו. (בתוקף) הכניסו את הספרים! פרשו על ארון הקודש פרוכת שחורה. לבשו כלכם לבנים והדליקו נרות שחורים. (עושים. עומדים.) „קומה ה׳ ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך!״ — דיבוק! בשם הסנהדרין הגדול בירושלים וברשות בית־הדין הקדוש היושב פה,

ולמען לא ייבש ענף מגזע יעקב, הנה אני עזריאל בן הדסה, מנתק את כל החוקים, שקשרו אותך לחיי העולם הזה ולגופה ולנשמתה של הבתולה לאה בת חנה...

לאה (הדיבוק)

אויה לין

ר' עזריאל

ואני מחרים אותך מכלל ישראל. תרועה!

המשולח

הניצוץ האחרון נבלע בשלהבת.

לאה (הדיבוק בקול גוע)

נכון אני.

ר' עזריאל

ולא תשוב עוד אליה?

לאה (הדיבוק)

לא אשוב עוד

ר' עזריאל

בכחו של מרא דאתרא ובכחו של בית־דין צדק הריני מבטל מעליך את כל החרמות והנדויים, שהטלתי עליך. כבו את הנרות. (מכבים). הסירו את הפרוכת השחורה! (מסירים) פשטו את הלבנים, הטמינו את השופרות. (נושא כפיו.) רבונו של עולם. אלהי החסד והרחמים! אליך אתפלל לאמר: אל נא תהדף מפניך נשמה דוויה וסחופה מישראל. ותכנס עמה לפנים משורת הדין. ויעלה נא לפני כסא כבודך צערה של הנפש הנדחת, ותעמוד לה זכות אבותיה, וקול תפלותינו ירצה לפניך כריח ניחוח של קרבן. אלהי ישראל! פתח לפני הנפש העלובה פתחי עולם והמצא לה מקום מנוחה בגנזי מרומים ויהי שלום בחילך ושלוה בארמונותיך, אמן!

כלם

אמן!

לאה (הדיבוק בקול גוע)

אמרו „קדיש". כלה הזמן!

סנדר

יתגדל ויתקדש שמיה רבא. בעלמא די ברא כרעותיה. (השעון משמיע שתים עשרה. לאה נעקרת ממקומה, משמיעה קול צוחה ונופלת על הספסל).

ר' עזריאל (בחפזון)

הובילו את הכלה לחופה. (מיכאל נדחף הביתה)

מיכאל

זה עתה שב הרץ והגיד, כי המחותנים נתעכבו בדרך: אופן נשבר להם בעגלה. הם הולכים עתה ברגליהם וקרבים אל העיר. הנה הם נראים מראש הגבעה הסמוכה.

ר' עזריאל (במנוחה, שקוע ברעיונותיו)

יבוא מה שיבוא! (לסנדר), תשב הכלה בזה והזקנה על ידה, ואנחנו נצא לקבל פני החתן. (לוקח מקלו ועם עוגה מסביב ללאה. ר' עזריאל, סנדר ומיכאל יוצאים. הפסקה ממושכה).

לאה (פוקחת עיניה)

מי עמי פה? הסבה?.. סבתי! רע לי מאד. הושיעיני נא... ישניני נא...

פרידה

אל נא ירע לך, בתי... ידעו רע כל בני קדר וישמעאל — וכל שונאי ציון וישראל, וללבך את תהא הרוחה — ונסו ממך יגון ואנחה... כי הנה שומר ישראל על ידך בחלומות טובים ונעימים יפקדך, מחשבות טהורות סביב תרחפנה וכנפי מלאכי־שלום על ראשך תנפנפנה... (מחוץ עולה קול כלי זמר, נגינת חתונה.)

לאה (רועדת)

באים לרקד סביב הקבר הקדוש, לשמח החתן והכלה, הטמונים שם.

פרידה

אל נא תחרדי, בתי, ואל נא תפחדי. שומרים רבים נצבים עליך, שומרים אמיצים וחזקים, ששים גבורים סביב לך, כלם אחוזי חרב, מלומדי מלחמה, איש חרבו על ירכו מפחד בלילות. האבות הקדושים ישמרוך מפגע רע והאמהות הטהורות מעין הרע. עוד מעט ותכנסי לחופה במזל־טוב, לחופה במזל־טוב... (בנעימת שיר ערש) אמך הצדקנית בעדי כתם־פז מגן עדן תצא היום, מגן עדן תצא היום; יצאו לקראתה שני מלאכי אל, שני מלאכי אל... יתמכוה בידיה אחד מימין ואחד משמאל, אחד מימין ואחד משמאל... „חנה אשת כבוד, חנה אשת תום? מה לך כי עדית כתם־פז היום? משיבה חנה ואומרת כזאת וכזאת: איככה לא אצא בעדי עדיים היום, — ובתי נכנסת לחופה היום?" „חנה אשת כבוד, חנה אשת תום: ומה לך כי תתעצבי אל לבך היום?" משיבה חנה ואומרת כזאת וכזאת: איככה לא אתעצב – ושמחתי לאנחה, ושמחתי לאנחה... הלך תלך לחופה בתי היחידה, ואני אתיצב מרחוק ולא אלך בצדה, ולא אלך בצדה... מביאים לחופה כלה נאה וחסודה, את לאה'לי החמודה, ומזקן ועד נער – הכל רצים לסעודה, הכל רצים לסעודה. נוטל אליהו הנביא את הכוס ביד רמה (מתוך תנומה) ומברך עליה... לעיני כל ישראל... שמה... (נרדמת. לאה שוכבת, ועיניה עצומות. הפסקה ממושכה).

לאה (נאנחת מעומק הלב. פוקחת עיניה)

מי הוא זה אשר נאנח בזה?

קול חנן

אני...

לאה

שומעת אני את קולך, ופניך לא יראו.

קול חנן

מחיצה של „עיגול" מבדלת ביני ובינך.

אה

קולך ערב לאזני כקול כנור בוכה באשון לילה. מי אתה?

קול חנן

שכחתי. זכרי כמוס רק בלבבך לבד...

לאה

זכר אזכור... כלתה נפשי במסתרים אל אשר לא ידעתי. ערגתי בצמא אל מעין אור. דמעות מתוקות ירדו עיני וארא בחזיונות לילה תמונת זוהר, האתה הוא אשר נגלית אלי?

קול חנן

אני.

לאה

זכור אזכור... שערות רכות היו לך, כיודעות בכי... עפעפיך ארוכות היו, ועיניך נוגות ומלאות חסד. ידים ענוגות היו לך ואצבעותיהן ארוכות... יומם ולילה הגיתי רק בך... (הפסקה) ואולם אתה הלכת מעמי ונרי כבה, ונפשי נבהלה. כאלמנה שוממה הובילוני אל החופה עם איש זר. אחרי כן שבת אלי... ובלבי שב ויפרח המות החי והששון האבל... מדוע עזבתני שנית?

קול חנן

פרצתי את כל הגדרים, עברתי דרך המות, הפרתי חקי שנות עולם ופקודת דור ודור, שריתי אל אדירים, ואל תקיפים ואל אכזרים... ובכלות שארית כחי — עזבתי אותך למען שוב אליך עוד הפעם.

לאה

שובה נא אפוא אלי, חתני, בעלי... מת אשאך בקרב לבי, ובחלומות הלילה נשעשע על ברכינו את הילדים אשר לא נולדו לנו... (בוכה) כתנות פסים אתפור להם, זמירות אארוג להם...

נוּמוּ, נוּמוּ, עוֹלָלִים,
בְּלִי עֲרִיסָה בְּלִי חִתּוּלִים.
בּוֹכִים וְאֵין נִשְׁמַע קוֹלָם
וְלֹא יָצְאוּ לַאֲוִיר הָעוֹלָם...

(מבחוץ עולה תרועת כלי הזמר, נגינת חופה לאה רועדת) הנה באים להוביל אותי לחופה עם איש זר. בואה אתה אלי.

קול חנן

גויתך אבדה לי. רק אל נשמתך אבואה. הנני! (נראה בקיר).

לאה (בשמחה)

הנה נהרסה מחיצת העיגול! אני רואה אותך, חתני. בואה אלי!

חנן (כעין בת־קול)

בואי אלי.

לאה (בקמה, בשמחה)

הנני הולכת אליך...

חנן (שונה)

הנני הולך אליך...

קולות (מאחורי הקלע)

הובילו את הכלה לחופה! (מרש של חופה. לאה עוזבת מעילה השחור על גבי הספסל ולבושה לבנים כולה פוסעת היא לקול המוסיקה, כהולכת לחופה, כלפי חנן ועומדת במקומו. חנן נעלם. בפתח נראה המשולח. ר' עזריאל בא ומקלו בידו.)

ר' עזריאל (מביט אל המקום שישבה שם לאה. מוריד ראשו)

לאחר זמן...

לאה (בקול בא ממרחק)

אור גדול שפוך מסביב. נצמדתי אליך לעולם, חתני... אנו מרחפים ועולים תאומים למרומי מרומים.

(החשך הולך ורב)

ר' עזריאל

ברוך דין האמת!

(עלטה. נשמעת זמרה חרישית)

עַל מַה וְלָמָּה
יָרְדָה הַנְּשָׁמָה
מֵאִגְרָא רָמָא
לְבִירָא עֲמִקְתָּא?
— יְרִידָה צֹרֶךְ עֲלִיָּה הִיא
יְרִידָה צֹרֶךְ עֲלִיָּה הִיא.

המסך.

סוף.

ה ו מֵ י ר ו ס

ס פ ר
אִילְיאַס

– ת ר ג ם –

ש. ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י

הערה:

[illegible]

המערכת

שיר ראשון

שירי, בת־אלים, חרון־אף אכילס בנו של־פליאוס,
אשר הנחית והמיט שואה על־ראש האכיים;
נשמות גבורים עצמים רבות שלח לשחת,
ואותם נתן טרף לכלבים ולעוף השמים.
ככה בצע זאוס את אשר זמם עליהם:
למני היום אשר החל הריב בין בן־אטריאוס
מושל הגוים ובין אכילס חמדת האלים.

מיהו שלח המדון בין־אלה האלים השנים?
בנו של־לטו וזאוס! — כי הוא בהתאנפו במלך
10 שלח מגפה במחנו והשמיד המונים אין־מספר,
יען בזה בן־אטריאוס הכהן את־כהנו חריסס
בבאו על־ספינות אכייאס המהירות לפדות את־בתו,
וכפר אשר מרב לאין־ספר הביא בידו;
עמו ציץ תפארת אפולו, הגבור הקשת,
15 תלוי בזהב שרביטו, והתחנן לכל־האכיים,
ואליהם בכלם התחנן לבני אטריאוס השנים:

„שמעו לי, בני אטריאוס, ואתם פה כלכם, אכיים!
יתנו לכם האלים היושבים במרומי אולימפוס
ונפל פריאמוס בידכם ושבתם בשלום הביתה;

20 רַק אֶת־הַיַּלְדָּה הָשִׁיבוּ אֵלַי וּקְחוּ לָכֶם כָּפְרָהּ –
כָּכָה תָשִׂימוּ כָבוֹד לְאַפּוֹלוֹ הַגִּבּוֹר הַקַּשָּׁת!״

וְכָל־הָאֲחַיִּים פֶּה אֶחָד הֵרִיעוּ בְקוֹל, וַיֵּאוֹתוּ
לָשִׂים כָּבוֹד לַכֹּהֵן לָקַחַת הַפִּדְיוֹן מִיָּדוֹ;
רַק אֲגַמֶּמְנוֹן בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס הֵשִׁיב אֶת־פָּנָיו,
25 מֵאֵן וּבְחֶרְפָּה שְׁלָחוֹ מֵעָלָיו וְקָשׁוֹת יְדַבֵּר:

„זָקֵן, הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־אוֹסִיף לִרְאוֹתְךָ עוֹד פַּעַם
פֹּה עִם־הַסְּפִינוֹת הַגְּדוֹלוֹת וְאִם תָּשׁוּב הֵנָּה עוֹד שֵׁנִית;
אָז לֹא יוֹעִילְךָ כָּל־שַׁרְבִיט, כָּל־צִיץ אֱלֹהִים לֹא יוֹשִׁיעַ,
וְאוֹתָהּ לַחָפְשִׁי לֹא אֲשַׁלַּח עַד־אִם הַזִּקְנָה תְבוֹאֶנָּה;
30 הַרְחֵק מֵאֶרֶץ אָבִיהָ תֵּשֵׁב בְּבֵיתִי בְּאַרְגּוֹס,
וְהָיְתָה לִי לְאֹרֶגֶת וְלִשְׁכַּב בְּחֵיקִי פִילֶגֶשׁ.
סוּר־לְךָ וְאַל תַּקְצִיפֵנִי, אִם־תֹּאמַר לָלֶכֶת בְּשָׁלוֹם.״

כָּכָה דִבֵּר. וְנִבְהַל הֲרִיסֵס וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ.
דּוֹמָם הִתְהַלֵּךְ עַל־שְׂפַת מֵי הַיָּם הַזֹּעֵף וְרֹעֵשׁ,
35 וְהָיָה כִּי נוֹתַר לְבָדָד, וַיַּעֲמוֹד הַזָּקֵן וַיֶּעְתַּר
אֶל־אֱלֹהָיו אַפּוֹלוֹ בֶּן־לֵיטוֹ יְפַת הַתַּלְתַּלִּים:

„אֵלִי, שְׁמָעֵנִי! הַנּוֹטֵר בְּקֶשֶׁת הַכֶּסֶף אֶת־חֲרִיסָה
וְשׁוֹמֵר אֶת־קִלָּה הַקְּדוֹשָׁה וְרוֹדֶה בִגְבוּרָה בְטֶנֶדּוֹס
נוֹרָא בְסָמְנְתֵּי! אִם־הֵיכָל בָּנִיתִי לְךָ לְתִפְאָרָה
40 וְאִם־הֲבִיאוֹתִי אִשֶּׁה לְךָ לְרֵיחַ נִיחֹחַ,
פֶּדֶר כְּרָעַיִם לְעֵז אוֹ לְפָר – שְׁמָעֵנִי הַפָּעַם:

נְקוֹם־נָא בְחִצִּים מִן־הָאֲחַיִּים אֶת־נִקְמַת דִּמְעוֹתָי!״

כָּכָה הִתְפַּלֵּל לָאֵל וְשָׁמַע לוֹ פֵיבוֹס־אַפּוֹלוֹ:
יָרַד מֵרֹאשׁ הָאוֹלִמְפּוֹס וּבְלִבּוֹ נִתְּכָה חֲמָתוֹ;
45 רָמָה עַל־כְּתֵפוֹ הַקֶּשֶׁת וְאַשְׁפָּתוֹ סְגוּרָה עַל כֻּלָּהּ,
צִלְצְלוּ חִצָּיו עַל־כְּתֵפוֹ בְּצַעֲדוֹ, בָּא בַחֲרוֹן אַפּוֹ,
דָּמָה אֶל־חֶשְׁכַת הַלַּיְלָה, וַיֵּשֶׁב מִנֶּגֶד לַסְּפִינוֹת;
יָרָה בַמַּחֲנֶה הַחֵץ, וַתָּקָם הַמְּלָה אֲיֻמָּה,
וְצִלְצֵל בַּלָּהוֹת הִתְמַלֵּט בִּנְתְקוֹ מִקֶּשֶׁת הַכָּסֶף.
50 רֵאשִׁית הִכָּה בַפְּרָדִים, בִּכְלָבִים קַלֵּי הָרֶגֶל,
אַחַר נִגַּף גַּם־אוֹתָם, קִלְקֵל בְּחִצָּיו הַשְּׁנוּנִים;
הָיוּ הַמְּדוּרוֹת עֲמוּסוֹת פְּגָרִים וּבָעֲרוּ בְּאֵין קֵצֶה.

תִּשְׁעַת יָמִים הִתְעוֹפְפוּ חִצֵּי אֱלוֹהַּ בַּמַּחֲנֶה,
וּבָעֲשִׂירִי וַיַּקְהֵל אֲחִילֵס הָעָם לְמוֹעֵצָה –
נָתְנָה הֵירֵי לִבְנַת הַזְּרוֹעוֹת בְּלִבּוֹ הַדָּבָר,
אַחֲרֵי רְאוֹתָהּ הַדַּנַּיִים מֵתִים וַתִּדְאַג אֲלֵיהֶם –
וְהָיָה כִּי־נִקְהַל הָעָם בְּהָמוֹן גָּדוֹל, וַיָּקָם
קַל הָרַגְלַיִם, אֲחִילֵס, מִקֶּרֶב הַקָּהָל וַיֹּאמַר:
„שִׁמְעָה, בְּנוֹ אַטְרֵיאוֹס! נְקוּמָה עַתָּה וְנָשׁוּב
60 עַל־עִקְבוֹתֵינוּ, אִם רַק נִתְמַלֵּט מִמָּוֶת הַפָּעַם;
דֶּבֶר וּקְרָב גַּם יַחַד אוֹכְלִים בְּעַם הָאֲחַיִּים.
וְלָכֵן זֹאת נַעֲשֶׂה: נִשְׁאַל בְּנָבִיא כַיּוֹם אוֹ בְכֹהֵן
אוֹ בְיוֹדֵעַ חֲלוֹמוֹת – כִּי־גַם הַחֲלוֹם מֵאֵת צֵאוּס –
וְיַגֵּד בַּמֶּה הִקְצַפְנוּ כָכָה אֶת־פֵיבוֹס־אַפּוֹלוֹ.
65 אִם־הַהֶקָטוֹמְבָּה אוֹ נֶדֶר נָדַרְנוּ וְלֹא שִׁלַּמְנוּהוּ?

אוּלַי בַּהֲרִיחוֹ רֵיחַ נִיחוֹחַ שֶׁל־אֵילִים אוֹ־עִזִּים
תְּמִימִים אֵין־מוּם בָּם וְהֵסִיר מִמֶּנּוּ הַנָּגַע.״

דִּבֵּר וַיֵּשֶׁב. אַחֲרָיו הִתְנַשֵּׂא קַלְחַס אִישׁ תִּסְטוֹר,
נְבִיא יוֹדֵעַ הַבָּאוֹת, הַטּוֹב בְּמַשִּׁיבֵי צִפֳּרִים;
יָדַע כָּל־הֹוֶה וְכָל־מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה וְכֹל שֶׁיֵּעָשֶׂה,
הוּא אֲשֶׁר נִהֵג עַד־אִלְיוֹן סְפִינוֹת עַם הָאֲחַיִים
בְּחֶסֶד פֵּיבוֹס־אַפּוֹלוֹ הַשַּׁלִּיט גִּבּוֹר הַקֶּשֶׁת;
וְעַתָּה כִּלְכַל דְּבָרָיו בְּשֶׂכֶל וַיְדַבֵּר בַּקָּהָל:

„בְּנוֹ שֶׁל־פֶּלֵיאוֹס, בֶּן־אֵלִים! צִוִּיתָ כִּי־אַגִּיד הַחִידָה:
מַה־זֶּה וְעַל־מַה זֶּה יֶאֱנַף אַפּוֹלוֹ גִּבּוֹר הַקֶּשֶׁת –
הָבָה וְאַגִּידָה לְּךָ; רַק אַתָּה הִשָּׁבְעָה לִי עַתָּה,
כִּי גַם בְּפִיךָ וְגַם בְּמִפְעָלְךָ תִּהְיֶה עִמָּדִי,
יַעַן יָרֵאתִי פֶּן אָעִיר בְּדַבְּרִי חֲרוֹן אַף הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר בְּכָל הָאֲחַיִים יִרְדְּ וְאַרְגּוֹס לוֹ תִּשְׁמָע.
עָצוּם הַמֶּלֶךְ שִׁבְעִים וְשֶׁבַע יְקָצְפוֹ עַל־נִקְלֶה.
וְהָיָה כִּי־יַעֲצוֹר לְרֶגַע אֶת־קִצְפּוֹ, וְשָׁמַר עֶבְרָה
בְּלִבּוֹ לְאוֹיְבוֹ וְנִקַּם מִמֶּנּוּ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים.
וְלָכֵן הִוָּעֵץ אֶל־לִבְּךָ אִם־תוּכַל הֱיוֹת לִי לְמָגֵן?״

עָנָה וַיָּשֶׁב אֲמָרָיו אֲחִילֵס קַל הָרַגְלַיִם:
„חֲזַק וְאַל־תִּירָא וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ לָנוּ הַגִּידָה
כְּכָל־אֲשֶׁר יָשִׂים בְּפִיךָ; וְחֵי אַפּוֹלוֹ בְּחִיר צֵאוּ־
אֲשֶׁר אֵלָיו תִּשְׁתַּחֲוֶה וַאֲשֶׁר בּוֹא תָבוֹא בְּסוֹדוֹ
כָּל־עוֹד אֶתְהַלֵּךְ בַּחַיִּים וְעֵינַי תֶּחֱזֶינָה אוֹר שֶׁמֶשׁ

כִּי לֹא תִהְיֶה לְרָעָה יַד־אָדָם מִן הָאֲחַיִּים
אֲשֶׁר בִּסְפִינוֹת הַמְּהִירוֹת, וְאַף לֹא יַד אֲגַמֶּמְנוֹן –
זֶה הַמִּתְיַמֵּר לִהְיוֹת הַנֶּאְדָּר בֵּין־הָאֲחַיִּים.״

הָכֵן [illegible] וַיַּעַן:
„לֹא בְשֶׁל־נֶדֶר אוֹ הֵיקָטֹמְבָּה יָצָא הַקֶּצֶף,
כִּי בְשֶׁל־כֹּהֵן, זֶה אֲשֶׁר הִלְעִיב בּוֹ אֲגַמֶּמְנוֹן,
אֲשֶׁר אֶת־בִּתּוֹ לֹא שִׁלַּח וְכָפְרָה לֹא קִבֵּל מִמֶּנּוּ:
לָכֵן בָּאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְעוֹד יַד פֵּיבוֹס נְטוּיָה,
וְאַף גַּם לֹא יָשִׁיב יָדוֹ מִמֶּנּוּ עַד־אֶל אָבִיהָ
נְשַׁלַּח אֶת־בִּתּוֹ הַנַּעֲרָה הַנְּעִימָה עַלִּיזַת הָעַיִן,
וְחִנָּם אֵין־כֶּסֶף, כֵּן תֵּצֵא, וְנָבִיא לְכֹהֵן חֲרִיסָה
100 גַּם הֵיקָטֹמְבָּה לְכַפֵּר אֶת־פָּנָיו – אוּלַי יִרְצֵנוּ.״

דִּבֵּר וַיֵּשֶׁב. אַחַר וַיָּקָם מִקִּרְבָּם הַגִּבּוֹר,
בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס הַזּוֹעֵם, הָרוֹדֶה בָעָם, אֲגַמֶּמְנוֹן.
לִבּוֹ בוֹ קֹדֵר מְזֹעָם, כִּי שָׁפְכָה מָרָתוֹ אֶל קִרְבּוֹ,
עֵינָיו תִּלְהַטְנָה נוֹרָאוֹת וְהָיוּ כְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת;
פָּנָה בְרֵאשִׁית אֶל־קַלְכַס וּמְזָרֶה מַבָּטוֹ רַק אֵימִים:

„חוֹזֵה הָרָעוֹת! עָלַי לֹא נִבֵּאתָ מֵאָז כִּי־אִם רָעוֹת,
לִבְּךָ בֹּחֵר רַק רָעָה וְיָגִיל כִּי רָעוֹת יִנָּבֵא!
וְעַתָּה גַּם־עַתָּה תְּבַשֵּׂר גָּלוּי לְכָל־הַדַּנַּיִּים
לֵאמֹר: הִתְקַצֵּף הַגִּבּוֹר הַקַּשָּׁת בָּנוּ וַיֶּאֱנַף,
105 עֵקֶב אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵאַנְתִּי לָקַחַת הַכֹּפֶר
תַּחַת הַנַּעֲרָה בַּת־חֲרִיסֵס. אַף אָמְנָם חָשַׁקְתִּי כִּי־תֵשֵׁב

עִמִּי בְּבֵיתִי הַנַּעֲרָה, כִּי־אוֹתָהּ מְצָאתִי לִּי טוֹבָה
מִקְּלִיטֶמְנֶסְטְרָה, זֹאת אִשְׁתִּי, וְאֵינֶנָּה נֹפֶלֶת מִמֶּנָּה
בְּגִזְרַת הַחֵן וּבַקּוֹמָה, בִּמְלֶאכֶת הַיָּד וּבִתְבוּנָה;
115 אֶפֶס אִם יָשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵיכֶם, שַׁלֵּחַ אֲשַׁלְּחֶהָ —
יַעַן גַּם־נַפְשִׁי חָפְצָה בִּתְשׁוּעַת הָעָם וְיִוָּשַׁע.
וְאוּלָם אַתֶּם מַהֲרוּ וּבְרוּ לִי אֶשְׁכָּר תַּחְתֶּיהָ
אַחֵר – לָמָּה אֶהְיֶה הָאֶחָד בֵּין הָאַרְגּוֹיִם
לְחַסֵּר נַפְשִׁי וּרְכוּשִׁי בִּגְלַלְכֶם וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה?
120 וְאַתֶּם הָרֹאִים פֹּה כֻּלְּכֶם, כִּי חֶסֶר בָּזֶה יְבוֹאֵנִי.

עָנָה לוֹ, דִּבֵּר אֲחִילֵּס קַל הַמֵּרוּץ, הַנָּדִיב:
„בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוּס הַגִּבּוֹר הָרוֹדֵף אַחַר הַבָּצַע!
אֵי־זֶה הָאֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ לְךָ בְּנֵי הָאֲחַיִּים?
אוֹצָרוֹת טְמוּנִים אֵין־לָנוּ כִּי־נוֹצִיא אֵלֶיךָ וְנִתְּנֵם,
125 בִּלְתִּי הַבִּזָּה וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכַדְנוּ,
וְחִלְּקוּ. הֲתֹאמַר כִּי־יִקְבּוֹץ הָעָם אִישׁ אִישׁ וְיָבִיא!
וְלָכֵן חָשַׁבְתִּי: תְּנֶנָּה לָאֵל – וְשָׁלֹשׁ וְאַרְבַּע
יְמַלְּאוּ לְךָ הָאֲחַיִּים הַחֶסֶר, בְּתֵת בְּיָדֵנוּ
צֶאוּס אֶת־טְרוֹיָה הָעִיר הַבְּצוּרָה וּבוֹז נִבְזָזָה.”

130 אוֹתוֹ עָנָה פִּי אֲגַמֶּמְנוֹן מְצַוֵּה הַלְּאֻמִּים:
„אַל־נָא בִלְבָבְךָ לִי תֶּאֱרֹב, אֲחִילֵּס חֶמְדַּת הָאֵלִים!
שָׁוְא הִתְנַכֶּלְךָ לַעֲקוֹב אוֹתִי, לְפַתּוֹת בִּדְבָרִים,
וְלוּ גַם גִּבּוֹר חַיִל כָּמוֹךָ! הַאַתָּה פֹה תֵּשֵׁב
עַל־מַתְּנוֹתֶיךָ וְאוֹתִי תְצַוֶּה לִנְטוֹשׁ אֶת־חֵילִי
135 וְלָתֵת לָכֶם? – יְהִי כֵן, אֶעֱשֶׂנָּה! וְאוּלָם בְּאֶחָת:

כִּי הָאַחַיִּים הַנְּדִיבִים לִי יִתְּנוּ כְּכָל־אֲשֶׁר אֶבְחַר
תְּמוּרָה תַחְתֶּיהָ, לְבַעֲבוּר הֱיוֹתָהּ לִי לְשִׁלּוּמִים,
וְאִם לֹא יִתְּנוּהָ, וְאָבוֹא בְחֶזְקַת הַיָּד וְאֶקָּחֶהָ:
אִם מִשֶּׁלְּךָ וְאִם מִשֶּׁל־אַיַּס וְאִם שֶׁל־אוֹדִיסֵס —
וְאוּלַי יִתְקַצֵּף הָאִישׁ אֲשֶׁר אָבוֹא אֵלָיו לָקַחַת,
וְאוּלָם אֵין־דָּבָר, נִתְרָאֶה וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה. וְעַתָּה
הָבוּ וְנַסַּע לַיָּם הַקָּדוֹשׁ סְפִינָה שְׁחַרְחוֹרָה,
נַזְעִיק הַשָּׁטִים אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ, נָכִין הַקָּרְבָּן,
וְנוֹרִיד בְּתוֹכָהּ בַּת־חֲרִיסֵס הַכֹּהֵן יְפַת הַלְּחָיַיִם.
145 לְמַנְהִיג לָהּ נָשִׂים אַחַד הַמְּלָכִים, אִישׁ מִקִּרְבֵּנוּ,
אַיַּס אוֹ אִידוֹמְנִיסֵס, אוֹדִיסֵס הַנֶּאְדָּר אוֹ אַתָּה
בְּנוֹ שֶׁל־פֶּלֵיאוֹס, הַנּוֹרָא בַּהֲמוֹן כָּל־הַגְּבָרִים,
וְכַפֵּר עָלֵינוּ בְמִנְחָה אֶת־פְּנֵי גִבּוֹר הַקֶּשֶׁת".

הִבִּיט קְדֹרַנִּית וְעָנָה אֲחִילֵס קַל הָרַגְלַיִם:
„אוֹי לִי, אִישׁ הַכְּלִים לֹא־יֵדָע, הַנִּבְהָל תָּמִיד לְבֶצַע!
אֵיךְ עוֹד יִשְׁמַע אֵלֶיךָ אַף־אֶחָד מִבְּנֵי הָאֲחַיִּים
לָצֵאת אַחֲרֶיךָ לַאֲשֶׁר־תְּצַוֶּה אוֹ לִלְחוֹם עִם־לוֹחֲמָיו?
לֹא עַל־אֹדוֹת הַטְּרוֹיִם לְמֻדֵּי הָרְמָחִים בָּאתִי
הֵנָּה גַם אָנִי, לִלְחוֹם בָּהֶם, כִּי לִי לֹא חָטָאוּ;
155 בְּהֶמְתִּי לֹא גָזְלוּ, לֹא נָהֲגוּ מִמֶּנִּי אֶת־סוּסַי מֵעוֹלָם,
וְאַף גַּם בִּפְתִיָּה, הַחֶלְקָה הַשְּׁמֵנָה, מֵעוֹלָם לֹא פָּשְׁטוּ,
לַשְׁחִית אֶת־תְּנוּבוֹת שָׂדַי, כִּי הַרְרֵי יְעָרוֹת מַפְרִידִים
בֵּינִי וּבֵינָם עַד־בְּלִי חֹק וְיָם זֶה הַזּוֹעֵף.
אֶפֶס, חֲנַק מֵצַח, הָלַכְנוּ אַחֲרֶיךָ לִנְקוֹם בַּטְּרוֹיִם
160 נְקַם מֶנֶילָאוֹס וּנְקָמְךָ גַּם אַתָּה, אִישׁ לוֹ עֵין כֶּלֶב,

וְאַתָּה אֶל־זֹאת לֹא תִשְׁעֶה וּקְטַנָּה כָּל־זֹאת בְּעֵינֶיךָ,
וְתָבוֹא גַם בּוֹא לִגְזוֹל מִיָּדִי בְחָזְקָה חֶלְקָתִי,
זֹאת שֶׁעָמַלְתִּי בָהּ וּנְתָנוּהָ לִי הָאֲחַיִים.
וְאָמְנָם בְּהַחֲרִיב בְּנֵי הָאֲחַיִים קִרְיָה בִטְרוֹיָה,
165 רַבַּת הֲמוֹנִים, לֹא הָיָה חֶלְקִי מֵאָז כְּחֶלְקֶךָ,
אַף־כִּי אֶת־שִׁפְעַת הַחַיִל בַּקְּרָב רַק יָדִי עָשָׂתָה;
וְשָׁלָל כִּי חֻלָּק, וְעָלָה בְחֶלְקְךָ תָּמִיד פִּי־שִׁבְעָה
בְּכָל אֲשֶׁר לָנוּ, וַאֲנִי הִנֵּה שַׁבְתִּי
אֶל־הָאֳנִיּוֹת שָׂמֵחַ בְּחֶלְקִי וְכוֹשֵׁל וְעָיֵף.
170 אֶעֱבָר־נָא עַתָּה לְפִתְיָה! כִּי־לָמָּה פֹּה אֵשֵׁב מִנְאָץ
וְאֶעֱזוֹר אַחֲרֶיךָ לִצְבּוֹר נְכָסִים עַל־נְכָסֶיךָ?"

אוֹתוֹ עָנָה פִּי אֲגַמֶּמְנוֹן מוֹשֵׁל הָעַמִּים:
"בְּרַח־לְךָ, אִם־כָּכָה לִבְּךָ הֱסִיתְךָ; אָנֹכִי לֹא אֶפְצוֹר
בְּךָ כִּי תֵעָצֵר בִּגְלָלִי. עוֹד רַבִּים נִשְׁאָרִים עִמָּדִי
175 לָתֵת לִי כָבוֹד, וְעַל־כֻּלָּם צֵאוּס זֶה הָעוֹזְרֵנִי!
וְאַתָּה שְׂנוּא נַפְשִׁי מִכֹּל הַמְּלָכִים וּמִכֹּל בְּנֵי־אֵלִים,
תָּמִיד חָמַדְתָּ רִיבוֹת וּקְטָטוֹת, וּמְדָנִים חָפָצְתָּ.
וְאִם לִגְבוּרָתְךָ — הֲלֹא אֱלֹהֵי אֱלֹהִים רַק נְתָנָהּ!
שׁוּב לְךָ אֵפוֹא עִם־אֲנָשֶׁיךָ אֶל־בֵּיתְךָ בִּסְפִינוֹת,
180 מְשׁוֹל לְךָ שָׁמָּה בַּמִּירְמִידוֹנִים: אֶת־לִבִּי לֹא אָשִׁים;
וְגַם־כִּי תִתְרַגֵּז, אָנֹכִי אָשׁוּב וּבְךָ אָעִידָה:
יַעַן לוֹקֵחַ פֵּיבוֹס־אַפּוֹלוֹ מִמֶּנִּי בַּת־חֲרִיסֵס,
לָכֵן בִּסְפִינָה שֶׁלִּי אֲשַׁלְּחֶהָ לוֹ עִם־אֲנָשַׁי;
אוּלָם אָנֹכִי בָא אֶל־אָהָלְךָ וּבְעֶצֶם יְמִינִי
185 אֶקַּח אֶת־אֶשְׁכַּר כְּבוֹדְךָ, בַּת בְּרִיסֵס יְפַת הַלְּחָיַיִם

או־אָז וְתֵדַע מִי־חָזָק מִשְּׁנֵינוּ; וְשָׁמְעוּ אֲחֵרִים
וְלֹא עוֹד יָזִידוּ לְדַמּוֹת אֵלַי וּלְהַמְרוֹת אֶת־עֵינָי!"
כָּכָה דִבֵּר — וְאַף בֶּן־פֶּלֵיאוֹס בָּעַר בְּקִרְבּוֹ,
בְּלִבּוֹ תַּחַת סְגוֹרוֹ הַשָּׂעִיר נִצּוּ בוֹ שְׂעִפָּיו!
190 אִם מֵעַל מָתְנָיו יוֹרִיד בֶּן־רֶגַע הַחֶרֶב הַחַדָּה
וְהֵנִיס אֶת־כֻּלָּם וְהִכָּה לָאָרֶץ בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס
אוֹ־אִם בְּלִבּוֹ יַשְׁקִיט הַחֵמָה וְעָצַר בְּרוּחוֹ.
עוֹדוֹ נוֹעָץ בְּלִבּוֹ הַקָּשֶׁה וְנִמְלָךְ בִּכְלָיוֹת,
הוֹצִיא מִנְּדָנָהּ הַחֶרֶב הַגְּדוֹלָה — וַתֵּרֶד מִמָּרוֹם
195 פַּלַּס־אַתֵּינֵי, שְׁלוּחָה מֵהֵירֵי לְבֻנַת הַזְּרוֹעוֹת —
כִּי־גַם אֶת־שְׁנֵיהֶם חָמְדָה, וְנַפְשָׁהּ לָהּ מָרָה לִשְׁנֵיהֶם.
עָמְדָה מֵאָחוֹר וַתֹּאחַז בְּצִיצִיּוֹת רֹאשׁוֹ הַשְּׁזוּפוֹת;
נִגְלְתָה לוֹ אַךְ לְבַדּוֹ, וְאִישׁ מִבַּלְעָדָיו לֹא רָאָהּ.
חָרַד אֲחִילֵס לְאָחוֹר וַיִּפֶן וַיַּכֵּר וְהִנֵּה
200 פַּלַּס־אַתֵּינֵי, וְעֵינֶיהָ מְזָרוֹת אֵימָה וּנְגֹהוֹת.
עָנָה וְדִבֵּר אֵלֶיהָ דְבָרָיו קַלֵּי הַמָּעוּף:

„לָמָּה חָרַדְתְּ אֵלַי, בַּת־צֵאוּס מַרְעִישׁ הַמָּגֵן?
אֵין־זֹאת כִּי לִרְאוֹת בִּזְדוֹן אֲגַמֶּמְנוֹן בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס.
וְאוּלָם מֵאָז דִּבַּרְתִּי לֹא אַחַת, וְאֶל־נָכוֹן בּוֹא תָבוֹא:
גַּאֲוַת לִבּוֹ הִיא תַצְעִידֵהוּ עַד לִבְאֵר שָׁחַת!"

205 עָנְתָה בַּת־צֵאוּס אוֹתוֹ, אַתֵּינֵי תַכְלִילַת הָעַיִן:
„לְבַעֲבוּר הַשְׁבִּיחַ אֶת־קִצְפְּךָ בָּאתִי אֵלֶיךָ מִמָּרוֹם,
וְלוּ תִשְׁמָעֵנִי. שְׁלָחַתְנִי הֵירֵי לְבֻנַת הַזְּרוֹעוֹת,
כִּי־גַם אֶת־שְׁנֵיכֶם חָמְדָה, וְנַפְשָׁהּ לָהּ מָרָה לִשְׁנֵיכֶם.

210 הָבָה וַעֲזָב־נָא הָרִיב וְיָדְךָ אַל־תִּשְׁלוֹף הַחֶרֶב;
יַסֵּר יַסְּרֵהוּ בִּדְבָרִים כְּכָל־אֲשֶׁר יִהְיֶה עִם־לְבָבְךָ.
אָכֵן אַחַת דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ וְאֶל־נָכוֹן בּוֹא תָבוֹא:
יוֹם הִנֵּה יָבֹא וְנִתְּנָה לְךָ מַתַּת פִּי שְׁלֹשָׁה מֵעַתָּה
תַּחַת חֶרְפָּתְךָ וְלָכֵן כְּבוֹשׁ אַפְּךָ וּשְׁמַע בְּקוֹלֵנוּ".

215 עָנָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֲחִילֶס מְהִיר הָרַגְלַיִם:
„הִנְנִי, בַּת אֵלִים, וְאֶשְׁמַע בְּקוֹלֵךְ, כִּי כָכָה יָאָתָה,
וְאָמְנָם בְּלִבִּי נִתְּכָה חֲמָתִי — אַךְ הָבָה וְאֶשְׁמָע;
מִי הַשּׁוֹמֵעַ בְּקוֹל אֱלֹהִים, וְשָׁמְעוּ גַם אֵלָיו".

עָנָה וַיַּנַּח אֶת־כַּפּוֹ הַקָּשָׁה עַל־נִצַּב הַכֶּסֶף,
220 הֵשִׁיב לְנִדְנָהּ הַחֶרֶב הַגְּדוֹלָה, כִּי שָׁמַע לִפְקֻדַּת
בַּת־אֵל אַתֵּינֵי. אָז שָׁבָה גַּם־הִיא לְהָרֵי אוֹלִמְפּוֹס
לְהֵיכַל צֵאוּס הַמְשַׁלֵּחַ חֲזִיזִים וּלְיֶתֶר הָאֵלִים.

אַךְ בֶּן־פֶּלֵיאוּס שָׁב וַיָּרֶב לִבְנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוּס,
וְקָשׁוֹת יְדַבֵּר, כִּי חֲמָתוֹ בְּלִבּוֹ עוֹד לֹא שָׁכָכָה:
225 „סוֹבֵא, שֶׁעֵינוֹ עֵין כֶּלֶב, וְלִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ לֶב־אַיָּל!
הִנֵּה לֹא קָם בְּךָ רוּחַ לָצֵאת בַּצָּבָא עִם־עַמְּךָ
אוֹ־גַם לָשֶׁבֶת בַּמַּאֲרָב עִם־בְּחִירֵי בְּנֵי הָאֲחַיִּים —
מוֹקְשֵׁי מָוֶת כָּל־זֹאת לְךָ! כִּי אָמְנָם טוֹב שִׁבְעָתַיִם
שֶׁבֶת בִּקְהַל הָאֲחַיִּים מֵרָחוֹק וְלַחֲטוֹף בְּחָזְקָה
230 אֶשְׁכָּר מֵאִישׁ אֲשֶׁר נוֹעָז לְדַבֵּר וְלֹא כְרוּחֶךָ!
מֶלֶךְ אוֹכֵל אֶת־עַמּוֹ וּבְדַלִּים וְנִקְשִׁים מִתְעַמֵּר!
אָכֵן, בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוּס, מָלְאָה סְאַת רִשְׁעָתֶךָ;

וְזֹאת אֲשֶׁר אֹמַר וּשְׁבוּעַת קֹדֶשׁ עָלֶיהָ נִשְׁבַּעְתִּי
בְּשִׁבְטִי בְּיָדִי, אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פְּרִי עוֹד לְעוֹלָם
235 וְעָלִים לֹא יַפְרִחַ, כִּי נִסַּח מִגִּזְעוֹ אֲשֶׁר בֶּהָרִים,
וְנֶצַח לֹא יָצִיץ, כִּי־פִצֵּל הַגַּרְזֶן אֶת־סְבָכָיו מִסָּבִיב
יַחַד עִם יֶרֶק הַקְּלִפָּה, וְרַק הָאֲחַיִּים הַנְּדִיבִים
שׁוֹמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַחֻקִּים יִשְׂאוּ עוֹד אוֹתוֹ בְּיָדָם.
וְזֹאת לִי הָאָלָה הַגְּדוֹלָה: הִנֵּה יָמִים עוֹד בָּאִים,
240 וְעָרְגָה נֶפֶשׁ כָּל הָאֲחַיִּים לַאֲחִילֵס גַּם־יַחַד,
וְאַתָּה תְבַקֵּשׁ לַשָּׁוְא אֶת־הַתְּשׁוּעָה וְהוֹעִיל לֹא תוֹעִיל,
וְרֻבְּכֶם בְּחֶרֶב הֶקְטֹר יִפּוֹלוּ, הַהוֹרֵג בִּגְבָרִים,
אוֹ אָז בִּיגוֹנְךָ תִּקְרַע וּבְרָגְזְךָ אֶת־לִבְּךָ לִקְרָעִים,
תִּזְעַם עַל־דְּבַר לֹא יָדַעְתָּ לְכַבֵּד הַטּוֹב בָּאֲחַיִּים."

245 בֶּן־פֶּלֵיאוֹס דִּבֵּר, וַיַּשְׁלֵךְ לָאָרֶץ שַׁרְבִיטוֹ,
עָשׂוּי גְּלִילֵי זָהָב עַל־סְבִיבָיו, וַיִּפֶן וַיֵּשֶׁב.
לְפָנָיו עוֹמֵד בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס וְנוֹרָא בְזַעְמוֹ.
עַתָּה הִתְנַשֵּׂא נֶסְטוֹר נְעִים דְּבָרִים, הַמַּטִּיף בְּפִילוֹס.
וְנֹפֶת תִּטּוֹפְנָה שִׂפְתוֹתָיו וְהָיָה כְּצוּף דְּבַשׁ לְמָתוֹק.
250 שְׁנַיִם דּוֹרוֹת מַטִּיפִים גָּוְעוּ עַל־פָּנָיו וָמֵתוּ,
הֵם אֲשֶׁר נוֹלְדוּ בְּפִילוֹס הַקְּדוֹשָׁה עִמּוֹ גַּם יַחַד,
וְעַתָּה דוֹר שְׁלִישִׁי לְפָנָיו וְעָלָיו הוּא שׁוֹפֵךְ מֶמְשַׁלְתּוֹ
קָם וַיְדַבֵּר בְּתָם לֵב בַּקָּהָל, עָנָה וַיֹּאמַר:

„אַלְלַי, בָּאָה עָלַיִךְ הַשּׁוֹאָה, אַתְּ אֶרֶץ אֲחֵיָה!
עַתָּה פְּרִיאַמּוֹס יְרַנֵּן וּבְנֵי פְּרִיאַמּוֹס יַעֲלֹזוּ,
וְיֶתֶר הַטְּרוֹיִם גַּם־הֵם יָגִילוּ בְשָׁמְעָם הַשְּׁמוּעָה

וְכִי הִתְלַקַּח הָרִיב בֵּינוֹתֵיכֶם – וְאַתֶּם הַגְּדוֹלִים
בְּכָל הַדַּנַּיִם הֱיִיתֶם לְעֵצָה וּתְרוּעַת מִלְחָמָה!
לָכֵן שְׁמָעוּנִי וַאֲדַבֵּר, כִּי שְׁנֵיכֶם צְעִירִים מִמֶּנִּי.
הִנֵּה אֲנָשִׁים יָדַעְתִּי, גְּדוֹלִים מִכֶּם וַעֲצֻמִים, 260
וְהֵמָּה גַם־הֵם לֹא בָזוּ דִבְרֵי מֵעוֹדִי בְדַבְּרִי.
עֵינַי כְּמוֹהֶם לֹא רָאוּ וּלְעוֹלָם כְּמוֹהֶם לֹא אֶרְאֶה׃
גֶּבֶר כְּמוֹ פֵּירִתוֹאוֹס וּדְרִיאַס רֹעֵה הָעַמִּים,
קֵינוֹס וְאֶכְסַדְיוֹס וְגַם פּוֹלִיפֵימוֹס הַדּוֹמֶה לָאֵלִים
(וְתֵיסוֹס בְּנוֹ שֶׁל־אֲגֵיאוֹס, הָאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ אַלְמָוֶת). 265
אֵלֶּה עָצְמוּ מִכָּל בְּנֵי אָדָם עַל־הָאֲדָמָה;
הָיוּ הַחֲזָקִים מִכֻּלָּם וְנִלְחֲמוּ רַק עִם הַחֲזָקִים:
הִכּוּ בֶהָרִים הַנְּפִילִים, נִלְחֲמוּ עִמָּם וַיַּכְּתוּם.
וְעִמָּם אָרַחְתִּי בְּבֹאִי מִפִּילוֹס, מִקַּצְוֵי אַפֵּיָה,
אֶרֶץ רְחוֹקָה מְאֹד, כִּי הֵם בְּמוֹ פִיהֶם קְרָאוּנִי; 270
בֵּינָם נִלְחַמְתִּי גַם אָנִי, וּבָם לֹא יוּכַל הִלָּחֵם
אִישׁ מִכָּל בְּנֵי אָדָם הַחַיִּים עַתָּה בָאָרֶץ –
וְהֵמָּה גַם הֵם בְּקוֹלִי הֶאֱזִינוּ וְדָרְשׁוּ בַעֲצָתִי,
לָכֵן שִׁמְעוּ גַם אַתֶּם, כִּי נִבְחָר שְׁמֹעַ אֶל עֵצָה:
אַתָּה, נֶאְדָּרִי בַכֹּחַ, אַל־תִּקַּח הַנַּעֲרָה מִמֶּנּוּ; 275
אֶשְׂכָּר הִיא לוֹ מֵאֵת הָאַחַיִּים, וְלָכֵן לוֹ תִהְיֶה.
וְאַתָּה, בְּנוֹ שֶׁל־פֶּלֵיאוֹס, גַּם־אַתָּה אַל־תַּמְרֶה פִּי־מֶלֶךְ;
כִּי־לֹא חָלַק צֵאוּס מֵעוֹדוֹ כָּבוֹד לַמְּלָכִים
רֹדִים בְּשַׁרְבִיט כְּכָל־אֲשֶׁר חָלַק לָזֶה וַיְחָנְּנוּ.
אָנְיָם מִמֶּנּוּ עָצַמְתָּ וְגַם בַּת־אֵלִים אִמֶּךָ 280
וְאוּלָם בְּאַחַת יִגְדַּל מִמְּךָ: הוּא מוֹלֵךְ עַל־רַבִּים.
הֶרֶף מֵאַף, בְּנוֹ שֶׁל אַטְרֵיאוֹס, וְאָנֹכִי אֶפְגַּע

גַּם בַּאֲחִילֵס וְעָצַר אֶת־זַעְמוֹ; הֵן מָגֵן וּמִשְׂגָּב
חוּא לָאֲחַיִּים מֵאָז בַּמִּלְחָמָה מַרְבַּת הַחָלָל

285 עָנָה אֲמָרָיו לוֹ, אֲגַמֶּמְנוֹן הַשַּׁלִּיט וַיִּקְרָא:
„אָמְנָם, הַיָּשִׁישׁ, דִּבַּרְתָּ בְּחֵן כָּל־דִּבְרֵי הַשֶּׂכֶל,
וְאוּלָם זֶה־דֶּרֶךְ לַגֶּבֶר הַזֶּה כִּי עַל כֹּל יִתְנַשֵּׂא,
עַל־כֹּל הוּא חָפֵץ הִשְׂתָּרֵר וְעַל כֹּל לִשְׁפּוֹךְ מֶמְשַׁלְתּוֹ
לִהְיוֹת הַמְפַקֵּד לַכֹּל — וְאִישׁ לֹא יִשְׁמוֹר פְּקֻדָיו.
290 וְאַף אִם אֵלֵי הַנֵּצַח אִמְצוּהוּ לְרוֹמֵה הָרֹמַח —
הֲבָזֹאת נָתְנוּ לוֹ גַם־הַמִּשְׁפָּט לְחָרֵף וּלְגַדֵּף?"

עָנָה אֲחִילֵס אוֹתוֹ, לֹא נָתַן לוֹ כַּלּוֹת דְּבָרָיו:
„אָמְנָם רַךְ לֵב וְנִקְלֶה פִּי כָל אָדָם לִי יִקְרָא,
לוּ אֶכָּנַע לִשְׁמוֹעַ אֵלֶיךָ וּלְכָל־אֲשֶׁר תֹּאמַר.
295 צַו לַאֲחֵרִים וְשָׁמְעוּ בְקוֹלְךָ, וְלִי לֹא־תְצַוֶּה;
דַּע כִּי לֹא אוֹבֶה לְךָ וְלֹא אֶשְׁמַע מֵעַתָּה וָהָלְאָה.
וְעוֹד הַעִידוֹתִי בְךָ גַּם אֶת זֹאת, וּשְׁמַרְתָּה בִּלְבָבְךָ:
יָדַי לֹא אָרִים בְּךָ עַד־עוֹלָם עַל־אֹדוֹת הַנַּעֲרָה,
וְגַם לֹא בְאַחֵר; אַתֶּם נְתַתֶּם וְאַתֶּם לְקַחְתֶּם.
300 וְאוּלָם הִשָּׁמֵר מִנְּגוֹעַ בְּדְבַר קָטֹן אוֹ גָדוֹל
אֲשֶׁר בַּסְּפִינָה הַשְּׁחוֹרָה, לָקַחַת מְעַט וְלֹא רוּחִי;
אוֹ אִם חָפַצְתָּ נַס־נָא, וְרָאוּ כָל־אֵלֶּה מִסָּבִיב
דָּמְךָ הַשָּׁחוֹר מְגֹר כְּרֶגַע עַל־פְּנֵי עֵץ חֲנִיתִי."

כָּכָה רָבוּ הַשְּׁנַיִם בְּחָזְקָה, נִצּוּ בַחֲרָפוֹת
305 קָמוּ וְסוֹד הַמּוֹעֵצָה כָּלָה בְאָזְנֵי הָאֲחַיִּים.

בְּנוֹ שֶׁל פֶּלֵיאוֹס פָּנָה לְאָהֳלָיו, לַסְּפִינוֹת הַמְּהִירוֹת,
הָלַךְ, וְעִמּוֹ בְּנוֹ שֶׁל־מֵינוֹטִיוֹס וְחֶבֶר מֵרֵעָיו.
אָכֵן בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס צִוָּה, וַתּוּרַד הַיָּמָּה
סְפִינָה קַלָּה. עֶשְׂרִים מַלָּחִים בְּחַר וַיּוֹשֶׁב
בְּתוֹכָהּ וְגַם אֶת־קָרְבַּן הַמֵּאָה פָּקַד וַיִּקְחוּ; 310
גַּם בַּת־חֲרִיסֵס יְפַת הַלְּחָיַיִם יָרְדָה עִמָּהֶם,
וְאֶת־אוֹדִיסוֹס, אִישׁ רַב הַמְּזִמּוֹת, שָׂם לָהּ לְמַנְהִיג.

כָּכָה עָלוּ כֻלָּם וַיַּחְתְּרוּ בַּמַּיִם הָעַזִּים.
אָז בֶּן־אַטְרֵיאוֹס צִוָּה לַאֲנָשָׁיו עִמּוֹ וְהִתְחַטְּאוּ;
וְכֻלָּם הִתְחַטְּאוּ וְהִזּוּ הַמַּיְמָה אֶת־מֵי טָהֳרָתָם, 315
וְעִזִּים תְּמִימִים וּפָרִים מֵאָה הֶעֱלוּ לְאַפּוֹלוֹ;
שְׂרָפוּם עַל־שְׂפַת הַיָּם הַשּׁוֹמֵם, הַנֶּעֱזָב מֵאָדָם,
וְרֵיחַ נִיחוֹחָם מִתַּמֵּר וְעֹלֶה בְעָשָׁן שָׁמָיְמָה.

כָּכָה כִלּוּ הַמְּלָאכָה. אַךְ אֲגַמֶּמְנוֹן לֹא חָדַל;
הוֹסִיף לְחַרְחֵר הָרִיב, לְקַיֵּם אֶת־דְּבָרוֹ לַאֲחִילֵס. 320
צִוָּה לִשְׁנַיִם מִצִּירָיו, טַלְתְּבִיּוֹס וְגַם אֵירִבַּטֵס,
הֵמָּה מְשָׁרְתָיו הַחֲרֵדִים הַמְחַכִּים לְמוֹצָא שְׂפָתָיו:

„קוּמוּ וּלְכוּ הָאֹהֱלָה לַאֲחִילֵס בְּנוֹ שֶׁל־פֶּלֵיאוֹס,
תִּפְשׂוּ בַיָּד וַהֲבִיאוּ אֶת־בְּרִיסֵס יְפַת הַלְּחָיַיִם;
וְאִם לֹא יִתְּנוּהָ לָכֶם, וּבָאתִי אָנֹכִי לְקַחְתָּהּ, 325
וְרַבִּים יִהְיוּ עִמָּדִי – וְיֵצַר לוֹ אָז שִׁבְעָתַיִם."

כָּכָה דִבֵּר וַיְשַׁלְּחֵם, וְחָזְקָה עֲלֵיהֶם פְּקֻדָּתוֹ.

אָז בְּלֹא חֶמְדָּה הָלְכוּ עַל־שְׂפַת הַיָּם הַשּׁוֹמֵמָה,
עַד הַגִּיעָם לְאָהֳלֵי הַמִּירְמִידוֹנִים וּלְצִיָּם,
330 וְאוֹתוֹ מָצְאוּ יוֹשֵׁב בְּאָהֳלוֹ עַל־יַד אֳנִיָּתוֹ
שְׁחוֹרַת הַמַּרְאֶה; וּפְנֵי אֲחִילֶס רָעֲמוּ לִרְאוֹתָם.
פַּחַד הַמֶּלֶךְ נָפַל עֲלֵיהֶם, וְעָמְדוּ הַשְּׁנַיִם,
דָּבָר לֹא דִּבְּרוּ וְדָבָר לֹא שָׁאֲלוּ, דּוֹמֵם נֶאֱלָמוּ;
אָכֵן הַמֶּלֶךְ הֵבִין לַהֲגִיגָם בְּלִבָּם וַיֹּאמַר:
335 „שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, הַצִּירִים, מַלְאֲכֵי אֵל וְהָאָדָם!
גֹּשׁוּ־נָא אֵלַי, אַל תִּירָאוּ. מַה־פִּשְׁעֲכֶם אִם אֲגַמֶּמְנוֹן
שָׁלַח אֶתְכֶם גַּם־שְׁנֵיכֶם עַל־דִּבְרַת בְּרִיסֵס הַנַּעֲרָה?
אֲחָלַי, פַּטְרוֹקְלֵס הָאַדִּיר, הוֹצִיאָה הַנַּעֲרָה אֲלֵיהֶם,
וְלָקְחוּ אוֹתָהּ וְהָלָכוּ. אַךְ יִהְיוּ גַּם־הֵם לִי לְעֵדִים
340 נֶגְדָּה לְאֵלֵי הַנֶּצַח וְנֶגְדָּה לְאָדָם בֶּן־מָוֶת
וְנֶגְדָּה לְמַלְכָּם הָאַכְזָר: אִם יִדְרְשׁוּ עֶזְרָה מֵעִמִּי,
לְהָסִיר הַנְּגָעִים הָרָעִים הַנְּכוֹנִים לְעַם זֶה הָאֻמְלָל —
אָז בְּשִׁגְעוֹנוֹ לוֹ יִנְהַג, מֻכֶּה בְרוּחַ תַּעְתֻּעִים,
אֲשֶׁר מֶה־הָיָה לֹא יִרְאֶה וְאֶת־אֲשֶׁר יִהְיֶה, וְלֹא יוּכַל
345 לְמַלֵּט אֶת־צְבָא הָאַחַיִּים בְּלָחֲמָם עַל־יַד סְפִינוֹתֵיהֶם!"

כָּכָה דִּבֵּר, וְשָׁמַע פַּטְרוֹקְלֵס לְרֵעוֹ הַנֶּחְמָד.
הוֹצִיא מִפֶּתַח הָאֹהֶל אֶת־בְּרִיסֵס יְפַת הַלְּחָיַיִם,
נְתָנָהּ לָהֶם; וַיִּפְנוּ וַיֵּלְכוּ עִם־צְבָא סְפִינוֹתֵיהֶם
וְעִמָּם הַנַּעֲרָה דּוֹמֵם וַעֲצוּבָה. אַךְ בֶּן־פֵּלֵיאוּס
350 יָשַׁב אַרְצָה מִנֶּגֶד לַיָּם הַקּוֹדֵר וַיִּבְכֶּה.
נִבְדָּל מֵרֵעָיו וּבוֹדֵד וְהִבִּיט אֶל חֶשְׁכַת הַמַּיִם;
חִנֵּן אֶת־קוֹלוֹ וַיֶּעְתַּר לְאִמּוֹ וַיִּפְרוֹשׂ אֶת־כַּפָּיו:

„אִמִּי, אַף־אָמְנָם לְיָמִים מְעַטִּים מְאֹד יְלִדְתִּנִי,
וְאוּלָם מִכָּבוֹד אַל יִמְנָעֵנִי, וְלוּ רַק הַפָּעַם,
355 צֶאוּס הַמַּרְעִים בִּמְרוֹמָיו וְיֹשֵׁב בְּהַר הָאוֹלִמְפּוֹס –
וְהוּא גַם הַמְּעַט הֵן יַחְשׂוֹךְ מִמֶּנִּי מֵאָז וְעַד עָתָּה.
רְאִי נָא: בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס הַשַּׁלִּיט הַמּוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם
חִלֵּל אֶת־כְּבוֹדִי, כִּי לָקַח אֶשְׁכָּרִי מֵעִמִּי בְיָדָיו."

כָּכָה דִבֵּר בִּדְמָעוֹת, וְאִמּוֹ הַנְּדִיבָה שְׁמָעַתּוּ
360 בְּשִׁבְתָּהּ בַּתְּהוֹמוֹת לִימִין אָבִיהָ לְבֶן הַתַּלְתַּלִּים,
עָלְתָה וַתֵּרוֹם כְּעָב קַל מִמְּצֻלּוֹת הַיָּם הַקּוֹדֵר,
יָשְׁבָה מִנֶּגֶד לַבּוֹכֶה, הֶחֱלִיקָה קְוֻצּוֹתָיו בְּכַפָּהּ,
אַף אֲמָרֶיהָ הִטִּיפָה וְכָכָה לוֹ אָמְרָה: „בַּר בִּטְנִי,
מַה־לְּךָ תִּבְכֶּה וְלָמָּה־זֶּה כָכָה יֵרַע לְבֶךָ?
365 דַּבֵּר וְאַל תַּעְלֵם דָּבָר מִמֶּנִּי – לְמַעַן אֵדָעֶנּוּ."

נֶאֱנַח בִּמְרִירוּת וְעָנָה אֲחִילֵס קַל הָרַגְלַיִם:
„הֵן יְדַעְתִּיהָ וְלָמָּה־זֶּה אָשׁוּב לְסַפְּרָהּ גַּם אָנִי?
עָלָה עָלֵינוּ עַל־תֵּיבֶן הַקִּרְיָה הַקְּדוֹשָׁה בְּאֶטְיוֹן,
וְגַם הֶחֱרַבְנוּהָ וּשְׁלַל הָעִיר וְהַבִּזָּה נָשָׂאנוּ.
370 חֵלֶק כְּחֵלֶק חִלְּקוּ גִבּוֹרֵי אַחֲיָה גַם־יַחַד
וְנָתְנוּ לְבֶן־אַטְרֵיאוֹס אֶת־בְּרִיסֵס יְפַת הַלְּחָיַיִם.
אָז בָּא חֲרִיסֵס, כֹּהֵן לַאֲפּוֹלוֹ רֹבֵה הַקֶּשֶׁת,
מַהֵר לִצִי הָאַחַיִּים חֲגוּרֵי שִׁרְיוֹנוֹת הַנְּחֹשֶׁת,
לִפְדּוֹת אֶת־בִּתּוֹ מִשִּׁבְיָהּ וְהֵבִיא בְיָדוֹ רָב־כֹּפֶר
375 עִמּוֹ צִיץ תִּפְאֶרֶת אַפּוֹלוֹ, גִּבּוֹר הַקֶּשֶׁת,
תָּלוּי בְּזָהָב שַׁרְבִיטוֹ, וּלְכָל הָאַחַיִּים הִתְחַנַּן,

וְאוּלָם מִכֻּלָּם הִתְחַנֵּן לִבְנֵי אַטְרֵיאוֹס הַשְּׁנַיִם;
וְכָל־הָאֲחַיִּים פֹּה אֶחָד הֵרִיעוּ בְקוֹל, וַיֹּאמְרוּ
לָשִׂים כָּבוֹד לַכֹּהֵן לָקַחַת הַפִּדְיוֹן מִיָּדוֹ,
380 רַק אֲגַמֶּמְנוֹן בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוֹס הֵשִׁיב אֶת־פָּנָיו
מֵאֵן וּבְחֶרְפָּה שְׁלָחוֹ מֵעָלָיו וְקָשׁוֹת יְדַבֵּר.
שָׁמַע הַזָּקֵן וַיֶּאֱנַף וַיֵּלַךְ. וְאוּלָם אַפּוֹלוֹ
נֶעְתַּר לִתְפִלַּת עַבְדּוֹ בְחִירוֹ, כִּי עַל כֵּן אֲהֵבוֹ.
וּבָאֲחַיִּים שָׁלַח אֶת־חִצָּיו הַשְּׁנוּנִים, וַיִּפְּלוּ
385 פְּגָרִים מֵתִים חֳמָרִים חֳמָרִים, וְעָפוּ הַחִצִּים
סָבִיב בְּמַחֲנֶה אֲחִיָּה הַגָּדוֹל. וְהִנֵּה בָא נָבִיא
אִישׁ הַיּוֹדֵעַ מַה בְּסוֹד אֵל, וַיּוֹדַע מַה־יָּעַץ;
אָז הִתְחַנַּנְתִּי אֲלֵיהֶם: קוּמוּ וְכַפְּרוּ בְקָרְבָּן
פְּנֵי אֱלֹהִים! – וּבֶן־אַטְרֵיאוֹס הִתְאַנֵּף בִּי חִנָּם,
390 קָם וַיְהַלֵּךְ אֵימִים עָלַי – וּדְבָרוֹ גַם בִּצַּע.
וְאָמְנָם הוֹבִילוּ בְנֵי הָאֲחַיִּים עַלִּיזֵי הָעַיִן
אָשְׁכָּר לְמוֹשֵׁל קִרְיַת חֲרִיסָה, וְגַם אֶת־הַנַּעֲרָה,
וְאוּלָם אֶת־בַּת בְּרִיסֵס הַנְּתוּנָה לִי מֵאֲחַיִּים
גָּזְלוּ מִמֶּנִּי זֶה־עַתָּה מֵאָהֳלֵי הַצִּירִים הַשְּׁנַיִם.
וְלָכֵן אִם־תּוּכְלִי, קוּמִי וְהוֹשִׁיעִי לִבְנֵךְ הָאֻמְלָל!
עֲלִי לָאוֹלִמְפּוֹס, חַלִּי פְּנֵי צֵאוּס – אִם יֵשׁ כִּי שִׂמַּחַתְּ
בְּאַחַד הַיָּמִים אֶת־לִבּוֹ בִּפְעָלִים אוֹ גַם בִּדְבָרִים.
רַבּוֹת פְּעָמִים הִתְהַלַּלְתְּ בְּהֵיכַל אָבִי וַתֹּאמְרִי:
אַתְּ רַק לְבַדֵּךְ מִכָּל בְּנֵי אֵלִים הֶעֱבַרְתְּ אֶת־הַחֶרְפָּה
אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לְהָמִיט עַל־קְרוֹנְיוֹן כּוֹנֵס הֶעָבִים,
בְּקוּם כָּל־בְּנֵי הָאוֹלִמְפּוֹס עָלָיו לְאָסְרוֹ בִכְבָלִים:
הֵירֵי, פּוֹסֵידוֹן וּבִתּוֹ גַם הִיא פַּלַּס אַתֵּינֵי;

וְאָז, בַּת־הָאֵלִים, בָּאת אַף פָּדִית אוֹתוֹ מִכְּבָלָיו.
מַהֵר מִהַרְתְּ וְקָרָאת לַגִּבּוֹר בֶּן־מְאַת הַיָּדַיִם,
405 לַעֲלוֹת לִמְרוֹם הָאוֹלִמְפּוֹס; (הָאֵלִים לוֹ יִקְרְאוּ בְרִיאָרוֹס,
וְאוּלָם בְּנֵי אָדָם אֶגֵיאוֹן לוֹ יִקְרָאוּ, כִּי גָבַר מֵאָבִיו).
בָּא וַיֵּשֶׁב עִם־קְרוֹנִיּוֹן הַמַּרְעִים, וְעַל־אוֹנוֹ גַּאֲוָתוֹ,
וְחָרְדוּ לְאָחוֹר הָאֵלִים וְלֹא עוֹד אָסְרוּ אֶת־צֵאוּס.
כָּל־זֹאת הַזְכִּירִי אֵלָיו, שְׁבִי אֶצְלוֹ, חַבְּקִי אֶת־בִּרְכָּיו,
410 אוּלַי יָחֹן לַטְּרוֹיִם הַפַּעַם וְעֹז לָהֶם יִתֵּן,
וְאֶת־הָאַחִיִּים יַהֲדוֹף לְאָחוֹר אֶל־כֶּתֶף הַיָּמָּה,
יַכֵּם וִיבוּסֵם, עַד תִּשְׂבַּע נֶפֶשׁ כֻּלָּם אֶת־מַלְכָּם,
וְיֵדַע אַף הוּא, בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאוּס, מְצַוֵּה הַלְאֻמִּים,
וְיַכִּיר אִוַּלְתּוֹ כִּי־שִׁקֵּץ אַבִּיר כָּל־בְּנֵי הָאַחַיִּים."

415 אוֹתוֹ עָנְתָה תֵיטִיס אֶת־דְּבָרָהּ, רוֹחֶצֶת בִּדְמָעוֹת:
"הוֹי, בְּנִי, כִּי גִדַּלְתִּיךָ, וְלָמָּה יְלִדְתִּיךָ בְּעֶצֶב?
לוּ רַק יָשַׁבְתָּ פֹּה עִם הַסְּפִינוֹת בְּאֶפֶס כָּל־פֶּגַע!
הִנֵּה יָמֶיךָ מְעַטִּים לִמְאֹד וּסְפוּרוֹת שְׁנוֹתֶיךָ,
וְאוּלָם גַּם רָעִים הֵמָּה מִכֹּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ.
420 לְעָמָל יָלַדְתִּי אוֹתְךָ בַּהֵיכָל וּלְצָרוֹת גְּדוֹלוֹת!
אֶעֱלֶה־נָא אֶל־הָאוֹלִמְפּוֹס, הָהָר הַמְּכֻסֶּה בַּשֶּׁלֶג,
אַעְתִּיר לְצֵאוּס חוֹצֵב הַבְּרָקִים, אוּלַי לִי יִשְׁמָע.
וְאַתָּה פֹּה שֶׁב־נָא, בְּנִי, עִם־הַסְּפִינוֹת הַקַּלּוֹת בַּיַּמִּים
וְעִם אֶת־עַם הָאַחַיִּים וַעֲמוֹד בְּמִלְחַמְתָּם מֵרָחוֹק.
425 הִנֵּה־זֶה יָצָא צֵאוּס אֶתְמוֹל לְיַם הָאוֹקְיָנוֹס
לְמִשְׁתֵּה בְּנֵי הָאֶתְיוֹפִּים, וְנִלְוָה לוֹ צְבָא כָּל־הָאֵלִים;
רַק בְּיוֹם שְׁנֵים־עָשָׂר יוֹם יָשׁוּב אֶל־הָאוֹלִמְפּוֹס,

אָז וְעָלִיתִי לְמִשְׁכְּנוֹת צֵאוּס עַד־הֵיכַל הַנְּחֹשֶׁת,
אֶחֱבַק אֶת־בִּרְכָּיו, וְנַפְשִׁי יוֹדַעַת כִּי־יִשְׁמָעֵנִי."

430 דִּבְּרָה וַתֵּלֶךְ. וְהוּא עוֹד מִתְקַצֵּף וְזֹעֵם בְּלִבּוֹ;
זָכַר הָאִשָּׁה יְפַת הַמַּחֲגֹרֶת, שֶׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ
בְּחֹזֶק הַיָּד וּבְעֶבְרַת זָדוֹן. וְאוּלָם אוֹדִיסֵס
בָּא עַד לַחֲרִיסָה עִם קָרְבַּן הַפָּרִים מֵאָה לְחַטָּאת
וְהָיָה בְּבֹאָם עַד־חֶפֵי הַיָּם אֶל פְּנֵי הַיַּבָּשָׁה,
435 אָז הַמְּפְרְשִׂים אָסְפוּ וַיִּטְּשׁוּם בְּיַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה,
הִטּוּ הַתֹּרֶן אֶל כַּנּוֹ וְהוֹרִידוּ אֶת חֲבָלָיו בְּחָפְזָה,
חָתְרוּ בַמְּשׁוֹטִים לְהַעְתִּיק הָאֳנִי אֶל חֶפֵי הַמַּיִם,
וְעֹגֶן הִשְׁלִיכוּ וְקָשְׁרוּ קָצֵהוּ לַחוֹף בְּמֵיתָרִים.
אַחַר עָלוּ בְּמַעֲלֵה הַחוֹף הַהוֹמֶה מִסָּבִיב;
440 לָקְחוּ הַקָּרְבָּן אֲשֶׁר הִסִּיעוּ עִמָּם לְאַפּוֹלוֹ,
וְעִמָּם יָרְדָה מֵעַל הָאֳנִיָּה גַם חֲרִיסֵס הַנַּעֲרָה,
אָז יוֹבִילֶנָּה אוֹדִיסֵס הַנָּבוֹן אֶל־מִזְבַּח הַקֹּדֶשׁ,
וְהִסְגִּיר אוֹתָהּ בְּיַד אָבִיהָ הַכֹּהֵן וַיֹּאמַר:
„דַּע: אֲגַמֶמְנוֹן שַׁלִּיט הַגּוֹיִם שְׁלָחַנִי, חֲרִיסֵס!
445 הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־בִּתְּךָ אֵלֶיךָ וְחַטָּאת לְפֵיבוֹס,
לְכַפֵּר עַל־כָּל הַדַּנַּיִים וּלְהָסִיר חֲרוֹן־אַף הַמּוֹשֵׁל,
אֲשֶׁר הֵבִיא צָרוֹת נֶאֱמָנוֹת עַל־עַם הָאַרְגּוֹיִם."

כָּכָה דִּבֵּר וּנְתָנָהּ בְּיָדוֹ. וַיִּשְׂמַח אָבִיהָ
לִקְרַאת הַבַּת הַנֶּחְמָדָה. וְאֵלֶּה עָשׂוּ הַחַטָּאת;
450 עָרְכוּ הָעוֹלָה עַל־גַּב הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי בְּיָפְיוֹ,
רָחֲצוּ כַפֵּיהֶם בְּמַיִם וְחָפְנוּ אֶת־שְׂעֹרֵי הַקֹּדֶשׁ;

אָז קָם חְרִיסֵס, הִתְפַּלֵּל בְּקוֹל וַיִּפְרוֹשׂ אֶת כַּפָּיו:

„שְׁמַע־נָא לִי, אֵלִי, הַנּוֹצֵר בְּקֶשֶׁת הַכֶּסֶף אֶת־חְרִיסָה
וְשׁוֹמֵר אֶת־קִילָּה הַקְּדוֹשָׁה וְרוֹדֶה בִגְבוּרָה בְטֶנְדּוֹס:
455 כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי גַם אָז, בְּקָרְאִי אֵלֶיךָ,
וְכַבֵּד כִּבַּדְתָּ אוֹתִי וַתְּגוֹף אֶת־עַם הָאֲחַיִּים –
כָּכָה שְׁמָעֵנִי גַם־עַתָּה וְהָסֵר מֵהֶם אֶת־הַנֶּגַע!"

כָּכָה הִתְפַּלֵּל הַכֹּהֵן וּפֵיבוֹס־אַפּוֹלוֹ שְׁמָעָהוּ.
וְאַחַר כַּלּוֹתָם הַתְּפִלָּה וְזֵרוּ אֶת־שְׂעֹרַת הַקָּרְבָּן,
460 הִטּוּ אֶת־צַוְּארֵי הַבְּהֵמוֹת מוּל־עָרְפָּן, שְׁחָטוּן וְהִפְשִׁיטוּ
עוֹרָן מֵעֲלֵיהֶם וְנִתְּחוּ שׁוֹקֵיהֶן וְכִסּוּם בַּפֶּדֶר;
סָבִיב סָבִיב בְּפֶדֶר מִשְׁנֶה וַעֲלֵיהֶם הַנְּתָחִים.
שְׂרָפָם הַזָּקֵן עַל־עֵצִים וּשְׁטָפָם בְּיַיִן מְאָדָּם,
וְעָמְדוּ הַנְּעָרִים מִסָּבִיב, אָחֲזוּ בַחֲמֵשׁ הַקִּלְשׁוֹן,
465 וְאַחַר שְׂרָפָם כָּל־שׁוֹק וְאָכְלָם מִבְּשַׂר הַקֶּרֶב,
בָּתְרוּ לִבְתָרִים אֶת־יֶתֶר הַבָּשָׂר, שָׂמוּם עַל־שַׁפּוּדִים,
צְלוּם וְשָׁקְדוּ עֲלֵיהֶם וְאַחַר הוּצָא כָּל־נֵתַח.
וְכַאֲשֶׁר כִּלּוּ אֶת הָעֲבוֹדָה וְהוּכַן הַזֶּבַח,
יָשְׁבוּ כֻלָּם לֶאֱכוֹל יַחְדָּו וַיֵּיטִיבוּ אֶת־לִבָּם;
470 שָׁתוּ לִצְמָאָם וַיֹּאכְלוּ לְשָׂבְעָה חוֹגְגִים וּשְׂמֵחִים.
אָז יְמַלְאוּ הַנְּעָרִים אֶת כַּדֵּי הַיַּיִן עַד־שְׂפָתָם,
נָסְכוּ אֶת־נִסְכֵּי הַקָּרְבָּן בִּסְפָלִים וּלְאִישׁ אִישׁ נָתָנוּ
כָּכָה כִּפְּרוּ פְּנֵי אֱלֹהִים וְכָל־הַיּוֹם רָנּוּ,
שִׁבְּחוּ בְקוֹל כָּל־בְּנֵי הָאֲחַיִּים אֶת־גִּבּוֹר הַקֶּשֶׁת.
475 הוֹדוּ לִשְׁמוֹ וּלְכֹחוֹ – וְשָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּשְׂמַח.

כָּכָה בָּאָה הַשֶּׁמֶשׁ וְעָלָה הַחֹשֶׁךְ מִסָּבִיב,
וְהֵם עַל־יַד עֲבוֹת הָאֳנִיָּה שָׁכְבוּ וַיִּישָׁנוּ,
וְהָיָה כִּי־עָלְתָה אֵאוֹס עִם־שַׁחַר אֲדוּם הָאֶצְבָּעוֹת,
קָמוּ וַיַּחְתְּרוּ לָשׁוּב בַּסְּפִינָה לְמַחֲנֵה אֲחֵיהֶ,
480 וְרוּחוֹ הַצַּח צִוָּה לָהֶם אַפּוֹלּוֹ לַנְחוֹתָם.
נָשְׂאוּ הַתֹּרֶן, פָּרְשׂוּ מִפְרָשִׂים קַלִּים וּבְהִירִים;
בָּאָה הָרוּחַ וַתִּפַּח בְּהֵמָּה בַתָּוֶךְ, וְסָבִיב
לְאֶדֶן הַסְּפִינָה הַקַּלָּה מִשְׁבְּרֵי אַרְגָּמָן רָעָשׁוּ.
חָפְזָה הַסְּפִינָה בִנְתִיבוֹת הַיָּם, וַתְּשַׁלֵּם הַדָּרֶךְ;
485 וְהָיָה כְּבֹאָם עַד־לִפְנֵי הַמַּחֲנֶה לִצְבָא הָאַחַיִּים,
קָמוּ וְהֶעֱלוּ הַסְּפִינָה הַשְּׁחוֹרָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה.
לְחָפֵי הַחוֹל הַגְּבוֹהִים מְשׁוּהָ, סְמָכוּהָ בְקוֹרוֹת,
וְהֵמָּה הָלְכוּ אִישׁ אִישׁ לְאָהֳלוֹ וְאִישׁ לָאֳנִיָּתוֹ.

אַךְ בֶּן־פֶּלֵיאוֹס, אֲחִילֵּס הָאַדִּיר קַל הָרַגְלַיִם,
490 יוֹשֵׁב עַל־יַד הַסְּפִינוֹת הַמְּהִירוֹת וְעוֹדוֹ מִתְאַנֵּף.
רַגְלָיו מָנַע מִסּוֹד הַמּוֹעֲצוֹת, תִּפְאֶרֶת לַגֶּבֶר;
מָנַע רַגְלָיו מִמְּקוֹם הַמִּלְחָמוֹת. אָכַל הָעֶצֶב
לִבּוֹ בְקִרְבּוֹ – וְנַפְשׁוֹ עָרְגָה עַל־תְּרוּעַת מִלְחָמָה.

וְאֵאוֹס עִם־שַׁחַר עָלְתָה בַּפַּעַם הַשְּׁתַּיִם וְעֶשֶׂר,
495 וְכָל־אֱלֹהֵי הַנֵּצַח שָׁבוּ אֶל־הַר הָאוֹלִמְפּוֹס
וּצְאוּס בְּרֹאשָׁם. לֹא שָׁכְחָה תֵטִיס בְּנָהּ וְשֶׁאֱלָתוֹ,
וְעִם־הַבֹּקֶר עָלְתָה מִתְּהוֹמוֹת הַיָּם לָאוֹלִמְפּוֹס.
מָצְאָה אֶת־צֵאוּס מַבִּיט לְנֹכַח, נִבְדָּל וּבוֹדֵד
בְּרֹאשׁ שֶׁן־סֶלַע מִסַּלְעֵי אוֹלִמְפּוֹס רַב הַשְּׁנַּיִם;

500 בָּאָה וַתֵּשֶׁב לְפָנָיו וַתְּחַבֵּק אֶת־בִּרְכָּיו בִּשְׂמֹאלָהּ,
שָׁלְחָה יְמִינָהּ וַתִּגַּע לִלְחָיוֹ מִתַּחַת וַתְּדַבֵּר;
שָׁפְכָה אֶת־שִׂיחָהּ בְּאָזְנֵי צֵאוּס־קְרוֹנְיוֹן הַשַּׁלִּיט

„צֵאוּס אָבִי! אִם יֶשׁ־כִּי מֵעוֹדִי אוֹתְךָ כִּבַּדְתִּי
בְּפִי אוֹ בְּפָעֳלִי מִכֹּל אֱלֹהִים – עֲשֵׂה אֶת־שְׁאֵלָתִי:
505 שִׂים־נָא כְבוֹד הַפַּעַם לִבְנִי; לֹא הָיָה כָמוֹהוּ
לְפָנָיו שְׂבַע רֹגֶז. וְאוּלָם הַשַּׁלִּיט בָּעָם אֲגַמֶּמְנוֹן
חִלֵּל נַחֲלָתוֹ וַיִּגְזוֹל זֶה־עַתָּה בְּמוֹ־יָד אֶשְׂכָּרוֹ.
קַח־נָא נִקְמָתוֹ, שׁוֹכֵן אוֹלִמְפּוֹס וְשׁוֹפֵט הָאָרֶץ!
תֶּן־נָא לַטְּרוֹיִים עֹז רַק הַפַּעַם, אוֹ־אָז וְיָשִׂימוּ
510 בְּנֵי הָאֲחַיִּים כְּבוֹד לִבְנִי וִיכֻבַּד עַד־עוֹלָם."

דִּבְּרָה – וְצֵאוּס כּוֹנֵס הֶעָבִים לֹא עָנָה לָהּ דָּבָר.
הֶחֱרִישׁ וַיֵּשֶׁב עַד־בּוֹשׁ, וְתֵטִיס הִתְרַפְּקָה עַל־בִּרְכָּיו,
דָּבְקָה אֲלֵיהֶן, לֹא הִרְפְּתָה עוֹד, וְשֵׁנִית הֵחֵלָּה:

„יְהִי־נָא לִבְּךָ עָרוֹם לְנֶגְדִּי: – עֲשֵׂה אֶת־שְׁאֵלָתִי
515 אוֹ־גַם הָשֵׁב אֶת־פָּנַי – אֵין נִמְנָע מִמְּךָ! – וְיָדַעְתִּי
כַּמָּה נְקַלּוֹתִי בְּעֵינֶיךָ הַיּוֹם מִכָּל בְּנֵי־אֵלִים."

וְצֵאוּס כּוֹנֵס הֶעָבִים לָהּ עָנָה וּבְלֹא חֶמְדָּה דִּבֵּר:
„אָמְנָם רַק רַע הוּא אִם מָדוֹן תְּעִירִי בֵּין־הֵירֵי וּבֵינִי,
וְהִיא בֹא תָבוֹא לְהִתְגּוֹלֵל עָלַי וּלְהָצִיק בִּדְבָרִים.
520 הִנֵּה הִיא רָבָה יוֹם יוֹם אֵלַי בְּקֶרֶב הָאֵלִים,
בְּאָמְרָהּ כִּי יָדִי תִכּוֹן בַּקְּרָב עִם־עַמֵּי הַטְּרוֹיִים

לְכִי־לָךְ אֵפוֹא עַתָּה לְדַרְכֵּךְ וְהֵירֵי לֹא תִרְאֵךְ,
וְאוּלָם בְּטוּחָה הֲיִי בִי כִּי־אָשִׂים אֶל־לֵב אַף־אֶעֱשֶׂה.
הִנֵּה אָנֹכִי מֵנִיד בְּרֹאשִׁי, לְבַעֲבוּר תַּאֲמִינִי.
525 וְאַתְּ הֲלֹא תֵדְעִי כִּי־זֶה לִי אוֹת קֹדֶשׁ לְעֵינֵי הָאֵלִים:
דָּבָר לֹא נָפַל, לֹא שְׁנָה כָל־אֹמֶר וְלֹא אֲכַזִּיבֶנּוּ,
אִם רַק בְּרֹאשִׁי עָלָיו הֵנַדְתִּי לְעֵת־כִּי דִבַּרְתִּי."

דִּבֶּר קְרוֹנְיוֹן וַיִּקְרוֹץ בְּגַבּוֹת עֵינָיו הַשְּׁחוֹרוֹת.
נָעוּ אַף־זָעוּ תַלְתַּלֵּי אֵל עוֹלָם הָעוֹטְרִים מִסָּבִיב
530 לְקָדְקֹד רֹאשׁוֹ – וַיִּרְגְּזוּ מוֹסְדוֹת אוֹלִמְפּוֹס הַגָּאָה.

כָּכָה נוֹעֲצוּ שְׁנֵיהֶם וַיִּפְנוּ אִישׁ אִישׁ לְעֶבְרוֹ:
הֵירֵי יָרְדָה מִן־הָאוֹלִמְפּוֹס לִמְצוּלוֹת הַמַּיִם,
וְצֵאוּס בָּא לְהֵיכָלוֹ וְחָרְדוּ לִקְרָאתוֹ הָאֵלִים:
נִתְּרוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם וְאוֹן לֹא מָצְאוּ לָשֶׁבֶת
535 לְחַכּוֹת אֵלָיו עַד־יָבוֹא וַיֵּצְאוּ כֻלָּם לִקְרָאתוֹ.
יָשַׁב עַל־כִּסְאוֹ. וְאוּלָם הֵירֵי לוֹ אָרְבָה וַתֵּרֶא
בְּדַבְּרוֹ בַסֵּתֶר אֶל־תֵּטִיס הַיָּפָה בַּת־מוֹשֵׁל הַיָּם
אֲשֶׁר רַגְלֶיהָ רַגְלֵי הַכֶּסֶף – וַתְּמַהֵר אֶל־קְרוֹנְיוֹן
אֵל הַשָּׁמַיִם, וּפִיהָ מָלֵא אָלָה וַתְּדַבֵּר:

540 "מִי־זֶה מִקֶּרֶב הָאֵלִים פֹּה נוֹעַץ עִמְּךָ, הֶעָרוּם?
תָּמִיד זֶה הָיָה מְשׂוֹשׂ דְּרָכֶיךָ לְהִתְחַמֵּק מִמֶּנִּי,
לָשִׁית בַּסֵּתֶר עֵצוֹת וּלְהַעְלִים מִמֶּנִּי הַדְּבָרִים.
עוֹד לֹא הִגַּדְתָּ לִּי דָּבָר מֵעוֹדְךָ וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה,
לְמַעַן אֵדַע אֶת־הָגוּת לִבְּךָ הַצְּפוּנָה גַּם אָנִי."

645 אוֹתָהּ עָנָה אֲבִי כָּל־הָאֵלִים וְכָל־בְּנֵי אָדָם:
„הִירִי! אַל־נָא תַאֲמִינִי כִּי כָל־אֲשֶׁר אֶחֱרַץ תְּבִינִי;
יֶקֶשׁ כָּזֶה לִפְעָמִים מֵעִמֵּךְ, וְאַף־כִּי אַתְּ אִשְׁתִּי,
דָּבָר כִּי יִסְכּוֹן גַּם־לָךְ אִם יִהְיֶה, אָז אַתְּ לִי רִאשׁוֹנָה
בֵּין־כָּל הָאָדָם וּבֵין כָּל הָאֵלִים לְגַלּוֹת אֶת אָזְנֵךְ;
650 וְאוּלָם כִּי־יִישַׁר בְּעֵינַי לַחֲרוֹץ וּלְהַעְלִים מֵאֵלִים —
אַל־לָךְ לְרַגֵּל אוֹתִי וְאַל־לָךְ לַחֲקֹר אֶת־סוֹדִי."

אָז אֲמָרֶיהָ הֵשִׁיבָה הֵירֵי טְהוֹרַת הָעָיִן:
„לָמָּה־תְּדַבֵּר, קְרוֹנִיוֹן הַנּוֹרָא, נוֹרָאוֹת כָּאֵלֶּה!
רְאֵה, לֹא דָרַשְׁתִּי מֵעוֹדִי אֶת־סוֹדְךָ וְגַם לֹא חָקַרְתִּי;
655 תָּמִיד כָּל־אֲשֶׁר חָפַצְתָּ בִּלְבָבְךָ, אוֹתָהּ בִּצַּעְתָּ.
וְאוּלָם יָגֹרְתִּי פֶּן פַּתָּה תְּפַתֶּה אוֹתְךָ בִּדְבָרִים
תֵּיטִיס בַּת־זְקַן הַמַּיִם, הָאִשָּׁה לָהּ רַגְלֵי הַכָּסֶף,
כִּי עִם־הַשַּׁחַר יָשְׁבָה הַיּוֹם וְחִבְּקָה בִרְכֶּיךָ,
וְאַתָּה אֶת־רֹאשְׁךָ הֵנַּעְתָּ, וְאָבִין כִּי־לִבְּךָ לַאֲחִילֵס
660 וְכִי הָאֲחַיִּים תַּשְׁחִת לָאָרֶץ עַל־יַד סְפִינוֹתֵיהֶם."

וְצֵאוּס כּוֹנֵס הֶעָבִים קָרָא וַאֲמָרָיו לָהּ עָנָה:
„תָּמִיד רַק תְּנוּאוֹת תְּבַקְשִׁי, הוֹמִיָּה, תָּמִיד תֶּאֱרֹבִי!
וְאוּלָם מֵאֶפַע כָּל־פָּעֳלֵךְ, כִּי זָרָה תִהְיִי לְלִבִּי
הָלֹךְ וְזָרָה מִיּוֹם אֶל־יוֹם — וְנִחַמְתְּ בְּאַחֲרִיתֵךְ:
665 וְלוּ גַם כִּדְבָרֵךְ כֵּן הוּא, אָז אוֹת הוּא כִּי כָכָה חָפָצְתִּי;
שְׁבִי לָךְ אֵפוֹא וָדֹמִּי וְשִׁמְעִי גַם אַתְּ לְמִצְוָתִי;
כִּי לֹא יוֹעִילוּךְ כָּל־צִבְאוֹת אֵלְמוֹת בְּהַר הָאוֹלִמְפּוֹס
בְּיוֹם אֲשֶׁר אָקוּם עָלַיִךְ וְאֶשְׁלַח בָּךְ יָדִי הַקָּשָׁה."

דִּבֵּר – וַתִּירָא לְנַפְשָׁהּ הֵירֵי טְהוֹרַת הָעָיִן,

570 יָשְׁבָה מַחֲרִישָׁה וַתִּכְבּוֹשׁ הֲמוֹן לְבָבָהּ הַטָּהוֹר;

בְּהֵיכַל אֱלוֹהַּ יָשְׁבוּ וְאָבְלוּ כָּל־אֵלֵי אוּרַנְיָה.

עַתָּה פָּתַח אֶת־פִּיו הֵיפֶסְטוֹס חֲכַם הֶחָרָשִׁים,

לָבוֹא לְעֶזְרַת הֵירֵי הוֹרָתוֹ לְבַת הַזְּרוֹעוֹת:

„אָמְנָם מָרָה תִהְיֶה הָאַחֲרִית אִם כָּכָה גַם אַתֶּם

575 נִצִּים עַל־אֹדוֹת אַנְשֵׁי תְמוּתָה, לְסַכְסֵךְ בְּנֵי־אֵלִים;

שָׁבַת מְשׂוֹשׂ מִשְׁתֵּנוּ וְהָרָעָה הוֹלֶכֶת וּגְדוֹלָה.

וְלָכֵן אֲדַבְּרָה נָא לְהוֹרָתִי, וְאִם לִבָּהּ לֶב־תְּבוּנוֹת,

וְדָבְקָה בְּאַהֲבָה לְאָבִינוּ הַנֶּחְמָד, וְחָדַל הָרֹגֶז

וְרִיב לֹא יִהְיֶה, וְלֹא יוֹסִיף לְהַשְׁבִּית אֶת־מִשְׁתֵּה חַגֵּנוּ.

580 הֵן אִם רַק יַחְפּוֹץ שֹׁכֵן הָאוֹלִמְפּוֹס, מְשַׁלַּח הַחֲזִיזִים,

וְנִפֵּץ אוֹתָנוּ עִם־כִּסְאוֹתֵינוּ, כִּי מִכֹּל יִגְבָּר.

לָכֵן אִם לוֹ תָשִׂיתִי בַחֲלָקוֹת וּמְעַט בְּאַהֲבָה,

וְהֵאִיר שֵׁנִית צֵאוּס אֶת־פָּנָיו אֵלֵינוּ וְרָצָנוּ."

כָּכָה דִּבֵּר וַיִּתַּר מִמְּקוֹמוֹ, וְעַל־יַד הוֹרָתוֹ

585 נָתַן אֶת־גְּבִיעַ הַמִּשְׁנֶה הַגָּדוֹל וַיּוֹסֶף וַיֹּאמַר:

„סִבְלִי, הוֹי אִמִּי, וּשְׂאִי מְנַת חֶלְקֵךְ, וְלוּ גַם יִכְבָּד;

לָמָּה תִרְאֶינָה עֵינַי אֶת־כִּידֵךְ בְּקוּמוֹ עָלַיִךְ?

וְגַם אִם־יֵצַר לִי בְּצָרָתֵךְ, הוֹשִׁיעַ לֹא אוּכָל.

מִי אֶל־צֵאוּס יָשַׁר וְיוּכַל וּבְפָנָיו יִתְיַצָּב?

590 הִנֵּה יוֹם אֶחָד קַמְתִּי וָאֹמַר לַעְצוֹר לוֹ רֶגַע,

וְהוּא בְכַף רַגְלִי תְפָשַׂנִי וְטִלְטְלַנִי מִסַּף הַשָּׁמַיִם;

מִסַּף עַפְתִּי יוֹם תָּמִים, וְעִם־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ נָפַלְתִּי

כְּלִי דַוָּי עַל־אַדְמַת לֶמְנוֹס, כָּל־עוֹד בִּי נִשְׁמָתִי,
אָז אֶת־הַנּוֹפֵל אָסְפוּ בְחֶמְלָה בְנֵי הַסִּנְטַיִם."

595 דִּבֵּר – וַתִּשְׂחַק בִּנְעִימוּת הֵירֵי לִבְנַת הַזְּרוֹעוֹת,
לָקְחָה מִיַּד בְּנָהּ הַגָּבִיעַ וַתָּשָׁב וַתִּשְׂחָק.
פָּנָה וְהֵימִין, הוֹלֵךְ וּמוֹזֵג לְיֶתֶר הָאֵלִים;
דּוֹלֶה הַנֶּקְטוֹר הַמָּתוֹק מִתּוֹךְ הַקִּתּוֹן וּמוֹזְגוֹ.
נָתְנוּ הָאֵלִים קוֹל שְׂחוֹק; וְהַשְּׂחוֹק לֹא חָדַל, לֹא חָלַף,
600 לְמַרְאֵה הֵיפֶסְטוֹס הַצּוֹעֵד חִישׁ קַל, וְהוּא הַפִּסֵּחַ.

כָּכָה יָשְׁבוּ יוֹם תָּמִים, מֵיטִיבִים לִבָּם וּשְׂמֵחִים,
עַד־כִּי בָאָה הַשֶּׁמֶשׁ; לֹא חָסְרָה הַכֵּרָה כָּל דָּבָר:
לֹא אֶת־מַנְגִּינוֹת אַפּוֹלוֹ בְנַגְּנוֹ בַכִּנּוֹר הַנָּעִים,
וְלֹא אֶת־הַזְּמִירוֹת הַיָּפוֹת בְּזַמֵּר הַמּוּזוֹת חֲלִיפוֹת.
605 וְכַאֲשֶׁר הוּרַד לַפִּיד הַשֶּׁמֶשׁ הַבּוֹעֵר וַיִּכְבֶּה,
הָלְכוּ לָנוּחַ אִישׁ אִישׁ בִּמְעוֹנוֹ וְאִישׁ בְּהֵיכָלוֹ,
אֲשֶׁר לוֹ בָנָה הֵיפֶסְטוֹס בְּחָכְמָה רַבָּה וּגְדוֹלָה;
הוּא הַפִּסֵּחַ הֶחָרָשׁ הַגָּדוֹל לְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת.
וְצֵאוּס הַמַּרְעִים בְּאוֹלִמְפּוֹס עָלָה גַם הוּא עַל־יְצוּעוֹ,
610 אֲשֶׁר יָנוּחַ עָלָיו בְּבֹא לוֹ שְׁנָתוֹ הַמְּתוּקָה;
עָלָה וַיָּנַח עִם הֵירֵי הַיּוֹשְׁבָה לְכִסֵּא הַזָּהָב.

מִשִּׁירֵי הֵינְרִיךְ הֵיינֶע

* *
*

לוּ יָדְעוּ הַפְּרָחִים הַקְּטַנִּים,
עַד כַּמֶּה מְחַצְּתְּ בִּי הַלֵּב,
אָז בָּכוּ אִתִּי כַתַּנִּים
לְרַפֵּא בְקִרְבִּי הַכְּאֵב.

לוּ זְמִירֵי־הַלַּיְלָה הִכִּירוּ,
מֶה עָצוּב וְחוֹלֶה אֲנִי,
אָז שִׁירָם הֶעָלֵז הֵעִירוּ
לְהַמְתִּיק עָצְבִּי לִי.

וְלוּ אֶת מַכְאוֹבַי רָאוּ
כּוֹכְבֵי הַזָּהָב, אֲזַי
מִזְּבוּלָם הָרָחוֹק בָּאוּ
לְדַבֵּר תַּנְחוּמִים אֵלַי.

אַךְ הֵמָּה לֹא יוּכְלוּ יָדֹעַ,
וְרַק אַחַת יוֹדַעַת הַכְּאֵב:
הֵן הִיא אֲשֶׁר קָרְעָה קָרֹעַ
לִקְרָעִים בִּי אֶת הַלֵּב.

* *
*

תַּמָּתִי, בַּסִּירָה הַקַּלָּה
יָשַׁבְנוּ וְלִבֵּנוּ כֹה תָם.
הַלֵּיל הָיָה שׁוֹקֵט, וַאֲנַחְנוּ
חָתַרְנוּ לְמֶרְחַקֵּי יָם.

בִּתְכֵלֶת הַסַּהַר הֶעָנֹג
רָבַץ אִי־פְּלָאוֹת כְּבַד־סוֹד
וְקוֹלוֹת נִפְלָאִים עָלוּ
וְרִפְרְפוּ עַרְפַלֵּי־הוֹד.

וּצְלִילִים וּקְסָמִים הִתְאַבְּכוּ
וּפְלָאוֹת הִתְנַשְּׂאוּ מִשָּׁם;
אַךְ אָנוּ בְּאֵין גִּיל חָתַרְנוּ
הָלְאָה לְמֶרְחַק הַיָּם.

* *
*

הֵם עִנּוּ אוֹתִי קָשָׁה
וַיַּרְוּוּ לִבִּי מְרִי;
אֵלֶּה בְרֹב אַהֲבָתָם,
וְאֵלֶּה בְשִׂנְאָתָם לִי.

הֵם שָׂמוּ רוֹשׁ בְּלַחְמִי,
וּמָסְכוּ לִי רַעַל בְּשׁתי;
אֵלֶּה בְרֹב אַהֲבָתָם

וְאֵלֶּה בְשִׂנְאָתָם לִי.

אַךְ זוֹ שֶׁהִרְבְּתָה כְּבָעַי
וַתְּשַׁלַּח חֵץ מָוֶת בִּי,
הִיא שָׂנֹא לֹא שְׂנֵאַתְנִי,
אַךְ גַּם לֹא אָהֲבָה לִי.

* *
*

חָלַמְתִּי שֵׁנִית חֲלוֹם יָשָׁן: – לֵיל רַד,
לֵיל אָבִיב, וַאֲנַחְנוּ נִשְׁעָנִים
אֶל אֵלָה וְנִשְׁבָּעִים כִּי לְעוֹלְמֵי עַד
נְהִי אִישׁ לְאָחִיו נֶאֱמָנִים.

מֶה הָיְתָה הַשְּׁבוּעָה נִמְרָצָה לִמְאֹד,
בִּנְשִׁיקוֹת וּצְחוֹק עַד שִׁכָּרוֹן!
וּלְקַיֵּם אֶת דִּבְרֵי הַשְּׁבוּעָה גַּם עוֹד
נָשַׁכְתְּ אֶת הַיָּד לְזִכָּרוֹן.

הוֹי, חֲבִיבָה עִם מַבַּט הָעַיִן הַזַּךְ!
הוֹי נַעֲרָה נַשְׁכָנִית יְקָרָה!
הַשְּׁבוּעָה – הִיא הָיְתָה כַּשּׁוּרָה, וְאַךְ
הַנְּשִׁיכָה – זוֹ הָיְתָה נַעְתָּרָה.

* *
*

רוּחַ סְתָו יָנִיעַ הָעֵצִים,
הַלַּיְלָה לַח וְקַר;
מְכֻרְבָּל בְּאַדֶּרֶת אֲפוּרָה
אֲנִי רוֹכֵב בַּיַּעַר הַזָּר.

וּבְרָכְבִי וְרָכְבוּ לְפָנַי
מַחְשְׁבוֹתַי בֶּהָמוֹן שֶׁל גַּל;
וְנָשֹׂא יִנַּשְּׂאוּ אוֹתִי
אֶל בֵּית אֲהוּבָתִי חִישׁ־קַל.

הַכְּלָבִים נוֹבְחִים, הַמְשָׁרְתִים
יוֹצְאִים בַּאֲבוּקוֹת אֵלַי;
אֶשְׁתָּעֵר וּצְלִיל דָּרְבְנוֹתַי
עַל הַשְּׁלַבִּים מָה עַלִּיז וָחַי.

בַּחֶדֶר הַמְרֻפָּד מַרְבַדִּים
גִּיל אוֹרוֹת וְרֵיחוֹת וָחֹם,
וּמְחַכָּה שָׁם אֶל בּוֹאִי
הַחֲמוּדָה בִצְחוֹקָה, צְחוֹק תֹּם.

הָרוּחַ נוֹשֶׁבֶת בָּעֵצִים,
הָאַלּוֹן מִתְנוֹדֵד וְשָׂח:—
„מַה לְּךָ, הוֹי רוֹכֵב אֱוִילִי,
מַה לַּחֲלוֹם זֶה אֱוִילִי וְלָךְ?"

* *
*

אֹלֶם וְקֹר הָיָה סָבִיב הַלֵּיל;
תָּעִיתִי בֵּין שִׂיחֵי הַיַּעַר בְּלֵיל.
עוֹרַרְתִּי הָעֵצִים מִשְּׁנָתָם, וּבְרַחֲמִים
אֵלַי אֶת רָאשֵׁיהֶם הֵנִיעוּ כִּמְנַחֲמִים.

ס

עוֹטֵי עָבֵי אֵפֶר נָמִים
קְהַל הָאֵלִים, וְאֵין אִישׁ רוֹאָם,
וַאֲנִי מַקְשִׁיב קוֹל נַחֲרָתָם –
וְאָז הָאֲוִיר נַעֲשָׂה זוֹעֵם.

אֲוִיר פֶּרֶא! סְעָרוֹת זְוָעָה
חוֹשְׁבוֹת נַפֵּץ הָאֳנִיָּה –
מִי יִבְלֹם רוּחוֹת אֵלּוּ?
גַּלֵּי הֶפְקֵר מִי יַכְרִיעַ?

קְצַר־יַד לְלָחֹם עִם הַסַּעַר
וְעִם הַגַּלִּים הָאֲפֵלִים –
אֲנִי עוֹטֶה אֶת אַדַּרְתִּי
לִישׁוֹן שְׁנָתִי עִם הָאֵלִים.

* *
*

חוֹשְׁבִים כִּי כוֹאֵב אָנֹכִי
אֶת מַכְאוֹב הָאַהֲבָה, וְסוֹף־סוֹף
יֵט לִבִּי גַּם אֲנִי לְהַאֲמִין,
לְהַאֲמִין בְּדִבַּת הָרְחוֹב.

אַתְּ קְטַנָּה וְעֵינַיִם לָךְ גְּדוֹלוֹת!
זֹאת אָמַר לָךְ לִבִּי יוֹם יוֹם,
כִּי גָדְלָה לְאֵין קֵץ אַהֲבָתִי,
כִּי נַפְשִׁי תֶאֱכַל עַד תֹּם.

אַךְ רַק בְּחַדְרִי הַבּוֹדֵד
הִגִּידָה הַלֵּב, לֹא הַפֶּה;
אַךְ אוֹיָה! בִּהְיוֹתֵךְ לְפָנַי
לֹא עָבַר עַל שְׂפָתַי כָּל זֶה.

אָז עָמְדוּ מַלְאָכִים רָעִים
בֵּינֵינוּ וְסָגְרוּ אֶת פִּי,
וְאוֹיָה! בִּגְלַל הַמַּלְאָכִים
הָרָעִים כֹּה אֻמְלָל אֲנִי!

*
*

נַעֲרָה אֲשֶׁר פִּיךְ כֹּה אָדֹם
וְעֵינַיִךְ מָתְקוּ כָּךְ,
אַתְּ הַקְּטַנָּה, הַנֶּחְמָדָה,

כָּל הִרְהוּרַי תָּמִיד בָּךְ.

עֶרֶב חֹרֶף זֶה כֹּה יֶאֱרַךְ,
וּמַה מָּתוֹק עוֹד מִהְיוֹת
עַתָּה שָׁם בְּחַדְרֵךְ עִמָּךְ,
פַּטְפֵּט חֶרֶשׁ בְּשָׁעָה זֹאת!

אֱלֵי פִּי הַיָּד הַקְּטַנָּה
וְהַלְּבָנָה לְחֹץ וּנְשֹׁק,
וּבִדְמָעוֹת הַרְטִיבֶנָּה —
יָד לְבָנָה זוֹ בְּלִי־חֹק.

* *
*

וְכִי לִבְנַת פָּנַי לֹא גִלְּתָה לָּךְ
מַדּוּעַ אֲהַבְתִּי הַשְּׁפוּנִים?
וְאַתְּ עוֹד חָפַצְתְּ, כִּי גַם פִּי הַגֵּא
יְדַבֵּר אֵלַיִךְ תַּחֲנוּנִים?

הַפֶּה הַזֶּה גֵּא רַב מִדַּי
וְרַק נָשֹׁק וְהָתֵל יוֹדֵעַ,
וְיֵשׁ כִּי יְדַבֵּר בְּלַעַג מָר,
עֵת הוּא בְּכְאֵבוֹ גֹוֵעַ.

* *
*

סַפִּירֵי־הוֹד עֵינַיִךְ הֵן,
הַמְּתוּקוֹת וְהַחֲבִיבוֹת –
מַה־שָּׁפַר חֶלְקוֹ שֶׁל הָאִישׁ,
שֶׁלִּבּוֹ הֵן מַרְהִיבוֹת!

לְבָבֵךְ אֶבֶן־יַהֲלֹם הוּא,
עֲנֻגָּה וּמַזְהִירָה –
מַה שָּׁפַר חֶלְקוֹ שֶׁל הָאִישׁ
שֶׁדַּרְכּוֹ הִיא מְאִירָה!

אֲדֻמִּים שִׂפְתוֹתַיִךְ הֵן,
אֵין עוֹד חֵן כְּחִנָּן –
מַה שָּׁפַר חֶלְקוֹ שֶׁל הָאִשׁ,
לוֹ אַהֲבָה דוֹבְרוֹת הִנָּן.

הוֹי, לוּ הִכַּרְתִּי אֶת הָאִישׁ
בְּאָשְׁרוֹ וּבְכָל גָּדְלוֹ,
וּלְבַדּוֹ מְצָאתִיו בְּיַעַר עָב –
אָז קֵץ אָשְׁרוֹ בָּא מִיָּד לוֹ.

* *
*

אֵין שְׁלֵמוּת בַּחַיִּים – הוֹי רָזִי לִי, רָזִי!
אֵלֵךְ לִשְׁאוֹל בִּפְרוֹפֵיסוֹר אַשְׁכְּנָזִי.
הוּא יֵדַע לְתַקֵּן בְּחָכְמַת לְבָבוֹ

כָּל פְּגָם וְלַכֹּל יִמְצָא שִׁיטָה מוּבָנָה –
בְּמִצְנֶפֶת לֵילוֹ וּבִכְסוּת מִשְׁכָּבוֹ
יִסְכֹּר כָּל פִּרְצֵי הַבְּרִיאָה הַיְשָׁנָה.

* *
*

הַיּוֹם בָּעֶרֶב קְהַל אוֹרְחִים
בְּבֵיתָם הַשָּׁטוּף אוֹר חַג;
בְּהַלּוֹן הַמּוּאָר לְמַעְלָה
יָנוּעַ צֵל עָנֹג וָדַק.

אַתְּ לֹא תִרְאִינִי – לְמַטָּה
פֹּה אֶעֱמֹד בְּסֵתֶר הַלֵּיל;
עוֹד פָּחוֹת מִזֶּה תוּכְלִי לִרְאוֹת
לְלִבְבִי הַקּוֹדֵר כַּצֵּל.

לְבָבִי הַקּוֹדֵר יֶאֱהָבֵךְ,
יֶאֱהָבֵךְ וְנִשְׁבַּר בַּלָּט,
נִשְׁבַּר וּפִרְפֵּר וְזָב דָּמוֹ –
אַךְ זֹאת לֹא תִרְאִי אָתְּ.

* *
*

שׁוּב הֵן אוֹתָן הָעֵינַיִם,
לִי רֹב אֹשֶׁר אָז הֶעֱנִיקוּ,

וְהַשְּׂפָתַיִם אוֹתָן שׁוּב הֵן,
לִי אֶת חַיַּי כֹּה הִמְתִּיקוּ.

גַּם הַקּוֹל הֶעָרֵב זֶה הוּא,
אֲשֶׁר צְלִילָיו כֹּה אָהַבְתִּי
אַךְ אָנֹכִי לֹא עוֹד זֶה הוּא,
אַךְ אָנֹכִי אַחֵר שַׁבְתִּי.

זְרֹעוֹת צְחוֹרוֹת, יָפוֹת, חוֹבְקוֹת
אוֹתִי שׁוּב בְּעֹז לֶהָבָה,
וַאֲנִי עֲכוּר הִרְהוּרִים
שׁוֹכֵב זוֹעֵף עַל לְבָבָהּ.

* *
*

לַיְלָה רוֹבֵץ עַל הַדְּרָכִים הַזָּרוֹת —
וְדַוֵּי הַלֵּב וְהַגֵּו יָגֵעַ;
וְהִנֵּה אוֹרֵךְ, הַסַּהַר הַמָּתוֹק,
כִּבְרָכָה דוֹמֵמָה עָלַי שׁוֹפֵעַ.

הַסַּהַר הַמָּתוֹק! בְּקַרְנֵי אוֹרֵךְ
תָּנִיס אֵימַת לֵיל קוֹדֶרֶת,
אָז כָּל מַכְאוֹבַי יִמַּסּוּ בְקִרְבִּי,
וּבְעֵינַי שֵׁנִית הַדִּמְעָה נוֹהֶרֶת.

*
*

הַמָּוֶת הוּא הַלַּיְלָה הַקָּרִיר
הַחַיִּים – יוֹם שָׁרָב וְחֹם;
כְּבָר שָׁקְעָה הַשֶּׁמֶשׁ וְשֵׁנָה תּוֹקְפֵתִי
מַה מְּאֹד הוֹגִיעַנִי הַיּוֹם!

מֵעַל לְמִטָּתִי צוֹמֵחַ אִילָן,
וְזָמִיר יְזַמֵּר שָׁם דּוֹם;
יְזַמֵּר זִמְרָתוֹ עַל נֹעַם אַהֲבָה –
וַאֲנִי הִנֵּה מַקְשִׁיב בַּחֲלוֹם.

* *
*

„אֵי יָפָתֵךְ, זוֹ לִכְבוֹדָהּ
שַׁרְתָּ צְבָא מַנְגִּינוֹת נָאוֹת,
עֵת לַהֲבוֹת־אֵל אַדִּירוֹת
בְּלִבְּךָ הֶעֱלוּ רַחֲשֵׁי פְּלָאוֹת?"

לַהֲבוֹת אֵל הָהֵן דֹּעָכוּ,
וְהַלֵּב בִּי אֵכוּל צִנָּה,
וּמַחְבַּרְתִּי זֹאת הָאָרוֹן
לְעֵפֶר אַהֲבָתִי הִנֵּה.

תרגום י. פיכמאן.

מִשִּׁירֵי ו. גֶּאטֶע

פְּרוֹמֶתֵוּס

כַּסֵּה שָׁמֶיךָ, צֵאוּס,
בְּעַנְנֵי עָבִים,
וְאֶת־יָדֶיךָ, כְּמוֹ נַעַר
הַמְּסָעֵף דַּרְדְּרִים,
אֶל־אֵלוֹנִים נַסֵּה וְאֶל־גָּבְהֵי הָרִים;
אָכֵן לִי, אִם־תֹּאבֶה וְאִם־תְּמָאֵן,
הַנַּח תַּנַּח אֶת־אַדְמָתִי זֹאת
וְאֶת־סֻכָּתִי, אֲשֶׁר לֹא אַתָּה בְּנִיתָהּ,
וְאֶת־כִּיּוֹר אִשִּׁי,
אֲשֶׁר עַל־דְּבַר שַׁלְהַבְתָּהּ
קַנֹּא תְקַנֵּא בִּי.

לֹא יָדַעְתִּי דַּלִּים מִכֶּם
תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ, אֵלִים!
בְּמַפְּלֵי קָרְבָּן
וּבְלַהַב תְּפִלּוֹת

תְּכַלְכְּלוּ בְּמִסְכֵּנוּת
אֶת הוֹד כְּבוֹד מַלְכוּתְכֶם,
וְגַם הִנֵּה רָעֹב רְעַבְתֶּם, לוּלָא
יְלָדִים עִם־אֶבְיוֹנִים
הָיוּ פְתָאִים רַבֵּי תִקְוָה.

בְּעוֹדֶנִּי יֶלֶד
טֶרֶם אֵדַע צֵאת וָבֹא,
הֲסִבּוֹתִי אֶל־הַשֶּׁמֶשׁ
אֶת־עֵינַי הַתֹּעָה, כְּמוֹ אֶמְצָא
אֹזֶן מִמַּעַל שָׁם, לִשְׁמוֹעַ אֶת־רִיבִי
וְלֵב, כְּמוֹ לִבִּי,
לַחֲמוֹל אֶל הַנִּקְשֶׁה.

מִי הוֹשִׁיעַ לִי
מִשְּׁרִירוּת לֵב הַטִּיטָנִים?
מִי מִלֵּט מִמָּוֶת אוֹתִי
וּמֵעַבְדוּת?
הַאִם לֹא אַתָּה לְבַדְּךָ בִּצַּעְתָּ כָּל־זֹאת,
אַתָּה הַלֵּב הַלֹּהֵט וְקָדוֹשׁ?
וְאֶת־בִּרְכָתְךָ הַלֹּהֶטֶת עַל־הַתְּשׁוּעָה
הִגַּשְׁתָּ, אַתְּה הָרַךְ וְטוֹב, אַתָּה הַנִּתְעֶה בַשָּׁוְא,
לַיָּשֵׁן שָׁם בַּמָּרוֹם?

הֲלִי אֲנִי כַבֶּדְךָ? עַל־מָה?
הֲמִימֶיךָ הָבַשְׁתָּ פְּצָעִים

אֲשֶׁר לַכְּאֵב ?

וְאִם יִבַּשְׁתָּ מִיָּמֶיךָ דְמָעוֹת

אֲשֶׁר לַנִּדְכָּא ?

הַאִם לֹא עִצְּבַנִי לְאִיש

הַזְּמַן אֲשֶׁר כֹּל יָכוֹל

וְהַגּוֹרָל אֲשֶׁר נְצָחִים לוֹ –

אֲדוֹנַי וַאֲדוֹנֶיךָ ?

אִם דִּמִּיתָ אֵפוֹא,

כִּי אֶמְאַס אֶת־הַחַיִּים,

אֶבְרַח לְשִׁמְמוֹת מִדְבָּר,

יַעַן אֲשֶׁר חֲלוֹמוֹת פְּרָחַי

לֹא כֻלָּם גָּמֵלוּ ?

פֹּה אֲנִי יוֹשֵׁב וְיוֹצֵר בְּנֵי אָדָם

בְּצַלְמִי,

דּוֹר אֲשֶׁר יִשְׁוֶה לִּי,

לִסְבּוֹל, לִבְכּוֹת,

לְהִתְעַנֵּג וְלַעֲלוֹז

וּלְבִלְתִּי שִׂים אֵלֶיךָ לֵב –

כָּמוֹנִי !

תרגום ד. פרישמאן.

רַבִּינְדְרַא־נַתְ טַאגוֹרֵי

הַגַּנָּן

מתֻרגם לאנגלית מתוך המקור הַבֶּנְגַּלִי
על ידי המחבר עצמו, ומאנגלית לעברית

— על ידי —

דוד פרישמאן

מבוא

רוב הזמירות על האהבה ועל החיים, שתרגומן מתוך הלשון הַבֶּנְגָּלִית נתון לפניכם בספר הזה, נכתבו הרבה קודם שנכתבה הסֶריה של השירים הָרֵילִיגְיוֹזִיִּים, שנתפרסמו בספר „גִיטַנְגַ׳אלִי". לא בכל מקום נעשה התרגום מלה במלה. יש שבאו דברי המקור מְקֻצָּרִים ויש שנתחדשו מעיקרם.

רבינדרא־נת טאגורי

א

הָעֶבֶד

עֲשִׂי־נָא עִם עַבְדֵּךְ חֶסֶד, הַמַּלְכָּה!

הַמַּלְכָּה

הִנֵּה כָלְתָה הָאֲסֵפָה וַעֲבָדַי הָלְכוּ כֻלָּם. לָמָּה־זֶּה אַחַרְתָּ עַד הָרֶגַע הָאַחֲרוֹן?

הָעֶבֶד

כִּי־פָטַרְתְּ אֶת־יֶתֶר הָעָם, לָכֵן זֹאת עֵת לִי:—
בָּאתִי לִשְׁאֹל אֶת־הַנִּשְׁאָר עוֹד לְמַעַן הָאַחֲרוֹן בַּעֲבָדַיִךְ וּנְתַתִּיו לוֹ.

הַמַּלְכָּה

מַה־יֵּשׁ לְךָ לְיַחֵל עַתָּה אִם־כָּכָה אֵחַרְתָּ?

הָעֶבֶד

שִׂימִינִי לְגַנָּן בְּגַן פִּרְחָיִךְ.

הַמַּלְכָּה

מָה הַדָּבָר הַזָּר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ?

הָעֶבֶד

מִכָּל־יֶתֶר מְלַאכְתִּי אַנַּח אֶת־יָדִי.

אֶת־חַרְבוֹתַי וְאֶת־רְמָחַי אַשְׁלִיךְ אַרְצָה. אַל־נָא תְשַׁלְּחִינִי לַאֲרָצוֹת רְחוֹקוֹת. אַל־נָא תְצַוִּינִי לָצֵאת לְמִלְחָמוֹת חֲדָשׁוֹת. רַק שִׂימִינִי לְגַנָּן בְּגַן פְּרָחָיִךְ.

הַמַּלְכָּה

מַה־מִּשְׁפַּט הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת?

הָעֶבֶד

מִשְׁמֶרֶת הִיא לִימֵי שַׁבְּתוֹתַיִךְ.

אֶת־מִשְׁעוֹל הַדֶּשֶׁא הָרַעֲנָן אֶנְצוֹר, אֲשֶׁר שָׁם תִּתְהַלְּכִי יוֹם יוֹם בַּבֹּקֶר, וְאֶל־כָּל אֲשֶׁר תִּדְרוֹךְ כַּף רַגְלֵךְ וְנִשְּׂאוּ לָךְ פְּרָחִים עֲיֵפִים לָמוּת אֶת־בִּרְכַּת תְּהִלָּתֵךְ.

בְּמַחְצַלְתֵּךְ אֲנִיעֵךְ בֵּינוֹת לְעַנְפֵי הַסַּפְּטַפַּרְנָה, אֲשֶׁר שָׁם יַבִּיט הַיָּרֵחַ הַמִּתְחַדֵּשׁ מִבַּעַד לֶעָלִים וְהִתְאַמֵּץ לְנַשֵּׁק אֶת־כְּנַף שִׂמְלָתֵךְ.

בְּשֶׁמֶן בֹּשֶׂם אֲמַלֵּא אֶת־הַמְּנוֹרָה אֲשֶׁר עִם־מִטָּתֵךְ, וְאֶת־הֲדוֹם רַגְלַיִךְ אֲכַסֶּה בְּצִבְעֵי סַנְדְּלוֹס וְכַרְכֹּם וְשַׂמְתִּי לוֹ מַרְאוֹת נִפְלָאִים.

הַמַּלְכָּה

מַה־תִּשְׁאַל בִּשְׂכָרְךָ?

הָעֶבֶד

כִּי תְּתְנֵנִי וְאַחֲזִיק בְּיָדַיִךְ הַקְּטַנּוֹת, הָעֲנֻגּוֹת מִנִּי צִיצֵי הַלּוֹט, וְעָנַדְתִּי עַל־אֶצְבְּעוֹתֵיהֶן שַׁרְשְׁרוֹת פְּרָחִים. כִּי תִתְּנֵנִי וְאֶמְשַׁח אֶת־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ מִשְׁחַת טַרְפֵי הָאֲשׁוֹקָה הָאֲדֻמָּה, וְאֶת־שְׁמָצֵי הָאָבָק אֲשֶׁר יִדְבַּק אֲלֵיהֶן אַעֲבִיר בִּנְשִׁיקוֹת פִּי.

הַמַּלְכָּה

אֶת־שְׁאֵלָתְךָ רָצִיתִי, עַבְדִּי: גַּנָּן תִּהְיֶה לִי בְּגַן פְּרָחַי.

ב

„רְאֵה, הַמְשׁוֹרֵר! הָעֶרֶב הוֹלֵךְ וְקָרֵב – וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ הָפַךְ לָבָן.

„הַבִּבְדִידָתְךָ בְּשִׂיחֲךָ עִם־לִבְּךָ שׁוֹמֵעַ אַתָּה אֶת־סוֹד אַחֲרִית הַיָּמִים?"

„הָעֶרֶב בָּא", אָמַר הַמְשׁוֹרֵר, „וַאֲנִי פֹה אוֹרֵב וּמַקְשִׁיב – כִּי־יֵשׁ אֲשֶׁר אִישׁ מִן־הַכְּפָר יָבֹא לִקְרֹא לִי גַּם אַחֲרֵי נְטוֹת הַיּוֹם מְאֹד.

„מְחַכֶּה אָנֹכִי פֹה – כִּי יֵשׁ אֲשֶׁר שְׁנֵי לְבָבוֹת תֹּעִים וְרַכִּים יִקְרְבוּ זֶה אֶל־זֶה, וְאַרְבַּע עֵינַיִם לְהָטוֹת תִּתְחַנֵּנָּה אֵלַי

לָשִׁיר לָהֶם שִׁירִים, לְבַעֲבוּר אַשְׁבִּית אֶת־הַדְּמָמָה אֲשֶׁר מִסְּבִיב לָהֶם וּלְבַעֲבוּר אֶהְיֶה לָהֶם לְפֶה.

„מִי יֶאֱרֹג לָהֶם אֶת־לַבּוֹת זְמִירוֹתֵיהֶם, אִם־אָנֹכִי אֵשֵׁב עַל־שְׂפַת הַחַיִּים לְבַעֲבוּר חַקֹּר אֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לִגְבוּלָיו?

„כּוֹכַב הָעֶרֶב הַנִּמְהָר הִנֵּה חָלָף.

„לַבַּת הַמְּדוּרָה אֲשֶׁר עִם־מִשְׂרְפוֹת הַמֵּתִים הוֹלֶכֶת הָלֹךְ וְשָׁקֹעַ אֵצֶל הַנַּחַל הַמַּחֲרִישׁ.

„הִנֵּה עֲדַת שׁוּעָלִים צוֹעֶקֶת מֵחֲצַר בַּיִת שׁוֹמֵם לְאוֹר הַיָּרֵחַ הַמִּתְחַבֵּא.

„וְאִם עֹבֵר־אֹרַח נָטַשׁ אֶת־בֵּיתוֹ וְעַד־הֲלוֹם יָבֹא לָשֶׁבֶת פֹּה הַלַּיְלָה, לְהַקְשִׁיב נְטוּי רֹאשׁ אֶל־קוֹל הַהֲמֻלָּה מִתּוֹךְ הַחֲשֵׁכָה, מִי־זֶה יִלְחַשׁ עַל־אָזְנוֹ אֶת־מִסְתְּרֵי הַחַיִּים, אִם־אָנֹכִי אֶסְגֹּר אֶת־דַּלְתוֹתַי לְבַעֲבוּר גְּאֹל אֶת־נַפְשִׁי אֲנִי מִכַּבְלֵי הַמָּוֶת?

„אֵין דָּבָר כִּי־שַׂעֲרֵי הַפַּךְ לָבָן.

„צָעִיר אֲנִי וְזָקֵן אֲנִי בְּכָל־עֵת כִּצְעִיר כָּל־יוֹשְׁבֵי הַכְּפָר הַזֶּה וְכַזָּקֵן בָּהֶם.

„עַל־שְׂפָתֵי רַבִּים שְׂחוֹק מָתוֹק וְתָמִים, וְעָרְמָה נוֹצֶצֶת בְּעֵינֵי אֲחֵרִים.

„בְּעֵינֵי רַבִּים דְּמָעוֹת אֲשֶׁר תִּשְׁטֹפְנָה לְאוֹר הַיּוֹם, וּדְמָעוֹת לַאֲחֵרִים אֲשֶׁר תִּתְחַבֶּאנָה בְּמוֹ־אֹפֶל.

„וּלְכֻלָּם חֵפֶץ בִּי, וְאֵין־לִי עֵת לַחֲקֹר אֶת־אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַחַיִּים.

„שְׁנוֹתַי כִּשְׁנוֹת כָּל־אִישׁ וָאִישׁ – וּמַה־לָּכֶם אִם שַׂעֲרֵי הָפַךְ לָבָן?"

ג

בֹּקֶר הִשְׁלַכְתִּי אֶת־מִכְמַרְתִּי אֶל־תּוֹךְ הַיָּם.

הֶעֱלֵיתִי מֵחֶשְׁכַת הַתְּהוֹם חֲפָצִים נִפְלָאִים לְמַרְאֶה וְנִפְלָאִים לְיֹפִי – רַבִּים הִזְהִירוּ כְמוֹ־שְׂחוֹק, רַבִּים נוֹצְצוּ כְמוֹ־דְמָעוֹת וְרַבִּים לָהֲטוּ כְּלָחֲיֵי כַלָּה.

וּבְשׁוּבִי עִם־שְׁלַל יוֹמִי הַבַּיְתָה, וְהִנֵּה יוֹשֶׁבֶת חֶמְדַּת נַפְשִׁי בַּגַּן וְקוֹטֶפֶת לָהּ בַּעֲצַלְתַּיִם עָלִים מֵעֲלֵי פֶרַח.

רֶגַע פָּסַחְתִּי עַל־הַשְּׁעִפִּים – וְאַחַר הִנַּחְתִּי לְפָנֶיהָ אֶת־כָּל־צֵידִי אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי וָאֶעֱמוֹד מַחֲרִישׁ.

וְהִיא הִבִּיטָה בִּי וַתֹּאמַר: „מָה הַדְּבָרִים הַזָּרִים הָאֵלֶּה? – לֹא יָדַעְתִּי אֶל־מָה יִסְכְּנוּ לִי!"

אָז אוֹרִיד רֹאשִׁי בִּכְלִמָּה וְאֶל־לִבִּי אָמַרְתִּי: „אֱמֶת, לֹא בְּמִלְחָמָה לְכַדְתִּים, לֹא בַשּׁוּק קְנִיתִים – לֹא הֵם הַמַּתָּנוֹת הָרְאוּיוֹת לָהּ".

וְאַחַר־כֵּן עָמַדְתִּי כָּל־הַלַּיְלָה וָאַשְׁלִיכֵם אֶחָד אֶחָד הַחוּצָה.

בֹּקֶר בָּאוּ עוֹבְרֵי אֹרַח, לָקְטוּ אוֹתָם וַיַּסִּיעוּם לַאֲרָצוֹת רְחוֹקוֹת.

ד

אוֹיָה לִי, לָמָּה בָנוּ אֶת־בֵּיתִי עַל־יַד הָרְחוֹב אֲשֶׁר עִם־שׁוּק הָרוֹכְלִים?

הִנֵּה הֵם אוֹסְרִים אֶת־סִירוֹתֵיהֶם עִם־סִבְלוֹתָם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁם עֵצִי.

הִנֵּה הֵם בָּאִים וְהוֹלְכִים, וְאַחַר־כֵּן יָשׁוּבוּ אִישׁ אִישׁ כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה עִם־לִבּוֹ.

וַאֲנִי יוֹשֵׁב וּמִתְבּוֹנֵן בָּהֶם – וְעִתִּי חוֹלֶפֶת.

וּלְגָרְשָׁם לֹא אוּכַל – וְכָכָה עוֹבְרִים יָמַי.

לַיְלָה וָיוֹם נִשְׁמָע קוֹל פַּעֲמֵי רַגְלֵיהֶם עַל־יַד דֶּלֶת בֵּיתִי.

לַשָּׁוְא אֶזְעַק: „לֹא יְדַעְתִּיכֶם”.

רַבִּים מֵהֶם יְדוּעִים לְאֶצְבְּעוֹתַי, רַבִּים – לְרֵיחַ אַפִּי, וְיֵשׁ אֲשֶׁר יַדְעֵם גַּם הַדָּם בְּתוֹךְ גִּידַי, וְרַבִּים יְדוּעִים לַחֲלוֹמוֹתַי בַּלֵּילוֹת.

וּלְגָרְשָׁם לֹא אוּכַל – וַאֲנִי קוֹרֵא לָהֶם וְאוֹמֵר: „קוּמוּ בֹאוּ אֶל־בֵּיתִי כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ, קוּמוּ בֹאוּ!”

בֹּקֶר יָרִיעַ הַפַּעֲמוֹן בַּמִּקְדָּשׁ.

וְהֵם בָּאִים וְאֶת־סַלֵּיהֶם הֵם נוֹשְׂאִים בְּיָדָם,

רַגְלֵיהֶם אֲדֻמּוֹת כַּשּׁוֹשַׁנִּים, וְעַל־פְּנֵיהֶם אוֹר הַשַּׁחַר הֶחָדָשׁ.

וּלְגָרְשָׁם לֹא אוּכַל – וַאֲנִי קוֹרֵא לָהֶם וְאוֹמֵר: „בֹּאוּ אֶל־גַּנִּי וּלְקַטְתֶּם לָכֶם פְּרָחִים, הָבוּ בֹאוּ!”

בַּצָּהֳרַיִם יִשָּׁמַע קוֹל הַגּוֹנְג בְּשַׁעֲרֵי הָאַרְמוֹן.

לֹא יָדַעְתִּי עַל־מָה עָזְבוּ אֶת־מְלַאכְתָּם וְהֵמָּה צוֹבְאִים עַל־יַד גְּדֵרִי.

הַפְּרָחִים אֲשֶׁר עַל שַׂעֲרַת רֹאשָׁם חָוְרוּ וַיִּבּוֹלוּ וְהַקּוֹלוֹת אֲשֶׁר לְנִבְלָם יְגֵעִים.

וּלְגָרְשָׁם לֹא אוּכַל – וַאֲנִי קוֹרֵא לָהֶם וְאוֹמֵר: „הַצְּלָלִים

אֲשֶׁר תַּחַת עֲצֵי קָרִים, בֹּאוּ, רֵעַי!"

בַּלַּיְלָה יִשְׁרוֹק הַצְּרָצַר בַּיְּעוֹרוֹת.

מִי־זֶה הַנִּגָּשׁ בַּלָּט אֶל־דַּלְתִּי וְדוֹפֵק חֶרֶשׁ?

אֶת־הַפָּנִים לֹא אֶרְאֶה הֵיטֵב וְקוֹל וּדְבָרִים לֹא אֶשְׁמָע.

דְּמָמַת הַשָּׁמַיִם רוֹבֶצֶת מִסָּבִיב.

וּלְגָרֵשׁ אֶת־אֹרְחִי הַמַּחֲרִישׁ לֹא אוּכַל – וַאֲנִי מַבִּיט אֶל־פָּנָיו מִן־הַחֲשֵׁכָה וְרִגְעֵי הַחֲלוֹמוֹת עוֹבְרִים.

ה

אֵין לִי מַרְגֵּעָה. צָמֵא אָנֹכִי לִרְחוֹקוֹת.

נַפְשִׁי יוֹצֵאת בִּשְׁאֶלָתִי לִנְגוֹעַ אֶל־שְׂפַת מֶרְחַקִּים נַעֲלָמִים.

הוֹי, אַתָּה הַ„שֵּׁם" הַגָּדוֹל, הוֹי הַקּוֹל הַקּוֹרֵא לִי אֲשֶׁר לַחֲלִילֶךָ!

וַאֲנִי שׁוֹכֵחַ – תָּמִיד אֲנִי שׁוֹכֵחַ – כִּי אֵין־לִי כְנָפַיִם לָעוּף וְכִי אָסוּר אֲנִי לָנֶצַח אֶל־מְלֹא כַף הֶעָפָר הַזֶּה פֹּה.

זוֹעֵף אֲנִי וְחָדֵל שֵׁנָה, נָכְרִי אֲנִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה.

וְנִשְׁמַת אַפְּךָ בָּאָה אֵלַי וְלוֹחֶשֶׁת לִי תִקְוָה אֲשֶׁר לָנֶצַח לֹא תָבוֹא.

וּלְשׁוֹנְךָ קְרוֹבָה לְלִבִּי כִּלְשׁוֹן אֶרֶץ מוֹלֶדֶת.

הוֹי מֶרְחָק אֲשֶׁר נִכְסָף, הוֹי הַקּוֹל הַקּוֹרֵא לִי אֲשֶׁר לַחֲלִילֶךָ!

וַאֲנִי שׁוֹכֵחַ – תָּמִיד אֲנִי שׁוֹכֵחַ – כִּי אֶת־הַדֶּרֶךְ לֹא יָדַעְתִּי

וְכִי אֵין־לִי סוּס אֲשֶׁר לוֹ כְנָפָיִם.

חֵרֵשׁ אֲנִי מִשְּׁמֹעַ – וַאֲנִי בְּקֶרֶב לִבִּי הוֹלֵךְ וְנוֹסֵעַ.

וּבִקְדֹר הַשֶּׁמֶשׁ בְּרִגְעֵי שִׁמָּמוֹן וְהָיְתָה לִי תְמוּנָתֵךְ לְמִקְסַם

חָזוֹן עַל־פְּנֵי תְכֵלֶת הַשָּׁמָיִם.

הוֹי הַגְּבוּל אֲשֶׁר לְאַפְסֵי עוֹלָם, הוֹי הַקּוֹל הַקּוֹרֵא לִי

אֲשֶׁר לַחֲלִילָךְ!

וַאֲנִי שׁוֹכֵחַ – תָּמִיד אֲנִי שׁוֹכֵחַ – כִּי שַׁעֲרֵי בֵיתִי סְגוּרִים

כֻּלָּם, וַאֲנִי פֹה יוֹשֵׁב גַּלְמוּד!

ו

בַּכְּלוּב הָיְתָה הַצִּפּוֹר הָאֲחוּזָה, בַּיַּעַר הָיְתָה צִפּוֹר הַדְּרוֹר.

וּבְבֹא עִתָּן וַתִּפָּגַשְׁנָה, כִּי כָכָה הָיָה גוֹרָלָן.

וְצִפּוֹר הַדְּרוֹר קָרְאָה: „הָבָה, אֲחוֹתִי חֲמֻדָּה, הָבָה נָעוּפָה

הַיַּעֲרָה".

וְצִפּוֹר הַכְּלוּב צִפְצְפָה: „אֵלַי בֹּאִי, הָבָה נֵשֵׁב בַּכְּלוּב

הַזֶּה שְׁתֵּינוּ יַחְדָּו".

אָז תַּעֲנֶה צִפּוֹר הַדְּרוֹר: „הִנֵּה דְלָתַיִם וּבְרִיחִים – אֵי

מָקוֹם פֹּה לְצִפּוֹר כִּי־תִפְרֹשׂ כְּנָפַיִם?"

„אוֹי לִי", קָרְאָה צִפּוֹר הַכְּלוּב, „אֵין בַּד לְמוֹשָׁב בִּרְקִיעַ

הַשָּׁמָיִם".

וְצִפּוֹר הַדְּרוֹר קָרְאָה: „שִׁירִי לִי, אֲחוֹתִי חֲמֻדָּה, שִׁירִי לִי

מִשִּׁירֵי אַרְצוֹת הַיָּעַר".

וְעָנְתָה צִפּוֹר הַכְּלוּב: „שְׁבִי פֹה עִמָּדִי וְאוֹרֵךְ וְיָדַעַתְּ אֶת־חָכְמַת מְלַמְּדֵי הַשִּׁיר".

וְצִפּוֹר הַיַּעַר קָרְאָה: „לֹא, לֹא, לֹא! הֵן לֹא תוֹרָה הַשִּׁיר, כִּי נוּכַל לְלַמְּדָהּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְאִשָּׁה אֶת־אֲחוֹתָהּ".

וְצִפּוֹר הַכְּלוּב עָנְתָה: „אַלְלַי לִי, אֶת־שִׁירֵי אַרְצוֹת הַיַּעַר לֹא יָדַעְתִּי".

וְאַהֲבָתָן אִשָּׁה אֶת־אֲחוֹתָהּ הָלְכָה הָלֹךְ וּגְדוֹלָה, הָלֹךְ וְעַזָּה, וְרַק כָּנָף אֶל־כָּנָף לֹא יָכְלוּ לָעוּף.

בְּעַד הַדְּלָתַיִם אֲשֶׁר לַכְּלוּב הִבִּיטוּ אִשָּׁה אֶת־רְעוּתָהּ, וְלַשָּׁוְא הָיְתָה תַאֲוַת לִבָּן לָבוֹא אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ.

וּבַחֲמַת תַּאֲוָה עַזָּה שִׁקְשְׁקוּ בְכַנְפֵיהֶן וַתֶּהֱמֶינָה: „גְּשִׁי הָלוֹם, תַּאֲוַת לִבִּי".

וְצִפּוֹר הַדְּרוֹר קָרְאָה: „הֲלֹא נִבְצְרָה מִמֶּנִּי לָגֶשֶׁת, יָרֵאתִי אֶת־הַדְּלָתַיִם הַסְּגוּרוֹת".

וְצִפּוֹר הַכְּלוּב צִפְצְפָה: „אַלְלַי, הָיוּ כְנָפַי בְּאֵין אֱיָל וְהֵן הוֹלְכוֹת וְרָפוֹת".

ז

הוֹי אִמִּי! בֶּן־הַמֶּלֶךְ הַצָּעִיר עוֹבֵר עַל־פֶּתַח בֵּיתֵנוּ – וְאֵיךְ אוּכַל וְאֵשֵׁב עַל־מְלַאכְתִּי בַּבֹּקֶר הַזֶּה?

הוֹרִינִי נָא לִקְלוֹעַ אֶת־מִקְלַעַת שַׂעֲרוֹתַי, לַמְּדִינִי נָא וְאֵדַע אֶת־הַשִּׂמְלָה אֲשֶׁר לִי לִלְבֹּשׁ.

לָמָּה תַבִּיטִי בִי, אִמִּי, וְתִשְׁתָּאִי אֵלָי?

יָדַעְתִּי מְאֹד, כִּי לֹא יַבִּיט אֶל חַלּוֹנִי אַף־רָגַע. יָדַעְתִּי,

כִּי כְנִיד עַפְעַף יַחֲלוֹף עָלַי וְיַעֲבוֹר, וְרַק קוֹלוֹת הֶחָלִיל יַגִּיעוּ אֵלַי מֵרָחוֹק בְּיִלְלָתָם, הָלֹךְ וְהַגִּיעַ, הָלֹךְ וְגָוֹעַ.

אַךְ הִנֵּה יַעֲבוֹר בֶּן־הַמֶּלֶךְ הַצָּעִיר עַל־פֶּתַח בֵּיתֵנוּ, וַאֲנִי חָפַצְתִּי לַעְדּוֹת לָרֶגַע הַזֶּה אֶת־מֵיטַב עֲדָיַי.

הוֹי אִמִּי! בֶּן־הַמֶּלֶךְ הַצָּעִיר הִנֵּה־זֶה עָבַר עַל־פֶּתַח בֵּיתֵנוּ, וְשֶׁמֶשׁ הַבֹּקֶר הֵאִירָה מֶרְכָּבוֹ.

אֶת־צְעִיפִי קָרַעְתִּי מֵעַל פָּנַי, אֶת־שַׁרְשֶׁרֶת סַפִּירַי הִתַּקְתִּי מֵעַל צַוָּארִי וָאַשְׁלֵךְ אוֹתָהּ עַל־דַּרְכּוֹ.

לָמָה תַבִּיטִי בִי, אִמִּי, וְתִשְׁתָּאִי אֵלָי?

יָדַעְתִּי מְאֹד, כִּי אֶת־שַׁרְשַׁרְתִּי לֹא הֵרִים מֵעַל הָאָרֶץ. יָדַעְתִּי, כִּי תַחַת גַּלְגִּלָּיו נִרְמְסָה וְלֹא נוֹתַר מִמֶּנָּה בִּלְתִּי־אִם כֶּתֶם אָדֹם עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה – וְאֵין אִישׁ יוֹדֵעַ מֶה הָיְתָה מַתְּנָתִי וּלְמִי.

אַךְ הִנֵּה עָבַר בֶּן־הַמֶּלֶךְ הַצָּעִיר עַל־פֶּתַח בֵּיתֵנוּ, וַאֲנִי הִשְׁלַכְתִּי אֶת־עֲדָיַי אֲשֶׁר עַל־לִבִּי עַל־דַּרְכּוֹ.

ח

בִּכְבוֹת הַמְּנוֹרָה עַל־יַד מִטָּתִי הֱקִיצוֹתִי עִם־הַצִּפֳּרִים הָרִאשׁוֹנוֹת.

אֶל־חַלּוֹנִי הַפָּתוּחַ יָשַׁבְתִּי וְעַל־שַׂעֲרוֹתַי הַפְּרוּעוֹת עֲטֶרֶת פְּרָחִים רַעֲנַנִּים.

וְעוֹבֵר־אֹרַח צָעִיר הִנֵּה־זֶה בָּא בַדֶּרֶךְ כְּסוּי אוֹר־בֹּקֶר אֲדַמְדָּם.

שַׁרְשֶׁרֶת פְּנִינִים דָּבְקָה אֶל־צַוָּארוֹ, וְקַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ נָפְלוּ עַל־עֲטַרְתּוֹ.

אז יַעֲמוֹד לִפְנֵי דַלְתִּי וְיִשְׁאָלֵנִי, וְקוֹלוֹ לוֹהֵט מִתַּאֲוָה: „אַיֵּה אֵיפֹה הִיא?"

וַאֲנִי בְּרֹב כְּלִמָּתִי לֹא מָצָאתִי אֶת־לִבִּי לַעֲנוֹת: „הֲלֹא אָנֹכִי הִיא, עוֹבֵר־אֹרַח צָעִיר, הֲלֹא אָנֹכִי הִיא!"

קָדַר הַיּוֹם, וְהַמְּנוֹרָה טֶרֶם תֻּעֲלֶה:

לֹא יָדַעְתִּי אֶת־נַפְשִׁי וַאֲנִי יוֹשֶׁבֶת וְקוֹלַעַת אֶת־שַׂעֲרוֹתַי.

וְעוֹבֵר־הָאֹרַח הַצָּעִיר הִנֵּה־זֶה בָּא בְּמֶרְכַּבְתּוֹ עִם־מִשְׁקַע לַהַט הַשֶּׁמֶשׁ.

מִפִּי סוּסָיו נִזָּה הַקֶּצֶף, וּלְבוּשׁוֹ כִּסָּה הָאָבָק.

וְהוּא יָרַד אֶל־דַּלְתִּי וַיִּשְׁאָלֵנִי, וְקוֹלוֹ עָיֵף: „אַיֵּה אֵיפֹה הִיא?"

וַאֲנִי בְּרֹב כְּלִמָּתִי לֹא מָצָאתִי אֶת־לִבִּי לַעֲנוֹת: „הֲלֹא אָנֹכִי הִיא, עוֹבֵר־אֹרַח צָעִיר, הֲלֹא אָנֹכִי הִיא!"

הַלַּיְלָה לֵיל אִיָּר וְהַמְּנוֹרָה אֲשֶׁר בְּחֶדְרִי מְאִירָה.

מִן־הַדָּרוֹם בָּאָה רוּחַ בַּלָּט, וְהַתֻּכִּי הַמְצַפְצֵף יָשֵׁן בִּכְלוּבוֹ.

הִנֵּה אֲפֻדָּתִי וְעֵינָהּ כְּעֵין עֹרֶף הַטָּוָס, וְאַדַּרְתִּי יְרוֹקָה כְּעֵין הַדֶּשֶׁא הָרַעֲנָן.

וְאָנֹכִי יוֹשֶׁבֶת עַל־הָרִצְפָּה אֲשֶׁר עִם־הַחַלּוֹן וּמִתְבּוֹנֶנֶת עַל־הָרְחוֹב הֶעָזוּבָה.

וּבְחֶשְׁכַת כָּל־הַלַּיְלָה אָשִׂיחַ עִם־לִבִּי וְאָשׁוּב וְאָשִׂיחַ: „הֲלֹא אָנֹכִי הִיא, עוֹבֵר־אֹרַח אֻמְלָל, הֲלֹא אָנֹכִי הִיא!"

ט

כִּי־אֵלֵךְ לְבַדִּי בַּלַּיְלָה לִקְרַאת מוֹעֵד אֲהָבִים, הַצִּפֳּרִים לֹא תְזַמֵּרְנָה, הָרוּחַ לֹא יָפוּחַ, וְהַבָּתִּים אֲשֶׁר בִּשְׁנֵי עֶבְרֵי הָרְחוֹב עוֹמְדִים דוּמָם.

רַק הַצְּמִידִים אֲשֶׁר עַל־עֲקֵבַי נוֹתְנִים צְלִיל קוֹלָם עַל־כָּל־מִצְעֲדֵי רַגְלַי – וַאֲנִי נִכְלָמֶת.

כִּי־אֵשֵׁב עַל־מַעֲקֵה בֵּיתִי וְאַקְשִׁיב לְקוֹל צְעָדָיו, הֶעָלִים לֹא יִרְעֲשׁוּ בְּבֵין־הָעֵצִים, וּבַנַּחַל שׁוֹקְטִים הַמַּיִם כְּחֶרֶב עַל־בִּרְכֵּי שׁוֹטֵר אֲשֶׁר נָפַל נִרְדָּם.

רַק לִבִּי בִי דוֹפֵק בִּסְעָרָה – לֹא יָדַעְתִּי אֵיכָה אַשְׁבִּיחוֹ.

כִּי־יָבוֹא בְחִיר לִבִּי וְעַל־יָדִי יֵשֵׁב, כִּי־יֶחֱרַד כָּל־בְּשָׂרִי וְעַפְעַפֵּי עֵינַי יָחֵלּוּ הִסָּגֵר, הַלַּיְלָה יֶחֱשַׁךְ הָלֹךְ וְחָשֹׁךְ, הָרוּחַ יָפִיחַ בִּמְנוֹרָתִי וִיכַבֶּנָּה, וְהֶעָבִים יִפְרְשׂוּ צָעִיף עַל־פְּנֵי הַכּוֹכָבִים.

רַק אֶבֶן הַיְקָר אֲשֶׁר עַל־גַּרְגְּרוֹתַי מַזְהִירָה וְנוֹתֶנֶת אוֹר– לֹא יָדַעְתִּי אֵיכָה אֲכַסֶּנָּה.

י

עִזְבִי אֶת־מְלַאכְתֵּךְ, כַּלָּה, רְאִי הִנֵּה אֹרְחֵךְ בָּא לָךְ.

הֲתִשְׁמְעִי בְנָגְעוֹ חֶרֶשׁ אֶל־הָרַתּוֹק הַסּוֹגֵר בְּעַד הַדָּלֶת?

הִשָּׁמְרִי לָךְ פֶּן יִתְּנוּ הַצְּמִידִים אֲשֶׁר בַּעֲקֵבַיִךְ אֶת־שְׁאוֹן קוֹלָם וּפֶן יְשַׁקְשְׁקוּ צְעָדַיִךְ מֵחִפָּזוֹן בְּחָרְדֵּךְ לִקְרָאתוֹ.

עִזְבִי אֶת־מְלַאכְתֵּךְ, כַּלָּה, הִנֵּה אֹרְחֵךְ בָּא לָךְ לְמוֹעֵד הַלָּיְלָה.

לֹא! אֵין־זֶה רוּחַ רָע הַתּוֹעֶה בַּלֵּילוֹת, כַּלָּה, אַל־נָא תִירָאִי.
הִנֵּה הַלְּבָנָה הַמְּלֵאָה אֲשֶׁר בְּלֵיל אִיָּר, בֶּחָצֵר מִתְעוֹפְפִים צְלָלִים לְבָנִים, וְהַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר מִמַּעַל בְּהִירִים.
פִּרְשִׂי עַל־פָּנַיִךְ אֶת־צְעִיפֵךְ אִם חָפַצְתְּ, שִׂימִי אֶל־מוּל פְּנֵי הַדֶּלֶת אֶת־מְנוֹרָתֵךְ אִם יָגֹרְתְּ.
לֹא! אֵין־זֶה רוּחַ רָע הַתּוֹעֶה בַּלֵּילוֹת, כַּלָּה, אַל־נָא תִירָאִי.

אַל־נָא תְדַבְּרִי אֵלָיו דָּבָר אִם נִבְהַלְתְּ, הִתְיַצְּבִי עַל־יַד הַדֶּלֶת בְּצֵאתֵךְ לִקְרָאתוֹ.
וּבְשָׁאֲלוֹ אוֹתָךְ אֶת־אֲשֶׁר יִשְׁאַל לֹא נִבְצְרָה מִמֵּךְ לְהַשְׁפִּיל אֶת־עֵינַיִךְ דוּמָם אִם־כָּכָה חָפָצְתְּ.
אַל־נָא תִתְּנִי אֶת־שַׁרְשְׁרוֹת צְמִידַיִךְ לְהַשְׁמִיעַ צ׳ל קוֹלָם בְּהַחֲזִיקֵךְ אֶת־הַמְּנוֹרָה בְּיָדֵךְ לַהֲבִיאוֹ אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה.
אַל־נָא תְדַבְּרִי אֵלָיו דָּבָר אִם נִבְהַלְתְּ.

הַאִם לֹא כִלִּית אֶת־מְלַאכְתֵּךְ, כַּלָּה? רְאִי הִנֵּה אֹרְחֵךְ בָּא בָּא.

הַאִם לֹא הֶעֱלֵית אֶת־הַמְּנוֹרָה בְּרֶפֶת הַפָּרוֹת?
הַאִם לֹא מִלֵּאת אֶת־סַל הַקָּרְבָּנוֹת לְמִנְחַת הָעֶרֶב?
הַאִם לֹא שַׂמְתְּ בְּמִקְלַעַת שְׂעָרֵךְ אֶת־הָאוֹת הָאָדֹם הַמְבַשֵּׂר טוֹב וְאִם לֹא עָדִית אֶת־שִׂמְלַת הַלָּיְלָה?
הוֹי, כַּלָּה, הֲלֹא תִשְׁמְעִי: הִנֵּה אֹרְחֵךְ בָּא בָא.
עִזְבִי אֶת־מְלַאכְתֵּךְ!

יא

בֹּאִי כַּאֲשֶׁר תָּבֹאִי, אַל־נָא תַשְׁחִיתִי עִתֵּךְ חִנָּם לְמַעַן הִתְיַפּוּתֵךְ.

אִם פְּרוּעוֹת צַמּוֹת שְׂעָרֵךְ, וְאִם מִקְלַעַת רֹאשֵׁךְ אֵינֶנָּה עֲשׂוּיָה, אִם קִשְׁרֵי אֲפֻדָּתֵךְ לֹא צָמְדוּ הֵיטֵב, – אַל־נָא תָשִׂימִי לֵב.

בֹּאִי כַּאֲשֶׁר תָּבֹאִי, אַל־נָא תַשְׁחִיתִי עִתֵּךְ חִנָּם לְמַעַן הִתְיַפּוּתֵךְ.

בֹּאִי בְּצַעֲדֵי חִפָּזוֹן דֶּרֶךְ הַדֶּשֶׁא.

אִם יִשְׁטוֹף הַטַּל אֶת־הַשָּׁשַׁר הָאָדֹם מֵעַל כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ, אִם טַבְּעוֹת הַפַּעֲמוֹנִים אֲשֶׁר בְּרַגְלַיִךְ תִּתַּרְנָה, אִם פְּנִינִים תִּשְׁתַּפֵּכְנָה מִשַּׁרְשְׁרוֹתַיִךְ אַרְצָה, – אַל־נָא תָשִׂימִי לֵב.

בֹּאִי בְּצַעֲדֵי חִפָּזוֹן דֶּרֶךְ הַדֶּשֶׁא.

הֲרָאִית אֶת־הֶעָבִים הַפּוֹשְׂטִים עַל־הַשָּׁמַיִם?

מַחֲנוֹת עֲגוּרִים מִתְעוֹפְפִים מֵעַל גְּדוֹת נְחָלִים רְחוֹקִים וְסַעֲרוֹת רוּחַ זֹעֵף מִתְנַשְּׂאוֹת מִן־הַסּוּף.

עֲדָרִים נִבְהָלִים נֶחְפָּזִים אֶל־מִכְלוֹתֵיהֶם אֶל־תּוֹךְ הַכְּפָר.

הֲרָאִית אֶת־הֶעָבִים הַפּוֹשְׂטִים עַל־הַשָּׁמָיִם?

לַשָּׁוְא הֶעֱלֵית אֶת־מְנוֹרַת הַיָּד אֲשֶׁר לָךְ – כִּי תִדְעַךְ וְתִכְבֶּה בְּשֶׁצֶף הָרוּחַ.

מִי יִרְאֶה כִּי לֹא מָשַׁחַתְּ אֶת־עַפְעַפַּיִךְ בְּפִיחַ הַמְּנוֹרָה? הֵן שְׁחוֹרוֹת עֵינַיִךְ מֵעָבֵי הַגָּשֶׁם.

לַשָּׁוְא הֶעֱלֵית אֶת־מְנוֹרַת הַיָּד אֲשֶׁר לָךְ – כִּי תִדְעַךְ וְתִכְבֶּה בְּשֶׁצֶף הָרוּחַ.

בֹּאִי כַאֲשֶׁר תָּבֹאִי, אַל־נָא תַשְׁחִיתִי עִתֵּךְ חִנָּם לְמַעַן הִתְיַפּוֹתֵךְ.

אִם עֲטֶרֶת פְּרָחַיִךְ לֹא נֶעֶשְׂתָה – עִזְבִיהָ; אִם שַׁרְשְׁרוֹת צְמִידַיִךְ לֹא רֻתְּקוּ – הַנִּיחִי לָהֶן.

הַשָּׁמַיִם כֻּסּוּ בֶעָבִים – הַיּוֹם הוֹלֵךְ וְיָרוֹד.

בֹּאִי כַאֲשֶׁר תָּבֹאִי, אַל־נָא תַשְׁחִיתִי עִתֵּךְ חִנָּם לְמַעַן הִתְיַפּוֹתֵךְ.

יב

אִם מְלָאכָה חֲפֵצָה נַפְשֵׁךְ, לְמַלֵּא אֶת־כַּדֵּךְ מַיִם, בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי.

אֶל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ יִדְבְּקוּ מֵימָיו וְסִפְּרוּ לָךְ אֶת־צְפוּנוֹתֵיהֶם.

צִלְלֵי הַגֶּשֶׁם הַקָּרוֹב רוֹבְצִים עַל־פְּנֵי הַחוֹל, הֶעָבִים תְּלוּיִם בַּמּוֹרָד עַל־טוּרֵי תְכֵלֶת הָעֵצִים, וְהָיוּ כַשְּׂעָרוֹת הַכְּבֵדוֹת הַיּוֹרְדוֹת עַל־עַפְעַפֵּי עֵינָיִךְ.

יָדַעְתִּי הֵיטֵב אֶת־קֶצֶב מִצְעָדַיִךְ, הֵד קוֹלָם מָלֵא אֶת־לִבִּי.

בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי, אִם חֲפֵצָה נַפְשֵׁךְ לְמַלֵּא אֶת־כַּדֵּךְ מַיִם.

אִם בַּעֲצַלְתַּיִם חֲפֵצָה נַפְשֵׁךְ, לָשֶׁבֶת בְּאֵין מַחֲשָׁבָה וְלַעֲזוֹב אֶת־כַּדֵּךְ צָפָה עַל־הַמַּיִם, בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי.

הַדֶּשֶׁא הַכָּפוּף יָרוֹק, וְאֵין מִסְפָּר לַפְּרָחִים הָעוֹלִים פֶּרַע.
מֵעֵינַיִךְ הַשְּׁחוֹרוֹת תְּעוּפֶינָה מַחְשְׁבוֹתַיִךְ כְּצִפֳּרִים עָפוֹת מִקִּנָּן.
צְעִיפֵךְ יִצְנַח מֵעַל פָּנַיִךְ לְרַגְלָיִךְ.
בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי, אִם חָפְצָה נַפְשֵׁךְ לָשֶׁבֶת בַּעֲצַלְתַּיִם.

אִם חָפְצָה נַפְשֵׁךְ לַעֲזוֹב אֶת־שַׁעֲשֻׁעַיִךְ וְלִטְבּוֹל בַּמַּיִם, בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי.
עִזְבִי אֶת־אַדֶּרֶת תְּכֶלְתֵּךְ עַל־שְׂפַת הַיְאוֹר; תְּכֵלֶת הַמַּיִם תְּכַסֵּךְ וְהִיא תַלְבִּישֵׁךְ.
הַגַּלִּים יִתְיַצְּבוּ עַל־בְּהוֹנוֹתֵיהֶם לְבַעֲבוּר נַשֵּׁק אֶת־עָרְפֵּךְ וּלְבַעֲבוּר הִתְלַחֵשׁ בְּאָזְנָיִךְ.
בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי, אִם חָפְצָה נַפְשֵׁךְ לִטְבּוֹל בַּמָּיִם.

אִם יִהְיֶה שִׁגָּעוֹן בְּלִבֵּךְ וְאֶל־מוֹתֵךְ תֶּחְפְּצִי, בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי.
קַר הוּא וְעָמֹק עַד־בִּלְתִּי תְהוֹם.
אָפֵל הוּא כְּמוֹ שֵׁנָה אֲשֶׁר חֲלוֹמוֹת אֵין לָהּ.
וְשָׁם בְּמַעֲמַקָּיו לֵילוֹת וְיָמִים מִשְׁפָּט אֶחָד לָהֶם, וְהַזְּמִירוֹת קָמוּ לִדְמָמָה.
בֹּאִי, הוֹי בֹּאִי אֶל־יְאוֹרִי, אִם חָפְצָה נַפְשֵׁךְ לִטְבּוֹל בְּמֵי־מוֹתֵךְ.

יג

לֹא שָׁאַלְתִּי דָבָר, וְרַק עָמַדְתִּי עַל־שְׂפַת הַיַּעַר מֵאַחֲרֵי הָעֵצִים.

עוֹד עֵיפָה רָבְצָה עַל־עַפְעַפֵּי הַשַּׁחַר, וְהַטַּל מָלֵא אֶת־כָּל־הָרוּחַ מִסָּבִיב.

רֵיחַ כָּבֵד עָלָה מִן־הַדֶּשֶׁא הָרָטֹב וַיְהִי תָּלוּי כְּאֵד דַּק עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ.

וְאַתְּ כָּרַעַתְּ תַּחַת דוּדָאֵי הַתְּאֵנָה וְחָלַבְתְּ אֶת־הַפָּרָה בְּמוֹ יָדַיִךְ הָעֲנֻגּוֹת וְרַכּוֹת כַּחֶמְאָה.

אָז עָמַדְתִּי מַחֲרִישׁ.

לֹא דִבַּרְתִּי דָבָר. רַק צִפּוֹר מִסְתַּתֶּרֶת רָנָה מִמַּעֲבֵה הַסְּבָכִים.

מֵעֵץ הַמַּנְגּוֹ נָפְלוּ הַצִּיצִים עַל־פְּנֵי הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר עִם־הַכְּפָר וְהַדְּבֹרִים עָלוּ בַהֲמִית קוֹלָן אִשָּׁה אַחֲרֵי אֲחוֹתָהּ.

עַל־שְׂפַת הַבְּרֵכָה נִפְתְּחוּ הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר לְהֵיכַל שִׁיוַה, וְהַקָּהָל הֵחֵל אֶת־זְמִירוֹתָיו.

וְאַתְּ הִטֵּית אֶת־כֵּלֵיךְ אֶל־בֵּינוֹת לְבִרְכַּיִךְ וְחָלַבְתְּ אֶת־הַפָּרָה.

אָז עָמַדְתִּי עִם־קַנְקַנִּי הָרֵיק.

לֹא קָרַבְתִּי לָגֶשֶׁת אֵלָיִךְ.

הַשָּׁמַיִם נֵעוֹרוּ לְקוֹל צִלְצַל הַגּוֹנְג אֲשֶׁר בַּהֵיכָל.

הָאָבָק הִתְנַשֵּׂא עַל־פְּנֵי הַדֶּרֶךְ מִפַּרְסוֹת הָעֲדָרִים הַנֶּהֱלָכִים.

נָשִׁים בָּאוֹת מִן־הַנָּהָר וְנוֹשְׂאוֹת עַל־מָתְנֵיהֶן אֶת־כַּדֵּיהֶן עִם־מֵימֵיהֶם הַמְפַכִּים.

וּצְמִידַיִךְ אֲשֶׁר עַל־יָדַיִךְ צִלְצְלוּ, וְהַקֶּצֶף נִתַּז עַל־פִּי כֵלֵיךְ.

אָז עָלָה הַבֹּקֶר, וַאֲנִי לֹא קֵרַבְתִּי לָגֶשֶׁת אֵלֶיךָ.

יד

הָלַכְתִּי הָלֹךְ וְתוֹעֶה בַּדֶּרֶךְ וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה, וְצָהֳרֵי הַיּוֹם הִנֵּה־זֶה עָבְרוּ, וְזַלְזַלֵּי הַבַּמְבּוּ רָעֲשׁוּ בָרוּחַ.

הַצְּלָלִים הַשְּׁטוּחִים שָׁלְחוּ אֶת־יְדֵיהֶם וַיִּדְבְּקוּ אֶל רַגְלֵי הָאוֹר הַבּוֹרֵחַ.

הַקּוֹאֵילִים עָיְפוּ מִזַּמֵּר.

הָלַכְתִּי הָלֹךְ וְתוֹעֶה בַּדֶּרֶךְ וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה.

הַסֻּכָּה אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַמַּיִם חֲבוּיָה בְּצִלְלֵי עֵץ וְהֵם סוֹכְכִים עָלֶיהָ.

הִנֵּה אִשָּׁה עוֹשָׂה שָׁם אֶת־מְלַאכְתָּהּ, וְשַׁרְשְׁרוֹת צְמִידֶיהָ נוֹתְנוֹת שִׁיר עַל־פְּנֵי כָל־הַכִּכָּר.

הִתְיַצַּבְתִּי לִפְנֵי הַסֻּכָּה וְלֹא יָדַעְתִּי

שְׂדוֹת חַרְדָּל רַבִּים וְיְעָרוֹת מַנְגּוֹ רַבִּים בּוֹקְעִים אֶת־הַנָּתִיב הַצַּר וְהַמְעֻקָּל הַזֶּה.

וְהוּא עוֹבֵר עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֲשֶׁר בַּכְּפָר וְעַל־פְּנֵי הַשּׁוּק אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַנַּחַל עִם־מַעֲלֵה הַחוֹף.

וַאֲנִי עוֹמֵד לִפְנֵי הַסֻּכָּה וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה.

זֶה לִי שָׁנִים רַבּוֹת וְהַיּוֹם יוֹם אֲדָר צַח, אָז עָלָה הָאָבִיב בְּקוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה וְצִיצֵי הַמַּנְגּוֹ הִשְׁתַּפְּכוּ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה.

בְּהָמוֹן פִּכּוּ הַמַּיִם וַיִּזַּנְּקוּ וַיְלַהֲכוּ אֶת־סִיר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר

עָמְדָה עַל מַדְרֵגַת מַעֲלֵה הַחוֹף.

אֶזְכּוֹר עַתָּה אֶת־יוֹם הָאֶדֶר הַצַּח הַזֶּה וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה.

הַצְּלָלִים הוֹלְכִים וְקוֹדְרִים, וְהָעֲדָרִים שָׁבִים אֶל־גִּדְרוֹתֵיהֶם.

הָאוֹר הוֹלֵךְ וּמַלְבִּין עַל־פְּנֵי הַנָּוֹת הָעֲזוּבוֹת, וְאַנְשֵׁי הַכְּפָר מְחַכִּים לְרַפְסוֹדוֹת עַל־חוֹף הַנָּהָר לַעֲבוֹר בָּהֶן.

לְאִטִּי שַׁבְתִּי עַל־עֲקֵבַי וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה.

טו

רָץ אָנֹכִי כַּאֲשֶׁר תָּרוּץ אַיֶּלֶת הַמּוֹשֶׁק בַּעֲבִי הַיַּעַר, שְׁכוּרַת רֵיחָהּ אֲשֶׁר בְּנַפְשָׁהּ.

הַלַּיְלָה לֵיל חֲצִי אִיָּר, וְהָרוּחַ רוּחַ דָּרוֹם צַח.

תּוֹעֶה אָנֹכִי מִדַּרְכִּי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ. מְבַקֵּשׁ אָנֹכִי אֶת־אֲשֶׁר לֹא אוּכַל לִמְצֹא וּמוֹצֵא אֵת אֲשֶׁר לֹא בִקַּשְׁתִּי.

מִקֶּרֶב לִבִּי עוֹלָה וּמִתְהוֹלֵל לִפְנֵי הֶגִיג מִשְׁאֲלוֹתַי אֲשֶׁר תִּשְׁאַל נַפְשִׁי.

וְחֶזְיוֹן אוֹרָה מִתְעוֹפֵף לְנֶגֶד עֵינָי.

חָפֵץ אָנֹכִי לִתְפּשׂ בּוֹ בְּחָזְקָה, וְהוּא מִתְחַמֵּק מִמֶּנִּי וּמַתְעָה אוֹתִי מִן־הַדָּרֶךְ.

מְבַקֵּשׁ אָנֹכִי אֶת־אֲשֶׁר לֹא אוּכַל לִמְצֹא וּמוֹצֵא אֵת אֲשֶׁר לֹא בִקַּשְׁתִּי.

טז

יָדַיִם בְּיָדַיִם מִתְלַכְּדוֹת, וְעֵינַיִם צוֹלְלוֹת בְּעֵינָיִם – : זֶה רֵאשִׁית סֵפֶר הַזִּכָּרוֹן אֲשֶׁר לִלְבוֹתֵינוּ.

הַלַּיְלָה לֵיל אֶדֶר אֲשֶׁר לִבְנַת יָרֵחַ שְׁטָפַתְהוּ; רֵיחַ הַהֶנְּנָה הַמָּתוֹק מִלֵּא אֶת־הָרוּחַ. עַל־הָאָרֶץ רוֹבֶץ חֲלִילִי וְאֵין שָׂם אֵלָיו לֵב, וַעֲטֶרֶת הַפְּרָחִים אֲשֶׁר לָךְ לֹא קֻלַּעַתְּ אוֹתָהּ עַד־תֹּם.

וְזֹאת אַהֲבָתֵנוּ בֵּינֵךְ וּבֵינִי תְּמִימָה כְּמוֹ זִמְרַת שִׁירָה.

צְעִיפֵךְ כְּעֵין הַכַּרְכּוֹם, וְהוּא מְשַׁכֵּר אֶת־עֵינָי.

מִקְלַעַת הַיַּסְמִינִים אֲשֶׁר קָלַעַתְּ לִי מַרְעִידָה אֶת־מֵיתְרֵי לִבִּי כְּשִׁיר תְּהִלָּה.

הָיִינוּ כִּמְצַחֲקִים אִישׁ עִם־אָחִיו: אֲשֶׁר רֶגַע נִתֵּן וְרֶגַע נְמָאֵן, רֶגַע נִגָּלֶה וְרֶגַע נָשׁוּב וְנִתְחַבֵּא, רֶגַע נְמַלֵּא שְׂחוֹק פִּינוּ וְרֶגַע נִכָּלֵם, וְאַף־גַּם נִלָּחֵם רֶגַע מִלְחָמָה מְתוּקָה אֲשֶׁר תַּכְלִית אֵין לָהּ.

וְזֹאת אַהֲבָתֵנוּ בֵּינֵךְ וּבֵינִי תְּמִימָה כְּמוֹ זִמְרַת שִׁירָה.

אֵין לָנוּ תַּעֲלוּמוֹת מֵעֵבֶר לַהֹוֶה, אֵין אֲנַחְנוּ שׁוֹאֲפִים אֶל־אֲשֶׁר נִבְצְרָה מִמֶּנּוּ, אֵין צְלָלִים מֵאַחֲרֵי הַקֶּסֶם, אֵין אֲנַחְנוּ מְגַשְּׁשִׁים בִּתְהוֹמוֹת חֹשֶׁךְ.

וְזֹאת אַהֲבָתֵנוּ בֵּינֵךְ וּבֵינִי תְּמִימָה כְּמוֹ זִמְרַת שִׁירָה.

לֹא נַעֲבוֹר פִּתְאֹם מֵרֹב דְּבָרִים לִדְמָמָה גְדוֹלָה, לֹא נָרִים לָרִיק יָדֵינוּ לְדָבָר אֲשֶׁר אֵין־לוֹ תִקְוָה.

רַב לָנוּ בְזֹאת אֲשֶׁר נִתֵּן וּבְזֹאת אֲשֶׁר נַשִּׂיג.

אֶת־תַּעֲנוּגוֹתֵינוּ לֹא עָרֹנוּ עַד־הַיְסוֹד בָּהֶם, פֶּן נִשְׁתַּחַט מֵהֶם גַּם יֵין תַּרְעֵלָה.

וְזֹאת אַהֲבָתֵנוּ בֵּינֵךְ וּבֵינִי תְּמִימָה כְּמוֹ זִמְרַת שִׁירָה.

י"ז

הַצִּפּוֹר הַצְּהֻבָּה מְשׁוֹרֶרֶת עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר לְבֵיתָם – וְלִבִּי בִּי מְרַקֵּד מֵרֹב צָהֳלָה.

בִּכְפָר אֶחָד נִתְגּוֹרֵר גַּם־שְׁנֵינוּ – וַתְּהִי לָנוּ שִׁירַת הַצִּפּוֹר שִׂמְחָתֵנוּ הָאֶחָת.

צֶמֶד שֵׂיוֹתֶיהָ הָרַכּוֹת רֹעוֹת בָּאָחוּ בְּצֶאֱלֵי הָעֵצִים אֲשֶׁר לְגַנֵּנוּ.

וְהָיָה כִּי־תִפְשֹׁטְנָה עַד לִשְׂדֵה הַשְּׂעֹרִים אֲשֶׁר־לָנוּ וְאֶקָּחֵן עַל־זְרוֹעוֹתָי.

שֵׁם כְּפָרֵנוּ כַּנְגַּנָּה, וּלְנַחֲלֵנוּ קוֹרְאִים עַנְגַּנָּה.
אֶת־שְׁמִי יוֹדְעִים כָּל־אַנְשֵׁי הַכְּפָר, וְרַנְגַּנָּה – זֶה שְׁמָהּ.

רַק שָׂדֶה אֶחָד מַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינָהּ.

הַדְּבֹרִים אֲשֶׁר הָמוּ בְחָרְשָׁתֵנוּ בָּאוֹת לְלַקֵּט דְּבַשׁ בְּחָרְשָׁתָם.

הַפְּרָחִים אֲשֶׁר נִטְשׁוּ הַמַּיִמָה מִמַּעֲלֵה חוֹפָם בָּאִים עִם־הַזֶּרֶם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־שָׁם נֵרֵד לִרְחוֹץ.

פִּרְחֵי קוֹסְמָה יְבֵשִׁים מוּבָאִים בְּסַלִּים מִשְּׂדוֹתֵיהֶם אֶל־הַשּׁוּק אֲשֶׁר לָנוּ.

שֵׁם כְּפָרֵנוּ כַּנְגַּנָּה, וּלְנַחֲלֵנוּ קוֹרְאִים עַנְגַּנָּה.

אֶת־שְׁמִי יוֹדְעִים כָּל־אַנְשֵׁי הַכְּפָר, וְרַנְגַּנָה – זֶה שְׁמָהּ.

הַנָּתִיב הָעוֹלֶה עֲקַלְקַלּוֹת עַד־בֵּיתָם נוֹתֵן בְּאָבִיב רֵיחַ פִּרְחֵי מַנְגּוֹ.

כַּאֲשֶׁר תִּבְשַׁל הַפִּשְׁתָּה בְּשָׂדָם, נְכוֹנָה לִקְרַאת קָצִיר, אָז יָנֵץ בְּשָׂדֵנוּ הַקַּנְבּוֹס.

הַכּוֹכָבִים הַמְשַׂחֲקִים אֶל־מוּל מְעוֹנָם שָׁמַיִם אֶת־עֵינָם הַמַּזְהִירָה הַזֹּאת גַּם־עָלֵינוּ.

הַגֶּשֶׁם הַמְמַלֵּא אֶת־תְּעָלוֹתֵיהֶם מַיִם הוּא הַמְשַׂמֵּחַ גַּם אֶת־עֲצֵי הַקָּדָם אֲשֶׁר בְּיַעֲרֵנוּ.

שֵׁם כְּפָרֵנוּ כַּנְגַּנָה, וּלְנַחֲלֵנוּ קוֹרְאִים עַנְגַּנָה.

אֶת־שְׁמִי יוֹדְעִים כָּל־אַנְשֵׁי הַכְּפָר, וְרַנְגַּנָה – זֶה שְׁמָהּ.

יח

כִּי־תֵלַכְנָה הָאֲחָיוֹת הַשְּׁתַּיִם לִשְׁאֹב מַיִם, וּבָאוּ עַד־הַכִּכָּר הַזֹּאת וְשִׂחֲקוּ.

אֵין־זֹאת כִּי־אִם יוֹדְעוֹת הֵן, כִּי אִישׁ עוֹמֵד פֹּה תָּמִיד בֵּין־הָעֵצִים בִּהְיוֹתָן הוֹלְכוֹת לִשְׁאֹב מָיִם.

הָאֲחָיוֹת הַשְּׁתַּיִם מִתְלַחֲשׁוֹת כַּאֲשֶׁר תַּעֲבֹרְנָה אֶת־הַכִּכָּר הַזֹּאת.

אֵין־זֹאת כִּי־אִם מָצְאוּ אֶת־חִידַת הָאִישׁ הָעוֹמֵד פֹּה תָּמִיד בֵּין־הָעֵצִים בִּהְיוֹתָן הוֹלְכוֹת לִשְׁאֹב מָיִם.

כַּדֵּיהֶן מוֹט יִתְמוֹטְטוּ פִּתְאֹם, וְנִטְפֵי מַיִם מֻגָּרִים לָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר תַּגַּעְנָה אֶל־הַכִּכָּר הַזֹּאת.

אֵין־זֹאת כִּי־אִם הֵבִינוּ, כִּי דוֹפֵק לֵב הָאִישׁ הָעוֹמֵד פֹּה תָּמִיד בֵּין־הָעֵצִים בִּהְיוֹתָן הוֹלְכוֹת לִשְׁאֹב מָיִם.

הָאֲחָיוֹת הַשְּׁתַּיִם מַבִּיטוֹת אִשָּׁה אֶל־פְּנֵי אֲחוֹתָהּ וּמְשַׂחֲקוֹת כַּאֲשֶׁר תְּבֹאנָה עַד־הַכִּכָּר הַזֹּאת.

וּכְמוֹ צְהָלָה תִּלְבַּשׁ פִּתְאֹם גַּם אֶת־רַגְלֵיהֶן הַנֶּחְפָּזוֹת, וְהִיא תַּפִּיל רוּחַ עִוְעִים עַל־הָאִישׁ הָעוֹמֵד פֹּה תָּמִיד בֵּין־הָעֵצִים בִּהְיוֹתָן הוֹלְכוֹת לִשְׁאֹב מָיִם.

יט

בְּמִשְׁעוֹל הִתְהַלַּכְתְּ עַל־שְׂפַת הַנַּחַל וְצַפַּחַת הַמַּיִם הַמְּלֵאָה בְּמָתְנָיִךְ.

לָמָּה־זֶּה הֲסִבּוֹת פִּתְאֹם אֶת־פָּנַיִךְ אֵלַי וְהִבַּטְתְּ בִּי רֶגַע בְּעַד צְעִיפֵךְ הַמִּתְנוֹסֵס בָּרוּחַ?

בַּת־עֵינֵךְ אֲשֶׁר הִזְהִירָה מִן־הַחֲשֵׁכָה נָגְעָה אֵלַי כְּמוֹ רוּחַ קַל אֲשֶׁר רֶגַע יַרְגִּיז אֶת־זִרְמַת הַמַּיִם וּמִשָּׁם יִמָּלֵט אֶל־צִלְלֵי הַחוֹף.

נָגְעָה אֵלַי כְּמוֹ צִפּוֹר עֶרֶב הַמִּתְעוֹפֶפֶת בְּחִפָּזוֹן בְּחֶדֶר אֵין־אוֹר מִן־הַחַלּוֹן הָאֶחָד אֶל־הַשֵּׁנִי וְנֶעֱלֶמֶת פִּתְאֹם בְּחֶשְׁכַת הַלָּיְלָה.

הִתְחַבֵּאת כַּכּוֹכָב מֵאַחֲרֵי הַגְּבָעוֹת וַאֲנִי הֵלֶךְ בַּדָּרֶךְ.

אַךְ לָמָּה־זֶּה הִתְיַצַּבְתְּ רֶגַע וְהִבַּטְתְּ אֶל־פָּנַי בְּעַד צְעִיפֵךְ מִדֵּי הִתְהַלְּכֵךְ עַל־שְׂפַת הַנַּחַל וְצַפַּחַת הַמַּיִם הַמְּלֵאָה בְּמָתְנָיִךְ?

כ

יוֹם יוֹם הוּא בָא וּכְבוֹאוֹ כֵּן־יֵלֵךְ.

לֵךְ, רֵעִי, וְתֵן לוֹ פֶּרַח מִפִּרְחֵי שַׂעֲרוֹת רֹאשִׁי.

וְאִם יִשְׁאָלְךָ: מִי שָׁלַח לוֹ אֶת־זֶה? אַל־נָא תַגֵּד לוֹ אֶת־שְׁמִי, רְאֵה בְּקַשָּׁתִיךְ – כִּי רַק בּוֹא בָא וּכְבוֹאוֹ כֵּן־יֵלֵךְ.

עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר מִתַּחַת הָעֵץ יָבוֹא לָשֶׁבֶת.

הָכֵן לוֹ, רֵעִי, מוֹשָׁב שָׁם, וַעֲשִׂיתוֹ פְּרָחִים וְעָלִים יַחְדָּו.

עֵינָיו מְלֵאוֹת יָגוֹן וְהֵן מְבִיאוֹת יָגוֹן אֶל־לִבִּי.

לֹא יַגִּיד דָּבָר מִכָּל־הַנַּעֲשָׂה בְּלִבּוֹ – כִּי רַק בּוֹא בָא וּכְבוֹאוֹ כֵּן־יֵלֵךְ.

כא

מַה־זֶּה הָיָה לוֹ, לַנּוֹסֵעַ הַצָּעִיר הַלָּזֶה, כִּי־בָא עַד־לִפְנֵי דֶלֶת בֵּיתִי עִם־עֲלוֹת הַשָּׁחַר?

גַּם בְּבֹאִי גַּם בְּצֵאתִי, בְּכָל־עֵת תָּמִיד, אָנֹכִי עוֹבֶרֶת עָלָיו, וְעֵינַי שְׁבוּיוֹת פָּנָיו.

לֹא יָדַעְתִּי אִם אֲדַבֵּר אֵלָיו, לֹא יָדַעְתִּי אִם אַחֲרִישׁ. מַה־זֶּה הָיָה לוֹ, כִּי־בָא עַד־לִפְנֵי דֶלֶת בֵּיתִי?

אֲפֵלִים הַלֵּילוֹת כִּבְדֵי הֶעָבִים בַּתַּמּוּז, רְוֵי תְכֵלֶת זַכָּה הַשָּׁמַיִם בַּסְּתָו, וִימֵי הָאָבִיב בָּאִים כִּסְעָרָה בִּנְשֹׁב הָרוּחַ מִן־הַדָּרוֹם.

וְהוּא בְּכָל־עֵת תָּמִיד אוֹרֵג אֶת־שִׁירָיו עִם־קוֹלוֹת חֲדָשִׁים.

אָז אַנַּח אֶת־מְלַאכְתִּי וְעֵינַי תִּמָּלֶאנָה עֲרָפֶל. מַה־זֶּה הָיָה לוֹ, כִּי־בָא עַד־לִפְנֵי דֶלֶת בֵּיתִי?

כב

כִּי־תַעֲבוֹר עָלַי בְּצַעֲדֵי חִפָּזוֹן, וְנָגְעָה בִי כְּנַף שִׂמְלָתָהּ.

מֵאִי לֹא־נוֹדָע מֵאִיֵּי הַלֵּב נוֹשֶׁבֶת פִּתְאֹם רוּחַ־אָבִיב חַמָּה.

רַעַד מַגָּע קַל יַחֲלוֹף אוֹתִי וּכְרֶגַע יִתְעוֹפֵף, וְהָיָה כְּצִיץ פֶּרַח נִקְטָף אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ הָרוּחַ.

וְאֶל־תּוֹךְ לִבִּי יַחְדּוֹר, וְהָיָה לִי כְּרַחַשׁ בְּשַׂר־גֵּוָהּ וּכְנִשְׁמַת רוּחַ־לִבָּהּ.

כג

לָמָּה תֵשְׁבִי פֹה וּבִצְמִידַיִךְ תַּרְעִשִׁי, וְהָיָה לָךְ זֶה שַׁעֲשֻׁעַ רֵיק?

מַלְּאִי אֶת־כַּדֵּךְ מַיִם – הִנֵּה עֵת לָךְ לָלֶכֶת הַבָּיְתָה.

לָמָּה תָנִיעִי אֶת־הַמַּיִם בְּחָפְנַיִךְ וּכְמִתְגַּנֶּבֶת תַּבִּיטִי לִרְגָעִים אֶל־הָרְחוֹב לִקְרַאת הוֹלֵךְ, וְהָיָה לָךְ זֶה רַק שַׁעֲשֻׁעַ רֵיק?

מַלְּאִי אֶת־כַּדֵּךְ מַיִם וּלְכִי הַבָּיְתָה.

עֵת הַבֹּקֶר חוֹלֶפֶת – וְהַמַּיִם הַקּוֹדְרִים הוֹלְכִים וְזוֹרְמִים.

הַגַּלִּים מְשַׂחֲקִים וּמִתְלַחֲשִׁים, וְהָיָה לָהֶם זֶה רַק שַׁעֲשֻׁעַ רֵיק.

הֶעָבִים הַתּוֹעִים נֶעֱרָמִים עַל־שְׂפַת הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר עִם־קְצֵה הָאֲדָמָה.

הִנֵּה הֵם מְפַגְּרִים רֶגַע וּמַבִּיטִים אֶל־פָּנַיִךְ וּמְשַׂחֲקִים אֵלַיִךְ,
וְהָיָה לָהֶם זֶה רַק שַׁעֲשֻׁעַ רֵיק.
מַלְּאִי אֶת־כַּדֵּךְ מַיִם וּלְכִי הַבָּיְתָה

כד

אַל־נָא תַסְתִּיר מִלְּפָנֶיךָ אֶת־סוֹד לִבְּךָ, רֵעִי!
הַגִּידָה אוֹתוֹ לִי, רַק לִי לְבַדִּי, וְלֹא יִוָּדַע לְאִישׁ.
אַתָּה אֲשֶׁר־פִּיךָ מְשַׂחֵק חֶרֶשׁ, דַּבֶּר־נָא בַּלָּט וּבְנַחַת, וְשָׁמַע לִבִּי וְלֹא אָזְנִי.
אָפֵל הַלַּיְלָה וְהַבַּיִת דּוֹמֵם, קִנֵּי הַצִּפֳּרִים עֲטוּפִים שֵׁנָה.
הַגִּידָה־לִּי בִּדְמָעוֹת עֲצוּרוֹת עִם־שְׂחוֹק רוֹעֵד, בִּכְלִמָּה מְתוּקָה עִם־מַכְאוֹב לֵב אֶת־הַסּוֹד אֲשֶׁר בִּלְבֶבְךָ!

כה

„בֹּא אֵלֵינוּ, עֶלֶם, וְהַגֵּד לָנוּ אֶת־הָאֱמֶת: לָמָּה־זֶּה רוֹבֵץ הַשִּׁגָּעוֹן בְּעֵינֶיךָ?"
„לֹא יָדַעְתִּי מָה הָיָה יֵין הַפְּרָגִים אֲשֶׁר שָׁתִיתִי, כִּי הִרְבִּיץ אֶת־הַשִּׁגָּעוֹן בְּעֵינָי".
„הוֹי בּוּז לְךָ!"
„אֵין דָּבָר. יֵשׁ־אֲשֶׁר יֶחְכַּם אִישׁ וְיֵשׁ־אֲשֶׁר יִכְסַל, יֵשׁ־אֲשֶׁר יִזָּהֵר אִישׁ וְיֵשׁ־אֲשֶׁר לֹא יָשִׂים לֵב. וְעֵינַיִם יֵשׁ־אֲשֶׁר תִּשְׂחַקְנָה, וְעֵינַיִם יֵשׁ־אֲשֶׁר תִּבְכֶּינָה – וַאֲנִי פֹה הִנֵּה רוֹבֵץ הַשִּׁגָּעוֹן בְּעֵינָי".

„עֶלֶם, לָמָּה־זֶּה תַּעֲמוֹד דוֹמָם תַּחַת־צֵל הָעֵץ?"

„רַגְלַי יָגְעוּ תַּחַת־סֵבֶל לִבִּי, וְלָכֵן עָמַדְתִּי דוֹמָם תַּחַת־הַצֵּל".

„הוֹי בּוּז לְךָ!"

„אֵין דָּבָר. יֵשׁ־אֲשֶׁר יָרוּץ אִישׁ וְיֵשׁ־אֲשֶׁר יְפַגֵּר, יֵשׁ־אֲשֶׁר חָפְשִׁי יֵלֵךְ אִישׁ וְיֵשׁ־אֲשֶׁר בִּכְבָלִים – וְרַגְלַי יָגְעוּ תַּחַת־סֵבֶל לִבִּי".

כו

„רַק אֶת־הַבָּא מִיָּדְךָ בִּרְצוֹן אוֹתוֹ אֶקַּח. לֹא אֶשְׁאַל דָּבָר זוּלָתוֹ".

„הוֹי, הוֹי, יְדַעְתִּיךָ, אַתָּה הַנָּזִיר הֶעָנָו! אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לְאִישׁ אַתָּה אוֹמֵר לְנַצֵּל".

„לוּ מָצָאתִי לִי פֹה פֶּרַח נִטָּשׁ, כִּי־עַתָּה עַל־לִבִּי נְשָׂאתִיו!"

„וְלוּ הָיוּ פֹה חוֹחִים?"

„כִּי־עַתָּה גַּם־אוֹתָם סָבָלְתִּי".

„הוֹי, הוֹי, יְדַעְתִּיךָ, אַתָּה הַנָּזִיר הֶעָנָו! אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לְאִישׁ אַתָּה אוֹמֵר לְנַצֵּל".

„לוּ רַק הַפַּעַם נָשָׂאת אֵלַי אֶת־עֵינַיִךְ הַנֶּחְמָדוֹת, כִּי־עַתָּה מָתְקוּ לִי חַיַּי עַד מֵעֵבֶר לְקִבְרִי".

„וְלוּ הִבִּיטוּ בְךָ מַבָּט אַכְזָרִי?"

„כִּי־עַתָּה לִבִּי הָיָה נָכוֹן לִקְרָאתוֹ גַּם־הוּא".

„הוי, הוי, יָדַעְתִּיךָ, אַתָּה הַנָּזִיר הֶעָנָו! אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָאִיש אַתָּה אוֹמֵר לְנַצֵּל".

כז

„בִּטְחִי בָאַהֲבָה גַּם כִּי־תָבִיא שׁוֹאָה. אַל־נָא תִסְגְּרִי אֶת־לִבֵּךְ".

„רַב לָךְ, רַעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוּכַל הֲבִינָם".

„רְאִי, חֶמְדָּתִי! רַק לָזֹאת לָנוּ לֵב, לְבַעֲבוּר תִּתּוֹ לְרֵעֵנוּ גַּם בְּדִמְעָה גַּם בְּזִמְרָה".

„רַב לָךְ, רַעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוּכַל הֲבִינָם".

„דַּל הַתַּעֲנוּג כְּאֵגֶל טַל, בְּעוֹדוֹ נוֹצֵץ וְגָוַע. אוּלָם אָרֹךְ הֶעָמָל וְיָמָיו רַבִּים. תִּכָּן־נָא אֵפוֹא בְעֵינַיִךְ הָאַהֲבָה רְוַת הֶעָמָל".

„רַב לָךְ, רַעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוּכַל הֲבִינָם".

„פּוֹרֵחַ הַלּוֹט לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהִכָּה הָאוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וְקָמַל — וּבְכָל־זֶה לֹא יַחְפּוֹץ בַּעֲלָטַת הַחֹרֶף אֲשֶׁר יִהְיֶה צִיצוֹ סָגוּר לָנֶצַח".

„רַב לָךְ, רַעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוּכַל הֲבִינָם".

כח

עֵינַיִךְ הַשּׁוֹאֲלוֹת תַּבֵּטְנָה קְדֹרַנִּית, מִתְאַמְּצוֹת לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בְּלִבִּי כַּיָּרֵחַ הַשּׁוֹאֵף לַחֲקוֹר אֶת־הַיָּם.

חַיַּי עֲרֻמִּים לְנֶגְדֵּךְ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה, אֵין נִסְתָּר וְאֵין נֶעְלָם — וְלָכֵן לֹא יְדַעְתִּנִי.

לוּ הָיָה לִבִּי רַק אֶבֶן יְקָרָה, כִּי־עַתָּה נִפַּצְתִּיו לִמְאַת רְסִיסִים וַחֲרַזְתִּיו עַל־פְּתִיל שַׁרְשֶׁרֶת לְשִׂימוֹ לַעֲנָק עַל־גַּרְגְּרוֹתָיִךְ.

לוּ הָיָה לִבִּי רַק פֶּרַח מִצְעָר, מְתֹאָר וְנֶחְמָד, כִּי־עַתָּה קְטַפְתִּיו מֵעַל בַּדּוֹ וּנְטַעְתִּיו בְּשַׂעֲרוֹתָיִךְ.

אֲבָל לֵב הוּא, חֶמְדָּתִי. אַיֵּה גְדוֹתָיו וְאַיֵּה תְהוֹמוֹ?

לֹא יָדַעַתְּ אֶת־גְּבוּלוֹת הַמַּמְלָכָה הַזֹּאת – וְאַתְּ הֲלֹא הַמַּלְכָּה אֲשֶׁר שָׁם.

לוּ הָיְתָה אַהֲבָתִי רַק רֶגַע תַּעֲנוּגוֹת, כִּי־עַתָּה הֵנֵצָה לְעֵינַיִךְ לְאִטָּהּ כְּמוֹ־שְׂחוֹק וְלֹא נִבְצְרָה מִמֵּךְ לִרְאוֹתָהּ וְלִקְרֹא בָהּ בְּרֶגַע אֶחָד.

לוּ הָיְתָה אַהֲבָתִי רַק מַכְאוֹב לְבָד, כִּי־עַתָּה נָמוֹגָה לְעֵינַיִךְ עִם־דִּמְעוֹתַי הַמַּזְהִירוֹת וְנִגְלָה בָהֶן כָּל־סוֹדֵי הָעֹמֶק בְּאֵין מִלָּה אַף־אֶחָת.

אֲבָל אַהֲבָה הִיא, חֶמְדָּתִי!

תַּעֲנוּגוֹתֶיהָ וּמַכְאוֹבוֹתֶיהָ גְּבוּל אֵין לָהֶם וְאֵין קֵצֶה לְרֵישָׁהּ וּלְעָשְׁרָהּ.

קְרוֹבָה הִיא אֵלַיִךְ כְּחַיַּיִךְ – וְנִבְצְרָה מִמֵּךְ לָנֶצַח לְדַעְתָּהּ כֻּלָּהּ.

כט

דַּבֵּר אֵלַי, מַחְמַד לִבִּי! סַפֶּר־לִי בִדְבָרִים אֵת אֲשֶׁר תְּזַמֵּר.

הַלַּיְלָה אָפֵל, הַכּוֹכָבִים אָבְדוּ בְּבֵין־הֶעָבִים, וְהָרוּחַ מִתְיַפֵּחַ בֶּעָלִים.

אֲפַתַּח־נָא אֶת־שַׂעֲרַת רֹאשִׁי, אָשִׁית עָלַי אֶת־אַדֶּרֶת תְּכֻלְּתִּי וַעֲטָרַתְנִי כְּמוֹ־לָיְלָה. אֶת־רֹאשְׁךָ אֶלְחַץ אֶל־לִבִּי, וְקוֹל הֲמוֹת לִבְּךָ יַעֲלֶה אֵלַי חֶרֶשׁ מִן־הָעֲזוּבָה הַמְּתוּקָה. אֶסְגָּר־נָא אֶת־עֵינַי וְאָאֳזִין, וְאֶל־פָּנֶיךָ לֹא אַבִּיט.

וְכַאֲשֶׁר יִתַּמּוּ דְבָרֶיךָ, וְיָשַׁבְנוּ דוֹמֵם וּמַחֲרִישִׁים. רַק הָעֵצִים יִתְלַחֲשׁוּ בַחֹשֶׁךְ.

הַלַּיְלָה הוֹלֵךְ וּמַלְבִּין, הַיּוֹם נִבְקָע וָבָא. אָז נַבִּיט אִישׁ אֶל־פְּנֵי רֵעֵהוּ וְהָלַכְנוּ אִישׁ אִישׁ לְעֶבְרוֹ.

דַּבֵּר אֵלַי, מַחְמַד לִבִּי! סַפֶּר־לִי בִדְבָרִים אֵת אֲשֶׁר תְּזַמֵּר.

ל

עָנָן לַיְלָה אַתְּ לִי הַמְרַחֵף עַל־שְׁמֵי חֲלוֹמוֹתַי.

וּכְפַעַם בְּפַעַם אֲצַיֵּרֵךְ וְיוֹם יוֹם אֲתָאֵר תַּבְנִיתֵךְ בְּלַבַּת אַהֲבָתִי.

לִי אַתְּ, לִי לְבַדִּי, אַתְּ הַשְּׁכוּנָה בַחֲלוֹמוֹתַי הַמְּפֹרָצִים!

אָדְמוּ רַגְלַיִךְ כְּשׁוֹשַׁנִּים מִלַּהַט תַּאֲוַת לִבִּי, אַתְּ הַמְלַקֶּטֶת בְּשִׁבֳּלֵי שִׁירַי בְּמַעֲרַב יוֹמִי!

שִׂפְתוֹתַיִךְ מָלְאוּ מֶתֶק תַּמְרוּרִים מִיֵּין עִצְּבוֹנִי אֲשֶׁר טָעַמְתְּ.

לִי אַתְּ, לִי לְבַדִּי, אַתְּ הַשְּׁכוּנָה בַחֲלוֹמוֹתַי הַשּׁוֹמֵמִים!

בְּצִלְלֵי חֶשְׁכַת תַּאֲוָתִי יָצַרְתִּי אֶת־שְׁחוֹר עֵינַיִךְ, אַתְּ הָרוֹבֶצֶת בִּתְהוֹמוֹת חֶזְיוֹנוֹתַי!

יְקַשְׁתִּי לָךְ, חֶמְדַּת לִבִּי, וּלְכַדְתִּיךְ בְּרֶשֶׁת מַנְגִּינָתִי.
לִי אַתְּ, לִי לְבַדִּי, אַתְּ הַשְּׁכוּנָה בַחֲלוֹמוֹתַי נֶצַח!

לא

לִבִּי צִפּוֹר מִדְבָּר וְאֶת־שָׁמָיו מָצָא בְתוֹךְ עֵינָיִךְ.
בַּבֹּקֶר תִּהְיֶינָה לוֹ לְעֶרֶשׂ וּלְמַמְלֶכֶת כּוֹכָבִים בַּלָּיְלָה.
בִּתְהוֹמוֹתֵיהֶן תִּבָּלַעְנָה זְמִירוֹתָי.
רַק תְּנִי לִי וְאַמְרִיא בַשָּׁמַיִם הָאֵלֶּה וּבִגְבוּלוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר אֵין לָהֶם חֹק.
רַק תְּנִי לִי וְאֶבְקַע אֶת־עָבֵי עַנְנֵיהֶן וְאֶת־כְּנָפַי אֶפְרֹשׂ בְּזֹהַר שִׁמְשָׁן.

לב

הַגֶּד־לִי, דוֹדִי, אִם אֱמֶת כָּל־זֹאת, אִם אֱמֶת?
כַּאֲשֶׁר יֵצֵאת הַבָּרָק בְּעֵינַי פֹּה, וְרָעֲמוּ לְנֶגְדָּן כְּרֶגַע גַּם הָעֲנָנִים אֲשֶׁר בְּלִבְּךָ הַקּוֹדֵר וְעָנוּ לִי מִן־הַסְּעָרָה?
הַאֱמֶת הַדָּבָר, כִּי מָתְקוּ שִׂפְתוֹתַי כְּצִיץ נִפְתָּח אֲשֶׁר לְאַהֲבָה רִאשׁוֹנָה וּטְהוֹרָה?
וְכִי בִיצָרֵי גֵוִי שׁוֹכְנִים זִכְרוֹנוֹת יַרְחֵי אֲבִיבִים אֲשֶׁר חָלָפוּ?
וְכִי הָאֲדָמָה תִרְעַד פִּתְאֹם כְּמוֹ־נֵבֶל כִּמְעַט תִּגַּעְנָה אֵלֶיהָ כַּפּוֹת רַגְלָי?
הַאֱמֶת הַדָּבָר, כִּי יֵרְדוּ אֶגְלֵי הַטַּל מֵעֵינֵי הַלַּיְלָה כִּמְעַט־

אָשֶׁר יִרְאֵנִי, וְכִי אוֹר הַבֹּקֶר יַעֲלוֹז כֻּלּוֹ מִדֵּי יַעֲטוֹף אֶת-בְּשָׂרִי?

אִם אֱמֶת הוּא, אִם אֱמֶת, כִּי הִלְכָה אַהֲבָתְךָ גַּלְמוּדָה דּוֹרוֹת עַל-דּוֹרוֹת וְעוֹלָמוֹת עַל-עוֹלָמוֹת לְחַפֵּשׂ אוֹתִי?

וְכִי בְמָצְאָךְ אוֹתִי בָאַחֲרוֹנָה וּמָצְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבְּךָ הַקַּדְמוֹנִיּוֹת אֶת-שַׁלְוַת הַנֶּצַח בְּאִמְרוֹתַי הָרַכּוֹת וּבְעֵינַי וּבִשְׂפָתַי וּבְשַׂעֲרוֹתַי הַזּוֹרְמוֹת?

וְאִם אֱמֶת הוּא, כִּי עַל-מִצְחִי זֶה הַקָּטָן חֲרוּתִים סִתְרֵי כָּל-הַנֶּצַח?

הַגִּידָה לִי, דּוֹדִי, אִם אֱמֶת כָּל-זֹאת.

לג

אֲהַבְתִּיךָ, אֲהוּבִי, וְאַתָּה סְלַח לִי לְאַהֲבָתִי

כְּצִפּוֹר תּוֹעָה מִדַּרְכָּהּ נִלְכַּדְתִּי.

כַּאֲשֶׁר נָע לִבִּי בְקִרְבִּי אָבַד לוֹ צְעִיפוֹ וַיְהִי עָרֹם. כַּסֵּהוּ אַתָּה, אֲהוּבִי, בִּכְסוּת חֶמְלָתְךָ – וּסְלַח לִי לְאַהֲבָתִי.

וְאִם נִבְצְרָה מִמְּךָ לְאָהֳבֵנִי, אֲהוּבִי, סְלַח לִי לְמַכְאוֹבוֹתַי.

אַל תַּבֵּט בִּי מֵרָחוֹק בְּלְזוּת עֵינַיִם.

אֶל-סֵתֶר פִּנָּתִי אֶתְגַּנְּבָה וְאֵשֵׁב בְּמַחֲשַׁכִּים.

בִּשְׁתֵּי כַפּוֹת יָדַי אֲכַסֶּה אֶת-בָּשְׁתִּי הָעֲרֻמָּה.

הָשַׁע אֶת-פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי, אֲהוּבִי – וּסְלַח לִי לְמַכְאוֹבוֹתַי.

וְאִם אֲהַבְתַּנִי, אֲהוּבִי, סְלַח לִי לִשְׂשׂוֹנִי.

אִם יִנָּשֵׂא לִבִּי עִם־גַּלֵּי אָשְׁרִי, אַל־נָא תִשְׂחַק לִי כִּי־אֶשְׁכַּח נַפְשִׁי עַד לִזְוָעָה.

אִם אֶעֱלֶה לָשֶׁבֶת עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתִי וְאֶמְשֹׁל בְּךָ בְּאַכְזְרִיּוּת אַהֲבָתִי, אִם כְּבַת אֵלִים אֶשְׁפּוֹךְ עָלֶיךָ יוֹם יוֹם אֶת־חֲסָדַי, שָׂא אֶת־גַּאוּתִי, אֲהוּבִי – וּסְלַח לִי לִשְׁשׁוֹגִי.

לד

אַל־נָא תֵלֵךְ מֵעִמִּי, דּוֹדִי, בְּטֶרֶם אֹמַר לָךְ: לֵךְ לְשָׁלוֹם.

עֵרָה הָיִיתִי כָּל־הַלַּיְלָה וְעַתָּה כָּבְדוּ עֵינַי מִשֵּׁנָה.

יָרֵאתִי פֶּן־תֹּאבַד לִי מִדֵּי אִישַׁן אֶת־שְׁנָתִי.

אַל־נָא תֵלֵךְ מֵעִמִּי, דּוֹדִי, בְּטֶרֶם אֹמַר לָךְ: לֵךְ לְשָׁלוֹם.

אֶחֱרַד מִמְּקוֹמִי פִּתְאֹם וְאֶשְׁלַח אֶת־יָדִי לִנְגֹּעַ בְּךָ, וְאֶת־נַפְשִׁי אֶשְׁאַל: „הַחֲלוֹם הוּא?"

מִי־יִתֵּן וְאוּכַל לֶאֱסוֹר רַגְלֶיךָ בְּחַבְלֵי לִבִּי לְמַעַן אַמֵּץ אוֹתָן בְּחָזְקָה אֶל־שָׁדַי!

אַל־נָא תֵלֵךְ מֵעִמִּי, דּוֹדִי, בְּטֶרֶם אֹמַר לָךְ: לֵךְ לְשָׁלוֹם.

לה

אֲשֶׁר לֹא אַכִּיר אוֹתָךְ קַל־מְהֵרָה – עַל־כֵּן תְּצַחֲקִי עִמִּי בָּרִאשׁוֹנָה.

בִּבְרַק שְׁחוֹק-פִּיךְ תַּכִּינִי בְּסַנְוֵרִים – לְמַעַן הַעֲלִים אֶת-דִּמְעוֹתַיִךְ.
יָדַעְתִּי, יָדַעְתִּי אֶת-עָרְמָתֵךְ,
לֹא תְדַבְּרִי לָנֶצַח אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה עִם-לִבֵּךְ לְדַבֵּר.

אֲשֶׁר לֹא אַעֲרִיךְ אוֹתָךְ לְפִי עָרְכֵּךְ – עַל-כֵּן תִּתְחַמְּקִי מִמֶּנִּי בְּאַלְפֵי דְרָכִים.
אֲשֶׁר לֹא תֹאבְדִי לִי בְּתוֹךְ הֶהָמוֹן – עַל-כֵּן תַּעַמְדִי בַּצַּד.
יָדַעְתִּי, יָדַעְתִּי אֶת-עָרְמָתֵךְ.
לֹא תֵלְכִי לָנֶצַח בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָיָה עִם-לִבֵּךְ לָלֶכֶת.

כִּי-תִדְרְשִׁי שִׁבְעָתַיִם מִכָּל-יֶתֶר הָאָדָם – עַל-כֵּן תֶּחֱשִׁי מִדַּבֵּר.
כְּמִשְׁתַּעֲשַׁעַת בְּאֶפֶס דְּאָגָה אַתְּ מֹאֶסֶת בְּכָל-מִנְחוֹתַי,
יָדַעְתִּי, יָדַעְתִּי אֶת-עָרְמָתֵךְ.
לֹא תִקְחִי לָנֶצַח אֵת אֲשֶׁר הָיָה עִם-לִבֵּךְ לָקַחַת.

לו

חָרֵשׁ דִּבֵּר: „חֶמְדָּתִי, שְׂאִי עֵינַיִךְ וּרְאִי".
וַאֲנִי הִתְקַצַּפְתִּי מְאֹד וָאֹמַר: „לֵךְ!" – וְהוּא לֹא זָע.
לְפָנַי עָמַד וַיַּחֲזֵק בִּשְׁתֵּי כַּפּוֹת יָדַי. וַאֲנִי אָמַרְתִּי: „הַנַּח לִי!" – וְהוּא לֹא הָלָךְ

אֶת-רֹאשׁוֹ הִטָּה אֶל-אָזְנִי. הִבַּטְתִּי בוֹ וָאֹמַר: „הוֹי חֶרְפָּה!" – וְהוּא לֹא נָע.

נָגְעוּ שְׂפָתָיו אֶל־לְחָיִי. חָרַדְתִּי וָאֹמַר: „אֵיךְ מְלָאךְ לְבָךְ!״ – וְהוּא לֹא יָדַע כְּלִמָּה.

פֶּרַח שָׂם אֶל־בֵּין שַׂעֲרוֹתַי. וַאֲנִי אָמַרְתִּי: „רַק לָרִיק הוּא!״ – וְהוּא עָמַד וְלֹא נָע.

אָז יִקַּח אֶת־מִקְלַעַת הַפְּרָחִים אֲשֶׁר לִי מֵעַל־צַוָּארִי וַיִּפֶן וַיֵּלַךְ. וַאֲנִי בוֹכָה וְשׁוֹאֶלֶת אֶת־לִבִּי: „מַדּוּעַ־זֶה לֹא יָשׁוּב עוֹד?״

לז

יָפָתִי, הֲתָשִׂימִי עַל־צַוָּארִי אֶת־מִקְלַעַת הַפְּרָחִים הָרַעֲנַנִּים אֲשֶׁר לָךְ?

אַךְ שִׁמְעִי וּדְעִי לָךְ: אֶת־הַמִּקְלַעַת הָאַחַת הַזֹּאת קָלַעְתִּי לָרַבִּים: – לָאֵלֶּה אֲשֶׁר לְבָרָק אוֹר יִגָּלוּ לְרֶגַע וְלָאֵלֶּה אֲשֶׁר יִשְׁכְּנוּ בַּאֲרָצוֹת לֹא־נִגְלוֹת וְלָאֵלֶּה אֲשֶׁר יִהְיוּ בְּשִׁירֵי הַמְשׁוֹרֵר.

אֵחַרְתְּ מְעַט אֶת־הַמּוֹעֵד לְבַעֲבוּר דְּרשׁ מֵעִמִּי אֶת־לִבִּי תַּחַת לִבֵּךְ.

הִנֵּה יָמִים הָיוּ וַיִּהְיוּ חַיַּי כְּמוֹ־צִיץ וְכָל־רֵיחָם הִתְכַּנֵּס אֶל־תּוֹךְ לִבִּי

וְעַתָּה הִנֵּה נִדַּף לְמֵרָחוֹק וַיְפֻזַּר לְכָל־רוּחַ.

מִי יוֹדֵעַ אֶת־הַלַּחַשׁ אֲשֶׁר בּוֹ יוּכַל אִישׁ לְאָסְפוֹ וּלְסָגְרוֹ שֵׁנִית?

לִבִּי לֹא לִי עוֹד לְתִתּוֹ לְאֶחָד; נָתוּן הוּא לָרַבִּים.

לח

רְאִי, חֶמְדַּת נפְשִׁי! לִפְנֵי יָמִים רַבִּים עָשָׂה לוֹ הַמְשׁוֹרֵר אֲשֶׁר לְפָנַיִךְ פה אֳנִיַּת שִׁיר גִּבּוֹרִים גְּדוֹלָה בְּקֶרֶב לִבּוֹ וַיּוֹרִידֶנָּה מִן־הַחוֹף –

אוֹי לִי, כִּי לֹא יָדַעְתִּי לְהִזָּהֵר! בְּטַבְּעוֹת צֶלְצְלֵי צְמִידַיִךְ נֶאֶחֲזָה וַתֵּרֶד וַתִּטְבָּע.

נִשְׁבְּרָה לִרְסִיסֵי שִׁירִים קְטַנִּים – וְהֵם מִתְגּוֹלְלִים פְּזוּרִים לְרַגְלָיִךְ.

כָּל־עִזְבוֹנִי, עִזְבוֹן סֵפֶר מִלְחָמוֹת מִימֵי קֶדֶם, נִסְחַף בְּיַד הַגַּלִּים הַמְשַׂחֲקִים, נִטְבַּל בְּיַם דְּמָעוֹת – וַיֵּרֵד.

אַתְּ, חֶמְדַּת נַפְשִׁי, שׁוּמָה הִיא עָלַיִךְ לְהֵיטִיב עַתָּה עִמִּי תַּחַת כָּל־אֲבֵדָתִי.

וְאִם עָלְתָה בתהו כָּל־תִּקְוָתִי לַעֲשׂוֹת לִי אַחֲרֵי מוֹתִי שֵׁם עוֹלָם, עֲשִׂינִי לְבֶן אַל־מָוֶת כָּל־עוֹדִי בַחַיִּים.

וַאֲנִי לֹא אֶבְכֶּה אֶת־אֲבֵדָתִי עוֹד וְלֹא אַשִּׂיא אוֹתָךְ אֶת־הָאַשְׁמָה.

לט

יוֹם יוֹם בַּבֹּקֶר אֲנַסֶּה לִקְלוֹעַ לָךְ מִקְלַעַת פְּרָחִים – וְהַפְּרָחִים נִשְׁמָטִים וְנוֹפְלִים.

יוֹשֶׁבֶת אַתְּ מִנֶּגְדִּי וְאוֹרֶבֶת לִי בְּהֶחָבֵא מִן־הַמַּאֲרָב אֲשֶׁר לְעֵינַיִךְ הַמְחַפְּשׂוֹת.

שַׁאֲלִי אֵפוֹא אֶת־עֵינַיִךְ, הַחוֹרְשׁוֹת עָלַי רָעָה, מִי אָשֵׁם בָּזֶה.

אֲנַסֶּה לָשִׁיר לָךְ שִׁיר – וְלַשָּׁוְא.

שְׂחוֹק נִסְתָּר רוֹעֵד עַל־שִׂפְתוֹתָיִךְ. שַׁאֲלִי אֵפוֹא אוֹתוֹ לְשֹׁרֶשׁ הַדָּבָר, מַדּוּעַ כָּכָה תִּקְצַר יָדִי.

תִּפָּתַחְנָה־נָא שְׂפָתַיִךְ הַמְשַׂחֲקוֹת וְתָעֵדְנָה־נָא נֶגֶד אֱלֹהִים, מַדּוּעַ־זֶה נֶחְבָּא קוֹלִי וּמַדּוּעַ נִדְמָה כִדְבוֹרָה הַמִּשְׁתַּכֶּרֶת בַּעֲסִיס הַלּוֹט?

הִנֵּה עֶרֶב וְהַמּוֹעֵד בָּא אֲשֶׁר יִסְגְּרוּ הַפְּרָחִים אֶת־צִיצֵיהֶם.

תְּנִינִי וְאֵשֵׁב עַל־יָדֵךְ וְאֶת־שְׂפָתַי צַוִּי וְעָשׂוּ אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לֹא תִבָּצֵר לַעֲשׂוֹתָהּ בִּדְמָמָה לְאוֹר הַכּוֹכָבִים הַקּוֹדְרִים.

מ׳

שְׂחוֹק לְלֹא אֱמוּנָה נוֹצֵץ בְּעֵינַיִךְ בְּסוּרִי אֵלַיִךְ לְבָרְכֵךְ בְּשָׁלוֹם בְּטֶרֶם אֵצֵא לַדָּרֶךְ.

רַבּוֹת מִדַּי סַרְתִּי אֵלַיִךְ כָּכָה – וְלָכֵן אַתְּ חוֹשֶׁבֶת כִּי אָשׁוּב גַּם־הַפַּעַם מַהֵר.

וַאֲנִי אֶת־הָאֱמֶת אַגִּיד לָךְ: גַּם־אֲנִי כָּמוֹךְ אֵין בִּלְבָבִי אֱמוּנָה.

כִּי־הִנֵּה שָׁבִים יְמֵי הָאָבִיב וּבָאִים כְּפַעַם בְּפַעַם, הַלְּבָנָה הַמְּלֵאָה הוֹלֶכֶת וּבָאָה שֵׁנִית, הַפְּרָחִים שָׁבִים לָבוֹא וּמִתְאַדְּמִים בְּרָאשֵׁי עַנְפֵיהֶם שָׁנָה שָׁנָה – וְאַף אֲנִי רַק אֵין־זֹאת כִּי אֵלֵךְ לְמַעַן שׁוּבִי.

אֲבָל הַחֲזִיקִי־נָא רֶגַע בְּמִקְסַם הַכָּזָב הַזֶּה וְאַל־נָא תַחְכְּנִי לְנַשְּׁלוֹ מֵעִמָּךְ בְּחָזְקָה.

וְכִי אֹמַר אֵלַיִךְ: הִנֵּה אָנֹכִי עוֹזְבֵךְ לָנֶצַח, הוֹאִילִי־נָא

וְהָיו הַדְּבָרִים בְּעֵינַיִךְ דִּבְרֵי אֱמֶת – אֲשֶׁר תַּעֲלֶה עֲלָטַת דִּמְעָה וְהֶחְשִׁיכָה רֶגַע אֶחָד אֶת־שְׂפַת בַּת־עֵינֵךְ.

וְאַחַר־כֵּן בְּיוֹם שׁוּבִי שַׂחֲקִי שְׂחוֹק עָרְמָה כְּמִשְׁפָּטֵךְ תָּמִיד.

מא

כָּלְתָה נַפְשִׁי לְדַבֵּר אֵלַיִךְ אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הַנִּסְתָּרִים בְּלִבִּי אֲשֶׁר־לִי לְדַבֵּר – וְלֹא אֶעֱרוֹב אֶת־לִבִּי, כִּי יָרֵאתִי פֶּן־תְּשַׂחֲקִי לִי.

וְלָכֵן אֲנִי אֲנִי אֶשְׂחַק לִי בְּמוֹ־פִי וְאֶת־סוֹדִי אֲחַלֵּל בְּמַהֲתַלּוֹת.

אֶשְׂחַק לְמַכְאוֹבִי – כִּי יָרֵאתִי פֶּן־תַּעֲשִׂי אַתְּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה.

כָּלְתָה נַפְשִׁי לְהַגִּיד לָךְ אֶת־הָאֱמֶת אֲשֶׁר־לִי לְהַגִּיד – וְלֹא אֶעֱרוֹב אֶת־לִבִּי, מִיִּרְאָתִי כִּי לֹא תַאֲמִינִי בָהּ.

וְלָכֵן אֶתְחַפֵּשׂ בְּלֹא־אֱמֶת וַאֲדַבֵּר לְהֶפֶךְ מֵאֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי.

אֶתֵּן אֶת־מַכְאוֹבִי לִשְׁנִינָה – כִּי יָרֵאתִי פֶּן־תַּעֲשִׂי אַתְּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה.

כָּלְתָה נַפְשִׁי לְהַבִּיעַ אֶת־כָּל־יְקָר אֲשֶׁר יֶשׁ־לִי לְמַעֲנֵךְ – וְלֹא אֶעֱרוֹב אֶת־לִבִּי, מִיִּרְאָתִי כִּי לֹא יוּשַׁב לִי כְּעֶרְכּוֹ.

וְלָכֵן אֶקְרָא לָךְ שֵׁמוֹת לְקַלָּסָה וְאֶתְהַלֵּל בִּגְבוּרָתִי הַקָּשָׁה.

אֲמַחָצֵךְ בְּמוֹ־יָדִי, מִיִּרְאָתִי כִּי עַד־עוֹלָם לֹא תֵדְעִי כָּל־מַכְאוֹב.

כָּלְתָה נַפְשִׁי לָשֶׁבֶת לְפָנַיִךְ מַחֲרִישׁ – וְלֹא אֶעֱרוֹב אֶת־לִבִּי, כִּי יָרֵאתִי פֶּן־יַעֲבוֹר לִבִּי אֶת־שְׂפָתָי.

וְלָכֵן אַרְבֶּה דְבָרִים וַאֲדַבֵּר רִיק וְאֶת־לִבִּי אַסְתִּיר מֵאַחֲרֵי הַדְּבָרִים.

אֵלֵךְ עִם־מַכְאוֹבִי קָרִי, מִיִּרְאָתִי פֶּן־תַּעֲשִׂי אַתְּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה

כָּלְתָה נַפְשִׁי לִשְׁטוֹת מֵעָלַיִךְ וְלָלֶכֶת – וְלֹא אֶעֱרוֹב אֶת־לִבִּי, כִּי יָרֵאתִי פֶּן־תַּכִּירִי אֶת־מֹרֶךְ לִבִּי.

וְלָכֵן אָרִים רֹאשִׁי תָּמִיד וְאֵצֵא וְאָבוֹא לְפָנַיִךְ בִּמְאוֹר פָּנִים.

וְעֵינַיִךְ הַחוֹדְרוֹת לִי תָּמִיד מְעוֹרְרוֹת אֶת־כְּאֵבִי וְהָיָה חָדָשׁ לָנֶצַח.

מב

הוֹי הָאִישׁ הַמִּשְׁתַּגֵּעַ, הַשִּׁכּוֹר הַנֶּחְמָד! –

כִּי־תִפְתַּח לִרְוָחָה אֶת־דַּלְתוֹתֶיךָ וְתִתְהוֹלֵל לְעֵינֵי כָל־הָעָם מִסָּבִיב;

כִּי־תָקוּם בְּעוֹד לַיְלָה וְתַשְׁלִיךְ כַּסְפְּךָ הַחוּצָה וּלְכָל־תְּבוּנָה תִּלְעַג;

כִּי־תִתְעֶה בִנְתִיבוֹת נִפְלָאוֹת וְנַפְשְׁךָ תְּשַׁעֲשַׁע בִּדְבָרִים אֵין־בָּם מוֹעִיל;

וְלֹא תִדְרשׁ חֶשְׁבּוֹן וְלֹא תְבַקֵּשׁ תַּכְלִית;

כִּי־תִפְרשׁ לַסְּעָרָה אֶת־מִפְרָשֶׂיךָ וְאֶת־מְשׁוֹטֶיךָ תְּשַׁבֵּר לִשְׁבָבִים, –

אָז הִנְנִי וְאֵלֵךְ אַחֲרֶיךָ גַּם־אָנִי, רֵעִי, וְאֶשְׁתַּכֵּר כָּמוֹךָ עַד־שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן!

עִם־שְׁכֵנִים חַכְמֵי לֵב מְאֹד כִּלִּיתִי לָרִיק אֶת־יָמַי וְאֶת־לֵילוֹתָי. רֹב־דַּעַת הָפַךְ אֶת־שְׂעָרִי לָבָן וְרֹב־רְאוֹת חִבֵּל אֶת־מַרְאֵה עֵינָי.

בְּקֶרֶב שָׁנִים לִקַּטְתִּי וְעָרַכְתִּי לִי אֶת־הַשְּׁבָרִים וְאֶת־הַגְּזָרִים אֲשֶׁר לְכָל־הַחֲפָצִים:

נְנַפֵּץ־נָא אֵפוֹא אוֹתָם וְנִרְקוֹד עֲלֵיהֶם מִלְמַעְלָה וּנְזָרֵם לְכָל־רוּחַ.

כִּי־הִנֵּה יָדַעְתִּי עַתָּה כִּי־תַכְלִית כָּל־דַּעַת: – הִשְׁתַּכֵּר עַד־שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן!

אֶחְדַּל־נָא מִפְּסוֹחַ עַל־הַשְּׂעִפִּים עַד לְגֹעַל וְאֵתַע־נָא מִנִּי־דַרְכִּי בְּאֶפֶס תִּקְוָה.

יָבוֹא־נָא עָלַי רוּחַ־פְּרָצִים פֶּרֶא מְלֵא הוֹלֵלוּת עַזָּה וּשְׁטָפַנִי מֵעַל עָגְנִי.

מָלְאָה תֵבֵל נִכְבָּדִים וַעֲמֵלִים, רַבֵּי פְעָלִים וְאַנְשֵׁי חָיִל.

בָּרֹאשׁ יִסְעוּ רַבִּים בְּרַגְלַיִם קַלּוֹת וְרַבִּים יֵלְכוּ בַעֲנָוָה מֵאַחֲרֵיהֶם.

יְהִי נֹעַם אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם – וַאֲנִי אֶהְיֶה לִי פֶּתִי נְבוּב־לֵב וָרֵיק.

כִּי־הִנֵּה יָדַעְתִּי עַתָּה כִּי־תַכְלִית כָּל־דַּעַת: – הִשְׁתַּכֵּר עַד־שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן!

נִשְׁבַּעְתִּי כִּי מֵהַיּוֹם וָהָלְאָה אַנַּח לְאַחֵר אֶת־מִשְׁפָּטִי לִהְיוֹת נִמְנֶה עִם־יְשָׁרִים.

אֶעֱזוֹב אֶת־גְּדֻלָּתִי לִהְיוֹת נֶחְשָׁב עִם־תּוֹפְשֵׂי תוֹרָה וְלַחֲרוֹץ מַה־צֶּדֶק וּמַה־רֶשַׁע.

וְאֶת־נֹאד זִכְרוֹנוֹתַי אֲנַפֵּץ עִם־נֶטֶף דִּמְעָתִי הָאַחֲרוֹן.

בְּקֶצֶף יַיִן אֱדוֹם גַּרְגְּרִים אֶשְׁטוֹף אֶת־שְׂחוֹק פִּי וַאֲטַהֲרוֹ.

אַעֲבִיר מֵעָלַי הַפַּעַם אֶת־חוֹתַם הָאֶזְרָח הַמְּכֻבָּד וַאֲפַצְּפְּצֵהוּ לִרְסִיסִים.

וְאֶדּוֹר נֶדֶר קֹדֶשׁ לַאדֹנָי כִּי אֶהְיֶה לַחֲדַל אִישִׁים וְכִי אֶשְׁתַּכֵּר עַד־שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן!

מג

לֹא, רֵעָי! עַד־עוֹלָם לֹא אֶהְיֶה לְנָזִיר – וִיהִי אֲשֶׁר יְהִי.

עַד־עוֹלָם לֹא אֶהְיֶה לְנָזִיר – אִם לֹא תָבוֹא עִמִּי גַּם־הִיא לְהִנָּזֵר עִמִּי יַחְדָּו.

וְזֶה אֲשֶׁר חָרַצְתִּי וְלֹא אָשׁוּב: – אִם לֹא אֶמְצָא סֻכַּת צֵל לִי עִם־חֶבְרַת לִנְדָרַי, לֹא אֶהְיֶה עַד־עוֹלָם לְנָזִיר.

לֹא, רֵעָי! לֹא אֶעֱזוֹב עַד־עוֹלָם אֶת־בֵּיתִי וְאֶת־נַחֲלָתִי לָשֶׁבֶת בְּיַעַר בּוֹדֵד, אִם־לֹא מִן־הַצֵּל יַעֲנֶה הֵד שְׂחוֹק עָלֵז וְאִם־לֹא בְתוֹךְ הָרוּחַ תְּרַחֵף כְּנַף אַדֶּרֶת צְהֻבָּה וְאִם־לֹא קוֹל לַחַשׁ חֲרִישִׁי יַגְדִּיל אֶת־הַדְּמָמָה שָׁם.

עַד־עוֹלָם לֹא אֶהְיֶה לְנָזִיר.

מד

סְלַח־נָא, אָב קָדוֹשׁ, לַעֲוֹן הַחוֹטְאִים הַשְּׁנַיִם הָאֵלֶּה – לַעֲוֹן דּוֹד וְכַלָּתוֹ. רוּחוֹת הָאָבִיב נוֹשְׁבוֹת הַיּוֹם בִּסְעָרָה וּמַרְקִידוֹת אָבָק וְעָלִים נוֹבְלִים וְנוֹשְׂאוֹת עִמָּהֶן אֶת־כָּל־תּוֹרָתְךָ לַתֹּהוּ.

אַל־נָא תֹאמַר, אָב וְקָדוֹשׁ, כִּי הַחַיִּים הֲבֵל הֲבָלִים.

כִּי־בְרִית כָּרַתְנוּ הַפַּעַם עִם הַמָּוֶת, וְלִרְגָעִים מְעַטִּים וּמְבֹרָכִים הָיִינוּ שְׁנֵינוּ בְּנֵי חַיֵּי־נֶצַח.

וְגַם כִּי־יָבוֹאוּ עָלֵינוּ מַחֲנוֹת הַמֶּלֶךְ וְהִתְנַפְּלוּ עָלֵינוּ בַּחֲמַת קֶצֶף, וַהֲנִידוֹנוּ לָהֶם בְּרֹאשֵׁנוּ בְיָגוֹן וְאָמַרְנוּ: אַחֵינוּ, רַק מַפְרִיעִים אַתֶּם אוֹתָנוּ! אִם־יֵשׁ לָכֶם חֵפֶץ בְּשַׁעֲשֻׁעֵי־שָׁאוֹן אֵלֶּה, לְכוּ וּפְנוּ לָכֶם מִזֶּה וְהִשְׁתַּקְשְׁקוּ בְּנִשְׁקְכֶם בְּמָקוֹם אַחֵר. כִּי אֲנַחְנוּ פֹּה רַק לִרְגָעִים מְעַטִּים, נֶחְפָּזִים וְחוֹלְפִים, הָיִינוּ לִבְנֵי חַיֵּי־נֶצַח.

וְכִי־יָבוֹאוּ עָלֵינוּ גְדוּדֵי עַם חֲפֵצֵי שָׁלוֹם וְחָנוּ עָלֵינוּ מִסָּבִיב, וְהִשְׁתַּחֲוִינוּ אֲלֵיהֶם בַּעֲנָוָה גַּם־אֲנַחְנוּ וְאָמַרְנוּ: הַבְּרָכָה הַיְקָרָה אֲשֶׁר הֲבֵאתֶם עָלֵינוּ תִּהְיֶה לָנוּ רַק לְצְנִינִים! הִנֵּה צַר לָנוּ וּמְעַט לָנוּ הַמָּקוֹם בְּמֶרְחֲבֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אִוִּינוּ לָנוּ. כִּי כַאֲשֶׁר יִהְיוּ יְמֵי הָאָבִיב, וְהֵנֵצוּ הַפְּרָחִים עַד לְאֵין מִסְפָּר וְכַנְפֵי הַדְּבֹרִים תִּהְיֶינָה טְעוּנוֹת מַשָּׂא וְהָדְפוּ אִשָּׁה רְעוּתָהּ. מְעַט הַשָּׁמַיִם הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר שָׁם מָעוֹן רַק לָנוּ שְׁנֵינוּ בְּנֵי חַיֵּי־נָצַח, מְעַטִּים לָנוּ וְצָרִים לָנוּ עַד לְאֵין חֹק.

מה

תֵּן אֶת־בִּרְכָתְךָ שָׁלוֹם לָאוֹרְחִים הַיּוֹצְאִים לַדֶּרֶךְ וְאֶת־עִקְבֵי צַעֲדֵיהֶם מְחֵה מֵאַחֲרֵיהֶם.

אַמֵּץ אֶל־לִבְּךָ בְּשִׂמְחָה אֶת־כָּל־רָצוּי וְתָמִים וְקָרוֹב אֵלֶיךָ.

הִנֵּה חַג הַיּוֹם לְחֶזְיוֹנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת־מוֹעֵד מוֹתָם.

יְהִי־נָא שְׂחוֹק פִּיךָ לְצָהֳלָה בְּאֶפֶס מַחֲשָׁבָה כְּנְגֹהוֹת אוֹרִים עַל־פְּנֵי זֶרֶם מָיִם.

יִהְיוּ־נָא חַיֶּיךָ קַלִּים בְּרַגְלֵיהֶם לְרַקֵּד עַל־עֶבְרֵי פִּי הָעֵת כְּאֵגֶל טַל עַל־שְׂפַת עָלֶה.

וְאֶת־מֵיתְרֵי נִבְלְךָ הַרְעֵשׁ וְעָלוּ צְלִילֵיהֶם רֶגַע רֶגַע חֲלִיפוֹת.

מו

עֲזַבְתִּנִי וּפָנִית לְדַרְכֵּךְ.

וַאֲנִי אָמַרְתִּי: אֶתְאַבְּלָה נָא עָלַיִךְ וְאֶת־תְּמוּנָתֵךְ הַבּוֹדֶדֶת אֶחְתּוֹם בְּלִבִּי וְהָיְתָה סְגוּרָה בְּשִׁירַת זָהָב.

אַךְ הוֹי אַתָּה גוֹרָלִי הַמַּר, הֵן הָעֵת קְצָרָה!

יְמֵי הַנְּעָרִים עוֹבְרִים שָׁנָה אַחֲרֵי־שָׁנָה, רִגְעֵי הָאָבִיב בּוֹרְחִים, הַפְּרָחִים הַנּוֹבְלִים מֵתִים בְּטֶרֶם יוּשַׂם לֵב, וְהָאִישׁ הֶחָכָם עוֹמֵד עָלַי וּמַזְהִירֵנִי וְאוֹמֵר: הַחַיִּים רַק נֵטֶף טַל עַל־עֲלֵה לוֹט.

וְאַל־כָּל־זֹאת לֹא אָשִׂים לִבִּי וְרַק אַחֲרֵי הָאַחַת אַבִּיט אֲשֶׁר הִפְנְתָה אֵלַי אֶת־עָרְפָּהּ?

כִּי־אָז יִהְיֶה זֶה רַק אָוֶן וְשִׁגָּעוֹן – יַעַן כִּי־הָעֵת קְצָרָה.

בֹּאוּ אֵפוֹא לֵילוֹת גִּשְׁמִי, בֹּאוּ בוֹא וְטָפֹף, וְאַתָּה סְתָו זְהָבִי בֹּא וּצְחַק, וּבֹא גַּם־אַתָּה הַנִּיסָן הַשַּׁאֲנָן וְזָרַעְתָּ אֶת־נְשִׁיקוֹתֶיךָ סָבִיב סָבִיב.

בֹּאוּ, בֹּאוּ כֻּלְּכֶם, בֹּאוּ כֻּלְּכֶם!

וְאַתֶּם מַחֲמַדַּי יְדַעְתֶּם הֵיטֵב כִּי כֻלָּנוּ הוֹלְכִים לָמוּת. הַמֵּחָכְמָה יַעֲשֶׂה אִישׁ כִּי־יִשְׁבּוֹר לִבּוֹ בִּגְלַל הָאַחַת אֲשֶׁר הֵסִיעָה לִבָּהּ וַתַּעֲבוֹר מִזֶּה וָהָלְאָה? הֲלֹא הָעֵת קְצָרָה.

מָתוֹק לְאִישׁ לָשֶׁבֶת בְּסֵתֶר פִּנָּה וְלַחֲלוֹם וְלִכְתּוֹב בַּחֲ־וּוֹיִם כִּי־אַתְּ לוֹ עוֹלָם וּמְלֹאוֹ.

גְּבוּרָה הִיא לְאִישׁ לְהִתְרַפֵּק עַל־מַכְאוֹבוֹ וְלַחֲרוֹץ כִּי אֵין־לוֹ נִחֻמִים.

אַךְ הִנֵּה פָּנִים חֲדָשִׁים הֵצִיצוּ אֵלַי מִבַּעַד לְדַלְתִּי וְעֵינֵיהֶם מַבִּיטוֹת אֶל־תּוֹךְ עֵינָי.

אֵיךְ־אוּכַל אֵפוֹא וְלֹא אֶמְהֶה אֶת־דִּמְעוֹתַי וְלֹא אַחֲלִיף אֶת־שִׁירַי לָשִׂים לוֹ קוֹלוֹת חֲדָשִׁים?

הֵן הָעֵת קְצָרָה.

מז

אִם־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר חָפַצְתְּ – הִנְנִי וְאָשִׂים קֵץ לְשִׁירַי.

אִם־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר יַרְעִיד אֶת־לִבֵּךְ – הִנְנִי וְאָסִיר אֶת־עֵינַי מֵעַל פָּנָיִךְ.

אִם־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר יַרְגִּיזֵךְ פִּתְאֹם בְּלֶכְתֵּךְ – הִנְנִי וְאָסוּר הַצִּדָּה וְאֶבְחַר־לִי מִשְׁעוֹל אַחֵר.

אִם־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר יַפְרִיעֵךְ מִדֵּי עֲשׂוֹתֵךְ אֶת־עַטְרוֹת פְּרָחַיִךְ – הִנְנִי וְאֵשְׁט מֵעַל גַּנֵּךְ הַבּוֹדֵד.

אִם־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר יַרְקִיחַ וַאֲשֶׁר יַרְתִּיחַ אֶת־מְצִלּוֹת מֵימַיִךְ – הִנְנִי וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לַחְתּוֹר בְּסִירָתִי עַל־גְּדוֹת חָפֵּךְ.

מח

גְּאָלִינִי־נָא, חֶמְדָּתִי, מִכַּבְלֵי נְעִימוֹתָיִךְ! אַל־לִי עוֹד יֵין נְשִׁיקוֹתָיִךְ.

עֲשַׁן הַקְטֹרֶת הַכְּבֵדָה הַזֹּאת מְחַנֵּק לְלִבִּי.
פִּתְחִי אֶת־דַּלְתוֹתַיִךְ, תְּנִי נָתִיב לְאוֹר הַבֹּקֶר.
הִנֵּה אָבַדְתִּי בָךְ, נֶאֱחַזְתִּי בְחַבְלֵי אֲהָבַיִךְ.
גְּאָלִינִי־נָא מִקְּסָמַיִךְ וְהָשִׁיבִי לִי גְבוּרַת גֶּבֶר לְבַעֲבוּר אַקְרִיב לָךְ אֶת־לִבִּי הַנִּגְאָל.

מט

אַחֲזִיק בְּכַפּוֹת יָדֶיהָ וְאֶל־לִבִּי אֲאַמְּצֶנָּה.
אִוְּתָה נַפְשִׁי לְמַלֵּא זְרוֹעוֹתַי בְּרָב־מַחֲמַדֶּיהָ, לִשְׁלוֹל בִּנְשִׁיקוֹתַי אֶת־מֶתֶק שְׂחוֹק פִּיהָ, לִשְׁתּוֹת בְּעֵינַי אֶת־זָהֳרֵי מַבָּטָהּ הַשְּׁחוֹרִים –
אֲבָל אַיֵּה כָל־זֹאת? מִי יוּכַל לִקְרוֹעַ אֶת־הַתְּכֵלֶת מֵעַל פְּנֵי הַשָּׁמָיִם?
אִוְּתָה נַפְשִׁי לִתְפּוֹשׂ אֶת־יִפְעַת הַחֵן – וְהִיא מִתְמַלֶּטֶת וְלֹא יִוָּתֵר בִּלְתִּי־אִם הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בֵּין זְרוֹעוֹתָי.
וַאֲנִי נוֹטֶה הַצִּדָּה עָשׁוּק וְעָיֵף.
אֵיךְ־יוּכַל הַבָּשָׂר לִנְגּוֹעַ בַּפֶּרַח אֲשֶׁר רַק הָרוּחַ נוֹגֵעַ בּוֹ?

נ

חֶמְדַּת נַפְשִׁי! רְאִי, הִנֵּה עָרַג לִבִּי יוֹם וָלַיְלָה לְהִצָּמֵד לָךְ – כַּאֲשֶׁר יַצְמִיד הַמָּוֶת הַכּוֹבֵשׁ אֶת־כֹּל.
טַאטְאִינִי מִזֶּה כַּאֲשֶׁר יְטַאטֵא הַסַּעַר, קְחִי אֶת־כֹּל אֲשֶׁר־לִי, שַׁבְּרִי אֶת־דַּלְתוֹת שְׁנָתִי וְשַׁדְּדִי אֶת־חֲלוֹמוֹתַי, גִּזְלִינִי מִקֶּרֶב עוֹלָמִי.

טאטְאִינִי מִזֶּה כַּאֲשֶׁר יְטַאטֵא הַסַּעַר, קְחִי אֶת־כָּל אֲשֶׁר־לִי, שַׁבְּרִי אֶת־דַּלְתוֹת שְׁנָתִי וְשַׁדְּדִי אֶת־חֲלוֹמוֹתַי, גִּזְלִינִי מִקֶּרֶב עוֹלָמִי.

וּבְתוֹךְ הָעֲזוּבָה וּבְמַעֲרַמֵּי הָרוּחַ בְּלִי חֹק תְּנִי וְתִהְיֶה לְנֶפֶשׁ אַחַת בְּקֶרֶב יִפְעַת הַיֹּפִי.

הוֹי לְמִשְׁאֲלוֹתַי חִנָּם! אַיֵּה הַתִּקְוָה לִהְיוֹת לַאֲחָדִים אִם־לֹא בְּךָ אֱלֹהָי?

נא

כַּלֵּה אֵפוֹא אֶת־שִׁירְךָ הָאַחֲרוֹן וְעָזַבְנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו.

שְׁכַח אֶת־הַלַּיְלָה – אִם הַלַּיְלָה חָלַף וְאֵינֶנּוּ עוֹד.

אֶת־מִי אָמַרְתִּי לְאַמֵּץ בֵּין־זְרוֹעוֹתַי? נִבְצְרָה מִמֶּנִּי לָקַחַת חֲלוֹמוֹת בַּשֶּׁבִי.

יָדַי הַחוֹמְדוֹת מְאַמְּצוֹת אֶל־לִבִּי רִיק וְקִרְבִּי חָלָל.

נב

לָמָּה כָּבְתָה הַמְּנוֹרָה?

סוֹכַכְתִּי עָלֶיהָ בְּאַדַּרְתִּי לְשָׁמְרָהּ מִן־הָרוּחַ, וְלָכֵן כָּבְתָה הַמְּנוֹרָה.

לָמָּה קָמַל הַפֶּרַח?

אִמַּצְתִּי אוֹתוֹ אֶל־לִבִּי בַּחֲמַת אַהֲבָתִי, וְלָכֵן קָמַל הַפֶּרַח.

לָמָּה חָרֵב הַמַּעְיָן?

שָׁפַכְתִּי עָלָיו סוֹלְלָה לְבַעֲבוּר הֱיוֹתוֹ רַק לִי לְבַדִּי, וְלָכֵן
זָרַב הַמַּעְיָן.

לָמָּה נִתְּקוּ מֵיתְרֵי הַנֵּבֶל?
הִתְאַמַּצְתִּי לְמַלֵּט מִמֶּנּוּ קוֹל אֲשֶׁר־לֹא הָיָה בוֹ, וְלָכֵן נִתְּקוּ
מֵיתְרֵי הַנֵּבֶל.

נג

לָמָּה כָּכָה תַּבִּיטִי בִי לְמַעַן אֶכָּלֵם?
לֹא עָנִי אָנִי בַפֶּתַח כִּי־בָאתִי הֲלוֹם.
רַק לְתֻמִּי הִתְיַצַּבְתִּי רֶגַע אֶחָד עַל־יַד חֲצַר בֵּיתֵךְ מֵעֵבֶר
לְגָדֵר גַּנֵּךְ.
לָמָּה כָּכָה תַּבִּיטִי בִי לְמַעַן אֶכָּלֵם?
לֹא אָרִיתִי מִגַּנֵּךְ פֶּרַח, לֹא קָטַפְתִּי פֶּרִי.
רַק מַחְסֶה בִקַּשְׁתִּי־לִי לְתֻמִּי בְּתוֹךְ הַצֵּל בְּעֵבֶר הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר־שָׁם כָּל־עוֹבֵר אֹרַח זָר יַעֲמוֹד.
לֹא קָטַפְתִּי פָּרַח.

אָמְנָם עָיְפוּ רַגְלַי, וּמִטְרוֹת גֶּשֶׁם הִלְּכוּ אַרְצָה.
בְּעַנְפֵי הַבַּמְבּוֹ אֲשֶׁר־שַׁחוּ הִתְיַפְּחוּ הָרוּחוֹת.
וְעָבִים רָצוּ עַל־פְּנֵי הַשָּׁמַיִם כְּנָסִים מִפְּנֵי הָרַגָּה.
עָיְפוּ רַגְלַי.

לֹא יָדַעְתִּי לְמִי חֲשַׁבְתְּנִי וּלְמִי חִכִּית בְּפֶתַח בֵּיתֵךְ.

נְגֹהוֹת בְּרָקִים הִכּוּ בַסַּנְוֵרִים אֶת־עֵינַיִךְ הַפְּקוּחוֹת.
אֵיךְ־אוּכַל וְיָדַעְתִּי כִּי־לֹא יִפָּלֵא מִמֵּךְ לִרְאוֹתֵנִי בִּהְיוֹתִי עוֹמֵד בְּמַחֲשַׁכִּים?
לֹא יָדַעְתִּי לְמִי חֲשַׁבְתִּנִי.

עָבַר הַיּוֹם, וְהַגֶּשֶׁם חָדַל רֶגַע אֶחָד.
עָזַבְתִּי אֶת־צֵל הָעֵץ אֲשֶׁר מֵעֵבֶר גַּנֵּךְ וְאֶת־רִבְצִי עַל־פְּנֵי הַדֶּשֶׁא.
הִנֵּה חשֶׁךְ. סִגְרִי אֶת־דַּלְתֵּךְ. הִנְנִי הוֹלֵךְ לְדַרְכִּי.
עָבַר הַיּוֹם.

נג

לְאָן תַּחְפְּזִי עִם־סַלֵּךְ בְּנֶשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם בִּכְלוֹת מִמְכָּר מִן־הַשּׁוּק?
הִנֵּה שָׁבוּ כֻלָּם הַבַּיְתָה אִישׁ אִישׁ עִם־מַשָּׂאוֹ – וּמִבַּעַד לַעֲצֵי הַכְּפָר נִבַּט הַיָּרֵחַ.
עַל־הַמַּיִם הַקּוֹדְרִים נִשָּׂא הֵד קוֹלוֹת קוֹרְאִים מִן־הַסְּפִינָה, וְהוּא עוֹבֵר אֶל־הַבִּצּוֹת הָרְחוֹקוֹת אֲשֶׁר־שָׁם יְשֵׁנִים בְּנֵי אֲוָזִים פְּרָאִים.
לְאָן תַּחְפְּזִי עִם־סַלֵּךְ בִּכְלוֹת מִמְכָּר מִן־הַשּׁוּק?

נָתְנָה הַשֵּׁנָה אֶת־אֶצְבְּעוֹתֶיהָ עַל־עֵינֵי הָאֲדָמָה.
קִנֵּי הָעֹרְבִים הֶחֱרִישׁוּ, וְקוֹל הֶהָמוֹן בַּעֲלֵי הַבָּמְבּוֹ קָם לִדְמָמָה.

הָעוֹבְדִים הַשָּׁבִים מִן־הַשָּׂדֶה פּוֹרְשִׂים אֶת־מַחְצְלוֹתֵיהֶם בְּחַצְרוֹת בָּתֵּיהֶם.

לְאָן תַּחְפְּזִי עִם־סַלֵּךְ בִּכְלוֹת מִמְכָּר מִן־הַשּׁוּק?

נה

הַמּוֹעֵד הָיָה מוֹעֵד צָהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר קַמְתְּ וַתֵּלֵךְ.

וְהַשֶּׁמֶשׁ הֵאִירָה בַּשָּׁמַיִם בְּכָל־עָזָּהּ.

אָז אֶעֱזוֹב אֶת־מְלַאכְתִּי וְאֵשֵׁב בָּדָד עַל־הַמַּעֲקֶה כַּאֲשֶׁר קַמְתְּ וַתֵּלֵךְ.

וְרוּחוֹת עָלוּ חֲלִיפוֹת וַיַּסִּיעוּ בְכַנְפֵיהֶם רֵיחוֹת נִיחוֹחַ מִזֶּה וּמִזֶּה מִן־הַשָּׂדוֹת הָרְחוֹקִים.

בֵּין־הַצְּלָלִים הָגוּ הַתּוֹרִים בְּלִי מַעְצוֹר, וּדְבוֹרָה הִנֵּה־זֶה תָּעֲתָה אֶל־חֶדְרִי וַתֶּהֱמֶה בְאָזְנַי בְּשׂוֹרוֹת חֲדָשׁוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה מִן־הַשָּׂדוֹת הָרְחוֹקִים.

נִרְדַּם הַכְּפָר בְּשָׁרָב הַצָּהֳרַיִם וְרָבְצָה בָרְחוֹב עֲזוּבָה.

פִּתְאֹם קָם שָׁאוֹן בֵּין־הֶעָלִים וּבְעוֹד רֶגַע שָׁב וַיִּגְוָע.

וַאֲנִי מַבִּיטָה הַשָּׁמַיְמָה וְאֹרֶגֶת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת אֶת־אוֹתוֹת הַשֵּׁם אֲשֶׁר־יָדַעְתִּי – לְעֵת אֲשֶׁר נִרְדַּם הַכְּפָר בְּשָׁרָב הַצָּהֳרָיִם.

שָׁכַחְתִּי לִקְלוֹעַ אֶת־מִקְלַעַת שַׂעֲרוֹת רֹאשִׁי, וְרוּחַ קַל הִנֵּה בָא וַיִּשְׁתַּעֲשַׁע בָּהֶן עַל־פְּנֵי לֶחְיִי.

שָׁטַף הַנַּחַל לְאִטּוֹ בֵּין-צִלְלֵי גְדוֹתָיו.
וְהֶעָבִים הַלְּבָנִים נֶעֶצְלוּ וְלֹא נָעוּ –
שָׁכַחְתִּי לִקְלוֹעַ אֶת-מִקְלַעַת שַׂעֲרוֹת רֹאשִׁי.

הַמּוֹעֵד הָיָה מוֹעֵד צָהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר קַמְתָּ וַתֵּלֵךְ.
בָּעַר הֶעָפָר עַל-פְּנֵי הָרְחוֹב וְנִשְׁמַת הַשָּׂדוֹת הָיְתָה אֵשׁ לוֹהָטֶת.
הַתּוֹרִים הָגוּ בְּסִבְכֵי הֶעָלִים.
בָּדָד יָשַׁבְתִּי עַל-הַמַּעֲקֶה כַּאֲשֶׁר קַמְתָּ וַתֵּלֵךְ.

נו

אַחַת הָיִיתִי בֵּין-נָשִׁים רַבּוֹת אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת-עֹל הַמַּעֲשִׂים הַיְגֵעִים דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ וָאֱהִי צוֹפִיָּה אֶת-הֲלִיכוֹת הַבָּיִת.
לָמָּה-זֶה הִבְדַּלְתַּנִי מִשָּׁם וְהֶעֱלִיתַנִי מִן-הַמַּחֲסֶה הַבּוֹטֵחַ אֲשֶׁר-עִם חַיֵּי עֲדָתֵנוּ?

קְדוֹשָׁה הָאַהֲבָה אֲשֶׁר-אֵין לָהּ נִיב שְׂפָתַיִם. מִן-הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר בַּלֵּב הַסָּתוּם תַּזְהִיר כְּאֶבֶן חֵפֶץ, אֶפֶס לְנֹגַהּ הַיּוֹם הַחוֹדֵר לָהּ תִּהְיֶה פִּתְאֹם קְדֹרַנִּית עַד לְחֶמְלָה.
אוֹי כִּי-שִׁבַּרְתָּ אֶת-הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל-לִבִּי וְאֶת-אַהֲבָתִי הָרוֹעֶדֶת סְחַבְתָּ הַחוּצָה. הָרַסְתָּ לָנֶצַח אֶת-סֵתֶר הַפִּנָּה אֲשֶׁר-שָׁם נֶחְבָּא קִנָּהּ.

הָיה תִהְיֶינָה יֶתֶר הַנָּשִׁים גַּם אַחַר־כֵּן כְּבָרִאשׁוֹנָה.

לֹא תַבִּיט גַּם־אַחַת אֶל־מַעֲמַקֵּי לִבָּהּ וְאֵין הֵן יוֹדְעוֹת אֶת־מִסְתְּרֵי נַפְשָׁן.

עַל־נְקַלָּה הֵן מְשַׂחֲקוֹת, בּוֹכוֹת, מַרְבּוֹת לַהַג וְעוֹבְדוֹת. יוֹם יוֹם הֵן בָּאוֹת אֶל־הַהֵיכָל, מַעֲלוֹת אֶת־מְנוֹרוֹתֵיהֶן וְשׁוֹאֲבוֹת מַיִם מִן־הַנָּחַל.

קִוִּיתִי כִּי אַהֲבָתִי תִּשָּׁמֵר מֵחֶרְדַּת כְּלִמּוֹת לִהְיוֹת בְּאֶפֶס מָעוֹן, אַךְ אַתָּה הִסְתַּרְתָּ אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי.

נְתִיבְךָ אַתָּה פָּתוּחַ לְפָנֶיךָ, וְרַק לִי חָסַמְתָּ אֶת־הַדֶּרֶךְ מִשּׁוּב, הִפְשַׁטְתַּנִי עֶרְמָה וְהִצַּגְתַּנִי לְנֹכַח כָּל־הָאָרֶץ לְנֶגֶד עֵינֶיהָ הַפְּקוּחוֹת תָּמִיד בְּלִי סְגוֹר יוֹם וָלָיְלָה.

נז

אֶת־פִּרְחֵךְ קָטַפְתִּי, הוֹי תֵּבֵל!

אֶל־לִבִּי אִמַּצְתִּיו וּדְקָרַנִי הַחוֹחַ.

וְכַאֲשֶׁר חָלַף הַיּוֹם וַיְהִי חֹשֶׁךְ, וְהִנֵּה קָמַל הַפֶּרַח וְרַק הַמַּכְאוֹב עָמָד.

עוֹד רַבִּים הַפְּרָחִים אֲשֶׁר יִהְיוּ לָךְ, הוֹי תֵּבֵל, כִּבְדֵי רֵיחַ וּמְלֵאֵי חֵן.

אַךְ הַמּוֹעֵד לִקְטוֹף פְּרָחִים הִנֵּה חָלַף לִי וּבְמַחֲשַׁכֵּי הַלַּיְלָה אֵין־לִי שׁוֹשַׁנָּתִי וְרַק הַמַּכְאוֹב עָמָד.

נח

בְּבֹקֶר יוֹם בָּאָה נַעֲרָה עִוֶּרֶת אֶל־גַּן הַפְּרָחִים אֲשֶׁר־לִי
וַתִּתֵּן לִי שַׁי עֲטֶרֶת פְּרָחִים כְּסוּיָה עֲלֵה־לוֹט.

וַאֲנִי עֲנַדְתִּיהָ לְצַוָּארִי וְדִמְעוֹתַי בָּאוּ אֶל־תּוֹךְ עֵינָי.

וָאֶשַּׁק לָהּ וָאֹמַר: „עִוֶּרֶת אַתְּ וְגַם פְּרָחַיִךְ עִוְרִים.

וְאַתְּ גַּם־אַתְּ טֶרֶם תֵּדְעִי מַה־יָּפֶה הַמַּתָּן אֲשֶׁר נָתַתְּ לִי".

נט

הוֹי אִשָּׁה! לֹא רַק פֹּעַל יַד־אֱלֹהִים אַתְּ, כִּי גַם־הַגְּבָרִים
פְּעָלוּךְ; אֶת־הַיֹּפִי אֲשֶׁר בְּלִבָּם שִׁוּוּ עָלַיִךְ תָּמִיד.

הַמְשׁוֹרְרִים אָרְגוּ לָךְ אֶרֶג עִם־חוּטֵי זְהַב דִּמְיוֹן, וְהַצַּיָּרִים
נָתְנוּ לִדְמוּתֵךְ תָּמִיד חַיֵּי־עַד חֲדָשִׁים.

הַיָּם נָתַן אֶת־פְּנִינָיו, מַחְפְּרוֹת הֶהָרִים נָתְנוּ אֶת־זְהָבָן וְגַנֵּי
הַקַּיִץ אֶת־פִּרְחֵיהֶם, לְעָנְדֵךְ וּלְלַבְּשֵׁךְ וּלְיַפּוֹתֵךְ שִׁבְעָתַיִם.

מִשְׁאֲלוֹת לֵב הַגְּבָרִים שָׁפְכוּ אֶת־יִפְעַת נָגְהָן עַל־פְּנֵי
נְעוּרָיִךְ.

וְאַתְּ הָיִית חֶצְיֵךְ אִשָּׁה וְחֶצְיֵךְ מִקְסַם חֲלוֹם.

ס

בְּתוֹךְ הָרַעַשׁ וּשְׁאוֹן הַחַיִּים עוֹמֶדֶת אַתְּ, יִפְעַת הַיֹּפִי
הַחֲצוּבָה בָּאֶבֶן, וְאַתְּ אִלֶּמֶת וְדוֹמֵמָה, גַּלְמוּדָה וְנָכְרִיָּה.

וְהָעֵת אֲשֶׁר קֵצֶה אֵין־לָהּ רוֹבֶצֶת לְרַגְלַיִךְ שְׁכוּרַת אַהֲבָה
וְדוֹבֶרֶת אֵלַיִךְ חֶרֶשׁ:

„דַּבְּרִי, דַּבְּרִי אֵלַי, חֶמְדָּתִי, דַּבְּרִי כַּלָּתִי!"
אֲבָל קוֹל דְּבָרַיִךְ סָגוּר בְּאֶבֶן, הוֹי יִפְעַת יֹפִי בְּלִי נוֹעַ!

סא

הַס, לִבִּי, וִיהִי־נָא לָנוּ יוֹם עָזְבֵנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו מָתוֹק.
אַל־נָא נִקְרָא לוֹ מָוֶת, כִּי־אִם נִקְרָא לוֹ שִׁלּוּמִים לְחַיֵּינוּ.
תִּשָּׁפֵךְ־נָא אַהֲבָתֵנוּ אֶל־תּוֹךְ זִכְרוֹנֵנוּ, וּמַכְאוֹבֵנוּ – אֶל־תּוֹךְ שִׁירָתֵנוּ.
יְשַׁלֵּם־נָא מְעוּפֵנוּ זֶה בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם עִם־אָסְפֵּנוּ אֶת־כְּנָפֵינוּ עַל־פְּנֵי הַקֵּן.
יְהִי־נָא מַגַּע יָדַיִךְ הָאַחֲרוֹן עֹנֶג כְּפֶרַח לַיְלָה.
רֶגַע אֶחָד עִמְדִי־נָא, אַחֲרִית יָפָה, וְדַבְּרִי אֶת־דְּבָרַיִךְ הָאַחֲרוֹנִים בִּדְמָמָה.
וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה אֵלַיִךְ וּבִמְנוֹרָתִי אַחֲזִיק לְהָאִיר לָךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ

סב

בְּמִשְׁעוֹל חֹשֶׁךְ בַּחֲלוֹמִי בָּאתִי לְבַקֵּשׁ אֶת־אֲהוּבַת נַפְשִׁי אֲשֶׁר יָדַעְתִּי בִּימֵי חַיִּים מִקֶּדֶם.
בִּקְצֵה רְחוֹב שׁוֹמֵם הָיָה בֵּיתָהּ.
הַתֻּכִּי אֲשֶׁר אָהֲבָה גַם עַל־בַּדּוֹ לְרוּחַ הָעֶרֶב וּבְסֵתֶר כִּנָּתָן הֶחֱרִישׁוּ הַיּוֹנִים.

אֶת־מְנוֹרָתָהּ שָׂמָה עַל־יַד דַּלְתָּהּ וַתִּתְיַצֵּב לְפָנָי.
וְאֶת־עֵינֶיהָ הַגְּדוֹלוֹת נָשְׂאָה אֶל־פָּנַי וַתְּדַבֵּר חֶרֶשׁ וַתִּשְׁאַל:
„מַה־שְּׁלוֹמְךָ, רֵעִי?"
וַאֲנִי חָפַצְתִּי לַעֲנוֹת לָהּ, אֲבָל שְׂפָתֵנוּ אָבְדָה לָנוּ וַתִּשָּׁכַח.

וַאֲנִי הָגִיתִי וְהָגִיתִי – אַךְ רְאֵה, הִנֵּה שְׁמוֹתֵינוּ לֹא שָׁבוּ עוֹד לַעֲלוֹת עַל־לִבִּי
וּדְמָעוֹת הִזְהִירוּ בְּעֵינֶיהָ. אָז תִּשְׁלַח אֵלַי אֶת־יַד יְמִינָהּ
וַאֲנִי הֶחֱזַקְתִּי בָהּ וָאֶעֱמוֹד מַחֲרִישׁ.
וּמְנוֹרָתֵנוּ דָעֲכָה לְרוּחַ הָעֶרֶב וַתִּגְוַע וַתִּכְבֶּה.

סג

הֲלָךְ! הֲשׂוּמָה עָלֶיךָ לָלֶכֶת?
דּוֹמֵם הַלַּיְלָה וְהַחֹשֶׁךְ עָטָה אֶת־הַיָּעַר.
הַמְּנוֹרוֹת אֲשֶׁר עַל־מַעֲקֵנוּ מְאִירוֹת, הַפְּרָחִים רַעֲנַנִּים כֻּלָּם, וְהָעֵינַיִם מְלֵאוֹת נְעוּרִים וְלֹא תֵדַעְנָה שֵׁנָה עוֹד.
הַאֻמְנָם בָּא מוֹעֵד לְךָ לְעָזְבֵנוּ?
הֲלָךְ! הֲשׂוּמָה עָלֶיךָ לָלֶכֶת?

לֹא פָרַשְׂנוּ אֵלֶיךָ אֶת־כַּפֵּינוּ וְאֶת־רַגְלֶיךָ לֹא אָסָרְנוּ.
הִנֵּה דַלְתְּךָ פְּתוּחָה לְפָנֶיךָ, הִנֵּה סוּסְךָ עוֹמֵד לִפְנֵי הַשַּׁעַר וְכָרוֹ עָלָיו.

אִם נִסִּינוּ לִגְדּוֹר אֶת־הַדֶּרֶךְ בַּעַדְךָ – רַק בִּזְמִירוֹתֵינוּ נִסִּינוּהָ.

אִם נִסִּינוּ לַעֲצוֹר אוֹתְךָ – רַק בְּעֵינֵינוּ עָשִׂינוּ זֹאת.

אֵין לָנוּ אֱוִיל, הֵלֶךְ, לַחֲסוֹם אֶת־מַהֲלָכְךָ – אֵין לָנוּ בִּלְתִּי־אִם דִּמְעוֹתֵינוּ.

מָה־הָאֵשׁ וּמְכַבֶּה אֵין־לָהּ הַבּוֹעֶרֶת בְּעֵינֶיךָ?

מָה־הַקַּדַּחַת וְקֵצֶה אֵין־לָהּ הַקּוֹדַחַת בְּדָמֶךָ?

מָה־הַקְּרִיאָה הָעוֹלָה אֵלֶיךָ מִמַּחֲשַׁכִּים וּמְאִיצָה בְּךָ?

מָה־הַלְּחָשִׁים הַנּוֹרָאִים אֲשֶׁר קָרָאתָ בְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, כִּי־בָא הַלַּיְלָה מַחֲרִישׁ וְנִפְלָא אֶל־תּוֹךְ לִבְּךָ, וּבְשׂוֹרָה עִמּוֹ חֲתוּמָה וְנַעֲלָמָה?

אִם אֵין־לְךָ חֵפֶץ בִּקְהַל עַלִּיזִים וְנַפְשְׁךָ צְמֵאָה לְשַׁלְוַת דְּמָמָה, אַתָּה הַלֵּב הֶעָיֵף, כִּי־עַתָּה נְכַבֶּה אֶת־מְנוֹרָתֵנוּ וְנִבְלֵינוּ יִדֹּמוּ.

דּוּמָם נֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ עִם־שְׁאוֹן הֶעָלִים, וְהַיָּרֵחַ הַנִּלְאָה יִשְׁפּוֹךְ אֶת־קַוָּיו הַלְּבָנִים עַל־חַלּוֹנֵינוּ.

הוֹי, הֵלֶךְ! מַה־מִּכְבַּשׁ הָרוּחַ חֲדַל הַשֵּׁנָה אֲשֶׁר נָגַע בְּךָ מִקֶּרֶב חֲצוֹת הַלַּיְלָה?

סד

חָלַף כָּל־יוֹמִי בְּלַהַט עֲפַר הָרְחוֹב הַקּוֹדֵחַ.

וְעַתָּה בְּבֹא הָעֶרֶב עִם־קָרְתוֹ הִתְדַּפַּקְתִּי עַל־הַדֶּלֶת אֲשֶׁר לִמְלוֹן אֹרְחִים, וְהַבַּיִת עָזוּב וְכֻלּוֹ גַּלִּים בְּצִּים.

וְעֵץ אַשַׁת זֹעֵף שׁוֹלֵחַ אֶת-סִבְכֵי שָׁרָשָׁיו הָרְעֵבִים אֶל-בֵּינוֹת לְבִקִיעֵי הַחוֹמָה הַפּוֹעֲרִים אֶת-פִּיּוֹתֵיהֶם.

יָמִים הָיוּ אֲשֶׁר עוֹבְרֵי אֹרַח בָּאוּ עַד-הֲלוֹם לִרְחוֹץ אֶת-רַגְלֵיהֶם הָעֲיֵפוֹת.

אֶת-מַחְצְלוֹתֵיהֶם הִצִּיעוּ בַּחֲצַר הַבַּיִת לָאוֹר הַלָּבָן אֲשֶׁר לַיָּרֵחַ הַמִּתְחַדֵּשׁ וַיֵּשְׁבוּ וַיְדַבְּרוּ עַל-אֲרָצוֹת נָכְרִיּוֹת.

וּבַבֹּקֶר הֵקִיצוּ וְהִנֵּה הֵם חֲזָקִים וְאַמִּיצִים, וְהַצִּפֳּרִים עָלְזוּ לִפְנֵיהֶם, וְהַפְּרָחִים אֲשֶׁר עַל עֶבְרֵי פִּי הַדֶּרֶךְ הֵנִידוּ לָהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם בְּאַהֲבָה.

וַאֲנִי בְּבֹאִי הֵנָּה לֹא חִכְּתָה אֵלַי מְנוֹרָה מְבֹעֶרֶת.

רַק עַנְנֵי-עָשָׁן שְׁחוֹרִים, שְׂרִידֵי מְנוֹרוֹת-עֶרֶב נִשְׁכָּחוֹת וְרַבּוֹת, חָדְרוּ כְּעֵינַיִם עִוְּרוֹת מִן-הַחוֹמָה.

וּזְבוּבֵי אֵשׁ עָפוּ בְתוֹךְ הַסְּבָכִים עַל-יַד בְּאֵר נֶחֱרָבָה וְצַלְצַלֵּי בַמָּבוֹא שָׁפְכוּ אֶת-צִלְלֵיהֶם עֲלֵי-מִשְׁעוֹל כְּסוּי חָצִיר.

וְהַיּוֹם נָטָה וְאֵין-עוֹד אִישׁ אֲשֶׁר יַאַסְפֵנִי.

לִפְנֵי הַלַּיְלָה הָאָרֹךְ – וַאֲנִי עָיֵף וְיָגֵעַ.

סה

הַאֻמְנָם קוֹרֵאת אַתְּ גַּם-הַפָּעַם?

הָעֶרֶב בָּא, וַעֲיֵפָה אֲפָפַתְנִי וַתְּהִי לִי כְּכַף יָד הַמִּתְרַפֶּקֶת עָלַי בְּאַהֲבָה.

הֲקָרָאת לִי?

אֶת־כָּל־יוֹמִי נָתַתִּי לָךְ, גְּבִרְתִּי הָאַכְזְרִיָּה, הֲתֹאמְרִי לִגְזוֹל מֵעִמִּי גַם אֶת־לֵילִי?

אָכֵן יֵשׁ תִּכְלָה לְכָל־דָּבָר וּבְדִידָתִי בַחשֶׁךְ לִי הִיא לְבַדִּי.

הֲשׁוּמָה הִיא וִיהִי מָה אֲשֶׁר־יַבְקִיעַ קוֹלֵךְ גַּם עַד־הֲלוֹם לְמַעַן הַרְגִּיזֵנִי?

הֲנְגִינוֹת שֵׁנָה אֵין בִּשְׁעָרַיִךְ בְּעֶרֶב הַזֶּה?

אִם הַכּוֹכָבִים קַלֵּי הַכְּנָפַיִם לֹא יַעֲלוּ עַד־עוֹלָם עַל־פְּנֵי הַשָּׁמַיִם מֵעַל גַּג בֵּיתֵךְ אֲשֶׁר רַחֲמִים אֵין שָׁם?

הֲלָנֶצַח לֹא יָשַׁחוּ לָאָרֶץ פִּרְחֵי גַנֵּךְ עֲיֵפִים לָמוּת מוֹת עֲנָגִים?

הֲשׁוּמָה הִיא וִיהִי מָה אֲשֶׁר־קָרֹא תִקְרָאִינִי גַם־הַפַּעַם, אַתְּ אֵשֶׁת לֹא־מְנוּחוֹת?

כִּי־אָז תְּחַכֶּינָה־נָא לַשָּׁוְא עֵינֵי חֶמְדָּתִי הָעֲצוּבוֹת וְתִבְכֶּינָה־נָא –

וְהַמְּנוֹרָה תָאֶר־נָא בַחשֶׁךְ בַּבַּיִת הֶעָזוּב –

וְהָרַפְסוֹדוֹת תְּשָׁאנָה־נָא אֶת־הָעוֹבְדִים הַיְגֵעִים הַשָּׁבִים הַבָּיְתָה –

וַאֲנִי שָׁכַחְתִּי אֶת־שְׁנָתִי וְאֶחְפֹּז לְקוֹל קְרִיאָתֵךְ.

סו

בִּקֵּשׁ אִישׁ מְשֻׁגָּע אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בָהּ אֶת־הַזָּהָב,

וְהוּא הוֹלֵךְ נוֹדֵד בַּדֶּרֶךְ יָמִים וְשָׁנִים, וַתִּהְיֶינָה שַׂעֲרוֹתָיו הָאֲדַמְדַּמּוֹת פְּרוּעוֹת וּזְרוּעוֹת אָבָק, וַיְהִי בְשָׂרוֹ כָּחוּשׁ כְּמוֹ־צֵל וּשְׂפָתָיו מְדֻבָּקוֹת בְּעֹז, וְהָיוּ כְּדַלְתוֹת לִבּוֹ הַסְּגוּרוֹת, וְעֵינָיו הַקּוֹדְחוֹת הָיוּ כְּשַׁלְהֶבֶת תּוֹלַעַת־הָאֵשׁ בְּעֵת בַּקָּשָׁה אֶת־רֵעָה לְמִינָהּ.

לְפָנָיו הַיָּם הַסּוֹעֵר – וְאֵין חֹק לוֹ וְאֵין גְּבוּל.

וְהַגַּלִּים הַהוֹמִים מְדַבְּרִים בְּלִי מַעְצוֹר עַל־אוֹצָרוֹת צְפוּנִים – וּמְצַחֲקִים לָאֲנָשִׁים כִּבְדֵי שְׁמוּעָה אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אֶת־שְׂפָתָם.

וְאוּלַי לֹא קִוָּה עוֹד גַּם־הוּא לִמְצֹא אֶת־אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ, אֶפֶס נִבְצְרָה מִמֶּנּוּ לָנוּחַ, כִּי בַקֵּשׁ הָיָה לוֹ לְתַכְלִית חַיִּים –

כָּכָה יִשְׁלַח גַּם־הַיָּם אֶת־זְרוֹעוֹתָיו אֶל־מוּל הַשָּׁמַיִם, וְהֵם נִבְצְרוּ מִמֶּנּוּ לָנֶצַח –

כָּכָה יָסֹבּוּ הַכּוֹכָבִים אֶת־מַעְגָּלָם תָּמִיד וְנוֹשְׂאִים נַפְשָׁם לְמָקוֹם אֶחָד, וְאֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ עַד־נֶצַח –

וְכָכָה עוֹמֵד עַל־פְּנֵי הַחוֹף הַנֶּעֱזָב גַּם־הָאִישׁ הַמְשֻׁגָּע עִם־שַׂעֲרוֹתָיו הָאֲדַמְדַּמּוֹת הַזְּרוּעוֹת אָבָק, וְהוּא רַק בַּקֵּשׁ יְבַקֵּשׁ אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה בָהּ אֶת־הַזָּהָב.

וְיוֹם בָּא וְנַעַר מִנַּעֲרֵי הַכְּפָר נִגַּשׁ אֵלָיו וַיֹּאמַר: „הַגֶּד־נָא לִי, אֵי־מִזֶּה לְךָ שַׁרְשֶׁרֶת הַזָּהָב הַזֹּאת אֲשֶׁר בַּחֲגוֹרָתֶךָ?“

וְהַמְשֻׁגָּע נִתַּר לְאָחוֹר: – הַשַּׁרְשֶׁרֶת, אֲשֶׁר הָיְתָה בַרְזֶל מֵאָז, נֶהֶפְכָה עַתָּה וַתְּהִי לְזָהָב טָהוֹר. וְלֹא חֲלוֹם הוּא – וְרַק יָדַע לֹא יָדַע אֶת־הַיּוֹם אֲשֶׁר בּוֹ נֶהֶפְכָה פִּתְאֹם.

וְאֶת־רֹאשׁוֹ הֵנִיד כְּאִישׁ אֲשֶׁר עֲבָרוֹ תִּמָּהוֹן: – אֵיךְ־זֶה בָּאָה לוֹ הַבְּרָכָה הַזֹּאת וְהוּא לֹא רָאָה בְּבֹאָהּ?

אָז יִהְיֶה לּוֹ הַדָּבָר לְחֹק יוֹם בְּיוֹמוֹ: – לְלַקֵּט אַבְנֵי חָצָץ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, לְהַגִּיעַ אוֹתָן אֶל־חֲגוֹרָתוֹ וּלְהַשְׁלִיכָן מִלְּפָנָיו, וְהַבֵּט לֹא יַבִּיט אִם־בָּאָה הַחֲלִיפָה. כָּכָה מָצָא הָאִישׁ הַמְשֻׁגָּע אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־בָּהּ יַעֲשֶׂה אֶת־הַזָּהָב וְכָכָה שָׁבָה וַתֹּאבַד.

וְהַשֶּׁמֶשׁ הֶעֱמִיקָה יָרְדָה אֶל־הַמַּעֲרָב – וְהַשָּׁמַיִם הָיוּ לְזָהָב. וְהָאִישׁ הַמְשֻׁגָּע שָׁב עַל־עֲקֵבָיו לְבַעֲבוּר יָשׁוּב לְבַקֵּשׁ אֶת־הָאוֹר הָאוֹבֵד, וַיֵּלֶךְ הָלֹךְ וָדַל, בְּשָׂרוֹ שַׁח לֶעָפָר וְלִבּוֹ שַׁת, וַיְהִי כְּעֵץ אֲשֶׁר שֹׁרַשׁ מֵאָרֶץ.

סז

אָמְנָם בָּא הָעֶרֶב בִּצְעָדִים קַלִּים וְאֶת־אוֹתוֹ נָתַן כִּי יֶחְדַּל כָּל־שִׁיר;

אָמְנָם הָלְכוּ לִמְנוּחוֹת כָּל־חֲבֵרוֹתַיִךְ וְאַתְּ עָיֵפְתְּ;

אָמְנָם רוֹבֶצֶת הַיִּרְאָה בְּתוֹךְ הַחֲשֵׁכָה וּפְנֵי הַשָּׁמַיִם מְעֻלָּפִים; –

בְּכָל־זֹאת, צִפּוֹרִי, צִפּוֹרִי, הוֹי צִפּוֹרִי, שִׁמְעִי־לִי וְאַל־תַּאַסְפִי אֶת־כְּנָפַיִךְ!

אֵין־זֶה הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר בְּעַנְפֵי עֵץ־הַיַּעַר, כִּי־אִם הַיָּם אֲשֶׁר יִגְאֶה כְּמוֹ־נָחָשׁ שָׁחוֹר וְאָפֵל.

אֵין־זֶה הַיַּסְמִין אֲשֶׁר פְּרָחָיו יִרְקְדוּ לְעֵינֵינוּ כִּי־אִם הַקֶּצֶף הַלָּבָן.

הוֹי אֵי פֹּה הַחוֹף הַיָּרֹק אֲשֶׁר עִם־נֹגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵי פֹּה קִנֵּךְ?
צִפּוֹרִי, הוֹי צִפּוֹרִי, שִׁמְעִי־לִי וְאַל־תַּאַסְפִי אֶת־כְּנָפַיִךְ!

גַּלְמוּד רוֹבֵץ הַלַּיְלָה עַל־נְתִיבֵךְ, וְהַשַּׁחַר יָשֵׁן מֵאַחֲרֵי צִלְלֵי הַגְּבָעוֹת.
הַכּוֹכָבִים עוֹצְרִים בְּעַד נִשְׁמָתָם לִסְפֹּר אֶת־רִגְעֵיהֶם וְהַיָּרֵחַ הַיָּגֵעַ מְרַחֵף עַל־פְּנֵי תְהוֹמוֹת הַלַּיְלָה.

צִפּוֹרִי, הוֹי צִפּוֹרִי, שִׁמְעִי־לִי וְאַל־תַּאַסְפִי אֶת־כְּנָפַיִךְ!

אֵין כָּל־תִּקְוָה וְאֵין לָךְ כָּל־פַּחַד.
אֵין לָךְ כָּל־מִלָּה וְאֵין קוֹל חֲרִישִׁי וְאֵין קוֹל זְעָקָה.
אֵין לָךְ בַּיִת וְאֵין מִטָּה לָנוּחַ.
רַק שְׁתֵּי כְנָפַיִם לָךְ וְשָׁמַיִם בְּאֵין נָתִיב –
צִפּוֹרִי, הוֹי צִפּוֹרִי, שִׁמְעִי־לִי וְאַל־תַּאַסְפִי אֶת־כְּנָפַיִךְ!

סח

אָחִי! אֵין אִישׁ אֲשֶׁר לָנֶצַח יִחְיֶה, וְאֵין דָּבָר אֲשֶׁר יַאֲרִיךְ לִהְיוֹת. זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׂמָח!
אֵין חַיֵּינוּ רַק סֵבֶל יָשָׁן אֶחָד, וְאֵין נְתִיבֵנוּ רַק מַהֲלָךְ אָרֹךְ אֶחָד.
אֵין לַמְשׁוֹרֵר שִׁיר אֶחָד עַד־עוֹלְמֵי עוֹלָמִים.

הַפֶּרַח יִקָּמֵל וְיִגְוַע – אֶפֶס לֹא יוּכַל הַנּוֹשֵׂא אוֹתוֹ לְבִכּוֹתוֹ לָנֶצַח נְצָחִים.

אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׂמָח!

יֵשׁ אֲשֶׁר בְּנִגּוּן הַמְנַגֵּן וּפִתְאֹם יַעֲמוֹד מַחֲרִישׁ בְּתָוֶךְ – וּבְזֹאת יַגְדִּיל אֶת־עֵרֶךְ נְגִינָתוֹ.

אֶל־הַמַּעֲרָב יֵרְדוּ הַחַיִּים – לְבַעֲבוּר צְלָל בְּצִלְלֵי זָהָב.

וְאֶת־הָאַהֲבָה נַתִּיק מִשַּׁעֲשֻׁעֶיהָ – לְבַעֲבוּר תַּשְׁתְּ יָגוֹן וְתִנָּשֵׂא לִשְׁמֵי הַדְּמָעוֹת.

אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׂמָח!

וְאֶת־פְּרָחֵינוּ אֲנַחְנוּ אוֹסְפִים בְּחִפָּזוֹן – פֶּן יִהְיוּ לִמְשִׁסָּה לְרוּחוֹת סֹעָה.

דָּמֵנוּ שׁוֹטֵף וְעֵינֵינוּ נוֹצְצוֹת וּנְשִׁיקוֹת אֲנַחְנוּ גוֹזְלִים – פֶּן תֹּאבַדְנָה חִנָּם אִם לֹא נִגְזָלֵן.

חַיֵּינוּ סוֹעֲרִים וּמִשְׁאֲלוֹתֵינוּ עַזּוֹת וְעִתֵּנוּ תַּךְ בַּפַּעֲמוֹן – כִּי בָא מוֹעֵד לִנְסוֹעַ.

אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׂמָח!

אֵין לָנוּ מוֹעֵד לִתְפּוֹשׂ דָּבָר וּלְהַחֲזִיק בּוֹ, לְשַׁבְּרוֹ וּלְהַשְׁלִיכוֹ אַרְצָה.

הָרְגָעִים רָצִים נֶחְפָּזִים וְאֶת־חֲלוֹמוֹתֵיהֶם נוֹשְׂאִים הֵם בְּכַנְפֵיהֶם עִמָּם.

קְצָרִים חַיֵּינוּ וְלָאַהֲבָה נְתוּנִים רַק יָמִים מְעַטִּים.
וְלוּ לְעָמָל וְלַעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ – כִּי־אָז הָאֱרִיכוּ עַד־בִּלְתִּי
חֹק.
אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׂמָח!

מָתוֹק הַיֹּפִי לְלִבֵּנוּ – יַעַן אֲשֶׁר מְרַקֵּד הוּא לְפִי הַנְּגִינָה
הַנֶּחְפָּזָה אֲשֶׁר קֶצֶב אֶחָד לָהּ וּלְחַיֵּינוּ.
יְקָרָה הַדַּעַת לְנַפְשֵׁנוּ – יַעַן אֲשֶׁר אֵין לָנוּ מוֹעֵד לְעוֹלָם
לְהַשְׁלִימָהּ.
וְהַכֹּל נַעֲשֶׂה וְהַכֹּל תַּם בִּשְׁמֵי עוֹלְמֵי הָעוֹלָמִים.
וּפִרְחֵי הַדִּמְיוֹן אֲשֶׁר עַל־הָאֲדָמָה רַעֲנַנִּים עַד־נֵצַח נְצָחִים
רַק יַעַן אֲשֶׁר תִּהְיֶה בָּהֶם יַד הַמָּוֶת.
אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׂמָח!

סט

אַחֲרֵי צְבִי זָהָב אָנֹכִי רוֹדֵף.
שַׂחֲקוּ עָלַי, רֵעַי, אֲבָל מְרַדֵּף אָנֹכִי חִזָּיוֹן בּוֹרֵחַ.
רָץ אָנֹכִי עַל־גְּבָעוֹת וּבַעֲמָקִים, תּוֹעֶה אָנֹכִי בַּאֲרָצוֹת לֹא־
אֵדָע – כִּי אַחֲרֵי צְבִי זָהָב אָנֹכִי רוֹדֵף.
אֶל־הַשּׁוּק אַתֶּם בָּאִים לִקְנוֹת וּלְבָתֵּיכֶם אַתֶּם שָׁבִים טְעוּנֵי
כָל־טוּב – וַאֲנִי הִנֵּה תְקָפוּנִי קִסְמֵי רוּחוֹת נְדוּדִים וְאֵין אָנֹכִי
יוֹדֵעַ מָתַי וְאֵיפֹה.
אֵין־דְּאָגָה בְּלִבִּי – אֶת־כֹּל אֲשֶׁר־הָיָה לִי הִשְׁלַכְתִּי אַחֲרֵי
גֵוִי.

רָץ אָנֹכִי עַל־גְּבָעוֹת וּבַעֲמָקִים, תּוֹעֶה אָנֹכִי בַּאֲרָצוֹת לֹא־אֵדָע – כִּי אַחֲרֵי צְבִי זָהָב אָנֹכִי רוֹדֵף.

ע

אֶזְכְּרָה וַאֲנִי יֶלֶד – אָז שִׁלַּחְתִּי אֳנִיַּת נְיָר קְטַנָּה עַל־פְּנֵי חֲרִיץ הַתְּעָלָה.

וְהַיּוֹם יוֹם תַּמּוּז סַגְרִיר – וַאֲנִי יָחִיד וְשָׂמֵחַ עַל־שַׁעֲשֻׁעָי.

אֶת־אֳנִיַּת הַנְּיָר הַקְּטַנָּה אֲשֶׁר־לִי שִׁלַּחְתִּי עַל־פְּנֵי חֲרִיץ הַתְּעָלָה.

פִּתְאֹם וְעָבֵי סְעָרָה נֶעֶרְמוּ, רוּחוֹת הִתְנַשְּׂאוּ בִּזְוָעָה וְזִרְמוֹת מָטָר נִתְּכוּ אַרְצָה.

וְשֶׁטֶף מַיִם נִדְלָחִים פָּרַץ וַיִּגְאֶה עַל־פְּנֵי הַתְּעָלָה – וָאֳנִיָּתִי נִשְׁקָעָה.

וַאֲנִי בְּצָרָתִי דִּמִּיתִי, כִּי־בָאָה הַסְּעָרָה רַק בִּגְלָלִי, לְבַעֲבוּר שַׁחַת אֶת־כָּל־טוּבִי; כָּל־רָעָתָהּ הָיְתָה רַק לִי לְבַדִּי.

יוֹם הַתַּמּוּז כְּבַד הֶעָבִים אָרֹךְ הַיּוֹם – וַאֲנִי הוֹגֶה בְּכָל־שַׁעֲשֻׁעֵי חַיַּי אֲשֶׁר נָשַׁמּוּ עָלָי.

וַאֲנִי מְקַלֵּל אֶת־גּוֹרָלִי עַל־כָּל־תַּעֲלוּלָיו אֲשֶׁר עוֹלֵל לִי בְּעָקְבָה – כִּי־אֶזְכְּרָה פִּתְאֹם אֶת־אֳנִיַּת הַנְּיָר הַקְּטַנָּה אֲשֶׁר טָבְעָה לִי בַחֲרִיץ הַתְּעָלָה.

עא

לֹא חָלַף עוֹד הַיּוֹם, לֹא חָדַל עוֹד הַמִּמְכָּר מִן־הַשּׁוּק אֲשֶׁר עַל־חוֹף הַנָּחַל.

יָרֵאתִי כִּי־אֵחַרְתִּי אֶת־הַמּוֹעֵד וְכִי אֲגוֹרָתִי הָאַחֲרוֹנָה אָזְלָה מִמֶּנִּי.

אֲבָל לֹא־כֵן אָחִי, עוֹד נוֹתְרָה לִי פְּלֵטָה קְטַנָּה. לֹא כָלִיל עֲשָׁקַנִי גוֹרָלִי.

כָּלוּ הַקִּנְיָן וְהַמִּמְכָּר.

גַּם־הַקּוֹנֶה גַּם־הַמּוֹכֵר לָקְחוּ אִישׁ חֶלְקוֹ – וְלִי הִנֵּה בָא מוֹעֵד לָשׁוּב הַבָּיְתָה.

וְאַתָּה, הַשּׁוֹעֵר, מָה אַתָּה שׁוֹאֵל בְּמִסְךָּ?

אַל־תִּירָא, כִּי־הִנֵּה נוֹתְרָה לִי עוֹד פְּלֵטָה קְטַנָּה. לֹא כָלִיל עֲשָׁקַנִי גוֹרָלִי.

דְּמְמַת הָרוּחַ מְבַשֶּׂרֶת סְעָרָה וְהָעָבִים אֲשֶׁר נֶעֶרְמוּ בַּמַּעֲרָב מְנַבְּאִים רָע.

הַמַּיִם הַשּׁוֹקְטִים צְפוּיִם אֱלֵי־רוּחַ.

אֶחְפְּזָה־נָּא לַעֲבוֹר אֶת־הַנַּחַל בְּטֶרֶם יֵרֵד הַלַּיְלָה עָלָיו.

הוֹי, בַּעַל הַמַּעְבָּרָה, וְאַתָּה שׁוֹאֵל אֶת־שְׂכָרְךָ!

כֵּן, אָחִי, עוֹד נוֹתְרָה לִי פְּלֵטָה קְטַנָּה. לֹא כָלִיל עֲשָׁקַנִי גוֹרָלִי.

בַּדֶּרֶךְ תַּחַת־הָעֵץ יוֹשֵׁב אִישׁ עָנִי. אוֹיָה לִי, הִנֵּה הוּא מַבִּיט אֶל־פָּנַי בְּתִקְוָה עִם־פַּחַד!

וְהוּא עִם־לִבּוֹ יַחְשֹׁב כִּי־עָשַׁרְתִּי הַיּוֹם וּמָצָאתִי שָׁלָל!

כֵּן אָחִי, עוֹד נוֹתְרָה לִי פְּלֵטָה קְטַנָּה. לֹא כָלִיל עֲשָׁקַנִי גוֹרָלִי.

הַלַּיְלָה הוֹלֵךְ וְאָפֵל וְהָרְחוֹב עָזוּב. זְבוּבֵי אֵשׁ נוֹצְצִים מִבֵּין הֶעָלִים.

מִי־אַתָּה הַהוֹלֵךְ אַחֲרַי חֶרֶשׁ בְּצַעֲדֵי סֵתֶר כְּמִתְגַּנֵּב?

יָדַעְתִּי כִּי־זֶה חֶפְצְךָ לִגְזוֹל מֵעִמִּי אֶת־כָּל־רְכוּשִׁי. חָלִילָה לִי מִמְּךָ לְהַכְזִיב אֶת־תּוֹחַלְתֶּךָ!

כִּי־הִנֵּה נוֹתְרָה לִי עוֹד פְּלֵטָה קְטַנָּה. לֹא כָלִיל עֲשָׁקַנִי גוֹרָלִי.

כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה בָּאתִי הַבַּיְתָה – יָדַי הָיוּ רֵיקוֹת.

וְאַתְּ חִכִּית בְּעֵינֵי פַחַד בְּפֶתַח הַדֶּלֶת דּוֹמָם בְּאֵין שֵׁנָה.

וּכְצִפּוֹר נִבְעָתָה הִתְרַפַּקְתְּ עַל־לִבִּי בְּשֶׁטֶף סַעֲרַת אַהֲבָה.

הוֹי, אֵלִי, אֵלִי! עוֹד הַרְבֵּה נוֹתַר לִי לִפְלֵטָה. לֹא כָלִיל עֲשָׁקַנִי גוֹרָלִי.

עב

בִּימֵי עֲבוֹדָה קָשָׁה כּוֹנַנְתִּי לִי מִקְדָּשׁ. לֹא דְלָתַיִם הָיוּ לוֹ וְחַלּוֹנוֹת, וְעָבָיו וְקוֹרוֹתָיו נַעֲשׂוּ אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת.

שָׁכַחְתִּי כָּל־דָּבָר, בָּרַחְתִּי מִפְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ וּבְחֶרְדַּת קֹדֶשׁ הִבַּטְתִּי מְשׁוֹמֵם אֶל־הַפֶּסֶל אֲשֶׁר הִקְרַבְתִּי הַמִּזְבֵּחָה.

לַיְלָה הָיָה תָמִיד בַּבַּיִת פְּנִימָה, רַק מְנוֹרַת שֶׁמֶן בְּשָׁמִים הֵאִירָה אוֹתוֹ.

עָשָׁן הַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר לֹא חָדַל רֶגַע לָכֹד אֶת־לִבִּי בְּטַבְּעוֹת גַּלְגַּלָּיו.

לֹא רָאִיתִי שֵׁנָה וְחַקֹּתִי עַל־הַקִּירוֹת צַלְמֵי דִמְיוֹן זָרִים בְּתָוֵיהֶם וּמְשֻׁנִּים בְּאוֹתוֹתֵיהֶם: – סוּסִים בַּעֲלֵי כְנָפַיִם, פְּרָחִים עִם־פְּנֵי אָדָם וְתַבְנִית נָשִׁים אֲשֶׁר יְצָרֵיהֶן כְּמוֹ־נְחָשִׁים.

לֹא נִשְׁאַר חוֹר בְּכָל־הַקִּירוֹת אֲשֶׁר שִׁיר צִפּוֹר יַחְדּוֹר בּוֹ אֶל־הַהֵיכָל אוֹ הֲמוֹת עָלִים אוֹ שְׁאוֹן עוֹבֵד בַּכְּפָר.

זוּלָתִי קוֹל אֶחָד אֲשֶׁר בָּא אֶל־הַהֵיכָל הַקֹּדֵר הַזֶּה: – קוֹל שִׁירֵי הַתְּהִלָּה אֲשֶׁר שׁוֹרַרְתִּי.

וְרוּחִי בִּי הוּחַדָּה וַתּוּדַק וַתְּהִי כְּלַבַּת אֵשׁ דַּקָּה, וְחוּשִׁי בִּי נָמוֹג מֵחֶרְדַּת קֹדֶשׁ.

לֹא יָדַעְתִּי בַּחֲלוֹף הַיָּמִים – עַד־אֲשֶׁר נָפְלָה פִּתְאֹם אֶבֶן בָּרָד גְּדוֹלָה עַל־הַמִּקְדָּשׁ וַתְּנַפְּצֵהוּ, וּמַכְאוֹב עַז חָלַף אֶת־לִבִּי

וְהַמְּנוֹרָה דָעֲכָה וַתֶּחְפַּר, וּפִתּוּחֵי צְלָמַי עַל־פְּנֵי הַקִּירוֹת, אֲשֶׁר הָיוּ כַּחֲלוֹמוֹת אֲסוּרִים בִּכְבָלִים, הִבִּיטוּ נִבְהָלִים אֶל־הָאוֹר כְּשׁוֹאֲלִים לְהִתְחַבֵּא.

וְאֶל־הַפֶּסֶל הִבַּטְתִּי אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וָאֵרֶא וְהִנֵּה הוּא מַזְהִיר וְחָיָה – כִּי נָגְעָה בּוֹ נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים; גַּם־הַלַּיְלָה, אֲשֶׁר הָיָה עִמִּי בַּשְּׁבִי, פָּרַשׂ אֶת־כְּנָפָיו וַיַּעֲלֶה וַיִּתְעוֹפֵף.

ע״ג

עָשְׁרֵךְ לֹא עֹשֶׁר בְּלִי־חֹק, אַתְּ אִמִּי־אֲדָמָה הַכּוֹאֶבֶת וְהַקֹּדֶרֶת!

עֲמֵלָה אַתְּ לְמַלֵּא טֶרֶף אֶת־פִּי כָּל־עוֹלָלַיִךְ – אַךְ לַחְמֵךְ [illegible] וָדָל.

מַתְּנוֹת בִּרְכוֹתַיִךְ הַנְּכוֹנוֹת לָךְ לְמַעֲנֵנוּ אֵינָן שְׁלֵמוֹת נֶצַח
כְּלֵי שַׁעֲשֻׁעַיִךְ אֲשֶׁר עָשִׂית לְמַעַן יְלָדַיִךְ קַלִּים לְהִשָּׁבֵר.
נִבְצְרָה מִמֵּךְ לְהַשְׂבִּיעַ אֶת־כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ הָרְעֵבוֹת – אַף
הַאִם עַל־אֵלֶּה אֶבְרַח מִפָּנַיִךְ?
מָתוֹק לְעֵינַי שְׂחוֹק כִּיךְ רְוֵה הַיָּגוֹן.
יְקָרָה לְנַפְשִׁי אַהֲבָתֵךְ אֲשֶׁר לֹא תֵדְעִי לְמַלֵּא אַחֲרֶיהָ.
מִשַּׁדֵּךְ הֵינַקְתְּנוּ חַיִּים וְלֹא אַל־מָוֶת – וְלָכֵן כָּל־הַיָּמִים
עֵינַיִךְ פְּקוּחוֹת עָלֵינוּ תָּמִיד.
זֶה־לָנוּ דוֹרוֹת אֲשֶׁר אַתְּ יוֹצֶרֶת בַּצֶּבַע וּבַזִּמְרָה – אַךְ אֶת־
שָׁמַיִךְ לֹא בָנִית עוֹד, וְרַק אֶת־דְּמוּת תַּבְנִיתָם הַכֵּהָה עָשִׂית.
עַל־פְּנֵי יְצוּרַיִךְ כְּלִילֵי הַיֹּפִי רוֹבֵץ עֲנַן דְּמָעוֹת.
אֶשְׁפְּכָה־נָא אֶת־שִׁירַי אֶל־תּוֹךְ לִבֵּךְ הַמַּחֲרִישׁ, אֶמְסְךְ־נָא אֶת־
אַהֲבָתִי עִם־אַהֲבָתֵךְ.
הִנְנִי וְאֶעֶבְדֵךְ מִדֵּי־אֶעֱשֶׂה אֶת־עֲבוֹדָתִי אָנִי.
רָאִיתִי אֶת־פָּנַיִךְ הָעֲנֻגִּים וַאֲנִי אוֹהֵב אֶת־עֲפָרֵךְ הַקֹּדֵר,
הוֹי אִמִּי־אֲדָמָה!

עָד

בְּאַרְמוֹן הָעוֹלָם עַל־פְּנֵי הַיְרִיעָה הָאַחַת שׁוֹכֵן עָלֵה הֶחָצִיר
הַדַּל עִם־קַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְעִם־כּוֹכְבֵי הַלַּיְלָה יַחְדָּו.
כְּכֹה גַּם־שִׁירַי מָעוֹן לָהֶם בְּלֵב הָעוֹלָם עִם־רִנַּת הָעָבִים
וְהַיְּעָרוֹת יַחְדָּו.
וְרַק אַתָּה, אִישׁ הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב, אֵין חֵלֶק לְהוֹנְךָ עִם־זְהַב
הַשֶּׁמֶשׁ הַנּוֹצֵץ בְּעַנְוַת גָּדְלוֹ וְעִם־זִיו הַיָּרֵחַ הֶעָנֹג וְהַהֹזֶה.

בִּרְכַּת הַשָּׁמַיִם הַחוֹבֶקֶת אֶת־כָּל־הַיְקוּם עָלָיו לֹא תְּחֹפֵּף,
וּבְבוֹא הַמָּוֶת – וְחָוַר וְהִלְבִּין וְהִתְפּוֹרֵר לְאָבָק.

עה

בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה צָעַק הַהוֹלֵךְ לִהְיוֹת נָזִיר וַיֹּאמַר:
„הִנֵּה בָא מוֹעֵד לִי לַעֲזוֹב אֶת־בֵּיתִי וְלָלֶכֶת לְבַקֵּשׁ אֶת־אֱלֹהִים. אוֹי לִי, מִי־זֶה נָסַךְ עָלַי רוּחַ עִוְעִים וַיְעַכְּבֵנִי פֹּה עַד־הַיּוֹם הַזֶּה?"

וֵאלֹהִים עָנָה בְקוֹל דְּמָמָה: „אָנֹכִי" – אַךְ אָזְנֵי הָאִישׁ כָּבְדוּ מִשְּׁמֹעַ.
וְאִשְׁתּוֹ שָׁכְבָה בִּפְאַת הַמִּטָּה וּבִזְרוֹעוֹתֶיהָ יֶלֶד יָשֵׁן – וַתִּישַׁן בְּשָׁלוֹם גַּם־הִיא.
וְהָאִישׁ אָמַר: „מִי־זֶה הִשְׁלָה אֶת־נַפְשִׁי עַד־כֹּה?"
וְהַקּוֹל עָנָה גַּם־הַפַּעַם: „אָנֹכִי – הָאֱלֹהִים", וְהוּא לֹא שָׁמֵעַ.
וְהַיֶּלֶד נָתַן פִּתְאֹם קוֹל בְּכִי בַּחֲלוֹמוֹ וַיִּתְרַפֵּק עַל־אִמּוֹ.
וֵאלֹהִים פָּקַד וַיֹּאמַר: „רַב לְךָ, פֶּתִי, אַל־תַּעֲזוֹב אֶת־בֵּיתֶךָ" – וְהוּא לֹא שָׁמַע גַּם־הַפָּעַם.
וֵאלֹהִים נֶאֱנַח וַיִּתְעַבֵּר: „לָמָּה־זֶּה יֵלֵךְ עַבְדִּי לְבַקֵּשׁ אוֹתִי – וְאוֹתִי יַעֲזוֹב?"

עו

בַּשּׁוּק לִפְנֵי הַמִּקְדָּשׁ הָלַךְ מִסְחַר הָרוֹכְלִים הָלֹךְ וָרָב. כָּל־הַיּוֹם מֵאָז הַבֹּקֶר יָרַד הַגֶּשֶׁם וְהַיּוֹם יָרַד אֶל־קִצּוֹ.

וּכְשִׂמְחַת כָּל־הֶהָמוֹן גְּדֹלָה שִׂמְחַת נַעֲרָה קְטַנָּה, כִּי קָנְתָה לָהּ בַּאֲגוֹרָה חָלִיל עָשׂוּי עֲלֵה תָמָר.

וַיְהִי קוֹל צְלִיל הֶחָלִיל עוֹלֶה עַל־קוֹל כָּל־שָׁאוֹן וְכָל־צְחוֹק מִסָּבִיב.

וְהָמוֹן עָם אֲשֶׁר קֵץ אֵין־לוֹ הִתְלַקֵּט וַיֶּהְדּוֹף אִישׁ אֶת־אָחִיו.

הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה טִיט, הַנָּהָר הִשְׁתַּפֵּךְ עַל־גְּדוֹתָיו, וְהַשָּׂדוֹת נָזְלוּ מַיִם מִפְּנֵי הַגֶּשֶׁם אֲשֶׁר אֵין לוֹ אַחֲרִית.

וּמִתּוּגַת כָּל־הֶהָמוֹן גְּדֹלָה תּוּגַת נַעַר קָטָן: – לֹא הָיְתָה לוֹ אֲגוֹרָה לִקְנוֹת־לוֹ מַקֵּל צָבוּעַ.

וְעֵינָיו הַמִּתְאַוּוֹת הִבִּיטוּ אֶל־הַחֲנוּת – וְכָל־הֶהָמוֹן הַשּׁוֹקֵק הִתְעַצֵּב כְּהָאֹם מֵרֹב חֶמְלָה.

עז

הָעוֹבֵד וְאִשְׁתּוֹ הַבָּאִים מִן־הַמַּעֲרָב חָפְרוּ בָאֲדָמָה וַיִּלְבְּנוּ לְבֵנִים לִהְיוֹת לָהֶם לְתַנּוּר.

וְאֶל־חוֹף הַנַּחַל בָּאָה בִתָּם הַקְּטַנָּה, לִמְרוֹק וְלִשְׁטוֹף בַּמַּיִם אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַמַּחֲבוֹת אֲשֶׁר הֵבִיאָה – וְאֵין קֵץ לַמְּלָאכָה.

וְאָחִיהָ הַקָּטָן הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ בְּכָל־אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, קָדְקֹד רֹאשׁוֹ גָּלוּחַ וּבְשָׂרוֹ חָשׂוּף וְאָדֹם וּמְכֻסֶּה בַבִּצָּה, וְהוּא מְחַכֶּה בְּאֹרֶךְ רוּחַ עַל־פְּנֵי הַסּוֹלְלָה הַנִּשָּׂאָה לְכָל־אֲשֶׁר תְּצַוֶּנּוּ.

וְהִיא שָׁבָה הַבַּיְתָה וְהַכַּד הַמְּלֵאָה מִתְנוֹדֶדֶת עַל־קָדְקֳדָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ תִּשָּׂא אֶת־סִיר הַנְּחֹשֶׁת הַנּוֹצֶצֶת וּבִימִינָהּ תְּנַהֵג אֶת־

הַיֶּלֶד – כִּי הִיא הַשִּׁפְחָה הַקְּטַנָּה הָעוֹזֶרֶת לְאִמָּהּ, וְהִיא מְהַלֶּכֶת בְּתָמִים וּבְכֹבֶד לֵב מִסֵּבֶל דְּאָגָה לַהֲלִיכוֹת הַבָּיִת.

וּבְאַחַד הַיָּמִים רָאִיתִי אֶת־הַנַּעַר הֶעָרֹם הַזֶּה יוֹשֵׁב וְרַגְלָיו שְׁלוּחוֹת מִלְּפָנָיו עַל־הָאָרֶץ.

וּבְתוֹךְ הַמַּיִם יוֹשֶׁבֶת אֲחוֹתוֹ וּמְמָרֶקֶת בִּמְלֹא כַף עָפָר סִיר לִשְׁתִיָּה וּמְהַפֶּכֶת אוֹתָהּ מֵעֵבֶר אֶל־עֵבֶר.

וְשֶׂה רַכַּת שֵׂעָר עָמְדָה קְרוֹבָה לָהֶם וַתְּלַחֵךְ אֶת־הָעֵשֶׂב אֲשֶׁר עַל־חוֹף הַנָּהָר.

וּמְעַט מְעַט בָּאָה הַשֶּׂה עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הַנַּעַר יוֹשֵׁב שָׁם וַתִּגְעֶה פִּתְאֹם בְּקוֹל גָּדוֹל – וַיִּתְחַלְחַל הַיֶּלֶד וַיִּצְעָק.

וַאֲחוֹתוֹ עָזְבָה אֶת־הַסִּיר הַמְמֹרָקָה וַתָּרָץ וַתָּבֹא.

וְאֶת־אָחִיהָ הֵרִימָה בְיָדָהּ הָאַחַת וְאֶת־הַשֶּׂה בַשֵּׁנִית וַתְּחַלֵּק אֶת־נְדִיבוֹת אַהֲבָתָהּ בֵּין־שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וַתְּקַשֵּׁר בְּקֶשֶׁר אַהֲבָה אֶת־הַחַיָּה עִם־הָאָדָם יָחַד.

עח

הִנֵּה יוֹם סִיוָן. צָהֳרֵי הַיּוֹם הַלֹּהֵט אָרְכוּ כִּמְעַט בְּאֵין קֵץ. הָאֲדָמָה הַנֶּחֱרָבָה נִבְקְעָה מִצָּמָא בְּלַהַט הַחֹם.

פִּתְאֹם וָאֶשְׁמַע מֵעַל שְׂפַת הַנַּחַל קוֹל קוֹרֵא: „בֹּא, מַחְמַדִּי!"

סָגַרְתִּי אֶת־סִפְרִי וָאֶפְתַּח אֶת־הַחַלּוֹן וָאַבִּיט הַחוּצָה.

אָז רָאִיתִי וְהִנֵּה שׁוֹר פַּר עָצוּם מְאֹד עוֹמֵד עַל־שְׂפַת הַנַּחַל, עוֹרוֹ מְכֻסֶּה בַּבִּצָּה וְעֵינָיו טוֹבוֹת וְרַכּוֹת, וְנַעַר נִצָּב בַּמַּיִם עַד לְבִרְכָּיו וְקוֹרֵא לוֹ לָבוֹא גַּם־הוּא לִרְחוֹץ.

שָׂחַקְתִּי מֵרֹב טוֹב וָאָחוּשׁ כְּמוֹ מַגַּע יָד מָתוֹק בְּתוֹךְ לִבִּי

עט

רַבּוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֶת־הַגְּ‍ֹל הַנִּסְתָּר אֲשֶׁר שָׁם יָשׁוּב הָאָדָם וְיִתְוַדַּע אֶל־הַחַיָּה אֲשֶׁר לָשׁוֹן אֵין־לָהּ לְדַבֵּר.

אַיֵּה גַן הָעֵדֶן הַקַּדְמוֹנִי מִקֶּרֶב יְמוֹת תֵּבֵל הָרְחוֹקִים אֲשֶׁר־שָׁם עָבְרָה הַמְּסִלָּה הַיְשָׁרָה לָלֶכֶת בָּהּ לֵב אִישׁ אֶל־לֵב רֵעֵהוּ?

עִקְּבוֹת צַעֲדֵיהֶם תָּמִיד לֹא נִמְחוּ עוֹד מִשָּׁם אִם־כִּי בְרִית קִרְבָתָם יַחְדָּו נִשְׁכְּחָה בְּרִבּוֹת הַיָּמִים.

וְרַק לִפְעָמִים וְהִנֵּה זִכְרוֹן קְדוּמִים סָתוּם מִתְעוֹרֵר פִּתְאֹם, וְהָיָה כִנְגִינָה בְּאֵין מִלִּים, וְהַחַיָּה מַבִּיטָה אֶל־פְּנֵי הָאָדָם בֶּאֱמוּנָה עֲנֻגָּה, וְהָאָדָם מַבִּיט אֶל־עֵינֶיהָ בְּאַהֲבַת חֶדְוָה.

וְהָיוּ כִּשְׁנֵי רֵעִים לְבוּשֵׁי מַסְוֶה אֲשֶׁר יַכִּירוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו מִתַּחַת לָאֵפֶר.

פ

הוֹי אִשָּׁה יָפָה! הֵן לֹא יִבָּצֵר מִמֵּךְ לִשְׁלוֹל בְּמַבַּט עֵינַיִם אֶחָד אֶת־אוֹצְרוֹת כָּל־הַשִּׁירִים גַּם־יַחַד אֲשֶׁר בְּנִבְלֵי כָּל־הַמְשׁוֹרְרִים.

וְרַק כִּי אֲטוּמוֹת אָזְנַיִךְ מִשְּׁמֹעַ תְּהִלּוֹת – לָכֵן הִנְנִי אֵלַיִךְ וַאֲהַלְלֵךְ עַל־זֹאת.

לֹא יִבָּצֵר מִמֵּךְ לְהַשְׁכִּין לַעֲפַר רַגְלַיִךְ אֶת־רָאשֵׁי הַגֵּאִים מִכָּל בְּנֵי־הָאָדָם.

וְרַק כִּי אָהֲבָה נַפְשֵׁךְ אֶת־הָעֲנָוִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם שֵׁם וּבָם תִּבְחֲרִי לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהֶם – לָכֵן הִנְנִי אֵלַיִךְ וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לָךְ עַל־זֹאת.

לֹא יִבְצֵר מִמְּךָ לִשְׁלוֹחַ אֶת־יָדֶיךָ הַיָּפוֹת לְבַעֲבוּר הוֹסִיף בְּמַגָּע אֶחָד פְּאֵר חָדָשׁ גַּם עַל־תִּפְאֶרֶת מְלָכִים.

וְרַק כִּי אַחֶרֶת תַּעֲשִׂי בָהֶן, כִּי אֶת־הָאָבָק תַּעֲבִירִי וּלְמִשְׁעִי תְטַהֲרִי אֶת־מִשְׁכָּנֵךְ הַנָּאוֶה – לָכֵן מָלֵא לִבִּי כָבוֹד לְזִכְרֵךְ.

פא

לָמָּה־זֶּה תְדַבֵּר בְּאָזְנֵי חֶרֶשׁ, הוֹי מוֹתִי, מוֹתִי?

כַּאֲשֶׁר יוֹרִידוּ הַפְּרָחִים אֶת־רֹאשָׁם בָּעֶרֶב, וְהַבָּקָר יָשׁוּב לְרִפְתּוֹ, אָז תָּבוֹא אֵלַי כְּמִתְגַּנֵּב וּתְדַבֵּר אֵלַי דְּבָרִים אֲשֶׁר־לֹא אָבִין.

הַאִם לְאָרְשֵׂנִי־לְךָ אַתָּה בָא וּלְצוֹדְדֵנִי בְּיֵין הַתַּרְעֵלָה אֲשֶׁר לִלְחָשֶׁיךָ הַחֲרִישִׁים וּנְשִׁיקוֹתֶיךָ הַקָּרוֹת, הוֹי מוֹתִי, מוֹתִי?

הַאִם לֹא יִהְיֶה חַג חֲתֻנָּתֵנוּ גָּדוֹל וְנֶהְדָּר?

הַאִם לְתַלְתַּלֵּי שְׂעָרְךָ הָאֲדַמְדַּמִּים לֹא תַעֲנוֹד עֲטֶרֶת פְּרָחִים?

וְאִם לֹא יִהְיֶה אִישׁ לָלֶכֶת לְפָנֶיךָ וְלָשֵׂאת אֶת־דִּגְלְךָ, וְאִם לֹא יֵהָפֵךְ הַלַּיְלָה לְאֵשׁ נֹגַהּ מֵאוֹר לַפִּידֶיךָ הָאֲדֻמִּים, הוֹי מוֹתִי, מוֹתִי?

בֹּא עִם־צִלְצְלֵי פַּעֲמוֹנֵי הַקּוֹנְכָה אֲשֶׁר־לְךָ. בֹּא בְּלֵיל אֵין־שֵׁנָה.

הַעֲטֵה עָלַי אַדֶּרֶת אַרְגָּמָן, לְחַץ אֶת־יָדִי וְקָחֵנִי עִמְּךָ.

תְּהִי מֶרְכַּבְתְּךָ נְכוֹנָה בְּפֶתַח בֵּיתִי וְצָהֲלוּ סוּסֶיךָ מִקֹּצֶר רוּחַ.

הָרֵם אֶת־צְעִיפִי וְהַבֵּט אֶל־פָּנַי בְּגַאֲוָה, הוֹי מוֹתִי, מוֹתִי!

פב

בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְעָלֵינוּ לְשַׂחֵק אֶת־שְׂחוֹק הַמָּוֶת – אֲנִי וְכַלָּתִי.

הַלַּיְלָה שָׁחוֹר, הֶעָבִים בַּשָּׁמַיִם חֲלִיפוֹת לְרוּחָם בְּכָל־רֶגַע,

וְהַגַּלִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִתְהוֹלְלִים.

עָזַבְנוּ אֶת־מִטַּת חֲלוֹמוֹתֵינוּ, פָּתַחְנוּ אֶת־הַדֶּלֶת לִרְוָחָה

וַיֵּצֵאנוּ – אֲנִי וְכַלָּתִי.

וְהָרוּחַ נְשָׁאַתְנוּ, וְהַסְּעָרָה טִלְטְלַתְנוּ לְאָחוֹר טַלְטֵלָה

גְדוֹלָה.

וְכַלָּתִי נִתְּרָה מִמְּקוֹמָהּ בְּיִרְאָה וּבְשָׂשׂוֹן, וַתֶּחֱרַד אֵלַי

וַתִּתְרַפֵּק עַל־לִבִּי.

אָז הָיִיתִי עֶבֶד לְרֹב שַׁעֲשֻׁעֶיהָ.

מִן־הַפְּרָחִים עָשִׂיתִי לָהּ מִטָּה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגַרְתִּי אַחֲרֶיהָ,

לִמְנוֹעַ מֵעֵינֶיהָ כָּל־אוֹר עָז.

וְאֶת־שְׂפָתֶיהָ נָשַׁקְתִּי בְנַחַת וְעַל־אָזְנָהּ דִּבַּרְתִּי חָרֶשׁ –

וַתְּהִי כִּישֵׁנָה שְׁנַת יְגֵעִים.

וְרוּחָהּ מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי תְהוֹמוֹת אֵין־גְּבוּל אֲשֶׁר לְהוֹלֵלוֹת

וְתַעֲנוּגוֹת.

לֹא עָנְתָה בִנְגוֹעַ יָדִי אֵלֶיהָ וְלֹא יָכְלוּ שִׁירַי לְהַעִירֶנָּה.

בַּלַּיְלָה הַהוּא וְקוֹלוֹת סְעָרָה נִשְּׂאוּ אֵלֵינוּ מֵעַרְבוֹת

הַמִּדְבָּר.

נִבְהֲלָה כַלָּתִי וַתֵּחָרֵד מִשְּׁנָתָהּ, הֶחֱזִיקָה בְיָדִי וַתֵּלֵךְ.

וְשַׂעֲרוֹת רֹאשָׁהּ מִתְעוֹפְפוֹת בָּרוּחַ, צְעִיפָהּ מִתְנוֹסֵס,

וּמִקְלְעוֹת הַפְּרָחִים מִתְנוֹדְדוֹת עַל־לִבָּהּ.

טַלְטֵלַת הַמָּוֶת טִלְטַלְתָּהּ אֱלֵי־חַיִּים.

וַאֲנַחְנוּ יוֹשְׁבִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וְלֵב אֶל־לֵב – אֲנִי וְכַלָּתִי.

פג

בְּמוֹרַד הַגִּבְעָה שָׁכְנָה הַנַּעֲרָה, בִּקְצֵה שְׂדֵה הַחִטָּה אֲשֶׁר עִם־הַמַּעְיָן, וְהַמַּעְיָן מְפַכֶּה בְצַהֲלַת זָהֳרוֹ בֵּין הַצְּלָלִים הַכְּבֵדִים אֲשֶׁר לְעֵצִים קַדְמוֹנִים. וְהַנָּשִׁים בָּאוֹת עַד־הֲלוֹם לְמַלְּאוֹת אֶת־צַפַּחוֹתֵיהֶן מַיִם, וְעוֹבְרֵי אֹרַח בָּאִים לָשֶׁבֶת לָנוּחַ שָׁם וּלְדַבֵּר אִישׁ עִם־רֵעֵהוּ. וַתְּהִי הַנַּעֲרָה עוֹשָׂה אֶת־מְלַאכְתָּהּ יוֹם יוֹם וִישֵׁנָה לְקוֹל הֲמוֹת זִרְמַת הַמַּעְיָן.

וַיְהִי בְּעֶרֶב יוֹם וְאִישׁ נָכְרִי יָרַד לָבוֹא מִן־הַפִּסְגָּה הַשְּׁכוּנָה בָעָבִים, וְתַלְתַּלֵּי רֹאשׁוֹ הִתְפַּתְּלוּ כִּנְחָשִׁים יְשֵׁנִים. וַאֲנַחְנוּ הִשְׁתּוֹמַמְנוּ וַנִּשְׁאַל: „מִי אַתָּה?" וְהוּא לֹא עָנָה דָבָר, זוּלָתִי יָשַׁב עַל־יַד הַמַּעְיָן הַמְפַכֶּה וַיַּבֵּט מַחֲרִישׁ אֶל־הַסֻּכָּה אֲשֶׁר שָׁם יָשְׁבָה. אָז חָרַד לִבֵּנוּ מִפַּחַד וְלֹא שַׁבְנוּ הַבַּיְתָה עַד־אִם יָרַד הַלָּיְלָה.

וְכַאֲשֶׁר הֵאִיר הַבֹּקֶר וְהַנָּשִׁים בָּאוּ לִשְׁאֹב מַיִם מִן־הַמַּעְיָן אֲשֶׁר עִם־עֲצֵי הַדֵּיאוֹדָר וַתִּרְאֶינָה וְהִנֵּה דֶּלֶת סֻכָּתָהּ פְּתוּחָה, רַק קוֹלָהּ לֹא נִשְׁמָע. אָנָה פָּנוּ פָּנֶיהָ הַמְשַׂחֲקוֹת? – הַצַּפַּחַת הָרֵיקָה רֹבְצָה עַל־הָאָרֶץ וּמְנוֹרָתָהּ אֲשֶׁר בָּעֲרָה אִשָּׁהּ עַד־לָאַחֲרִית הוּטְלָה הַצִּדָּה. לֹא יָדַע אִישׁ לְאָן נָסָה בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַשַּׁחַר – וְגַם הַנָּכְרִי חָלָף.

בְּחֹדֶשׁ סִיוָן עָצַם הַשֶּׁמֶשׁ מְאֹד וְנָמַס הַשֶּׁלֶג – וַאֲנַחְנוּ יָשַׁבְנוּ עַל־הַמַּעְיָן וַנֵּבְךְּ. אָז שָׁאַלְנוּ בְלִבֵּנוּ לֵאמֹר: „הֲיֵשׁ מַעְיָן גַּם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר הִיא שָׁם, לְבַעֲבוּר תּוּכַל לְמַלֵּא אֶת־כֵּלֶיהָ מַיִם לִצְמָאָה בִּימֵי הַחֹם הָאֵלֶּה?" וְאִישׁ אֶת־אָחִיו שָׁאַל בִּדְאָגָה: „הֲיֵשׁ אֶרֶץ גַּם מִחוּץ לַגְּבָעוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יוֹשְׁבִים עֲלֵיהֶן פֹּה?"

וְלַיְלָה בָּא בַקַּיִץ, מִן־הַדָּרוֹם נָפַח הָרוּחַ, וַאֲנִי יוֹשֵׁב בִּמְעוֹנָהּ הֶעָזוּב אֲשֶׁר־שָׁם מְנוֹרָתָהּ וְאוֹר אֵין בָּהּ. וּפִתְאֹם וְהִנֵּה נֶעֶלְמוּ הַגְּבָעוֹת מִנֶּגֶד עֵינַי, וַיְהִי כְּמוֹ־יְרִיעוֹת אֲשֶׁר נֶעְתְּקוּ לְאָחוֹר. „הַאִם לֹא הִיא הַהוֹלֶכֶת שָׁם? – מַה־שְּׁלוֹמֵךְ, הַיַּלְדָּה? הֲשָׁלוֹם לָךְ? אֲבָל אֵיךְ תֵּשְׁבִי בַחוּץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם? רָזִי לִי וְגַם מַעְיָנֵנוּ זֶה אֵין־לָךְ שָׁם לִשְׁבּוֹר אֶת־צִמְאוֹנֵךְ".

„גַּם־פֹּה שָׁמַיִם כְּשָׁמֶיךָ", עָנְתָה, „וְרַק אֲשֶׁר חָפְשִׁים הֵם מִגְּבוּלוֹת גְּבָעוֹת. גַּם־פֹּה מַעְיָן כְּמַעְיָנְךָ, וְרַק אֲשֶׁר יִשְׁתַּפֵּךְ אֱלֵי־נַחַל. וְגַם־אֶרֶץ פֹּה, וְרַק אֲשֶׁר רְחָבָה הִיא כְמִדְבָּר". „כֵּן", אָמַרְתִּי וָאֶאֱנַח, „הַכֹּל שָׁם, וְרַק אֲשֶׁר אָנֹכִי אֵינֶנִּי שָׁם". וְהִיא שָׂחֲקָה בְעֶצֶב וַתֹּאמַר: „בְּתוֹךְ לִבִּי אָתָּה". וַאֲנִי הֱקִיצוֹתִי וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל הֶמְלַּת הַמַּעְיָן וְאֶת־הֶמוֹת הַדִּיאוֹדְרִים בַּלָּיְלָה.

פד

עַל־פְּנֵי שְׂדוֹת הָאֹרֶז הַיְרוֹקִים וְהַצְּהֻבִּים עָפוּ צִלְלֵי עָבֵי הַסְּתָו וְהַשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹקַעַת רוֹדֶפֶת אוֹתָם.

הַדְּבוֹרִים שָׁכְחוּ לִינוֹק אֶת־דִּבְשָׁן וַתְּעוּפֶינָה שְׁכוּרוֹת אוֹר וַתְּהִימֶנָּה.

הָאֲוָזִים אֲשֶׁר בְּאִיֵּי הַנַּחַל רָעֲשׁוּ מֵרֹב צָהֳלָה עַד־בִּלְתִּי תַכְלִית.

אַל־נָא, אָחִי, אַל־נָא נֵלֵךְ בַּבֹּקֶר הַזֶּה הַבַּיְתָה, וְאִישׁ אַל־יֵלֵךְ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה.

הָבָה נִשְׂתָּעֵר עַל־תְּכֵלֶת הַשָּׁמַיִם וְנַחְטְפֶנָּה לָנוּ בְּחָזְקָה, הָבָה נִקַּח לָנוּ אֶת־מְלֹא רֹחַב כָּל־הַיְקוּם בִּסְעָרָה!

עַל־כַּנְפֵי הָרוּחַ מְרַחֵף שְׂחוֹק צָהֳלָה כְּקֶצֶף מַיִם עַל־פְּנֵי מַבּוּעַ.

הָבָה, אָחִי, הָבָה נְבַלֶּה אֶת־הַבֹּקֶר הַזֶּה בְּשִׁירִים רֵיקִים!

פה

מִי־אַתָּה, הַקּוֹרֵא, אֲשֶׁר יִקְרָא אֶת־שִׁירַי מִקֵּץ מְאַת שָׁנָה?

נִבְצְרָה מִמֶּנִּי לִשְׁלוֹחַ אֵלֶיךָ אַף־פֶּרַח אֶחָד מִטּוּב הָאָבִיב אֲשֶׁר־לִי עַתָּה, וְאַף קַו־זָהָב אֶחָד לֹא אַסְגִּיר אֵלֶיךָ מִן־הֶעָבִים אֲשֶׁר־לִי פֹה.

פְּתַח־לְךָ אֶת־דַּלְתוֹתֶיךָ וְהַבֵּט עַל־סְבִיבֶךָ.

מִן־הַגַּן הַפּוֹרֵחַ אֲשֶׁר־לְךָ אֱסֹף אֵלֶיךָ זִכְרוֹנוֹת רֵיחַ פְּרָחִים אֲשֶׁר קָמְלוּ לִפְנֵי מְאַת שָׁנָה.

וְעִם־הַחֶדְוָה אֲשֶׁר לְלִבְּךָ לֹא יִבָּצֵר מֵעִמְּךָ לָחוּשׁ גַּם אֶת־הַחֶדְוָה אֲשֶׁר אֶת־שִׁירָהּ שָׁרָה בְּבֹקֶר אָבִיב אֶחָד וְאֶת־צְלִיל קוֹלָהּ שָׁלְחָה אֶל־מִחוּץ לִמְאַת שָׁנָה.

שירים

ד. שמעונוביץ

נְדֻדִים

I

הוֹי בֹּקֶר הַקַּיִץ, הוֹי בֹּקֶר רַךְ־עֶצֶב!
הָרוּחוֹת מְנַשְּׁבוֹת, הַשַּׁחַק מְעֻנָּן,
וּכְבוּשָׁה וְקַלָּה נְשִׁיבַת הָרוּחוֹת;
רַק שִׂיחַ הַוְּרָדִים יָנוּעַ.
עִם שַׁחַר נִתְצַלֵּף אֲגֻדַּת קַרְנַיִם
מַזְהִירוֹת וְחַמּוֹת עַל עֵינַי,
וָאִיקָץ. וְהִנֵּה הַשַּׁחַר
וּנְגֹהוֹת, מַעְיָנִים מַעְיָנִים,
נִשְׁפָּכִים עַל מֶרְחֲבֵי אָרֶץ.
הָה, כָּפוּף הַשֶּׁכֶם וּבִלְבָּבִי מוּעָקָה,
וְכָבֵד, הַשַּׁחַר, זְהַב אוֹצְרוֹתֶיךָ
מִשְּׂאֵתוֹ עַל כִּתְפֵי הַלֵּאוֹת,
וָאֲלֶט אֶת פָּנַי בַּכָּר וָאֵרָדַם,
וּבִלְבָּבִי מוּעָקַת עוֹפֶרֶת...
אַךְ קוֹסְמִים־חֲלוֹמוֹת בִּשְׁנָתִי לִי קָסְמוּ,
הֶעֱבִירוּ לְפָנַי אֶת יָמַי,

מִדְבָּרֵי עִם הָרֵי הַנְּשַׁמִּים.
וְאִיקָץ – וּבִלְבִּי לֹא נֵטֶל עוֹפֶרֶת,
רַק עֶדְנַת הַיָּגוֹן הֶעָצוּר,
הַמַּפְרֶה אֶת שִׁמְמַת חַיַּי...
וְאִיקָץ – וְהִנֵּה לֹא בֹקֶר כְּבַד־זָהָב,
הַמּוֹנֶה אוֹצְרוֹתָיו בְּפַמְבִּי,
לֹא שֶׁמֶשׁ מַבְהִיקָה, פַּזְרָנִית אִי־צְנוּעָה,
מַצִּיגָה אֶת עָשְׁרָהּ לְרַאֲוָה,
אַךְ בֹּקֶר רַךְ־עֶצֶב, חֲרִישִׁי וּמְעֻנָּן –
וּכְבוּשָׁה וְקַלָּה נְשִׁיבַת הָרוּחוֹת...

II

בַּאֲפֵלַת בִּקְעָה קָרָה
יְחֻוַּר, יִדְעַךְ אָדָם שׁוֹשָׁן,
בְּנוֹת הַחֵן בְּאֶפֶס אַהֲבָה
יִשְׁקַע חָזָן, יִשַׁח רֹאשָׁן;
מִבְּלִי טֶרֶף חַי וּמְפַרְפֵּר
אַף תִּקְהֶינָה שִׁנֵּי לָבִיא:
עֵת אֶרְגַּע, עֵת אָנוּחַ,
יִכְבֶּה חֶרֶשׁ נֵר לְבָבִי...

לֹא יְחַדֵּשׁ נֶשֶׁר נְעוּרָיו,
אִם כְּבָר נִמְרְטוּ אֶבְרוֹתָיו;
לִקְרַאת מָוֶת יִכּוֹן לָבִיא,
אִם כְּבָר נִתְּעוּ מְתַלְּעוֹתָיו.
אַךְ אִם גַּל לַסֶּלַע נִפָּץ,

שֵׁנִית עַלָּיו יָרוּץ שְׁבִילוֹ –
וּבִנְדוּדֵי אֶרֶץ רַבָּה
לִבִּי שֵׁנִית יִמְצָא גִילוֹ.

III

בַּחֲלוֹמִי וְשׁוֹכֵב אֲנִי בָאֳנִיָּה,
הָרָצָה אָרְחוֹת יַמִּים;
מִסָּבִיב לִי יוֹשְׁבִים אַף עוֹמְדִים צְפוּפִים
אֲנָשִׁים יְגֵעִים וְנִדְמִים.

אַךְ אֵיכָה אֶשְׁכַּב, וְיָשִׁישׁ עַתִּיק
שָׁם עוֹמֵד בְּלִי מָקוֹם לָשֶׁבֶת?
אַךְ אֵיכָה אָקוּם, וְעַל לִבִּי מֵעִיק
יָגוֹן אָפֵל כַּמָּוֶת?

מֵאַיִן הָאֹפֶל? מִתַּחַת לַגֶּשֶׁר
עָפָה הַסְּפִינָה כַּנֶּשֶׁר...
הוֹי, מָתַי יִכְלֶה וְנִגְלוּ שָׁמַיִם?..
אַךְ קֵצֶה אֵין לַגֶּשֶׁר!

אָכֵן: לֹא גֶשֶׁר, רַק תִּקְרַת הַסְּפִינָה
בֵּינִי וּבֵין שַׁחַק פִּלְאִי:
וְאָכֵן: כָּל־עוֹד אֶעֱשֶׂה בְדַרְכִּי,
אֶשָּׂא עִמִּי גַם כִּלְאִי.

IV

עָמוֹק־כֵּהֶה יְרַק הָעֵצִים,
עַרְבוֹת שְׁחָקִים כָּבְשׁוּ זִיוָן,
וַאֲנִי נִשְׁקָף מִן הַחַלּוֹן
וְאֶסְפּוֹג רֵיחַ גִּשְׁמֵי סִיוָן.

מִדֵּי אֶסְפּוֹג רֵיחַ גְּשָׁמִים,
יִשְׁקוֹט רוּחִי בִי הָרֹגֶז;
אֹרַח רֵיחַ בֹּקֶר אָבִיב,
רֵיחַ יָם אַרְכִיפֶּלַגּוֹס:

אָז הָאָבִיב זֶה רַק נָשַׁם
נְשִׁימָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה;
לֹא הִתְגַּלְּתָה עוֹד מַלְכוּתוֹ
בְּיִפְעָתָהּ וּבִגְאוֹנָהּ,

אַךְ כְּבָר יָצְאוּ צִירִים קַלִּים,
נָשְׂאוּ בְשׂוֹרַת הָאֲבִיבִים:
מִגְּי שְׁחָקִים כּוֹבְשֵׁי אוֹרָם
זַכִּים טִפְטְפוּ רְבִיבִים.

הִצְפִּין יָם בִּכְסוּת עֲרָפֶל
חַם וְכָחוֹל אִיֵּי סְלָעִים,
הַכֹּל נֶעְצַר וַיִּתְאַפֵּק
לִקְרַאת יִפְעַת יָמִים בָּאִים.

רַק לֹא יָכְלָה לְהִתְאַפֵּק
צִפּוֹר בּוֹדְדָה בִּמְעוּפָהּ,
וּמִתּוֹךְ עֲרָפֶל כָּחוֹל
אָזְנִי בָּחֲנָה אֶת צִפְצוּפָהּ.

סָחַף לִבִּי עַל כָּל גְּדוֹתָיו
זֶה הַצִּפְצוּף, זֶה הַבּוֹדֵד,
וְעִם צִפּוֹר יַמִּים נָדָה
שַׁרְתִּי גַּם אֲנִי, הַנּוֹדֵד,

V

אָהַבְתִּי הַגְּשָׁמִים הַדּוֹלְפִים בְּלִי הֶרֶף
מִבֹּקֶר הַקַּיִץ עַד עַתָּה.
כְּבָר פָּנָה יוֹם קַיִץ, כְּבָר זוֹחֵל הָעֶרֶב,
וְעֵינַי לַמֶּרְחָק נִבָּטָה.

לַמֶּרְחָק! לַמֶּרְחָק! לִי יִקְרְאוּ גְּשָׁמִים,
אֶת רֵיחַ אוֹקְיָנוֹס בָּם אָרַח...
הָה, חוֹלְפִים הַלֵּילוֹת וְחוֹלְפִים הַיָּמִים,
וְכִלְאִי מָה אָרַךְ, מָה אָרַךְ...

הָה, חָסְמוּ אֶת דַּרְכִּי גַּם עִבְרִים גַּם פְּלִשְׁתִּים,
וַתְּהִי כַּשּׁוּלַמִּית כִּדְלִילָה...
אִסְרוּנִי בְּמֶשִׁי, אִסְרוּנִי בְּפִשְׁתִּים,
אַךְ קְרוֹבִים נְדוּדֵי הַגִּילָה...

הֱיֵה נָא לִי בָרוּךְ, אוֹקְיָנוֹס שָׁב־זוֹעֵם,
לִגְאוֹנְךָ חֲלוֹמִי עִם שִׁירִי...
וּבָרוּךְ לִי תִהְיֶה כָּל גַּל זוֹעֵף־נוֹהֵם,
כָּל מִשְׁבָּר, כָּל סֶלַע עֲרִירִי...

לִתְעוֹת מָה אָהַבְתִּי עַל חֹפִים נְשַׁמִּים,
עֵת יִסְעֲרוּ, יֶהֱמוּ נַחֲשׁוֹלִים;
מַה יִּרְחַב לְבָבִי עֵת מֶרְחֲבֵי־יַמִּים
בִּנְאָקָה אַף שׁוֹקְעִים אַף עוֹלִים...

לוּ יִגְאוּ כִּי שִׁבְעָה מִשְׁבָּרִים עֲנָקִים,
מְזַעֲמִם בִּי פּוֹרְחוֹת רְנָנוֹת:
לוּ יִהְיוּ כַּלַּיְלָה עַל רָאשֵׁי הַשְּׁחָקִים,
מָה אָחֹג לִמְחוֹלוֹת אוֹקְיָנוֹס!..

וּבְרוּכִים הֱיוּ בָּתֵּי־יַיִן נֶאֱלָחִים,
הַזְּרוּעִים לְאֹרֶךְ הַחֹפִים!
אָהַבְתִּי בִמְחוֹלוֹת כִּי יֵצְאוּ מַלָּחִים
לִתְרוּעַת כִּנּוֹרוֹת וְתֻפִּים...

מַנְגִּינוֹת עַלִּיזוֹת, מַנְגִּינוֹת חֲצוּפוֹת
יָשִׁירוּ מַלָּחִים וּבְתוּלוֹת.
מְצַלְצְלוֹת כּוֹסוֹת, תְּעֻפְנָה מְגוּפוֹת
בֵּין תִּמְרוֹת הֶעָשָׁן הַכְּחוּלוֹת...

מַה־תַּחְשׁוֹף, הַכּוּשִׁי, שִׁנֶּיךָ הַלְּבָנוֹת?
מַה תִּנְהֹם, הַבְּרִיטִי, בְּחֵמָה?
אֵין זֹאת, כִּי יָשִׁירוּ! – לִפְנֵי הַצִּנְצָנוֹת
חֲבוּקִים מִתְנוֹדְדִים הֵמָּה...

הַגַּלִּים יֶהֱמָיוּ, יָנוֹצֵץ יֵין־פְּלָדוֹת,
תִּצְהַלְנָה מַנְגִּינוֹת הַשֵּׁכָר.
בֵּין אֵדֵי הַיַּיִן תִּפְרַחְנָה מוֹלָדוֹת
פִּי שִׁבְעָה יְקָרוֹת בַּנֵּכָר...

כָּל כַּנְפוֹת הָאָרֶץ פֹּה יַחַד נִקְבָּצוּ,
כָּל אֶרֶץ עִם שִׁירָהּ וְסַעֲרָהּ,
כְּפִיר נֶגֶב, דֹּב לָבָן פֹּה יַחַד יִרְבָּצוּ
עַל גְּבוּל קָרְחֵי צָפוֹן – סַהֲרָה.

אַף אִם גַּם חֲבוּקוֹת, תְּשַׁרְנָה נִפְרָדוֹת
כָּל אֶרֶץ אֶת שִׁירַת הַמְּכוֹרָה...
בֵּין אֵדֵי הַיַּיִן תִּפְרַחְנָה מוֹלָדוֹת
כְּיַלְדוּת רְחוֹקָה וּטְהוֹרָה...

לְרֵיחַ טַל יַלְדוּת כָּל נֶפֶשׁ רוֹעֶדֶת,
כָּל גַּב כָּפוּף, עַיִף יִזָּקֵף;
אֲנִי רַק לְבַדִּי בְּלִי שִׁירַת־מוֹלֶדֶת
לַמֶּרְחָק הָאָפֵל אֶשְׁקֹף...

– „מָה אַרְצְךָ, בּוֹדֵד, נָא לָנוּ הַגִּידָה
וְאֵי מִזֶּה עָם אַתָּה, פְּלוֹנִי ?
– עֲרָפֶל – הָרָזִים וּמֶרְחַק – הַחִידָה,
שָׁם אַרְצִי, שָׁם גִּילִי וִיגוֹנִי...

וְאַחַי בְּנֵי־עַמִּי הֵם רוּחוֹת וַעֲנָנוֹת
וְיַמִּים וְצִיּוֹת מִסְתּוֹרִין...
וְאֵל בּוֹרֵא מִדְבָּר וּבוֹרֵא אוֹקְיָנוֹס,
לוֹ אֶיֱכֹּד בִּנְגִינוֹת בְּנוֹת חוֹרִין...

VI

– „אֶל אַפְסֵי יַמִּים
וְאִיִּים רְחוֹקִים !" –
קוֹרְאוֹת לִי הַצַּמָּרוֹת
בְּנוֹעָן בָּרוּחַ,
עֵת הַשַּׁחַק מְעֻנָּן
וּמְמַשְׁמֵשׁ וּבָא הַסַּעַר ;
קוֹרְאוֹת לִי הַצַּמָּרוֹת
בְּעַד הַחַלּוֹנוֹת...

– אֶל אַפְסֵי יַמִּים
וְאִיִּים רְחוֹקִים –
וּמִשְׁפְּעַת צְלָלִים
הוֹלְכִים וּמַאֲפִילִים הַכְּתָלִים,
כְּתָלִים כְּחוּלִים שֶׁל חַדְרֵי הָרֵיק.

עָיֵף כִּמְרֻתָּק אֶל עַרְשִׂי
אַבִּיט בְּנוֹד הַצַּמָּרוֹת,
בְּשָׁאֳפָן רוֹמָה;
אַקְשִׁיב לַהֲמוֹת הָעֳפָאִים,
לַהֲמוֹת דְּמָם הַיָּרוֹק,
שֶׁהוֹרִיק פִּי שִׁבְעָה,
עַד הָפֵךְ אֹפֶל
מֵחֶרְדַּת סְעָרָה קְרוֹבָה,
מֵחֶדְוַת סְעָרָה קְרוֹבָה...

מִבַּעַד הַחַלּוֹנוֹת הַפְּתוּחִים,
מִמְּרוֹם עֲלִיָּתִי
אֶרְאֶה רַק הַצַּמָּרוֹת...
לֹא עוֹד מְחֻבָּרִים לַקַּרְקַע
הָעֵצִים עַתִּיקֵי הַיָּמִים,
לֹא גֶּזַע לָהֶם וְלֹא שֹׁרֶשׁ:
יֵשׁ רַק צַמָּרוֹת...

וּבְתֵת סוּפָה אֶת קוֹלָהּ,
תִּמָּרֶאנָה צַמָּרוֹת אֶל עָל
כַּעֲדַת צִפֳּרִים עֲנָקִים,
תִּרְעַשְׁנָה בְּאֵין־סוֹף מְרוֹמִים
בְּמֻטּוֹת כַּנְפֵיהֶן הַיְּרוּקוֹת
וְאוֹתִי, הֶעָיֵף, הָרָצוּץ,
מֵעֶרֶשׂ דְּוָי תְּנַתֵּקְנָה,

יַחַד עִמָּהֶן תִּשָּׂאנָה
אֶל אַפְסֵי יַמִּים
וְאִיִּים רְחוֹקִים...

VII

עֲמֻקִּים לְאֵין סוֹף וּגְלוּיִם
כְּהַיַּי
לִי נִגְלוּ שָׁמַיִם,
שְׁמֵי לַיְלָה בַּמִּדְבָּר,
עֵת פִּתְאֹם מִצִּנָּה
פָּקַחְתִּי אֶת עֵינַי...
מַה מּוֹשְׁכָה הַצִּיָּה,
מָה רַגְלַי עֲיֵפוֹת!
וְטַל עַל הָאָרֶץ
וּבְרַק הַכּוֹכָבִים
מַה טְּלוּל, מָה רַעֲנָן,
מֶה חַי וּמָה רוֹטֵט
בְּשַׁחַק הַצִּיָּה! —

עֲמֻקִּים לְאֵין סוֹף וּגְלוּיִם
כַּשַּׁחַק
נִגְלוּ לִי חַיַּי
בַּלַּיְלָה, בַּמִּדְבָּר,
עֵת פִּתְאֹם מִצִּנָּה
פָּקַחְתִּי אֶת עֵינָי.

הַאֻמְנָם מִצִּנָּה
מְרַטֵּט כֹּה גֵוִי
וּמְרַטְטָה נַפְשִׁי,
אוֹ אוּלַי מֵרִנָּה,
מֵרִנַּת רְגָשִׁים
יְשָׁנִים־חֲדָשִׁים,
מְסַעֲרֶת רְנָנִים
חֲבוּיִם, עֲמֻקִּים,
שֶׁהָיוּ רְתוּקִים
רֹב יָמִים, רֹב שָׁנִים,
עַד פָּרְצוּ בְּנֵי חוֹרִין
לְמֶרְחַב הַשְּׁמָמָה,
לְאֵין סוֹף הַדְּמָמָה?!

...הַצְּחוֹק? הָאֲנָחָה?
מִי שָׂחַק? מִי בָכָה?
מִי שָׁאַג? מִי לָחַשׁ?
הוֹי, אַרְיֵה! הוֹי, נָחָשׁ!
וְתוֹעִים הַצְּלִילִים
הַכְּמוּסִים, הַנִּפְלָאִים
מִנַּפְשִׁי לַשְּׁמָמָה,
מִשְּׁמָמָה לַנְּשָׁמָה...
דְּמִיָּה...
וְטַל עַל הַשְּׁמָמָה
וְטַל עַל הַנְּשָׁמָה
וּבְרַק הַכּוֹכָבִים

מָה רָטוֹב, מָה רַעֲנָן,
מֶה חַי וּמָה רוֹטֵט
בְּשַׂחַק הַצִּיָּה...

VIII

אֵיךְ אֶטְהַר? אֵיךְ אֶטְהָר?

לֹא אֵדַע – –
אֵיךְ אֶרְחַץ, אֶנָּקֶה
מֵחֶלְאַת הַיָּמִים,
וַאֲנִי כֹּה נִטְמֵאתִי...
הוֹי, חֶלְאַת הַיָּמִים!
עִם כָּל לְחִיצַת־יָדוֹ
שֶׁל חָבֵר וּמוֹדָע
דָּבַקְתְּ בִּי, הַחֶלְאָה...
וּמְה רוֹת וְזַכּוֹת
בִּנְשִׁיקוֹת לוֹהֲטוֹת
לִי אָצְלוּ חֶלְאָתָן
וְטָהֳרֵי חִלֵּלוּ...

אֵיךְ אֶטְהַר? אֵיךְ אֶטְהָר?

פָּתַחְתִּי לִרְוָחָה
חַלּוֹנוֹת אוּלַמִּי,
וָאֶקְרָא לַלַּיְלָה

הַקֹּר וְהָאֹפֶל:
– הוֹי בּוֹאָה, הַלַּיְלָה
הַקֹּר וְהָאֹפֶל,
וּשְׁטֹף לִי אֶת נַפְשִׁי
בְּחָשְׁכְּךָ הָרַעֲנָן,
הַמְּכַסֶּה מִשְׂחָקִים
וְזוֹרֵם מִתְּהוֹמוֹת,
וּמְאוּם בּוֹ לֹא דָבְקָה
מֵחֶלְאַת הַיָּמִים...

אֵיךְ אֶטְהַר? אֵיךְ אֶטְהָר?

דִּלַּגְתִּי הַחוּצָה
לַלַּיְלָה הָאֹפֶל,
וָאֶקְרָא לָרוּחוֹת
הַקָּרוֹת וְהוֹמוֹת:
– הוֹי בֹּאוּ, הָרוּחוֹת,
וְסַעֲרוּ, סַעֲרוּ,
וְצִנְפוּ אֶת נַפְשִׁי,
וְשָׂאוּהָ, שָׂאוּהָ
עַל אֶבְרוֹת חָפְשִׁיּוֹת,
עַל אֶבְרוֹת רְחוֹקוֹת
וּטְהוֹרוֹת וְחַפּוֹת
מֵחֶלְאַת הַיָּמִים...

אֵיךְ אֶטְהַר? אֵיךְ אֶטְהָר?

וָאָרוּץ דְּחוּף־יָגוֹן
אֶל שְׂפַת הָאוֹקְיָנוֹס,
וּלְחוּם־צִמְאוֹן־טֹהַר
בִּנְבָכָיו צָלַלְתִּי..
הַלַּיִל שְׁטָפַנִי
בְּחָשְׁכּוֹ הָרַעֲנָן,
הָרוּחוֹת נְשָׂאוּנִי
עַל אֶבְרוֹת רְחוֹקוֹת,
וְגַלִּים אֵיתָנִים
שְׁטָפוּנִי, סְחָפוּנִי
לְרֹחַב הָרָחוֹק
מֵחֶלְאַת הַיָּמִים...

וָאֶטְהָר.

IX

הֱיֵה לִי בָּרוּךְ, כִּסֵּא־הַבַּרְזֶל
מִן הַכְּרָךְ הַגָּדוֹל
עִם תְּשׁוּאוֹת שְׁוָקָיו
וְצַהֲלַת רְחוֹבוֹתָיו
שַׁבְתִּי שֵׁנִית אֵלֶיךָ,
אֹהֶל רָעוּעַ וְנָמוֹךְ,
אָהֳלִי הַבּוֹדֵד
בַּשָּׂדֶה.

בַּכְּרָךְ הַגָּדוֹל

יָשַׁבְתִּי בְּאוּלַמִּים מְפֹאָרִים

עַל כִּסְאוֹת מֶשִׁי רַכִּים,

וּמֵרֶגַע לְרֶגַע חָכַמְתִּי

לְמִשְׁמַע תּוֹרוֹת עֲמֻקּוֹת

וְדִבְרֵי חָכְמָה נַעֲלִים,

עַד כִּי מָלֵאתִי

חָכְמָה,

עַד כִּי נֶחֱלֵיתִי

מֵחָכְמָה,

וָאָקוּם וָאֶבְרַח עַל נַפְשִׁי,

וְכָל עוֹד בִּי נַפְשִׁי...

בָּרוּךְ הֱיֵה לִי, כִּסֵּא הַבַּרְזֶל!

הֵן רַבּוֹת עַד לְאֵין סְפֹר

חֲמֻדּוֹת אָהֳלֵי הַבּוֹדֵד:

מִבַּעַד פִּרְצֵי גַגּוֹ

אֶרְאֶה תְכֵלֶת שָׁמַיִם,

מִבַּעַד חֲרַכֵּי כְּתָלָיו

נִשְׁקָפִים לִי מֶרְחֲבֵי שָׂדוֹת;

עַל קַרְקָעוֹ שְׁטוּחִים

אֲלֻמּוֹת תֶּבֶן רַעֲנָן

וּפִרְחֵי דָגָן כְּחוּלִים

וְדִשְׁאֵי יָעַר.

לִבְנֶה יָרֵק עֳפָאִים

זָקוּף וּמִתְלַתְלֵּל כְּעֶלֶם

שׁוֹמֵר אֶת סִפּוֹ,
וּבַחֲלָלוֹ מְרַחֲפִים
פַּרְפָּרִים רְקוּמֵי כְנָפַיִם,
רַחֵף וּפָרֹץ הַחוּצָה
וְשׁוּב שֵׁנִית הָאֹהֱלָה,
מִתּוֹךְ זִמְזוּם יְדִידוּת,
כִּבְנֵי־בַיִת מִכְּבָר הַיָּמִים,
רֵעִים יָפִים וַחֲבִיבִים...
רַבּוֹת עַד לְאֵין סְפוֹר
חֲמֻדוֹת אָהֳלִי הַבּוֹדֵד;
גַּם סִיס בָּנָה קֵן לוֹ
עַל כַּרְכֹּב דַּלְתּוֹ,
שָׁכֵן עָלָיו וּמַרְנִין
מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב;
גַּם הַרְבֵּה יְשַׁעְשְׁעוּנִי
קַנֵּי חַרְסָה וּלְבָנָה
הַפּוֹרְצִים מִבְּעַד הַסְּדָקִים
בְּצָהֳרַיִם יוֹקְדִים־עֲלָפִים
וּבְלֵילוֹת טְלוּלִים־רֵיחָנִים..
אַךְ מִכָּל הַחֲמֻדוֹת
יָקַרְתָּ לִי אַתָּה,
כִּסֵּא בַּרְזִלִּי!

בְּאֹהֶל הַשָּׂדֶה הַבּוֹדֵד
עוֹמֵד כִּסֵּא הַבַּרְזֶל,
וְלֹא אֵדַע מִי הֱבִיאָהוּ.

בְּקֶרֶן זָוִית הוּא נֶחְבָּא,
וְקָרָה נוֹשֶׁבֶת מִמֶּנּוּ,
וּמִדֵּי שִׁבְתִּי עָלָיו,
הַצַּר וְהַקָּשֶׁה,
מַה זָּרִים, מוּזָרִים אָז לִי
כִּסְאוֹת הַמֶּשִׁי הָרַכִּים
בְּאוּלַמֵּי מִכְלוֹל מְפֹאָרִים...
אָז אֶזְכֹּר, כִּי לֹא לִי הִתְעַנֵּג
וְלֹא לִי רֹךְ וַעֲדָנִים
וְלֹא לִי לִטּוּפִים וְסִלְסוּלִים,
וְכִי לִי לָצֵאת לַדֶּרֶךְ,
דֶּרֶךְ גְּדוֹלָה וַאֲרֻכָּה
וְקָשָׁה וְקָרָה
כַּבַּרְזֶל...

הֱיֵה לִי בָרוּךְ, הַבַּרְזֶל!
בָּזוּי לִי עַד מָוֶת רֹךְ שֶׁקֶר
וְהֶבֶל לִי עֶדְנַת הַחֻלְשָׁה,
וְהִתְפַּנְּקוּת הָרִפְיוֹן לִי מְאוּסָה,
וְלֹא אֶסְבֹּל נִצְחוֹנוֹת מִבְּלִי קְרָבוֹת –
וְאֶת הַיָּם אֹהַב, כִּי יִסְעָר!

סַעֲרוּ, יַמִּים, סְעָרוּ!

וְאִם אֶזְכֶּה, עוֹד אֵדֵא עַל גַּבְּכֶם,
שַׁלִּיטְכֶם וְעַבְדְּכֶם כְּאֶחָד;

וְאִם תִּזְכּוּ, עוֹד תִּשְׁמְעוּ שִׁירִי
בְּרֹן יַחַד גַּלִּים וּרְעָמִים!
אַךְ אִם גַּם אֶכְבֶּה בְּלֹא יוֹמִי
בְּאֹהֶל שָׂדִי הַבּוֹדֵד, –
אָז יִצְנַח רֹאשִׁי הַנִּלְאֶה
עַל מִשְׁעַן כִּסֵּא בַּרְזִלִּי
בְּהוֹדָיָה עֲמֻקָּה וְאַחֲרוֹנָה
לָכֶם, הַקָּרִים וְהָעַזִּים,
לָכֶם, הַחֲסוֹנִים וְהָאֲמִתִּים,
אֲשֶׁר תְּלַקְקוּ חוּלוֹת בְּנַחַת
וּבְזַעַמְכֶם תְּפוֹרְרוּ צוּרִים...

X

בְּלַיְלָה זֶה מִפַּרְכְּסוֹת צַמָּרוֹת
בִּסְאוֹן יִסּוּרִים וּבִתְלוּנָה מָרָה:
הַשַּׁחַק אָפֵל, קְרוֹבָה כְּבָר הַסְּעָרָה,
וְהֵן לַגֶּזַע מְחֻבָּרוֹת.

בְּלַיְלָה זֶה נִשָּׂאִים גַּיְסוֹת עָבִים,
כִּסְפִינוֹת קְרָב הַטָּסוֹת כְּבוּיוֹת אוֹרִים
עַל עַרְבוֹת שְׁחָקִים דּוֹמְמִים וּשְׁחוֹרִים
בְּלִי נֹגַהּ סַהַר וְכוֹכָבִים.

בְּלַיְלָה זֶה כָּל דַּלְתוֹת בֵּיתִי פְּתוּחוֹת.
וּלְמִי אֲחַכֶּה? לֹא לְאָח וָרֵעַ –
וּלְמִי אֲצַפֶּה? לִבִּי לֹא יוֹדֵעַ –
בְּלַיְלָה זֶה, בִּנְשׁוֹב הָרוּחוֹת...

XI

עַתָּה אֵדַע כִּי לֹא אוּכַל,
לֹא עוֹד אוּכַל הִתְמַהְמֵהַּ:
דָּמִי קוֹפֵא, הוֹלְכוֹת רָפוֹת
דְּפִיקוֹת לִבִּי הַיָּגֵעַ,
לֹא עוֹד אוּכַל הִתְמַהְמֵהַּ.

שֶׁלֶג נוֹפֵל צַח וְטָהוֹר.
לֹא אֶתְמַהְמַהּ! אֲנִי הוֹלֵךְ
אֶל הַשָּׂדוֹת, זַכִּים, קָרִים,
אָחִי־חֹרֶף שָׁמָּה מוֹלֵךְ...
אֶל הַיְּעָרִים אֲנִי הוֹלֵךְ!

אַל תִּרְאוּנִי שֶׁחֲוַרְתִּי!
כֹּחִי שֵׁנִית יָשִׁיב יַעֲרִי;
אַל תִּרְאוּנִי שֶׁקָּדַרְתִּי:
שָׁם בַּמֶּרְחָב יָמוֹג צַעֲרִי.
כֹּחִי שֵׁנִית יָשִׁיב יַעֲרִי!

פֹּה נִשְׁמָתִי כִבְדַת־כְּנָף,
שָׁמָּה קַל יְהִי מְעוּפָהּ:
עַל מַרְבַדֵּי שְׁלָגִים טְהוֹרִים
חִישׁ תִּתְעוֹפֵף עִם הַסּוּפָה,
חָסוֹן, קַל יְהִי מְעוּפָהּ!

פּה הֲמִיתִי נוּגָה, רָפָה,
שָׁמָּה אֶשְׁאַג שַׁאֲגַת טֶרֶף,
עֵת בַּלֵּיל עַל עַרְבוֹת קֶרַח
אֵדֶא, עַז, עִם זְאֵבֵי עֶרֶב,
שָׁמָּה אֶשְׁאַג שַׁאֲגַת טֶרֶף!

אֲנִי הוֹלֵךְ! – הָהּ, אֵחַרְתִּי –
אֵין זֹאת, הִנְנִי גֹוֵעַ –
דָּמִי קוֹפֵא, הוֹלְכוֹת רָפוֹת
דְּפִיקוֹת לִבִּי הַיָּגֵעַ –
אֵין זֹאת, הִנְנִי גֹוֵעַ!

פְּתַח הַדְּלָתוֹת, קְרַע חַלּוֹנוֹת!
רֵד, הַשֶּׁלֶג, עַל מִשְׁכָּבִי!
מַהֵר שְׁקֵה לִי, חֹרֶף לָבָן,
שִׁיר לִי, סַעַר, דּוֹד־לְבָבִי,
רֵד, הַשֶּׁלֶג, עַל מִשְׁכָּבִי!

סַעַר, סַעַר! מַה מִּיַּעַר?
לוּ מַה לִּבִּי מִתְגַּעְגֵּעַ..
מַה מִּשָּׂדֶה? מַה מִּצִּיָּה?
סַפֵּר חִישׁ! אֲנִי גֹוֵעַ...
לֹא עוֹד אוּכַל הִתְמַהְמֵהַּ!

XII

מֵאֵילָן חַיַּי נוֹשְׁרִים יָמַי,
בָּרוּחַ יִדְאוּ אֵינָם נִרְאִים
וִירַפְּדוּ שְׁבִילִים וָאֳרָחוֹת,
בָּם שַׁרְתִּי שִׁירֵי הָעֲרִירִים...

וִירַפְּדוּ שְׁבִילִים וָאֳרָחוֹת
בֶּהָרִים, בְּקָעוֹת וּמִישׁוֹרִים,
בָּם נִקֵּשׁ דּוּמָם מַטֵּה נְדֵי
בְּלֵילוֹת־שְׁחוֹר וְשַׁחֲרֵי־אוֹרִים..

הוֹי עָלִים נוֹבְלִים, יָמִים נוֹשְׁרִים!
אֱלֵי־אָן בָּרוּחַ לֹא נִפְזַרְתֶּם?
אֲכָלְכֶם קֶרַח עַרְבוֹת צָפוֹן
וּבְצִיּוֹת לַהַב חֲמַרְמַרְתֶּם.

סְחָפוּכֶם פַּלְגֵי אָבִיב שָׂשִׂים,
סְחָבוּכֶם גַּלֵּי־בָצִיר כְּבֵדִים;
בִּנְגֹהוֹת זִיו נְשָׂאתֶם קַלִּים
וַתִּתְעוּ, אוֹבְדֵי שְׁבִיל, בָּאֵדִים.

הוֹי יָמִים נוֹבְלִים, עָלִים נוֹשְׁרִים!
אֵי עַיִן תֶּחֱזֶה כְּמִישַׁת זְהַבְכֶם?
אַף אַיֵּה נִיר מִלְּשַׁדְכֶם דָּשֵׁן?
אַף אַיֵּה צִיץ שֶׁצָּץ מֵרִקְבְכֶם?

מֵאִילָן חַיַּי נוֹשְׁרִים יָמַי,
בָּרוּחַ יִדְאוּ אֵינָם נִרְאִים,
רַק אֶת רִשְׁרוּשָׁם אֶבְחַן חֶרֶשׁ
בֵּין דַּפֵּי שִׁירֵי הָעֲרִירִים.

1917

יעקב לרנר

פִּיחַ־פִּיחַ

(מַסָּע בְּרַכֶּבֶת)

I

פִּיחַ, פִּיחַ... מִי מֵגִיחַ? —
הוּא הַנָּחָשׁ הַבָּרִיחַ
דּוֹרֵךְ עֹז וְשׁוֹאֵף חֵמָה
דֶּרֶךְ גַּיְא וְדֶרֶךְ שְׁדֵמָה;
דּוֹרֵךְ עֹז וְשׁוֹרֵק שְׁרִיקָה
עַד לְאַפְסֵי כָּל הַבִּקְעָה:
סוּרוּ, סוּרוּ, דֶּרֶךְ פַּנּוּ!
חוֹחַ נִרְדָּם הֵקִיץ: — מַנּוּ?...
וּבְהִפָּזוֹן וְחַלְחָלָה
קָם וַיִּבְרַח הָלְאָה, הָלְאָה,
וְאַחֲרֵיהוּ כָּל הַסְּבִיבָה:
כַּר וָנִיר וְגַיְא וְגִבְעָה.

II

פִּיחַ־פֶּחַ... מִי גוֹנֵחַ? –
הוּא הַמַּסָּע הַקּוֹדֵחַ
טָשׂ וּמְקַפֵּל מִילֵּי מִילִין
חַיַּת־בַּרְזֶל, מַה תְּחִילִין?
הַרְפּוּ, הַרְפּוּ, הַרְפּוּ מֶנָּה:
קְשִׁי הֵרָיוֹן יְצִיקֶנָּה,
כָּל קְרָבֶיהָ בָּהּ נִפְתָּלִים:
תְּשׁוּאוֹת אִישׁ וּצְרוֹרוֹת בָּלִים.
אִישׁ וּצְרוֹרוֹ, אִישׁ וּמְרוֹרוֹ
אִישׁ וּטְרוּנְיָה כְּלַפֵּי בוֹרְאוֹ;
דְּחֹק וּנְאֹץ וְרִיב עַל בְּלִימָה –
תְּבוּסָה קָרָה וּמַשְׁמִימָה.
מַאֲמַץ עַד וְכִבּוּשׁ מוֹשָׁב,
עֶשְׂרִים גֵּר וְאֶחָד תּוֹשָׁב...
אוֹי לַמְּוַתְּרִים וְלַמּוֹחֲלִים:
אִם לֹא יִנְחֲלוּ בַנּוֹחֲלִים!..

III

בָּא לִי גַד! – עוֹלָמִי אִתִּי,
עִם הַמֶּרְחָק טָסָה עִתִּי;
צֹהַר לִי, בּוֹ חָזוּת הַכֹּל –
עַד לִקְצוֹת אֵין־סוֹף אֶסְתַּכֵּל...

IV

עִצֶּב בַּרְזֶל רַד עַל בִּקְעָה,
כִּתְרוּעַמַת־אֵל עַתִּיקָה;
הוֹרִיד שַׁחַק בְּדִיל אֲגַפָּיו,
הֵשַׁח אַרְצָה מְרִי שַׂרְעַפָּיו.
קָרְחוֹת שְׁחוֹר וּפַסֵּי־שֶׁלֶג;
עֵין הַדְּיוֹ לְקִמְטֵי פֶּלֶג.
סָח לִי זַעְפּוֹ אִמְרָה קָרָה:
בַּת הַסְּתָו בִּי רָחֲצָה בְשָׂרָהּ...

V

שָׂא, הַמַּסָּע, שָׂא וּגְעָשָׁה!
אוּלַי אֶמְצָא עוֹד חֲדָשָׁה:
חֶמְדַּת־מָה אוֹ סַם־עַצֶּבֶת
עַז וְקַר כִּצְחוֹק־הַמָּוֶת.
נָס אֲנִי מִשִּׁמְמוֹן יָמַי —
וְלֹא אֵדַע אָן פְּעָמַי.
אֵין־כָּל זֵכֶר לְשֶׁהָיָה,
וְלַבָּאִים לֹא אֶהֱמָיָה,
כְּאִלּוּ נִתַּק פְּתִיל נִשְׁמָתִי
זֶה הַמְקַשֵּׁר קְצוֹת חַיָּתִי:
פִּתְאֹם — הִנֵּה הֱקִיצוֹתִי,
פִּתְאֹם — אֶבֶן יָלְדָה אוֹתִי.

שָׁט אֲנִי וּמְגַמָּה נִדְחָה —
שָׂא, הַמַּסָּע, חַיַּי אִתְּךָ!
זָרָה לַתֹּהוּ אֶת גּוֹרָלִי
אוֹ בְּיִקּוּם אֲחִיזָה מְצָא־לִי.

VI

פִּיחַ, פִּיחַ... טָשׁ אָנֹכִי
קַל וָדַל וְרֵיק מִתּוֹכִי.
הֶפְקֵר, הֶפְקֵר — אֵין כָּל רָעָה:
מַה לִּי יֹאבַד אוֹ אֶמְצְאָה?
תְּנוּנִי אַךְ מִפְּנִים שְׁמְמוֹתַי
לִהְיוֹת צוֹפֶה עַל סְבִיבוֹתַי
הִנֵּה הָר וְהִנֵּה שָׁפֶל,
הִנֵּה כְּפָר אֱפוּף עֲרָפֶל;
הִנֵּה גַּם רְצוּעַת־דֶּרֶךְ —
דְּמוּת אֲפֵלָה שָׁם תְּשָׂרֶךְ.
הֲלֹא תַגִּיד, נוֹף הַדְּמָמָה!
טִיבְךָ מָה עַל פְּנֵי אֲדָמָה?
מָה הַחֲלוֹם וּמָה הַפֶּתֶר
יְנַהֲלוּךָ שָׁם בַּסֵּתֶר?
לִבִּי לִבִּי לַנִּשְׁכָּחִים
בֵּין הַקּוֹצִים וְהַחֲוָחִים
וּבְכָל עַרְבַת־דְּמִי בּוֹדֵדָה:
אוּלַי אֶמְצָא אֵת לֹא אֵדָע
שֵׁם וּדְמוּת לוֹ תַּחַת שְׁמַי,
וְהוּא אַךְ הוּא חֲזוֹן כָּל יָמַי.

פִּיחַ, פִּיחַ... קָפְצָה דֶרֶךְ.
הִנֵּה הִנָּם – עֹרֵב פָּרַח!
כְּפָר מֵאֵלֶּה כְּבָר יְדַעְתִּים:
חֲצֵרוֹת בֹּהוּ, שְׁבִיל חַתְחַתִּים;
אָהֳלֵי מָק וּשְׁחוֹחֵי־דִירִים,
שַׁלְוַת־פָּר וַחֲרֹק חֲזִירִים:
טִמְטוּם־לֵב וְכֹבֶד־מֹחַ,
אֹכֶל כְּרוּב וּגְהֹק וּגְנֹחַ...

פִּיחַ, פִּיחַ... יָצְאָה שְׁרִיקָה
וַתִּתְגַּלְגֵּל עַד הָרְחִיקָה;
כְּפָר וּשְׁבִיל וּדְמוּת קְדוֹרַנִּית –
הַכֹּל נִסְחַף אֲחוֹרַנִּית.
נִגְלָה נִגְלוּ זְרוֹעוֹת צִיָּה;
עַרְעָר נִנְעַר מִן הַנְּשִׁיָּה,
רָמַז לִי! חֲמֹל עַל נִדָּח!
עֵינַי בּוֹ – וְהוּא כְּבָר נִדְעָךְ...
צַר לִי, צַר לִי, אַלְמַן שָׂדַי –
לָמָּה שָׁוְא פֵּרַשְׂתִּי יָדַי?

זַיִן

כְּבָר צוֹנַחַת כְּנַף דִּמְדּוּמִים
עַל הָרְהָבִים הָעֲגוּמִים;
בַּמֶּרְחַקִּים קוֹצֵי אָחוּ
הָלֹךְ יֵלְכוּ וְיִמָּחוּ

וְהָעֶרֶב עַל נַהֲלוֹלוֹ

כִּנֵּן גֵּו וְהֶחְבִּיא קוֹלוֹ

כְּמִתְרַכֵּז לִהְיוֹת מוֹשֵׁךְ

אֵלָיו כָּל מַחֲשֶׁבֶת חֹשֶׁךְ.

מִן הַיְשִׁימָה הַמְפֻלָּשָׁה

רָז לִי הֻגַּד, חָזוּת קָשָׁה:

הִנֵּה שָׁם מֵאַפְסֵי זַעַף

חֵרֵשׁ יָצָא אֶחָד רַהַב

סְתוּם עֵינַיִם, כְּסוּי עֲרָפֶל

וְדִמְיוֹנוֹ – זָמָם אֹפֶל.

חֵרֵשׁ פָּתַח דַּלְתוֹת־תֹּהוּ,

רָמַז דֹּם לַצְּלָלִים: בֹּאוּ!

צֵל לְצֵל – וְאָתָא לַיְלָה...

אִם יֵשׁ קְלָלָה – זְרֹק לְמַעְלָה!

אִם יֵשׁ תְּפִלָּה – חוּשׁ, אַל תֶּרֶף –

מַהֵר תַּחֲלִיף מִנְחַת־עֶרֶב.

יְפֵהפִיָּה... מָה אוֹחִילָה?

נֹבֶד אֶבֶן סָתַם תְּפִלָּה,

רֹגֶז קַר נִשְׁנֵי קְלָלָה –

שָׂא, הַמַּסָּע, הָלְאָה, הָלְאָה...

זְרֵנִי, זְרֵה מִדְּחִי אֶל דֶּחִי –

חֵפֶץ־מָה בִּי נָע וַיֶּחִי...

מִי יִתְּנֵנִי אַפְסֵי אָרֶץ,

שְׂמֹאל וְיָמִין אֶפְרֹץ פֶּרֶץ,

אָנֻעַ כָּל הַיְקוּם בִּנְפָה,

עַד לִי יֻגַּד מָה אֶשְׁאָפָה...

VIII

„פִּיחַ־פִּיחַ" אוֹתִי הֶלְאָה.
נָפַח יוֹם אֶת נַפְשׁוֹ סֶלָּה.
הַס וּלְאַט, נְחַשׁ הַמַּסָּע!
אֵין לְהָשִׁיב אֶת הַנַּעֲשָׂה;
אֵין לְבַקֵּשׁ אֶת הַגְּאֻלָּה,
אֵין בֵּית מָנוֹס לַשַּׁכֻּלָּה.
הִנֵּה טַחֲנָה בַּת־גַּפַּיִם
חָגָה חוּג בַּעֲצַלְתַּיִם,
כְּמְחַשֶּׁבֶת וּמוֹדֶדֶת:
אַחַת רוּם וְאַחַת רֶדֶת ·
וְכַזְּקֵנָה הַמַּזְהִירָה:
אֵין לְבַלְבֵּל אֶת הַסְּפִירָה!
וְלַטַּחֲנָה תְּמִיָּה אַחַת:
מָה הַסָּאוֹן וּמָה הַפַּחַז?
בִּינוּ לִי: הֲבֵל הֲבָלִים
גַּם הָאוֹר וְגַם הַצְּלָלִים
הַכֹּל צָפוּי לִי וְנוֹדָע;
יֵשׁ יַד נֶצַח, הִיא הָרוֹדָה:
הִיא הַמְּנִיעָה גְּלִיל חַיֵּינוּ,
הִיא הַדּוֹחָה צֵל יָמֵינוּ,
הִיא עַל צַוָּאר תִּרְדְּפֵנוּ.
כִּי נַגְבִּיהָה אוֹ נַשְׁפִּילָה,
נֵט יְמִינָה אוֹ נַשְׂמְאִילָה,
אוֹ אִם יֵשׁ וּזְעִיר נָנוּחַ –
כָּל זֹאת אַךְ שְׁרִירוּת רוּחַ;

IX

שַׁבַּת־יֵאוּשׁ לְנִשְׁמָתִי:
לֹא אָבֹאָה בִתְלוּנָתִי;
לָמֹד אֶלְמַד מִן הַיְתוֹמִים,
מִן הַתּוֹעִים שָׁם בַּמְּרוֹמִים.
דֹּם יֵצְאוּ, דֹּם יָבֹאוּ
מִן הַתֹּהוּ אֶל הַתֹּהוּ;
וְהַדֶּרֶךְ – צִיָּה שְׁחוֹרָה,
וְהַשָּׁעָה – גְוִיעַת אוֹרָה.
גֹּה יִזְחָלוּן, בַּל יִשְׁאָלוּן:
אָן הַלַּיְלָה נָטָה לָלוּן...

X

פִּיחַ־פִּיחַ... וּבְלִי הֶרֶן
כָּל הַיּוֹם וְכָל הָעֶרֶב.
רַד לָעוֹלָם לֵיל מִצְרַיִם,
וּמֵאֶרֶץ עַד שָׁמַיִם
וּמֵאֶפֶס עַד לָאֶפֶס
מַבּוּל שְׁחוֹר כִּשְׁחוֹר הַזֶּפֶת,
דַּל הָאוֹר בְּקֶרוֹן אֲפֵלָה.
עָיֹף עָיְפָה הַמַּכְשֵׁלָה
מִשִּׁמָּמוֹן וְטַלְטֵלָה –
וַיִּתְכַּנְסוּ אֶל נַפְשׁוֹתָם,
וַיָּנוּמוּ עַל צְרוֹרוֹתָם;
וַאֲשֶׁר לֹא מָצָא אֵיפֹה
יַנַּח רֹאשׁ, זֶה מַשָּׂא כְתֵפוֹ,

וַיִּפְקִירוֹ וַיְנִיעֵהוּ
הֵן וְלָאו אֶל מוּל חָזֵהוּ:
הַיְנוּ הַךְ אִם כֹּה וְאִם כָּכָה,
מַה־לִּי הָתָם, מַה־לִּי הָכָא?..

XI

פִּיחַ־פִּיחַ... מִי מֵגִיחַ
הוּא הַנָּחָשׁ הַבָּרִיחַ
מַרְעִישׁ עוֹלָם וּמַצְרִיחַ.
חָצֹה יֶחֱצֶה אֶת הַחֲשֵׁכָה,
וּמִבִּטְנוֹ הַקּוֹדֵחָה
יַשְׁלִיג רִבּוֹא רְבָבוֹת שְׁבִיבִים
שֶׁלֶג אֵשׁ וְגִצִּים־רְבִיבִים.
הִנֵּה אָבָק שֶׁל כּוֹכָבִים
סוֹבְבִים רֶגַע קָט וְכָבִים
וַאֲחֵרִים תַּחְתָּם צָצִים.
הִנֵּה חוּטֵי־שָׁנִי רָצִים
רוֹדְפִים אַחֲרֵי נַחֲשֵׁי־תוֹלָע
וְהַחֲשֵׁכָה אוֹתָם בּוֹלְעָה.
הִנֵּה זְבוּבֵי אֵשׁ וָזֹהַר
סָבִיב שָׁתוּ עַל הַצֹּהַר,
וַיָּנוּעוּ וַיָּחוֹגוּ
וּבְלִי זִמְזוּם — וַיִּמּוֹגוּ...
הִנֵּה נִפְרַד גֵּץ בְּנַחַת
מִן הָעֵדָה הַפּוֹרַחַת,
כְּמוֹ כְבָר הָיְתָה לוֹ לְזָרָא

זה הַפַּחֲזוּת הַנִּבְעָרָה,
לִהְיוֹת צִץ וְדָץ וְכָבֶה
וּבְלִי שֵׁם בֵּין אַלְפֵי רְבָבָה—
נִיתְרַחֵק וַיִּתְנוֹדֵד
לָתוּר מִשְׁעוֹל זָר וּבוֹדֵד
עַד שֶׁנִּמְלַךְ: הַכֹּל הֶבֶל!
וּבְמַשָּׁאוֹן רַד וְנָבַל...

XII

אוֹן וּסְאוֹן וְעַפְרוֹת רֶשֶׁף,
שְׁרִיקַת חִיל עַד אַפְסֵי נֶשֶׁף:
בְּרַח, הַלֵּיל, הָאֹפֶל, גּוֹרָה!
תַּאֲוַת תֹּפֶת בִּי עֲצוּרָה,
גֵּץ לְגֵץ — וְאָתָא נוֹרָא!...
בְּרַח וּפְנֵה לִי מֶרְחַקִּים,
פֶּן אֶשְׁאָפְךָ, שַׂר מַחֲשַׁכִּים,
פֶּן אֶרְמָסְךָ, אֲשָׁרֶשְׁךָ,
פֶּן לָעַד אַשְׁבִּיתָה יֶשְׁךָ.
אַךְ יִשְׁלָיו כִּלְיוֹת אָמֶשׁ
יִרְבַּץ לַיְלָה וְלֹא יָמֶשׁ;
אַף בַּל יִתְמַהּ: מִי בְזַעְפּוֹ?
אַף בַּל יָנִיד קְצֵה עַפְעַפּוֹ,
וּבִמְנוּחַת עָרִיץ תָּמִים
סָפֹג יִסְפֹּג אֶת הַזְּעָמִים...

יקטרינוסלב.

אֵלִיָּהוּ מייטוס

שִׁירִים

עַל הַדְּנֶיסְטֶר

I

זִמְזוּם צִרְעָה צָרוּד, נִפְנוּף נֵס הַתֹּרֶן,
וְרִפְרוּף רוּחַ לוֹהֵט, מְהַבְהֵב בַּצָּהֳרָיִם,
אֲשֶׁר בְּאַפֵּנוּ הֵבִיא רֵיחַ גֹּרֶן,
בֹּשֶׂם גִּבְעַת מֶנְתְּ וְטַחַב אֱזוֹב מָיִם.

עַל מַסֶּכֶת זֹהַר פַּרְפְּרֵי צִפֹּרֶן,
פְּזִיזִים, לְבָנִים, נוֹגְעִים וְאֵינָם נוֹגְעִים, —
עַל מַסֶּכֶת זֹהַר מְרַחֵף נֵס הַתֹּרֶן,
וְקִשְׁקוּשׁ גַּל מִתַּחַת וְתִלֵּי קֶצֶף נְמוֹגִים...

II

מַרְבַד לָבָן, מְזוּעְזָע רוּחַ,
נִמְתָּח בֵּין שְׁנֵי הָרִים,
אַבְקַת כֶּסֶף רַךְ, תְּחוּחַ,
נוֹצְצָה מֵעֲבָרִים.

מִשְּׁנֵי הַרְרֵי הַסֶּלַע
אֲבָנִים צוֹנְחוֹת מַטָּה,
כְּאִלּוּ לִפְנֵי מַלְכַּת פֶּלֶא
אַפַּיִם נִגְּלוּ עַתָּה.

צִלְצוּל זוּג בֵּין הָאֲבָנִים:
עֵדֶר כְּבָשִׂים גּוֹלֵשׁ;
רוֹעֶה קָטָן וּשְׁחוּם פָּנִים
בְּמַטֶּה עָלָיו חוֹלֵשׁ.

בּוֹקֵעַ חֶבֶל פְּנֵי הַמַּיִם:
מוֹשְׁכָה דוּגִית אֶת רַפְסוֹדָה.
בַּחַמָּה נוֹסְטוֹת יָדַיִם,
אֲשֶׁר עוֹסְקוֹת בָּעֲבוֹדָה.

לְרַגְלֵי סֶלַע דַּיָּג מְפַהֵק,
הוֹלֵךְ בָּטֵל, הִשְׁלִיךְ חַכָּה,
וְעַל הֶחָצָץ יוֹשֵׁב, מְגַהֵק,
לְפַרְכּוּס דָּג בַּיְאוֹר מְחַכֶּה...

IV

מֵעֵבֶר הַר זָקוּף מְעֻלָּף
קוֹל גַּרְזֶן הַמְּסַתֵּת יַגִּיעַ:
שָׁם נָזִיר מִתְבּוֹדֵד מִמְּתִים
מֵחֵיק הָהָר סֶלַע יַסִּיעַ.

מֵחַגְוֵי הָהָר קוֹל: חֲזַק!
בַּדְּמָמָה – הֵד חֲרִיקַת הַמְּגֵרָה;
וְאֶבֶן עַד מוֹרַד הַחוֹף
נִתְּקָה, מִתְגַּלְגְּלָה בִמְהֵרָה.

וְחוֹצֵב הַכֵּילָף בָּהָר,
וְחוֹצֵב הָאָדָם לוֹ נָוֶה, –
וַיַּחְשׂוֹף אֶת לִבּוֹ הַצּוּר:
„בֹּא, חֲסֵה בִי, בֶּן אָדָם הַדְּוֶה!"

אֶל חֲזֵה הָהָר דָּבַק הַסְּקִית
כְּכַנְפֵי סְנוּנִיּוֹת שַׁאֲנַנִּים,
וְנִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת בַּצּוּר,
וְסָבִיב עֲרוּגוֹת וְעֵין גַּנִּים.

V

הֶאָנִי שָׁטָה לְנוֹף הַחֲלוֹם
כְּנְטוֹת הַיּוֹם;
מִתַּחְתָּיו יוּצַע אֹדֶם, נֹפֶךְ,
וְהַשֶּׁמֶשׁ שׁוֹפֵךְ
מִבַּעַד עֲנָנָה לְבָנָה זֹהַר צוֹנֵן,
רַךְ וּמְחוֹנֵן,
מִלְּמַעְלָה טִירוֹת כַּדְכֹּד, דְּבִירֵי שֵׁש
אֲחוּזֵי אֵשׁ,
נִבָּטִים בְּמֵי הַיְאוֹר, וְהַשַּׁלְהָבוֹת
בַּמַּיִם כָּבוֹת;

וְעַל נְתִיבוֹת סַפִּיר לָשֵׁם בּוֹעֵר;
וְהַנָּהָר נוֹהֵר,
מִתְפַּתֵּל, זָע אֶל נוֹף הַחֲלוֹם
כִּנְטוֹת הַיּוֹם...
הַס! צְרִיחַת צִפּוֹר... טַבְלָן צָף —
וּפֶתַע עָף
עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְנֶאֱלַם קוֹלוֹ, —
רַק תָּו מִשְׁעוֹלוֹ
אָז תָּרוּ עֵינַי, אֲחוּזוֹת חֲלוֹמוֹת,
וְצִרְעוֹת הוֹמוֹת
תְּרַחֵפְנָה מַהֵר... צְלָלֵי שְׁחוֹר
אֶת עֵין הַיְאוֹר
יְכַסּוּ דוּמָם כְּשׁוֹךְ הַשְּׂרֵפָה, —
וְנֶפֶשׁ עֲיֵפָה
בְּחֶבְיוֹן חוֹרְשָׁה, בְּאַוִּיר צוֹנֵן
בַּדְּמִי תִתְלוֹנֵן; —
וְהַטַּבְלָן, שׁוּב בַּמַּיִם צָף,
וְנִשָּׂא וְעָף...

VI

כּוֹכָבִים מִמַּעַל, כּוֹכָבִים מִתַּחַת;
עֵינַיִם לִי קוֹרְצוֹת וְקוֹרְנוֹת בְּנַחַת;
תְּהוֹמוֹת בִּתְהוֹמוֹת נִשְׁקָפוֹת... וְשׁוֹרָה
הַדְּמָמָה הַגְּדוֹלָה, הַקּוֹפֵאת, הַשְּׁחוֹרָה;
גּוּשׁ אֹפֶל מִתְנוֹדֵד וִירַשְׁרֵשׁ מִלְּמַטָּה;
תַּעֲלוּמוֹת... וּמְבוּכָה בַּנֶּפֶשׁ וְאֵימִים...

גל רוחש וְשִׁקּוּשׁ סְנַפִּירִים... שׁוֹמְמִים
הַחֲכִּים וְדוֹמְמִים הֶהָרִים הַזְּקוּפִים,
אוֹר יָתוֹם מִתְבּוֹדֵד בָּאֹהֶל, וּשְׁקוּפִים
הַמַּיִם הַנָּדִים לִפְנֵי הָאֳנִיָּה;
שָׁם רוֹמְשִׂים רְמָשִׂים וְהַבְהַבִּים בְּדוּמִיָּה; —
קוֹל יִלְלַת כּוֹס אֵלַי נִשָּׂא מֵחוֹרְשָׁה.
מַה תִּקְרָא הַצִּפּוֹר? וְהַדְּמָמָה מָה חוֹרְשָׁה?..

הָאֳנִי בְּאֲפֵלָה. נִרְדָּמוּ. קוֹל נִחֲרָה.
הַמִּכְסֶה בִּצְלָלִים. דְּמוּת־אִשָּׁה מְאַחֲרָה
יוֹרֶדֶת בַּסֻּלָּם, בַּזָּוִית נְשִׁימָה וְהֶגֶה.
חֲרִיָּה. שְׂמֹאל וְיָמִין יֵט גַּלְגַּל הַהֶגֶה,
לְאָן נַפְלִיג, לְאָן נָשִׂים דַּרְכֵּנוּ, הַמַּלָּח?

הַנֵּצַח לַפֶּתַח הֵן רוֹבֵץ, וְיִתְהַלֵּךְ
בְּלֵיל זֶה בֵּין תְּהוֹם לִתְהוֹם מַלְאַךְ הָרוּחוֹת
וִיטַלְטֵל אוֹתָנוּ בֵּין מַרְאוֹת הֲפוּכוֹת; —
כּוֹכָבִים מִמַּעַל, כּוֹכָבִים מִתַּחַת,
וְנוֹצְצוֹת עֵינַיִם וְקוֹרְנוֹת בְּנַחַת...

בְּבֵית סָבָתִי דְּמִי וַחֲשֵׁכָה,
אֲשֶׁר לָהּ צִבְעָהּ וְלָהּ גַּם רֵיחָהּ,
רַגְלֶיהָ רַגְלֵי הָעַכָּבִישׁ,
מוּל קִירוֹת תִּזְחַל וְאֶל כָּל זָוִית.
בֵּין הַכִּירַיִם עַל גַּב דַּרְגֵּשׁ
שְׁכִינַת אוֹרָהּ. אוֹתָהּ אַרְגִּישׁ
וְאוֹתָהּ אֶשְׁמַע; לִי לוֹחֶשֶׁת
מֵאוֹר הַמְּנוֹרָה הָרוֹחֶשֶׁת.

וְעַל נְתִיבוֹת סַפִּיר לֶשֶׁם בּוֹעֵר;
וְהַנָּהָר נוֹהֵר,
מִתְכַּתֵּל, זָע אֶל נוֹף הַחֲלוֹם
כִּנְטוֹת הַיּוֹם...
הַס! צְרִיחַת צִפּוֹר... טַבְלָן צָף—
וּפֶתַע עָף
עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְנֶאֱלַם קוֹלוֹ, –
רַק תָּו מִשְׁעוֹלוֹ
אָז תָּרוּ עֵינַי, אֲחוּזוֹת חֲלוֹמוֹת,
וְצִרְעוֹת הוֹמוֹת
תְּרַחֵפְנָה מַהֵר... צִלְלֵי שְׁחוֹר
אֶת עֵין הַיְאוֹר
יְכַסּוּ דוּמָם כְּשׁוֹךְ הַשְּׂרֵפָה, –
וְנֶפֶשׁ עֲיֵפָה
בְּחֶבְיוֹן חוֹרְשָׁה, בְּאַוִּיר צוֹנֵן
בִּדְמִי תִתְלוֹנֵן;—
וְהַטַּבְלָן, שׁוּב בַּמַּיִם צָף,
וְנִשָּׂא וְעָף...

VI

כּוֹכָבִים מִמַּעַל, כּוֹכָבִים מִתַּחַת;
עֵינַיִם לִי קוֹרְצוֹת וְקוֹרְנוֹת בְּנַחַת;
תְּהוֹמוֹת בִּתְהוֹמוֹת נִשְׁקָפוֹת... וְשׁוֹרָה
הַדְּמָמָה הַגְּדוֹלָה, הַקּוֹפֵאת, הַשְּׁחוֹרָה;
גּוּשׁ אֹפֶל מִתְנוֹדֵד וְיִרְשְׁרֵשׁ מִלְּמַטָּה;
תַּעֲלוּמוֹת... וּמְבוּכָה בַּנֶּפֶשׁ וְאֵימִים..

גַּל רוֹחֵשׁ וְשִׁקְשׁוּק מִנְּפִירִים... שׁוֹמְמִים
הַחֳפִים וְדוֹמְמִים הֶהָרִים הַזְּקוּפִים,
אוֹר יָתוֹם מִתְבּוֹדֵד בָּאֹפֶל, וּשְׁקוּפִים
הַמַּיִם הַנְּדִים לִפְנֵי הָאֳנִיָּה;
שָׁם רוֹמְשִׂים רְמָשִׂים וּבְהֵמִים בְּדוּמִיָּה; —
קוֹל יִלְלַת כּוֹס אֵלַי נִשָּׂא מֵחוֹרְשָׁה.
מָה תִּקְרָא הַצִּפּוֹר? וְהַדְּמָמָה מָה חוֹרְשָׁה?..

הָאֳנִי בְּקַלָּטָה. נִרְדָּמוּ. קוֹל נִחֲרָה.
הַמְּכֻסֶּה בִּצְלָלִים. דְּמוּת־אִשָּׁה מְאֻחָרָה
יוֹרֶדֶת בַּסֻּלָּם, בְּזָוִית נְשִׁימָה וְהֶגֶה.
חֲרִינָה. שְׂמֹאל וְיָמִין יַם גַּלְגַּל הַהֶגֶה,
לְאָן נַפְלִיג, לְאָן נָשִׂים דַּרְכֵּנוּ, הַמַּלָּח?

הַנֵּצַח לִפְתַח הֵן רוֹבֵץ, וַיִּתְהַלֵּךְ
בְּלֵיל זֶה בֵּין תְּהוֹם לִתְהוֹם מַלְאַךְ הָרוּחוֹת
וַיְטַלְטֵל אוֹתָנוּ בֵּין מַרְאוֹת הֲפוּכוֹת; —
כּוֹכָבִים מִמַּעַל, כּוֹכָבִים מִתַּחַת,
וְנוֹצְצוֹת עֵינַיִם וְקוֹרְנוֹת בְּנַחַת..

בְּבֵית סָבָתִי דֳמִי וַחֲשֵׁכָה,
אֲשֶׁר לָהּ צִבְעָהּ וְלָהּ גַּם רֵיחָהּ,
רַגְלֶיהָ רַגְלֵי הָעַכָּבִישׁ,
מוּל קִירוֹת תְּזַחֵל וְאֶל כָּל זָוִית.
בֵּין הַכִּירַיִם עַל גַּב דַּרְגֵּשׁ
שְׁכִינַת אוֹרָהּ. אוֹתָהּ אַרְגִּישׁ
וְאוֹתָהּ אֶשְׁמַע; לִי לוֹחֶשֶׁת
מֵאוֹר הַמְּנוֹרָה הָרוֹחֶשֶׁת.

הַדְּלָתוֹת סְגוּרוֹת. מִי יַבְרִיחַ

אֶת כָּל הַ„שְׁקָצִים״? –

שִׁירוּ, שִׁירוּ.

הָהּ, דּוֹדוֹת טוֹבוֹת, וְהִזָּהֲרוּ

שׁוּב פְּנִינַי לִי בְּשַׁלַּל נְגֹהוֹת

„מִמֶּרְחַקִּים בְּשׂוֹרוֹת בָּאוֹת,

הָאָב לָךְ שָׁלַח הָאִגֶּרֶת״...

הַמָּסָךְ נָד. הַ„שְׁקָצִים״ עָמְדוּ

עַל גַּב הַבַּד. הָהּ, לָצוֹן חָמְדוּ

בָּעֶרֶב אִלְּלֵי הַכִּירָיִם – – –

– – – – – – – – – –

וְטָווֹת, טָווֹת הַיָּדַיִם.

בְּגַן הַכְּרִיזַנְטֵמוֹת

בְּגַן הַכְּרִיזַנְטֵמוֹת רָעִינוּ וְהִשְׁתַּעֲשַׁעְנוּ; –

וְגַן הַכְּרִיזַנְטֵמוֹת נָשַׁמּוּ דְרָכָיו, אָבְלוּ,

וְאַלְמוֹג שְׁבִילָיו מִשְׁטַח לִגְדִישֵׁי טְרָפִים נָבָלוּ;

כִּי מְשׁוּבַת חֶמְדָּה הָיְתָה וְרַהַב נְעוּרִים בָּנוּ;

וַנִּשְׁאַף מְלוֹא לִבֵּנוּ הַטְּחָב עִם חֹם הַבָּצִיר,

וַעֲבָרְנוּ הַנִּיחוֹחַ, נִיחוֹחַ לְאַחַר קָצִיר.

וַתְּסַלְסֵל שֶׁמֶשׁ עֶדְנָה לְחִי גַּנְיָה, אֲפַרְסֵק בָּשֵׁל,

וַיַּבְהֵק בְּרַק שִׁנֶּיהָ וּשְׂפָתָהּ מִגְרָה, קוֹרְאָה...

הָהּ, גַּנְיָה, הַס מִלְּנַשֵּׁק! בַּגָּן עֲזוּבָה, מוֹרָא.

אַךְ צְחוֹקָהּ מְחַלֵּל קֹדֶשׁ אֲשֶׁר לְדִמְמַת עָלָה נָשַׁל
— „מַה לָּנוּ וְלָעֲזוּבָה? — שִׁיר קַיִץ בְּדָמֵינוּ,
הַתַּמּוּז הִשְׁכִּירָנוּ וּרְוָיָה כּוֹס נְעוּרֵינוּ!“...

הָהּ, שׁוּרִי, כְּרִיזַנְטֶמָה — הָהּ כַּמָּה הִיא נֶעֱצָבָה,
וּפְזוּרַת צַמָּה תַּשְׁפִּיל אֶל הָאֲדָמָה עֵינָהּ,
נֶעֱרוֹגֶת צִיצֵי אָסִיף תְּקַטֵּר קְטֹרֶת יֵינָהּ.

וְהִיא בְּאָזְנֵי תִּקְרָא: שִׁמְשֵׁנוּ שֶׁמֶשׁ נְדָבָה,
לְעֵינֵינוּ זָהָב נְפוֹץ, מַטְמוֹנִים לֹא שִׁעַרְנוּ
וִיּוֹפִי מְלֹא חָפְנַיִם, דּוֹד, קוּמָה וְצָבַרְנוּ!“...

וְאָנוּ, שְׂעִירִים רוֹקְדִים, עַל בָּמַת בָּצִיר עוֹלִים
מִתְגּוֹלְלִים בַּזָּהָב, וּצְחוֹק בַּאֲשֶׁר גֶּפֶן,
רַגְלֵנוּ חֲסוּנָה, קַלָּה, כְּעֵין עַנְבַּר גֶּפֶן...

וְכִי יַעֲבוֹר רוּחַ צוֹנֵן, יִנָּשְׂאוּ הַגִּבְעוֹלִים,
נִנְעֲרוּ הֶעָלִים עַל פְּנֵי שְׁתֵּי גְוִיּוֹת זְקוּפוֹת,
יָפוֹת בְּנַפְתּוּלֵיהֶן וּבְאַהֲבָתָן חֲצוּפוֹת.

---

* *
*

הַחְבִּיאִי רֹאשֵׁךְ בֵּין הַכְּרִיזַנְטֶמוֹת
וְסִגְרִי לִבֵּךְ וְהֵאָלְמִי דֹם, —
כִּי קֹרֵא אֶל הַדְּמָמָה אֲנִי הַיּוֹם,
הָס אַשְׁלִיךְ בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ הַשּׁוֹמֵמוֹת...

כִּי אַחֲרוֹן קַו הָאוֹר בַּשִּׁמְשָׁה גָוַע,
אַקּוֹרְד שֶׁל כִּנּוֹר יָתוֹם אַחֲרוֹן מֵת, –
וּדְעִי, צִפֹּרֶת, לְדוּם בָּאָה עֵת,
כִּי אֶשְׁמַע צַעֲדֵי סְתָיו בַּנָּוֶה..

הָחְבִּיאִי רֹאשֵׁךְ בֵּין הַכְּרִיזַנְטֵמוֹת,
וְעַל הָאָרֶץ כִּרְעִי, וְאִם עוֹד יֵשׁ
בְּעֵינַיִךְ רֶשֶׁף, כַּבִּי אֶת הָאֵשׁ,
וְחָוְרוּ אָז יָדַיִךְ הַדּוֹמְמוֹת!...

הַפְּרִי כִּכְלוֹת הַקַּיִץ נוֹבֵל, נוֹבֵל,
שִׁמָּמוֹן בַּשַּׁלֶּכֶת, פַּס הֶחָג,
בַּחַלּוֹן יִדְלוֹף דֶּלֶף וְעַל הַגָּג
הָעוֹרֵב יִקְרָא, וְהַבִּיב קוֹבֵל...

הַחְבִּיאִי רֹאשֵׁךְ בֵּין הַכְּרִיזַנְטֵמוֹת
בִּדְמְדוּמֵי בֵּין עַרְבַּיִם מֵת הַלֵּב,
בְּשִׁנַּיִךְ בְּשָׂרֵךְ שְׂאִי וּפָג הַכְּאֵב,
הֵאָלְמִי דֹּם בַּשָּׁעוֹת הַדּוֹמְמוֹת!..

מ. ז. וולפובסקי

בַּת לִיטָא

I

אַתְּ תִּסְּעִי לְלִיטָא, וְאָנֹכִי עוֹד אֶשְׁהֶה
פֹּה יָמִים וָחֳדָשִׁים,
אָז אֵלֵךְ לְבַקֵּשׁ לִי אֶרֶץ אַחֶרֶת
וַחֲלוֹמוֹת חֲדָשִׁים.
בַּמִּזְרָח, יֵשׁ אוֹמְרִים, שָׁם פּוֹרְחִים הַחֲלוֹמוֹת
שֶׁטִּפַּחְתָּה נִשְׁמָתִי –
אַתְּ תִּסְּעִי לְלִיטָא וְאָנֹכִי לְאֶרֶץ
הַחֲלוֹמוֹת, יַלְדָּתִי.

II

אַתְּ תִּסְּעִי לְלִיטָא. וְהָיָה כִּי שֵׁנִית
יְקַדְּמוּ פָּנַיִךְ הַיְּעָרוֹת,
יַעֲרוֹת זוֹ לִיטָא הָאוֹצְרִים כִּגְנָזִים
מִיָּמִים קַדְמוֹנִים נִסְתָּרוֹת,
יְעָרוֹת עַתִּיקִים, עֲבֻתִּים, אֲפֵלִים
וּשְׁתוּלִים בְּצִדֵּי הַדְּרָכִים,

וּכְצַדֵי יַלְדוּתֵךְ יָעִירוּ בִלְבָבֵךְ
גַעְגוּעֵי זִכְרוֹנוֹת נִשְׁכָּחִים, –
אָז דַרְשִׁי בִשְׁלוֹם יַעֲרוֹת לִיטָא הַבְּרוֹכִים
וְצַמְּרוֹתָם הַתּוֹמְכוֹת בַּשְּׁחָקִים,
וְאִמְרִי: „הוּא עָזַב גַם אוֹתִי כָּמוֹתְכֶם
וְתוֹעֶה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם".

III

וּבֵיתָה אֶל אִמֵּךְ תָּבֹאִי, וְיָצְאָה
לִקְרָאתֵךְ הַזְּקֵנָה הַחֲבִיבָה,
וְחִיְּכוּ קְמָטֶיהָ מִמִּצְחָהּ בְּחִבָּה:
„הַיַּלְדָּה כְּבָר הָיְתָה לְרִיבָה".
וּבֵרְכוּ אֶת בּוֹאֵךְ הַכְּתָלִים הַלְּבָנִים,
הַכְּתָלִים הַשְּׁחוֹחִים, הַמָּטִים,
וְדִבְּרוּ לָךְ שָׁלוֹם, וְשַׁלְוָה יַבִּיעַ
קִיר נוֹפֵל, מִשְׁקָעִים וּקְמָטִים.
וּבְצֵל קוֹרַת אִמֵּךְ הַחַמָּה, הַטּוֹבָה
תַּרְגִּיעִי נִשְׁמָתֵךְ עֲיֵפָה –
הָהּ, אִלּוּ גַם נַפְשִׁי כְנַפְשֵׁךְ בֵּית אִמָּא
מְצוֹא יָכְלָה אֶת אַחֲרוֹן חוּפָּהּ!

IV

וּרְחוֹבוֹת עִיר לִיטָא כִּי תִרְאִי, הָרְחוֹבוֹת
בָּם שַׁחַר יַלְדוּתִי בִלִּיתִי
בְּעַרְבֵי הַקַּיִץ וּבְקָרֵי הָאָבִיב
עִם רֵעַי, בְּנֵי גִילִי וּבְרִיתִי,

אָז אִמְרִי לָרְחוֹבוֹת בִּשְׁמִי, כִּי לֹא עִמָּם
הַכְּרָךְ עוֹד זִכְרוֹנוֹת יַלְדוּתִי,
וּבְכָל אֲשֶׁר אֵלֵךְ וּבְכָל אֲשֶׁר אֶסְבּוֹל,
הֵם עִמִּי בִּנְדוּדַי וְעֱנוּתִי.
וְעוֹד תֹּאמְרִי: לֹא אֵדַע אִם אוּכַל וְאָשׁוּב
אֲלֵיהֶם בְּאַחַד הַיָּמִים,
כִּי בָחַל הַלֵּב גַּם בְּהֶמְיַת הַכְּרַכִּים,
גַּם בִּדְמִי נָוֶה עָזוּב וְשָׁמֵם,
כִּי עָיֵף הַלֵּב מִסְּעָרוֹת בְּאֵין תַּכְלִית
וְלִזְרָא לוֹ שַׁלְוַת הַבִּצָּה.
לִהְיוֹת עֵץ שָׂדֶה מַאֲוַיִּי הָאַחֲרוֹן,
לִפְרוֹחַ וּלְהַעֲלוֹת נִצָּה.

.

וּלְנַעֲרוֹת לִיטָא הַתַּמּוֹת תַּגִּידִי,
כִּי אַחַת מֵהֵנָּה אָהַבְתִּי,
וְהִיא כְּלָה צַעַר וּסְפוּגָה רֹךְ לִיטָה,
וְגַם אוֹתָהּ, הַנָּאוָה, עָזַבְתִּי;
כִּי כָלוּ כְבָר יָמַי בַּיָּגוֹן הַקּוֹדֵר,
זָקַנְתִּי וּמַה־לִּי נֶחָמָה?
לַמִּזְרָח, לְחַדֵּשׁ עֲלוּמַי וְלִפְרֹחַ
עוֹרֶגֶת, נִכְסֶפֶת הַנְּשָׁמָה.

אַתְּ תִּסְעִי לְלִיטָא וַאֲנִי לְמִזְרָחִי —
הֱיִי שָׁלוֹם אַתְּ, יַלְדָּה יְקָרָה.

יוֹם יָבֹא, מִי יֵדַע, וְקָצָה גַּם בְּכִשֵּׁף
בְּאֶרֶץ שַׁכְּלָה וְקָרָה,
אָז עִזְבִי כְמוֹנִי גְוֵה אַחִים, קַן הוֹרִים,
אַף שַׁלְוַת נוֹף לִיטָא, מֵי מְנוּחוֹת,
וּבוֹאִי אֵלַי. לָךְ אֶשְׁלַח מֵרָחוֹק
זְרוֹעוֹתַי הָרְחָבוֹת, הַפְּתוּחוֹת.
וְהָיָה הָאֹשֶׁר רַק רַעֲנָן, רַק מָלֵא,
וְקָצְרָה מֵאַהֲבָה הַנְּשִׁימָה...
עַתָּה סְעִי לְשָׁלוֹם, אַךְ תְּנִי לִי לְעֵרָבוֹן
נְשִׁיקַת בַּת לִיטְא חֲמִימָה.

דוד פרישמאן

מֵפִיסְטֹפֶל

גַּם אֵלַי בָּא בְּאִישׁוֹן הַלַּיְלָה מֵפִיסְטֹפֶל.
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים דָּפַק בַּלָּט עַל־פֶּתַח דַּלְתִּי,
זָהִיר מְאֹד וְדוֹמָם —

וַאֲנִי, הַבֵּן לְדוֹרִי,

אֵינֶנִּי פוֹיסְט, אֵינֶנִּי דוֹרֵשׁ בַּאֲשֶׁר מֻפְלָא
וְחוֹקֵר בַּאֲשֶׁר סָתוּם לָעַד וְלֹא יִגָּלֶה,
כִּי־אַרְגִּיז כַּפּוֹת מַנְעוּל לָרִיק וְאֵין פּוֹתֵחַ;
לֹא אֶזְנֶה אַחֲרֵי אֶבֶן עֲקָרָה, וְלֹא אִבָּנֶה,
וְלֹא אֶזְרַע עָלֶיהָ מֹחִי, עַד אֲנִי לַחֲרָדָה,
וַאֲשֶׁר לֹא יֵחָקֵר, יְהִי — וְאֵשְׁטְ וְאֶעֱבוֹרִי.
לֹא שְׁתֵּי נְשָׁמוֹת שׁוֹכְנוֹת בִּי בְּסֵתֶר לִבִּי —
רַב־לִי לוּ יָדַעְתִּי אֶל־נָכוֹן כִּי־יֵשׁ אַחַת!
וְרַק כִּי־עָיֵף, עָיֵף אָנֹכִי עַד־לִזְוָעָה,
נִדְהָם וְכֶבֶד־נוֹעַ כִּזְבוּב בִּתְחִלַּת חֶשְׁוָן,
נְכֵה־רָצוֹן וּכְעַרְעָר אֶצְמַח לִי מִתַּחְתַּי,
קְהֵה־חַיִּים וַעֲצַל־מָוֶת, יְגַע־שֶׁמֶשׁ וּשְׂבַע־לַיְלָה,
אֲשֶׁר נִמְאָס אוֹר עָלַי וְחֹשֶׁךְ לִי תוֹעֵבָה,

אֶתְפַּלֵּץ מִפְּנֵי חָשֹׁב וּמַשָּׂא לִי בַטָּלָה.
חַיֵּי רִיר חֲלָמוֹת, רָרִים לְאַט אֶת־סָחְיָם,
וְגֹעַל עַד־אֵין־תַּכְלִית, גֹּעַל, גֹּעַל, גֹּעַל,
יְפַעְפַּע וּכְמוֹ מַכָּה נִמְזְמְזָה מִכָּל־גִּידַי;
אֲשֶׁר בֵּין־שׁוֹשַׁנִּים אֲהַלֵּךְ בְּחֹם יוֹם־קַיִץ,
וְאַשְׁכִּיר אוֹתָם וְאַרְעִיל מֵרוֹשׁ בְּנֶשֶׁב־בָּם רוּחִי,
וְנָבְלוּ מִשּׁוּמֵי עַיִן — אֲנִי הַבֵּן לְדוֹרִי.

שָׁלֹשׁ פְּעָמִים דָּפַק – וַחֲדָרִי עוֹד אֵינֶנּוּ
עֲלִיַּת־קִיר עֲקֻמָּה בְּבַיִת גּוֹטִי יָשָׁן;
לֹא מִגְדָּל חַד וְטָרוּז עִם־תִּקְרָה מְקֻמֶּרֶת
בְּקֶרֶן זָוִית צְפוּפָה בְּוִיטֶנְבֶּרְג הַקְּדוּמָה,
הַנָּמָה נוּמָה קַלָּה בְּצָהֳרֵי דוֹר־הָאָדָם,
דּוֹר שֶׁכֻּלּוֹ הוֹזֶה, מְנַמְנֵם מְעַט וְחוֹלֵם —
כִּי חֲדָרִי חֲדַר עֲבוֹדָה עִם שְׂכִיּוֹת כָּל־הַחֲמֻדוֹת:
פְּסִילֵי שֵׁן וְשַׁיִשׁ וְצַלְמֵי קַעֲקַע נִפְלִים,
נִימְפוֹת וּנְרֵיאִידוֹת, סִילְפִידוֹת עִם־דָּלְפָנִים,
וְשֻׁלְחַן־פָּנִים נִשָּׂא וִיחָבְרוּ כִּסֵּא־כָבוֹד,
וּמַרְבַד פַּרְסִי כָבֵד רוֹבֵץ עַל־הָרִצְפָּה,
וְנִבְלַע קוֹל הַצְּעָדָה וְעָלָה הוֹד מִדְמָמָה.
וְלֹא עֲשָׁשִׁית־שֶׁמֶן דּוֹעֶכֶת וְאַט עֲשֵׁנָה
תְּטַפְטֵף אוֹר יָגֵעַ הַמַּפִּיל צֵל־נְכָאִים —
כִּי פִּיּוֹת קְנֵי־לֶהָבָה יוֹנְקֵי שְׁדֵי אֱלֶקְטְרוֹת
מִלְמַעְלָה וּמִצְּדָדִים וְעַל־הַשֻּׁלְחָן יוֹרְקִים אוֹרָה,
וְשָׁטְפוּ אֶת־כָּל־חֲדָרִי בְּיָם נְגֹהוֹת זוֹרְמִים —

וְרַק כִּי בִי בְלִבִּי חֹשֶׁךְ, חֹשֶׁךְ, חֹשֶׁךְ
וְרַק כִּי לְעֻמַּת פָּנַי סְפָרִים, סְפָרִים, סְפָרִים,
הָרוֹבְצִים עַל־הַגְּזוּזְטְרוֹת וְרוֹבְצִים עַל־הַשֻּׁלְחָן
וְרוֹבְצִים — אוֹי לְנַפְשִׁי! — כִּמְחַנֵּק גַּם עַל־לִבִּי.

וְהוּא גַם־הוּא, מֵפִיסְטוֹ, אֵינֶנּוּ זֶה שֶׁהָיָה
בַּיָּמִים הַקַּדְמוֹנִים לִפְנֵי אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה;
לֹא הָדוּר עוֹד בְּאַדַּרְתּוֹ, לֹא קַל עוֹד וּמִתְקַשֵּׁט
כִּימֵי הִתְנוֹתוֹ אֲהָבָיו עִם־מַרְתָּא שָׂרַת לִבּוֹ;
רַק אֵין־זֹאת כִּי עֲסָקָיו רָעוּ עַתָּה הַרְבֵּה,
וּפָנָיו שׁוֹאֲלִים חֶמְלָה וַעֲלֵיהֶם חוֹתָם „יוֹרֵד".
אַרְגְּמָנוֹ פָּג לוֹ צִבְעוֹ וַיְהִי כְּכַרְכֹּם קָלֵקָל,
וְקִפּוּלָיו תְּלוּיִם בָּלִים וְהוּעַם זְהַב צִפּוּיָם;
חַרְבּוֹ תַחַת מַדָּיו תְּקַשְׁקֵשׁ לוֹ בֵין־רַגְלָיו,
וְעַל־רֹאשׁוֹ כְּנַף הַתַּרְנְגוֹל זָחָה מְעַט הַצִּדָּה,
וְהוּא לֹא יָשִׂים לֵב. גַּם־שְׂעָרוֹ הִלְבִּין הַרְבֵּה
מִצִּדֵּי שְׁתֵּי רַקּוֹתָיו, וְצַעֲדוֹ כָּבֵד יוֹתֵר,
נִגְרָר, אַט וּמְרֻשָּׁל וְאֵינֶנּוּ עוֹד בָּטוּחַ.
הָיָה כְּרוֹכֵל עָיֵף הַמְחַזֵּר עַל־הַפְּתָחִים
בְּמַקְלוֹ וּבְתַרְמִילוֹ וְקוֹנֶה בְגָדִים פְּסוּלִים;
וּכְרוֹכֵל זֶה הַשּׁוֹאֵל לְמִכְנְסֵי־בַד יְשָׁנִים,
בָּא וְהִכְנִיס רֹאשׁוֹ נִכְלָם בְּסֶדֶק הַדֶּלֶת,
וְקוֹלוֹ לֹא בָטוּחַ: „יִסְלַח לִי אֲדוֹנִי,
אִם רֶגַע מְעַט אַפְרִיעוֹ: — הַאֵין לַאֲדוֹנִי לִמְכּוֹר
נְשָׁמָה, נְשָׁמָה יְתֵרָה, שֶׁאֵין לוֹ בָהּ עוֹד חֵפֶץ?"

נְשָׁמָה? – נְשָׁמָה שׁוֹאֵל זֶה? – וּמֵעִמִּי יִשְׁאָלֶנָּה? – –
הוֹי אִמִּי, אֵם יוֹלַדְתִּי! אֵי אֶקַּח לוֹ נְשָׁמָה?
אֵי יֶשׁ־עוֹד לִי, אֵי יֶשׁ לְבֶן־דּוֹרִי עוֹד נְשָׁמָה?...
רַק אֵין־זֹאת, עוֹבֵר בָּטֵל, אַחַרְתָּ קְצָת אֶת־שַׁעְתְּךָ:
וְאִם רַבִּים יֵשׁ הַחוֹקְרִים: הֲיֵשׁ לִנְשָׁמָה שְׁאֵרִית,
וְאִם יֵשׁ מִחוּץ לַחַיִּים לַנְּשָׁמָה חַיֵּי נֶצַח –
אֲנִי רַק־אַחַת אֶחְקוֹר: אִם פֹּה, אִם פֹּה בָּאָרֶץ,
בְּעוֹד אֲנַחְנוּ חַיִּים, יֵשׁ נְשָׁמָה לָנוּ...

וּפִתְאֹם וָאֵאָלַם, מֵת הַלַּעַג עַל־שְׂפָתַי –
כֵּן, אוּלַי... אוּלַי הָיְתָה... בִּכְבָר, בִּכְבָר הַיָּמִים...

וַאֲנִי אֶשָּׁקַע פִּתְאֹם בְּיַמִּים שֶׁל־מַחֲשָׁבוֹת.
וּכְמוֹ חֲלוֹם יָשָׁן רָחוֹק, נִשְׁכַּח כְּבָר וְנִמְהָה,
שֶׁשְּׂרִידֵי פְלִיטֵי שְׁבָבָיו צָפִים פִּתְאֹם מַעְלָה,
אֶזְכּוֹר רֶגַע אֶחָד, מִתּוֹךְ עֲרָפֶל קוֹדֵר
וּזְמַן לֹא אֵדַע מָתַי וּמָקוֹם לֹא אֵדַע אַיֵּה
מְהַבְהֵב שְׁבִיב וְכָבֶה, מְהַבְהֵב שְׁבִיב וְחוֹזֵר,
וְזִכְרוֹן־קְדוּמִים עָתִיק, מְטֻשְׁטָשׁ מְאֹד וְכֵהֶה,
נִתָּק מִן־הַמַּחֲשָׁךְ וּבְעָמָל אֶתְפְּשֶׂנּוּ –
וְחַם בְּלִבִּי כָכָה וְחַם עַד־בִּלְתִּי הַגִּיד –
וְאַחַר תְּמוּנָה שְׁלֵמָה עוֹמֶדֶת כֹּה לְפָנַי
וְעֵינַי רוֹאוֹת פִּתְאֹם –
עַל־מַצַּע דֶּשֶׁא רָחָב –
הֲשָׂדֶה הוּא אִם גַּן? לֹא אֶזְכּוֹר עַתָּה בָרוּר –

עוֹמֵד יֶלֶד קָטֹן, בֶּן־אַרְבַּע אוֹ בֶן־חָמֵשׁ,
וְעֵינָיו, שְׁנֵי דַרְבּוֹנוֹת, תְּקוּעוֹת בַּשָּׁמַיִם,
וּמַבִּיט הוּא וּמַבִּיט, חוֹלֵם, תָּר וּמְחַפֵּשׂ.
הֲיוֹם הוּא אִם לַיְלָה? לֹא אֵדַע זֹאת עוֹד עַתָּה.
רַק צֶבַע הַשָּׁמַיִם אֶזְכְּרָה פִתְאֹם הֵיטֵב:
תְּכֵלֶת כֵּהָה כֵהָה, עֲמֻקָּה, רְוָיָה וּשְׁחוֹרָה,
וּכְאִלּוּ הָפְכָה עֲלֵיהֶם אֲחוֹתִי הַקְּטַנָּה חַנָּה
אֶת־קֶסֶת־הַדְּיוֹ הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עַל־שֻׁלְחַן אָבִי;
וְרַק כִּי רֶגַע רֶגַע יִגָּלֶה נָתִיב לָבָן,
וְצַח הוּא כְּעֵין הֶחָלָב וְעָנֹג — וְאַחַר יַחֲלוֹף;
וּנְקֻדּוֹת שְׁבִיבֵי־זָהָב, לֹא יָדַעְתִּי עוֹד מָה הֵנָּה,
וּגְדוֹלוֹת כְּאֶגְרוֹפִים, אֶגְרוֹף כָּל־נְקֻדָּה,
מִתְלַקְּחוֹת רֶגַע אֶחָד, מִתְהַבְהֲבוֹת, וְאַחַר שׁוֹקְטוֹת —
רַק אֵין־זֹאת: הָיָה אֵפוֹא הַדָּבָר לְמוֹעֵד לַיְלָה.
וּפִתְאֹם צַר לְלִבִּי וּמִלִּבִּי עַד לִגְרוֹנִי,
וּפִתְאֹם צָמְאָה נַפְשִׁי לִמְרוֹמֵי הַשָּׁמַיִם,
וּפִתְאֹם עָרְגָה, חָרְגָה, כָּמְהָה עַד־בְּלִי־תַכְלִית,
וּכְיוֹנֵק נוֹטֵשׁ שַׁד מִפִּיו וּמַבִּיט פִּתְאֹם
אֶל־לַבַּת־נֵר בּוֹעֶרֶת, מִשְׁתָּאֶה וּמִשְׁתּוֹמֵם,
וּמֵרִים יָד לְתָפְשָׂהּ — כֵּן שָׁלַחְתִּי יָדִי
לְעֻמַּת הַשָּׁמַיִם לְתָפְשָׂם, רַק לְתָפְשָׂם.
הוֹי, כַּמָּה הוּא הַמֶּרְחָק מֵאֶרֶץ לַשָּׁמַיִם? —
אֲטַפֵּס־נָא וְאֶעֱלֶה, אֶתְנַשֵּׂא־נָא מְעַט מִצְּעָר,
אֶתְיַצֵּב־נָא וְאָרוּם עַל־רָאשֵׁי בְּהוֹנוֹת רַגְלַי,
עוֹד־אַחַת מְעַט, עוֹד אַחַת, וְאַגַּע לַשָּׁמַיִם...

וְאֶחָד יוֹם: מֵאֲחֹרֵי בֵּיתֵנוּ הָיְתָה גִבְעָה,
נְטוּיַת קָדְקֹד יָרֹק אֶל־נֹכַח הַשָּׁמַיִם,
וְהֵם כְּגִיגִית תְּכֵלֶת, מִצְנֶפֶת־שֵׁנָה גְדוֹלָה,
רוֹבְצִים עַל קָדְקֳדוֹ וּדְבֵקִים אֵלָיו הֵיטֵב;
רַק רֶוַח כַּף־אִישׁ קְטַנָּה בֵּינָהּ וּבֵינֵיהֶם.
אֶעֱלֶה־נָא — וָאַעַל. עָלֹה, טַפֵּס, זָחֹל:
וְכִפַּת הַשָּׁמַיִם כַּעֲלוֹתִי כֵּן רַק תֵּרוֹם.
וַאֲנִי עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה, וְשֻׁלְחָן שָׁם — וָאַעַל,
וְכִסֵּא שָׁם, וָאָשִׂים עַל־הַשֻּׁלְחָן פֹּה — וָאַעַל,
וּשְׂרַפְרַף שָׁם, וָאָשִׂים עַל־הַכִּסֵּא פֹּה — וָאַעַל,
וָאֶשְׁלַח כַּף־יָד קְטַנָּה וְעִם־יָדַי כָּל־גְּוִיָּתִי...
וְהַשָּׁמַיִם גָּבְהוּ, רָחֲקוּ, נִשְּׂאוּ וַיֵּרוֹמוּ.
רֶגַע עָמַדְתִּי נוֹאָשׁ. פִּתְאֹם וָאָרִים קוֹלִי,
וָאֵבְךְּ בְּכִי תַמְרוּרִים וְלָמָּה לֹא יָדַעְתִּי.
וּדְבַר־מָה רָעַד, הָמָה, פִּרְפֵּר בִּי וַיְּנָמֶץ,
וְחִנֵּק לִי בִּגְרוֹנִי וְחָסַם נִשְׁמַת־אַפִּי,
וָאָחוּשׁ — וְלֹא יָדַעְתִּי מַה־הוּא וְלֹא אֵדָעָה.
הֶהָיְתָה זֹאת, הַאֻמְנָם הָיְתָה זֹאת הַ נְּ שָׁ מָ ה ?...
נְשָׁמָה זוּ שֶׁאוֹמְרִים, שֶׁמְּדַבְּרִים בָּהּ וּמְבַקְשִׁים?
אִם זֹאת הִיא אֵפוֹא, זֹאת הִיא?... הוֹי, כַּמָּה־זֶה רְחוֹקָה
כָּל־זֹאת מִמֶּנִּי כְבָר, מָה רְחוֹקִים כְּבָר הַיָּמִים!
וְאָנֹכִי רַק כְּמוֹ בַחֲלוֹם עוֹד אֶזְכְּרֶנָּה...

וְעוֹד גַּם פַּעַם שְׁנִיָּה, אֶזְכְּרָה: —

„תָּנוּ רַבָּנָן!"

וְרִבְבוֹת אַבְקוֹת־שֶׁמֶשׁ, עַמּוּד גַּרְגְּרֵי־זָהָב,
כְּרֻתוֹת טוּרֵי אוֹרִים מִמַּפְלֵי עוֹלָם נִפְלָא,
יוֹרֵד בְּעַד הַחַלּוֹן וְשׁוֹכֵן עַל־הַגְּמָרָא,
וְשׁוֹכֵן גַּם עַל־לֶחְיִי; עַל־דַּפֵּי חֲצִי אֲלַכְסוֹן
וַאֲנִי בַּחֲצִי הַשֵּׁנִי — וַאֲנִי אָז „בָּחוּר” קָטָן,
יוֹשֵׁב לִפְנֵי שֻׁלְחַן אֱלֹהִים עַל־דַּף גְּמָרָתוֹ.
וּבְתוֹךְ עֲנַן־הַנְּגֹהוֹת עוֹלֶה פַּעַם וְיוֹרֵד,
טוֹבֵל פַּעַם וְנֶעְלָם, טוֹבֵל פַּעַם וְנִרְאֶה
קָדְקֹד רֹאשׁ סְגַלְגַּל, שְׁטוּף עֲנַן־תַּלְתַּלִּים
וּמָשְׁזָר זָהָב נוֹצֵץ — הֲיָרְדָה לִי הַשְּׁכִינָה,
וְאִם רֹאשׁ צִפּוֹרָה הוּא בַּת רַבִּי זוּ הַקְּטַנָּה?
רֶגַע נוֹפֵל עַמּוּד הָאֵשׁ עַל „תָּנוּ רַבָּנָן”
וְרֶגַע עַל־רֹאשׁ צִפּוֹרָה וְרֶגַע גַּם עַל־רֹאשִׁי —
וְיֵשׁ כִּי אֶחֱשֹׁב פִּתְאֹם: שְׁלָשְׁתֵּנוּ פֹּה רַק אֶחָד.
וַאֲנִי מְסַלְסֵל וּמְנַגֵּן, וְהַשֶּׁמֶשׁ כִּמְסַלְסֵל וּמְנַגֵּן,
וְגַם־הִיא מְסַלְסְלָה וּמְנַגְּנָה, וּבִי רַק־בִּי תִּסְתַּכֵּל,
וְאוֹכְלַתְנִי בְּמוֹ־עֵינֶיהָ בְּרִשְׁפֵּי אֵשׁ אֲיֻמָּה,
וְאוֹכְלַתְנִי בְּמוֹ־עֵינֶיהָ, הָרְעֵבוֹת כְּחַיְתוֹ הַיְּעָרוֹת.
הוֹי אַדִּיר! מָה־תִּסְתַּכֵּל, מַה־כָּכָה בִּי תִּסְתַּכֵּל?
וַאֲנִי רַק „תָּנוּ רַבָּנָן” וְלִבִּי — לְהַכְעִיס — צִפּוֹרָה.
וּבְאַחַד הַיָּמִים: לֹא אֶזְכּוֹר אֵיפֹה וּמָתַי וְאֵיכָה
וּמַה־זֶּה הָיָה לְפָנִים וּמַה־זֶּה הָיָה לְאַחֲרָיו,
וְרַק־אַחַת, רַק־אַחַת זָכַרְתִּי: הִתְנַפְּלָה עָלַי צִפּוֹרָה
פִּתְאֹם בֵּין־מִנְחָה לְמַעֲרִיב וּנְשָׁקַתְנִי בָעֹז וּנְשָׁקַתְנִי,
וּנְשָׁקַתְנִי שֵׁנִית וּשְׁלִישִׁית וּנְשָׁקַתְנִי שׁוּב וּנְשָׁקַתְנִי —

וְאַחַר בָּרְחָה וַתָּנֹס, וְאַחַר נֶעֶלְמָה וְאֵינֶנָּה.
שְׁלֹשָׁה יָמִים תְּמִימִים וַאֲנִי לֹא רָחַצְתִּי בַמַּיִם,
לֹא עָלוּ מַיִם עַל־פָּנַי, לֹא בָאוּ מַיִם עַל־לְחָיַי;
יָרֵאתִי לִנְגּוֹעַ בַּמָּקוֹם, וְאַף לֹא בְאֶצְבַּע הַקְּטַנָּה,
פֶּן אֶמְחֶה מִשָּׁם הַנְּשִׁיקָה וַאֲטַשְׁטֵשׁ אֶת־חוֹתַם שְׂפָתֶיהָ,
וּבְלֶכְתִּי וּבְצֵאתִי וּבֹאִי וָאֶהְיֶה כַּחֲלוֹם רַק עַל־שְׂפָתַיִם —
וּדְבַר־מָה רָצַד, הָמָה, פִּרְפֵּר בִּי וַיָּמָץ
וַיְחַנֵּק לִי בִגְרוֹנִי; וּבְקֶרֶב לִבִּי עָמֹק
קֶמֶט מֻסְתָּר אֶחָד כְּמוֹ מָלֵא, מָלֵא, מָלֵא,
וּמְפַרְפֵּר הוּא וּמְפַרְכֵּס — וּמַה־הוּא לֹא יָדַעְתִּי,
הֲזֹאת הִיא, אוּלַי זֹאת הִיא הַ נְּ שָׁ מָ ה שֶׁאֲמַרְתֶּם?...
הֲיֵשׁ כִּי זֹאת הִיא? — אֵלִים! כַּמָּה כְבָר רְחוֹקָה
כָּל־זֹאת! לִרְגָעִים אֶחֱשֹׁב: כְּבָר חָלְפוּ אֶלֶף שָׁנִים...

וְעוֹד לִי גַם שְׁלִישִׁיָּה: —

הָיָה עֶלֶם תָּמִים,
וְהֶאֱמִין הָעֶלֶם וּבָטַח וְלֹא חָדַל רֶגַע מֵהַאֲמִין,
רָבַץ לְפָנָיו הָעוֹלָם כְּשַׁחַר חָדָשׁ כִּבְרֵאשִׁית,
דָּיָה כַשֶּׁלֶג הַנּוֹצֵץ, לֹא עֲבָרוֹ סוּס בְּפַרְסוֹתָיו
וְאוֹפַן עֲגָלָה לֹא רְמָסוֹ: עוֹדוֹ כְלִבְנַת הַסַּפִּיר,
כָּל־אָדָם רַק יֶלֶד עָנֹג, אֶל־כֹּל אֲשֶׁר־יַחְפּוֹץ יַטֶּנּוּ —
וְהֶאֱמִין הָעֶלֶם וְהֶאֱמִין וְלֹא חָדַל רֶגַע מֵהַאֲמִין,
וְלִבּוֹ כֹּה הָלַם וְהָלַם... אָז בָּא לוֹ יוֹמוֹ הַגָּדוֹל:
בָּעַר הַנִּיצוֹץ בְּלִבּוֹ, הִתְלַקַּח וַיַּעֲבוֹר גְּבוּלוֹ,
וַיֵּצֵא אֵשׁ בִּשְׂפָתָיו וַתְּהִי שָׁם לְמִלָּה בוֹעֶרֶת,

וַיְדַבֵּר הָעֶלֶם וַיְדַבֵּר — כָּל־מִלָּה מֶלֶךְ מָשִׁיחַ
הַגּוֹאֵל מֵעַבְדוּת כָּל־נַעֲנֶה וְגוֹאֵל בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה;
וַיְדַבֵּר עַל־אָדָם וְלֵב בּוֹ וְעַל־מִכְרוֹת הַזָּהָב בְּלִבּוֹ,
וַאֲשֶׁר נְדִיבִים יִכְרוּהוּ, כִּי יֶאֱתֶה הַזָּהָב מִשָּׁמָּה,
וְאִם נֶהְפַּךְ לְאֶבֶן, אֵין־דָּבָר; רַק אֵין־זֹאת כִּי אֶבֶן־חֲכָמִים,
לַעֲשׂוֹת בָּהּ הַנִּפְלָאוֹת, לַהֲפוֹךְ כָּל־סְמַרְטוּט לִסְגֻלָּה;
וַיְדַבֵּר עַל־קַיִץ, קֵיץ־חַיִּים, וַאֲשֶׁר חֲלוֹף־לוֹ לֹא יִהְיֶה,
וְעַל־שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תִשְׁקַע, זוּ שִׁמְשׁוֹ בְגִבְעוֹן עַד־עוֹלָם —
פִּתְאֹם וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו, וְהִנֵּה עַל־שִׂפְתֵי הָאֶחָד
לֹא מַעֲנֶה, לֹא מִלָּה, זוּלָתִי נִיד קַל, וְקַר הוּא וּכְלַעַג,
וְלַעַג עַל־שִׂפְתֵי הַשֵּׁנִי וְלַעַג עַל־שִׂפְתֵי הַשְּׁלִישִׁי:
וַיְהִי לוֹ פִּתְאֹם כְּאִלּוּ עַרְפָּד שָׁרַץ עַל־לִבּוֹ
וַיְטַמֵּא לָנֶצַח אֶת־קָדְשׁוֹ; וַיְהִי לוֹ פִּתְאֹם כְּאִלּוּ
נָחָשׁ בִּגְלִילֵי טַבְּעוֹתָיו הִתְעַגֵּל עַל־לִבּוֹ סָבִיב,
הִתְעַקֵּף, הִתְפַּתֵּל וַיִּפְרֵשׁ — ; הַמִּלָּה מֵתָה עַל־שְׂפָתָיו,
וּבְרֶגַע זֶה מֵת גַּם בְּקִרְבּוֹ דָּבָר וְהוּא לֹא יָדַע,
וְעַתָּה פִּתְאֹם יוֹדֵעַ: מֵתָה בְקִרְבּוֹ הַ נְּ שָׁ מָ ה...
וְיָמִים וְשָׁנִים כְּבָר עָבְרוּ מֵאָז לוֹ וַעֲשָׂרוֹת וְיוֹבֵל.
הוֹי, אִמִּי, אֵם יוֹלַדְתִּי! אֵי אֶקַּח לִי עַתָּה נְשָׁמָה?...
אֵי יֶשׁ־עוֹד לִי, אֵי יֵשׁ לְבֶן־דּוֹרִי עוֹד נְשָׁמָה? —

וְאַתָּה, מֵפִיסְטוֹ, עוֹד דָּבָר: — וְלוּ גַּם הָיִיתִי פִּתְאֹם
לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ הַנְּשָׁמָה, וִיתֵרָה הִיא לוֹ לְמָכְרָהּ —
מַה־תֹּאמַר, סוֹחֲרִי נִכְבָּדִי, לָתֵת כַּיּוֹם לִי בִמְחִירָהּ?
הֲזֶה אֲשֶׁר־תַּתָּ לְפָנִים: נְעוּרִים עַד־עוֹלְמֵי עוֹלָמִים? —

הוֹי כְּלַךְ־לְךָ וּבְרַח־לְךָ, חֶנְוָנִי, עִם־סַחְרְךָ וְעִם־אֶתְנַנֵּךְ!
לֹא אֶחְפֹּץ בְּאֶתְנַן נְעוּרִים! נְעוּרִים לִי הָיוּ תוֹעֵבָה,
אֲשֶׁר בְּשָׁמְעִי אֶת־שְׁמָם וּתְקָפַתְנִי פַלָּצוּת שִׁגָּעוֹן,
וְאֶחְפֹּץ כִּי־יִחְיוּ לְפָנַי וְאֶרְצַח בַּיָּד אֶת־שְׁאֵרִיתָם,
אֶת־פְּלֵטַת גַּחַלְתָּם הַנּוֹתְרָה וְהִיא הָעוֹכְרַתְנִי עַד־עָתָּה.
וַאֲנִי הִנֵּה צָעִיר הָיִיתִי לְשָׁבְעָה, צָעִיר, מַה־צָּעִיר:
סַמְבַּטְיוֹן הָיִיתִי, פֶּרֶא סַמְבַּטְיוֹן, זוֹעֵף וְגוֹעֵשׁ וְאֵין שָׁקֶט.
מַה־נָּתַן לִי נָעֳרִי, סְנֶה זֶה הַמְקֻלָּל, הַבּוֹעֵר וּבוֹעֵר
וְאֻכָּל אֵינֶנּוּ? מַה־נָּתְנָה לִי אִשּׁוֹ, אֵשׁ־תָּמִיד?
שְׁלֹשִׁים שְׁנוֹת־נְעוּרִים — אַךְ חַפְּשׂוּ בַּאֲבוּקוֹת, בַּקְּשׁוּ בַּמַּחֲבֹא.
אִם תִּמְצְאוּ בְכֻלָּן שְׁלֹשָׁה רְגָעִים, רַק שְׁלֹשָׁה, רַק שְׁלֹשָׁה,
וּדְמִי בָם וָשֶׁקֶט, וּדְמִי בָם וְשַׁלְוָה וְשִׁכְחָה;
נָזְלָה הַסְּעָרָה כַשֶּׁטֶף בְּגִידַי עִם־דָּמַי בִּנְעוּרִים.
הֵן שִׁכְחָה בִקַּשְׁתִּי רַק רֶגַע, וּמַה־לֹּא יִתֵּן אִישׁ בְּעַד שִׁכְחָה?
וְאִם שְׂחוֹק וְאִם דִּמְעָה — אַךְ תָּמִיד זָכַרְתִּי, זָכַרְתִּי
וְרֶגַע לֹא נִשְׁכָּח מִמֶּנִּי זֶה עַצְמִי הָאָרוּר, לֹא נִשְׁכָּח!
נִסִּיתִי בְשִׂמְחָה לְהַשְׁכִּיר אֶת־עָנְיִי הָרֵיק בַּהוֹלֵלוּת,
אֲשֶׁר אֶל־כָּל־הַגִּלּוּלִים, פִּגּוּלֵי לֵב נֶאֱמָן, אֶטַּמָּא,
וָאֵשְׁתְּ לִרְוָיָה אֶת־כּוֹסִי הַגְּדוֹלָה, וּבִנְזֹל הַקֻּבַּעַת
הַדְּלוּחָה עַל־פִּי לֹא עִוִּיתִי אֶת־שְׂפָתָי.
זָנִיתִי אֶל־דִּמְעָה, גָּנַבְתִּי הַלֵּב וּמַמְזֶרֶת הָעַיִן,
עָשִׂיתִי לְבִכְיִי כַּוָּנִים וְאֶעְגַּב עַל־טִפָּה גוֹאֶלֶת,
וּלְשָׁבְעָה וּלְרַאֲוָה בָהּ הִתְעַמַּרְתִּי וְעַד לְהִתְעַנֵּג—
וְאַחַר שָׁכַבְתִּי בַלֵּילוֹת בַּלֵּילוֹת בְּאַין שֵׁנָה עַד־בֹּקֶר;
מִן־הָאֲפֵלָה שָׁמַעְתִּי הֵד עָמוּם שֶׁל־רַעֲמֵי הַר־גָּעַשׁ.

אָז וְקִרַעְתִּי לִקְרָעִים אֶת־נְעוּרַי, פִּצְפַּצְתִּים לִקְ[illegible]וֹת,
כָּתֹת לִפְתִּים וְהַשְׁלֵךְ לְרוּחַ וְזָרֹה לַעֲבָרִים;
לַשְּׂעִירִים זָבַחְתִּי אֶת־חֶלְבִּי עַל־מִזְבְּחוֹת מְעַט וּבַבָּמוֹת,
קִטַּרְתִּי לַשֵּׁדִים אֶת־מֵחַי לִרְצוֹנִי וָאֶשְׂחַק בְּקוֹל — שָׂמֵחַ לְאֵידִי;
אוּלַי וְאֵקַל מְעַט מֵעָלַי אֶת־עָנְיִי, אֶת־נְעוּרַי הַמְאֹרָרִים.
אֶת־עָשְׁרִי בִּזְבַּזְתִּי אוֹצָרוֹת אוֹצָרוֹת; עָמַדְתִּי לְחַלּוֹן פָּתוּחַ
וָאַשְׁלֵךְ בְּחֹפֶן אֶת־זְהָבִי לָאַשְׁפּוֹת — וּבָאוּ הַנְּעָרִים וְלִקְטוּ שְׁלָלְכְתִּי,
עָנְדוּ לְרֹאשָׁם, כַּפְּרָאִים בַּנּוֹצוֹת, וַיִּהְיוּ מִתְהַלְּכִים גֵּאִים
בָּרְחוֹבוֹת;

אוּלַי וְיוּנַח לִי כָּכָה מִזַּעְפִּי, אוּלַי אֶתְרוֹשֵׁשׁ מִנְּעוּרָי.
יָצַרְתִּי לִי תִקְווֹת, עָשִׂיתִי לִי תַאֲווֹת,
וֶאֱמוּנוֹת בָּרָאתִי וַעֲלֵיהֶן נִלְחַמְתִּי,
אוּלַי אֲהַמֵּם בָּהֵנָּה אֶת־רָגְזִי
וְאַרְדְּ לִי בְחָזְקָה, בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה, אֶת־זֹאת הַמַּרְגֵּעָה —
וְלֹא חָדַל מִזַּעְפּוֹ סַמְבַּטְיוֹן הַנִּגְרָשׁ אַף־רָגַע!
וַאֲנִי הִנֵּה שָׁנִים חִכִּיתִי וְיוֹבֵל עַד־כִּי תִצְמַח
שַׂעֲרָה לְבָנָה רִאשׁוֹנָה, פִּטְרַת רֶחֶם הַזִּקְנָה,
וְהָיְתָה לִפְאֵר עַל־רַקָּתִי וּלְלִבִּי לִמְשִׁיחִי הַגּוֹאֵל,
אוֹ־אָז וְנִרְגַּע בְּקִרְבִּי הַלֵּב הֶעָנִי וְסוֹעֵר;
יוֹם־יוֹם נִצַּבְתִּי לְיַד הָרְאִי לִרְאוֹת, הֲיֶשְׁנָהּ —
וּמְנוּחָה, זוּ מְנוּחָה, עוֹד אֵינֶנָּה וַאֲנִי עוֹד מְחַכֶּה וּמְצַפֶּה
וְאַתָּה זֶה־בָּאתָ לָתֶת־לִי שֵׁנִית אֶת־קִלְלַת הַקְּלָלוֹת?
לְחַדֵּשׁ נְעוּרַי, מַעְיַן הַוּוֹתַי, לְהַעֲבִירֵנִי שֵׁנִית
שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה מְדוֹרֵי גֵיהִנּוֹם יְשָׁנִים־חֲדָשִׁים?
וּנְעוּרֵי נֶצַח, לִי תֹאמַר, נְעוּרִים עַד־עוֹלְמֵי עוֹלָמִים?

כְּלַךְ־לְךָ, בְּרַח־לְךָ, שָׂטָן, אֵין חֵפֶץ לְנַפְשִׁי בַּנְּעוּרִים;
יָדַעְתִּי נְעוּרֶיךָ, אַל־תַּזְכִּר בִּשְׁמָם לִי...

וַאֲנַחְנוּ

הִבַּטְנוּ שְׁנֵינוּ, וּשְׂחוֹק קַל עַל פִּינוּ, אִישׁ אֶל־עֵין אָחִיו;
שְׁנֵי הָאַבְגּוֹרִים הֵבִינוּ דוּמָם אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ.

מאמרים

זריווש

חמש תקופות בנבואה

א

את ראשית ימי הנבואָה בישראל וביהודה אפשר להגביל אך בקירוב, ולא רק מחסרון מקורים ברורים ונאמנים במדה אחת בעיני כל: אילו גם היו בידינו מקורים כאלה, לא היינו מוצאים לנבואָתנו גבול זמני מסוים; — כך טבעם של חזיונות איבולוציוניים, שמדרגות התפתחותם נבלעות זו בזו כשבעת הצבעים במראה הקשת, והנבואָה הישראלית־היהודית היא מדרגה מיוחדה בחזיון שהיה משותף לעמים, שישבו או שנתישבו שבטי ישראל בתוכם בשנים קדמוניות. כשהתחיל עם ישראל להתרקם, כשהתחילו הוא ושכניו להרגיש את מציאותו, בדמות שבטים קרובים זה לזה או משפחות מצוינות באיזו סימנים משותפים – וזה היה לא פחות מאלף ושלש מאות שנה לפני המספר הנהוג, אבל אפשר מאד שבזמן קדום לזה הרבה – כבר היו בתוך המשפחות או השבטים ההם מיני „אנשי אלהים", „רואים" „חוזים" או „נביאים" משלהם או משל שכניהם; כי באיכותה החיצונה הזאת, בהגדת העתידות, קדמה הנבואָה לעם ישראל בזמן. מי שמרגיש כמין עלבון לאומי לישראל בסברה זאת (שכל בר דעת אינטליגנטי לא יוכל להסתפק בה) ישים־נא אל לבבו, שמקוריות גמורה היא מן הדברים המעטים מאד במציאות. יצירה גדולה, שכולה מקורית, הוא בלי־כל־ספק דבר שלא היה מעולם; וגם השאיפה למצוא מקוריות מרובה בדבר פוגמת את בקשת האמת הטהורה, את האוביקטיביות הנחוצה לכל חקירה נכונה. אבל ראוי מאד לשימת לב, שבנדון דידן מתנגדת שאיפה כזאת למסורותינו העתיקות, שבהן אין כל שמץ השתדלות ליחס לעמנו מקוריות מיוחדה בדברים כאלה. התורה מעידה, שגם הכרת „אל עליון קונה שמים וארץ" לא רעיון ישראלי מקורי הוא. בפירוש נאמר בתורה, שבימי אברהם היה מלכי צדק מלך שלם „כהן לאל עליון" בדרום ארץ כנען, והכהן ההוא ברך בשם אלהיו, „אל עליון קונה שמים וארץ" את אברהם — כשהיה עוד שמו אברם –, ואברהם נתן לו, לכהן ההוא, „מעשר מכל". מלשון הכתוב נראה בבירור, שברכת מלכי צדק ונתינת המעשר לא דברים ריקים היו לאברהם,

ושהקולטוס הדתי שהונהג במקומו של מלכי צדק היה טוב וישר בעיני ה׳; שהרי לא בא הכתוב אלא לספר בגדולתו של אברהם. דרכי עבודת ה׳ – בנין מזבחות והעלאַת עולות – קדמו הרבה לפי דברי התורה, לא רק לדורות משה והשופטים הראשונים, כי אם גם לדורו של אברהם. כשבנה אברהם מזבח וקרא בשם ה׳ *), היו מעשי אבותיו בידו, שהרי גם נח בנה מזבח והעלה עולות, ועוד בימי אנוש בן בנו של אדם הראשון „הוחל לקרוא בשם ה׳" (בר׳ ד׳, כו׳). אָנו רואים אפ׳א, שמסורותינו המפורשות בתורה אינן דורשות מאתנו, שנהי בעינינו כיחידים או כראשונים גם בהכרת הבורא או בדעת דרכי העבודה לו; ומזה ראוי להקיש או לדין קל וחומר על הנבואָה. אבל גם לקדמות הנבואָה בעצמה אָנו מוצאים רמזים מספיקים בתורה. הרי הכתוב אומר, שה׳ אמר לאבימלך בחלום הלילה על אברהם: „כי נביא הוא ויתפלל בעדך", משמע, שהשם „נביא" והוראתו נחשבים לידועים לאבימלך מכבר. ברבקה נאמר „ותלך לדרוש את ה׳" – כלומר לשאול פי איש אלהים, כהוראת דרישת ה׳ – או דבר ה׳ — בכל מקום אשר כזה (ש"א ט׳, ט׳; מ"א י"ד, ה׳, כ"ב, ה׳, ז׳, ח׳; מ"ב ג׳, י"א, כ"ב, י"ג), וזאת אומרת, שהיו אנשי אלהים מצויים בעת ההיא, גם מחוץ לבית אָבינו הראשון. וכן יורנו המאמר „ואהרן אָחיך יהיה נביאך", שתפקידו של נביא, בתור מלאך שלוח מאת אלהים, נחשב למושג ידוע מכבר.

ובכל־זאת היתה הנבואָה הישראלית היהודית מקורית מאד, כי הצטיינה במעלות מיוחדות מדרכי כל מיני נביאי אומות העולם, חכמיהם קוסמיהם וחרטומיהם **). עדים נאמנים על זה הם ספרי הנביאים שבידינו או – מה שנכון יותר – כל כתבי קדשנו וההיסטוריה כולה, הישראלית והכללית יחד, שמכתבי אלהים שלנו חרותים עליה באותיות בהירות, גדולות ועמוקות כל־כך, שכל הרוחות והסערות שבעולם, כל יסודי ההריסה וההפרדה המדיניים, כל כלי מפצם של „מכי עמים בעברה", בוני עולמות ומחריבים, מימי אשור ובבל עד ימי הדור הזה, לא יצלחו עליהן למחותן ולהשכיחן. ההתלהבות הנשגבה בשם אלהי האמת והצדק, כלומר ל מ ע ן האמת והצדק; הבטחון הגמור ש„באחרית הימים" או „ביום ההוא" יבוערו השקר והרשע מן הארץ, כי „תמלא האָרץ דעה"; העיקר הגדול – פרי הבטחון הפנימי הנעלה הזה — שהכל בידי שמים, בידי אלהי האמת והצדק, ועל כן אי אפשר שלא יהי מכוון לאחרית טובה ולמטרה נשגבה, והכרת החובה להגיד ולפרסם זאת, ללמד תועי־רוח בינה בלי שוב מפני כל — אלה יסודי הנבואָה שלנו, בהם המקוריות האמתיות שלה, והם

---

*) דבור זה לא הוברר פירושו האמתי, אך ממקומות אחדים נראה, שהיו קוראים מזבחות (או „במות" או „בתי במות") בשמות אלהים (בר׳ ל"ג, כ"ו, ל"ה, ז׳; שמות י"ז, ט"ו; שופטים ו׳, כ"ד) או שהיו משתמשים בלשון קצרה ואומרים: „אל-בית-אל" בהוראת „מזבח אל-בית-אל". וכן יפורש „ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה׳ יִרְאֶה אשר יאמר היום בהר ה׳ יֵרָאֶה", שקרא אברהם להר המוריה „הר ה׳ יִרְאֶה" ואחרי כן הוסב שמו „הר ה׳ יֵרָאֶה".

**) נגד דעת הראציונאליסטים יורנו פשוטו של מקרא בהרבה מקומות, שאין הכתוב חושב את הקוסמים השונים לאנשי מרמה, שכל פעולתם רק אחיזת-עינים להוליך אנשים שולל.

שנתנו לה את כחה הכביר, הנראה עד היום הזה בקיום העם היהודי ובכבוד כתבי קדשו הנערצים גם בפי צורריו ומנאציו, ביחוד בקרב האריות המעטים שבחבורה זו, שאחד המיוחדים שבה הוא גיטי.

מובן מאליו, שהנבואה הזאת בעצמה, אותה הנבואה הישראלית־היהודית במדותיה המיוחדות לה, גם היא נוצרה לא בפעם אחת, כי־אם התפתחה מעט מעט. גם אם נחשוב את דור שמואל לדור ראשון לנביאים, כדעת חוקרים אחדים, יהיו ימיה כשש מאות שנה (על כל פנים לא פחות מחמש מאות), וכלום אפשר להעלות על הדעת, שבימים הרבים ההם לא נהיה כל שנוי בדרכי הנביאים ובהתיחסות העם אליהם? הן הנבואה היתה הזיון, שהשפעתו מרובה על חיי העם הפרטיים והמדיניים יחד, ובחיים הלא נהיו שנויים כבירים מקצה ימי שפוט השופטים עד ימי עזרא ונחמיה: התאחדות השבטים, התיסדות ממשלת מלך, בנין המקדש, התחלקות הממלכה, התגברות ארם דמשק, התנגשות אשור ובבל ומצרים, אשר נמשכה בכל ימי הבית הראשון ותהי „כעש לאפרים וכרקב לבית יהודי" ועוד הרבה מעשים ידועים ונסתרים, אשר בודאי העירו בזמניהם תסיכה או רעש בארץ והשפיעו לא מעט גם על הנביאים גם על דברים שבין העם לנביאיו. גם הסתלקות הנבואה לא יכלה להיות בפתע פתאם. גם היא אינה אלא דרך התפתחות, פרי שנויים גדולים או קטנים שנהיו לפניה בדרכי הנביאים.

ב

אבל בבואנו לבקש את הסדר האיבולוציוני שבהתפתחות הנבואה שלנו, עלינו לברר בראשונה את מדת הבקורת הראויה למוד בה את ספרי הנביאים*), שהם המקורים היחידים לחקירה כזאת.

על פי שיטת האיקסיגיטים מבית מדרשו של ווילהויזן כמעט אין כל תקוה למצוא דבר בספרים האלה. כלל דבריהם הוא, שמתחלה עובדי הבעל היו אבותינו, לו היו מקריבים ולו היו קוראים בשם ההויה, ועמוס והושע (או הושע ביחוד) הם שערערו ראשונה על הבעל ועל הקרבנות יחד, כי ענין הקרבנות ועבודת הבעל היו דבר אחד בימיהם. ומטרת הנביאים ההם וההולכים אחריהם היתה לבער כל זה ולהשאיר אך את שם ההויה ואת העבודה שבלב, שהיא תפלה ומעשים טובים, או מעשים טובים בלבד, — אבל תורתם נתקבלה רק למחצה או במקצת; ובדרך פשרה בין תורת הנביאים ובין עבודת הבעלים, או בדרך נסיגה לאָחור לרוח עבודת הבעלים נוצרה תורת הכהנים בגלות בבל ובימי שלטונה של פרס, ונכתבו ספרי קדשנו הנחשבים לקדמונים, ונעשו תקונים והוספות הרבה בכל המגלות והספרים שנכתבו קודם לזה וגם בספרי

*) בתורה נגע אך מעט ודרך אגב, כי היא ספר מיוחד גם לפי המסורת גם לפי הבקורת: כשם שלא קם בישראל עוד נביא כמשה, כך אין בספרי קדשנו עוד ספר כתורת משה, ואין לחשוב את ספר התורה בין ספרי הנביאים. הקשר שביניהם אמיץ מאד, אך לבררו שאלתנו לא נמצא חומר הרבה בתורה.

עמוס והושע בעצמם. זהו עיקר תכנה של השיטה הזאת, שהרבה גרעיני אמת יש בה בודאי, אף־על־פי שרוב המחזיקים בה מרחיקים מאד ללכת.

אולם עם עיקר תכנה זה ביחוד אין לנו עסק לענין ההתיחסות אל ספרי הנביאים: מצד אחד הכל מודים, שיש בתורה וב„נביאים ראשונים" הרבה שיורי מגלות עתיקות, ומצד אחר אין עוד כל ספק, שיש בספרי קדשנו גם הוספות מאוחרות ותקוני סופרים. מי שטעם טעם הבקורת המקראית לא יוכל עוד לפקפק במסקנות המקובלות, שלא בידי עדי־ראיה נרשמו רוב הדברים שבנביאים הראשונים, שמזמורי התהלים נכתבו לא בידו ולא מפיו וגם לא בדורו של דוד המלך, שפרקי הנחמה שבספר ישעיה לא יכלו להאמר או להכתב בימי אחד המלכים הנזכרים בראש הספר הזה, והרבה כיוצא בזה. גם ההשערה הגאונית, — המתקבלת מאד על הלב, על דבר נוסחאות „יהויות" ו„אלהיות" — אינה פוגמת הרבה ב ע י ק ר י ה את ערכן ההיסטורי של הרשימות שבספרי התורה והנביאים הראשונים. אבל נחוץ לזכור היטב עוד עיקר אחד חשוב מאד, והוא, שהיו כל בעלי אסופותינו הקדמונים ומסדרי הספרים המכונים „נביאים ראשונים" ביחוד, זהירים מאד במלאכתם ומדקדקים ביותר בשמירת הרשימות הספוריות שמצאו לפניהן, ולא היו נמהרים כלל למחוק, לשנות ולתקן. על זה מעידים עדות נאמנה הרבה מקראות ופרקים שלמים, שתכנם מתנגד לגמרי לטֶנדֶנציות הדתיות העקריות שבאותם הספרים בעצמם. אנו מוצאים את אהוד ואת יפתח עושים תשועות גדולות לישראל לא בצדקתם, כי־אם בגבורתם, ובעל ההוספות, שתחלתן: „ו י ע ש ו א ו י ו ס י פ ו ב נ י י ש ר א ל ל ע ש ו ת הרע בעיני ה'" — לא שנה ולא תקן את הרצאת הספור בעצמה. גם בנדרו של יפתח לא נגע איש מן המסדרים. „שמשון הלך אחרי עיניו" יותר הרבה מהראוי לנזיר אלהים מן הבטן, ובהרצאת הליכותיו לא יפורש, גם ברמז, במה זכה איש כזה, שיעשה לו ה' נסים כבקיעת המכתש אשר בלחי, שהיא ממין הזלת המים מן הסלע שעל־ידי משה, ושאפשר מאד לחשוד את בעליה, שלא ידע על־אודות מי מריבה או שנתחלף לו משה בשמשון. וכן לא נוסף דבר לתרץ את ענין הנזירות מבטן האמורה בשמשון ובשמואל, שאינה מתאמת כלל לחוקי התורה. כלום נתנה תורה רשות לאם או לאב לאסור לבנם, ועוד בטרם יולד, מה שמותר לכל איש מישראל? *) גם כל אותו הכח התלוי בשער הראש (עיין שופטים ט"ז, כ"ד), זר מאד לרוח התורה. אף־על־פי־כן לא התיר לעצמו איש מאותם המסדרים או המעתיקים שידעו את התורה, לשלוח יד בנוסחת הספורים האלה. ועוד הרבה אפשר להוסיף על זה: הנה דוד עומד בראש גדוד של „אנשי מצוק ומרי נפש וכל איש אשר לו נושה" ומתחבא או מבקש מחסה ועזרה בארץ פלשתים מפני מלך ישראל (מה רחקו דרכיו מדרכי עזרא ונחמיה! עיין עזרא ח', כ"ו ונחמיה ו', י"א). וגם בימי מלכותו הוא עושה הרבה מעשים, שאינם נאים בשום אופן ל„גבר הוקם על,

---

*) התלמוד משיב על דברים תמוהים כאלה, שהיו „הוראת שעה", אבל תשובה זו אינה אלא הודאה, שאין לישב את הסתירה.

למשיח אלהי יעקב", שנועד להיות למופת לכל המלכים העתידים למלוך על יהודה וישראל. ואחאב, „אשר התעיב לעשות מכל מלכי ישראל", מתואר בדמות מלך בעל הרבה מדות טובות: הוא נועץ בשעת צרה עם „כל זקני הארץ" (מ"א כ', ז'–י') שומע לעצה (שם), מתנהג בגבורה (שם), נמנה עם „מלכי חסד" ומת מות גבורים במלחמה. הרבה ספורים מובאים בנוסחאות שונות זו מזו בפרטים חשובים ולפעמים גם ברוחם העיקרי: מלבד השנות הדברים והסתירות הידועות שבספורי הבריאה אנו מוצאים, למשל, את הכאת הסלע בשתי נוסחאות (שמות י"ז, במדבר כ"א), את דבר השלו בשתי נוסחאות (שמות ט"ז, במדבר י"א) ואת בחירת השופטים בשלש נוסחאות (שמות י"ח, במדבר י"א, דברים א'), ובכל אחת מהנוסחאות השונות רוח אחרת. בחלקו הראשון של ספר שמואל (המכונה שמואל א') נרשם כמעט כל אחד מהספורים שבו בשתי נוסחאות סותרות זו את זו. כל הדברים האלה, המשמחים את השואפים להקל ערכה של ה„ברית הישנה", כל אותם המאמרים, ש„אלמלי מקרא כתוב אי אפשר לאמרם", כל אותן הסתירות שאף מקצתן מתישבות יפה ברוח שיטת ווילהויזן, ורובן מתישבות על פיה בדוחק וכמעט בדרך פלפול של „האארשפאלטעריי", מרוממים עד מאד את ערכם ה ה י ס ט ו ר י של כתבי קדשנו; כי מהם אנו למדים, שבקושי מרובה ורק במקום שהיה אי־אפשר בלעדי זאת, התירו סופרינו הקדמונים לעצמם לשנות או לתקן דבר ברשימה שהכניסו בחבוריהם. רק סתירה גדולה ובולטת לעיקר האחדות, וכיוצא בזה, יכלו להסיר מנוסחת הרשימה, ולסתירה שאינה בולטת מאד, לאפשרות קושיה ותמיהה לא היו חוששים כלל. הם היו רחוקים מהחריפות ההגיונית המצויה בדורותינו, מאותה ה ש י ט י ו ת, שיודע־ספר אירופאי רגיל בה כל־כך. הם לא הקשו קושיות רבות ולא התחכמו הרבה, אבל היו מוקירים כל רשימה קדומה ומדקדקים מאד להעתיקה כצורתה כפי האפשר בלי שנות ממטבע שטבעו ראשונים בהרצאת המעשים.

ואל העיקר החשוב הזה אין האיקסיגיטים מתלמידי ווילהויזן שמים לב כראוי לו. חשדנים ופלפלנים הם עד מאד חניכי בית המדרש הזה. הם מוצאים בכל מקום הגהות ראשונות, שניות, שלישיות ורביעיות, הגהות שיש בהן מעין זיוף בכוונות דקות ועמוקות, בשעה שכל הדברים התמוהים שהבאנו מעט מהם למעלה מעידים, שמדה זו של זיוף בכוונה וכוונה זו של המצאת תירוצים על קושיות והוצאה מלבם של טועים, לא היו כלל וכלל מדרכי בעלי אסופותינו *)

---

*) לכאורה אפשר להקשות הרבה קושיות עצומות על הנחה זו, שהרי הרבה פרקים וספרים שלמים מכה"ק מיוחסים למחברים מוקדמים. אבל, מלבד שאין דומה חבור פרקים וספרים לשנוי דברים בחבורים ישנים (מה שיבין כל מי שיש לו פרספקטיבה נכונה על ענין עבודת המחברים הקדמונים), גם אלה לא נכתבו בכוונה תחלה להטעות את קוראיהם: במקצתם לא נתכוון כותבם אלא לשית על ספרו את הוד התמונה הספרותית הנהוגה מכבר ולא ליחסם באמת אל קדמוני, ומקצתם לא נתחברו מראש על שם הקדמוני הנקרא עליהם, אלא שנוצרה אגדה אחרי כן, שחבור זה הוא של קדמוני זה, וכשנקלטה האגדה בין יודעי־ספר, בא אחד המאספים ורשם את השם בתחלתו, למען ידעו הדורות הבאים, כלומר, למען האמת. יש לשער, כי מהמין האחרון הזה הם רוב מזמורי תהלים שעל שם דוד ותפלת חנה. אילו בא, למשל, אחד המשוררים לכתוב על שם דוד מזמור בברחו מפני אבשלום בנו, כלום לא היה מביא במזמורו מעט ממין המאורע ברוח המאמר: „הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי בן הימיני הזה".

אם בזמן מן הזמנים היו רשימות של „יהואי" לחיד ושל „אלהי" לחוד, אין כ, ספק שימים רבים ק ו ד ם לסדור דספרים (לכל הפחות קודם לימי ירמיהו) נטשטשו החלוקים הדקים, שהיו בשני מיני הרשימות האלה, ושני כנויי האלהות הא"ה היו למושג אחד מתהלף זה בזה. רעועים מאד, ולפעמים גם מגוחכים הם, היסודות שרוקרים יגעים ומוצאים על פיהם, שפסוק זה או זה ראשו „יהואי" וסופו „אלהי", ותיבה זו שבראשו מהגהות הרידקטור השני היא, ותיבה זו שכתיבו אינה אלא הגהת גלוסאטור (מפרש), כנראה מה„ארמאַאישע פאֶרבונג" (רוח ארמית דקה) שבה. ומה מצויות ומרובות הן ההערות ממין זה! כמדומה לי, שאין בכל המקרא אפילו פסוק אחד, שאין איקסיגיט זה או זה חוכך בו להוסיף עליו או לגרוע ממנו או לתת לנו תחתיו פסוק אחר משלו, נוסחא אחרת לגמרי תחת הנוסחא המסורה לנו מאבותינו זה לא פחות מאלפים שנה. כי נפתח את תרגומי קויטש, נובק וגונקל, אנו רואים לפנינו טֶקסט מנוקב ככברה, שורות קרועות וטלואות במיני אותיות שונים — להבדיל בין מקור למקור ובין הגהה להגהה – ובפירושי הפנים הזה הצעות תקונים כמעט בכל מלה: ה ו ל צ י נ ג ר מציע תיבה זו, מ א ר ט י מוחק תיבה זו, ד ו ה ם אומר לא כדברי זה ולא כדברי זה, וגראטץ שלנו – שנגרר גם הוא בהתלהבות יתרה אחרי המתודה הזאת – גורס פה כך וכך! מדת בקורת כזאת עושה את כתבי קדשנו כמעט לכתבים אין חפץ בהם לענינגו. איזה ערך היסטורי נוכל למצא גם בפליטה הנשארת מחרב הבקורת הביבליאית החדה הזאת, אם על כל דבור ודבור שבה אנו חייבים לדאוג, שמא יבוא תלמיד ותיק ויחדש בפלפולו, שדוקא דבור זה הוא מן המאוחרים שבמאוחרים, הגהה שלישית, רביעית או חמישית, הוספת מפרש נמהר שנספחה אל הספר? על איזה דור נזקוף את הרמז החשוב הנשקף לנו מאחד הכתובים, אם עלינו לבקשו במרוצת הימים שבין בית יהוא ובין בית הורדוס בתקופה של שבע מאות שנה או יותר?

אבל אחרי כל הכבוד הראוי לחוקרים האלה על רוב יגיעותיהם וידיעותיהם במקצוע זה — הם סופרים את האותיות כבעלי המסורות הקדמונים ובבקיאותם ב ד ק ד ו ק לשון המקרא הם ראויים להיות למופת לאוהבי הלשון העברית „העיקריים" שלנו — אין אנו יכולים להוש לכל מה שהם גורעים ומוסיפים וגורסים ואין לנו להואש גם מאותם המקראות שהם מפקפקים בנוסחתם או בזמן כתיבתם, קל וחומר לשארית הפליטה, לאותם הפסוקים וקטעי הפסוקים, שגם החוקרים האלה נוטים להניחם בהזקתם. בשום איפן אין ידיעותיהם הקונקורדאנציוניות והדקדוקיות מספיקות להבחין ב ד י ו ק ב י ן כ ל מלה ודבור שעברו אל הלשון העברית מלשונות העמים השכנים בימי השופטים והמלכים הראשונים, ובין אותם שעברו אליה בתקופה מאוחרת; בשום אופן אינם יכולים לדעת את כל סגנוני הדבור והכתב שהיו לאבותינו בשבתם על אדמתם במקומות שונים ובזמנים שונים עד כדי להכיר „אראמאאישע פאֶרבונג" על פי אות אחת או מלה אחת. ועוד פחות מזה אנו חייבים לחוש לגזרותיהם ולתקוניהם שהם מעמיסים עלינו מפני „קשי לשון הכתוב". מהספרים המאוחרים ב ו ד א י, שגם כותביהם נתכוונו לכתוב עברית בלשון הספרים והרשימות שהיו בידם מכבר —

אנו רואים, שגם בסגנון הלשון היו סופרינו ומסדרינו רחוקים מערמוניות יתרה ולא היו משתדלים להטעות את הקורא ע"י סגנון „עתיק". מי לא יראה שדבורים בדמות „אם על המלך טוב", „מה שהיה הוא שיהיה", „שבשפלנו זכר לנו", „הנה מטתו שלשלמה" ורבים כאלה מאוחרים הם, והמלות „פרדס", „רפסודות", „פתשגן", „פחות ואחשדרפנים" זרות הן? על כן עלינו לבקש, בזמן שאנו באים לאחר ספר או פרק או אפילו דבור אחד, סימנים ברורים כאלה, ולא איזה צל דק של רוח לשון זרה. בלי כל ספק היו הרבה מלים ודבורים משותפים לעברית ולארמית עוד בימים קדומים, אף־על־פי שאין החוקרים הללו מוצאים דוגמתם בקטעים המעטים שהם משאירים לנו לפליטה. והוא הדין לענין המקראות הקשים, שאף־על־פי שאי אפשר להלמם, אין לנו רשות מוסרית והגיונית לחשוב את כל אחד מהם למשובש: כי יחד עם הרבה תיבות ופסוקים שנשתבשו יש בהם בכה"ק בודאי גם רבים שלא נשתבשו כלל, אלא שאין אנו יכולים לעמוד על כוונתם מחסרון ידיעה בלשונו של המחבר, שהשתמש ברמזים, שהיו מובנים וברורים בזמנם ובמקומם, ועכשיו אין כל תקוה למצוא את פשרם האמתי. כמובן, אפשר שלפעמים זה וזה גורם: גם המקרא בנוסחתו האמתית היה קשה, וגם שבושים עלו בו, אבל היוצא מכל זה הוא, שאין אנו חייבים ללכת בעינים עצומות אחרי החוקרים, בזמן שהם מוציאים פסוקים מחזקתם על יסוד מלה מאוחרת לפי דעתם או רעותא אחרת שאינה מכרעת בעינינו. עלינו לבקש סמוכים למה שמסתבר באוצר היקר שיש בידינו מאבותינו, והחוקרים הללו, כבודם במקומו מונח, בודאי הועילו לנו מאד בחקירותיהם, והרבה הרבה יש לנו ללמוד מהם, אך לאו כל כמינהון לבטל – אם בכוונה אם שלא בכוונה — את כל ערכם ההיסטורי של כתבי קדשנו.

ג

אחרי הנטיה הנחוצה הזאת שנטינו קצת מענינננו, כדי לברר את היחסותנו אל כתבי הקודש ולהשיב למפרע תשובה כללית על פירכות פרטיות שונות, נשוב לשאלת התפתחות הנבואה שלנו.

לא דבר נקל הוא למצוא בזזמר המפוזר בספרי הנביאים הראשונים את דרכי התפתחות הנבואה, וגם ספרי הנביאים האחרונים לתקופתם ממציאים לנו מעט מאד, פחות הרבה ממה שאפשר לשער לפום רהיטא. מסדרי ה„ראשונים" לא רק לא השתדלו להורות את כל הדרכים האלה, כי־אם גם לא נתכוונו לתאר לפנינו אפילו נביא אחד במדה מספקת קצת לענינננו. הם לא שערו כלל, שעתידים הספרים האלה להקרא בשם „נביאים". כל כוונתם היתה לחבר ספרי דברי הימים, כי היו „מחבבים את הצרות". אמנם קצרו הרבה גם בהרצאת המעשים (ביחוד בעל ספר המלכים) והרבו בהערות דתיות (גם כן בעל ספר המלכים ביחוד), אך אף־על־פי־כן היו דברי הימים עיקר להם, ורק אגב אורחא הביאו בספריהם גם מעשים בנביאים. וספרי האחרונים כמעט כולם, „מליצה חידות", דברים שאין מוקדם ומאוחר בהם, כלומר שעל־פי־רוב אין

לעמוד על זמנם בקצת דיוק. על כן אנו מוצאים בכל החומר הזה לא דרכי התפתחות, כי־אם קפיצות אוזדות בלי כל סדר טבעי: אליהו ואלישע מופיעים פתאום בימי בית אחאב ועושים נפלאות גדולות אשר לא נראו בכל הארץ לפניהם: הם אינם דומים לא לשמואל ולאחיה מזה ולא לעמוס והושע מזה. הן עמוס וחבריו אינם מחיים מתים, אינם מחזיקים מפתחות גשמים בידיהם, אינם מורידים אש מן השמים ואינם עושים כל פלא*): הם דומים לשמואל ולאחיה, יותר הרבה ממה שהם דומים לאליהו ולאלישע הקרובים להם בזמן. ומתנגד ביותר לכל סדר איבולוציוני הוא היחס אל הקרבנות: שמואל ואליהו מעלים עולות בעצמם, אף־על־פי שהכתוב מעיד, שהיו בימי שמואל גם כהנים קבועים; הנביאים שנבאו „בימי עוזיהו, יותם, אחז, יחזקיהו מלכי יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל" קוראים כולם כאחד, איש בסגנונו המיוחד לו: „למה לי רב זבחיכם יאמר ה'". ירמיהו מוסיף על דבריהם ואומר בשם ד': „כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח". אך בנבואות יחזקאל בן־דורו של ירמיהו וחברו בדעות פוליטיות (לפחות לענין ההתיחסות אל מלך בבל) מוקדש חלק גדול — לא פחות מחמישיתו של הספר כולו כמו שהוא לפנינו עם כל הפרקים הכפולים (דובליטים) שבו — לתבנית המקדש והמזבח ולתורת הכהנים; חגי מדבר קשות אל המתרשלים בבנין בית ה', אשר בלי „דברי עולה וזבח" אין חפץ בו ואין לו כל זכות קיום; זכריה מביע שמחה רבה על פעולת „שני צנתרות הזהב" או „שני בני היצהר" זרובבל ויהושע הכהן הגדול; עזרא ונחמיה דואגים הרבה לכהנים וללוים, ומזרזים על מתנות כהונה; מלאכי גוער בחמה גדולה בנוהגים קלות ראש בקרבנות וקורא להם „מחללי שם ה' צבאות", ובתהלים שרוב מזמוריו מאוחרים לדברי הכל, אנו מוצאים: „זבח ומנחה לא חפצתי", „לא אקח מביתך פר, ממכלאותיך עתודים", יחד עם „לך אזבח זבח תודה" „אז תחפוץ זבחי צדק, אז יעלו על מזבחך פרים".

אף אמנם אין לכחד, שמקצת הקושיות האלה מתישבות מעט או הרבה על־פי שיטת האיקסיגיטים המתחילים את הנבואה, או את כל התורה וכמעט גם את כל ההיסטוריה שלנו מעמוס, אבל שיטה זו בעצמה אי אפשר לקבלה אלא במקצת מן המקצת, כי לפי פירושי האדוקים בה היא מתארת את התפתחותנו הדתית בקפיצות גדולות ומשונות עוד יותר מאותן שהבאנו למעלה: עמוס והושע הם שבטלו על פיה ראשונה את הפסלים ואת המסכות וגמרו לבטל גם את הקרבנות — דבר שלא יכול להתקבל גם כאלף שנים אחריהם — וכמעט כל ספרי התורה והנביאים נתחברו ונתקדשו בימים שבין חורבן הבית הראשון ובין מלכי פרס האחרונים שלפני ימי אלכסנדר מוקדון. אם נוסיף על זה מה

*) רק בישעיה אנו מוצאים מעלה נסים במקום אחד (ל"ח, ז' ט'), אך מלבד אשר לא ידמה חזיון זה של השבת שמש אחורנית לזמן קצר לנפלאותיהם הגדולות של אליהו ואלישע, הרי הוא רק ספור מעשה אחד, שאינו אלא פרט נוסף, שנלקח בודאי מאחד המקורים האגדיים המאוחרים ושבשום אופן אינו נראה כעיקר חשוב בפעולת הנביא.

שהוברר לחוקרי התורה שבעל פה. שגם עיקרי תורה זו נוסדו ונתקבלו בתקופה ההיא, נבין מיד, עד כמה שיטה זו צריכה תקונים ומעוטים.

רגילים הם המבקרים החפשים לאחר את הדברים הכתובים והמסורים גם לענין זמן הכתיבה גם לענין המעשים בעצמם. אך באמת אין בולמוס האיחור הזה מתוצאותיה הישרות והמחויבות של הבקורת החפשית בכל דבר. כבר נודע שהרבה דברים מהרשומים בכתבי קדשנו נחשבו ימים רבים בטעות למאוחרים ולבדויים (עיין למשל בספר „שבטי ישראל" למר מ ל מ ד), ובנדון שלפנינו בודאי אין לנו להגרר הרבה אחרי המאחרים. אין יסוד מספיק ואין כל טעם לשער, שכל כך הרבה חדשו עמוס והושע, ובשום אופן אין להאמין, שכל כך הרבה הוחק ונכתב ונסדר ונתקן ושונה ונקלט באומה בתקופה שבין נבוכדנצר וירידת מלכות פרס, שכולה לא יותר ממאתים וחמשים שנה. כשנסתכל במה שנתקן ונשתנה במקצוע דתנו מימי יצירת המשניות עד היום הזה, נראה, שכל השנוים והתקונים שנעשו בימים הרבים האלה, בפרט מימי ח ב ו ר המשניות והתוספתות, כמוהם כאין ב א י כ ו ת ם לעומת החלוק שבין הכתוב „וקצתה את כפה לא ת ח ס ע י נ ך", ובין: ההלכה הרווחת בישראל „וקצתה את כפה — ממון", הלא על כרחנו עלינו לאמור, שבין פרסום הכתוב הזה ובין קבלת ההלכה הזאת עברו ימים לא מעטים *). אמת הדבר, שלא כל התקופות שוות. לפנים היתה הקונסירוואטיביות של החרדים בדברי התורה בתמונה אחרת, אבל מ ר ו ב ה היתה בודאי גם בעת ההיא, ו ש ר ש י הכח ה מ ע מ י ד החזק, המיוחד לישראל, לא יכלו להוצר או להתפתח בכל תקפם לא בתקופה הארוכה האחרונה (שבין חבור המשניות לתקופת הפוסקים האחרונים הנמשכת עד היום הזה ממש), לא בתקופה שלפניה (ימי יצירת התורה שבעל פה), לא בתקופת גלות בבל ומלכות פרס וגם לא בימי עמוס והושע. שאינם אלא רגע קטן בהיסטוריה הארוכה שלנו. אף־על־פי שאנו רואים בתקופות האלה, שכל הקודמת לחברתה קצרה ממנה בזמן וגדולה ממנה באיכות השנויים הנעשים בה, אין אנו יכולים ליחס לעמוס, או לעמוס והושע יחד, שנוי גדול כל־כך, בשעה שאין בספריהם אפילו סמן כל־שהוא לזה.

הן כל מלה ומלה שבנבואותיהם אמורה בשם קבלת אבות. הלא בשם „ה' אלהי הצבאות" מדבר עמוס, בשם אלהים „אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ויולך אותם במדבר ארבעים שנה לרשת את ארץ האמורי אשר השמיד מפניהם" (ב). הלא ל ש ו ב אל ה' הוא קורא את העם (ד), „להכון לקראת אלהי ישראל" ולשמוע לדברי נביאיו, וגם מעיד הוא אגב אורחא בפירוש שהיו נביאים לפניו ובדורו, ובעת ההיא צוו עליהם לאמור „לא תנבאו". האם לא נראה בברור מכל זה, שאינו בא לסול מסלות חדשות אשר לא שערו אבותיו, אלא ליסד ולברר את הישנות על פי רוחו הכביר? ובדבר הושע בולטת עוד יותר שאיפה זו של החזרת עטרה לישנה. בכל פרק ופרק מתוכחותיו הוא מוחה על

*) רק לשם אילוסטראציה אני משתמש בהלכה זו הנובנת לכל יודע ספר, אבל יש הרבה שנוים גדולים ותכובים מזו לענייננו, עיין למשל בחקירות הדר. קאצינילסון על־אודות טומאה וטהרה (וואסחוד 1997).

עזיבת ה׳ וההליכה אחרי הבעלים לא בסגנון משמיע חדשות או מגלה עמוקות, כי־אם בסגנון מזכיר ישנות ומוכיח על חטאים בידיעה ובכונה, „לכו ונשובה אל ה׳“ הוא קורא ומתאונן, כי „לא שבו אל ה׳ אלהיהם“ „וישכח ישראל את עשהו“, „כענבים במדבר מצאתי ישראל“ הוא אומר בשם ה׳, „כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם, המה באו בעל פעור וינזרו לבשת“, „כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני... ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים... ובנביא העלה ה׳ את בני ישראל מארץ מצרים“ – הלא כל אלה מסורות אבות והזכרת דברים ידועים ומפורסמים. גם **לשונם** של עמוס והושע המלאה חמה בוערת נאוה רק למוכיחים בשם עיקרים מקובלים מכבר, ולא למסבירים שיטות חדשות, שאין דרכם למצוא ספוק להם בדברי רוגז. גם השיחה הקצרה שבין אמציה כהן בית־אל ובין עמוס מעידה, שלא היתה הופעת עמוס חזיון חדש ומשונה לגמרי בעיני הכהן. להפך, יחס ידוע ונהוג מכבר מורגש בה בין כהני בית אל ובין מין מיוחד של נביאים, יחס מתאים יפה מאד למה שאומר עמוס „ואל הנביאים צויתם לאמור לא תנבאו“. דברי עמוס גדולים ונשגבים בעיקרים המוסריים – הסוציאליים המובעים בהם; דברי הושע – בבוז ובשנאה היתרה לשקוצי עבודת הבעלים וכל מיני פסל ובעיקרים המוסריים־הצבוריים בכלל, — שניהם נביאים גאוניים למדי גם לפי פשוטם של דבריהם, כפי מה שהם מובנים לנו בכללם, ואין אנו צריכים לרוממם למעלת מגלי עיקרי אמונה חדשים, די להם במה שאנו מוצאים בהם בלי התחכמות יתרה: גם על פי לקחם כמו שהוא אנו רואים, כי הרחיקו ללכת מהנביאים הקודמים להם, וכי תהום רבה לפנינו ביניהם ובין אותם הקודמים שעלינו לבקש מעבר עליה.

ד

קרובה מדעה זו היא ההשערה, ששמואל הוא מיסדה של הנבואה המיוחדת לנו, שעד שמואל היו בעם אך „רואים“, כלומר אנשים מבני מינם של הקוסמים והמעוננים, שהיו מצויים בכל העמים, והוא היה הראשון ל„נביאים“ המוכיחים, שהיו מטיפים לעם, לראשיו ושופטיו. הנוטים אחר השערה זו מסתייעים במה שנאמר: „ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ“ (ש״א ג׳, א׳), „לפנים בישראל, כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים: לכו ונלכה עד הרואה, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה“ (שם ט׳, ט׳), ועוד בפסוקים האחדים שעל דבר „חבל נביאים“ ו„להקת נביאים“ (י׳, ה׳, י״ט, כ׳) לסברה זו אין אנו מוצאים סתירה ממשית ברוח הבקורת. בכל ספר „שופטים“ נאמר אך במקום אחד „וישלח ה׳ איש נביא אל בני ישראל“, ודבורה נקראה אך פעם אחת „נביאה“, והכנוים „נביאה“, „נביא“, יכולים להחשב גם לראיות לסתור, כלומר להוכחה, **שאין לסמוך** על הכנויים האלה, שהרי נאמר בשמואל, שבימים ההם עוד נקרא איש אלהים לא „נביא“, כי־אם „רואה“. אבל אם נעיין היטב בדבר, נראה, שכשם שאין להתחיל את תקופת הנבואה מעמוס, כך קשה להתחילה גם משמואל. הן שעבוד מצרים וממילא גם היציאה משעבוד לגאולה

הם מעשים שהיו באיזה אופן, והוא הדין לשעבודי יבין מלך חצור ומלכי מואב מדין ועמון. הרשימות שבספר השופטים ראויות מאד לסמוך עליהן בעיקרי המעשים המסורים בהם, כמובן מהדברים האמורים למעלה על־אודות דרכי המאספים והמסדרים עם הרשימות הישנות. על קשי עול יבין מלך חצור וחשיבות הנצחון במלחמה עם סיסרא שר צבאו, מעידה שירת דבורה, שהכל מודים בה שקדומה היא מאד; המלחמה עם מדין נזכרת בישעיה (ט"ו ג') ובתהלים (פ"ג, י') ונרמזת בחבקוק (ג', ז') — אות נאמן שנשמר זכר עול המדינים והמלחמה עמהם ימים רבים בקרב העם – ומפני מלך עמון היו בני ישראל שבגלעד יראים ואולי גם משועבדים לו עוד בימי שמואל. מכל זה יוצא, כי שבטי ישראל שנקבצו בימי שמואל במצפה, כבר עמדו בנסיונות קשים, כבר עברו עליהם – על כולם או על רובם — ימי שעבודים ומלחמות וגאולות וכל מיני הרפתקאות לאומיות, וכבר היה בהם בעת ההיא מהכח הרוחני הנפלא, העומד לישראל בכל פעם, שתהום רבה פוערת פיה לבלעו, לפחות כשעור שהיה נחוץ להם לבלתי הכחד מעם *) אחרי חורבן משכן שילו, שהיה שבר לאומי גדול בשעתו כשני החורבנות הגדולים שהיו אחריו, ונסכן לקיום האומה היה אולי עוד יותר מהם ומציאותו של הכח המיוחד ההוא מעידה גם על מציאות עסקנים מיוחדים שיגעו עליו לשמרו ולחזקו, ועלינו לחפש בכתובים את העסקנים ההם, שלא נזכרו בפירוש. אמנם היו להם גם שופטים גם „בתי אלהים", ובית האלהים אשר בשילו היה נכבד מאד באפרים או גם בסביבי אפרים, ובודאי הועילו כהני שילו לא מעט לחזוק האומה. אך כל הרשימות שבספר השופטים מעידות, שכשם שלא היו הכהנים עיקר בחיי העם הרוחניים **א ח ר י** דור שמואל, כך לא היו עיקר גם בדורות שלפניו. בחלקו הכרונולוגי של ספר השופטים (ג — יז) אין כל זכר לכהן. במעשה גדעון ובמעשה מנוח אנו רואים לפנינו זמן או מקום שעבודת הקרבנות היא ענין ביתי. בעל הבית או כל הרוצה מעלה עולה לאלהים על צור הסלע הקרוב אליו **) בפרקים שבסוף הספר יזכר אך כהן אחד, אשר לא היה לכבוד לא לכהנים ולא לבתי האלהים; הוא הכהן אשר נשכר לפסל מיכה ועבר אחרי כן עם „הפסל והאפוד והתרפים והמסכה" אל שבט הדני. והשופטים – חוץ מדבורה הנביאה שבדורות ראשונים ועלי ושמואל האחרונים – היו אך גבורים ולא מורי דעה. „ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו: מי האיש, אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לבני גלעד" — זהו בנין אב לכל השופטים. לראש כזה יכול להיות גם יפתח, אך ראשים כאלה לא יוכלו להשפיע על העם השפעה דתית או מוסרית חשובה. גם הספורים על־אודות שמשון „אשר שפט את ישראל עשרים שנה" מעידים, כי היה השופט מצוין אך בגבורה גשמיית בלבד ובכלל יש לזכור,

*) אין חלוק בדבר באיזו מדה היתה לשבטים בעת ההיא דמות עם אחד.

**) פרט זה הוא עוד ראיה גדולה על דייקנותם וזהירותם של בעלי האסופות. האם לא יפה היה „לכהנים הלוים בני צדוק" „לסופרים" „לחסידים הראשונים" ו„לשיירי אנשי כנסת הגדולה" לתקן את המקראות האלה בהוספות קטנות, אילו היה דרכם בכך לתקן ולשנות כל מה שאינו מתאים לתורתם ולקבלתם.

שגם השופטים, גם הכהנים, גם אנשי „האלהים" ו„האורים והתומים" אינם מן הדברים שהיו בני ישראל מ צ ו י נ י ם בהם.

ומי היו אפוא המשפיעים הרוחניים על שבטי ישראל עד שבא שמואל? מדוע לא הובאו שמותיהם בספר השופטים? אם נביאים היו, מדוע נאמר א ך ב מ ק ו ם א ח ד „וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל"? מפני מה לא הובאו דברי שאר הנביאים שהיו בימים ההם? —

כבר העירונו, כי הספרים הספוריים המכונים בשם „נביאים ראשונים" לא נכתבו לשם הרצאת דרכי הנביאים, וכי רק אגב אורחא הובאו בהם שמות נביאים, כי ה מ ע ש י ם עיקר בהם ולא ג ד ו ל ת הנביאים. בכלל היא טעות גדולה בידי האומרים, שהטנדנציה עיקר ב כ ל הספרים האלה, אבל ביחוד איננה עיקר בספר השופטים שספוריו אובייקטיביים ביותר. הספר הזה הוא קבוצת זכרונות וספורים עתיקים, שנמסרו מדור לדור, מקצתם על פה ומקצתם בכתב, ואולי גם רובם בכתב. גם ההוספות על דבר הרע שעשו בני ישראל בעיני ה' ושבגללו באו עליהם כל הרעות והצרות הכתובות בספר, לא דברים בדויים בכונה רצויה או בלתי רצויה הם, כי־אם מסורות מיוסדות על דברי טובי העם ונביאיו; ומחברי הספר, אותם שסדרו את הרשימות על אודות עתניאל, אהוד, דבורה, גדעון, אבימלך ויפתח, ה ו כ ר ח ו לשים בין הלבנים האלה את החומר הזה ל מ ע ן ה א מ ת , כדי שלא תהי המסורת הנאמנה והחשובה הזאת נעדרת מתוך קבוצת הרשימות. על פי זה לא היינו יכולים לחשוב לראיה ברורה, שלא היו נביאים בימי השופטים, גם א י ל ו לא נמצא כ ל ר מ ז להם: הכתוב מספר מעשים ולא דברי תוכחה שאין עמהם מעשה ולא הביאו לידי מעש־ם. כלום אנו יודעים הרבה על־אודות כל הנביאים שהיו בימי שמואל ושאול או אפילו על־אודות גד הנביא הנזכר אך שתי פעמים? —

אבל יש בשופטים גם רמזים חשובים להופעת נביאים, ואחד מהם הוא פרק „וישלח ה' איש נביא", שאין לחשבו בין ההוספות שתחלתן „ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע", כי לא אך לקח טוב הוא, כי־אם הרצאה ספורית, ומסדרי הספר האובייקטיבי הזה אינם חשודים על כתיבת ה ר צ א ה ס פ ו ר י ת ב ד ו י ה מלבם בשביל איזו מטרה שתהיה. בודאי גם היא רשימה שיש ביסודה א י ז ו מסורת עתיקה, כשאר הרשימות הספוריות שבספר הזה, וכדי הוא הפרק הזה לעיין בו היטב.

מצוין הוא הפרק הזה מהספורים המאוחרים על־אודות נביאים, שתמונת הנביא מתמזגת בו בתמונת מלאך ד' וגם בגלוי שכינה. הכתוב פותח בנביא ועובר אל מלאך ה' ומסיים „ויאמר לו ה'". אחרי תוכחת הנביא נאמר בלי כל הערה על הרושם אשר עשו דבריו: „ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה". מסגנון הלשון אין להכריע, אם מלאך ה' הוא כנוי לנביא ההוא כאילו נאמר „המלאך", אם הוא פנים חדשות והוראתו „א ח ד ממלאכי ה'" — לפי שבכל אופן לא תבוא ה' הידיעה לפני שם ההויה — אבל חבור המאמרים מורה שהוא ענין אחד, ומלאך ה' נקרא „איש נביא" על כי נראה אל העם בדמות איש נביא, כשם שנאמר ביעקב „ויאבק איש עמו", אף־על־פי שהאיש

ההוא קורא לעצמו אחרי כן „אלהים". במקום אחר בשופטים (ב) נאמר: „ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים", והדברים דברי תוכחה ראויים להשמע מפי נביא בהוספת „כה אמר ה'" הנהוצה בתחלת דברי התוכחה גם למלאך (זכריה ג', ו' – ז'). על דורו של יפתח יסופר, כי כאשר צר להם לבני ישראל מאד מפני בני עמון, זעקו אל ה' „ויאמר ה' אל בני ישראל: הלא ממצרים ומן האמורי וכו'" (י', י – טז) ומובן שאין הוראת „ויאמר" פה כפשוטה, שה' קרא ממרום אל בני ישראל, וכולם כאחד שמעו את קולו בדברי אלהים. כוונת הכתוב פה: ע"י שליח (כמו „ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא" שנאמר אחריו „ויצא משה לקראת חותנו") *) — כלומר ע"י נביא או מלאך. שלשה הספורים האלה, שבאחד מהם נאמר „מלאך ה'" ובשני „נביא", „מלאך ה'". וה' בעצמו, ובשלישי רק „ויאמר ה'" הם זכר לפעולת הנביאים הראשונים, לאותם הרואים, שהתחילו עוסקים עם הצבור לשם שמים, בלי כל שכר ובקשת טובה לעצמם.

הרצאת הספור במלאך ה' הבא אל גדעון ובמלאך ה' הבא אל מנוח ערוכה בזמן שהופעת נביא נחשבה לחזיון טבעי, אם אפשר לאמר כן, למעשים בכל יום, לדבר שאין רואהו תמה עליו כלל. הנה המלאך בדמות איש אומר לגדעון „לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין" **) וגדעון אינו שואל אותו, במה כחו גדול לדעת מה שיהיה, ואינו תמה כלל על ההבטחה הזאת. היא אך מסרב ושואל, במה זכה לזאת הגדולה, בזה מתוארת ומודגשת מדת הענוה, שגדולי העם מצוינים בה על־פי כתבי הקודש. גם משה אומר: „מי אני כי אלך אל פרעה?" ומוסיף לסרב עד שהוא מעיר עליו חרון אף ה'; וכן אנו מוצאים בשאול וכן בישעיה ובירמיה („כי איש טמא שפתים אנכי", „לא ידעתי דבר", „נער אנכי"), אך אין בדברים כל זכר להטלת ספק בעצם הענין. ומנוח ואשתו, שאין להם יסוד לסרב, אינם מביעים כל תמהון. באמור להם „האיש" הנראה לפניהם, כי בן יולד להם, והוא „יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים". כל עוד המלאך עומד לפניהם בדמות איש אינם מתפלאים על כל אשר יאמר, והם נכונים לעשות ככל אשר יצא מפיו. אבל הופעת מלאך ה' נחשבה גם בימי עריכת שתי האגדות האלה שהן אחת (ע"ד מלאכו של גדעון ומלאכם של מנוח ואשתו) למעשי נסים, לדבר שאינו עולה על לב אדם (גם בזמן שהאיש הבא לפניו בדמות נביא „מראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד") עד שיראהו „עולה בלהב אש השמימה" או „מפליא לעשות" באופן אחר, וכשיראה כזאת לא יאמין בחייו, כי מלאך ה' — עפ"י השקפת הדור ההוא — כמוהו כאלהים, או כאחד האלהים, אשר לא יראהו האדם וחי. ממדותיו האלהיות של מלאך ה' הוא שאינו מגיד את שמו. בגדעון לא נאמר, ששאל את המלאך, מה שמו, אך אשת מנוח אומרת לאישה „ואת שמו לא הגיד לי", משמע, ששאלה אותו, ואחרי כן

---

*) גם „ויאמר ה' לה" האמור ברבקה הוראתו בידי נביא.

**) אף־על־פי שנאמר „ויפן אליו ה'" נראה מחבור המאמרים, שהמלאך הוא הדובר אל גדעון את הדברים האלה כמו שיבואר להלן.

שואל אותו מנוח לשמו, והוא משיב בלשון האיש אשר נאבק עם יעקב: „למה זה תשאל לשמי?". שלש האגדות האלה, הממלאות זו את זו לענין מהותו של מלאך, ערוכות ברוח אחד עם ספורי המלאכים שבאו אל אברהם ואל לוט והמלאכים שנראו אל הגר, ומלאך האלהים שדבר עם יעקב בחלום ואמר אליו אנכי האל בית־אל, שכולם בלי שמות וכולם מתמזגים עם עצם האלהות (בר' י"ז, י"ג; י"ח, א' ב' ג'; ל"א, ג, יא – יד). מלאכו של גדעון אומר בלשון מדבר בעדו מה שנאמר בכתוב בשם ה' (שופטים ו', י"ד, ט"ז) *) המלאך או „האלהים", אשר „שרה עמו יעקב ויוכל לו" (בר' ל"ב, כ"ט; הושע י"ב, ד' – ה') משנה את שמו של יעקב ומברך אותו, וזה מעשה אלהים, כמו שנאמר באברהם וכמו שנאמר גם ביעקב בנוסחה האחרת (בר' ל"ה, י'). מתאים לזה גם מחזה הסנה, שגם בו נאמר „וירא מ ל א ך ה' אליו מתוך הסנה", וכתוב בתריה „ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה" **).

התמזגות זו אפשר לראות בה רעיון מונותיאיסטי טהור ונשגב: הבורא המנהיג „שאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף" אינו צריך למלאכים ממש, למיני פקידים ועוזרים, אלא שברצונו הוא מ ר א ה או היה מ ר א ה לפעמים לאדם דמות מלאך שלוח מאתו, ועל כן נחשבה הופעת המלאך כהופעות הבורא בעצמו. על פי באור כזה יש יסוד לאחר את כל האגדות האלה, שהרי לא בזמן קדום נזדכך מושג האחדות כל־כך, שלא נתן מקום בו עוד גם למלאך, אבל הכלל הגדול, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, נכון לא רק נגד מדרשי אגדה כי־אם גם נגד מדרשי פילוסופיה של ראציונאליסטים. ועל פי פשוטו של מקרא אין התמזגית זו אלא סימן לתקופה שלא היה בה מושג האלהות מזוקק למדי מתערובות „צלם אדם ודמות אדם", לתקופה קדומה מהימים שעלו שמות המלאכים עם בני ישראל מבבל ולא למאוחרת ממנה. על קדמות התקופה הזאת יש לנו ראיות ברורות מן הכתובים: בספור האגדי (המאוחר מספורי השופטים) על הדבר שהיה בימי דוד, נאמר: „וינחם ה' על הרעה ו י א מ ר למלאך רב, עתה הרף ידך" (שמ"ב כ"ד, ט"ו) – פה אין זכר עוד להתמזגות זו; וגם בדברי הימים נאמר על זה „ו י ש ל ח ה א ל ה י ם מ ל א ך ל י ר ו ש ל י ם ל ה ש ח י ת ה" וכו' – ועל ספר דברי הימים הלא אי אפשר בשום אופן לאמר, שהוא קודם בזמן לשופטים. ביחזקאל קורא ה' אל האיש לבוש הבדים, אשר קסת הסופר במתניו ואומר אליו: „עבור בתוך העיר..." והאיש לבוש הבדים, אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר: „עשיתי כ א ש ר צ ו י ת נ י". האיש לבוש הבדים הזה והאיש לבוש הבדים, שראה דניאל וגבריאל ומיכאל (הם המלאכים ששמותיהם עלו עם היהודים מבבל)

---

*) בדברים כאלה נעשו בודאי תקוני סופרים, אך גם פה לא נתקן אלא מה שנחוץ ביותר, ונוסחת ההרצאה בכללה לא זזה ממקומה.

**) מצודדי הנפשות הידועים ישמחו על באור כזה, ועל כן מתאמצים טובי המפרשים העבריים לבאר פסוקים כאלה באופן אחר (עיין באור „הרכסים לבקעה" בתחלת פרשת „וירא"), אך לשיחה בטלה של מתעים אין לשית לב כלל, בשעה שאנו רוצים לעמוד על פשוטו של מקרא, וחלילה לנו לנטות ממה שנראה לנו באמת מפני החשש שמא נעשה נחת רוח לבריות הללו. להם נאה להצמיד נרמה ולא לנו, וכבר נאמר „כי ישרים דרכי ה' וכו'".

והמלאכים הדוברים בזכריה כולם אך משרתי ה' ועושי רצונו, ואין בדרכיהם כל רמז לאותה ההתמזגות, כשם שאין כל שמץ דבר ממנה בספרי עמוס הושע, ישעיה ומיכה — שהאיקסיגיטים חושבים אותם לקדומים לכל כתבי הקודש — גם השטן המוזכר בזכריה ובדברי הימים ובאיוב אינו מין אל רע עומד ברשות עצמו: הוא ממלא שליחות תמידית נחוצה של קטיגור. המלאכים בעלי השמות שבאו מבבל אינם פוגמים את עיקר האחדות, באשר אך משרתים הם כולם, עושים באימה וביראה רצון קונם, והמלאכים שב„שופטים" וב„בראשית", שאינם מגידים את שמותיהם, קודמים בזמן למשרתי אלוה אלה. הם יצירי ההשקפות העתיקות המורגשות במאמרים: „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", „והייתם כאלהים יודעי טוב ורע", „הן האדם היה כאחד ממנו" ועוד בדבורים אחדים שבמגלות העתיקות שבתורה.

ארבעת החזיונות הנזכרים שבשופטים: עלית המלאך מן הגלגל אל הבוכים *), ביאת המלאך אל גדעון, מענה ה' על זעקת ישראל וביאת המלאך אל מנוח ואשתו, המתיחסים לתקופה קדומה מתקופת שמואל, קודמים עפ"י כל זה גם ביצירתם לספורים המובאים בשמואל, שגם באחד מהם אין כל פגיעה ברעיון האחדות. ואם נוסיף על זה, שרוב הרשימות שבשמואל נוצרו בודאי לפני גלות בבל ולא אחריה, ונזכור שבעזוז כח הדמיון וביצירת יש מאין לא הצטיינו בני ישראל מעולם, יבורר לנו, שגם בהם, בחזיונות האגדיים האלה, כבכל הכתוב על ספר השופטים, מגיע אלינו מימי קדם הד קולם של איזו מעשים או תנועות חזקות. ומתאמת לחזיונות האלה רק הופעת אנשים בעלי רוח יתרה והשפעה רוחנית עזה, שהעירו את העם לעמוד על נפשם הדתית והלאומית. אנשים כאלה בימים ההם היו על־כל־פנים מבני מינם של נביאים, והופעתם היתה צמיחת הנבואה שלנו או התחזקותה, אבל אחרי כן לא אמרה האגדה די בספור מעשה בנביא שחזק ידי גדעון להלחם במדין, או נבא לאשת מנוח, שבנה עתיד להיות גבור חיל ולעשות נקמות בפלשתים בימים שנחשבה הנבואה למעשים בכל יום, לדבר שהוא ממנהגו של עולם, כשכל מי שחלה בנו או שאבדו לו אתונות היה דורש בנביא, היה ספור מעשה כזה פשוט וטבעי מאד ובלתי מספיק לנפשות פיוטיות. על כן העלתה האגדה את הנביא למדרגת מלאך ה' וספרה, שבדמות איש נביא נראה אליהם לא נביא פשוט כי־אם מלאך ה', ובראשונה לא העיר כל תמהון, או רק תמהו עליו קצת, על כי היה „מראהו כמראה מלאך ה' נורא מאד", ואחרי כן נגלה הסוד הנפלא, כי מלאך ה' היה באמת. ככה מיחכת האגדה את תוכחות הנביאים הראשונים, שנראו בראשית ימי בחרותו של ישראל, בימי שפט השופטים, למלאך ה' או לה' בעצמו.

---

*) אחרי „ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים" פסקא באמצע פסוק, סימן שנשמט פה דבר שלא היה אפשר להניחו.

ה

כמדומה לי שלא נרחק מהאמת, אם נצייר לנו את תקופת השופטים בתמונה כזאת.

שבטי ישראל „ישבו בקרב הכנעני, החתי והאמורי... וישכחו את ה׳ אלהיהם ויעבדו את הבעלים ואת האשרות״, כלומר, תושבים בני נכר היו רוב שבטי ישראל או מקצתם בכנען ומסורות הביאו בידיהם מעבר הנהר פרת וממדינות משועבדות למצרים על־אודות אלהי אבותיהם שהוא אל גדול מכל אלהים או שעשה שפטים בכל אלהי מצרים, ושירים ואגדות על דבר קרבת האלהים לאבותיהם. זמן יצירתם והתישבותם של שבטי ישראל בארץ כנען אין להגביל בדיוק, אך זה כלל גדול בחקירת דברי ימינו הראשונים: גם הכתובים גם הדברים המסופרים בהם מתישבים יפה יותר ויותר במדה שנקדים את הזמן הזה ולא במדה שנאחרהו (הלא במה שנתגלה על־ידי החפירות נמצאו רמזים למציאות שבטי ישראל בארץ כנען עוד לפני דור יהושע!). השבטים האלה היו עוד קבוצות קטנות של משפחות, בימים שאדום ומואב ועמון ומדינות שונות בכנען כבר היו ממלכות מסודרות. בימי מנוחה ושלום נגררו רוב בני השבט הקטן, היושב בתוך העם או השבט הגדול ממנו, אחרי המרובים שבמקומם, אבל נמצאו בשבטים הקטנים גם אנשים דבקים במסורות שהיו בידם מאבותיהם, אלא שהיה קול המעטים ההם הולך ורפה, הולך ונחבא, בכל הימים אשר שקטה הארץ. אך הארץ שקטה לא ימים רבים. הגוים התקיפים החלו ללחוץ מעט מעט את בני ישראל היושבים בתוכם (אולי מדאגת „פן ירבה״ שימיה כימי עם ישראל), ובימי הלחץ נעורו המעטים הדבקים בדרכי אבותם והתחילו משפיעים בחזקה על העם המלא רוגז על לוחציו; ומהם, מתוך המעולים שבהם, יצאו אנשי רגש ואמונה עזה, אנשים „מלאי כח את רוח ה׳״ והתחילו מדברים אל העם או אל זקניו בשם ה׳ אלהי אבותיהם הדובר בהם. אפשר שבימי הרעה זכרו זקני העדה, שיש בתוכה או קרוב אליה „רואה״ מפורסם, או „איש אלהים נכבד״, אשר „כל אשר ידבר בוא יבוא״, ושאלו בעצתו בצר להם, ואפשר ש„רואים״ כאלה היו נכונים תמיד להקדיש כחם לצרכי הצבור חנם, ורק מהשואלים בעניהם הפרטיים היו מקבלים תשורות (ש״א ט׳, ז׳). בכלל אין לנו יסוד מספיק להבדיל בין „רואה״ ל„נביא״, כמו שיבואר עוד להלן, ועל כל פנים קרוב לודאי שהיו אנשים ממין זה מסוגלים ביותר לעורר את העם לשוב אל אלהי אבותיו ולשים בו מבטחם ולהתחזק לקראת צורריו, כי בעלי מסורות הם אנשים כאלה בטבעם.

במדה שהלחץ היה הולך וחזק היתה פעולת המעוררים הולכת וחזקה גם היא, ומספר המועטים הדבקים באלהי אבותיהם היה הולך ורב, כי נספחו אליהם כל הבינונים, כל הפוסחים על שתי הסעפים, שהם רב־מנינו של הרוב המכריע בכל עת ובכל מקום, ואז נמצאו ביניהם יחד עם גבורי הרוח גם גבורים גשמיים, אנשי מלחמה אמיצי לבב מטבעם ונאזרים בגבורה מיוחדת בעתים כאלה. על ידם נעשו תשועות לבני ישראל, כלומר, לאחד השבטים או

למקצתם, לאותם שנגעה הרעה אליהם – הם היו לשופטים לשבטיהם, ומעשי גבורותיהם היו למקורי אגדות ושירות חדשות, משפיעות והולכות על העם ומוסיפות לו כח ועצמה לעמוד במלחמת הקיום שלו. בין גבור וגבור היו תקופות שלום ומנוחה, גם לא מנוחה שלמה – כי רפה ונכנע הגוי החזק הלוחץ, במקצת מפני השופט הגבור, ובמקצת מפני שגוי לוחץ חדש עלה על הארץ ויהי בראשונה לעוזר ולמחסה לשבטים הנלחצים. באותם הימים חזרו המרובים להגרר אחרי המרובים, כלומר רֹב בני ישראל הוסיפו לנטות אחרי העמים החזקים והמרובים מהם במספר, „ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש". אך מהרה שבו הצרות הראשונות, וחזרו ונעורו גבורי רוח וגבורי כח חמרי, ובסוף כל הפסיעות לפנים ולאחור היה דור עלי ושמואל. פעולת שמואל היתה נצחון גדול לדבקים במסורות אבות, ופריו נראה ביותר בימי דוד.

כל זה יראה לרבים כמחוסר פרספקטיבה היסטורית, בגלל הדמיון הרב שבין התאור הזה ובין דברי תקופות מאוחרות. אבל כבר נודע, שהפתגם „אין ההיסטוריה נשנית", אינו בשום אופן כ ל ל בלי יוצא או הלכה קבועה בלי כל הגבלה ומעוט. הוא נכון רק במדה ידועה. אם נביא בחשבון את כל הפרטים הקטנים נמצאהו נכון מאד, כי ב כ ל פ ר ט י ו אין שום מאורע נשנה אפילו פעם אחת; אך במדה שנעלים עינינו מן הפרטים ונצמצם את רעיוננו בעיקרו של דבר, בה במדה נמצאהו מוכשר יותר ויותר להשנות. וההיסטוריה ש ל נ ו מצוינת ב ר ב ו י מעשים שהיו ונשנו. כמעט כולה השנות דברים. האם לא היתה תלונת ישעיה, על כי „מאס העם את מי השלוח ההולכים לאט" דבר בעתו פעמים אין מספר? – האם אין הרבה מזמורי תהלים כמו מכוונים לתקופות רחוקות אלפי שנים זו מזו? – האם אין „וישמן ישורון ויבעט" חזיון שנראה בנו עשרות או מאות פעמים? – או כלום אפשר להכחיש את דבר הדמיון הגדול והנפלא שבין התקופה האלכסנדרונית ובין תקופת ההשכלה הברלינית הרחוקה ממנה כאלפים שנה? ומה הן הפרעות בחוצות והתגברות השנאה ליהודים, שאנו מוצאים בשתי התקופות האלה כמעט בסדר אחד, אם לא השנות מעשי היסטוריה? ומה הדמיון המרובה שבין פרשת „הבה נתחכמה" ובין טענותיהם המדיניות של האנטישמיים שבסוף המאה התשע־עשרה ובתחלת המאה העשרים? הלא פה נעוצים פרקיה הראשונים של ההיסטוריה הישראלית בפרקים שאנו עומדים בהם בימינו, ימי שלטון הפטריוטיות השוביניסטית בחצרות המלכים? אפשר לאמר גם על כותב פרשה זו, שלקח מדברי ימי דורו וזקף על חשבונו של פרעה קדמוני מחסרון פרספקטיבה, אך הלא בינינו ובינו, בין אותו הכותב הטמיר והנעלם, עברה בודאי תקופה של אלפי שנים, ואיך נהיתה כזאת? אנו רואים בעינינו, שמעשי ההיסטוריה שלנו נשנו פעמים אחדות או פעמים רבות או, מה שנכון יותר, הם חוזרים חלילה בשנויים בלתי עיקריים, זה לא פחות מאלפים וחמש מאות שנה, ועל כן אין אנו צריכים לחוש בה יותר מדי לחסרון פרספקטיבה ולאחר את המעשים שיש בידינו מסורות רשומות על־אודותם, בשביל שיהיו מתאימים יותר להשקפה המקובלת בין הרבה חוקרים, בלי ראיות ברורות על אמתותה של ההשקפה הזאת.

ואין אנו צריכים לאמר, שהיה ישראל גוי אחד ל ג מ ר י בארץ בדרכיו הדתיים והלאומיים. בודאי היו גם לאדומים ולמואבים ולעמונים ולשאר העמים והשבטים הקרובים אליו מסורות אבות מעוררות רגשות דתיים ולאומיים מיוחדים להם. אבל רואים אנו, שהיה ישראל „גביר לאחיו" בדבר הזה, שהם, אחרי נפלם שנית, שלישית או רביעית, לא הוסיפו קום עוד, והוא קם ומתעודד מדי פעם בפעם עד היום הזה. מה הוא ואיך נהיה גרעינו הפנימי של היתרון הזה, שיש לו לישראל לא רק מהעמים הקטנים ההם בלבד — שאלות עולם הן, — אך זה ברור, שהוא תלוי בנבואה. רק הנבואה הזהירה על ההליכה בדרכי העמים ועל התאוה להיות כמוהם, רק בה נפלינו מכל העמים, שהיו קרובים אלינו במקום ובגזע ובמצב המדיני (בין הממלכות האבירות מצרים אשור ובבל), ורוחה שולטת ביחוד בכל הרשימות, גם ביותר עתיקות שבהן, והמומנט ההיסטורי שנוצר בה אותו הגרעין הפנימי קדום הוא מאד. הוא נוצר לא א ח ר י גלות בבל, לא בימי יאשיהו או יחזקיהו, לא בימי ירבעם בן יואש וגם לא בימי שמואל; בימי שמואל כבר היתה הנבואה משוכללת ותקיפה יותר מהאפשר לתחלת חזיון כזה. כבר החל העם להרהר אחריה וכבר הוכרחה להשלים עם ממשלת מלך למרות רוחה. כשם שלא א ח ר י מפלת שומרון נאמר על מנשה „ואולם אחיו הקטן (אפרים) יגדל ממנו", כשם שלא נוצרו אגדות על דבר בית־אל א ח ר י אשר טמא יאשיהו את המזבח שבה, כך לא נעשו בני ישראל חטיבה אחת א ח ר י חורבן משכן שילו ולא נוצרו כל מסורותינו הדתיות־הלאומיות העיקריות א ח ר י יסוד בית האלהים בשילו ולא נוסדה הנבואה בעיקריה בימים אשר החלה המלוכה להצר את צעדיה. בודאי היו כל המומנטים הנזכרים בזה חשובים מאד, אך בכל אחד מהם אנו מוצאים את עמנו בדמות חטיבה שנגמרה צורתה העיקרית קודם לזה, אף־על־פי שכל אחד מהם הביא בה שנוים גדולים וחשובים, וצורתה העיקרית הזאת, שהיא מצוינת בה מכל העמים, נשקפת מהרשימות שיסודתן בתקופת השופטים המגעת עד יציאת מצרים (שכמו שהעירונו כבר, היא בלי כל ספק מעשה שהיה באיזה אופן) ואולי גם עד זמנים קדומים לזה. באותם הימים נוסדו או נתישבו השבטים, אף החלו להתחבר ולהתחזק לקראת אויביהם (שירת דבורה); בהם נוסדו בתי אלהים שונים בארץ; (שופטים ט׳, מ״ו; י״א, י״א; י״ז, ה׳; י״ט, י״ח) — ובתוכם, או בראשם, בית האלהים אשר בשילו —. ובהם, ב ר א ש י ת ם, בימים שלא היו עוד כהנים מיוחדים ובתי־אלהים קבועים, החלו אנשי אלהים להתערב בעניני הצבור בשעת צרה, לחזק ידים רפות באלהים ולהזהיר את העם להיות נאמן לאלהי אבותיו. תורת אנשי האלהים שבימים ההם היתה פשוטה וקצרה: הם היו מזרזים את העם ל ע ב ו ד את אלהי אבותיו, כלומר להקריב עולות וזבחים לו לבדו. עבודת אלהים באופן אחר לא היתה נהוגה לפנים כלל. כשם שבימים האלה בלשונות אירופה אין „עבודת אלהים" סתם אלא תפלה, כך היתה עבודת אלהים סתם בימים ההם אך זבח ומנחה *). זה היה לקחם העיקרי.

*) ראיות ברורות לזה: שמות ג׳, י״ב — י״ח; ה׳ א׳, ג׳; ז׳, ט״ז, כ״ו; ח׳, ט״ז, כ״א עד סוף כל הפרק; ט׳, א׳, י״ג; י׳, ג׳, ו׳, ח׳ — י״ב, כ״ד — כ״ז; י״ב, ל״ו עפ״י הכתובים האלה נבין כי בכל מקום שהכתוב משתמש בלשון „עבודה" לאלהים הכונה על הקרבת קרבנות, וזכר לדבר „עבודת יום הכפורים".

אם נלוו אליו גם תורות מוסר, אין לדעת, אבל בכל אופן היתה פעולת הנביאים הראשונים ההם גם פעולה מוסרית גדולה לשעתה ולדורות יחד, הם נטעו רגשי־כבוד דתיים־לאומיים בקרב העם. האהבה למסורות אבות והאמונה לאלהי אבות, עיקריים מוסריים הם בפני עצמם לשבט או לעם היושב בתוך שבטים ועמים גדולים ועצומים ממנו, כי יש בהן, באהבה זו ובאמונה זו, הכרת חובה ויראת חטא ובטחון ברור או בלתי ברור ש„לא בכח יגבר איש", או שלא הכח והנצחון עיקר, כי־אם איזה דבר נשגב מזה. ככה זרעו, חפרו או חזקו אותם המוכיחים הראשונים, והכהנים שהלכו בדרכיהם את גרעיני נפשו הדתית והלאומית והמוסרית של העם הזה יחד, — כי על כל פנים למדו את העם — אם בפירוש אם ממילא – להיות נאמנים בבריתות בכלל ורחוקים ממעל ומדרכי עול בכלל.

פרטי תורתם ומוסרם של אותם המוכיחים והכהנים הנאמנים לתורתם אין לדעת, גם שמותיהם לא נתפרסמו. רק שמות הגבורים המושיעים שהיו לשופטים, הגיעו אלינו כולם או מקצתם, ושמות המעוררים והמוכיחים והמחזקים את ידי העם נשתכחו, וגם דבר מציאותם לא נמסר לנו אלא ברמזים, שקשה לעמוד עליהם, עד שבאו עלי ושמואל וקבלו שכר כולם לענין הפרסום ההיסטורי. עלי היה כהן נאמן לתורת הנביאים הראשונים, אשר לא רק לא התנגדו לכהונה כי־אם גם הועילו להתפתחותה; ושמואל היה שופט ונביא וכהן יחד.

ו

שמואל השופט האחרון הוא הראשון לנביאים הנודעים לנו בשמותיהם (חוץ ממשה, שאין לדמותו אל שאר הנביאים). עוד סיוע קצת לאומרים שהוא ראשון לנביאים בכלל אפשר לראות במה שהוא נזכר בירמיהו ובתהלים בשורה אחת עם משה. אבל כל האסמכתות לדעה זו קלושות הן מאד באמת. נגד הכתובים המעמידים את שמואל בשורה אחת עם משה מיחס לו הכתוב בשמואל מאמר, שהוא משוה בו את עצמו לשופטים ירובעל בדן*) ויפתח. המאמר „ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ" אינו אלא פרט קטן בתאור אגדי, ועיקרו של פרט זה הוא הפתאומיות: ה׳ נראה אל שמואל פתאום לפתע, בימים שלא היה חזון מצוי בכלל, ועל כן לא שער ולא עלה על לבו, שה׳ קורא אליו. זהו פשוטו האמתי של מקרא זה, והמפרשים הראשונים, שפירשו „בימים ההם" ולא בדור שלפניו, היו קרובים לכונת הכתוב מהחוקרים המוצאים פה ראיה לתחלת הנבואה. אגדי מאד הוא גם הפרק שהובא בו הכתוב „לפנים בישראל". אף־על־פי שיחד עם זה גדול ערכו ההיסטורי של הפרק הזה, שהרי אנו מוצאים בו תאורי זבחי הבמות בדורות שאחרי שמואל, הלא רק סופר מאוחר יכול לכתוב „לפנים בישראל", וסוף סוף גם הוא אינו אומר, לא שהיה שמואל אחרון ל„רואים", לא שהיה ראשון ל„נביאים" ולא שיש להבדיל בין „רואה" ל„נביא". מנהג „דרישת אלהים" על־ידי נביא בענין פרטי היה גם בימי ירבעם בן נבט,

---

*) ש"א י"ב, י"ב. בדן הוא לפי ההשערה הקרובה ביותר עבדון בן הלל הפרעתוני, שלא נרשמו מעשי גבורותיו ובודאי לא היו גדולים ביותר.

גם בימי אחזיה בן אחאב, גם בימי יחזקיהו *) אלא שלפי עדות הכותב היו קוראים בימי שמואל לנביא „רואה", וגם שמואל קרא לעצמו „רואה". ועדותו זו בעצמה גם היא אינה למעלה מכל ספק: הלא בשם „רואים" משתמש גם ישעיהו ודוקא בהוראת מוכיחים ומטיפים (ל', י'). אפשר שהיה שם „רואה" בימי הכותב נחשב לנושן במקום אחד ושגור בפי רבים במקום אחר, ושם „נביא" היה חדש במקום אחד וישן במקום אחר; וכן אפשר שלא דקדק הכותב יפה בזמן, שלא בימי שמואל, כי־אם בדורות אחדים לפניו היו קוראים לנביא רואה **). כללו של דבר: שני הפסוקים האלה הלקוחים משני פרקים אגדיים לא רק אינם מוכיחים, כי־אם גם אינם מעידים מאומה ברוח ההשערה הזאת.

אגב אורחא יש להעיר, ששני הפרקים האלה מכחישים קצת זה את זה: באחד מהם (ג) נאמר, שעוד בימי עלי „ידע כל ישראל מדן ועד באר שבע, כי נאמן שמואל ל„נביא" לה'" ובשני (ט) מדברים שאול ונערו על־אודותיו בזקנתו, אחרי שפטו את ישראל כל ימי חייו, בבלי דעת גם את שמו: הנביא הידוע מנעוריו בכל ארץ ישראל מדן ועד באר שבע (או לפחות בארץ אפרים ובערי בנימין הסמוכות לה) השופט את ישראל (או לפחות את אפרים הסמוך כל כך לבנימין) זה כעשרים שנה, הוא בלשונם „איש אלהים" אחד או „רואה" מצוין, שלכל מי שאבדה לו אָתן או כבשה, טוב ויפה ללכת אליו ולדרוש מפי דבר אלהים על־אודות הרעה הזאת אשר מצאתהו ולתת לו בשכר זה רבע שקל כסף. ***)

שמואל נודע לנו ביחוד בתור שופט, אשר לא היה כמוהו לפניו בישראל. בתור שופט הוא מתוָאר בלשון קצרה וברורה: „וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו. והלך מדי שנה בשנה וסבב בית־אל והגלגל והמצפה וישפט את ישראל את כל המקומות האלה, ותשובתו הרמתה כי שם ביתו". וכמו בכונה לעשות את תאורו שלם מכל צד, מסיים הכתוב „ויבן שם מזבח לה'", שאנו למדים מכאן, שהיה לא רק שופט, כי־אם גם עומד בראש בית־אלהים ברמה עירו, שנעשתה בימיו למרכז דתי ולעיר מקדש תחת שילו. לתאור הקצר הזה, שתכנו מרובה, מתאימים היטב הדברים שאמר שמואל אל העם בזקנתו, בנאום הפרידה שלו, אחרי מסרו את משרתו למלך, אשר הקים תחתיו בעצמו נגד רצונו: „ואני התהלכתי לפניכם מנעורי עד היום הזה. הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו, את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי ואת מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם.... עד ה' בכם ועד משיחו, כי לא מצאתם בידי מאומה". זאת צורתו המוסרית של שמואל

*) „דרישת אלהים" או הנטיה לשאול פי מגידי עתידות, בפרט בשעת צרה, הוא מן הדברים, שהאדם אדוק בהם בטבעו. רובו הגדול של עם הארץ „דורש אלהים" בהוראת זאת בתמונות שונות עד היום הזה, ובאמריקה החפשית אדוקים בה לא פחות מבארצות המזרח, אם גם בתמונה מיוחדת.

**) מה ש„נביא" הוא משורש אשורי, אינו מוכיח כלום; השפעת אשור ובבל על העברים נובעת מזמן קדום מאד כי „בעבר הנהר (פרת) ישבו אבותינו מעולם".

***) ומה נפלא הדבר, שדוקא בפרשה זו של משיחת שאול בידי שמואל ידובר הרבה על־אודות „נביאים" ועל פיה היתה בעת ההיא למשל „הגם שאול בנביאים".

השופט, אחת היא בשני המקומות אשר ידובר בה, כולה מתאמת לאידיאל הרצוי, ומצדקת את תרעומותיו על העם, אשר בקש לו מלך בימיו: שופט כזה יש לו זכות להתרעם על בקשות שנוי משטר.

לא כן צורתו של שמואל הנביא. היא אינה בהירה כל־כך ואינה עושה עלינו את הרושם שאנו מחכים לו. הרינו מוצאים בה ארבע תקופות, שאינן ממלאות, כי־אם סותרות מעט או הרבה זו את זו. התקופה הראשונה היא בימי עלי. עפ"י הפרק ג' היתה נבואתו הראשונה על בית עלי, אבל נבואה זו אין בה כדי לתת לו תאר רוחני מיוחד, היא אך משנה דברי איש האלהים, אשר בא אל עלי (ש"א ב', כ"ז) או כמין סיוע להם, בלי כל הוספה עליהם. גם קטועה היא, בלי פתיחה ובלי סיום ברור, וענינה העקרי גם הוא אינו ברור כראוי. מסתבר, שחורבן משכן שילו הוא „הדבר אשר כל שומעו תצלינה שתי אזניו", אבל אפשר גם לאמר שהכתוב מכוון לאיזה מקרה מאוחר, כמשמעות „ביום ההוא", שהנביאים האחרונים משתמשים בו בנבואותיהם המכוונות לעתים רחוקות מהם או לפחות בלתי מוגבלות. אחרי כן נאמר, כי היה ה' עם שמואל „ולא הפיל מכל דבריו ארצה, וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע, כי נאמן שמואל בדבר ה'" — דברים כלליים בלי כל תאור מעשי, ואחרי כן הוא מתעלם וחוזר ומתגלה כעשרים שנה אחרי חורבן משכן שילו. אם נקבל את האמור בפרק ג' בתור תעודה היסטורית בעיקרו, אם נאמין, כי נאמן שמואל לנביא לה' עוד בימי עלי, עלינו לשער, שעל פיו יצאו בני ישראל למלחמה על פלשתים, ובפקודתו או לפחות בהסכמתו הובא הארון אל המערכה, ורמז חזק לדבר „ויהי דבר שמואל לכל ישראל" שבתחלת פרק ד'. אבל מסתבר יותר, שקבוץ ישראל במצפה הוא ראשית פעולת שמואל, והמסופר עליו קודם לזה כולו דברי אגדה, שביסודם התרגזות נביאים על דרכי הכהנים או התנגדות מיוחדה לכהנים בני אביתר אשר בענתות, שהיו חבורת כהנים מיוחדה, שאין אנו יודעים על־אודותיה מאומה (מ"א ב', כו – כח; ירמיה א', א').

קבוץ ישראל במצפה היה בודאי מומנט גדול בהיסטוריה הישראלית, ושמואל הוא הפועל הראשי בו, וזה תחלת תקופת פעולתו השנית. בה היה שופט ונביא יחד, ויש לחשוב לדבר ברור, שהיה נביא נודע קודם שהושם לשופט, אם גם לא בחיי עלי, אך פעולתו הנבואית אינה בולטת בתקופה זו. הכתוב אומר: „ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחר ה'". בלי דעת בדיוק את הוראת תיבת „וינהו", אנו רואים, שהכונה כי נתעוררו מאליהם לשוב אל אלהי אבותיהם. אף־על־פי־כן מסתבר גם פה כמו בשופטים, שלא נהיה הדבר בלי מעוררים, וגם יש לשער ששמואל היה בראש המעוררים ההם. אבל מצות „הסירו את אלהי הנכר" האמורה בפרשה הובאה בשם יעקב (בר' ל"ה, ב), גם בשם יהושע (יהושע כ"ד, כ"ג), וגם על דורו של יפתח נאמר: „ויסירו את אלהי הנכר מקרבם" (שופטים י', ט"ז), ואין כל יסוד לשער, שמפי

שמואל יצאה מצוה זו ראשונה *) והרשימות החשובות שבפרשה זו הן ההתקבצות במצפה, התמנות שמואל לשופט („וישפט שמואל את בני ישראל במצפה") ותאור פעולתו בתור שופט, המובא למעלה **).

התקופה השלישית היא המלכת שאול ותחלת מלכותו. בה חדל שמואל להיות שופט ויהי אך נביא. אבל רוב ד.כיו בתקופה הזאת עושים רושם קשה על הקורא. אמנם הדברים היפים והנמרצים על משפט המלך הם מן המצוינים שבכתבי הקודש, כמדומה שאין כמוהם עוד בכל התנ"ך דברים שהם נכנסים אל הלב עד היום הזה בכל פשוטם בלי כחל ובלי פרכוס. טוב ומלבב מאד נאום הפרידה שלו (י"ב), שגם הוא מן הפרקים המיוחדים במינם בכתבי קדשנו. אבל הדברים שבינו לבין שאול אינם מסוגלים לחבבו על הקורא. התנאי שהתנה עם שאול, שיחכה לו שבעת ימים או שלא יהי מעלה עולה בלעדיו, ורגזו הגדול, על כי ערב המלך את לבבו לסור ממצותו, אף־על־פי שהצטדק המלך לפניו בדברים של טעם, — כמו נכתבו בכוונה להצדיק את שאול ולהרשיע את שמואל, והוא הדין למעשה עמלק, שהוא מסורת אחרת על דבר המחלוקת שביניהם. גם המאמר השירי הערוך בסגנון הנביאים האחרונים: „החפץ לה' בעולות וזבחים, כשמוע בקול ה' וכו'" אינו מספיק להקל את הרושם הקשה היוצא מכל אותו הספור. שתי הרשימות האלה סותרות זו את זו, והצד השוה שבהן הוא ששמואל נראה בשתיהן כמבקש תואנה לשאול. הלא זה תוכן הרשימה הראשונה: הפלשתים נאספו להלחם עם ישראל בחיל גדול „כחול אשר על שפת הים לרב" „והעם נצעקו אחרי שאול הגלגל", הוא ראה, כי עיני העם נשואות אליו, שיצא לפניהם למלחמה עם האויב החזק, אבל ידיו היו אסורות, כי צוהו שמואל להמתין לו, עד שיבוא הוא „להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים", — ולצאת לקראת האויב בלי חלות פני ה' בעולה, היה מעשה אשר לא יעשה. ואנשיו ראו אותו חובק את ידיו בשעה כזאת, ויבוזו לו „ויפץ העם מעליו", כלומר עוד רגע אחד והסירוהו ממלך. ולא יכול עוד המלך הצעיר והעלוב, הערוך למלחמה, לשאת את חרפתו, ויעל עולה על־מנת לצאת מיד לפני עמו כראוי לו, — אך ככלותו להעלות את עולתו בא שמואל. שאול מסביר לו, שהיה אנוס לעשות כן, שכבר נפץ העם מעליו, ומזכיר לפניו אגב אורחא, שלא בא למועד הימים אשר יעד לו, ושמואל אוטם אזנו ואינו מתפייס לו ואינו זוכר שעל כל פנים עשה גם הוא שלא כהוגן, באחרו לבוא בשעה גדולה כזאת, וגם אינו מברר, במה גדלה החטאה הזאת כל־כך.

על פי הרשימה השניה נחשבה לו לחטאה שאין לכפרה, מה שהוא והעם „חמלו על אגג ועל מיטב הצאן והבקר... ולא אבו החרימם". אמנם לא

---

*) האקסיגיטים שדרכם אך לאחר, חושבים מאמרים כאלה למאוחרים מאד לא רק בצורתם, כי אם גם בתכנם; וזה אינו מוכח כלל. אך לחשוב ששמואל אמר כזאת ראשונה, אי אפשר על כל פנים, כמו שיבואר להלן על־אודות נאום הפרידה שלו.

**) דבר הנצחון במלחמה עם פלשתים, וביחוד מה שנאמר „ויכנעו הפלשתים ולא יספו לבא בגבול ישראל" לא ימנה בין הרשימות החשובות, לפי שאינו מתאים למה שנאמר בפרק י"ג ובפרט לפסוקים האחרונים שבו.

נוכל לאמור, שחרון אף על חטא כזה הוא דבר שאין דוגמתו עוד בכתבי הקודש (במדבר ל״א, י״ד; יהושע ז׳; מ״א כ׳, ל״ה — מ״ג); גם עלינו לזכור, שלא כל מה שמרגיז את הקורא שבימינו עפ״י הפסיחולוגיה שלו, רע מוחלט הוא לכל זמן ולכל מצב. אך לא דברים ומעשים כאלה יכולים להחשב לחדשות עיקריות בנבואה, ואין צורך לאמר, שלא בגללם אפשר לחשבו ליוצרה של הנבואה המיוחדת לישראל.*)

מדרגה חדשה וגבוהה נמצא בנבואת שמואל, אם נאמין שכל תוכן דברי הפרידה שלו (י״ב) נמסר בדיוק הראוי, ושתוכן הפסוק „ולא תסור (מאחרי ה׳), כי אחרי התהו (אתם הולכים בסורכם מאחריו, אחרי אלהים) אשר לא יועילו ולא יצילו, כי תהו המה״ יצא מפי שמואל ראשונה. אבל אי אפשר לתורה מונותיאיסתית שלמה כזאת, שתאמר בפעם הראשונה באופן כזה, כמו בשיטפא דלישנא, ואין לנו בזה אלא אחת משתי אלה: או שלא אמר כזאת או שלא היתה דעה זו חדשה בתכלית החידוש גם בדורו, מה שלפי דעתי אינו מן הנמנעות לגמרי.

אך ברור בלי כל פקפוק, שהוא חזק את הנבואה. הוא נתן לה שלטון על העם בימים אשר היה שופט ונביא וכהן ראש, או כמין כהן ראש, יחד, ובתקופה הרביעית בחייו, בימים אשר „לא יסף עוד לראות את שאול״, נתן לה כח ריבולוציוני. על ידו, או בעזרתו, נוסדה, או נתחזקה, חבורת נביאים משפיעים השפעה גדולה על הצבור. בני הנביאים ההם, הם הצעירים אשר „יצקו מים על ידיהם״, כלומר היו להם למשרתים ולתלמידים יחד, התרגלו (אם עוד בדור ההוא או בדורות שאחריו) בלשון חכמה, בסגנון „משל ומליצה, דברי חכמים וחידותם״ שהיה צריך תלמוד, ובנגון בכלי שיר, ומרוב התלהבות היו באים לעתים קרובות לידי קאטאליפסיה.**)

הנביאים שבימי שמואל התנגדו כולם כאחד לשאול או לממשלת מלך בכלל, והכהנים היו שלמים עם הנביאים בימים ההם, והדבר הזה הכשיל כחו של שאול — זהו עיקר דברי המעשים המסופרים בשמואל על־אודות מלכות שאול, ופרטיהם אין לדעת. אנו רואים מזה, שהנבואה לא התנגדה בטבעה לענין הכהונה. ולא זאת בלבד, אלא שיש לנו יסוד נכון לשער, שהנבואה הישראלית קדמה בזמן לכהונה המסודרת הישראלית. בשירת דבורה הנביאה אין זכר לכהונה, וגדעון ומנוח ושמואל ושאול העלו עולות בעצמם. הנביאים הראשונים, וגם שמואל בכללם, היו מעוררים את העם לבנות במות ומזבחות ולהקריב קרבנות לאלהי אבותיו, בדמות הבמות והמזבחות והקרבנות שהיו נהוגים אצל שאר העמים הקרובים, או בסדרים ובדינים פרטיים מיוחדים. הנביא המעורר היה בעצמו גם המקריב, כנראה ממעשי שמואל, אבל יחד עם זה נראה, שכבר היתה כהונה מסודרת בימי שמואל, שלא כל הרוצה היה בא

---

*) להפך, ידו החזקה של שמואל הנביא היא אות שכבר היה חזיון הנבואה ישן ומפורסם בעם וכבר הסכינו לכבד ולירוא את הנביאים; ומכאן עוד ראיה אחת שאין להתחיל את הנבואה משמואל.

**) ש״א י׳, ה — י״ט, כ׳ עד סוף הפרק; ש״ב י״ד; מ״ב ט״ו, יא; הושע ט, ז׳; משלי א׳, ו׳; במדבר כ״ד, ה׳.

ומקריב, אלא שבמדה ידועה או בתנאים ידועים יכלו גם זרים להשתתף בעבודת הכהנים. אפשר שהוצרכו להיות נזירים בשביל זה, גם אפשר שכל הכהנים שבימים ההם היו נזירים, אך זה ברור, שהיה כבוד משכן שילו, וממילא גם כבוד הכהונה, גדול בעיני העם והנביאים יחד. ימים רבים אחרי חורבן המשכן ההוא היו אבות מספרים לבנים, ש„חג ה׳ היה בשילו מימים ימימה״ (שופטים כ״א), שנכבדי העם היו באים „להשתחוות ולזבוח לה׳ צבאות בשילו מימים ימימה״ (ש״א א׳, ג׳), ועל עלי הכהן האחרון ספרו שהיה גם שופט את העם ושדברו היה כדבר נביא ה׳ לכל באי הבית. על תשובתו או ברכתו, כי אלהי ישראל יתן את שאלתה, הביעה חנה תודה לו „ותלך לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד.״ דבר יצא מפיו, וכרגע שכחה האשה „מרת הנפש וקשת הרוח״ את כל „שיחה וכעסה״. היא ידעה, כי דברו לא ישוב ריקם ותהי אך שמחה על כי „מצאה חן בעיניו״ לברכה. בזמן או בזמנים שהגיעה הכהונה למדרגה זו אפשר מאד, ש„היה דבר ה׳ ביד נביא יקר״, כי הכהנים היו נזקקים לכל שואל ומשיבים או מתנבאים לו. הכהונה יכלה בימים האלה להכניע את הנבואה, או, בלשון אחרת, הכהונה והנבואה יכלו להתבולל ולהיות לחזיון אחד. ואז היו שבטי ישראל ככל הגוים הקרובים אליהם; אבל „בני עלי היו בני בליעל״, והנבואה חזרה ונתחזקה על־ידי אחד מחניכי בית ה׳ בשילו, על־ידי שמואל, שהיה מתחלתו ועד סופו חבר לכהנים או אחד מהם ולא איש ריב להם. אבל רוח ה׳ נחה עליו, „רוח דעת ויראת ה׳״.

שמואל היה נזיר מבטן נתון לה׳ לכל ימי חייו, *) משרת את פני ה׳ נער חגור אפוד בד״ ו„שוכב בהיכל ה׳ אשר שם ארון אלהים״. ענין הנזירות בתקופה ההיא לא הוברר, אך מדברי עמוס נראה, שהיו ידועים לטובה גם בימיו, כי על כן הוא מדבר בחבה על הנביאים ועל הנזירים יחד ומוכיח בזעם, על כי השקו את הנזירים יין (בטלו את הנזירות לגמרי) ואסרו על הנביאים להנבא (עמוס ב׳, י״א, י״ב). שמואל ראה ויבן, כי לא עבודת כהנים בדמות בני עלי רצויה לה׳. היכל ה׳ אשר בשילו היה אוצר מלא דשן לכהניו, כי היה למרכז לכל בני אפרים, ואולי גם לשבטים אחרים, ואוצר נחמד כזה אינו מסוגל בטבעו להשרות את רוח הקודש על בעליו. עלי בעצמו עוד היה, כנראה על פי המסורת, כהן נאמן, אהוב לבריות ומכובד כראוי לכהן הראש בבית מקדש מרכזי. אבל בני עלי היו כרוב הבנים המאושרים, הרואים אך טוב ונחת מימי ילדותם, נערים קלי־דעת ורודפי תענוגים. הם שמחו בפרנסה הקלה הנתונה להם בירושה וילכו אחרי עיניהם בכל דבר. עבודה שמתן שכרה בצדה במדה כזאת אי אפשר שתהי לשם שמים מדור לדור. אך במסורת הנביאים

*) כתוב אחד אומר: „ונתתיו לה כל הימים״ (ש״א א, י״א), וכתוב אחד אומר, „וגם אנכי השאלתיהו לה, כל הימים אשר היה הוא שאול לה״ מכאן אנו לומדים שהפעלים „שאל״ ו„השאל״ משמשים גם לקבלת מתנה ולנתינה שלא על־מנת להחזיר: ועל פי זה יובן פירושם האמתי של המאמרים „ושאלה אשה משכנתה״ „וישאלום״ שבספר שמות. (ג׳, כ״ב; י״א, כ׳; יב, ל״ה, ל״ו). אבל הפירוש האמתי הזה נשתכח עוד בימי תרגום השבעים.

נחשבו בני עלי לבני בליעל מקריים, ליוצאים מן הכלל, ולא להזיון טבעי ומוכרח. „משפט הכהנים (בני עלי) את העם" שבתחלת ספר שמואל, היא רשימה פשוטה ורחוקה מכל כונת התנגדות למוסד הכהונה והקרבנות. על עיקר תורת הכהנים לא ערערו נביאים מעולם, כמו שיבואר (רק על מיכה וירמיה יש יסוד לשער שהיו קרובים לבוא לידי התנגדות גמורה לעיקר בעצמו), ושמואל לא עשה דבר בלי זבחי שלמים או עולות. הוא היה שופט וכהן ונביא יחד. הבמה אשר ברמה עירו היתה למרכז דתי תחת שילו, והוא היה לא רק „מברך את הזבח" כי־אם גם מעלה עולה בעצמו. אבל נראה, שכבר היו איזו תנאים מיוחדים דרושים לעבודת הכהנים, כי על כן עלתה על שאול חמת הכהנים והנביאים כאשר העלה עולה בעצמו, וזה סוד הריב הקשה שהיה בין שמואל ובין שאול (הנוסחה הראשונה שבפרק י"ג היסטורית יותר מהשניה שבפרק ט"ו). בימי הריב ההוא נמצאה עיר מיוחדת לכהנים, כלומר עיר בית אלהים או במה גדולה בשם נוב, *) ואחימלך או אחיה בן אחיטוב בן פינחס בן עלי היה בה הכהן הראש; ומכלל דברי הכתובים יוצא, שהכהנים בני נוב והנביאים שהיה שמואל בראשם, היו חבורה אחת קשה לשאול מאד

ועל כרחנו עלינו להודות, שגם בהבורה זאת נראה, שאין שררה וקדושה מתאחדות יפה, כלל גדול ומובן לכל, אף־על־פי שלא כל כותבי היסטוריה וגם לא כל החוקרים זוכרים אותו למדי. כשאנו מוצאים כח חמרי וכח מוסרי במקום אחד, אי אפשר שלא יפגום קצת הכח החמרי את המוסרי. רמז ראשון לדבר נראה מזה, שגם בני שמואל לא הלכו בדרכיו, כשם שלא הלכו בני עלי בדרכי אביהם.

הכתוב מעיד, שמנוי מלך היה נגד רצונו של שמואל, אבל בהסכמתו הגמורה, ואין כל יסוד להטיל ספק בזה. השופט הנאמן לא יכול ואולי גם לא רצה להתנגד לעם בחזקה, אך הדבר היה לו למורת רוח. **) וכאשר נסה המלך לעשות דבר נגד הנביאים והכהנים, היו לו אלה ואלה לאויבים. שלש פעמים שאל שאול באורים ולא נענה אפילו פעם אחת, ודוד הרבה לשאול באורים, ושני נביאים היו לו לתומכים וליועצים.

מה שמשתמש דוד פעם באורים ופעם בנביאים הוא עוד סימן אחד לשלום ולאחדות בין הכהנים ובין הנביאים; אך סימן לא טוב הוא לנבואה, שהיתה דומה בימים ההם לאורים, והנבואה נועדה להיות גדולה במעלה הרבה ממשפט האורים

---

*) אפשר לחשוב לודאי שנוב היא ניות ברמה שבסוף פ"ק י"ט בש"א.

**) דעת האומרים שהנביאים האחרונים הם שיחסו את ההתגגרות הזאת לשמואל, לפי שראו את מגרעות המלוכה בזמנם, תמוהה מאד: בדברי הנביאים האחרונים אין כל רמז נגד עיקר המ וכה. הפסוקים „הם המליכו ולא ממני" „אתן לך מלך באפי ואקח בחמתי", שבעלי הדעה הזאת סומכים עליהם, אינם אלא נגד התחלפות בתי המלוכה באפרים או נגד מלכים ידועים, אך בשום אופן לא נגד ממשלת מלך. ולמה ניחס מה שנאמר בפירוש על שמואל ומה שמתאים כל־כך למצבו של שמואל לנביאים האחרונים, שלא נאמר עליהם כדבר הזה גם ברמז?

כי האורים והתומים אינם מן הדברים, שהיו אבותינו מצוינים בהם מכל העמים, גם נראה, שלא היתה השפעתם מרובה מעולם על העם. לאדם פרטי לא נזקק נושא האפוד (ש״א, כ״ב, י׳ – י״ג). התשובות היו קצרות ומעשיות (קונקריטיות), ולפעמים גם סתומות או נשמעות לשתי פנים (שופטים כ׳, כ״ג; ש״א כ״ג, י״א – י״ג). *) בתורה אמנם נזכרו האורים והתומים, אך תכניתם ומהותם החיצונית לא נתפרשו, וגם אגדה ברורה אין בידינו על־אודותם. במלכים ובנביאים אחרונים אין זכר להם, ובכתובים בא זכרם שתי פעמים שהן אחת: ברשימה אחת שהובאה בעזרא (ב) ונשנתה בנחמיה (ז׳) בתור מעשה נסים, שעתיד להתחדש באחרית הימים; ונראה, שחדלו להשתמש בהם עוד בימי שלמה. וראוי ביותר לתשומת לב, שגם דוד לא פנה לא אל האורים ולא אל הנביאים בשעות הקשות שבימי מלכותו, בשעת קשרי אבשלום ושבע בן בכרי בברחו מפני אבשלום, שלח את כהניו לשוב לירושלים עם הארון והאפוד ולא חשב לו לסכנה יתרה לנוד בלי אורים ותומים ולתת כלי חפץ בזה ביד מבקשי נפשו. ולא זאת בלבד, אלא שנראה בברור גמור, שאבשלום שאל באורים, ותשובתם חזקה את ידיו לנטות מעצת אחיתופל אחרי עצת חושי. הנה נאמר שם (ש״ב י״ז, י״ז): „ויאמר אבשלום וכל איש ישראל: טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל״, ואחרי מאמר זה פסקא באמצע פסוק, ואחרי הפסקא נאמר: „וה׳ צוה להפר את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה׳ על אבשלום את הרעה״. המאמר האחרון הזה הוא נתינת טעם לדבר המוקשה, שהיה במקום הפסקא והשמיטוהו סופרינו משום „כבוד ה׳ הסתר דבר״ (זהו ענין הפסקאות שבכתבי הקודש, כמו שבאר היטב דוד כהנא בספרו „מסורת אם למקרא״, אך בשום מקום אין הדברים שנשמטו מובנים וברורים (כבפסקא הזאת), מאמר „וה׳ צוה״ אין לו כל חבור הגיוני אל מה שנאמר לפניו, שהרי אין שם כל **מצוה** בשם ה׳, כל מה שנאמר בכתוב לפני הפסקא אינו דורש כל נתינת טעם, כי אין שם כל דבר מוקשה. חושי הארכי סותר את עצת אחיתופל בסברות יפות כל־כך שאין לתמוה כלל, על כי נכנסו דבריו אל הלבבות, מזה יראה כל מי שעיניו בראשו, שבמקום הפסקא נמצאו דברים **בשם ה׳** נגד עצת אחיתופל, **ועל זה** נאמר, „וה׳ **צוה**״ **) להפר את עצת אחיתופל הטובה״. אין כל ספק שהיה כתוב, שאבשלום שאל באורים היעשה כעצת אחיתופל אם אין או היעשה כעצת חושי אם אין, והושב לו ברוח עצת חושי. לזה מתאים מה שמתפרשות בפרטות שיבת צדוק ואביתר הכהנים והשבת הארון לירושלים (ש״א ט״ו, כ״ד עד סוף הפרק). ***)

---

*) „ויאמר ה׳״ בשופטים א׳, ג׳ יש לפרש ע״י האורים; אך „ויאמר ה׳ אל בני ישראל״ שבפרק (יא) יתפרש ע״י נביא או מלאך, כי לא שמשו האורים והתומים לדברי תוכחות ולתשובות ארוכות בכלל.

) גם במלחמה עם בנימין נאמר (שופטים כ׳, כ״ג): „ויאמר ה׳ **עלו אליו״ בלשון צווי, אף על פי שאחרית העליה ההיא היתה רעה לשואלים.

***) אנו רואים גם כאן, מה רבה זהירותם של המסדרים האחרונים ובעלי המסורה: גם במקומות שהוכרחו להשמיט לא השמיטו אלא מה שהיה נחוץ ביותר, והשאירו סימן לדורות שיש כאן תקון סופרים. וגם את הפרטים העלולים לגלות מה שהיה כתוב במקום הפסקא השאירו; כי בלי נחיצות יתרה לא התירו לעצמם למחוק אפילו אות אחת. אילו היה נביא משתתף במעשה נגד אבשלום, היינו מוצאים בודאי את שם הנביא או רמז ברור אחר לזה בפרשת קשר אבשלום, אך ההשתמשות באורים ותומים היתה נהוגה בענינים כאלה מאז. — פסקא אני מוצאים גם לפני דברי מלאך ה׳ בשופטים (ב׳, א׳) ועוד במקומות אחרים. אך לא בכל מקום אפשר לדעת איזו דברים נשמטו שם.

העמדת הנבואה במדרגה אחת עם השאלה באורים היתה ירידה לנבואה. אבל עוד בימי המחלוקת שבין שאול ובין שמואל התחילו נביאים נוטים מתפקידם הראוי להם, מההשפעה המוסרית הטהורה, שאין עמה כל כח חמרי, כל שררה וכל מתן שכר בעולם הזה, אל העסקנות המדינית המעשית, שהיא דרך חלקלקות לאנשים שקדושתם אומנתם. על „אנשי האלהים" שבימי גדעון ומנוח — גם אם נאמר שהיו „רואים" נזקקים לשואלים בשכר — אפשר לחשוב לודאי שלא עמדו בדרך כזאת בשעה שהיו מעוררים את העם להחזיק באלהי אבותיהם או לשוב אליו ולהקטיר לו לבדו. הם לא היו לשופטים וגם לא לכהנים, הם רק הזכירו, הוכיחו וחזקו ידים רפות, והיא מדת הנבואה הנשגבה. הנביא האידיאלי צריך להיות בן־חורין גמור, עומד ברשות עצמו בכל דבר ובכל שעה, ובן חורין כזה הוא דוקא בזמן שאיננו תקיף כי התקיפות תלויה תמיד בהכנעה לפני כח חמרי אחר.

ז

עד כמה גדלה השפעת הנביאים על העם בימי דוד אין לדעת, אך שני הנביאים המקורבים לו והידועים לנו בגלל זה בשמותיהם אינן בני חורין גמורים. את גד אנו מוצאים שתי פעמים בדברי ימי דוד, ובשתיהן הוא לא מורה ומוכיח, כי־אם יועץ ועוזר. הוא יעץ את דוד (בברחו מפני שאול) ללכת אל ארץ יהודה, כשכבר „התקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש" — הוא מורהו מה לעשות בימי הדבר, אשר נתן ה' בישראל על דבר אשר מנה דוד את העם. כל הספור המשונה הזה*) הוא בלי כל ספק זכר למהומות פנימיות שהיו בארץ בראשית מלכות דוד, בימים שהיה עוד מלך יבוסי בירושלים או על יד ירושלים, והתערבות גד היתה פעולה מדינית לתועלת דוד **). את נתן הנביא אנו מוצאים ארבע פעמים, אך כשנסתכל בדבר, נראה, שענין אחד ומטרה אחת בכולן: הוא מתנבא לדוד, כי בנו „אשר ימלוך תחתיו" יבנה בית לה'; הוא מוכיח את דוד על דבר בת־שבע ואומר לו — אחרי פסקא באמצע פסוק — „גם ה' העביר חטאתך לא תמות"; הוא קורא לשלמה „ידידיה" לאות כי „ה' אהבו", כלומר בוחר בו ולא באחר מבני דוד, להורישו את כסא המלוכה, ולאחרונה הוא עוזר לבת־שבע ולשלמה להפר את מחשבת אדוניה, אשר אחרי מות אמנון ואבשלום היתה לו משפט הבכורה, כמו שנאמר: „וגם הוא טוב תאר מאד ואותו ילדה אחרי אבשלום" ***). נצרף לזה את המעשה

---

*) בהרצאתו שלש פסקאות.

**) אין לזלזל כלל בארבעת הפרקים האחרונים שבשמואל ב'. בהם רשימות מצוינות בתמימותן ובדברי האמת הנשקפת מהן.

***) עם זה נראה שלא נחשב להלכה ברורה, שהבן הבכור הוא יורש הכסא. מלשון הכתוב במ"א א' יוצא שעפ"י מנהגי הדור, שנתחבר בו הספור ע"ד אדוניה ושלמה, היה המלך בוחר בבן הטוב בעיניו למלוך תחתיו.

המגונה מאד שבפרק כ"א, שגם בו נאמר בראשיתו — אחרי פסקא באמצע פסוק — ויאמר ה' ועוד פסקא אחת נמצאת בו (ו), ויבורר לנו שבעליה שעלתה הנבואה בימי שמואל היה גם צד ירידה: הנביאים התודעו לרשות ונעשו תקיפים יותר מהראוי לאנשי אלהים, ופקעה החרות הגמורה הנחוצה להם.

וגם זאת הוכחה, שלא בימי שמואל התחילה הנבואה להתפתח: הנבואה היא מן החזיונות שראשיתם תמימות גמורה, ואחרי כן הם משתנים מעט מעט ולובשים צורות שונות בעלות גונים שונים, אך אין כח מוסרי גדול כזה נוצר לשמש מבתחלה למטרות חמריות או דיפלומאטיות. ועצמת השפעתו של נתן הנביא על בית המלך היא הראיה היותר גדולה לקדמות הנבואה. אילו לא היתה הנבואה בימים ההם כח מוסרי חזק וידוע מכבר, לא היה לא צורך ולא אפשרות לדוד ולשלמה להשתמש בה למטרות כאלה.

תפקידו העיקרי של נתן הנביא בבית דוד ושלמה היה דיפלומאטי. גם אם נאמין, שדבר נתן אל דוד מה שנרשם בשמו על דבר אשת אוריה החתי, לא נוכל לאמור, שיצא בהם ידי חובתו בתור נביא בן־חורין, אשר לא ישוב מפני כל ואשר יוכל לאמור על עצמו מה שאמר אחד הנביאים האחרונים: „גוי נתתי למכים ולחיי למורטים". המשל יפה מאד, אך לא בנדון זה, כי כאין הוא נגד הנמשל. כבישת אשת איש בזמן שהוא משתתף במלחמה על אויבי הארץ, היא חטאה גדולה הרבה מאד מלקיחת כבשת רש, שסוף סוף אינה אלא דבר שבממון, שיש לו שלומים בכל שעה. להריגת אוריה בחרב בני עמון על תומתו ואמונתו, על נקיות דעתו, על דבר אשר לא התיר לעצמו ללכת אל ביתו „לאכול ולשתות ולשכב עם אשתו", בשעה „שהארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות" והפר בזה שלא בכונה את מחשבתו של דוד להסתיר את חטאתו – לתועבה הכפולה והמכופלת הזאת אין כל זכר במשל העשיר והרש. גם איזה צורך יש למי שבא להוכיח על עון כבד ומגונה כזה, למשול משל ולחוד חידה בפתח דבריו? – כלום אין דבר העון ברור כל צרכו או יש בו פנים לכאן ולכאן? אבל באמת נראה שלא בשביל אותו מעשה נוצר המשל הזה, כי־אם בשביל מעשה אחר, בשביל אחת מן העבירות שאדם דש ברגליו, בבלי התבונן כי יש בהן דבר און; ונתן הנביא היה לא מוכיח למלך, כי־אם יועץ ועוזר, אף־על־פי שיחד עם זה לא מן הנמנע הוא שהיו מעשיו גם לשם שמים, כי אין חקר ללבות אנשים בעלי רוח יתירה. וקרוב מכל זה, שהיתה כל פעולת נתן הנביא לא בימי דוד, כי־אם בימי שלמה, וגם לא בכל ימיו כי־אם בתחלת מלכותו, בטרם נכונה הממלכה בידו.

מהרשימות ההיסטוריות, שהגיעו אלינו על־אודות שלמה *). נראה, שהוא לא היה שואל בדבר אלהים לא באורים ולא בנביאים: בתור כלי חפץ דיפלומאטי לא יכלה הנבואה להתקיים ימים רבים, לא לכך נוצרה ולא זאת

---

*) אין צורך בראיות למבין, שחלום שלמה ודברי ה' אל שלמה ותפלתו הארוכה ועוד פרטים כאלה אינם בכלל רשימות היסטוריות או אגרות של מעשים שהיו ביסודו. רוח מיוחדת מורגשת בפרקים האלה, שאינם דומים כלל לא לספורי המעשים שבימי דוד ובתחלת מלכות שלמה ובסופה (יא) ולא לאגדות העממיות העתיקות על־אודות גדעון ומנוח ושמשון.

תכונתה הטבעית. כאשר נכחדו אדוניה וכל החשודים על נטיה אחריו, ובתוכם גם יואב בן צרויה הגדול והנאמן שבעבדי דוד, ושלמה התחתן את פרעה מלך מצרים ויבוא בברית עם חירם מלך צור „ותכון מלכותו מאד", לא הוצרך עוד לא לנביאים ולא לאורים. אך הכהנים ועבודתם היו חביבים לו, כי היה מחבב את החגיגות הדתיות, שהיו מצויות גם בארצות שכניו ובעלי בריתו, ואת הנביאים לא היה מקרב ואולי גם התחיל מרחק אותם בזרוע. בכלל היו דרכי הנביאים מתנגדים לדרכי שלמה. כי הנביאים בטבעם פאטריארחאליים, חפשים ועומדים על דעתם, מה שאין כן בכהנים, שבשביל עבודתם המפרנסת אותם, הם נוחים לקבל מרות, וכל זמן שאין בה במרות זו משום קפוח פרנסה, הם נכונים לוותר גם על מנהגי אבות גם על פריבילגיות מיוחדות להם. לעת זקנת שלמה, עמד עליו אחיה השילוני החוזה ובודאי לא יחיד היה, כי אם עמד ב ר א ש הנביאים המערערים עליו, וזה נכלל במאמר „ויעש שלמה הרע בעיני ה'". אמת הדבר, שלא מסבה זו ב ל ב ד נתחלקה הממלכה בימי רחבעם. בודאי לא אך מקרה הוא, מה שאיש א פ ר ת י נבחר למלך, ונביא א פ ר ת י בן־שילו חזק את ידיו, ובשכם, העיר שבתוך נחלת אפרים, פשעו ישראל בבית דוד. עוד פחות מזה אפשר לבטל את הטענות על דבר העבודה הקשה והעול הכבד המתאימות כל־כך לספורי המקרא על־אודות בניני שלמה והמס אשר העלה ורוב נשיו „ומאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ועולתו" ושנים־עשר הנציבים, אשר כלכלו את המלך. אבל גם בהשתתפות הנביאים והשפעתם המרובה שנראתה בדבר הזה אין להטיל כל ספק. הכותב קורא בפירוש לנבואת אחיה השילוני „הרמת יד במלך שלמה" (מ"א י"א, כ"ו ועד סוף הפרק). מערערים וקושרים רבו גם בימי דוד, אבל הכהנים והנביאים היו נאמנים לו לפי הנראה כל ימיו, בגלל גבורתו וחכמתו המדינית שהיה גדול בשתיהן לא רק משאול, כי אם גם מיורש כסאו. בכלל היה מאותם הגדולים שאינם נמדדים באמת־המדה הנהוגה. הוא היה רך כקנה וקשה כארז יחד; הוא הכין את ממלכתו בגבורה ובחכמה מדינית; הוא הציל את ישראל מיד פלשתים, וכאשר הונח לו מסביב, עשה לו שם עולם גם בתור מלך עושה משפט וצדקה לכל עמו, גם בתור נעים זמירות ישראל *) – כשם שעשה לו נאפוליון שם עולם לא רק בגבורתו, כי־אם גם ב„קודיקס" הנקרא על שמו — וכן השכיל לקרב את הכהנים ואת הנביאים במדה הדרושה לו ולעם יחדו, בלי זרוק מרה בהם, אך גם בלי תת להם לשפוך ממשלתם עליו. שלמה, אשר לא נתנסה בנסיונות מרובים כל־כך, לא ידע גם להתנהג בזהירות ובחשבון כאביו הגדול והמנוסה, ורחבעם בנו, אם נערכהו על פי התאור המסור לנו ב„מלכים", היה מלך טפש גמור, עריץ גס־רוח, קצר־בינה וחסר־כח, שאינו מעורר כל רגש חמלה. כאשר פרץ הקשר והוצרך לדבר על לב העם המלא חמה עליו, לא מצא לו מליץ טוב ונאה בינו ובינידם מאדורם אשר על המס (על הפועלים העובדים בפרך), כלומר מהאיש הרודה בעם שבודאי היה

*) רמז להגנה מרובה של בני הנביאים, שהיו מתרגלים בלשון למודים בזמרה ובנגון, כמבואר למעלה.

שמו מקולל בפי כל ולא היה בין כל שרי הממלכה איש שנוא לעם יותר ממנו; אך יצוא יצא אדורם או אדונירום מפני הנקהלים, „וירגמו כל ישראל בו אבן וימת", „והמלך רחבעם", שאך ברגע ההוא נפקחו עיניו קצת, „התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלים", וממלכת דוד ושלמה היתה לשתי ממלכות, לישראל וליהודה.

ח

העם נחלק, ועמו נחלקו גם נביאיו, אחיה השילוני וסיעתו *) עברו לממלכת ישראל, אבל בודאי נשארו אנשי אלהים גם ביהודה. הנה הכתוב אומר, כי שמעיה איש האלהים הזהיר את רחבעם בשם ה׳, שלא ילחם עם ירבעם. רשימה קצרה זו, כשהיא לעצמה, אינה ראיה ברורה, שנמצאו ביהודה גם נביאים נאמנים לבית דוד באותה שעה, אבל הדבר ברור גם בלי כל ראיה. אחרי דור שמואל ודוד לא יכלה ממלכה ישראלית, וממילא גם ממלכת יהודה, להתקיים בלי נביאים. אמנם ב„מלכים" לא נזכר שם איש מנביאי יהודה, חוץ משמעיה זה, עד ימי חזקיהו, וגם יש אומרים בגלל זה, שהנבואה בכלל הופיעה ראשונה בממלכת אפרים. אך על דעה אחרונה זו אין אנו צריכים להשיב על פי דרכנו, כלומר, אחרי כל מה שבארנו על־אודות ימי השופטים. ובכלל יש לזכור, שרק שמות נביאים אחדים הובאו בחלקים הספוריים שבכתבי הקודש, כמו שהעירונו למעלה. הן רק לאליהו ולאלישע מוקדשים פרקים מיוחדים, שהם כמין תוצאות מספרים שלמים, ושאר הנביאים המרובים בראשם – חוץ משמואל – מוזכרים אך אגב אורחא, פעם אחת או שתים, בשביל המאורעות החשובים, שהשתתפו אותם הנביאים בהם והשפיעו על מהלכם: דבורה הנביאה — בשביל מלחמת סיסרא, גד ונתן — בשביל המעשים שנעשו בעצתם או בעזרתם, אחיה השילוני – בשביל התחלקות הממלכה ומפלת בית ירבעם, מיכיהו בן ימלה – בשביל הנבואה על מיתת אהאב במלחמה. „יונה בן אמתי מגת החפר" מוזכר בקצור מיוחד, אף־על־פי שנראה גם מאותה הלשון הקצרה, שהיה נביא מפורסם והתנבא על מגפות ארם בימי יואש מלך ישראל או בימי ירבעם בנו, ועמוס והושע ומיכה וצפניה וירמיה **) אינם מוזכרים אפילו פעם אחת, כאילו לא היו ולא נבראו מעולם, ותהתיהם מוזכרת הולדה הנביאה – אנו למדים מזה, עד כמה אין „לא ראינו" ראיה בשאלה זו.

מקוריו העיקריים של ספר ה„מלכים" הם לפי הנראה שני ספרי „דברי הימים" — למלכי ישראל ולמלכי יהודה – המוזכרים בסוף דברי ימיו של כל

*) אין צורך לבקש ראיות, שכל מקום שאנו מוצאים נביא רב פעלים, לא היה אותו הנביא יחידי בלי בני חבורה: דבר זה מובן מאליו, ובדברי ימי אליהו ואלישע הוא מתואר כדבר ידוע ומפורסם.

**) בכוונה אנו פוסחים על שמות הנביאים שלא הוברר זמנם ומזכירים רק את הידועים לנו בזמנ הם. גם אם נדרש שמות ונאמר, למשל, שהושע וירמיה מכונים כך על פי ערך לקחם ונבואתם, הלא סוף סוף מעידים ספריהם על מציאות נביאים גדולים שלא הוזכרו ב„מלכים".

אחד מהמלכים. מחברו – מתלמידי ירמיה ויחזקאל – אוהב ומכבד את יהודה מאפרים, אבל את האמת ההיסטורית, על פי דרכו ורוחו, הוא אוהב עוד יותר; על כן הוא מרבה לספר על־אודות מלכות אפרים וממעיט בפרטים על־אודות מלכי יהודה שבימי מלכות אפרים: בודאי לא מצא במקורים שהיו לפניו על־אודות מלכי יהודה עוד דברים חשובים וראויים להתקבל בספרו המקוצר, כי כל רשימה חשובה הביא בו, ובכלל זה גם דברים שלא היו לפי רוחו (המלחמה שגבר בה אחאב על ארם, מגפת אמציהו מלך יהודה לפני יואש מלך ישראל, ועוד דברים אחדים שאינם לפי כבודם של מלכי יהודה או לפי גנותם של מלכי ישראל). וכמעשהו במלכים מעשהו בנביאים: על־אודות נביאי יהודה שבין ימי שלמה וימי חזקיה לא מצא רשימות מעשיות יפות ומפליאות כספורים על־אודות אליהו ואלישע הלקוחים מספר דברי הימים למלכי ישראל או ממקור ישראלי אחר, ועל כן אינו מזכיר אותם; אבל אין זה מוכיח כלל, שלא נמצאו נביאים ביהודה בכל הימים הרבים ההם, עד שנגלה פתאום אביר הנביאים ישעיהו בן אמוץ, שהיה עפ״י השערה זאת מתלמידיהם של נביאי אפרים.

ורמז גדול למציאות נביאים בתקופה ההיא גם ביהודה יש ב„מלכים״ *): יהושפט שואל את אחאב: „האין פה נביא לה׳ עוד ונדרשה מאותו?״ ובאמור אליו אחאב, שיש בשומרון נביא אחד, אשר לא יתנבא עליו טוב, כי אם רע, הוא משיב: „אל יאמר המלך כן״. הרי זו מסורת, שהיה יהושפט מאמין מאד בנביאי ה׳, וזאת אומרת, שהיו לו גם בארצו נביאים אהובים ומכובדים בעיניו. גם אפשר לראות בזה בנין אב, שכל מלך, שנאמר עליו „ויעש הישר בעיני ה׳״, היה מקרב את נביאי ה׳, ומי שנאמר עליו „ויעש הרע״ היה מרחק את הנביאים, כמו שרמזנו למעלה בדברינו על־אודות שלמה. גם ספר „דברי הימים״ שבידנו, אף־על־פי שאינו מהימן ביותר, בשום אופן אינו חשוד על יצירת שמות אנשים, שלא נמצאה כל רשימה וכל אגדה על־אודותם, והוא מזכיר יחד עם שמעיה הנביא את עדו החוזה וקורא בשמות עזריהו בן עודד וחנני הרואה (בימי אסא), יהוא בן חנני החוזה (הנזכר במלכים בתור אחד מנביאי אפרים) יחזיאל בן זכריהו ואליעזר בן דודוהו ממרשה (בימי יהושפט) וזכריהו בן יהוידע (בימי יואש בן אחזיה). בודאי לא בדו סופרים מאוחרים מלבם את כל אחד מהשמות האלה.

שונות היו זו מזו שתי הממלכות האלה (אם גם לא במדה מרובה), וכתות שונות זו מזו היו גם נביאי ה׳ שבתוכן. באפרים היתה השפעת הנביאים גדולה בלי גבול. שם היו כח ריבולוציוני אדיר וחזק, מהעדה מלכין ומהקים מלכין. הם נכנסו בעובי הקורה בכל קשר שהיה שם ביד חזקה ובמוראים גדולים הקימו את נבואותיהם, ולא הסתפקו בתוכחות ובאזהרות בלבד. מה שהתחילו הנביאים שבדור שמואל והספיקו בימי דוד, גמרו נביאי בית מדרשו של אחיה השילוני בימי מלכות אפרים. אחיה, שהקים את ירבעם

*) הספור על דבר הנביא הבא מיהודה אל ירבעם בן נבט אינו ענין לכאן, לפי שיצירתו המאוחרת מוכחת מתוכו, וברוחו הוא אגדה ישראלית־שומרונית ולא יהודית, כמו שיבואר.

למלך, מתנבא בזקנתו על חורבן בית ירבעם; יהוא בן חנני עומד בראש הקושרים על בית בעשא; אליהו ואלישע ממליכים את יהוא על־מנת לבער אחרי בית אחאב, ושלום היה בין אלישע ובין יואש בן יהואחז בן יהוא (מ״ב י״ג, י״ד – כ׳), אף־על־פי שגם על יואש נאמר „ויעש הרע בעיני ה׳״ כעל כל אחד ממלכי ישראל.

עד כמה היו נביאי אפרים ושומרון משתמשים בכח החמרי, אנו רואים גם באגדות על־אודותם. נפלאות אליהו ואלישע הן אילוסטראציה סימבולית לכח החמרי הגדול שהיה בידי הנביאים בימים ההם באפרים. הן הם חסרים אך מעט מאלהים, ארץ ושמים בידיהם, והם עושים בהם כאדם העושה בתוך שלו. מצד אחד אפשר לומר, שטובה מדה זו ממדת גד ונתן, כמו שאנו רואים מהשוואת התוכחה, שהוכיח נתן את דוד על דבר בת־שבע, אל מה שאמר אליהו אל אחאב על דבר נבות היזרעאלי. נתן פותח במשל וחידה ומסיים בסליחה ומחילה או בבקשת סליחה ומחילה, ואליהו הולך לקראת אחאב ונותן עליו בקול בלי כל פתיחה והקדמה: „הרצחת וגם ירשת?!״ אבל גבוהה עד אין חקר משתי המדות האלה יחד היא התורה שבפתגמים: „כי לא בכח יגבר איש״, „לא בחיל ולא בכח, כי־אם ברוחי״ וכיוצא בהם, ועל כל פנים נאוה תורה כזאת ל נ ב י א י ם יותר הרבה מהכח החמרי, בין שהוא דרך תקיפות תלויה בהתרפסות בין שהוא דומה לשלטון גמור; כי כלל גדול שאין לו יוצא הוא: שאי אפשר לכח החמרי שלא יפגום מעט או הרבה את רוח הקודש התלויה בשלמות המוסרית ובטהרת המדות הגמורה.

הכח החמרי הוא באיכותו יסוד זר לנבואה שלנו, שדרכה דרך צדקה ומעשים טובים: שהרי מתן שכרם של צדיקים וענשם של רשעים לא הורגשו מעולם בתור ח ז י ו ן ק ב ו ע בארצות החיים. ההכרה שאין שכר ועונש לאיש כפעלו מחוקי החיים הקבועים; שהרבה צדיקים אובדים בצדקם, ורשעים מאריכים ברעתם, — היא בלי כל ספק קדומה לדורו של ירמיה, והתשובה הדתית־וההגיונית האחת על שאלת „צדיק ורע לו רשע וטוב לו״ (שמתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא), גם היא קדומה בודאי יותר ממה שמשערים על פי מקומות רבים בכתבי הקודש. אך במעשי אליהו ואלישע היא מתורצת בנוסחה גסה מאד: הנביאים מסייעים בה לה׳ בידיהם להפרע מעוברי מצוותם בעולם הזה, ולא זאת בלבד אלא שהם מסייעים בעצמם גם לשונאים לקצות בבני ישראל, בשביל שאינם עושים רצונו של מקום. אליהו ואלישע לא רק יודעים ומגידים מראש, שעתידים הארמים להכות את ישראל מכות גדולות ונוראות, הם מושחים בעצמם את חזאל על ארם, כדי שיוכל למלא את משלחתו זאת. על אלישע יסופר, שהוא בא לדמשק ונבא לחזאל, שהוא עתיד למלוך על ארם ולהחריב את ארץ־ישראל, „מבצריהם ישלח באש ובחוריהם בחרב יהרוג ועולליהם ירטש והרותיהם יבקע״, בשעה שחזאל בעצמו לא ידע עוד ולא עלתה על לבו, שהוא ימלוך תחת בן־הדד. לכבודם של אליהו ואלישע נחוץ להעיר, שבלי כל ספק איז באגדה אחרונה זו אפילו גרעין היסטורי כל־שהוא *)

---

*) ארץ־ישראל היתה משועבדת למלכות ארם בימי בית אחאב ובית יהוא, ואפשר לשער, שאלישע התנגד למלחמות עם מלכי ארם, כשם שהתנגדו ירמיה ויחזקאל למורדים בנבוכדנצר וזה יסוד האגדה ע״ד השתתפות אלישע בהמלכת חזאל.

כשם שאין לנו להצטער על שני שרי החמישים וחמשיהם, שירדה אש מן השמים ותאכל אותם חנם, כך אין אנו צריכים להפוך בזכותם של אליהו ואלישע על־אודות מעשיהם באדם. בעלי האגדות האלה, בכוונתם להודיע כחם של אליהו ואלישע, לא התבוננו כי לא מברכים הם, אלא מנאצים, כי הם מיחסים לאלישע מעשים אשר לא יעשו, מעשי בוגד מסגיר עמו ביד אויב. הן לא דבר קטן הוא לחזק את ידי שר צבא האויבים ולהבטיחו מראש, בטרם עוד יצא למלחמה,—לנצח נצחון גדול ולעשות כלה באנשי מלחמתו. ויש בתנ״ך עוד ספורים ואגדות כאלה, שיוצריהם כוונו בהם לצד אחד ולא התבוננו אל הצד השני שבדבר.

בכלל משונים דרכי הנביאים במלכות ישראל: נביא בית־אל מדבר שקר בשם ה׳, ואחרי כן מדבר ה׳ אליו באמת (מ״א י״ג). איש אחד מבני הנביאים שבימי אחאב „אמר אל רעהו הכני־נא בדבר ה׳ וימאן האיש להכותו ויאמר לו . יען אשר לא שמעת בקול ה׳ הנך הולך מאתי והכך האריה. וילך מאתו וימצאהו האריה ויכהו״. מיכיהו בן ימלה אומר בראשונה בלשון הנביאים האחרים אשר לא ישרו בעיני יהושפט: „עלה והצלח״, אחרי כן הוא מודה, שראה בחזון, שמלך ישראל עתיד לנפול במלחמה, ואחרי כן, כשהקניטו המלך, הוא אומר: „לכן שמע דבר ד׳״ ומתאר חזון אחר באותו ענין, והחזון מוזר מאד—אין כמוהו עוד בכל כתבי קדשנו: „ה׳ יושב על כסאו, וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. ויאמר ה׳: מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד? ויאמר זה בכה, וזה אומר בכה, ויצא הרוח ויעמוד לפניו ויאמר: אני אפתנו. ויאמר ה׳ אליו „במה?״ ויאמר: אצא והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו. ויאמר: תפתה וגם תוכל, צא ועשה כן״. מה רחוק היא החזון הזה לא רק מהשקפות הנביאים האחרונים, כי אם גם מרוח ספרי שופטים ושמואל ברשימות היותר ישנות שבהם! מי לא יראה בחזון הזה ובכל ספירי הנביאים שבמלכים רוח זרה מיוחדת, שאינה מצטרפת בשום אופן לדעות האלהיות שבספרי הנביאים האחרונים?

ויש בספר המלכים תעודה ברורה ונאמנה, שהרוח הזרה הזאת נשארה באפרים גם אחרי עמוס והושע. התעודה הזאת היא פרשת גרי אריות (מ״ב י״ז, כ״ד עד סוף הפרק). כלום אפשר לאמר על פי תורת עמוס והושע, כי הגוים הנכרים אשר הושיב מלך אשור בערי שומרון לא ידעו את „משפט אלהי הארץ״ ועל כן שלח בהם ה׳, כלומר, אלהי הארץ הזאת, המושל בה בלי מעצור, את האריות ויהיו הורגים בהם, עד שבא אחד מהכהנים, אשר הגלו משומרון וישב בבית אל ויהי מורה אותם, איך ייראו את ה׳, ובזה שב ה׳ מחרון אפו? הלא כבר אמר עמוס, הראשון לנביאים האחרונים, כי ה׳ הוא „יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו, עושה שחר עיפה ודורך על במתי ארץ״, כלומר קונה שמים וארץ ואלהי הרוחות לכל בשר, ולא אלהי ארץ ישראל לבד, אשר בה לא יבצר ממנו כל אשר יחפוץ לעשות, ובמה שמחוץ לגבולה אין לו כל עסק. הלא בראש ספר עמוס אנו מוצאים אותו עושה משפט וממילא גם שגיא כח בכל הארצות אשר מסביב לארצו, ואיננו

אפוא אך אלהי ארץ אחת, אשר לו משפט ושלטון בה בלבד. דברים כאלה עולים יפה לדעתו של נעמן שר צבא ארם, שבקש לו (ובודאי כוונת הכתוב שגם לקח לו) משא צמד פרדים אדמה מאדמת ארץ ישראל, למען יוכל לזבוח לה׳, גם בהיותו מחוץ לארצו של האל הגדול הזה; מתאימים הם גם לדעתו של מחבר ספר יונה, שעל פיו אפשר לנביא ה׳ ברצותו לכבוש נבואתו, לברוח מפני אלהיו תרשישה*), — אך על פי תורת עמוס והושע אי אפשר לישבם בשום אופן. ומה מוזרה היא עפ״י תורת הנביאים האחרונים האלה העצה הטובה להביא את אחד מכהני שומרון למען „יהי מורה אותם, איך ייראו את ה׳״. אמנם אפשר לאמר, שזאת היתה עצת מלך אשור בלבד, שנאמר, „ויצו מלך אשור לאמר הוליכו שמה...״ ובעל הרשימה אינו מודה לו, שהרי אנו מוצאים כיוצא בזה בתלונות רבשקה על חזקיהו, אשר הסיר את הבמות ואת המזבחות (מ״ב י״ח, כ״ב); אבל מפשוטו של מקרא נראה, כי עצה זו הועילה במקצת (מ״ב י״ז, כ״ה, כ״ח, ל״ב, ל״ה, מ״א), וכי תורת הכהן היתה טובה מאד, אלא שלא קבלוה „הגוים האלה״ בשלמותה. איש מכהני בית־אל, שבאשמתם נשבתה מלכות שומרון, הוא שהיה למגן לתושביה החדשים, היא שהיה למליץ ביניהם ובין „אלהי הארץ״, בתורתו ובדעתו את „משפט אלהי הארץ״ הציל אותם מהיות לברות לאריות, אשר שלח ה׳ בהם! הזאת תורת תלמידים נאמנים לעמוס ולהושע? או כלום היו תלמידי ירמיה ויחזקאל או בני דורם של עזרא ונחמיה מוכשרים ליצור אגדה אלילית כזאת?

אגדה זו, אף־על־פי שהיא מכוונת נגד השומרונים, לא יהודית היא ברוחה, כי־אם יצירת אפרים. כשם שאנו מוצאים רוח אלילות דקה גם בדרכיהם של נביאי אפרים, שנלחמו כל ימיהם עם עבודת האלילים, כך אני מוצאים פה רוח זרה אפרתית כזאת באגדה מכוונת נגד שרידי אפרים שבשומרון. יש לשער,

*) ע׳ ספר יונה גמרו כל האוקסגיטים, שהוא מן המאוחרים שבמאוחרים; אבל קשה להאמין, שלאחר שפשטה תורת הנביאים, ערב איש את לבבו ליחס לנביא ישראל מחשבת בריחה מפני ה׳. גם תמוה מאד, שבדי להודיע, כמה גדול כחה של תשובה, נבחרה למופת העיר נינוה, שהיתה לחרבה עוד לפני גלות יהו כין. כמדומה, שיותר הרבה מסתבר, שהספר נוצר בימים ובמקום שהיה בין ישראל ובין אשור יחס מדיני ורעיון האחדות האלהית לא היה מזוקק למדי, והנבואה לא נחשבה לחזיון תלוי בטהרת המדות, (הלא היה דבר ה׳ אל הנביא מבית אל, אשר כחש לנביא הבא מיהודה וידבר אליו בשם ה׳ על שקר) האיקסגיטים אומרים שהמחבר המאוחר השתמש בשם יונה המוזכר במלכים, אבל יש להתבונן אל הקשר הרב שבין הספר הזה ובין הזכרת שם יונה במלכים ולהבין היטב את מטרת הספר, שבשום אופן איננו בא להודיע כחה של תשובה, כי־אם לפרש במה זכו האשורים להיות לגוי גדול ומצליח כל־כך, למה השאיר ה׳ שכן קשה כזה לישראל. על יונה נאמר, שה׳ דבר אליו, שעתידים הארמים להנגף מפני ישראל (מ״ב י״ד, כ״ה) ומגפה זו היתה בעזרת אשור או ע״י אשור (עיין להלן), ורק אחרי כן היתה הברית עם אשור לשוד ולשבר לישראל ולמחתה גדולה גם ליהודה. בימים האלה, בהיות עוד ישראל על אדמתו, נוצר הספר הזה; גם אפשר שהוא פרק מספר גדול על־אודות יונה או בשמו — מלשון הכתוב במ״ב נראה שהיה נביא מפורסם — שלא יכול בעל ספר המלכים להשתמש בו, מאשר נמצאו בו דברים זרים הרבה כספור המעשה שבידינו, או זרים עוד יותר. המלים המאוחרות שבו אינם מאוחרות בפי סופר יודע ים כבעל הספר הזה. יונה בעצמו גם הוא היה איש מארץ זבולון (יהושע י״ט, י״ג) שהיה „שוכן לחוף ימים״, ואין כל פלא, אם איש המקום הזה היו משתמש במלים ארמיות־עבריות. רק תפלת יונה מאוחרת בודאי אף הוספות תעלות ושירות היתה נהוגה בימי המסדרים

שהאפרתים או בני עשרת השבטים, שנשארו בארץ אחרי הגלות *) מקצתם התקרבו לגוים ומקצתם התקרבו ליהודים בימי ירידת מלכות אשור שאחרי ד.ר חזקיהו **). אותם שהתקרבו לגוים לא רק שלא נטמעו בהם מהר, כי אם להפך: „הגוים האלה", התושבים החדשים או בני עמים אחרים שנאחזו בארץ ישראל מכבר בימי שעבודי מלכי ארם ואשור, התערבו בבני אפרים יותר ממה שהתערבו בני אפרים בהם; כי גם בני אפרים היו עובדי ה' בעיקרי אמונתם ונאמנים לאלהי ארצם על פי דרכם כראוי, ועל הושע המלך האחרון, האומלל שבמלכי שומרון, נאמר: „ויעש הרע... אך לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו", ועל כן היה גם בהם מעט או הרבה מאותו הכח הרוחני המיוחד שנראה על ישראל עוד בימי השופטים. אך אותם שהתקרבו לבני יהודה אחיהם התערבו בהם מהר לגמרי, והם יוצרי האגדה הזאת, שרוח הקולטוס האפרתי והשנאה לאפרתים בלולות בה יחד; (וממין זה גם המעשה בנביא הבא מיהודה ונביא בית אל המוזכר למעלה); וכשנתרבה הישוב ביהודה בימי מלכי פרס, והיהודים התחילו קוראים לשומרונים „צרי יהודה ובנימין" היו דברי האגדה הזאת לדברי קבלה, כי—זה כלל גדול בדברים האלה — רק יצירת אגדה צריכה תנאים מתאימים ומקורים נאוים ליוצריה, ועל קבלת אגדה אין להקשות כל קושיה: כיון שנוצרה, אין מעציר לה עוד מלהתקבל, גם אם תהי כולה מוקשה.

ט

אנו רואים אחרי כל אלה, כי פעולת נביאי שומרון ואפרים ופעולת עמוס והושע אינן מצטרפות זו לזו כלל, בשעה שבין פעולת עמוס ובין פעולת שמואל אין תהום רבה כזאת. אילו לא נכנסו לספר המלכים ספורי נפלאות אליהו ואלישע ועוד דברים אחדים מתאימים ברוחם לספורים האלה, היינו משערים, שבודאי היו עוד נביאים הרבה באפרים אחרי אחיה השילוני, ועמוס וחבריו קבלו מהם. אבל הספורים האלה מעידים, שרוח אחרת היתה בנביאי אפרים שלפני עמוס, ועלינו אפוא לבקש את הזרם המחבר את נבואת ה„אחרונים" אל נבואת ה„ראשונים": הן לא ישגא ארז גבוה ואדיר כעמוס בלי אדמה ואקלים מסוגלים לזה. אבל אין לנו לבקש הרבה: עלינו אך להאמין לבעלי אסופיתינו יותר ממה שהאיקסיגיטים נוהגים להאמין להם. מסדר ספר עמוס מגיד לנו את החידה בפירוש בראש הספר: עמוס היה מתקוע, היא תקוע העיר היהודית, אשר יאמר עליה, כי עוד בימי דוד היתה מקום חכמה.

---

*) מה שחוקרי ההיסטוריה הישראלית חושבים, שכל ענין הגלות הי״א דבר שלא היה מעולם, גם היא מן ההשערות שאין להגרר אחריהן יותר מדי, אף־על־פי שהן נכונות בעיקרן. אי אפשר להכחיש לגמרי מה שנשנה בכתבי קדשנו פעמים הרבה כל־כך. האמת היא בתווך גם בשאלה כזאת כברוב השאלות ממין זה. גלות שלמה בפעם אחת לא היתה מעולם, אך גלויות גדולות היו בודאי, ודרך המקרא להשתמש בהפלגה בכלל. אך בדבר הזה נאוה דרך ההפלגה, כי הגלויות הגדולות היו מביאות לידי גלויות שלמות. הנשארים בארץ אבותיהם היו עלולים להטמע בגוים אחרים.

**) האגדה התלמודית בענין הזה, מתאמת לאגדה המקראית שב דברי הימים" (דה"ב ל') א—יט. ולרשימה שב„מלכים" (מ"ב כ"ג, ט"ו) כמו ש בואר להלן.

שם גדל, שם קנה חכמה ומוסר, ואף־על־פי שלא היה מבני הנביאים (כמו שהוא אומר לאמציה כהן בית אל) הלך כל ימיו בדרך נביאי יהודה, בדרך הנביאים שלא השאירו את שמותיהם לזכרון לדורות עולם ושעלינו לבקש ראיות גם על מציאותם, כשם שהלך שמואל גם הוא בדרך אנשי האלהים אשר היו לפניו. על כן פתח דבריו: „ה׳ מציון ישאג ומירושלים יתן קולו״, על כן הוא מקוה ומתנבא, כי באחרית הימים „יקים ה׳ את סוכת דוד הנופלת״, ועל כן הוא שונה ברוחו מנביאי אפרים שהיו לפניו, ואין אנו צריכים לאמר כדרכי האקסיגיטים האשכנזים, שכל אלה הוספות מאוחרות והגהות של כתבנים נמהרים או זייפנים בודים דברים מלבם ומיחסים אותם לסופרים קדמונים בכוונות פילוסופיות דקות.

עוד בימי שלמה כשל כח הנביאים ביהודה. אך גם בימי רחבעם לא תמו נביאים משם, אלא שלא עשו ולא יכלו לעשות גדולות. הם אך יכלו לנחם את הממלכה הנשארה וליעץ בשם ה׳ להמנע ממלחמות מיותרות. אך במדה שהורע כחם החמרי התחיל כחם הרוחני, המוסרי, הולך וחזק. נביאי יהודה לא התערבו עם שונים, לא הביאו לידי מהפכות ולא עשו נפלאות גדולות לעיני העם, על כן לא זכו להזכר ולהכתב על ספר המלכים, וגם אותם שנקבו בשמותיהם בדברי הימים מוטלים בספק ואין מאמין באמונה שלמה במציאותם. אבל מהם יצאו מורי דעה ומטיפים בני חורין, נכונים „לתת גום למכים ולחייהם למורטים״, הם אבות הנבואה הנשגבה המסורה לנו בספרי „נביאים אחרונים״, ואפשר שיש בספרים האלה גם פרקים שלמים משלהם.*)

מלכות יהודה היתה קטנה ורפת כח ממלכות ישראל. במלחמות שנלחמו שתי הממלכות האלה זו בזו לא גברו בני יהודה אפילו פעם אחת. גבורת אבים או אביה בן רחבעם המסופרת בדה״ב (י״ג) היא אגדה מוכחשת מתכנה (בארבע מאות אלף איש הפיל אביה „חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור״), כרוב ספורי דברי הימים, שלא ידעו בעליהם או מסדריהם לכלכל דבריהם במדה. כי לא גבר אבים על ירבעם במדה חשובה קצת, אנו רואים מדברי ימי אסא בנו: כאשר עלה עליו בעשא מלך ישראל הוכרח לקרוא לעזרה את מלך ארם בדמשק, אשר התחזקה עוד בימי שלמה, ובימי אסא ובעשא כבר שפכה ממשלתה על ישראל ויהודה יחד, כנראה מלשון הכתוב (מ״א ט״ו, י״ט; דה״ב ט״ז, ג׳). ויהושפט השלים עם אחאב וגם התחתן בו. נראה, שמטרת ההתקרבות הזאת היתה להתחזק. גם קרוב לודאי ששניהם באו אז בברית בגלוי או בחשאי עם אשור, אבל אין כל ספק שהממלכה הדרומית, ממלכת השבט האחד אי השנים, היתה משועבדת קצת לממלכה הצפונית רבת השבטים, ולא להפך. ומאשר לא נעשו גדולות ביהודה הקטנה, לא יכלו נביאיה להיות ליסוד לאגדות מעשיות, ולא מצא בעל ספר המלכים ואולי גם בעל „דברי הימים למלכי יהודה״ כל ספור חשוב על־אודותם, ועל כן לא בא זכרם במלכים גם אגב אורחא. אבל השפעתם על אחיהם היתה מרובה מהשפעת נביאי ישראל הנאזרים בכח המרי.

*) למשל הנבואה על מוצב שבישעיה יכלה להאמר ולהכתב קודם לישעיה.

מצב יהודה המדיני הפנימי היה טוב ממצב אפרים. בני יהודה, שדבקו במלכם גם בימי רחבעם, היו שלמים עם בית דוד כל הימים, ואהבתם לבית המלוכה חזקה מדור לדור, כטבעה של האהבה הזאת להיות הולכת וחזקה במדה שהדינאסטיה מארכת ימים. ארץ יהודה, הרחוקה מצור ומצידון והמובדלת מהן על־ידי מלכות אפרים, היתה ימים רבים למגן לעם היושב עליה מפני חוקות הגוים הצפוניים, ועל כן לא נגררו מהר אחריהם, תחת אשר בערי אפרים השפיעו חוקות הגוים והשקפותיהם גם על נביאי ה׳, אף־על־פי שכל תעודתם ומטרתם היו להרחיק את העם מחוקי הגוים.*) בלי כל ספק היו נביאי יהודה רחוקים מהרעיון ליחס לאלהי אבותיהם המעלה אותם מארץ מצרים בקשת עצה בכלל ושאלה בדמות „מי יפתה את אחאב?" ובדמות „במה?" שאהריה ביחוד. שם, בממלכה הקטנה, שהיתה חשובה בעיניה תמיד מאחותה הגדולה ממנה בכח ובמנין, שם נתפתחו ונתחזקו ההשקפות האלהיות הגבוהות והכרת האחדות הגמורה, שיצרו את ספרי הנביאים האחרונים, ועברו אחרי כן מנביאים לסופרים ולחסידים, ומהם לפרושים ולאיסיים. נביאי יהודה היו מכבדים את בית דוד, מעולם לא עלו על לבם מחשבות קשר ומהפכה, ומלכיהם לא היו יראים מפניהם יראת העונש, ועל כן לא נוצרו על־אודותיהם אגדות, שמקצתן ממירות כבוד בקלון, כשרפת שרי המישים והמשיהם וגרוי דובים בילדים ופגישת אלישע וחזאל. הם לא באו לידי נסיונות של בקשת תקיפות, אבל סכסוכים היו בודאי גם ביניהם ובין המלכים, אשר נטו מתורתם או מרוח תורתם, ואין לזלזל יותר מדי בספורי בעל דברי הימים על־אודות סכסוכים כאלה (דה"ב ט"ז, ז–יג; י"ט, ב׳; כ׳, ל"ג; כ"ד, י"ט–כג; כ"ה, ט"ו–יז). הספורים האלה מתנגדים לשאיפת המחבר לפאר ולרומם את בית דוד, ועל כן אין יסוד לבטלם, — ורמזים להם יש גם במלכים**) באמונתם ובהם לבבם, בלי כל שמץ מחשבת קשר או שאיפת משרה, היו רחוקים גם משפת חלקות ודרכי התרפסות, ולא נמנעו מגלות דעתם על כל אשר לא ישר בעיניהם. בידיהם או ברוחם נמסרו מדור לדור ידיעות על־אודות המלכים, ועל פיהם נאמר על האחד: „ויעש הטוב והישר" ועל האחד: „ויעש הרע". הם לא השפיעו הרבה על עניני המדינה החיצוניים — כי על כן אין בידינו מסירות על־אודות פעולתם המדינית — אך על העם היתה השפעתם מרובה. הנה אמציה כהן בית אל קורא אל עמוס בזעפו: „חוזה לך ברח אל ארץ יהודה ואכל שם להם ושם תנבא". מכאן ראיה, שביהודה היו רגילים יותר לשמוע תוכחות, והמטיפים היו מכובדים שם בעיני העם והממשלה יותר מבאפרים, אף־על־פי שבימי ישעיה

---

*) מי שלא יבין דבר זה יזכור נא, כי יש גם בתלמוד הרבה חוקים ומנהגים ודעות לקוחים מפרס מרום; באגדות התלמוד אנו מוצאים גם את מטטרון, שהוא, כידוע, מבני האלהים הרומיים, וכפרי המוס, הקבלה שבימי הבינים מלאים השקפות זרות ומתנגדות לעיקרים חשובים מאד. ולא עוד אלא שהרבה השקפות כאלה היו ליסוד למנהגים קבועים אצלנו כל כך, שכמעט אי אפשר לבטלם בלי סכנה לדת כולה.

**) מה שנוסף בדברי הימים על־אודות יואש ואמציה מרומז במלכים במאמר „כל ימי אשר הורהו יהוידע הכהן" (י"ב, ג), כלומר, כל עוד היה יהוידע הכהן חי ולא אחרי כן, ובמאמר „רק לא כדוד אביו, ככל אשר עשה יהואש אביו עשה". גם ההערה המוזרה קצת על אסא: „רק לעת זקנתו חלה את רגליו" (מ"א ט"ו, כ"ג) מתיישבת יפה עפ"י הוספת בעל דברי הימים.

ומיכה נמצאו גם ביהודה מתרעמים על המטיפים (ישעיה כ"ט, ו', כ"א; ל', י'; מיכה ב' א', י"א; ג', ה' עד סוף הפרק), שם לא „שנאו בשער מוכיח" (עמוס ה', ו',) כל־כך, לא צוו על הנביאים לאמר „לא תנבאו" (שם ב', י"ב), והנביא לא נחשב ל„אויל" ול„משוגע" (הושע ט', ז'; מ"ב ט', י"א). *)

ככה נפרדה הנבואה הישראלית הכללית והיתה לשני זרמים. באפרים היה בסופה ובסערה דרכה, שם היו הנביאים נוהגים נביאותם ברמה, מאיימים על המלכים ומשתררים עליהם בכח חמרי גדול; אך השפעתם המוסרית על העם לא היתה מרובה, כי בדרך ישרה היה להם עסק לא עם העם, כי־אם עם המלכים ושרי החיל. וביהודה סללה לה הנבואה דרך אחרת, או, מה שנכון יותר, הרחיבה וישרה את הדרך הסלולה הישנה, את דרך ההשפעה המוסרית הישרה על העם, לא במעשי קשר ולא במעשי נסים מרובים, כי-אם בדברי מוסר ותוכחה והזכרת מסורת אבות. בהתחלקות הממלכה נחלקה גם הנבואה: נבואת דור שמואל נחלקה לשני כחות. כחה החמרי חלף מיהודה ועבר לאפרים, וכחה המוסרי נשאר ביהודה ויהי הולך וגדל בה.

בראשונה היו שני הזרמים האלה נפרדים לגמרי ולא יכלו לקרוב זה אל זה. מפני המלחמות אשר היו בין ישראל ובין יהודה **). הברית בין יהושפט ובין אחאב לא הספיקה לקרב את שני הזרמים האלה, מאשר היו נביאי ה' נרדפים באפרים בימי איזבל; וגם יש לשער, שכל הברית ההיא היתה למורת רוח לנביאי יהודה, אף־על־פי שהיתה נחוצה מאד לירושלים ולשומרון יחד. וכאשר האביד יהוא את בית אחאב והרג את אחזיה בן יורם בן יהושפט מלך יהודה, הופרה הברית ההיא מאליה, וכמובן לא נתחדשה לא בימי עתליה בת אחאב ולא בימי יואש בן אחזיה, רק אחרי מלחמת יואש מלך ישראל ואמציה מלך יהודה, שנגף אמציה בה, ויהודה נשתעבדה לישראל, יכלו יהודים וישראלים להתערב אלה באלה, ולא יפלא, אם נמצאו בימים ההם בערי אפרים נביאים שנולדו או גדלו ביהודה, ונבאו לאפרים ברוח התורה שקנו להם ביהודה, וגם נשאו את נפשם לימים אשר יתאחדו יהודה וישראל ויהיו לממלכה אחת כבשנים קדמוניות, ובית דוד ימלוך עליהם, ולא יהי עוד כל שר-חיל שואף מערה עולה על כסא המלוכה ושם שמות בארץ.

ל

עוד דבר מיוחד הועיל בימים ההם לאחד את הממלכות האלה; אויב חזק ונורא לטש עיניו על שתיהן, ומלכות ישראל כבר היתה בידו ואולי גם יהודה עמה. במלכים ידובר בלשון קצרה על גבורת ירבעם השני, והדבר תמוה קצת. אך תמוה עוד יותר מה שימים אחדים אחרי מות המלך הגבור הצולח והמנצח

---

*) יחס כזה אל נביאים־מוכיחים בימי עמוס והושע אין בו כל סתירה לכחם החמרי של ראשי הנביאים באפרים. בלבד זאת ראוי לשער, כי משמת אלישע, כשל כחם של נביאי אפרים ולא הספיקו עוד ע' השרים והכהנים.

**) מובן מאליו, כי דבר הנביא, שבא מיהודה אל ירבעם בן נבט וקרא „הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו" אין בו כל גרעין היסטירי לא מימי ירבעם הראשון ולא מימי מלכי אפרים בכלל.

ההוא קשר איזה שלום בן יבש, שאין המקרא מודיע לנו על־אודותיו דבר, על בנו, וימיתהו וימלוך תחתיו. אמנם רק חודש אחד מלך, אך השאלה היא, איך עלתה ביד איש לקשור על בן המלך הגדול ההוא? ולמה לא מהרו אנשי הארץ להושיב על כסאו את אחד מזרע המלוכה, כאשר עשו ביהודה, אחרי מות יואש ואמציה ואמן בן מנשה? הלא ראוי היה מלך גדול כירבעם השני, שתכון הממלכה בביתו אחריו ביד בנו, אשר היה דור חמישי ליהוא. אך באמת היו נצחונותיו של ירבעם גם הם אך יציאה מרעה אל רעה, מפחת אל פחת ממש, כי חזק עול אשור על ישראל. שני דרכים היו לממלכות ישראל בימי בית אחאב ובית יהוא: להיות בעלת ברית לארם, אשר במדה שכשל כחה חדלה להשתרר על ישראל והיתה — או הסכימה להיות — אך בעלת ברית לבד, או להתחבר עם מלך אשור, שהיה הולך וכובש ובמדה זו היה עולו הולך וכבד. אפשר לחשוב לודאי גמור, שבימים ההם לא יכלו מלכי ארם וישראל גם יחד לעמוד לפני מלכי אשור; אך עם זה לא יפלא, שנמצאו אנשים נמהרים, שנטו אחרי ארם והסיחו את העם בבית יהוא, שלפי דעתם הרכיב לראש ישראל אדונים קשים לבלתי הועיל *) על כל פנים ברור הוא, שהשבת גבול ישראל „מלבוא חמת עד ים הערבה״ או „השבת דמשק וחמת ליהודה בישראל״ (מ״ב י״ד, כ״ה—כ״ט) היו באמת אך הרחבת גבול אשור וגמר הכנעת שומרון וארץ ישראל ויהודה לפני מלכי אשור, וזה הדבר אשר לא גדלה השמחה על גבורות ירבעם, ולא נתחבב בית יהוא בגללן.

הקשר על בית יהוא היה אפוא גם קשר על מלכות אשור, ועל כן „בא פול—הוא תגלת־פלאסר—מלך אשור על הארץ״ **) והיה לעזר למנחם בן גדי שקשר על שלום; ו„בימי פקח בן רמליהו״, שקשר על פקחיה בן מנחם וימיתהו וימלך תחתיו על מנת להתחבר עם ארם נגד אשור „בא תגלת־פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה... (ואת) כל ארץ נפתלי״. והושע בן אלה המלך האחרון ש„קשר על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלוך תחתיו בשנת עשרים ליותם בן עוזיהו״ היה בתחלת מלכותו עבד לשלמנאסר מלך אשור, שעל מנת כן קשר על פקח, וגם לא עלה על לב עוד בימים ההם להתחבר אל ארם, כי כבר הכניע מלך אשור את ארם. אך אָז החלה מלכות מצרים לפתות את מלכי ישראל ויהודה למרוד במלך אשור.

בימי המהומות ההן, שתחלתן היתה עוד במלכות ירבעם, התנבאו עמוס והושע. אך נראה, לא רק מהפסוקים הראשונים שבספריהם, כי אם מתוך דבריהם, שהושע מאחר קצת מעמוס. נבואות עמוס נאמרו כולן בימי ירבעם,

---

*) גם אפשר, שכל המכות הגדולות שהכו הארמים בישראל היו אך בגלל נטית מלכי ישראל אחר אשור,—שנראתה בכל ימי התקופה ההוא, או לפרקים—ורבים היו מרגנים אחרי המלכים בגלל זה. עפ״י השערה זו נוכל לישב את הסתירות שבין ספר המלכים, אשר לא תזכר בו מלכות אשור עד דוד אחז, ובין הרשימות האשוריות, שעל פיהן היו מלכי ישראל כפופים לאשור ימים רבים לפני הדור ההוא.

**) הפסוק המתחיל ב„בא פול מלך אשור״ רומז, שלשמע קשר שלום בא לעשות שפטים בו ובעוזרים לו ולשים עונש על הארץ, וזה דבר אלף ככר הכסף אשר נתן מנחם לפול „להיות ידיו אתו״ ואחרי כן גבה את הכסף מישראל.

כי על כן הוא מתנבא למהומות קרובות ולמפלה קרובה, והושע מדבר במהומות נראות לעינים ובמפלה שאינה מוטלת בספק, אף־על־פי שעדיין לא באה עוד כתומה. עמוס מוכיח את שרי העם ותקיפיו ומזהיר, כי רעה עתידה לבוא בגלל רוע מעלליהם, והושע מדגיש, כי הצרות וה־עות שבאו על הארץ הן פרי המעללים הרעים. אבל שניהם רואים ומפרסמים, שרקבון עמוק בממלכה החטאה שלהם, רקבון גשמי ורוחני, עול כבד מחוץ ושלטון איש באחיו מבית, ואין חולה בלב טהור על שבר יוסף. כל מיני בעלי זרוע עושים מה שלבם חפץ, הכהנים דומים לחברי מרצחים, השרים ומקורביהם עושקים דלים ורוצצים אביונים, ואין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ, בקצרה, פריקת־עול, התפרדות ואנרחיה, בשעה שקשי המצב המדיני דורש התאחדות, משמעת ודאָגה מרובה לשלום הצבור ולקיום האומה. אבל אחרו הנביאים הגדולים האלה, גאוני הנבואה הישראלית־היהודית *), להופיע לאפרים, כבר אָבדה עצה ואָפסה כל תקוה לממלכת ישראל. „מצרים קראו, אשור הלכו", קורא הושע בלעג וביאוש על שתי הכתות המתנגדות, שפעם גברה האחת ופעם גברה השניה, ומוסיף בשם ה': „כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי, כעוף השמים אורידם", כלומר אבד מנוס מהם על כל פנים. על מה? לכאורה, רק על עזבם את ה', כמו שהוא אומר כמעט בכל אחד מפסוקי ספרו: „ופקדתי עליו דרכיו", „כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה, אני אני אטרוף ואלך", „עתה יזכור עונם ויפקד חטאתם". אבל גם ירמיהו ויחזקאל הרבו לדבר מוסר ולחרף את בני דורם על רוע מעלליהם, הם הגדילו בזה מכל הנביאים אשר היו לפניהם, ואף־על־פי־כן הם יועצים גם עצות מדיניות ומצוים בשם ה' בתוכחות חמה ללכת בעצתם ולשאת את עול נבוכדנצר אשר אין תקוה לעמוד לפניו. מהם נוכל להקיש על הנביאים שלפניהם שגם הם לא אָמרו מעולם: חבקו את ידיכם ושובו אל ה' ובטחו בו לבד ונושעתם ברגע אחד **); אלא שאין לשונם מובנת לנו למדי, וגם במקום שפשוטו של מקרא מובן לנו, אין אנו יודעים, עד כמה איננו יוצא מדי פשוטו, ועד כמה יש בו מן ההפלגה הפיוטית. גם לסוף דעתו של ירמיהו, שרוב דבריו פרוזיים, אנו עומדים לא בכל מקום, כמו שיבואר להלן, וקל וחומר להושע, שכמעט כולו סגנון פיוטי מוקשה וכל דבר מדבריו נשמע לכמה פנים. הנה הוא נראה כלועג גם לבוטחים במצרים, גם לנוטים אחרי אשור, ואין אנו יכולים להכריע אי זה משני הדרכים האלה יכשר בעיניו. אבל, ראשונה, מה שאין אָנו רואים בדברים שלפנינו, בנוסחה שנשמרה לנו בלי הטעמה שבעל פה ובלי באור מלים ודבורים זמניים ומקומיים, היה בידאי גלוי וברור לשומע ולקורא את הדברים בזמנם ובמקומם (כלום אפשר לשער בכלל, שהיה איש מדבר אל קהל־עם או אפילו אל חבורה קטנה בלשון סתימה

---

*) קשה וגם אי אפשר לגמרי להכריע, מי גדול ממי בנביאים. אך לפחות במדה ידועה אפשר לאמר על שני אלה הראשונים בזמן, שהם ראשונים גם במעלה. ביחוד יגדל ערכו של עמוס, שהשקפותיו האיקונומיות נאמרות ונשנות עד היום הזה.

**) קרוב לשער, שגם הספורים המשוים על דבר שתתפות אליהו ואלישע בשיחת חזאל אינם אלא זכר לעצת ראשי ונביאים שבימים ההם לכרות ברית עם ארם, אי כיוצא בזה, כמו שהעירנו למעלה.

לשומעים, כמו שלשון הושע בלי פירוש סתומה לכל איש מיודעי הלשון העברית בזמן הזה?) והשנית, הלא יכול להביע בזה, שכבר נפלה מלכות אפרים כל־כך, שבכל אופן אין לה תקנה. על פי טעמנו אין המוסר הדתי והחשבון המדיני מתחברים יפה בטבעם, והעיקר הדתי, שהכל בידי שמים, וכל רעה אינה אלא עונש, סותר ועוקר משרש כל חשבון וכל תחבולה שבעולם, שהרי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה׳. אך בהשקפות נביאינו היו העיקרים הדתיים והמוסרים וההגיוניים מתמזגים כל־כך, שלא הוצרכו ולא יכלו להתנגד לעצה מדינית טובה ולהטיף דעות פאטאליסטיות. עמוס והושע ראו, כי יד ה׳ נטויה על הממלכה החטאה להשמידה. עמוס ראה, שכבר נגזרה גזרה, והושע ראה, שכבר החל הנגף, אך שניהם הכירו, כי אפסה כל תקוה לאפרים להמלט. בראש כל אחת מהכתות המתנגדות עמדו רודפי בצע וכבוד והנאת עצמם, אנשים שאינם מסוגלים בטבעם לדאוג לצבור בלבב שלם, בלי משא פנים ובהודאה גמורה על האמת. המלכים היו עריצים שמלכו מעצמם ולא הספיקו להתחבב על הצבור. כלום היה אפשר לבית מנחם בן גדי, שהיה קשה לישראל לא פחות מאויב חיצוני, להאריך ימים אחרי בית עמרי ובית יהוא שסוף סוף נמצאו בהם גם דברים טובים? כלום נביאי ה׳ יכלו להושיע אפילו תשועה זמנית לפקח בן רמליהו ולהושע בן אלה, שקשרו על אשור בימי מרום הצלחתה, בימים אשר „מצאה כקן ידה לכל העמים״? על כן לשון עמוס והושע מלאה זעם ומרורות, ואין בפיהם אפילו מלה אחת של תנחומים נכנסים אל הלב. שניהם אינם רואים תקוה למלכות שומרון, רק „הקמת סוכת דוד הנופלת״ (עמוס) או „התקבצות בני יהודה ובני ישראל יחד (הושע) היא תקות ישראל על פיהם. ממלכת יהודה היתה בריאָה מאחותה הגדולה ממנה גם בימי ירבעם השני, אף־על־פי שנגף אמציה מלך יהודה לפני יואש אבי ירבעם וגם נפל שבי בידי יואָש, וירבעם „השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה״. ממלכת יהודה, שהיו בה בית־מלוכה נכון ונאמן וסדרים נהוגים ומקובלים, יכלה לשאת את עול מלכי אשור בלי דאוג פן יבוא איזה שלום בן יבש ויתפוש את המלוכה ויביא בזה את חיל מלך אשור על הארץ; וממילא יכלה גם לקוות לימים טובים מאלה, לימים אשר תמצא ידה לפרוק את העול הכבד הזה מעל צווארה. על כל פנים לא היה לה ליראה מפני מהפכה אחרי מהפכה, מפני מהומות שאין להן סוף, מפני אנרכיה תמידית בלי חק. רק התחברות גמורה עם יהודה יכלה להציל את שבטי ישראל הצפוניים מידי טביעה ואבדון, ועל כן שואפים שני נביאי ישראל אלה להתחברות כזאת. אבל יודעים הם שלא תקום ולא תהיה בלתי אם אחרי מגפה גדולה לישראל ומפלה אשר לא יוסיף קום אחריה עוד בתור ממלכה או מדינה מסוימת, ועל כן מעטים וכהים דבריהם הנחומים ואינם מספיקים לא רק לבטל, כי־אם גם להחליש קצת את הרושם הכללי, שספריהם עושים על קוראיהם. הדברים הקשים שבהם מרובים וברורים בכל פרטיהם הנוראים, אף־על־פי שהם אמורים — ביחוד בהושע — בלשון שאינה מובנת לנו כראוי; והדברים הנחומים המעטים אמורים בלשון קלה ונעימה, אבל אין בהם אלא מליצות יפות בלי תוכן ריאלי ברור

(כמו „אהיה כטל לישראל, יפרח כשושנה יך שרשיו כלבנון”) או נבואות רחוקות ל„אחרית הימים” או ביום ההוא (דבור מצוי בלשון הנביאים להוראת „באחרית הימים”) „ביום ההוא יקים ה׳ את סוכת דוד הנופלת”. „באחרית הימים”, אחרי אשר „ישבו בני ישראל ימים רבים” בלי מלך ושר, „ישובו ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה׳ ואל טובו” (הושע ג׳, ד׳, ה׳), ומכאן אָנו למדים שזהו שאמר אותו הנביא „ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד. וכרתי להם ברית ביום ההוא. וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח”. כל הדברים הנהומים האלה מעידים על בעליהם, כי אָמנם ברי להם, שאחרית טובה תהי גם לישראל (בלעדי זאת אי אפשר לנבואה בשם אל יחיד לעמו), אבל אינם מוצאים עוד בנפשם לנחם את אחיהם בפה מלא, כי אותה האחרית רחוקה וקטנה, השוד והשבר גדולים וקרובים מאד, על כן הם אך זועפים, „ונחם יסתר מעיניהם” רק ירמיהו ויחזקאל דברו לאפרים דברים נחומים ברוח תקופה קְרובה (ירמיה ל״ו, יחזקאל ל״ז). בימי עמוס והושע היה מוזר לבני ישראל הרעיון להכנע מפני בית דוד אשר נגף לפני בית יהוא מגפה גדולה, אבל תנחומות ירמיה ויחזקאל נוסדו על מעשים שהיו כי כבר נלוו רבים מבני אפרים אל היהודים והתחילו מתערבים בהם עוד בימי חזקיהו, וממלכת יהודה נתפשטה בחלק גדול מארץ ישראל, כמו שנרמז במלכים (מ״ב כ״ג, ט״ו–כא), ודברי הימים (דה״ב ל, א–י״ב; ל״ד, ו׳–ה׳) ונאמר באגדה בדרך פירוש מקראות לפי פשוטם ונחשב לודאי בעיני החוקרים המובהקים שבדורות הללו, שאינם מאמינים כלל בגלות שלמה.

יא

בתקופת הנביאים שמדור עמוס עד יחזקאל ועד בכלל–הנקראים „אחרונים” לא בצדק, כי האחרונים האמתיים הם חגי זכריה ומלאכי — הגיעה הנבואה לקצה רום מדרגתה. בה אין הנביא משנה סדרי בראשית, אינו עושה גם נפלאות קטנות, וכמעט שגם אינו מגיד עתידות, כי רוב דבריו יכולים להחשב למסקנות הגיוניות־מדיניות, או לתיאורי מעשים שהיו בימיו והוא מתארם בסגנון פיוטי ובהדגשת המוסר הדתי, שהוא מוצא בהם. נביא התקופה הזאת הוא אך מטיף נלהב, מגיד לעם פשעיו, מוכיח ביחוד על עבודה זרה ועל קלקול המדות, מזהיר על הרעות בטרם תבאנה, מחזק ידים רפות אחרי בוא הרע ומשמיע ישועות לעתיד לבוא.

נביאי התקופה הזאת דעה אחת לכולם בעיקרי הדת, וכל תורת פיהם אחת היא בעיקרה. אף־על־פי שהם מתנבאים איש בסגנון המיוחד לו, הם דומים זה לזה יותר הרבה ממה שבעלי פילוסופיה שונים כותבים עליהם. כולם מונוטיאיסטים גמורים בלי כל שמץ פוליטיאיזם; כולם סוברים, שאין יסורים לצבור בלי עון צבורי *); כולם

*) כמעט כל דברי התורה והנביאים בענין שכר ועונש מכוונים אל הצבור, אל העם כולו, ולא אל היחיד. אך אין זה מוכיח כלל, שלא היתה בימים ההם כל מסורת וכל השערה ע״ד שכר ועונש יחיד וכן אין להחליט, שלא ידעו על־אודות האמונה בהשארת הנפש.

חושבים את הגוי היורש ארצות לא לו למטה זעם ביד ה׳, ליסר בו את הגוים האחרים על פשעיהם, וכולם מובטחים, שגם הגוי הגבור הזה לא לעולם חסנו, שגם עליו תעבר כוס, גם הוא בעצמו ישתה את כוס התרעלה שהוא משקה לפי שעה את כל הארץ. כל אלה דברים תלויים זה בזה — עיקר האחדות הוא עיקר ההשגחה העליונה: אם אל יחיד ומיוחד הוא ה׳ ולו כל הארץ, אי אפשר שיהי מלך בשר ודם ששמו שישק, סנחרב או נבוכדנאצר עושה בה כאדם העושה בתוך שלו. אל יחיד ומיוחד הוא — לפחות עפ״י הפסיחולוגיה הנבואית היהידית — לא רק בעל הגבורה, כי אם גם בעל הצדק המחלט, ואם אחד המלכים או אחד הגוים מנפץ גוים וממלכות בכח גדול ובזרוע נטויה, בודאי אך מפץ הוא ביד ה׳, ובודאי לא חנם נגזרה גזרה זו על העמים המדוכאים והמנופצים מתגרת ידו, שהיא באמת תגרת יד ה׳: — השופט כל הארץ לא יעשה משפט? — אבל גם זה ודאי, שלא לנצח יהי אותו הגוי הולך וכובש, שהרי גם זה איננו משפט נאוה לשופט כל הארץ. במה זכה אותו הגוי להמלא מהירבנם של שאר הגוים בכלל ושל ישראל ויהודה ביחוד? למה זה יגמלהו ה׳ את הגמולה הזאת? למען יאמר „עצבי עשה זאת״ או „בכח ידי עשיתי״ או למען יתן את לבו כלב אלהים?

הדעות היסודיות האלה, שאי אפשר לרעיון האחדות האלהית במובנה הדתי להתקבל בלעדיהן, משותפות הן לכל הנביאים הידועים לנו מעמוס ועד מלאכי. דברי ישעיה בשם ה׳ על אשור „שבט אפי״, כי „כאשר יבצע ה׳ את מעשהו בהר ציון וירושלים יפקוד על פרי גורל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו״ נמלצים ולוקחי נפשות הם, אך לא חדשים ברעיונם היסודי, כי קשורים הם בעיקר האחדות בקשר ההגיון הפשוט השוה לכל נפש. וכבר אמר גם עמוס כזאת. הנה הוא מתנבא בתחלת ספרו, כי ה׳ יעשה שפטים בעמים שונים על חטאותיהם, ובמואב על מעשי אכזריותו למלך אדום, האין זה בנין אב, שגם כל גוי עריץ לא ינקה מחרון אף ה׳ על רום מעלליו? כלום אפשר לקבל את דברי עמוס בפרקיו הראשונים בלי קבל עמהם או בלי מצוא בהם את יסוד האחדות האלהית, את העיקר הגדול שלה׳ הארץ ומלכותו בכל משלה? או כלום היה אפשר לחשוב, שאשור או בבל יוצאת מן הכלל הגדול הזה?

והוא הדין לכל רעיון עיקרי שבאחד מספרי הנביאים, גם אם בסקירה ראשונה הוא נראה כמיוחד לאותו הנביא בלבד. אם יחזקאל שונה ומשלש (כדרכו), שבן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן, כי אם איש בחטאו ימות — אין זאת אומרת כלל, שהוא המחדש את ההלכה המוסרית הזאת, ולפניו לא הורה כן איש בישראל וביהודה. על פי סברה זאת עלינו לחשוב את כל החוקים הנוהגים ביחיד, את כל האיסורים שנאמר בהם ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, וכיוצא בהם, לדברים שנתחדשו בכל עיקרם אחרי יחזקאל ואשר איש לא ידע אותם ולא שמע על־אודותם לפניו; וזה רחוק מאד, אף־על־פי שהוא מתאים לדעות האיקסיגיטים האשכנזים. אך בספר „נביאים ראשונים״ אנו מוצאים רמזים וראיות נגד השערה זאת: בשם יואש אבי גדעון נאמר: „אם אלהים הוא ירב לו, ירב בו הבעל״ על אבימלך נאמר: „וישב אלהים את רעת אבימלך וכו׳״, ודוד אומר

בשם המשל הקדמוני „מרשעים יצא רשע” (כלומר, מי שראוי להענש על מעשיו הרעים יענש על־ידי רע מעללים), ועל יואב הוא אומר: „ישלם ה׳ לעושה הרעה כרעתו”—כל זה מעיד, שלא היה היחיד בטל בצבור לגמרי לענין שכר ועונש על מעשיו, כמו שנראה לפום רהיטא לרבים, אלא שברוב דברי הנביאים והרשימות ההיסטוריות נדחים עניני היחידים מפני עניני הצבור כל כך, שנדמה לנו, כאילו אין היחיד נחשב בעיניהם למאומה. אף־על־פי־כן חוזה עמוס גם חזות קשה פרטית על אמציה כהן בית אל, וישעיה—על שבנא אשר על הבית, וירמיה אומר בתפלה אל ה׳ כדבר ידוע: „אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו” גם המשל „אבות יאכלו בוסר, ושני בנים תקהינה”, שיחזקאל מתחיל בו אחת מנבואותיו וטוען ומתנבא נגדו בפרטות מרובה כדרכו, מעיד, שלא נחשב סדר כזה למדת צדק ויושר עד שבא יחזקאל. הלא המשל הזה הבעת תמהון ותלונה הוא: בני הדור מתרעמים ומשתוממים, על כי הם סובלים עונות אבותיהם, כאילו היה מנהגו של עולם כך, שתקהינה שני בנים, על כי אבותיהם אכלו בוסר. הלא כשם שאין הבוסר מקהה שנים לדורות עולם, אומר המשל הזה, כך אינו מן הדין, שיהיו אנשים נקיים נמקים בעונות אבותיהם שחטאו ואינם. על התלונה הזאת משיבים ירמיה ויחזקאל כאחד, שבאמת אין הדין הוא כלל, ולא כך דרכו של מי שאמר והיה העולם, ועל כן לא יהיה עוד כדבר הזה מעתה,—אלא שאין שני הנביאים האלה מתנבאים במדה הגיונית אחת. יחזקאל מכביר מלים, שונה ומשלש מה שמובן היטב, החזק ברוב דברים את הסברה הפשוטה המובנת ובירור מספיק במשל הבוסר בעצמו, ועלינו ללמד מכל זה, שמעולם לא היה כן, מעולם לא נפגע אדם שלא בעונו; מה שאינו נכנס אל הלב כלל בתוך הנבואות הקשות על ההרג הרב וכל השוד והשבר שה׳ מביא על כל בני עמו בגלל דברים, שבשום אופן לא היה כל יחיד אשם בהם. וירמיה, בלשונו הקצרה משל יחזקאל ובהשקפותיו ההגיוניות והמדויקות יותר, אינו מכחיש את דבר המשל, המתאים כל־כך לדברי ימי דורו, ואינו מסביר אפילו במלה אחת את הדבר המובן מאליו, שלא מן הדין הוא סדר כזה (בשעה שיחזקאל אומר על זה: „ואמרתם: מדוע לא נשא הבן בעון האב? ואמרו בני ישראל: לא יתכן דרך ה׳, וטוען נגד האומרים כזאת, אף־על־פי שכל הנביאים שהיו לפניו קראו איש בסגנונו: „שובו אל ה׳” „למדו היטב” וכיוצא בזה); אבל הוא מתנבא, כי „הנה ימים באים”... וישונה המצב המדיני לטובה ויסורו מכאובי העם הצבוריים הבאים עליו בחטאית אבותיו, ובימים ההם לא יאמרו עוד: „אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה”, כי אם „איש בעונו ימות כל האדם האוכל הבוסר תקהינה שניו”. בכל דברי הנבואה הזאת (לא, כז־לב) הוא מדבר אך בשנוי המצב המדיני, ורק כהיראה מדינית כללית הוא אומר: „איש בעונו ימות”, ובשאלת שכר ועונש לאדם פרטי על מעשיו הפרטיים אינו נוגע כלל (אלא שמתוך דבריו נראה, שגם עונש האדם הפרטי נחשב לדבר מובן מאליו). הגיוני ומעשי הוא מאד הנביא ירמיהו, ואינו מבטיח מה שאינו בטבע הבריאה. לא כן יחזקאל, שדרכו בתאורים דמיוניים, הוא אינו משגיח

העולם המעשי. כשם שהוא מצייר צורת בית מקדש ומזבח שלא יכלו להתקבל, כשם שהוא מוותר בלי כל חשבון מדיני על כל עבר הירדן המזרחי ומסתפק בעבר הירדן המערבי וחולק את הארץ הקטנה הזאת לשתים־עשרה רצועות ישרות מקבילות אחת אל אחת כערוגות גנה מרובעת או כלות שאחמאטי, כך הוא מסדר דרכי שכר ועונש לאדם בעולם הזה על מעלליו, בלי שים לב למעשים בכל יום. אך התפלספות מעושה יכולה למצוא שיטה עיונית או תשובה חדשה על שאלת „צדיק ורע לו רשע וטוב לו" בדברי יחזקאל אלה. לא תשובה חדשה היא על שאלה זו, שנשאלה בלשון ברורה כל־כך על־ידי ירמיהו (יב). כי אם התעלמות גמורה משאלה זו, שכבר נתפרסמה וכבר הורגש היטב, עד כמה קשה להשיב עליה תשובה מספקת. הלא המשל: „אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה" מעיד, שכבר העסיקה שאלה זו את הלבבות.

בכלל אין לבקש בדברי הנביאים האלה חדוש דעות פילוסופיות או דתיות. הנביא בן התקופה הזאת אינו בא לחדש דבר, הוא אינו מלמד תורה חדשה, הוא אינו מ ל מ ד מאומה, הוא מזהיר ומוכיח; לשון הזעם והחמה שלו מעידה, שהוא מוכיח על עזיבת תורה י ש נ ה, על הפרת חוקים ידועים ומקובלים מכבר, ובכלל על מעשים שאין לפקפק ברעתם. פייטן דתי ומוסרי הוא הנביא ברוב רגשנותו, ברוח האלהים הדובר בו; הוא ר ו א ה מה שאחרים אך יודעים או מבינים; הוא ר ו א ה את חמת ה' נתכת על עוברי מצוותיו ועל כל עושי רע; הוא רואה גם את רחמי ה' ואהבתו לעמו ולכל מעשי ידיו; נגד עיניו חבור ישר בין מעללי העם ובין מצבו המדיני, בין העבר הקרוב שלו ובין ההוה, בין ההוה ובין העתיד הקרוב, בין העבר הרחוק ובין העתיד הרחוק,—כל זה גלוי לפניו בחזיונותיו, אך כל זה מתאים בעיקרו לתורה שבידי הכהנים וזקני העם, לתורה המסורה בכתב או בעל פה או בכתב ועל פה. ולא זאת בלבד אלא עאותם העיקרים שהם מן המפורסמות, שאינן צריכות ראיה, על כן אין הנביא מחזק דבר משאו בראיות ובסברות*) ומי שצריך לאותו דבר, מי שיפקפק באחד מ י ס ו ד י התורה המסורה, שהנביאים מוכיחים עליהם, לא ימצא במשאותיהם ובמשליהם אפילו תשובה כל־שהיא על ספקותיו. הנביא אך מזהיר, מזכיר, מעורר, מוכיח ומשפיע על שומעיו בעוז רגשותיו.

כל אחד מהנביאים האלה הוא בודאי גם אישיות מיוחדה ומצוינה לא רק בסגנון הלשון, במדת הרגשנות ובתעיפת הדמיון, כי־אם גם בענינים מיוחדים, שזה מדגיש ביותר וזה מזכיר אך אגב אורחא. לכל אחד מהם ענין מיוחד כזה. לעמוס—התגרנות המרוששת את העם; להושע—עבודת הבעל והעגלים**); לישעיה

*) בחלקו השני של ישעיה מצויות קצת גם סברות והוכחות להוציא מלבם של תועים אחרי אלהים אחרים.

**) לא שהוא היה הראשון לקובלים על עבודת הבעל או שהיה קורא לתמונת העגלים בעל, אף־על־פי שהיו עובדים בהם לה' אלהי ישראל, אלא שהוא הרבה להוכיח על זאת מעמוס. כל האומר, שהושע היה הראשון למערערים על הבעל, שוכח כי נגד הרשימות האגדיות ההיסטוריות שבספר המלכים על־אודות אליהו ואלישע אין בידו אלא „לא ראיני" שלו וכי בשביל שאין בידנו אלא קיבוץ־נבואות של עמוס יש לנו יסוד מספיק לאמר שהושע חדש הלכה גדולה כזאת מעצמו?

ולמיכה—צוות הדין, לירמיה—יחד עם עבודת האלילים המרידה במלך בבל, ויחזקאל—צדוק הדין על החורבן ותקות התחיה. כל אחד מהם חוזה ומטיף מה שצרכי השעה דורשים מאתו על פי רגשותיו והשקפותיו: כשם שהמשורר בעניני חול מניח את כל צרכי החיים המרובים והשונים ומשקיע כח יצירתו בענינים המעסיקים אותו ביותר—אם לפי שעה אם בכל ימי חייו הפיוטיים - כך מניח הנביא את כל פרטי התורה המסורה לו מאבותיו ומכהניו בכתב או על פה, ומביע רוחו על־אודות הדברים החשובים לו ביותר, המעוררים בקרבו רגשות ורעיונות מקוריים. אך אל אחד ועיקרי אמונה אחדים ותורה כללית אחת לכולם, אינם חולקים זה על זה ואינם מחדשים מאומה בכל שאלה דתית עיקרית.

גם על הכהנים אין חולק בין הנביאים בדבר הלכה, אך מוכיחים הם את הכהנים על עשותם שלא כהלכה, על כי הם מפירים את תורתם, את תורת הכהנים, שבלי כל ספק היתה להם תורה מסורה ומקובלת באיזה אופן. כשם שערערו נביאים ראשונים על בני עלי, והחסידים שבימי מתתיהו על יזון ומנילאוס, כך ערערו כל הנביאים שבימי עוזיהו, יותם וכו׳ עד צדקיהו לא על ענין הקרבנות - שעוד הרבה מאות שנים אחרי התקופה ההיא נחשב לדבר שאי אפשר לשום דת בעולם בלעדיו—כי־אם על בזוי הקרבנות, על הכהנים המנאצים ברוע מעלליהם את מנחת ה׳. אלא שדברי המחלוקת עם בני עלי ועם הכהנים ההיליניים הגיעו אלינו ברשימות פרוזיות (אם גם לא שלמות וברורות כל צרכן), ותלונות הנביאים האלה ערוכות בלשון פיוטית מיוחדת במינה, שקשה להבדיל בה בין ההפלגה היתרה ובין הכוונה האמיתית המעשית, גם במקומות שלכאורה הבדלה זו מובנת מאליה.

ענין הקרבנות היה פשוט וברור בעיני הקדמונים לא פחות מענין התפלה בעיני בני דורותינו. כשם שבימינו לא יאמר איש מן החרדים בדברי דתו, שאין צורך בתפלה, כך לא אמר איש ממין זה בימים ההם, שעבודת הקרבנות אינה רצויה לה׳. אמת הדבר שה׳ הוא אדון העולם ולו הארץ ומלואה, ואי אפשר שיצטרך למנחת בשר ודם, אבל אין האמונה הדתית משגחת בסתירה כזאת, ואין מקשין קושיות הרבה בענינים כאלה (וסוף סוף מה בין קרבן לתפלה? כלום העלה על הדעת, שיש לה׳ צורך בתפלה או באיזה דבר שיהיה?) אבל כשם שלא יאמר בדורותינו איש ירא אלהים באמת, שמי שמאריך בתפלתו רשאי לעשות כל מה שלבו חפץ, כך היו המעולים שבדורות הקדמונים — ואולי גם לא המעולים בלבד — יודעים, שאין אדם יוצא ידי כל חובותיו למקום ולבריות בזבחים ובעולות. אבל מנהגו של עולם מתרחק בכל עת מהתורה הפשוטה הזאת, שאינה נוחה להתקבל במעשה, ועל זה קובלים כל הנביאים שמימי עמוס עד אחרי חורבן הבית, אלא שאינם מתנבאים בסגנון אחד. בישעיה מבואר הרעיון למדי: „למה לי רב זבחיכם?" הוא קורא בשם ה׳: כלום לאכילה ולשתיה אני צריך, שאתם מקיים לכפר פני ברבוי עולות אילים וחלב מריאים ודם פרים? כל עוד אתם דומים במעשיכם לקציני סדום ולעם עמורה, כל עוד ידיכם דמים מלאו, אני שונא חדשיכם ומועדיכם, כלומר לא ירצו לפני קרבנותיכם, שאתם מקריבים לי בימי חדשיכם

ומועדיכם (כמו „אסרו חג בעבותים" שהכונה על קרבן החג), ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, גם כי תרבו תפלה אינני שומע, כי לא ברב קטורת וזבחים ולא ברב תפלה תתרצו לפני, אבל רחצו, הזכו, הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני והיו כפיכם הפרושות אלי נקיות מחמס ומשוד, ומנחותיכם לא „מנחת שוא", וחגיכם לא „און ועצרה" יחד, ואז אשמע תפלתכם וגם עולותיכם וזבחיכם יהיו לרצון לי; — מסקנה זו נכללת בהדגשת רבוי הזבחים, בתיבות „פני" „חצרי" ובקריאות „לא אוכל און ועצרה" ו„היו עלי לטורח" (כלומר נעשו לטורח עלי), ורק מאשר היתה המסקנה המובנת מאליה (כשם שחובת התפלה מובנת מאליה בדורנו בין המחזיקים בדת) לא נאמרה בפירוש. וכן אומר עמוס בשם ה': „שנאתי, מאסתי חגיכם (לשון וימאסך ממלך") ולא אריח בעצרותיכם ושלם מריאיכם לא אביט" (ד' כ"א, כ"ב). משמע, שבכלל דרכו לקבל קרבנות ברצון, אלא שרק בתנאים ידועים הוא רוצה בהם. והתנאים נאמרו שם קודם לזה (ד' י"ד, ט"ו): „דרשו טוב ואל רע", „שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט". שנאת רע, דרישת טוב ורדיפת צדק ומשפט הן התנאים הנחוצים, שבלעדיהם לא ירצה כל קרבן, לפי שהקרבנות לא עיקר הם בעבודת ה' כי-אם ענין יפה אבל טפל. לראיה מזכיר הנביא את ימי נדודי ישראל במדבר, שלא יכלו בהם להקריב קרבנות, ואף־על־פי־כן היה ה' להם לאלהים והכניסם לארץ כנען. אך אין בזה בטול גמור לענין הקרבנות. לא בלשון רכה כזאת מביעים הנביאים חמתם על מעשים שאינם טובים מצד עצמם בעיני ה' ואינם רצוים לו בשום אופן „כי חסד חפצתי ולא זבח" אומר הושע בשם ה'; אך כמו בכוונה לבאר שאין „ולא" זה שלילה מוחלטת, הוא מוסיף „ודעת אלהים מעולות, שפירושו יותר מעולות. והוא הדין למיכה (ו', ו'—ט): הוא מזכיר ומדגיש, שהעיקר הוא „עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהים" *), ורק מי שנכון „לתת בכירו פשעו, פרי בטנו חטאת נפשו" יוכל להאמין, שירצה ה' „באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן", אבל גם זה איננו בטול כל ענין הקרבנות.

כפירה בכל ענין הקרבנות אפשר לראות בדברי ירמיה: „כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" אבל דוקא במקום שנאמר בו מאמר זה יש ראיות נאמנות, שבעיקרו של דבר אינו מתנגד „לדברי עולה וזבח" כלל. עלינו אך לקרוא את כל הפרק ההוא (ז) ולא את הפסוק האחד הזה בלבד, כי מחובר הוא למה שלפניו ולאחריו. הנה הוא אומר שם: „הגנוב, רצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל והלוך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם, ובאתם ועמדתם לפני בבית אשר נקרא שמי עליו, ואמרתם נצלנו, למען עשות את כל התועבות האלה? המערת פריצים היה הבית הזה? אשר נקרא שמי עליו בעיניכם? — כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו, אשר שכנתי שמי שם בראשונה (היינו קודם ששכנתי את שמי בבית המקדש אשר בירושלים) וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי". ברור הדבר, שהמקדש והעבודה בעצמם קדושים בעיניו, אלא שאינים מחפים על תועבות רשע (וכן הלכה בתורת הכהנים, שאין

*) הוראת „הצנע לכת עם אלהים" אינה ברורה, אך קרוב לשער שהיא להמנע מרבוי קרבנות או מרבוי תפלה ובאופן זה הוא מתאים לדברי קהלת (ה. ו').

מביאין קרבן חטאת אלא על שגגה), ורשעי הדיר הבאים במקדש ה׳ להתכפר בו מוסיפים על חטאותיהם רעה בהפכם את בית ה׳ למערת פריצים. אחרי כן הוא אומר—כנראה אל המעילים שבהמון העם, אל התועים מחוסרי בינה—בשם ה׳ צבאות: „עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר״: כסבורים אתם, שבעולות תרצו לפני יותר, הקרבנות הם בעיניכם כמין שוחד, שלפי רוב מספרו תרבה פעולתו, ועל כן אתם מרבים להקריב לי עולות,—לשוא אתם משתדלים כל־כך, יכולים אתם להקריב אך שלמים (זה פרוש של מלת „זבחים״ בכל המקרא) ולאכול בעצמכם את הבשר, כי לא דברי עולה וזבח היו ר א ש י ת דברי אל אבותיכם בצאתם ממצרים (זהו שאומר „ב י ו ם הוצאתי אותם״), לא דיני קרבנות עיקר לי ולא בהם יכופרו עונותיכם, „כי־אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר, שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם״... בשום אופן לא היה הנביא שונה ומשלש שבית המקדש הוא הבית, אשר נקרא שם ה׳ עליו, ולא היה אומר על משכן שילו: „אשר שכנתי שמי שם״, וגם לא היה יועץ להקריב שלמים, אילו ישב את כל העבודה הזאת לדבר אשר לא צוה ה׳ מעולם. על כרחנו עלינו לפרש את הכתוב הזה כמו שאמרנו (או בדרך הסברה הפלגית בכלל), וכל תוכן הפרק הזה הוא, שמי שמקריב ומקטר לאלהים אחרים ועושה תועבות שונות, גם קרבנותיו לה׳ תועבה, ושבכלל אין אדם יוצא ידי חובותיו הדתיות והמוסריות בהקרבת עולה ומנחה לה׳; וברוח זה הוא גומר: „כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמור: שמעו בקולי והייתם לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם״... על פי זה לא יפלא מה שהוא מבטיח בדבריו הנהומים גם על עבודת בית המקדש: הנה הוא אומר: „ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלים ומארץ בנימין ומן השפלה ומן ההר ומן הנגב מביאים עולה וזבח ומנחה ולבונה ומביאים תודה בית ה׳״ (י״ז, כ״ו), „ורויתי נפש הכהנים דשן״ (ל״א, י״ד), „ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועושה זבח כל הימים״ (ל״ג, י״ח), ואין אנו צריכים לאמר כדרך האיקסיגיטים האשכנזיים, שמאמרים האלה לא לירמיה הם,—כי אינם סותרים את דבריו נגד הקרבנות יותר ממה שהם סותרים את נבואותיו הקשות בכלל. הרי כתוב אחד אומר: „והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את החרב ע ד כ ל ו ת י א ו ת ם״ (ט׳, ט״ו), וכתוב אחד אומר: „הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשיבותים אל המקום הזה והושבתים לבטח״ (ל״ב, ל״ז). אבל הרבה קושיות וסתירות נמצא בדברי הנביאים האחרונים, שאין לישבם אלא על פי הכלל האמיר למעלה, שהם רגילים בהפלגה פיוטית, וגם ירמיהו הפרוזאי והריאלי שבהם אינו יוצא מן הכלל הזה. הנה הוא אומר (כ׳, ט״ו): „ארור האיש, אשר בשר את אבי לאמור, יולד לך בן זכר. שמח שמחהו, והיה האיש ההוא כעריב, אשר הפך ה׳ ולא נחם, לשמע זעקה בבוקר ותרועה בעת צהרים״. האמנם דברים כמשמעם הם שני הפסוקים האלה? האמנם נדמה לנביא, שראוי „האיש ההוא״, שדבר אל אביו בתם לבבו ובנקיון כפיו, לקללות קשות? הבאמת היה לו „לאיש ההוא״ ל[illegible] את ירמיהו מרחם, כמו שנאמר שם, או לבחות להמנע מהגיד לאביו

שאשתו ילדה בן? ומה משונה הוא בכלל חרי האף הגדול הזה על האיש, אשר בשר את אביו! המבשר מה הוא, כי יקולל בחמת נקם כזאת?

עד כמה אין לנו יסוד לחשוב את הנביאים למתנגדים לעיקרי הכהונה אנו רואים מהתיחסותם אל חבריהם המתנבאים בשם ה׳ כמוהם. הן לא על נביאי הבעל וגם לא על אנשי מרמה גמורים המדברים שקר בשם ה׳ בכוונה ברורה ובדעה מיושבת נאמר: „וכשל גם נביא עמך לילה" (הושע ד׳, ה׳), „כהן ונביא שגו בשכר" (ישעיה כ"ח, ז), „ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום, ובושו החוזים, וחפרו הקוסמים, ועטו על שפם כולם, כי אין מענה אלהים", כלומר לא יוסיף ה׳ לענותם עוד (מיכה ג׳, ו׳ – ז׳). „לנביאים נשבר לבי בקרבי... כי גם נביא גם כהן חנפו... כי מאת נביאי ירושלים יצאה — חנפה לכל הארץ" (ירמיה כ"ג, ט׳ עד סוף הפרק), – כי אם על נביאים ממש, על אנשיו שהיו מוחזקים לנביאי אמת ודומים בודאי גם בדרכיהם לנביאים המוכיחים אותם. אלא שלא עמדו על רום המדרגה המוסרית הנאוה לאנשים כאלה, או שדברו בשם ה׳ בדברים שלא כמו שנגלה למוכיחיהם הנביאים החולקים עליהם, וכשם שלא תעלה על הדעת, שהיו הנביאים האחרונים האלה כופרים בעיקר הנבואה, כך אין להסתפק שלא היו כופרים גם בעיקר הכהונה, אלא שלא נזהרו מלשון הפלגה וגוזמא בתוכחותיהם.

כללו של דבר: מתנגדים גמורים לא היו הנביאים לעבודת בית המקדש מעולם, אף־על־פי שיסודי התנגדות כזאת מורגשים בדבריהם. וגם אין כל ספק, שאילו היה בית המקדש קים עוד ימים רבים, והעם היה הולך ומתרבה כראוי בארצו ובארצות הקרובות, היו הנביאים או תלמידיהם מגיעים לידי התנגדות גמורה. הן בית מקדש אחד לעם, שמספרו עולה למיליונים, הוא דבר שאי אפשר כלל בזמן שגם קרבנות יחידים נוהגים. על כל פנים הוא מן הנמנע על פי תורת הכהנים שבידינו. וכי תעלה על דעתך שמאות אלפי קרבנות של יולדות יעלו יום יום על מזבח אחד מוגבל במדותיו? אבל עוד קודם שהיה העם מגיע למדרגה זו, היו המעולים שבו מתבוננים, כי לא מקרה הוא מה שהכהנים משתרשים כל כך בחטאים, כי אך פרי מצבם הוא, וכך דרכה של כהונה, ביחוד בזמן שהיא עוברת מאב לבן בירושה. מלאכה קלה זו, מלאכת הקודש שאינה נקיה נקיון מוסרי, מפני שמתן שכרה בעולם הזה, מסוגלת מאד להטות את בעליה מדרך הישר והטוב, ואינה מסוגלת כלל וכלל לעשות את גופו מכובד לא על בעלי מוסר ולא על בעלי עיון ומחקר *), אבל האויבים שעלו על הארץ והביאו בסכנת כליה את המקדש והעם יחד הועילו לחבב על העם את קדשיו, ולא עוד אלא שהרימו בודאי את הכהנים הרמה מוסרית – כמו שמעידים דרכי הכהנים בימי פומפיוס ובימי טיטוס, לפי עדות יוסף בן מתתיהו, – על כן לא נמצא שאיפת בטול הקרבנות לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה. עתידה היתה עבודת בית המקדש להבטל על־ידי ישראל: תלמידי הנביאים שבימי עוזיהו יותם וכו׳ היו מבטלים אותה בבית הראשון, ותלמידי ר׳ יוחנן בן זכאי – שבהתיחסותו אל חורבי הבית מורגשת קרירות דעת יתרה –

*) הרוח הדתי הנעלה, שעקר דין מפורש כמצות יבום, היה עתיד לבטל את כל דיני הקרבנות.

בבית השני; אבל מ ח ר י ב י בית המקדש הם שהקדישו את עבודת הכהונה לדורות.

יב

בין הצדדים השוים שבנביאים האחרונים יש לחשוב את הדימוקראטיות. כולם נצבים לריב עם התקיפים ובעלי הזרוע ותובעים מהם את עלבונם של בני דלת העם, מה שמתאים למדת הצדק והיושר המשותפת לכולם: אי אפשר לנביא „אבי יתומים ודין אלמנות" „ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה", שלא יהיו בני דלת העם עיקר להם. אבל ע ר ו כ י ם רוב דבריהם לא אל קטני הארץ, כי אם אל הגדולים, אל „השאננים בציון והבוטחים בהר שומרון" (עמוס), אל „מדכאי העם וטוחני פני העניים" (ישעיה), אל „ראשי יעקב וקציני בית ישראל האוכלים את שאר העם ומפשיטים את עורם מעליהם" (מיכה), ולא אל העניים והנדכאים, שבודאי לא היו מביני משל ומליצה מצויים ביניהם ביותר *), ושגם לא הוצרכו לשמוע ולהבין את דברי הנביא. הן לא אותם בא הנביא להוכיח. הם היו נכונים להסכים לדברי הרב את ריבם גם בלי הבין ובלי שמוע. אבל ירמיהו מרבה לדבר אל המון העם. הוא מדבר אל „בית יעקב ו כ ל מ ש פ ח ו ת ב י ת י ש ר א ל" (ב׳, ד׳), עומד וקורא „בשער בית ה׳ אל כל יהודה הבאים בשערים האלה להשתחוות לה׳ (ז׳, ב׳) „בערי יהודה ובחוצות ירושלים" (י"א, ו׳), בגי בן הינום, הוא התופת ובחצר בית ה׳ (י"ט, ב׳, י"ד), ויחד עם זה הוא מדבר גם על בית מלך יהודה מה שראוי לדבר אל הבית הזה ואל כל אחד מהמלכים אשר מלכו בימיו ביחוד (כ"א, י"א עד סוף הפרק) ושולח ספרים מירושלים בבלה „אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל העם" (כ"ט). כל הנביאים האחרונים היו דימוקראטיים, והוא היה, מה שקורים בלשון החדשה „עממי", לא רק דורש טוב להמון העם, כי אם גם עורך רוב דבריו אל בני דלת העם בעצמם. אפשר שבגלל זה יש בספרו כל כך הרבה פרקים פרוזיים. וכן קרוב מאד לשער, שבגלל זה הוא נוגע בהלכות שלא נגעו בהם הנביאים האחרונים הקודמים לו. הם לא הביאו דברי תורה במשאותיהם, לא מאשר לא היתה כל ת ו ר ה – כלומר כל קבוצת חוקים כתובים או מסורים — בישראל בימיהם, כי־אם מאשר לא היו דברי התורה מענינם. תוכחותיהם נערכו אל גדולי העם, אל מלכיו, אל שריו ואל כהניו, אל כל אותם שהוצרכו לא ללמוד, כי־אם לשמור ולעשות. העם היה פטור מכל מצוה שבין אדם למקום, חוץ ממה שדרשו כהניו ממנו, וגם עם הגדולים, „אשר ידעו דרך ה׳ משפט אלהים" (ירמיה ה׳, ה׳), לא היה אפשר לדבר במצוות מעשיות שונות (בודאי כבר היו נהוגות מצוות כאלה רבות או מעטות), בשעה שכולם או רובם התמכרו לבעלים והיו שורפים את בניהם ואת בנותיהם באש למולך. הלא עבודה

---

*) אף על פי שמנהגי החיים הפשוטים שבעבר הרחוק ההוא היו שונים עד אין חקר ממנהגי החיים שבדורותינו, אין כל ספק שיודעי לשון וספר היו גם אז מצויים יותר בבתי הגדולים; וראיה לזה בדבר ירמיהו „ואני אמרתי אך דלים הם" (ה׳, ד׳).

זרה כזאת שקולה בודאי כנגד כל העברות ולא תוכל להתכפר בכל המצוות שבעולם. היש טעם להזכיר לעובדי בעלים, שישמרו שבתות ומועדים? אפשר שהיו חוגגים שבתות ומועדים כהלכתם על פי מנהגי הימים ההם, אלא שהיו מקריבים את קרבן היום לבעלים ולעשתרות. אך ירמיה העממי התחיל מזהיר את העם על קדושת השבת, ואת הגדולים הוכיח על כבישת העבדים. גם אם נאמר כדעת חוקרים רבים, שכל הלכה זו נתחדשה בימי ירמיהו — מה שאינו מוכח כלל וגם אינו מסתבר *) - אין ספק, שנחשבה בעיני העם להלכה ישנה שנשתכחה וחזרו ויסרוה. שני הדברים האלה, קדושת השבת ושלוח העבדים בשנה השביעית, שירמיהו מזהיר עליהם, מעידים על דימוקראטיות מיוחדה לא רק בתכנם (גם מנוחת השבת חשובה ביחוד לעבדים ולנשכרים בלחם), כי־אם עוד יותר בזה, שהנביא מרחיב בהם חוג פעולתו ושם לב גם לדברים שמחוץ לעבודת האלילים ועוות הדין, שהם חטאת ראשי העם וכהניו בלבד. הוא קורא אל כל עם יהודה ואל כל יושבי ירושלים: „שובו־נא איש מדרכו הרעה ומרוע מעלליכם״ (כ״ה, ה׳). האזהרות על דברים שאינם תלויים בכהנים ובשרי הממלכה, התוכחות „לאיש יהודה וליושבי ירושלים ההולכים איש בשרירות לבו הרע״ (י״א, א–ט׳), עושות את העם אחראי על מעשיו ועל מצבו, וזה צעד גדול לפנים בהרמת ערך העם.

בדבר הקשר על מלך בבל היה ירמיה עומד על דעתו נגד רוב שרי הממלכה, וגם בזה ערך דבריו אל כל העדה ולא שם לב לתלונה הגדולה והנכונה, שהוא מרפה את ידי העם. הוא היה „בעל ערכים מיוחדים״ בשאלה זאת. הוא לא הסכים לתורה הפטריוטית המקובלת עד היום הזה, שכל המרבה להקריב נפשות לממיתים בשביל שאיפות מדיניות הרי זה משובח על כל פנים. אך גם בדבר הזה אין אנו יכולים להחליט בבירור, שנטה מדרכי הנביאים שהיו לפניו; כי הוא תלוי בפרטים, שלא הובררו לנו כל צרכם. אנחנו רואים את ישעיהו מחזק ידי חזקיהו במרדו במלך אשור, ואת ירמיהו מרפה ידי המלך והעם יחד במרדם במלך בבל; אך אין זה מוכיח כלל, שהיו שני הנביאים האלה בעלי דעות פוליטיות שונות, או אפילו בעלי טֶמפירמינטים שונים. אפשר שאילו היה ישעיה בימי צדקיהו היה מתנבא ברוח אחד עם ירמיה. ישעיה מבטיח בשם ה׳, וירמיה מאיים בשם ה׳. אבל שניהם מקורבים למלכות – אם גם לא במדה שוה – ורואים היטב את הנעשה מסביב להם. הבטחת ישעיה נבואות פיוטיות, שקשה לעמוד על יסודן המדיני ההגיוני, אך אין זה ראיה, שלא היה להן יסוד כזה. מסתבר יותר, שלא היתה אפשרות להתחבר אל אשור באותה שעה, כשכבר נודע דבר המרד וסנחריב נמלא חמה על חזקיהו (בכלל אין מעשי המרד ההוא ואחריתם מבוררים כל צרכם). איומי ירמיה ברורים ומובנים מכל צד. הוא מזהיר, השכם והזהר שהשעה משחקת למלך בבל, שכל הארצות הסמוכות ליהודה נתונות בידו ברצון ה׳, — אשר בלעדיו לא יעשה דבר –

*) תקופת צדקיהו לא היתה מסוגלת לתקנה גדולה כזאת. ואם נאמר, כי הוצרכו להשתמש בעבדים כדי להרבות בהם את חיל המלחמה ובשביל זה נתקנה תקנה זו, אין להבין איך יכלו שרי צדקיהו הקושרים על נבוכדנצר לחזור בהם.

ובשביל זה „כל גוי, אשר לא יתן את צוארו בעול מלך בבל, בחרב וברעב ובדבר יפקוד ה׳ על הגוי הה״א״, „ועבדו אותו כל הגוים את בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדולים״. מכאן אנו למדים, שראה ירמיה בעינו הפקוחה את כל מהלך הגלגל החוזר בעולם המדיני שבימים ההם, שכל אחת מהממלכות המגיעות לידי „ממשלה בכפה״, אף־על־פי שאין לעמוד לפניה בשעת גדולתה, והיא „אוספת את כל הארץ כאסוף ביצים עזובות״, לא לאורך ימים חסנה, וגם עליה תעבר כוס. השקפה ברורה כזאת אין אנו מוצאים בנביא אחר זולתו. בבינתו היתרה במצב המדינות השכיל למצוא את המבטא המתאים ביותר למקורה ההגיוני של התקופה לעתיד לבוא במצב הנורא הזה. עמוס והושע וגם ישעיה ומיכה הביעו אך בטחון בלי גבול בצדקת ה׳ והוא הביע את בטחונו במלים, שגם תכנו ההגיוני המדיני נכלל בהן.

יסודו ההגיוני־הדתי של הבטחון הזה הוא, שאי אפשר לישראל להכחד מן הארץ, כשם שאי אפשר לאל עליון קונה שמים וארץ להנגף במלחמה לפני אלילי עץ ואבן: הן לא כדי לעשות נחת רוח לסנחריב או לנבוכדנצר נבראו תבל ויושבי בה. בודאי יש להשגחה העליונה מטרה גדולה ונשאה, ובמרכזה של המטרה הזאת ימצא בודאי העם הנבחר, הגוי האחד בארץ, אשר בכל חטאיו הוא קרוב אל ה׳ מכל שאר העמים. גם הרעיון הדתי הזה ברור ביחוד בלשון ירמיה, הנה הוא קורא בדבריו הנחומים: „כה אמר ה׳ נותן שמש לאור יומם, חוקת ירח וכוכבים לאור לילה, רגע הים ויהמו גליו, ה׳ צבאות שמו: אם ימוש החוקים האלה מלפני נאום ה׳, גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים״. אבל צדו המדיני, הטבעי, של הרעיון הדתי הזה הובע בלשון ירמיה בלבד: מה שאמר ישעיה בלשונו היפה והנשגבה על סנחריב, אמר הוא בלשון לא כל כך נשגבה אבל ברוח מדינית נכונה וברורה, על כל המושלים בכפה שלפניו ושלאחריו. הוא הורה, שכל ממלכה גדולה מנגחת צפונה ונגבה קדמה וימה, סופה לנפול. הוא רואה, שהתקופה שהוא חי בה – מימי יאשיהו עד אחרי החורבן – תקופת בבל היא ולא תקופת מצרים או ממלכה אחרת, ועל כל פנים לא תקופת יהודה, לא עת לפרוק עול בבל מעל צוארה, ועל כן הוא יועץ, מזהיר ומצוה להכנע לפני נבוכדנצר. בראשונה – כדי להתקיים בתור ממלכה משועבדת, אחרי כן — כדי להתקיים בתור מדינה אוטונומית, שנציב יהודי עומד בראשה; אחרי הריגת גדליה – כדי להשאר בארץ אבות, אם גם בלי אוטונומיה ואת בני הגולה הוא מצוה להאחז בארץ גלותם, לעסוק שם בישובו של עולם, למען ירבו ולא ימעטו, כי יש אחרית ותקוה גם לגולים. יכולים הם לא רק לשבת בשלוה בארץ גלותם, כי אם גם לשוב לארץ אבותם, כשתהיה השעה רצויה לכך, או גם לזכות שתתפשט ארץ האבות עד מקומות מושבותיהם. ירמיה נלוה גם אל היורדים מצרימה למרות רוחו. הוא אינו פורש מן הצבור היהודי גם במקום שהסכנה גדולה ביותר, לפי שבשום מקום ובשום אופן אינו מתיאש מאחרית טובה. כל אלה דברים שאין כמוהם לא בחלקו הראשון של ישעיה ולא בחלקו השני. אך הרעיון היסודי שבהם אינו סותר לא דברי זה ולא דברי זה,

כי משותף הוא לכל הנביאים האחרונים, והוא שאי אפשר לפליטת בית יהודה, שהוא פליטת ישראל כולו, שיעשה ה' כלה בה. כל כחו וגבורתו של סנחריב לא יעמדו לו ללכוד את ירושלים, מבטיח ישעיהו בכח הרעיון הזה; אחרי כל הנצחונות שנצח נבוכדנצר ושעודנו עתיד לנצח, לא ישבות זרע ישראל מהיות גוי לפני ה' כל הימים, מבטיח ירמיהו גם הוא בכח הרעיון הזה, אלא שישעיה **ר ו א ה** שסנחריב בעצמו עתיד לנפול, ועל כן הוא מחזק את ידי חזקיהו והעם אשר אתו לבלתי הכנע מפניו; וירמיהו **ר ו א ה**, שלפני נבוכדנצר בעצמו אין כל תקוה לעמוד, כי עוד לא הגיעה עת מלכותו לשתות את הכוס המיועדת לכל הממלכות הכובשות בלי מעצור לרוחן, ועל כן הוא מחרף נפשו במלחמה הקשה והמסוכנה לו כל כך עם אחיו המורדים במלך בבל; ובעל חלקו השני של ספר ישעיה, המבשר ואומר ברנה, מה שירמיהו אמר מראש בדמעה, אינו אלא מסייע לירמיהו סיוע היסטורי שאין עליו תשובה. הלא הוא שמח שמחה גדולה ומביע תקוות נשגבות, על כי הגיעו היהודים בימי כורש לא למה שהיה להם בימי צדקיהו כי אם למה שנתן להם נבוכדנצר אחרי מפלת צדקיהו, בהפקידו עליהם את גדליהו בן אחיקם. ואולם ראוי לשער, שאילו לא הרגו ישמעאל ואנשיו את גדליהו, לא היו היהודים הנשארים בארצם מגיעים לאותו המצב הקשה שנמצאו בו בימי נחמיה. על כל פנים מתאימים מאד להשקפות ירמיהו דברי הנהי שבסוף התפלה הארוכה שבספר נחמיה „הנה אנחנו היום עבדים, והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה; ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאותינו ועל גויותינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו" ואינם מתאימים כלל וכלל לדברי ישעיה השני.

יג

כמעט כל הסתירות שבעלי בקורת המקרא מוצאים בין דברי נביאים שונים, נקבצו יחד כמו בכונה ביחזקאל, אשר אין כמוהו בנביאים זועם ושופך בוז על יהודה וירושלים, ואין כמוהו דבק בעבודת בית המקדש וממלא גם בירושלים וביהודה. על פי דבריו „אל בית המרי" אפשר לחשוב, שאין בו כל רגש אהבה אל בני „עיר הדמים"; השוד והשבר הבאים עליהם כתומם יחד אינם מעוררים בקרבו כל זיק חמלה, והמקדש, אשר „בית ישראל עושים בו תועבות גדולות", תועבה לו גם הוא בעצמו כמושב „סמל הקנאה המקנה" שעל יד מזבחו, וככל השקוצים והגלולים שנראו לו שם בנפול עליו יד ה' (ח', א' עד סוף הפרק). אילו נשאר בידינו רק חציו הראשון של ספר יחזקאל (עד כ"ד), שהוא ספר גדול פי שנים מהושע וגדול גם מכל חלקו הראשון של ישעיה (בנכיון הפרקים המאוחרים השונים שנכנסו גם בחלק זה), היו בעלי הבקורת הביבליאית חושבים בודאי את הדברים הנחומים המעטים שאנו מוצאים בחציו זה (י"א, יד — כא; כ', ל"ג עד סוף הפרק ועוד פסוקים אחדים במקומות שונים) להוספות מאוחרות, ואת יחזקאל — את בעל חזיון העצמות היבשות — לאיש,

אשר נואש לבו מכל תקוה לאומית, ונפשו נקעה מעמו בכלל ומכהניו ומקדשיהם ביחוד. אבל בחלקו השני אנו רואים הפך כל זה: הוא מביע בטחון בתחית האומה הישראלית בחזיונות ובדברים שאין כמוהם נכנסים אל הלב בכל שאר ספרי הנביאים; הוא בטוח בתחית כל שנים־עשר שבטי ישראל ונותן נחלה מיוחדת לכל אחד מהם — גם ערבוב שבטים התבוללות יתרה בעיניו, כל כך דבקה נפשו במה שעבר — ואת עבודת בית המקדש הוא מעריץ יותר מכל הנביאים הידועים לנו. החלק השני הזה, עם תשעת הפרקים האחרונים שבו *), מחובר חבור אורגאני לחלקו הראשון, וממנו אנו למדים, שגם הדברים הנחומים המעטים שבחלקו הרשון לו הם ולא לאחר, השלמת תוכחותיו וגדופיו הם ולא רוח אחרת של סופרים מאוחרים; ואגב אורחא אנו למדים מכל זה, שבכלל אין להוציא משפט על דעותיו והשקפותיו הדתיות של נביא על פי דבור אחד או קריאה אחת, כי רגשני הוא הנביא בטבעו, הפלגה פיוטית מצויה מאד במשאותיו ובחזונותיו גם במקומות שלכאורה אין לנו בהם אלא פשוטם של דברים, ועיקרים דתיים־פילוסופיים חדשים אינם מצויים בהם כלל, רק רמזי דעות נשקפים מהם, רעיונות שלא נגמרה יצירתם ההגיונית ושאינם יוצאים מגדר הפיוט החפשי, שאין בעליו אחראי על המסקנות התלויות בו.

בספר יחזקאל אנו מוצאים דבר זה מפורש ו מ צ ו י ר, אם אפשר לאמור כן. מלבד שסופו מוכיח על תחלתו שמעולם לא היה אך זועם ומגדף ומצדיק את הדין על עמו, ומלבד שאי אפשר לנביא ה׳ בכלל, שיהיו דבריו אך פורעניות וכליה לעמו, אנו רואים באותו הספר, המצוין בסדר הכרונולוגי שבו, את שנויי מהלך רוחו של הנביא הזה, כפי שהם תלויים בשנויי המצב. אנו רואים, עד כמה משתנה הנביא לפעמים גם בתקופה קצרה של שנים אחדות, ועד כמה אין השנויים הללו בכל גדלם אלא חיצוניים, שנויי רגש ולא חלוף דעות וגלוי מסקנות חדשות. כי כל הספר הזה, כפי שהוא לפנינו, אחד הוא בכל זאת מראשיתו ועד אחריתו, ולכל עיקרי תורות הנביאים שהיו לפניו הוא

---

*) אם נאמר, שתשעת הפרקים האחרונים לא למחבר ספר יחזקאל הם, תהיינה הזכרתו „כבוד ה׳" ו„מראה כבוד ה׳" (מ"ג, ג׳, ה׳) וההשתמשות בקריאת „בן אדם" המיוחדת ליחזקאל והמצויה בפרקים האלה לא פחות מבשאר נבואותיו (עיין מבוא לספר יחזקאל בהוצאת „מקרא מפורש" VII – VIII) דרכי זיוף גמור בכונה להטעות את הקורא, דבר שאין דוגמתו בשאר ההוספות והחבורים שבכתבי הקודש, כמו שהעירונו למעלה. כלום יש בחלקו השני של ישעיה שמץ ערמומיות כזאת? — כלום אנו מוצאים כזאת בפרקים המאוחרים שבחלקו הראשון של ישעיה חוץ מהרשימות שבראשי הפרקים, שנרשמו בידי מאסף עפ"י קבלתו למען האמת? מי לא יראה, למשל, שבעל הכותב „מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", שלא טרח להכניס בנוסחת המזמור — שהוא שיר תהלה לחולה שנרפא — אפילו רמז קטן לחנוכת בית, רשם את הפסוק הזה „בתם לבבו ובנקיון כפיו", לבעבור ידע דור אחרון מה שהיה אמת בעיניו? — גם בעל ספר קהלת לא טרח ולא התחכם הרבה, ואף–על־פי שהוא תולה חקירותיו והרהוריו בבן דוד מלך ישראל, אינו מזכיר כל מקרה פרטי מדברי ימי שלמה, כי בכלל אין לפנינו זייפנות ממש בכתבי קדשינו, כידוע למבין. אמנם, אם נקבל דעתו של צונץ, שספר יחזקאל כולו מאוחר, אין להביא כל ראיה מדבריו לא על בני דורו של ירמיה ולא על דרכי הנביאים בכלל, אבל אם כן עלינו לחשוב את כולו, עם נבואות החמה והנקם והפרטים המרובים ומספרי השנים והחדשים שבו, לזיוף מגונה מאד ובלי כל מטרה טובה. גם בין האיקסיגיטים האשכנזיים, שדרכם בכך להוציא ספרי תנ"ך מחזקתם ולאחרם כפי האפשר, אין מסכימים לדעתו של צונץ ב־בר הזה.

אך מוסיף באור ועושה חזוק בתמונה, במשל או בתוכחות חמה. הוא מדבר גם על עבודת האלילים, גם על רדיפת בצע מעשקות, גם על הטית משפט יתום ואלמנה, גם על חלול שבתות ונותן את ירושלים לעיר, „אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה", ועם כל זה עינו ולבו אך אל ירושלים מעצם היום אשר היתה עליו יד ה' בפעם הראשונה „ברביעי בחמשה לחדש בשנה החמישית לגלות המלך יויכין". עליה נבואתו הראשונה (פרק „קח לך לבנה" והפרקים שאחריו עד ח'), אליה הוא מובא במראות אלהים (ח', ג') בשנה הששית, בששי בחמשה לחדש, ובחדר בית מקדשה *), „בפתח שער (־החצר) הפנימית הפונה צפונה", הוא רואה שנית את כבוד אלהי ישראל „כמראה אשר ראה בבקעה" על נהר כבר, ורוח ה' נושא אותו משער אל שער, והיא רואה שם תועבות גדולות וחוזה חזיונות קשים. ברוח המראות והחזיונות ההם הוא מתנבא ומוכיח עד היום העשירי לחודש העשירי בשנה התשיעית (לגלות יהויכין, שהיא התשיעית גם למלכות צדקיהו), הוא היום, אשר סמך מלך בבל אל ירושלים, שנקבע בו אחרי כן „צום העשירי" או תענית עשרה בטבת. נבואותיו ותוכחותיו שנאמרו או שנכתבו בימים ההם (בין השנה הששית ובין סוף השנה התשיעית) מלאות עברה וזעם בלי גבול. פרשות „הודע את ירושלים את תועבותיה" (ט"ז), „התשפוט, התשפוט את עיר הדמים" (כ"ב) ועוד פרקים שונים, גדולים וקטנים, שבין הפרקים ח' וכ"ד הם כתבי אשמה ערוכים בקצף ובבוז וכמעט בשמחת נקם. כמדומה, שאין כמוהם גם בהושע ובירמיה שרוב דבריהם גם הם רוגז וחמה. אבל אחרי „יום העשור לחודש העשירי" תוכחותיו לאחיו מתמעטות, ורוב נבואותיו דברי נקם ושלם אל העמים הקרובים, אל עמון ומואב ואדום וצור, השמחים לאיד יהודה והמקוים להמלא מחורבנה, ועל מצרים אשר חזקה את ידי מלכי ישראל ויהודה למרוד ולהלחם בממלכות האדירות ולא עמדה או לא יכלה לעמוד להם בעת צרתם. בשתים עשרה שנה או (עפ"י הנוסחה המסתברת של הפשיטא „ב ע ש ת י עשרה שנה") בעשירי בחמשה לחודש בא אליו הפליט מירושלים ומודיע, כי הוכתה העיר, ובאחד הימים אחרי כן מביאה אותו יד ה' אל הבקעה המלאה עצמות יבשות, ו„רבות מאד" הן העצמות על פני הבקעה ו„יבשות מאד", והיא מתנבא עליהן ורואה אותן קרבות, דבקות ומתלכדות אחת בזאת ולובשות גידים, בשר ועור ומתהפכות ל„חיל גדול מאד מאד" של אנשים חיים עומדים על רגליהם, ומן היום ההוא הוא מדבר אך תנחומים וחוזה אך תחיה והתחדשות: בית מקדש חדש, מספרי קרבנות הדשים, ממשלה חדשה – ממשלת נ ש י א מבית דוד – וגם חלוקת ארץ חדשה. בכל זה הרבה פרטיות יתרה, בלי השקפה מקפת קצת את תנאי החיים המעשיים, בלי כל חשבון מדיני והבטה קלה למרחוק, ואולי גם בלי ידיעת מנהגים רבים, שכבר היו לחוקים קבועים

*) גם ישעיה רואה את ה' „יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ה ה י כ ל" (הוא בית המקדש) ואחד מן השרפים לוקח רצפה מעל ה מ ז ב ח במלקחים ועף אליו ומגיע אל פיו ומכפר חטאתו. כלומר מטהרו ומקדשו „לראות את המלך ה' צבאות". מה רחוק הציור הזה מהיחס השלילי אל עבודת בית המקדש, שנוהגים המבקרים החוקרים ליחס לנביאים בכלל ולישעיה בפרט.

ומקובלים באומה. הסכום הכללי, היוצא מהפרטים הקטנים ומכל אותה הדיקנות המיותרת בבאור דברים שאינם חשובים, קטן ודל ואינו מתאים בשום אופן לשאיפות הנשגבות המובעות בספר ישעיהו, אבל במדה ידועה אפשר לאמר, שהנביא הזה, הזועם ומגדף יותר מכל הנביאים שהיו לפניו, הוא גם מנחם ומבטיח יותר מכולם. הבטחותיו הקטנות מצוינות ברושם הודאות שהן עושות על הקורא *), רבוי פרטי החיים העתידים מורגש כערובה נאמנה, שכל זה בוא יבוא ולא יאחר.

בחלק התוכחות מתאימים דברי יחזקאל לדברי ירמיהו. בשניהם אנו מוצאים את כל תלונות שאר הנביאים, בהוספת עון חלול שבת (ירמיה י"ז; יחזקאל כ', י"ג; כ"ב, כ"ו) וחזות קשה מיוחדת על המרד והמלחמה בנבוכדנצר. שני הענינים האלה: החטאים (שבין אדם למקום ובין אדם לחברו) והמרד, שלכאורה אינם תלויים זה בזה כלל, מעירים חמת שניהם במדה אחת. אבל ביחזקאל, ובמקצת גם בירמיה אנו רואים, שאחרי החורבן כמו שככה חמתם לא רק על דבר המרד, שהיה לנחלת העבר ולא ניתן עוד לתקון, כי־אם גם על שאר עניני תלונתם, על החטאים הדתיים והמוסריים, שבודאי לא בטלו ולא נשכחו ביום אחד. ובספרו של ירמיה יש ראיה ברורה לזה: בפירוש נאמר בו (מ"ד), שלא פסקה עבודה זרה מישראל גם אחרי החורבן, והרי זו עוד הוכחה אחת, שהיו תוכחות הנביא תלויות ברגשותיו הזמניים וממילא גם במקרים חיצוניים שאינם ממין טענותיו ותלונותיו, ועל כן השתנו לפעמים הרבה גם בשעה, שדרכי העם לא יכלו להשתנות במדה כזאת. כל הימים אשר היה עוד אפשר ליהודה, כלומר לצדקיהו ולשריו, להכנע מפני נבוכדנצר ולהיות ממלכה כבראשונה, אם גם „ממלכה שפלה" (יחזקאל י"ז, י"ד), הרבו יחזקאל וירמיה יחד לשפוך עברתם על יהודה וירושלים ויחזקאל עוד יותר מירמיה, כי בשבתו בתוך הגולה מחוץ למקום המעשים ידע היטב את כחו וגבורתו של מלך בבל ואת דרכיו הטובים עם הנכנעים לפניו, אך לא ידע הרבה פרטים, שהיה בהם כדי ללמד זכות (למשל, שצדקיהו, הנקרא בפי יחזקאל „חלל רשע" היה קצר־יד, משועבד לשריו, ולא ברצונו החפשי עמד במרדו). בכלל היה חוג השקפתו של יחזקאל מוגבל בדברים רבים: הוא נמצא בקולוניה קטנה בגולה והיה עצור בביתו כל היום מחמת חולי, ולפעמים גם שוכב בלי נוע על מטתו, ואנשים מזקני ישראל באו אליו לדרוש את ה' (ג', כ"ד עד סוף הפרק; ד', ד'–י'; י"ד, א'; כ', א') ואולי רק לפעמים היה יוצא מביתו; מה שאין כן בירמיהו, שנמצא בירושלים משנת שלש־עשרה ליאשיהו עד אחרי הריגת גדליה והיה רואה בעיניו את כל הנעשה, ומדבר „השכם ודבר" אל העם ואל שריו ומלכיו. כשהגיעה השמועה אל יחזקאל, שסמך מלך בבל אל ירושלים, היה ברי לו מיד, שכלתה הרעה אל מלכות יהודה, ואין עצה ואין תקוה לה עוד להתקיים, ומיד היתה אתו רוח אחרת. מן היום ההוא חדל לראות

---

*) יש לשער, שתשעת פרקי יחזקאל האחרונים לא נאמרו מעולם, כי־אם אך נכתבו לבד. גם על שאר נבואות אפשר לשער כזאת, כי בכלל נראה, שהיה איש בודד בהדר משכבו.

בחזון תועבות ומהומות ביהודה ובישראל והתחיל מתנבא על נקמות בגוים השכנים ומדבר תנחומות לבית ישראל. כל מי שישוב מדרכו הרעה, אומר יחזקאל (לג), ינצל ממות גם בעת רעה כזאת, כי לא יחפוץ ה׳ במות המת, כי אם בשובו מדרכו וחיה, וממילא יוצא מזה, שאם ישובו כל בית ישראל ינצלו כולם כאחד.*) וכאשר הוכתה העיר, לא ראה לפניו עוד מאומה חוץ מתקות התחיה, אלא שהוא מזכיר אגב אורחא גם את החטאים, שהביאו את העם לידי מפלתו (בנבואה אחת הוא תולה את הקולר ב ר ו ע י ה ע ם) ומשתדל להמציא על יסוד ההשגחה העליונה חבור הגיוני בין מפלת העם ובין תחיתו העתידה לבוא, בין חורבן המקדש ובין החזרת העבודה למקומה. וירמיה איש המעשה, שישב בירושלים והיה נודע בעם ומקורב בסתר גם לצדקיהו, לא חדל מדרוש מצדקיהו להכנע מפני מלך בבל גם בימים אשר היה יוצא ובא בתוך העם, גם בימי שבתו בחצר המטרה, עד עצם היום אשר נלכדה ירושלים. הוא הבטיח את צדקיהו גם אחרי אשר בָאָה ירושלים במצור, כי לא ימיתהו נבוכדנצר (כן יוצא מפרק ל״ח), וישיבת העם בארצו היתה גדולה בעיניו כל כך, שגם הצלה פורתא בדמות הפקדת גדליה על הארץ לא נחשבה לו לדבר ריק. ולא זאת בלבד, אלא שגם אחרי הריגת גדליה התנגד לחפצם לרדת מצרימה, כמו שהתנגד למורדים בימי צדקיהו, ולפי פשוטם של דברי הכתוב לקח אותו יוחנן בן קרח, אתו מצרימה בחזקה. גם אם נאמר כדעת כל החוקרים, שנשארו יהודים רבים בארצם גם אחרי בריחת יוחנן בן קרח, ונוסיף על זה, שלא ביד חזקה נלקחו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ללכת מצרימה, אין לנו לתמוה, על כי נלוו ירמיה וסופרו אל הגולים שמה: בודאי היו הנשאָרים מעטים ודלים כל כך, שלא היה לו לירמיהו מה לעשות בתוכם, והגולים היו עדה חשובה ומסוגלה להשפיע הרבה לא רק על אחיהם שבגולה, כי־אם, במרוצת הימים, גם על השרידים שבארץ יהודה, ועל כן בהר לו ירמיה להלוות אליהם. והכתוב מעיר (מ״ד) שדבר תוכחות אל כל היהודים היושבים בארץ מצרים על דבר עבודת אלילים.

ירמיה ויחזקאל, שהיו שניהם כהנים ונביאים, בני דור אחד ובעלי השקפה אחת על המרד במלך בבל, לא בני טיפוס אחד הם בטבעם, כי בהרבה מדות לא ראי זה כראי זה. ועל כן לא יפלא, אם הצדדים השוים שביניהם – חוץ ממוצאם ממשפחות כהנים – משותפים בעיקרם ל כ ל הנביאים שמדור אחד עד דור החורבן. אך יחזקאל, שדרכו לפרש דבריו יותר מחבריו ומרבותיו הנודעים לנו, הוא המלמד ביחוד על עצמו ועליהם יחד, שבעיקרם של דברים תורה אחת לכולם, והסתירות שאפשר למצוא בין זה לזה בשאלות עיקריות

*) אף על פי שפרק ל״ג הוא דברים שנשנו, כי תחלתם נמצאה בפרק ג׳ (ט״ז — כ״ב) ורובם בפרק י״ח, אני משער, שמקומם הנכון פה, כי בפרק ג׳ הם הפסקה שאינה עולה יפה בהרצאת הנביא, והוא הדין לפרק י״ח, שגם הוא אינו מתחבר כראוי לדברים שלפניו ושלאחריו. לפי מה שראוי לשער מצא המסדר או אחד המעתיקים הקדמונים נוסחאות שונות ולא התיר לעצמו לבחור באחת ולגנוז את הנותרות, אך לא רצה גם לסדרן זו אצל זו.

אינן אלא סגנוניות וזמניות, כלומר פרי הרגשנות המיוחדת ורשמי צרכי הזמן המיוחדים לכל אחד מהם.

יד

מן הדברים שתקופת הנביאים האחרונים מצוינת בהם, הוא הריב עם נביאי השקר. במלכים ידובר על נביאי הבעל, אַך נביאי שקר בשם ה' לא יזכרו בכל הספר. גם על הנביא בית־האלי, אשר „כחש לו", לנביא הבא מיהודה, ואמר לו דברים בשם מלאַך ה', לא נאמר נביא שקר. על אַרבע מאות הנביאים, שאָמרו לאַחאָב: „עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך", נאמר שנתן ה' רוח שקר בפיהם, רק מיכהו בן ימלה באָמרו: „אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי" רומז על האפשרות להנבא בשם ה' על שקר. בימים שהיו הנביאים עושים נפלאות היו המעשים ההם מכריעים בין הנביאים. מי שהפליא לעשות מחבריו הוא היה הגדול והנאמן שבהם; יחד עם „אנשי אלהים" נכבדים, שכל מה שידברו בוא יבוא היו גם אנשי אלהים, שלא כל דבריהם התקיימו. הם לא נכבדו על העם ביותר ולא יכלו להתחרות עם הגדולים ולא העירו גם קנאָה על עצמם. כמובן היה חלוק גדול בין ספורי הנפלאות שנמסרו ברחוק מקום וזמן ובין הנפלאות בעצמן. אך לא מענינינו הוא פשר דבר האותות והמופתים, אולם מאָז הדלו נביאים לעשות מופתים והתחילו לוקחים נפשות בדברים נמרצים לבד, נמצאו גם חולקים עליהם בשם ה', אנשים בעלי דעות מדיניות אחרות, שגם הם היו מושכים לבבות במשא ובחזון. דברו גם הם אל העם בשם ה' על פי הרוח הדובר בהם. עמוס אינו מזכיר נביאי שקר בדבריו, ומדבר אמציה כהן בית־אל אליו (ז', י"ב, י"ג) נראה, שבימיו, או לפחות במקומו, לא נחלקו על עמוס בשם ה'. הנה הוא מתאונן בזעם, על כי צוו על הנביאים לאמר: „לא תנבאו". עם שוטני הנביאים הוא מתוכח ואומר: „כי לא יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים; אריה שאג מי לא יירא, ה' אלהים דבר מי לא ינבא?" אך נגד נביאים אין בדבריו מאומה: אות כי לא מצא כל עול בהם. אבל מסתבר יותר, שרק במקומו, בבית־אל, לא נמצא נביא חולק עליו, כאשר לא היה נביא אחר בלעדיו; שהרי הושע האומר: „וכשל גם נביא עמך לילה" מעיד בפירוש על מחלוקות בין נביאים בשם ה', והושע לא יכול להיות מאוחר ה בזה מעמוס. על כל פנים ברור הוא, שמימי הושע והלאָה היו מחלוקות כאלו הולכות ורבות, אלא שבראשונה לא נחשבו גם המקולקלים שבנביאים לנביאי שקר בזדון. מיכה קובל על העם שהוא בוחר בנביא מטיף לייז ושכר, ורומז בלשון בלתי ברורה, שנביא כזה מסוגל גם לשקר בשם ה', וממין זה היא קריאַת ישעיה: „ונביא מורה שקר הוא הזנב", גם ירמיהו מדבר במקומות אחדים על נביאים נסוגים אָחור מאחרי ה' בלי שים עליהם חטאת נבואַת שקר (ד', ט'; ה', י"ג) אַך ברוב תוכחותיו הוא קורא להם נביאי שקר בפירוש והושב אותם לבודים דברים מלבם בשם ה'. הוא ויחזקאל בן דורו

שופכים שניהם כאחד כל חמת רוחם על „האומרים נאום ה׳ וה׳ לא שלחם" ו„המבטיחים את העם בשם ה׳ על שקר".

התרבות אנשים חשודים על נבואת שקר בשם ה׳ בזדון או בשגגה, היתה מחלת מות לנבואה, או תחלת מיתתה הטבעית. נביא, שכל מי שאין דברי נבואותיו מהוורים בעיניו נכון להשדו ויכול גם להתנבא עליו — אם בשגגה אם בזדון — שהוא דובר שקר בשם ה׳, נביא כזה לא יוכל עוד להכבד כראוי בעיני העם ולהשפיע עליו. תקופת כורש והמלכים הראשונים שמלכו אחריו בפרס יכלה להיות עת התחזקות או תחיה לנבואה. תקוות גדולות יכלו לאחד בימים ההם את טובי העם — אני אומר יכלו, מאשר אין אנו יודעים באמת את מצב הרוחות בימים ההם — אך לאורך ימים לא יכלה עוד הנבואה להתקיים. בשעה שנאמרו או נכתבו הנבואות שבסוף ספר ישעיהו אפשר שכבר כתב אחד הנביאים בשם „ה׳ צבאות", כי יחד עם „שמות העצבים" יעביר ה׳ מן הארץ גם את הנביאים ואת רוח הטומאה (זכריה י״ג) „והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אביו ואמו יולדיו לא תחיה, כי שקר דברת בשם ה׳ ודקרוהו אביו ואמו יולדיו בהנבאו". זאת היתה קריאתה האחרונה של הנבואה הישראלית־היהודית האמתית; וזאת תהלתה, שהגידה בעצמה, שבאה עתה להסתלק. עטרת תפארת מיוהדה היא לנבואתנו: אחד מנושאי דגלה האחרונים עומד ומכריז עליה, שקרוב קצה ואין חפץ להאריך ימיה עוד.

בדיוק אי אפשר להגביל גם את זמן הסתלקות הנבואה; עזרא ונחמיה לא רק אינם מדברים בעצמם בשם ה׳, כי אם גם אינם פונים אל נביאים אחרים. בכל מה שהם עושים הם נשענים על המסורות הדתיות ועל בינתם והשקפותיהם הדתיות, אף־על־פי שעוד היו בימיהם נביאים. נחמיה מספר, כי שונאיו כתבו לו, ש„בגוים נשמע", שחורשי רעתו אומרים עליו, שהעמיד נביאים בירושלים לקרוא עליו לאמר מלך ביהודה, וכי נביא אחד דבר אליו בשם ה׳, „כי באים בלילה להרגו" ויעץ אותו להסגר בתוך ההיכל. מלשון הכתוב נראה, כי האיש ההוא „שמעיה בן דליה בן מהיטבאל" היה נביא מפורסם, אבל נחמיה לא שמע בקולו, על כי לא ישרה עצתו בעיניו, ומלבד זאת הכיר בו, כי „לא אלהים שלחו", כי שכור הוא, וטוביה וסנבלט שכרו אותו. נחמיה מספר, כי עוד נביאים שכורים וגם אשה נביאה בתוכם, נועדים שמה, היו מיראים אותו, ואנו למדים מכל זה, שהיו נביאים מצויים ביהודה בימיו, ובודאי היו בני המון העם מאמינים ונמלכים בהם, אבל הוא לא נמלך בנביא אפילו פעם אחת. טובי העם לא שאלו עוד בנביאים ולא שמו לב לעצותיהם ולאזהרותיהם, כי היה כל מתנבא נביא שקר בעיניהם.

לרגעה ההיסטורי של הסתלקות הנבואה יש לחשוב את עלית עזרא, ראשית הסתלקותה היתה בגולה, שם בבבל נחבא קולה ראשונה מפני עבודת הסופרים, ועזרא „הסופר המהיר", שהעלה עמו את העבודה הזאת מבבל, הכניסה תחת הנבואה גם ביהודה. בדברים הערוכים בשמו, בלשון מדבר בעדו, לא יזכר שם נביא כלל, וכל מעשיו מבוארים בכוונה לשם שמים, אך לא על פי קול משמים. ודברים אמורים לעם בשם ה׳ לא ימצאו בכל ספרי

הכתובים *). כי דניאל ואיוב, המוצאים חזון מה׳, אינם שלוחים להגיד לעם דבר בשמו, ובשאר ספרי הכתובים אין זכר לחזיונות כאלה.

ומצוינת ביחוד בדבר הזה היא מגלת אסתר. מחברה של המגלה הנפלאה הזאת (שבשום אופן אין להאמין, שכולה דברים שלא היו מעולם) רחוק כל כך מפמליא של מעלה, כל כך אין לו עסק בנסתרות, שאינו רוצה לבוא בסוד ה׳ גם בדרך השערה: הוא אינו מבקש ואינו מנסה לבאר על מה הביא ה׳ את היהודים בסכנה גדולה כזאת (כמעשה בעל הספר חשמונאים ב׳, ו׳, יד – כא), גם אינו מזכיר שם ה׳ כלל. ואפשר מאד שדוקא בשביל זה זכתה מגלת אסתר להתקבל בין ספרי הקודש, וספר חשמונאים א׳, שנאמר בו (ה׳, ס׳): „יען אשר לא שמעו לקול יהודה ואחיו ויבקשו לעשות נפלאות, והם לא היו מזרע האנשים, אשר בחר בהם ה׳ לתת בידם תשועה לעמו״, לא נתקבל: בספר מאוחר יכלו דברים כאלה להחשב לחוצפא כלפי שמיא, כי מי עמד „בסוד ה׳״? אמנם בעלי אגדה הרשו לעצמם לאמור דברים הרבה כאלה, וגם דרשו דרשות זרות ומשונות על ה׳; אבל אגדה לחוד וקבלת ספר בין כתבי הקודש לחוד. אין שתי אלה דומות זו לזו כלל וכלל, וגם זמניהן שונים זה מזה. מלבד זאת, יש לזכור, שגם האגדות היו מדברים שבעל פה, שימים רבים לא הותר להעלותם על ספר.

ט

כתשע מאות שנה נמשכו ימי הנבואה הישראלית־היהודית, והדברים שהגיעו אלינו על־אודותיה דלים הם בפרטים מדויקים, נחלקים לא במדה שוה לזמניה ומעטים בכלל לפי ערך ימיה הרבים. עם כל זה אנו מוצאים בהם ציונים דקים, אבל ברורים למדי, לפי דעתנו, לתקופותיה הראשיות, והן חמש תקופות אלה: ימי השופטים, ימי הממלכה המאוחדת או דורות שאול, דוד ושלמה, ימי הממלכה המחולקת עד ירבעם השני ועוזיהו, ימי אבירי הנביאים, המכונים „אחרונים״ וימי הבית השני עד אחרי דור נחמיה.

ימי השופטים הם ימי צמיחת הנבואה בצורתה הישראלית המיוחדת. בהם החלו „אנשי אלהים״, „רואים״ או „נביאים״ **) לעסוק בצרכי הצבור ולהורות את אחיהם ברוח המסורות שהיו בידיהם ובידי העם כולו מאבותיהם. הם הטיפו לבנין במות או מזבחות לאלהי ישראל, או להקרבת עולה וזבח בלי מזבח קבוע, ובלבד שיהי לאלהי האבות. אפשר ש„אנשי אלהים״ כאלה קדמו בזמן לבמות ולכהנים קבועים ישראליים, ואפשר שבקצת מקומות נבנו

---

*) על ספר יונה המוחזק למאוחר אומרים האיקסיגיסטים, שלפי תכנו היה ראוי לתתו בין הכתובים ולא בין הנביאים. על דעתי עדיין יש מקום לבעל דין לחלוק על חזקה זו שמחזיקים אותו למאוחר ביותר כמו שהעירותי למעלה. אך מה שנסדר בין הנביאים אינו מוכיח כלל שאינו מאוחר הרבה, כי על כן הוא מדבר אל אנשי נינוה תוכחות ומעוררם לתשובה בשם ה׳, דבר שאינו דוגמתו בכתובים, ובדין נקבע בין הנביאים.

**) אין בידינו ראיה נאמנה שהכנוי „נביא״ היה מאוחר בכל ארץ־ישראל ויהודה.

במות וגם נקבע כהנים קודם שנגלו „אנשי האלהים" ההם, ובאופן זה – הנחשב למסתבר – יצאו „אנשי האלהים" מקרב הכהנים, – אך ליצירת הנבואה המיוחדת שאנו עוסקים בה יש לחשוב את הופעת הנביאים מחוץ לכהונה, את הרגע ההיסטורי שנגלו בו מוכיחים ומזרזים דתיים ולאומיים שלא על מנת לקבל שום פרס, לאיזה מין שיהיה. הרגע הזה היה בתקופת השופטים באחד מימי הלחץ הקשים אם נקבל בכל פשוטם את דברי הכתוב „ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, היא שפטה את ישראל בעת ההיא", יש לנו בו יסוד מספיק לשער, שהיה אותו הרגע קודם לזמן ההוא, כי מקרב השופטים לא יצאו הנביאים הראשונים בשום אופן. השופט היה גבור מלחמה, ורק במקרה יכול להיות גם נביא. הנביאה יכלה להיות לשופטת ולא להפך.

תורת הנביאים הראשונים היתה קצרה ופשוטה. הם הזכירו, הזהירו, או זרזו את העם לעבוד את אלהי אבותיו, כלומר להקריב לו ולבטוח בו לבדו. אם צוו להסיר לגמרי את אלהי הנכר אין לדעת. החוקרים חושבים לדבר ברור, שלא הטיפו הנביאים לאחדות גמורה עד זמן מאוחר, אף־על־פי שאין כל ראיה לדבר: רעיון האחדות האלהית נולד בזמן קדום מאד במצרים, ועל כן לא יפלא כלל, אם מורי ישראל החזיקו בו גם הם בשנים קדמוניות. אך זה ברור, שתורה פרטית רחבה לא הורו הנביאים הראשונים. — בכלל אין פרטי דינים מרובים מדרכי הנבואה - וכן אין כל רמז לתורה מוסרית מיוחדת מימי השופטים, אף־על־פי שבודאי היו מורי העם מזהירים גם על אמת וצדק, כי אי אפשר לחיים צבוריים בלי יסודות מוסריים, אבל תורתם העיקרית היתה עבודת אלהי אבות.

האחרון לתקופה ההיא והראשון לתקופה שאחריה הוא שמואל הרמתי, שהיה שופט ונביא ובמקצת – או יותר ממקצת – גם כהן. הצטרפות שלשת התפקידים האלה באיש אחד היתה חזיון טבעי, שהרי קרוב היה הנביא בשאיפותיו ובמטרותיו לכהן ולשופט, ואף־על־פי־כן בטלה ממשלת השופטים, וחרבה נוב עיר הכהנים, ונראו קלקולים בדרכי הנביאים דוקא בימי שמואל, הגדול בלי כל ספק מכל השופטים והנביאים שהיו לפניו. כבר הכיר העם בעת ההיא נחיצות התחלקות התפקידים האלה ואולי הרגיש באותה שעה, שגם לנבואה בעצמה לא עליה היא גדולה חמרית זו, ועל כן בקש לו מלך, בלי שים לב לתורת נביאם ושופטם, בקראו עליהם: „וה' אלהיכם מלככם", כלומר על ידי כהניו ונביאיו.

מהתקופה הראשונה אין בידינו אלא רמזים דקים, ומהתקופה השניה הגיעו אלינו מעשיות בארבעה נביאים, והם: שמואל ונתן וגד ואחיה השילוני, וכל אחד מהם מעיר עליו תרעומות גם בלב הקורא התמים: זה מתאנה לשאול, זה מקורב לדוד ולשלמה יותר מהראוי, וזה צורר את בית דוד יותר מהראוי, ואחרי כל הטעמים והתירוצים שנמציא, לא נוכל לכחד, שאין אנו מדגישים במעשים האלה את האידיאל המוסרי הרצוי לנו באמת. ועל כרחנו עלינו להודות, שמה שאנו משערים על־אודות נביאי התקופה הראשונה גבוה ונשגב ממה שאנו מוצאים בנביאים הידועים לנו שבתקופה השניה.

בתקופה השלישית נתחלקה הנבואה יחד עם הממלכה ותהי לשני זרמים. נביאי אפרים, תלמידי אחיה השילוני הוסיפו ללכת בדרך אשר התוה הוא להם, ויהיו לריבולוציונירים בשם הדת, ויביאו מהפכה אחרי מהפכה בארצם; והרשימות ההיסטוריות הקצרות והמקוצרות שבספר המלכים מעידות בלשונן הפשוטה, שלא הועילו מאומה במהפכותיהן, כי ארצן היתה הולכת ודלה, ועם זה היה כל מלך חדש הולך בדרכיו הרעים של המלך הקודם לו. ונביאי יהודה מתלמידיו של נתן הנביא נואשו מן ההתקרבות היתרה לבית המלוכה וממילא גם מן ההתרפסות היתרה התלויה בה (קרוב לשער, שנדחו בשתי ידים עוד בימי שלמה, על כל פנים לא יכלו להכבד ולהתנשא ביהודה, מאשר לא יכלו לעזור למלכיהם בשעת דחקם במלחמותיהם על מלכי ישראל), אבל ירידה זו היתה עליה רוחנית גדולה עד אין חקר. כי משעת יצירת הנבואה הישראלית היהודית עד שעת הסתלקותה נבדל הנביא שלנו לטובה מכהנים ומנביאים אחרים לא בגדולתו ובכחו החומריים, כי אם להפך: בכחו החמרי הבלט הצד השוה שבינו וביניהם, רק בעמידתו מחוץ לכל שלטון, ובכלל זה גם מחוץ לכהונה, שגם היא שכרה בצדה, היה מסוגל להיות בעל צביון מיוחד ולהחזיק בעסקנות נבואית מיוחדת. בכחם זה, בהלישותם החמרית של נביאי יהודה, נשתכללה הנבואה שם והגיעה אל המדרגה שהתיצבה עליה „בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל". בימים ההם, כשירדו אליהו ואלישע תלמידי אחיה השילוני מעל הבמה, והנבואה נדמה באפרים, נשמע קולו האדיר של הנביא הבא מתקוע הציר היהודית בבית־אל „עיר הממלכה ומקדש המלך", על אפם ועל חמתם של אמציה הכהן וירבעם המלך המנצח. בימים שיהודה נשתעבדה לאפרים יותר מבראשונה, אחרי מגפת אמציה מלך יהודה לפני יואש מלך ישראל, הכניעה הנבואה היהודית את כהני אפרים ואת מלכיו יחד.

אבל הכנעה זו היתה רק רוחנית. נביאי התקופה הרביעית, אשר השפיעו עד אין חקר על הדורות הבאים, לא השפיעו הרבה בפועל בזמניהם. עד כמה גבהו דרכיהם מדרכי הקודמים להם מבואר היטב למעלה. הם היו אנשים אשר אין לפניהם בלתי אם שנאת רע ואהבת טוב, אנשים אשר הגידו למלכים פשעיהם, וכל אשר דבר רוח ה' בקרבם אותו שמרו לדבר, בלי כל שמץ משוא פנים ובלי שוב מפני כל, אנשים אשר אין למעלה מהם בעולם הנבואי; אך לבני דורותיהם לא יכלו להועיל הרבה, כי הוכרחו לחוות דעה בשאלות מדיניות קשות וחדות שאינן תלויות בדת ובמוסר. עמוס והושע יכלו, — לענין הלכה למעשה בנוגע המדיני של מלכות אפרים — אך לשפוך חמת רוחם על ההוה ולקרא: „נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל" על העתיד הקרוב; ולא טוב מזה היה גם מצב נביאי יהודה ברוב ימי התקופה שבין השבתת מלכות ישראל לגלות צדקיהו, וביחוד בימי ירמיה ויחזקאל. המצב הזה הביא לידי מחלוקת נביאים בשם ה', כי היה אפשר הרבה להימין ולהשמאיל בשאלת הזמן ההוא, והמחלוקות השפילו את כבוד הנבואה ויקרבו את קצה. אמנם מוסד נצחי לא יכלה הנבואה להיות בטבעה; אך כשם שהאדם נפטר מן

העולם על פי רוב לא מחמת תשישות הזקנה, העתידה לשים קץ לחייו בכל
אופן, כי אם מחמת חולי מקרי או נראה כמקרי, כך דרכם של חזיונות
היסטוריים להבטל על ידי מקרים חיצוניים למראה עין, וכך בטלה הנבואה שלנו
על ידי התרבות נביאי שקר (שבודאי היו בהם גם אנשים תמימים וטובים,
שלא נתכוונו לשקר, וגם אפשר מאד שמקצת דבריהם נעתקו ונאספו בקבוצות
ספרי הנביאים שבידינו), ויכולים אנו לחשוב את ימי ההתרבות הזאת, את
הימים, אשר הוצרך ירמיה לפרש פירוש שאינו מספיק במה „יודע הנביא,
אשר שלחו ה' באמת" (ירמיה כ"ח, ט') לראשית התקופה החמישית, תקופת
ה א ח ר ו נ י ם האמתיים, שהיא גם תקופת הסתלקות הנבואה.

תחלת ההסתלקות היתה בבבל. תשעת הפרקים האחרונים שביחזקאל,
שהמראות והתאורים הפרטיים מרובים בהם כל כך על התוכחות והביטוי
הנבואי הם כמין מעבר מן הספרות הנבואית אל הכתובים, אלא שבימי כורש
ודריוש חזרה ונתחדשה או נתחזקה הנבואה, אך לא לאורך ימים ולא בכחה
הקודם: הדלת הננעלת לא יכלה להפתח עוד לרוחה. רוב דברי הנביאים
שבתקופה ההיא – חוץ ממקצת פרקי ישעיה השני והלקו השני של זכריהו —
קרובים יותר בהרבה דברים לחלק הכתובים, וגם רשומי דרכי הפרושים
ניכרים בהם.

אבל גם האומר: תורת הפרושים ותורת הנביאים זרות זו לזו לגמרי,
אינו אלא טועה, אף־על־פי שטעות זו הלכה רווחת היא בין כל התיאולוגים
הנוצרים מן האדוקים באמונתם עד החפשים הקיצונים שבהם, ואף־על־פי
שרבים מחוקרי עמנו נגררים בזה אחרי אותם התיאולוגים החפשים, ושפינוזה
ראש וראשון להם. אמת הדבר שהנביאים (עד יחזקאל) לא באו לקבוע הלכות
חדשות, אבל עוד פחות מזה היו נכונים לבטל הלכות. כבר גמרו בעלי
התלמוד, ש„דברי תורה מדברי קבלה (ספרי הנביאים והכתובים) לא ילפינן",
ואין חולק על המסורת ש„עזרא ובית דינו" או „אנשי כנסת הגדולה" והבאים
אחריהם תקנו תקנות ועשו סייגים לתורה והמציאו „מדות" ודרכי אסמכתא שונים
שלא נודעו ולא עלו על לב בימי הנביאים, כדי לעשות חזוק לתקנות
ולסייגים ולמנהגי חסידות שקבל העם עליו, אך עם כל זה אין כאן אלא
שכלול והשלמה לחוקים ולמנהגים שנתקבלו והוקדשו בעיני העם מכבר ובעיני
הנביאים ביחוד, אף־על־פי שרובם או כולם היו מתורת הכהנים. כי, כמו
שבארנו היטב, לא התנגדו נביאי ישראל ויהודה מעולם לא לכהנים ולא
לתורתם, כי אם קנאו קנאת התורה והכהונה ויריבו להם עם הכהנים והעם
על „ש כ ח ם תורת אלהים" (הושע ד', ו'), „על ע ז ב ם את תורת ה' אשר נתן
לפניהם" (ירמיה ט', י"ב), ועל הכהנים ביחוד, על הפכם את הבית „אשר שכן
ה' את שמו עליו „למערת פריצים". גם הנטיה לעשות סייגים מורגשת
בתוכחות הנביאים: מה היא ההתנגדות הנמרצה לפסלים ולמסכות אם לא מין
סייג לתורה? הן לא פיטישיסטים היו בני ישראל ויהודה בימי המלכים הן לא
היו „אומרים לעץ אבי אתה" כפשוטו של דבר. הם לא חשבו ולא יכלו גם
להעלות על לב, שאיזה פסל עץ או אבן, מעשה ידי אדם, הוא בורא השמים
ונוטיהם. כל הסברות והטענות נגד הפסילים והמסכות, שאנו מוצאים גם

בהושע גם בישעיה השני, הרחוקים זה מזה כמאתים שנה, אינן מוכיחות מאומה בגופא דעובדא. „יוצרי פסל" ידעו בעצמם, כי „הוא חרש עשהו ולא אלהים הוא", ואף־על־פי־כן יכלו לנהוג בו כבוד לשם ה' אשר קראו עליו. הלא גם „ארון ברית ה'" לא נחשב למין אלהות בעצמו, ועם זה סופרו עליו נפלאות ונוראות (ש"א ו'; ש"ב ו') מסורת עתיקה היתה בידי הנביאים, – ונראה שמקורה מיהודה ולא מאפרים – שאין לעשות כל פסל וכל תמונה גם בכוונה רצויה לשם ה' אלהי ישראל, והיו מדקדקים ומחמירים בזה במדה שדקדקו הפרושים בכל שאר האיסורים. אפשר לחשוב לדבר ברור, שבראשונה לא נאסרו אלא פסלים לשם אלהים אחרים, אבל עוד בימי הנביאים פשט איסור זה גם על פסל ותמונה לשם ה', כשם שבראשונה היו אך הכהנים והנזירים נזהרים מאכול טומאה ואחרי כן קבלו כל היהודים זאת לחובה עליהם. מהספור על־אודות אם שמשון, שהוזהרה לבלתי אכול כל טומאה בשביל בנה העתיד להולד ולהיות נזיר מבטן, מוכח, כי בימי י צ י ר ת ה והתפתחותה של האגדה הזאת לא נחשב לבני עם הארץ לחובה להזהר מאכול כל טמא, ומדברי יחזקאל נראה, שגם הכהנים לא נזהרו מזה, שהרי הוא אומר: „כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו ה כ ה נ י ם" (מ"ד, ל"א); אבל יחד עם זה הוא אומר שם (מ"ד, כ"ג): „ואת עמי יורו (הכהנים) בין קודש לחול ובין טמא וטהור יודיעום". וכן הוא אומר בתוכחותיו, הקודמות לפרקיו האחרונים לא רק במקום כי־אם גם בזמן: „כהנים חמסו תורתי ויחללו קדשי, בין קודש לחול לא הבדילו ובין הטמא וטהור לא הודיעו ומשבתותי העלימו עיניהם" (כ"ב, כ"ו), משמע שעל פי חוקים נתונים מ כ ב ר היו הכהנים ח י י ב י ם להורות את ה ע ם להבדיל בין טמא לטהור, ונראה, שגם במאמר „ומשבתותי העלימו עיניהם" יכוון, שהיה להם להורות את ה ע ם להזהר מחלול שבת ולא הורו ולא הזהירו.

השערת רבים, שלא היו לנו תורות וחוקים כלל בימי הבית הראשון, כלומר, שכל חוקי תורתנו נוצרו בגולה אחרי החורבן, בטלה גם על פי הדבורים הקדומים המצויים בתורה: לא „עזרא ובית דינו" ולא אחד מתלמידי ירמיה ויחזקאל, וגם לא אחד מתלמידי הכהנים שהיו בימיהם היה כותב מעצמו: „את קרבני לחמי לאישי ריח נחוחי תשמרו להקריב לי במועדי" או „וירח ה' את ריח הניחוח" ועוד דברים כאלה, שלא יכלו להתקבל בימים ההם, אילו לא נקלטו בלשון המורים ובספרות הדתית מלפני ימים כבירים. וכן לא המציאו ולא קבלו בני הדורות האלה את השמות הטיכניים „עולה", „חטאת", „אשם" ו„מנחה", אילו לא ירדו עמהם מארץ־ישראל. קריאת ירמיה: „עולותיכם ספו על זבחיכם" וגם דברי הנביאים הקודמים לו על־אודות הקרבנות, מעידים בבירור, שהיו בימיהם חוקים קבועים ומפורסמים בעניני עולות וזבחים לה'. על פרסום חוקים כאלה מעיד גם עמוס באמרו בלעג מר, שאין אנו מבינים אותו על בוריו: „והביאו לבוקר זבחיכם, לשלושת ימים מעשרותיכם וקטר מחמץ תודה". אנחנו איננו יודעים את פשר הדגשת „לבוקר", „לשלושת ימים", „מחמץ", מאשר לא טרח הנביא לפרש דבריו מרוב

פרסומם, אבל ברור הדבר שהוא מדבר בעניני קרבנות לה', שלא היו רצויים בעיניו, אם מצד עצמם, אם — מה שמסתבר יותר — מפני חטאות בית־אל והגלגל.

כללו של דבר, „עזרא ובית דינו" ,או אנשי כנסת הגדולה והחסידים והפרושים והתנאים והאמוראים הם תלמידים מובהקים לנביאים, הם בהלכותיהם ובאגדותיהם — הסותרות לכאורה אלה את אלה בדברים רבים כל כך, כשם שדברי הנביאים הפיוטיים נראים כסותרים את דבריהם הפרוזיים שבתורה הכתובה – הרחיבו, העמיקו או הרחיקו ללכת בדרך ההוא, אך לא סרו ממנו בעיקרם של דברים עד היום הזה; מה שאין כן לא בצדוקים, שהיו כרוכים יותר מהראוי אחרי התורה הכתובה, ולא באיסיים הנזירים, שאהבת החיים השלמים הנטועה בקרב האדם היתה ראשית חטאת בעיניהם, וכל חמרי התורה שבכתב והתורה שבעל פה יחד לא מלאו ספקם, ואין צורך לאמור, שלא ב„אנשי האלהים" החדשים, תלמידי האיסיים, שאחרו להגלות בקרב היהודים מקצה מאות שנים אחרי הסתלקות הנבואה.

כי, משנסתלקה הנבואה, אין מקום בישראל עוד לא ל„מלאכי אלהים" ולא ל„אנשי אלהים". תקופת עליה וירידה בסולם שראשו מגיע השמימה, עברה לבלי שוב אלינו עוד מימי עזרא ונחמיה, ומן העת ההיא אין רוב צבורנו יכול לקבל ציר שלוח ממרום אל הארץ הנתונה לבני־אדם, ומכל־שכן בזמן שקוראים לציר ההוא „אלהים". או „בן־אלהים", מה שלא היה מוכשר להתקבל בישראל עוד בימי השופטים. בדבר הזה נתבגרנו לפני אלפים ושלש מאות שנה, יותר מכל עמי הארץ וקודם להם הרבה נתבגרנו לענין זה. וזאת תשובה נכונה על שאלות הרבה, אף־על־פי שאין דעת פילוסופים דתיים נוחה הימנה.

י. ח. טביוב

תלמודה של בבל ותלמודה של ארץ־ישראל

הצדקה שעשה הקב"ה לישראל, שפזרם לבין האומות, צדקה שהצילה ממות, מכליון מוחלט, את האומה הישראלית, - היא היא שגרמה בכל־זאת, כי עם ישראל, עם ה י ח ו ד נהפך לעם ה ש נ י ו ת. יש לנו הרבה מיני שניות, תולדות הגלות והפזור, שאינן נאות לנו ואינן נעימות לנו, כגון: שניות הלשון, שניות הרבנות ועוד. רק על שניות אחת, שגם היא תולדה של צדקת־פזרונו, אין לנו להצטער ולהתרעם, – זו שניות ה ת ל מ ו ד. כידוע, יש לנו שני תלמודים: תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי. האחד הוא קובץ ההויות והפלפולים והביאורים והפירושים לדברי המשנה והברייתות ולשאר מקורות התורה שבעל־פה -- כפי שנלמדו בישיבות של בבל. והשני הוא ג"כ קובץ המשא־ומתן במקורות התורה שבע"פ, כפי שנלמדו בישיבות של ארץ־ישראל וכאן אני מודיע תכף, כי במאמרי זה אדבר רק על חלק ה ה ל כ ה שבשני התלמודים, ובחלק האגדות לא אגע הפעם כלל. והנה בטוח אני, כי בין הקוראים אין אף אחד, ש ל א למד את התלמוד הבבלי, אם מעט ואם הרבה, אבל אינני בטוח כלל, שבין קהל קוראי יש הרבה שלמדו את התלמוד הירושלמי, ולא עוד אלא שאני מספק, אם יש ביניהם הרבה, ש ר א ו אותו בעיניהם. אני דן גזרה שוה מעצמי: אודה ולא אבוש, כי עד שנת השלשים לימי חיי לא זכיתי לראות את הירושלמי, – אעפ"י שהייתי מצוי מאד אצל ספרים ואעפ"י שהספרות התלמודית היתה משוש־עסקי כל ימי נעורי ובחרותי. ואולם זאת נחמתנו, כי זוהי צרת רבים. גדולים וטובים ממנו לא ראו את התלמוד הירושלמי. הוא היה תמיד יקר המציאות מאד: לא רק לפני המצאת מלאכת הדפוס, אלא גם לאחר־כן. הרי לכם רשימה ביבליוגרפית קטנה, אבל רבת הענין: למן העת שהתחילו להדפיס ספרים עברים עד שנת תרכ"ו, היינו

במשך זמן של ארבע מאות שנה בקירוב, נדפס התלמוד הירושלמי בשלמותו רק שתי פעמים: הפעם הראשונה בויניציה, בשנת רס"ג, והפעם השני בקראקא, בשנת שס"ט — כלומר, בהפסקה של יותר ממאה שנה! ומשנת שס"ט עד תרכ"ו, היינו במשך מאתים וששים שנה, לא הדפיסו שוב את הירושלמי בשלמותו, אלא מסכתות נפרדות, או איזו סדרים ממנו (רק בשנת תרכ"ו־תרכ"ז יצא הירושלמי בשלמותו בשני דפוסים בבת־אחת: בקראטאשין ובז'יטומיר). ובכן באותן ארבע מאות השנים, שבהן עלה למוד התורה שבע"פ למעלה ראש בכל תפוצות ישראל; באותה התקופה הארוכה, אשר בה נדפס התלמוד הבבלי ממש פעמים אין מספר, מפני רבוי הקופצים עליו, מפני רבוי הדרישה, באותה עת גופא לא היה דורש ומבקש את הירושלמי. שהרי המיעוט המפתיע של הדפסתו הוא ראיה ברורה למיעוט הדרישה מצד הקהל; זה אות, שהלומדים הזניחו אותו לגמרי, כי הרבנים וראשי הישיבות והתלמידים והבחורים וסתם בעלי־בתים לא עסקו בו כלל. ובאמת, כל הרגיל בספרות הרבנית של המאות האחרונות יראה ויוכח, כי גדולי הגאונים שבאשכנז ובפולין אינם מזכירים בספריהם את הירושלמי כמעט כלל, וכשהם מביאים איזה מאמר ממנו, הרי זה על־פי־רוב ציטאטה מ„כלי שני": מתוך ספריהם של הראשונים, ביחוד מתוך ספרי חכמי ספרד (שהם אמנם היו שוקדים הרבה על למוד הירושלמי). וכמו שאמרים בהלצה על החסידים, שהם מביאים פסוק מן ה„לקוטי תורה" או מן ה„תניא", כך אפשר לומר על גאוני אשכנז ופולניה, שהם מביאים ירושלמי מן הרמב"ן או מן הרשב"א.

וכאן מתעוררת השאלה: איך היה כדבר הזה? היסח־דעת כזה לגבי התלמוד הירושלמי מה היא סבתו? הלא ארץ־ישראל היתה תמיד אהובה ויקרה וקדושה ליהודי הגולה, ואיך הזניחו כל־כך את תלמודה של ארץ־ישראל? והלא אותה ארץ־ישראל היתה ערש מולדתה של תורה שבע"פ: המשנה, התוספתא, מכלתא, ספרא וספרי, כל אלה ממקום קדוש זה יהלכון, כי התנאים למדו ולמדו את תורתם רק בארץ־ישראל, — ומדוע הוזל והוקל כל־כך ערך הגמרא הירושלמית, זו תורתם של אמוראי ארץ־ישראל? מדוע שמו חכמי התורה, ביחוד בדורות מאוחרים, את כל מעינם רק בתלמוד בבלי, ולתלמוד הירושלמי לא שמו לב כלל?

כדי למצוא תשובה לשאלה החמורה הזאת, נסקור־נא בסקירה קצרה את טיבם ותכונתם של שני התלמודים, ונשתדל למצוא את ההבדלים העיקריים שביניהם, בנוגע לצורה, לחומר ולסדור.

קודם כל – קצת סטאטיסטיקה, אם הורשה לומר כך. המשנה, כידוע, נחלקה לששה סדרים; ואולם תלמוד בבלי יש לנו רק לארבעה סדרים: מועד, נשים, נזיקין, קדשים, ומלבד זה למס' ברכות מסדר זרעים ולמס' נדה מסדר טהרות. ותלמוד ירושלמי יש לנו ג"כ לארבעה סדרים: זרעים, מועד, נשים, נזיקין, ופרקים אחדים ממס' נדה. אנחנו רואים אפוא, כי במקום סדר

קדשים שבבבלי, יש לנו סדר זרעים בירושלמי; ולעומת זה אין שום גמרא ירושלמית לסדר קדשים, ואף לא למס' חולין הנהוצה מאד להוראה. והנה יש מחלוקת בין החוקרים: אם באמת לא עסקו ולא שקלו וטרו אמוראי א"י ואמוראי בבל אלא באותם ארבעה סדרי משנה, או כי באמת למדו ופירשו והתפלפלו בכל ששת הסדרים, אלא שמפני סבות שונות השמיטו המסדרים האחרונים של תלמוד בבלי את הגמרא שלסדרי זרעים וטהרות, והמסדרים של תלמוד ירושלמי – את הגמרא שלסדרי קדשים וטהרות. זוהי שאלה קשה, שהתחבטו והתנגחו בה כמה חכמים גדולים, ועדיין היא מחוסרת תשובה מכרעת. הדעת נותנת, לכאורה, שצדקו דוקא אותם החוקרים החדשים, המחליטים, שגם תלמוד בבלי וגם תלמוד ירושלמי היה בתחלה, כלומר בשעת הסדור האחרון, גמרא שלמה לכל ששת הסדרים. וכמדומה לי, כי כל מי שעוסק בתלמוד לא באמונה כלומר, שאיננו סומך על המקובל באומה מפי הקדמונים, אלא שהוא נשען על בינתו ועל עיניו הפקוחות, מוכרח לבוא, בדרך למודו, לידי הכרה זו. אך זה איננו עתה מעניני. ואולם בטרם אעזוב את הידיעות הסטאטיסטיות הללו, הריני מחויב להעיר הערה אחת, ג"כ סטאטיסטית, שממנה יגלה תיכף ההבדל העצום שבין שני התלמודים, המסכתות, שיש לנו בתלמוד בבלי, כולן שלמות, – כלומר: בשום מסכתא אין חסרון גלוי, לכל משנה יש גמרא בשעור הראוי להנתן לה. לא כן בתלמוד ירושלמי: אנחנו מוצאים בו מסכתות קטועות, כלומר שאין להן גמרא לפרקים האחרונים; ואפילו במסכתות השלמות – כלומר אלו. שיש בהן גמרא לכל המשנות — הגמרא היא מעטה ודלה כל־כך, עד שאפילו בסקירה שטחית נרגיש תיכף שיש כאן חסרונות ולקוים. די להזכיר, כי שלש הבבות דנזיקין: בבא־קמא, בבא־מציעא ובבא־בתרא, שבתלמוד בבלי הן מכילות כארבע מאות ועשרים דפים, אין להן גמרא ירושלמית אלא שמונים ושמונה דפים בסך־הכל, ומס' ב"ב, שהיא היותר גדולה בכמות בתלמוד בבלי — קע"ו דפים – אינה מכלת בתלמוד ירושלמי אלא כ"ו דפים!

הסימנים החיצוניים הללו לבדם מספיקים להוכיח לנו את תכונתו הפרגמנטית של הירושלמי. אין זה דבר שלם, אלא שברי־כלי. שברים, קטעים, קרעים, שרידים, אותיות פורחות, דבורים מרוסקים – זו היא צורתו החיצונה של הירושלמי, וכן הוא גם תכונתו הפנימית, כאשר נראה להלן. בקיצור, הירושלמי עושה בחיצוניותו לבדה רושם של ארמון הרוס, של בנין ענקי, שהפרוץ מרובה בו על העומד, – כמעט שנוכל לומר: חורבה ענקית. תחת אשר התלמוד הבבלי עושה כבר בחיצוניותו רושם של בנין אדיר, הוצק ממסד עד הטפחות.

ההבדל החיצוני הזה שבין שני התלמודים, יראה גם לעיני האיש המדפדף בהם, המהפך את הדפים בלי שום עיון. ואולם מי שמעיין קצת בהם, גם אם הוא קורא רק קריאה שטחית, יגלה תיכף גם את ההבדל העצום בלשונם וסגנונם של שני התלמודים. הגמרא הבבלית כתובה, בידוע, בשפה בלולה: מקצתה עברית חדשה, כלומר: הלשון העברית של המשנה

והתוספתא והברייתות, ומקצתה דיאליקט ארמי של יהודי בבל, דיאליקט הקרוב מאד לעברית, ואשר כל היודע עברית יוכל להבין אותו בלי יגיעה יתרה. והגמרא הירושלמית כתובה גם היא בעירוב־לשונות כזה; אבל הדיאליקט הארמי שלה, כלומר: של יהודי ארץ־ישראל, קרוב יותר ללשון הסורית, מעורב בהמון מלים יוניות משובשות, ורחוק הרבה מן הלשון העברית, עד כי גם מי שבקי היטב בלשונו של תלמוד בבלי, לא ימצא את ידיו ואת רגליו בירושלמי. ונוסף על זה היו כמעט כל אמוראי ארץ־ישראל מבני הגליל (בטבריה היתה הישיבה הראשית, ושם גם נסדר הירושלמי), ואנשי הגליל היו מפורסמים לגנאי בחתוך־דבורם הגרוע ובמבטאם המקולקל ואותו המבטא המקולקל נמסר לנו בכתב בירושלמי. בתלמוד בבלי מסופר בגנותם של בני הגליל, שלא הקפידו על לשונם, ובמס׳ עירובין יש אניקדוטות יפות בענין זה ואחת מהן אביא לדוגמא:

„האי בר גלילאה מהוה קאזיל ואמר להו: אמר למאן, אמר למאן? אמרו ליה: גלילאה שוטה, חמר למירכב או חמר (יין) למשתי? עמר (צמר) למילבש או אמר לאתכסאה (איל לשחוט)?"

הרי שבני הגליל היו מחליפים אותיות אהח״ע, וכן לא הבדילו במבטאם בין אותיות בומ״פ. ומלבד כל זה היו מבליעים איזו אותיות שבראש המלים; למשל, במקום „אמר" נמצא עפ״י רוב בירושלמי „מר", ובמקום „דאמר" – דמר. וכן השם „אלעזר" היה בפיהם „לעזר", בלי א׳ בראש, וכן הוא תמיד בירושלמי; והשם הפרטי „אבא" (רב אבא) מובא בירושלמי תמיד בלי אל״ף בראש, ר׳ בא, ומתוך שהבי״ת היא ממוצא אחד עם הוי״ו, לפיכך יבא שמו של אותו האמורא גם בצורה כזו: ר׳ וא, ר׳ ווא. וכן הם מחליפים ס׳ בצ׳ ול׳ בנ׳ או בר׳; ועוד זלזולי מבטא לאין מספר. וחוץ מזה יש לו להירושלמי עוד מנהג יפה, לחבר ולכווץ שלש מלים למלה אחת. למשל: המלה „דלכן". פירושה „דאי לא כן". הרכבות של שתי מלים נמצאות גם בבבלי (וגם במקרא ובמשנה), אבל התכווצות של שלש מלים, ובאופן שקשה למצוא את הפרדתן, זוהי המצאתו הפרטית של הירושלמי. בקיצור, בנוגע לקלקול הלשון בכל הבחינות יכול הירושלמי להתחרות אפילו עם יהודי זאַמוט, שהפליאו לעשות כל־כך בהמצאות צורות משונות לז׳רגון האשכנזי המדובר בפיהם; כגון: ח׳ייס? (איך ווייס?), ח׳לעסען (איך ועל עסען). –

אך אם קשה ומקולקלת לשונו של הירושלמי, הנה איום ונורא שבעתים סגנונו, כלומר: חבור המלים למאמר. בנוגע לסגנון יתרון לתלמוד הבבלי מן הירושלמי ממש כיתרון האור מן החושך, בלי שום מליצה. כי סגנונו של הבבלי מאיר ובהיר ומסביר, וסגנונו של הירושלמי אָפל ומטושטש ומבולבל. רחמנות היא, פשוט, לראות את עמלם וצערם של מפרשי הירושלמי, כשהם מתאמצים להכניס קצת אור בבית האפל הזה ולמצוא את הכונה של הדבורים המקוטעים והמגומגמים. כי הקיצור הקטוע זהו תכונתו של הסגנון הירושלמי: עפ״י רוב אין כאן דבור אלא

גמגום; ולא גמגום של ילד חי ופזיז ורותח, שרעיונותיו יוצאים מפיו דחופים ומבוהלים, בטרם ימצא באוצר־מליו הדל את הדבורים הנאותים להם; — לא, זה גמגום של זקן חלש, חולני, המדבר בכבדות בעצלתים, בלי חמדה, ומתנמנם בין מלה למלה – ויש שהוא מתנמנם באמצע, ואינו גומר כלל מה שהתחיל. וסגנון הירושלמי מגומגם, לא מפאת קצורו. סגנון קצר, כשהוא מדויק, הריהו מובן על־נקלה, והוא עושה לנו נחת־רוח, תענוג איסתיטי. כמו, למשל, סגנון המשנה, הנפלא בקצורו המדויק, וגם – עפ״י רוב — סגנון הגמרא הבבלית. אבל כדי שיהא הסגנון הקצר מדויק ומובן, צריך בעל אותו הסגנון להיות בעל־סגנון ואומן גדול בהגדרה, בדיפיניציה; כלומר: שיתפוש בשכלו או בהרגשתו את נקודת־הכובד של הענין, את המרכז, שממנו יוצאים הסעיפים והפרטים, ואז ימצא או ימציא את המלה המסוגלה ביותר להסביר ולהגדיר אותה נקודת המרכז. למשל, בפתגם המשפטי „המוציא מחברו עליו הראיה", או „אם היציאה יתרה על השבח", או „יצא שכרו בהפסדו" (ולהפך), — בכל אלה אנו רואים את אומנות ההגדרה, את המעוט המחזיק את המרובה. וכח־הסברה כזה ואומנות־הגדרה כזו חסרים במימרות של הירושלמי, בין שהוא מדבר בסגנון קצר, בין שהוא מדבר בסגנון ארוך, תחת אשר הגמרא שלנו (כמו שקוראים הקדמונים לתלמוד בבלי) מצטיינת באומנות ההגדרה, — כאשר יוכל כל איש להוכח על־נקלה, בהשוותו את המימרות המשותפות לשני התלמודים.

בדרך כלל נוכל לאמר, כי סגנון הירושלמי הוא סגנון של רמזים והידות, חידות שגם השכל היותר חריף לא יוכל לפתרן, יען שהן מעין חידתו של שמשון, הרומזת על עובדה הידועה רק לבעל החידה לבדו. למשל, יש שהירושלמי מביא רישא של משנה או ברייתא, ומקשה ממנה קושיה או מביא ממנה ראיה, והקורא עומד נבוך ותמה, שהרי מאותם דברי המשנה אין שום קושיא ואין שום סיוע, — עד אשר יחמול עליו אחד המפרשים ויפתור לו את החידה, שהירושלמי רומז כאן לא על רישא של המשנה והברייתא שהובא שם, אלא על הסיפא, שלא הובא. מילא, מנהג משונה כזה, אעפ״י שאינו מנהג של דייקנים, אפשר בכ״ז ללמד עליו קצת זכות: אפשר לומר, שנשמטה כאן מלת וכו׳, או שמסדרי הירושלמי התעצלו לכתוב מלת וכו׳: הם יוצאים ידי חובתם בהזכרת הרישא, והקורא מחויב להעלות בזכרונו גם את הסיפא. ואולם יש שהירושלמי מעמיד את חריפותו ובקיאותו של הקורא בנסיון יותר קשה מזה: הוא נותן לפניו את הסיפא של משנה או ברייתא, ומקשה ממנה קושיא או מביא ממנה ראיה, ובאמת הוא מתכוין רק אל הרישא, שאיננו מזכיר כלל. ועתה, מי חכם ויבין זאת? —

ואולם החסרון היותר גדול שבצורת הירושלמי, כלומר: באופן הצעת הדברים, - זה לקוי הטרמינולוגיה שלו. הטרמינולוגיה, כלומר,

המבטאים הקבועים המסמנים למפרע את אופיו של המאמר, אם הוא קושיא או תירוץ, סיועא או סתירה, ובכלל כל הטרמינים הקבועים להצעת הענין והנותנים נשמת חיים בכל משא־ומתן תלמודי, — בטרמינולוגיה זו עשירה עד מאד הגמרא הבבלית. הטרמינולוגיה הציורית הגוונונית, המחודדה והמבליטה, זהו המאמר שבתלמוד הבבלי, זה חנו ויפיו, זהו הקסם המיוחד, שבו הוא מושך את לב הגדולים והקטנים, אפילו אם עצם הענין המשובץ במסגרת המבריקה של טרמינולוגיה זו אינו עשוי כלל ללבב את הלומד בכל המבטאים הקבועים הללו, שכולם בלשון ארמית, יש איזה ציור מליצי או דרסטי: כמו הטרמינים שלפני הקושיא „מתקיף לה ר' פלוני", „ורמינהו" — כולם מעוררים בדמיוננו איזה ציור בולט בה„מתקיף" (מלשון ת ק ף, אחז, התחזק) אנו רואים, איך האמורא משתער ומתנפל על חברו בקושיות. ב„ורמינהו" מלשון „רמה בים", השלך) אנו מציירים לנו, שהמקשן מעליך שתי מימרות זו על זו, כדי להראות את הסתירה שביניהן; ביחוד דרסטי הציור הזה כשהוא מקשה מדברי אמורא במקום אחד על דבריו בעצמו במקום אחר: „ורמי דרב פפא אדרב פפא", הוא משליך את דברי רב פפא על דברי ר"פ בעצמו. וכן גם יתר טרמיני הקושיא: „תא שמע", „בשלמא", „אי אמרת בשלמא", „התינח — אלא – מאי איכא למימר?", ועוד הרבה, – כולם נותנים מקום לדמיון להתגדר בם, למצוא בהם איזה ציור. וכן גם בטרמינים של התירוץ על הקושיא; למשל, הטרמין הקבוע של התשובה המרגיעה: „אמר לך ר' פלוני", כלומר, אתה המקשן הרתחן, שהקשית על דבריו של ר' פלוני בהתרגשות עצומה כל כך — השקט והרגע, כי ר' פלוני יכול להסיר מעליו את הקושיא באופן כזה וכזה. או הטרמינים של תשובת־הבטול, כשהמתרץ מוכיח, שאין כל דמיון בין שני הענינים המוקשים: „מי דמי!" או „הכי השתא!" או „כלפי לייא" ועוד. או הטרמינים של התשובה הבאה בצורת קושיא חוזרת על המקשן (כמנהג היהודים לענות בשאלה על שאלה): „ולטעמיך?" או „ותסברא?" – ובכלל, מאות הטרמינים השונים, הציוריים והמחודדים להצעת כל ענין וענין שבמשא־ומתן התלמודי; כל אותה הטרמינולוגיה, מלבד שהיא העזרה היותר בטוחה להבנת דברי הגמרא, מלבד שהיא מגדל־המאור למפליגים בים־התלמוד, הרי היא גוללת לנגד עינינו תמונה חיה ורבת הצבעים, מאותו בית־המדרש הקדמון, בשעת מלחמתה של תורה, בשעה שאמוראי בבל מחדדים זה את זה בהלכה. ע"י הטרמינולוגיה נעשית הגמרא הבבלית מלאה חיים שוקקים, תנועה פזיזה והתרגשות עצומה. ע"י הטרמינולוגיה היחידה במינה, נצבים האמוראים כמו חיים לנגד עינינו, אנחנו רואים אותם כמו שהם, בשעת וכוחיהם, עם כל תנועת ידיהם ורגליהם וזעזועי רשמי פניהם והתרוצצות מבטי עיניהם. אנחנו רואים, איך האמורא המתרץ, המופרך, אוחז בכפתור בגדו של חברו המקשן, ולא ירפה ממנו, עד אשר יעקור את הקושיא מלבו ואת הכפתור מבגדו.

זה כחה של הטרמינולוגיה בגמרא דילן, בתלמוד בבלי. ואולם בגמרא דבני מערבא, בתלמוד הירושלמי, אין כמעט כל ז כ ר לטרמינולוגיה. יש בירושלמי כחצי־תריסר טרמינים, יבשים וקלושים, וגם הם אינם קבועים. ברובא דרובא באים גם הקושיא גם התירוץ בלי שום סימני הצעה; ויש סוגיות שלמות בירושלמי, עם שקלא וטריא ארוכה ומסובכה, בלי שום דבק־של־טרמינולוגיה, המחבר את הדברים: מימרא באה אחרי מימרא, ואינך יודע, איה קושיא ואיה תירוץ, איה ראיה ואיה סתירה; אינך יודע, איזה דבור הוא בניחותא ואיזה בתמיה. בקיצור, הנך מגשש באפלה בתוך לבירינט. לכן קשה הבנת סוגיא בירושלמי יותר מקריעת ים סוף: כי בקריעת ים סוף קם רק שטן א ח ד, עוזא שר של מצרים, ובירושלמי קמים לנו הרבה שטנים ומפריעים: הלשון המשונה, הסגנון הקטוע וחוסר כל טרמינולוגיה. ואם ההבנה קשה, וחיים ותנועה ורגש אין — כי באין טרמינולוגיה ציורית ומגוונה, פנה זיוה, פנה הודה, פנה לבובה של השקלא וטריא, — היפלא אפוא כי תמיד נתנו הלומדים את היתרון לתלמוד בבלי מתלמוד הירושלמי? —

והנה עד כה תארתי בקוים מקיפים את צ ו ר ת ם של שני התלמודים, את כל אותם הדברים החיצוניים (לשון, סגנון, טרמינולוגיה), שהם רק מסגרת להתוך, קלפה להגרעין; וכבר הגיע זמן להסתכל לפני ולפנים, בחומר, בתוכן. ואמנם כבר הקדמתי מראש, ששני התלמודים עוסקים בעיקרם בביאורם ובירורם ופירושם של המשנה והברייתות ושאר המקורות של תורה שבע״פ, וגם בחדושי הלכות של האמוראים, — בקיצור, מה שקיראים פ ל פ ו ל א ד א ו ר י י ת א. ואולם יש הבדל גדול בין ההויות והפלפולים של חכמי בבל ובין אותם של חכמי א״י. בבבל אהבו את הפלפול החריף. אמוראי בבל, וביחוד בדורות האחרונים, מימי אביי ורבא והלאה, היו ממש עוקרי הרים בפלפולם. על־כן מלא התלמוד הבבלי פלפולים עמוקים — ועקומים; כי ברוב פלפול לא יחדל פשע נגד ההגיון והשכל הפשוט. ואולם אין כונתי בזה, שהפלפול הבבלי הוא ב כ ל ל אי הגיוני; אדרבא, ברובו הוא מיוסד על דיוקים הגיוניים; אלא מתוך שהוא מרבה בקושיות ובתירוצים, ובקושיא על תירוץ, ובתירוץ על קושיא שעל תירוץ, עד לאין סוף, מתוך ההתעמקות היתרה הזאת הוא בא לפעמים סוף־סוף לידי מסקנות, שאין השכל הפשוט מודה בהן.

לא כן התלמוד הירושלמי. אמוראי ארץ־ישראל, וביחוד בדורות האחרונים סמוך לחתימת הירושלמי, היו בורחים מפלפולים עמוקים — וכמעט שאפשר לאמר: הם היו יראים להוגיע את מוחם יותר מדי. עפ״י רוב אנחנו מוצאים בירושלמי קושיא אחת ותירוץ אחד — וחסל. גם בענין זה אנחנו רואים את תכונתו ה פ ר ג מ ט י ת של הירושלמי: יש שהוא מקשה קושיא ואינו מתרץ כלום, בעת שהבבלי מתרץ אותה הקושיא בכמה תירוצים, וכולם נכוחים וישרים. וכמו כן רוב האיבעיות שבירושלמי נשארות בלי פתרון, תחת אשר בבבלי יש רק מעט איבעיות דלא איפשיטו, שעליהן נאמר „תיקו". (אגב אעיר, שבירושלמי אין המבטא „תיקו", ועפ״י רוב חסר בראש האיבעיא

הטרמין „בעי" או „איבעיא", והאיבעיות באות זו אחר זו בלי הטרמינים בראשן ובסופן וגם בלי מלת „מהו", עד שאין לדעת, פשוט, מה הוא סח).

ואולם כל האומר, שהירושלמי בחר תמיד בדרך ההגיון והשכל הפשוט – אינו אלא טועה. יש בירושלמי קושיות משונות ותירוצים דחוקים, שאין דוגמתם בבבלי, וגם שאלות ואיבעיות הרחוקות מן המציאות הרבה יותר מזו של ר׳ ירמיה, שבשבילה „אפקוהו מבי מדרשא" בבבל. כשאני לעצמי, אני רואה במעוט הפלפול של הירושלמי יותר שטחיות מפשטות. הירושלמי מפחד לרדת לעומק הענין ולברר אותו מכל צדדיו. ולכן, כמו שהבבלי גודש את הסאה יתר מדי בדיוקיו הנקרנים, כך הירושלמי מוחק את הסאה יתר מדי. ועוד זאת, כי הבבלי, מפני שהוא בנין שלם, מוצק אחד, כאשר אמרתי בראשונה, לפיכך הוא גם ק ו נ ס י ק ו ו נ ט י בדרכי־למודו ופלפולו; מכיון ששם לו לחוק לדקדק ולנקר ולחטט בדרכי המשניות בהעמקה יתרה, הריהו שומר את מנהגו זה בכל מקום. הוא אינו זז משום משנה, עד שהוא מברר אותה בפרטיות ועד שהוא מישר את כל ההדורים, שהוא מוצא בה. אבל הירושלמי, מפני תכונתו הפרגמנטית, הוא גם אי־קונסקוונטי בנידון זה: פעם הוא מדקדק עם המשנה כחוט השערה, הוא מתקן ומגיה אותה במקום שאפילו הבבלי אינו מוצא בה כל מגרעת – כי באמת היא ברורה ונכונה מאד; ופעמים רבות עובר הירושלמי בשתיקה מוחלטת על משנה, שהיא באמת כולה מוקשה, ושהבבלי מתיגע הרבה לפתרה ולישבה. עובדה זו הביאה אמנם את מקצת ההוקרים החדשים לידי החלטה, שלאמוראי א"י היו נוסחאות אחרות במשנה, משונות מאותן של אמוראי בבל. אבל גם בהחלטה זו לא יונח לנו תמיד; שהרי אותן המשניות המוקשות, שהירושלמי עובר עליהן בשתיקה, מובאות בסוגיות אחרות בירושלמי שלא במקומן כנוסחת הבבלי.

יש אומרים, כי לפיכך מסתפק הירושלמי במועט, בהויות קצרות ובפלפול קל, מפני שהוא רוצה רק להורות הלכה למעשה. ואולם אותם האומרים כן, לא למדו, כפי הנראה, את שני התלמודים ב ע י ו ן, אלא דפדפו בהם בסקירה שטחית. אדרבא, כל המעיין היטב בשני התלמודים ימצא, כי למרות הפלפולים הארוכים שבתלמוד בבלי, הוא בא סוף־סוף לידי מסקנת ההלכה, ועפ"י רוב באים כל הקושיות והתירוצים רק כדי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, תחת אשר הירושלמי, מפני קצור פלפוליו, קשה לדעת איך היא דעתו להלכה. למשל, כשהירושלמי מביא אחרי המשנה איזו ברייתא ה ס ו ת ר ת את ההלכה שבמשנה, ואינו מקשה כלום – איך נדע אפוא, אם הלכה כמשנה או כברייתא? הנה מתוך המון הדוגמאות בנידון זה דוגמא קטנה אחת. בפרק המניח, במס׳ בבא קמא, יש משנה כזו: שנים היו מהלכין ברשות הרבים, אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצים, והזיקו זה את זה, פטור (במשנה בתלמוד בבלי נאמר „שניהם פטורין", וזה, כמובן, מדויק יותר). ועל

ה באה בירושלמי גמרא קצרה בת שתי שורות, וזו לשונה: „יוסי הבבלי אומר, היה רץ ברשות הרבים והזיק, חייב, ששינה את המנהג; היה ערב שבת בין השמשות, פטור״ – ותו לא מידי. צריך לדעת, כי זה יוסי הבבלי הוא איסי בן יהודה, מן התנאים הקדמונים, ובכן המימרא שלו היא ברייתא, אלא שהירושלמי, כמנהגו היפה, התעצל לומר „תניא״ או „תני, יוסי הבבלי אומר״. והנה זה התניא חולק על הסתם־משנה, שהרי במשנה נאמר, שאפילו אם אחד רץ והשני מהלך הוא פטור כשהזיק, ויוסי הבבלי אומר, שהרץ ברה״ר והזיק, חייב, ששינה את המנהג – כלומר: אדם קולטורי, אדם מן הישוב, אין לו לרוץ ברה״ר. ואם־כן הלכה כמאן? והירושלמי שותק, ואיננו מעיר אפילו שיש כאן מחלוקת, – עתה נראה, מה אומרת הגמרא שלנו, הבבלית, על המשנה הזאת. זו לשון הבבלי: מתניתן דלא כאיסי בן יהודה, דתניא; איסי בן יהודה אומר, רץ חייב, מפני שהוא משונה (כלומר, משונה ממנהג הבריות); ומודה איסי בן יהודה בערב שבת בין־השמשות שהוא פטור, מפני שרץ ברשות (כי בערב־שבת בין השמשות מותר ליהודי לרוץ ברה״ר — ואינו נחשב אז כ„משונה״ – כי הוא טרוד בקבלת שבת מלכתא). אמר ר׳ יוחנן: הלכה כאיסי בן יהודה (שימו נא לבכם לזאת: ר׳ יוחנן הגדול שבאמוראי א״י, פוסק הלכה זו, והירושלמי אינו מזכיר כלל את הדבר!). וכאן מתחילה הגמרא שלנו להתפלפל קצת: ומי אמר ר׳ יוחנן הכי? והאמר ר׳ יוחנן הלכה כסתם משנה (כלומר: זהו הכלל שלו בכל הש״ס), ותנן: אחד רץ ואחד מהלך וכו׳. על זה עונה הגמרא: מתניתן בע״ש בין־השמשות. ממאי? מדקתני „או שהיו שניהם רצים, פטורים״ – הא תו למה לי? השתא אחד רץ ואחד מהלך, פטור, שניהם רצין מבעי! אלא הכי קאמר: אחד רץ ואחד מהלך, פטור; במה דברים אמורים בע״ש בהש״מ, אבל בחול חייב; שניהן רצין, פטורים, אפילו בחול. ובכן הכל בא על מקומו בשלום: אין כאן שום מחלוקת בין המשנה ובין הברייתא, ולכן צדק ר׳ יוחנן, שפסק הלכה כאיסי בן יהודה.

אגב אעיר, כי מן הסוגיא הקטנה הזאת נוכל לעמוד על אופיו הכללי של הפלפול התלמודי, שהגיון ואי־הגיון משמשים בו בערבוביא. הנה הדיוק של הגמרא בדברי המשנה הוא נכון והגיוני, שהרי באמת לא היתה צריכה המשנה לכתוב את הבבא „או שהיו שניהם רצין״ וכו׳, אחרי שאפשר ללמוד זאת בקל־וחומר מן הבבא הראשונה „אחד רץ ואחד מהלך״ (ואעפ״י שיש לתרץ, שסגנון המשנה כאן הוא בדרך „זו ואין צריך לומר זו״, כמו שרגיל התלמוד לתרץ במקומות רבים, וכמו שבאמת כך הוא הסגנון בחוקות הגוים –). ואולם התירוץ, שהוא בדרך „חסורא מיחסרא והכי קתני״, אינו מתקבל על לבנו כל־כך; – כידוע, כך הם כל ה„חסורא מיחסרא״, ועל כן אין זה מתנגד ו פירוש לחוקי ההגיון. אך אי־הגיוני בהחלט הוא דבר זה: מכיון שלפי האוקימתא של הגמרא אין כל מחלוקת בין המשנה ובין איסי בן יהודה, אם־כן למה נצרך ר׳ יוחנן להכריז: „הלכה כאיסי בן יהודה״? הלא הסתם־משנה היא ג״כ כדברי איסי, וממילא מובן שהלכה כך.

בין החוקרים החדשים, שרובם הם מחבבים את הירושלמי ומרימים אותו על גם לעומת הבבלי, יש מי שאומר, כי הירושלמי עוסק יותר בעניני החייב והמציאות, וזוהי תהלתו. אך באמת אין אלה אלא דברי נביאות — או עם־הארצות גמורה. די להזכיר, כי, למשל, הירושלמי למס׳ נזיר — זו מסכתא הרחוקה מאד מן החיים ומן המציאות, שהרי הלכות נזירות אינן נוהגות אחרי החורבן — ובכ״ז הגמרא הירושלמית למסכתא זו מכילה יותר מחמשים דפים, תחת אשר כל שלש הבבות דנזיקין – ב״ק, ב״מ וב״ב – שהן כולן עניני החיים והמציאות, אין להן בירושלמי אלא כשמונים דפים בס״ה, כמו שכבר הזכרתי, ובכלל מצאתי, שהירושלמי מחבב דוקא את הענינים, שאין להם שום שייכות לחיי המציאות, והוא משתמט בכונה מעניני החיים, כי ע״כ נמצא בירושלמי, בכל מסכתא, המון סוגיות ארוכות בענין הקרבנות וטומאה וטהרה – גם כשאין לענינים הללו כמעט שום יחס לדברי המשנה.

והנה מתוך שהרביתי לספר בשבחו של תלמוד בבלי, הריני רואה חוב לעצמי לבוא גם לידי הפוכו; ובכן – מתוך גנותו של הירושלמי, דין הוא, שאבוא גם לידי שבחו. כבר רמזתי על הפלפולים המטורפים שבגמרא שלנו. ואמנם יש לסלוח את ההגיון הפרוע לפעמים – אבל קשה יותר לסלוח לו את פלפוליו הנכונים, ההגיוניים, שנוסדו על בדותא בעלמא, על דבר, או על דבור, שלא בא לעולם. יש, שאחד האמוראים מוסר איזו מימרא של אמורא אחר, שקדם לו או שיושב במקום אחר. וכדרך התלמוד הבבלי מתלקחת תיכף מלחמה עזה: אל המערכה מגיחים המון אמוראים מכל עבר, הקושיות והתירוצים מתרוצצים כברקים, בקיאות עצומה וחריפות עצומה נחשפת לנגד עינינו —, ואחרי ככלות הכל מודיע התלמוד, כי ר׳ פלוני לא אמר כל אותה המימרא, שבשלה היה כל הסער הזה. ומדוע בדו את הדבר? ומדוע הביאו מסדרי התלמוד את כל הסוגיא שנוסדה על בדותא? פשוט, כדי לתת מקום להתפלפל; כי סוף־סוף, הקושיות והתירוצים כשהם לעצמם, הם באמת יפים ונכונים.

ועוד מנהג משונה מזה יש לו לתלמוד בבלי. הוא מספר עובדה, ושם בפי אמוראים קושיות ותירוצים על בעל העובדה -- ולסוף מודה התלמוד בעצמו כי להד״ם; העובדה לא היתה כלל כך, והאמוראים לא הקשו ולא תרצו. אופי בנדון זה הוא סוף הפרק הראשון של מס׳ עבודה זרה. שם יסופר, כי יהודי שהיה שותף עם גוי, בא אל האמורא המפורסם רבא לשאל שאלה הנוגעת לעסקו, ורבא התיר לו. איתיביה רבינא לרבא, רבינא הקשה לו מברייתא מפורשת, האוסרת אותו הדבר. איכסיף, נתבייש רבא, כי לא ידע מה להשיב לרבינא. על זה אומר האמורא רב גביהה מבי כתיל, כי השאלה ששאל היהודי מרבא, היתה באופן אחר, המותר גם עפ״י אותה הברייתא, ולכן התיר לו רבא. ואז שואלת הגמרא: והא איתיבה רבינא? הלא רבינא הקשה לו מאותה הברייתא? והגמרא מתרצת: לסיוע מייעיה, כלומר: רבינא לא הקשה לו כלל, אדרבא, הוא הביא לו ראיה מהברייתא. והגמרא העקשנית הוסיפה לשאול: והא איכסיף? הלא רבא נתבייש, ואם הביא

רבינא ראיה לדבריו, למה זה נתבייש? על זה עונה הגמרא: לא היו דברים מעולם!

ויש שהגמרא בעצמה אינה מודה, כי להד״ם, אבל בעלי התוספות מגלים את הסוד, שלא היו דברים מעולם, – יען כי הסוד גלוי לכל קורא. והנני להביא בנדון זה דוגמא אחת, מענינת מאד. במס׳ יבמות (דף ל״ג) מובאה מחלוקת של ר׳ יוחנן וריש לקיש בענין חליצה. ר׳ יוחנן אומר כך, וריש לקיש אומר כך. והגמרא שלנו, כמנהגה, מבארת יפה את טעמו של זה וטעמו של זה. אחרי כן מתחילה המלחמה בין ר׳ יוחנן ובין ריש לקיש: איתיביה ר׳ יוחנן לריש לקיש ממשנה או מברייתא. ריש לקיש מתרץ קושיא זו וגם קושיא שניה של ר׳ יוחנן. ואחרי אשר הרפה ר״י ממנו מתחיל הוא, ריש לקיש לירות חצי קושיות על ר״י, איתיביה ר״ל לר״י, פעם ופעמים, ור״י מתרץ. ואחרי כל הדברים והאמת האלה, מתחילים אמוראי בבל להביא את עצם דברי המחלוקת בכור הבקורת שלהם, ואחרי רוב פלפולים בא אביי לידי מסקנא, שלא יתכן כלל, שר׳ יוחנן וריש לקיש יחלקו בדבר זה, אלא שהם מחולקים בענין אחר לגמרי; ואז מתחילה הגמרא להתפלפל באותו הענין האחר. ובכן, הלא יש כאן תמיהה גדולה: מכיון שר״י ור״ל נפלגו בענין אחר לגמרי, אם־כן איך יכלו להקשות זה לזה מאותן המשניות והברייתות שאינן שייכות כלל לאותו הענין? הגמרא עוברת על זאת בשתיקה. אבל רבותינו הצרפתים, בעלי התוספות, לא העלימו עיניהם מזאת, ובלשונם הקצרה הם אומרים: „לפי מסקנא זו, כל הני תיובתות – להד״ם״; כלומר, ר״י לא הקשה כלל לר״ל, ור״ל לא הקשה כלל לר״י, אלא הגמרא שלנו שמה בפיהם קושיות ותירוצים. ובעלי התוספות מציינים, כי סוגיות להד״מיות יש עוד בשלשה מקומות בש״ס, ובדקתי במקומות המרומזים ומצאתי, שבכולם באה מחלוקת בדויה בין ר׳ יוחנן ובין ריש לקיש. ואמנם כשהדבר נוגע לר״י ולר״ל, או לאמורא אחר מארץ־ישראל, אפשר עוד ללמוד סנגוריה על תלמוד בבלי, כי נכשל בעדי־שמיעה, שמסרו את שמועתם שלא בדיוק. כי מובן מאליו, שדבריהם של חכמי א״י הגיעו לישיבות בבל ע״י אמוראים, שהיו הולכים מהכא להתם ומהתם להכא, ואותם הסוכנים־הנוסעים בעסקי־תורה לא היו מוסרים תמיד את הדברים בדיוק, כי ע״כ נאמר בגמרא שלנו פעמים רבות: כי אתא רב דימי, או כי אתא רבין או עולא, אמרו שלא כך היתה המימרא של אמורא פלוני בא״י. אבל קשה לחשוד אותם העדים, שהם בדו מלבם את כל הקושיות והתירוצים; זו רק המצאתו הפרטית של התלמוד שלנו, שבהיותו להוט אחרי פלפולים, לא נמנע לבנות מגדל רם של קושיות על גבי קושיות ותירוצים ע״ג תירוצים, בשביל איזו „הוה אמינא״, בשביל איזה „קא סלקא דעתך״, בשביל פלוגתא שלא היתה ולא נבראה. מנהג משונה זה אין בירושלמי; הן הוא בורח מן הפלפול, אפילו במקום שהוא נצרך ואיך יתפלפל במקום שאינו נצרך? – כאן אני מוצא מקום להזכיר קוריוזוס משונה שבמס׳ ברכות (כ״ז). שם מדובר בהלכות תפלה (ע״ד מתפלל אדם של שבת בערב־שבת ושל מוצאי־שבת בשבת). וזו לשון הגמרא: אמר ר׳ זירא אמר ר׳ אסי אמר ר׳ אלעזר אמר ר׳ חנינא אמר רב: בצד עמוד זה התפלל ר׳ ישמעאל

בר׳ יוסי של שבת בערב שבת״. הננו רואים אפוא, כי חמשה אמוראים העידו איש מפי איש על עובדה זו. אך תיכף אחר כך נאמר שם: „כי אתא עולא אמר: לא בצד עמוד הוה אלא בצד תמרה הוה, ולא ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי הוה אלא ר׳ אלעזר בר׳ יוסי הוה, ולא של שבת בערב־שבת הוה אלא של מוצאי־שבת בשבת הוה״. והנה לולא דמסתפינא הייתי אומר, שהמאמר הקוריוזי הזה הוא הוא שיצר לנו את האנקדוטה המפורסמת, הדומה מאד לזו, שמספרים הבריות.

אך אשובה־נא לעניני.

כמו שיש הבדלים עצומים מאד בין שני התלמודים, בנוגע לצורה ולחומר, כך גדול ההבדל גם בנוגע לסידור, להרידקציה שלהם. הרידקציה של תלמוד בבלי מצוינת עד מאד. המסדרים האחרונים של הבבלי, כלומר: אותם החכמים שאספו וקבצו את כל ההויות והמימרות והפלפולים שנלמדו בישיבות בבל, עשו את מלאכתם בבינה יתרה ובסדר יפה. לכל משנה ומשנה נתנו את הדברים הנוגעים לענינה, נגיעה קרובה או רחוקה, ואת המימרות הנפרדות חברו וקשרו בקשר הגיוני, ע״י הוספת איזו מלים, ע״י סמני הצעה וכדומה. ואולם הרידקציה של הירושלמי גרועה מאין כמוה — בזה מודים אפילו אותם החוקרים, שמשום טעם ידוע הם מגדלים ומנשאים את הירושלמי על הבבלי. בירושלמי באים הדברים בערבוביה איומה. אין שום חבור הגיוני בין המימרות. נצב גדוד של מאמרים, ואנחנו מביטים אליהם, והם מביטים זה אל זה בתמהון: מי העמיד את העלובים הללו כאן, ואיזו שייכות יש ביניהם? — ולא עוד אלא שפעמים רבות נמצא אצל משנה אחת מימרות וגם סוגיה שלמה, שאינן שייכות כלל, לאותה משנה, אלא למשנה אחרת במסכתא אחרת, ודוקא שם הן חסרות. בקיצור, בירושלמי ניכר, כי לא חלה בו כלל יד של רידקטור, של מסדר: הכל נעשה במקרה, בחפזון, בבהילות. מובן מאליו, כי סדור מבולבל כזה לא יכל גם הוא לחבב את הירושלמי על הלומדים. ועל־כן לא יפלא, אם אחרי כל המגרעות הרבות שמניתי בו, נתנו הלומדים תמיד את היתרון לבבלי על הירושלמי —

ואולם מה היא הסבה העקרית, ש ג ר מ ה לאותם ההבדלים העצומים שבין שני התלמודים? מדוע היו חכמי בבל חריפים ומחודדים ואוהבים את הפלפול ואת המעוף הכביר של המחשבה והשכל, וחכמי ארץ־ישראל לא היו כן? מדוע יצא התלמוד הבבלי מהודר ומשוכלל בסגנונו ובסדורו, והירושלמי — מקולקל ומבולבל? הסבה לכל זה מונחת בהבדל שבמצב המדיני והחמרי של יהודי שתי הארצות בימים ההם (כלומר: במשך מאות השנים מחתימת המשנה עד חתימת התלמוד). בארץ־ישראל, שהיתה משועבדת לרומי, היו אז ימים רעים מאד לבני ישראל. מלכות רומי נהפכה לממלכה נוצרית, ועל הלחץ, שלחצה רומי את היהודים מכבר, נוספו עתה צרות וענויים חדשים: רדיפות־הדת ובזיונות ושפלות ועושק־משפט והגבלת־זכיות — שלא היו כמוהם בימי רומי האלילית. אין צורך להאריך בתיאור המצב הנורא ההיא; כל הבקי קצת בקורות היהודים יודע, עד היכן הגיעו הדברים. והמצב המדיני והאזרחי הנורא הזה הביא בעקבו, כנהוג, את העוני והמחסור. עניותם של יהודי א״י בתקופה האיומה ההיא, אין לשער

ממש. שני התלמודים מלאים ספורים מחרידים בנדון זה. די להזכיר את העובדה המסופרת בירושלמי, כי ר׳ שמלאי, מתלמידי ר׳ יוחנן, דרש פעם אחת בצבור, שחייב אדם לשנות בגדי־שבת מבגדי־חול, וגעו כל העם בבכיה, כי לא היו להם בגדים להחליפם לכבוד שבת. יהודי ארץ־ישראל היו אז אכרים מדולדלים או אומנים אביונים. במסחר או אפילו בתגרנות זעירה לא עסקו כמעט כלל (אולי בשביל כך דל חלק דיני ממונות בירושלמי), גם האמוראים שבארץ־ישראל היו כמעט כולם עניים מדוכאים; כי ע״כ, עוד בימי האמוראים הקדמונים, היו הרבה תלמידים וחכמים יוצאים לחו״ל, וביחוד לבבל, לבקש להם פרנסה. מתוך כך נתמעטו התלמידים ונתדלדלו הישיבות, עד כי בתקופה האחרונה של התלמוד הירושלמי לא נשארו בארץ־ישראל אלא שנים שלשה חכמים, וגם הם בינונים. בתנאים מרים כאלה כלום אפשר להתפלא שלא הלך לבם אחרי פלפולים עמוקים, ושלא הקפידו על לשונם וסגנונם, ושלא היו סדרנים ובעלי טעם ובעלי־אסתיטיקה? כלום אפשר עוד לתמוה על הסדור המבולבל של הירושלמי? —

וההפך הגמור של המצב הנורא אנו רואים באותם הדורות בבבל. מלכות פרס, הפרתים, היתה כמעט תמיד טובה ליהודים. בני ישראל היו בבבל בהשקט ובטחה. כבודו של ראש־הגולה („ריש גלותא״) היה גדול מאד גם בעיני הממשלה — ואין כל דמיון בינו ובין הנשיא המדולדל שבארץ־ישראל. תחת ראשותו של ריש־גלותא היתה ליהודי בבל כמעט אבטונומיה גמורה. מובן מאליו, כי בתנאים מדיניים כאלה, היה גם מצבם החמרי טוב הרבה יותר. הם עסקו עפ״י רוב במסחר ובתגרנות, אבל היו גם בעלי־נחלאות, בעלי שדות וכרמים, ומכיון שהפרנסה היתה מצויה ומרווחת, פרח גם למוד התורה. הישיבות היו מרובות בתלמידים, והלמוד היה מתוך הרחבת־הדעת. בין אמוראי בבל כמעט שאין אנו מוצאים איש עני. רוב האמוראים היו בעלי שדות, שהחכירו לאריסים, אף יש אמוראים מפורסמים שעסקו במסחר ובתעשיה. ראש אמוראי בבל, רב, שהביא את המשנה מארץ־ישראל לבבל, היה עשיר. רב נחמן חתנו של ריש־גלותא, היה עשיר גדול. רבא חתנו של רב חיסדא, מעיד על עצמו, כי הוא בקש מאלהים, שיהיה עשיר כחותנו, ושאלתו ניתנה לו, — ובכן היו שני האמוראים הגדולים הללו עשירים. רב פפא נתעשר ממזיגת שכר. רב אשי, המסדר הראשון של תלמוד בבלי היה עשיר מופלג, עד שאמרו עליו, „מימות רבי עד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד״. בקיצור, בבבל חיו האמוראים בהרוחה, ודאגות המחיה והכלכלה לא הטרידו אותם כלל. ע״כ היו הבבליים חריפים מחודדים (ידוע המאמר התלמודי „מחריפי דפומבדיתא את, דמעיילי פילא בקופא דמחטא״) ובעלי פלפול רחב ועמוק (שלפי דעתם גרם לזה גם עסקם במסחר, כי המסחר מחדד את השכל וחושף אופקים רחבים למחשבה), וגם עליזים ובדוחי־הדעת (כי, ע״כ, השקלא־וטריא של אמוראי בבל מתובלה בהלצות יפות ובמליצות מחודדות). ואם ראש המסדרים של תלמוד בבלי היה החכם הגדול והעשיר הגדול רב אשי, אין להתפלא, שיצאה הגמרא שלנו מסודרה ומשוכללה על צד היותר טוב.

לאחרונה הנני לדבר דברים אחדים על היחס החוזר שבין שני התלמודים, או, כנכון יותר, על היחס החוזר שבין אמוראי ארץ־ישראל ובין אמוראי בבל. כל מי שלמד תלמוד יודע, כי בגמרא הבבלית יש המון מימרות והויות של חכמי ארץ־ישראל: ר' יוחנן וריש לקיש, ר' אבהו וכו' ועד אחרוני האחרונים, כמו ר' יוסי בן בון. ולא עוד אלא שיש בבבלי מאמרים אין־מספר, ביחוד בשם ר' יוחנן וריש לקיש, שלא נמצאו בירושלמי. ולאלה מקוראי, שלא עסקו בתלמוד ירושלמי, אני מודיע, שבירושלמי יש הרבה מאמרים וקושיות ותירוצים של חכמי בבל, ולא רק של האמוראים הראשונים, רב ושמואל, אלא גם של רב הונא ורב יהודה ורב נחמן ורב חיסדא ורבה ורב יוסף, עד אביי ורבא (כי כנראה, נחתם הירושלמי בדור שאחרי אביי ורבא). איך באו המאמרים מהכא להתם ומהתם להכא? ע"י התלמידים והחכמים „דסלקין ודנחתין". כלומר: שעלו מבבל לארץ־ישראל ושירדו מא"י לבבל. מצד אחד אנו רואים, כי אעפ"י שדרך הלמוד הבבלי לא היה לפי רוחם של אמוראי א"י, בכל־זאת נמצאו הרבה תלמידים וחכמים בא"י, שחשקה נפשם דוקא בפלפול הבבלי, והם ירדו לבבל, אם להשתקע שם או על מנת לחזור. אף היו רבים שהלכו לבבל לבקש פרנסה, כי שם היתה הפרנסה מצויה יותר. בין אלה „דנחתין" (היורדים מא"י לבבל) מפורסם האמורא עולא, שנקרא בשביל כך גם „עולא נחותא". הוא היה הולך ושב פעמים רבות מהתם להכא ולהפך. על־כן, כאשר קצפה עליו האשה החכמה והגאיונה ילתא, בת הריש־גלותא ואשת רב נחמן, (ע' ברכות נא) אמרה עליו את הפתגם החריף והמעליב: „ממהדורי מילי ומסמרטוטי קלמי" *) (על אותו עולא היו בני דורנו עתה אומרים בודאי, שהיה „חובב", כי בירושלמי מסופר, שבשבאה שעתו של עולא למות בבבל, בכה ואמר: „אנא מובד מרגליתי גו ארעא מסאבתא - אני מאבד מרגלית שלי, נשמתי, על אדמה טמאה - לא דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה". אגב אעיר, כי בבבלי סוף מס' כתובות, מסופר כי ר' אלעזר אמר מעין זה על עולא; בשמעו כי מת עולא בבבל, קרא: „אנת עולא על אדמה טמאה תמות! וכשהוגד לו כי ארונו של עולא בא לארץ־ישראל, אמר: „אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה". וקשה לדעת, אם שני הספורים הם רק שתי נוסחאות לענין אחד, או שבאמת הם שתי עובדות).

ומצד אחר אנו רואים, כי אעפ"י שהמצב בבבל היה טוב גם בחומר וגם ברוח, שלא בערך יותר מבארץ־ישראל, בכ"ז כלתה נפשם של חכמי בבל

---

*) זה האמורא עולא היה מין „אינפנט טיריבל", שאינו שומר פיו ולשונו כלל. על מימרות של רב הונא ורב חיסדא שלא שרו בעיניו, אמר: „האי דרב הונא (דרב חיסדא) כחומץ לשנים וכעשן לעינים" (תענית ד: קדושין לט.). ועל המימרא של ר' יוחנן: „ס' רבוא עירות היו לו לינאי המלך בהר המלך", אמר עולא: לדידי חזי לי ההוא אתרא, ואפילו שתין רבוותא קני (קנים) לא מחזיק!" (גיטין נז.), כשהיה אצל רב יהודה בבבל, שאל אותו, מדוע איננו משיא אשה לבנו, וכאשר ענהו רב יהודה, שקשה לו למצא משפחות מיוחסות כחפצו קרא עולא: „אטו אנן מי ידעינן מהיכן קאתינן? דלמא מהנך דכתיב בהו נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה! — את הבבליים לא אהב ביותר, כאשר תעיד גם קריאתו: „כי היכי דמשקרי בבלאי, הכי משקרי מטריהו:" (תענית ט. ע"ש כל הענין).

תמיד לעלות לארץ הקדושה, פשוט מפני קדושתה, ורבים מאד היו עולים שמה, ורובם להשתקע. בין העולים מפורסמים ביחוד ר׳ זירא ור׳ ירמיה. ר׳ זירא, שהיה בתחלה מגדולי החכמים שבבבל, צם ארבעים תעניות, כדי לשכוח את תלמודו הבבלי. ור׳ ירמיה, הלא ידוע הדבר כי אחרי שעלה לא״י לא היה קורא לאמוראי בבל בשם אחר אלא „בבלאי טפשאי". ולכן האמורא רבא, שהיה מחודד מאד ככל הבבלים, אמר על זה בסגנון הנשמע לפנים שונים: „חד מינייהו (מבני א״י) עדיף כתרי מינן, וחד מינן (בני בבל) כד סליק להתם עדיף כתרי מינייהו: דר׳ ירמיה כד הוה הכא לא ידע מה דקאמרי רבנן, וכד סליק להתם קרי לן בבלאי טפשאי!" (כתובות ע״ה). ופעם אחרת, כאשר הוגד לו, כי ר׳ ירמיה אמר על מימרא שלו עוד הפעם את פזמונו הידוע „בבלאי טפשאי", קרא רבא בסגנון טראגיקומי: „מבישותין אמרי קמייהו, מטיבותין לא אמרי קמייהו"; כלומר: את הדברים הבלתי נכונים שלנו מוסרים להם, לבני א״י, ואת הדברים הנכוחים שלנו אין מוסרים להם" ובכל־זאת — הוסיף רבא — גם אותה המימרא שלי, שעליה קרא ר׳ ירמיה את קריאתו הקבועה „בבלאי טפשאי", גם היא אינה רעה כל כך (מנחות נב. ע״ש).

ואולם צריך אני להעיר, כי רק מתלמוד בבלי נודע לנו, שחכמי א״י היו מדברים בגנותם של הבבליים. בירושלמי גופא לא נמצאו דברי בטול או בוז כלפי חכמי בבל. אדרבא, לפעמים קורא הירושלמי להם „רבותינו שבגולה", ועפ״י רוב „רבנן דתמן" (וגם בקיצור „תמן אמרי"). אמנם במקומות אחדים בירושלמי אנו מוצאים, כי ר׳ יוחנן או אחד מתלמידיו אומר לחכם בבלי, שבא אליו: „בבלאי!" ובכנוי זה, כנראה, לא התכוון לתת לו כבוד גדול; אבל דברי בוז בפירוש אין בשום מקום בירושלמי. ולמשל, ר׳ ירמיה, שהוא ראש המדברים בתלמוד ירושלמי, אינו מזכיר שם את הבבלים כלל לגנאי, והדבור הקבוע שלו „בבלאי טפשאי" לא נזכר אף פעם אחת בירושלמי (רק התלמוד הבבלי מוסר לנו את הדבור הזה בשמו במקומות שונים). גם המימרא המפורסמת שלו: „במחשכים הושיבני, זה תלמודה של בבל", נמסרה לנו רק בתלמוד בבלי (סנהדרין כד.), ובירושלמי אין לה שום זכר. וכן לא נזכר בירושלמי עובדה דר׳ זירא שצם ארבעים תעניות — שהבאתי למעלה מן הגמרא שלנו. וגם זה דבר מתמיה: בבבלי נמצא פעמים רבות הדבור „מחכו עלה במערבא" (כלומר, חכמי א״י שחקו ולעגו על איזו מימרא של אמוראי בבל), ובמס׳ סנהדרין נאמר, כי סתם „מחכו עלה במערבא" זה ר׳ יוסי בר חנינא (תלמידו של ר׳ יוחנן); ואולם בירושלמי לא נזכר מעולם, שר׳ יוסי בר חנינא או חכם אחר שחק ולעג על דברי אמורא בבלי. ואחרי שאי־אפשר לחשוד את התלמוד הבבלי שהוא בדה על עצמו, כלומר על חכמי בבל, דברי גנאי כאלה, לפיכך צריך לשער, כי הירושלמי כחד את הדבורים המעליבים הנ״ל, משום הנמוס; ועל זה ראוי הירושלמי להזכר לטוב.

ועל דבר יחוסם של הבבליים לחכמי ארץ־ישראל אין צורך כלל לדבר. כל בר־בי־רב יודע, שהתלמוד הבבלי מכבד ומעריץ ומפאר ומרומם את אמוראי א״י. ומספר עליהם מעשים נפלאים שאמנם בירושלמי אין כל זכר

להם *), וגם מפורסם הפתגם „אוירא דארץ ישראל מחכים", שהובא בבבלי (ב"ב קנח.) בשם ר' זירא (ובירושלמי אין מאמר זה). כמעט שאפשר להחליט, שאמוראי בבל היו „ארצישראליים" יותר מחכמי ארץ־ישראל בעצמם.

---

*) ראוי להעיר, כי הספור הידוע ע"ד ריש לקיש, שהיה ראש ללסטים, ור' יוחנן החזירו למוטב ונתן לו את אחותו לאשה, — זה הספור שהתלמוד הבבלי (בבא מציעא, פרק השוכר את הפועלים) מוסר בפרטיות מיוחדת ובסגנון דרמתי כמעט, — לכל זה אין אפילו רמז קל בתלמוד ירושלמי. ולא עוד, אלא שמתוך הירושלמי נראה ברור, כי ריש לקיש עסק מילדותו רק בתורה, ובעודנו קטן למד בישיבה של רבי יהודה הנשיא.

ד. א. פרידמאן

יגון־היחיד

(תשתלשלות קוים יסודיים אחדים בשירת ביאליק)

I. שעת הרחמים

עוד לפני עשר שנים התודה ביאליק: „אבל כבד ללבבי, יגון קודר בלבבי” ומני אז לא חדל להתעצב ולהתאבל. ועוד יותר מזה: צערו הלך וגדל יגונו הלך והשחיר, ויאושו לא חדל להתעמק. עתה צריך היה כבר להיות ברור לכל קורא־ביאליק, כי משבר קשה בא על המשורר הגדול, משבר שהתפתח במשך הרבה שנים כמחלה פנימית עמוקה. אין אנו יודעים עוד, אם גמר כבר ביאליק את חשבון־הנפש שלו או לא יצא עוד מהמשבר שבא עליו, אבל בכל אופן אין ביאליק עוד, זה זמן רב, משורר שהשמחה במעונו. ובכל זאת אנו שומעים בלי הפסק קריאות של מז״ט מסביב לאותו המשורר הקורא „אבל כבד ללבבי”. תמונה מוזרה ומחרידה: עומד לו יהודי עיף ומר־נפש, סופק כפיו וצועק בכעס וביאוש: „מה לי לגזעי, מה לי לשוכי” – ובאותה שעה, „גזעו” זה, הוא המון מעריציו, מחבקים אותו ומברכים אותו בברכת „גאוניות” ו„לאומיות”... הוא מקלם, כי „מחר ישא כלכם רוח” ומשתיק את זעמו ובוזו להם בקריאה „ואחלום רקבונכם”, והם – יוצאים סביביו במחול וקוראים „הידד”... כמה אימה מחרידה בתמונה זו! מי שקרא את השירים השונים של ביאליק שנדפסו בין תרס״ח – תרע״ו, שביניהם ישנן הרבה מרגליות העולות בערכן הנצחי על טובי השירים הקודמים, שבשבילם עטרו את ביאליק בשם „גאון”, מי שקרא והאזין לפרכוסי הנפש הנשמעים בחרוזיהם ומבין החרוזים, יודע, כי המשורר הגדול עטוף צללי יאוש שחורים. „הם מתנערים מעפר”, „צנח לו זלזל”, „ויהי מי האיש” ועוד ועוד – בכולם אנו שומעים אנקת כאב ומרי־נפש. לא כאנחות־אבל נשמעים הדברים כי־אם

כיבבת־שבר. כל דבור הוא כאב מפעפע, כל חרוז טבול בדם, ועל כולם מרחפת ציפות נוראה ותוגת־יאוש איומה. אבל באותה שעה עצמה אנו שומעים קול רעש גדול כקול ענות גבורה, ואנו רואים המון גדול העוטרים את ביאליק בעטרת־הגאוניות ואינם רואים מרוב חדוה כי חדים הם הקוצים שבעטרה זו, וכי באו הקוצים עמוק בבשר המשורר... אז תרד מעיני המשורר העיף והמעונה פנינת־דמע אחת, ותספר לנו פנינת־הדמע מעשיה עצובה שלא רבות כמותה לעצב וליופי בספרות העולמית. כהמית לב חרישית וכתפלה זכה של נפש עדינה בצר לה נשמעה לנו אותה המעשיה של ביאליק. תוגתה ושלותה הן מסוג השלוה הנוגה של גבעולי השדה השבורים אחרי הסער. בלבביותו העמוקה ובצמצומו הגאוני, בדקות רקמתו ובחיוניות צערו, שיר זה הנהו לא רק אחד מבחירי היצירה הביאליקית, כי־אם גם אחד מפרחי־הקסם הנצחיים של הליריקה האנושית. אנו שומעים את הדברים העצובים והיפים, ומתחילים להרגיש, כי הולך וגז הצעיף שהיה נתון על פני האדם היותר יקר לנו, וכי הולכות ונעלמות הקליפות המרובות שהסתירו מעינינו את נפש היוצר. „חשופה בכל נגעיה תעמד ובכל מדויה הרעים, ובכל כשלונה ועלבונה", כמו שאומר ביאליק במקום אחר, אך גם בכל יפיה האנושי ובכל קסמי היצירה שלה תתגלה נפש המשורר באותה מעשיה עצובה. וכה תתחיל: —

„והיה כי תמצא מגלת לבבי
בעפר תתפלש,
ואמרתם כה: היה איש תמים ופשוט
ועיף וחלש.
והיה האיש עושה וחי לו לתמו
ונחבא אל כליו
ומקבל בדממה, בלי ברכה וקללה,
מה שבא לו מאליו."

(והיה כי תמצא...)

ועלית קיר קטנה לאיש ההוא היתה —

אך גם אולם של אורחים היה לאותו האיש, ובאותו האולם היו נאספים ומתאספים עד היום כל ידידיו המרובים של המשורר, ובה בשעה שהמשורר מפלל בדממה בעליתו ובוכה על נפשו, שם באולם מתחת צועקים הידד ומחצצרים בחצוצרות. בעלית הקיר עומד המשורר בשברון לבו „צונח לאשנב, ורועד ולוהט ומפלל בדממה", שם הוא מתרפק וכו', מתרפק על רחמי־הלילה ומבכה את יתמותו ואת טעות־חייו, ומתחת, באולם הגדול, נשאים נאומי־כבוד. לכאורה, מראה זה באמת, עד כמה אהוב הוא ביאליק, אבל לפעמים קרובות קשה לאדם אהבת־חברו יותר משנאתו. יש מעמדי נפש כאלה שהאדם מבקש: הלואי היו שוכחים אותי ידידי והיו עוזבים אותי. על מעמד רוח כעין

זה דבר ביאליק זה כבר לפני הרבה־הרבה שנים: „אך בבא תור הסתו, בימי סגריר ועב״.

— — — — — — — — — —

„אז עזבני לנפשי, אח חנון״.

(ביום קיץ, יום חם).

אחד מאסונותיו היותר גדולים של המשורר ביאליק הוא אולי זה שאין לו כלל אויבים. כולם אוהבים אותו, כולם ידידיו וכולם מחבקים אותו. הילדים שהתחנכו בסביבה מפנקת הנם תמיד היותר אמללים. להיות כל היום אהוב ומפונק, להרגיש על כל הגוף ריר־הנשיקות ובכל האברים כאב החבוקים – כמה זה קשה! „בן־יחיד״ יש לו תמיד חסרונות ופתחי־חרטה הרבה הבאים לו מרוב פינוק ועדון. בנוגע לביאליק בא הכבוד הרב שזכה לו רק להותו, אע״פ שראוי והגון הוא לכבוד עוד יותר גדול ויותר אמתי. בכבוד הרב שחלקו וחולקים לביאליק ובתשבחות שמפזרים לו, אין לראות התענינות אמתית „במגלת לבבו״. ואמנם – הכי מתענינים בנפשו של ילד־פלא יפה העינים? כל אחד יחשוב לו לעונג לצבוט לו על לחייו, להחליק לו על תלתליו, יהלל אותו בפניו ושלא בפניו ויהנה, יהנה עצמו מן היופי. בילד־הפלא מתגאים ההורים והקרובים, אבל הילד נשאר בבדידות נוראה, למרות הטפול המרובה שמטפלים בו, ואולי דוקא בשביל טפול זה. התערבות תמידית של „הגדולים״ מטעה לפעמים קרובות את הילד המחונן ומעקמת דרכו. אך העיקר הוא, שהנפש הרכה והמחוננה אין לה מנוח. כך היה גם עם ביאליק — המשורר כאשר הלך וגדל לעינינו. כשהוא אומר „והיה כי תמצאו מגלת לבבי, בעפר תתפלש״, הוא יודע ברור, כי כך הדבר. מגלת־לבבו, — רטטי־הנפש היוצרת האמתיים והיחידיים, שהתלבטו דום בין האותיות הקשות של הפתוס – לא עוררו כמעט כל שימת־לב. ואם שימת־לב לא עוררה, קשבה לבבית על אחת כמה וכמה. אנו היהודים, ביחוד זה הטפוס האנטרופולוגי שהתהוה אחרי החורבן במשך הגלויות, ואולי עוד קודם להן, הננו בעלי־חיים „מחקים״. ההסתגלות הידועה שלנו היא באמת גילויו של קו נפש אחר, יותר יסודי, של השאיפה העמוקה והכשרון האמתי לחקות. אוהבים אנו לחקות חיי אחרים ויחוסי חיים זרים, לפרקים לשם חקוי בעלמא ולפעמים לשם תועלת, אע״פ שבחקוי זה אין כלל סמני „עבדות״ וכדומה. זהו פשוט איזה הרגל קופי שנעשה לטבע שני. יש אגדה עתיקה על דבר קוף שהתאמץ להשתיק ילד בוכה, בחקותו את חבוקי האם. ברוב רחמיו וברוב חכמתו הגדיל הקוף את חבוקיו ואת נשיקותיו, את אמוציו ולטיפותיו. וסוף המעשה עצוב מאד: הילד נשתתק אמנם, אבל נשתתק לעולמים בחבוקי־הקוף.

כמעשה הזה יקרה לפעמים בכל בית אנושי, וביחוד בבית שיש בו הרבה קופים. מן השעה הראשונה ששמענו את ביאליק בוכה על נפשו, שמענו גם את קריאות „ההידד״ לקראת „לאומיותו״ של ביאליק, „תחיתו״, „נביאותו״, ועוד. וכל מה שהצליף יותר על פני „לאומיותו״, כן גדלה השמחה „הלאומית״. לאשרנו לא השתיקו החבוקים את ביאליק, אבל נוראים הם החבוקים

ה מ ח נ י ק י ם, קריאות־התהלה השכיחו את המית־לבו של המשורר, שהתגלתה עוד הרבה זמן לפני המשבר.

על ביאליק נכתב אצלנו הרבה, כמובן לפי הערך, וקצור כל הדברים הוא, כי הוא „גאון". אך זה כבר ידוע כמעט מהשנים הראשונות להופעת ביאליק. מי אינו יודע עתה, כי ביאליק הוא המשורר הלאומי או משורר הלאומיות והתחיה? לפני חמש־שש שנים כותב פרישמאן, כי „שאל את הילד האחרון, מי הוא המשורר, הנביא ועוד"... ובאמת, כי ימצא איזה פרא־אדם וישאל „מהו ביאליק", הלא בוז יבוזו לו. מפני שזהו כבר־ידוע ומוסכם, מהו ביאליק. התשובה אמנם לא תהיה תמיד לגמרי דומה, כי היא תלויה קצת גם במשיב: מה ש ה ו א חפץ לראות בביאליק. אבל איך שתהא התשובה, היא תתחיל תמיד: „ י ד ו ע , שביאליק הנהו... האחד יענה: ביאליק הוא משורר הלאומיות ויביא לך אלפי ראיות על „לאומיותו", עד שתראה ותבין, כי כל יצירתו של ביאליק היא רק אילוסטרציה לפרוגרמה לאומית זו או אחרת. השני יאמר, כי ביאליק הוא אחד מבעלי „התחיה", השלישי – כי „נביא" הוא, והרביעי – אך, כמדומני, דעה רביעית אינה. אמת, ישנה עוד דעתו המיוחדת של פרישמאן, שכל כך התנפלו עליה בשעתה, אבל מהפגישה שנערכה לה לדעה זו של חריף־הבקורת שלנו ברור, כי זוהי רק דעתו הפרטית". לא כן ההשקפות השליטות על יצירת ביאליק: מקובלות הן בעולמנו. כל אחת מהן באה מאדם המומחה, לדבר אחד, נאמר ללאומיות, לנבואות או לתחיה בכלל. יש גם מומחים אוניברסליים, שתשובתם תהיה יותר כוללת ויותר חשובה, אך כמובן, גם כן במוסכמות ובמקובל. בכל העולם כולו, ואולי גם אצלנו ברחובנו, ישנם אנשים, שידיעותיהם וכל קרביהם הרוחניים נמצאים אצלם מסודרים, וערוכים כבארגזים. די לך להדיק על הכפתור האליקטרי המוביל אל ארגז ידוע שבמוחם או בפנימיותם, ותקבל מיד תשובה ברורה על שאלתך, ממש כאבטומט לעניני־אוכל או לתוי־הפוסתה. אם לאיש כזה היית יכול לפנות בשאלתך על ביאליק, אז היית שומע כעין אשד מים רבים היורדים בגאון מאיזו פסגה רמה: נביא הוא, גאון הוא, דגול הוא, משורר התחיה הוא, לאומי הוא, הוא – הוא – הוא. ובאזניך מצלצל כיללת רוח איומה: הוא – הוא – הוא...

ואז תברח מאותו הר געש המוריק הגדרות ומאשד המים הנכון להטביעך, ותסגר בחדרי חדרים ותשאל את נפשך: אבי שבשמים! האמנם רק ז ה הוא ביאליק? מהו סוף סוף אותו המשורר שאשר כל כך את חייך והעניק לך כל כך עונג נפש עמוק? מהו סוד נפשו וחייו מה, כי כל כך תאהבהו? הלא מכל אותו המון המוסכמות והמקובלות על ביאליק, שכבר באה העת להטיל ספק בהן, ברור רק דבר אחד: האהבה העמוקה שמרגיש כל קורא־ביאליק למשורר. ועוד דבר אחד ברור, אם כי לעת עתה רק ליחידים: אותו המשורר ביאליק החתום על השירים הנפלאים הידועים לכולנו, ואותו ביאליק שעליו נכתבו ונכתבים אצלנו כל כך הרבה מאמרים שונים – הגם שני אנשים שונים. יתר על זה: אותו המשורר הגדול, שהקסים את לבבנו ונעשה כל כך קרוב לכל

יחיד וכל כך חביב על כל אחד בלי שום חקירות ובקורת, הנהו, באמת, לא זה הראשון ולא זה השני, כי אם שוב אחר... כי שלשה ביאליקים הם, כעין אותן שלש הטבעות עם אבן־היקר בחזון „נתן החכם". אחת היא אבן־היקר ואחת היא טבעת־הקסם, אבל מה יעשה האב ולו שלשה בנים אהובים ולכל אחד הבטיח את טבעת־הפלי? הלך ועשה עוד שתי טבעות הדומות בכל לטבעת היחידה שקסם ונפלאות טמונים בה וערבב אותן והעניק לכל אחד מבניו טבעת. ועתה חושב כל אחד, כי אצלו היא טבעת־הפלא האמתית. אבל אבן־היקר היא הלא רק אחת. ביאליק הראשון הוא זה, שכל „העולם" חושב, כי הוא יודע ומכיר אותו בתור „נביא", „לאומי", ועוד ועוד. השני הוא זה שביאליק גופא חשב על עצמו במשך זמן רב, והשלישי – ביאליק השלישי הוא אותו המשורר, שאיש לא חשב עליו, ושהוא עצמו לא ידע זמן רב מיסוריו ומגדלו הענקי. ביאליק זה השלישי – הוא הוא היחידי והאמתי. הוא היה מצפין את סודו בחרוזיו, מפרכס ורוטט בלי־יודעים ביצירותיו, נטנה ויוצר.

פרישמאן נסה פעם לפרוק מעל שכם ביאליק את ערמת־ההגדרות, שהעמיסו עליו מבקריו, מכבדיו ומעריציו. באחד מפיליטוניו שלו, שלא הביא, כנהוג אצלנו, לשום תוצאות בבקורת־ביאליק, הרגיש, כנראה, המבקר השנון, כי זה המשורר הגדול כמעט נחנק מסבל־ההגדרות. כנראה, הכיר פרישמאן כבר אז, שאין להבין כהוגן את יצירת ביאליק ואין לשפוט עליה, קודם שישחררו אותו מכל החיובים והמוסכמות שמצאו בו רבים. במאמרו הקצר עורר פרישמאן את השאלה על־דבר מה שביאליק איננו, אבל כדרכו של פרישמאן תמיד, עורר רק את השאלה, כדי שיבואו אחרים וימלאו אחריו, מתנגדים נמצאו אז הרבה, אבל ממשיכים לא נמצאו. בינתים, נדמה לי, פזר כבר רוח הזמן עצמו את המון הפתקאות וההגדרות שהכבידו על המשורר. באותו מאמר חפץ היה פרישמאן להראות מה שביאליק הנהו, אבל גם הוא נכשל בהגדרה חדצדדית. משום זה בא לידי משפט קצוני ומוטעה בדברו על שירי־ביאליק הידועים אצלנו בשם „נביאיים" ו„לאומיים". כפי הנראה, חפץ היה פרישמאן לעורר את קהל „המהדדים", וזרק בפניהם הגדרה חדשה ומצליפה, החשובה עד מאד מפני הגרעין האמתי שבה. מדתו של פרישמאן, שבה הוא נגש למוד את יצירת ביאליק, היא אחת המדות הראשיות והנכונות, שבהן נדרשת היצירה האמנותית, אך אינה המדה היחידה וההכרחית. יותר מדי מרכבת היא היצירה האנושית, כדי שיהא ערך מחלט לבאור חדצדדי, גם אם הוא נכוז ואמתי.

נפש האדם – מי יעמוד על כל סודה? ונפש היוצר על אחת כמה וכמה מי ידע את כל חריצי הנפש ומחבואיה, את פרכוסי הלב ויסוריו? רק אחר שהתענגת דיך על העונג, שהמשורר הגיש לך, ושמת את לבך לנפשו של זה המשורר המשמש לפניך לענג את חייך, אז אולי יעלה על לבך הרעיון לחפש את המשעולים הצרים המובילים אל יסודי יצירתו. ומי יודע, אולי תחת ענג יגיעך צער, ותחת שובע צמאון, אבל ברוך יהיה זה הצער שיעורר בך את

אנושיותך ויחיה בך את האח ואת הרע... לאור הנפש הסובלת ויוצרת, מפרפרת ושרה, יראו לפניך אחרים לגמרי ערכי היצירה וחשיבותה. ואז בהיותך יחידי לנפשך תחליט לשאול את ביאליק עצמו: מהו? תקח את ספר השירים שלו כמו שהוא, את ציוריו ומאמריו – ותשתומם. לכאורה — אין כל מעבר ואין שום גשר פסיכולוגי בין „הברכה" ובין „קראו לנחשים" או בין „עיר ההרגה" והאלגיות היפות של השנים האחרונות. הגשר היחידי בין יסודי היצירה השונים של ביאליק הוא רק נפשו הסינטיתית של קוראו. בנו, רק בנו מתאחים קרעי היצירה של המשורר. רק אחרי לוותנו את היוצר במשעוליו המרובים ואחרי ספגנו אל תוכנו את מנגינותיו ואנחותיו נוכל למצוא את הדרך ליצירתו. אז מתבררים לפנינו בבירור גמור ההשפעה הגדולה של המציאות הממשית, והגורמים החיצוניים המרובים על השירה והריתמוס שלה, על עליותיה וירידותיה. בשעה שמתגלה לפניך העקומה הגדולה שהאדם היוצר מוכרח לעבור בה בחייו ונפתוליו, ולאזניך יגיע הרחש האטום של הנפש המפרכסת ביצירה – אז יאורו פתאום לפניך ב א ו ר ח ד ש דרכי היצירה של זה המשורר שהיה נחשב בעיניך לידוע וברור.

באותו רגע יש שתראה פתאום את משוררך הנערץ עומד לפניך עלוב ונדכה, עיף ועצ[illegible] ומחכה לרחמיך.

„נפשי עומדת שם דומם,

חשופה בכל נגעיה תעמד ובכל מדויה הרעים

ובכל כשלונה ועלבונה;

(ויהי מי האיש...).

ביאליק ביאושו הנורא מחכה רק ל„דמעת סתרים" שתהי „פדיון לחרפת־חייו וכפורים לקלון־ענותו", אבל יש לו הזכות לקוות ל ה ב נ ת־כפורים, ולא רק „מבן הדור ההוא" כי־אם גם מבן־דורו. הרהורי־עצב עמוקים צריכים היו לעורר בנו דבריו של המשורר היותר חביב עלינו, בבקשו רחמים אצל האיש „ישר הקומה" אשר יבוא אחריו, היינו – אחרינו. ביאליק מנחם את עצמו כי הדור הבא לכהפ״ח „להמון לבו לא יבוז ובמכאובי נפשו לא יתעלל", (שם) אפילו התיחסות נ י ט ר ל י ת כזו, כנראה, אין ביאליק מוצא אצל בני דורו. ובכן אלה שעטרוהו בעטרות השונות של נביא, לאומי ועוד – התעללו „במכאובי נפשו"?... מפני „המלים העקרבים" ו„דברי המרורות" לא ראו בני דורו של ביאליק את עלבון חייו וכשלונו. וגם ביאליק עצמו לא הרגיש בהם זמן רב, מבלי הכרתו וידיעתו התאנח זה כבר, הרבה זמן קודם שהתחיל לחשוד במדוי לבו. איש לא שמע את אנחותיו הכבושות, וגם הוא עצמו לא שם להן לב. משום זה כל כך טרגי הוא ביאליק. בסקירה הראשונה אפשר לחשוב, כי הוא אחד היותר מאושרים שבעולם: גדול הדור, משורר־שליט, חביב ונערץ, ועוד ועוד; אבל דוקא משום זה הוא אולי אחד הטפוסים היותר אופיים ברוח הטרגדיה הקלסית, הסופוקלית. חוץ מהנגודים ה ה כ ר ח י י ם והקרעים העמוקים שביצירתו ומצבו בחיים, הנה ביאליק הטפוס היותר טרגי בינינו ע״י

זה שלא ידע זמן רב מאסונו שלוה אותו על דרכו. כבר עד למשבר הנפש שבא עליו היה ביאליק שבור, כי שלמות לא היתה בו מעולם. זה המשבר לא היה כלל קטסטרופלי ופתאומי. ביאליק הלך כל העת מראשית הופעתו הלוך והתקרב אל המשבר הקשה. הנחה זו חשובה לנו עד מאד. המעבר מפתוס גא לאלגיה רכה ונכנעה יש לו סבות עמוקות בעצם יצירתו של ביאליק ואינו חזיון זמני. בשביל לברר סבות עמוקות אלו צריכה „מגלת־לבבו" של ביאליק להיות נקראה מ„בראשית". העצב המר העולה מבין חרוזי השירים של תקופת המשבר ומבין שורות השירים האחרונים, מראים, כי לא חדש הוא הפצע ולא תמול או שלשום התאבל. אם זה המשורר המאושר התחיל לדבר על „חרפת־חייו" ו„קלון־ענותו", סימן הוא כי היטב כואב לו, וכי איזו התגלות חשובה ועקרית באה לו. מה אנו יודעים מהתגלות זו? במשך שש־שבע השנים של תקופת „הערבית" עמד המשורר ועשה חשבון־הנפש לעצמו. איהו חשבון־הנפש שלנו? המשבר שבא ביצירת ביאליק הוא רק פרק אחד של הטרגדיה הביאליקית, כי חוץ מגורמיו העבריים המיוחדים יש לו לצערו של ביאליק גם גורמים אנושיים כלליים. עפ"י מצבו המיוחד וע"פ יסודי נפשו הנה ביאליק לא רק המשורר העברי היותר טרגי, כי־אם בכלל אחד המשוררים היותר טרגיים. ובטרגיותו זו יש אולי הרבה יותר אוניברסליות משישנה בגאוניותו. לעולם התרבותי הגדול (חוץ מאותה הקבוצה המצערה של עברים יודעי עברית) יעשה ביאליק קרוב וגדול ע"י צערו האנושי העמוק, שהתבטא בשיריו של הזמן האחרון וביצירתו הקודמת. וגם זה הוא ערכו העולמי של ביאליק, שגורלו גרם לו להיות אחד היוצרים הגדולים והמעטים שבחייהם, באה ועברה שעת הרחמים הגדולים.

הים כי ירגז וירתיח משבריו – זוהי שירתו וזוהי חִיותו; פרח כי ייף ונתן את ריחו – בצבעיו ובבשמיו כלואים חייו; צפור כי תעוף ותרון – במעופה ושירתה קיומה, רק האדם כי יחיה וישיר – חייו לחוד ושירתו לחוד. חזיונות החיים והיצירה באים אצל האמן זה בצד זה או זה בלוית זה, אבל שונים הם אחד מרעהו ודוחקים אחד רגלי רעהו. אותם המשוררים ששירתם היא „כשירת הצפור ביער" הם רק המעוט שבמעוט. המרובים – משנה צער להם. אמנם כי לפעמים רחוקות יענו החיים את היצירה או היצירה תנעים את החיים, אבל ע"פ רוב צוררים החיים לשירה או השירה בולעת את החיים, ותמיד יש לו לאדם מה לבכות, אם את שירתו שנדמה בשאון החיים או את חייו שאבדו בשירה.

אך הרבה יותר קשים ומענים הם הנגודים שביצירה עצמה, אלו העליות והירידות המרובות. כל עמדה חדשה של היוצר יש שהיא מתכוננת על קברי־תקופה שקדמה לה, והמשורר הולך לו קדימה ומאחוריו נשארים פגרי־זכרונות של יצירתו הקודמת. ע"פ רוב אין האמן מרגיש בשעות העליה שלו את שתי הרשויות ההכרחיות שבהן נמצא כל אדם יוצר, כי מצד אחד שקוע הוא בשאון החיים ומהצד השני – תשכרנו המית היצירה. ע"פ הכרח פנימי בלי הכרתו שר המשורר ושוכח את עצמו ומשכיח לפעמים את יסוריו וגעגועיו הממשיים

בחזיוני רוחו, או מבליע הרגשות בהרגשות. כבחלום יעבור האדם דרך תקופות חייו ויצירתו מבלי לעמוד רגע ומבלי להתעכב עליהן. אבל יש שאחרי שנות יצירה קשות, כאשר יפוג קצת שכרון היצירה, יעמוד פתאום המשורר על דרכו, עיניו תפקחנה, והוא יראה לפתע את נפשו מתעטפת וקובלת בדממה... אז רואים אנו את המשורר עומד נכלם ועלוב לפני אותם האנשים שהעניק להם מטובו. וזו הנפש העשירה והנותנת מבקשת פתאום נדבה, דמעת־נדבה! כאשר יוסר הצעיף מעל עברו של המשורר ומעל עיניו, יראה פתאום את דרכו והנה מוטעה, ואז באה תחת התהיה בתחומי היצירה תהיה על הראשונות בין בדרכי היצירה ובין בדרכי החיים.

„בשביל השבת־האבדה של עלומי ובריאותי, בשביל ענגי הטבע, רעיתי האהובה ובני – ראה, את כל האמנות שלי הייתי נותן" כתב ווגנר הגדול בערב חייו. ומשורר אחר גדול שדרש בגאוה ובהכרת־עצמו עמוקה ממלכו תמיכה ממלכית ושנעשה ידוע בכל העולם, נתן בפי גבורו רובק של דרמתו האחרונה: „האח, האם אינם חשובים וטובים הם החיים המוארים באור השמש ובזהר היופי הרבה יותר מזה הטפול התמידי בטיט ובשיש בפנו: הרטובה, הטפול עד לידי עיפות מות? קשה לו ליוצר שהתגלתה לו פתאום טעות־חייו. רוּת־ענויים היתה היצירה, אולי קשים היו גם החיים – אך נוראה משתיהן היא ההתגלות: לא היה כדאי. ואם פנה היום, ואת הנעשה אין להשיב, אז יותר קשה היא התוגה המעטפת את נפשנו. הרבה יש להרהר אחרי האמתיות המתגלות לאדם בפנות יומו ועל „סוף־דברו" השולל את „כל" דבריו, אבל אין אנו רשאים להסיח דעתנו מהן; ואולם חשיבות מיוחדת וחיונית ואמתיות מכריעה יש לו לאותו חשבון־הנפש של היוצר הנעשה באמצע הדרך, בשעה שקדרו עליו פתאום שמיו, והיום עודנו גדול. יש שחשבון־הנפש הנעשה באמצע הדרך הנהו תוצאה ישרה ממערכי הלב של המשורר הדן ושופט תמיד את עצמו, ולפעמים תלוי הוא בעצם היצירה של המשורר, שיצירתו היא מסוג יצירת הרטט והחרדה הפנימית שבנשמה. אך ע"פ רוב מצטרפים לגורמים פנימיים אלה גם גורמים חיצוניים התלויים בידי אדם, ועל אלה האחרונים עתידים אנו ליתן את הדין.

עד אשר מתגלה למשורר כי „כחו תם לריק", כמו שאומר ביאליק, הוא עושה „סך־הכל" של יצירתו וחייו, כי מה בצע בחייו שסר הדרם – וכל מה שהאמן גדול מחברו כן גדלים יסוריו בשעת המשבר, אם הוא בא עליו. פקפוקים וספקות שונים מתעוררים אצל הרבה משוררים ויוצרים, אבל האמן הגאוני שחותמו הוא אמונה ובטחון בכחות עצמו, כשהוא מרגיש צורך להעריך מחדש בשביל עצמו את חייו ויצירתו, אז יש לחשבונו ערך מיוחד. חשבון זה מביא לפעמים לידי יאוש נורא, אך יש גם שתקופה זו של שבירת־החיים והיצירה עוברת בשלום, והיוצר יוצא שוב לדרכו החדשה מלא כחות חדשים והרגשות חדשות.

אשרי האיש שזכה לראות בהבקע עליו שחרו שנית אחרי ליל־הנדודים האפל. בנסיון קשה עמד ויצא ממנו בשלום. אבל אוי למי שנשאר יחידי בדרך

בשעה שעדרי צללים יסובבוהו והוא בודד ונעזב...

מן האופל המעיק יביטו עליו בצער ותהגונים דפי ספר חייו, ויצירתו תדרוש ממנה תיקונה. ומי שרואה בשעה קשה זו, שעת הרחמים הגדולים, את המשורר הגדול בצרתו, יהמה עליו לבו והוא מוכרח לשאול את נפשו בחרדה ודאגה; הימצא משוררו זה היקר בעברו די כח לצאת מן המבוכה, היעמד בפני המשבר?

כפי הנראה, יוצא ביאליק לדרך חדשה. אותם המשעולים הצרים והנעלמים מן העין, שלהם היה המשורר סר לפעמים כדי לנוח מהאורחה הכבודה של המתופפים והמריעים, שבילים צרים אלה הולכים ומתאחדים יחד לדרך חדשה, דרך־המלך, שסלל לו בעצמו ובשביל עצמו. ומי יודע, אם לא בדרך זו, המוארה באור הקסם של הלירִיות העמוקה והלבביות הנאמנה, יראה לפנינו המשורר העולמי הגדול, ש„עולמיותו" תהיה גם גאותנו הלאומית. בצער מרובה ו„במדוי לב" עמוקים עלתה לו לביאליק היציאה למסלולו החדש, אבל מצב רוחו זה החדש יש לו שרשים עמוקים בעברו ובנפשו. שם, במחבואי השבילים שבתוך יער הארזים, אנו צריכים למצוא את מעינות־החיים ששובבו את נפש המשורר עד המשבר, מראשית יצירתו עד היום. רבים הם המשעולים שביער, כל משעול ומשעול ויפיו, אבל זה הנתיב הראשי המוביל לתוך עבי היער והשומר על סודו, זהו החשוב ביותר. אדם בא ביער – מעמיד לו סמנים. יש נכנס ביער ופושט מיד למשעולים, ועד לב היער לא יבוא. די לו בחזיונות בודדים ובקוים פרטיים של היצירה הפלאית ואין הוא שואף לעצם הסוד ולמרכז־הרזים. אך הרבה יותר חשוב לתעות בנתיבים כדי לבוא סוף סוף אל המחבוא הראשי וסודו האחד...

„אני יודע יער, וביער
אני יודע ברכה צנועה אחת:
בעבי החרש, פרושה מן העולם,
בצל של אלון רם, ברוך אור ולמוד־סער,
לבדה תחלום לה חלום עולם הפוך
ותדגה לה בחשאי דגי־זהבה —
ואין יודע מה בלבבה."

„ברכה צנועה" – – האין שמה „ביאליק"?...

II על המשמר

די רק להעיף עין על כל יצירתו של ביאליק עד עתה, כדי להוכח, שהוא לא היה משורר „לאומי" (במרכאות כפולות) par excellence ולא היה משורר לידי טהור. בשביל להיות משורר „לאומי" הוא יותר מדי משורר, ורגש השירה האמתי לא נתן לו להעשות כלי־שמוש בשביל מגמות רעיוניות

שונות. אבל גם לירִיקן אמתי לא היה, כי אין למחוק מספר שיריו את השירים המגמתיים והפתטיים. כאשר יבוא איש שלא שמע כלום על ביאליק ובמעמד כזה צריך להעמיד את עצמו כל מי שחפץ להתחיל מחדש את הבקורת על ביאליק) ויקרא את „צנח לו זלזל" ו„הם מתנערים מעפר", אז יאמר, כי כותב־השירים הוא אנטי־לאומי ואנטי־צבורי, יען כי בשירים אלה יראה רק את היחיד המתיאש, המקלל את צבורו. מכל יצירתו של ביאליק ברור, שהוא איננו אינדיווידואליסתן טהור היודע רק את חיי לבו ואיננו חל ומרגיש במה שנעשה סביביו בסביבתו. בדידות קיצונית הנובעה רק מתוך מערכי־הלב אינה אצל ביאליק. בשיריו הנזכרים ובדומים להם אין לראות חוסר רגש הצבוריות או ה„לאומיות", אבל בהם התבטאה די צרכה ההתנגדות לצבור והשנאה אליו. לסבותיה של שנאה זו לא נפנה לע"ע את לבנו, כי חשובה לנו עתה רק העובדה. ביאליק מתנגד בחמה וכעס ל„לאומי": נראה שהצבוריות הסבה לו הרבה צער. ע"פ השירים המרובים של תקופת המשבר ואחריה אנו רואים, כי ביאליק בורח מצבורו, מתרחק ממנו ושואף להתבודדות. רואים אנו את ביאליק והוא עיף, מתמרמר וקובל. מלחמה פנימית לו עם איזה הרגל עמוק שבטבעו או איזה תכונה קשה הגורמת לו הרבה יסורים. מגרש הוא מלבו אי־אלה הרהורים טורדים, מתרגז וצועק. ובהתרגזותו ובקללותיו היא פונה אל איזה „כלל", איזו קבוצת של „רבים", המעוררים בו את כעסו והרוגו, את יסוריו וצערו. באותו הרוגז המרובה שבו מדבר ביאליק על יחוסיו לצבור אנו מרגישים ריאקציה, מעין חרטה על התיחסות אחרת מוטעה שגרמה לזה. ע"פ הארס הרב היצוק בשירי ביאליק של תקופת המשבר, אנו יכולים לדון על עמקותה של המלחמה הפנימית בנפש ביאליק. ואכן, תקופת המשבר גלתה לנו קודם כל ביצירת ביאליק התנגשות של שני יסודות נפשיים המתנגדים זה לזה. לאור האבוקה של התועה בדרך ראינו פתאום את לב המשורר, והנו כולו מלא הריצים עמוקים הנאחזים רק בדרך הגאוניות. הקול הולך, כי ביאליק היא משורר גאוני. מי ששם לב בכלל לדיפלומים מעין אלה, צריך בכ"ז לדעת כי גם בגאוניותו נבדל ביאליק משאר המשוררים הגאוניים. אצל הגאון הורגלנו תמיד לראות שלמות פנימית, אבל ביאליק מלא נגודים פנימיים, נגודים טרגיים. ואם למרות כל המתנגדים הפנימיים, למרות הירוסים המדכאים של גורל חייו, אנו רואים לפנינו בכל זאת את אחד מענקי השירה העולמית. סימן הוא שזהו משורר „מסוג מיוחד" – sui generis, ולא השם „גאון" הוא העיקר, אף שגם הוא בוא יבא. ואם בנוגע לכל משורר ואמן חשובה היא העצמיות שלו, הראשוניות, הנה אצל ביאליק אנו רואים מקוריות שקשה למצוא דוגמתה. ובצדק כתב:

„לא זכיתי באור מן ההפקר,
אף לא בא לי בירושה מאבי,
כי מסלעי וצורי נקרתיו
וחצבתיו מלבבי

יצירת ביאליק כלה כמו שהיא בנגודיה ובזרמיה השונים, היא מגלת־לב אחת של נפש מקורית. במאמרו „שירתנו הצעירה" מדבר ביאליק על שירת־הרבים שמלאה כבר את תפקידה וצריכה לפנות את מקומה לשירת־היחיד שנושאיה הם המשוררים הצעירים. באמנות מרובה תאר ביאליק את שתי התקופות החשובות בהתפתחות שירתנו, אבל החסיר במאמרו במתכוין פרק אחד חשוב: הוא לא הראה לנו את המעבר משירת־הרבים לשירת־היחיד. נדמה הדבר, כאילו עשתה שירתנו בהתפתחותה קפיצה פתאומית. אך כאשר נחזור על המאמר ונקראהו ביתר עיון, אז יתגלה לפנינו המעבר המבוקש: הלא זהו כותב המאמר בעצמו. המעט מזה – הוא הקריב את עצמו לבנין גשר זה. וכך עומד לו ביאליק כבריח במשכן השירה העברית. בו התגלו במדה שוה גם הרגשת הצבוריות, גם הרגשת היחידות, ובגורלו עלה להיות אחרון לצבוריים וראשון ליחידיים. אבל התגשרות זו בין שתי התקופות מהתפתחותנו התרבותית עלתה לו לביאליק בהרבה צער. לו היה הרגש האחד עולה על השני וגובר עליו, אז לא היתה ביניהם שום התנגשות טרגית קימת, ושירת ביאליק היתה כולה **צבורית** או כולה **יחידית**. אבל שתי ההרגשות התפתחו אצל ביאליק בעת ובעונה אחת. מפני סבות שאינן תלויות בו. ביאליק **עוד** לא יכל לתת לנו את שירת־היחיד הטהורה, אבל גם להיות בעדנו „שליח צבור" תמים ונאמן **כבר** לא חפץ. משום זה צריך היה להתפתח אצלו קרע נפשי מיוחד שהוא עצמו קרא לו בשמו הנכון. חוץ מצער היחיד באשר הוא יחיד וצרת הכלל באשר הוא כלל **עברי**, נתוספו לו לביאליק עוד יסורים מיוחדים, הבאים בעקב התנגשותם ומלחמתם של שני יסודות נפשיים זה בזה. מתחלה לא הרגיש ביאליק כלל בשניות זו שבנפשו. עוד ב„הולכת את מעמי"... קורא ביאליק ללבו „דביר החזון, קן החלומות", מבלי להרגיש כלל את ההבדל העמוק בין „דביר החזון" העומד לשמש את כל המחנה ובין „קן החלומות" הפתוח רק בשביל היחיד. לו נדמה אז באמת, כי לבו הוא הגשר החדש בין היחידיות והצבוריות, ובמשך זמן רב היה, אמנם, עובר בנקל משירים ליריים טהורים לשירה פתטית, משירי אהבה וטבע לשירים „לאומיים".

היו שנים שבהן היינו שומעים ברתת של אהבה את קולו **האמיץ** של ביאליק. כברד נתכו על ראשינו אבני־תוכחתו, ו„המלים העקרבים" באו עמוק בבשרנו. אז חשבנו כי משורר זה הוצק מברזל ועשוי לבלי חת ולעולם יהא המנצח. „בשירי החורף" שלו גלה לנו גם את המקור שממנו בא בדמו עודף **הברזיליות**, שמה נעשה גם קולו מצלצל כמתכת טהורה. אבל מה שנעשה אח"כ בעודף כח זה וברזיליות זו, שביאליק קבל בתוך היער, — סוד זה מגלים לנו שירי־היאוש שלו. בכל עוזו וכחו שנתנו לו **מהטבע** השתמש המשורר בשביל עבודתו הצבורית, ונעשה חסר־דם. במשך השנים שביאליק בלה בתוך הצבור והיה „לאומי" ו„נביא" ועוד, נהפך הגבור ל„איש חלש". ובתקופת „הלאומיות" שלו, כאשר שמענו מפיו את „הדבר", „קראו לנחשים" ועוד, קשה היה לצייר אפילו, שביאליק יכול לדבר בלשון רכה ולקבול בדממה. אבל, באמת, היו אצל ביאליק עוד קודם לזה וגם באותה שעה

עצמה שירים לִיריים טהורים ותפלות־לב זכות, שאיש לא שם עליהן לב. הן „הברכה" ו„עיר ההרגה" נדפסו בתקופה אחת! בכ"ז לא התאימו אחת לרעותה – הלִיריות של ביאליק והפתטיות ה„לאומית" שלו. וזוהי אולי ההצטדקות היחידה בשביל אלה שלא הרגישו בשעתם בשירת־היחיד של ביאליק, והיו מתפעלים רק משיריו הלאומיים והנביאיים. אך אלה שהיתה להם קשבה יותר דקה ושמעו גם את רחשי הלב של המשורר העולים משיריו הלִיריים, היו ודאי תמהים ושואלים: מהיכן באו לביאליק הזועם והחזק רוך נפשי ונעימות לִירית? הו, פשטות תמימה! כאילו היה ביאליק רק זועם ורק מוכיח! הרבה יותר צודקת ונכונה תהיה השאלה ההפוכה: מאין באו לביאליק הרך והלִירי „מלים עקרבים" כאלו ופטוס רועש כזה?

יהודי עדין, בעל נפש רכה ורגשנית השכורה מאורות וזהר, איש רך־המזג וחולם חלומות – איך נעשה פתאום מוכיח בשער, דברן ו„נביא"? זוהי באמת שאלה חמורה וגם פלא גדול. אבל בפתרונה של שאלה זו נמצאת נקודת־הכבד של ההערכה החדשה של יצירת ביאליק. לא שמענו, שהיינו העבריים המיוחדים במינם ירככו ויעדנו איזו נפש רוַת־צער ויאצילו עליה אור ויופי; אבל כי צרותינו יכולות להכביד לבב אנוש, אפילו את הלב היותר עדין ורך – את זה שמענו. ובביאליק ראינו זאת.

„כקורנס כבד" היה נופל דברו, אך מפני הד ההכאה של הקורנס לא שמע איש את האנחה שהיתה נעתקת מפי בעל הקורנס. וכך היה עומד לו יהודי חלש ורך ומכה בקורנס כבד שנפל בחלקו, והיה נאנח לו חרש עמוק־עמוק...

את קול נפילת הפטיש שומעים מרחוק. אבל את האנחה החרישית ישמע רק הקרוב העומד אצל בעל הפטיש. הרבה תספר האנחה, אבל קול הפטיש ישביחה. תבוא שעה ויאלם הקורנס; אז תשאר האנחה תלויה באויר, ורבים ישמעו אותה. אז יתגלה פתאום על הסדן מתחת הפטיש – לב אדם. מה יהיה בסופו של אותו לב אדם שבא בין הפטיש והסדן? הנה ספר ביאליק על „סדן ופטיש" פעמים אחדות, אך שונים הם הספורים שלו. בשעה שביאליק היה נאמן לעולם היופי שלו והיה שר לנו את שירת נפשו ביחידות, אז הוא מספר:

„בעבי יער זה אכנס:
„סדן ופטיש טמונים שם
„אשלף לבי אז מחזי
„ואשימנו על הסדן
„ובפטיש אהלם, אהלם
– – – – – – – – –
– – – – – – – – –
„ולבי מלא כחות חדשים
„לא ידעתם מני אז –

„ישוב שנית לי והיה
„שבעתים מוצק, עז.״

(שירי החורף) –

– זהו בשעה שהמשורר נמצא ביערותיו יחידי לנפשו. אבל כשהוא בא אלינו לתוך המחנה וחפץ שוב לשים את לבו על הסדן, כדי להיות בשבילנו למופת ולהוכיח לנו על חולשתנו, גוולנו ועוד ועוד, אז רואים אנו מחזה איום עד מאד: „תחת פטיש צרותיו הגדולות יתפוצץ לבבו, צור עוזו״. (לא זכיתי) מה הן צרותיו הגדולות – אנו רואים בסוף השיר. שם מתברר לנו, כי הצרות הן צרותינו, צרות הכלל, מקרה איום זה קרה לו לביאליק בשעה שהניף את „הקורנס הכבד״ על שפלותנו, אבל „לא מצא סדן פטישו״, והקורנס ירד בכל מאמצי הכח על הלב העדין של המשורר הרך. מה שהיה למשורר האמלל אחרי־כן, מספרים לנו שיריו העגומים של השנים האחרונות, ובודאי יספרו לנו שיריו הבאים. אבל לעת־עתה מן ההכרח הוא שתתעורר אצלנו השאלה:

מאין בא ל„איש החלש״ – „קורנס כבד״? שאלה אחת ותשובות עליה הרבה. „הקורנס הכבד״, היינו הפתטיות שלו, הדברנות ו„הלאומיות״, באו לו לביאליק קצת בירושה וקצת מתוך נטיה פנימית לתפקיד זה וקצת מפני הכרח החיים והסביבה. את „האור״ אמנם לא קבל בירושה מאביו, אבל את „הקורנס״ קבל. החדוש שבביאליק הוא לא זה שהיה שליח־צבור מצוין ובעל־בכי גדול, כי־אם זה שהיה הראשון ללהקת הליריים שלנו. השתפכות־הנפש ושירים ליריים היו, כמובן, בספרותנו גם עד ביאליק; אבל שירה לירית אמתית, מהלך ספרותי מיוחד וסגנון נפשי מיוחד לא היו אצלנו. אם נשוה את שירי־הנפש הבודדים של גורדון ואחרים לשירים הליריים של ביאליק, אז יראו לעינינו כשיחת־אהבים של זקן יושב בצפון הקר נגד שיחת־אהבים של עלם דרומי אכול אש התאוה. בליריות הטהורה הנה ביאליק „חתן בראשית״, אבל בפתוס היינו עשירים גם לפניו. הקינות והסליחות הפיוטים והפזמונות, הלוי, גבירול, שפירא, גורדון ועוד – אע״פ שביאליק עולה על כולם באמנות שלו ובקורבתו הנפשית אלינו, בכ״ז הנהו בשירת הפתוס רק המסיים והיורש. הירושה! אין לנו משורר גדול אחר שיסבול כל כך מסבל הירושה, ויחד עם זה יהיה עשיר בעשירות מופלגה של מורשה. בין קניני־הרוח היקרים שביאליק קבל בירושה מהדורות שקדמו לנו, היה גם „הקורנס הכבד״, כי בתור משורר הוא בן בנם של טובי „הגדולים״ העברים, שרגש הצבוריות היה חזק אצלם וביאליק היה נאמן למסורה הגדולה שהתגלתה בין בחיים ובין בספרות – הרגשת צערו של הכלל העברי. שם הכבוד של עוסק בצרכי צבור, זה השם שהזהיר במשך הרבה דורות, הולם גם את ביאליק בתקופה ידועה של יצירתו, אם כי עסקנותו הצבורית התגלתה במקצוע מיוחד. ישנם הרבה מינים של עוסק בצרכי צבור: מי שמקבץ כסף לעניים ומאכילם, מי שעוסק בפדיון שבוים, ומי מקדיש את עטו לעם. הקו היסודי של כל

בעלי הצדקה שלנו וכל העסקנים השונים הוא, כי כולם מסורים לזולתם, ובעבודתם לטובת הצבור הם שוכחים את עצמם ולפעמים מקריבים את עצמותם. הורגלנו להביט על המעולים שבנו כעל אנשים המצווים ועומדים לשמש את הכלל, ורק מנקודת ראותנו הורגלנו למוד את חייהם ויצירתם. כי מה אנו יודעים מחיי נפשם של המשוררים העברים העתיקים, של הנביאים, של התנאים, הגאונים ועוד? חייהם הפרטיים והרגשות־הלב שלהם לא ענינו כלל את העברי, ואם התעכב מי־שהוא על איזה פרט מחיי „הגדולים" שלנו, אז היה זה רק בנוגע לפרט הבא ללמד על הכלל. וכך היתה גם השירה העברית ברובה שירת־רבים, ומשורריה היו ברובם שליחי־צבור. כשמדברים על ביאליק נוהגים רבים להזכיר את ר' יהודה הלוי, ובצדק. הרבה־הרבה קשורים ספרותיים ופסיחולוגיים ישנם בין אותו המשורר הגדול של ימי הבינים ובין המשורר היותר גדול אצלנו בזמננו. מי שיתענין במעיני־הרוח שהרוו את נפשו היוצרת של ביאליק, ימצא הרבה ענין לענות בתקופה הספרדית של שירתנו שהשפיעה על ביאליק הרבה יותר משהשפיעו עליו המשוררים החדשים שקדמו לו. שאלה ספרותית זו דורשת שימת לב גדולה וראויה הוא שיעיינו בה, אבל לעת עתה חשוב בעדנו שלא יבוא הפסק בהלך־מחשבותינו על „צבוריותו" של ביאליק. ואמנם, „שרשרת הזהב" של המסורה הצבורית הולכת ונמשכת משירת ימי הבינים עד ביאליק, כמעט בלי הפסק. זהו דבר הנראה לעין ואינו דורש רוב הוכחה. ר' יהודה הלוי שהיה גם „כנור" וגם „תנים" צבורי, מסר את העטרה השירית של שליח־צבור לבאים אחריו, ולא בו האשם, אם בעלי הפזמונות והפיוטים היו עלגי־לשון, ועטרה זו לא היתה הולמתם, מפני שרגש השירה שלהם היה דל. הרבה דורות של משוררים שליחי־צבור היו בספרותנו, וכל אחד קבל מחברו שקדם לו, עד שבא ביאליק וקבל מגורדון את הטלית. וזה היה כבר כמעט מנהג מקובל: משורר כי יופיע בישראל, נגש הוא אל „העמוד" ומתעטף בטלית הצבורית, „הקהל'ית" ולא היה עולה כלל על דעתו ולא על דעת מי שהוא, כי יש לו להמשורר זכות להתפלל ביחידות על נפשו ולשיר את שירת־נפשו „בעליתו". גם ביאליק נגש קודם כל אל העמוד להיות משורר שליח־צבור לכל עדת ישראל, ומצא כבר אצל גורדון, זה שאמר „לא משורר אני, כי לוחם אני", את כל כלי השמוש של השירה הצבורית: את „הפטיש" המסורתי, את „נאד הדמעות", את „הכנור", את „השופר" ועוד. ובכולם השתמש ביאליק בשירתו בכשרון גדול. עתים בכה (ראה את כל שיריו של עשר השנים הראשונות שבכל אחד ואחד אנו מוצאים „דמעות"), עתים הריע על התחיה („משומרים לבקר" „מקראי ציון", „ברכת עם" ועוד) ופעמים הניף את „הקורנס הכבד", היינו הוכיח והוכיח. בתפקידו זה האחרון הגיע ביאליק, כ י ד ו ע , לידי שלמות רבה ועלה הרבה על המשורר הצבורי שקדם לו. אך גורדון השתדל בכל כחותיו למלא את חובתו לכלל העברי, בכל שיריו המרובים לא גלה כמעט אדם זה אף מקצת מחיי נפשו וסוד לבו, עד שאפשר לחשוב, כי חיי־צבורו הם הם חיי נפשו. משתמש אני בכונה בהמבטא „צבור, צבוריות", כי אצל גורדון אין אנו מוצאים עוד את המושג הבהיר של עם

ולאום, וגם ביאליק הנהו בשיריו „הלאומיים" יותר צבורי מלאומי. אך על „לאומיותו" ו„צבוריותו" של ביאליק בחלק ידוע של שיריו עוד ידובר. גורדון הוא בכל אופן, בלי שום ספק, עסקן צ ב ו ר י במקצוע השירה. ובמובן זה עלה על ניקרסוב הרוסי, שהיה סוף־סוף משורר נעלה. עד כמה עליתו זו של גורדון היא עליה ועד כמה היא ירידה — ידון כל אחד מנקודות השקפותיו הספרותיות. ודאי ימצאו בימינו רק אנשים מעטים שיסכימו לדרישתו הידועה של ניקרסוב מכל משורר בן־עמו: „הרשות נתונה לך שלא להיות מ ש ו ר ר , אבל להרגיש את א ז ר ח ו ת ך מחויב הנך". בנוגע למשוררים העברים שלטת עוד עד היום בחוגים ידועים דרישה זו של אזרחיות, צבוריות או לאומיות, במקום שירה אמתית, שירת־נפש סתם. כאשר ראה גורדון חזון רע, כי התרבות העברית המקורית הולכת ומשתכחת מצבורו, עמד ושאל בחרדה: למי אני עמל? כאילו היה צ ר י ך ל ע מ ל בשביל מי שהוא! כאילו היה ממלא איזו „עבודה" ולא היה שר מלבו ומנפשו בשביל צורך עצמו! כטבעת אחרונה לשרשרת הזהב היה ביאליק למסורה הצבורית בשירה העברית. דומה הוא לקודמים לו ואינו דומה. נפשו חוננה גם בהרגשה צבורית עמוקה וגם בחיים עצמיים העשירים באושר וצער פרטי. וכשהתראה ראשונה ברחובנו היהודי חשבנו כולנו כי משורר מסורתי לפנינו, אבל לפעמים היה שר איזו שירים משונים, שירים רכים ויפים שלא שמענו כמותם. זה היה קצת מוזר, אך שיריו הצבוריים היו כל כך חזקים ומרעישים, עד שהסיחו את דעת הקוראים משירי־הלב. האזנים היו נטויות רק לאותם השירים, שתכנם היה הכלל העברי עם חרפת־חייו, וצורתם — משבצת מלאה אבני־יקר של ירושת־אבות. בצורה מיוחדת זו של שירי ביאליק הצבוריים אירע מקרה מוזר אחד, שידברו עליו כעבור שנים אחדות כעל אנקדוטה ספרותית מענינת. מפני סבות פסיחולוגיות מובנות, השתמש ביאליק בשביל אחדים משיריו הצבוריים, בסגנון ספרותי המעורר במוח השומע אֲסוציאַציה עם סגנון הנביאים. והנה התפתחה האסוציאציה להשואה וההשואה לקביעת דמיון, וביאליק נעשה פתאום „נביא"... אצל בני דורנו יש חולשה אחת מוזרה: געגועים למחזות חיים שעברו כבר מן העולם ושאינם כמעט מובנתים לנו מפני ריחוק הזמן ושנוי העולם. כן, למשל, אוהבים רוב המשתתפים בנשפי־המסוות להתחפש דוקא בבגדי מרקיזות, פיאודלים, אבירים ועוד. כל זמן שהתהדרות זו בבגדי הדורות שעברו נעשה בנשף־מסוות, אין הרעה גדולה, אבל כשאדם בן זמננו המתענג על אופיריטות ומשתמש באֶליקטריה וממציא חֲידקים שונים, חושב שהוא הבין הבנה ברורה את הנביאים, אז נראה הדבר כמגוחך. המעט מזה שביאליק הוא משורר גדול, ראש לתקופה ספרותית שלמה — אך אצל בני דורו התגלו פתאום געגועים עזים לנביא וצמאון לדבר „נביאות", והנה נפל הגורל על ביאליק להיות „נביאם" של העם יודע. תרועה. אולי עתה, אחר שנפתח ספר־חייו של המשורר שנעשה חוזה ב ע ל ־ כ ר ח ו , הבינו כבר רבים את טעותם ואת ח ט א ם , אך היה זמן שפרישמאן צריך היה להפריז בדבריו, כדי להוציא את האנשים מהאיקסטזה של בקשת־הנביאים שלהם. פרישמאן אומר על ביאליק: „והוא מאמין ג"כ מה שאומרים לו, כי הוא

מתנבא. והוא זועם והוא נעקש בלאומיותו והוא יושב תיכף לשלחנו וכותב לנו זעם ולאומיות ונביאות, נביאות בלי מדה וסוף". כדרכו תמיד, משתמש פרישמאַן גם הפעם במבטא קצוני ומוגזם, כדי לעורר את המחשבה המטומטמת של מתנגדיו. אפילו שיריו ה„לאומיים" ו„הנביאיים" של ביאליק אינם מלאכותיים. אבל נהיה קרובים לאמת אם נאמר, כי בהופעת השירים „הנביאיים" ובכל התקופה „הלאומית" שביצירת ביאליק היה הרבה מ ה י פ נ ו ז ה ה ד ד י ת. מי הטעה את מי, קשה להחליט עתה, אבל ברור, שלמרות הנטיה הנפשית של ביאליק לפתוס ולצבוריות, למרות מסירותו לירושת־האבות, היה בקרבו מעין חי של שירה לירית עשירה ורבת־צלילים, שבקשה תקונה בשירת־היחיד. הרעיון על „נביאותו" הלך והתפתח עד שהגיע לידי אַבסורד, ובכ"ז עודנו מרחף סביב שמו של ביאליק. מתקשים אנו להבין הבנה שלמה את התעוררות השם „נביאות" בנוגע ליצירת ביאליק, אבל יש לישב קצת ק ו ש י א זו לא רק באסוציאציה מ ל ו ל י ת ו ל ש ו נ י ת כי אם גם באותו המצב הנפשי המיוחד של בני גילו של ביאליק, ב נ י ־ ג י ל ו ולא רק בני דורו, כי לאשרנו הלא גם אנו בני דורו של ביאליק. על מצב נפשי זה אומר ביאליק:

„כל רגשות לבנו הסתומים אז נ ב י א ש א ל ו ;
„נביא אמת שיגע בצנור לבנו ויבא
„וידליק מלמעלה, מעל לראשינו, כוכבו,
„ורוחו יהי המבוע לכל ההרהורים
„הכבושים בהרבה לבבות כחלומות לא־ברורים".

(לאחד־העם).

ביאליק חושב, כי געגועים טמירים אלה מצאו את מבוקשם באחד־העם, אבל באמת היה הוא בעצמו המבוקש ובעצמו היה גם „הנמצא". אותו „הנביא" שעליו מדבר ביאליק בקטע המובא, כעל בעל האוצרות של הלומות לבותינו וכעל שומרם של גנזי הנסתרות שבנפשנו, איש כזה המאיר גם על השממה הגדולה מסביביו כ מ ג ד ל ־ א ו ר, מאיר מאליו ומעצמו — אם לזה יקרא נביא, אז ודאי שביאליק הוא נביא, אבל הגדרה זו הלא הנה יותר מדי סובייקטיבית ושרירית. הסמנים האחדים שביאליק נותן בנושא השיר הנזכר, מציינים רק את יפיו של גדול־הדור, שזכה להיות משפיע על צבורו, אך השם „נביא" והמושג „הנביאות" מעורר בנו הלך־מחשבות מיוחד ועצמי שאין להרחיבו עד אין קץ. כמובן, אפשר להכניס הרבה מושגים חדשים לתוך מלים ישנות, אבל בהכנסה זו כרוך הפסד גדול הבא ע"י טעויות וערבוביה. גם לביאליק הזיקה הרבה השתמשות זו בשם הישן. רוב האנשים שדברו על שיריו „הנביאיים" של ביאליק לא חשבו כלל על ההגדרה שהובאה קודם, כי אם על אותו חוג המחשבות והרעיונות המתעורר אצל כולנו כאשר אנו מוציאים מפינו את השם נביא במבטאו העברי. עד כמה עִוְרוּ מחשבות אלו את עיני האנשים ובלבלו את מוחם, אפשר לראות ע"פ קטע הלקוח ממאמר אחד חשוב ומענין

על ביאליק שנכתב יהודית. הנה דברי „בעל־מחשבות" בהקדמה לשירי ביאליק ביהודית: „ח. נ. ביאליק איננו לגמרי נביא כאשר אנו חושבים על ישעיהו, אבל כשאנו באים לדמות אותו לנביאים המאוחרים, לחבקוק, למלאכי, אפילו ליחזקאל, אז אין השואה זו נראית כבר לגוזמא של מעריץ־ביאליק". בהשואה זו אין, באמת, שום גוזמא — כי כולה אבסורד מגוחך. צירת ביאליק וחזיון הנבואה — היש לך ענינים רחוקים ומשונים זה מזה? לולא היה הדבר למכשול ראשית כל לביאליק עצמו ושנית לקוראים, הרואים בביאליק מה שאין בו ואינם רואים מה שיש בו, — צריך היה לחשוב את כל הענין של „הנביאות" אצל ביאליק לקוריוזה ספרותית. אנשים מודרניים שהמסתורין וההתגלות הדתית זרה לרוחם, שאין להם כל הרגשה שהיא מחייהם העצמיים של התקופות יולדות הנביאים, באים ומדמים יצירה אמנותית של אחיהם המשורר, העומד יחד עמם (אפילו אם הוא גאון במקצועו) תחת השפעת הרעיונות והמקרים של דורו, ליצירה סודית שבטבעה הנה אחת מחידות החיים! היש צורך להוסיף, כי כל מערכי לבנו ואפני תפיסתנו את החיים נשתנו כל־כך במשך אלפים השנים וחצי האלף, עד שאין לנו כמעט שום השגה מאופן היצירה האלהית של בחירי העם מאז. אפילו אם נניח כי יסוד הנשגב ושירת הפתוס אופיים הם בעד ביאליק, וכי צרת הכלל היא מרכז כל הרגשותיו־היצירתיות, גם אז אין להבין, מה ענין „נביאות" אצל משורר בן דורנו? אמרתי „אפילו אם נניח", כי, באמת, אין יסוד הנשגב אופיי בשירת ביאליק, והפתוס שלו הוא מעין שבירת־הקול אצל המשורר בעת שוררו. בין הצירים השונים שעליהם סובב עולם יצירתו של ביאליק רק אחד הצירים הוא גם צרת הרבים, אבל הרגשת צערו של הכלל איננה עוד כל הרגשת עולמו של „הנביא", וגם „לאומיות" איננה לגמרי. יצירת ביאליק היא קנין לאומי רב כשהיא לעצמה, וביאליק הוא לאומי במובן היותר רחב של מושג זה ע"י יצירתו המקורית רבת־ההשפעה ורבת־הערך, אבל לא במקום שהוא לאומי בכונה שם תהלתו. המגמה כשהיא לעצמה, אפילו היותר חשובה, פוגמת פגימה נכרת בכל יצירה אמנותית, והלאומיות של בן־דורנו העברי עוד לא נעשתה אצלו טבע שני ועוד לא חדרה לתוך הכרתו חדירה כל כך עמוקה כדי שתתגלה בכל גלויי חייו בלי שום מחשבה תחלה. לדאבוננו אנו רואים, כי אפילו הטוב שבלאומיים אינו חי ע"פ הכרת לאומיותו וע"פ הרגשת העולם החדשה שלו, כמו שחי המאמין באמונתו, כי־אם עושה תמיד ת ע מ ו ל ה לאומית בנפשו בינו לבין עצמו או בין אחרים. מפני מצבנו בין הגוים ועמידתו הדלה של העם העברי אי אפשר להיות אדם ישר מבלי להיות לאומי, אפילו אם אין באדם זה או אחר כל נטיה חברתית; מכל שכן, כ ש י ש נ ה באדם הנטיה ויש גם מסורה. כל לאומיותו של העברי בן־דורנו נמצאת עוד בבחינת מגמה ושאיפה, ומשום זה אי אפשר לו שלא להיות מ ג מ ת י כאשר הוא בא לשיר על איזה ענין הנוגע באופן זה או אחר בשאלת הלאומיות. אצל ביאליק אין כמעט לגמרי מ ג מ ת י ו ת כזו, ומשום זה אין לחשוב אותו ל„לאומי" כמו שרגילים להשתמש במושג זה. ביאליק ג ר ם הרבה להתעוררות רגש הלאומיות, כמו שגרם הרבה ל„תחיתנו" (עד

כמה שהתחילה כבר), אבל לא בקריאות ללאומיות ולתחיה. הדעה ע״ד יסוד „התחיה״ בשירי ביאליק היתה מוטעה מתחלתה. האם לחרבן נורא, עוני ודלות — „תחיה״ יקרא, והאם יאוש והרוק־שנים זהו תכנם של שירי תחיה? השירים האחדים כמו „מקראי ציון״, „ברכת־עם״ ועוד, אינם באים כלל בחשבון, מפני ערכם האמנותי הקטן. וקשה להבין, איך יוכלו שירים חלשים אלה לעורר מחשבות על „תחיה״ בתור תכן ליצירת ביאליק. אבל לכל הפחות לא הזיקה דעה זו ליצירת ביאליק ולהבנתה, באותה המדה שהזיקו הדעות על הלאומיות והנביאות. האנשים שהחזיקו בדעות אלו נכשלו בטעות אחת, הנפגעת לפעמים קרובות במחשבת האדם: הם קבלו את הצורה במקום התוך. סוד שיריו „הלאומיים״ של ביאליק הוא — הצבוריות. תנאי החיים של עמנו בגולה אינם נותנים לדעוך לשביב־אור זה. בשירו היהודי „דאָס לעצטע וואָרט״ שביאליק עצמו מוסיף על שמו את ההגדרה „נביאיש״, אנו מוצאים דברים אלה:

„איך בין געשטראָפט פון גאט מיט הארץ.
„איך האב א הארץ וואס קרענגט פאר יענעם,
„וואס קארטשעט זיך פון פרעמדען שמארץ
„און ווערט פערברענט פון יעדענס גיהנם״...

המתאים תאור זה רק לנביא? — ודאי לא. זהו פשוט תאורו של לב טוב, של אדם המצוין באהבת־הזולת וברגש הצבוריות. אצל כל עם ועם בתקופות שונות של חייו מופיעים בנים טובים כאלה „שהאל ענשם בלב״, אלה הם המשוררים הצבוריים השונים. ועוד רואים אנו אצל כל אומה ולשון בשעות־הירידה שלה בנים מוכיחים המגידים לה פשעה ומשתדלים לעורר את בני עמם או לעודדם. אנשים אלה שבגורלם עלה להרגיש את כאבו של הזר ולהזדעזע ממכאובי הזולת, בין שהמכאובים הם של איזו קבוצה, לאום או של כל האנושיות — יסוד נפשם היא הצבוריות. אם דורם זכה להם והם זכו לתפקידם, אזי תגדל השפעתם, והם מעמידים תלמידים הרבה. רגש האחריות בפני כל ובעד הכל ורגש החברתיות האמתית, הולכים ומאַפשרים את השיבה לתחיה. אבל אם לא זכו, שליחותם נעשית ע״י אחרים, ומהם נשאר רק ערכם הספרותי. תכונה זו של הצבוריות לא עזבה את ביאליק עד תקופת המשבר והתגלתה בשירים שונים. היא התפתחה והתרחבה בקרבו, קבלה צורות שונות, אבל יסודה נשאר תמיד אחד. באהבת־הזולת שלו עבר ביאליק הרבה מדרגות, וכל מדרגה ומדרגה מצאה לה את בטויה הנאמן ביצירתו. הוא התחיל בהרגשה סנטימנטלית של ה„רחמנות״ המסורתית על הנענה („ביום קיץ״), עבר להרגשה יותר עמוקה של ה„אח האובד״ („תקון־חצות״), הרגיש את הרע הסוציאלי בחיים בכלל ובחיי העברי בפרט („שירתי״ ועוד) ובא סוף־סוף להכרת האימה שבמצב כל הצבור העברי כולו והלאום העברי. מן הצער שבמרתף־אמו עד לאימה שבעליות־הגגות „בעיר ההרגה״ — מה רב המרחק ומה ענקית היא התפתחותו של המשורר! אך קו אחד הולך ונמשך מהתחנה הראשונה עד האחרונה: זהו הצבוריות של ביאליק באותם השירים שנעימות הצרצר עולה מבין

שורותיהם, אנו רואים, עד כמה חזקה השפעתה של הסביבה האפורה על הילד הרך והחולם, ועד כמה מן ההכרח היה שילד עדין זה, כפי שאנו יודעים אותו משירי הטבע שלו, יצטרך בזמן מן הזמנים להעשות שליחם של צבור עני ונדכה. פליט־המרתף וחניך־הדלות – היוכל לשכוח את אחיו המסכן?

„ובהשמע מילל סופת־ליל קול כאוב,
„זכר נזכר ענות רש גוע ברחוב
„ולחצתיך אל לב, רעי, אחי המך
„ורסיס נאמן אורידה עליך."

(ביום קיץ...).

כמה רוך נפש ולבביות אנושית בחרוזים אלה! ביאליק שר על „אחיו הטוב", וחושב תמיד על „הרע העיף". הוא הנהו לע"ע פסיבי בהרגשתו זו הצבורית, אבל כעבור שנים אחדות לאט־לאט תהפך דאגה זו לזולת להרגשה צבורית־לאומית עמוקה רחבת־האפק ועשירת־הדרישות. מהשתתפות סתמית בצערו של האח הרחוק עבר ביאליק לגלוי רצונו התקיף, שמצבה של כל „האחוה" כלה ישתנה... הסנטימנטליות הפסיבית והשקטה עוברת לפעולה אקטיבית, וביאליק דורש „מרעו ואחיו הטוב" שיי לעבוד לטובת העם:

„ורטבי טל אורות לאחיכם תשובו
„ורטבו וינובו,
„ואיש אל בית אביו ואיש אל בית אחיו
„תביאו נא את בשרת־המרחב".

(עם שמש)

זוהי כבר דרישה צבורית של משורר־מורה. ביאליק נעשה מורה־דרך בחפצו להועיל לבני עמו ולעזור להם בצרתם.

„מיך האט געטריבען אייער וועהטאג,
„איך האב געמיינט מיין הילף איז נויטיג" –

אומר ביאליק בשירו „דאס לעצטע ווארט". עוד בילדותו ראה את אחיו בצרה וספג אל תוכו את צערם ומכאובם. כבלי־הברזל המעיקים על חיי העברי סגרו גם על ביאליק, וכבר בהיותו צעיר צריך היה להבין את ערך הכלליות בשביל הפרט העברי. כל סביבתו המוקדמת צריכה היתה לעורר בקרבו את רגש הצבוריות. אח"כ, כאשר בא לוולוזין, במקום שקול היחיד נבלע בתוך קולות המקהלה של כל בני הישיבה, התפתחה אצלו הרגשה זו התפתחות מרובה. שם נדמה לגמרי שירת־היחיד שלו מפני שירת־הרבים. ישיבה זו שנתנה לנו במשך הרבה שנים את העסקנים העברים היותר גדולים במקצועות ידועים של החיים והיצירה העברית, השפיעה הרבה גם על ביאליק. והשפעה זו חשובה לנו ביחוד להבנת הזרמים הנפשיים שביצירת ביאליק. בוולוזין ראה ביאליק ראשונה קבוץ

גדול של „נזירי־החיים", המקריבים את עצמם על מזבח הרעיון הכללי והמוסכם, והממיתים בקרבם כל תביעה קלה של הלב האנושי הרך. כאשר קראנו את דברי ביאליק המלאים אהבה לבבית ורעד הנפש על „המתמיד", הרגשנו כולנו, כי ישנו קשר פנימי בין המשורר וגבורו. ואמנם שניהם קנו להם בוולוזין את הכשרון ואת ההרגל להשתיק ולהשקיע את חלומות־הנפש וגעגועי הלב בקניני הרוח של ה ר ב י ם. כעבור זמן רב, בעמדו שוב „לפני ארון הספרים", אומר ביאליק על ריינים אלה של ה כ ל ל העברי:

„מכל חמודות־אל על ארץ רבה

„הלא רק אתכם לבדכם ידעו נעורין;"

— — — — — — — — — — — —

„ואלמד צרר בגוילכם פקדון־רוחי

„ולשלב בתוך טוריכם חלומות־קדשי."

בחבה עמוקה ובלבביות נוגה מדבר ביאליק על „מאשרי נעוריו" אלה שעשוהו ל„נזיר־החיים". גם כאשר יצא מרשותם היה עוד זמן רב נזיר־חיים, מפני שהמשיך עוד את הרגלו לשלב בתוך טורי הבנינים ה כ ל ל י י ם את חלומותיו ה פ ר ט י י ם. יחד עם שאר יוצאי וולוזין, מאות הרבנים המעולים, העסקנים בצרכי צבור וסתם בעלי הבתים „הלומדים", נשא ביאליק על עצמו את עול החברתיות העברית והיה נאמן לדגלו של הכלל. אוניברסיתה זו המקורית שלנו שבוולוזין, היתה לא רק בית למוד וחנוך, כי־אם גם מבצר רוחני בשביל העם, והמבינים שבעם, מבלי הבדל המעמדים, היו מוסרים את בניהם לאקדמיה צבאית זו, כדי שיוכלו להגן על כולם באותו הנשק שהם חשבוהו לנאמן ביותר. אחד מחניכי אקדמיה צבאית זו היה גם ביאליק, ומשום זה אין אנו מתפלאים כלל כאשר אנו רואים אותו במשך זמן רב בתור „איש־צבא" הנאמן לכל „המחנה".

בספורו של פייארברג „לאן", בא תאור נכון של אותה השקפת העולם הצבאית, שאגדה ואחדה את כל חלקי האומה השונים במלחמתם עם גורלם. באותו ספור משתדל הרב הזקן להסביר לבנו נחמן, כי מלחמה תמידית לנו עם החיים הסובבים אותנו, וכי משום זה אנו צריכים להיות תמיד מגויסים. על שאלתו של בן־הרב: „הכי כל העולם צריכים להיות אנשי צבא?" באה התשובה, כי המעולים שבעם מחויבים לשאת על שכמם את עול ההגנה ואת עול העבודה בשביל הכלל. חפץ היה המפקד הזקן לסמוך את ידיו על החייל הצעיר ולמסור לו את דגלו, אבל מצב זה של גיוס תמידי בשם הדת נראה לו לנחמן הצעיר מעיק יותר מדי. הוא אינו חפץ למחול על תביעות־לבו הפרטיות, ומתקומם נגד שלטונה הבלתי־מוגבל של המחשבה הכללית. אז הוא מחליט לפרוק מעל עצמו את עול מלכות שמים, אך בכ"ז אין הוא נעשה משוחרר לגמרי. בימיו של פייארברג לא הגיעה עוד השעה לשחרורו הגמור של ה י ח י ד, ומלחמת חייהם של בני דורו הביאה רק לידי חליפת העול: תחת הדתיות של האב באה הלאומיות של הבן. הצד השוה שבשתיהן — שגם הדתיות גם

הלאומיות גיסו את האנשים ועשו אותם ל„אנשי צבא״. דרישתו של הרב הזקן כי „נחוץ להתגבר על הכל, נחוץ לשכוח את הכל״, נחשבת לכלל גדול גם בתוך „המחנה״ החדש של הלאומיים. סיסמא אחת ישנה לשני המחנות, שהיא משמשת יסוד לשתי השקפות העולם. סיסמא זו היא: היחיד הוא עבד הרבים, וצרת־הכלל קודמת תמיד לצערו של הפרט. כאשר התחילה לפני שלשים שנה להתפשט בעם התנועה הלאומית, מצאה לה מהלכים גם בין בחורי הישיבות השונות שהתאגדו בקבוצות הוולוזיניות „נס ציונה״, „נצח ישראל״ ועוד. מצעירי ישראל אלה ומשאר הלאומיים החדשים נברא אז מחנה חדש, מעין גברדיה לאומית, ובין קרואי הגיוס שוב היה גם ביאליק. ע״פ התיחסותו לאחד־העם, שמצאה לה את בטויה בשיר הידוע המוקדש לו, אנו רואים, עד כמה גדלה השפעתו הרוחנית והמחשבתית של א״ה על ביאליק. ביראת־הכבוד של תלמיד מקשיב ובהכרת תודה של מושפע בא ביאליק להגיד את שבחיו של אחד־העם, אך שיר־כבוד זה נותן לנו בעת ובעונה אחת תאור נכון של המורה ושל התלמיד יחד. הציונים נוהגים לחשוב את ביאליק ל„ציוני״, ובמובן ידוע הצדק אתם, כי בין יסודות השקפתו העולמית יש גם יסודי הציוניות. יתר על כן: הרגשתו הלאומית של ביאליק נארגה כולה ברוחו של אחד־העם. עד כמה טפוסית היא ציוניותו של ביאליק או לאומיותו במשך תקופה ידועה של יצירתו, ועד כמה השפיע עליו אחד־העם בתור הושב, אפשר לראות לא רק מהשירים המוקדשים לאחד־העם, כי אם מכל קבוצת השירים שבא בספר החמשי של שירי ביאליק בהוצאת „חובבי השירה העברית״. „אל הצפור״, „ברכת עם״, „בשדה״, „מקראי ציון״ ועוד — כמה ירחב ויתענג לב היהודי „השוקל״ למקרא החרוזים המלאים פתוס לאומי ומפלגותי! לכל קבוץ אנושי נעימה עד מאד ההכרה, כי בתוכו, בין שורות האנשים הבינונים שלו, הולך לו יחד עם כל העם בחיר־העם, וגם לקבוצת הלאומיים שלנו נעים היה לראות את המשורר הדגול בצעדו כאחד־העם. כל כך נעימה היתה מתחלה הכרה זו, עד שלא הרגישו כלל בשעתם, כי שיריו הציוניים של ביאליק קלושים עד מאד, בין מצד תכנם חסר־החדוש ובין מצד צורתם חסרת־השירה. אך עבר זמן קצר, וביאליק נהפך מתלמיד מקשיב ומעריץ את מורהו למפקד ומשפיע נערץ. אז עמד בראש ההולכים.

רבים מונעים את עצמם מנגוע בהשקפת עולמו של המשורר, מפני שיש אומרים, כי בשביל הבנת יצירתו של המשורר דיה לנו רק הרגשת־עולמו ואין לנו עסק בהשקפותיו, אבל זוהי טעות. בידיעת הנפש של היוצר אין שום פרט מיותר. ביחוד יש חשיבות יתרה להלך הרעיונות, כי היצירה והמחשבה הן אצל האמן כשני הצדדים של המטבע האחת. בהשתלבותן יחד הן מגלות לנו את יחסו אל החיים. הרגשת־העולם המתבטאה בשירה ובאמנות, והשקפת־העולם המשתקפה בילידי המחשבה והרעיון, הנן רק שני אמצעים שונים של הכרה אחת: הכרת „האני״ של היוצר בתוך היקום. יש שמתפתח האמצעי האחד, ויש שמתגבר השני, ולפעמים מתפתחים שניהם באופן שוה, ואז יהיה לנו טפוס של משורר־חושב. כל אדם באשר הוא אדם

משתמש לדרכי־היום שלו תמיד בשני האמצעים, אבל במדה בינונית יום־יומית כפי שחננו אלו. ואם כל אדם כך, מכש״כ אצל המשורר, ועל אחת כמה וכמה אצל המשורר שהשקפת העולם שלו ברורה ומוצקה כמו אצל ביאליק. מהשקפת עולם זו אין אנו יכולים להסיח את דעתנו כשאנו באים לברר בשבילנו את יצירתו האמנותית. זה האיש שיבא להתחקות על זרמי־המחשבה של הצבור העברי והיחיד העברי, ימצא בודאי ענין רב בהלך־הרעיונות של ביאליק כשהם לעצמם, מחוץ ללבושם הפיוטי, אך גם האיש הבא רק להנות באור ה ש י ר ה הביאליקית מחויב להבין אותה ואינו יוצא ידי הנאתו בהרגשת־גומלים גרידא. השקפת עולמו של ביאליק מצאה לה בטוי בשירתו והשפיעה על יצירתו, ובה בשעה היתה בעצמה מושפעה מאחד־העם, כמו שהיו מושפעים מאחד־העם רבים מבני־דורו. במה התגלתה השפעה זו ואיך התגלתה – זוהי שאלה מיוחדת העומדת בפני עצמה. בשעה זו שאנו עומדים בה מענין בעדנו רק לדעת, כי ביאליק וא״ה הם במובן ידוע שני גלוים שונים של חזיון תרבותי אחד. האחד היה הפובליציסטון של הצבוריות הרוחנית, והשני — משוררה. ולא מקרה הוא זה שאנו רואים, כי אלה שהכתירו את ביאליק בכתר „המשורר הלאומי" הכתירו גם את אחד־העם בכתרו של „הפילוסוף הלאומי". הצד השוה שבשניהם — כי רבו יחד את ריב הרבים ויצקו יחד מים על ידי מורה אחד המשותף להם. מורה זה „צרצר" קראו לו, והוא־הוא לא רק משוררם כי־אם גם חושבם של החיים העבריים המיוחדים, של חיי הצבור העברי באותה התקופה. למרות מה ש„הפילוסוף הלאומי" היה המשפיע על „המשורר הלאומי", שניהם היו מושפעים במדה שוה מהסביבה, מאורה־החיים ומהמסורה העברית. שניהם היו תלמידים מקשיבים לבת־הקול היוצאת מחרבות בית ישראל ה ע ת י ק ו ת ומהריסותיו ה ח ד ש ו ת, ואחרי שספגו אל תוכם די־צרכם את נהימות החורב העברי וצווייו יצאו שניהם לנביאות, כל אחד ע״פ דרכו וע״פ יכלתו.

כאשר יצא ביאליק אל אחיו וראה את ענים, הבין, כי צריך לו להשכיח מלבו את הגות־הנפש של היחיד החולם ואת זכרונות הפלא של ילדותו בשעה שהיה עוד תמים עם הטבע ויפיו. מה יכול היה לעשות? מדגל־המורשה לא יכול להסתלק. החיים דרשו ממנו שעבוד, ובכן הוא משלים עם מצבו. במשך תקופה ידועה עד תרנ״ח־נ״ט עלה הדבר בידו, ורק פעם „נכשל" בהרהורים זרים, בשיר המצוין „מכתב קטן". שיר זה המספר לנו על רזי הלב של יחיד בעל נפש עדינה ורכה, עושה עלינו רושם מיוחד בתמימותו ולבביותו בין השירים האחרים שתכנם חברתיות או לאומיות. לאיש־צבא העומד על המשמר ואזנו עליו, געגועים כאלה וזכרונות כאלה הם מכשול וחטא, כי כל רעיונותיו צריכים להיות מרוכזים בדבר אחד, בעבודה בשביל הכלל. „נחוץ לשכוח הכל" – דורש הרב הזקן אצל פייארברג, ועל דרישה זו עונה בנו נחמן: „מה נורא הדבר להיות איש צבא כזה!" רק אחרי עבור זמן רב הרגיש ביאליק את האימה שבדבר, אבל בשעתו היה איש צבא נאמן. חיי־הנפש שלו ועולם־היחיד נצחו אצלו מפני צרת הכלל. בעמדו „לפני ארון הספרים" מתודה ביאליק: –

„ואלמד צרור בגוילכם פקדון רוחי
„ולשלב בתוך טוריכם חלומות קדשי".

ואת הרגלו זה המשיך גם אחרי שיצא מתחומו של ארון הספרים. הוא למד למזוג את צערו הפרטי בצרת הרבים ו„לשלב בתוך טורי" שיריו הפתטיים והלאומיים את געגועי־נפשו. במשך אותו הזמן היה ביאליק מלביש את חזיונותיו והחיותיו האמנותיות צורה כזו, שאי אפשר לגמרי להכיר בהן את הרושם האמנותי הראשון של האמן. בשעה שהוא קורא בפתוס ובזעם: „קראו לנחשים ויעבירו זעמכם" – מי יודע מה היה הרגש הראשון אצל המשורר־היוצר? זה שאנו מוצאים בחרוזי השיר הנהו כבר פרי המחשבה הסינתיטית, אבל ה ה ת ר ש מ ו ת האמנותית כמוסה ממנו. אולי טייל המשורר ביום מעונן וראה את העבים הנשאים במרחבי השמים מבלי להוריד גשם, והרגיש בנפשו את הרגע המיוחד שבטבע; אולי טייל עם אהובתו בערבה וראה פתאום נחש מתפתל, ובמוחו הבריק איזו ציור אמנותי אבל לא הובע. מי יודע? בכל אופן ברור, כי מה שביאליק מספר לנו באותו השיר ל א הרגיש ברגעים הראשונים של הברקת ההתרשמות האמנותית. ואם הרגיש, מה שמוטל בספק בנוגע לשיר המובא, אזי מראה חזיון זה רק עד כמה היה המשורר שקוע כולו בצבוריות ולאומיות: כי את תמונת הטבע תרגם מיד לשפת הפובליציסטיקה היפה, כמו שהייתי קורא ליצירה האמנותית בעלת־המגמה. כמובן ישנם אצל ביאליק הרבה שירים שההרגשה האמנותית והרעיון החברתי קשורים זה לזה בקשר פנימי אמתי מתחלת ברייתם, אבל רבים הם גם השירים שעליהם הצטער ביאליק באמרו: חפשתי פרוטתכם ויאבד דינרי..."

באחד הימים החליט ביאליק לחדול מחפוש הפרוטה הכללית והסתלק לגמרי מלהיות ש"ץ. ואז, אחרי שנלחם שנים רבות בו בעצמו ובעולמו הפנימי, „העולם היחידי אשר בלבבו", עזב את עמדתו וקרא בהתמרמרות: „ומה לי לגזעי ומה לי לשוכי". כחייל זקן שאבדו לו כחותיו בקרב וכֻטֶרן פצוע שעל חזהו תלויים הרבה אותות הצטינות, כן שב ביאליק מוכתר בתארי כבוד שונים לעליתו, עיף ופצוע פצעי אוהב. כזבובים טורדים סבבוהו המחשבות על קצו ועל חייו („לא הראני..."), וביאושו הקיצוני נדמה לו כי הוא „שרביט קרח, לא ציץ לו ופרח". לסוף תקופת־הצבוריות שביצירתו, אחרי שובו „מכרות בקברות־עם ובחרבות־רוח", מבקש לו ביאליק רק מנוחה ושלות־עולמים. כל כך עיף הוא וכל כך נוגה עד שאין הוא מוצא אפילו שום נֹחם בטבע סביבו: תמה הוא, כי גבעולי־שדי יתרפקו עליו, כי צהלת הצפור תרחף סביבו. אדישות גמורה לכל הנעשה בחיים, איזה "Taedium vitae" (בחילת החיים) מסוכן ממלא את נפשו של זה המשורר, שבכל חרוז וחרוז שלו שמענו צלצול של מתכת המכה במתכת ושאון־אשד של מעיני־חיים.

לא אשאל עוד ולא אנסה, ודבר לא אבקש
לתי אם אבן אחת למראשותי,

„אבן־חרבה, פגר־אבנים אשר הופך אין לו

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

„וקפא הכל סביבי, דממת עולם תבלעני,
„לא יבקיענה הגה ורחש,
„עץ לא ירעיד עלי עלה ולא ינוד לי עשב
„ומשעול לא יט לגבולי".

(„מי אני ומה אני...")

בעיפותו הנוראה, עיפות הנפש, אומר זה המשורר שלבו היה „דביר החזון וקן החלומות":

אל יבואני חלום וחזון, לא זכר ולא תקוה
ללא תמול וללא מחר..."

(שם)

רק לפעמים רחוקות תתעורר בו איזו אושת־חיים ואז עודנו מקוה לרחמי־מקלט. כילד עלוב ועזוב הוא שוטח את „כפיו אל הוד הלילה" ומבקש „מחסה רך בכנפי שחור אדרתו" („לפני ארון הספרים"). זה כבר עברו עליו „לילות־הזועה" ומציאות־הבלהות שלה, ועתה התחיל בעצמו לעיין בספר־חייו. וגם אנו קוראים אתו דף אחרי דף את הספור העצוב, ופתאום מתברר לנו, כי זה כבר היתה פתוחה מגלת־הלב של המשורר. וכל אות ואות שלה התאוננה חרש על רוע מזלה. ערירים תעו בחלל עולמנו הצלילים הרכים של שירת חייו, וצבעי הקשת העדינים של היצירה הלירית היו נבלעים בלשונות האש האדומות של התוכחות והצבוריות. —

III. מגלת האש או מגלת הלב?

כל קורא־ביאליק יודע ממציאותה של „מגלת־האש"; אך הרבים הם היודעים ומרגישים, כי אצל ביאליק יש מגלת־לב? הלא היא — שיריו הליריים המרובים, שביאליק לא פרש בשמם בשעה שהתודה לפנינו בדברים הנוגים: „והיה כי תמצאו מגלת לבבי..." אם גם לא „התפלשה בעפר", בכ"ז היתה מגלת־לב זו כמעט אי־ידועה וכאילו היתה גנוזה, „וכל העם" היה קורא רק במגלת האש, היינו בשירי החרבן והזעם, שירי התוכחה והפתוס הלאומי. אך אמנם „מגלת־האש" הידועה היא, באמת, רק פרק בודד אחד במגלת־הלב הגדולה של ביאליק, ואולי אחד הפרקים היותר מענינים מצד גלוי נפשו. בלי יודעים שֶׁלב ביאליק בתוך פואימה זו הרבה דפים לבביים וטמירים של ספור חייו ויסורי נפשו, לבו של ביאליק נחש לו כבר אז, ובשעה שעמד עדיין על דוכנו איתן ונשא את מדברותיו לפני העם מראש ההר, ההרגיש או לא הרגיש,

כי צער נפשו וכאבו הפנימי מדברים מתוך גרונו ומוסיפים על הצלילים החזקים והרועשים של שירת הזעם המיה חרישית ונוגה של יסורי לב עמוקים? יצירה זו, שהרעיון הלאומי, וכמעט המגמה הלאומית, בולט בה, היא בעת ובעונה אחת גם שירה יפה ועמוקה על כאבו של הפרט. ההכיר המשורר הכרה ברורה את השניות הטרגית שבנפשו היוצרת או לא ידע אז עדיין ממנה, אבל שניות נפשית זו התגלתה ביצירתו מאליה בלי שום כונה מיוחדת. כנראה, חפץ היה ביאליק לתת לנו את אגדת החרבן של העם, ומחוץ לרצונו, בלי השתתפותו האקטיבית, יצאה מתחת ידו אגדת החרבן של היחיד. כי ב„מגלת האש" אנו שומעים ראשונה את צער־הרבים ויסורי־הפרט מתגלים ביצירה אחת. שני יסודות אלה, של יצירת ביאליק בכלל ושל „מגלת־האש" ביחוד, לא נצטרפו בשירה להרגשה שלמה אחת, כי אם באו רק מכורכים יחד, בלי קשר פנימי ביניהם. ואין אנו צריכים להתפלא על זה שלא עלה לו לביאליק לתת לנו סינתיזה חזקה של שירת־היחיד ושירת־הרבים. אחרת אי אפשר היה שיקרה, מפני שאצל ביאליק עצמו אין סינתיזה כזו. במובן זה הוא דומה לא לכברת ארץ מוצקה החוצצת את הנהר ומחברת עם שני גדותיו, כי אם לגשר התלוי באויר מעל לגלי הנהר. ידוע, כי צורתה האמנותית של „מגלת־האש" לקויה, ומשום זה גם ערכה האמנותי הכללי אינו רב ביותר, למרות תמונות גאוניות אחדות ופרטים יפים עד מאד. הסבה הראשית לעובדה זו היא חסר השלמות בנפשו היוצרת והעדר האחדות בלבושה האמנותי של הלירה. כמעין הררי מבינות לשכבות הסלעים הקופאים, כן מתפרצת הסוביקטיביות הלבבית של ביאליק מבינות לשורות המליצה הנשגבה של השירה כולה. ומשום שההיות האמנותיות לא התמזגו כראוי ולא התגבשו כהוגן, התהוה משקע עכור הנותן טעם לפגם. האזן אינה סובלת דיסוננסים עמוקים ודורשת תמיד צלילים בהירים ושקופים; גם עין האדם נהנה רק מצבעים צלולים וטהורים, וכל התעכרות שהיא מראה תמיד, כי המזיגה לא עלתה יפה. אלה „המבארים" את כל יצירת ביאליק רק מנקודת ההשקפה הלאומית־הפובליציסטית, התענגו בשעתם על „מגלת־האש" מפני המגמה הלאומית שגלו והרגישו בה. אבל כמו שמעלותיה של יצירה זו אינן תלויות „בלאומיותה", כך אינן תלוים רק „בלאומיות" שלה פגמיה העיקריים.

ערכה של „מגלת־האש" נמצא בחוג־הערכה אחר לגמרי, ואחרות הן גם המדות שבהן היא נמדדת.

ב„מגלת האש" אנו רואים ראשונה לא רק את הזדעזעות הנפש הטמירה של משוררנו ורעד חלקיה השונים, כי אם גם את ראשית התפצלותה. אצל כל אדם יש המון הרגשות־סתר השואפות לגלוי והנשארות במחבואן עד בא שעתן להגלות. כשהרגשות אלו מרובות במספרן ומתנגדות זו לזו, אז מתחילה ביניהן התרוצצות פנימית, הנשארת גם כן עד עת ועידן מתחת לסף ההכרה של האדם. ההתרוצצות מביאה לידי מאמץ פנימי המעיק על הנפש, ואין האדם יודע שחרו. מועקה זו מתגלה בצורות שונות של מצב־הרוח ומעמדי נפש, וכאשר תגיע שעתה של ההתנגשות המוכרחת של ההרגשות הפנימיות

המתנגדות זו לזו ויתהוה קונפליקט נפשי עמוק, אז יש לנו עסק עם מצב חולני פחות או יותר, ואופני החקירה של תורת־הנפשות צריכים לבוא לנו לעזר. רק מחיצה דקה מן הדקה מבדילה בין המהלכים הפסיחיים הבריאים שהגיעו למרום מאמצם ובין נצני המחשבה החולה, אבל גם משני עבריה של המחיצה שורר חק אחד והכרחיות הגיונית ונפשית אחת. אצל האדם הגדול וביחוד אצל היוצר הולכים ומתרקמים חיי הנפש באינטֶנסיביות מרובה ומיוחדה, אעפ״י שהם יכולים להיות נעלמים מעין הרואה ואינם ידועים אפילו לנושאם עצמו. מתחת להכרתו של היוצר הולך ובשל בקרבו פרי־הצער, המתגלה לפעמים בעקת־לב סתומה או בהוצאה שלא־מדעת, ולאט לאט בהתפתחות מודרגה יעלה המאמץ הנפשי הטמיר מעלה מעלה עד שתתהוה פתאום ההתנגשות הגדולה בין יסודי הנפש ותתפרץ החוצה באימפולסיביות הכרחית גדולה. אז, כמובן, יעשה המשבר הנפשי נראה לעין־כל, וגם היוצר בעצמו ירגיש כבר את כאבו החי והעצום; אבל חשיבות מיוחדת וענין רב יש דוקא באותה התקופה של המשבר הנעלם, בשעה שהוא הולך ונרקם לאט־לאט. עוד יותר תגדל החשיבות כאשר יעלה בידינו לראות את ראשיתו של כל הקונפליקט הנפשי, את התחלתה של ההתפצלות הנפשית.

ו„מגלת־האש״ היא אותה היצירה הנותנת לנו את האפשרות לראות את התהוות הבקע הראשון בנפש היוצר בכלל ובנפשו של ביאליק בפרט. לא הצחצוח החיצוני והעדון הרב שבתאורים האמנותיים, ולא הרעיון הלאומי המרחף על פני השירה, אינם יכולים להסתיר מעינינו את הבקע הנפשי ההולך ומסתמן לפנינו בשעת קריאתנו.

ביאליק מספר ע״ד שני אנשים שהיו בין קהל הגולים האמללים ושהשפיעו במובן ידוע על שאר אחיהם. שני האנשים היו שונים ונבדלים אחד מחברו בכל מבנה גופם ורוחם, בהרגשת־העולם שלהם ובדרכי חייהם: האחד היה „עלם רך בהיר־עינים והוא מביט שמימה ויהי כמבקש שם את כוכב חייו״, והשני — „איש־אימות זעום עפעפים והוא מביט ארצה ויהי כמבקש את אבדת נפשו״ („מגלת האש״). אע״פ שהבדל עמוק כל כך מבדיל ביניהם, עכ״ז אין קהל הגולים מרגיש כלל בנגוד ההכרחי שביניהם, וצועד לו יחד עם שניהם עקב בצד גודל, עד שאי אפשר להכריע „מי משניהם הפלאי אשר יכין צעדם״ (שם). נדמה הדבר, כאילו היה ביאליק מספר לנו על שני זרמים נפשיים שחיו בלבות הגולים ודחפו אותם בכח אחד ובמדה שוה הלאה־הלאה. כל זמן ששני היסודות המתנגדים בטבעם פועלים יחד בישר אחד בתור כחות פרלליים, הולכת התנועה ומתרבה, בלי פגוש שום מניעות. רק אז מתחילים המאמץ וההתנגשות, כאשר ישתנה ישר הפעולה של שני הכחות והם יעמדו זה נגד זה. עד בואו של רגע זה בחיי הנפש יכול האדם לעבוד במרץ כפול ובאינטנסיביות מרובה, מבלי להרגיש כלל כי בחבו הוא נושא את מקור ענוייו. לפעמים יש שהאדם יעבור את כל דרכו בחיים ולא ירגיש אף פעם שום התרוצצות בין הכחות הנפשיים המתנגדים הנמצאים בקרבו, מפני שבמשך כל חייו לא היתה שום סבה חשובה שתשנה את מצב הכחות הפנימיים ונטיתם

ותעמיד אותם זה נגד זה, אך על־פי־רוב אינה קבועה ועומדת העבודה הטמירית של כחות הנפש, וביחוד אצל המשורר ישתנה תמיד מעמד היסודות הנפשיים, ותנודות פנימיות מתהוות בלי הרף בפסיכיקה שלו, גם אם אינך מרגיש ומכיר בהן. בביאליק עצמו אנו מוצאים את שני היסודות גם של העלם הרך בהיר־העינים שאזנו נטויה לשירת נפשו" וגם של איש־האימות משוררה של

„שירת הזעם, חוללוה מוקדי להבות
„בליל העברות..."

הידע ביאליק אז איזה יסוד „פלאי" יכין את צעדיו הוא? כל יצירתו של ביאליק באותה התקופה וגם שנים אחדות אחריה מראה לנו, כי לא ידע בברור מה יותר חשוב בעדו, שירת נפשו או שירת החרבן. אבל יחד עם זה אנו רואים, כי ביאליק הרגיש את חסר־השלמות שלו ואת הנגודים הנפשיים שבקרבו. גבורו אומר על עצמו: „מפני התהו ומפני כף הקלע יגרתי, כי ראיתי את נפשי והנה היא שחורה ולבנה כאחת, ערב אור עם חושך, ואת לבי ראיתי והנה היא מאורת צפעוני וקן־הנשר" (שם). ביאליק מדבר על בקעי־הלב של גבורו ועל השניות הטרגית שלו, בלבביות כה מרובה ובחמימות כה גדולה, עד שאנו מרגישים כי מבלי משים הוא מגלה בזה את סוד־נפשו הכמוס גם ממנו. כאשר ראה העלם על הכף את העלמה הצחורה, סמל החיות הנפשית של היחיד, התחילו שפתיו לנוע ברעד תפלה: „הזאת היא יחידתי ונר חיי ומלאך לבבי מעודי עד היום הזה? ואני באלפי קולות שועה אליך נפשי ממעמקי חיי כל הימים וברבבות שבילים נעלמים ועקלקלים ברחה ממך אליך"... (שם). ובאמת, האם אין אנו רואים את ביאליק במשך כל יצירתו בורח מעולם נפשו ושב אליו בכל פעם? יסורי־אהבה ואשרה, רעד הגעגועים וששון־היופי — כמה פעמים התרחק ביאליק מהם וחזר אליהם בגלוי או „בשבילים נעלמים ועקלקלים"? הלא ביאליק עצמו כגבורו למד „יגון סתרים ומכאובי שתיקה" והוא — הוא שלפעמים „נפשו תרועה"... שומעים אנו בחרדת־לב את הספור העגום של העלם כאשר נשבה ע"י הנזיר הקדוש, אנו מרגישים בדברי הספור לא רק את הצער העולמי שבאבדן העלומים, כי־אם גם את צערו הפרטי של המשורר הגדול שלנו. הלא כה יספר העלם הרך: „וימצאני באחד הימים איש שיבה מיהודה — — — ויחמל עלי השב ויטעני בסתר אהלו ובצל זקנו הלבן והרועד כסני. ויורני מדרכיו ויעבידני לאלהיו ויזר נפשי מכל חמדה וילמדני להביט שמימה, ואת כל ציצי עלומי קטף אחד־אחד וישאם לאלהיו ויקדש את ראשי מאוויי לשמים..." (שם). ומי הוא אותו „נזיר החיים", כפי שביאליק קורא לעצמו באחד השירים, מי הוא זה שראשי מאווייו היו מוקדשים לעמו ונהפך לזמן ידוע מעלם בהיר לנזיר זועם? „ואחנק את תאותי בנהם כפיר" (שם) — האין אנו שומעים בשאגות הארי של שירי הזעם השונים את ההרגשות הנפשיות הנחנקות? ביאליק יחד עם גבורו חשים סתומות, כי לבם נתון בין שני מגניטים, וכאשר

עברו על העלם פחדו מפני „התהו" ושאיפתו לשלמות נפשית, החליט להמסר כולו ל א ח ת הרשויות. נדמה היה לו כי צריך הוא לברוח מעצמו ולהסתלק לגמרי מעולם לבבו. ובחשבו כך הסיר העלם את תלתליו היפים, את זה הסמל של חן נעוריו, וזרקם לתוך האש. אבל קרבן זה לא הציל את גבורו של ביאליק משניות נפשו הסובלת. יתר על כן: גם בהקריבו את קרבנו לא היה לבו שלם, כי כאשר ראה את שרפת נעוריו חפץ היה לשאוג, אך פה קרה דבר אחד שהשפיע באופן פטלי על חיי העלם וגם על חיי יצירתו של ביאליק. העלם מספר: „באותו רגע הציפה עלי להקת הלוים ים של זמרה ויסחפני, ויכס שאון החצוצרות והמית הנבלים את שאגת נעורי ו ל ב ב י ת ע ה ו י א ב ד ב ר א ש ה ת פ י ם ו ב צ ל צ ל י ם – ואתנפל בלא כח לפני הכהן הישיש" (שם). כך נשתתקה ונחנקה לזמן ידוע גם „שאגת נעוריו" של ביאליק שהיתה בוקעת ועולה מהדפים הבודדים של מגלת־לבבו, והוא נעשה כהן־אל ושליח־צבור. רק אחרי עבור תקופת שנים כאשר יצא מתהום הצבוריות וחפץ לשוב לרשות־היחיד שלו, ראה את עצמו פתאום והנה נעשו לו זרים גם השמים, גם הארץ. ביאליק ראה אז בעיני רוחו את יסורי ה"alter ego" (ה„אני" השני) שלו, אך לא הרגיש עדיין את התוצאות ההכרחיות של מצב נפשו זה, ומשום זה אנו רואים אותו עוד זמן מה פוסח על שני הסעיפים ומשמש לפני שתי הרשויות. גם גבורו של ביאליק, אחרי שקבל עליו את מרות הנזיר הזקן, נושא שוב את עיניו אל יחידת חייו ושר לנו את אחת השירות היותר יפות הנובעות ממעמקי לב כואב. בשביל קוראו של ביאליק בכלל אין שירת אהבה זו חדשה בתכנה, יען כי שמענו מפי ביאליק עצמו בשיריו השונים בצורות שונות את הקריאות: „וראי את מלא שמי כוכבי כסף וזהב אתן לך בעד קמץ אחד של אהבה!" (מגל"ה). אבל ב„מגלת־האש" הגיע המאמץ הטרגי לגבהו היותר גדול, ובה עלה לביאליק לתת לנו את ההבעה העולמית והמתאימה של צער היחיד באשר הוא יחיד ושל יסורי־אהבה אצל נזיר־חיים שנעשה נזיר בעל־כרחו. אנו קוראים את דברי האהבה השוטפים בפזיזות אביבית כפלג־הרים, ואין אנו יכולים להפסיק את שטף הרגשים המתעוררים בקרבנו לקראת הדי השירה הסערית. מרגישים אנו בשטף־המלים את רתיחת הדם הצעיר ואת הלמות הלב המפרכס מעתרת־הרגש. כמעין המתגבר ומתפרץ מעמקי האדמה עולים דברי שירתו של העלם. בקצור המאמרים ובריתמוס הרועד והמהיר אנו שומעים את נשימתו הקצרה והתכופה של העלם בדברו מרוב התרגשות. וגם אצלנו תקצר ותתתכף הנשימה בקראנו: „קחיני, חניני, שאיני, אחותי, הנני בידך. שימני כחותם על לבך או הדום לרגליך... ככלב ארבץ אצל שולי שמלתך ואשמר ניד עפעפיך ומשלח אצבעך, או ככפיר אזנק אליך ואסחבך אל אחת המאורות... או שמים חדשים אברא לך ויכלת חדשה, וזהר חדש אסובבך..." (שם).

אשד זה של תפלה זכה ושאגת־סער, זו הערבוביה של טימפו סערי ואטיות לירית רכה – כל זה פוגם אולי את השלמות האמנותית החיצונה, אבל על כל זה מרחף הנוגה היפה של התגלות לב רועד ושל ודוי אנושי. בלי

יודעים הרים המשורר את הצעיף מעל נפשו. מדבר הוא על גבורו וחושב רק עליו, אנחנו יודעים כבר מי הוא הגבור האמתי של „מגלת־האש", שעליו נאמר: „ואל אחיו הגולים יצא ויראה בשפלותם ובענותם — ויכאב את מכאובי כלם וישאג את שאגתם. ותשמע מתוך השאגה — — — נהמת נפש גועת בחבלי אהבה לא באה ואנחת העולם בליל החרבן" (שם). מי הוא האיש?

מאמינים אנו כי זה העלם הבהיר (מי שהיה בהיר) בהיותו בתוך אחיו „פרפר עם לבם בכל אשר יפרפר והתענה שבעתים בכל ענותם". אבל מ„מגלת־האש" אין אנו יודעים כלל, אם גם ה„אחים" הרגישו בענות נפשו של ההולך בינותם. בהרגישו את צער צבורו התענה המשורר שלנו שבעתים, אבל מזה שהצבור לא הרגיש את צער משוררו, מזה התענה פי שבעים ושבעה. אפשר לצייר לנו את מצב נפשו של העלם אחרי כל מה שעבר עליו כאשר „באו אליו רבים וכפפו בדממה את ראשם תחת קללתו וברכתו ובקשו מפיו תוכחה ותפלה ומעיניו רחמים ותקוה" (שם). כדי להבין מעמד נפשי זה די לנו לקרוא את שירי ביאליק מתקופת המשבר. הלא גם אותו קרה המקרה: האחים הגולים קבלו באהבה גם את ברכתו וגם את קללתו והם־הם שדרשו ממנו תוכחה, תקוה, נביאות, וכדומה.

כשאנו קוראים בעיון את מגלת־לבו של העלם הרך שב„מגלת־האש", מוכרחים אנו להשתומם על הנחוש הסודי שנחש לו לבו של המשורר. עוד הרבה שנים לפני בוא המשבר הקשה בנפשו אמר לו לבו של ביאליק כי בוא תבוא ההתגלות הגדולה בין שירת היחיד ושירת הרבים, וכי בוא יבוא גם היאוש הפרטי. איש הצועק על גזלת־נעוריו והשומע מאחוריו את „צחוקו של האשמדי" בתור תשובה, נפש עמוקה ועשירה שראתה את עצמה פתאום יורדת מכל נכסיה, ש"ץ שנשאר יחידי על דוכנו — היש לך עקת־לב קשה מזו? וכאשר משתלבים יחד כל אותם התנאים המרובים שהכבידו על יצירת ביאליק ובאו כשפודין מלובנים בלב המשורר, כאשר מתחוור ההכרח הנורא והפטליות של המשבר הנפשי, אז מתעבה עקת־הלב ליגון קודר. „ובצר ללבבו מאד ומצאוהו חלומותיו הגדולים ומדויו הנאמנים והשיגוהו כגלי הים — — ויצא העלם בשחר אל מחוץ לעיר ונשען שם תחת ערער על שפת נחל נרדם — — והביט גם אל תהום נפשו ועמד עד בוש והחריש עם כל העולם ביגונו הגדול, יגון היחיד (שם).

„יגון היחיד" — מלים אלו הדגיש ביאליק עצמו, אך אז לא יכול היה עדיין לדעת את כל פרטי הטרגדיה הנפשית שלו. בקריאת־שם זו מפסיק ביאליק בשנת תרס"ה את ספור־החיים של ה"alter ego" שלו. את המשכו של הספור אנו מוצאים בשירים השונים שנדפסו משנת תרס"ה ואילך. היה העלם לאיש

„ועלית־קיר קטנה לאיש ההוא היתה
„ולה אשנב קטן
„ותהי לו לנפשו, ולא ידע בה מלאך
„ולא ידע בה שטן,

„ולאיש תפלה אחת והיה בצר לו –
„ויהי עולה שמה
„צונח לאשנב, ורועד ולוהט –
„ומפלל בדממה,
„ותערך התפלה כארך ימי חייו –
„אך אל עליון לא רצה;
„את לא בקש לו נתן, והאחת שבקש —
„אותה לא מצא." („והיה כי תמצאו...").

שם „בעלית־הקיר" כאשר התיחד עם נפשו, כמו שהיה מתיחד „העלם" מחוץ לעיר, היתה אצל ביאליק שירתו – תפלה, אבל כאשר היה יורד לאולם הגדול, מקום ששם נקבצו המון מעריציו לכבדו בבנקט, שם היתה אצלו תחת תפלה–תוכחה, ותחת דממה לירית – שאון של פתוס. כי ביאליק היה נמצא כמעט במשך כל יצירתו כעל בנקט אחד ארוך — את זה צריך לזכור. רק אז כאשר התפכח קצת שכרונו של ביאליק, השכרון שבשליחת־צבור חשובה ושבתהלות „החנפות" של הקהל, רק אז ראה את עצמו „עיף וחלש", והיה רואה את עצמו פתאום כ„איש תמים ופשוט". ברגעים כאלה היה ביאליק שוכח לגמרי את מה שאמר בגאוה לפני שעות אחדות באולם הגדול: „און רעד איך – מוזען הימלען שווייגען, די ערד בעוועגט זיך ניט פון ארט" וכו'. בתמימות אמתית מאמין ביאליק כי את „נתיבו לא עקש" וכי רק „תפלה אחת" היתה לו. במובן זה מתגלה ביאליק לפנינו בתור מופת מענין של התפצלות האישיות. כמעט תמיד אנו רואים אותו בעת ובעונה אחת בשני מעמדי־נפש שונים ומתנגדים זה לזה, וחוץ מזה הרבה פנים לו ושני קולות. „בהיר עינים" ו„זעום עפעפים", חולם תמים וריאליסטן פקח, ש"ץ בגלוי ומשורר יחיד בסתר, ולהיפך – ביאליק הנהו כמעט תמיד לא „מעור אחד". ב„הולכת את מעמי", שירת־היחיד היפה, הוא קורא לכאב לבו „יגון הקודש", ב„מגלת־האש", השירה הצבורית במחשבה, הוא קורא לו „יגון־היחיד", אך גם פה גם שם אינו מבדיל הבדל גמור ביניהם. ואם הוא עצמו כך, מעריציו לא כל שכן. איש לא הרגיש את הצער ההכרחי של היחיד שבשירי התוכחה שלו, ואולי רק מעטים חשו כי סוף־סוף היו השירים האלה גם סוג של הלקאת עצמו. אצל זולתו ואצל צבורו „דמעתו" של ביאליק „אף מקצת שנה לא גזלה", אבל את המשורר עצמו הביאה „דמעה" זו ל„לילות הזועה, לא מנוחה ושנת" לו. בכ"ז יכול היה ביאליק במשך כל הזמן עד בוא המשבר הנפשי להעמיד פנים שוחקות באמצע מציאות־הבלהות, ולשיר על קרני אורה ונגהות בשעה שמסביב התפרצו גניחות־אימה של אחים נשחטים, ובשעה שמרחוק הגיעו אלינו הספורים האיומים על העומדים להרג והמחויבים להרוג בערבות מנדזשוריה. היש למצוא משורר צבורי גדול שיכל לתת לנו את השירה היותר יפה על חלומות הנוער ועל חלומות היער והברכה באותה שעה

עצמה שמסביב התהוותה מהפכה צבורית גדולה, כאשר התחילה להתמוטט הקרקע הממלכית והצבורית וכאשר רבבות־רבבות אנשים מתו במיתות משונות במלחמה הגדולה שהיתה אז בין רוסיה ויפוניה? לא יאומן כי יסופר, אך זהו בגדר המציאות, וביאליק הוא המשורר הצבורי הנפלא. וגם להיפך יש מקום לשאול: איך אפשר הדבר כי משורר אחד יוכל בעת ובעונה אחת לראות ולהרגיש את המאורעות האיומים ואת המקרים המחרידים שקרו „בעיר ההרגה", לספר עליהם בבהירות כה נוראה ואכזרית, ויחד עם זה באותה שנה – למוקדם ולמאוחר אין חשיבות יתרה – לשיר גם על געגועי־אהבה עמוקים ב„אין" ועל יפי הטבע ב„שירי החרף" בעמקות כה נפלאה ובעדינות כה מרובה? שאלה היא, אבל גם שאלה זו מצאה את פתרונה בביאליק. הוא הוא המשורר הלירי הנפלא, שאפילו אימת־הפוגרומים ושאון הצבוריות של שנת תרס"ה לא יכלו להרעיל את נפשו הרכה והענוגה. כדי למלאות תפקידים כה שונים בעת ובעונה אחת, צריכה להיות אצל „האיש הפועל" לא רק שניות נפשית כי אם התפצלות נפשית, ואנו רואים אצל ביאליק חוץ ממערכי־הלב השונים ומהלכי־הרעיונות זה מזה, גם סגנוני־נפש מיוחדים המתגלים בשנויי־הקול והריטמוס הפנימי. בשעה שהוא יחידי לנפשו, דבורו בנחת ובפשטות, קולו רך ולבבי, מתוק ומרגיע כאושת גלים קטנים על חלקת נחל שוקט; להיפך, כשביאליק רואה ומרגיש סביבו את ה„קהל", את הצבור שלו אז נעשית שפתו דברנית ומתהדרת במלי־ברק, וקולו נעשה קשה, רועש, מהיר ואדיר, כקול אבנים הנופלות מפסגת ההר. וראוי לציין: בה בשעה שבשירי ביאליק הליריים אנו מוצאים כל כך הרבה נעימות שונות וניואנסים דקים, הנה הפתוס שלו הוא חד צלילי. למה הדבר דומה? לאדם שאינו משתמש בקולו התדירי והטבעי, כי אם בנעימות הגבוהות או הנוספות שבקולו, ומשום זה אין הוא יכול לדיק בקולו. ואמנם קולו האמתי והיסודי של ביאליק, זה הנובע מסגנון נפשו העיקרי, הנהו בטבעו רך וגמיש, ורק חלופי המעמדים שעברו על נפש המשורר הוסיפו לו משלהם תכונות חדשות המתאימות להשפעות הזמניות. בחיי כל אדם ישנה תקופה של שבירת־הקול, זהו הגיל שבו „העלם" נעשה ל„איש"; גם אצל ביאליק הביאה אתה שנוי בקולו תקופת־המעבר ממגלת־הלב למגלת־האש. אחרי עבור תור־המעבר הלכו סגנונו המלולי וצלילי קולו הלוך והתפתח, השתנות והתחלף בהתאמה למעמדי הנפש של המשורר. שנויים אלה ומצבי־ההתפתחות שבקולו של ביאליק ובשפתו, יש בהם כשהם לעצמם ענין רב בשביל חקירת הספרות והשפה העברית, וראויים הם לתשומת לב מיוחדה; אך מכיון שאנו עומדים עתה רק בחקר המחשבה היצירתית של ביאליק ובסמון הלך־נפשו, נחזור לעניננו. ראינו את ביאליק והנו שקוע עצוב וזועם בנבכי היאוש המר, שמענו אותו עומד ומקלל את צבורו – סבת ענוייו – ושולח בו „מלים־עקרבים"; ראינו גם את נפשו הסובלת והנה קרועה קרעים שאינם מתאחים – ונתחוורה לנו ה ה כ ר ח י ו ת העצובה שביגונו והתפתחותו המודרגת והפטלית של יגון זה. הבטנו על התבודדותו של המשורר הגדול ועל התרחקותו האדישית מן החיים ולא השתוממנו כלל, בשעה שנודע לנו כי

המשורר היותר חביב עלינו אמר מתוך צער עמוק:

„לא אשאל עוד ולא אנסה, ודבר .א אבקש

„בלתי אם אבן אחת למראשותי".

מעשית־חיים זו העגומה צריכה כבר להיות מובנה לכל. כאשר „מצאנו" את מגלת־לבבו ופתחנוה, היו הדפים, שעליהם נחו עינינו ראשונה, מלאים עצב ומרי. אבל במגלת־לב זו ישנם דפים רבים המזהירים מגיל פנימי ומעצר חדות־חיים. את הדפים האלה, הדפים הראשונים, שכחנו לגמרי ברדיפתנו אחרי „הנביאות". ואם אנו חפצים לעמוד על סגנון נפשו העיקרי של ביאליק ולהבין כהוגן את תקופת היצירה הנפלאה שהתחילה אצלו זה רק עתה אחרי המשבר הקשה שבא עליו — צריכים אנחנו להתחיל מבראשית. אז נכיר את חוט־השני מלא־החן העובר דרך כל יצירתו והמציין את ביאליק האמתי.

היה זמן, הנראה לנו עתה כה רחוק־רחוק ממנו, שביאליק היה כולו ספוג־אור ושכור־חיים. אז היה מאזין לכל נדנוד קל בגלי האויר ולכל אושה חרישית בעולם ה׳, עינו היתה פתוחה לקראת כל חלופי הגונים של הנגהות. כששמענו אותו אומר:

„קלותי, זכותי, כנף אור תשאני,

„נטושה, הזכים, אחיכם הנני", —

היינו מרגישים כי באמת א ח הוא המשורר לרוח הקל ולקרן האור. בשירתו היתה מפכה באותם הימים שמחת החיים, ושכרון הזהר מלא את כל ישותו, נפשו היתה כזכוכית מבעירה המקבצת במרכזה את כל קוי האור המפוזרים סביבה, והוא היה אוצל משמחתו ומזהרו הפנימי על כל מרי נפש. גם עתה כאשר אנו קוראים את שירי האור והזהר שלו שיצר אז, מתפרצת מתוך לבנו א נ ו הקריאה הביאליקית: „אלהים, שטפתני האורה!" כל כך רב היה האור שראה ביאליק ושפזר סביבו... זו היתה שמש־בראשית שנדלקה מעל ראשינו, ואיש לא ידע, איך ומאין זרחה, באותה התקופה המאושרת שביצירת ביאליק שמענו בשיריו אלפי צלילים של מעיני־קסם, ומתוק היה הכאב לעינים שהיה בא מרוב הברק ומאלפי הניצוצות שהוציא „ד י נ ר ו" של המשורר. ביאליק היה אז כל כך עשיר וכל כך פזרן, עד שדורות רבים עוד יוכלו להשביע את נפשם בשכרון החיים שלו ובגנזי־הנגוהות שאסף. ביאליק הנהו בשיריו אלה קוסם פלא, שכל תנופת ידו בוראה עולמות, שכל דבור ודבור היוצא מפיו נהפך לדינרי זהב ולפנינים, לקרן אור ולצחוק של אושר. גם עתה, אחרי פיכמאַן, צ׳רניחובסקי ושניאור, אנו קוראים את ה„זהר", ה„צפרירים" ו„הברכה", ומרגישים לחץ בלב משפעת הרגשים. נפשנו אינה יכולה לקבל בבת אחת את רב היופי הנתן לה, ונשימתנו תקצר מהריטמוס השוטף והחי של שירת ביאליק זו. הלא כעין איקסטזה דתית עולה ובוקעה משירי הטבע הטהורים של ביאליק. הוא עצמו אינו מרגיש אפילו כי הוא משתמש בשנוי קצת באותו החרוז ממש שלפניו ברא המשורר הדתי והמיסתי בקראו אל ה׳:

„הדור, נאה זיו העולם

„נפשי שכורת אהבתו".

ר' ישראל נג'ארה וביאליק – שכנות מוזרה, אבל שניהם בטאו את חדות־נפשם במלים דומות, מפני שחדוה זו היא מסוג חדות־האיקסטזה. באותם ימי־השמש והנגהות היה ביאליק כאיש שעברו יין, אך שכרון זה פג מהר.

„ובאחד הימים – לא אזכיר אימתי

„לא אדע מדוע – – – –

– – – – – – – –

„ושירת הזהר לנצח נדמה".

„לא אדע מדוע" – ביאליק אולי לא ידע, אבל אנחנו יודעים עתה. אחרת כמעט אי־אפשר היה שיקרה. כי היוכל משורר שקבל בירושה „נאד דמעות" ונעשה תלמידו של „הצרצר", להיות תמיד שכור־זהר? כאשר שב בחזרה מיער־הקסם ומעולם־הצפרירים, עבר דרך העירה העברית וראה את כל המציאות המכוערה והדלה שתאר (אמנם בלי כשרון מיוחד) בשירו „רחוב־היהודים" (בירחון „ממזרח וממערב") והכיר את שפלות עמו ועניו, התחיל מתחלה מוריד דמעות, כיאות לרחמן בן רחמנים ולמשורר עברי המומחה „לבכות ענות" עמו. מני אז הוא בוכה לפעמים קרובות, וכמעט אין שיר שלו מאותם הימים שלא נפגש בו את המלים „דמעות", „בכי". רק אח"כ, כאשר הרגיש קרבו כח נפשי גדול, התחיל למחות ולקבול, אבל ה„צפרירים" ו„הזהר" בין כה וכה נשכחו מלב, ורק כעין זכרון־ילדות עמום היו עולים לפעמים על לבו. יש שהיו נשמעים אקורדים בודדים של שירת הלב הרענן, והיו מעוררים אצל המשורר געגועים לעולם היופי שאבד בעדו ואינו. געגועים אלה היו מתעוררים פתאום באמצע טרדותיו, בשעה שהיה שקוע כולו בצער הרבים ובחיי הכלל, אבל רק רגע היה הלב מתעטף ומיד היה שב לדאגותיו היומיות. כך מוציא לפעמים אקורדים רכים ומאושרים אחדים הפסנתר היקר שנשאר עומד בבית „היורד"... כך יורדה לפרקים על האדם בעצם טרדותיו ועבודתו איזה תוגה קלה הצובבת את הלב לרגעים אחדים. תוגה סתמית זו שהאדם משתדל לבארה ואינו יכול — מקורה בצער טמיר הכלוא בנפש האדם. ברגעי תוגה כאלה היה ביאליק מגלה את לבו. הוא היה מספר על נפשו שנמשכה אחרי קרני הפז והעבים הצחורים ובכל זאת „פרפרה בדד במעי אותיות מתות", היה מתאונן על שנפשו הרכה לא ידעה „שיר עלומים ואהבה" והיה מתענה חרש. אותה המית־הנפש וכליונה שהיתה נשמעת בשעת למודו בוולוזין, שהיתה מתפרצת סתמית ואי־ברורה מבין השיטין של שיר לאומי והיתה מאירה באור ענוג את הדפים הקשים של שירת־הזעם – מקורן היה הצמאון לזהרו וגעגועי האהבה הכלואים. מני אז שנתק מתחום בית־המדרש, הוא אומר על נפשו, כי

„עדיין היא טסה ומשוטטת בעולם

„מתרפקת, דופקת ובוכיה בחשאי

„ומתפללה על האהבה".

הנוכל לחזור אחרי המבטא „עדיין" גם עתה? א ו ל י — „הן", אך יותר קרובים לאמת נהיה אם נאמר, כי צער אחר ממלא עתה את לבו של ביאליק. אמנם כי געגועי־האהבה תופסים מקום חשוב במגלת־לבבו, והנעימות הדקות והעדינות של הלב האוהב חנן אולי הרבה יותר מענינות ומרובות־גונים אצל בחור־ישיבה זה, תלמידו של „הצרצר", מנעימות דומות של האהבה אצל שניאור הפיקנטי. אבל בכ"ז נשתנו הרבה צרכי לבו של המשורר במשך הזמן. במשך עשר השנים שעברו מני אז באו עליו דאגות אחרות והרגשות אחרות. לא רק העדר עלומים ואהבה הוא המעיק עתה על ביאליק. אפילו יפי הטבע ורבבות הפלאים המרחפים בעולם ה' אינם עושים כבר עליו שום רושם. ביאושי הקצוני הוא אומר:

„מי אני ומה אני כי תקדמני קרן זהב,
„ורוח רכת־כנף כי תחונן לחיי
„ומה לגבעול שדי כי יתרפק עלי
„ומה דשא רענן כי ישק רגלי?

בעדו כאילו קפא הכל, נדם ונשכח. ואנו מבינים את אדישותו זו מפני שהיא הנה אחד הגלוים של המשבר הנפשי שבא על ביאליק. אבל אנו יודעים כי יחוסו לטבע היה לפנים אחר לגמרי. מתחלה כשהיה עוד טירון אצל הטבע, היה משתמש בתאורי הטבע בתור סביבה נוחה או בתור תבלין לרעיון חברתי או לאומי („בשדה"). אח"כ היה שר על חיי הטבע וחיי הנפש שלו לחוד ועל ענינים צבוריים לחוד, ולא היה מערבב את האחד בשני. אז לא ידע עוד משניות שבנפשו, ואנו רואים, למשל, כי בשנת תרס"א הופיעו „שירתי" ו„זהר", בשנת תרס"ד „משירי החורף" ו„איך" מצד אחד ו„בעיר ההרגה" ו„דבר" מצד שני, וכן הלאה. אבל עתה — אין לבו פנוי לא לגעגועי אהבה ולא לחדות־נוער, לא ליפי הטבע ולא לחיי הצבור. רק יאוש וצער סובבים אותו, כי נוד התנודדה הקרקע מתחת רגליו. ברשות־היחיד לא התבצר כראוי וברשות־הרבים אבד את „דינרו" — מה יעשה המשורר ולא יעצב? לפעמים יטרידוהו הרהורים רעים שונים וחלומות־בעתה יבעתוהו. אבל — כמה יפים ופלאים היו חלומותיו ל פ נ י ם! חלומותיו ומראותיו שהיה רואה בימי בחרותו היו תמיד עשירי־הצבעים ועדינים. סביבו רחפו תמיד רוחות קלילים ולחשו לו סודות אין קץ. כמה רמזי־קסם וכמה רזים טמירים נתגלו לו בחלומותיו שבהקיץ!

„אויף דעם הויכען באַרג, אויף דעם גרינעם גראָז
„האָב איך אין דער שטיל אָבגעטרוימט מיין גליק..."

אבל כאשר התפלגה נפשו נחלקו גם חלומותיו, חלק לו וחלק לעמו. חלומותיו שחלם על עצמו היו רכים ועדינים ומלאים פלאי־סוד. לא כן חלום־אומתו. על עמו ראה רק חלומות־בעתה, ואפילו החלום היותר מזהיר של העם העברי, עורר אצלו רק טטירה עוקצת ואכזרית. בשיר הארסי „והיה כי יארכו הימים"... יש אולי הרבה יותר לעג משיש בכל תוכחותיו, וגם אם נניח שאהבת ביאליק

את עמו הוא מסוג האהבה האכזרית, אהבת אב קפדן בעל־רצועה, כפי שחשבתי במקום אחר, גם אז מוכרחים אנו להודות, כי בשירו הנזכר על געגועי־המשיח שפך ביאליק יותר מדי חימה על עם המרי. ואולי סַטירה זו, שביאליק קרא לה „מחזיונות הנביאים האחרונים", היא סַטירת־נקמה על כל אלה האנשים שמשחו אותו ל„נביא". איך שיהיה, ביאליק היה בחלומותיו הצבוריים, אכזרי וקשה כארז, נוקם ונוטר, אבל בחלומות־נפשו הוא מתגלה לפנינו בעצבו העדין והצנוע. „בערוב היום" או „עם דמדומי חמה" מתעוררים בלבו חזיונות־נפש מקסימים, המליטים את הנשמה בצעיף רך של נגהות־פלא. רשת־כסף אורירית הולכת ומתרקמת סביבו וסביב הקורא, וכל כך טוב נעשה ללב... כי מרגישים אנו בהמית־נפשו ואתו אנחנו בצר לו, בשעה שהוא מראה על איי־הזהר השטים על מרחבי האופק ואומר:

„הם האיים הרחוקים, העולמות הגבוהים

„זו בחלומות ראינום,

„שעשונו לגרים תחת כל השמים

„וחיינו לגיהנם".

ויודעים אנו: איים אלה שבחלומות, ועולמות אלה שבדמיון, ממתיקים וממררים כאחד את החיים. המה הנותנים לאדם את מגע האשר והממלאים את מחסוריו שבעולם העשיה, אבל הם־הם המרחיקים את האדם מהחיים הממשיים והעושים אותו חולם מסכן. ובכ"ז אינו חדל האדם לשאוף ולהתגעגע על „האיים הרחוקים והעולמות הגבוהים", יען כי צודים הם את הנפש ביפי טהרתם ובמקסם האגדיות שלהם. מי מאתנו לא הרגיש, לו רק פעם בחייו, את האשר הפלאי היורד על הלב באותם הרגעים הסודיים, שבהם אנו שואפים ושטים מעל הגלים העכורים של המציאות אל איי־הדמיון המכוסים ממנו בערפלי־טהר?... מי מאתנו לא כמה ולב מי לא כסף למרחקים היפים, הרומזים וקוראים לנו על אופקי שמי חיינו? בדברי ביאליק על חלומות נפשו שומעים אנו את הד החלומות, שברשת־הזוהר שלהם נתונים גם אנו. וכמה נעימה ההכרה כי הוא, מחונן ברוך־אלוה, היטיב כל כך לספר לנו על עצמנו! פעם בהיותו צעיר שמע מתוך הדממה קול קורא אליו: „בני, חלומותיך באו"! אבל זו היתה טעות השמיעה. חלומותיו ל א באו, מפני שהם מאותו הסוג המיוחד של חלומות־פלא שאינם באים לעולם ושאין להם פתרונים. בין שחלם על עצמו ובין שחלם על אחרים – הכוכבים רמו אותו תמיד. באחד משירי העם שלו הוא מזהיר: „אל תבטח בכוכבים, רמאים הם וחנפים הם, גנבים שבגנבים". ובכ"ז – היה הוא עצמו נושא תמיד את עיניו לכוכבי הרום, וגם עתה, כאשר נתבדו חלומותיו, והוא נשאר עיף ויחידי, עודנו מחכה לתשובה ופורש כפיו לשמים: „ענוני, כוכבי אל, כי עיף אני". מתוך יאוש ויתמות הוא פונה שוב אל הכוכבים ה„רמאים", אע"פ שמוחו הפקח הנהו נגד חולשה נפשית זו, כי מה יעשה והוא כה ערירי וכה אמלל, ביחוד – בלילה. הלילה השחור המכסה על כל יסורי אנוש והמכניס תחת כנפיו את כל תועה ובודד, יפרוש כנפיו גם על גדול

המשוררים העברים בעמדו רצוץ־נפש. אחרי ראותו כי הוא נעשה פתאום „דל וריק משהיה" אומר ביאליק בעצבו הרב:

„אל הוד הלילה אשטחה את כפי
„אבקשה אל תעלומות חיקו נתיב
„ומחסה רק בכנפות שחור אדרתו
„ואקרא לו עד מות עיף: בואה לילה
„אספני־נא, הוד לילה,
„אל־נא תתנכר לי, פליט קברים אני
„ומנוחה תבקש נפשי, שלות עולם".

(לפני ארון הספרים).

„פליט־קברים"... — כמה צער במלים אלו! וגם שאיפה זו ל„שלות־עולם" מעוררת בנו הרהורים נוגים, למרות היופי הלבבי הרב שבשירת לבו של המשורר. באותה שעה ׳ הוא מספר לנו במרי־שיחו על שובו מקברות־העם, נדמה לנו כי לפניך איש הטעון רחמים גדולים; כי נזכרים אנו ש„פליט־קברים" זה העיף והמתיאש בא אלינו בשעתו כצפריר מלא גיל. וצער גדול יתקפנו בזכרנו את כל המעונים הגדולים של חיינו שהוכ־חו להודות, כי „על שבר בת עמי השברתי, קדרתי, שמה החזיקתני".

אחרי עבור זמן רב, כמעט ערב יובלו של ביאליק ביצ ,׳, ,ונו רואים אותו שוב „לפני ארון הספרים", אבל אינה דומה עמידתו אז לפני „מאשרי־נעוריו" לעמידתו עכשיו. אז היה הוא עצמו ה„שמיר" וה„חלמיש", ועתה כאיל אבנים כבדות מעיקות על לבו; אז היה מלא כח־עלומים והתגבר על דרישת נפשו וגעגועיה המיוחדים, ועתה — הוא הֵלך בודד שנשאר בחצר בית־העלמין בליל־זועה... הלילה! הן ביאליק כל־כך אהב אותו וכל־כך היטיב לשיר על סודותיו. הדפים היותר יפים במגלת לבבו מוקדשים לרזי הלילה, והוא עצמו לא הרגיש אולי את הפטליות שבתשוקתו זו. התרפקותו על הלילה, קשבתו המיוחדה לצלילים הליליים ומצב נפשו האלם ועצוב כליל — כלם היו מוכרחים ונבעו מתוך השניות שבנפשו ונבראו מתוך יגונו הגדול, יגון היחיד. בלילה היה מתעורר בקרבו בעל־החלומות, היה מתגלה המשורר הרך והענוג, והיתה נבראה שירת־היחיד, השירה הלבבית שביאליק היה זמירה הראשון.

הוא מספר

„ובהשתתק כל העולם
„ארגיש: לבי ער ומדבר...
„ארגיש: מעין טהור אחד
„הומה אנ׳ שם ומתגבר".

ועוד —

„ובהשתתק כל העולם
„אשב אביט אל כוכו

„לי אין עולם אלא אחד –
„הוא העולם שבלבבי".

(ים הדממה...)

דברים אלה האחרונים הם כמעט אמת, כי בשחור הלילה לא היו נראים לו הרבים והוא יכול היה להמסר כולו לרשות החלומות וחיי הנפש. צללי הלילה מכסים על הכל וגם הרע גם הטוב נעלמים מן העין. מצב־הנפש של כל אחד מאתנו אחר הוא בחשך משהוא בתוך האור, כי בלילה מרגיש האדם את עצמו בלי־משים יחידי ובודד. „ושאר העולם שותק כאילו אינו" – זוהי אחת התכונות הראשיות של הלילה. בשחור הליל נעשים בטלין ומבוטלין כל השבועות והקנמים של היום. שעבודו של האדם לזולת, עול הצבור המונה על צוארנו תמיד, דאגות היום וטרדותיו – כולם כאילו גזים בפנות היום. גם קבוץ־האנשים והרבים נראים בלילה רק כ„יחיד" וכעצם אחד. אחד־אחד הולכים להם האנשים, ביחידות תבכה או תשמח הנפש, כי לא תראנה עין זר ולא תחללנה עין־רחוק. בלילה קמה על הארץ ממשלת היחיד, ואז אפשר להיות יחידי מבלי לעורר שום תרעומות מצד הזולת או הצבור. אז „מותר" גם לחלום בלי מפריע. אם יבוא איש ויספר לנו על חלומות היום שלו, רק שחק ישחקו לו ויקראו אחריו בבוז „בעל־החלומות", אבל בלילה נשא אפילו האיש היותר ריאלי על כנפי חלומו ושאיפותיו. ואמנם מקדמת דנא הלילה הנהו המקלט היחידי בשביל האיש הבודד והנודד. בשעות חשכות אלו של חיינו משתנה גם קול האדם, כי רב הוא ההבדל בין קולו היומי ובין קולו הלילי: תחת המחסה הרך של שמי הלילה נעשה קול האדם יותר צלול ועדין, יותר אמתי ולבבי. מי מאתנו לא הרגיש איך משתנים הקולות בחלל האויר השחור של הלילה? וגם ביאליק היומי אינו דומה לביאליק הלילי. בדממת הליל שומע ביאליק אלפי רזים נפלאים, והוא מגלה לנו את סוד נפשו:

„מתנומת העשבים, ממשק הקמשונים,
„מפליטי קולות אובדים במרחקים –
„מכלם אחוש אשמע רמזים דקים
„לחלומות פלאי, חלומות בלי פתרונים".

(רזי לילה).

וביאליק מוסר את עצמו כולו לעולם נפלא זה של צללים, בנות קול לחשי־דממה. „חלומות פלאי" אלה אין להם מקום בחיי ביאליק היומיים, מפני שהמציאות היומית נוראה וגסה. כל זמן שביאליק ר ו א ה סביבו את כל הנעשה אין הוא יכול להסיח דעתו ממנו והוא טרוד בעניני הכלל כאחד מהם. היום דורש תמיד א ק ט י ב י ו ת ואינו נותן לאדם להיות חולם פסיבי. לא כן הלילה, ביחוד אצל רך־הלבב ועדין הנפש. בשביל משורר כזה יש ללילה חן מיוחד ורבבות ענגים תלוים בו. כי –

„כמו מקצוי עד, מאפסי תהו
„הרהורים סתומים אל ולב יבואו
„ומושכים אותו שמה, שמה, שמה —
„לקצות מרחקי עד, אל אפסי דממה,
„הרחק מפה, למקום שם תצאנה
„בנות קול, הברות פלאי – ותמוגינה".

(שם).

אז מתגלה לו לביאליק עצמותו, הוא מכיר פתאום בעולם היחידי שבלבבו ובשפעת היופי הטהור שדחה מעל פניו. שועת העשוקים ואנקת המעונים שדלקו אחריו ביום ולא נתנו לו מנוח. כאילו נעלמו עתה לגמרי, ובמקומם סבבו את המשורר מנגינות־הקסם של שר הלילה. מרובים הם הצלילים ושונים —

„ודומם יחדרו הקולות הנחבאים

„ללב – ומלאו אותו המית־פלאים"...

במשך כל יצירתו היו רזי־הלילה מקלטו היחידי, מקלט שירתו הלבבית. המית־הנפש שהיתה מתעוררת אצלו באותם הרגעים היתה מביאה לו גם הרגשה חדשה של בדידות ושל תוגת־יחיד. הוא היה אומר:

„אז אבין אנה לבי כה קראני

„מעודי עד היום – ומה ערירי אני"

(שם).

אבל הבנתו זו לא היתה עדיין עמוקה די צרכה. התגלות זו ה ל י ל י ת היתה נשכחת מהר. בקע השחר וצרות הכלל הקיפו שוב את המשורר והדרו לתוך נפשו. שוב היתה נשכחת „המית־הפלאים", ועל מקומה היה בא שאון התוכחות ושירי הצבוריות. צריכה היתה התפתחות ארוכה כדי שיבורר למשורר סוד יצירתו וסוד יסוריו. כבר ראינו, כי ביאליק לא הרגיש כלל זמן רב בהתפצלות נפשו ובנגודים הפנימיים שלו. מרובים הם נגודים אלה ובמשך זמן רב היה ביאליק לא רק לירי ופתיטי כאחד, לא רק צבורי ויחידי, אלגי וטרגי, כי־אם גם רומנתי וריאלי. ומענין – כי שני היסודות הנזכרים, הרומנתיות והריאליות, נפגשים אצלנו בתור מדת־רוח וההיה נפשית. ביאליק הנהו רומנתיקן וריאליסטן לא רק ביצירתו כי־אם גם באופני הסתכלותו ובאמצעי התרשמותו. חוקר הספרות הבא ודאי יברר בפרטות ומנקודות השקפה שונות את יסודי הרומנתיות והריאליות שביצירת ביאליק, כמו שיחקור את שאר היסודות החשובים של יצירה גדולה זו, אבל כבר בתפיסה ראשונה אנו רואים את השתי המוזר של קיום אלה בנפשו היוצרת. בעת ובעונה אחת הוא שומע את לחש הרוחות ביער־הקסם ורואה גם את המציאות האיומה שבעיר ההרגה עם כל פ ר ט י ה. לבו מרגיש משיכה פלאית אל קצוי עד, אל ארצות־החלום, ובפיו ידבר על חטאיו וענוייו הריאליים של עמו. וגם זה ראוי לשימת־לב.

במקום שאתה מוצא את צבוריותו שם תראה גם את ריאליותו („שירתי", „רחוב־היהודים" ועוד) ולהיפך – שירת היחיד שלו היא ברובה רומנתית. שום משורר עברי עד ביאליק לא הביע באופן כל־כך מקסים את הגעגועים הטמירים של האדם למרחב־יה, „לקצות מרחקי־צד, אל אפסי דממה", ואת הרגשת העולם המיוחדה של טובי הרומנתיים העולמיים שמצאה את בטויה ב„רזי לילה", בשיר „בערוב היום", ב„גמדי לילה" ואת האהבה הטהורה של „מכתב קטן לי כתבה", „הולכת את מעמי", „איך" ועוד. קשביותו הדקה של ביאליק ל„הברות הפלא" קורבתו לצפרירים, לשר־הלילה ולרזיו, מגלים בו קודם־כל משורר רומנתי, אבל משורר רומנתי זה נתן לנו גם את התאורים הריאליים המחרידים של חיי בוז ומות־בוז, והוא־הוא גם בעל השידיוורים הריאליסטיים שבספרותנו, בעל הספורים „אריה בעל גוף" ו„מאחורי הגדר". יותר על כן: באותה שעה עצמה שהוא מדבר על הנגוהות והצללים ושאר עניני הטבע כרומנטיקן טפוסי, הוא מצייר לנו את חיצוניותו של היער, החרף, ועוד, כאחד האמנים הריאליסתיים היותר מחוננים.

כמשורר רומנתי אמתי הוא מתרפק על העבר ומרומם את „מקדש אל נעוריו", אבל יחוסו הלבבי לצורות החיים שעברו אינו מאפיל על החוש הבריא שלו ועל הרגשת המציאות. כן גם להיפך: „כיונת־נדוד, עיפת גף וחרדה" הוא מתחבט בכתלי קן־נעוריו, אע"פ שהוא מבין ומכיר כי לפניו רק „קברות עם" ו„חרבות־רוח". וכשאנו קוראים את הספור העצוב על הנפש היפה והענוגה, שיסוריה התחילו והתפתחו „לפני ארון הספרים", ואנו מציירים לנו את היונה הרכה שגלתה מקן־נעוריה ושבה אליו אחרי שאבדה במרחבים זורים את חום גופה ומהירות מעופה – לבנו למשורר הנתון בין שני המגניטים של הממשות החיונית ושל ההזיה הרוחנית. לא לשוא הנהו ביאליק כל־כך אהוב ונערץ על האינטליגנציה העברית העצמית, אלא בני־הנעורים של הישיבות. הם מרגישים בו את אחיהם ברוח, כי „המתמיד" עם כל ריאליותו הנהו בעיקרו אפותיאוזה רומנתית. רגש האהבה העמוקה והלבביות המיוחדה המורגשת ביחוסו ל„ארון הספרים" הנם לא רק אהבת־נעורים, כי־אם יותר מזה: אלה הם געגועי־צער של משורר שהרגשת עולמו קשורה בקשורים נעלמים אבל חזקים לאותם החיים והמאורעות שעברו. ויחסו לארץ ישראל? האין אנו מרגישים בו את היחס הידוע לארץ־האבות, שהיה אבן־הפנה לרומנתיקה העברית המסורתית הנמשכת מדור לדור? שאיפה רומנתית זו למזרח הלוהט, לארץ הזכרונות והתקוות, היתה בנפש העברי או קודם שבא לעולם המושג והשם „רומנתיות", כמו שהיו כבר אצל הבריות כל היסודות האחרים של אותו מצב הנפש המכונה „רומנתיות". כשאר אחיו לא יכל ביאליק, „היורש העשיר", לשכוח את ה„dame du coeur" (גברת לבו) של העברי. על „יחידת נפש" זו התגעגעו רבבות עברים גם מתוך מ"ט שערי הטומאה של חייהם. לא שאף ה„טרובדור" שלנו הגאוני ועליה שר גם ביאליק בנגון הרומנתי המקובל („אל הצפור", „בשדה", ועוד). אמת כי יחד עם זה היתה עינו פקוחה לראות את כל העני והדלות הריאליים שבמשכנות ישראל

ההוים. וכה אנו רואים אצלו מעורבים זה בזה בעת ובעונה אחת הכרה ברורה של המציאות הממשית והרגשה דקה בחיי הנפש הנפלאים. סבך פלאי זה של הזיה וממשות נובע ממעמקי נפשו, וכפי שאפשר לדון מהפנטסטיקה הריאלית של „הספיח", שרשיה נמצאים עמוק־עמוק במערכי־רוחו. במהלך־הרהוריו ונפתולי־ההתרשמות של „הספיח" מתגלה לפנינו לא רק העקמומיות והשברוריות של נפש המשורר כי־אם גם המוזאיקה המזרחית הנפלאה של נפש העברי בכלל. ובמובן זה, ביאליק הוא, באמת, משורר לאומי, לא מפני שתֹכן יצירותיו או חיצוניותן הן לאומיות, כי־אם משום שהוא עצמו במערכי נפשו הפיוטית הנהו חזיון לאומי. בו התבטאה באופן בולט הנפש הלאומית שלנו, וגם גורלו היצירתי עברי הוא ולאומי. לחקר נפש האומה יש לגשת מנקודות־השקפה שונות, ורב הוא הענין הכרוך בחקירה כזו, אבל קו יסודי אחד ישנו בכל אחד מאתנו והוא נראה כמעט לעין: זוהי ה ש נ י ו ת, או יותר נכון, השברוריות העמוקה שבנפשנו. אולי גורם ריבוי־היסודות של הנפש העברית לעדינותה המיוחדה, אולי תלויה בחסר־השלמות שלה עשירותה בצבעים ובצלילים, אך הנפש העברית „שוברת" את כל קוי האור רק מפני שהיא כעין מעשה־משבצת, מין מוזאיקה מזרחית. בלב העברי שלטו תמיד הרבה רשויות בין בהחיותיו הדתיות והפוליטיות ובין בצבוריות והנפשיות. לא ארמוזד וארימן, שהם באמת רק שתי פנים של רשות אחת, כי אם ה' והעגל, שהם שתי רשויות שונות לגמרי – רחפו כמעט תמיד מעל הכרתו של העברי. כן גם הנביאים מצד אחד והמלכים מצד שני, ועוד אלפי חזיונות המתנגדים זה לזה נגוד גמור, שמשו בכתר אחד ושלטו יחד בחיינו ההיסטוריים. וגם עתה, בתקופות „הצועניות" שלנו, האין אנו מוצאים בעת ובעונה אחת: גדל־נפש מצד אחד ונוול גס מצד שני, רחמנים בני רחמנים — ואכזריות איומה איש לאחיו, רגש הערבות הכללית — ושנאת־ישראל נוראה, גאוה פנימית – והתבטלות חיצונית, טיסה בעולמות העליונים של רוח האדם – ושקיעה עמוקה ביון הממשות, תמימות ילדותית – וערמומיות גמישה, ועוד ועוד? למה נכסה על כל זה? אין לנו להתביש, לא בפני אחרים ולא בפני עצמנו, על הקוים הנפשיים שהתפתחו בנו מסבות שונות במשך חיינו האי־טבעיים ושישתנו בלי ספק מיד כאשר ישתנו התנאים החיצוניים, כל אחד מאתנו מרגיש בקרבו רבבות נגודים פנימיים הבאים מתוך אי־השלמות הנפשית שלנו ומתוך הרבוי ש„ביחידתנו". והודות לרבוי הנימים של נפשו יכול העברי להאזין ולשמוע את כל הצלילים של המנגינה העולמית, והוא נעשה בן־בית ב„בתים" הזרים השונים; כי גם את הצער וגם את הלעג, גם את השמחה וגם את האסון, את הכל תופס העברי תוך כדי התהוותם. בין יתר הנגודים הפנימיים שלנו, היותר כוללים, הוא הנגוד שבין רגש הרומנטיות ורגש הריאליות, המקננים שניהם עמוק בלבנו. כל שעה ושעה של חיינו היא ערבוביה משונה של שני יסודי הנפש האלה, של אמונת־תום וחלומות־זהר מצד אחד, והכרה ברורה ומסומנה של המציאות הגסה מצד שני. העברי לא היה מעולם דון־קישוט גמור, אבל גם סנצ'ה־פנסה לא היה. איזה בליל משונה של דון־קיחוטיות וסנצ'ה־פנסיות – זהו העברי, כי

מי עוד כמוהו יוכל להאחז בגעגועים טמירים על היופי העליון ובאותה שעה עצמה להסתגל למציאות היום־יומית ולהשתמש בכל פרט ממשי ומוחשי? בשניות נפשית זו המתגלה ברומנטיות וריאליות המעורבות יחד במערכי הלב ביאליק הנהו לאומי; כמו שהוא עברי טפוסי גם בשאר הניגודים הנפשיים שלו. תנאי־החיים העבריים השפיעו הרבה על גלויי־רוחו, ומשום זה כל רגע ורגע ביצירתו הנהו הכרחי כשהוא לעצמו, אע"פ שהוא שולל לפעמים את חברו ומתנגד לו. וגם ההתנגשות בין יסודי הנפש השונים מוכרחת היתה לבוא, מפני שחיי היצירה של ביאליק עמוקים הם ועשירים בתכנם, ולכל גלוי וגלוי שלהם יש מאמץ חזק. בהתנגשות זו ובתוצאותיה הראשיות — יגון היחיד והאלגיה של המנוצח והעיף – אנו רואים איזו פטליות, פטליות מזרחית, עברית. הגורל העברי הוא המרחף על יצירת ביאליק, ובזה הוא בודאי משורר לאומי. האם הוא גם משורר עממי? – זוהי שאלה המחכה עוד לפתרון. אין שום ספק כי בהרבה מיסודי היצירה שלו ובאופני הרגשתו, בעיקרי השקפת־העולם שלו וביחוסו לחיים ביאליק הנהו בן־העם, אבל בכ"ז אין זה אומר כי הוא עממי. להיפך, פחות מכל יש ביצירתו עממיות, יען כי היא כולה אישית ועצמית ומיוחדה במינה. אפילו „הלאומיות" שלו אינה „לאומיותו" של יהודי פשוט הבאה בהיסח־הדעת. כי־אם לאומיות שבהכרה, לאומיות אבסטרקטית התלויה בהשקפת העולם האינטליגנטית. אפשר לחשוב את ביאליק לעממי רק באותה המדה שיש לחשוב לעממיים את רב ליטאי גדול בתורה או ראש ישיבה גדול בתורה ובמדות. אמת כי טפוסים אלה של אינטליגנציה עממית קרובים אל העם, מתענים אתו יחד ויודעים צרכיו וטבעו, אבל הם עולים ומתנשאים על כל העם אע"פ שהם נמצאים בתחומו. הם ספגו אל תוכם את כל ההשפעות העממיות ועכלו אותן בכח אישיותם העצמית עד שלא נודע כי באו אל קרבם. וגם אצל ביאליק אנו רואים את יתרונו על כל אחד מבני העם לא רק בכשרונו המחונן, בגאוניותו ועוד, כי־אם ביחוד בהרגשת־עצמו. ביאליק הנהו בעיני עצמו לא כאחד־העם כי־אם כמושל ושליט. והכרה זו של חשיבותו מרגשת בכל דבור ודבור שלו, ביחוד, בשירי התוכחה והזעם. מי שאינו בטוח ב ז כ ו ת ו המיוחדה להוכיח את העם ומי שאינו מרגיש את יתרונו עליו, אינו יכול לדבר אל העם בסגנון כזה ובשפה כזו. כשביאליק מדבר על חיי עמו אנו שומעים את קולו כקול מורה ומדריך, ואנו מרגישים את ההבדל בינו ובינינו. יתר על כן: הוא עצמו מדגיש הבדל זה. לפעמים קרובות הוא אינו מוצא כלל לנחוץ לגחון אל אחיו הגוץ ולדבר עמו בלשון־נוכח, ואז מתפרצים מפיו קריאות־בוז: „ה ם מתעוררים מעפר, ה מ ה קמים..." באהבת־הלאום של ביאליק הזקו יסודי הקפדנות של שמאי ואכזריות „משכילית" מיוחדה. קוים אלה שבאהבת־הלאום אפשר היה לפגוש גם אצל רבים מגדולי היהדות המסורתית, ונזכרים הם, קוים אלה כמובן, לא לשבח, אע"פ שערכם בכלל אינו חשוב ביותר. מה שנוגע לביאליק הנה עלתה לו לרדת קצת אל העם בשיריו היהודיים ובשירי־העם שלו בעברית, אבל גם פה לא יכל להתאפק מבלי להראות את „עשירותו" העצמית. ב„שירי־העם" ובשירים היהודיים של

ביאליק אנו רואים עד כמה גדולה ההשפעה העממית על המעולה שבאינטליגנטים העברים, אך בם אנו רואים גם־כן עד כמה עצמית היא יצירתו ועד כמה היא אישית ואי־עממית. —

IV סוף־דבר

ביאליק מספר על ניצוץ־השירה שלו היוצא מתחת „פטיש צרותיו הגדולות״:

— „ומחרוזי יתמלט ללבבכם
„ובאור אשכם, הצתיו, יתעלם,
ואנכי בחלבי ודמי
„את הבערה אשלם.״

(לא זכיתי באור...)

וזהו — אמת. באור המדורה, מדורת ההכרה של ערכנו ולאומיותנו, שביאלק הצית בחרוזי עמנו, אבד כמעט אורו הצנוע של הניצוץ הרך שבער בלב המשורר. אנחנו חממנו את גופנו הקופא מקור ולא חשבנו כלל, כי החום בא ממוקד־אדם, והתענגנו על יסוריו של ביאליק. לא לשוא הוא קורא לחרוזיו „שבילי אש ושלג עקובי־דמים״ „ומלים־עקרבים הנושכים מרע־לב את בשר־עצמם״. שירת ביאליק ה א י ר ה לנו את חיינו ומאירה לנו עד היום, אבל כל הארה היא בעת ובעונה אחת גם בערה, כי האור העצמי בא רק מן הבערה... יש אור חוזר, אך הוא קר, ורק האור הבא ממוקד־עצמי מאיר ומחמם, מפרה ומחיה. השמשות מאירות, ואורן מפרה ומחיה, מפני שהן בוערות באותה שעה, בוערות ונאכלות... זהו חוק עולמי. וביאליק גלה לנו בשירו הנזכר לא רק את אחד מרזי לבו הכואב כי־אם גם את אחד מסודות־היצירה האנושית. ביאליק התענה כפלים בתור משורר עברי המיוחד במינו וגם בתור משורר גאוני אנושי בכלל: ביחס משונה זה שבין המשורר וקהלו אינה אשמה ביחוד העבריות שלהם: סִבתו עולמית ואוניברסלית. הרבה משוררים גדולים ו ע צ מ י י ם מוכרחים היו „לשלם בחלבם ודמם את הבערה״ שהם עצמם הבעירו ע״י ניצוץ השירה שלהם וע״י אש־נפשם.

בגלויי היצירה האמנותית בכלל יש איזה צער ה כ ר ח י, ובהתיחסיתנו לאמן ישנה תמיד איזו אכזריות, אעפ״י שהיא באה שלא מדעת. ע״פ עצם חייו ותכלית יצירתו מוכרח המשורר, ביחוד המשורר הסוביקטיבי, לגלות את לבו לפני קוראיו ולספר לנו על חיי נפשו היותר צנועים וכמוסים. אם יבוא איש ויספר ק ב ל ־ ע ם רגשי לבו העדינים שאינם נִתנים להגלות, על אהובתו היקרה לו ודודיה שהיא מעניקה לו, על חלומותיו והרהוריו השונים ועוד דברים שבצנעה, הלא למשוגע יחשב האיש, לכהפ״ח לפטפטן נואל, אך אצל המשורר כל זה נחשב לטבעי, ואין אנו מתפלאים כלל. ואם נראה אדם עומד ומספיד את מתו היקר לו בהספד יפה ומחודד מעשה חושב אמן, אז נאמר, כי בשעה

שהמת מונח לפני האדם מעשה כזה הוא אי־טבעי ומעיד על קשיות־לבו של המספיד. אך לא כך הוא הדין במשורר. המעט מזה שרזי לבו היותר יפים מתגלים להמון העם הזר, המעט מזה שהוא עצמו מוכרח להוציא החוצה את הרהורי־לבו הטמירים – המשורר מוכרח ל ש י ר לנו עליהם תמיד. גם כאשר יציקו לו יסוריו הקשים לבו של המשורר שותת דם, אף שפתיו אומרות שירה, כי זהו גורל המשורר. במעמקי הנפש שלו נולדות אנחות, אבל עד שיגיעו אל פיו הן נהפכות לחרוזים נוגים יפים. אנו מתענגים על החרוזים היפים ואין אנו חושבים כלל על האנחות שהולידו אותם, כי לנו נהפכים יסורי המשורר לענג. בלי שום הרהורי־מוסר אנו באים ודנים: שיר זה שיש לו קשר עם חיי־נפשו של המשורר היפה הוא ל נ ו, הטוב הוא ב ע ד נ ו ? ואין אנו מתענינים כלל בזה שהשיר המונח לפנינו או יצירה זו הם „חתיכת־חיים" של המשורר, אחד מבתרי־לבו. עוד מימי יון נשאר החוק החיוני האכזרי, שהמשורר השבוי ישמח את שוביו בשירתו. בשבי־החיים הסובבים את המשורר האמתי הוא דומה גם היום לגלדיאטור המשחק לעיני קהל המנצחים הגסים. כמה שירגיש את עצמו חפשי ובן־חורין, הוא נשאר תמיד תלוי בצבור, בין שהוא גא מתבודד ובין שהוא עבד־הרבים. היוצר הגדול המרגיש את יתרונו על כל הקהל, אורג מחיי בני הצבור ארג אחד, ארג עצמי. הוא טוה את אגדת־חייו בחוטי־נפש שונים של רבבות היחידים הפזורים בתוך עדרי האנשים, ומוסיף עליהם מנימי הלב שלו, עד שהשתי נעשה כולו שלו וחותמו הוא השליט על כל היצירה. יוצר יחיד זה התקיף מבעיר את מדורתו ולאורה מתחממים ונהנים כל ה נ צ ר כ י ם הזרים. אחר הוא גורלו של המשורר שנולד בשבי ולמד מילדותו לשמש את צבורו: הוא מוכרח להבלי על צרכי־עצמו ולהבעיר אש במדורת־הקהל...

ביאליק לא יכל היה עוד להעשות שליט־הצבור ולהיות כאחד המשוררים התקיפים העומדים ברשות עצמם ומעניקים לכל העם מטובם העצמי בלי לגחון אל־ההמון הגוץ. הצבור שלנו הורגל להשתמש בשירותו של משורריו, גם ביאליק עצמו הורגל לשמש את צבורו, אבל אצלו התעוררה כבר התשוקה החזקה לחירות אישית ואין הוא מכסה על צרכי־נפשו. יודע הוא כי „האיש אשר יבוא אחריו" יהיה בן־חורין וישר קומה ממנו, „ואם שבעתים ייפו חייו" מחיי המשורר – אין הוא בוש בפניו. יודע הוא בעצמו את „חרפת־חייו" ואת גורלו המר, אולם הוא אינו מכסה על פצעי לבו ונפשו

„חשופה בכל נגעיה תעמד ובכל מדויה הרעים
„ובכל כשלונה ועלבונה:
„ראה, הנני לפניך, ראה מה היו חיי וטיבם
„וכחי מה, ומה אמונתי ומריי..."

(ויהי מי האיש...)

התגלות לב זו ...ת בנו צער־גומלים בנוגע למשורר, אעפ"י שאין אנו ישרי־קמה ממנו, בעד האושר הרב שהעניק לנו ביאליק אולי יותר נכון הדבר

לכבדהו לא בהידד ובעטרות־קוצים של גאון ונביא, כי־אם למלא לכהפ״ח את משאלותיו שהוא מחכה למלוין רק מבן הדור הבא. הוא צריך להיות הביב עלינו כולו כמו שהוא, ואל לנו לדרוש ממנו שירה זו או אחרת כי כלנו מרגישים, כי ביאליק הנהו אצלנו עד היום אהבתנו המשכרה ועוד זמן רב יהיה גאותנו ואשרנו. התיחסותה של האינטלגנציה העברית הקטנה אל ביאליק, ובעתיד הקרוב גם התיחסותו של כל העם דומה להתיחסות אם מאושרה לבן־זקוניה. היא מחבבת אותו, מלטפת אותו, אבל פחות מכל היא מבינה אותו הבנה אמתית. לפעמים יש שהאם אוהבת את א ה ב ת ה לבן יותר משהיא אוהבת את הבן עצמו. גם כזה יקרה לפרקים, וביחוסנו, יחס „העם״, לביאליק עד־עתה, היה הרבה מאהבת־עצמנו. א נ ח נ ו התגאינו בו, ל נ ו נעימה היתה מציאותו בתוכנו, אבל באה כבר השעה כי נאהבהו בשביל מעלותיו המיוחדות, מבלי לחשוב עד כמה הן מועילות לכולנו י ח ד. ביאליק היה במובן ידוע „מגלת היוחסין״ שלנו, ה„Adelsbrief״ של לאומיותנו, וגם בצבוריותו, גם ביחידיותו, הוא תחנה חשובה בהתפתחות המחשבה וההרגשה העברית. ביצירתו אחד שתי תקופות היים והוא עצמו הנהו הגשר היחידי בין עברנו הספרותי והצבורי ובין ההוה החיוני שלנו באשיותו של גשר זה, בין פסי הברזל ואבני הגזית, נפש אדם כלואה חיים, ובכל פעם ופעם כשעובר מי־שהוא על פני הגשר, עובר ושר משמחה ומרחבת־הנפש על יפיו ופלאיו, נשמעה אנחה חרישה של נפש המשורר. בכ״ז למרות עצב זה המרחף על הגשר, יקר הוא לנו והשוב בעדנו, ואין אנו יכולים שלא להתענג עליו ולשמוח בו. שירת־היחיד של ביאליק לא היתה כתובה בפירוש „במגלת היוחסין״ שלנו הנזכרה, אבל אנו יודעים כבר עתה, כי דוקא בהופעתה התגלתה תהיתנו הלאומית, עד כמה שישנה בכלל תחיה זו, וכי שירת־היחיד היתה eo ipso מאורע צבורי ולאומי חשוב אצלנו. אהבתנו והערצתנו את ביאליק כשהיא לעצמה הנה עובדה לאומית חשובה, מפני שע״י אהבה זו מצאנו קנין לאומי משותף אחד.

אבל יחס זה אל ביאליק כאל מרכז־אהבה וקנין לאומי הנהו רק המדרגה הראשונה בהערכה הנכונה של המשורר הגדול כמו שאנו רואים בקנינים הלאומיים השונים, שמתחלה הם מעוררים אצל כל הקבוץ הרגשה שוה וכללית, ורק אח״כ במשך ההתפתחות יתחיל כל אחד ואחד להעריך אותם ע״פ היֹך־נפשו ולהתיחס אליהם יחס אישי ויחידי, כן גם ביאליק צריך להעשות מעין־אשר בשביל כל יחיד עברי. גם הוא יעורר הדי הרגשות שונות והרבה הרהורים שונים אצל כל מי „שיתיחד עם ספר נפשו״ ואז ימצא את הערכתם הנכונה ואת ההבנה האמתית. אז יעשה משורר צבורי זה יקר ליחידים, מה שקשה לפעמים הרבה יותר מלהיות אהוב על הכלל. אור הטרגיות הפנימית, שפע הרעיונות והחזיונות, עֹמק עולמו היפה ישתקפו בנפש היחיד באופן מיוחד, ויעוררו בה הדי חבה לבבית עמוקה, כי ביאליק הוא בעיקרו משורר ה י ח י ד ה שבקרבנו ואיננו משורר עממי. ודאי הרגישו רבים, כי בשעה שמתכוץ הלב מעצב אי־נודע די לנו להתיחד „עם מגלת לבבו״ של ביאליק ולקרוא חרש בדפיה הנוגים והיפים, כדי שיוקל הכאב הנפשי. ודאי יודו רבים, כי בתוך

הענגים הספרותיים השונים הנמצאים תחת ידינו בספרותנו או בספרות העולמית, אחד הוא העונג שאנו מקבלים מקריאת ביאליק בטעמו המיוחד ובריחו העצמי. אם צרי נתון בחרוזיו או קסם פלאי שפוך עליהם – אך נפשנו „שכורת אהבתו". הוא־הוא מנחמנו, לא המנחם הלאומי, כי־אם המנחם הפרטי שלנו: כי לי – בשבילי – יקר ביאליק, יגון־היחיד שלו נהפך לאושר היחיד שלנו. בשעה שצנני תוגה מכסים שמי ועצב קודר עוטף לבי, מוצא אני נוחם בו, ובשביל זה אני, היחיד העברי, מכיר לו תודה ומעריצו. בשביל חרוזיו היפים המשכיחים בי צערי, בשביל צלילי העוז שלו המעודדים אותי ברגעי החולשה, בשביל דבריו הלבביים המרככים את כאבי – בשביל כל הטוב והיפה שיש באישיותו היוצרת – ברוך יהיה. בשעה שאני, פלוני בן פלוני, מתענג על יצירת ביאליק, אין אני שוקל את ערכו בעד הרבים, בעד הצבור או האומה, ואין אני חפץ כלל, לחשוב על זה שהרחוב הגדול ימצא בו. יודע אני באותה שעה את ערכו בעדי ומשום שהוא יקר לי ויקר גם ליחיד אחר וחביב גם ליחיד שלישי ורביעי הוא צריך להיות יקר וחביב על „הלאום", מפני שכולנו הננו בני אותו הלאום. יבוא היום וכל היהודים הבודדים, גם המסכנים וגם המאושרים, כולם ישאו את עיניהם המביעות אהבה ואמון אל מנחמם זה, ששר לנו ראשונה מתוך צער וענוי את שירת־היחיד היפה. מאושרים אנחנו, כי יד הגורל הקשה לא אבדה את הנפש העשירה שהיתה זמן רב במהנק, ולבנו יהמה לקראת תשובת המשורר על השאלה בדבר נפשו: „ותחנק?" – „לא, פרפרה ותשורר, מלאכי!"... ואמנם בשירה זו של הנפש המפרפרת ימצא כל אחד הד כאבו. מי שמרגיש עוד את צער השכינה הבודדה ואת עצבו של ארון־הספרים, מי שחזקו בקרבו רגשי הטבע ומי שלבו יבכה במסתרים על האהבה והעלומים – כולם יפללו אל ביאליק כאל אחיהם הגדול, אחיהם המחונן. כל אחד מהם יוכל לאמר:

בצרתו לי צר ובאשרו לי טוב – תהי עליו ברכת ה', על ידיד נפשי זה, על משורר לבי זה! –

תרע"ו־תרע"ז בנדודים.

ש. דובנוב

היסטוריה של איש צבא יהודי

ממערכות שנת 1915

ודוי של אחד מרבים

המחבר, בעל ה„היסטוריה" הזאת, לא בליטריסטן הוא, כי־אם היסטוריון. מטרתו היא לתאר את ההיסטוריה הפוליטית של יהודי רוסיה בני דורנו בתמונת דברי ודוי כתובים ביד אחד מהם, ביד יהודי, שנולד בשנת 1881, שהיא ראשית תקופת ה„פוגרומים", וימי חייו תמו בשנה השנית למלחמה העולמית שבעת הזאת. כל ימי חיי „הגבור" המתואר חלים בתקופת המלחמה, שממשלת רוסיה נלחמת עם היהודים זה חמש ושלשים שנה, ומתוכם נשקפים המומנטים היותר חשובים שבה, במלחמת רוסיה זו עם יהודיה. פה עולה על הבמה דמות דיוקנו של אותו הדור היהודי, שאצל ערש ילדותו הרעימו סערות הפוגרומים האזרחיים ועתה השיגוהו בלהות הפוגרומים הצבאיים. „היסטוריה" זו אין בה אפילו שורה אחת, שאין למצוא עליה עדות במעשים ידועים לכל או בהרבה תעודות כתובות שבקרב הימים הן עתידות להתפרסם *).

תחלת ההתעוררות לחבור הרשימה ההיסטורית הזאת, היחידה במינה, היתה פרי מכתבים של אנשי צבא יהודים משדי המלחמה שבימינו (קטעי מכתבים כאלה נדפסו לפעמים בז'ורנאלים ליהודים). רושם חזק ביחוד עושה אחד מהם. הוא מכתב אחד הפצועים, שהובא לאחורי המערכה ומת בבית־החולים הצבאי הקיובי בסוף שנת 1915. מתוך דבריו בוקע ועולה קול נאקת נפש אינטליגנט טפוסי מ„תחום המושב", אשר עבר בכל מדורי הגיהנום, הממלאים את היהודים בעשרות השנים האחרונות, והשתתף בחבלי תנועת השחרור בשנת 1905 ולאחרונה נשרף שרפה מוסרית בלהבת המלחמה העולמית. האיש הזה היה

---

*) מלבד כתבי ערכאות ותעודות שונות מזמנים קודמים היו בידי המחבר גם הרבה תעודות אפיציאליות מהשנים האחרונות וגם תאורים וספורים בכתב ובעל פה של עדי ראיה.

יכול לכתוב חבור יורד חדרי בטן בשם „ודוי של אחד מבני הדור". אך הוא הספיק לשפוך את נפשו הדוויה רק בשורות האחדות האלה, שכתב באגרת לפני מותו: „יש אשר יבהילוני הרהורי לבבי כל־כך, שאני דואג, שמא אצא מדעתי. אני מתאמץ להמנע מהרהר, לשכוח את כל מה שהיה מעסיק אותי קודם לזה, וביחוד לשכוח שעלה בגורלי הכבוד להיות מן המשתתפים ב„מלחמת השחרור" הזאת, כמו שקוראים לה בקצת הוצאות עתוניות, אך את הדבר האחרון הזה לא יניחו לי לשכוח, כי על כן אני מבני העם הנבחר. אף אמנם כבר הורגלתי בזה: גם עד העת הזאת מצאוני צרות רבות ורעות באשר אני יהודי: במדה מספקת הגינו עלי רגש כבודי הפרטי והלאומי והאמונה בצדקת הענין, אשר הקדשתי לו מבחר כחותי. אך לפי הנראה לא הייתי מוכן כל צרכי לאותן המכות האכזריות, שהוכו היהודים ביד נדיבה מאד מעצם היום הראשון למלחמה. גם פה באחורי המערכה, גם בתוך המערכה פגעה בי שנאה עזה כל־כך, שלא עצרתי כח להתגבר עליה. אני נדכיתי, שחותי תחת עול סבל השנאה, ולעמוד בקומה זקופה, אם אשאר בחיים, לא אוכל עוד לעולם." *)

סיום שירת־תוגה ארוכה, שירת חיים שלמים שכלו ביגון ואנחה, נשמע במלים האלה, ובצרוף הרשימות האחדות שבניקרולוג הוא מעורר הרבה זכרונות בלבות בני דורו. שלשלת ארוכה של הרפתקאות קשות, שעברו לא על אותו האיש בלבד, כי־אם על רבים אתו, כל התלאה הרבה, שעברה דור שלם, נזכרת ומתחדשת בדברים האלה, וכמו מאליו מתחבר בלב קוראיהם ודוי, שלא הספיק בעליו הנפטר לכתבו. הודוי הזה ינתן בפרקים שלפנינו.

א

אני נולדתי בשנת 1881. במרוצת הימים הבינותי את הסימן הרע, שהיה צפון לי בזמן הולדי: הלא השנה ההיא היתה תחלת תקופת ה„פוגרומים" ביהודים. וה„פוגרום" נטפל אלי בתמונות שונות בכל דרכי מערש ילדותי עד קברי, שאני עומד עתה על עברי פיו.

זכרונותי המטושטשים הראשונים מימי ילדותי קשורים בספורי פוגרומים. **אבי** – מורה עני בבית־ספר באחת מערי הפלך הקיובי, – לא ספר לי את המעשים המעציבים ההם, כי לא אבה להדאיב נפשי, נפש ילד תמימה. „כמשכיל" אידיאליסטן מבני שנות הששים, החזיק תמיד בנועם תקוות ימי נעוריו, בשאיפות השכלה ותקונים, ורק השתומם למראה היריעה השחורה החדשה, הנמתחת על דברי ימי היהודים, וצללי תמונת שנות הבינים המרחפים עליה. הוא לא הבין, איך יכלה „מרכבת הפרוגרס" לחזור לאחוריה, וחשב שאין זה אלא חלום רע, בעותי תרדמה, שבעוד רגע כליל יחלופו. הוא מת באמונת ילדים זו, אשר גם המשבר הנורא שבשנות השמונים לא יכול לפגום בה אפילו פגימה כל־שהיא. אבל אני לא ירשתי מאבי את תום לבבו זה. עלי השפיעו יותר ספורי אמי,

---

*) „ייוור. נידיליא", חוברת 29 וחוברת 27, בניק־ולוג על גולדשטיין.

שבינתה במראות החיים היתה קצרה ופשוטה מבינתו: הספורים האלה כוננו ראשונה את מבטי על מחשכי התהום שלפני. בשני ילדותי הראשונות, ואני הייתי ילד רגשני, שמעתי לא אחת ולא שתים מפי אמי מעשה נורא, אשר בראשונה הבינותיו אך במקצת, ואחרי כן התברר לי מעט מעט. היא ספרה איזה מעשה ב„קצפים" שהתנפלו על ביתנו, שכל בני ביתנו התחבאו במרתף, ובו נשמע קול נפוץ מתוך דירתנו הנהרסת, שאחרי כן פרצה חבורת השכורים אל מקום מקלטנו, והם הכו את אבי ואמרו לעשות איזו רעה נוראה מזאת לאמי ולאחותי הבכירה. עוד ספרו לי, כי אני שהייתי עוד יונק, נצלתי ממהלומות, כי הצפינו אותי תחת חבית הפוכה, ואני ישנתי באותה שעה. זה היה הפוגרום האחד אשר פגע בי בשנתי. את הפוגרומים האחרים ראיתי והרגשתי בהקיץ.

אבותי היו נוסעים לפעמים לקיוב ומתאכסנים שם בבית דודנו, שהיה סוחר עשיר ותושב בעל־זכויות בעיר הזאת, שישיבתה אסורה להמוני היהודים. הם נסעו שמה פעם לרפא איש מבני ביתנו אצל ה„פרופיסורים" הקיוביים ופעם לקבל תמיכת כסף מאת הדוד העשיר. באחת מהנסיעות ההן הובאתי גם אני שמה, ואני זוכר יום ולילה אחד בעיר הזאת: ביום הוליכוני ברחובות היפים והראוני בתים גדולים והיכלות, אשר לא ראיתי כמוהם עד היום ההוא, ובלילה שאחריו... בבית מחלקת הפוליציה. כי נקרינו שם בשעת „ציד", שהיו עורכים לפרקים לצוד אנשים יהודים, שאין להם זכות ישיבה בעיר. בשעה מאוחרת בלילה, כשהיינו כולנו ישנים, פרצו שוטרים אל בית דודנו ויסחבו ויורידו את אמי מעל משכבה ויובילוה אל ה„אוצ׳אסטוק" עמי יחד, ואני אז נער כבן שמונה שנים. שם עצרו אותנו עד הבוקר בדירה סרוחה קטנה, ואחרי כן הביאוני לפני פריסטב מלא חמה, אשר גדף את אמי בקול זעם ואיים עליה, שישלחה משלוח אסירים אל מקום מולדתה. אולם כאשר בא דודי, שככה חמת הפריסטב, ואחרי קבלו כסף פדיון קצוב שלח אותנו לחפשי, על מנת שנצא מן העיר עוד ביום ההוא. אז נודע לי בפעם הראשונה, כי היהודי הרוצה לדור בקיוב חוטא הוא על פי חוקי רוסיה ואפשר לשלחו על זה יחד עם גנבים ושודדים. זאת היתה המכה הראשונה לרגש הצדק והמשפט, שקניתי לי בילדותי ב„חדר" מספרי התורה והנביאים.

אחרי כן לא תמהתי עוד, כשקרה בבית אבי המקרה הזה: אל עירנו הקטנה באה מדי שנה בשנה מאחד הכפרים הקרובים משפחה קרובה לנו לימים הנוראים, כדי להתפלל בבית־הכנסת עם הצבור ולראות את קרוביהם ומכריהם, בני קהלתנו. בקרובים אלה, שהיו בני כפר קבועים מכבר, לא נגעו „החוקים הזמניים" הנתונים בשנת 1882, שנאסר על פיהם ליהודים להתישב בכפרים, אך לא נגזר בהם גרוש על אותם שנתישבו מכבר. בכל שנה ושנה היו באים ויושבים בעיר ומתפללים בבית־הכנסת שלשה שבועות – מראש השנה עד אחרי חג הסוכות — וחוזרים לכפר מושבם ולעבודתם ואין נכלים דבר. אבל פעם אחת נסעו אורחינו אחרי החגים אל הכפר כדרכם, ובעוד ימים אחדים הזרו ובאו לפני שער ביתנו בעגלות טעונות כלי בית. השלטון המקומי גרש אותם מן הכפר, בפקודת שר־הפלך החדש, שהיה צורר יהודים, כדין „מתישבים חדשים",

אחרי שבתם שלשה שבועות מחוץ לכפר (כפי מה שנודע לי אחרי כן נתפשט המנהג מאד בעת ההיא לפרש את החוק באופן זה). אז הבינותי בבינת ילד שלי, שאכר רוסי יש לו רשות לבוא לימי ווגים אל עיר ולהתגולל בבתי משקה, ויהודי שנסע להתפלל בבית־הכנסת דינו להגרש מן הכפר אשר ישבו בו אבותיו ואבות אבותיו. כל זאת הבינותי ואשמור בלבי.

אבל גם עלי בעצמי עברה כוס הגרוש. אבי נדחה ממשמרתו, משמרת מורה בבית־ספר של הקהלה היהודית שבעירנו, והתחיל מבקש לו הוראה פרטית בבתי עשירים. בעת ההיא הציעו לו להתישב במוסקבה, כי מכריו מצאו לו שם הוראות־שעות בבתי סוהרים אחדים, שרצו להמציא לבניהם השכלה עברית. ו„זכות ישיבה" יעצוהו לרכוש לו באופן זה: אמנו תפתח בית מלאכה לתפירת בגדי לובן, ואבי ידור בבית אשתו התופרת ויבטח על חסד הפוליציה. רק ההוצאה תתרבה על־ידי סגולה זאת. כן עשינו וגם הצלחנו: אבי היה מורה לשעות, ואמי תפרה לנו בגדי לובן ב„בית מלאכתה". אך לא ארכו ימי שלותנו, כי בא מועד חג הפסח שבשנת 1891. זמן הגרוש האכזרי, „גרוש מוסקבה".

זוכר אני את היום ההוא, אחד מימי חג האביב, שהתפללתי בו עם אבי באחד מבתי־הכנסיות במוסקבה; בשעת התפלה עבר בין המתפללים קול מלחשים בדאגה. ואני רואה, והנה האנשים נאספים חבורות חבורות ושואלים וחוקרים זה את זה. מתוך שיחותיהם נשמעו המלים: „פקודת הקיסר... לגרש את היהודים ממוסקבה"... ופנים חורו, וראשים הורדו ועוצב מיוחד הורגש בקול החזן בתפלת המוסף. המתפללים הלכו איש לביתו וביום השני כבר הספיקו כולם לקרוא את הגזרה הרעה בעתונים. גרוש נגזר על כל בעלי המלאכה והחרשים היהודים, גם על אותם שנתישבו בעיר לפני ימים כבירים והפוליציה התחילה לעשות שפטים. בעלי המלאכה רק למראית־עין נפגעו ראשונה; לעוסקים במלאכתם באמת נתנו זמנים שונים, משלשה עד תשעה חדשים, לצאת ממוסקבה. בני ביתנו נמצאו כמובן בין החוטאים, שהוטל עליהם להתגרש בלי אחור.

זוכר אני את הלילה הנורא שאחרי פרסום הגזרה. אנשים טובים הקדימו להודיענו, שעתידה הפוליציה לעלות על הגיטו שבמוסקבה, כי „ציד" יהיה ב„חצר הגליבובית", שרוב היהודים המתאכסנים בה היו מחוסרי זכויות או בעלי זכויות מדומות, ובתוכם היו גם בני ביתנו. כדי שלא להנתן במאסר, גמר אבי, כמו שגמרו עוד רבים עמו, לבלות את הלילה ההוא לא בביתו, כי־אם בחוץ, כי איש לא היה נותן למחוסרי זכויות כמונו ללון אצלו בלילה ההוא. בליל מרס קר שוטטנו ארבעתנו – אבי ואמי ואחותי ואני – ברחובות העיר. הלבנה, שבימי הפסח היא במלואה, הפריעה אותנו משבת על אחד הספסלים בבולבר, כי שם יכול השוטר הקרוב אלינו לראות אותנו, על כן הלכנו דרך משעולים ופנות נסתרות כחבר גנבים. לאחרונה נלאינו נשוא ונבוא אל אחד הבולברים ונשב על ספסל. אך קולות גסים ורועצים העירוני פתאום. פקחתי עיני ולפנינו עמדו שוטרים מן הסובבים בעיר: שוטר ראשי סחב את

אבי בקצות צוארי מעילו וינהם עליו בחמה: „אני אראך, ז״יד, בן בלי בית, איך להסתתר!״ בלוית חבל שוטרים הוליכו אותנו אל מחלקת הפוליציה, שם חקרו אותנו וימצאו את „עוננו״ ושלחונו אל בית־האסורים למשלוח.

בבית־האסורים ההוא באנו בתוך המון יהודים שכנים לנו מדיירי החצר הגליבובית. הם ספרו לנו כי בלילה הוציאו אותם ממעונותיהם בשעת הציד ויוליכום אל המקום הזה לשלחם ממוסקבה בין האסורים אל מקום מולדתם. בית־האסורים הגדול והמרופש היה מלא פושעים רוסים, שהובאו שמה להשהות עד שיגיע זמן שלוחם, ואנחנו הוכרחנו לשבת שני שבועות בתוך חבורה זו של גנבים ומרצחים. נורא הוא זכר הימים והלילות ההם, – אינני רוצה לתארם. מבין החשכה הזאת מזהיר לי יום אחד. אבי שהיה רגיל לשבת בדד בפנה ולקרוא בתנ״ך הקטן שלו, קראני פעם אחת וישם אצבעו על אחד מעמודי הספר ויאמר: „קרא זאת״ ואקרא את הפסוקים האלה: „נגש והוא נענה ולא יפתח פיו, כשה לטבח יובל, וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו. מעוצר וממשפט לוקח, ויתן את רשעים קברו״ (ישעיה נ״ג). ואבי אמר אלי בלהש: „הם חושבים, שהנבואה הזאת נאמרה על משיחם, אבל אנחנו היהודים יודעים את כונתה האמתית. לא באדם אחד שנצלב ידובר פה, כי־אם בעם שלם. גם עתה נתונים בני עמנו את רשעים בבתי־כלא רק באשר הם יהודים״. דמעות התגלגלו על לחיי אב הצנומות ונשקעו בעבי זקנו הרהבה. דבריו היו כאש צרבת בלבי, אני הרגשתי את הוראתם יותר ממה שהבינותיה, אל הבנת הדברים הגעתי בזמן מאוחר מזה הרבה אך ברגע ההוא נזרע בקרבי ראשונה בעודני בן עשר שנים זרע המחאה הפוליטית. רעיונות קשר התרוצצו במוחי: „נאלם ולא יפתח פיו כשה״ – על שום מה? ולמה מחריש העם הנענה ואיננו נלחם עם מעניו?

בחבורות האסירים הוליכו אותנו ימים רבים ונתעכבנו בדרך בכל התחנות המיוחדות לזה. לאחרונה הובלנו אל עיר מולדתנו שב„תחום המושב״ ונמסרנו לידי הפוליציה שלה, והיא שלחה אותנו לחפש, והשיבה לנו את זכותנו למות ברעב „במקומות שמותר ליהודים לשבת בהם״. תיכף אחרי נסיעתנו זאת, שנסענו לא ברצון, חלה אבי, כי נענה בטלטולי הנסיעה ההיא הקשה והארוכה, ויחלה מחלה עזה, ובימים מעטים יצאה נפשו – נפש זכה של אידיאליסטן מקשיב „מנגינות שמים״ בארץ מלאה חמס ושוד. בן אחת־עשרה שנה הייתי ליתום.

ב

נדודים חדשים באו עלינו. אחרי הרפתקאות ארוכות מצאו בני ביתנו, שנתיתמו, מקלט להם בקישיניוב, כי בעזרת קרובינו פתחה אמי שם חנות של מיני מזון. הקרובים ההם דאגו גם להשכלתי. רצונם היה למסרני לגימנסיה, אבל „הנורמה הפרוצנטית״ עמדה לשטן בזה. זוכר אני יום אוגוסט אחד, בחדר גדול מחדרי הגימנסיה ישבו הבוחנים, ולפניהם ספסלים, ועל הספסלים יושבים צפופים נערים יהודים בעלי פנים דלים וחורים ועינים מביעות דאגה,

שלא כדרך ילדים. כולנו באנו להבחן לשם כניסה למחלקה השלישית, ובתוכנו היו גם הרבה נערים שכבר הצליחו לעמוד בבחינה אל המערכות הקודמות בשנים הקודמות, אלא שנשארו מחוץ לגימנסיה בגלל הנורמה. כולנו היינו מעותדים היטב ומוכנים עד כדי „חמשה", וגם אחרי כל הטרוניות של הבוחנים ענינו כהלכה; אבל הוברר הדבר, שמשלשים הנבחנים יכלו להתקבל רק שנים, כי רק שתי „ווקנסיות יהודיות" נמצאו בגבולות הנורמה. הווקנסיות נתנו לשנים מבני עשירי המקום, שהיו נושאים ונותנים עם דירקטור הגימנסיה, ואני נשארתי בין הנפסלים. וגם הפעם הרגשתי מדקרת עלבוי גדול בלבי.

מן העת ההיא החילותי להתענות בענויי „אקסטרן". את שעורי הגימנסיה למדתי בבית בעצמי, ולפעמים בעזרת מורים עראיים מקרב סטודנטים רודפי צדקה וחסד. בכל שנה נבחנתי בשביל המחלקה הגבוהה ובכל פעם הצלחתי, ובכל פעם ענו לי בנוסחה אחת: „ווקנסיות ליהודים אין"... פעם אחת אספתי מעט כסף בשכר הוראות שעות, שהוריתי בזול גדול, ונסעתי לאודיסה. בירת הנגב הזאת משכה את לבי זה ימים רבים במוסדות ההשכלה ובקולטורה „האירופאית" שבה. שם קויתי למצוא תמיכה מאת חברת מפיצי השכלה, אשר היתה בעיני מרחוק כמקור ישע למבקשי השכלה. אבל בבואי שמה מצאתי את עצמי בתוך חיל גדול של „אקסטרנים", והחברה נתנה את מחסורם בשעורים, שהספיקו אך להציל את האומללים ממות ברעב. עד למחסור פת לחם הגעתי גם אני פעמים אחדות. לא אחת ולא שתים שמעתי באספות הברים אקסטרנים עניים נאומים, אשר חרד לבי לשמעם בראשונה. פה גמל זרע המחאה הריבולציונית בקרב הצעירים מרי הנפש, אשר מנע בית־הספר מהם לחם רוחני והשליך אותם לחשכת תהום הרחוב... אחרי צרות רבות הגעתי לגמר שעורי הגימנסיה, נבחנתי וגם הצלחתי וקבלתי תעודת בגרות ונתתי עיני באוניברסיטה. אבל גם הפעם הוצגתי לפני משוכת קוצי הברזל של „הנורמה היהודית". ביגיעות שאינן מדרך הטבע דלגתי על המשוכה, הגם ששרטתי את נפשי בקוציה, ונכנסתי אל האוניברסיטה שבעיר המלוכה.

פה החילותי לשאוף רוח בנשימות שלמות! בכל כחי נספחתי אל תנועת הסטודנטים שבסוף המאה התשע־עשרה, שהם הכינו את הריבולוציה. אך מי עשני לריבולוציונר? – הממשלה בעצמה העבירה אותי דרך בית־ספרה המיוחד, המסוגל היטב לזה, משנות ילדותי הראשונות. ספורי אמי על דבר הפוגרומים שבשנת 1882, „הציד" הקיובי, המאסר המוסקבאי, דמעות אבי בבית־האסורים למשלוח, מצוקות הנסיעה עם האסירים, ענויי הילדים בידי מורי הגימנסיות, ההתדפקות על דלתות האוניברסיטה במצב עבד נבזה מלידה — היש לך הכנה גדולה מזו לעסקנות ריבולוציונית? עוד בשנים אשר שוטטתי רעב בחוצות אודיסה נשבעתי להקדיש חיי למלחמה עם אותו המשטר, שדכא את משפחתי הקטנה ושעודנו מדכא את משפחתי הגדולה, את העם היהודי. חמת אבותי – נביאי הדורות הקדמונים, שהורו ראשונה את תורת הצדק הסוציאלי – נצטרפה בקרבי עם חמת נביאי דורנו. המחאה הלאומית והתבוללה במחאה הסוציאלית, והריבולוציה היתה אמונתי...

הדבר הזה היה בשנה האחרונה למאה שעברה, בעצם ימי שביתות הסטודנטים. אני הלכתי בראש מאניפסטציה ושכחתי לגמרי שיש להזהר קצת, ונתפשתי והושבתי בבית־האסורים, ואחרי כן הושם חלקי בין הסטודנטים ונענשים שנמסרו לעבודת הצבא בימי המיניסטר בוגוליפוב, ואעבור מהאוניברסיטה אל הקסרקטין.

שלש שנים עבדתי בצבא בתור איש־צבא פשוט, כי בגלל יהדותי נתקפחו הזכויות המיוחדות התלויות בהשכלה, שנתנו לחברי הרוסים. בצבא קפץ עלי רוגז שנאה גסה ליהודים. שר הרוטה שלנו, שדלה את כל חכמתו הפוליטית מן העתונים הריאקציוניים צוררי היהודים ממין „הנוב' וורימיה", היה קורא ליהודים שבאנשי חילו אך „ז'ידים". הוא היה מתעלל בנו ככל אשר מצאה ידו לעיני כל הרוטה, מביע מהתלות מרגיזות וקורא לנו בלעג „אצילי ירושלים" וצועק בשעת כעסו: „יודים, בעלי פאות, ראשונה!" ממנו ראו ונהגו כמוהו גם השרים הקטנים ממנו והרבה אנשי־צבא פשוטים רוסיים ופולניים וימררו את חיינו בצבא מאד. כמה פעמים לחצתי בידי את קנה הרובים שלי לחיצת הזדעזעות עצורה, ובכל עוז רצוני התאפקתי מהשיב חורפינו דבר! תמיד כל היום התחמץ לבבי, על כי אין טעם בעבודתי „לארץ המולדת", אשר לא תכירני לבן לה ותבדילני לרעה במדה מרובה מאד גם מבגי נכר, שהם זכאים לשבת בכל מקום ברוסיה ועם זה אינם חייבים לעבוד בצבאה. עבודת הפרק הצבאית שלי נגמרה בשנת 1903 באביב. אני שולחתי לחפשי ואשב ברכבת ואסע לקישיניוב עירי ובדרך באתני השמועה הנוראה על דבר הפוגרום הקישיניובי.

כל מה שקראתי בעתונים הרוסים, שנסתתמו דבריהם מפני הצנזורה שבימי פליבה, היה כאין נגד המראה אשר ראיתי בבואי „לעיר ההרגה" מקצה שבוע אחד אחרי יום העברות. עוד בנסעי מבית הנתיבות דרך הרחובות אל קצה העיר הרחוק, מקום דירת אמי, ראיתי סימני הרס בכל פסיעה ופסיעה: חלונות בתים וחלונות חנויות שבורים וסתומים בנסרים, ובבתי העניים שבסמטאות — הורים פתוחים תחת הלונות ודלתות; פה ושם התגוללו עוד בחוצות ובחצרות, שנהרסו שעריהן, גם כתמים שהורקו: „כתמי דם" הסביר לי בעל עגלתי, איש יהודי, וספר לי מיד הרבה דברים, אשר לא ידעתי קודם לזה. בלב דופק נגשתי בעגלה אל בית אמי הקטן, ומיד נראו לעיני חלונות שבורים פקוקים בסמרטוטים. כשנכנסתי הכרתי בכבדות בזקנה החורת, שנפלה על צוארי, את אמי, אשר היתה עוד כמעט צעירה ומלאה תנועת חיים בצאתי מעירי. ראיתי והנה תחבושת רחבה על מצחה. מה זאת? — „אין דבר, כבר נרפא: חוליגנים הכו בגזר עץ על ראשי". ואיה אחותי? פני אמי חורו חורת מות. בלי כח נחתה על הכסא ותתן קולה בבכי. מה לה? „נהרגה"? — „לא". „נפצעה?" „אויה, בני, רע מזה". הבינותי הכל. עיני חשכו. רגעים אחדים בכינו שנינו בקול ובמרירות. אחרי כן נודעו לי פרטי המעשה. אחותי הנשואה, אשה צעירה, הסתתרה בעליה עם אישה ובנה היונק. אז באו המחבלים ויכו מכות אכזריות את אישה ויסחבוהו ויורידוהו מן העליה ויענו את אחותי, ואת פי הילד היונק

אשר בכה סתמו בסמרטוט ויחנק. אחותי שכבה עוד ביום בואי שמה בבית־החולים בין מאות פצועים ושבורים, ודאגו לה שלא תצא מדעתה.

אש תופת התלקחה בלבי, דאבון ובושה בערו בי יחד, דאבון על המומתים והמחוללים ובושת פנים על אחי שנתנו לרצוח ולחבל אנשים קרובים להם ולא התיצבו לקראת חבר השכורים המנוולים המתנפלים עליהם. מדוע לא נוסדה הגנה עצמית יהודית, בזמן שהפוליציה והחיל עזרו למחבלים? למה לא הגינו על כבודם, אם לא יכלו להציל את נפשותם? למה נפלו יהודים למאות ומחיל קרושיוון רק שנים או שלשה? ולמה עוד המסית הנבל הזה חי עם שאר מכיני המטבח? בקצף אין אונים שוטטתי אנה ואנה. באחד הימים ההם נערכה אזכרה להרוגים בבית־הכנסת, ואבוא שמה בתוך הבאים ואשמע את הבכיות המפוצצות לבבות וזמרת קינת „אל מלא רחמים", אבל מהרה קפצתי ויצאתי מבית־הכנסת, כי נחמץ לבבי מפני אותו הרגש המר, אשר הביע משוררנו בעל „עיר ההרגה" אחרי כן בשורות הזעם האלה:

ובאת עמם ביום צומם אל תפלתם
ושמעת זעקת שברם ונסחפת בדמעתם,
והבית ימלא יללה, בכי ונאקת פרא,
וסמרה שערת בשרך, ופחד יקראך ורעדה.
ככה תאנח אומה אשר אבדה אבדה...
ואל לבבם תביט — והנו מדבר וציה,
וכי תצמח בו חמת נקם — לא תחיה זרע
ואף קללה נמרצת אחת לא תוליד על שפתיהם.

אני גמרתי לעשות כאשר יצוה המשורר:

„יחללו לבדם צרתם — ואתה אל תחללנה...
תשאר הצרה לדורות — צרה לא נספדה,
ודמעתך אתה תאצר, דמעה בלי שפוכה,
ובנית עליה מבצר ברזל וחומת נחושה
של חמת מות, שנאת שאול ומשטמה כבושה,
ונאחזה בלבבך וגדלה שם כפתן במאורתו
וינקתם זה מזה ולא תמצאו מנוחה;
והרעבת והצמאת אותו — ואחר תהרוס חומתו
ובראש פתנים אכזר לחפשי תשלחנו".

יסוד הגנה עצמית בפני פוגרומים היה לי לעבודת־חובה ראשונה במעלה. ואסע ואבוא לערים שונות, שהיה לדאוג עליהן דאגת הסתה לפוגרומים על ידי חיל הז'נדרמריה של פליבה, שעסקה בהסתה זו, ובעזרת חברים מבני מפלגתי כוננתי בהן חבורות יהודיות להגנה עצמית. בסוף ימי הקיץ נודע לי,

כי אחת מהחבורות האלה הראתה גבורה נפלאה בשעת הפוגרום שבהומל. ספדתי לחברי שנפלו חללים בעבודת הגנתם, אבל הרגשתי באותה שעה גם רגש גאוה בתור אחד מאנשי החיל הנלחם על כבודו עם „חילי האויב העצומים ממנו".

אחרי כן התלקחה מהר מלחמת יפוניה. אני הייתי בין הראשונים לגיוס והובלתי בחפזון מדרום לשדות השלג שבסיביריה ומשם למנדז'וריה. בחרבין פגשתי בחבורת יהודים שהגלו שמה מפורט־ארטור בפקודת בעלי השלטון הרוסי ימים אחדים לפני המלחמה. „ואני הולך להלחם לפורט־ארטור, לבעבור תשאר בידי רוסיה", אמרתי בבדיחה מרה. הפעם הלכתי לשפוך דמי בעד רוסיה בתור איש־צבא פשוט, ונדמה לי, שחברי המזוינים כמוני ישימו לב קצת למעשה רב זה. אבל טעיתי: בעלי השלטון הצבאי ואנשי־הצבא – אמנם לא כולם – התנהגו עמי בחשדנות, כמו שהתנהגו בראשונה בימי השלום. העבודה בצבא בתנאים כאלה נהפכה לי למכאוב מוסרי קשה. על יד מוקדון נפצעתי והוצאתי מן המערכה. בהתרפאי העברתי מבית־חולים לבית־חולים, ובשובי לרוסיה האירופאית כבר סערה בה הריבולוציה, ואני מצאתי את עצמי בתוך בני חבורתי.

הוי שנת 1905, שנת הריבולוציה הגדולה והפוגרומים הנוראים, שנת התקוות המזהירות והיאושים המקדירים, – היש בין פרצופי פני המשתתפים בדרמה המרגזת שלך פנים טרגיים יותר מפני יהודי? היהודי פרץ אל תנועת השחרור בחמת געלב ובהתלהבות של מסירת נפש. אותו החבוש בתחום המושב, שנהגו בו מנהגי עבדות מחפרת ואינקוויזיציה פוליטית, הלך למלחמה עם המשטר הישן כמעט בהתלהבות של איש דתי אדוק. כשאר המשתתפים בריבולוציה מקרב היהודים הרגשתי, כי מאחורינו עומד המון עם זועף, וכי „היד העונשת הזאת היא המכוננת את מכותינו אל לב המשטר השנוא"; אף־על־פי שפעמים רבות נחבא הפתגם היהודי מפני הפתגמים הרוסיים הכלליים. ברגעים כאלה שכחתי לפעמים את מטרתי הקרובה ונגררתי אחרי שאיפות רחוקות. ככהן עבדתי אצל מזבח החרות, אך לא רבו ימי עבודת כהונתי. האינקוויזיציה הפוליטית השליחה בנו את מלאכי החבלה שבירכתי שאולה – את חיל המאות השחורות, והם הרסו את מזבחנו והטביעו את החרות מיד אחר הולדה בגלי רפש הפראות הלקוחה מתחתיות רוסיה.

עוד באביב שנת 1905 ראיתי את הענגה השחורה הזאת עולה על הארץ. לא פעם אחת התנגשתי עם חיל המאות השחורות הצמא לדם. אני השתתפתי בהגנה העצמית שבז'יטומיר וראיתי את גוית הסטודנט בלינוב – חבר אגודת גבורינו ומגינים. הרוסי האחד שנלחם שם ליהודים המוכים – מוטלת לרגלי. אני עמדתי אצל עשרת חללי טרויאנוב השכועים. אצל גויות עשרת הבחורים הקדושים, שהלכו לעזרת אחיהם בז'יטומיר ונרצחו בדרך בידי עדת אכרים, שהתנפלו עליהם בחמת חיתי טרף. אני סבותי בקיץ בחבל המערבי הדרומי — שהיה אז לרוסיה כוונדריה בזמנה לצרפת — וראיתי את דמי הפוגרומים בעודם הולכים, בטרם יבואו להם ימי הבציר האוקטובראים.

אז בא הנגף ההוא בעיר אומאן, שכבר נרשם שמה לעולם בהיסטוריה במעשי ההידמאקים. באחד מימי הפוגרומים, שבאו אחרי המאניפסט מיום 17 אוקטובר, הלכתי בראש חבל מגינים מזוינים לקראת המון חוליגנים, שערכו פוגרום ביהודים בדמות „מאניפיסטציה פטריוטית" ותמונת הקיסר בידיהם. אנחנו גרשנו את גדודי המחבלים מבתים רבים והרגנו שודדים אחדים שהתנפלו עלינו במקלות חובלים; אבל חוליגן אחד הלמני בקדקדי מאחרי ואפול. בפצע קשה ובדעה מטורפת הובאתי משם אל בית החולים.

בימי המנוחה והבדידות שאחרי חליי, הרביתי לשים לבי על דרכנו. הנה שתי פעמים נפצעתי – אמרתי עם לבבי: – פעם נחת בי כדור יפוני בהלחמי בעד רוסיה, ובפעם השנית נהלמתי במקל חובלים בידי חוליגן רוסי, שיצא ב„מניפיסטציה פטריוטית" בשם רוסיה האופיציאלית. עוד הפעם הובא עמי בין הפטיש ובין הסדן, כמעשה שהיה בהרבה מעשים היסטוריים. האם לא חסרי־טעם הם חיים, שיש בהם מקום לסתירות נוראות כאלו, שכתב דת קונסטיטוציה ינתן בהם במעטפת פוגרום ביהודים? מבית־האסורים הרוסי ערגה נפשי אל האור והאויר שבריפובליקה הגדולה שמעבר לאוקינוס. לא אמרתי לנוס מאחי הנתונים בצרה, אבל נכספתי להתחבר אל אותם האחים, שאחרי הנוראות שעברו עליהם שמו פניהם המונים המונים אל העם הגדול המערבי. היציאה לאמריקה נחשבה בעיני בעת ההיא לתחבולה העיקרית לפתירת שאלת היהודים. כאשר נכונותי לדרך כבר נפתחה דומת הממלכה או „דומת חמת העם". רגע אחד פקפקתי בדבר: אולי עולה עתה עמוד השחר ברוסיה? והנה פתאום נשמעו אנקות הרוגי ביאליסטוק. אחרי כן גורשה הדומה ה„מתקשרת" ונערך הפוגרום הצבאי הנורא בסדליץ, שעורכו, ראש הגדוד טיחאנוביץ, קבל תודה אופיציאלית בשכר זה, והתחילו ממיתים מיתות בית־דין ומיתות חברי המאה השחורה, שרוב מכותיהן היו מכוונות כלפי היהודים, ולאחרונה באה מהפכת 3־יוני לשנת 1907, שהיא נבלה גמורה. ברור היה, כי הריאקציה השחורה עתידה להתקיים זמן רב ואילך לי אל חיל האמיגרנטים.

בלב נסער קרבתי, אני הנוסע האדוק בדת החרות, אל עיר הקודש האמריקאית שלאותה הדת. נכספה נפשי לראות מהר, איך יכונן בארצות הברית המרכז היהודי החדש שנולד בחבלי הפוגרומים שבשנת 1881 וגדל והיה בקצה חמש ועשרים שנה לצבור עצום ורב של מליון וחמש מאות אלף איש. ראיתי את נוי־יורק היהודית, שהיא עיר גדולה בפני עצמה, ראיתי אוכלוסי יהודים מרובים בערים אחרות בריפובליקה הגדולה, התענגתי בלי חוק באויר החרות הפוליטית, שגבו הכפוף של היהודי נזדקף בו, באויר הזה, מעט מעט. שתי שנים הייתי בבית־המלאכה הגדול הזה, אשר יוצר בו בתיך הלמות מכונות הברזל המרכז היהודי של הרבה מיליונים. אך להשאר פה לא יכולתי. ממצרים האירופאית הרחוקה הגיעו אלי אנחות אחי, ונדמה לי, שרב לי לשבת בארץ הטובה, שחייב אני לנסוע אל המקום, שהאנחות האלו באות משם, שגם עזרתי נחוצה במחנה האומללים – ואשוב הביתה אל „כור הברזל" שבארץ מולדתי.

ובארץ המולדת הזאת עסקה הממשלה בסתירת בניני תנועת השחרור

ובעַשית שפטים גדולים בכל המשתתפים בה. גם בי נמצאו חטאים ישנים. הפוליציה הנסתרת חפשה אותי זה ימים רבים, וכשעברתי את גבול רוסיה קבלוני הז׳נדרמים שעל הגבול בידים פרושות, ונאסרתי והובלתי אל האכסניה של הממשלה, אל בית־האסורים. אחרי שבתי ימים רבים בבית־האסורים הקיובי שולחתי למרחק הצפון לצנן שם את חומי הריבולוציוני.

ממקום גלותי השקפתי וראיתי מה שנעשה ברוסיה בשובה אל סדריה הקודמים. דומת הממלכה השלישית בחבריה הריבולוציוניים היתה למין לשכה נהוגה על ידי הממשלה. רדיפת היהודים, שבראשונה היו מעשיה טבועים בחותם הממשלה, התחילה לעבור בארץ גם בשם „בחירי העם". משטרו של סטוליפין השיבנו לימי פליבה. חזרו ונעורו חזיונות ה„ציד" הישנים, גרושי המונים, הנורמה הפרוצנטית בבתי־הספר וגם מחוץ להם, לזוברי הצעירים ממני, לאקסטרנים האומללים. הלחץ היה בעת ההיא כעין נקם על השתתפות היהודים בריבולוציה, ועוד הפעם התחיל חוזר חלילה מעגל־הקסמים הקודם: הם קושרים, על כי מכים אותם, ומכים אותם, מפני שהם קושרים. באותה שעה קפץ עלינו רגזו של בוגרוב, שירה והמית בקיוב את סטוליפין. הד משונה נשמע בצבור הריאקציוני שברוסיה כעין תשובה על אותו מעשה: יד מתנקם יהודי היא זאת. מה שנעשה בקיוב אחרי הקטסטרופה הזאת, בימי סינטיאבר הקשים שבשנת 1911, אני זוכר היטב. בימים ההם כלה זמן גלותי הצפונית, ואשוב לקיוב בתחלת סינטיאבר, כשהיו כל יהודי העיר הרדים חרדת מות. בשדרותיה התחתונות של המאה השחורה הכינו אז לא פוגרום, כי־אם טבח גדול. אלפי משפחות יהודים נכונות לברוח מלא את בית־הנתיבות. אלפי היהודים הנותרים אמרו בלבם בכל ערב בשכבם: בלילה הזה ישחטו אותנו... אני הרגשתי עוד הפעם את מכאובי ובשתי בקישיניוב. בדרך פלא חלפה אימת המות: בשדרות שלמעלה הוחלט, שאין השעה ראויה להוציא את המאות השחורות אל הקרקס לצחק לפני העם, ואות ניתן להיות הרעות לשוב אל כלוביהן. ותחת זאת התחילו לוטשים במסתרי לשכות המיניסטריום ובבתי־הטה של „אגודת העם הרוסי" את כלי הנשק החדש נגד היהודים: את ענין ביילים.

אז נעורה בי רוח גבור־מלחמה זקן, רוח ההגנה העצמית, שהשתתפתי בה קודם לזה, ואחוש אל מערכות מנהלי האגיטציה נגד קשר הרשעים מפיצי עלילת השקר הנושנה והמעופשת. החלותי לכתוב וגליתי יום יום בעתונים הפרובינציאליים את מעללי תועבות הקושרים השחורים שבמדורי מעלה ובמדורי מטה. נכנסתי לחבורה, שהציבה לה למטרה לחקור וחקירה פרטית ולגלות את חוטי הקשר הנורא ההוא, שהיו נמתחים והולכים מקן הגנבים הקיובי שבדירת צ׳יביריאק עד היכל המיניסטר שעל המשפטים שצ׳יגולוביטוב שבעיר המלוכה. אל כל עברים רוצצתי בעצמת מכאובי המכה החדשה הזאת, ופעמים רבות הראיתי לדעת, שכל יגיעותי לשוא. על מאמרי בענין ביילים נקנסו העתונים בכל פעם, והרידקטורים נתבעו לפעמים גם לדין. הפסד מרובה גרמתי לרידקטורים בעזרתי, ועל כן נמנעו מהדפיס את מאמרי. אז החלותי בעצמי להוציא עתון בעיר פרובינציאלית. בזמן קצר נתפרסם עתוני

בעז רוחו בין הצבור. אך לרע לו נתכרסם בזה גם בין משרתי הצינזורה. התחילו ממטירים עלי קנסות אדמיניסטרטיביים וגם תבעו אותי לדין עפ"י סעיף העונש על „הטלת שנאה אל הממשלה".

גם כשנגמר ענין בייליס לא שככה סערת העלילה: עוד נעשתה הנבלה הפסטובית ועוד נתבעו הרבה רידקטורים וסופרי עתונים ועסקנים צבוריים ומוסדות צבוריים, אשר נועזו להסתפק בצדקת המיניסטריום שעל המשפטים והביעו מחאה על „הפוליטיקה הריטואלית". ביוני לשנת 1914 דנו וחייבו את הסניגורים הפטרבורגיים על החלטתם, שמיחו בה על ענין בייליס. ב-19 ביולי נועד בירור דיני בעיר, אשר הוצאתי בה את עתוני החוטא. אבל אותו היום היה יום דין ממין אחר. המלחמה העולמית פרצה, והוחל הגיוס, ותחת ספסל הנדונים הובאתי אל מערכות אנשי הצבא המוכנים שנקראו לגיוס. זאת היתה תחלת המחזה האחרון והנורא מכל הקודמים לו בדברי ימי חיי הנוגים.

ג'

עד היום הזה לא הוברר לי כל צרכי אותו המצב הרוחני המיוחד, שנוצר פתאום בי ובאלפי יהודים דומים לי בימי יולי שבשנת 1914, ושאחרי כן נשתנה בקושי גדול בעוזם של המקרים והמעשים. הקריאה להשתתף במלחמה העולמית כאילו בקעה את נפשי לחצאין: כל המאורעות שבימי החול האחרונים: גזל הזכויות, הפוגרומים, ענין בייליס, כל אותו הגיהנום שבחיי היהודים ברוסיה, נסתלקו לאחור בקרבי, ובאותו החלק, שנתרוקן באופן זה, מצא לו מקום איזה דבר חדש דומה לרגש פטריוטי. כמובן לא היה בזה אותו הרגש, אשר נגלה בימי המלחמה הראשונים בחוצות ברעש בדמות מניפיסטציות פטריוטיות, שרובן היו לא מקרב לב, ולפעמים העירו בי גועל נפש. זה היה מצב נפש אחר לגמרי, רגש מורכב מאד, שהתבוללו בו „אהבה משונה" לארץ המולדת עם התלהבות אצילית ועם אמונה עזה – או, מה שנכון יותר – עם צורך אמונה כזאת, שעתידה מלחמה זו להביא חירות לעולם. קודם לכל עלה אלי קול אהבת המולדת מקרב לבי: הלא הרצועה הרחבה הזאת, שבין הנימן ובין הדניפר, גם ארצי היא, שאבותי נתישבו בה זה שנים אלף, ועתה עולה עליה המפיץ וחרב ואש נכונו לה, להרסה ולהחריבה, והיא כאלו מחכה לבניה, שיקומו ויעזרו לה. אחרי כן הזקני הרעיון, אשר אפשר הדבר, כי זאת תחלת המלחמה האחרונה בין עמים קולטוריים, כי היא מלחמה עם המלחמה, עם אליל המיליטאריסמוס, שפרצופו בולט ביחוד בגרמניה. הלא בני ברית אנו במלחמה הזאת לשתי המלוכות הדימוקרטיות הגדולות שבאירופה, שהשמיעו את פתגם: „שחרור הלאומים הקטנים". „האמנם — אמר לי לבי – יקרא דרור לבלגיה ולסרביה, שצרותיהן מיום אתמול, ולששת מיליוני העם הנכבש בארץ הגדולה מכל ארצות „ברית השחרור" הנותן לבעלות הברית האלה חמש מאות אלף אנשי חיל, לא יקרא דרור? זה נראה כדבר שאי אפשר בשעה שההיסטוריה עולה על כסא הדין.

בהלך רוחי הרחקתי עוד יותר. העבדות המחפרת, שעמי נתון בה, עומדת בודאי להיות בטלה מיד כמו מאליה, כי זה מוכרח: מי שמציל את ארץ מולדתו במסירת נפשו, אי אפשר שבאותה שעה תהיה הארץ הזאת לוחצת אותו; מי שמגין על ארצו מעול זר, זה צריך לפרוק מעליו קודם כל את עולם של אנשי מקומו. אל־נא יחשבוני קוראי לבעל־בטחון נמהר. – כל נסיונותי בחיים לא היו מסוגלים כלל לעשותני לבעל־בטחון כזה. אבל באותם הימים היינו אני ורבים מאותם ההולכים למות בעד ארץ מולדתנו, שהיתה לנו עד כה לאם־חורגת, מאמינים, שאי אפשר שלא ישונה היחס אל היהודים ולא ישונה מהלך הפוליטיקה הפנימית בכלל. אני מודה, שמיום ליום חכיתי לאיזה כתב שחרור ליהודים, לדרך תשובה מאוחרת בפרהסיה מצד הרודפים בערב יום הדין הגדול. בטחתי בכחו של משפט ההיסטוריה, שמצד הנצחיות -- ומצד אחר לא יכולתי להגות בה בעת ההיא – יש בה אמת וצדק יותר ממה שיוצא מן המעשים הפרוזאים שבכל יום. וכאשר לקחתי בידי בקסרקטין של המוכנים המגויסים גליון עתון וקראתי בו את דברי הישיבה „ההיסטורית", ישיבת דומת הממלכה בכ"ו ביולי, נפעם לבי בדאגה: בקשתי מעשים חשובים מצד הממשלה, תביעות גדולות מצד הדומה, לפחות קויתי להבטחות בדבר תקונים והתחלות קטנות במקצוע התקונים, ולא מצאתי – גם בנאום הדיפוטט ש ל נ ו – אלא הודעה גלויה, שאנו נכונים „למלא חובתנו עד סופה", בלי כל זכר לחוב הגדול שארץ מולדתנו הייבת לנו. רגע קטן נבוכותי, ואחרי כן השיבותי אל לבי: מה שלא יעשה ברצון יעשה באונס: ההיסטוריה תכביד את ידה ותכריח מהר את כל המסרבים להענות מפניה ולקבל את דינה, כי גם הנצחון נקנה בנסיונות גדולים. ברגשת רוחי זאת הלכתי בשורות חילנו האדיר בהכנס לפרוסיה המזרחית.

בדרך לקחתי בידי עתון והנה: קריאת המצביא העליון אל הפולנים: מה יפה הלשון הזאת, שאינה כלל וכלל מן הסגנון המיוחד לכתבינו האופיציאליים! „משאת נפשות אבותיכם קרובה להתגשם". הרי תחלת ההתחדשות לפני: קול מבשר דרור לאחת האומות הנלחצות... אך למה רק לאחת? איה פטומי מלין לאומה האחרת הלחוצה עוד יותר, שעכשיו פרצו האשכנזים גם לתוך המונה ושגם בניה מפוזרים בין הממלכות הנלחמות? האמנם עוד הפעם יפסחו עלינו מבלי אהוב אותנו אהבת בנים ומבלי ירוא מפנינו יראת בנים חורגים?... לא, זה אי אפשר. נחכה־נא, גם יומנו יבוא להזכר... ונלך בשורות החיל הגדול הלוך ופרוץ לתוך התנור הבוער שבפרוסיה המזרחית. והנוהג בנו גינירל איש שיבה שעיניו מזרות זעם, הוא מיודענו משנת 1905, ראש האקספידיציה המיסרת. הגינירל הריאקציונר וצורר היהודים רעננקמפף, אבל רצוננו היה לשכוח בשעה הגדולה ההיא את אפיו של שר צבאנו. בראשונה הצלחנו פעמים אחדות, מה שעלה לנו במחיר יקר, על שדי קטל: כבר שמנו פנינו לקניגסברג. פה היה מעשה ונסער לבבי מאד.

אחרי תגרה עזה באחד המקומות על יד אינסטרבורג הולכתי עם חבל אנשי־צבא חבורת אשכנזים שבויים, ובתוכם פצועים אחדים. בדרך נאנח אחד הפצועים בקול רם ופנה בדבריו אל הרוסים הסובבים אותו, אך לא שמעו את

לשונו. אני קרבתי אליו ואשאלהו אשכנזית: מה לו? עיניו העצומות למחצה נפקחו, והוא, איש צעיר חור־פנים, שאל בלחש: הבמהרה נבוא אל התחנה? רע לי. כמדומה לי, שאני גוע". אחרי כן שם עיניו בי בעיון מיוחד וישאל בשפל קולו: „הלא יהודי אתה?" ראיתי כי תשובת „הן" שלי הרעישה את לבבו; הוא החריש מעט, על שפתיו עברה בדיחת איש מכאובות ואחרי כן אמר: „גם אני יהודי... אני הלכתי להלחם ברוסיה, ואולם בעד יהודי רוסיה. חפצתי להנקם בה תועבות קישיניוב והפוגרומים האוקטיאבראיים, על ענין ביילים, על מצוקות מיליוני אחי... והנה לפי הנראה גם אתה יהודי אינטליגנטי: האומנם תאמין, כי אתה נלחם לשחרור עמך?" אני עניתי: „מאמין אני..." הוא הביט אלי הבטה ארוכה בעינים חודרות ורצה להגיד דבר, אבל מפני מכאוב פתאום נעתקו מליו ואנחה פרצה תחתיהן. במהרה מסרנו את הגוסס ההוא אל התחנה הסניטרית הקרובה ואנחנו הלכנו הלאה. אני הלכתי במסלה ישרה ומרוצפה ומצופה זהר שמש הקיץ, אבל בקרבי סערו רעיונות, ולבי נלחץ. אך זאת היא טרגדיה כפולה, קרבן כפול של עם מפוזר ומפורד. פולני הולך למלחמה לקראת פולני, יהודי לקראת יהודי. פולני אוסטרי קורא לפולני בן רוסיה להכנס ללגיונות הפולניות האוסטריות, כדי לשחרר את פולין; בן עמי מגרמניה חולם חלומות נקם על עלבונם של יהודי רוסיה ומדמה, כי הוא ממציא לנו חרות – הוא איננו יודע שאנו מגינים על עצמנו בהשתתפות זו, שאנו משתתפים בשחרורה של רוסיה גם מגרמניה גם מהמשטר העריצי השורר בה ברוסיה עצמה, שהוא מקור צרותינו. בעת ההיא לא כבתה בי עוד האמונה ביסוד השחרור שבמעשינו בדרך הזה.

המגפה הגדולה, שנגפנו על יד סולדוי, הניסה אותנו מהר מפרוסיה המזרחית. בשעת ניסת נפילה זו נפצעה רגלי. ברכבת מלאה פצועים הובלתי צפונה לעיר ווילנה. כמו מאליה נתפרדה החבילה, החולים נבדלו לחבורות והושבו במחלקות שונות במרכבה, רוסים לבדם, יהודים לבדם ופולנים לבדם. בפנה הפולנית נשמעה מלת „ז'ידז'י" בלחישה מרגזת. מהחבורה הרוסית הסמוכה הגיעו קטעי מאמרים כאלה: „כאשכנזים כז'ידים, אין ביניהם ולא כלום... מוסרים הם. כך אמר שר הרוטה". שמעתי וארגז תחתי: הן זאת היא תורתו של רינגקמפף: עליו להצטדק על קוצר דעתו ושפלות ידיו, שהיא חטאה גדולה מנשוא בדבר כזה, ולתלות את הקולר ביהודים, שגורלם תמיד להיות השעיר המשתלח. בפעם הראשונה לימי המלחמה התחילה להתרופף בי באותו רגע האמונה הנשגבה שהאמנתי בטיב פעולתי.

מווילנא הובילוני לפטרבורג, שבאותם הימים הוסב שמה פטרוגרד, ושמוני בבית־החולים. לכרות את רגלי לא מצאו לנחוץ, אבל ימים רבים היה עלי להתרפאות. בהיותי רחוק מן המערכה החלותי לברר לעצמי את הרשמים שעשו עלי טלטולי מסעי הצבא ולהתבונן אל מה שנעשה מסביב. שכני בחדר משכבי היו אנשי צבא יהודים ממקומות שונים בתחום המושב. שני בחורים צעירים חכו מיום ליום לביאת הוריהם מפלך ווילנא, אך לא זכו לזה: הפוליציה לא נתנה לזקנים ההם לשבת ימים אחדים בעיר המלוכה. אמו של אחד מהם

הזידה לבוא לפטרוגרד על דעת עצמה בלי רשיון; ביום בקרה את בנה ובכתה מר למראה ידו הקטועה, ובלילה נתפשה והובאה אל האוצ'אסטוק ושולחה אל עיר מולדתה ולא ניתן לה אפילו לברך את בנה לפני יציאתה מן העיר. השמועה הזאת עשתה עלינו בחדר משכבנו רושם של תמהון לב. אם כן, עדיין מחזיקים בשיטה הישנה של התקלסות ולחץ; אם כן, לא הניעה גם הזועה הגדולה הזאת את המשטר האינקוויזיטורי בהתיחסות הממשלה ליהודים. האומנם אין מרגישים בעמקי ממלכת רוסיה את יד ההיסטוריה העושה שפטים?.. בקשתי מרעי הפטרבורגי, שהיה בא אלי לראותני, להביא לי עתונים יהודיים: עלי לדעת את כל אשר יעשה לאחי באחורי המערכה, כי ב ע ד ם הלכתי אל מוקדי המלחמה הלוהטת בכל הארץ, ב ע ד ם עומדים ארבע מאות אלפי אנשי צבא יהודים במערכה מול היד הטיטונית החזקה הממטרת מות ואבדון.

רבות ונוראות נודעו לי. נודע לי, שאין מניחים לפליטים־יהודים מבני הפלכים הליטאים הסמוכים לגבול, – שפרץ האויב לתוכם, לשבת בפלכים שמחוץ לתחום, במקומות שיש להם קרובים לנודדים האלה; הממשלה סוגרת בפני הנמלטים מחרב האויב את הדרך אל ארצם; נודע לי, שלפליטי בית־הספר שלנו – לסטודנטים היהודים, שקודם לזה גורשו מבית־הספר הרוסי באשר הם יהודים, ועכשיו גורשו מגרמניה באשר הם רוסים – לא ינתן להכנס לבתי־הספר הגבוהים הרוסיים לגמור בהם שעורי השכלתם. המיניסטר צורר היהודים קאסו הודיע למבקשים, שהנורמה היהודית בבתי־הספר לא תזוז ממקומה, ומאות יהודים צעירים הוכרחו לצאת מבין כתלי האוניברסיטה לקסרקטין, כלומר, לצאת לקראת מות, כדי שתשתמר הנורמה המחפירה. סטודנטים נפלו חללים בהלחמם לוורשא, כמו שנפלו חבריהם הגבורים, שנלחמו לעיר הבלגית ליעז'. שם – על כי בית־הספר הנכרי נתן מחסה להם, ופה – על כי בית־ספרם קאה אותם... כל עצמותי רעדו מזעם, בקראי את שתי פקודות אובולינסקי שר העיר הפטרוגרדי שנערכו ברוח שנת 1891. באחת מהן צוה, שיהודים מהוסרי זכות הישיבה בעיר המלוכה, אשר יזידו לבוא שמה על דעת עצמם בלי רשיון, יושמו בבית־האסורים לשלשה חדשים, ואחרי כן ישולחו מן העיר; ובשנית נצטוו פקידי הפוליציה להוציא מידי יהודי בזמן שמשלחים אותו, את הפספורט שלו ולתת לו תחתיו תעודת מעבר לנסיעה למקום מולדתו. שתי הפקודות האלה ניתנו בשביל „מצב המלחמה". שם במערכה במקום מצב המלחמה האמתי נמצאים מאות אלפי יהודים, שבעיר המלוכה פה אין להם זכות ישיבה על פי חוקי האזרחים, ועל פי „מצב המלחמה" הפוליצאי דתם להיות נאסרים בבית־האסורים, כשהם נכנסים לתוכה. חייב אתה למות בעד ארץ מולדתך, אבל אסור לך לשבת בעיר מלוכתה ועל רוב שטח אדמתה. אחרי כן נודע לי החסד אשר נעשה לאנשי הצבא היהודים, שנקטעו רגליהם או ידיהם במלחמה: המיניסטר מקלקוב התיר להם לשבת בעיר המלוכה „לא יותר משני חדשים, בכדי שיעשו להם אברים מלאכותיים תחת האברים הטבעיים שלהם", ואחרי הארכה הזאת חייבים בעלי המומים האלה לצאת במהרה מבירת הממלכה, שנלחמו לה ונעשו גדמים או פסחים לכל ימי חייהם. חזרתי בלבי על כל חוקי הלחץ והחמס

שהוחקו על האומה הנרדפת הזאת הרבה מאות שנה ולא מצאתי גזרה דומה לזו בתנאים דומים לאלה.

בחרדה גדולה הרגשתי, שבקרירות עולם המעשה הזה מצטננת אמונת־החמה, ואש תאות המלחמה שבי נדעכת והתשוקה לעשות גדולות הולכת וכלה וכבר נקוטותי בפני על קלות דעתי, דעת ילדים, שהיתה לי לפני ימים מעטים. הנה חכית להשואת זכויות, אמרתי אל לבי, או לפחות להבטחות מחזקות ידים. קויתי לשלום או לפשרה זמנית עם היהודים, והמלחמה עמהם נמשכת בחמה עזה כבתחלה... הרגשתי שהאדמה מתמוטטת תחת רגלי. לא יכולתי לשאוף רוח בפטרוגרד לשמע כל החדשות והשיחות המתהלכות בה. כבר שמעתי, כי מפולין, אשר אנדרלומוסיה נוראה שררה בה בעת ההיא, עולה ומתפשט בכל רוסיה רעל העלילה הנתעבה על דבר „בגידת היהודים". מה מרגישים עתה אחי שם, במערכה, בתוך לחישת הרמש מסביב ולחישת השרפנילים מעל ראשיהם? מה נוראה אש התופת היוקדת עתה בנפשות הנרדפים האלה הנלחמים על ארץ מולדתם? עלי להיות עמהם, להתענות ולשאת מכאובים עמהם. על כן בקשתי להחיש דבר יציאתי מבית־החולים, באמרי, כי מרגיש אני, שנרפאתי די לשוב אל שורות החיל. את בקשתי מלאו, כמובן, בחשק גדול, ובאוקטובר לשנת 1914 נסעתי במרכבת מסלת־הברזל אל המערכה הוורשאית, אל מול פני המלחמה החזקה.

ד

מה שראיתי פה עלה על כל השערותי היותר מרות. אוירה של פולין נמלא רעל „העלילה הצבאית". אחרי קנותי לי בקיאות יתרה במעללי הצוררים הרוסיים, ראיתי פה את דרכי אחיהם הפולנים השונים באפים מן הרוסיה הצורר הרוסי מתנפל כדוב, והפולני נושך נשיכת נחש. הדוב הולך הליכה ישרה וכבדה לקראת זעום נפשו ותוקף בו ומחנקו; והנחש מתגנב מאחור זוחל בלאט, נושך עקב ומקפץ במהירות אל בין השיחים. בשעה שברוסיה עסקו בענין ביילים, שהוא טכסיס גס, רע ונמאס גם למראה עין, פרץ בפולין הבויקוט נגד היהודים, שבמראהו מחוץ הוא תחבולה נקיה, התנגדות שאין בה מעשה, ובאמת הוא רעל משחית נפשות, מפעפע ומחלחל בכל עוז במשפחה, בבית־הספר ובצבור. המחבל הרוסי התנפל בגלוי במקל חובלים, והפולני הצית את בית החוכר הכפרי היהודי באש בלילה ואת הדלת נעל מחוץ מבתחלה, כדי שלא יוכלו הנעורים משנתם למלט את נפשם. עוד בתחלת המלחמה היה האויר הצבורי בפולין הרוסית משוקץ כל־כך, שזרע העלילה הצבאית יכול לפרות ולרבות בו עד אין סוף. הנחש הפולני התחיל מנשך אותנו עוד בימי השלום, בימים שלחישותיו היו מכוונות נגד ה„מוסקאלים" (אשר לא יכול לנשכם) וה„ז'ידים" יחד; ובנו לבד שלח את כל ארסו מאז בשרה רוסיה את בשורת החרות על תנאי לפולין. בצפיתו להירות החל הצבור הפולני לשרש את היהודים ולהכין מראש בארצו שלטון עריצים של „אומה אחת על עברי

הוויסלא". אז באו ימים, ששני מיני הרדיפות — הפולני והרוסי – התבוללו והיו לאחד, והיהודים הרגישו את נשיכות הנחש ומהלומות הדוב בבת־אחת.

נכנסתי באחד מהגדודים העוברים ממקום למקום במחלקת לובלין — וורשא, ברצועת האש הגדולה מצד הגרמנים המשתערים, ושם ראיתי את בית חרושת כלי הנשק של עלילות השקר על היהודים. הנה מחננו נכנס לעיר, שלפני שעה קטנה יצאו האשכנזים מתוכה. ומיד נגשת דיפוטציה פולנית אל ראש המחנה ומבעת לו ברכות פטריוטיות בשם אישי המקום הפולניים (שרבים מהם נטו עוד אתמול אחרי ה„אוריינטציה האוסטרית") ולוחשת לו באזניו אגב אורחא איזו דברים על היהודים: היהודים קבלו באהבה את האשכנזים, החנונים מכרו להם בנפש חפצה את סחורותיהם (מפני שנגזרה עליהן רקוויזיציה) ואחרים רגלו בעד האויב (ושמות יהודים, שנבחרו למסרם להרג, נקראים באותה שעה) והכל מוכן ומזומן, הארס הוכנס. בעלי השלטון הצבאיים גוזרים ומקיימים. ואין מענים את הדין: שנים שלשה עדי שקר – וגוית היהודי ה„מרגל" שקמו עליו עדי חמס נאחזת בחבל ומתנדנדת. וביהודים שאינם נוהגים כדין, ב„אוהבי אשכנזים", שאין טופלים עליהם חטאת רגול, נחפזים עוד יותר לעשות משפטם: חנוני, שנתרוקנה חנותו על ידי הרקוויזיציה הגרמנית, נטען על הטמנת סחורה ומאון למכור לרוסים, – וכל רכושו נתן למשסה לאנשי הצבא.

בעיר אחת באה אל הגנירל שלנו, שהיה נכון לגזור גזרות קשות על היהודים, דיפוטציה מאת הקהלה היהודית. הגנירל קבל אותם בזעם ומיד התחיל מונה את פשעי היהודים, והם: נטיה אחרי האויב, מקרי בגידה וכו'. כשהוכיחו הדיפוטטים בראיות שכל אלה דברים שלא היו מעולם, קרא הגנירל: „הן זאת לא תכחשו, שהפיצו היהודים בעיר את הפרוקלומציה האשכנזית הערוכה אליהם, שנאמר בה: „זכרו ענין ביילים, זכרו את קישניוב ואת הפוגרומים!", הדיפוטטים ענו, כי „אפשר שיהודים אחדים מצאו בחוץ וקראו את הפרוקלומציות האלה, אך לא הפיצו אותם". „איך זה לא הפיצו? – קרא הגניר – הלא הָיו פוגרומים, הלא ה י ה ענין ביילים, אי אפשר ששכחתם זאת! על כרחכם נכנס בלבכם מה שנאמר בגליונות האלה!" זאת היא הפסיכולוגיה של אותה העלילה: „על כרחכם". הם מענים חנם, ואחרי כן ברי להם, שהנענה מתנקם על כי הוא „מוכרח" להתנקם. צלו של הנרצח רודף את רוצחו.

כל זה ראיתי, ואני בעצמי הייתי מבני הפלוגות, אשר הביאו אבדון לאחי. בעיני ראיתי פעם אחת זקן נכבד מובל לתליה, והוא נתבע ויצא חייב בדין על דבר העלילה, כי בסביבי הרחים של רוח שלו נתן אותות וסימנים לאשכנזים. הזקן צעק ולא חדל בלשון פולנית: „נקי אני, אני נשבע!" והוא נתלה. אחרי כן שמעתי, שהפרוקורור הצבאי ספר בעצמו, שברי לו, שאותו זקן הומת חנם. עוד נודע לי, שאחד מבני הזקן ההוא נספה במלחמה, – אפשר שנהרג באותו הרגע שהמיתו את אביו... ראיתי מחריבים חנויות יהודים ונסיתי להוכיח את חברי אנשי הצבא, והשיבו לי: „שתוק, יהודי. את אחיך אתה בא להציל, את הבוגדים". ראיתי קוזאק מכה בעברה בעינים מלאות דם

את אחד מרבני החסידים. איש שיבה שפניו פני קדוש אל־ים, על דבר אשר לא השיב לו הזקן על שאלותיו, והמוכה לא יכול להשיב מבלי דעת אפילו תיבה אחת רוסית. פני הזקן המוכה נדמו לי כידועים, ואזכור, כי דומים הם לתמונה שנוהגים לתאר בה את הנצלב. הן הן העינים הנשואות למרום המביעות מכאובים ושואלות: „על מה?...״ ואזכור מה שאמר לי אבי בילדותי על־אודות העם הנצלב והאדם הנצלב... עוד רבות ראיתי, אך לספר הכל לא אספיק: בודאי לא ימשכו ימי עוד. רק מה שהרגיז את נפשי ביותר, אותו אני נחפז לרשום.

הדבר היה בימי הבציר האחרונים בשנת 1914. הדיביזיה שלנו הלכה בפלך ווּרשא, שמקצתו כבר היה נתון בידי האשכנזים, במסלה המיושרה ההולכת לגרודז׳יסק כעשרים ווירסטאות מן העיר, ראינו המון אנשים ונשים וטף הולך לקראתנו. אחרי השורות הראשונות הלכו עוד המונים וימלאו את המסלה כשעור ווירסטה שלמה. כל אלה היו יהודים בני גרודז׳יסק מיונקי שדים עד זקנים בני מאה שנה, שגורשו משם בזמן שלש שעות בפקודת מצביא מערכת פולין, באשר הם אנשים „שלא טובה ישיבתם בגבול מעשי המלחמה״. הם היו קרבנות העלילה הרוסית־פולנית. בעד מאות משפחות מגורשים היה אפשר למצוא אך עשר עגלות, ועליהן התגוללו, בין כלי הבית הדלים, החולים והזקנים שאין בהם כח ללכת ברגלים והילדים הקטנים. כל הנשארים הלכו ברגליהם: נשים נשאו יונקים על ידיהן, ובלכתן קרסו ונפלו לפעמים בעטף נפשן; זקנים חלשים וזקנות כושלות הובלו אחוזי זרוע. האנשים הלכו בלא כח וברגלים כושלות מרוב יגיעתן. רבים מן השורות הראשונות ראו כי חבורת יהודים במחננו וירימו את ידיהם ויקראו אלינו יהודית: ראו, אחינו, מה שעושים לנו (ברידער, זעהט וואס מען טוט מיט אונז)! איזה דבר צורב, כמגע ברזל לוהט באש, הדפני בשמעי זאת, וכבר נתרתי מתוך שורתי בפנים מועדות אל הידים הנטויות אלינו, אך אחד החיילים העומדים אצלי אחז בשרוולי ואמר לי: „מה לך? דעתך נטרפה! מן השורה הוא יוצא״. עמדתי מיד ורציתי לתת קולי אל בעלי הידים הפרושות, אך לא יכלתי להוציא כל הגה מפי. הבטתי אל חברי היהודים בני הרוטה שלנו והנה רבים מהם, ביחוד מן המוכנים, מוחים איש בשרוול אדרתו את הדמעות השופעות ונוזלות על לחייהם: יש לשער שזכרו את בני ביתם, שגם הם שרוים בסכנת צרה כזאת. ראש הרוטה שלנו שם קץ מהר למחזה הזה, כי צונו להחיש את מהלכנו. אנחנו עברנו כמה ידות לפני הנודדים האומללים. בעוד שלש שעות נכנסנו לגרודז׳יסק וראינו שם מראה משונה: חוצות שוממים, בתים שדלתי חלונותיהם נעולות, חנויות סגורות; אך על מפתנן של חנויות פתוחות אחדות, ששמות יהודים על שלטיהם, עמדו פולנים והתנהגו כאנשים שנכנסו תחת הבעלים: כבר הספיקו זריזים להבנות מחורבן שכניהם ולרשת את נחלתם. אחרי כן נודע לנו, שגרוש פתאום כזה נגזר גם על יהודי סקרניוויצי העיר הקרובה ועוד ערים אחדות בפלך ווּרשא. בכל המסלות נהרו עשרת אלפי מגורשים שהלכו ברגליהם לווּרשא ועברו לפעמים 80 ווירסטאות ברפש של סוף תקופת הבציר בשעת גשמים

ורוח קרה; הנשים והילדים והזקנים שנלאו ללכת ויפלו בדרך הוקמו ונשאו על כפים, כי לא היה מקום עוד להם בעגלות הטעונות חפצים. בבואם לוורשא, ראו המגורשים, כי חולים אחדים מן המוטלים על העגלות מתו בדרך ואחדים קפאו מקור ונעשו גוססים. בוורשא מצאו רבים מבעלי הבתים הגולים ההם את קרוביהם העובדים בצבא המלחמה, שהגינו על ארץ מולדתם. אך לא יכלו להגן על בתיהם, על אמותיהם ואבותיהם, על נשיהם ויל־דיהם מהשוד והשבר שהביאו עליהם בעלי השלטון הצבאי שלהם.

אנו פנו עוז רוחי והתלהבותי בימי יולי! ברוצי אל המלחמה הכבידה הזאת, האמנתי שאחי עתידים לצאת לחירות על ידה – ומה אני רואה עתה? אני המזוין, הבא לשבר זרוע הענק הגרמני, אינני יכול להגן גם על אחד מאחי, להציל ממות אפילו זקן אחד, אפילו ילד קטן אחד שאיש־צבא רוסי מגרשו בכידונו. אני הולך ועובר בשורות חיל, שהמוני יהודים מרוששים נפוצים לפניו כאבק לפני סופה. חמש ושלשים שנה נלחמה הממשלה האזרחית עם היהודים, עתה נלחמת עמהם הממשלה הצבאית שתנופת ידה בנוגע לפוגרום עזה וקשה יותר, ומשפטה יוצא בחפזון מרובה. עתה פרצה הממשלה הזאת לתוך תחום המושב במיליון כידונים ומתנהגת עם היהודים כמו עם אויבים: היא לוקחת גם בני תערובות מתוך נכבדי קהלותיהם, לבטחון, שהיהודים אנשי המקום יהיו נוהגים כדין. רבנים זקנים וסוחרים מפורסמים מוגלים לפלכים הצפוניים באזהרה מראש, שיתלו אותם, אם יראו היהודים סימני חבה לאויב, בשעה שהאשכנזים יכנסו לעירם. ואיככה לא יכשלו קצת אנשים פשוטים בנטיה אחרי הגרמנים, אם למשל בעיר הגדולה פלוצק צוה מצביא החיל הרוסי לגרש את כל היהודים, והגדוד הגרמני שפרץ באותו היום לתוך העיר גרש את הרוסים, ואת היהודים, שכבר עמדו נכונים לצאת בגולה, צוה להשאר במקומם? בגי התערובות הלקוחים מיהודי פלוצק – אם הספיק החיל הרוסי לקחתם עמו – היו בסכנת דין מיתה על רגשי התודה שהרגישו אחיהם הנותרים בעיר לאותם הזרים שבאו והצילום מכף מגרשיהם.

דאבוני ובשתי מחצו את לבי ביהוד, כשנלכדה גליציה לפני החיל הרוסי, וגדודנו בא לתוכה. מברודי עד לבוב והלאה עד פשימיסל עברו השמועות הנוראות על־אודות מעללי הקוזאקים שבאו אל הארץ, על השנות התועבות שנעשו בשנת 1648 (גזרת ת"ח). עשרות קהלות יהודים נשמדו מעל פני האדמה. על פי רוב לא נגעו חילי רוסיה לא בפולנים, כי כן צוה עליהם המצביא הראש, שלא יגעו בהם, ולא באחיהם הרוסינים, ואת כל חמתם שפכו על היהודים. לא רק אנשי החיל הפשוטים, כי־אם גם האופיצירים עשו שפטים ביהודים בחמת רשע וכסל על „התיחסם באיבה" אל חיל רוסיה, כאילו חייבים הם נתיני אוסטריה לחבב את המטיפים לפוגרומים הבאים אליהם מרוסיה ארץ אויביהם. בלבוב פגשתי אנשים אינטליגנטים מן העומדים בראש הקהלה היהודית, שנשארו שם, בחפצם להציל את אחיהם מצפרני אנשי הדמים, מפקידי הממשלה הרוסית שמבני סייעתו של הגנרל גוברנטור בובּרינסקי. „במהרה ישוו אותנו אליכם בזכויות – אמר לי ביגון אחד היהודים העסקנים האלה, והוא דוקטור לפילוסופיה.

בעתונים כבר התחילו כותבים, שגמרה הממשלה הרוסית לשלול מיהודי גליציה את שווי זכויותיהם וגם להחרים את האחוזות שיש להם בכפרים, ולתתן לקולוניסטים הרוסיים אוהבי מוסקבה. אל ששת מיליוני משוללי הזכויות יצטרף עוד מיליון אחד ויותר – זה פרי מלחמת השחרור שלכם. „מלת „שלכם" היתה לי לעקיצה דוקרת. הדובר בי לא העלה על רוחו כלל, שכבר חדלה המלחמה להיות כמלחמת שחרור בעיני; הוא לא ידע, שהוא חובל בי במקום שכבר נחבלתי ומשחת מה שהתחיל להתקלקל מאליו. כן הוא, גם אני ידעתי אז, שתחת שחרור אני מביא מהומות ופוגרומים לאחי ברוסיה וכבלי עבדות לאחי החפשים שבגליציה.

אני מרגיש, כי בששת חדשי המלחמה הרביתי להזקין, כאילו עברו עלי עשרים שנה. אינני עוד אותו הרגזן הנלהב, שהיה מתמרמר על כל מעשה חמס עד כדי תאוה בוערת לעמוד על נפשו ביד חזקה. כבר נדכיתי תחת כובד משא המאורעות, נפשי אשר דרכה עוז ברגע הראשון לסערה גדולה זו, שהרעישה את כל הארץ ממקומה, שחה לעפר, וכמדומה לי, שלא תוסיף עוד לקום.

ה

בסוף חודש אפריל לשנת 1915 החלונו להנגף ולהסוג אחור מגליציה. שעבוד יהודי גליציה לא היה לי עוד למכשול לב: עתה יהיו חפשים, אם גם יהיו עניים וחסרי־כל. הפלוגות, שנותרו מן החיל המערבי־דרומי שלנו, נשלחו במהירות לפולין ולליטא, שכל חילות אוסטריה וגרמניה כוננו מגפותיהם שמה. בתחלת חודש מאי כבר נמצא גדודנו בפלך קובנה.

בכל הדרכים ותחנות מסלות־הברזל נראתה תנועה גדולה. האם גיוס חדש הוא? כן, אך לא חיל מגייסים פה, כי־אם מאתים אלף אנשים פטורים מעבודות הצבא, זקנים, ילדים ונשים, כולם יהודים תושבי חצי פלך קובנה, פלך קורלנדיה ומקצת פלך גרודנא. בפקודת שרי הצבאות גורשו משם כאיש אחד כל אנשי השלום היהודים בימים אחדים, ובמקצת מקומות בשעות אחדות, בשעה שהושארו שם במושבותיהם גם התושבים האשכנזים. בלי חמלה גרשו את כל היהודים ולא הבדילו לטובה גם את הרופאים הדרושים לנוצרים, וגם את השוכבים בבתי־החולים ובבתי המטורפים. האכזריות הזאת היתה מדרכי עריצות הקדמונים בימי מלכי אשור ובבל, שהגלו גלויות שלמות. לפני עיני עברו אלפי אומללים חדשים מוגלים על־ידי הנבוכדנצרים, שנתנו חתיתם ביהודה הליטאית. מפתחי המרכבות האפלות המיוחדות לסחורה ולבהמות נשקפו פנים צנומות של מוגלים, ונשמעו אנחות אמות ובכי ילדים. בתחנות לא נתנו לאיש לצאת מתוך המרכבות. בקצת מקומות לא התירו שרי התחנות לאנשים הרחמנים, שהביאו שמה אוכל, לגשת אל האומללים ההם. רק לשלוחי „הקומיטט היהודי לתמיכת הנפגעים במלחמה" מפטרוגרד הותר להמציא עזרה לאותם נגועי המלחמה הפנימית שבין בעלי השלטון ובין היהודים. בבית

נתיבות אחד פגשתי בין השלוחים וזהם אחד מרעי הפטרבורגיים. לאחר שעלתה בידו להמציא את מיני המזון הנחוצים לרכבת המוגלים, שבאה ביום ההוא, הלך אתי הצדה ויספר לי את פרטי השבר החדש. אני שמתי עיני על פניו החורים והצנומים ואומר אליו: חולה אתה, יש לך לשוב לפטרבורג ולנוח בבית יער בקיץ הזה. „איזו מנוחת בית יער! – קרא רעי. – הלא גם אני מגורש, אני הקדמתי לשכור לי בית יער באחד המקומות הקרובים אשר בפינלנדיה, והנה לפני ימים מעטים אסר מצביא החיל הצפוני ליהודים לשבת על כל שפת הים הפיני. כל היהודים היושבים בעיר המלוכה אנוסים להתענות בשנה הזאת באויר המחנק שבעיר".

רגש משונה, מדכא לבב, תקפני בעברי עם פלוגתנו דרך ערי ליטא, שזה מעט יצאו אחי מקרבן. כל חבל הארץ הזה אבל ושומם כמדבר; עוד בטרם יבואו האשכנזים הושם לשממה. בעיני ראיתי מחזות מרגיזי לב. בגדודנו היו הרבה יהודים ילידי ליטא, שהשאירו שם את בני ביתם, ובאותה שעה חכו בקוצר רוח לראותם מדי עברם, והאנשים האלה ראו עתה את מקומות מולדתם, והנה בתים, שרובם נשסו, אין אשה ואין ילדים ואין נפש קרובה. לפני בית אחד כזה עברתי בפוניויז׳, והנה קול בכי עולה באזני, קול קורע לב; נכנסתי שמה וראיתי והנה על כסא שבור יושב אחד מאנשי חילנו נשען על דף החלון ובוכה ומתיפח. ראיתי אותו מחזיק בידו איזה כלי שעשוע של ילדים. „הנה זה מכלי שעשועיו של בני הקטן, אמר אלי במרי בכיו — הוא איננו, ואשתי עם בני השני, שעודנו יונק, איננה"... אחרי כן מהר וימח דמעותיו ויחזק בידי ויאמר בקול ז. ש וצרוד: „הן איש משכיל אתה, אמור־נא לי: בשביל מה אני נלחם? בשביל שלמותה של ארץ מולדתי? הלא נטלו ממני את ארץ מולדתי, השמו את נוי, החריבו את משפחתי, ולא האויבים עשו לי זאת, כי־אם אנשים, אותם האנשים שאני נלהם ביניהם. ועל איזה חטא? הלא רק על כי יהודים אנחנו"... מה יכלתי אני, „האיש המשכיל", להשיב לחייט העני והישר הזה כדי לנחמו? גחנתי ולחשתי לו באזנו: אחי היקר, בראשונה ידעתי על מה אני נלהם, ועתה איני יודע... בעוד ימים אחדים הלך איש ההיל הזה מעמי לאיזו קונטר־אטאקה על האשכנזים: הוא פרץ עד השורה הראשונה במרי־נפש מיוחד, כאילו בקש מות לו, וכרגע נפל שדוד על־ידי כדור. גחנתי אליו: שפתיו נעו תנועה רפה, עיניו העצומות למחצה היו מוסבות אל שמי האביב הבהירים, ובעוד רגעים אחדים יצאה נשמתו.

החמה על היהודים בערה בעת ההיא בליטא, כמו שבערה קודם לזה בפולין. אנשי־צבא רוסיים, שעמדו אתי בשורה אחת, קראו גליונות חוזרים, שנתנו להם, ובאותם הגליונות הורשמו דברים שלא היו מעולם על דבר בגידת יהודים בעיר הקטנה קוזה, הסמוכה לשוולי. ואנשי המקום ספרו לי, שבכלל לא היה אפשר לבגידת יהודים, כי לא נמצא שם באותו היום אפילו יהודי אחד. את ספור המעשה ההוא בדה שר החיל המקומי, שנשמד כולו בידי האשכנזים בשפלות ידיו ובאשמתו של השר ההוא בעצמו, והוא נתכוון לשים את אשמתו באיזו „בוגדים", שהמציא לו. וכאשר קראתי בעתונים בעוד ימים אחרים על

דבר הריגול, שנערך בידי „הרוסי האמתי" מיאסויידוב, המקורב למיניסטר שעל הצבא סוחומלינוב, ועלילות המיניסטר בעצמו, שלא המציא כדורי מלחמה לחילו, הבינותי את כל עומק מזמת הרשע הנוראה אשר זמם השלטון הצבאי לעשות על פי מה שלמד מן השלטון האזרחי, והוא, לתלות ביהודי את כל קולר המגפות אשר נגפה רוסיה במלחמה, כשם שקודם לזה טפלו עליו את כל מעשי הריבולוציה הרוסית, כדי לשלוח בו את „המאות השחורות".

ביולי הדפונו הגרמנים אל מול ווילנא. וורשה כבר חשבה להתפש. בירת ליטא עוד לא נתנה ביד האויב, ואני, בצרה וביגון אשר שבעה נפשי בתוך החיל, בקשתי לי חברת אחי וחפשים הנמצאים במרכז היהודים הישן הזה. איזה כח משך אותי אל בני עמי, אל שיחות מדאיבות נפש על דבר הצרות שמאחורי המערכה ובתוך המערכה, אל בית הכנסת הישן, אשר ראה את משלחת גייסות מוסקבה ואת מעללי ה„צאר" אליקסיי מיכאילוביטש אשר עולל לאבותינו. אהבתי לקרוא עתונים בלשון היהודית וקניתי אותם יום יום אצל עתונאי בקצה רחוב היהודים. פעם אחת באתי אל קרן־הזוית ההיא, והנה העתונאי שלי איננו. נכנסתי לחנות הספרים הקרובה, ושם הוגד לי, כי בפקודת בעלי השלטון הצבאיים נאסרו כל העתונים היהודיים הנדפסים בווילנא ובוורשא. בכתב הפקודה, שנתפרסם במהרה, לא נתפרש טעמו של איסור זה, אבל מובן היה מאליו: הלא הוא הדבר שבשבילו נגזרו הגרושים והמאסרים והתליות ולקיחת בני התרעובות והסתת העתונים הצבאיים ביהודים, – כדי לתת את היהודי לבוגד, ואגב אורחא גם להרגיזו ולהשפיל כבודו. בשביל זה לקתה לשון המוני היהודים ועמה גם לשון כתבי הקודש, שבלעדיהם לא היו רודפינו יכולים לשאת עליהם גם שם ניצרים. האומנם דמו באמת, כי היהודים אנשי המקום יתנו אותות לאשכנזים בלשון עשרת הדברות וחזיונות הנביאים? בודאי לא עלתה כזאת על דעתם; אך אם על פי חוקי הצבא נתנה הרשות לשלול מן היהודי את הזכות לקרוא בלשון אמו, למה ימנעו בעלי השלטון מעצמם את העונג הזה? ובהגיגי זכרתי דברים, שראו עיני בשבתי במהתרות: הנה איש־חיל יהודי, שאינו יודע אלא את לשון אמו בלבד, אין לו אפשרות לכתוב לביתו בלשון הזאת, כי לא ישלח מכתב כזה, והוא מבקש מאתי לכתוב בשמו רוסית ונאנח אנחה עמוקה; יודע הוא, כי הוריו או אשתו הצעירה נכספים לכתב ידו ולדבריו בלשונם, והם לא יראו את כתב ידו ולא קול דבריו באזניהם, וגם בעצמם מוכרחים הם לכתוב אליו בלשון זרה, באותה הלשון, שעד כה היתה להם אך לשון פקידי הפוליציה שנואי נפשם.

הצרות הרעות ביותר עוד נכונו לנו באותם הימים, מווילנא יצאנו לקול רעש כלי־תותה גדול .ונורא מצד האשכנזים, המשתערים עלינו, ובתוך אשם הגדולה אשר סביבתנו עברנו והחלונו להסוג ולנוס מנוסת מגפה גדולה מליטא. חילות מאות אלפים נסוגו בדרכים שעשרות אלפי פליטים מבני הלאומים השונים אנשי המקומות מלאו אותם עד אפס מקום. כמו סער מתחולל עבר שם על הארץ, אשר פרחה כולה עוד לפני ימים מעטים, „ועוה פניה והפיץ יושביה". אנשי הצבא השתובבו וימלאוה חמס ושוד בלי חוס על כל אומה ולשון, אבל

ביחוד נתכה חמתם על היהודים, באשר כבר הספיקו להסיתם בעם הזה למדי. מה שנעשה ליהודים בכל רחבי פלכי ווילנא ומינסק ומקצת פלך וויטבסק בדרך אשר נסוג בה חילנו בשנת 1915 בימי אוגוסט וסנטיאבר, עתיד למלא עמוד מיוחד, עמוד שחור ונתעב מכל הקודמים לו בספר מצוקות ישראל בהיסטוריה הרוסית. רק רחובות נהרסות בלי כל שארית, בתים שסוים, אנשים הרוגים או פצועים, נשים אנוסות – זה שלל החיל במנוסתו מפני האויב. התועבות האלו נעשו ביחוד בימי התשובה שלנו, שבשנה הזאת היו „ימים נוראים" בכל פשוטם של הדברים. סמורגון, פוסטאווי, קריבא, גלובוקויה, דוקשיצי, לימשיוויצי — כל אלה היו אך מין חֲנִיות בדרך העקובה מדם, שרחצו נפשי בה בלי הפסק, כי רצחו רציחות גוף ונפש את אחי ואחיותי לעיני.

הנה סמורגון, שהיתה קודם לזה מרכז פורה ליהודים בעלי מסחר עורות. חילינו נכנסים לשם לאחר יציאת האשכנזים. אנשי צבאנו והקוזקים ביחוד מתנפלים על היהודים, פורצים ברעש לבתיהם כמחפשי אשכנזים ושוסים ומכים זמאנסים. רבים בורחים מפני השודדים האלה אל היערים הקְרובים. מקצת היהודים מבקשים מקלט להם בבית־הכנסת הישן. אך קוזאקים פורצים שמה. והנה חבורת יהודים בני גדודנו נפרדת והולכת לגרש את הרשעים המנוולים האלה מבית־הכנסת, ואני בראש החבורה הקטנה הזאת, אנו נכנסים לבית־הכנסת, ומחזה נורא לנגד עינינו: קוזאקים מנפצים את ארון־הקודש וקורעים את ספרי התורה. על הארץ שוכבות נשים אנוסות מתעלפות; אצל נבלת עלמה צעירה מתבוססת נבלת אביה הזקן, שלפי הנראה נסה להגן על כבוד בתו. אני וחברי השתוללנו באש עברתנו, התנפלנו על הקוזאקים, ומלחמה התלקחה בינינו וביניהם, מלחמת דמים, שראשיתה היתה בבית־הכנסת ואחר פשטה ונמשכה בחוץ. חללים ופצועים נפלו משני הצדדים. אני נותרתי בדרך פלא. שר הגדוד צוה לאסור את כל המשתתפים באותו מעשה ולשלחם בגלל זה אל הפוזיציות הקדומות. אנחנו היהודים הנענשים החלונו לצאת מסמורגון, וכל היהודים שבעיר נצטוו לצאת מתוכה מיד. העיר נתרוקנה כרגע. רק משפחה אחת נשארה: אב אחוז שבץ ושני בניו, כי לא ערבו את לבבם לנהוג את אביהם החולה ברגליו (ומרכבות ועגלות־מסע לא נִתנו). פתאום פרץ אופיציר קוזאקי אל הבית: „איך נועזתם, זידים, להשאר פה?" – „נשארנו אצל אבינו החולה". „איה אביכם?" – „בחדר הסמוך". האופיציר עף כברק אל החדר ויור בריבולבר על החולה המוטל במטתו ויצא אל בניו ויאמר: „עתה תוכלו לנסוע" *).

בדרך אל הפוזיציות הקדומות עבר עלי עוד פוגרום נורא מאד. אנחנו עמדנו להנפש בכפר למשוויצי הסמוך לפינסק. אותו היום היה יום הכפורים. היהודים אנשי המקוֹמות הסמוכים נכונו לברוח. קניניהם היו טעונים בסירות על נהר פריפיאט, והם נאספו בהמון על שפת הנהר ויחכו לשעה, שיוכלו לעבור אל העבר השני ברגע בטוח מיריות כלי־תותח (בסביבי פינסק כבר

*) קראתי כתב־בקשה על שם הקיסר, ששלחו בני הנרצח (סאבאל) ממינסק והתחננו בו לפניו, שיחקר הדבר. אך ניקולי השני לא שם לב לקובלנא זו של אותם היהודים.

נמצאו אשכנזים). על שפת הנהר התפללו הפליטים ברגש „אימת הדין" שביום צום העשור. פתאום נגש חבל קוזאקים ויתנפל על ההמון הנבהל; את האנשים אסרו הקוזאקים ויובילום אל אחד המקומות ואת הנשים התחילו רודפים רדיפת ציידים. אמות אומללות, נערות צעירות וגם ילדות בנות 12 – 14 תפשו הקוזאקים ויסחבו אל היער ויענו אותם במשובת חיתו טרף. עלמות רבות נסו והסתתרו בעבי היער בבורות ובשוחות. מקצתן בקשו מחסה בבתי אכרים רוסיים ידועים להן, אבל האכרים השיבו את פניהן, וברור היה שגם ידם את הקוזאקים. כל הלילה נשמעה ביער שועת נשים מעונות, הדבר הוגד לי. אני אחזתי בקנה הרובים שלי ויצאתי בלאט מן הכפר. ביער הלכתי לקול צעקה שהגיעה לאזני, ועד מהרה ראיתי קוזאק סוחב עלמה בחזקת ידו. הכיתי אותו מכה עזה בעץ קנה הרובים שלי על ראשו ויפול, ואת העלמה, שהיתה כמעט במצב התעלפות, הוצאתי מן היער ואביאה אל שפת הנהר, ששם רצו כה וכה אביה ואמה מבלי יכולת לעשות כל דבר, ואחרי כן שבתי בלאט אל הכפר ואיש לא ידע בצאתי ובבואי. לא מיראה שבתי, כי־אם מאשר עיפה נפשי לגמרי, עייפות חמרית ורוחנית יחד. פתאום הרגשתי, כי מה שעבר עלי בימים האחרונים פצע את לבבי פצעי מות וכי רק פצע מות חמרי יוכל להצילני ממכאובי זה.

לחכות הרבה לא הוכרחתי. בעוד ימים אחדים הייתי בפוזיציות הקדומות. כדור גרמני פצע גם את גוי פצע קשה נוסף על כל פצעי שהנחלתי לי מתגרת יד רוסיה בשלשים וחמש ימי חיי.

* * *

עתה אני שוכב בכפר קטן בפוליסיה בתחנה סניטריתי קרובה אל המערכה, מפה יובילוני לקיוב. מפצעי הקשה נרפאתי קצת, אבל יודע אני – גם על פני הרופאים אקרא זאת – כי לא ימשכו ימי עוד. עתה אינני מבקש לי דבר בלתי אם זה: אני רוצה להערות את נפשי בודויי זה, להניח לדור הבא את ההרצאה הקצרה והמקוצרת הזאת של מאורעות הדור הקודם לו, כי דברי ימי אני הם דברי ימי כל האינטליגנטים היהודים שבדורי. חמש ושלשים שנה נלחמנו עם משטר האינקוויזיציה הרוסית, מסירת נפשנו היתה לנו למקור גבורה, בה יצרנו מחאה לאומית עזה. אבל כבר עברנו את גבול סבל היסורים. יבואו־נא אנשים חדשים תחתינו, – תחת חללי הסערה ההיסטורית שבימינו אלה. ירימו־נא יורשינו את דגלנו למעלה, למעלה מרוסיה, למעלה מאירופה הדשנה מדם. שאלת היהודים, שאלת אלפי השנים, שאלת עם העולם, שנסתבך במלחמה העולמית הזאת, צריכה להיות לשאלה משותפת לעולם כולו. אם יש רגש יושר עולמי, עליו לפתור שאלה זו מיד. אם יש רגש יושר עולמי, עליו להשיב תשובה מוחלטת על השאלה הזאת ולהסיר את כתם הקלון הזה מעל ההיסטוריה האנושית *). אני מת באמונה זו שאני מאמין ברגש היושר העולמי ובעמי הגוי האחד והנצחי כעולם כולו, שההיסטוריה של כל העתים חברה אליו את העם הזה חבור אשר לא ינתק.

מרס, 1916.

*) שנה אחת לאחר שנכתבו הטורים האלה פתרה הריבולוציה הרוסית בעצמה את השאלה הטרגית כפי שרגש היושר העולמי היה עתיד לפתרה.

בַּקָּרַת

ד. א. פרידמאן

במשעולים II *)

(בעקב המאסף „כנסת" ערוך ע"י ח. נ. ביאליק, תרע"ז, „מוריה").

1

בימים הנפלאים של שנוי סדרי־רשע בחיי המדינה ובימי החג של שחרורנו קבלנו מידי אחינו הגדול מתנה יפה. מי גס־הרגש ולא יכיר לו תודה בעד עצם המתנה גם לפני העריכו אותה בפרטות? אך כשאנו באים להתבונן במתנת־ספר זו ולדון בפרטיה אנו מתמלאים שמחת־כפלים ומשנה־תודה. כי מאסף זה הנהו אחד הקובצים היותר מצוינים שהופיעו בספרותנו אף בשנות הטובה, וברובו כל יצירה ויצירה שבו קובעת ברכה לעצמה. באותן השעות האיומות, שעברו מתחלת המלחמה הנוכחית עד המהפכה הרוסית הנפלאה, הרגשנו כולנו מה מסוכן היה ללכת באמצע הדרכים. בדרך־המלך הלכו ובאו עלינו אז רבבות משלחות־מות ואלפי ענוים. נפש כל אדם התכנסה אז לתוך עצמה וחפשה לה סתר מפגעי הזמן בתוך חביוני חייה, ונפש העברי על אחת כמה וכמה. השפתים הודקו אז מעוצר יגון וכאב ובגזרת הצר... קדרות שכנה על כל פנים, ופליטי תליה והתעללות תעו אַחינו אחוזי אימה בשבילים ובמשעולים. דרכי החיים היו מלאים תנועה ושאון רב, ורוח עועים היה נסוך על הערבוביה המשונה של החזיונות, אבל דרכי הספרות העברית היו שוממים ואבלים, יען כי הושם מחסום על כל פה. „אחד אחד ובאין רואה" פרשו אז סופרי ישראל לצדי הדרכים, והתכנסו כל אחד לתוך נפשו פנימה. אבל במחבואיהם ובמקלטיהם לא פסקה יצירתם, וכשאנו רואים עתה את יצירותיהם, ילידי הנדודים והדממה, אין אנו מתפלאים כלל על זה, שכל אחד מהם הלך לו במשעולו המיוחד. יתר על כן, דוקא בשעה איומה כזו מתבררים אצל האדם

---

*) „במשעולים I" נדפס בהצפירה של שנות 1914 על ה„נתיבות" הוצאת „אחיספר".

והיוצר משעולי החיים והיצירה שלהם. ואולי למדים האנשים בשעת צרה להבין ולהרגיש ביתר לבביות את חיי הנפש של אחיהם היוצרים?

אם כה ואם כה — כאשר בא ביאליק וכנס יחד את היצירות הערטילאות של סופר זה או אחר בעלות ערך רב כשהן לעצמן, נתן לנו על ידו ב„כנסת" גם קטעי־נפש חיים ומערכי־יצירה חשובים, המעמיקים את השקפותינו ואת הרגשותינו בנוגע לסופרים הידועים לנו מתמול שלשום. כשם שנפש האדם משתקפת בבריכת־הצער הצלולה ובמי־המנוחות של הבדידות המכרחה, כך יש לראות התגבשות ידועה של הרגשותיהם האמנותיות ואופני יצירתם של אלה מטובי סופרינו שבאו במאסף. חוץ מ„הזכרת־נשמות" (מאמריהם של פרישמאן ורבניצקי) המובנת כל־כך אצל אנשים שנתכנסו למקום אחד בדרך הנדודים שלהם אחרי משבר כה איום בחייהם, אין כמעט לראות בכל המאסף את עקבות הזמן — וזוהי תהלתו. העדר זה של הדי־השעה מראה, כי דברי־הספרות שב„כנסת" אינם כלל מסוג הדברים שהזמן גרמא ושערכן תלוי בזמן. ובאמת, רוב ה„מכונסים", ביחוד נשיאי־הספרות מנדלי, ביאליק, פרישמאן וגם פיכמאן, הוסיפו כל אחד במשעולי היצירה שלהם עוד נטיעות יפות אחדות, ויחד עם זה העשירו גם את הספרות בכללה בדברי־יקר. כן ירדו מטרות הקיץ הברוכים אחרי תקופת העצירה, ירדו בעֹז ובשפע וירוו את הנחלים עם העמקים.

2

בראש המאסף נמצא קטע מ„ספר הזכרונות" של מנדלי — וכל כך טובה היא ההכרה, כי במקום שהתכנסו בחירי היצירה העברית החדשה אנו פוגשים גם את הסבא. והלא טבע הדברים מחייב, כי הוא יהיה גם הראשון במאסף. בשמחת־משפחה אמתית מעמידים תמיד בראש את הכסא לסבא היקר והאהוב. כבר מציאותו גרידא בין החוגגים היא עונג גדול, וכל הגה היוצא מפיו, אף היותר קל ומצוי, מעורר הד משמח בלבות המסובים. מה יאמר הזקן, מה יחדש? — שאלות כאלו אינן מתעוררות כלל. כולם יודעים את הסבא היקר, את אופן שיחתו ואת תכנה, את השלוה האפית שלו וגם את פזיזותו המלאה חיים, את עקיצותיו המחוכמות ואת נֹעם מדברו, כל זה כמעט ידוע לכל הבנים והנכדים. בכ"ז יש בהופעתו של הזקן בכל פעם טעם חדש ועונג חדש, כמחרוזת פנינים עתיקות מזהירים דבריו המעטים של מנדלי. מראיהם כמראה יין משומר הנתן בכוס בדולח חדשה, וחן זקנה שעמד בה טעם הילדות התמימה חופף על כל הקטע עם האפיזודים האחדים שלו. היש איזה חדוש יצירתי בקטע? משונה היה הדבר לו מצאנו אצל אמן גדול ושבע־נסיון כמנדלי, שהגיע זה כבר למרום פסגתו, איזה מהלך חדש ביצירה או אפילו איזה קו בודד חדש. בכ"ז כשאנו קוראים את תאורי היחוסים בין הזקן והזקנה, את ציורי־הים ואת ציורי־הנוף היפים, אנו מרגישים, כי כל אמן צעיר יכול היה לקנא ברעננות המכחול, בצמצום הנפלא ובחיוניות המקסימה של יצירת הסבא. למשל: —

„בחזירתי לביתי עליתי דרך משעולים במעלה ההרים, ומבמתי ים עברתי דרך בתי הקיץ, בין נתיבות עקלקלות, מסובכות מלמעלה כסוכה בסבכי אילנות, גזעם בגנים אצל הגדר, ונופיהם נוטים לחוץ ועולים ומסתבכים בצמרתם יחדו. ובשעת פטפוט ולחישה ושיחה בטלה, כדרך השכנים, זה עם זה, ואגב חיכוך ועקיצה זה את זה, הם מפנים מקום לזהרורי חמה. העוברים ביניהם ויורדים ומשתרגים מעשה רשת מאור וצללים של עפאים על־גבי האדמה למטה ועושים לה תורי זהב עם נקודות הכסף. האויר שם מקוטר אהלות וקציעה, נרקס וצפורן וקפריסין, קצח וכמון ושאר עשבי בשמים.״

ואחרי כן הפגישה עם העגל הרך, תאורו המלא אהבת־חיים והרצאת ההרגשות השונות – מה אופיים הדברים למגדלי ומה זקוק ה„סבא״ להם! כשהנך עובר על שאר דברי־הספרות שב„כנסת״ ושב שנית לקטע הראשון מ„ספר הזכרונות״, נדמה לך כאילו היית רואה זקן מופלג יוצא למחול על חתונת נכדיו. כמה התלהבות בנשיאת הרגלים, וכמה עוז וגבורה ברקוד! הפנים מה מסמיקים, והעינים מה מבריקות! הזקנים הנמצאים באותו מעמד מתפלאים על הפזיזות הצעירה, על הריטמוס הצוהל ועל תמימות הרגש; הצעירים מלאים תמהון על הדרת השיבה החופפת על המרקד, על שלותו האפית שאינה עוזבתו גם במחול עצמו ועל אמרותיו היפות והמחודדות. בסך־הכל — אלו ואלו בעונג מתענגים, וקריאת „יחי הסבא״ מתפרצת מאליה מפי כולנו.

3

ביאליק – מי מקוראיו יחפץ להודות כי הוא אינו יודע את יצירתו? אמנם ביאליק האמתי, אותו המיוחד והיחיד שנעשה בלי יודעים כל־כך יקר ללב העברי, ידוע אצלנו פחות מכל, ורק הפוטוגרפיות הזולות שלו העוברות לסוחר נמצאות בשוק ספרותנו, אבל יצירותיו שבאו ב„כנסת״, השירים עם המאמרים, תעוררנה בודאי את המחשבה אף אצל אלה, שהשקפותיהם הספרותיות על ביאליק קבועות ועומדות זה כבר, ואין צורך לאמר, עד כמה גדול יהיה הרושם על אותם האנשים הבאים בלי שום כונות ושיטות להנות מאור היצירה הביאליקאית. כי חוץ מערכם וחשיבותם הספרותית העצמית יש בדברי ביאליק שב„כנסת״ מעין גלוי חדש המאיר לנו פתאום את חריצי הנפש של המשורר. כרסיסי־זהר היורדים לפתע מאחורי הפסגות השחורות על השביל הצר של ההלך, כן יאירו ויעוררו שירי ביאליק האחדים את רוחנו העצוב. מי שהביט בצער עמוק על התבודדותו המוכרחה של ביאליק והרגיש ב ה כ ר ח י ו ת יאושו הנורא ועקת לבו ישמח בודאי שמחה רבה לקראת שירים כאלה, כמו „אחד אחד״..., ו„יהי חלקי עמכם״... כאשר שמענו ממנו שוב מנגינת־פלא של לב עדין וכוסף, אחרי קריאות־המחנק וצעקות־הבלהות שהפחידו אותנו בשנים האחרונות, נדמה לנו עתה, כי שוב חזר לעיני המשורר ברק־האשר, ופיו התחיל לאמר שירה, שירת רוך ועדן מלאתי קסם, כרטט הדממה אחרי סער זועף.

מי שיקרא את חרוזי־השיר „אחד אחד ובאין רואה"... עם רעד הגעגועים העמוקים שבהם ועם צהלת הזכרונות שבתוכם, יוכל לחשוב באמת, כי המשורר היה אחד הילדים היותר מאושרים שבעולם, אבל די להזכר ב„שירתי", ב„ביום הסתו" ועוד כדי להכיר הכרה ברורה את הסביבה שבה גדל גדול המשוררים, ובכל זאת מצא המשורר כל־כך אושר וגיל בילדותו זו השוממה, עד כי גם אחרי עבור הרבה־הרבה שנים של חיי־עמל ועינויי־יצירה התפרצו מפיו דברי חבה והערצה כאלה ל„נוף מולדתו". מכאן ראיה, עד כמה עשירה היא בצלילי גיל נפשו של המשורר, וכמה פניני־טהר על קרקעה. רחשי לב דקים מן הדקים, נהמת נפש חרדה וגעגועי אהבה טהורה לאותה התקופה המזהירה בחיי כל אדם בכל מקום ובכל זמן – כמה אוניברסלי הוא ביאליק בשירו זה הנפלא, וכמה הוא יחד עם זה אינדיווידואלי? קורא הנך את השיר וקשה לך להאמין, כי רק לפני זמן קצר עוד היו אצל המשורר „לילות זועה" והיו צעקות־חמה, חזון בלהות והרהורי יאוש. נדמה כאילו שר לנו אתמול את שירת הצפרירים וגמדי הליל, כאילו לא נדמה לעולם שירת הזהר... אהבה עמוקה זו ומסירות־נפש זו ל„מעין רוחו" ול„עפר שרשו" סימן הן לאצילות־הרוח ולרגש עדין ועמוק. דקי הרגש ועדיני־הלב מרגישים תמיד את הזיקה החיה לילדות התמימה והטהורה, יודעים ומכירים את יפי האביביות ואת טוהר החלומות של הרגעים הענוגים והמחוננים של הנצחיות. וגם אם קשה היה בקר־חייהם ומעונן, ורווית צער היתה ילדותם — אצילי הרוח האמתיים זהירים בכבוד־הורים ואוספים את פניני־הגיל הבודדות ואת זהרורי־האשר המעטים ועוטרים בעטרה זו היפה את ראש הורתם האכזרית. כך יתעורר פתאום רגש חזק של אהבה וכוסף במכתבו של הבן שגלה למרחקים ונתעלה שם ונזכר בהוריו הזקנים היושבים באיזו פנה נדחת ושהגלוהו מעל שלחנם. אז יתגלו פתאום במכתבו ממרחקים מלות־חבה כאלו ואהבת־בן כל־כך עמוקה, שאיש לא שערן, וגם הזקנים בעצמם מתפלאים עליהן. ודוקא שם במרחק, למרות כל האשר הרב שלו, הוא מפלל:

„אשר איטב־נא עוד בעיני אלהים ולפני נטות יומי
„אם בהקיץ ואם בחלום, אך לו עוד פעם אחת
„אהה, לו אך הפעם, ולו עד ארגיעה,
„ישנה־נא אלי בכל־יקרו חזון קדמת ילדותי,
„ובקר חיי יעברני במלא מתקו הראשון."

אחרי כן באים מלות חבה ולטופי־אמרים הנוגעים עד עמקי הלב, המתארים לנו יותר את בעלם המשורר מכפי שהם מתארים את נושאם, את בית־המולדת. כל דבור ודבור דומה להתרפקותו המלאה אהבה והערצה של בן שהגיע לגדולה על הורתו הזקנה והעניה. בקמטי פניה האפורים הוא בא לחפש את חלומות ילדותו המזהירים, ובהתפעלות ־־־ימה הוא מנשק את היד הקשה והצנומה שהשביעתו בשעתו מהלומות־אם.

וכה הוא מתרפק:

„ונוף־מכורותי הרחוק, נאות ילדותי ומסגרתה,
„עפר שרשי, מעין רוחי, נעים געגועי והגיוני,
„פנת יקרת לי על פני תבל ותרומת עפרות ארץ.
„אין רענן לי מירק דשאו, ואין מתוק לי מתכלת שמיו,
„זכרו כיין הטוב לא יפוג לעד מדמי,
„ובלבי ילבין נצח זך שלגו הראשון —
„נוף מולדתי, מלון ראשיתי וראש מראה עיני
„חבל שאנן ובודד, צנוע ביפעת עלומיו״ ועוד ועוד.

או —

„ונוה־הורי הדל, קן מבטחי ואהל שלומי,
„מעון אור פני אם, מחבא כנפה וצלה,
„אוצר בשמי נשיקותיה ומצפון ריח חיקה -
– – – – – – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – – – – – –
„הגה יהגה בי תמיד וכתליו יעגמו לי מרחוק
„זכרי ימלא צפוניו, וצל חיי חתום בקורותיו...

כך יתאר ביאליק את בית־האם שלו. היש פה לפנינו תאור ריאלי של ילדותו? ודאי לא. אבל תחת פרטים ריאליים יש לנו בכל חרוז וחרוז המבריק ביופי מיוחד סוביקטיביות צרופה ורבת־גונים וחזון לב של משורר נוגה הכורע תחת סבל גדלותו ועשירותו. גלי הזכרונות שעליהם הוא נשא ורשתות החלומות שהוא טוה בעצמו ובשביל עצמו הם מקלטו היחידי של כל עיף. כן יסור לחדר־הילדים האיש טעון הדאגות המסובל בנצחונות החיים ויתחיל לצחק עם הפעוטות כאחד מהם כדי לטבול במעין החי של הילדות התמימה וההיוליות הטהורה. הדעת נותנת, כי דוקא עתה אחרי „ויהי מי האיש״, „צנח לו זלזל״ ועוד, אחרי המשבר הקשה שהיה ביצירתו, ישיר המשורר הסובל את מזמור השיר לימי הילדות. זהו אשרו היחידי שנשאר לו, אשרו שכולו שלו, ושום „לאומי״ „ציוני״ ובעל „התחיה״ לא יגזול ממנו את מחרזת־פנינים זו. הן רק לו, ל י ח י ד הוא עולם פלאי זה עם נטיעי־קסמיו ובשמי גדוליו. וגם ליחידים בודדים המחפשים מרגוע. אבל איננו רשות־הרבים. כ„נשרף״ הבא לחפש בגלי־האפר את שיורי־הונו ומוצא פתאום את כל דינריו, כן הוא ביאליק בשעה שהוא מחפש ביערות מולדתו את „פחדי לבבו המתוקים״, את „ענוגי חלומותיו משלכים תחת אחד השיחים״ ואת „זהר חייו הראשון״. וכאשר מצא מה שבקש — שר לנו שירה יפה. מי שיחפץ לקבל תאור נכון של י מ י ילדותו הריאליים של המשורר ה צ ב ו ר י ו ה ל א ו מ י הגדול ילך לו אל „שירתי״ וכדומה, אבל זה התאב לדעת את מולדתו של המשורר ה ל י ר י ק ן הראשון שלנו, את המקור הנאמן לשירת הלב הרך ו ל ח ל ו מ ו ת ה י ח י ד, זה יקרא את ה„זהר״ וכדומה וגם את „אחד אחד ובאין רואה...״, שהנו כעין גולת הכותרת

לשירת־היחיד של ביאליק. בו אנו מוצאים לא אידיאליזציה של הסביבה הילדותית ולא הגדשת צבעים זולה, כי־אם זכרונות־לב שעלו וצפו מאותם המעמקים, המגדלים מרגליות. ומשורר זה, הנחשב בעיני רבים למשורר הזעם par excellence, ולנביא־מוכיח – כמה ערות־לב דקה וכמה תמימות בו בשעה שהוא עומד ומחכה בענוה לקראת ברכת־אלהים שבחזון הילדות. והוא אומר: – –

„ברכת פתאום לאלהים, לנאמן בעיניו יתגנה.
„לא יתשור עין צנוריה והווה לא יגיד מועדה,
„דומם אערך לה ואצפה, יומם ולילה איחלה,
„וככנור ערוך־מיתרים רוחי נכון לקראתה.״ (שם)

ככה קם פתאום לפנינו ביאליק הריאלי והזועם בתור משורר רומנתי תמים, ואחרי הפסקה כה ארוכה שמענו שוב צלילים זכים של מנגינת־לב אמתית, הנראית אצלו כחדשה, ביחוד בשביל אותם האנשים שהורגלו לחשוב אותו לנביא זועם. אבל עוד יותר ח ד ו ש ימצאו אלה האנשים במערכי הלב שהשתקפו בשירו „יהי חלקי עמכם...״ במובן ידוע, גם שיר זה הוא דף זכרון והד געגועים לאביב החיים. גם בו אנו מוצאים את גדולי־הפלא של גן־הזכרונות: אותם המעולים שבמין האנושי שעליהם שר המשורר כמעט בהתפעלות דתית – האם לא ב„נוף מכורתו״ ראה אותם ראשונה?

בהמית לב אמתית שומעים את דברי ביאליק המלאים אהבה והערצה אין קץ, שכל אות ואות שלהם היא כתר־חן ל –

„ענוי העולם, אלמי הנפש
„רוקמי חייהם בסתר, צנועי הגות ועלילה.״

רק אצל משורר שנפשו קשורה בקשר חי והזק עם דורי דורות של נ ע נ י ם ד ו מ ו ס ו ב ל י ם ב ה ש א י, רק אצל בן־בנם של נותני צדקה בסתר, „עורכי גלות״ ו„נסתרים״, יכולה היתה להברא שירה רוממה כזו על היופי האלם. ורק אותו האיש, שעם כל עשירותו האישית הנהו בכ״ז אחוז בנפש העם, שבקרבו היו כל כך מרובים „ענוי עולם״, יכול היה לשיר את שיר־הכבוד לטפוס ה א נ ו ש י הדגול, הפועל ומשפיע בלי הרף על כל החיים, אם גם לפעמים אין ההשפעה הברוכה נראית לעין.

„שועים – ולא הוגד לכם, נגידי־רוח – ובל ידעתם״ – כמה ע ב ר י הוא הטפוס וכמה ע ו ל מ י! מתחת שכבות החול העבות של חיי היום־יום גלתה עינו החדה והבהירה של ביאליק את גרגירי הזהב והאהדים הקובעים את ערכם והשיבותם של הרי־החול כולם. נזכר אני בשיחה אחת של רב גדול וראש ישיבה ששח לי פעם על רעיון זה עצמו של ביאליק בתארים דומים ובהתפעלות דומה, אבל כמובן, עפ״י דרכו. אותו המשל ואותו הנמשל, רק הצורה החיצונית היתה כמובן אחרת לגמרי – ובכ״ז נפלא הדבר. מהו המקור ה ר י א ל י שממנו שאבה מחשבתם היוצרת של שני הטפוסים הלאומיים השונים? האמנם זה ששניהם הם תניכי וולוזין, יוצאי האקדמיה הלאומית האחרונה שלנו בגולה?

או נרחיב את חוג חפושינו ונאמר כי מעין־סתר אחד הוא המשקה את השרשים העמוקים של נפשותיהם הרחוקות? בקראנו את הקוים הבהירים והבולטים יזכר לפנינו בלי משים ראש־הישיבה ב„מתמיד", שביאליק הקדיש לו בשעתו רק תאור קצר וסתום. יוכל היות, שהמשורר לא חשב כלל בשעת יצירתו על סוג זה של המעולים בעם. יתר על כן, קרוב עד מאד לאמת, כי לפני עיני רוחו הכביר היה רק הטפוס האנושי העולמי, אבל הקוראים, המתרגמים תמיד את חזיונות החוזים לשפת הבנתם, יעלו על זכרונם ראשית כל את אישי העבר הרחוק והקרוב, שביניהם היו מרובים אלמי־הנפש ש„חייהם – מיטב חזיונם, ותפארתם – עצם היותם." שרטוטים פלסטיים שלא פגשנו זה כבר אצל ביאליק, אנו מוצאים שוב בתאור הנפלא:

„אט אט, כמו על ראשי אצבעות, תעברו בנתיבות חיים.
„ולבכם ער, ואזנכם קשובה קשובה, ועינכם משוטטת תמיד,
„ונפשכם חרדה לקראת כל רחש יופי ונדנוד תפארת,
„עבר וזרע סביבכם באפס־יד ובלי כונה
„את האמונה ואת הטהר, הרועפים מכל ישותכם
„כערף משמים תכלת וצללים מיער רענן." (יהי חלקי עמכם...)

בתמונה חיה זו של הזורעים הצנועים תאר ביאליק את „נגידי־הרוח" הנצחיים שבכל עם ועם ושבכל תקופה שישנם, אבל בלבביות המיוחדה שבה הוא מספר עליהם יש להכיר את געגועיו למולדת ולזכרונות העבר הפרטי שלו, שעוררו אותו כבר פעם לשיר על המתמיד. המתמיד – האם לא הוא המדבר אלינו מן המאמר „הלכה ואגדה"?

ביאליק כותב: — „בקרוא איש מישראל בסדר זרעים, למשל, האין יש אשר יבוא עליו פתאום מתוך הדברים זכרון „רוח חיים וריח אדמה וריח עשב, ושכח פתאום כי בבית־המדרש הוא יושב וכי לומד הוא, וראה את העם — „עם הארץ" — בכל עבודתו בשדה ובגנה ובכרם ובגרן, אותו ואת הכהן המחזר על הגרנות, ואת העניים והנמושות המלקטים ועוד ועוד?" (כנסת מ"ד). וגם אני אומר: בקרוא איש מישראל בדברים אלה של ביאליק ובכל המאמר שלו, האין יש אשר יבוא עליו פתאום מתוך הדברים זכרון אותו הבחור הנפלא שתלמודו היה בשבילו גם גן וגם שדה, גם ים וגם מרחב־יה? האין יש אשר יראה פתאום לפניו את זה הבחור הנפלא שנעשה בינתים למשורר עברי נפלא והוא עומד „לפני ארון הספרים" ומתודה לפני „יציאי לבוב, סלויטא, אמשטרדם ופרנקפורט":

„מכל חמודות אל על ארץ רבה
„הלא אתכם לבדכם ידעו נעורי;
„לגן הייתם לי בחם יום קיץ..." – ?

(לפני ארון הספרים, ביאליק).

אכן אחד הוא בעל השיר ובעל המאמר. הוא השר על המתמיד והוא־הוא המתמיד. משום זה אין להתפלא כלל על הפואימה החדשה על ההלכה שביאליק נתן לנו במאמרו הפרוזי. איני בא להעריך עד כמה צודק ונכון הוא הלך־מחשבותיו, אבל כדאי להטעים את עצם קיומו של הלך־מחשבות כזה ואת סִמנו הפסיחולוגי אצל ביאליק. לא בפעם הראשונה הוא שר על ההלכה, ושר יפה. אבל כאשר בא הפעם לשיר „על האגדה" – יצא שירו חלש וקלוש. כל השירים הנוגעים בבית־המדרש ובארון־הספרים נבראו כולם ע"י ההתפעלות שבאה מלמוד הגמרא ולא מלמוד האגדה, כי הלא לוולוזין היו נוסעים לא לשם רבה בר בר חנה. כנראה, אין הדעות המובעות במאמרו מקריות בשבילו, ולא השעה הולידתן. ואמנם כך הוא הדבר וכך צריך היה להיות. כשביאליק בא עתה להגין על כבוד ההלכה ולתבוע את עלבונה מידי בעלי האגדה שבחיינו ובספרותנו, הוא הולך לשיטתו, עד כמה שאפשר בכלל לדבר ע"ד „שיטה" ביצירה אמנותית. „שיטתו" מהי? היא קצרה ופשוטה: הוי משמש את הרבים. אין זה אומר: התרפסות לפני הרבים, או אחרי רבים להטות, אלא: פרט וכלל – הכלל קודם לפרט. כך היה חושב ביאליק במשך הזמן הרב שהיה שר את שירת הרבים. הוא האמין אז, כי זהו תפקידו היחידי, וגם עתה אחרי שיצר כבר שירות פלא של היחיד ושל חיי־הנפש של הפרט, הוא עודנו חושב, כי להלכה חשוב הוא הכלל. למעשה – הוא עצמו גם משורר יחיד, למעשה – הוא עצמו מוציא את ספר־האגדה, אבל להלכה — תחי ה„הלכה" ויחי הכלל! ואם אנו רואים עתה את ביאליק קורא לשוב אל עולם העשיה וההגיון הברור של ה„הלכה" כאל פרינציפיון חיוני, הנה הסבה לזה היא חוץ מתנאי התפתחותו המיוחדים וחוץ מהאמת האוביקטיבית שבדבריו, גם זו העובדה שה„אגדה" פעולתה על נפש היחיד, בשעה שה„הלכה" שואפת תמיד לשפר את חיי הכלל. וביאליק – בהרגשת העולם שלו הוא מרחף תמיד בארצות־האגדה, אבל בהשקפת העולם הוא זה כבר מצדד ה„הלכה". כפלג הרים השוטף ומתעלם בינות לסלעים ומתגלה שוב, כן הלך נפשו היסודי של ביאליק מתעלם ומתגלה ומבריק בזהרים שונים. רק אצל ביאליק אנו מוצאים בעת ובעונה אחת סבך נפלא של שני מערכי לב שונים.

כשהוא לעצמו במובנו הפובליציסטי, יש לו למאמרו זה של ביאליק ערך מיוחד, ודוקא בשעה זו שאנו צריכים לגשת אל בנין חיינו הלאומיים. קודם, כאשר היו ידינו אסורות ושאיפותינו כבולות ולא היה לנו שיור אלא „אגדה" זו שבה מצאנו נוחם ומנוח מכל הצער והיסורים שהרוו חיינו, יכולים היו דבריו של ביאליק להשמע כמעט כדברי לועג לרש. ובאמת, איך אפשר היה לדרוש מן העם שימלא את כל מצוות־העשה, בשעה שחייו נמצאו באופן פטלי בצבת איומה של תרבות „לא־תעשה" זרים? עם כי ימצא בשפל המדרגה וכל רגע יהיה נתון לחרפות וגדופים – היש להתפלא כי הוא מחפש מרגוע ושכחה בדברי שירה ואגדה לעודד את נפשו היגעה? האם לא על אותה הסבה עצמה מראה בעל האגדה המצוין ר' לוי בשעה שהוא מדבר על התפשטותה של האגדה התלמודית בימיו? להיפך, יש רק להתפלא כי עם בזוי

ומדוכא כעמנו יכול היה לגדל בספרותינו באחת השעות היותר איומות של קיומו גדולים כל כך פלאיים כביאליק, טשרניחובסקי, פיכמאן ועוד אמנם כי בספרותנו וגם בשאיפותינו החיוניות שלטה ה„אגדה" שלטון בלתי מגבל, אבל אשרי העם שנשאר נאמן לאגדת חייו, בשעה שאחרים, התקיפים ממנו יותר, אסרוהו בהלכות וחוקים משלהם. השכל מחייב, כי בהיותו נמצא במצב כזה יהיה העם כרוך אחרי דברי אגדה. זהו אולי לא טוב, אבל טבעי, מובן. וזוהי גם אחת הסבות שבספרותנו העברית פרחה ושגשגה השירה, בשעה שהפרוזה נגועה במחלת הרכיטיס. מצד אחד שירה לירית אינטימית ויפה כשירת פיכמאן וגנסין, שירת עוז וגבורה פנימית כזו של טשרניחובסקי ושניאור, ומצד שני העדר גמור של ספרי מדע ומקצועות רבים של כל ספרות הראויה לשמה. ובחיים, בהנהגה? — ודאי שביאליק צדק בדרישתו, אעפ"י שהיו סבות חיצוניות ופנימיות שהצדיקו היפרטרופיה זו או גדול־פרא זה של האגדיות בחיינו ובספרותנו.

„שאיפה שבלב, רצון טוב, התעוררות הרוח, חבה פנימית — כל הדברים הללו יפים ומועילים „כשיש בסופם ע ש י ה, עשיה קשה כברזל, חובה אכזרית". מי יוכל להתנגד לדעה זו? אדרבא, קריאתו של נשיא הספרות להגדילה ולהאדירה, לעשותה כלי־קבול ומקור השפעה לכל הזרמים התרבותיים של האדם, קריאה זו להוזאת החומר הברזילי לתוך דמנו החור, חשובה לא רק עתה בשעת התחלת הבנין, כי־אם עוד זמן רב נצטרך להאזין לה. אך צריך רק להטעים את הפורמולה הביאליקאית מ„הלכה ואגדה", כדי שלא יבואו אחרים ולא יאמרו: הלכה ולא אגדה.

ואז כאשר יבואו החיים הבריאים, כאשר יחזק הרצון ותחזק הזרוע, אז לא יצטרך ביאליק לשיר מחול־מות כמו ששר לנו הפעם ב„למנצח על המחולות". בשעה קשה עד מאד שר אותו ביאליק ביהודית, וחזר ושר אותו עתה מחדש בעברית. גם אז כן עתה, היינו לפני המהפכה הרוסית המשונה, נדמה היה כי נשאר לנו רק מחול עועים פרא שלאחר יאוש. וביאליק נעשה גם ביאושנו זה האחרון — שליח צבור. הוא עצמו נעשה המנצח על המחול, שומעים אנו את המוסיקה העקשנית ואת הריטמוס המרצי, רואים אנו את הצמצום האמנותי ואת עוית־השפתים של „להכעיס" ושל „הכל הפקר", ומוכרחים להתפלא: אחרי שיריו הליריים המקסימים, שוב שליחות־צבור! ובה הוא עולה על כל מה שכתב בסגנון זה. אכן יש קסם ביצירות משורר זה! שפת השיר המתיזה ניצוצות כשפוד המלובן, וחרוזו הרוקד והמוסיקלי, המושר מאליו, מראים לנו בחוש, איך השפה הלאומית שלנו יכולה להעשות עממית. כמובן, אין השיר „למנצח על המחולות" שיר־עם, אבל יש בו להרגיש את החזיון הנפלא של השפעת־גומלים בין שתי שפות ז ר ו ת, שרק מערכי־הלב של העם ה א ח ד מקשר אותן זו לזו. מי שקרא את שיריו היהודיים של ביאליק יודע, עד כמה גדולה ההשפעה העברית בשפתם ובסגנונם. ומי שיעיין בשירי־העם העבריים של ביאליק יוכח, עד כמה גדול הוא ביאליק במקצוע זה של החיאת השפה הלאומית. על ערכו הפילולוגי של ביאליק, ערכו הרב עד

מאד, לא התעכב עוד איש. אמנם, זהו ענין בשביל חוקר־הספרות שיבוא.

באופן תוריי נגש ביאליק עצמו לחקור חזיונות־חיים אחדים של הלשון. במאמרו „גלוי וכסוי בלשון" אנו מוצאים הרבה אמרות יפות ורעיונות מבריקים, גם דעות בלשניות בצורה פיוטית. אף־על־פי שאינן חדשות ביותר, אבל בכללו עושה המאמר רושם של שיחת־חולין של אמן. כמובן, אל תהי שיחת־חולין זו קלה בעיניך, אך... הענין שבו נגע המשורר יכול היה לצאת מתחת ידו הרבה יותר מתוקן. כן לא עלה יפה גם השיר „הציץ ומת". חסר בו המאמץ האמנותי, ואיזו קרירות משונה נושבת ממנו. נדמה, כאילו היה כתוב בשיורי־הדיו שבקסת־הפלאים של ביאליק. וגם מחיי־נפשו ומהתפעלותו הפנימית של המשורר אין הוא אומר לנו כלום. לעומת זה חשוב הוא מכמה צדדים הספור „החצוצרה נתבישה".

המאור הגדול של שירת ביאליק בולע ומכסה ממנו את האור הרך של הפרוזה הביאליקאית; אבל, באמת, יש בזו האחרונה ענין רב לא רק בתור המשכו ושכלולו של הזרם הספרותי שהביא אתו מנדלי, כי־אם גם בתור מקצוע מיוחד ביצירת ביאליק, שבו מתגלים לפנינו קוים חדשים במערכי לבו. בגן היצירה הביאליקאית הורגלנו זה כבר לפנות חבויות שונות. יודעים אנו גם את משעולי־ההלומות רוויי־האור. בספוריו וציוריו של ביאליק אנו פוגשים ראשונה שלוה נפשית גמורה ומנוחת־שבת. שקט אפי זה, המרשה לאמן הסוביקטיבי לחטט באוביקטיביות קיצונית ברבבות פרטים שונים של העולם החיצוני, מרחף על כל ספור וספור של ביאליק, וגם על „נתבישה החצוצרה". אם נוסיף על זה את ההומור הרך והאצילי המתגלה רק בציוריו ובשיחותיו החיות והמיוחד רק לו — אז יבורר לנו הלך־נפש הנבדל מהלך־נפשו של המשורר בשירתו. בת־צחוקו של ביאליק אינה דומה לסטירה העוקצת של מנדלי ולא להומור קל־הדעת והבא מתוך בדיחות־הרוח של שלום־עליכם. אין בה כלום גם מהסרקזמוס הגא והפקח של פרישמאן. ביאליק מהתל כבעל לב טוב סתם, כיהודי דרומאי האוהב את החדוד. אין בדעתו לא להרע ולא להיטיב, לא להרעימך ולא לבדח את דעתך. הוא חפץ רק לעודד אותך בספוריו המתונים והשקטים, שכל תג ותג שלהם הוא כצין „כתיבת" סופר סת"ם המתגאה באמנותו. הוא אינו מספר כלל ספורי בדיחה, ובכ"ז הוא מפזר את עוני הצער והדאגה. כה הנך גומר לקרוא את הספור העצוב על חיי משפחה שלמה שנהרסו באופן גס ועל שמחת אדם שנשבתה ע"י שרירות לב אכזרי, והנך מרגיש כבר כי הרהורים נוגים שונים מתקרבים אליך — ופתאום אתה רואה, כי ביאליק מסכם את כל המאורע העצוב בסכום הומורי של „נתבישה החצוצרה..."

כך יש שילד נתקל ונחבל, אבל משתדלים להסיח דעתו מהכאב בקריאות־צהלה ושאלות־בדיחה, מעין „מה מצאת?" ואמנם — הילד שוכח את כאבו ומתחיל לצחוק עם הגדולים יחד. זוהי פעולתה הברוכה של הסחת־הדעת ע"י בדיחה. וגם בספרות ברוכה היא שבעתים הסחת־דעת זו המשחררת את האדם מכאבו וצערו, מבלי לכסות בכ"ז כלום מהרע שבחיים.

לפנים כשהיו עוד עירות ישראל על תלן, יש שהיה פעם ביובל בא לאחת המשפחות שבעירה הדוד העשיר מאפריקה. הוא היה מעשן סיגרה גדולה והיה מביא לכל אחד מבני המשפחה מתנות הרבה. מה שונות היו המתנות! לאם הזקנה – עגילים יקרים ומטפחת משי של שבת, לאב – טלית־משי, לאחות – טבעות ושמלות, לאח – שעון־זהב, וכן לכל הקרובים וקרובי־הקרובים. לכל אחד היה נדמה, כי דוקא המתנה שקבל הוא מעידה על מקור עשירותו של הדוד ועל מסחרו, אבל באמת היה הדוד לא רק סוחר עגילים ולא רק סוחר־טליתות, כי־אם פשוט עשיר מופלג המרשה לעצמו להעניק את קרוביו במתנות רבות ושונות.

מעין דוד אפריקני כזה הוא דוד פרישמאן בספרותנו.

מראשית הופעתו ב„עירתנו" עד היום הזה הוא מעניק לכל אחד מתנות רבות וטובות, ובשום אופן אינך יכול לעמוד על טיב עשרו של „דוד" זה. בקורת, שירה, ידיעת־הטבע, תורת התרבות, ספורים, ציורים, אגדות, שיחות־חולין – כמה שונות המתנות! האחד ישמח לקראת שיריו, השני יתפעל מהדרמה המתורגמה על ידו, השלישי יתעלס ב„כה אמר זרתוסתרא" והרביעי – ב„קרבן זמרה". אבל כולם מרגישים את עשירותו.

וגם ב„כנסת" אנו רואים קודם כל את רבוי־הצדדים של פרישמאן. ה„כנסת" בכללו, ברבוי סוגי היצירה שבתוכו, עושה עלינו רושם של „תערוכה" יובלית גדולה, וגם פרישמאן כביאליק פקד הפעם את יצורי־רוחו השונים. פרישמאן היה תמיד לא בעל־כשרון כי־אם בעל־כשרונות, רק מקור עשירותו המופלגה אחד הוא: זהו נפש האמן שלו. היא המרחפה על הפיליטון בן־היום ועל מאמר־הבקורת, על הציורים ועל השירים. שירי פרישמאן הצטינו תמיד בברק עדין וחדוד רך של התבונה האצילית, וגם בקבוצת השירים שבאו ב„כנסת" אנו רואים ליד התחיה האמנותית רעיון מבריק, וליד הפשטות המופתית גם פזיזות חיונית מיוחדה שבריטמוס. דרכו של פרישמאן בספרות כמעט ידועה ולא מתמול שלשום, ובכל־זאת כאשר יבואו אלה ה„יודעים", שהורגלו לספקנותו של פרישמאן ולפקחותו הסרקסטית, לקריאת שיריו, יראה המשורר לפניהם כמפתיע: איזה אדם בודד ועררירי יושב לו בצדי משעול שומם ומבכה את נפשו. עלים נושרים סביבו ובעלים הוא רואה את קרעי־חייו. וכה יתאונן:

„הוי, אלי אלי! ולי הן היה קיץ

„והיתה נשמה –

„וקרעים, אחד־אחד, אל האויר הוצאתיה

„מעט פה, מעט שמה".

נוגה הוא ועיף הוא, אבל, באמת, אין זה כלל פלא: הן זהו העצב התוקף את כל בעל רוח יתרה, השואף בשעת בין ערבים לנוח מעמלו היומי וממלחמתו

הקשה עם ערלי־הלב. בשיריו הפשוטים והנוגים אנו שומעים השתפכות נפש של איש עדין ופקח הרואה את בדידותו בתוך ההמון הגדול, והרואה יחד עם זה את סתוו הולך וקרב. אנה באה גאותו? אנה חלפה בת־צחוקו המלאה לעג? למהתל חשבוהו רבים. לא פעם היה עולה פתאום מבין השורות הלועגות המיה חרישית של לב־אדם כואב, אך מעטים היו השומעים את הדי התוגה של פרישמאן המשורר. ועתה הוא פונה כבר בטענה גלויה לסתו ה„זיפו" שבחוץ:

„— — — — — — — מה אתה יודע, המחקה,
„מה סתו ומה ראשית הסוף באדם החי ומה כאב?
„ומה זאת נשמה יתומה עת קיצה הנרצח תבכה?
„ומה זה עלים נושרים בלב, בלב, בלב?".

(עלים ז).

כשאנו קוראים את „עלה כוכבי" „פרחי זהב על הארץ", ועוד, אנו מוכרחים להתפלא על פשטותו היפה של פרישמאן ועל בהירות מבטאו. מה רחוקה היא השירה העברית הצעירה מכל זה! מבלי משים, עפ"י אסוציאציה של הנגוד, עולה על זכרוננו הסבך הנפלא של ההרגשות הסעריות של משוררינו הצעירים, ההדר והתפארת שבשירי שניאור וכהן, עדי־פרכוסיהם והצבעוניות שלהם – ואז מה שמחים אנו לקראת הרעננות הפשוטה של השיר „הנערה! מה עיף אנכי" עם סופו המבריק:

„עיפתי, ונפשי כה ריקה, כה דלה,
„וכמו רק על יד היא קובצת –
„הנערה! לא אחפץ שום דבר, רק היה
„החתול שבחיקך רובצת!".

(עלים VIII).

כך שר על חייו אמן זקן. פרישמאן – זקן? קשה להסכים לרעיון זה, וגם אין להכיר את זה עפ"י חיצוניותם של כתביו. הוא אינו מתגנדר ואינו עושה להטים, כי־אם את שיחו ישפך לפניך. השומעים שמעו! יושב הוא עמוק בכסא היקר, כולו מכוסה בעשן הסיגרה, ורק קולו העיף והנוגה ישמע בדברו על עצמו. באותה הלבביות הנוגה הוא מדבר גם על חבריו שהיו ואינם כבר. בהזכרות שעשה לנשמות הסופרים שהלכו לעולמם במשך ימי הבהלה האיומים אנו מוצאים לא „בקורת" במובן ההמוני המקובל של הערכה ואומדנא ולא „הספד" מסורתי המעליב תמיד במלאכותיות ובשקר הנפשי שבו. שומעים אנו את דברי פרישמאן על פרוג, קנטור, שלום־עליכם וקצנלסון, כשיחת רע לרע על אדם קרוב שנסתלק. ברגש אנושי טהור ובהשתתפות נפשית אמתית הוא מדבר עליהם, ובכל אסקיז ואסקיז אנו רואים לפנינו שוב את פרישמאן האמן. מהירות התפיסה וצמצום התאור, ברק המחשבה הבהירה והיחס הלבבי המתפרץ מבינות לקוי השרטוט הקשים – אלה היו תמיד סמניו של המבקר־האמן הראשון

בספרותנו, והם המציינים גם את הקטעים שבאו ב„כנסת״. ב א מ נ ו ת הבקורת — והבקורת היא רק אמנות או רק מדע. אבל בשום אופן איננה פובליציסטיקה — בסוג זה של היצירה האמנותית פרישמאן הוא אחד המשרטטים המחוננים, שהאסקיז והשרטוט הם מומחיותו. הוא סופר ומונה כל קו וקו ומסתפק תמיד ב„די למבין״. משום זה אין הוא יכול לסלוח לפרץ את ה„פופולריות״ שלו ואת השלמתו עם ההמון. ובאמת, מי עוד כפרישמאן בז להמון ומי כמהו אציל בודד? כי אמת בפי פרישמאן: „הכשרון הוא אצילות ולא המונות״...

אצילות זו מרגשת במקצת גם בגשתו לתרגם את הספר הנפלא של רבינדרנת טגורי. פרישמאן לא מצא שום נחיצות להקדים דברים אחדים לתרגומו שיבארו ל„המון״ הקוראים מי הוא הסופר ששם כה מוזר לו ולספרו. נדמה הדבר כאילו היה אומר: מי שטעם לו ולבו ער לכל יפה, ירגיש מעצמו את קסמי־הספר, ומי שאלה אין לו — מה יש לאמר לו? ואכן יופי עליון שפוך על „קרבן־הזמרה״ ומשרה על הקורא רוח יתרה ועוז מיוחד. וגם זו היא מתנתו של פרישמאן, אולי אחת המתנות היותר יקרות שקבלנו ממנו בשנים האחרונות.

5

רבינדרנת טגורי — מה קשה הוא השם לקריאה ומה מוזר, אך עוד יותר נפלא הוא נושא השם. על שער הספר מצאנו כתוב: „קבץ תרגומים פרוזיים מתוך המקור הבנגלי וכו׳״, ובכן — בן־הודו הוא הסופר. מה מצא בו פרישמאן לתרגמו?

לפני שנים אחדות הפתיעה את הקהל הגדול של אירופה הידיעה כי את פרס־נובל הידוע קיבל איזה רבינדרא־נת טגורי מהודו, ואז התחילו החוגים הספרותיים להתענין בסופר הפלאי שבא אלינו מעולם כה רחוק. מאורע ספרותי זה מצא לו בשעתו הד קל גם בספרותנו ולרגליו התעורר וכוח משונה ע״ד זכותו של ביאליק על פרס־נובל. אבל מכיון שגדולי הספרות האירופית אינם מקוראי העתונות העברית, נשאר כל הוכוח מעל. כפי הנראה לא ענין טגורי עצמו את העתונאים שלנו. אבל בספרות העולמית עשתה הופעתו רושם גדול. מי הוא טגורי?

מספרים עליו, כי בתוך עמו ובארצו הוא אחד האנשים הנערצים ביותר. כשהוא מנגן, אין לו שני בהודו שיכבוש כמוהו את הלבבות בעמקות צליליו ובזהרם; כשהוא מכהן בהיכל, אין איש בעיר ובסביבותיה שלא יבוא אל התפלה ולא ירגיש התעוררות דתית עליונה. הפילוסופיה שלו היא המקובלת ביותר על נאורי־עמו, ושיריו מושרים בפי כל צעיר ורענן. עשיר וחכם, בן טובים ונין ונכד לגדולי הודו, ביתו הוא מרכז לכל נושאי התרבות ההודית העתיקה ולכל רחשיה, ביצירתו הנפלאה מוצא ההודי הנוכחי את צלילי נפשו יחד עם הדי שירת הקדומים של הגזע היותר עתיק של האנושיות. בשביל הנגלים ושאר עמי הודו הנה טגורי גאון התרבות שלהם. אבל מה מצאה בו אירופה,

זו המפונקת והעשירה, שיש לה גם בלעדיו הרבה משוררים גדולים ופילוסופים גדולים? האם רק חדוש ספרותי ורוחני או חדוש תרבותי־פסיחולוגי?

הנחה זו האחרונה נראית יותר קרובה אל האמת.

רבינדרא־נת טגורי הפתיע את הסופרים האירופיים קודם כל באישיותו היוצרת המיוחדה במינה ובתרבות העצמית הנפלאה שהוא הוא נושאה. בשביל בן אירופה של תקופתנו הנה טגורי טפוס נפלא שכולו חדוש והשתוממות. זו היתה התגלות תרבותית ונפשית כאחד.

מי שמתעמק בגלוייהם השונים של השקפות העולם ויחוסי־החיים השוררים באירופה, מכיר, כי מצע תרבותי אחד, שבלונה נפשית אחת, ישנם לספרויות השונות. רבים הם משעולי היצירה והחיים באירופה, אבל כולם משתרעים ומתפתלים על שכבת־אדמה אחת, ו„סדנא דארעא" חד הוא בשביל הסופר הנורבגי והאיטלקי, האנגלי והפורטוגלי, וכדומה. הבליל המשונה של נוצריות וברבריות אירופית הוא הקשר המקשר את האנשים השונים ואת מערכי לבם השונים. והנה בא פתאום אדם חדש, אדם נפלא בלבוש מוזר, וכולו מעורר השתוממות. באמצע הערבוביה המשונה ששררה במחשבותיו והרגשותיו של דורנו, דור עקש ופתלתול, בא לפתע איש תם וצדיק ו„קרבן־זמרה" בידו. זה היה נפלא! הספרות המערבית ועמה גם החברה המערבית עברו כבר את כל מדורי הגיהנם של הממשות עם כל תנודות הנפש והרוח. לא לשוא נעשה לבו של האינטיליגנט האירופי חרד וער לכל הד של צליל ולכל צל של גון. רבים ומשונים היו זרמי היצירה, עוד יותר מרובות היו השאיפות העמוקות להרגשה חדשה ולאושר נפשי חדש. אך עיף והלש היה האדם, צרור של עצבים נרגזים במקום גוף בריא ושלם. הלב האנושי החולני היה מלא אלפי מאוויים שונים ומשונים המתנגדים זה לזה, והנה הופיע רבינדרא־נת טגורי. הוא הביא אתו ריחות־קסם של איזו ארץ־פלאות רחוקה ורחש סודי של ארג מזרחי, המשזר מנגהות תועים וצבעים שמימיים. לפני האירופי, שנפשו כולה מלאה טלאים על גבי טלאים, התגלה איש עם שלמות נפשית שאינה מצויה ועם מזיגה הרמונית של הזיה רזית ומחשבה דקה וצלולה. גם אצל השמיים העתיקים, וביחוד אצל העברים, אנו רואים את המעוף הענקי והנשגב של המחשבה, אבל אין לדמותה למחשבתם השקופה כבדולח ולאבסטרקציה הדקה והאצילית של ההודי. נפש ההודים ביצירותיה היותר עתיקות נראית כבר כמרגלית העטופה מטוה־משי דק ושקוף. אבל רבינדרא־נת טגורי בא אלינו לא רק עם תכשיטי־המורשה היקרים ועם הארג העתיק של מולדתו: הוא בי דורנו.

נדמה היה לנו עד־עתה, כי אין אדם מכיר את עולמו אלא מתוך צער ויסורים. חשב חשבנו, כי רק ממעמקים קוראים לה', והנה בא טגורי והראה, כי גם על הפסגות הרמות של האשר יש התלהבות ויש הרגשת הגאולה. כמעט שהיינו מצדיקים עלינו את הדין והיינו מרוממים את הנפש הנתונה במצר. בא טגורי והראה, כי גם האשר הסוער, העובר על גדות הנפש, יפה, וכי אפשר להגיע לידי ארצות הפלא של היופי הצנוע והנצחי גם דרך משעולי השמחה. השמחה והגיל היו נראים לנו תמיד להמוניים ביותר, לגסים. ובאמת

מי הוא השמח בעולמנו זה? בא טגורי והראה, כי יש גם שמחה אצילית וגילה זכה. הבנתו את החיים כל־כך פשוטה וחִנית, אהבתו ושנאתו כל־כך טהורות, עד שנדמה לנו כאילו היה קולו מגיע אלינו מעל החומות העתיקות של אלפי שנים. הוא אומר: „זאת זרמת החיים השוטפת יום ולילה בתוך גידי, היא השוטפת בתוך היקום ומחוללת את מחולותיה בקצב ובמדה – הנה זאת כל גאותי, כי דפק החיים אשר מעולם מפזז גם בקרב דמי ברגע הזה" (קרבן־זמרה). ודאי ימצא מי־שהוא שיקרא כמוצא שלל רב: הלא זהו הפנתיאיזמוס הידוע! מה אענה לו? כן, הלך־נפש זה, שרק אצל ההודים אפשר למצוא אותו בתור אמונת־חיים צרופה, מזכיר קצת את הזרם הפנתיאיסטי, אבל אין כל דמיון בינו ובין הפנתיאיזמוס המערבי. מי שחפץ להשוותם, דומה לאדם ששאב בבקבוקו מי־ים כדי לתת מושג מהים הגדול ויפיו לאלה שלא ראוהו.

טגורי עומד תמיד משתומם, כי שכור חיים הנהו. כל רגע ורגע מלא קסם וכל פנה רזי יופי ממלאים אותה. כל העולם כולו נראה לו כהיכל גדול ונאדר. „הנני פה למען אזמר לך. קרן פנה לי בהיכל קדשך" (שם, ס"ו). את מי הוא מדבר ככה? – שוב פלא.

בתוכנו, הספקנים והתועים, בדור המעופפים והבקטריולוגים ושאר ההמצאות המשונות, התגלה פתאום משורר לאל עליון. מה מוזר! באיזו פשטות לבבית הוא אומר: „– – מפניך תמוג בחרפה גאות המשורר שבי. הוי משוררי ואדוני, ראה הנה ישבתי לרגליך. תנני־נא ואכונן חיי, והיו חיי נכונים וישרים כחליל האגמון אשר תמלאנו זמרה" (שם ז')! מי ממשוררי המערב, אפילו המיסטיים שבהם, הבין כך את תפקיד המשורר שלו?

חליל האגמון המלא זמרת־אל – אכן כזה הוא רבינדרא־נת טגורי מתוך עיניו הבהירות הפתוחות לרוחה והמביטות על כל גלויי החיים השונים מאירות נגהות האמונה הטהורה והבטחון הגמור. מאמין הוא, ויחד עם זה חפשי הוא רוחו. אמונתו אינה משימה כבלים על נפשו, כמו אותה האמונה החשכה והחנפה של משוררים בלגיים וצרפתיים אחדים המעיזים להביט רק על כמריהם ומתרפסים לפניהם ככלבים. טגורי הוא משורר אלהי אמתי. אצלנו, העברים, וביחוד אצל המאמינים התמימים שבתוכנו, עוד נשאר איזה טעם כל שהוא מהמושג „משורר אלהי". אבל האירופי המודרני יודע רק סופרים חולוניים או סופרים דתיים. משורר שיאמר עתה לאלו, „כי בזמירותי בקשתיך כל חיי" ושאמירתו זאת תהי אמת נפשית – זהו נפלא. חיי־חול שיחשבו לעבודת־אלהים – את זה אנו מוצאים רק בספרות העתיקה של שחר האנושיות וגם בספרות המסתורין והקבלה. אבל טגורי איננו „מקובל" ואיננו דרוויש ספגן. זהו משורר בן תקופתנו, איש החיים ובעל השכלה אירופית. הוא נשיא בעמו ואין לו כלום עם נזירי־החיים. להפך, כולו חיוני וכולו פשטן בחיי יום־יום. אין כמעט בספרות העולמית שירים כל־כך עדינים על חיי הילד ועל המשפחה, כשיריו השונים בקובץ „קרן הסהר", ואין כמהו משורר האהבה הארצית והגשמית לאשה. מי שיקרא את ספרו „הגנן" יתפלא על משורר אלהי זה של „קרבן־הזמרה", שמצא בנפשו התמימה צלילים כה דקים ויפים לשיר את שירת־הדודים לאהובתו. ומה פלאית היא אהבה זו!

עולם מלא וחדש של רגשים צנועים ושל פרטי חיים עצמיים, הראוים להדמות לעולם היופי של „שיר השירים". אך מה עצמי הוא ומה נפלא „שיר השירים" ההודי של טגורי! שניהם גדולי המזרח הם, אבל המרחק שביניהם הוא כרחוק מזרח ממערב. שתי מחרוזות־פנינים, אבל קרקע הים אחר.

כל הספורים ע"ד נסיכי הודו וחייהם נראים תמיד בעינינו כאגדה, אבל נסיך זה של הספרות הבנגלית, ועתה גם של הספרות העולמית, הנהו האגדה היותר נפלאה שיצר עם הודו בתקופות האחרונות. גם שירי האהבה שלו המלאים ריח־שדה ובשמי־עמקים, גם שירי הילדים שלו התמימים והפשוטים, גם ספוריו וגם דרמותיו — כולם הם קרבן־זמרה. רוב השירים שב„גיטנ'יאלי" הם כמובחרים שבמזמורי תהלים ומרעיפים על לב הקורא אותם בעברית טל־גיל מיוחד, ששום זר לא ירגישו: העברי הקורא את כתבי טגורי עברית הנהו יותר קרוב למולדת־הרוח של המשורר הנפלא מכל קורא זר הקורא אותו בתרגום לועזי. ישנם פרקים כאלה שרק בתרגומם העברי יש להרגיש את כל תמימותם הטהורה ואת יפים הזך, כי השירה המזרחית של טגורי מצאה את הדה היותר נאמן בשפה היותר יפה של המזרח, בשפתנו. ובזה יוכל להתגאות פרישמאן, כי ישנם חרוזים שעלו בתרגומו יפה משיצאו מתחת התרגום האנגלי של טגורי עצמו. וגם זוהי תהלתו: רק פרישמאן יכול היה למצוא את הסגנון המתאים בשביל המשורר הזר, עד שקשה יהיה לנו להחליט אם לא מספר תהלים לוקחו הפסוקים: „כי ארחק מאור פניך לא ידע לבי מרגעה או שלוה", „אשיחה תמיד בשיר את שיחי על אדותיך". או „כי ערגתי אליך, רק אליך לבדך — את זה יאמר נא לבי וישוב ויאמר עד בלי קץ". (שם).

אהבה מתרפקת כזו, אהבה אנושית זכה כזו, אין אנו מוצאים אפילו בספר הליריקה העתיק, שבו מרובה יסוד הנשגב וההכנעה על יסודות העדון והלטוף. אצל טגורי אין אנו שומעים כלל את הבקשות הנכנעות והתחנות המרובות של משוררי התהלים ומשוררים דתיים אחרים, המה צועקים תמיד „חנני אלהים" „הצילני", „אל תסתר פניך ממני" ועוד — והוא אומר: „גם כי לא אקרא אותך בתפלותי ולא אשים לך מקום בלבי, אהבתך אותי תארוב תמיד אל אהבתי" (קרבן־זמרה, ל"ב). בטוח הוא באלו ובטוח גם באשרו ובעצמו. טגורי אינו אומר „כי אמלל אני", אינו מתאונן על צריו ואויביו, ואינו רועד לפני אלהיו כעבד לפני קונו. הוא, המשורר האלהי, איננו כלל ירא־אלהים. הוא מפלל מעתר רגשות, מרוב שמחה, אבל לא מפחד ומיראה. כמעט שנדמה הדבר כאילו היה הוא המשפיע ואלו המושפע, ובכ"ז שפע האב האלהי ממלא את כל קרביו של המשורר. כמה מלות־חבה הוא ממציא לאל! כאשה המתרפקת על דודה, כך יקרא טגורי: ידיד נפשי, רעי הטוב, משוררי, אדוני... הדתי האדוק מחוג המשמרים ודאי לא תהיה דעתו נוחה מקריאות כאלו וישאל בחרדה: חברותא כלפי שמיא? אך הלא הרגש הממלא את טגורי הנהו מיוחד במינו. רק בארצות־הלוט אפשר למצוא עלית נשמה כזו, ובמקצת גם אצל בעלי המסתורין העברים. האדם המודרני שאבד את כל הדרכים לאלהים־חיים ודאי לא יבין כלל את החיוניות העמוקה שבהלך־הנפש של טגורי, בכל־זאת מכרח יהיה לכרוע ברך־

לפני הלב האנושי הטהור המאיר ברבבות אורותיו הצנועים. אם את האהבה לאלהים לא יבין, הנה את האהבה הזכה לחיים — ו ד א י ירגיש. ומי עוד כטגורי שכור־חיים? הולך הוא ומברך בלבו את כל פנה ופנה, הולך ומשתומם ומשבח. הוא אומר: כי אצא מזה תהי־נא מלת הפטורים האחרונה אשר לי לאמר: כל אשר ראיתי פה אין טוב ממנו." (שם, צ"ו).

הצר לו להפרד מעולם ט ו ב זה? שאלה זו היא כל־כך טבעית בעדנו, אבל לא בעד טגורי. וגם זהו פלא: לאהוב כך את החיים ולהפטר מהם בנפש כ ה שקטה ושמחה! הן כולנו, בני הדור החלש והחולני, הולכים ומחשבת־בלהות אחת תדלוק אחרינו: המות, המות. מי אינו יודע כמה איום הפחד מפניו אצל כל הסופרים האירופיים, כמה גדולה היא החרדה הנופלת אפילו על המאמינים בקרוב יומם. ובתהלים? האם לא בכל פרק כמעט מרגשת האימה מפני השאול והשחת? רק מעטים הם בבני־האדם הלועגים למות, אבל גם הלעג הוא רק אמצעי לגרש את האימה מפניו. לא כן טגורי. עליו אין אפילו לאמר כי נצח בקרבו את פחד־המות, יען כי לא היה אצלו כלל. בשבילו אין כל מרירות בחזיון זה המעיק על הכרתו של כל בן־אדם. לא חשך ואפלה הוא רואה בו, כי־אם עלית השחר. וכה הוא נפרד מחבריו: שכנים היינו ימים רבים ואני הנה „קבלתי שבעתים מאשר יכלתי תת. עתה הנה עלה השחר, והמנורה אשר האירה לי את פנתי החשכה הנה כלתה. באה אלי קריאה מטעם המלכות ואנכי נכון לדרך." (שם, צ"ו). שלוה אנושית עמוקה היא השורות בנפשו והמרחפת על הדברים הפשוטים של ברכת הפרידה הנפלאה. מי שיחפוץ לדעת א י ך נפרד רבינדרא־נת טגורי מהחיים שאהב ומאותו העולם ש„נבחר בו כל מושב דל, נבחר בו כל חלק חיים קטן" — יקרא־נא את הפרקים האחרונים שב„קרבן זמרה". לא צלילי ערב הם העולים אלינו מתוך שורותיהם, כי־אם רחשי־בקר ורזי־שחר. יפה היה כל רגע של העולם הזה, אבל שבעתים ייף הרגע האחד של גאולת האדם. רגע זה שלשמעו ירעד כל אחד ממנו, מלא ענג וגיל בשביל טגורי. הוא הולך לקראתו כמו לקראת שמחה גדולה. „את עטרת הפרחים אשר ליום חתונתי אשים בראשי" (שם צ"ב). בהרגשתו זו וביחוסו למות הוא כל־כך עצמי ונפלא, עד שנראה באמת כיליד איזה ארץ פלאות. סוף־סוף נוכל להבין את אהבתו המלאה לחיים, אבל לאהוב גם את המות — זהו כבר למעלה מהשגתנו. משירה כל־כך רוממה ושמחה על החיים עד הרגשת־גיל עדינה של המות, — מעבר טבעי כזה יש למצוא רק בנפשו הנפלאה של גאון ארץ הנירבנה".

„היו הציצים למקלעת, נכונה עטרת הפרחים לחתן. הנה תעזוב הכלה את ביתה אחרי החתונה ותקדם פני אדונה יחידה בדממת הלילה" (צ"א, שם) — האין יש אשר נחשוב: מה מאושרה אותה הארץ שיושביה כל־כך מאושרים בחייהם וכל־כך שלוים במותם! אויר רך ומלטף נושב עלינו, וכחלום יראו ציורים אלה היפים. רבבות הצלילים הדקים והנפלאים יקסימו אותנו כמנגינת־רום שירדה עלינו פתאום.

ואם ישנם ב„קרבן־זמרה" פרקים אחדים הנראים כ מ ל י צ י י ם, הנה

הסבה היא בנו, שאזננו אבדה את הכשרון לשמוע את צלילי המזרח היפים. הן, לצערנו, אפילו אנו, ניני אסיאטים ובני זקונים לאומה מזרחית, שכחנו כבר את הזמרה הפנימית של שפת המזרח ואת היופי הנאצל שבמחשבה המזרחית. אך, באמת, רובו המח"ט של הספר הנהו לקט פנינים יקרי המציאות שהועלו מעל קרקעה של נפש טהורה ותמימה, עמוקה ויפה. משמי מרחקים של עם זר וארץ זרה עלה הכוכב הפלאי ואורו הצנוע והמקסים יאיר מעתה גם את משעולי היצירה העברית – הודות לפרישמאן. מי לא יכיר לו תודה?

רק הוא, אבירו הנאמן של הסגנון התנ"כי, היודע ומעריץ את ההוד והתפארת שבמכמני ספרותנו הקדומה, יכול היה לתרגם בהצלחה כה גדולה את השירה הפלאית הצטופה הוד קדומים והספוגה טל־מזרח. תבוא עליו ברכה.

6

פיכמאן – איש לא עמד עוד עליו בספרותנו. וחבל. מזמן לזמן מופיע שירו האחד או השנים, מפרק לפרק יבוא מאמר־בקורת שלו שגם הוא כולו שירה – יחידים יקראוהו ויברכוהו, אך בשער הספרות אינם מדברים עליו. כשמזכירים את השירה העברית הצעירה נוהגים רבים זה כבר לדבר על „טריאדה" של כוכבים: ביאליק, שניאור וטשרניחובסקי. את שאר המשוררים חושבים, כנראה, אלה „המשלשים" רק לנתיב־החלב של שמי הספרות. אולי היתה השקפה זו צודקת בזמן מן הזמנים, אבל זה כבר נשתנו היחוסים ונשתנו גם הצרכים. ראשית כל, אין כבר להעמיד את ביאליק היחיד והמיוחד, בשורה אחת עם שאר המשוררים הצעירים, אפילו עם הגדולים והמחוננים שבהם. ביאליק הוא יחידי במינו, ומשום זה אין כל הגיון בהתדמויות אליו. וגם בנוגע לעצם „השלוש" הנה הסתמנו כבר במשך הזמן מתוך אבקת־הנגהות הרבה משוררים הקובעים ברכה לעצמם.

אם אומר על פיכמאן שהוא משורר ממדרגה ראשונה, משורר ברוך־אלוה, לא אמרתי בזה כלום. פיכמאן אינו נראה כלל במדרגות הראשונות של ה„המזרח" הספרותי שלנו מפני שהוא צנוע ונחבא אל הכלים. בין המעפילים על ההר אין חלקו של פיכמאן, אבל אהלו השקט והיפה מתוח זה כבר על הפסגה היותר רמה של השירה העברית. ערות־הלב, דקות ההרגשה, יצירות מהודרות אפילו למהדרין מן המהדרין – אצל פיכמאן אנו מוצאים את כל זה בכמות גדולה. לבביות של רחשי תפלה, מוסיקליות פנימית, כמעט דתית, של החרוז, אמנות דקה המגיעה עד לידי התפשטות כל אמנותיות, זוך הרגשים וטהרת־בדלח של המלים – כל זה התקבץ אצל המשורר האינדיבידואליסטן „par excellence" של שירתנו. ביא"יק הלירקן לא יכול היה להעמיד תלמיד יותר טוב מפיכמאן, ובו יוכל להתגאות נשיא הספרות. אבקת הזהב שפזר הקוסם הגדול שלנו מתוך עשירותו המופלגה בין הכאה והכאה של „פטישו" הכתטי, התגבשה לגבישי זהב טהור אצל תלמידו הצעיר.

הוא אינו ידוע ביותר! ומה בכך? הרבים הם השומעים בשאון העמקים את לחשי המעינים הזכים? „העולם" הלא אוהב תמיד את הצבעים המבהיקים ואת הקולות החזקים והרועשים. נוי ופרכיס והתהדרות — הרבים הם הבועטים בהם? אצל פיכמאן אינם. אם יבוא איש וישאל: מי הוא אצלנו משורר לירי טהור בלי שום תערובות של פתוס צבורי, לאומי או פילוסופי, מי הוא האמן הסוביקטיבי ביותר והרך ביותר? אחת תוכל להיות התשובה: פיכמאן.

עד היום הזה הננו עוד כרוכים יותר מדי אחרי צלצלי־השמע וצלצלי התרועה. אין גבולים לשירה ואין משעולים אסורים, אבל בשירה הלירית צודק הוא בכל־זאת הכלל: אשרי תמימי דרך... כי הליריקן האמתי הוא קודם כל — תמים. עם אלהיו — לאו דוקא, אבל עם נפשו – הן. לפנים היו אומרים „מיטב השיר כזבו." וזה היה הכזב. רק מטומטמי הטעם והרגש היו יכולים לאמר כך. מיטב השיר היא א מ ת ו ת ו, הנפשית והאמנותית. כל הכוזב הוא גם מכוער ורק האמת יפה, וחוץ מזה, מיותר הוא לגמרי הכזב. כל־כך יפים ואגדיים הם החיים אף במראיהם! אלה המשקרים בשירה, בשרירות לבם הרע הם הולכים. חותמו של כל יוצר ואמן גדול הוא ה א מ ת. וגם פיכמאן מקסים אותנו תמיד באמת הנפשית המרחפת על כל יצירותיו היפות.

בין ערוגות הבושם המרהיבות את העין בגדוליהם השונים צנוע ומלא שקט הוא המשעול המוביל אל יצירתו של פיכמאן. במשעולו זה המואר באורות שלוים וחולמים הוא שר תמיד כאילו רק לבדו ובשביל עצמו, אבל שירתו הנאמנה היא גם בשבילי מעין־פלא של עונג, וגם בשביל הרבה־הרבה יחידים כמוני.

הנה הוא שר ב„כנסת" על ארץ־ישראל. מן הנמנעות הוא לדבר על ארץ־ישראל מבלי להטעים את ערכה בעד הכלל, את חנה והדרה התלויים ביחס שבינה ובין העם העברי. ובאמת, מי היה יכול לעמוד בנסיון ולחשוב על ארץ־ישראל רק בתור יחיד התועה בערבותיה ולא בתור בן לאומה המתגעגעה על מולדתה? אבל פיכמאן יודע רק את שירת־היחיד ואת אשרו וצערו של האינדיוויד. משום זה יחסו לארץ־ישראל גם כן אחר הוא לגמרי מהיחס המסורתי. הוא מוצא בה לא את ארצנו, כי אם את א ר צ ו.

„את ארצי לי, רוַת ים וברוכת שמש,

— — — — — — — — — — — —

את לי כמו שאת — ביגון שדותיך

עיפי אור ורעבי צנת־עב,

— — — — — — — — — —

את לי".

הוא משולל פטריוטיות – יאמרו אחדים, הוא איננו לאומי – יאמרו האחרים. אכן זוהי אמת וזוהי תהלתו. הוא איננו לא משורר לאומי ולא משורר ציוני. הוא — משורר א מ ת י. הלואי שהיו כל היחידים של הכלל הישראלי מוצאים בארץ־ישראל כל אחד את „ארצו", ואז היתה הארץ ממילא „ארצנו".

לא באמרות מפוצצות של פתוס לאומי או מפלגותי שר פיכמאן את שירו זה, כי־אם בצלילים עדינים של נודד עצוב שתעה ימים רבים שקוע בחלומות־פלא ופתאום הרגיש כי רגליו עומדות על קרקע מולדתו. הרגשה זו החדשה נעשית נחמתו: —

„לא ידע איש מה מתקו רוחות ליל בן,
„לשפע יה הנשמה כי תכל,
„ורנת מצינותיך מה מנחמה
„בשבילי דמי־לב הלך הרים דל." („ארצי", כנסת).

על הלך חולם זה פרושה תמיד כנף־אל ויופי אצילי מיוחד מרחף על כתביו. גם הפרוזה שלו נקראת כשיר. הנה הוא כותב על „איוב": מאמר ספרותי או מדעי? שירה יפה הוא שר על איוב בצורת מאמר בקורת! השטף הלירי והמבנה האמנותי, הריתמוס הפנימי והיופי החצוני של הרעיונות, כלם יחד דים כדי שהמאמר יחשב לאחד השידיוורים בכתבי פיכמאן. מה כמה לבנו לבקורת אמתית, הבאה כיצירה אמנותית חפשית! והנה אחרי מאמרו הראשון של ביאליק במקצוע זה — „שירתנו הצעירה" — יש לנו עתה כעבור עשר שנים זרם חי, אף כי קטן, של בקורת חיה כזו, ויש לנו כבר גם שידיוורים.

כי כה יגש האמן האמתי אל היצירה האנושית: לא חקירה ולא משפט, כי אם קודם כל התרשמות נפשית והתפעלות אמנותית. „הערכה", „שקול" — זהו ענין בשביל היושבים „בשוק" הספרות. המבקר האמן יודע רק את התחיה האמנותית שלו ואת היצירה החפשית המתעוררת אצלו. פיכמאן נגש אל היצירה הקלסית על איוב כאילו היתה לפניו יצירת אחיו בן דורו. המרויחים אנו בזה? מכמה צדדים — הן, כי ע"י זה מתקרב אלינו איוב ומערכי לבו. לא פעם יקרה, כי רואים אנו תהום עמוקה הרובצת בינינו ובין יצירי התקופה הקדומה של ספרותנו. קשה לנו לפעמים קרובות, כמעט אי אפשר, לחדור לתוך נפשם ולהבינם. יכולים אנו רק להתפלא עליהם ולהעריצם. הגשר היחידי שהיה לעמנו בשביל הבנת הקדמונים היתה האמונה בהם. אבל גשר עוד יותר חזק וטבעי הוא היחס האנושי ורגש היופי. לב ללב יביע אמר — בהחיה האסתיטית, ונפש לנפש תתקרב ע"י יחס לבבי. גשר כזה בנה פיכמאן במאמרו על איוב. אבל על הגשר הדליק את פנסיו והם מליטים את דרכנו באור סוביקטיבי. איוב הוא בשביל פיכמאן אישיות אלגית עצומה, ולא רק טרגית. הוא אומר: „זאת היא שירת איוב — שירת החיים הפגומים אשר אין להם תקנה ואשר חמד נחמדם בכל צלליהם, שירת האדם האובד אשר ידיו הרועדות תאחזנה בשארית כחו בשולי החיים לבל תבלעהו התהום" (כנסת, „איוב"). האומנם רק זה? ושירת המרד איה? וההתקוממות העזה של הגבור הטרגי שלנו, של זה הגבור היחידי של הטרגדיה העברית העתיקה השקול כמעט כנגד כל הגבורים הטרגיים של יון העתיקה, מפני שהוא אנושי וחיוני? לא! קשה להככים, כי שירת איוב היא בעיקרה האלגיה. זוהי כבר סוביקטיביות המביאה לידי טעות לפיכמאן האצילי והרך זרה בטבעה הטרגדיה עם התנגשויותיה החזקות ועם אנקותיה האיומות, ומשום זה לא הרגיש כהוגן את אימת־היאוש אצל איוב. אבל נגד זה, הוא

המשורר הלירי הרך נקל היה לו לגלות את צלילי הליריקה הנצחת של התוגה העולמית ש י ש נ ה יחד עם אימת־המרי אצל איוב.

אותה סוביקטיביות מיוחדה האוצלת מזהרה העצמי על כל הבא עמה במגע, אנו מוצאים גם במאמרו של פיכמאן על אחד־העם. ברקי רעיונות נכוגים ומזהירים, התעמקות נפשית והרגשה חיה ולבבית, פזורים בכל המאמר לרוב, וגם הוא נקרא בעונג אסתיטי רב, אבל כשאנו גומרים אותו לקרוא, אין אנו מצירים לנו בכל־זאת את הטפוס הפסיחולוגי, הידוע בשם: „אחד־העם״. אך אולי אשם בזה המבנה האמנותי הרופף של המאמר, העושה עלינו רושם של פרגמנט. ובכ״ז עמד פיכמאן בנסיון גדול עד מאד, כי נסיון הוא לכתוב בלבביות עמוקה על אישיות הזרה ל ג מ ר י למערכי לבו של הכותב. פיכמאן לא יכול היה למצוא אצל אחד־העם אף קו משותף אחד, ובכל־זאת עלה בידו לגלות הרבה אמתיות במערכי לבו של אחד־העם ובגורלו הספרותי. זהו רק הודות ליצירה שבבקורת. גם בשביל המבקר הסוביקטיבי ביותר ישנם „אוביקטים״ כאלה, המעוררים את התפעלותו, מרעידים את נימי לבו ומפרים את מחשבתו ואת הרגשתו.

7

יחד עם דרכי היצירה של מנדלי, ביאליק ועוד, מבהיקות בגן־הספרות ערוגותיהם הצעירות של שמעונוביץ, שטיינמאן, בן אליעזר ואחרים. אמנם פרחיהם גדלים עוד בשרירות. אבל ישנם כבר בתוכם גדולים המבטיחים להעשיר את פרדסנו בפנות־חמד חדשות. בכל אופן, אצל כל אחד מהנזכרים מרגש כי יש גנן הנוטר את גנו. ואלה הנכנסים עוד:

ש מ ע ו נ ו ב י ץ. ב„כנסת״ באו משלו שירים אחדים שאינם מן האופיים בשבילו ואינם גם מן המובחרים. בסגנון הנפשי שלו אינם מעלים ואינם מורידים. וגם לאישיותו היוצרת אינם מוסיפים כלום, אם נשתמש במבטא המקובל והסתום, יפים הם ה„חולות״, „בלילות סוף קיץ״. מרגשת בהם מוסיקליות מלולית, מה שנפגש אצל שמעונוביץ לפעמים רחוקות. בשיר „פרחי״ התגלתה שוב נטיתו של המשורר לשירה דיקורַטיבית, נטיה המתגלה אצלו בהרבה שירים. בשירים אלה שמעונוביץ כאילו מצייר על הבד ציור־נוי, באספו למקום אחד פרטים צבעוניים שונים ובהאירו אותם באופן כזה, שחבורם יעורר אצל הקורא ראשית־כל רושם של תמונת־ ר א י ה ורק אח״כ הלך־נפש ידוע. קשה להגיד מראש עד כמה עמוקה נטיתו זו של שמעונוביץ ועד כמה רב כשרונו בה. אבל בשירתנו הוא, כמדומני, היחידי שיש לו סגנון ציורי כזה. אך לע״ע אין זה קו יסודי באישיותו היוצרת. אנה באה ערותו המיוחדת לצבעים, שבה הצטין בשעתו משאר בני גילו? יוכל היות, שרק מקרה הוא העדר הצבעוניות בשיריו האחדים שב„כנסת.״

א. ש ט י י נ מ א ן. כשהיינו קוראים מזמן לזמן את ציוריו הקצרים, אפשר היה לחשוש, כי שטיינמאן יתרגל לגבי תאורי־חתף ויפורר את כשרונו לפרורים

בשביל החיות־הרגע. אבל רשימתו ב„כנסת" קובעת ברכה לעצמה ומראה כי שטייגמאן נשאר נאמן לחושו האמנותי וגם לסגנון האימפרסיוני הבריא. הרוח הכללי המרחף על פני רשימתו מעורר בנו הד של היופי הנוגה והאצילי של סגנון גנסין, אך ההשפעה אינה בולטת יותר מדי. תמוה קצת עצבו של שטיינמאן. אנה חלף גיל־הנעורים שלו ופזיזותו הנפשית? ומדוע עמומים ואי־ברורים הם פרצופיהם של הגבורים הראשיים של „בחזירתו"? כנראה, דאג שטיינמאן רק להלך־הנפש היסודי, וזהו משגה אמנותי. הלך־הנפש צריך לבוא בהיסח־הדעת וממילא.

מ. בן־אליעזר. בטח הוא עצמו אינו תולה חשיבות יתרה בציורו שנדפס ב„כנסת". תימה קלה, שפה קלה, וגם רושם קל. אצל בן־אליעזר ישנם הרבה ספורים אחרים העולים על זה הנדון בחיוניותם ובהבלטת הסביבה שבהם. ע"י סגנונו השוטף והשוה לכל נפש, אהבתו את עצם מקרי החיים, נטיתו לטפל בחיי יום־יום של ההוה היהודי, יכול היה בן־אליעזר להעשות סופר הויה מצוין, לו היתה לו יותר הרחבת הדעת ומבט מעמיק יותר. ההסתפקות במועט הנה אולי מדה משובחת בחיים, אבל לא ביצירה. היסוד לכל יצירה הוא השאיפה אל המקסימום האפשרי. משעולו של בן־אליעזר יכול על נקלה לההפך למקום טיול בשביל המון עם וזה תלוי רק ברצונו. אם יעלה הדבר או לו, אבל באחת נוכל להיות בטוחים, כי בן־אליעזר לא יונה אותנו במה שאין בו. ישרות־הלב המרגשת ביצירתו היא המעידה עליו.

ב. עפלבוים הוא, כמדומני, פנים חדשות. סגנונו נאמן ובטוח יותר מדי בשביל מתחיל, כאילו אמן את ידיו זה כבר. הוא אינו ירא לספר לנו על פנת־חיים שטפלו בה הרבה גדולים כפרץ, שטיינברג ועוד – ואולם שאלה היא אם עלה בידו לגלות בציורו שבא ב„כנסת" את עצמותו. הימים הבאים יגידו, אם יש לו רק עין רואה את החזיונות השטחיים של סביבה ידועה, או יש לו גם לב רגש להרגיש את החיוניות הכללית שבמקרים ידועים...

לרנר ומייטוס עושים תמיד רושם של אורחים ארעיים. אצל לרנר מרגש כי יש לו הרבה יותר ממה שהוא מגלה בשיריו הבודדים. שירו ב„כנסת" אינו מוסיף כלום על דמותו האי־ברורה ואינו גורע כלום ממנה. שירו של מייטוס „המוקעים בזהורית הערב" מזכיר את שירו של וורהרן הבלגאי, המתחיל גם־כן במלים אלו. אסוציאציות כאלו אצל הקורא – סימן רע הן בשביל סופר, ביחוד בשביל סופר צעיר שלא מצא עדיין את דרכו בספרות... מציאותם של שניהם ב„כנסת" נראית כמקרית. אותה המקריות שבפגישה נחה גם על מאמרו של טביוב על „המשלים והפתגמים שלנו". המשל בתור צורה מלולית חשובה ורבת־ערך ובתור סוג יצירה מיוחד של האדם כדאי וראוי הוא לזה שיגשו לחקירתו ברצינות מדעית ומנקודת הראות של שיטה לינגוויסטית ברורה. מאמרו של טביוב אין לו זה ואין לו זה, ורק בתור חומר ספרותי ישתמש בו החוקר הבלשן הבא ויכיר תודה לכותבו. בשני מאמריו של רבניצקי, על שלום־עליכם ופרוג, יש פרטים חשובים בשביל חוקר הספרות ורעיונות מענינים בשביל כל קורא. מאמרים אלה הנוחים ונעימים לקריאה בכל מקום ובכל זמן, מקומם יפה להם ב„כנסת"

מפני שנוגעים הם בשני הסופרים שמתו עלינו בדרך הקשה של ענוים אלמים. מאמרים פשוטים אלה של סופר תמים, שאין בהם מיפיפותה של הספרות המודרנית, מספרים לנו בפשטות של שכן קרוב על שני סופרים בישראל, שנתיבות חייהם אבלו ושממו, ועל משעולי־היצירה שלהם מרחפים כבר עגומים צללי נשמותיהם. זכרונם לברכה!

ודאי ובודאי נוגה היא פנת־ספרות זו שנתיתמה, אבל שמחים ושלוים שבים אנו הפעם ממשעולי היצירה וגנזי היופי, אשר אל פנותיהם האחדות הכניסנו ביאליק, ע"י מאספו. בגוף חי, אפיקי־דם כלים, וחדשים באים במקומם, ושטף ההיוניות אינו פוסק. בנו הולך ומתגבר הבטחון, כי „פרדסנו הלאומי" יעשה גם לקנין אנושי יקר. הוא הולך וגדל למרות תנאי האקלים הקשים. כפי הנראה, עמוקים שרשיו ואל עינות־החיים תשוקתו. כה לחי! גן פלאי זה, שליד אלון־ביאליק מאדימים פרחי הפרג רוויי־התאוה של שניאור, וליד אוג־מנדלי טעון־האגדות טובלות בטל־שחרית הזכריות של פיכמאן, הולך ומתעשר בגדולים יקרי־המציאות כשירת רבינדרא־נת טגורי.

קרוב היום ובמשעוליו ברוכי האור תשיר יעלת החן:

אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו,

כרם היה לידידי בקרן בן־שממה,

ויירא לעשות באושים – ויעש ענבים.

כה לחי! כה לחי!

במהנה הלוחם. חשון, תרע"ח.

נ. גרינבלאט

רשימות ספרותיות

I

„התרן"

(עתון שבועי בנויורק. העורך י. ד. ברקוביץ).

בעצם ימי השתיקה המעיקה בקרב סופרי ישראל ברוסיה, בשעה שפנת כל אחד לעברו ולשבילו הבודד – הגיע אלינו הד חי של מלה עברית, בת־קול של קבוצת סופרים עברים, שגלו בשעת חרם ולפני זה לאמריקה ויצרו שם במה ספרותית קטנה וצנועה לדברי יצירה ומחשבה בעברית.

ובאותה שעה קשה וזעומה של השתתקות ספרותנו, כשהלב היה מלא דאבה ומצוקה, ערפל עב היה פרוש על כל והחזון נסתם ממנו – היו הצלילים הרחוקים, שהגיעו אלינו מן „התרן" האמריקני, מפריעים לשעה קטנה את דממת־השממון, ששררה בספרות ישראל, והיה בהם דבר־מה מנחם ומעודד המפיק את בעותי השתיקה. עוד נשארה לפליטה פנה אחת קטנה, שמהבהב בה ניצוץ של יצירה בעברית. כל חוברת קטנה של „התרן", שהגיעה לידינו לאחר כמה וכמה שבועות לזמן צאתה, היתה מעין מתנה יקרה, מעין ברכת אחים, והידים היו ממשמשות בהן בחבה מיוחדה, הלב המצפה למלה עברית חיה היה חרד לקראת הדפים המעטים של „התרן" ברטט־גיל, כי לא העושר הספרותי הצפון בהם היה מושך הפעם את הלב, אלא הלבוש כשלעצמו; המלה העברית החיה – כמה מן הקסם היה בזה באותם הימים!

ואולם כשאני מדפדף בחמשים חוברות „התרן" (תרע"ו – תרע"ז) המונחות עתה לפני, מתבונן אל הטון הסריוזי של סופריו, שהוא רחוק כל־כך מקשקוש המלים ומהצעקנות הגסה, העולה מתוך העתונות היהודית באמריקה, רואה את הלשון העברית השלמה והמנופה, הרחוקה מן המליצה הנבובה, מן העברית הפגומה והמסורסת, שאין לה כל יניקה מן השרשים והמקורות – זו שכתבו

בה בכמה וכמה עתונים עברים – הרי התגלותו של „התרן" היא התגלות ספרותית מרנינת לב אפילו בשנים כתקונן. אכן אין זה הנסיון הספרותי העברי הראשון, שנעשה באמריקה.

בזמנים שונים קמו סופרים שונים והוציאו מאספים, ילקוטים, חוברות ועתונים, אבל דלות התכן וחוסר הצבע הם הם שהיו הקוים האופיים בכל אלה, ולא יפלא אפוא שלא האריכו ימים, צצו ונבלו מבלי הַשאר רושם קים.

הנסיון הראשון לברוא כלי־מבטא ספרותי עברי הגון נעשה לפני שנים אחדות על־ידי אגודת „התרן", שהוציאה ירחון ערוך ביד סופרים צעירים אחדים.

„התרן" הירחוני אמנם עלה על הנסיונות הספרותיים הקודמים לו, אבל לא היה בו מן המשקל הספרותי הראוי לירחון; והנה כשהיה הירחון לשבועון בעריכתו של י. ד. ברקוביץ, סופר בעל חוש לשוני המרחיק את עצמו מן הכִעור והזיוף, יש לנו עתה שבועון עברי הגון, שאנו שומעים בו דפקם של החיים הישראליים באמריקה והד לכל המתרחש בעולמנו ובספרותנו.

הפובליציסטיקה של „התרן", זו המטפלת בשאלות הפנימיות של חיי ישראל באמריקה, מנסה להסיר את הלוט הנסוך על חיים אלו, בודקת בלקויים ובפגימות של יהדות חדשה זו, מוקיעה לפעמים לעין השמש את כל הכעור והנוול, את הציניסמוס הגס, שהכניסה לתוך אוירה של היהדות האמריקנית העתונות היהודית הצהובה.

כנסת ישראל שבאמריקה נעשתה חלק חשוב של העם היהודי, ובשנים האחרונות התחילו מתרקמים שם כחות לאומיים חיוניים; ובשביל כל אותם החוגים הלאומיים, הניזונים מן ההכרה הלאומית וקשורים קשר פנימי אל הספרות העברית, נעשה הקול הבוקע מבין דפי „התרן" צו לפעולות ממשיות, ציון בדרך העבודה הצבורית העברית, בקורת לכל הכשלונות והרפיונות המתגלים בעבודה זו. הפובליציסטיקה של „התרן" אינה חונפת לקהל; מספרת היא בשעת הצורך בגנותם של אילי הכסף והזהב, ומתאמצת להעמיד את הדברים על אמתם ככל האפשר.

מלבד השאלות הפנימיות, הנוגעות להויה היהודית שבאמריקה, סובבים רוב המאמרים שב„התרן" ביחוד על שאלות ארצישראליות וציוניות.

הפובליציסטיקה הציונית ה ב י נ ו נ י ת אינה מגלה על־פי־רוב אופקים חדשים, אינה מעמיקה את תפיסת העולם הלאומית ואינה מכניסה לאוצר המחשבות שלנו ולא כלום.

עומדים הם כותבי המאמרים האלה על הדוכן שבעתונם וטוחנים קמחא טחינא, לועסים את הרעיונות שנזרקו בשעתם לתוך האויר על־ידי האחדים גדולי הרוח האמתים – והדבר נעשה כבר לזרא...

מאמרים מסוג זה הם ב„התרן" רוב המאמרים הציוניים של „המומחים" המושבעים אשר לציוניות. לסופרים אלו אין אף מלה אחת ילידת חזון, הנובעת מתוך הסתכלות שכלית או נפשית. הכל מתנהל כאן במסלות הסלולות. יש לפעמים שהאחד מתעטף לרגעים בטלית של מדעיות, ממטיר עליך שפע של בקיאות — אבל להתרומם על השבלונה אין בכחו.

לעומת זה אתה מוצא שורה של מאמרים על עניני ארץ־ישראל, שאין בהם מן הפרזיולוגיה הציונית הרגילה ומן הפתוס המעושה. למשל: המאמרים של בן צבי. אתה רואה לפניך אדם שיודע והתבונן יפה אל הישוב הארצישראלי וכותב מה שהוא כותב מתוך הסתכלות בהירה. דבריו המעשיים, הממשיים, שופכים אור על עניני הישוב ומגלים כמה וכמה טפחים מהויתו הפנימית.

בין המאמרים, שנכתבו מתוך הסתכלות מקיפה ומציינים חזיונות היסטוריים או חברותיים, יש לציין את מאמרו של הפובליציסטן הצעיר ד״ר מ. וואכסמאן ל„תולדות החיים הרוחניים של היהודים בארצות הברית״. מקצוע זה חדש בשבילנו, והסופר הצעיר, שנתחנך באמריקה ובקי בטיב הענין המדובר, עשה את הנסיון הראשון להתחקות על השתלשלותה והתפתחותה הרוחנית של היהדות האמריקנית. וכן יש לציין את המאמרים של בן־גוריון „זכויותינו הלאומיות בארץ ישראל ובטורקיה" ו„הלאומיות בהסוציאליות" של הד״ר נחמן סירקין. שני הסופרים האלה, שאינם אורחים מצוים כל־כך בפובליציסטיקה העברית, מצטיינים בסגולה אחת, שאין בהם משום גיבוב דברים וסברות של פלפול הממלאים על־פי־רוב את המאמרים הפובליציסטיים שלנו. יודעים הם אנשים אלו את הענין, שעליו הם דנים יפה יפה, ומדברים בלשון בני־אדם; אין עושר המלים מכסה על מערומי המחשבה.

הבליטריסטיקה שב„התרן" אינה עשירה כלל וכלל. ספורים מקוריים כמעט שאין שם. בין קבוצת הסופרים העברים הצעירים, שנתגלו באמריקה במשך השנים האחרונות, אין מספרים מלבד אחד, שעליו ידובר להלן, ולפיכך ימלא העורך את החלק הבליטריסטי בתרגומיו על פי שלום־עליכם.

תרגומים אלו, כפי שכבר הדגישה הבקורת העברית כמה וכמה פעמים, מלאכת ידי אמן הם; אין מי שיקפה את שוים ואין מי שלא יכיר בעושר, שהם מכניסים לתוך הספרות העברית, אבל סוף סוף אין בהם כדי לרוות את הצמאון ליצירה עברית מקורית, לזו המאירה את חזיונות החיים מתוך הסתכלות יותר חודרת ועמוקה מזו של שלום־עליכם.

ואולם הספר „חיי אדם" של שלום־עליכם, שהוא האבטוביוגרפיה של הסופר המנוח ונדפס בפעם הראשונה ב„התרן", נקרא באותו העונג המגרה את היצר, שאנו מרגישים בשעת קריאת תולדות חיי סופר או אדם גדול והננו רוצים לעמוד על כל פרט קטן, על כל תג, להכנס לפני ולפנים של חיים אלו, למצוא את הפתח לבוא בו לתוך בתי גנזיהם הנסתרים של חיי אדם זה.

ב„חיי אדם" אנו רואים את השרשים, שמהם נקלעה נשמתו של ההומוריסטן הגדול, את צנורות החיים, שבהם עברה, את כל אוצר התמונות והפרצופים, שהעלה אותם הצייר על הבד הרחב, ששמו כתריאולובקה.

ומסופרים שם הדברים מתוך אותה הסתכלות הבהירה, המרפרפת והקלה של הילד השלום־עליכמי מוטיל בן פייסי החזן, שעיניו הפקוחות משוטטות בכל המתגלה לפניו, בכל הנלעג והמשונה, המסובך והמעורפל.

בהרבה דפים של „חיי אדם" מרטטת החמימות של נשמה עדינה ורכה, נכאים של נפש עגומה, הסופגת את צער החיים בעודנה בשחריתה.

הנה אתם רואים, למשל, את תמונתו של העלם החביב והעצוב שמואליק היתום המרחף בעולם הספורים הדמיוניים ונפשו אורגת דמיונות בלי הרף, זה המתהלך בין חבריו הילדים כספור דמיוני ועצוב, ופתאום יעלם מעיניהם, כמו שיארע באגדה, ואין איש יודע לאן נעלם.

וכל הפרצופים העוברים לפנינו ב„חיי אדם" מצוירים בשרטוטים בהירים, ואתה רואה לפניך כמו חיה את הסביבה שבה היה שלום־עליכם, את כל הנפתולים שעברו עליו בימי ילדותו והיו לחומר ליצירותיו והזינו את חוש האמן שבו.

כשאתם קוראים דפים אלו, תכירו מיד ב„זוטא" או ב„בעל התנ"ך" את כל הקוים האופיים של ההומוריסטן לעתיד לבוא. אבל יחד עם תאות הצחוק והלעג התוססת ב„זוטא", עולים ממנו גם צלילי יגון, השפוכים בהרבה מספורי שלום־עליכם, ביחוד במקום שהוא מספר לנו על חיי הילדים החביבים עליו כל־כך.

כשאתם קוראים, למשל, ב„חיי אדם" את תאור התמונה שעל שפת הדניפר בשעת דמדומים ואתם מאזינים את רחשי הלב של תפלה, את התמימות הילדותית הנפשית של שלום הקטן, תרגישו כמה מן הלך הנפש הלירי היה בשלום־עליכם, למרות היותו שטוף תמיד בעניני צחוק ורואה את עצמו למבדח את הבריות.

הספורים האחרונים של ברקוביץ, שנדפסו ב„התרן", „אזרח" ו„גרים", הם מאותם הציורים הז'אנריים שיש בהם מקצת הומור, מקצת התבוננות אל הליכותיהם והעויותיהם של הפרצופים מבין ה„ירוקים", וכתובים הם באותה הלשון העברית החיה, המהוקצעת יפה כידו הטובה של המספר בתרגומי שלום עליכם.

בספורים אלו אתה מוצא את רוב הקוים האופיים, – הריאליות, ההתבוננות וההומור — שבספורי שלום עליכם הקודמים, ולא עוד אלא שפחותים הם בערכם הרבה מאלו, משום שבמקום שהמצייר טפל באנשיו העומדים בתחומי העיירה, היה בעולם שכולו שלו, ולפיכך מצא את השרטוטים החיים, את הקוים הבולטים ואת התמונות שנתפסו יפה בראיתו, מה שאין כן כשהוא בא לצייר את ה„ירוקים", שנדחו לאמריקה, ששם אינו תופס בהם אלא את הצד הקאריקאטורי שבהם ומגיע לפעמים עד כדי אניקדוטיות ממש.

מספר חדש נתגלה לנו מעל דפי „התרן", והוא אברהם שוער, ששלשה ספוריו נדפסו בחוברות המונחות לפני.

בשני הספורים הראשונים מצייר שוער תמונות, תמונות מ„עולמות נשכחים", ואולם תחת מכחולו של הצייר נצבים לפנינו העולמות הנשכחים חיים ומוארים באור ההויה, „שנעלמה ואבדה לבלי שוב עוד".

לפי אופן כתיבתו וחומר ספוריו יצא שוער מבית מדרשם של פרץ וברדיצבסקי, אבל לפי הפשטות המלבבת והשירית המורגשת בדבריו יש בו איזו נעימה עצמית כולה שלו, וכשהוא בא לצייר, למשל, את בין השמשות של שבת, את אמירת התהלים או אמירת „התורה" אצל החסידים וכל אותם

הדברים שכבר קראנו את דוגמתם אצל אחרים כמה וכמה פעמים, לא יראו הדברים עם כל זה כישנים.

אכן זה כה לכשרון לתת אור חדש גם לדברים ישנים!

בספור „שלשה" מספר לנו שוער על דבר נחמצי התנחום, על הרב רבי יחיאל ועל האפיקורס המוזר של העיירה, וכאן אנו רואים את ה„עולם הנשכח" בכל הודו העתיק.

המספר גלה את הזוהר שבנשמה הכשרה של היהודי הפשוט והתמים, נחמצי התנחום, המראה נפלאות בצדקת לבו וטובו ומגיע לידי אותה המדרגה של טוב ומטיב המשוה עליו הוד של איזה „מלאך טוב". ספור זה נקרא כעין ספור עם או אגדה וכתוב מתוך אותה הפשטות הנפלאה, שאפשר לא הגיעו אליה הרבה מכותבי ספורי העם המפורסמים שלנו, מפני שאפילו שמץ של עשיה, של סטיליזציה אין כאן, הכל חי ושוטף בשטפו הטבעי. ניכר שהמספר אינו נע על החומר כאדם הבא מן החוץ, שקרא איזו „מעשיות" בספרים ועושה כמתכונתם, מעין אלו מספורי העם הנכתבים אצלנו. קְרובים הם אליו העולמות הנשכחים קרבה נפשית.

ואולם הספור השלישי והגדול של שוער „המעות", שבו לא יספר לנו על דבר „עולם נשכח", אלא על דבר העולם הקים ומתנועע לעינינו – לא עלה יפה ויצא חור ופגום. המספר מכניס אותנו לתוך בנק אחד בניו־יורק ומעביר לפנינו המון פרצופים, החולפים לעינינו כצללים, והגבור הראשי שבספור, הדירקטור של הבנק אפרת, שבו מטפל המספר בכל הספור ומעביר לפנינו את ילדותו והמון מעשים ועובדות מחייו בבית אביו בעיירה הליטאית – אמנם יש בו הרבה שרטוטים חיים וריאליים, התמונות הלקוחות מאותו העולם הרחוק, מן העיירה הליטאית, מן היער, המנין של חסידים – בכל אלה יש הרבה הסתכלות וחיים, אבל נקֻודת הכובד של הספור, זו „המעות" שאליה הגיע אפרת מתוך רדיפתו התמידית אחרי תענוגות בשר, אותה ההפתעה, שבנו של אפרת אהב את בת מכרו, שהיא בת הזנונים שלו, אחות בנו יפה היא לאופיריטה אמריקנית ולא לספור אמנותי.

כל התמונה האחרונה שבספור, המציירת את מצב רוחם של בני ביתו של אפרת, בשעה שקבל את המכתב מאת אמה של בת הזנונים שלו, השיחה הסוערת בין האב והבן, יחד עם מעשה האיבוד שאפרת מאבד עצמו לדעת על ידי הקפיצה לים, ערוכה בנוסח של המילודרמות מן המין הגרוע ומשאירה אחריה רושם קשה של כשלון אמנותי.

אולם הלקויים שב„מעות" לא ימחו את הרושם הטוב והנוח, שנשאר לנו מן ה„עולמות הנשכחים", שבהם מוצא המספר את המלים הפשוטות לגלות את כל הקסם והאור שבהויה שחלפה, וראוי הוא מספר זה שנקדם את פניו בברכה.

לעומת העדר הספורים המקוריים ב„התרן", אתה מוצא שם שפע של שירים.

באמריקה נתרכזה בשנים האחרונות קבוצה שלמה של משוררים צעירים,

כמו ב. נ. סילקינר, ש. ופ. גינזבורג, אפרים ליסיצקי, ש. שווארץ, הלל בבלי, א. דומניץ, י. אפרת ועוד. כל המשוררים הללו משפיעים רוב ברכה על השבועון.

אמנם בין שפע השירים מעטה עדיין השירה השלמה הודאית.

בשיריו של ליסיצקי יש הלך־נפש ושלמות ידועה של הצורה, אבל אין משורר זה יכול עדיין להשתחרר מן הריטוריקה והרדיפה אחרי „מלה יפה"; המלאכה והלטוש החיצוני בולטים יותר מדאי.

בשיריו של הלל בבלי יתגנב לפעמים צליל לירי, אלא שהמשורר הצעיר רודה לפעמים בפרך בבת שירתו ומצוה עליה לשיר שיר שבח ותהלה לביאליק, לציון... ולעוד כמה וכמה דברים יפים הראוים בעיקרם לשבח, אלא שאין להעמיס עול קשה זה על בת שירתו הרכה שלא צמחו עדיין כנפיה.

צלילי שירה רכים ונוגים עולים משירי פ. גינזבורג. אבל גם משורר זה, כרוב המשוררים הצעירים באמריקה, יטה לפעמים לצד „שירי ההזדמנות" שנכתבים ל„שם יחוד"...

שירים לירים יפים הם שירי סילקינר „יקירה, בל נפיל גורלות" ו„כי גביל שם לבבי ליגוני". כמו כן יפים גם ציורי הנוף ותמונות הטבע של אפרת. ואולם לעומתם השירים של שווארץ ריטוריים עד כדי חוסר הרגשה חיה.

מלבד שירי המשוררים הצעירים האמריקנים יש ב„התרן" פואימה גדולה של שניאור „אנכי אנכי לא אסלח". בפואימה זו חוזר ונשנה אותו המוטיב העובר בהרבה משירי שניאור ופואימותיו הקודמים, על הגעגועים הגדולים של הגבר והאשה אל האהבה, על האהבה הסימבולית הקדמונה קודם שגורשו אדם וחוה מגן עדן ואחרי שגורשו; כמו ברוב הפואימות הללו מתפלסף המשורר, מרבה אמרים יפים, סינטנצות חדות ועוקצות, מפזר את עשרו השמור לבעליו לרעתו.

ראובן בריינין, שנעלם להרבה שנים מן הספרות העברית ונשתקע בעתונות היהודית בקנדה, חזר שוב לעברית ופרסם ב„התרן" שורה שלמה של מאמרים ורשימות.

לפני חמש־עשרה או עשר שנים היה בריינין אחד המדברים הראשונים בספרותנו. מלבד מאמרים בשאלות החיים, זכרונות ורשימות בליטריסטיות למחצה, שהיו בשעתן מודרניות לפי התוכן והצורה, היה גם מבקר ספרותי והיה חורץ משפט על גדולי הסופרים העברים והלועזיים. ואמנם לפי המצב של הספרות העברית לפני חמש־עשרה שנה היו הדברים, שהשמיע סופר זה על מטרלינק, אלין קיי, ברנדס ועוד, נראים לחדשים כל־כך, למודרניים ממש, ואם נצרף לזה גם את הסגנון הבהיר והיפה, שבו היו הדברים כתובים, לא יפלא, שהיה באמת אחד המרחיבים של תחומי הספרות העברית שלנו והכניס לתוכה קצת מן האויר שבחוץ. הן הדבר כשהוא לעצמו, שהזכיר אדם אצלנו את ה ש מ ו ת הזרים עוד לנו, כבר היה בימים ההם מעשה רב.

ואם לא היה בריינין ממשביחי הטעם הספרותי שלנו, ממכניסי קצת פרפראות מן החוץ היה בודאי.

ואולם במשך עשר השנים האחרונות נשתנתה דמות הספרות העברית, ואם לא נתגלו עדיין בקרבנו סופרים או מבקרים חדשים, שישאו קולטורה ספרותית שלמה עמם וירימו את הספרות העברית עד כדי מדרגת ספרות אירופית למלוא היקפה – אין אף איש שיכחיש בהרחבת ספרותנו. הנושאים הספרותיים שלנו, הצורה והסגנון, וכל עצם מהותה עולים הרבה הרבה על מה שהיה. ולכן כשאנו קוראים עכשיו את דבריו של בריינין על ה„אמנות והחיים", שבהם הוא פונה למספרינו ואמנינו בתור מורה דרך, מביאים אותנו הדברים לידי גיחוך מקצת, משום שבכל המאמר של בריינין אין אף רעיון חדש, אף משהו מתפיסת החזיונות האמנותיים מתוך הארת נפשו והסתכלותו העצמית המיוחדה.

„כל מאורע וענין, כל רגש ורעיון מוכשרים הם להיות לחומר ביד האמן היוצר. לא ה„מה" כי אם ה„איך" הוא העיקר בכל האמנות" אלו הם דברי הפתעה, ה„תורה החדשה" של בריינין, שהוא בא להשמיע באזני המספרים והאמנים שלנו... ואחרי שהוא מבאר יפה ומרחיב את הדבור על פי נוסח של ספר למוד על מהות האמנות, הוא מעבד פרוגרמה של אמנות למספרינו ומודיע אותם:

„שנויים רבים ועצומים מתחוללים בחיינו; חדרו־נא אל התהוות זו, עזרו־נא באמנותכם ושירתכם ללידתם של החיים החדשים, של המציאות החדשה הקרובה לבוא" — מסופקני אם האמנים והמשוררים שלנו יטו אזן לתורתו של בריינין, כי כל אותה התעודה, שהוא שם לפניהם, „לעזור ללידת החיים החדשים", אינה תעודת אמן ומשורר, מפני שזוהי כבר אמת אלפא־ביתית, שכל תעודה שהיא — ותהא היותר חשובה ונעלה — מלבד תעודת היצירה לכשעצמה, פוגמת היא באמן, שאינו יוצר אלא מתוך חירות גמורה; ואמנות המשעבדת את עצמה לתעודה קודמת אינה אלא פלסתר.

במאמר „ההומור והסטירה בספרותנו" מטפל בריינין ביחוד בהגדרתם של ההומור והסטירה, ודבריו אלו שאינם חדשים ואינם גם יפים ביותר, תופסים את רוב המאמר, וכשהוא בא לדבר על ההומור והסטירה בספרותנו, מסתפק הוא בהערות קלות וקצרות, ברפרוף, בנגיעה כלאחר יד, ובשני דפים קטנים הוא „מצייר" לכם את התמונות של מנדלי, שלום עליכם, פרישמאן ולווינסקי. בשורות אחדות ממצה בריינין את כל עומק ההומור והסטירה שלנו... דרך אגב כדאי להעיר, שהדברים, שבריינין כותב הפעם על שלום־עליכם, רחוקים כל־כך לפי הטון של ההערצה מן הדברים, שכתב לפני עשר שנים בערך ב„העולם" הברליני של סוקולוב על אותו סופר, עד כי נראים באמת תמוהים ביותר...

אולם אי־היכולת הגדולה של בריינין המבקר, טעמו הזר והסתכלותו הזרה בחזון ושירה יתגלו לפנינו במאמרו על רבינדראנת טאגורי „משורר ונביא".

„כתור משורר וחוזה חזיונות – פוסק בריינין – עומד טאגורי נמוך ממשוררינו הגדולים בעברית או יהודית. אולם מלבד שטאגורי הוא משורר

אמנם בינוני, הנהו גם פילוסוף דתי. אמנם גם בתור פילוסוף איננו מן הגדולים ולא גם מן הבינונים, כי לא חדש מעצמו כלום". אין אני יודע אם בריינין הטריח את עצמו לעיין גם־כן בספרי טאגורי או שהסתפק רק בזה ששמע „את מוסרו של המשורר הבינגאלי באולם קארנקה" שבניויורק, אבל מי שקרא רק את „קרבן־זמרה" של טאגורי (ולא רק את תרגומו של פרישמאן ב„כנסת") ירגיש כמה מן השטחיות המעליבה יש בהנחתו של בריינין, שטאגורי נמוך הוא ממשוררינו הגדולים בעברית או ביהודית". השירה הנפלאה הזכה כבדולח, הדבקות העליונה הריליגיוזית בטבע, הצלילים הענוגים העולים כקול פעמוני כסף מפסוקי טאגורי נעשו „שירה בינונית" באזני בריינין. ואדם זה הרי היה מבקר ספרותי אצלנו!

בריינין הבטיח בסוף מאמרו „לעשות השואה ולהעביר קו מבדיל בין שירי ח. נ. ביאליק ובין שירי טאגורי". חבל שלא מלא את הבטחתו, כי אז היינו שומעים לכל הפחות איזו דברי הערכה על טאגורי ושירתו. אבל לבוא בהלכה פסוקה ולדבר בטון של זלזול המצוי רק בעתונות הצהובה – אינו מותר גם לסופר שהתהלך בסאלונים הספרותיים באירופה ויודע את הנעשה לפנים מן הקלעים במוסד הספרותי והמדעי של נוביל...

אותה השטחיות וחוסר ההסתכלות מראה בריינין גם בההערכה, שהוא נותן לסופר הפולני הגדול הנריק סינקיביץ.

בכל מאמרי הבקורת האחרונים של בריינין אנו רואים אותו רק בתור מרפרף על גבי הפרצופים הספרותיים, נוגע ואינו נוגע בעצם אישיותם הספרותית, משוה את פלוני לאלמוני, מתהדר דרך אגב בבקיאותו הגדולה ומסתפק בהלכות פסוקות, מבלי שיגלה אף משהו מאור היצירה של האמן.

בקורת שכזו ודאי שעבר זמנה בספרותנו. הבקורת העברית הצעירה, למרות מה שהיא מתפלפלת לפעמים יותר מדי ונוטה להתחכמות, לדרשנות ועמקנות, עולה בכל־זאת על הבקורת המרפרפת של בריינין.

הנה, למשל, כתב המבקר הצעיר צבי אוירבוך מאמרי בקורת אחדים ב„התרן" על ביאליק, שלום־עליכם ועוד. במאמרים אלה אנו רואים את המבקר המנסה להכנס לתוך חביונה של היצירה ולחשוף את כחה ועוזה, את מקורה ושרשה; המבקר רואה את עצמו עומד במחיצת היוצר ומתחקה על רקמת הפלאים של יצירתו. אולם לא תמיד עולה ביד המבקר לתפוס את הרקמה, יש שהוא נכשל בשפעת מלים, אבל אין כל ספק שאוירבוך הוא מבקר בעל הסתכלות וחודר לתוך החזיונות הספרותיים, שהוא דן עליהם. לפי החמימות הלבבית והארתו הפנימית, שיש לפעמים בדבריו, הרי הוא חזיון רצוי בבקורת העברית הצעירה.

בין הדברים המטפלים בעניני ספרות ב„התרן" ונקראים בענין רב יש לציין את המאמרים של א. ר. מלאכי על שלום־עליכם הסופר העברי, על י. ל. קאנטור ובן אביגדור, שחשובים הם בתור חומר לתולדות הספרות העברית.

א. ר. מלאכי בקי, כפי שנראה מדבריו, בעניני הספרות של הדור הקודם

בתור עד־ראיה, ומאמריו שופכים אור על מצב הספרות והעתונות העברית בתקופות „היום", „המליץ" ואחריהם.

אם נצרף לכל הדברים, שהזכרנו, את הרשימות והפיליטונים, שאינם מוצלחים ביותר, מאת י. ד. ברק ואביתמר והמאמרים המדעיים למחצה לתולדות השירה העברית והתהוות התלמוד מאת ד"ר הלפר והחוברות המוקדשות לפינסקר, ביאליק ושלום־עליכם, – הרי לנו כל החומר הספרותי שב„התרן".

גדולות ונצורות אמנם אין כאן, והרי אין זה מאסף ספרותי לדברים מובחרים ומנופים, וליצירות קיימות, אבל לפי הגובה הספרותי של שבועון עברי אין לו ל„התרן" להתבייש כלל וכלל בפני השבועונים הקודמים, שיצאו אצלנו בזמן האחרון.

II

„עולמנו"

(מאסף לשאלת החיים ולספרות. העורך: ד"ר מ. גליקסון. אודיסה־מוסקבה תרע"ז).

הקורא המתהלך בגדולות, המצפה ליצירות נעלות ומצוינות, כבדות משקל ורבות ערך, אלו שנגזר עליהן בימי השתיקה להשאר במסתרים וצריכות היו להגלות עכשו לעולם – אל יבקשן בקובץ זה, כי לא ימצאן כאן.

ואם יתמה הקורא ולבו יחרד, יעיין־נא בסוף הקובץ בדברי העורך, המספר לנו על הגלגולים המשונים, שעברו על הקובץ עד שזכה לראות אור.

לא קובץ הוא הבא כעין מפקד לכחות הספרותיים שלנו, לא רצון לברוא בית־כנוס ליצירה ולמחשבה העברית בכלל היה לנגד עיני עורך „עולמנו"; לא היתה מטרתו העיקרית אלא להפריע „את הדומיה המדכאה, דומית בית־הקברות וחזון־הימים יכתב, ולו גם בראשי פרקים וברמזים, לזכרון לדורות הבאים".

ולא יפלא אפוא, שהמעיט העורך בחזון היצירה, בשירה ודברי ספרות יפה, והרבה „בחזון הימים".

ואילו יצא הקובץ בשעה שנכתב ונערך, ודאי שרוב הדברים, שהזמן גרמם, היו עושים עלינו רושם אחר לגמרי: — היינו שומעים בהם בת קול המציאות ההיה, הד המאורעות שהתחוללו לעינינו ממש והיו מרטטים עדיין בזכרוננו. לו קראנו, למשל, באותם הימים את מאמרו של קליינמאן „בצוק העתים", שהוא כמין טפר זכרונות לכל הרעה והיגון, הבלהות והנדודים, שעברו עלינו בימי הגרושים, היו הדברים מתרשמים יותר בלבנו, משום שלעינינו היו נצבות תמונות הזועה היות, אבל בתור מגלת צרות לדורות. אין במאמר זה אותה ההסתכלות ההודרת והמקפת, הממצה את כל עמקה של התהום הנוראה, שנחשפה אז לעיני כל העם, ובפרט „שפחד הצנזורה היה לפני הכותב" ומוכרח היה להסתיר הרבה, להבליע ולהעלים הרבה מן העין.

והוא הדין גם במאמרו של הד"ר קלוזנר „ממעמקים", המדבר כמעט כולו על

חזון הימים, על חורבן העיירה הישראלית, שהתחיל עוד לפני המלחמה והגיע לקצו בימי הגרושים, על חורבן הקהלות העתיקות, על הגזרות והצרות והפורעניות שהתרגשו ובאו עלינו, ועל ארץ ישראל והתקוות התלויות בה, ואולם מדה אחת יש להד"ר קלוזנר: מכיון שהוא בא לטפל בפצעינו, בצרותינו הנוראות שוב אינו יכול לעבור בשתיקה גם על „סכנת הז'רגון", המרחפת על ראשנו והוא מרחיב את הדבור גם בצרה זו. וב„מעמקים" הוא מנסה ליסד את הפילוסופיה של הסיסמה הידועה „עברית או רוסית" ונכנס בדרך כך, כדרכו, בפולמוס ארוך וחד עם ה„אידישיסטים", הם „הדיהיסטוריזאטורים". זוהי החדשה הזרה קצת שבכל הפולמוס. חדשות אחרות לא יגלה הפעם. הטענות ש„הלשון הנכרית אין לה תביעה להעשות לשון לאומית", שלה„ז'רגון יש פריטנזיות" וכו' וכו', כבר שמענו מפיו כמה וכמה פעמים. ואף־על־פי־כן, למרות הצבעים השחורים, שאין הד"ר קלוזנר ממעט בהם, למרות כל האיומים, שהוא מאיים עלינו, אין אנו (מלבד מנין של צעקנים ומרעישי עולמות) מפחדים מפני „סכנת הז'רגון", משום שכל המאמין בחיונותה הנצחית של הלשון העברית, כל הרואה את השתלשלותה הבלתי־פוסקת במשך כל הדורות, אינו עושה את הלשון העברית ענין של סניגוריה ושל פולמוס דברים ומלחמת קנאות לשם מצוה, ויודע הוא שיצירה אחת יפה בעברית, ספור או נובילה קטנה, שיר או מאמר כתוב בטעם ובכשרון מעשיר את הספרות, ועל ידי כך גם את הלשון, ומחיה אותה אלף פעמים יותר מכל מאמרי הפולמוס. ומי שקורא ליסד חבורות וחברות של „עבריים גמורים המתנגדים להז'רגון בכל מקום, בכל מצב, בהחלט גמור, בלא שום תנאי, בלא שום פשרות" סמן הוא שמקטני־אמנה הוא, שפחד שוא ובלהות דמיון חולני פוקדים אותו כל הימים.

יש „בעולמנו" מאמרים פובליציסטיים, שנראים עתה למין אנאכרוניסמוס. עיינו, למשל, בסקירה הפוליטית של אידילסון בדבר „הבלוק הפרוגריסיבי", הדומה, האוקטובראים, מרקוב, פורישקיביץ", „נצחון רוסיה" ועוד ממין זה – כמה רחוקים כבר שמות אלו ודברים אלו ממנו וכמה מוזרים נראים לנו בשעה זו המעשים והויכוחים אחרי כל הגלים, שעברו על רוסיה ושטפוה. ואף־על־פי־כן אתה מעיין בהם וקוראם בסקרנות ידועה, כאילו נזדמנת לבית קברות ולעיניך מרחפות כתבות מחוקות ומטושטשות מיושן.

מלבד המאמרים הנראים כמצבות עתיקות יש „בעולמנו" מאמרים אחדים המטפלים בחזיונות הברותיים וסוציאליים מתוך אספקלריא היסטורית וערכם לא אבד להם גם עתה.

אחת השאלות, שהעסיקו במשך שנות המלחמה את כל הוגי הדעות וחושבי המחשבות של אירופה והקדישו לה ספרות שלמה וגדולה, היא שאלת הכחות הפועלים במלחמה, הנגודים והסתירות שהובלטו בה בין שני העמים העצומים והאדירים, גרמניה ואנגליה, אשר יצאו על במת האנושיות המטורפה בסערת המלחמה בתור שני הפועלים הראשיים.

בשאלה זו מטפל הד"ר גליקסון במאמרו הגדול „על פני תהום". המחבר עומד על מהות כל הנגודים והסתירות, שבאו לידי גלוי במלחמת

העמים. הנגודים היותר גדולים בה הם הנגודים המוסריים. מצד אחד נזרק לתוך חלל העולם הפתגם „על חרות העמים ותקון העולם", העתידים לבוא על ידי המלחמה. פתגם זה יסודו באותו „הרגש המוסרי התובע את עלבונו" ו„הדו של רגש זה, התוסס וחבוי במעמקים, הם הבשורות והיעודים לעתיד אנושי ויפה", ומצד שני באו המעשים והכחישו את כל עצם מהותו של אותו פתגם. העמים הנלחמים הראו אכזריות נוראה כל־כך, עברו על חוקי המוסר והמשפט היסודיים, ולא רק בשדה־המלחמה, לקול רעמי כלי־התותח „המחרישים קול האלהים שבלב"; אלא גם בהבאנותיהם, בתורותיהם, שהם מפיצים, בכל הגה היוצא מפי אנשי הרוח השונים שבעמים הנלחמים תוסס רעל השנאה, התאוה לבזות ולהשפיל עד עפר כל אחד את אויבו. האכזריות הנוראה, השנאה הגדולה, — אלו הם המעינות שמהם שותים עתה עמי התרבות. המיליטאריסמוס הגרמני נעשה לתורה שלמה, נתקדש בעיני כל, ומן הגרמנים קבלו גם אויביהם האנגלים והצרפתים, שבאו כביכול להלחם „במיליטאריסמוס המתנפל", והנה גם הם „נתפסו לשנאה סמויה ומשוחדת" ושטופי שנאה לגרמניה הם משפילים את תרבותה ושואפים להחריבה! ואם אפשר כי מאורת־פתנים זו, מתוך תהום העריצות והירידה המוסרית, יבקע אור „העתיד האנושי היפה"?

ואחרי שהמחבר מבליט בקוים בהירים כל־כך את תהום הנגודים המוסריים את הסתירה בין „העיקרים שצריכים היו לשמש כפרה וטעם להמלחמה הגדולה, בין המציאות המחריבה את כל הדמיונות ומכזיבה את כל התקוות היפות", בא הוא עם כל זאת לידי מסקנא, „שאנושיות כולה אינה חשודה על הצביעות הגסה", „שהפזמון על דבר הצדק וחרות העמים הוא פרי הרגש המוסרי התובע את עלבונו ורגש זה חי בלב הדור".

וכאן לא נמלט המחבר עצמו מסתירה פנימית. דור זה שבלבו חי הרגש המוסרי מהו? אם מכוונים בזה לאותם האנשים יחידי הסגולה האמתים, שהצדק והמוסר האמתי הוא נר לרגלם, כלום רואים הם אנשים אלו את חרות העמים בתור שלומים לקרבנות? כלום מוצאים הם כפרה לקרבנות? הללו צועקים חמס, מוחים בכל הכח המוסרי, בכל אש האהבה למין האנושי הצורבת בלבם, כנגד עצם המלחמה, ושום תכלית מוסרית נעלה לא תכפר עליה. ומי שיכול לשכך את תביעות לבו ולמצוא ב„פתגמים" כפרה לדם אדם הנשפך — בודאי שהרגשתו קהה יותר מדי או שנתפס באמת לצביעות גסה.

ותמוהים ביותר דברי המחבר, מאחרי שהוא עצמו מוסיף לבסוף „שבעקבה של האנטיתיזה נעשה המוסר עצמו „אחר", „גמיש" „נוח לבריות"; ואם כן כלום יכול מוסר „גמיש" זה לתבוע את עלבונו? והרי הוא גופו אינו אלא מסוה על פני אותם הפוליטיקאים עצמם, שדוקא ברצונם תלוי קיומו של רגש זה ולא ברצון האנושיות, „שאינה השודה על צביעות גסה."

ועוד אנטיתיזה עמוקה מצא המחבר במהותם של חיי החברה והמדינה. הגרמנים בעלי „האידיאליסמוס הפילוסופי" יצרו תורת מדינה, שעל פיה הכלל קודם להפרט, המדינה היא בתורתם חטיבה בפני עצמה, אורגניסמוס טבעי, שחי את חייו, חיי ראשית ומקור". במדינה מתגלמת מהותו המוסרית של

האדם, האידיאה המוסרית מוצאת את בטויה במדינה והיחיד הוא שלוחה ושמשה של האידיאה".

לעומת תורה זו המשליטה את הצבור על היחיד, הדוחה את החרות האישית, את רצונו ומאוייו של האדם מפני „ההויה העליונה של המדינה" — יש תורה אחרת שחוללוה האנגלים המעמידים את כל עצם קיומה של המדינה על „בקשת התועלת של היחיד". הגרמנים השקיעו את כל כח היצירה שלהם „ביצירת המדינה", „לויתן המדינה בולע לפרנסתו ימים ותהומות של נשמות, תנינים ודגי־רקק ואינו יודע שבעה". כנגד השעבוד של היחיד וחינוק „היצרים האישיים", מצינו בבריטניה הגדולה „חירות אישית וכבוד אדם". כשהתפרצה המלחמה, הכריזו כל אויבי גרמניה מלחמה על „פולחן המדינות העריצה של הגרמנים", שהביא לעולם את המיליטאריסמוס, זה המולך הבולע את כל כחותיהם ומביא צרה גם לכל העולם. ולפי זה יוצא, שהאנגלים והצרפתים אינם נלחמים אלא „בתורת המדינה הגרמנית", שכל מטרתם אינה אלא להשליט תורה מדינית אחרת, היינו „שלטון הצדק", „החירות האישית", „כבוד האדם" וכדומה מן האידיאלים הרמים והנשאים.

ואולם נפלאה היא „הדיאליקטיקה של ההיסטוריה". אותו פולחן המדיניות של הגרמנים שפך את ממשלתו הגדולה גם על האנגלים והצרפתים, היחיד נעשה גם שם עבד נרצה לצבור, האפיטרופסות והכפיה מטעם ה„כלל" נתפשטו בכל ענפי החיים החברותיים והמדיניים שבאנגליה וצרפת. כך חלף ועבר באנגליה „הליברליסמוס האינדיבידואליסטי" שהיה יסוד השיטה המדינית שם, והשיטה המדינית הגרמנית הפוגמת ביחיד ובחירותו, זו השיטה שהביאה את הקלקלה והאסון לעולם נעשתה שלטת בכל העולם.

להמיליטאריסמוס, שגדל וצמח בקרקע הגרמני בתור תוצאה ישרה של תורתם המדינית הנעלה, „שבה מתגלמת האידיאה המוסרית של האדם", יש בת־זוג והוא האימפריאליסמוס. המחבר מציין את מהות התנועה האימפריאליסטית, את הגורמים החברותיים, המדיניים והכלכליים שהביאו לעולם תנועה זו, ומראה על התגברותה של אותה התנועה באנגליה, שגם היא עברה לה מגרמניה כמו המיליטאריסמוס, וכאן מנבא מחבר, שפוליטיקה זו של „הגנה על התעשיה הלאומית עתידה לנצח באנגליה". ואולם לדברי נבואה אלה אין עדיין יסוד קים, משום שאין אנו יודעים עדיין מה יהיה קץ התבערה הגדולה, איזו כחות יצופו ויעלו מתהום הנגודים, מה הם השנויים העתידים להתחולל בעולם בעקב מלחמה זו.

המחבר חוזה אמנם עתידות לא טובים לתנועה הסוציאלית, שלא עמדה בנסיון ו„רוב מנהיגיה נסחפו בזרם הפטריאוטיות הלאומית" נזדרזו להשליך את „משאם האידיאולוגי" לתוך הגל שהציף את העולם.

הכשלון לפי שעה, לקוי המאורות, שעתיד לעבור, נראה להמחבר לחזיון קים, לכליה נצחית, והוא מחליט בבטחה של חוזה עתידות, שכבר „אין תקנה בפרץ שנבעה בבנין תפארתה של הסוציאליות", שאנשי הרוח, שבקשו בתנועה זו קודם כל את הגאולה המוסרית, גאולה מצער הקרעים והשעבודים - נפשם

תקע עתה ממנה. ומעלים המחבר את עיניו מן העובדה שדוקא אותם „אנשי הלב והרוח" הם הם שעמדו כל הימים הכן על המשמר, הם שהשמיעו את קול המחאה העזה נגד השנאה הסמויה שתקפה את הלבבות, הטיפו לאהבה וחופש, לאחדות משותפת של כל המין האנושי, ואם בימי המבוכה הגדולה, בימי הסערה הנוראה נאטמו אזני רבים משמוע את קול הקריאה, יפתחו הלבבות העיפים אחר המלחמה לקראת הקריאה האנושית. ואותה התנועה הבאה לגאול לא רק את החומר משעבודיו, אלא גם את גנזי הרוח, את התפארת שבעולם; כי לא כל הסוציאליסטים פסלו, כמו שחושב המחבר, את „החירות והאחריות המוסרית", לא כולם רואים את תורת הגאולה כהכרח; בתנועה הסוציאלית יש הרבה מניעים אידיאליים, הרבה מן היצירה החפשית של האדם. ומי יודע, אולי כאשר יעברו ימי שכרון־הדם, תדום ההמיה הפראית וההמולה הגדולה של „כובשי העולם בחרב", ויגיה שוב מבין העננים שרבצו על העולם אור המוסר החדש, הקורא לתקון האדם והעולם, לממלכת החופש הנהדרה.

ורק מתוך אספקלריא זו של עלית תנועת החופש והצדק האמתי הבא עם תגבורת הסוציאליות יש להשקיף על מצבו של עם ישראל. כל מה שתתגבר התנועה הגואלת בעולם, כל מה שהכחות המתקדמים יתגברו וינצחו – יוכשר יותר הקרקע לגאולתנו הפנימית, זו הגאולה הנובעת מעמקי הויתנו בתור אומה. ויפה סים הד"ר גליקסון: „אפשר שהסערה הגדולה מן החוץ הולכת ומכשירה את המהפכה שבפנים".

במאמרו השני „אומה ולשון" מטפל הד"ר גליקסון בשאלה, שלא פסקה במשך כמה שנים מעל פרק השאלות, המנסרות בעולמנו, היא שאלת הלשונות. המחבר נגש לברורה של שאלה זו באופן חדש לגמרי, באופן המחקר המדעי וההגיון המפשט. מראה הוא את אשר צריך להיות לפי הסעיפים ההגיוניים, ואינו מרגיש שכל עוקצה של שאלה זו הוא אותו הסובך ואותם הקרעים שבחיינו, שבשום שיטות הגיוניות לא תעבירם מן העולם.

המחבר רואה את „ה מ ה ו ת הלאומית" בתור היסוד הפנימי של האישיות הלאומית, בשעה שהיסוד החיצוני הוא המולדת, הלשון, המנהגים וארחות החיים. אחדות הצורות והמהות. אחדות כל היסודות הלאומיים הללו — זהו סוד קיומה של האומה. לאומה הישראלית אבדה אחדות זו, „אחדות מהות ורשמים", „בא הקרע הגדול בין המהות הלאומית הפנימית והצורות הלאומיות החיצוניות". ואולם הקשר המקשר אותה אל צורותיה הלאומיות הקדומות לא נפסק, וכך נעשתה במשך הגלות הארוכה „אחדות היסודות הלאומיים ענינם של תקוות וגעגועים לאומיים", וכשגדלו הגעגועים הלאומיים ו„מתהום הקרעים שועה הנפש הלאומית לאחדות ולשלמות" – נולדה תנועת התחיה בישראל, „השואפת לחדש את אחדות היסודות הלאומיים", היינו תחית הארץ הלאומית, „הלשון הלאומית ומנהגי החיים הלאומיים", וכיון ש„אין תחיה לאומית אלא תחית האחדות העתיקה של מהות וצורות", הרי שכל הצורות החדשות, כעין ה„ארציות" ה„אידישיסמוס", אינם אלא סורוגאטים.

אם „פילוסופיה" היא – נקבל.

במאמרו של שיפמאן על „התרבות והחנוך" יש דברים הראוים להיות נשמעים על התרבות העברית ההיסטורית, שאחרים מנבאים לה קץ וכליה, משום שלפי דעתם אפסו כחות היצירה של העם היהודי. המחבר משתדל להראות על הטעות הגסה, שנאחזו בה המתבוללים והאידישיסטים הקיצונים, ובא לידי החלטה שאין התרבות העברית יכולה לעבור מן העולם מעום שבת יצירת נצח היא. יצירת נצח — זוהי נחלתה של כל אידיאה גדולה. זוהי אמת שאין לפקפק בה ובכל זה יש הרבה במאמר זה ממה שקורין רהב לאומי, וכבר היה כל זה כמעט לזרא לרוחנו.

עומדים הם הדרשנים שלנו בקרב דלות נוראה, ומראים באצבע על המרגלית הטובה שלנו בימי העבר, על הנבואה. וכי מה לקבצני רוח ולנביאים הקדמונים, שהאירו לנו בתקופת השחר של עמנו? וכמה מחללים הם את הנבואה, באמרם: „עומדים אנו על מפתנה של תקופת תרבות הדשה, תרבות שלמה, שהיסוד הנבואי יתפוס בה את מקומה הראוי"!

ואם באים לדבר על חנוך לאומי, והנה שוב ה„יסוד הנבואי". אינם יכולים ממש לפסוע אפילו פסיעה אחת מבלי שידרשו ישר והפוך בנבואה. האומנם לא יבוא כלל קץ בספרותנו למחללי נבואה אלה?

עלי עוד להזכיר את הדברים החמים של אוסישקין על ארץ־ישראל, דברים המגיעים לפעמים עד לידי התלהבות יתירה, ושגם בה אתה מוצא אותה נימה של ה„רהב הלאומי". „ואנחנו הלא נכדי ישעיה בן אמוץ אנו ויש לנו רשות לתבוע ולקוות לגדולות"! — קורא אוסישקין בגאון. כך מנבאים כולם ב„עולמנו" בסגנון אחד.

מן הפובליציסטיקה כבדת הגשימה וזעומת המראה אנו מגיעים לפרשת חג, לנקודה מאירה בספרותנו הדלה, ל„ח. נ. ביאליק במלאת עשרים וחמש שנה ליצירתו הפיוטית".

חג זה שחל בימי השתיקה הקודרים לספרותנו וחיינו כמעט שעבר ללא חגיגה וללא שמחה. וגם באותם הדפים ב„עולמנו" המוקדשים לביאליק אין החגיגה מורגשת ביותר. אין אתה מוצא שם את גלוי האור השופע משירי ביאליק, אין אתה רואה את האספקלריה המאירה של המשורר, שהרים את השירה העברית פי שבעה משהיתה עד לבואו; ההזיון האמנותי הגדול, ששמו ביאליק, נשאר שם פרשה סתומה ואחוזה ברשת של דרשות או הגיונית ומחקרים על הליריקן היותר גדול והיותר עברי, שיש לנו. על המשורר ביאליק, אין שם כמעט אף מלה אחת חיה, היוצאת מנגיעה ישרה בשירתו.

אחרי האפיגרמה „ביאליק" של המנוח פרוג, שסגולתה היחידה היא, שהיא כתובה עברית על ידי פרוג עצמו, נתן העורך לי. קרני להגיש מתנה לביאליק בדמות „רחש" —: פסוקים מקוטעים, שנראים בשביל זה לדברי שירה, ושילאה הקורא למצוא בהם איזה רעיון כל־שהוא, איזו הרגשה כל־שהיא. מתנה זו יש לציין בדברי ביאליק עצמו (בשירו ש„בעולמנו"): „נוצצות בעדיי שוא ומתיפיפות בחן רמיה". זוהי, כמדומני, השייכות היחידה שבין „רחש" ובין שירת ביאליק.

תמונה חיה ובולטת על דבר ראשיתו של ביאליק נתן לנו י. ח. רבניצקי. ממעטים אנו כל־כך לדעת את חיי המשורר ואת אשר עבר עליו בחצי יובל השנים, שהוא מכהן בשירתנו, עד שהדברים המסופרים על־ידי רבניצקי נקראים בעונג רב, והם מגלים איזה טפח מאישיותו ומאופיו, מצניעותו וטהרת־רוחו בתור סופר.

הד"ר קלוזנר שם לו למטרה להראות, שביאליק אינו „משורר התחיה", אלא „נביא האחרית". ומכיון שלא נגש אל ההיכל המלבב של השירה כדי ליהנות ממנה, לרחוץ בנגוהותיה, לדלות היופי והתפארת שבה, אלא על מנת לבדוק ולחפש את השטרות על ה„תחיה", הרי מובן שבעל־כרחו או שלא בעל־כרחו עקם את משנתו, משום שמחשבתו הקודמת לכניסתו לתוך היכל זה סמאה את עיניו של המבקר, וכל הבקורת שלו אינה א"א מין ילקוט של פירושים וחקירות של המבקר עצמו, ולא של המשורר (כמו הפירוש על „מתי מדבר", „מגלת האש" ועוד). ההערכה, שנותן הד"ר קלוזנר לשירתו של ביאליק, אינה הערכה כלל, מפני שבאמת אין ביאליק לא „נביא האחרית" ולא „משורר התחיה" (במובן הרגיל) אלא פשוט משורר עברי גדול, השר על כל אשר הומה בנפשו, על הצער והיגון התוססים בחבו, על האור ועל השמש, על הטבע ועל האהבה, ועל כל מה שמלבב ומרהיב את עיניו ומרעיד את נשמתו, נשמת המשורר, המלאה רזים ופלאות, כמו שהשירה עצמה של כל משורר אמתי אינה אלא רז ופלא, שקשה לפעמים לבטאו במלים.

ו„תחיה" זו, תחיה בשירים, שדשים בה השכם והערב, מה פירושה? כלום בזה ש„עושים" שיר לכבוד ארץ־ישראל או ששרים את ההימנון „אני מאמין"? מסופקני אם יש אף אחד חובב שירה ובעל טעם יפה, שיחשוב את השירים מן הסוג הידוע שלנו, שהוסיפו להם את שם הלואי „שירי תחיה", לשירים בכלל. והרי כל זה אינו אלא משחק ושעשועים, והרי שירי ביאליק, טשרניחובסקי ושל כל יתר המשוררים, ה„ציוניים", הם הגרועים שבשיריהם, ומראים רק שהמשורר ינהג לפעמים קלות־ראש בבת־שירתו.

התחיה הספרותית במשמעותה האמתית פירושה התחדשות ועלית היצירה, וכל מי שהעשיר את הספרות, יצק לתוכה מגנזי רוחו ומאוצרות נפשו, כל מי ששכלל את הקרקע, חדש את הצורה והתוכן, נער את שכבות האבק מעל מה שיש, קצץ את החרולים והקמשונים, בער את פגרי המתים שנצטברו בספרות והזה עליהם רסיסי טל ואצל עליה קרני אורה, נטע ושתל בשדמותיה צמחים חיים ורכים, צמחי שירה מלבבים ביפים — הרי הוא שחיה את הספרות, את רוח העם, והכשיר את הלבבות לגאולה.

ובנידון זה כל סופרינו הגדולים, שלא קשרו כתרים ל„תחיה", שלא עסקו במשחק ושעשועים של מחברי־הימנון, אלא השקיעו את כל כחות היצירה שלהם בטפוח שתילי ספרותנו — מכשירי התחיה האמתים הם ועל שמם תקרא.

וביאליק המחיה הגדול של שירתנו, שנכנס לתוכה בכתר מלכות השירה, הדר בלבוש אמן, בהיר־עינים וגדולי־מעוף, הביא במלוא חפניו אבנים טובות

של השירה האמתית, הנוצצות בברק הקסם, השמיע את צליליו, שפעם הם עדינים ורכים, רוויי מעינות אור וטל בוקר, ופעם הם נוגים, נוגים כנשמה תועה ועיפה — מיד נתמלא היכל שירתנו זיו וחן קסם, וידעו כל אלה שלב להם לשירה ועינים להם לגוניה, שמשורר גדול בא אל המחנה, שהשירה העברית נתחדשה, שצמחו לה כנפיה — האם אין זאת תחיה? האם אין זאת גאולה?

ואולם הד"ר קלוזנר רוצה בתחיה אחרת ובגאולה אחרת. מקים הוא קיר מבדיל בין תכנים „יהדותיים־לאומיים" ובין „אנושיים כלליים אינדיבידואליים", בין ה„גלות" וה„גאולה". כל דבריו סובבים על נוסחאות שקבע לו מראש, ופוסק הוא לפיכך בהחלט גמור, שביאליק „מצפה לישועה, אבל אינו מאמין בישועה ובגאולה", ש„ביאליק שולל הגלות בלא שיתן את הגאולה במקומה" וכו'.

כפי שרואה הקורא, עומד המבקר על־גבי המשורר ותובע ממנו את ה„גאולה". תכנית קבועה הוא מגיש לו, וכיון שהמשורר העלים את עיניו מכל התביעות, והוא היה משורר רק את נפשו ואת סערת נפשו, היה דולה פנינים מתהומה וחורז את שיריו הנפלאים, שירי האלגיה הדקים והמחרידים את הלב ביגונם — הרי אין בו „תחיה", ולפיכך הרי הוא „נביא האחרית", ומכיון שהוא „נביא האחרית", בא המבקר לידי מסקנה, שהמשורר „אינו מוצא תכנים אחרים, זולת אותם שטפל בהם עד עתה", וזהו לפי דעתו „סוד שתיקתו הממושכת של ביאליק". אכן מגלה סוד הוא המבקר! ואותם „השירים הליריים הנפלאים במינם, שלפי עדותו של המבקר, „ישארו לדורות אולי הרבה יותר מהרבה שירים יהדותיים לאומיים" — על זה אין להקשות והרי עיקר מטרתו של המבקר לא היתה להראות את ביאליק המשורר, אלא להסיר מעל ראשו את עטרת „משורר התחיה", שהוא בעצמו עטרהו בו מלפנים — אלא ששכח...

ואולם עוד מטרה אחת היתה לעיני הד"ר קלוזנר: להראות, שביאליק אינו גאון, אינו אוניברסאלי, אינו שר על עמים שונים וארצות שונות „כמו גטה, פושקין וטשרניחובסקי", „אינו מחבק זרועות עולם", „אין מסתורין בשירתו", „אינו פאַנטואיסטן", אינו צריך בכרך השירים שלו ל„עפרוני" ו„סגליה", „אינו יוצר חדשות מרעישות ופורצות וכו' וכו'" — ולא חסר כאן אלא שיאמר, שביאליק אינו כלל משורר, א י נ ו בכלל — וחסל.

הד"ר גליקסון נגש אל ביאליק לא כאדם העומד במחיצת האמנות והשירה ומסתכל בהן הסתכלות ישרה, אלא כחוקר הגיוני ופובליציסטן. ה„ביאליק שבעל פה" שלו אינו פרצוף חי המצויר בצבעים ובשרטוטים שוטפים; את שיחתו השוטפת של ביאליק, את צלילי הקסם והחן שלה, את החיות הממשית שלה אין אתם מוצאים כאן, אבל לעומת זה נסה המחבר לעמוד על הצד הפסיכולוגי וההגיוני שבשיחותיו של ביאליק, על התרקמותו היצירתית ואופן בטוייו וגלוייו, ובנידון זה הוא משמיע דברים אחדים יפים.

וכשבא הד"ר גליקסון לטפל בביאליק ה„משורר הלאומי", „משורר הזעם", אין הוא יכול להשתחרר מן הדעה המקובלת והמתהלכת. חולק הוא אמנם על מאן דאמר, שביאליק איננו „משורר התחיה", והוא משתדל להראות באיתות

ובמופתים ש„שירי הזעם והתוכחה נעשו נכסי צאן ברזל של התחיה הלאומית", ש„בעיר ההרגה" ו„דבר" הם מפעלים וגורמים של תחיה כ„אבטואמאנסיפאציה" ו„מדינת היהודים", כמושבות ובתי־ספר בארץ ישראל. אבל כל זה רחוק כל־כך מתפיסה שירית, מהסתכלות באמנות, מביאליק, עד כדי עלבון...

וכשהד"ר גליקסון עוזב את כל אותן המלים המקשקשות בפובליציסטיקה שלנו על „תחיה" ובא לדבר על עצם שירתו של ביאליק, על שירי הטבע שלו, אז ישמיע דברים של טעם, וצודקות הן הערותיו על הרומאנטיקה של ביאליק, שאינה זו „של כמישה ובליה, שאין מנוס ומפלט ממנה"; אדרבה, ביאליק הוא היותר חי בינינו, מפני שהוא האמן היותר גדול, הלוטש והחוצב הגדול באבני הלשון. מי שמתמכר כל־כך לאמנות, זה שפעת חיים מפכה בו, ומי שהעיד על עצמו „אלו שבע שמשות במרום תלית, נפשי סובאת אור לא יכלת רוית" — זה כולו חיים ואור — וזאת היא שירת התחיה! —

ב. א. נגע בשאלה חשובה עד מאד: בהשפעתו של ביאליק על השירה העברית. אבל המחבר לא עמד על שאלה זו לכל עמקה, לא צייר לפנינו מה היתה השירה העברית עד התגלותו של ביאליק, ולא גלה לנו כלום ממהותה עתה והסתפק בהערות אחדות, ולא כולן צודקות. המחבר משמיע, למשל, בתור הלכה פסוקה, כי „בדורנו, דור הגעגועים על המקוריות, על קרקע עברי, על נשמה עברית, פקחו המעולים שבדור את עיניהם וראו, כי ספרות עברית, ולא רק הכתובה עברית, עדיין צריכה להברא". ואולם מסופקני, אם המעולים שבדור ראו זאת; והרי מנדלי הוא כולו עברי שבעברי, שאמנותו, לפי הוכחותיו של פרישמאן, היא „אמנות יהודית בהחלט, שאין דוגמתה כלל באירופה", והרי פרץ ופרישמאן ברוב ספוריהם עברים הם, ולא רק לפי לשונם כי־אם גם לפי מהותם הפנימית, והרי הדור הצעיר של המספרים שלנו, ברנר, שופמאן, גנסין, למרות המוטיבים והנושאים של יצירותיהם, עברים הם גם הם בכל נדנוד ובכל זיע של הנשמה שלהם, אלא שעברים חדשים הם, ואולם היניקה שלהם הלא היא יניקה מן הקרקע העברי. ואם צודקים הדברים, ש„ביאליק הוא יותר עברי מאירופאי, שנשמתו קלטה לתוכה הרבה מן הקודש של ספרותנו העתיקה, שגלה לנו את האור העברי הגנוז, פתח את אוצרות הרוח העברי", הרי לא עשה זאת, אלא מפני שהוא משורר גדול בכלל. כמו כן אינה צודקת החלטתו של המחבר, ש„ספר השירים של ביאליק אינו ספר חיצוני", ש„את השירים האלה יקרא ויבין גם היהודי, שנתחנך על ספרותנו העתיקה". מלבד שירים אחדים, כמו „על סף בית המדרש", „אם יש את נפשך לדעת", „המתמיד" ועוד, הלא כתב לנו ביאליק שירי זהר ואהבה, שירים ליריים דקים, שכל עיקרם אינו אלא אותה האמנות, שהיא כולה „חיצונית".

וכך אנו עוברים על ששים הדפים, המוקדשים לביאליק, ורק לעתים רחוקות יעלה באזננו צליל קסם משירתו, ניצוץ אור מביאליק המלא אורה, קול המיה עגומה מביאליק המלא נכאים צנועים כל־כך.

פרשת ביאליק וחדות החג שבה נשארה סתומה „בעולמנו".

הבלטריסטיקה ש„בעולמנו" דלה מאד בכמותה, וגם העינינים לעצמם,

למרות מה שהם כתובים ברובם על ידי אמנים ויוצרים, אינם מצטרפים לעושר ספרותי שלם. רואים אתם רק חוליות, חוליות, מורכבות או רופפות, אבל כחות יצירה מגובשים כמעט שאין.

ביאליק עומד ומתודה: „ואכלא המית־רוחי, בתוכי התעטף לבי וזמרתי לא שטפה פי", כי שוקצה שפתו, שפת זמרותיו. והמשורר משמיע קול תלונה וזעקה, שפטים קשים על הפיגול והטומאה, שדבקו בשפתו, רואה הוא את יוניו הזכות, ששלחו לעת בוקר, ובערב „והנז עורבים מלומדי אשפתות".

שיר זה הוא המחאה היותר עזה של היוצר המתיחד עם אלהים, היודע את הרטט הפנימי של היצירה, שהמלה היא אצלו תמה כיונה, ילידת המית רוחו ונובעת ממעין הנשמה העמוק – על הרמיה והנאפופים, העתק והשחץ, שמכניסים לצליליו הזכים והטהורים „עושי הספרות". המשורר יקרע כאן בזעף ומבלי רחם את המסוה מעל ה„ספרותיות" או ה„ספרנות", „ממזרי העט והרעיון", ששפכה את ממשלתה בעולם, מעל כל הזיפנים ו„בעלי המלאכה", שפרו ורבו לאחר מתן טכניקה ספרותית בעולם ומחללים בזמת מלתם כל רעיון ורגש נעלה, משוטטים הם בכל היכלי השירה והמחשבה ולכל אשר יגע עטם שקץ ישקצנו.

כמה מן האמת המרה והנוקבת יש בדברי המשורר אפילו ביחס לספרותנו!

משירו של ביאליק, שצליליו יורדים עלינו כהלמות פטיש, גוזרים כצוקי־ברזל, אנו עוברים לאידיליה הקלה והשקופה, בת הריתמוס השוטף והחי „כרמית" של ד. שמעונוביץ.

מתחיל אתה לקרוא את השורות הראשונות והן שוטפות חיות ומפזזות, ומושכות אותך בשטפן; מוסיקה קלה ממלאה את לבך ולעיניך עוברים וסובבים המון ציורי נוף ותמונות של המושבה, כרמיה וגבעותיה, וכל החי ופורח שם. כל האידיליה ספוגה ריחות ארץ־ישראל המבושמים וקרני־שמשה המזהירות – בשירתנו העוטה תמיד שחורים אידיליות כאלה משובבות את הנפש ברסיסי הטל, ברעננות ובקלות המפכה בהן.

יעקב לרנר שם בפי ירמיהו קינה על הגולה. המשורר מתאמץ להביע את הלך־רוחו של הנביא המלא יגון צורב ומכאובי רחמים לעמו האובד. ואולם רפה היא הקינה מלהביע את אשר יהמה בלב הנביא, ואף אמנם אין המשורר מקמץ במלים של זועה...

בין הספורים יש שם פרק אחד מן הספר „בימים ההם" של מנדלי המנוח (כמה ידאב הלב לצרף שתי מלים אלו!), ובפרק זה, כמו בכל הספר הנפלא, שהצייר הגיע בו למרום כח־יצירתו, אנו רואים את כל כחו הגדול של מנדלי לצייר.

התבוננו, למשל, בפרק זה וקראו כיצד שלמה־לי מעלה בזכרונו את ה„יריד", ותראו שאין נעלם ואין נסתר מעיני הצייר. מעלה הוא על הבד ענינים ונפשות, תמונות ומראות, גונים וחצאי גונים, תופס הוא כל העויה, כל נדנוד וכל זיע – אבל כלום אפשר להביע במלים קצרות את כחו הציורי

של מנדלי ואת כחה של הלשון המנדלית? ופרק זה הלא נכתב רק זה עתה, בשנתו האחרונה. הוי לשון זו של הצייר בן התשעים!

וגם ביאליק נתן „בעולמנו" רשימות בליטריסטיות. הפרוזה של ביאליק צורתה קודמת לתכנה. ביאליק המספר משקיע, ולפעמים מבזבז, את כל כחו בציור תמונה, תיאור תנועה או העויה ובכלל בעולם החיצוני, ולא הפנימי. ואולם ברשימות אלו אין אתה מוצא אותה ההתגבשות הציורית, אותו הפירוש הריאלי, שאתה רגיל אצלם מתוך ספוריו הקודמים.

ל„ממשלת המרש" זוהי רשימה קלה ושוטפת, מסופרת בגוף ראשון ומצטיינת באותה שלמות ההרצאה, שביאליק מסוגל לה, ונתפסו כאן דרך אגב תמונות ומראות, מאלו המפזזות ומזעזעות את העין ועוברות. ואולם לא התמונות הן העיקר ברשימה זו, אלא ההגיונות של המשורר, שכולנו נמצאים ב„ממשלת המרש", המכחיד את עצמיותנו, הבולע את „נעימי הנפש המיוחדים", ואפילו ה„משורר בעל העצמיות הגבוהה, זו שאינה נכנעת ושאינה נבלעת ושאינה בטלה באלף" – אינו מעריך את דמות הגיוז לבו אלא ל„קצב המרש".

ברשימה השניה „מעות לא יוכל לתקון" אנו רואים שוב את סגולתו הריאלית של ביאליק. מצייר הוא בצבעים חיים מתוך תפיסה אמנותית יהודי זקן ועלוב, ש„בכל פעם שהוא נכוה מבדיקת עין יתירה", כף ידו ממהרת אל הטלאי או אל הכתם להאפיל עליהם. ויהודי זה המתלבט בעולם ב„עינים זולפות עלבון חרישי" ואין מי שירגיש במציאותו, הסב אליו פעם את שימת לבו של יונקר צעיר, שבקש סליחה ממנו. בקשת הסליחה ממנו, העלוב, הביא אותו לידי מבוכה גדולה, וזעזעה את כל הויתו המלאה עלבונות, ומאותו רגע התחיל להרגיש את כל אפסותו ושפלותו, וטלאיו וכתמיו היו לו עתה למקור כאב, כאב בשר ממש. וכדי להציל את „תפארת האדם" שבו, הוא אוחז בתחבולות שונות, מאפיל על כתם זה או אחר ועל טלאי זה או אחר, ולבסוף „הוציא מכיסו מטפחת לא נקיה ביותר וגרף את הוטמו בקול רעש גדול". כך חפץ היהודי השפל והעלוב לתקן את מעות חייו בגריפת חוטם אחת – כמה מן ההתול המר והכואב כאחד יש בזה! תמונתו של היהודי, מצב נפשו וכל עלבון הויתו מצוירים ביד אמן בעל עין חדה וצופיה. ולמרות מה שכל הדבר נראה בסקירה הראשונה לאיזו אניקדוטה – מעשה דל וקל ביהודי גורף חוטם – הנה דוקא במאורע קטן שכזה נשתקף כל הנלעג והמשונה העומד על גבול הצער והטרגיות שביצורים הנעלבים המשוטטים בעולם.

מקורי דמיון לוהט וחלומות נוגים ארג שטיינמאן את דמות ה„אחות", זו בת האהבה הזכה והתמה, התועה נעלמה בנתיבות החיים ומתגלית לאדם כקרן אור בליל אפל ונעלמת. הנה תועה ונודד אדם, ואינו יודע תכלית לנדודין ו„כל הדרכים כשרות לפניו הוץ מהאחת המובילה לאהלו הדל". ומתוך נדודים בלי תכלית נלכד האדם בפח, נאסר באזיקי התאוה הקודחת, בגפופי הנסיכה „בת התופת". וכאשר תחל הנפש לדעוך מתוך יסורי החטא, תגיע שעתה הנוראה של ה„אחות", הכרוב הסוכך על האהבה הטהורה, והאדם נחלץ מן המצר, והוא טס כנשר לקראתה, „האחות", לזו „המשומרת בשבילו מבראשית"

ואולם הזוהר השופע מכרוב האהבה הטהורה יועם עד מהרה. רק פעם אחת תעלה ה„אחות" כמו ברק ותזהיר רגע קטן מרגעי החיים ואחר כן תצלול במשברים עזים, והאדם שכבר עמד בראש ההר: „לאט לאט גולש מעל ההר, ונטף אחר נטף נשפך מתוך הגביע שבידי, לאט לאט כנשל אילן יבש, אשר נס ליחו, את טרפיו אחד אחד בעתותי שקט ומנוחה, כן שכל אשכל את כל מחמדי". כך ישיר שטיינמאן את שירת חלומו הנוגה, חלום האחות המזהירה רגע וצוללת במשברים.

מ. בן־אליעזר ברשימה „פסיעות ראשונות" מצייר טפוסים של מורים עברים, עולם שאינו חדש ביותר בבליטריסטיקה העברית, והדברים שמספר הפעם בן־אליעזר אינם מגלים קוים חדשים בעולם דל ועלוב זה של שעמום וריקות נפש.

חלק הבקורת ש„בעולמנו" מצומצם עד מאד. מלבד המאמרים על שלום־עליכם וכל כתבי פייטילסון של כותב הטורים האלה, יש שם שני מאמרי ביבליוגרפיה קטנים.

* *
*

וכשאנו מעיפים עין על כל החומר הספרותי ש„בעולמנו", אין אנו מוצאים שם, כאמור, יצירות גדולות, ואפילו ביחס לספרותנו, אבל דברי ספרות הגונים וגם יפים למדי נמצא שם. ובשעה קשה זו, שעברה על ספרותנו, כל נטף של יצירה, כל קורטוב אור, כל גלוי של מחשבה – יפים וטובים לה.

ועוד ברכה אחת צפונה לנו ב„עולמנו": בת־קול החיים הזעומים שעברו עלינו עולה מתוכו והרבה מ„חזון הימים" ישאר בתוכו לדור הבא.

א. שטיינמאן

הד הימים

א

המלחמה והריבולוציה

שני דברים מעכבים אותנו מלתפוס את מהותם העיקרית של מאורעות החיים: השטף וריחוק הזמן.

על ההוה קשה לנו לעמוד ולהעריכו כראוי לפי שהוא שוטף, לפי שאנחנו עצמנו נתונים בתוך השטף, שגם אנו הננו שותפים למאורעות, נוגעים בהם, דנים אותם לזכות או לחובה, הכל לפי טובת הגוף שלנו, והגוף פסול לעדות. חוץ מזה, הגאות של האדם טורפת את בינתו הישרה. הגאות משיאה את האדם אל הסברא, שהוא נזר הבריאה, שדורו הוא נזר הדורות, שחוג מקורביו וחבריו הוא נזר הדור, מתוקה לאדם הדעה, שהמאורעות, שהוא עצמו שותף להם, או אפילו רק עד ראיה, חשובים ביותר ועתידים לשנות סדרי עולם. בשעה שבשוק השוקק מתנועעים בני־אדם כעצי היער, והפיות שואגים כהמית מים רבים, והפרצופים לוהטים ומזהירים בזוהר ארגמן כבשעת זריחתה של שמש, והידים מוהאות כבשעת נתינתה של תורה חדשה, הרי האדם, היחיד, כגבעול של קש על פני מים רבים. כל אדם מניח בביתו, בתוך חדר משכיתו, את נפשו, את דעתו הצלולה, את כח הגיונו והבנת־המאורעות. וכשהוא יוצא אל השוק הוא בא לשם ריק, לוח חלק, תלמיד מקשיב, עבד כפות, ומתערב בין ההמון, וכשמזדמנת לו בריקאדה על דרכו, פעמים הוא עולה גם עליה, בלא כונה תחלה, בלא הכנה, בלא עיון ושקול דעת, בלא מלחמה פנימית ורתיחת חושים. הוא עולה עליה מפני אשגרת הצבור, מפני כח הדוחה של הרבים, מפני שהוא גל בין גלים, קש בין הגלים. וכן אנו מוצאים בני־אדם, שנעשו לקדושים, שעלו על מזבחה של איזו אידיאה לקרבן, אידיאה של החופש למשל, או אידיאה של אהבת הבריות או אידיאה של הגנה על רע, – דברים שבימות החול, בתוך בני ביתם, בתוך חוג מכריהם, היו האנשים הללו תמיד דשים אותם בעקביהם. כך יש גבורים בלא גבורה, כמו שסכום גדול של גבורה מבוזבזת בעולם בלא גבורים, מין גבורה בצינעא, ומפני כך אין לתמוה, שפרצופיהם של מפקדי התנועות, אותם הגנירלים המנהלים את האוכלסים, אינם ברורים כל־עיקר לבני דורם, אף־על־פי שהם עומדים בראשן של התנועות, במרכזם של דורם, אף־על־פי שבני דורם מטפלים באישיותם הרבה יותר משהם מטפלים באישיותם של

אחרים אף־על־פי שמשגיחים עליהם בשבע עינים, ובשוק השוקק קולותיהם מתגברים על שאר הקולות. סימן הוא, שדוקא מפני כך ערפל פרוש עליהם.

סתומים לנו גם מאורעות העבר, שכבר חלף, לפי שהם עוטים את הצעיף של ריחוק הזמן, ופניהם מזהירים על ידי כך ביותר. דברי הימים תמיד מזויפים הם. מן העבר מגיעות אלינו רק בנות קולותיהם של המאורעות. בנות הקולות מצורפות ומזוקקות הן. ולפי שחלשות הן, לכן הן שופכות עלינו קסמים ומשחדות את דעתנו. הרבה מן החלאה והזוהמה נגרף על ידי גלי הימים, נגרף לתהום הנשיה. על העבר פרוש תמיד צעיף הרומנטיות. הדרת השיבה משחדת. תפיסה אחרת לא ניתנה לאדם. שמותיהם של גבורים נאמנים, אנשי לב וצנועים, שעשו את מעשיהם הטובים במסתרים, נמחקים מעל לוח התולדה. דוקא מפני שגבורים היו האנשים האלה, שטובי לב היו, שחכמים היו, היו נחבאים אל הכלים! חיים הם להם את שבעים שנות חייהם תחת קורת ביתם וזורעים טוב וצדקה בסתר. הרשעים, הפושעים, הרוצחים, אלו ששאפו לשלטון, לבצע, לשפיכות דמים, אלו שהחרב היתה תלויה להם ממעל כסאם, שחנפו לתקיף ודכאו את האביון, שהרגיזו את יצרם הרע על כל העניים, החלשים והצדיקים, שעיניהם היו רק אל עניניהם הדלים, עניני הבשר — אלו נעשים בעיניהם של הדורות הבאים, הדור השני או השלישי, לגבורים, ליחידי סגולה, לאנשי מעלה, לבעלי טובתה של האנושיות, לגבורים עממיים ולאומיים, שיוצאי ירכם מקימים להם מצבות זכרון, המשוררים קושרים להם חרוזים, ותינוקות בתי־הספר מקצרים על ידיהם את ימי ילדותם ומשננים בעל פה את שמותיהם, מעשיהם ומפעליהם הכבירים, שעשו לטובתם של הבריות. אם גבור זה, שואף הבצע, היה מלך, מצרפים לשמו את השם „גדול" — והרי לנו ריכרד לב הארי, פרידריך ופטר הגדול, אלכסנדר עושה השלום, נפוליאון הגדול ואחרים. הרי שריחוק הזמן מקלקל את שורת הדין. ולא רק משום שדברי הימים נכתבו כמעט תמיד על ידי סופריהם של המלכים והשרים, שהעלו את מעשיהם בספר לדור אחרון, לא רק משום שדברי הימים נעשו על ידי המלכים ונכתבו על ידי הנתינים, כי־אם, וזהו העיקר, שמשקר האדם מטבעו לנפשו, שמתוק עליו השקר ובלעדיו אין לו חיים.

מכאן אנו למדים, שלא ניתן לאדם לראות אלא את אחוריהם של המאורעות ולא את פניהם. רק בקליפות ישתעשע האדם. וסדר דברי הימים הוא כמעט סדר חייהם של החוטאים והפושעים.

ואולם לא רק את דברי הימים מזייף האדם. גם את נפשו הוא מזייף לעצמו הוא משקר. כי לא יכול האדם לראות את נפשו כמו שהיא — ודאי, מפחד האדם מפני מערומיו כמפני נחש עקלתון. חושש האדם, שלא יוקע הלילה קלונה בפני אחרים ואפילו בפני עצמו. חטא גדול חטא הם. גם את נפשו יכול האדם לראות רק בעד זכוכית מגדלת. נוח לו לאדם לראות בכוכבים ובמזלות, לסול מסלות חדשות ולמצוא ארצות לא ידועות מלהסתכל לתוך נפשו הסתכלות של אמת, הסתכלות לא משוחדת, הסתכלות נוקבת. מתירא האדם מפני המחבואים שבו, מפני המרתף של נפשו. על כן הוא תופר לעצמו מימות עולם לבושים, לבושי אור וצדקה, שהוא מתעטף בם. על כן הוא בונה כמה וכמה עליות על מרתף נשמתו. האדם תשוקתו אל האדמה, אל החומר, אל הרפש והזוהמא, ובונה בשמים עליותיו, ומשום מה? משום שהחומר זה,

שהוא משתוקק כל כך אליו, שבשרו מתאוה כל כך אליו, בזוי מאד בעיני רוחו, שהרי שואף האדם גם אל ניצוץ האור, שהרי שואף הוא גם להתדבק בשלהבת העליון שבשמים, במנוחה, בנירבנה. אולם גם את ניצוץ האור שונא האדם, לפי שהלה ממרר את המתיקות של חיי הבשרים, מוסך טפה של רעל בכוס התאוה. על כן מתנקם האדם בניצוץ האלהי ושולח בו את לעגו. וכך רואים אנו את נפש האדם נתונה בתוך שלשלת של סתירות וניגודים. אוהב האדם בשר, חיי נחת ועצלות, אוהב האדם לפטם את גופו ולעדן את חושיו, אולם משתוקק האדם גם אל המות ושואף להתדבק בו כפרפר המתדבק באש. רואים אנו את האדם, כשהוא טורח דורות הרבה, עמל ובונה מגדלים גבוהים ובנינים המגיעים עד לשמים, וביום אחד הוא קם והורס את הבנינים, שותה את תשוקת ההריסה עד לשכרון ורוקק לתוך כוס תענוגיו.

תענוג ההריסה הזאת הוא קורא בשם מלחמה או ריבולוציה. התענוג הזה נעשה על פי חקים קבועים, על פי דינים ותלי דינים, על פי סעיפי פרוגרמה של חכמים מלומדים בתורת האסטרטיגיקה והאיקונומיקה, תחת דגלים של לאומים ומעמדות, בשמם של אלים ואלילים, של תורות וזכיות אדם.

המלחמה והריבולוציה הן שתי תקופות בחיים, שבהן כאילו נקרע אשנב לתוך נפשו האפלה של האדם. נשמתו של האדם מתגלית לפנינו כיריעה. רואים אנו את האינסטינקטים הרעים שבאדם, כשהם יוצאים לפעלם. הגדרים נפרצים. כל מה שהיה אסור, נעשה מותר. ולא רק מותר, כי־אם גם מחויב. כל מה שנעשה ועלה בסתר לבם של האוכלסים בתקופות דורות, ניתן לו ניב שפתים. המלחמות והריבולוציות לגבי שנות השלום והריבולוציה הן כרוחות שאינן מצויות לגבי רוחות מצויות. בתקופות הללו אנו מכירים את הרוחות המצויות, הרוחות שאינן טהורות, המזוהמות, ספוגות הרעל והמשטמה, המנשבות תמיד בשנות שלום ושלוה בין בני־אדם בכל יום ובכל רגע, תמיד, כשהכל נלחמים עם הכל, אלא שאין העין בוחנת ברוחות אלו כראוי מפני תמידותן, מאחרי שגם התמידות היא צעיף.

אמנם גם בשעת מלחמה וריבולוציה אין האדם פורץ את הגדרים כולם. מערומים אינם מדרך הטבע של האדם. בלא לבושים אין לאדם חיות בעולם זה. ולפיכך אנו רואים, שדוקא בשעת מלחמה וריבולוציה מטיפות השפתים לשלום ולאהבה, שבמדה שהאדם הורס, גוזל, רוצח ומפיר חקי האדם והאלהים, במדה זו גם שם אלהים שגור יותר על לשונו והוא מכבד יותר, כביכול, בשפתיו את כבוד האדם וזכות האדם. דומה, כאילו מתכוין האדם להשתיק את ישות המוסר שבלבו, המכרסם אותו בגלל מעשי הרע. השר של דברי הימים מקדים תמיד לכל מלחמה וריבולוציה אידיאה נעלה, שבשמה נלחמים: הצלב, האבירות, חירותם של עמים קטנים, החופש. הלבוש תמיד מוכן. מובן, שהלבוש הוא לפי רוח האדם, והאדם הוא לפי רוח הזמן. אהבה, אחוה ורעות – הכרוזים הללו שגורים דוקא על הלשונות ונשמעים בראש הומיות בימים, שבהם מתיזים ראשים בשוק.

אמנם באות בשעת מלחמה וריבולוציה רוחות חזקות וקורעות, כביכול, את הוילונות ואת הלבושים ואומרות: הנה האדם בצביונו ובשעור קומתו, הסתכל־נא בו! הרי לך זכוכית מגדלת והסתכל בו! הנה פלוני גבור הוא, הוא

חרף את נפשו בשביל האומה, בשביל הכלל, בשביל האהבה, והנה פלוני בוגד היא. רמאי הוא. נוכל הוא! כך מדברים אלינו המעשים, אולם שפת המעשים מגומגמת היא. משקרת היא. ודוקא בשעת מלחמה וריבולוציה שולטים בלבול הדעות וערבוביה של הלבבות. לעולם אין אנו יודעים, אם גבורה של תקופה זו, שאנו חיים בה, גבור הוא אם לא.

וגם את נפשו של הבוגד אין אנו יודעים. יש בגידה, שתכנה הוא יושר הלב, ויש מסירות נפש של קנאות, המביאה רעה יותר גדולה מן הבגידה, וגם תכנה אינו זהב טהור. וגדולים יותר חלליהם של הגבורים נאמני הלב, האומרים בתמימותם להביא את האושר לבני־האדם ומובילים אחריהם את האוכלסים, מחלליהם של הבוגדים. וכל זה לא נאמר כלל בדרך יוצא מן הכלל. וכמה חוצפה מסותרת בתוך התמימות והאמונה של מפקדי המחנות, המאמינים בתם לב, שהם מוליכים אחריהם את האוכלסים אל הר הברכה ונותנים לפניהם את החיים. כמה עוות־דין ורציחות נפשות בכרוזם של האידיאליסטים הגדולים: עלו לגרדום בשביל הדורות העתידים! – הם מצוים את הפרט להקריב את עצמו לקרבן על מזבח הכלל, כאילו יפה כח של נפש הכלל מנפשו של היחיד. הן נפש האדם נפש אין סוף היא!

וכשאנו צופים בדרכיו של האדם, רואים אנו, שרק אמתלות הוא מחפש לנפשו, תירוצים היא מחפש: כל מגמתו היא רק לתרץ את תעלוליו בפני עצמו, לישב אותם כאחד עם ניצוץ האור שבו ולסובב את נפשו בכחש. הוא – הכהן, האידיאה היא לו מזבח, חברו – הקרבן, וחברו של חברו הוא קרבן כפרה על הקרבן שהביא. על המזבח, שהאדם בונה לאלהיו, הוא מעלה קרבנות לשטן. ודרך עקלתון זו, שהאדם פוסע על פני השטח של דברי הימים, היא דרך הבריחה, שהאדם בורח מפני תאותו, הוא הכעס, שהאדם כועס על חברו על התאוות המושלות בנפשו.

ומכאן אנו למדים, שהמלחמה והריבולוציה יונקות תמיד ממעין סתום אחד, הוא המעין הנרפש שבאדם, אף־על־פי שלכאורה רחוקים שני החזיונות הללו זה מזה ופעמים הם סותרים גם כן זה את זה. הממשלות קוראות למלחמות, והעמים – לריבולוציות. פעמים הריבולוציה באה בתור תולדה של המלחמה, בתור מחאה כנגדה. אולם בשרשן שתי התנועות הללו נושקות זו את זו ומתפרנסות הן מן התאוה לשפיכות דמים. אמת, הממשלות היו מכריזות על המלחמות, אולם הן העמים היו שמחים עליהן ורוקדים כנגדן ומתחממים לאורן. הממשלות היו הלהבה, והעם – הקש. אחר כך, כשמגיעה שעת הפכחון, שעת הבחילה בדמים הנשפכים, כי הדמים גורמים לבסוף לאדם עיפות ומביאים אותו לידי הקאה, כמו היין, — כן, אחר כך, מגיעה שעת התירוצים. הרוצחים אומרים לרחוץ בנקיון כפיהם: ידינו לא שפכו את הדם. כל אומה תולה את הקולר בחברתה. הפרולטריון מחייב את הבורגנים, את האימפריאליסטים. ממשלות ההסכם מחייבות את ממשלות הברית, וכן להפך. בתירוצים אין מחסור. מוסר הכליות משתתק. וכל זה נעשה כדי להעטיף את האדם בלבוש של אור ולהסיח את לבו מן העיקר.

והעיקר?

שואף האדם לשפיכות דמים. שואף האדם לכליונו. האדם בלי הבדל

אומה, מעמד ותקופה. שום מלחמה אינה האחרונה, שום ריבולוציה אינה האחרונה. במסתרי לבו בז האדם לבשר, לחיים, לשטף; משתוקק הוא מתוך הקולות אל בנות הקולות, אל הרות, אל המנוחה. קשה לו לאדם לחתוך את בשרו, לפי שכואב הוא עליו. אולם את בשר חברו הוא חותך וחותך. חותך בדרכו אל מלכות השמים, מלכות האושר והאהבה. וגם דבר זה סתום הוא מן האדם. המבקש הוא את מותו של חברו, לפי שהוא רוצה לקרבו אל המנוחה ואל ההסתכלות בנצח, או לפי ששואף דמים הוא, לפי שצמא הוא עד אין סוף. כך נתון האדם במעגל קסמים וגם את נפשו אינו יודע ומאוייו לא נגלו לו. הוא רוצח ומתנחם, נע ונד כקין בין התאוה והחרטה. הוא עצמו בורא לעצמו חוקי מוסר ועושה לו סיג לסיג כנגד שפיכות הדמים, והוא עצמו בורא כנגדם חוקים אחרים, המתירים את דמו של חברו. בשעת חירום – אומר הוא ומשתיק את מוסר לבו – שאני! בשעת מלחמה או ריבולוציה שאני! לשם ההופש, לשם זכיות האדם מותר! וכך אנו רואים, שכל תורה חדשה מקבלת את האדם תחת חסותה, באה להגן על דמיו, וכל תורה חדשה מתירה את הדם בדרך הוראת שעה, לעצמה, לכבודה, בשביל נצחונה, כדי לגדל ולרומם את שמה, כדי לשתול את עצמה בקרקע הלבבות. כל תורה חדשה מבטיחה לאדם חיי עולם הזה ועולם הבא, היא היחידה שתנחיל לו את האשר, ולפי שעה אינה תובעת מן האדם אלא דבר קטן: קצת חלב אדם.

כך נולדה הריבולוציה, אחותה של המלחמה, שעושה את דרכה בכלי זינה של המלחמה, שאינה משפרת כלל וכלל את חלקו של האדם, שכוזבת בהבטחותיה ומביאה בסופה לידי מפח נפש. המלחמה באה לכלות את החרב, ומשליטה בין כך וכך את החרב, וגם הריבולוציה מטיפה לחופש, לאחוה, לאהבה, לכבוד האדם, לשובע ולריעות, ומביאה עבדות, שנאה, רזון ופירוד. ביחוד היא מביאה פירוד. במקום האדם בא האזרח, ובמקום החברה – החברות, הכתות, המפלגות, הצצות וזורעות מדנים, מלשינות, בגידה, ריגול ומעשי אונס. כל אדם, שדעותיו שונות משלי, מסוכן הוא להחברה. עליונים למעלה! – זהו אמנם הצד היפה של מטבעת הריבולוציה, זהו הששון המשכר שבה. אולם כנגד זה עולים התחתונים למעלה, אלו התחתונים, שאינם יפים כלל וכלל מן העליונים, אלא שיותר מן האחרונים הם צמאי חיים, מות ודמים. התחתונים אינם מחוננים כלל בענוה יתירה ולא בנדיבות לב מרובה. ובדרך הליכה – אותו קול ענות של הנצחון, אותו הנצחון שהוא כוזב. אלו הקריאות של „הידד" ו„הורא", הכרת תודה לעצמה, הכרוזים על אושר שכבר בא ובאמת לא בא, על תקופה חדשה הבאה, על השעה הגדולה, הרת עולמות. ובאמת בכל הדורות ובכל השעות היו מכריזים, שהעולם הרה ללדת. את מלכות השמים כבר הביאו לעולם – ואפילו כוכב אחד לא זרח על יושבי מטה. את העולם הישן הם דשים בעקב, ובאמת הם הם העולם הישן. את אויביו הכריעו, ובאמת הם הם אויבי עצמם, ואת מי הכריעו? – אחיזת עינים, הבטחות שוא, תהפוכות, מעשי תעתועים ומפח נפש. והגבורים החדשים, הצצים ועולים בכל יום מתוך ההמון, שהיום הוא כורע להם וממחרת הוא מתיז להם את ראשיהם בשוק. והעיקר: עבדות, עבדות. האדם לאדם הוא מרגל ואויב דם. אילו הן פירותיה ותולדותיה של הריבולוציה ושל המלחמה.

ביום הראשון ליוני בשנת 1848, תיכף אחרי הריבולוציה הצרפתית, כתב הסופר הרוסי הרצן במכתבו לחבריו כדברים האלה:

„הממשלה, יחוסי המשפחה, הדין – כל הדברים הללו הם להצרפתי קדשים, אלים, מלכים. הצרפתי אמנם הוא קל־הדעת, ואולם על פי מהותו קונסרבטור הוא. המהפכות הן כמהפכותיה של ה„מודה", רק אופן התפירה אחר הוא, ואולם האדם הוא מה שהיה. הוא ריבולוציונר; בזה אין כל ספק. הוא בונה בריקאדות מפני חריצותו ועזות לבו. הצרפתים יראים מפני החופש, אותו החופש, שהם שופכים בשבילו בכל יום, זה חמש־עשרה שנה, נחלי דם. הם אינם זקוקים לחופש בחיי יום יום שלהם, ביחוסי המשפחה, ברליגיה שלהם, כי־אם לחופש של השוק. לא זכיות, כי־אם פרסומן של זכיות האדם. הצרפתים הם האומה המעשית המתחסדת ביותר."

כך היה קובל הסופר הרוסי על הצרפתים תיכף אחרי הריבולוציה הצרפתית. עין כהה היא זו, הזוקפת את כל הלקויים הללו על חשבונה של אומה פלונית או אלמונית. רק הצרפתים מנוגעים בנגע זה — ולא האדם בכלל. שוב אותו התירוץ, שהאדם מבקש לתרץ תמיד את נפשו. הוא תולה את הקולר באחרים: בתקופה, במעמד, באומה, בסבות מן החוץ. לא ולא! האדם מומו בו. כל האומות, כל התקופות, כל המעמדים משותפים לשפיכות הדמים ולעבדות. אין הבדל בין הפרא הראשון, ששתה את דמי חברו ההרוג על ידו בתוך גלגלתו, ובין האדם בן תקופתנו, בין שהלה הורג בחרבו, בין שהוא הורג בלעג שפתיו, בין שהוא קורא למלחמה או לריבולוציה. כי המלחמות והריבולוציות תואמות הן. וכשם שבמלחמות אין כמעט מנצחים ומנוצחים, ואם יש, אז אינם אלא למראית עין ולתקופה של ימים, וסופן של התקופות הבאות לתבוע את חובותיהן של הקודמות ולהנקם בגללן. ועל פי רוב המנצחים הם המנוצחים, שהנצחון משכרם, מחליש את כחות ההגנה ומטרידם מן העולם, כך גם הריבולוציות בעיקרן אינן משנות כמעט כלום. אין הן מביאות פירות לא רק לדורות, כי אם גם לדור, ואין הפירות טעמם בהם לימים רבים. ולעולם אין החופש נקנה על ידן. אחריהן באה תמיד הבהילה. והכונה הצרופה בהן היא שפיכות דמים והריסה.

כי אין האדם הופך את עורו, ואפילו את בגדיו אינו מחליף, ולא־כל־שכן שאין עמים הופכים את עורם ואינם מחליפים את בגדיהם. ולא־כל־שכן שאין האוכלוסים המרובים מסוגלים לדברים כגון אלו. בשעת ריבולוציה העמים אינם אלא מנערים את בגדיהם הישנים. האבק מתמר ועולה על ידי הניעור, האבק מתדבק, ולבסוף חוזרות ומתלקטות קופות האשפה והזוהמא.

אמנם שמח הלב לראות בניני דורות, בתי מאסר, בתי מרזח, ולפעמים גם בתי מקדש, שנתרוקנו והם נתצים. שמח הוא לשמוע את קול המפץ, העולה על בתי־המרזח, שבהם ספונים הלודוביקים, השותים עד לשכרון בשעת המבול. שמח הוא לראות, כשהסופה עוקרת ממקומן את הקיפות של עלים כמושים. אולם הרקבון אינו פוחת על־ידי־כך בעולם. במקומן של הראשונות צצות מיד קופות אחרות של אשפה. ולמה זה נעשה קטנות ושפלות וגדבר גדולות ונסובב את עצמנו בכחש? סכום החופש, הטוב והנחת, לא

יגדל בעולם על ידי הריבולוציות, כשם שאין השטח של קרקע העולם גדל על ידי מלחמות הדמים וצחצוח החרבות שבין העמים. רק הגבולות משתנים, רק העמודים, המפרידים על הספר, בין מדינה למדינה, נעתקים ממקומם. כי גבול שם היוצר לרוח האדם כחול לים. השמחה והטוב טפוחות נתנו. שעור קומתו של האדם מצומצם הוא. אחריו אין להוסיף. הכל במדה ובמשורה. ואין האדם סובל שפע גדול יותר מדי של חופש, של כבוד־אדם ושל נחת בחיים. וכשהסאה מתמלאה קצת, הוא מוחקה. האדם הורס ושופך דמים, כדי להפיג את השממון ואת שעמום חייו.

ב

נשכחות

כל מעשה רע שהאדם עושה או אומר לעשות, השכל הקטן, משרתו של היצר הרע, מקדים לו תירוץ ונותן לו טעם והגיון. גם למלחמת הדמים שבכל הזמנים מצאו בני־אדם תירוץ מוסרי והגיוני. וכן היה בשנת 1914, כשהתפרצה מלחמת האיתנים. ביחד עמה בא לעולם גם שקר איתנים, ולא אחד, כי־אם כמה וכמה שקרים, שנתפשטו בכל הארצות, בעתונים, מעל הקתדראות ובספרים מיוחדים, על ידי כומרים, מלומדים, סופרים, משוררים, נואמים, משכילים ופרופיסורים. בית־החרושת של השכל הקטן היה עובד באותם הימים בחריצות מרובה. זו היתה מוביליזציה של כל כחות הנפש, של כל כחותיהם של השכל וההגיון, של המוסר, הפילוסופיה, המדע, תורת הגזע, האיקונומיקה ותיקון העולם. בתוך בית־החרושת הזה היו עסוקים כמה וכמה מוחות, כמעט כל טובי בניה של האנושיות, משני הצדדים הנלחמים. זו היתה תאות שגעון, שתקפה את הכל: תאוה לדמים, לרציחה, לדברי חירוף וגידוף. ואף־על־פי שרובי רובם של המטיפים למלחמה לא פשטו בעצמם בגדוד, לא יורדו לתוך החפירות ביחד עם הלוחמים, ואולם הם ישבו על הכלים, הוסיפו גפרית על המדורה, הטיפו לשנאה ומשטמה. לא די היה להם לראות דמים נגרים, כי־אם כל אחד נתכוון לדקור את אלהיו של חברו, להלעיב בקדשיו ולהוכיח בכל מיני ראיות, שדמו של הלה מותר כדם בהמה, חיה וכלב. אמנם המלחמה הגיעה כבר עכשיו למדרגה של התנוונות. נשמתה ודאי ובודאי כבר פרחה מתוכה, רבים מן הנלהבים כבר נתפכחו ומתבישים ודאי ממעשיהם ודבריהם, מכל מקום כדאי הוא, כמדומני, להעלות על הספר את הדברים הללו, שכמעט כבר נשתכחו או שעתידים להשכח. ולא בכדי להשתעשע בסרחונו ושפלותו של האדם ולחטט להנאה בפצע, כי־אם כדי לעשות סימן לעתיד.

הדיפלומטים הבעירו את הבערה, והמשכילים היו מרקדים מסביב לה, כאילו תקפתם עוית. בין המרקדים מצאנו את המלומדים, הפילוסופים והמשוררים היותר חשובים שבכל הארצות. בריקודים הלכו יד ביד בני־אדם הרחוקים זה בזה מרחק רב. לא נפקד גם מקומם של הסוציאליסטים המפורסמים, עמודי ה„אינטרנציונל" ושל האנטי־מיליטאריסטים. הכל כתתו את אתיהם ואת דעותיהם לחרבות. מנשיקוב של „נוביא וורימיא", רוזאנוב, מיליוקוב, הסוציאליסטן פליחנוב, סטרובע, הדוקטור דוברובין, האנרחיסטן קרופוטקין, הטרודוביקן

קרנסקי, פורישקביץ, המיסטיקן בולגקוב, ברדיוב, הסלאביאנו־פיל הירשנזון, המיניסטר הבלגי ונדרבילדה, האנטי־מיליטאריסט הצרפתי הרוויי — הכל היו בדעה אחת *).

אשכנז היא אחות השטן, „חרפת הארץ", האשכנזים הם „כלבים" — הדבורים הללו היו שגורים על כל לשון ועל עמודיהם של כל העתונים הנאורים. המשורר בלמונט כתב בשיר: כלבי השטן (כלומר, האשכנזים) משמיעים קול יללה. מינסקי כתב: האשכנזים הם חיה רעה (בסטיה). כל המשוררים המודרנים שבספרות הרוסית עם סולוגוב בראשם הדפיסו תלי תלים של שירים וקראו לנקמה, לרציחה, למחות את האשכנזים מתחת שמי אדני. בצרפת נוצרה ספרות שלמה, שבה קשרו כתרים להמלחמה. אמנם הסופרים הצרפתים לא היו אחד בעט ואחד במעשה. הם קימו את דבריהם, ורבים מהם נפלו חללים על שדה־הקרב. מנשיקוב הוכיח על פי המדע, שהאשכנזים הם טפוס שפל של אדם, שהגלגולת של הטיטונים דומה בצורתה לזו של חיה. הוא קרא גם בשמה של חיה זו: גורילה. היא ולא אחרת. פליחנוב, אבקסנטיוב, דייץ, בונקוב ואחרים הדפיסו כרוז וקראו למלחמה עד תום. קרנסקי קרא בשנת 1914 להדימוקרטיה מעל במת הממלכה להתאחד כדי לנצח את השונא. הרוויי בצרפת קרא למסע־הצלב עם הגרמנים. „אני רוקק על הסוציאליסמוס" — אלו היו דבריו מלה במלה. הסוציאליסטים הצרפתים קראו בכרוזם למלחמה, לפי שהמלחמה הזאת היא האחרונה. בונט, הויפטמאן, הייקל, ווינדלבנד, ליסט ואחרים. כולם פילוסופים ומלומדים אשכנזים, פרסמו מניפסט וקראו להלחם עם הברית של פראים, סוחרים ומתנוגים (כלומר: הרוסים, האנגלים והצרפתים). כנגד זה הודיע הפילוסוף ברגסון ושאר פילוסופים ומלומדים צרפתים, שצרפת נלחמת מלחמת מצוה עם הברבריות, האכזריות והמיליטאריסמוס. ליאוניד אנדריאוב הדפיס מאמרים לעשרות, שמהם היה עולה ריח דם. וכן היו גם מאמריו של גריגורי פטרוב. כמו יהודית כשרה המתנועעת בשעת הדלקת הנרות של שבת, כך היה אנדריאוב מתנועע ומצליב בחסידות על ידיו על ראשיהם של הלוחמים הקדושים, הגייסות המצוינים של רוסיה הקדושה, הפוסעים והולכים בהדרת גאות לברלין, להשמיד את האויב הברברי. איזגוייב קרא בהתלהבות, שהתהלוכה עם האיקונין של הקיסר הרוסי דבר של קדושה היא. בולגקוב המיסטיקן ראה באיצטגנינותו, שהמערב כבר נתנונה ומת, ורק רוסיה תציל אותו מן הכליון. „הנה יום־טוב של האמת והחופש!" קרא בולגקוב בהתלהבות. כיוצא בזה כתבו מאמרים למאות גם ברדיוב, וויאטשיסלב איוואנוב, הירשנזון ושאר הסלביאנופילים. המלחמה — אמרו בעלי התעודה הסלבית — היא ערך, שהוא למעלה מן השכל, אי־רציונלי, ערך רליגיוזי (דבריו של הירשנזון). האנרחיסטן קרופוטקין קטרג על הצרפתים קצרי הראות, שלא הנהיגו במדינתם לפני המלחמה עבודת צבא של שלש שנים. הסוציאל־דימוקרטים האשכנזים הצביעו בעד הקרדיט הצבאי, דבר, שהיו מתנגדים אליו כל ימיהם. אמנם נתן הסוציאל־דימוקרט האשכנזי דויד גם טעם להצבעה זו: הם קבלו את החלטתם רק לשעת שלום ולא לשעת מלחמה. גם בינינו, היהודים, היו משכילים וסופרים, שהתחממו לאורה של המלחמה ודברו

*) עיין מאמרו „ונשפטם באש" של איוואן ראזומניק בקיבץ הרוסי ה„סקיפים", שיצא לאור בפטרוגרד בשנה זו.

על הערך המוסרי שבה ועל הטובות הצפונות בה ועל הרוח החדשה, שהיא באה לתת לאדם. סופר ותיק אחד התפלל, למשל, שרוסיה תכבוש את גליציה וקראקוי, כדי שיהיה ברוסיה קבוץ גדול של יהודים המדברים בלשון יהודית, ועל־ידי כך תפרח הספרות היהודית.

אלו הן טפות מן הים הגדול של אלפי אלפים מאמרים, כרוזים ונאומים, שנכתבו ונשמעו בשלש השנים הראשונות של המלחמה, באותם הימים הטובים שבהם חשכו השמים, כבו כל המאורות, והאדם היה נתון בתוך בעותי חלום נורא. הה, מה שפל היה האדם בימים אלו, שבהם היה חוצה עד הצואר בתוך נחלי דם ויוצר תורות! רציחה, בגידה, שנאה, משטמה, ריגול ו... דרשות נאות וקריאות לדם ונקמה. והמשוררים היו שמחים על הגדלות ומסירות הנפש של הלוחמים הקדושים, ממש כאותו הגבור שבספורו של הסופר הצרפתי וויליה־די־ליל־אדאן, שהיה הורג ברבורים כדי להתענג על שירתם. כך פרקו בני האדם היותר טובים ומשכילים מעל עצמם את נזמי הזהב שלהם, את המוסר, את היופי, את ההגיון, את הסוציאליסמוס, צברו אותם לתוך קופה אחת ויצא להם עגל המלחמה. כל אלו היו תירוצים, אמתלות, פירושים עד התירוץ האחרון שבאחרונים: היא החיזוק של הריבולוציה הרוסית וחירותן של ממלכות קטנות. כי בינתים נפל איזה דבר ברוסיה – הה, מה הפכפך וערום הוא רוח האדם! – המלך הרוסי האחרון, העריץ, צר העין וצר הראות, הקשיח את לבו. רק דבר קטן בקשו ממנו: מיניסטריום אחראי. אילו היה רואה את הנולד, אפשר שלא היה יוצא מה שיצא. ואולם הוא התעקש. חוץ מזה גדל הרעב בבירות רוסיה. חשדו גם בניקולי, שנכון הוא לעשות שלום ביחידות עם אשכנז. הדיחו את הצר מכסאו – ולבסוף נתפוררה רוסיה לכמה וכמה ממלכות קטנות. והרי לכם שוב טעם והגיון חדשים למאורעות המלחמה: חיזוקה של הריבולוציה וחירותן של ממלכות קטנות, חיזוקה של הריבולוציה! והן אחד הגורמים של הריבולוציה היה הפחד מפני השלום. הריבולוציה באה לשם המלחמה, והמלחמה לשם הריבולוציה, ועל חירותן של ממלכות קטנות מכריזים עכשיו גם הללו, שהיו תחלה מטיפים לאידיאה של רוסיה מאוחדת, גדולה, סלבית, הממלאת תעודה של הצלת האנושיות, תעודה אי־רציונלית. הה, מה הפכפך וערום הוא רוח האדם!

והנה ימים באים ושבתה הארץ מדם ושלום יהיה בין עם לעם, וגר זאב גרמני עם כבש בלגי, ושעשע יונק סרבי על חור פתן אויסטרי. ההרוגים המוטלים כדומן על פני השדה יובלו לקברות. האימפריאליסטים שבכל הארצות ישובו ויכרתו בריתות מסחר, גם הפרוליטריון של כל הארצות יקים את הריסותיו של האינטרנציונל, יקים אותו, כמובן, עד היריה הראשונה שעל הספר. בתוך אחת האניות יאכלו את ארוחת־הבוקר שלהם הקיסר ווילהלם והמלך האנגלי. הפרופיסור האשכנזי יכתוב מכתבי ידידות להמלומד האנגלי, וחסידיו של האיספירנטו יטיפו לשפה אחת משותפת לכל בני־האדם. הכל ישוב לקדמותו. הכל, כי גזרה נגזרה על המת שישתכח מן הלב, ולא רק על המת, כי־אם גם על מיליוני מתים, פצועים, קטעים, חגרים ואלו שדעתם נטרפה עליהם והם מתהוללים בבתי המשוגעים עד בוא יומם. הן הכל ישתכח מן הלב. אולם הישכח מן הלב גם אותו הלעג, שלעגו לנשמת האדם כל אותם המטיפים

למלחמה, שנאה ונקמה, כל אותם המשכילים, המלומדים, המשוררים, שישבו על הכלים וקטפו בלי רחם את הציץ הרך והחולה, הרועד בלב וחי בנס: את האמונה באדם?

אפשר שנוציא לכל־הפחות את המסקנות העיקריות של החזיון הזה! נלמוד־נא ממנו מה שהוא משמיענו.

נלמוד־נא ממנו:

שכל תורות המוסר, המדע, האהבה והסליחה בטלים לגבי יצרו הרע ושכלו הקטן של האדם, שכל הדברים הללו ניתנו לאדם, כמו ההצבעה של הסוציאל־דימוקרטים, רק לשנות שלום ולא לשנות מלחמה, רק כל זמן, שנרדמת החיה באדם;

שמתקופה לתקופה מתעוררת החיה באדם, ומחולות וויטוס הקדוש תוקפים את האדם, היא התאוה הבוערת כשאול: לרצוח, להרוס ולשפוך דמים;

שהמלחמה, כשם שאין לה הגיון ותכלית, כך אין לה גם טעם. במובן זה היא ודאי אי־רציונלית. ומפני כך אין מנוס ממנה;

שהאדם בסתר נשמתו מתרפק על המות ועל ההריסה. יש שבוחל האדם בגפן ובתאנה ובשלום בית ובמוסר ובנימוס, נוטל חרב וגרזן ועוקר את הכל;

שכל זמן שלא יחדל המות מן הארץ לא תחדל גם המלחמה.

טוב לנו ללמוד את הדברים האלה ולהעלות לזכרון בספר את כל דברי החרפה, ששמענו באזנינו וראינו בעינינו משנת 1914 ועד עתה.

כי מוטב לנו לראות את האדם כמו שהוא, בלא כחל ובלא שרק, מלראותו בשעה שפיו מלא כזב.

מוטב לנו לראות את האדם, כשהוא רוצח נפשות בתור חיה, ולא בתור יצור בעל תעודה עליונה, אי־רציונלית, הבא לתקן את העולם במלכות שדי, כפי מבטאו של החסיד וולדימיר סולוביוב: הצלב והחרב חד הוא!

מוטב לנו לראות את האדם אכזר ופרא כמו שהוא, מלראותו בשעה שהוא בא לכבוש גם את מלכת המוסר והיופי עמה בביתה

ג

היהדות ומדינת היהודים

המות, הנירבנה, המנוחה, שיש בה מן ההסתכלות בנצח בלי שיתוף כל־שהוא למאורעות השוטפים ואין בה כלל משום ההנאה, כלומר, ההכנעה – הם מוסריים. החיים, השטף, ההנאה והכונה לכבוש את המאורעות ואת הדברים, כלומר למשול בהם – הם בלתי מוסריים ואסורים. כשאדם מסתכל בים ונכנע מפני הדר גאותו, הרי הוא רואה שטח גדול, עד כמה שעינו שולטת בו. כשאדם בא לכבוש את הים ולדלות ממימיו, אינו מעלה אלא מלוא כף היד. הכיבוש, הממשלה וההנאה מן העולם לא הותרו לאדם אלא כדי ההסתכלות. מפני כך אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה. ההסתכלות היא הניצוץ האלהי, המתיר את קיומה של ההנאה, שהיא הבשר.

כל אידיאה היא קודש רק כשהיא עדיין חבויה בתוך ההזיה, כשאינה עדיין בהירה, כשהיא עדיין חולה, רועדת ומפחדת מפני הקיום. הוה אומר:

כשקיומה אסור עליה מפני מושלים מבחוץ. אידיאה כזו, שאין בה עדיין משום הנאה, מקימה גבורים המחרפים את נפשם עליה. ואולם כשרק הגיעה האידיאה להכרה, כשרק ניתן לה הדבור, מיד היא נעשית בלתי מוסרית, מאחרי שההכרה והדבור, שניהם משרתיו של השכל הקטן, משתמשים באידיאה לא רק לשם הסתכלות, כי־אם לשם הנאה וכיבוש. ולא־כל־שכן, כשהאידיאה באה לידי מעשה. לפיכך אנו רואים, שכל אידיאה עוברת דרך שלש תקופות: תקופת העיבור, ההכרה והמעשה. כשיוצאת האידיאה לעולם המעשה וקורמת על עצמה עור ובשר, היא מסוכנת לאדם. אידיאה שנתגשמה נעשית לחרב, אידיאה שנתגשמה אינה אלא מעשה תרמית, אחיזת עינים. כל עיקר כונתה היא הנאת הבשר. וסופה של אידיאה זו, שנהפכת לאדם לרועץ, למושל, למזבח, ותובעת קרבנות, מאחרי שכל אידיאה בשרשה הנעלם היא שלוחו של המות ואת נקמתו היא נוקמת. ובמדה שהאידיאה קדושה ונעלה, במדה זו אכזרית היא וקרבנותיה מרובים יותר. כזו היא האידיאה של אלהות, של אהבה, של ממשלה, שבאה להגן על החלש ובסופה היא מדכאה את האביון ומגינה על החזק. קצורו של דבר: כל אידיאה מתגשמת בתכלית הפוכה מזו, שלשמה באה לעולם־החומר, שאידיאה ערומה אין לה תפיסה בעולם־הבשר בתור גוף מופרש, כי־אם בתור ניצוץ מסותר ומעוטף בכמה וכמה לבושים של בשר.

ולפי שאידיאה ערומה היא חרב חדה ומלאה סכנה, לכן אסור להביאה ערומה, שכל מי שמציץ בה נפגע, והיא נעשית לו סם־מות. לכן טוב לאדם להלבישה לכתחלה בשר ולתת לה תפיסה רק כדי ניצוץ, כדי שתתמעט על־ידי־כך אחיזת העינים וימעטו קרבנותיה. דוגמא: ממשלה עריצה בגלוי פחות מסוכנת מממשלה המכוסה בצעיף של יראת שמים ומקודשת על ידי הכנסיה. אדם מתחסד מסוכן מגזלן ורוצח. הצביעות חלליה מרובים.

וזו היא, כמדומני, חכמתה העליונה של היהדות ומקור שנאתה להנצרות. הנצרות הורידה מן השמים אידיאה נאצלת, מופשטה, נשגבה ונתנה אותה לבני־אדם שפלים, פושעים, ולנשות זמה. את האהבה ומלכות השמים נתנה לבני־האדם. אולם היהדות הלבישה את החיים לבוש חולוני. היא לא טפלה לא בעולם הבא ולא בהשארת הנפש. שכר ועונש בעולם הזה, תוכחה, נקמה, עין תחת עין. היהדות עשתה בערמה ובחכמה גדולה. התירה בפירוש את הקרבנות, כדי שימעטו הקרבנות. ומפני כך צררה גם כן להנצרות ושטמה אותה אפילו יותר מן האלילים, שטובים חיי בשר בלי ניצוץ של קדושה, מקדושה ערומה בלי בשר. היהדות התירה את הממשלה ואת הבשר, ואולם הבוז להכיבוש. הבשר והממשלה חבוים ומקופלים בתוך מסתריה של היהדות, בתוך כל העשין והלאוין. כי חרדה היהדות מאד על הניצוץ האלהי. כל השדה חולין הוא, ורק הפאה קדושה היא. מרובים השלמים על העולות. ששת ימות החול ויום אחד של שבת. שש שנים של עבודה ושנה אחת של שמִטה. הקדושה בתור ניצוץ היא מהותה של היהדות.

ועל הניצוץ שמרה היהדות מכל יקר. וכשהגיעה לפרשת דרכים, אם לבחור במזבח, בקרבנות, במלוכה ולחיות על החרב, ואם לוותר על כל זה ולשמור על הניצוץ — קמה וויתרה על כל קניני הבשר. היא עמדה בנסיון. להיפך, הנצרות שהטיפה אהבה, חנינה ומלכות השמים, נזדוגה מיד למלכות

הארץ, תיכף אחרי שקיסר רומי הסביר אליה פנים. היא השלימה עם כל קניני הבשר ונעשתה לרועץ לבני־האדם ולמשען חרב. ואילו היה קיסר רומי מסכים לקבל על עצמו את היהדות ולעשותה משען לחרב, ברי הוא שהיהדות ונושאיה לא היו משלימים עמו ולא היו מסכימים לכך. הן היהודים היו מפחדים תמיד מפני הגרים, וביחוד מפני גרי אריות, שבאים להשתמש בניצוץ האלהי בתור לבוש לתאות בשר.

כמעט שני אלפים שנה התקימו שתי הצרות זו בצד זו: האם ובתה, היהדות והנצרות. הנצרות התקימה בשל הניצוץ של אהבה וסליחה, החבוי בה ונעשה שירות למלכים ושרים. היהדות התקימה בשל הבוז לנקמה, לארץ ולממשלה. הבוז היה ניצוצה של היהדות.

בינתים קלקלה היהדות את תכנה ואת ניצוצה. הבוז לבשר ולכיבוש, שהוא אידיאה נשגבה, כיון שנעשה ליסוד קיומה של היהדות ולכלי זינה, הרי כבר קרם על עצמו עוד ובשר. הבוז לממשלה נעשה לכח של ממשלה. הרוח, כיון שנעשה לעיקר חייו של ישראל, הרי הוא גופו נעשה בשר. אדני הוא נחלתו של ישראל, נחלה עם פירות ופירות של פירות. נחלה שממנה מתפרנסים, שעוברת מיד ליד על ידי קנין כסף. כל המאויים, כל התאוות, כל השאיפות צמצם ישראל ברוח. הרוח היה לישראל לבשר ולייז. והבוז, כחו של ישראל, נעשה למקום התורפה שבישראל. פרחה נשמתה של היהדות. היהדות איבדה את הקדושה שבבוז ועמדה על ההפקרות של הבוז. בישראל אין קדושה, אין כבוד, אין מלוכה, אין אמנות. מתוך הבוז לממשלה ישראל בז את עצמו על שאין לו ממשלה. הוא עקר את עצמו מתוך מולדתו ואמר: נתפשטה ארץ־ישראל בכל הארצות! ולבסוף נעשה בעיני עצמו ובעיניהם של אחרים לבן בלי שם ובלי מולדת. היהודי הוא תלוש. היהודי עיניו רק אל הבצע, רק אל הכיבוש. משפיל את עצמו בעיני אחרים, כדי לסובבם בכחש. צבוע הוא. כך מנו אותנו אחרים. והרבה אמת יש בדבריהם. והעיקר, שכך אנו גם בעצמנו. נעשינו חולין בעיני עצמנו. וכל זה, לפי שהשתמשנו בתגא, בהאידיאה, בהניצוץ. קצה נפש ישראל בעצמו, בחייו, בכבודו, בהרוח. כפר בעצמו. ואם מצד אחד מרובים בינינו בעלי התעודה, הכופרים בקניני הבשר ומעמידים הכל על הרוח, מרובים כנגד זה בינינו בעלי הצד השני, הכופרים לגמרי ברוח ואפילו ברוח שבארץ ובמולדת ועושים את קניני הבשר עליונים על הכל. מתנקמים הם הללו בישראל על שדש יותר מדאי ברוח. וכנגד זה נולדה בישראל כת שלישית, המתגעגעת על הבשר והממשלה, כדי לשמור על הניצוץ הנסתר.

גם קלונה של הנצרות כבר נגלה כמעט לכל באי עולם. לא אהבה ולא סליחה, כי־אם חרב בה. ביחוד נגלו מערומיה בתקופות האחרונות, תקופת הקפיטליסמוס, שאינו יודע רחם. תקופת הקפיטליסמוס שהמלחמה האחרונה, שהיא ודאי הראשונה למלחמות העתידות של הקפיטליסמוס, היתה שלוחו. לנצרות אין תקנה, כי־אם להפרד מעל הממשלה, שנזדוגה אליה בערמה. וכשתפרד, ודאי תפריח את נשמתה. מתנקמים בה בנצרות ומפרידים את הכנסיה מהממשלה. המלחמה האחרונה הוקיעה את קלונן של האהבה והסליחה. נפל גם המבצר האחרון של הכנסיה: ממשלת רוסיה. הממשלה נעשית חולונית, אנושית, בלא צעיף של קדושה. היהדות נצחה נצחון גמור. וכיון שהממשלה נעשתה

חולונית, כבר הותרה גם להיהדות. עד תקופתנו שטמה היהדות ארץ וממשלה, שהיו קדשים לעמי הנוצרים. היהדות הביאה לעולם את הנצרות, ניצוץ מנשמתה, כדי שהניצוץ יזדווג עם הבשר ויתנונה ויכשיר את הבשר בשביל היהדות, שפרשה את עצמה לתקופה של אלפים שנה מן הישוב: היהדות רדפה באף כל אלו שבאו לדחוק את הקץ. לפי שעד היום לא מלאה עדיין את שליחותה.

ועכשיו הגיעה גם שעתה של היהדות לצאת לאויר עולם הישוב ולקרום על עצמה עור ובשר מאחרי שכבר מלאה את שליחותה. היא כבו׳ קרעה מעל הממשלה לבוש הקדושה, ואם לא – תתנונה לגמרי. וכשתקרום עליה בשר, תחדש את כחה לשמור על הניצוץ האלהי. והעיקר, שתחת שמי המולדת ילבש רוח ישראל גאון וילך לבקש גדולות ונצורות, ובודאי ימצא הרכבה חדשה של אידיאה וחומר, כדי לבוא על הבשר בערמה ולשמור על הניצוץ האלהי שבו.

ישראל ימצא את ההרכבה החדשה, כי עוד חדש וגאה רוח ישראל בקרבו וגדולות ונצורות עמו.

ד

המשיח האחרון

יצא מן העולם הסבא של ספרות ישראל – מנדלי מוכר ספרים – ומלאו חמשים שנה מיום שמת א ב י ה של ספרות ישראל – אברהם מאפו. שני החזיונות האלה אומרים בעל כרחנו: דרשונו סמוכים זה לזה, כי נוגעים הם זה בזה כשני אילנות, שנתערבבו במעבה האדמה שרשיהם וגדלו אחד לתוך שרשו של חברו.

מאפו ומנדלי – שניהם היו משיחיה ומבשריה של הספרות החדשה. כל אחד משני המשיחים האלה היה גם מבשר לחברו. שניהם נטעו אילן אחד, ואולם רק מנדלי זכה לראות את פירותיו בחייו.

לפני בוא יום אדני הגדול – לפני בוא המשיח – נראות על ההרים רגליו של המבשר – של אליהו הנביא. מדה זו אנו מוצאים גם בטבע. עד שהוא מביא לעולם טפוס חדש, הוא יוצר תחלה טפוס לדוגמא, כאילו מאמן הוא את ידיו. על דרך המליצה: הטפוס שעלה במחשבה לפני הטבע הוא לו עצמו כאידיאה מטושטשת. הן גם כל אידיאה, המרעישה את הלבבות של בני הדור, כבר נשמעה תחלה על ידי אחר בתקופה קודמת לזו, אלא שלא מצאה לה לא אזנים ולא לבבות, לפי שלא היתה עדיין ראויה לבני התקופה הקודמת, וגם לא לאומרה. וכך היא גם דרכה של כל המצאה טכנית.

המבשר הראשון של ספרות ישראל היה ר׳ משה חיים לוצטאו, שקדם למאפו כמאה שנה. גם הוא היה רומנטיקן וחוזה נשגב. גם הוא שר שירת הרועה והטבע. גם הוא קרא לשיר השירים והיה מליץ נעלה בשפת כתבי הקודש. אולם שירתו היתה שירת הרועה הבודד, שנדח מחבריו, ודרכה אבדה לו. את המשיח הבודד הזה אכלה המיסטיקה, שמצאה אותו תועה בדרך. דורו וחבריו לא הוכשרו עדיין לשירתו. הוא היה שרף.

אחרי ר׳ משה חיים לוצאטו באה להקת המחקים, השכיחה בימות המשיח, בתקופה שהיא ערב תקופה, אלו שלא הגיעו לקרסוליו ושנתפרנסו מפסלתו: ר׳ נפתלי הירץ ויזל, דוד פראנקו מנדיס, תקופת ה„מאספים״, חוץ מקהל

המחקים אנו מוצאים גם את המבשרים, אלו הרצים הבאים לפני המשיח החדש: ר׳ יצחק ערטר, בעל הסגנון החריף והסטירה השוטפת, ר׳ מרדכי אהרן גינצבורג, מין אליעזר עבד אברהם, המזווג את רבקה יפת התואר, את בת הרועים, את השפה השרידה היחידה, עם חתנה הסגנון הארמי. חתן זה מבבל הוא, ועל יפיו מלעיזים קצת, ואולם שריריו חזקים והוא איש חי ורב פעלים.

אולם אין שר האומה מסתפק בנסיונות בלבד. הוא שואף אל הטפוס השלם. דרכו היא תחנה חשובת־ערך בין מקום למקום. על פני התחנות הקטנות אין הוא מתעכב כלל כמעט, כמו המסע המהיר, או מתעכב לשעה קלה. ואף אנו פוסחים עליהן. מר׳ משה חיים לוצאטו עד מאפו חסר העיקר מן הספרות.

על ידי מאפו נשנתה שוב שירת הרועה והטבע. קולו של הרועה הנפלא היה מתוק כל כך, עד שהפיל תרדמה נעימה על בני דורו. רק מאפו עלה על הררי יהודה וירושלים. אולם בני דורו וגם בני הדור השני נשתקעו בעמק. מאפו לא הניח אחריו יורש. עד היום הזה לא עבר חלילו הנפלא של מאפו למנגן שני. מאפו היה המשורר הלאומי ביותר. הוא היה סמוך ביחד עם בני הנביאים על שלחן ידידיה. ומאפו היה המשורר האוניברסלי ביותר. משורר האהבה, שאין בינינו דוגמתו. עם הצלילים של שיר הרועה הנפלא של מאפו נתנמנם גם הריאליסטן שבמאפו. למאפו היה ודאי חוש חריף של המציאות. עדים הם הציורים הנפלאים ש„באהבת־ציון" ו„באשמת־שומרון". הוא ידע גם את נפש האדם. אולם ידע רק כשהיה עומד על ההר, וכשהאדם הזה היה נביא יהודה או בת שועים ענוגה. אולם על ההרים היה מאפו ענק. ואולם משירד מעל הררי יהודה, נעשה לננס. כשהוא בא לתאר את בני דורו, את ההוה, ניטל ממנו חוש המציאות. גם הוא תאר את געל, זה ההדיוט שקפץ לגדולה: הטפוס־המבשר של „דאס קליינע מענשעלע" של מנדלי. גם הוא נסה לתאר את הצבועים, הרמאים, החונפים ובעלי הטובות, שנתפרסמו אחרי כך על ידי מנדלי. אולם מאפו לא הצליח. ידו של הפייטן היתה רפה מלתאר את ההוה. את כל הטוב והיפה העתיק אל העבר. הטובים שבבני־אדם הם מלאכי מרום, והרעים שבהם – שדי שחת. ודאי הרבה יש פה מן ההשפעה, שהשפיעו עליו רומנים ידועים. אולם השפעה אינה אומרת כלום. ההשפעה היא הגשם, ונפש האדם היא הקרקע. מה מועיל בגשם, כשהקרקע הוא צחוח. מאפו היה רומנטיקן, שלא יכול, כנראה, בטבעו לראות את התפארת בהוה, משום שההוה הוא זיהום. הוא ראה יופי רק בהיפה ולא בהמכוער. ולפי שלא יכול לעשות את ההוה לבוש להיופי לפיכך לא הניח אחריו יורשים – הרומנטיקה כהליריקה הן כמו פצע שניזק על ידי כל רוח קלה. להרומנטיקה ולהליריקה אין קיום ואין חיות, כעולם החומר בלא קרום ולבוש. ואם לא – הן מתנונות. הרומנטיקה של האגדה כשהיא בלא צעיף, היא נס – ואין יורשים לנס.

מאפו לא הניח אחריו יורשים. ההשכלה בת־השמים, המליצה הנשגבה של כתבי הקודש נתנונו על ידי להקת המחקים, הבאים תמיד אחרי הפיטן או הוגה הדעות, מזהימים את המרגליות של המשיח, דשים בתפארת ועושים אותה הולין.

כזו היא התקופה שבין מאפו למנדלי. כזה היה מנדלי בתקופה הראשונה.

אף הוא היה מתעשר מפסלתו של מאפו. אולם הוא כתב את הספור הראשון שלו ה„אבות והבנים", ספור ריאלי. הוא בא לתקן את אשר חסר או עות מאפו. מאפו היה מלובש בגדי כהונה, ומנדלי בא לתפור לנו בגדי חול. הוא תפר את הלבוש. כל ימיו היה מנדלי שש על כל ביטוי ופסוק של חולין כעל דבר של קדושה.

גם מנדלי היה רומנטיקן ולירקן. אולם מתוך שהיה חס על הלירקה והרומנטיקה, עטף עליהן לבוש של הומור וסטירקה. הלירקה בלא ההומור או הסטירה מעוררת פעמים רחמים. בלירקה הערומה יש גם חוצפה, חוצפה של מערומים. מנדלי היה לירקן נסתר. גם הוא נפל בין השדים – המליצות, ואולם הוא תיקן אחרי כך את חטאו זה: הוא נתן לשון לעם. מנדלי היה חכם ממאפו. הוא כנה לאומה לא בשם בת־ציון העדינה, שם סנטימנטלי ביותר, כי־אם בשם „סוסה", וחבה רבה מסותרת בשם הזה. מנדלי היה מחטט באשפת ההוה. אהב את האשפה הזאת, אהב אותה כאיש המדע, כפייטן, השופך קסמים על החולין– על כן זכה להעמיד דור של סופרים. זכה – אחרי שקדמו לו, כמובן, הרצים, פרץ סמולנסקין, י. ל. גורדון ולילינבלום מצד אחד, ומצד השני המחקים המרובים, שאין להם שם וזכר, ששמותיהם היו מתנוססים על עמודיהם של „המגיד", „המליץ", „הכרמל".

אולם אין דבר הולך לאיבוד בבית גנזיה של התולדה. מאפו לא העמיד בנים בספרות העברית. ירושתו של מאפו עדיין מצפה לבעלים. הרומנטיקה העברית אלמית היא. זהו הליקוי של הספרות העברית החדשה. אין בה אמנון ותמר. כהנים אין בה. בגדי כהונה אין. חליל הרועים נדם. פקחים יש בספרותנו, ציירים יש, אמנים יש, חסידים יש, מתפרצים יש, יש עורגים נוגים, מקוננים, צמאים, שואפים, בעלי איוב ובעלי קהלת – ואולם שיר השירים אין. לא שיר השירים של העבר ולא של ההוה. חוזים אין. מאפו היה יותר אוניברסלי ויותר קוסמוסי ממנדלי. אולם השליט בספרותנו הוא מנדלי, לשונו של מאפו היתה מדברת נשגבות, כשהפייטן עלה על הררי יהודה, ורוח־הקדש היתה שורה על מנדלי דוקא, כשהיה בא עם סוסתו לכסלון ולבטלון. הבה נקוה, ששר האומה יוציא מבית גנזיו את ירושתו של מאפו וימסרנה לאהובו.

שני המשיחים הללו, מאפו ומנדלי, היו גם מבשרים זה לזה. מאפו הכשיר את הריאליסטן מנדלי, ומנדלי יצר לבוש בשביל החזון של מאפו והכשיר את הקרקע בשביל גרעיניו של מאפו, שלא עשו עדיין פרי. ואם מנדלי הוא הסבא של הספרות, הרי מאפו הוא אביה. קדם האב להסבא, שאין מוקדם ומאוחר בתולדות הרוח. וכן קדמה השפעתו של מנדלי להשפעתו של מאפו. אולם שני היוצרים הגדולים הן כבר נתנו את ידיהם זה לזה לשלום ולאחוה של סינתיזה. הבה נקוה, ששר האומה יזווג את הנשגב שבמאפו עם המוצק שבמנדלי, את תפארת העבר עם יפי ההוה וייצר מהם טפוס שלישי, מוצק משניהם ונעלה משניהם, שיכיל את המיסטיקה של ר' מ. ח. לוצאטו עם הרומנטיקה והריאליסמוס של מאפו ומנדלי, שיהיה גאה ונשגב בהוה ובעבר, שרגליו תהיינה עומדות על הררי יהודה, ופיו יאמר שירה של יום ושל הימים הבאים, והיה חוזה חזיונות נשגבים בלשון העברים לאנושיות.